ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის,
პროფესორ გიორგი წერეთლის
დაბადებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის

მასალების კრებული

"ეკონომიკის ინოვაციური განვითარება: მსოფლიო გამოცდილება და პერსპექტივები"

"THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AN ECONOMY: WORLD EXPERIENCE AND PERSPECTIVES"

PROCEEDINGS OF MATERIALS

OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
DEDICATED TO THE 70TH BIRTH ANNIVERSARY OF
DOCTOR OF ECONOMIC SCIENCES, PROFESSOR GEORGE TSERETELI

თბილისი - TBILISI
2022

ᲘᲕᲐᲜᲔ ᲯᲐᲕᲐᲮᲘᲨᲕᲘᲚᲘᲡ ᲡᲐᲮᲔᲚᲝᲑᲘᲡ ᲗᲑᲘᲚᲘᲡᲘᲡ ᲡᲐᲮᲔᲚᲛᲬᲘᲤᲝ ᲣᲜᲘᲕᲔᲠᲡᲘᲢᲔᲢᲘ

ᲞᲐᲐᲢᲐ ᲒᲣᲒᲣᲨᲕᲘᲚᲘᲡ ᲡᲐᲮᲔᲚᲝᲑᲘᲡ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲘᲡ ᲘᲜᲡᲢᲘᲢᲣᲢᲘ

IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ გიორგი წერეთლის
დაბადებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის
მასალების კრებული

“ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲘᲡ ᲘᲜᲝᲕᲐᲪᲘᲣᲠᲘ ᲒᲐᲜᲕᲘᲗᲐᲠᲔᲑᲐ: ᲛᲡᲝᲤᲚᲘᲝ ᲒᲐᲛᲝᲪᲓᲘᲚᲔᲑᲐ ᲓᲐ ᲞᲔᲠᲡᲞᲔᲥᲢᲘᲕᲔᲑᲘ”

(27 ნოემბერი, 2022)

**Proceedings of Materials
of International Scientific Conference
Dedicated to the 70th Birth Anniversary of
Doctor of Economic Sciences, Professor George Tsereteli**

“THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AN ECONOMY: WORLD EXPERIENCE AND PERSPECTIVES”

(27 November, 2022)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა
**PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE
OF ECONOMICS OF IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY**

თბილისი **Tbilisi**
2022

UDC (უაკ) 338(47+57)33(479.22)(063)
პ – 645

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში 2022 წელს გამართულ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებების მასალები
Materials of reports made at the international scientific conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2022

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია: *რ. აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), დ. ასლანიშ-ვილი, თ. არნანია-კეპულაძე, თ. ბერიძე, გ. ბერულავა, ნ. ბიბილაშვილი (პასუხის-მგებელი მდივანი), ვ. ბურდული, თ. გოგოხია, ლ. დათუნაშვილი, გ. ერქომაიშვილი, ე. კაკულია, მ. კვარაცხელია, ლ. თოთლაძე, ი. კინძერსკი, თ. ლაზარაშვილი, მ. მუჩიაშვილი, ს. პავლიაშვილი, ვლ. პაპავა, ა. სილაგაძე, ა. სულაბერიძე, ქ. ქველაძე, მ. ხუსკივაძე. რ. ჯავახიშვილი*

Scientific-editorial Board: ***R. Abesadze (Editor-in-Chief), T. Arnania-Kepuladze, D. Aslanish-vili, T. Beridze, G. Berulava, N. Bibilashvili (Executive Secretary), V. Burduli, L. Datunashvili, G. Erkomaishvili, T. Gogokhia, R. Javakhishvili, E. Kakulia, Y. Kindzerskiy, K. Kveladze, M. Khuskivadze, M. Kvaratskhelia, T. Lazarashvili, M. Muchiashvili, V. Papava, S. Pavliashvili, A. Silagadze, A. Sulaberidze, L. Totladze***

რეცენზენტები: ემდ ვ. ბურდული
ემდ გ. ბერულავა
Reviewers: Doctor of Economic Sciences V. Burduli
Doctor of Economic Sciences G. Berulava

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, 2022

© IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS, 2022

ISBN 978-9941-36-049-7

სამეცნიერო-საორგანიზაციო კომიტეტი:

რამაზ აბესაძე (*თავმჯდომარე*) – ინსტიტუტის დირექტორი, ემდ, პროფესორი
ვლადიმერ პაპავა – აკადემიკოსი, თსუ პროფესორი
ავთანდილ სილაგაძე – აკადემიკოსი, თსუ პროფესორი
მიხეილ ჯიბუტი – აკადემიკოსი
სოლომონ პავლიაშვილი – აკადემიკოსი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი
ნოდარ ჭითანავა – საქ. ს/მ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი
პაატა კოღუაშვილი – საქ. ს/მ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი
ანზორ აბრალავა – ემდ, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი
ევგენი ბარათაშვილი – ემდ, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი
გივი ბედიანაშვილი – ემდ, ევროპის უნივერსიტეტი, პროფესორი
თეიმურაზ ბერიძე – ემდ, თსუ პროფესორი
გიორგი ბერულავა –ემდ, პროფესორი, თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
ვახტანგ ბურდული–ემდ, პროფესორი, თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
რევაზ კაკულია – ემდ, თსუ პროფესორი
მურმან კვარაცხელია –ემდ, პროფესორი, თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი, მთავარი მეც. თან.
ელგუჯა მექვაბიშვილი – ემდ, თსუ პროფესორი
ავთანდილ სულაბერიძე – ემდ, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
თეიმურაზ შენგელია – ემდ, თსუ პროფესორი
ლალი ჩაგელიშვილი – ემდ, გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი
ეთერ ხარაიშვილი – ემდ, თსუ პროფესორი
თამილა არნანია-კეპულაძე – აკ. დოქ., ა. წერეთლის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
ნანა ბიბილაშვილი – აკ. დოქ., თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი
ბადრი გეჩბაია – აკ. დოქ., ბათუმის შ. რუსთაველის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
ლინა დათუნაშვილი – აკ. დოქ., თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი
გულნაზი ერქომაიშვილი – აკ. დოქ., თსუ ასოც. პროფესორი
გოჩა თუთბერიძე – აკ. დოქ., ევროპის უნივერსიტეტის პროფესორი
ეთერ კაკულია – აკ. დოქ., თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი
ნაზირა კაკულია – აკ. დოქ., თსუ ასოც. პროფესორი
თეა ლაზარაშვილი –აკ. დოქ., თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი, მთავარი მეც. თანამშრომელი
გივი ლემონჯავა – აკ. დოქ., ქართული უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი
მარინა მუჩიაშვილი – აკ. დოქ., თსუ ასოც. პროფესორი
დალი სოლოღაშვილი – აკ. დოქ., ა. წერეთლის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
ფატი შენგელია – აკ. დოქ., სასწავლო უნივერსიტეტი ევროპული აკადემიის ასოც. პროფესორი
ნათია წიკლაშვილი – აკ. დოქ., ბათუმის შ. რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
მამუკა ხუსკივაძე – აკ. დოქ., თსუ პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი, მთავარი მეც. თანამშრომელი

სამეცნიერო-საორგანიზაციო კომიტეტის უცხოური წევრები

ფრენკ არაუჰო – კალიფორნიის უნივერსიტეტი ბერკლი, პროფესორი (აშშ)
ლარისა ბელინსკაია – ვილნიუსის უნივერსიტეტი, პროფესორი (ლიეტუვა)
იოშუა ბერნშტეინი – ნიუ იორკის უნივერსიტეტი, პროფესორი (აშშ)
მიხაილ გოლოვინი – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი (რუსეთი)
რუსლან გრინბერგი – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი (რუსეთი)
სიმონე გუერჩინი – ფლორენციის უნივერსიტეტი, პროფესორი (იტალია)
ბარნი ერედია – საგანმანათლებლო კონსორციუმ ინსტიტუტი, პროფესორი (აშშ)
ვოლფგანგ ვენგი – ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი (გერმანია)
ტომას დ. ვილეტი – კლერმონტის უნივერსიტეტი, პროფესორი (აშშ)
ელდარ ისმაილოვი – კავკასიის სტრატეგიული კვლევების ინსტიტუტი, პროფესორი (აზერბაიჯანი)
გინდრა კასნაუსკიენე – ვილნიუსის უნივერსიტეტი, პროფესორი (ლიეტუვა)
სტივენ კოენი – კოლუმბიის უნივერსიტეტი, პროფესორი (აშშ)
დავით კურტანიძე – პროფესორი (აშშ)
სლავომირ პარტიცკი – იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი (პოლონეთი)
მიხეილ როკეტლიშვილი – საქართველოს ეროვნული მეცნიერებათა აკადემიის უცხოელი წევრი (აშშ)
გალინა სავინა – ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი (უკრაინა)
ჯეფრი საქსი – კოლუმბიის უნივერსიტეტი, პროფესორი (აშშ)
დაროლ ჯ. სტეინლი – პეპერდაინის უნივერსიტეტი, პროფესორი (აშშ)
ალექს სტუპნიცკი – ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი, პროფესორი (უკრაინა)
ადამ ნიუმენ ტიორნერი – ლესტერის უნივერსიტეტი, პროფესორი (დიდი ბრიტანეთი)

კონფერენციის საორგანიზაციო ჯგუფი:

თეიმურაზ გოგოხია (*ხელმძღვანელი*), **გოჩა გოგუაძე, ნინო კედია, ეთერ ჯაბანაშვილი**

SCIENTIFIC-ORGANIZING COMMITTEE:

Ramaz Abesadze (*Chairman*) – Director of Institute, Doctor of Economics, Professor
Vladimir Papava – Academician, Professor of TSU
Avtandil Silagadze – Academician, Professor of TSU
Mikheil Jibuti – Academician
Solomon Pavliashvili – Academician, Professor of Georgian Technical University
Nodar Chitanava – Academician of Georgian Academy of Agricultural Sciences
Paata Koghuashvili – Academician of Georgian Academy of Agricultural Sciences
Anzor Abralava – Doctor of Economic Sciences, Georgian Technical University, Professor
Evgeni Baratashvili – Doctor of Economic Sciences, Georgian Technical University, Professor
Givi Bedianashvili – Doctor of Economic Sciences, European University, Professor
Teimuraz Beridze – Doctor of Economic Sciences, Professor of TSU
Giorgi Berulava – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of Department of Paata Gugushvili Institute of Economics
Vakhtang Burduli – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of Department of Paata Gugushvili Institute of Economics
Revaz Kakulia – Doctor of Economic Sciences, Professor of TSU
Murman Kvaratskhelia –Doctor of Economic Sciences, Professor, Paata Gugushvili Institute of Economics, Chief Research Fellow
Elguja Mekvabishvili – Doctor of Economic Sciences, Professor of TSU
Avtandil Sulaberidze – Doctor of Economic Sciences, Professor of Ilia State University
Teimuraz Shengelia – Doctor of Economic Sciences, Professor of TSU
Lali Chagelishvili – Doctor of Economic Sciences, Professor of Guram Tavartkiladze Teaching University
Eter Kharaishvili – Doctor of Economic Sciences, Professor of TSU
Tamila Arnania-Kepuladze – Doctor of Economics, Professor of A.Tsereteli State University
Nana Bibilashvili – Doctor of Economics, Paata Gugushvili Institute of Economics
Badri Gechbaia – Doctor of Economics, Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
Lina Datunashvili – Doctor of Economics, Paata Gugushvili Institute of Economics
Gulnazi Erkomaishvili – Doctor of Economics, Associate Professor of TSU
Gocha Tutberidze – Doctor of Economics, Professor of European University
Eter Kakulia – Doctor of Economics, Paata Gugushvili Institute of Economics
Nazira Kakulia – Doctor of Economics, Associate Professor of TSU
Tea Lazarashvili – Doctor of Economics, Paata Gugushvili Institute of Economics, Chief Research Fellow
Givi Lemonjava – Doctor of Economics, Associate Professor of Georgian University
Marina Muchiashvili – Doctor of Economics, Associate Professor of TSU
Dali Sologhashvili – Doctor of Economics, Professor of A.Tsereteli State University
Pati Shengelia – Doctor of Economics, Associate Professor of Teaching University, European Academy
Natia Tsiklashvili – Doctor of Economics, Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
Mamuka Khuskivadze – Doctor of Economics, Paata Gugushvili Institute of Economics, Chief Research Fellow

SCIENTIFIC-ORGANIZING COMMITTEE (FOREIGN MEMBERS)

Frank P. Araujo – University California at Berkeley, Professor (USA)
Larisa Belinskaia – Vilnius University, Professor (Lithuania)
Joshua Bernstein – New York University, Professor (USA)
Steven Cohen - Columbia University, Professor (USA)
Barney Eredia – Educational Consortium Institute, Professor (USA)
Mikhail Golovnin – Institute of Economics of RAS, Corresponding Member of RAS (Russia)
Ruslan Grinberg – Institute of Economics of RAS, Corresponding Member of RAS (Russia)
Simone Guercini – University of Florence, Professor (Italy)
Eldar Ismailov – Caucasus Institute of Strategic Researches, Professor (Azerbaijan)
David Kurtanidze – Professor (USA)
Gindra Kasnauskiene – Vilnius University, Professor (Lithuania)
Slavomir Partycki – The John Paul II Catholic University of Lublin, Professor (Poland)
Mikhail Roketlishvili – Foreign Member of the Georgian National Academy of Sciences (USA)
Jeffrey D. Sachs – Columbia University, Professor (USA)
Galina Savina – Kharkiv Technical University, Professor (Ukraine)
Darrol J. Stanley – University of Pepperdine, Professor (USA)
Oleksiy Stupnitskyy – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Professor (Ukraine)
Adam Newman Turner – Leicester University, Professor (United Kingdom)
Wolfgang Weng – Technical University of Berlin, Professor (Germany)
Thomas D. Willet – Claremont Graduate University, Professor (USA)

ORGANIZING GROUP OF THE CONFERENCE:

Teimuraz Gogokhia *(Head)*, Gocha Goguadze, Nino Kedia, Eter Jabanashvili

პროფესორი გიორგი წერეთელი
70

წელს თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საქართველოს ეკონომიკური სამეცნიერო საზოგადოება აღნიშნავს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორის, სახელმწიფო პრემიის ლაურეატის, პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან 70-ე წლისთავს.

პროფესორი გიორგი წერეთელი დაიბადა 1952 წლის 20 იანვარს ქ. ლანჩხუთში. 1967 წელს წარჩინებით დაამთავრა ლანჩხუთის №1 საშუალო სკოლის 8 კლასი და სპეციალური კონკურსის გავლის შემდეგ სწავლა განაგრძო თბილისის ვ. მ. კომაროვის სახელობის ფიზიკა-მათემატიკურ სკოლაში. საზოგადოებისათვის კარგადაა ცნობილი, რომ ამ სკოლაში მხოლოდ მათემატიკური ნიჭით დაჯილდოებულთ შეუძლიათ სწავლა. 1969 წელს, აღნიშნული სკოლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, იგი სწავლას აგრძელებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, რომელიც ასევე წარჩინებით დაამთავრა 1975 წელს ეკონომიკური კიბერნეტიკის სპეციალობით. მას მიენიჭა ეკონომისტ-მათემატიკოსის კვალიფიკაცია, რამაც სამეცნიერო მოღვაწეობის მთელ მანძილზე საშუალება მისცა, ეკონომიკურ კვლევებში მათემატიკური მეთოდები წარმატებით გამოეყენებინა. უნივერსიტეტში სწავლის წლებში მან თავი გამოიჩინა როგორც ნიჭიერმა და აქტიურმა სტუდენტმა. მისი პირველი ნაშრომები, სწორედ, სტუდენტობის წლებს განეკუთვნება.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ბატონი გიორგი მუშაობას იწყებს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მართვის სისტემების ინსტიტუტში ინჟინერ-პროგრამისტის თანამდებობაზე. 1976 წელს იგი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ასპირანტი გახდა, რის გამოც შრომითი საქმიანობა დროებით შეწყვიტა. 1978 წლიდან სწავლას აგრძელებს საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური ეკონომიკურ-მათემატიკური ინსტიტუტის დასწრებულ ასპირანტურაში, რომელიც დაამთავრა 1980 წელს. ამავე ინსტიტუტში დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მიენიჭა ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი. 1980 წლიდან იგი მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში ჯერ უმცროსი, უფროსი, წამყვანი მეცნიერი თანამშრომლისა და შემდეგ დირექტორის მოადგილისა და დირექტორის თანამდებობებზე. 1990 წელს კიევში დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია და მიენიჭა ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი. 1995 წელს მიიღო პროფესორის წოდება.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია პროფესორ გიორგი წერეთლის მოღვაწეობა დიდი ტრადიციების მქონე პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობაზე. ამ პერიოდში მან გამოავლინა მეცნიერისა და მეცნიერების ორგანიზატორის საუკეთესო თვისებები – ნიჭიერება, ნებისყოფა, მიზანსწრაფვა, საქმისადმი ერთგულება, სიძნელეების გადალახვის უნარი, პრინციპულობა, ორგანიზატორული ნიჭი. იგი თავის კოლეგებთან ერთად გარკვეული დროის განმავლობაში, ფაქტიურად უხელფასობისა და ინსტიტუტის მძიმე მატერიალური უზრუნველყოფის პირობებში, ახერხებდა ინსტიტუტს არათუ შეენარჩუნებინა ტრადიციები, არამედ უფრო მაღალ საფეხურზე აეყვანა იგი.

პროფესორ გიორგი წერეთელს გამოქვეყნებული აქვს 160-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი. მათ შორის 20 წიგნი (5 თანაავტორობით). მისი სამეცნიერო ნაშრომები ძირითადად ეძღვნება ეკონომიკურ-მათემატიკური, ეკონომიკურ-ეკოლოგიური, მაკროეკონომიკის, ეკონომიკური თეორიისა და სხვა პრობლემების კვლევას. მისი მონოგრაფიებიდან აღსანიშნავია: "გარემო ბუნების დაცვის პროცესთა ეკონომიკური რეგულირების საკითხები საბაზრო ურთიერთობების პირობებში". თბილისი, "მეცნიერება", 2003; "პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული ნეგატიური ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრისა და შემცირების გზები (საქართველოს მაგალითზე)". თბილისი, "მეცნიერება", 2004 (თანაავტორი აკადემიური დოქტორი ნ. ბიბილაშვილი); "ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდების საფუძვლები და მათი ეკონომიკაში გამოყენების ზოგიერთი პრაქტიკული მაგალითი". თბილისი, "მეცნიერება", 2000 და სხვ. პროფესორ გიორგი წერეთლის ნაშრომებში დასმული და გადაწყვეტილია არა ერთი ეკონომიკური და ეკონომიკურ-მათემატიკური ამოცანა. კერძოდ: – შემუშავებულია ქვეყანაში ბუნებათსარგებლობის ეკონომიკურ პროცესთა მრავალმიზნიანი ოპტიმიზაციის საფუძვლები, რამაც ავტორს მისცა

საშუალება, პრინციპულად ახალი მეცნიერული მიდგომით გადაეწყვიტა ბუნებათსარგებლობის (მიწათსარგებლობის, ტყეთსარგებლობის, წყლითსარგებლობის, ატმოსფერული ჰაერის დაცვის) ეკონომიკურ პროცესთა სრულყოფის მსხვილი მეცნიერული პრობლემა. – შემოთავაზებულია ბუნებათსარგებლობის ეკონომიკურ პროცესთა ოპტიმიზაციისადმი კონცეპტუალური (მრავალმიზნიანი) მიდგომა. დასმული და გადაწყვეტილია საქართველოს ტყის რესურსების გამოყენებისა და დაცვის ეკონომიკურ-მათემატიკური ამოცანა. – გადმოცემულია გარემოს დაცვის ეკონომიკური საფუძვლების სრულყოფის ავტორისეული პოზიცია, დასმულია გარემო ბუნების დაცვის ეკონომიკური პრობლემები როგორც მიკრო-, ასევე მაკრო- და მეზოდონეებზე, მოცემულია ამ პრობლემათა ეკონომიკურ-ეკოლოგიური ანალიზი და დასახულია მათი გადაჭრის ეფექტიანი გზები, კვლევის ეკონომიკურ-მათემატიკური აპარატის გამოყენებით. შესწავლილია აღნიშნული სახის პრობლემების სპეციფიკა საქართველოში და შემუშავებულია მათი გადაწყვეტის ეკონომიკურ-მათემატიკური მექანიზმი. – შემუშავებულია გარემო ბუნების დაცვაზე ორიენტირებული საბაზრო ურთიერთობების ფორმირებისა და მისი ეფექტიანი ფუნქციონირების მექანიზმი და მისი გამოყენებით შექმნილია საქართველოში ასეთი ბაზრის ჩამოყალიბების ეკონომიკური საფუძვლები (მათ შორის აგებულია ასეთი ბაზრის ფორმირების ეკონომიკური მოდელი). – შემუშავებულია პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული ნეგატიური ეკონომიკური შედეგების ამსახველი მაჩვენებლების განსაზღვრის მეთოდიკური საფუძვლები და დასახულია ამ შედეგთა შემცირებისათვის საჭირო ეფექტიანი გზები და სხვა. ერთ-ერთი მონოგრაფიისათვის – "ბუნებათსარგებლობის პროცესების ოპტიმიზაციის ეკონომიკური საკითხები" – 1984 წელს პროფესორ გიორგი წერეთელს მიენიჭა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სპეციალური მედალი და პრემია ახალგაზრდა მეცნიერთა შორის. 2003 წელს სხვა ავტორებთან ერთად (პროფესორები: ვლადიმერ პაპავა, ავთანდილ სილაგაძე, იური ანანიაშვილი, კლიმენტი აჩელაშვილი) ნაშრომთა ციკლისათვის მიღებული აქვს საქართველოს სახელმწიფო პრემია მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგში.

გიორგი წერეთელი, ინტენსიურ მეცნიერულ და მეცნიერულ-ორგანიზაციულ მუშაობასთან ერთად, ეწეოდა აქტიურ პედაგოგიურ საქმიანობას ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო და საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტებში. მას მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის რესპუბლიკის მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებაში. გარდა იმისა, რომ აღზრდილი ჰყავს სტუდენტ-ეკონომისტთა რამდენიმე თაობა, მისი, როგორც ინსტიტუტის დირექტორის, საერთო ხელმძღვანელობით მომზადდა ხუთ ათეულზე მეტი სამეცნიერო ხარისხის მქონე მაღალკვალიფიციური ეკონომისტი, ხოლო უშუალო ხელმძღვანელობით – ორი მეცნიერებათა დოქტორი და ხუთი მეცნიერებათა კანდიდატი. იგი სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად ეწეოდა აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობას. 1996-2003 წლებში იყო საქართველოს სწავლულ ექსპერტთა საბჭოს და მისი დარგობრივი ეკონომიკური სექციის წევრი, სეს-ის სანოსტრიფიკაციო კომისიის წევრი. 1998-2001 წლებში იყო საქართველოს სწავლულ ექსპერტთა საბჭოსთან არსებული ეკონომიკის საკოორდინაციო საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, შემდეგ კი თავმჯდომარე; 1996-2003 წლებში საქართველოს ეკონომიკის, ფინანსთა, ბუნებრივი რესურსებისა და გარემოს დაცვის, სოფლის მეურნეობის, ეკონომიკის სამინისტროებთან, საქართველოს ანტიმონოპოლიურ სამსახურსა და კონტროლის პალატასთან არსებული სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოების წევრი; 1998-2006 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული ეკონომიკის საკოორდინაციო-სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე; 2000 წლიდან გარდაცვალებამდე საქართველოს მეცნიერ-ეკონომისტთა ასოციაციის თანათავმჯდომარე; 2001-2003 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტთან არსებული სადისერტაციო საბჭოს თავმჯდომარე; 2003-2006 წლებში საქართველოს სწავლულ ექსპერტთა საბჭოსა და მისი პრეზიდიუმის წევრი, ამავე საბჭოს ეკონომიკის დარგობრივი სექციის თავმჯდომარე; 2004 წლიდან გარდაცვალებამდე საქართველოს პრეზიდენტთან არსებული ეკონომიკის სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს წევრი. იგი იყო არა ერთი საერთაშორისო ჟურნალის

რედკოლეგიის წევრი, აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საერთაშორისო და ადგილობრივ სამეცნიერო სიმპოზიუმებში, კონფერენციებში, სესიებსა და სემინარებში. ბატონი გიორგი იყო მრავალი სამეცნიერო ნაშრომის რედაქტორი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ მისი რედაქტორობით, უშუალო სამეცნიერო ხელმძღვანელობით და თანაშესრულებით გამოქვეყნდა ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების ოთხი ტომი სახელწოდებით: "საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში". პროფ. გიორგი წერეთელი არჩეული იყო ისეთ დარგობრივ მეცნიერებათა აკადემიების ნამდვილ წევრად, როგორიცაა: ნიუ-იორკის, რუსეთის ეკონომიკისა და სამეწარმეო საქმიანობის, საერთაშორისო სოციალურ-ეკონომიკურ, საქართველოს ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ მეცნიერებათა აკადემიები.

პროფესორი გიორგი წერეთელი საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებასა და ეკონომიკის დარგში მიმდინარე რეფორმების განხორციელებაში შეტანილი პირადი წვლილისა და, ნაყოფიერი სამეცნიერო-პედაგოგიური საქმიანობისათვის 2001 წელს დაჯილდოვდა საქართველოს ღირსების ორდენით.

პროფესორი გიორგი წერეთელი გახლდათ პიროვნება მატარებელი განსაკუთრებული თვისებებისა, რაც მას აძლევდა საშუალებას, ყოფილიყო კარგი მეცნიერი, პედაგოგი, მეცნიერების ორგანიზატორი, ოჯახის უფროსი, მეგობარი და მოქალაქე. ეს თვისებები იყო: ნიჭიერება, დიდი ნებისყოფა, მიზანსწრაფვა, პრინციპულობა, ერთგულება, მომთხოვნელობა. ბატონი გიორგი წავიდა ჩვენგან, მაგრამ დატოვა თავისი მდიდარი მეცნიერული მემკვიდრეობა და, რაც მთავარია, კარგი ოჯახი, მეუღლე და მშვენიერი ვაჟი, რომელშიც გრძელდება ბატონი გიას სიცოცხლე. იგი მამასავით მათემატიკური ნიჭითაა დაჯილდოებული. მან არა ერთხელ გაიმარჯვა ქვეყნის მათემატიკურ ოლიმპიადებში. ოქროს მედალზე დაამთავრა კომაროვის სახელობის ფიზიკა-მათემატიკის სკოლა და უმაღლესი შეფასებებით ჩააბარა მისაღები გამოცდები ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

რამაზ აბესაძე
ინსტიტუტის დირექტორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

პლენარული სხდომა

Ramaz Abesadze

"OPEN INNOVATION", "OPEN SCIENCE", NATIONAL INNOVATION SYSTEM AND ITS MODELS

Annotation. *The paper examines the current strategic directions in the innovation policy of the European Union - "open innovation", "open science" and "openness to the world". On this basis, the essence of the national innovation system and their models at the modern stage have been studied.*

Keywords: *Open innovation, open science, openness to the world, innovation system innovations*

Innovations

Innovation (English innovation) comes from the Latin "Innovatio", which means "renewal". The prefix "In" is translated in Latin as "in the direction". Therefore, the word "Innovatio" means "in the direction of renewal". Indeed, the main essence of innovation lies in updating, introducing something more progressive. The term innovation in economics was first introduced by the Austrian economist Joseph Schumpeter [Шумпетер Й. А. 1989.], however, essentially, it was used by another term even before that. Adam Smith pointed out that the role of the organizational mechanism of capitalism is played not only by the market economy, but also by competition, which forces the entrepreneur to increase efficiency by switching to new technologies, that is, through innovation [Смит А.2007].

N. Kondratiev in his theory about big business cycles [Кондратьев Н. D. 2002] substantiated the existence of large cycles with a duration of 50-60 years. According to him, before the beginning of the upward wave of the great cycle, there are profound qualitative changes in the economic activity of the society, which are manifested by essential innovations in techniques and technologies, both in the field of production and exchange. Of course, these innovations mean the implementation of innovations in the economy.

The foundations of innovative development in the socio-cultural field were created by P. Sorokin [Сорокин П. С. 2000]. According to him, the predominance of any type of culture determines the characteristic features, structural features, and dynamics of each society.

An important contribution to the development of the theory of innovation belongs to the English scientist John Bernal. It indicates that periods of prosperity in science coincide with the growth of economic activity and technical progress as a result of the use of innovations [Бернал Дж. 1956].

Ideas developed by J. Schumpeter and J. Bernal, Nobel laureate Simon Kuznets [Kuznets S. 1930] further enriched the theory of innovation. He introduced the concept of epochal innovations, that it is through them that the transition from one historical era to another takes place.

The progress of society is inextricably linked to innovation. It led to unprecedented progress in all spheres of human activity and daily life. It can be said that the process of economic development is the process of implementing innovations in all elements of the economic system.

Innovations take place in any setting, but it acquires special importance at a certain stage, when innovations take on a continuous character and become the most important factor of development. These processes started in the 70s of the last century and reached the highest level of development in the advanced countries of the world. That is why the economy of these countries is called innovative economy. Innovative economy is based on knowledge, innovation flow, technology, information, institutions, human capital, production organization, products, etc. Continuous improvement, intellectual work of scientists and innovators, not just capital. Science, invention, innovation represent a single organic factor of development in such an economy [Abesadze... 2015].

"Open Innovation" and "Open Science"

Innovatiion policies are constantly being developed in developed countries. The European Union plays a leading role in this regard. The new EU innovation strategy envisages the achievement of three new goals, namely: transition to open innovation; openness of science; openness to the world.

"Open Innovations". Innovation policies differ significantly from country to country according to their level of development. In the European Union, where the innovation policy has experienced significant progress over the years, the clarification of both its content and monitoring components is being carried out at an accelerated pace recently. In terms of importance, the factors of "openness" of the innovation process come to the fore, and the total indicators of "expenses" and "output" that worked successfully before, such as the large volume of resources involved in it, active patent and publishing activity are no longer a guarantee of its success [Tsirenshchikov V. 2019]. The changes in the innovation policy were announced by the European Commissioner for Science, Research and Innovation, Carlos Maedas, in a speech at the conference ("A New Start for Europe: Opening the European Innovation Research Area") in Brussels on June 22, 2015. He presented for discussion a new innovation strategy based on the idea of spreading "open innovation". . The classic definition of open innovation was given by its founder, Henry Chesbrough, as the use of inbound and outbound knowledge flows to accelerate internal innovation [Open Innovation…, 2015].

"Open Science". for the first time, the concept of "open science" was put forward by the American economist Richard Nelson, he announced the need for open sharing of scientific knowledge [Nelson, R. 2012], that scientific research should be made available to all interested layers of society, whether they are professionals or amateurs. This means a new approach to the scientific process, based on new methods of collaboration and knowledge dissemination using digital technologies and new interaction tools [Open Innovation…, 2015]. This concept has long been the focus of the European Commission [Commission Recommendation... 2012] Back in 2012, the European Commission recommended an open access policy for all publicly funded research. [Open Innovation..., 2015]. It aims to move from the standard practice of publishing research results in scientific journals to the joint development and application of all available knowledge. It can be compared to networking, the network gets better as more people use it. "Open Science" enables end users to become creators of new ideas, relationships and services. Thus, "open science" expands the forms of traditional scientific research and collaboration, increases the intensity of knowledge sharing, removes restrictions on their exchange, the obstacles to publication of research results in high-ranking journals and registration of intellectual property rights.

"Openness to the world" is the third component of the EU's new strategic objective, which involves strengthening and expanding international cooperation in the field of science and innovation, based on even greater openness around the world. Partnerships between countries and regions should develop into a global science space where scientists and innovators can work freely with colleagues from around the world.

Innovative system and its models

Innovations are the basis of economic development at the modern stage. In the conditions of modern competition, the struggle is primarily not about resources, but about the ability to innovate. [Швец... 2019.] The innovation process is inseparable from the innovation system. The concept of innovation system was first introduced by the English economist, Bernal Prize laureate Christopher Freeman. He considered the national innovation system as a combination and relationship between economic entities and organizations that participate in the creation, storage and distribution of new knowledge, transforming it into new technologies, goods and services that are used by society (Freeman C. 1987). The American economist Richard Nelson wrote that innovation is a complex process that unites different participants, such as: firms producing new knowledge, technological and analytical centers, among which there are many connections and which thus create an innovation system [Nelson R. 1993].

The National Innovation System (NIS) includes: relevant state bodies, scientific and educational system, innovative infrastructure. It is the state regulation bodies that carry out the state regulation of the formation of the innovation economy. Almost all branches of the government participate in it, special importance is given to ministries of economic profile. The National Bank's contribution to the process of forming an innovative economy is also great, since the correct monetary policy has a positive effect on the development of the economy in general and, naturally, on the management of innovative processes. The statistics service also plays an important role, since without data on the implementation of innovations in enterprises, it will be impossible to implement the correct innovation policy and plan events.

In the formation of an innovation economy, the activities of non-economic profile ministries are also of great importance, since economic development is greatly influenced not only by economic factors, but also by non-economic ones. In this regard, the Ministry of Education and Science stands out, which is responsible for the development of the foundation of the innovative system of the country - education and science. Other ministries also have a positive influence, for example, the Ministry of Foreign Affairs, establishes good relations with other countries of the world, improves the investment environment, which promotes the influx of innovations in the country, etc.

Parliament must adopt relevant legislative acts based on its own initiatives or documents proposed by the government.

The business environment is highly dependent on the effective functioning of the **law enforcement system**. In case of protection of justice, both internal and external investments increase and vice versa.

Local authorities are authorized to support the implementation of innovative projects, the formation and development of regional innovation systems.

The formation of a perfect innovation system is impossible without the existence of developed educational and scientific systems. The educational system should ensure the education of highly qualified entrepreneurial and scientific personnel, and the scientific system should generate new knowledge (discoveries) of a fundamental and applied nature. However, education and science cannot be considered as one field. It is true that the education system provides scientific personnel, but it is not education that creates new knowledge, but science, which determines the progress of society and education itself. Therefore, priority should be given to science.

The innovation system also includes: 1. Resources - scientific and technological research, financing and insurance mechanisms, human resources; 2. Institutions that establish common conditions for innovative activities - laws, regulations, rules, norms, standards; 3. Infrastructure.

The infrastructure of the innovation system consists of those entities whose activities are aimed at promoting the connection, cooperation and implementation of innovative activities of the educational, scientific, private and state sectors. It is through it that the decisions of state bodies and the private sector are transformed into innovation, i.e. all processes from scientific discoveries to innovations. In order to promote innovative activities, the following entities of the infrastructure of the innovation system can be created by the state body or another person: scientific or technological parks; business incubators; business accelerators; technology transfer centers; industrial innovation laboratories; innovation laboratories, innovation centers.

The scientific-technological park provides infrastructural and professional services in a defined space for higher educational and scientific-research institutions and other subjects of innovative activity. It promotes the cooperation of the persons listed here, the fastest possible use of new technologies, the creation of new products and services and their delivery to the market.

The main function of the business incubator is to provide workspace, administrative and other types of technical support for subjects of innovative activity selected by competition for a period of no more than 2 years.

The main function of the business accelerator is to provide a working space for the subjects of innovative activity selected by the competition, to develop and improve their business idea and model, if necessary, to invest according to the conditions of the relevant competition.

Technology transfer center provides innovation transfer, which includes evaluation of commercial potential of innovation, finding partners for innovation transfer and evaluation of such transfer for commercialization.

The industrial innovation laboratory provides infrastructural and professional services for any interested person in a defined space, which includes testing ideas and making samples.

The innovation laboratory, as a result of cooperation with educational institutions and legal entities of private law, provides infrastructural and professional services and trainings to any interested person, which involves specific business-oriented training, idea testing and sample making.

The innovation center ensures the improvement of computer skills of the population, the development of entrepreneurial skills in the field of innovation, the introduction of distance learning and employment platforms.

In addition, innovative infrastructure can include a wide range of other subjects: **scientific-research institutes and construction bureaus; small innovative enterprises; clusters; small innovative, engineering, consulting and information services; training centers; leasing service companies; state and non-state funds supporting innovative entrepreneurship. In order to improve financial support, it is desirable to have an innovation bank, which will issue long-term loans at a low interest rate, insure them, etc., for the implementation of innovative projects.**

The innovation system includes all stages of the innovative process, from research to production and sale. The innovation system is a very complex organism, it ensures the intensive flow of new knowledge, its transformation into scientific and technical innovations and their commercialization. Innovation systems differ from each other depending on the countries and the tasks they face. Several models of the innovation system are distinguished:

The Euro-Atlantic model, which has been implemented in various versions in the USA, Canada, and developed European countries, has all the components of the ACE structure. That is, it is a model of the complete innovation cycle from the emergence of an innovative idea to the mass production of a finished product. In developed European countries, national innovation systems are concentrated around the largest universities (however, in a number of countries - France, Denmark, Sweden, etc., research institutes and academies of sciences also play an important role).

The East Asian model differs from the Euro-Atlantic model in that, first of all, universities as centers of innovative development play a much smaller role than research laboratories of corporations, and the national innovation systems of these countries were almost completely devoid of the fundamental science component. Secondly, these countries mainly borrowed technologies from countries with Euro-Atlantic type of national innovation systems, thirdly, the largest part of the expenditures on scientific research and experimental design work (R&D) was carried out by the private sector (Japan, South Korea, Singapore, Hong Kong, Taiwan). However, in the middle of the 80s of the last century, such a system somewhat exhausted itself, and since then the gradual transformation of the national innovation systems of these countries began.

An alternative model was developed mainly in agricultural countries, which do not have significant scientific potential, as a result of which their national innovation systems lack the block of fundamental and applied science. In the formation of national innovation systems in these countries, emphasis is placed on the development of innovative management of individual sectors (for example, agriculture, food industry, light industry, tourism) and technology borrowing, rather than their development (Chile, Thailand, Portugal). However, gradually these countries began to develop some high-tech industries and to form the necessary innovative infrastructure, including in the field of fundamental and applied science.

The triple helix model is a product of the development of the Euro-Atlantic model. It found development in the United States, and its individual elements - in some developed countries of Western Europe, Brazil and Japan. This model describes the interaction of three institutions (science, government, business) at each stage of creation and introduction of an innovative product

into production, as well as the interaction of three participants at all national, regional, sector and enterprise levels [Бурдули... 2017].

At the modern stage, the models of the innovation system are changing, mainly in accordance with the above-mentioned "open innovation", "open science" and "concepts of openness to the world and the activation of ecological problems". The traditional three-ring system of the spiral ("science-state-business") has been replaced by a four-ring model - "science-state-business-society", where society is considered as a full-fledged subject of the innovation system. Then this model is perfected and a five-ring version was born - state, science, business, society, environment. This model, in contrast to the three-ring model, implies the principle of openness of innovations, i.e. the significant involvement of society in innovative processes, as well as consideration of the existing environment, where the environment means ecological factors that lead to the sustainable development and stable functioning of the other components [Tsirenshchikov V. 2019].

References

1. Abesadze R. 2015. Innovations and general directions of innovative economy formation in Georgia. TSU P. Collection of Scientific Works of Gugushvili Institute of Economics, Tbilisi, "TSU P. Publishing House of Gugushvili Institute of Economics" (in georgian)
2. Бурдули В. Особенности трансформации национальных инновационных систем в некоторых развитых странах. – В сб.: Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 65th Anniversary of Professor George Tsereteli: Structural and Innovative Problems of Economic Development. Publishing house of Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Tbilisi, 2017. Стр. 32-39.
3. Бернал Дж. 1956. Наука в истории общества. М.: ИЛ – 1956.
4. Freeman C. 1987. Technology Policy and Economic Performance. London: Pinter Publishers
5. Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/48558fc9-d4c8-11e1-905c-01aa75ed71a1/language-en
6. Nelson R. 1993. National Systems of Innovation: A Comparative Analysis. Oxford https://books.google.ge/books?hl=en&lr=&id=C3Q8DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=Nelson+R.+1993.+National+Systems+of+Innovation&ots=diN_hNACrM&sig=jmEBjO8jnE4vke8mwS345TXZKHk&redir_esc=y#v=onepage&q=Nelson%20R.%201993.%20National%20Systems%20of%20Innovation&f=false
7. Kuznets S. 1930. Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations. Boston: Houghton Mifflin, 1930.
8. Freeman Ch. 1974**.** The economics of industrial innovation
9. Lundvall B. Nationa. 1992. Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Inter- active Learning. London, 1992.
10. Open Innovation, Open Science, Open to the World 22 June 2015. European Commission – Speech. Brussels, "A new start for Europe: Opening up to an ERA of Innovation". Conference
11. Tsirenshchikov V. 2019. Strategy of Innovative Development of the European Union: New Goals and Initiatives. „Sovremennaya Evropa", 2019 Issue 6 https://arxiv.gaugn.ru/s0201-70830000621-6-1-ru-417/
12. Кондратьев Н. Д. 2002. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика, 2002.
13. Смит А. 2007. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Эксмо, 2007.
14. Сорокин П. С. 2000. Социальная и культурная динамика. 2000.
15. Швец И. Ю. 2019. Институциональные аспекты национпльной инновационной системы. Друкеровский вестник. 2019. № 5
16. Шумпетер Й. А. 1989. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982.

Рамаз Абесадзе

«ОТКРЫТЫЕ ИННОВАЦИИ», «ОТКРЫТАЯ НАУКА», НАЦИОНАЛЬНАЯ ИННОВАЦИОННАЯ СИСТЕМА И ЕЕ МОДЕЛИ

Аннотация. *В статье рассматриваются актуальные стратегические направления в инновационной политике Европейского Союза - «открытые инновации», «открытая наука» и «открытость миру». На этой основе изучена сущность национальной инновационной системы и их модели на современном этапе.*

Ключевые слова. *Открытые инновации, открытая наука, открытость миру, инновационная система*

Инновации

Инновация (англ. Innovation) происходит от латинского «Innovatio», что означает «обновление». Приставка «In» переводится на латынь как «в направлении». Следовательно, слово «Innovatio» означает «в направлении обновления». . Ведь основная суть инноваций заключается в обновлении, внедрении чего-то более прогрессивного. Термин инновации в экономике впервые ввел австрийский экономист Йозеф Шумпетер [Шумпетер Й. А. 1989.], однако, по сути, он использовался другим термином еще до этого. Адам Смит указывал, что роль организационного механизма капитализма играет не только рыночная экономика, но и конкуренция, которая заставляет предпринимателя повышать эффективность за счет перехода на новые технологии, то есть за счет инноваций [Смит А.2007].

Н. Кондратьев в своей теории больших экономических циклов [Кондратьев Н. Д. 2002] обосновали существование больших циклов продолжительностью 50-60 лет. По его мнению, перед началом восходящей волны большого цикла происходят глубокие качественные изменения в хозяйственной деятельности общества, которые проявляются существенными нововведениями в технике и технологиях как в сфере производства, так и в сфере обмена. Конечно, эти инновации означают внедрение инноваций в экономику.

Основы инновационного развития в социокультурной сфере были созданы П. Сорокин [Сорокин П. С. 2000]. По его мнению, преобладание любого типа культуры определяет характерные признаки, особенности строения, динамику каждого общества.

Важный вклад в развитие теории инноваций принадлежит английскому ученому Джону Берналу. Это свидетельствует о том, что периоды расцвета науки совпадают с ростом экономической активности и технического прогресса в результате использования инноваций [Бернал Дж. 1956].

Используя идеи Дж. Шумпетера и Дж. Бернала, лауреат Нобелевской премии Симон Кузнец [Кузнец С. 1930] еще больше обогатил теорию инноваций. Он ввел понятие эпохальных нововведений, что именно через них происходит переход от одной исторической эпохи к другой.

Прогресс общества неразрывно связан с инновациями. Это привело к небывалому прогрессу во всех сферах человеческой деятельности и повседневной жизни. Можно сказать, что процесс экономического развития – это процесс внедрения инноваций во все элементы экономической системы.

Инновации происходят в любых условиях, но особое значение они приобретают на определенном этапе, когда инновации приобретают непрерывный характер и становятся важнейшим фактором развития. Эти процессы начались в 70-х годах прошлого века и достигли наивысшего уровня развития в передовых странах мира. Именно поэтому экономика этих стран называется **инновационной экономикой**. Инновационная экономика базируется на знаниях, инновационном потоке, технологиях, информации, институтах, человеческом капитале, организации производства, продуктах и т.д. Постоянное совершенствование, интеллектуальный труд ученых и рационализаторов, а не только

капитал. Наука, изобретения, инновации представляют собой единый органический фактор развития такой экономики [Абесадзе... 2015].

«Открытые инновации» и «Открытая наука»

Инновационная политика постоянно разрабатывается в развитых странах. Европейский Союз играет ведущую роль в этом отношении. Новая инновационная стратегия ЕС предусматривает достижение трех новых целей, а именно: переход к открытым инновациям; открытость науки; открытость миру.

«Открытые инновации». Инновационная политика значительно различается от страны к стране в зависимости от уровня их развития. В Европейском союзе, где инновационная политика за последние годы значительно продвинулась вперед, уточнение как ее содержания, так и компонентов мониторинга в последнее время осуществляется ускоренными темпами. По значимости на первый план выходят факторы «открытости» инновационного процесса, а суммарные показатели «затрат» и «выходов», которые успешно работали ранее, такие как большой объем задействованных в нем ресурсов, активная патентная и издательская деятельность уже не являются залогом его успеха [Циренщиков В. 2019]. Об изменениях в инновационной политике сообщил еврокомиссар по науке, исследованиям и инновациям Карлос Маэдас в своем выступлении на конференции («Новый старт для Европы: открытие европейского пространства исследований инноваций») в Брюсселе 22 июня. 2015. Он представил на обсуждение новую инновационную стратегию, основанную на идее распространения «открытых инноваций». Классическое определение открытой инновации дал ее основатель Генри Чесбро как использование входящих и исходящих потоков знаний для ускорения внутренних инноваций [Открытые инновации…, 2015].

«Открытая наука». Впервые понятие «открытая наука» было выдвинуто американским экономистом Ричардом Нельсоном, объявившим о необходимости открытого обмена научными знаниями [Нельсон, Р. 2012], о том, что научные исследования должны быть доступны для всех заинтересованных слоев общества, будь то профессионалы или любители. Это означает новый подход к научному процессу, основанный на новых методах сотрудничества и распространения знаний с использованием цифровых технологий и новых инструментов взаимодействия [Открытые инновации…, 2015]. Эта концепция уже давно находится в центре внимания Европейской комиссии [Рекомендация Комиссии... 2012 г.] Еще в 2012 г. Европейская комиссия рекомендовала политику открытого доступа для всех исследований, финансируемых государством. [Открытые инновации..., 2015]. Она направлена на переход от стандартной практики публикации результатов исследований в научных журналах к совместной разработке и применению всех имеющихся знаний. Это можно сравнить с нетворкингом, сеть становится лучше, чем больше людей ее используют. «Открытая наука» позволяет конечным пользователям стать создателями новых идей, отношений и услуг. Таким образом, «открытая наука» расширяет формы традиционных научных исследований и сотрудничества, повышает интенсивность обмена знаниями, снимает ограничения на их обмен, препятствия для публикации результатов исследований в авторитетных журналах и оформления прав интеллектуальной собственности.

«Открытость для мира» — третья составляющая новой стратегической цели ЕС, которая предполагает укрепление и расширение международного сотрудничества в области науки и инноваций на основе еще большей открытости по всему миру. Партнерство между странами и регионами должно перерасти в глобальное научное пространство, где ученые и новаторы могут свободно работать с коллегами со всего мира.

Инновационная система и ее модели

Инновации являются основой экономического развития на современном этапе. В условиях современной конкуренции борьба идет прежде всего не за ресурсы, а за способность к инновациям. [Швец... 2019.] Инновационный процесс неотделим от

инновационной системы. Понятие инновационной системы впервые ввел английский экономист, лауреат Бернальской премии Кристофер Фриман. Он рассматривал национальную инновационную систему как совокупность и взаимосвязь между хозяйствующими субъектами и организациями, участвующими в создании, хранении и распространении новых знаний, преобразовании их в новые технологии, товары и услуги, используемые обществом (Фриман С. 1987). Американский экономист Ричард Нельсон писал, что инновация — это сложный процесс, объединяющий разных участников, таких как: фирмы, производящие новые знания, технологические и аналитические центры, между которыми существует множество связей и которые таким образом создают инновационную систему [Нельсон Р. 1993].

В Национальную инновационную систему (НИС) входят: соответствующие государственные органы, научно-образовательная система, инновационная инфраструктура. Именно органы государственного регулирования осуществляют государственное регулирование формирования инновационной экономики. В нем участвуют практически все ветви государственной власти, особое значение придается министерствам экономического профиля. Вклад Национального банка в процесс формирования инновационной экономики также велик, так как правильная денежно-кредитная политика положительно влияет на развитие экономики в целом и, естественно, на управление инновационными процессами. Служба статистики также играет важную роль, так как без данных о внедрении инноваций на предприятиях будет невозможно проводить правильную инновационную политику и планировать мероприятия.

В формировании инновационной экономики большое значение имеет и деятельность министерств неэкономического профиля, так как на экономическое развитие большое влияние оказывают не только экономические факторы, но и неэкономические. В этом отношении выделяется Министерство образования и науки, которое отвечает за развитие основы инновационной системы страны – образования и науки. Положительное влияние оказывают и другие министерства, например, Министерство иностранных дел, устанавливает хорошие отношения с другими странами мира, улучшает инвестиционную среду, что способствует притоку инноваций в страну и т. д.

Парламент обязан принимать соответствующие законодательные акты на основании собственных инициатив или документов, предложенных правительством.

Деловая среда во многом зависит от эффективного функционирования **правоохранительной системы**. В случае защиты справедливости увеличиваются как внутренние, так и внешние инвестиции и наоборот.

Органы местного самоуправления уполномочены поддерживать реализацию инновационных проектов, формирование и развитие региональных инновационных систем

Формирование совершенной инновационной системы невозможно без наличия развитых образовательных и научных систем. Система образования должна обеспечивать подготовку высококвалифицированных предпринимательских и научных кадров, а научная система должна генерировать новые знания (открытия) фундаментального и прикладного характера. Однако нельзя рассматривать образование и науку как одну область. Верно, что система образования дает научные кадры, но не образование создает новые знания, а наука определяет прогресс общества и самого образования. Поэтому приоритет должен быть отдан науке.

В инновационную систему также входят: 1. Ресурсы - научно-технические исследования, механизмы финансирования и страхования, человеческие ресурсы; 2. Учреждения, устанавливающие единые условия инновационной деятельности – законы, положения, правила, нормы, стандарты; 3. Инфраструктура

Инфраструктура инновационной системы состоит из тех субъектов, деятельность которых направлена на содействие соединению, сотрудничеству и осуществлению инновационной деятельности образовательного, научного, частного и государственного секторов. Именно через него в инновации трансформируются решения государственных

органов и частного сектора, т.е. все процессы от научных открытий до инноваций. В целях стимулирования инновационной деятельности государственными органами или иными лицами могут создаваться следующие субъекты инфраструктуры инновационной системы: научные или технологические парки; бизнес-инкубаторы; бизнес-акселераторы; центры трансфера технологий; лаборатории промышленных инноваций; инновационные лаборатории, инновационные центры.

Научно-технологический парк оказывает инфраструктурные и профессиональные услуги в определенном пространстве высшим учебным и научно-исследовательским учреждениям и другим субъектам инновационной деятельности. Он способствует сотрудничеству перечисленных здесь лиц, максимально быстрому использованию новых технологий, созданию новых продуктов и услуг и их доставке на рынок.

Основной функцией бизнес-инкубатора является предоставление рабочей, административной и иных видов технической поддержки субъектам инновационной деятельности, отобранным по конкурсу, на срок не более 2 лет.

Основной функцией бизнес-акселератора является предоставление рабочего пространства субъектам инновационной деятельности, отобранным по конкурсу, для развития и совершенствования их бизнес-идеи и модели, при необходимости инвестирования согласно условиям соответствующего конкурса.

Центр трансфера технологий обеспечивает трансфер инноваций, который включает в себя оценку коммерческого потенциала инноваций, поиск партнеров для трансфера инноваций и оценку такого трансфера для коммерциализации.

Лаборатория промышленных инноваций предоставляет инфраструктурные и профессиональные услуги для любого заинтересованного лица в определенном пространстве, включая проверку идей и изготовление образцов.

Инновационная лаборатория, в результате сотрудничества с образовательными учреждениями и юридическими лицами частного права, предоставляет инфраструктурные и профессиональные услуги и обучение любому заинтересованному лицу, которое включает в себя конкретное бизнес-ориентированное обучение, проверку идей и изготовление образцов.

Инновационный центр обеспечивает повышение компьютерных навыков населения, развитие предпринимательских навыков в сфере инноваций, внедрение дистанционного обучения и платформ занятости.

Кроме того, инновационная инфраструктура может включать широкий круг других субъектов: **научно-исследовательские институты и строительные бюро; малые инновационные предприятия; кластеры; малые инновационные, инжиниринговые, консультационные и информационные услуги; учебные центры; лизинговые сервисные компании; государственные и негосударственные фонды поддержки инновационного предпринимательства. Для улучшения финансового обеспечения желательно иметь инновационный банк, который будет выдавать долгосрочные кредиты под низкий процент, страховать их и т. д. для реализации инновационных проектов.**

Инновационная система включает в себя все этапы инновационного процесса, от исследования до производства и реализации. Инновационная система представляет собой очень сложный организм, она обеспечивает интенсивный приток новых знаний, их преобразование в научно-технические инновации и их коммерциализацию. Инновационные системы отличаются друг от друга в зависимости от стран и стоящих перед ними задач. Выделяют несколько моделей инновационной системы:

Евроатлантическая модель, реализованная в разных вариантах в США, Канаде и развитых странах Европы, имеет все составляющие структуры АСЕ. То есть это модель полного инновационного цикла от появления инновационной идеи до массового производства готового продукта. В развитых странах Европы национальные инновационные системы сосредоточены вокруг крупнейших университетов (однако в ряде стран - Франции, Дании, Швеции и др. важную роль играют также научно-исследовательские институты и

академии наук).

Восточноазиатская модель отличается от евроатлантической тем, что, во-первых, университеты как центры инновационного развития играют значительно меньшую роль, чем исследовательские лаборатории корпораций, а национальные инновационные системы этих стран практически полностью лишены фундаментальной научной составляющей. Во-вторых, эти страны в основном заимствовали технологии у стран с евроатлантическим типом национальных инновационных систем, в-третьих, наибольшая часть затрат на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР) осуществлялась частным сектором (Япония, Южная Корея, Сингапур, Гонконг, Тайвань). Однако в середине 80-х годов прошлого века такая система несколько исчерпала себя, и с тех пор началась постепенная трансформация национальных инновационных систем этих стран.

Альтернативная модель сложилась преимущественно в аграрных странах, не обладающих значительным научным потенциалом, вследствие чего в их национальных инновационных системах отсутствует блок фундаментальной и прикладной науки. При формировании национальных инновационных систем в этих странах упор делается на развитие инновационного управления отдельными отраслями (например, сельское хозяйство, пищевая промышленность, легкая промышленность, туризм) и заимствование технологий, а не их развитие (Чили, Таиланд, Португалия). Однако постепенно эти страны стали развивать некоторые высокотехнологичные производства и формировать необходимую инновационную инфраструктуру, в том числе в сфере фундаментальной и прикладной науки.

Модель тройной спирали является продуктом развития евроатлантической модели. Она нашла развитие в США, а ее отдельные элементы — в некоторых развитых странах Западной Европы, Бразилии и Японии. Данная модель описывает взаимодействие трех институтов (науки, государства, бизнеса) на каждом этапе создания и внедрения инновационного продукта в производство, а также взаимодействие трех участников на всех республиканском, региональном, отраслевом и предпринимательском уровнях [Бурдули. .. 2017].

На современном этапе модели инновационной системы меняются, в основном, в соответствии с упомянутыми выше «открытыми инновациями», «открытой наукой» и «концепциями открытости миру и активизации экологических проблем». На смену традиционной трехзвеневой системе спирали ("наука-государство-бизнес") пришла четырех-звеневая модель – **"наука-государство-бизнес-общество"**, где общество рассматривается как полноценный субъект инновационной системы. Затем эта модель совершенствовалась и родилась пятизвеневая версия – **государство, наука, бизнес, общество, окружающая среда**. Данная модель, в отличие от трехзвеневой модели, предполагает принцип открытости инноваций, т.е. существенное вовлечение общества в инновационные процессы, а также учет существующей среды, где под окружающей средой понимаются экологические факторы, которые приводят к устойчивому развитию и стабильному функционированию других компонентов [Циренщиков В. 2019].

Использованная литература

1. Абесадзе Р. 2015. Инновации и общие направления формирования инновационной экономики в Грузии. Сборник научных трудов Института экономики им. Гугушвили, Тбилиси, „Издательство Института экономики им. Гугушвили" (на грузинском)
2. Бурдули В. Особенности трансформации национальных инновационных систем в некоторых развитых странах. – В сб.: Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 65th Anniversary of Professor George Tsereteli: Structural and Innovative Problems of Economic Development. Publishing house of Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Tbilisi, 2017. Стр. 32-39.
3. Бернал Дж. 1956. Наука в истории общества. М.: ИЛ – 1956.

4. Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/48558fc9-d4c8-11e1-905c-01aa75ed71a1/language-en
5. Freeman C. 1987. Technology Policy and Economic Performance. London: Pinter Publishers
6. Nelson R. 1993. National Systems of Innovation: A Comparative Analysis. Oxford https://books.google.ge/books?hl=en&lr=&id=C3Q8DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=Nelson+R.+1993.+National+Systems+of+Innovation&ots=diN_hNACrM&sig=jmEBjO8jnE4vke8mwS345TXZKHk&redir_esc=y#v=onepage&q=Nelson%20R.%201993.%20National%20Systems%20of%20Innovation&f=false
7. Kuznets S. 1930. Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations. Boston: Houghton Mifflin, 1930.
8. Freeman Ch. 1974**.** The economics of industrial innovation
9. Lundvall B. Nationa. 1992. Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Inter- active Learning. London, 1992.
10. Open Innovation, Open Science, Open to the World 22 June 2015. European Commission – Speech. Brussels, "A new start for Europe: Opening up to an ERA of Innovation". Conference
11. Tsirenshchikov V. 2019. Strategy of Innovative Development of the European Union: New Goals and Initiatives. „Sovremennaya Evropa", 2019 Issue 6 https://arxiv.gaugn.ru/s0201-70830000621-6-1-ru-417/
12. Кондратьев Н. Д. 2002. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика, 2002.
13. Смит А. 2007. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Эксмо, 2007.
14. Сорокин П. С. 2000. Социальная и культурная динамика. 2000.
15. Швец И. Ю. 2019. Институциональные аспекты национпльной инновационной системы. Друкеровский вестник. 2019. № 5
16. Шумпетер Й. А. 1989. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982

რამაზ აბესაძე

„ღია ინოვაციები", „ღია მეცნიერება", ეროვნული ინოვაციური სისტემა და მისი მოდელები

ანოტაცია. *ნაშრომში გამოკვლეულია ევროკავშირის ინოვაციურ პოლიტიკაში მიმდინარე სტრატეგიული მიმართულებები – „ღია ინოვაციები", „ღია მეცნიერება" და „ღიაობა მსოფლიოსადმი". ამის საფუძველზე შესწავლილია ეროვნული ინოვაციური სისტემის არსი და მათი მოდელები თანამედროვე ეტაპზე.*

საკვანძო სიტყვები. *ღია ინოვაციები, ღია მეცნიერება, ღიაობა მსოფლიოსადმი, ინოვაციური სისტემა.*

ინოვაციები

ინოვაცია (ინგლისურად - innovation) ლათინური „Innovatio"-დან მომდინარეობს, რაც „განახლებას" ნიშნავს. „In" წინსართი კი ლათინურად ითარგმნება როგორც „მიმართულებით". მაშასადამე, სიტყვასიტყვით „Innovatio" ნიშნავს – „განახლების მიმართულებით". მართლაც, ინოვაციის მთავარი არსი მდგომარეობს განახლებაში, უფრო პროგრესულის დანერგვაში. ეკონომიკაში ტერმინი ინოვაცია პირველად ავსტრიელმა ეკონომისტმა ჯოზეფ შუმპეტერმა შემოიტანა [Шумпетер Й. А. 1989.], თუმცა არსობრივად სხვა ტერმინით იგი მანამდეც გამოიყენებოდა. ადამ სმითი

მიუთითებდა, რომ კაპიტალიზმის ორგანიზაციული მექანიზმის როლს ასრულებს არა მხოლოდ საბაზრო ეკონომიკა, არამედ კონკურენცია, რომელიც აიძულებს მეწარმეს აამაღლოს ეფექტიანობა ახალ ტექნოლოგიებზე გადასვლით, ანუ ინოვაციების მეშვეობით [Смит А. 2007].

ნ. კონდრატიევმა თავის თეორიაში კონიუნქტურის დიდი ციკლების შესახებ [Кондратьев Н. Д. 2002] დაასაბუთა დიდი ციკლების არსებობა 50–60-წლიანი ხანგრძლივობით. მისი აზრით, დიდი ციკლის აღმავალი ტალღის დაწყების წინ ხდება ღრმა თვისებრივი ცვლილებები საზოგადოების სამეურნეო საქმიანობაში, რომელიც გამოიხატება ტექნიკასა და ტექნოლოგიებში მომხდარი არსებითი სიახლეებით როგორც წარმოების, ისე გაცვლის სფეროში. რასაკვირველია, ამ სიახლეებში იგულისხმება ინოვაციების განხორციელება ეკონომიკაში.

სოციოკულტურულ სფეროში ინოვაციური განვითარების საფუძვლები შექმნა პ. სოროკინმა [Сорокин П. С. 2000]. მისი აზრით, კულტურის რომელიმე ტიპის გაბატონება განსაზღვრავს ყოველი საზოგადოების დამახასიათებელ ნიშნებს, სტრუქტურის თავისებურებებს, დინამიკას.

ინოვაციის თეორიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ინგლისელმა მეცნიერმა ჯონ ბერნალმა. იგი მიუთითებს, რომ მეცნიერებაში აყვავების პერიოდები ემთხვევა ეკონომიკური აქტივობის ზრდას და ტექნიკურ პროგრესს, როგორც ინოვაციების გამოყენების შედეგი [Бернал Дж. 1956].

განავითარა რა ჯ. შუმპეტერისა და ჯ. ბერნალის იდეები, ნობელის პრემიის ლაურეატმა სეიმონ კუზნეცმა [Kuznets S. 1930] კიდევ უფრო გაამდიდრა ინოვაციების თეორია. მან შემოიტანა ეპოქალური ინოვაციების ცნება, რითაც დაადასტურა, რომ სწორედ მათი მეშვეობით ხდება ერთი ისტორიული ეპოქიდან მეორეზე გადასვლა.

საზოგადოების პროგრესი განუყრელადაა დაკავშირებული ინოვაციებთან. მან განაპირობა არნახული პროგრესი ადამიანთა საქმიანობის ყველა სფეროსა და ყოფა-ცხოვრებაში. შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკური განვითარების პროცესი, ეს არის ინოვაციათა განხორციელების პროცესი ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტში.

ინოვაციები ხორციელდება ნებისმიერი წყობილების დროს, მაგრამ იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გარკვეულ ეტაპზე, როდესაც მათი დამკვიდრება იღებს უწყვეტ ხასიათს და ხდება განვითარების ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი. ეს პროცესები მსოფლიოში დაიწყო გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან და განვითარების უმაღლეს საფეხურს მიაღწია მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნებში. ამიტომაა, რომ ამ ქვეყნების ეკონომიკას **ინოვაციურ ეკონომიკას** უწოდებენ. ინოვაციური ეკონომიკა ეფუძნება ცოდნას, ინოვაციების ნაკადს, ტექნოლოგიების, ინფორმაციის, ინსტიტუციების, ადამიანისეული კაპიტალის, წარმოების ორგანიზაციის, პროდუქციისა და ა.შ. გამუდმებულ სრულყოფას, მეცნიერთა და ნოვატორთა ინტელექტუალურ შრომას და არა უბრალოდ კაპიტალს. მეცნიერება, გამოგონება, ინოვაცია ასეთ ეკონომიკაში განვითარების ერთიან ორგანულ ფაქტორს წარმოადგენს [აბესაძე... 2015].

„ღია ინოვაციები“ და „ღია მეცნიერება“

განვითარებულ ქვეყნებში გამუდმებით მიმდინარეობს ინოვაციური პოლიტიკის განვითარება. ამ მხრივ ლიდერის როლს ევროკავშირი ასრულებს. ევროკავშირის ინოვაციების ახალი სტრატეგია ითვალისწინებს სამი ახალი მიზნის მიღწევას, ესაა: ღია ინოვაციებზე გადასვლა; მეცნიერების ღიაობა; ღიაობა მსოფლიოსადმი.

„ღია ინოვაციები“. ინოვაციური პოლიტიკა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით, მათი განვითარების დონის შესაბამისად. ევროკავშირში, სადაც ინოვაციური პოლიტიკა წლების განმავლობაში მნიშვნელოვნ პროგრესს განიცდის, ბოლო პერიოდში დაჩქარებული ტემპით მიმდინარეობს როგორც მისი შინაარსის, ასევე მონიტორინგის კომპონენტების დაზუსტება. მნიშვნელობის თვალსაზრისით წინა პლანზე გამოდის ინოვაციური პროცესის „გახსნილობის“ ფაქტორები და მანამდე წარმატებით მოქმედი „ხარჯებისა“ და „გამომუშავების“ მთლიანი ინდიკატორები, როგორიცაა მასში ჩართული რესურსების დიდი მოცულობა და აქტიური პატენტი. საგამომცემლო საქმიანობა აღარ არის მისი წარმატების გარანტი [Tsirenshchikov V. 2019]. 2015 წლის 22 ივნისს ბრიუსელში კონფერენციაზე („ახალი დასაწყისი ევროპისთვის: ევროპული ინოვაციების კვლევის არეალის გახსნა“) გამოსვლის დროს ინოვაციურ პოლიტიკაში ცვლილებები გამოაცხადა ევროკომისარმა მეცნიერების, კვლევისა და ინოვაციების საკითხებში კარლოს მაედასმა. მან განსახილველად წარადგინა ახალი ინოვაციური სტრატეგია, რომელიც ეყრდნობოდა „ღია ინოვაციების“ გავრცელების იდეას. ღია ინოვაციის კლასიკური განმარტება მოცემულია მისი დამფუძნებლის ჰენრი ჩესბროს მიერ, როგორც შემავალი და გამავალი ცოდნის ნაკადების გამოყენება შიდა ინოვაციების დასაჩქარებლად [Open Innovation…, 2015].

„ღია ინოვაციის“ კონცეფცია მუდმივად იხვეწება სწორხაზოვანი მოდელებიდან, ორმხრივი ტრანზაქციებიდან და ურთიერთქმედებებიდან დინამიკურ ინოვაციურ ეკოსისტემებზე გადასვლის მიმართულებით, რომელიც ჩამოყალიბებულია ქსელურ ბაზაზე და მრავალმხრივი თანამშრომლობის საფუძველზე.

„ღია მეცნიერება“. პირველად "ღია მეცნიერების" კონცეფცია წამოაყენა ამერიკელმა ეკონომისტმა რიჩარდ ნელსონმა. ის მხარს უჭერდა მეცნიერული ცოდნის ღია გაზიარების აუცილებლობას [Nelson, R. 2012], რომ მეცნიერული კვლევა ხელმისაწვდომი უნდა გახდეს საზოგადოების ყველა დაინტერესებული ფენისთვის, იქნება ეს პროფესიონალი თუ მოყვარული. ეს ნიშნავს სამეცნიერო პროცესისადმი ახალ მიდგომას, რომელიც დაფუძნებულია თანამშრომლობასა და ცოდნის გავრცელების ახალ მეთოდებზე ციფრული ტექნოლოგიებისა და ურთიერთქმედების ახალი ინსტრუმენტების გამოყენებით [Open Innovation…, 2015]. ეს კონცეფცია დიდი ხანია ევროკომისიის ყურადღების ცენტრშია [Commission Recommendation... 2012]. ჯერ კიდევ 2012 წელს ევროკომისიამ რეკომენდაცია გაუწია საჯაროდ დაფინანსებულ ყველა კვლევის ღია ხელმისაწვდომობის პოლიტიკას [Open Innovation…, 2015]. იგი მიზნად ისახავს სამეცნიერო ჟურნალებში კვლევის შედეგების გამოქვეყნების სტანდარტული პრაქტიკიდან გადასვლას ყველა არსებული ცოდნის ერთობლივ განვითარებასა და გამოყენებაზე. ეს შეიძლება შევადაროთ ქსელურ ურთიერთობებს – ქსელი უკეთესი ხდება იმ შემთხვევაში, რაც უფრო მეტი ადამიანი იყენებს მას. „ღია მეცნიერება“ საშუალებას აძლევს საბოლოო მომხმარებლებს გახდნენ ახალი იდეების, ურთიერთობებისა და სერვისების შემქმნელები. ამრიგად, „ღია მეცნიერება“ აფართოებს ტრადიციული სამეცნიერო კვლევისა და თანამშრომლობის ფორმებს, ზრდის ცოდნის გაზიარების ინტენსივობას, ხსნის შეზღუდვებს მათ გაცვლაზე, მაღალი რანგის ჟურნალებში კვლევის შედეგების გამოქვეყნებისა და ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების რეგისტრაციის დაბრკოლებებს.

„ღიაობა მსოფლიოსადმი“ არის ევროკავშირის ახალი სტრატეგიული მიზნის მესამე კომპონენტი, რომელიც გულისხმობს საერთაშორისო თანამშრომლობის გაძლიერებასა და გაფართოებას მეცნიერებისა და ინოვაციების სფეროში კიდევ უფრო დიდი ღიაობის საფუძველზე მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. პარტნიორობა ქვეყნებსა

და რეგიონებს შორის უნდა გადაიზარდოს გლობალური სამეცნიერო სივრცის ჩამოყალიბებაში, სადაც მეცნიერებსა და ნოვატორებს შეეძლებათ თავისუფლად იმუშაონ მთელი მსოფლიოს კოლეგებთან.

ინოვაციური სისტემა და მისი მოდელები

თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკური განვითარების საფუძველი ინოვაციებია. თანამედროვე კონკურენციის პირობებში ბრძოლა, უპირველეს ყოვლისა, მიდის არა რესურსების, არამედ ინოვაციების უნარის ფლობისათვის [Швец. . . 2019.]. ინოვაციური პროცესი განუყოფელია **ინოვაციური სისტემისაგან**. ინოვაციური სისტემის ცნება პირველად შემოიტანა ინგლისელმა ეკონომისტმა, ბერნალის პრემიის ლაურეატმა კრისტოფერ ფრიმანმა. იგი ეროვნულ ინოვაციურ სისტემას განიხილავდა როგორც ერთობლიობას და ურთიერთკავშირს ეკონომიკურ სუბიექტებსა და ორგანიზაციებს შორის, რომლებიც იღებდნენ მონაწილეობას ახალი ცოდნის შექმნაში, შენახვასა და გავრცელებაში; მის გარდაქმნაში იმ ახალ ტექნოლოგიებად, საქონლად და მომსახურებად, რომელიც გამოიყენებოდა საზოგადოების მიერ (Freeman C. 1987). ამერიკელი ეკონომისტი რიჩარდ ნელსონი წერდა, რომ ინოვაცია წარმოადგენს კომპლექსურ პროცესს, რომელიც აერთიანებს განსხვავებულ მონაწილეებს, ისეთებს, როგორებიც არიან ახალი ცოდნის მწარმოებელი ფირმები, ტექნოლოგიური და ანალიტიკური ცენტრები, რომელთა შორის არსებობს უამრავი კავშირი და რომლებიც ამგვარად ქმნიან **ინოვაციურ სისტემას** [Nelson R. 1993**].**

ეროვნული ინოვაციური სისტემა (ეის) მოიცავს შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს, სამეცნიერო და საგანმანათლებლო სისტემას, ინოვაციურ ინფრასტრუქტურას. ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირება და რეგულირება ხორციელდება სახელმწიფო ორგანოების მიერ. მასში მონაწილეობს ხელისუფლების თითქმის ყველა შტო, განსაკუთრებული მნიშვნელობა კი ენიჭებათ ეკონომიკური პროფილის სამინისტროებს. დიდია ეროვნული ბანკის წვლილი ინოვაციური ეკონომიკის ჩამოყალიბების პროცესში, ვინაიდან სწორი მონეტარული პოლიტიკა დადებით გავლენას ახდენს ეკონომიკის განვითარებაზე და, ბუნებრივია, ინოვაციური პროცესების წარმართვაზე. ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სტატისტიკის სამსახური, რადგანაც საწარმოებში ინოვაციების განხორციელების შესახებ მონაცემთა უქონლობის გარეშე სწორი ინოვაციური პოლიტიკის განხორციელება და ღონისძიებათა დაგეგმვა შეუძლებელი იქნება.

ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს არაეკონომიკური პროფილის სამინისტროთა საქმიანობასაც, ვინაიდან ეკონომიკურ განვითარებაზე დიდ გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ეკონომიკური ფაქტორები, არამედ არაეკონომიკურიც. ამ მხრივ გამოირჩევა განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, რომელიც ქვეყნის ინოვაციური სისტემის ფუნდამენტის _ განათლებისა და მეცნიერების განვითარებაზეა პასუხისმგებელი. დადებით გავლენას ახდენენ სხვა სამინისტროებიც, მაგალითად, საგარეო საქმეთა სამინისტრო, ამყარებს რა კარგ ურთიერთობებს მსოფლიოს სხვა სახელმწიფოებთან, უმჯობესდება საინვესტიციო გარემო, რაც ხელს უწყობს ინოვაციების შემოდინებას ქვეყანაში და ა. შ.

პარლამენტმა უნდა მიიღოს შესაბამისი საკანონმდებლო აქტები საკუთარი ინიციატივების ან მთავრობის მიერ შემოთავაზებული დოკუმენტების საფუძველზე.

სამართალდამცავი სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებაზე დიდადაა დამოკიდებული ბიზნესგარემო. სამართლიანობის დაცვის შემთხვევაში როგორც შიგა, ისე გარე ინვესტიციები იზრდება და პირიქით.

ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები უფლებამოსილი არიან, მხარი დაუჭირონ ინოვაციური პროექტების განხორციელებას, რეგიონული ინოვაციური სისტემების ფორმირებასა და განვითარებას.

სრულყოფილი ინოვაციური სისტემის ფორმირება შეუძლებელია განვითარებული საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სისტემების არსებობის გარეშე. საგანმანათლებლო სისტემამ უნდა უზრუნველყოს მაღალკვალიფიციური სამეწარმეო და სამეცნიერო კადრების აღზრდა, სამეცნიერო სისტემამ კი – ფუნდამენტური და გამოყენებითი ხასიათის ახალი ცოდნის (აღმოჩენების) გენერირება. ამასთან განათლება და მეცნიერება არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც ერთი დარგი. მართალია, სამეცნიერო კადრებს განათლების სისტემა იძლევა, მაგრამ ახალ ცოდნას ქმნის არა განათლება, არამედ მეცნიერება, რაც საზოგადოების, ისე თვითგანათლების პროგრესს განაპირობებს. Aამდენად, პრიორიტეტი მეცნიერებას უნდა მიენიჭოს.

ინოვაციური სისტემა ასევე მოიცავს: 1. რესურსებს – მეცნიერული და ტექნოლოგიური კვლევები, დაფინანსებისა და დაზღვევის მექანიზმები, ადამიანისეული რესურსები; 2. ინსტიტუციებს, რომლებიც ადგენენ საერთო პირობებს ინოვაციური საქმიანობისათვის (კანონები, დებულებები, წესები, ნორმები, სტანდარტები); 3. ინფრასტრუქტურას.

ინოვაციური სისტემის ინფრასტრუქტურა შედგება იმ სუბიექტებისაგან, რომელთა საქმიანობა მიმართულია საგანმანათლებლო, სამეცნიერო, კერძო და სახელმწიფო სექტორის და კავშირების, თანამშრომლობისა და ინოვაციური საქმიანობის განხორციელების ხელშეწყობისკენ. სწორედ მისი მეშვეობით ხორციელდება სახელმწიფო ორგანოთა და კერძო სექტორის გადაწყვეტილებათა გარდაქმნა ინოვაციად ანუ ყველა პროცესი მეცნიერული აღმოჩენებიდან ინოვაციებამდე. ინოვაციური საქმიანობის ხელშესაწყობად სახელმწიფო ორგანოს ან სხვა პირის მიერ შეიძლება შეიქმნას ინოვაციური სისტემის ინფრასტრუქტურის შემდეგი სუბიექტები: სამეცნიერო ან ტექნოლოგიური პარკები; ბიზნესინკუბატორები; ბიზნესამაჩქარებლები; ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრები; სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიები; ინოვაციის ლაბორატორიები, ინოვაციების ცენტრები.

სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პარკი უზრუნველყოფს განსაზღვრულ სივრცეში ინფრასტრუქტურულ და პროფესიულ მომსახურებებს უმაღლესი საგანმანათლებლო და სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებებისა და ინოვაციური საქმიანობის სხვა სუბიექტებისათვის. იგი ხელს უწყობს აქ ჩამოთვლილი პირების თანამშრომლობას, ახალი ტექნოლოგიების შესაძლო უსწრაფეს გამოყენებას, ახალი პროდუქტებისა და მომსახურებების შექმნას და ბაზარზე მათ გატანას.

ბიზნესინკუბატორის ძირითადი ფუნქციაა კონკურსის წესით შერჩეული ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებისთვის სამუშაო სივრცის უზრუნველყოფა, ადმინისტრაციული და სხვა სახის ტექნიკური დახმარების გაწევა არა უმეტეს 2 წლის ვადით.

ბიზნესამაჩქარებლის ძირითადი ფუნქციაა, კონკურსის წესით შერჩეული ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებისთვის უზრუნველყოს სამუშაო სივრცე, მათი ბიზნესიდეისა და მოდელის განვითარება და დახვეწა, საჭიროების შემთხვევაში მოახდინოს შესაბამისი კონკურსის პირობებით განსაზღვრული ინვესტირება.

ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრი უზრუნველყოფს ინოვაციების გადაცემას, რაც მოიცავს ინოვაციის კომერციული პოტენციალის შეფასებას, პარტნიორთა მოძიებას ინოვაციის გადასაცემად და კომერციალიზაციის მიზნით ასეთი გადაცემის შეფასებას.

სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორია განსაზღვრულ სივრცეში ნებისმიერი დაინტერესებული პირისათვის უზრუნველყოფს ინფრასტრუქტურულ და პროფესიულ მომსახურებას, რაც გულისხმობს იდეების ტესტირებასა და ნიმუშის დამზადებას.

ინოვაციების ლაბორატორია, საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და კერძო სამართლის იურიდიულ პირებთან თანამშრომლობის შედეგად ნებისმიერი დაინტერესებული პირისათვის უზრუნველყოფს ინფრასტრუქტურულ და პროფესიულ მომსახურებებს და ტრეინინგებს, რომელიც გულისხმობს კონკრეტულ ბიზნესზე ორიენტირებულ სწავლებას, იდეების ტესტირებასა და ნიმუშის დამზადებას.

ინოვაციების ცენტრი უზრუნველყოფს მოსახლეობის კომპიუტერული უნარ-ჩვევების ამაღლებას, ინოვაციების სფეროში სამეწარმეო უნარ-ჩვევების განვითარებას, დისტანციური სწავლებებისა და დასაქმების პლატფორმების დანერგვას.

გარდა ამისა, ინოვაციური ინფრასტრუქტურა შეიძლება მოიცავდეს სხვა სუბიექტთა ფართო სპექტრს: **სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებსა და საკონსტრუქტორო ბიუროებს; მცირე ინოვაციურ საწარმოებს; კლასტერებს; მცირე ინოვაციურ, ინჟინირინგულ, კონსალტინგურ და ინფორმაციულ სამსახურებს; ტრეინინგ-ცენტრებს; ლიზინგური მომსახურების კომპანიებს; ინოვაციური მეწარმეობის მხარდამჭერ სახელმწიფო და არასახელმწიფო ფონდებს. ფინანსური მხარდაჭერის გასაუმჯობესებლად სასურველია ასევე არსებობდეს ინოვაციების ბანკი, რომელიც ინოვაციური პროექტების განსახორციელებლად გასცემს გრძელვადიან კრედიტებს დაბალი საპროცენტო განაკვეთით, დააზღვევს მათ და სხვ.**

ინოვაციური სისტემა მოიცავს ინოვაციური პროცესის ყველა ეტაპს კვლევებიდან წარმოებამდე და რეალიზაციამდე. ინოვაციური სისტემა ძალზე რთული ორგანიზმია. იგი უზრუნველყოფს ახალი ცოდნის ინტენსიურ მოდინებას, მის გარდაქმნას სამეცნიერო-ტექნიკურ სიახლეებად და მათ კომერციალიზაციას. ინოვაციური სისტემები ერთმანეთისაგან განსხვავდება ქვეყნებისა და მათ წინაშე მდგარი ამოცანების მიხედვით. განასხვავებენ ინოვაციური სისტემის რამდენიმე მოდელს:

ევროატლანტიკურ მოდელს, რომელიც განხორციელდა სხვადასხვა ვერსიით აშშ-ში, კანადაში, განვითარებულ ევროპულ ქვეყნებში, აქვს ეის-ის სტრუქტურის ყველა კომპონენტი, ანუ ეს არის სრული ინოვაციური ციკლის მოდელი ინოვაციური იდეის გაჩენიდან მზა პროდუქტის მასობრივ წარმოებამდე. განვითარებულ ევროპულ ქვეყნებში ეროვნული ინოვაციური სისტემები კონცენტრირებულია უმსხვილესი უნივერსიტეტების ირგვლივ (თუმცა რიგ ქვეყნებში – საფრანგეთში, დანიაში, შვედეთში და სხვ. – კვლევითი ინსტიტუტები და მეცნიერებათა აკადემიები ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ).

აღმოსავლეთაზიური მოდელი განსხვავდება ევროატლანტიკური მოდელისგან იმით, რომ, პირველ რიგში, უნივერსიტეტები, როგორც ინოვაციური განვითარების ცენტრები, ბევრად უფრო მცირე როლს თამაშობენ, ვიდრე კორპორაციების კვლევითი ლაბორატორიები. ამ ქვეყნების ეროვნული ინოვაციური სისტემები თითქმის მთლიანად მოკლებული იყო ფუნდამენტური მეცნიერების კომპონენტს; მეორეც, ეს ქვეყნები ძირითადად სესხულობდნენ ტექნოლოგიებს ევროატლანტიკური ტიპის ეროვნული ინოვაციური სისტემების მქონე ქვეყნებიდან; მესამე, დანახარჯების უდიდეს ნაწილს სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე (R&D) ეწეოდა კერძო სექტორი (იაპონია, სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ჰონგ-კონგი, ტაივანი), თუმცა გასული საუკუნის 80-იანი წლების შუა პერიოდში ამგვარმა სისტემამ გარკვეულწილად ამოწურა თავი და მას შემდეგ დაიწყო ამ ქვეყნების ეროვნული ინოვაციური სისტემების თანდათანობითი ტრანსფორმაცია.

ალტერნატიული მოდელი ჩამოყალიბდა ძირითადად სოფლის მეურნეობის ქვეყნებში, რომლებსაც არ გააჩნიათ მნიშვნელოვანი სამეცნიერო პოტენციალი, რის შედეგადაც მათ ეროვნულ ინოვაციურ სისტემებს აკლია ფუნდამენტური და გამოყენებითი მეცნიერების ბლოკი. ამ ქვეყნებში ეროვნული ინოვაციური სისტემების ფორმირებისას აქცენტი კეთდება ცალკეული სექტორების ინოვაციური მენეჯმენტის განვითარებაზე (მაგალითად, სოფლის მეურნეობა, კვების მრეწველობა, მსუბუქი მრეწველობა, ტურიზმი) და ტექნოლოგიების სესხებაზე, ვიდრე მათ განვითარებაზე (ჩილე, ტაილანდი, პორტუგალია). თუმცა, თანდათანობით ამ ქვეყნებში დაიწყო ზოგიერთი მაღალტექნოლოგიური ინდუსტრიის განვითარება და საჭირო ინოვაციური ინფრასტრუქტურის ფორმირება, მათ შორის ფუნდამენტური და გამოყენებითი მეცნიერების სფეროში.

სამმაგი სპირალის მოდელი არის ევროატლანტიკური მოდელის განვითარების პროდუქტი. მან განვითარება პოვა შეერთებულ შტატებში, ხოლო მისმა ცალკეულმა ელემენტებმა – დასავლეთ ევროპის ზოგიერთ განვითარებულ ქვეყანაში, ბრაზილიასა და იაპონიაში. ეს მოდელი აღწერს სამი ინსტიტუტის (მეცნიერება, მთავრობა, ბიზნესი) ურთიერთქმედებას ინოვაციური პროდუქტის შექმნისა და წარმოებაში დანერგვის თითოეულ ეტაპზე, ასევე სამი მონაწილის ურთიერთქმედებას ყველა როგორც ეროვნულ, ისე რეგიონულ, სექტორულ და საწარმოს დონეზე [Бурдули... 2017].

თანამედროვე ეტაპზე ინოვაციური სისტემის მოდელები ცვლილებას განიცდის, ძირითადად ზემოთ მოყვანილი „ღია ინოვაციების“, „ღია მეცნიერებისა“ და „მსოფლიოსადმი ღიაობის კონცეფციების და ეკოლოგიური პრობლემების გააქტიურების შესაბამისად“. სპირალის ტრადიციული სამრგოლიანი სისტემა (**"მეცნიერება–სახელმწიფო–ბიზნესი"**) შეიცვალა ოთხრგოლიანი მოდელით – **„მეცნიერება–სახელმწიფო–ბიზნესი–საზოგადოება“**, სადაც საზოგადოება განიხილება, როგორც ინოვაციური სისტემის სრულფასოვანი სუბიექტი. შემდეგ ხდება ამ მოდელის კიდევ სრულყოფა და წარმოიშვა ხუთრგოლიანი ვერსია – **სახელმწიფო, მეცნიერება, ბიზნესი, საზოგადოება, გარემო.** ეს მოდელი სამრგოლიანი მოდელისაგან განსხვავებით გულისხმობს ინოვაციების ღიაობის პრინციპს, ანუ ინოვაციურ პროცესებში საზოგადოების მნიშვნელოვან ჩართულობას, ასევე არსებული გარემოს გათვალისწინებას – გარემოში იგულისხმება ეკოლოგიური ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებენ დანარჩენი კომპონენტების მდგრად განვითარებასა და სტაბილურ ფუნქციონირებას [Tsirenshchikov V. 2019].

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., 2015. ინოვაციები და ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების ზოგადი მიმართულებები საქართველოში. თსუ, პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, თბილისი, „თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“.
2. Бурдули В. Особенности трансформации национальных инновационных систем в некоторых развитых странах. – В сб.: Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 65th Anniversary of Professor George Tsereteli: Structural and Innovative Problems of Economic Development. Publishing house of Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Tbilisi, 2017. Стр. 32-39.
3. Бернал Дж. 1956. Наука в истории общества. М.: ИЛ – 1956.
4. Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/48558fc9-d4c8-11e1-905c-01aa75ed71a1/language-en

5. Freeman C. 1987.Technology Policyand Economic Performance. London: Pinter Publishers
6. Nelson R. 1993. National Systems of Innovation: A Comparative Analysis.Oxford https://books.google.ge/books?hl=en&lr=&id=C3Q8DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=Nelson+R.+1993.+National+Systems+of+Innovation&ots=diN_hNACrM&sig=jmEBjO8jnE4vke8mwS345TXZKHk&redir_esc=y#v=onepage&q=Nelson%20R.%201993.%20National%20Systems%20of%20Innovation&f=false
7. Kuznets S. 1930. Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations. Boston: Houghton Mifflin, 1930.
8. Freeman Ch. 1974**.** The economics of industrial innovation
9. Lundvall B. Nationa. 1992. Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Inter- active Learning. London,1992.
10. Open Innovation, Open Science, Open to the World 22 June 2015. European Commission – Speech. Brussels, "A new start for Europe: Opening up to an ERA of Innovation". Conference
11. Tsirenshchikov V. 2019. Strategy of Innovative Development of the European Union: New Goals and Initiatives. „SovremennayaEvropa", 2019 Issue 6 https://arxiv.gaugn.ru/s0201-70830000621-6-1-ru-417/
12. Кондратьев Н. Д. 2002. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика, 2002.
13. Смит А.2007. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Эксмо, 2007.
14. Сорокин П. С. 2000. Социальная и культурная динамика. 2000.
15. ШвецИ. Ю. 2019. Институциональные аспекты национпльной инновационной системы. Друкеровский вестник. 2019. № 5
16. Шумпетер Й. А. 1989. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982

David Aslanishvili

MODERN METHODS OF SMALL BUSINESS FINANCING: WORLD EXPERIENCE

,

Annotation. *Entrepreneurship and business play a special role in economic life, with small and medium-sized businesses being the central link. This study describes the methods and ways of financing small and medium business activities at the current stage and their characteristics.*

Keywords: *IPO, Small Business Investment Companies, Angel Investors, Mezzanine Financing, Royalty financing, Venture Capital, Crowdfunding*

The main problem for small and medium business owners in the modern economy is to finance their own business, which is due to the relatively high risk of their business activities compared to large corporations.

There are a number of possible sources of funding for small business financing that differ from one another. It is also accompanied by a variety of government and private business approaches and funding formats.There are also grants made by government, corporations, and other entities, as well as equity capital from SBICs and angel investors. There aren't a one size fits all, but there is often is a size that will fit you and your small business. Small business finance includes both debt financing and equity financing. Several methods exist to garner both types of financing for your business. Some business owners take out bank loans, use credit cards, or use loans from family and friends. Those methods are a form of small business finance called debt financing. Other businesses turn to organizations or individuals that specialize in funding startups or growing businesses. This is called equity financing. Equity financing is using other people's money to finance businesses. Those people are the company's investors. Equity financing is a method of small business finance that consists of gathering funds from investors to finance your business. Equity financing involves raising money by offering portions of your company, called shares, to investors. When

a business owner uses equity financing, they are selling part of their ownership interest in their business.

Here are seven types of equity financing for growing companies:

1. Initial Public Offering

An Initial Public Offering (IPO) takes place when a company that has decided to "go public" offers up initial shares on a publicly-traded market such as the London Stock Exchange or the New York Stock Exchange. "Going public" is the term used to describe transitioning to a publicly-traded company. This type of funding requires developing the offering in compliance with the guidelines established by the Regulatory bodies, such as Central Banks or Securities and Exchange Commission (SEC)in the USA. It is required that the IPO should be registered and approved. If approved, the Regulatory Body gives the business a listing date. The listing date is when the shares will become available on the market they are going to be traded on.

Once this is done (or even before), the firm needs to start working to ensure investors are aware of and become interested in, the shares. This is accomplished by publishing a prospectus and beginning a campaign to attract investors. Going public is usually reserved for small businesses that are regional or national in nature.

2. Small Business Investment Companies

There are structures, which can be classified as the Small Business Administration (SBA). Such structures issue licenses and regulates a program called Small Business Investment Companies (SBIC) that provides venture capital financing to small businesses. Venture capital firms pool investors' money in order to invest in start-up, possibly high-risk business firms. These investors may be wealthy individuals, private pension funds, investment companies, and others. The Small Business Investment Company (SBIC) Program was developed to provide venture capital to small businesses. Those within SBIC are private, profit-seeking investment companies licensed and regulated by the SBA. These companies can be a pivotal source of equity capital for small businesses. The SBIC supplies a list of investment companies that participate in the program to small businesses.

3. Angel Investors for Equity (long term) Financing

Angel investors provide a type of equity financing for startups and for small and medium size companies. Angel investors are typically wealthy individuals who are interested in investing in a company and provide start-up or first-round funding. In return for an individual investing in your company, you give that investor a percentage of ownership in your company. Alternatively, the angel investor may prefer convertible debt.

Angel investors typically don't make really large investments so their percentage of ownership may not be large. Often, angel investors are interested in having input on how the company is operated. You, as a business founder and owner, can very often benefit from the expertise angel investors have to offer.

Angel investors generally need to be accredited investors. These are investors who are high net worth individuals who have certain qualifications and income.

Some angel investor groups actively seek early-stage companies in which to invest and they provide technical and operational knowledge to startup ventures. These angel investors may provide the second round of funding for growing companies after the initial start-up funding.

Angel investors become shareholders in the small business. They receive a piece of the action in return not only for their money but for their knowledge in helping a small business get off the ground or grow.

4. Mezzanine Financing

Mezzanine financing is a combined form of financing that utilizes both debt and equity. It's called mezzanine financing because intermediate-sized businesses are usually interested in this type of financing. The financing has an intermediate risk level and lies between lower-risk debt and higher-risk equity financing. The lender makes a loan and, if all goes well, the company pays the loan back under negotiated terms.

With mezzanine capital, the lender can set terms such as financial performance requirements for funding the company. Examples of terms could be a high operating cash flow ratio (ability to pay off current debts) or a high shareholder equity ratio (value for shareholders after debts are paid).

One benefit for borrowers is that mezzanine capital can present more value than a traditional lender would be comfortable granting. Another is that since mezzanine debt is a hybrid form of equity and debt, it is considered by accountants to be equity on the balance sheet. It can bridge the gap between the point at which a company no longer qualifies for start-up debt financing and the point where venture capitalists would be interested in financing the firm.

This gives borrowers a lower debt-to-equity ratio, which in turn can attract investors because a low debt-to-equity ratio is usually an indication of less risk.

5. Venture Capital

Venture capital financing is a competitive method of funding since a venture capital firm may have any number of firms and projects competing for money at a given point in time.

Venture capital firms provide funding in exchange for ownership, or shares, of your business. Venture capitalists are looking for high rates of return when they invest their money in a start-up small business. They usually have many competing businesses from which to choose. Unlike angel investors, venture capital firms don't use personal funds for investing in startups. These firms consist of a group of professional investors who pool money to invest in start-ups or growing firms. Venture capital firms may also want a seat on your board of directors. Some venture capitalists see a board seat as a form of managing an investment. Many venture capital firms have transitioned to a mentoring approach to assist with investment growth. If you are considering venture capitalists, look for firms that are interested in your firm's line of business and helping it prosper.

6. Royalty financing

Royalty financing, or revenue-based financing, is an equity investment in future sales of a product. Royalty financing differs from angel investors and venture capitalists because you have to be making sales before approval.

Investors will expect to begin receiving payments immediately as a result of the agreements made with the lender. Royalty financers provide upfront cash for business expenses in return for a percentage of the revenue received from the product.

7. Crowdfunding

Crowdfunding, a relatively new source of money for small businesses, is the process of making a request to the "crowd" for money to launch your product or service. The request is usually made on the internet through popular crowdfunding platforms like Kickstarter and Indiegogo. Crowdfunding is especially good for startups and their early-stage funding.

Equity crowdfunding is selling shares of your company to the crowd as opposed to using a platform where you pre-sale your product to the crowd. The owners of a privately-held business raise money through selling a portion of their ownership interest, or equity, to investors in the crowd in this way. There is less than half the number of publicly-traded companies there were in the 1990s. Through equity crowdfunding, companies can remain private but raise funds from the public.

References

1. Small Business Administration. "Financing Options for Small Businesses," pg. 3-14.
2. Harvard Business Review. "Mezzanine Money for Smaller Businesses." Accessed June 14, 2020.
3. Financial Markets & Institutions, Author: Jeff Madura, 13th edition. Published: 2021
4. Market Foundation for Sustainable Economy Growth and Energy Policy (Georgian Case), Author(s): Aslanishvili, David, Source: Modern Economy, Volume: 7, Issue: 3, Pages: 314-319, Published: 20 March 2016, DOI: 10.4236/me.2016.73034
5. Origins and the Reasons of Monetary Crises in Georgia (1995-2016) Author(s):Aslanishvili, David; Omadze, Kristine , Source: Modern Economy, Volume: 7, Issue: 11, Pages: 1232-1250, Published: September 27, 2016, DOI: 10.4236/me.2016.711119

6. US STATE SECURITIES MARKET: PAST, PRESENT AND FUTURE AS THE LESSON FOR GEORGIA (Expanded Summary) Author(s): Aslanishvili, David, Source: Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2014, Volume: 1, Pages: 488-491, Published: 2014

7. CFA Journal. "What is Debt Financing? Definition, Sources, Secured vs Unsecured, more."

8. Harvard Business Review. "When Is Debt Good?"

9. Syracuse University, Institute for Veterans and Military Families. "Veteran Entrepreneurship: Access to Capital Challenges and Opportunities." Page 17.

10. 2015 Amendments to the IFRS® for SMEs. May 2015. http://www.ifrs.org/IFRS-for-SMEs/Documents/IFRS20SMEs

11. International Financial Reporting Standard for Small and Medium-sized Entities (IFRS for SMEs).2009. 2.13. http://go.iasb.org/IFRSforSMEs

12. Conceptual Framework for Financial Reporting. International Accounting Standards Board. September 2010 . QC35-39. http://www.ifrs.org/News/

გივი ბედიანაშვილი

კლიმატის ცვლილების გაურკვევლობა და ეკონომიკური ზრდა

ანოტაცია. *ნაშრომში გადმოცემულია გლობალიზაციის თანამედროვე თავისებურებების პირობებში კლიმატის ცვლილების გაურკვევლობასთან დაკავშირებული გამოწვევები. გაანალიზებულია კლიმატის ცვლილების პრობლემის გლობალური ხასიათი, გამოყოფილია საქართველოს და კავკასიის მეზობელი ქვეყნების კლიმატის ცვლილების ნეგატიური დინამიკა ბოლო ათწლეულების პერიოდში – საშუალო წლიური ტემპერატურის ზრდის ტენდენცია. გამოყოფლია დეკარბონიზაცია როგორც წიაღისეულ საწვავზე დაფუძნებული ენერგეტიკული რესურსებიდან ნახშირბადის ნულოვანი ემისიებით და განახლებადი ენერგიის წყაროებზე დაფუძნებული საწვავზე გადასვლის აქტუალობა. აღნიშნულია, რომ სწორედ განახლებადი ენერგეტიკული წყაროების გამოყენება ამცირებს სათბურის გაზების გამოყოფას, უზრუნველყოფს ქალაქებში ჰაერის დაბინძურების დონის არსებით შემცირებას. კლიმატის ცვლილების გაურკვევლობის ზრდის ტენდენციის გათვალისწინებით, გამომდინარე მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფის მოთხოვნებიდან, აღნიშნულია კლიმატის პოლიტიკისა და ეკონომიკური ზრდის ურთიერთმიმართების სწორი განსაზღვრის დიდი მნიშვნელობა. ამასთან, მდგრადი განვითარება უნდა გულისხმობდეს ეკონომიკის, სოციალური სფეროს და ბუნებრივი გარემოს სისტემურ მდგრადობას მწვანე ზრდის კონცეფციის ფორმატში.*

საკვანძო სიტყვები: *გლობალიზაციის თანამედროვე თავისებურებები, კლიმატის ცვლილების გაურკვევლობა, ეკონომიკური ზრდა, მწვანე ზრდა.*

კონფრონტაციული გლობალიზაციის (Papava, 2022) გარემოში ყოველი სახელმწიფოსთვის და მთლიანად მსოფლიოსთვის უაღრესად აქტუალური ხდება ყოველი ცალკეული ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ფუნციონირების მდგრადობის უზრუნველყოფა. აღსანიშნავია, რომ ქვეყნის მდგრადობა დამოკიდებულია მისი სისტემური სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოების დონეზე,

რაც თავის მხრივ ჩაირთავს ეკონომიკურ, სოციალურ, ეკოლოგიურ, ტექნოლოგიურ და საზოგადოების ცხოვრების სხვა სფეროებს.

ამ მიმართებით განსაკუთრებულად უნდა გამოიყოს კლიმატის ცვლილების პრობლემა, რამაც უდავოდ მიიღო გლობალური ფორმა. ამასთან ერთად, კლიმატის გლობალური ცვლილება განსაკუთრებულ უარყოფით ზეგავლენას ახდენს ყოველი ქვეყნის მთლიან სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაზე.

როგორც ცნობილია, ამინდი გულისხმობს ატმოსფეროს მდგომარეობას მოკლე დროში (მაგალითად, დღიდან დღემდე ან კვირიდან კვირამდე), ხოლო კლიმატი აღწერს საშუალო პირობებს უფრო ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში - ქვეყნის ტერიტორიაზე კლიმატი განისაზღვრება საშუალო ამინდის მიხედვით ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (Hoffman, 2019).

საქართველო, ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა ქვეყნები, კლიმატის გლობალური ცვლილების უარყოფით ეფექტებს ყოველწლიურად განიცდის, ხოლო მისი უარყოფითი გავლენა უშუალოდ ეკონომიკასა და ადამიანების ცხოვრების ხარისხზე სულ უფრო მეტად იზრდება.

აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელი საუკუნის განმავლობაში ზოგადად ტემპერატურა გაიზარდა 0,5-0,7 გრადუსით, ხოლო თანამედროვე კლიმატის ცვლილებაში გამოიყოფა რამდენიმე პიკი: პირველი – მე-19 საუკუნის დასასრულს, მე-2 – გასული საუკუნის 40-იან წლებში, მე-3 – 60-იან წლებში, ხოლო მე-4 – თანამედროვე მდგომარეობაში, რასაც გლობალურ დათბობას უწოდებენ.

კლიმატის ცვლილება დამახასიათებელია არა მარტო თანამედროვე პერიოდისათვის. კლიმატის ცვლილება, როგორც პროცესი, მიმდინარეობდა ჩვენი პლანეტის არსებობის მთელი ისტორიის განმავლობაში. გლობალური დათბობა, რომელსაც ჩვენ ვგრძნობთ ბოლო 150 წლის განმავლობაში, ანომალიურია, რადგან ის უშუალოდ ადამიანის საქმიანობის შედეგია. მას ჰქვია ანთროპოგენური სათბურის ეფექტი და ხდება ბუნებრივი სათბურის ეფექტის გარდა (პარალელურად). ინდუსტრიული რევოლუციით ადამიანმა მოულოდნელად დაიწყო მილიონობით ტონა ნახშირორჟანგისა და სხვა სათბური გაზების გადატუმბვა (გამოფქვევა) ატმოსფეროში, რამაც გააორმაგა ატმოსფეროში CO_2-ის რაოდენობა ბოლო 700 ათასი წლის მინიმალურ დონესთან შედარებით.

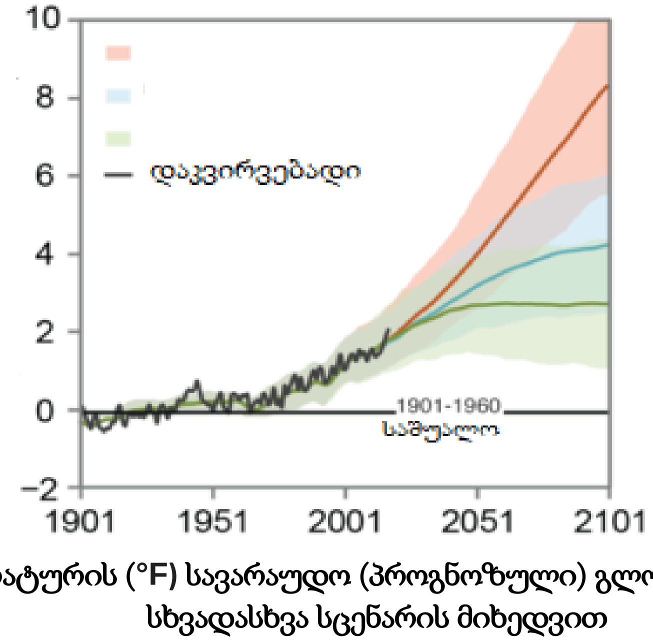

ნახ. 1. ტემპერატურის (°F) სავარაუდო (პროგნოზული) გლობალური ცვლილება სხვადასხვა სცენარის მიხედვით

წყარო: USGCRP (2017)

გამოკვლევებით დადგენილია, რომ გლობალური დათბობა მომდინარეობს ანთროპოგენური სათბურის ეფექტიდან, ანუ გამოწვეულია ადამიანის საქმიანობის შედეგად. ცნობილია, რომ ნახშირორჟანგის დონესა და ტემპერატურის მატებას შორის კავშირის არსებობის მეცნიერული საფუძველი ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში შეიქმნა ნობელის პრემიის ლაურეატის, სვანტე არენიუსის (Svante August Arrhenius) კვლევების შედეგად.

კლიმატის ცვლილების ეფექტების განხილვისას უნდა აღინიშნოს ის, რომ მთელი გასული საუკუნის განმავლობაში პლანეტის საშუალო ტემპერატურა გაიზარდა 0,98 °C-ით და ტენდენცია, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ 2000 წლიდან, მიუთითებს იმაზე, რომ ინტერვენციების გარეშე, 2030 წლისთვის 1,5 °-მდე მატება სავსებით რეალურია (ნახ.1).

გლობალური დათბობის გავლენა უკვე აშკარაა, მაგალითად, არქტიკული ზღვის ყინული ყოველ ათწლეულში მცირდება 12,85%-ით, ხოლო სანაპირო მოქცევის ჟურნალები აჩვენებს, რომ ზღვის დონე ყოველწლიურად 3,3 მმ-ით მატულობს 1870 წლიდან. 2009-2019 წლების ათწლეული იყო ყველაზე ცხელი, ვიდრე ოდესმე დაფიქსირებული, 2020 წელი კი – მეორე ყველაზე ცხელი წელი, რომელიც მხოლოდ 2016 წლის რეკორდულ წელს ჩამორჩება. გაიზარდა ამინდის ცვლილებით გამოწვეული ექსტრემალური მოვლენების სიხშირე, როგორიცაა ციკლონები და წყალდიდობები, რომლებიც წარმოიქმნება თუნდაც წლის ატიპიურ მომენტებში წარსულთან შედარებით და ინტენსივობის დამანგრეველი დონეებით.

თუ განვიხილავთ საქართველოს და მთლიანად კავკასიის რეგიონს, მისი მეზობელი ქვეყნების კლიმატის ცვლილების თავისებურებებს, აშკარად შეიმჩნევა საშუალო წლიური ტემპერატურის ზრდის ტენდენცია ბოლო 50 წლის განმავლობაში (ნახ.2).

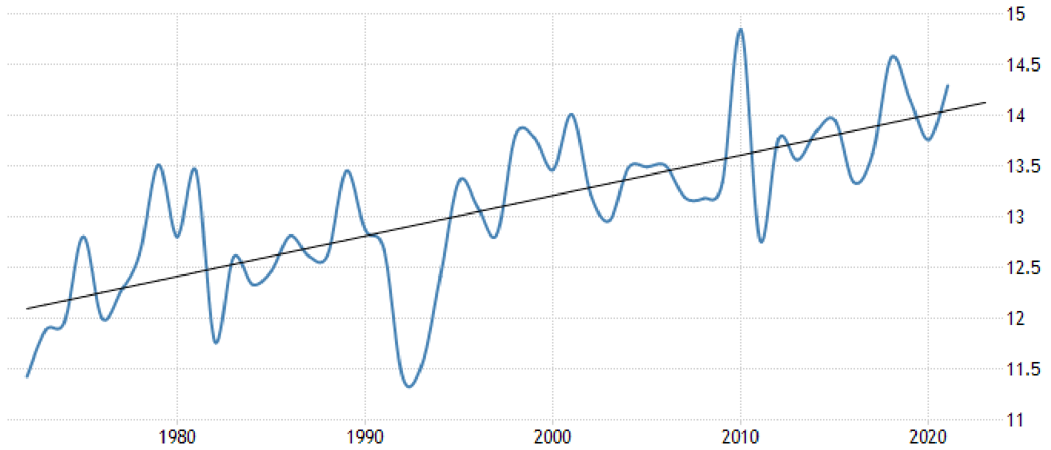

(a)

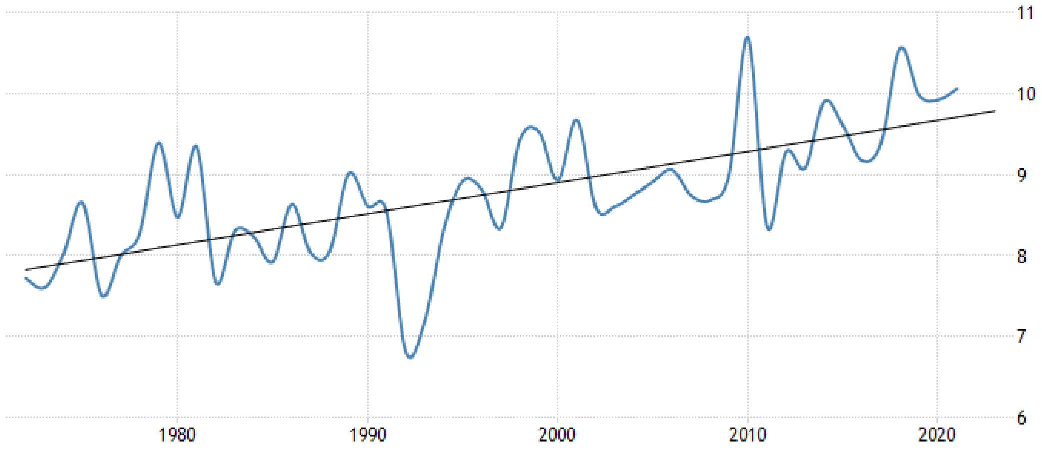

(b)

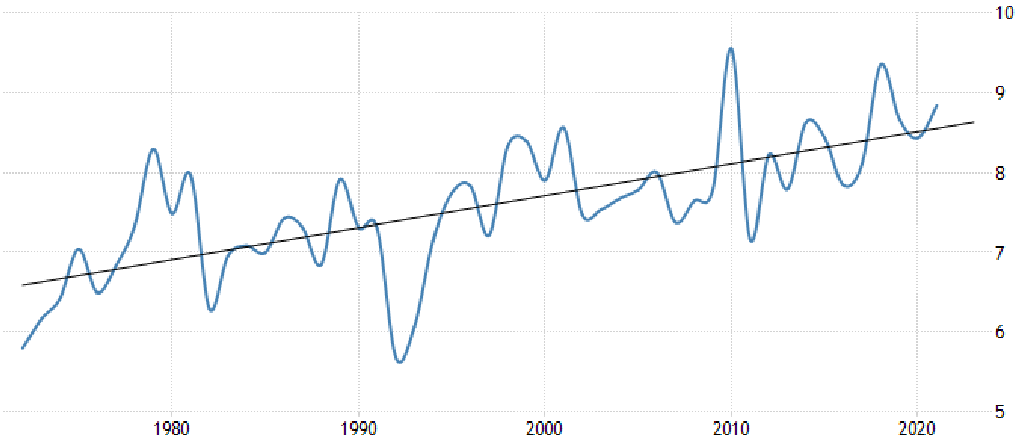

(c)

ნახ 2. საშუალო წლიური ტემპერატურის დინამიკა ბოლო 50 წლის განმავლობაში (°C) აზერბაიჯანში (a), საქართველოსა (b) და სომხეთში (c).

წყარო: აგებულია https://tradingeconomics.com -ის მიხედვით

ზემოაღნიშნულის განსაზღვრა ტერმინით კლიმატის ცვლილება, სავსებით შეესაბამება მოვლენის არსობრივ მხარეს, თუმცა არ იძლევა სრულ სურათს არსებული მდგომარეობის შესახებ. ვფიქრობთ, მიზანშეწონილია კლიმატის კრიზისზე საუბარი, რადგან კლიმატი ყოველთვის იცვლებოდა, მაგრამ არასდროს ასე სწრაფად და არასდროს ისეთი ხისტი და რთული ინფრასტრუქტურით, როგორიც შეიძლება იყოს ინდუსტრიული ქვეყნების ქალაქებში, წარმოებისა და ტექნოლოგიური პროცესების სისტემებში.

კლიმატის ცვლილების გამოწვევების საპასუხოდ, მისი გლობალური ხასიათიდან გამომდინარე, აღსანიშნავია საერთაშორისო საზოგადოებისა და ინსიტიტუტების მიერ მარეგულირებელი გადაწყვეტილებების მიღება – გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია (UNFCC), 2015 წლის დეკემბრის პარიზის შეთანხმება (COP21), რომლებიც უზრუნველყოფს საჭირო ჩარჩოს დეკარბონიზაციის მისაღწევად გრძელვადიანი მიზნებით კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ მოქნილი სტრუქტურით ცალკეული მთავრობების წვლილის საფუძველზე. ხელმომწერი ქვეყნები ვალდებული არიან შეზღუდონ ტემპერატურის მატება 2°C-მდე პრეინდუსტრიულ დონეებთან შედარებით. 2018 წელს COP24-მა პოლონეთში, კატოვიცეში, დაამტკიცა პარიზის შეთანხმების

იმპლემენტაციის სახელმძღვანელო პრინციპები (ე.წ. პარიზის წესები). 2021 წელს, COP26-მა გლაზგოში დაადასტურა გლობალური ნეიტრალიტეტის მიღწევის ვალდებულება 2050 წლისთვის.

აღსანიშნავია, რომ თვით დეკარბონიზაცია გულისხმობს წიაღისეულ საწვავზე დაფუძნებული ენერგეტიკული რესურსებიდან ნახშირბადის ნულოვანი ემისიებით და განახლებადი ენერგიის წყაროებზე დაფუძნებულ საწვავზე გადასვლას (McKinsey & Company, 2022). ტექნოლოგიები, რომლებიც აკმაყოფილებენ დეკარბონიზაციის მოთხოვნებს, უკვე არსებობს, ეფექტიანია და სავსებით შეიძლება მათი გამოყენება და ათვისება საწარმოო-ტექნოლოგიური და საყოფაცხოვრებო პროცესების ყველა დონეზე (Fried, 2018; Van Der Ploeg&Rezai, 2020; Abesadze, 2019; Braconnot et al., 2012; Clark et al., 2016; გვერდწითელი და ჯანაშია, 2022). სწორედ განახლებადი ენერგეტიკული წყაროების გამოყენება ამცირებს სათბურის გაზების გამოყოფას, ასევე უზრუნველყოფს ქალაქებში ჰაერის დაბინძურების დონის არსებით შემცირებას.
კლიმატის ცვლილების შერბილების პოლიტიკის ღონისძიებების (Enel Green Power, 2022; McKinsey&Company, 2022; Bedianashvili, 2019; გვერდწითელი და ჯანაშია, 2022; ერქომაიშვილი და მინაშვილი, 2021; ლაზარაშვილი, 2020; ლომია, 2018; Xepapadeas, 2001; Kriegler et al., 2014; The World Bank, 2012) მიუხედავად, გლობალურ კონტექსტში მის დინამიკას ახასიათებს გაურკვევლობის (Gavriilidis, 2021) მაღალი დონე (ნახ.3).

გაურკვევლობა არსებობს ნებისმიერი მომავალი პროგნოზისთვის (Baker et al., 2016; Brogaard&Detzel, 2015; Bretschger& Soretz, 2018; Bloom et al., 2007; Clark et al., 2016; Fried, 2018; Hoffman, 2019; Kriegler et al., 2014; Gavriilidis, 2021; Deser et al., 2012; Climate Change Knowledge Portal, 2022; Bedianashvili, 2021a; 2021b; შენგელია, 2022; Pastor&Veronesi, 2013; Pastor&Veronesi, 2012). მიუხედავად იმისა, რომ მეცნიერული ცოდნა ფართოვდება სათბურის გაზების ზრდაზე კლიმატის სისტემის რეაგირების შესახებ, გაურკვევლობის მაღალი დონე, სავარაუდოდ, შენარჩუნდება გრძელვადიან პერიოდშიც. მომავალი გლობალური დათბობის სიჩქარე დამოკიდებულია მომავალ ემისიებზე, უკუკავშირის პროცესებზე, რომლებიც ამშვიდებს ან აძლიერებს კლიმატის სისტემის დარღვევას და არაპროგნოზირებად ბუნებრივ გავლენას კლიმატზე, როგორიცაა, მაგალითად, ვულკანური ამოფრქვევები. გაურკვეველი პროცესები, რომლებიც გავლენას მოახდენს იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად ათბობს მსოფლიო ემისიების მოცემულ გზაზე, დომინირებს ღრუბლის ფორმირება, მაგრამ ასევე მოიცავს წყლის ორთქლისა და ყინულის უკუკავშირს, ოკეანის ცირკულაციის ცვლილებებს და სათბურის გაზების ბუნებრივ ციკლებს. მიუხედავად იმისა, რომ წარსული კლიმატის ცვლილებების ინფორმაცია დიდწილად ადასტურებს სხვადასხვა მოდელების გამოთვლებს, ამას ასევე მაინც შეიძლება ჰქონდეს გაურკვევლობის მაღალი ხარისხი პოტენციურად მნიშვნელოვანი ამა თუ იმ ფაქტორების გამო, რომელთა შესახებაც ჩვენ არასრული ინფორმაცია გვაქვს (Climate Change Knowledge Portal, 2022).

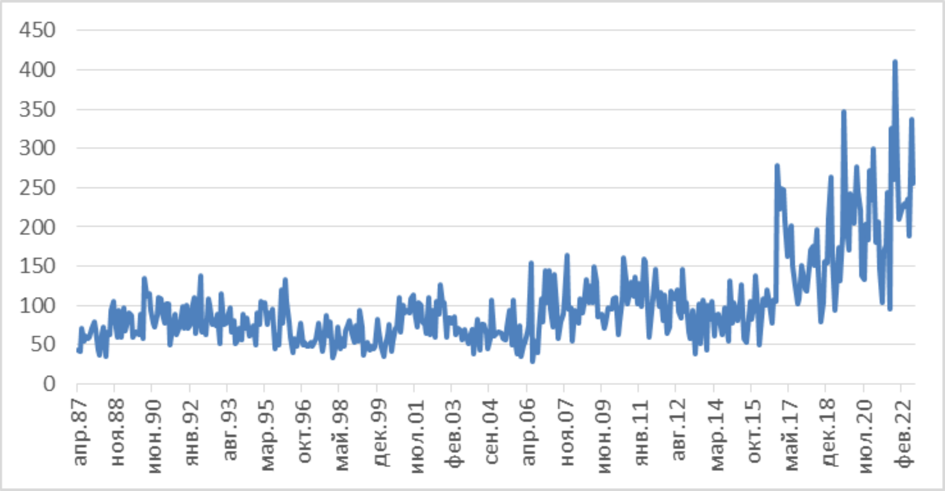

ნახ. 3. კლიმატის პოლიტიკის გაურკვევლობის დინამიკა 1987-2022 წწ.

წყარო: აგებულია https://www.policyuncertainty.com/climate_uncertainty.html - ის მიხედვით

თანამედროვე გამოწვევების პირობებში ფრიად აქტუალურია სწორედ კლიმატის პოლიტიკისა და ეკონომიკური ზრდის ურთიერთმიმართების სწორი განსაზღვრა გამომდინარე მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფის მოთხოვნებიდან. ამასთან, მდგრადი განვითარება უნდა გულისხმობდეს ეკონომიკის, სოციალური სფეროსა და ბუნებრივი გარემოს სისტემურ მდგრადობას მწვანე ზრდის კონცეფციის ფორმატში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გვერდწითელი გ., ჯანაშია ნ. (2022). საქართველოს კლიმატის პოლიტიკა: ევროინტეგრაციის კვალდაკვალ. თბილისი. https://www.climatebasics.info/_files/ugd/8cfda1_ec82814f787b4e2ba18c0392f4d122e2.pdf

2. ერქომაიშვილი გ., მინაშვილი რ. (2021). *ეკოლოგია და გარემოს მდგრადი განვითარების პოლიტიკა საქართველოში.* უნივერსალი, თბილისი.

3. ლაზარაშვილი თ. (2020). ეკონომიკური ზრდის „მწვანე" დაფინანსება: კონცეფციები და პრობლემები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 9, 53-56. https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.006

4. ლომია ტ. (2018). გარემოს დაცვის რაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების პრობლემა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 6, 169-174.

5. შენგელია თ., მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემიით გამოწვეული გაურკვევლობის პირობებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 65-70. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.010

6. Abesadze, R. (2019). "Green" and "Circular" Economy: Essence and Modern Challenges. International Journal of New Economics and Social Sciences. № 2(10), 329-345.

7. Baker, S., Bloom, N. & S. J. Davis, S., J. (2016). Measuring Economic Policy Uncertainty. *Quarterly Journal of Economics.* 131, 1593–1636.

8. Bedianashvili, G. (2019). Formation of Knowledge-Based Economy and Green Economy: Socio-Cultural Aspect. Conference materials: Current Problems of Formation of "Green Economy". At: Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi. 33-37.

9. Bedianashvili, G. (2021a). Globalization and Modern Challenges of Economic Uncertainty. Conference materials: *Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM-2021).* At: Khmelnytskyi National University, Ukraine. 24-48.

10. Bedianashvili G. (2021b). The Socio-Economic Effects of Covid-19 and the Challenges of Economic Uncertainty. Materials of VI International Scientific Conference: Challenges of Globalization in Economics and Business. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Economics and Business Faculty. 34-38 (In Georgian).

11. Bloom, N., Bond, S. & Van Reenen, J. (2007). Uncertainty and Investment Dynamics. Review of Economic Studies, 74, 391–415.

12. Braconnot, P., S. P. Harrison, M. Kageyama, P. J. Bartlein, V. Masson-Delmotte, A. Abe-Ouchi, B. Otto-Bliesner, and Y. Zhao, (2012). Evaluation of climate models using palaeoclimatic data. Nature Climate Change, 2, 417–424. doi:10.1038/nclimate1456.

13. Bretschger, L. & Soretz, S. (2018). Stranded Assets: How Policy Uncertainty Affects Capital, Growth, and the Environment. CER-ETH-Center of Economic Research (CER-ETH) at ETH Zurich.

14. Brogaard, J., & Detzel, A. (2015). The Asset Pricing Implications of Government Economic Policy Uncertainty. *Management Science.* 61, 3–18.

15. Clark, P., Shakun, J., Marcott, S. et al., (2016). Consequences of twenty-first-century policy for multi-millennial climate and sea-level change. *Nature Clim Change.* 6, 360–369. https://doi.org/10.1038/nclimate2923

16. Climate Change Knowledge Portal (2022). Variability, Trends, Uncertainty. https://climateknowledgeportal.worldbank.org/overview

17. Deser, C., A. Phillips, V. Bourdette, and H. Teng, (2012). Uncertainty in climate change projections: The role of internal variability. Climate Dynamics, 38, 527–546, https://doi.org/10.1007/s00382-010-0977-x.

18. Enel Green Power (2022). Climate change: the causes and effects. https://www.enelgreenpower.com/learning-hub/energy-transition/climate-change-causes-consequences

19. Fried, S. (2018). Climate policy and Innovation: A Quantitative Macroeconomic Analysis. *American Economic Journal: Macroeconomics.*

20. Gavriilidis, K. (2021). Measuring Climate Policy Uncertainty. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3847388.

21. Hoffman, A., J. (September 30, 2019). Climate Change and Our Emerging Cultural Shift.Behavioral Scientist. https://behavioralscientist.org/climate-change-and-our-emerging-cultural-shift/

22. Kriegler, E., Edmonds, J., Hallegatte, S., et al., (2014). A new scenario framework for climate change research: the concept of shared climate policy assumptions, Climatic Change 122, 401–414. https://doi.org/10.1007/s10584-013-0971-5

23. Papava, Vladimer. 2022e. "Pandemic, War and Economic Sanctions: From Turbulent to Confrontational Globalization." *Eurasia Review*, May 23. https://www.eurasiareview.com/23052022-pandemic-war-and-economic-sanctions-from-turbulent-to-confrontational-globalization-oped/?fbclid=IwAR1zLFJs1kUFJWgp6qRXRWhLOy2OWnWjwIVUjMwjphnjqs0OKoUQSi12Z4I

24. Pastor, L., & Veronesi, P. (2012). Uncertainty about Government Policy and Stock Prices. *Journal of Finance.* 64, 1219–1264.

25. Pastor, L., & Veronesi, P. (2013). Political Uncertainty and Risk Premia." Journal of Financial Economics. 110, 520–545.

26. McKinsey & Company (January, 25, 2022). *The net-zero transition. What it would cost, what it could bring.*

27. The World Bank (2012). Inclusive Green Growth. The Pathway to Sustainable Development Washington.

28. Van Der Ploeg, F., & Rezai, A., (2020). The Risk of Policy Tipping and Stranded Carbon Assets. *Journal of Environmental Economics and Management.*

29. USGCRP, (2017). Climate Science Special Report: Fourth National Climate Assessment, Volume I [Wuebbles, D.J., D.W. Fahey, K.A. Hibbard, D.J. Dokken, B.C. Stewart, and T.K. Maycock (eds.)]. U.S. Global Change Research Program, Washington, DC, USA.

30. Xepapadeas, A. (2001). Environmental Policy and Firm Behavior: Abatement Investment and Location Decisions Under Uncertainty and Irreversibility in Behavioral and Distributional Effects of Environmental Policy. University of Chicago Press, 281–308.

Givi Bedianashvili

CLIMATE CHANGE UNCERTAINTIES AND ECONOMIC GROWTH

Summary

The work presents the challenges related to the uncertainty of climate change under the modern features of globalization. The global nature of the problem of climate change is analyzed, and the negative dynamics of climate change in Georgia and the neighboring countries of the Caucasus in recent decades – the tendency of the average annual temperature to increase. Decarbonization is highlighted as the urgency of transitioning from fossil fuel-based energy resources with zero carbon emissions to fuels based on renewable energy sources. It is noted that the use of renewable energy sources reduces the emission of greenhouse gases, and ensures a substantial reduction in the level of air pollution in cities. Taking into account the growing trend of climate change uncertainty, based on the requirements of ensuring sustainable development, the great importance of correct determination of the relationship between climate policy and economic growth is noted. In addition, sustainable development should mean systemic sustainability of the economy, social sphere, and natural environment in the format of the concept of green growth.

Keywords: *contemporary features of globalization, the uncertainty of climate change, economic growth, green growth.*

Giorgi Berulava

THE EMPLOYMENT GROWTH ACROSS GEORGIAN REGIONS: URBAN-RURAL LINKAGE CONTEXT[1]

Annotation. *The study explores the employment growth patterns across Georgian regions in the context of urban-rural linkages and applying the shift-share analysis. The results of the study show that during the recent decade Georgia experienced employment growth in all industry sectors driven primary by national share component. There was revealed mixed effects of industry and regional competitive components on employment growth across sectors and regions. The common trend across regions was negative industry mix and regional shift effects on Utility and Health sec-*

[1] The more detailed analysis is presented in: Maia Guntsadze and Giorgi Berulava (2019). "Urban-Rural Linkage Analysis." Unpublished paper, UNDP Rural and Economic Development Team, UNDP Georgia, Tbilisi.

tors, However, in general, both sectors grew due to compensating national share effect. The shift-share analysis revealed interesting rural-urban sectoral linkages in some Georgian regions. The shift-share analysis clearly identified allocation efficiency and the comparative advantage of each Georgian region across various industries and laid foundation for elaboration of recommendations for policy intervention.

Introduction. Ensuring sustainable livelihoods of the population in both rural and urban areas around the world represents a crucial challenge of global economic development. Recent tendencies in development theory and practices reflect a shift of research focus from simplified and isolated treatment of urban and rural areas to the study of the interrelationships between these two types of localities (Tacoli, 1998). The new approach in development policy highlights the poverty-reducing interlinkages between urban and rural spaces, including movement of goods and services, human and financial capital, technologies and other resources and possible complementarities from these interrelationships (OECD, 2013; UN-HABITAT, 2017). Generally, the following two types of flows within rural-urban continuum are acknowledged: spatial and sectoral (Tacoli, 1998; Von Braun, 2007). The spatial (goods, people, financial resources, technologies) and sectoral flows (input markets, agricultural and industrial products) creates strong interdependencies between rural and urban areas. These flows cause substantial transformation in these localities and lead to different patterns in development across regions.

The shift-share analysis of the employment growth. A good illustration of the patters of regional development is the analysis of the changes in employment levels across regions. The assessment of the regional development performance in relation to employment variable usually is conducted with the application of the shift-share model (Edwards, 2007; Esteban-Marquillas, 1972). A shift-share analysis, actually, shows which part of regional economic growth is due to the growth in national, industrial or regional component. In particular, the analysis decomposes the change over time in employment variable into three components: the national growth component; the industry-mix component; and regional growth component. The first two components are considered as the share portion of the model, while the latter one is regarded as the competitive or differential-shift component. The differential-shift component reflects the attractiveness and competitive advantages of the region. Shift-share analysis of the employment growth, actually, illustrates the demand side of the sectoral rural-urban linkages.

To identify rural-urban linkages, below, using the methodology of shift-share analysis, we discuss the changes in employment levels across Georgian regions during the period of 2009-2018[2]. During the period under review the employment in business sector grew by almost 90 percent. The highest growth experienced such industries as Arts, Entertainment and Recreation (323.3%); Accommodation &Food Service Activities (237.2%); Other Service Activities (209.2%); Wholesale and Retail Trade (195.5%); Administrative and Support Service Activities (190.2%), while the lowest growth rate shows Utility sector (2.7%), Other industry reveal positive dynamics with growth rates between 35 and 155 percent. Among regions the highest employment growth rate show Samegrelo (343%), Kvemo Kartli (173%), Mtskheta-Mtianeti (135%). Employment in such regions as Ajara, Guria, Tbilisi grew by more than a hundred percent during the period under review. Imereti and Racha have the lowest rates of employment growth, 9.7% and 12.3% respectively. The analysis reveals that regions substantially differ in their sectoral employment patterns. In this section we analyze the factors that influence the dynamics of employment rates across Georgian regions. For this purpose, we employ shift-share analysis, which allows to identify the structural transformation of the regions in terms of employment during the recent. This analysis allows to evaluate the competitiveness of regions across industries and to decide whether some policy intervention is necessary. Below we discuss the employment dynamics for each region separately.

Ajara. In Ajara region, the highest growing industries were Arts, Entertainment and Recreation (1161.6%); Real Estate Activities (405.4%); Other Service Activities (345.2%); Accommoda-

[2] The analysis is conducted on the basis of the data from National Statistics Office of Georgia. https://www.geostat.ge/ka

tion &Food Service Activities (321.5%); and Trade (203.1%). Other sectors showed growth, ranged from 31.1 to 128.3 percent. Only Information &Communication sector experienced a seven percent decline. The results of shift-share analysis identify the main forces that drive employment change across industries. For instance, the employment in Arts, Entertainment and Recreation sector increased by 3,381 persons during the review period. Out of this figure 2440 comes to regional factors (regional competitiveness), 680 to industry growth and only 261 to national growth. In Ajara, regional competitiveness plays substantial role in increasing employment in such industries as Real Estate Activities and Professional, Scientific and Technical Activities. The regional shift has a negative impact on Agriculture; Mining; Information &Communication and Education sectors. In the rest of industries regional shift is though positive but overwhelmed by national and industry effects. The analysis of resource allocation shows that the sectors with negative allocation of resources are: Utility; Trade; Real Estate; Professional, Scientific and Technical Activities, Administrative &Support services; Arts, Entertainment and Recreation; Other Service Activities and Education sectors. Form the above sectors, only Education has specialization but lacks discernable comparative advantage. Other industries in the list above, on the contrary, are not well specialized in the region but have comparative advantage. All these sectors reflect poor performance of market forces and require possibly policy intervention and further study. The allocation of resources in other sectors is efficient either because non-specialized sectors have no comparative advantage (Agriculture; Mining; Information &Communication) or because industries with comparative advantage are the same time well specialized (Manufacturing; Construction; Transportation; Accommodation; Health). These sectors require no policy intervention.

Guria. The following two sectors show negative growth rate during the period under review: Manufacturing and Health. In both cases the main driving forces behind the deployment decline were regional shift and industrial mix. Reginal shift had a negative impact on more than half of sectors in the region. Only the employment growth in Trade; Construction and Transportation sectors experienced significant positive impact from regional shift. The allocation of resources is efficient only for Accommodation; Real Estate; Education and Other Service Activities sectors. All other sectors require further study and possibly policy intervention.

Imereti. The highest rates of employment growth in the region show Other Service Activities (277.4%); Information &Communication (231.6%); Accommodation &Food Service Activities (205.2%); and Trade (180.5%). It worth to mention that, while the employment growth in the first two sectors was driven mainly by the regional competitiveness factors, regional shift had a negative impact. In the latter cases negative regional shift was compensated by the national and industry growth. In Imereti regional shift had a positive effect only on Mining; Transport; Information; Real Estate; and Other Services sectors. All other sectors experienced the negative impact of regional factors on the employment dynamics. In cases of Utility and Health sectors, negative regional shift along with negative impact from industry mix factor caused decrease in employment rates by 77 and 9 percent respectively. In terms of resource allocation, only the following five sectors require further study and further study and policy intervention: Manufacturing; Transportation; Information &Communication; Education; and Health. In the other sectors market forces work efficiently, with Mining and Real Estate sectors having comparative advantage.

Kakheti. Accommodation &Food Service Activities (1020.4%); Administrative &Support services (624%); Arts, Entertainment and Recreation (569.6%); Professional, Scientific and Technical Activities (356.3%) show the highest employment growth in the region. The positive employment dynamics in these sectors was driven largely by regional factors. All other industries with exception of Utility; Health and Other Services sectors reveal positive employment trend with growth rates between 25.7 (Mining) and 194.2 (Trade) percent. However, regional competitiveness contributed to positive growth rates only in a number of cases (Manufacturing; Transport; Information; Real Estate). In all other sectors the regional shift had a negative sign. Like in Imereti region, negative regional shift along with negative effect from industry mix led to decrease in Utility and Health sectors. Only four sectors (Manufacturing; Trade; Education and Other Services) show efficient allocation, while the other sectors require further study and policy intervention.

Mtskheta-Mtianeti[3]. Six sectors (Agriculture; Mining; Utility; Construction; Real Estate and Health) in the region experienced employment decline during the period under review. In all the cases the negative regional shift is behind these declining employment developments. Like other regions, the decline I Utility and Health employment is driven by both regional and industrial factors. On the contrary, the regional competitiveness substantially improves employment in such sectors Manufacturing; Trade; Accommodation &Food Service Activities; and Transportation. Practically all sectors (with exception of Accommodation &Food Service Activities; and Professional, Scientific and Technical Activities sectors) are characterized by inefficient allocation effect a require further study and policy intervention.

Racha. Accommodation &Food Service Activities (393.9%), Agriculture (215.9%) and Manufacturing (147.3%) have the highest employment growth rates among sectors in the region. Regional shift plays important role in these trends, especially for Manufacturing, characterized by negative Industry mix effects. Construction (-2.3%); Professional, Scientific and Technical Activities (-55.2%) and Health (-97.4%) sectors show negative employment trends cause by regional and industry factors. In the region only Agriculture and Trade sectors have efficient allocation of resources, while other require further study and policy intervention.

Samegrelo. Agriculture (343.9%), Arts, Entertainment and Recreation (315.2%); and Other Service Activities (428.9%) sectors are the most intensively expanding industries in the region. Interestingly, that Arts, Entertainment and Recreation sector shows increase in employment rates despite negative regional shift and is mainly driven by industry factors. It should be mentioned that positive regional shifts have only four sectors (Agriculture; Manufacturing; Real Estate; Other Service Activities) in Samegrelo, in all other cases regional factor has negative effect on employment growth. When this negative effect is not compensated by the national or industry factors the sector experiences employment reduction like Mining; Utility; Construction; Information &Communications; and Health sectors. In terms of resource allocation, all sectors in the region are distributed evenly.

Samtskhe-Javakheti. Transportation (622.2%), Administrative &Support services (348.2%), and Trade (333.9%) are the most rapidly growing sectors in the region, supported by regional, industry and national factors. Agriculture, Utility and Health sectors show diminishing employment tendency. While the decrease in employment in the latter sectors, similarly to other regions, is driven by both regional and industry factors, the negative employment tendencies in Agriculture is mainly due to the regional shift. The allocative efficiency is attained only in Manufacturing, Education, Arts, Entertainment and Recreation sectors. All other industries in the region require further study and policy intervention.

Kvemo Kartli. The employment growth rates in the region is not so high as other regions with Arts, Entertainment and Recreation having the highest rate (461.8%), driven by the positive impacts from regional, industry and national factors. Only two sectors (Manufacturing; Utility) in the region have negative employment growth, caused by negative influence from regional shift and industry mix factors. Despite that six more of industries in the region experienced negative regional impact they show positive employment dynamics, since negative regional shift was compensated by national and/or industry factors. More than half of industries in the region require further study and policy intervention.

Shida Kartli. Similar to other regions Utility and Health sectors, as well as Education sector have decreasing employment tendency. In all cases this due the negative effect of the both regional and industry factors. Despite other sectors show positive tendency, regional shift in most cases is negative. Only Agriculture, Accommodation &Food Service Activities, Administrative &Support services, Arts, Entertainment and Recreation sectors are efficiently regulated by market forces. Other sectors in the region require further study and policy intervention

Tbilisi. Surprisingly, Agriculture industry (262.9%) along with Arts, Entertainment and Recreation sector (267.4%) show the highest rates of employment growth in Tbilisi. The interesting fact

[3] Due to undisclosed information for Mtskheta-Mtianeti and Racha regions some industry data is missing.

is that, while the impact of regional factor on Agricultural employment growth is substantial and positive, its effect on the Arts, Entertainment and Recreation sector is negative. The role of the regional shift in development of agricultural sector in such urban area as Tbilisi indicates on strong sectoral flows within the rural-urban linkages. Regional factor has also negative impact on the following sectors: Mining; Trade; Transportation; Accommodation &Food Service, Information; Real Estate. In most cases negative regional shift is compensated by positive national and industry effects and the relevant sectors experience employment growth. However, this is not the case for the Mining sector. In terms of allocation efficiency, Tbilisi is not specialized in Agriculture sector, but has comparative advantage in this sector. Thus, this sector requires further study and policy intervention. In this regard only Mining, Accommodation &Food Service Activities, Professional, Scientific and Technical Activities, Administrative and Support Service Activities, and Education sectors are efficient in terms of resource allocation. All other sectors, like Agriculture sector, require further study and policy intervention.

Conclusions. The shift-share analysis discussed above shows that during the recent decade Georgia experienced employment growth in all industry sectors driven primary by national share component. There was revealed mixed effects of industry and regional competitive components on employment growth across sectors and regions. The common trend across regions was negative industry mix and regional shift effects on Utility and Health sectors, However, in general, both sectors grew due to compensating national share effect. The shift-share analysis revealed interesting rural-urban sectoral linkages in some Georgian regions. For instance, we find comparative advantage and substantial growth of Agriculture sector in such urban areas as Tbilisi. On the contrary, predominantly rural areas such Mtskhta-Mtianeti, Kakheti and Racha showed substantial regional comparative advantage and growth of Manufacturing sector. These trends provide a great opportunity for strengthening rural urban-linkages in Georgia. The shift-share analysis clearly identified allocation efficiency and the comparative advantage of each Georgian region across various industries and laid foundation for elaboration of recommendations for policy intervention.

References

1. Edwards M.E. (2007). Regional and Urban Economics and Economic Development: Theory and Methods. Taylor & Francis Group, LLC, NY.

2. Esteban-Marquillas, J. M. (1992). “A reinterpretation of shift-share analysis.” *Journal of Regional Science*, 2 (3), (1972):249–255

3. OECD (2013), *Rural-Urban Partnerships: An Integrated Approach to Economic Development*, OECD Publishing. *http://dx.doi.org/10.1787/9789264204812-en*

4. Tacoli, C. (1998). “Rural-urban interactions: A guide to the literature.” *Environment and Urbanization* 10 (1): 147–66

5. UN-HABITAT (2017). Implementing the New Urban Agenda by Strengthening Urban-Rural Linkages - Leave No One And No Space Behind. https://urbanrurallinkages.files.wordpress.com/2019/08/implementing-the-new-urban-agenda-by-strengthening-urban-rural-linkages.pdf; accessed 01.11.2019

6. Von Braun, Joachim (2007). "Rural-Urban Linkages for Growth, Employment and Poverty Reduction", Paper presented at the Fifth International Conference on the Ethiopian Economy, United Nations Conference Centre, Addis-Ababa, organized by Ethiopian Economic Association during June 7-9.

Вахтанг Бурдули

ПРЕДПОСЫЛКИ И НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ПЕРЕСТРОЙКИ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ ГРУЗИИ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Аннотация. *В работе рассмотрены факторы, затрудняющие реализацию инноваций в секторах экономики Грузии в условиях новой технологической революции (процесса перехода к новому технологическому укладу) и предпосылки их преодоления. Систематизированы технологии ключевого фактора нового технологического уклада (т. е. наиболее актуальные технологии, обеспечивающие новую технологическую революцию) и основные поддерживающие отрасли. Далее предложена и обоснована стратегия перестройки отраслевой структуры экономики Грузии в свете решения задач новой технологической революции путем реализации соответствующих базовых и улучшающих инноваций в секторе энергетики и в ряде подсекторов промышленности (электротехническая промышленность, производство композитных материалов и изделий из них, металлургическая промышленность, информационно-коммуникационные технологии, транспортное машиностроение, легкая промышленность) Грузии.*

Ключевые слова: *инновационные технологии, базовые и улучшающие инновации, подсекторы (отрасли) энергетики и промышленности,*

Введение

Как известно в советский период экономика Грузии была вполне самодостаточной. Ввоз (импорт) приблизительно был равен вывозу (экспорту). В то время в Грузии существовало много крупных промышленных предприятий (металлургия, станкостроение, транспортное машиностроение, легкая промышленность, пищевая промышденность и др.), было развитое сельское хозяйство (недостаток зерновых компенсировался производством винограда и виноделием, производством плодов и овощей, субтропических культур). Однако большинство крупных промышленных предприятий в первые годы постсоветского периода были ликвидированы и с тех пор импорт в стране каждый год больше экспорта почти в 4 раза.

В 90-ые годы почти не строились новые промышленные предприятия, слабо развивалась и энергетика. Однако затем стали появляться некоторые новые промышленные объекты, начал оживляться и малый бизнес. Однако последовательная инновационная политика стала проводиться лишь в последнее десятилетие. Реализовывались как базовые процессные и продуктовые инновации (т. е. производственные технологии и новые производимые продукты), так и улучшающие инновации (преимущественно в виде применения информационно-коммуникационных технологий в разных отраслях). Однако все это было недостаточно для коренного выправления уровня самодостаточности экономики Грузии. То есть экономика Грузии развивалась очень медленными темпами, в энергетике и промышленности появлялось очень мало новых предприятий.

Поэтому в первой части работы рассмотрены факторы, препятствующие внедрению инновационных технологий (в виде новых предприятий или в виде технологической модификации существующих) и некоторые пути их преодоления (принимается во внимание, что подавляющее большинство как базовых, так и улучшающих инноваций в Грузии, как и в большинстве других малых и средних стран, импортируется или путем закупки процессных технологий, или путем организации совместных с иностранными партнерами предприятий). Систематизированы технологии ключевого фактора нового технологического уклада и кратко охарактеризовано преимущественно в каких отраслях в развитых странах производятся основные потоки инноваций и в каких они внедряются в условиях новой технологической революции, то есть – проблемы взаимосвязи в производстве и распространении инноваций между секторами и подсекторами экономики.

Во второй части работы предложена и обоснована стратегия реализации в ближайшей перспективе инноваций в секторе энергетики и в ряде подсекторов промышленности, с учетом взаимосвязей между разработкой и производством инноваций в ряде подсекторов промышленности и внедрением их в сектор энергетики и другие подсектора промышленности.

Условия и структурные элементы поддержки реализации инноваций в процессе перехода к новому технологическому укладу в малой стране

Факторы, затрудняющие реализацию инноваций в секторах экономики и некоторые пути их преодоления.

Чтобы экономика страны развивалась и производство росло и в то же время выпускало конкурентоспособную как на внутреннем, так и на внешнем рынках продукцию необходимо в намеченных секторах экономики строить новые производства (то есть осуществлять так называемые *базовые процессные инновации* для последующего выпуска *базовых продуктовых инноваций [Бурдули В., 2020, с. 36-38]*), а для поддержания конкурентоспособности уже существующих производств время от времени, по мере необходимости, – осуществлять в них *улучшающие и псевдо процессные (модернизация производственных технологий) и продуктовые инновации [Бурдули В., 2020, с. 36-38]* (с целью улучшения качества продукции, снижения ее себестоимости, модернизации продукта и т. д.). При этом проекты строительства новых предприятий или модернизации производственных технологий и конечных продуктов, чтобы избежать в конечном итоге финансового краха, необходимо тщательно продумывать с разных позиций.

Реализация инноваций (строительство инновационных предприятий или модернизация их производственных технологий или выпускаемых продуктов происходит или с помощью иностранного капитала или на основе использования национального капитала. Причем в малой стране (да и в любой другой, за исключением разве что США) подавляющая часть инноваций (производственных технологий, производимых потребительских продуктов) заимствуется (то есть импортируется) и лишь небольшая часть (преимущественно улучшающих и псевдоинноваций) разрабатывается внутри страны (внутри производящих предприятий или в специализировнных организациях с последующей реализацией производящему предприятию).

Главным фактором, препятствующим реализации в большинстве секторов экономики страны базовых инноваций (то есть строительству новых производств) является перепроизводство в мире большой номенклатуры товаров. По этой причине во многих постсоциалистических странах в 90-ые годы закрылось много современных мощнейших производств по следующей схеме: инвестор-конкурент по дешевке покупает контрольный пакет акций действующего предприятия, затем производит в нем нецелесообразные «усовершенствования», с тем, чтобы удорожить производство и ухудшить качество продукции, затем заявляет о нерентабельности предприятия и закрывает его. При этом он получает возможность увеличить производство продукции на своих заводах в других странах (где производство соответствующей продукции по ряду причин оказывается более выгодным). Впрочем такая практика в борьбе конкурентов иногда имеет место и внутри традиционных капиталистическх стран, например в США (такие действия обычно исследуются и обсуждаются учеными и они именуются “hostile acquisition” или “hostile takeover”, т. е. – «враждебная аквизиция» или «враждебный захват»). В определенный период, а именно в 90-ые и в 2001-2010 годы ряд предприятий западных стран значительные части производственных мощностей своих современных предприятий перенесло в постсоциалистические страны (например, крупные мощности автомобильной промышленности Франции были перенесены в Словению, но это вызвало широкие протесты со стороны оставшихся без работы французских работников). Большим уважением со стороны американских бизнесменов пользуется коммунистический Китай: большое количество высококвалифицированных работников и относительная дешевизна рабочей силы привлекают производственные мощности американских бизмесменов и позволяют им

максимизировать свою прибыль за счет сбыта произведенной продукции не только в Китае, но и, в большей мере, за его пределами. Но в Грузию, в современной ситуации трудно, почти невозможно, привлечь иностранные промышленные предприятия, несмотря даже на установленные несколько лет назад налоговые и другие преференции (см., например: [Грузия вошла ..., 2021]). Не реализуется даже возможность обеспечить дешевые тарифы на электроэнергию за счет строительства крупных ГЭС (дешевые тарифы на электроэнергию, наряду с дещевизной рабочей силы, являются важными аргументами для поощрения привлечения иностранных инвесторов). А пара относительно крупных ГЭС опять упорно строится за счет иностранных инвесторов, что означает, что прибыль от их эксплуатации опять-таки будет утекать за рубеж.

Но главным условием побуждающим к размещению в стране современных высокотехнологических инновационных предприятий является гарантия последующего сбыта произведенной продукции. Вспомним с какой тщательностью заранее были продуманы и согласованы с соответствующими крупнейшими мировыми авиакомпаниями (Boeing, Airbus, Bombardier) проблемы экспортного сбыта продукции при совместном строительстве Грузинским «Партнерским фондом» и Израильской компанией Elbit Cyclon Тбилисского завода по производству композитных материалов для самолетов (АТС) [ბურდული ვ., 2018]. В РФ, например, Южнокорейская автомобильная компания Hyundai Motor построила крупный автомобильный завод и завод по производству автомобильных двигателей. Но в России существует крупный внутренний рынок для сбыта их продукции. Но какая крупная зарубежная компания решится построить в Грузии крупное современное производство без гарантии экспортного сбыта производимой продукции?

Перспективы реализации инновационных предприятий на основе использования средств национального капитала или путем строительства совместных с иностранным капиталом производств в большинстве секторов экономики (за исключеием некоторых, таких как промышленность строительных материалов, солнечных и ветровых электростанций и промышленных изделий для них) также пока невелики. В этом случае (исключая строительство совместных предприятий, где организации вспомогательной для строительства инфраструктуры будет привлекать иностранный партнер) для поддержки строительства требуются предприятия специализированной инновационной инфраструктуры. При этом нет необходимости для создания в малой стране подразделений инновационной инфраструктуры для поддержки строительства единичного предприятия в каком-либо секторе экономики. В этом случае необходимо пользоваться подразделениями такой инфраструктуры из тех стран, откуда импортируется оборудование для строительства предприятия. В задачи представителей такой инфраструктуры должна входить разработка проектной документации, монтаж и наладка оборудования, а преимущественно собственными силами необходимо выяснить возможности сбыта намеченной к производству продукции как внутри страны, так и за рубежом, но и здесь невозможно обойтись без контактов и обмена информацией с зарубежными организациями. Однако, если в каком-либо секторе в перспективе намечено строительство нескольких объектов (например, солнечных и ветровых электростанций), то в этом случае необходимо создавать соответствующую внутристрановую инновационную инфраструктуру.

Чтобы поддерживать конкурентоспособность действующих предприятий в любом секторе экономики время от времени по мере необходимости в них необходимо реализовывать улучшающие и псевдоинновации. В Грузии для содействия реализации инноваций такого типа уже существует определенная поддерживающия инфраструктура. Помимо основанного несколько лет назад Грузинского агентства инноваций и технологий, это созданные в основном на базе высших учебных заведений технопарки, бизнес-инкубаторы, бизнес-акселераторы, центры по коммерционализации и трансферу технологий, лаборатории инноваций, где представителям бизнеса дают определенные знания и навыки для осуществления таких инноваций; в некоторых крупных предприятиях уже появились собственные работники, занимающиеся реализацией инноваций. Кроме того много молодежи обучается не только

в высших технических учебных заведениях Грузии, но и за рубежом, даже во всемирно известных Оксфордских и Кембриджских учебных заведениях, и эта молодежь после получения образования сможет применить свои знания для реализации на предприятиях страны улучшающих и псевдоинноваций. Но при этом следует учесть, что для выявления постоянно реализуемых в мире в секторах экономики новшеств и получения (приобретения) информации (документации) для их реализации на предприятиях страны необходимо существование специализированной инфраструктуры (или, в крупных предприятиях, специальных отделов), сотрудники которой будут с этой целью взаимодействовать с соответствующими организациями зарубежных стран (патентные бюро, информационные организации, инновационные предприятия и др.).

Перспективы развития в ближайший период инновационной инфраструктуры, необходимой для реализации инноваций в секторах экономики.

В работах [Абесадзе Р., Бурдули В., 2017; Abesadze R, Burduli V., 2019; Abesadze R., Burduli V., 2018] были рассмотрены, систематизированы и охарактеризованы компоненты современной инновационной инфраструктуры, существующие в развитых странах. Некоторые из них уже в той или иной степени развития уже существуют в Грузии, что было подробно рассмотрено в работах [აბესაძე რ., 2020; ბურდული ვ., 2020]. Необходимые и целесообразные направления их развития в ближайший период мною обозначены в работе [Бурдули В., 2022].

Проблемы взаимосвязи распространения и внедрения инноваций между секторами и подсекторами экономики в свете решения задач новой технологической революции (т. е. решения задач перехода к новому технологическому укладу).

Реализация инноваций осуществляется при участии ряда отраслей. Например, в энергетике, при производстве ветровых электростанций (сама по себе – базовая инновация) при производстве ее компонентов участвуют отрасль производства композитных материалов и изделий из них (например, лопасти ветряков), металлургическая промышленность, электротехническая промышленность (генераторы, турбины, накопители энергии и т. д.), все эти изделия являются или базовыми или улучшающими инновациями. В производстве композитных материалов и изделий из них участвуют химическая и нефтехимическая отрасль, отрасли производства стали, меди и алюминия, текстильная промышленность, а изделия из них используются в авиастроении, судостроении, производстве автомобилей и велосипедов, станкостроении, строительстве, радиоэлектронике и т. д., причем они могут иметь статус как базовых, так и улучшающих инноваций.

Если судить с точки зрения количества инноваций (базовых, улучшающих и псевдоинноваций), распространяемых ныне во многих отраслях (по критерию распространенности), то инновациями ключевого фактора нового технологического уклада (то есть новой технологической революции) представляются: инновации, распространяемые в разных отраслях по линии ИК технологий (ныне преимущественно цифровые технологии) – около 40% от всего количества инноваций; инновации, распространяемые в разных отраслях по линии зеленой экономики – около 40% от всего количества инноваций (однако инновации по линии зеленой экономики частично пересекаются с инновациями, учитываемыми по линии циркулярной экономики и экологии); распространяемые в некоторых отраслях инновации по линии композитных материалов и нанотехнологий; распространяемые во всех отраслях инновации по линии циркулярной экономики и экологии; распространяемые в сфере здравоохранения биотехнологические инновации (микробиология, молекулярная и клеточная биология, биохимия, эмбриология, генная инженерия, вирусология и т. д.).

Стратегия реализации инноваций в секторах экономики

В Грузии импорт превышает экспорт почти в четыре раза. Исправить положение возможно только на основе развития импортозамещающих и экспортоориентированных производств. Поэтому перед страной в ближайшее десятилетие прежде всего стоит задача внедре-

ния базовых процессных инноваций (т. е. строительство новых предприятий на основе импорта для них новых инновационных производственных технологий), а также реализация в некоторых отраслях улучшающих инноваций с использованием для их разработки отечественных специалистов в условиях их кооперации с европейскими и другими зарубежными специалистами (грузинские ученые в кооперации с европейскими учеными уже включились в инновационные процессы и рассматривают перспективы их развития, о чем свидетельствует недавно проведенный международный семинар [ქართველმა მეცნიერებმა ... 25.09.2021]). С учетом этого на основе ознакомления с новейшей информацией из интернета мною предложена стратегия внедрения базовых инноваций и разработки и внедрения некоторых улучшающих инноваций в разрезе следующих секторов и подсекторов экономики: электроэнергетика; отрасли промышленности (электротехническая промышленность, производство композитных материалов и изделий из них, металлургическая промышленность, информационно-коммуникационные технологии; транспортное машиностроение, легкая промышленность).

Электроэнергетика.

Из вышеизложенного ясно, что важным фактором стимулирования привлечения иностранного капитала в экономику страны, например для создания совместных предприятий, является наличие дешевой электроэнергии. Между тем, большая часть электроэнергии в страну ныне импортируется, с учетом того, что и тепловые электростанции работают на импортируемом газе. Поэтому в ближайшее десятилетие необходимо сосредоточить усилия на создании электростанций, работающих на возобновляемых источниках энергии. В настоящее время строится достаточно мощная (280 Мгв) Ненскра ГЭС. Был заключен договор договор о строительстве каскада из Нижней Намахванской ГЭС (333 Мгв) и Верхней Намахванской ГЭС (100 Мгв). Но из-за неприемлемых условий их эксплуатации договор с инвестором был расторгнут. Однако создать эти ГЭС необходимо. На наш взгляд, инвестором должно выступить само государство (Партнерский фонд), а найти подрядчика не так уж и сложно, например, можно привлечь итальянскую компанию Salini impregilo, строящую Ненскра ГЭС. Следует подумать и о возобновлении строительства Худонской ГЭС (более 700 Мгв).

В развитых странах в настоящее время интенсивно строятся солнечные и ветряные электростанции. Но в Грузии количество электростанций основанных на этих возобновляемых источниках энергии ничтожно. Ни представители бизнеса, ни соответствующие правительственные институты не решаются осуществлять инвестиции в строительство таких объектов. В первую очередь потому, что они вырабатывают электроэнергию нестабильно – солнечные электростанции вырабатывают электроэнергию только в дневное время суток и то количество вырабатываемой электроэнергии зависит от интенсивности солнечного излучения (которое меняется на протяжении дня с изменением высоты солнца и, кроме того, зависит от уровня облачности) а количество вырабатываемой ветряными электростанциями электроэнергии зависит от силы ветра.

Проблему широкого распространения в Грузии солнечных и ветряных электростанций может решить создание при них накопителей энергии.

Таким образом, в ближайшее десятилетие особое внимание необходимо обратить на строительство инновационных ветряных электростанций, можно строить и солнечные электростанции на непригодых для сельского хозяйства площадях и на крышах зданий. А проблема импорта (или изготовления в стране) необходимых для них накопителей энергии, а также изготовления в стране некоторых частей оборудования для этих станций (корпусов и лопастей для ветряных электростанций, солнечных элементов для солнечных электростанций) будет рассмотрена ниже, в следующих подсекторах промышленности: электротехническая промышленность, производство композитных материалов и изделий из них, металлургическая промышленность.

Промышленность.

Электротехническая промышленность. В настояшее время в мире стремительно развивается производство аккумуляторов, которые необходимы в производстве элек-

трокаров, в качестве накопителей электроэнергии для солнечных и ветровых электростанций, для смартфонов, дронов и других мобильных устройств. Причем происходит их постоянная инновационная модернизация. В ближайшее время ожидается появление еще более усовершенствованных видов, причем Япония и в особенности Южная Корея до недавнего времени считались лидерами батарейных технологических инноваций [Гурков А., 2020]. Уже действуют или строятся много заводов электрокаров и аккумуляторов для них. Лидером является ТНК Тесла, которая строит заводы электромобилей не только в США, но и в других странах, например в ФРГ. Создают такие заводы и другие компании, например Ford, которая с южнокорейской компанией SK Innovation договорилась о строительстве двух огромных комплексов в США, где наладят выпуск электрокаров и аккумуляторов для них. В общей сложности партнеры вложат 11 млрд долларов, из которых 7 млрд инвестирует Ford [Ford инвестирует ..., 2021]. В Норвегии уже налаживается выпуск самолетов на аккумуляторных батареях (естественно винтовых, полеты на расстояния до 400 км).

Для ближайших задач развития электроэнергетики Грузии очень важна проблема оснащения ветряных и солнечных электростанций накопителями энергии.

Если в традиционной электроэнергетике принципиальную роль играет турбина, то для развития все более популярных возобновляемых источников энергии крайне важны накопители энергии: без них не решить главную проблему ветряных и солнечных электростанций – зависимость от переменчивости погоды [Гурков А., 2020].

В качестве накопителей энергии для ВИЭ прежде всего используются соответствующие аккумуляторные батареи (аккумуляторы для стационарных установок в электроэнергетике). В последнее время в мире происходит их интенсивная инновационная модернизация, в результате их стоимость с 2010 по 2020 год снизилась на 2/3 [Гурков А., 2020].

В мире продолжается дальнейшее совершенствование литий-ионных аккумуляторов (недостатком которых является то, что они иногда возгораются [Ставицкий А., 2021]), разрабатываются также способы их утилизации с целью повторного использования. Новейшими инициативами в улучшении батарей для электрокаров, электростанций на возобновляемых источников энергии и т. д., является разработка литий-железо-фосфатных, литий-кремниевых и твердотельных аккумуляторов, натриево-ионных аккумуляторов [Ставицкий А., 2021].

Ввиду особой актуальности данной проблемы для развития грузинской электроэнергетики очень важно, чтобы грузинские ученые в ближайшей перспективе включились в эти современные разработки. А также целесообразно, чтобы в стране были предприняты усилия для создания предприятия по производству аккумуляторных батарей-накопителей энергии для ветряных и солнечных электростанций, хотя бы в виде совместного предприятия с зарубежными партнерами, хотя добиться этого чрезвычайно трудно.

Грузинским ученым стоит заняться и разработкой гравитационного накопителя энергии, а предпринимателям – их строительством и внедрением в производство по мере строительства ветряных и солнечных электростанций. Эта идея совершенно новая и притом, представляется, что она легко осуществима на практике.

Компания Energy Vault привлекла $100 млн инвестиций на запуск строительства первых гравитационных накопителей энергии. Среди инвесторов компании SoftBank и Aramco, что подчёркивает ценность проекта. Первую установку до конца года начнут строить в США, а со следующего года – в Европе, на Ближнем Востоке и в Австралии [Детинич Г., 2021].

Установка EVx представляет собой автоматический башенный кран с шестью стрелами. Энергия запасается в процессе поднятия на высоту 35-тонных блоков, сделанных на месте из любого мусора. Днём и в ветреную погоду избыток возобновляемой солнечной или ветряной энергии пускается на электромоторы крана, которые поднимают блоки на высоту. Спуск блоков на землю под действием гравитации запускает обратный процесс — выработку электроэнергии в электрогенераторах. Утверждается, что КПД установки достигает 85 %. В подготовленном проекте установка наиболее эффективна для отдачи максимальной мощности в течение 2–4 часов. Эксплуатационный ресурс EVx превышает 35 лет, а обслуживание

кранами нескольких площадок позволяет масштабировать запасаемую ёмкость до нескольких гигаватт-часов [Детинич Г., 2021].

Другое направление хранения энергии из возобнавляемых источников – это создание гидроаккумулирующих электростанций (ГАЭС). Это старейшая и хорошо отработанная технология хранения электроэнергии. Когда электроэнергия в избытке, электронасос перекачивает воду из нижнего водоема в верхний. Когда она нужна, вода сбрасывается вниз и приводит в действие гидрогенератор (подробнее см. [ბურდული ვ., 2020]).

В электротехнической промышленности Грузии следует задуматься и о строительстве завода по производству солнечных элементов.

Производство композитных материалов и изделий из них. Эта отрасль в настоящее время в мире стремительно развивается. Инновационные изделия из инновационных композитных материалов во многих отраслях замещают компоненты сделанные из традиционных материалов (благодаря их долговечности и относительной легкости по сравнению с традиционными материалами, а также другим качествам) [ბურდული ვ., 2018].

В соответствии с экспертными оценками, основными потребителями продукции из композитов в мире являются транспортное машиностроение (около 28%), строительная индустрия (включая трубы и емкости для жилищно-коммунального хозяйства, около 24%), энергетика и электроника, включая ветроэнергетику (около 23%), нефтегазовая отрасль (около 10%), спорт, медицина, цветная металлургия [ბურდული ვ., 2018].

Для производства композитных материалов и изделий из них требуется целый комплекс специальных сложных и дорогостоящих технологий. В связи с постоянным увеличением спроса на композиционные материалы и изделия из них и усиливающейся конкуренцией между производителями эти технологии постоянно совершествуются, разрабатываются и новые технологии, включая и программное обеспечение (охарактеризованы в [ბურდული ვ., 2018]).

В Грузии уже создано несколько предприятий, производяших изделия из композитных материалов.

Уже несколько лет в Грузии действует производственно-коммерческая компания ООО **«Композит Джорджия»**, сферой деятельности которой являются композитные материалы, а также тепло- и гидроизоляция с использованием композитов. Компания осуществляет поставку материалов и оборудования, производит продукцию и обеспечивает сервисное сопровождение изделий. Главное направление деятельности компании – это производство товаров в основном на базе использования импортированных композитных материалов: архитектурные решения, фасады, катера, моторные лодки, катамараны, детали корпуса и элементы интерьера для автомобильного и железнодорожного транспорта и т. д. Также компания осуществляет поставки материалов для производства в Грузии стеклопластиков. Партнерами компании являются крупнейшие мировые производители [kompozit-georgia].

Компания «Си-Эм-Джи группа» предлагает потребителю широкий выбор композитных материалов: полиэфир, волокнистая стеклоткань (стекловолокно), джелкот (гелкаут), карбонат кальция и др. Также предлагает производство и ремонт продукции из стекловолокна: лодки, водные велосипеды, бассейны, мелиорационные каналы, фасады зданий и др. [სი-ემ-ჯი ჯგუფი გთავაზობთ].

Все сложности, которые связаны со строительством и вводом в эксплуатацию современного завода по производству изделий из композитных материалов, наглядно демонстрирует процесс строительства Тбилисского завода по производству композитных изделий для самолетов (АТС).

Первый этап строительства этого завода был завершен в декабре 2018 года. Завод по заказу иностранных компаний выпускает продукцию на сотни миллионов долларов, ее потребителями являются крупнейшие компании мировой авиации: Boeing, Airbus и Bombardier.

Проект совместно реализовали «Партнерский фонд» Грузии и Израильская компания Elbit Cyclone. На предприятии смонтированы установки итальянского производства. Их мон-

таж в течение двух месяцев осуществляли итальянские специалисты. Они же установили изготовленные в Калифорнии (США) два автоклава, стоимость которых составляет несколько миллионов долларов. Переподготовка инженерно-технического персонала для работы на производящем современные изделия заводе происходила в Израиле, в частности, в компании Elbit Cyclone в течении года обучалось до 120 специалистов. Полуфабрикаты композитных материалов для гражданских самолетов поступают из Израиля. Под большим давлением продукция прессуется, задействуются автоклавы и получаются твердые изделия. Из этой продукции делаются каркасы самолетов, крылья, другие внешние части самолета [ბახუტაშვილი ე.].

Из этих примеров наглядно видно, с какими трудностями связана организация в стране современного производства изделий из композитов: необходимо закупать за рубежом технологии для их производства, привлекать иностранных специалистов для монтажа и наладки оборудования, обучать за рубежом инженерно-технический персонал, заблаговременно согласовать проблемы внешнего и внутристранового сбыта продукции.

Поскольку спрос на изделия из композитных материалов на внутреннем и международном рынках постоянно увеличивается, а в Грузии уже есть опыт создания предприятий этой отрасли, в стране в ближайшей перспективе необходимо создавать новые, признанные актуальными предприятия этой отрасли. Для этого целесообразно создать специальный **инновационный кластер**. При нем, с участием государственного и частного капитала необходимо основать специальный инновационный центр по композиционным материалам и изделиям из них, который будет обеспечивать поиск и исследование соответствующих зарубежных производственных технологий, содействовать трансферу необходимых технологий заинтересованным организациям и предприятиям, то есть подбору и поставке оборудования и оснастки, поддерживать освоение технологических процессов, содействовать подготовке инженерно-технического персонала, приглашать в случае необходимости иностранных специалистов для наладки оборудования и обучения работников, а также участвовать в предварительной оценке возможностей сбыта как на внутреннем рынке, так и за рубежом.

На наш взгляд, в ближайщий период в стране прежде всего следует создать предприятие по производству корпусов и ветровых лопастей для ветряных электростанций, которые будут пользоваться спросом как на внутреннем, так и на внешнем рынках. Особое внимание следует уделить развитию производства композитных материалов для строительства, так как спрос на них высок на внутреннем рынке и можно в этом направлении построить импортозамещающее производство. А по ряду направлений (например автомобилестроение, авиастроение) невозможно организовать в стране производство соответствующих композитных материалов без предварительной договоренности с крупными транснациональными корпорациями, по экспортному сбыту продукции, а за неимением в стране в настоящее время предприятий, производящих автомобили, крупные суда или самолеты, на внутреннем рынке такая продукция не будет востребована.

Металлургическая промышленность. В настоящее время в Грузии работает Зестафонский завод ферросплавов, продукция которого находит сбыт на международном рынке. Работает и небольшой металлургический завод, созданный на базе крупного Руставского металлургического завода, который принадлежит иностранным инвесторам. В настоящее время преждевременно говорить о дальнейшем развитии сталелитейной промышленности в Грузии. Однако в последнее время в свете решения проблем «зеленой» экономики создаются технологии, производящие сталь без углеродных выбросов в атмосферу.

Совсем недавно крупных успехов в этом направлении достигла шведская компания HYBRIT. Тестировать безуглеродную технологию выплавки стали она начала в 2020 году на заводе в городе Лулео на севере страны. Для производства обычной стали нужен уголь, но HYBRIT заменила его электричеством и «зеленым» водородом. Представители металлургической компании SSAB, на долю которой приходится 10 процентов углеродных выбросов в Швеции и 7 процентов в Финляндии, считают, что пробная поставка чистой стали — важный шаг к отказу отрасли от ископаемого топлива. Еще одно предприятие — H2

Green Steel — планирует построить на севере Швеции завод для производства экологически чистой стали. Помимо металла, компания с 2024 года займется получением водорода из возобновляемых источников [Швеция произвела ..., 2021].

В Грузии пока рано говорить о создании таких производств из-за недостатка электроэнергии собственного производства. Но по мере наращивания собственных электроэнергетических мощностей, основанных на возобновляемых источниках энергии, можно будет подумать и о создании таких производств, актувльность которых все более возрастает в свете неизбежного увеличения количества мероприятий по «зеленой» экономике. Поэтому представляется, что грузинским ученым уже в ближайшее время следует начать изучение проблем создания таких производств.

Информационно-коммуникационные технологии. Именно быстродействие и универсальность сделали ИК технологии столь востребованными в современных отраслях науки, производстве и быту. Компьютеры, смартфоны, телевизионная цифровая электроника и т. д. – это уникальное явление, которое за последние десятилетия коренным образом поменяло жизнь каждого из жителей планеты. В сфере этих уже существующих технологий их модернизация происходит путем реализации в основном улучшающих и псевдо- инноваций.

В Грузии, конечно же, нет возможности в бижайшем будущем основать производство современных компьютеров, телевизоров, смартфонов и других основных коммуникационных устройств. Этот рынок прочно освоен транснациональными компаниями и вряд ли какая-либо из них захочет основать совместное с нашими предпринимателями производство по изготовлению, например, современных телевизоров или других основных продуктов. Однако есть возможность использовать и развивать достижения цифровой электроники (ИК технологий) **для применения в других отраслях**. Переход к возможностям применения новых форм организации труда с использованием автоматизированных систем распределения задач, управления предприятиями с учётом эффективного распределения ресурсов, электронной бухгалтерии и документооборота, а также систем мониторинга производства, окружающей среды и поддержки принятия управленческих и технологических решений позволяет осуществить качественный скачок и более эффективно использовать имеющийся экономический потенциал. Этот переход уже происходит, путем реализации в различных отраслях экономики соответствующих базовых и улучшающих инноваций в области ИК технологий При этом во всем мире нарастает объем новых инновационных разработок в этом направлении.

Современные исследователи и специалисты выделяют десять основных направлений развития цифровых технологий (в этих сферах реализуются как базовые, так и улучшающие инновации, некоторые из них продуктовые, но в основном процессные, однако в сфере услуг многие из них можно толковать как продуктовые): 1. Искусственный интеллект и машинное обучение (AI and Machine Learning). 2. Блокчейн и криптовалюты (Blockchain and Cryptocurrencies). 3. Большие данные (Big Data). 4. Телемедицина (Telemedicine). 5. Дополненная и виртуальная реальность (AR/VR). 6. Чат-Боты и виртуальные помощники (Bots and Virtual Assistants). 7. Мобильность и кибербезопасность (Mobile and Cybersecurity). 8. Интернет вещей (IoT – Internet of Things). 9. Компьютерное зрение (Computer Vision). 10. Нейросети (Artificial Neural Networks) [Чеботарев А., 2018] (подробности см. в: [ბურდული ვ., 2020; Бурдули В., 2020]). По большинству из этих направлений соответствующие инновации могут распространяться во всех секторах экономики.

По некоторым из этих направлений в Грузии уже основан ряд предприятий малого бизнеса (см. [ბურდული ვ., 2020; Бурдули В., 2021]). В ближайшее десятилетие на наш взгляд, грузинскому бизнесу необходимо продолжать развивать инициативы в этом направлении, в том числе и при поддержке Грузинского Агентства технологий и инноваций и Агентства «Производи в Грузии».

Однако в некоторых отраслях в ближайший период в Грузии возможно создавать и достаточно крупные предприятия с применением в их продукции новейших продуктов цифровых технологий, рынок которых пока что в мире находится в процессе формирования. Можно например, при определенных усилиях и организации необходимых взаимосвязей с пере-

довыми зарубежными предприятиями наладить производство дронов, т. е. беспилотных летающих аппаратов (например, небольших грузовых самолетов с аккумуляторным двигателем, летающих такси, квадракоптеров).

Транспортное машиностроение. В Грузии в советское время производились различные транспортные средства: электровозы, суда на подводных крыльях, грузовые автомобили, военные истребители СУ-21. К сожалению эти производства были утеряны. Конечно же эти производства к настоящему времени безнадежно устарели и восстанавливать их не имеет смысла. Однако страна не может существовать в условиях четырехкратного превышения экспорта над импортом. Поэтому необходимо учитывая современные мировые тенденции в инновационном развитии транспортных средств попытаться создавать новые транспортные изделия. Естественно, что мировой рынок традиционных транспортных средств насыщен, его контролируют и сбывают на нем свою продукцию знаменитые ТНК из ряда ведущих стран (США, ФРГ, Южная Корея, Япония, Франция и др.), которые открывают свои предприятия и в других странах. Поэтому необходимо обратиться к новым инновационным тенденциям.

В настоящее время в ряде стран, в том числе и в небольших странах (Израиль, Норвегия, Швейцария, Дания, Финляндия), естественно, чаще всего, на основе сотрудничества с компаниями крупных стран (США, Франция, Канада, Австралия), разрабатывают, а в некоторых из них уже созданы небольшие и даже средние (девятнадцать пассажиров) винтовые (пропеллерные) электросамолеты различных классов, использующие литий-ионные аккумуляторы новейших модификаций. Причем они легче и экономичнее соответствующих самолетов использующих традиционное горючее и экологически чистые (см., напр., [Израиль ..., 2019]).

Представляется, что для организации такого производства в ближайшем будущем в Грузии имеются определенные начальные условия. Во первых имеется завод по изготовлению изделий для самолетов определенного класса из композитных материалов, в котором можно наладить производство корпусов и других частей для самолетов намеченных к производству типов. Во вторых, в Грузии имеются ученые-специалисты, которые помогут наладить импорт необходимых аккумуляторов, а в последствии и наладить их производство (или производство еще более усовершенствованных видов) в Грузии.

Стоить подумать и о производстве электромобилей. Производство их корпусов из композитных материалов можно наладить в Грузии, но аккумуляторы для их производства придется (если удастся) импортировать из Южной Кореи. Даже крупнейшие фирмы западных стран (Тесла, Ford) сотрудничают в этом вопросе с южнокорейскими фирмами.

Позднее необходимо будет, как было отмечено выше, создать специальный завод по утилизации севших литий-ионных аккумуляторов с целью их восстановления и повторного использования (как это в настояшее время делается со свинцовыми аккумуляторами).

Легкая промышленность. Основными приоритетами легкой промышленности являются текстильная, швейная и кожевенно-обувная промышленность.

В советский период в Грузии существовала текстильная промышленность: крупная шелкоткацкая фабрика, камвольно-суконный комбинат. Однако они были утеряны, так как в условиях глобализации рынками сбыта завладели зарубежные конкуренты. В настоящее время в сельском хозяйстве Грузии производится много овечьей шерсти, которая экспортируется. Однако, представляется, что необходимо перерабатывать ее в стране, производить шерстяные ткани. Принципы призводства таких тканей практически не изменились на протяжении веков, однако появились более экономичные инновационные технологии их производства. Представляется, что Грузинское агентство инноваций и технологий должно содействовать предпринимателям в организации такого производства. Снабжать такой продукцией можно будет отечественные предприятия швейной промышленности, которые в основном также необходимо восстанавливать. Сложнее конечно же будет продвигать эту продукцию на внешние рынки.

В советское время в Грузии существовала и швейная промышленность, некоторые виды которой были высокого качества и пользовались высоким спросом во всех республиках Советского Союза (например, спортивная одежда, роллинги). Но большая часть швейной прдукции не отличалась высоким качеством и дизайном и не могла конкурировать на международных рынках. В настоящее время глобальные рынки швейной продукции оккупированы рядом крупных компаний западных стран и Китая, которые выпускают всемирно известные бренды. Почти вся одежда, в которой ходит население Грузии, импортируется. Нескольким грузинским компаниям, как было отмечено выше, удалось заручиться поддержкой зарубежных брендовых компаний и они шьют для них одежду в основном для внешних рынков, хотя небольшая часть реализуется и на внутренным рынке. В дальнейшем также необходимо выискивать пути сотрудничества с такими компаниями, шить новые виды одежды для всемирно известных брендов, а также организовывать с такими компаниями совместные предприятия на территории Грузии (этого достичь чрезвычайно сложно, но возможно). С кожевенно-обувной промышленностью проблема обстоит еще серьезнее. Во всем Советском Союзе обувь и другие кожевенные изделия для широкого потребления населения в последние десятилетия его существования производились некачественные и в недостаточном количестве. Обстановка испортилась тогда, когда Н. С. Хрущев запретил частные артели, многие из которых занимались дублением кож, а некоторые производили и обувь. Начиная с этого времени страна во все большей и большей мере вынуждена была импортировать обувь и другие кожевенные изделия из Китая, Чехословакии, Югославии, Италии, Австрии и других стран. Производимая в Грузии обувь также была некачественной и производящие ее предприятия в начале 90-ых годов прошлого века закрылись. А производимые в сельском хозяйстве кожи стали экспортироваться как сырье, без последующей обработки в стране.

Представляется, что в ближайшее десятилетие необходимо покончить с такой ситуацией. Для этого необходио открывать инновационные предприятия как кожедубильные (производящие разные типы готовых к использованию кож), так и производящие обувь, кожанные куртки, плащи, дамские сумки и т. д. В Грузии ранее тоже существовали небольшие кожедубильные частные предприятия. В России с незапамятных времен производили разные типы качественных кож, существовали и кожедубильные и производящие обувь региональные кластеры. Однако запрет Н. С. Хрущева на частные артели резко снизил объемы производства качественных кож, в том числе и в Грузии. *Следует отметить, что запрет Хрущева на частные артели и на содержание скота в личном подсобном хозяйстве, который, по всей видимости, носил предумышленный характер, нанес сильный ущерб ряду отраслей экономики, в особенности сельскому хозяйству, отраслям легкой и пищевой промышленности; именно тогда в Советском Союзе впервые был спровоцирован* ***искусственный*** *дефицит товаров народного потребления, в частности, продовольствнных продуктов и качественных изделий отраслей легкой промышленности (см, например, фильм [Сталинские артели под запретом ...], где приведены некоторые серьезные негативные последствия этого запрета).* В ближайшее десятилетие для организации переработки сельскохозяйственного сырья непосредственно в стране бизнесменам Грузии необходимо закупать современные инновационные технологии (в основном процессные) для дубления кож и привлекать иностранных специалистов для обучения местных работников. Производить необходимо и сафьяновые кожи (в 70-ые-80-ые годы прошлого века в Грузии производилось небольшое количество кожанных плащей, но они изготовлялись из грубой кожи и были неконкурентоспособны). Представляется, что в сфере дубления кож необходимо организовать **инновационный кластер**, объединяющий мелкие предприятия в разных регионах Грузии, создание, развитие и деятельность которых будет координировать специальное подразделение, которое нам представляется необходимым создать при Грузинском агентстве инноваций и технологий. Что же касается изготовления качественной обуви, пошива кожанных плащей и курток и других изделий из кожи, то здесь тем более без сотрудничества местных бизнесменов с ведущими иностранными фирмами не обойтись. Очень хорошую обувь изготовляют в Китае, США, из Европейских стран в Италии (откуда обувь экспортируется даже в США), Австрии и некоторых дру-

гих странах. Но трудно будет добиться, чтобы фирмы из этих стран передали нашим предпринимателям соответствующие процессные технологии и обучали наших работников, хотя условия Соглашения об ассоциации Грузии с ЕС в какой-то мере предусматривают эту возможность. А главное и в кожевенно-обувной промышленности нашим предпринимателям следует пытаться заключать соглашения о производстве обуви, кожанных плащей и т. д. с европейскими фирмами выпускающими современную брендовую продукцию.

Выводы

Таким образом, в первой части работы показано, что существуют факторы, препятствующие широкому внедрению базовых и улучшающих инноваций в производство и, следовательно, ускоренному и сбалансированному развитию экономики. Это, в основном проблемы, связанные с трудностями привлечения базовых и улучшающих инноваций в секторы и подсекторы экономики страны, трудности связаные со сбытом намеченной к производству продукции на зарубежных рынках, трудности, связанные с финансированием инноваций. Подавляющее большинство базовых и улучшающих инноваций, внедряемых в сектора и подсектора экономики, Грузия, как и большинство других малых и средних стран, вынуждена импортировать или путем закупки новых процессных технологий, или путем организации совместных с иностранными партнерами предприятий. В решении этой проблемы бизнесу должны содействовать организации инновационной инфраструктуры. Это и профильные министерства, и соответствующие подразделения в крупных предприятиях, Грузинское агентство инноваций и технологий, организации содействующие трансферу (передаче) технологий и другие элементы инновационной инфраструктуры. По нашему мнению, координацию создания инновационных предприятий (базовые инновации) и внедрения улучшающих инноваций должны осуществлять **технопарки**, создаваемые для приоритетных секторов и подсекторов или для нескольких производственно взаимосвязанных секторов. В Грузии создано несколько технопарков, занимающихся в основном ИК технологиями. Также, на наш взгляд, в ближайшее время необходимо создать технопарк, занимающийся вопросами электротехнической промышленности, а также – технопарк, занимаюшийся вопросами производства композитых материалов и изделий из них.

Также необходимо организовать несколько **инновационных кластеров**, координирующим ядром некоторых из которых будут технопарки. Причем необходимо создать не множество фактически формальных инновационных кластеров, как это случилось в некоторых небольших европейских странах, а создать реальные кластеры для поддержки инновационного роста в приоритетных отраслях, например, кластер энергетики и электротехнической промышленности, кластер композитных материалов и изделий из них, кожевенно-обувной кластер (последние в некоторых странах существовали на протяжении веков, но, естественно, тогда они не назывались кластерами), позднее можно будет создать кластер транспортного машиностроения (в настоящее время уже в зачаточном состоянии существуют кластер производства вина с поставляющими ему виноград фермерами, мебельный кластер, однако они должны в первую очередь усилить свою функцию по выявлению и изучению потребностей рынков сбыта и по содействию продвижению на них выпускаемой ими продукции; также в определенной степени кластеризована инфраструктура туризма и связанные с ней отрасли).

В первой части работы обсуждаются также проблемы финансирования инновационной деятельности. Основную нагрузку по финансированию инновационной деятельности должен взять на себя бизнес-сектор, инвестируя закупку новых актуальных технологий или на основе организации совместных предприятий с зарубежными партнерами, где часть финансирования возьмет на себя зарубежный партнер путем поставки своих технологий (частично их стоимость должен конечно возместить отечественный бизнесмен, согласно долевому участию). В государственном финансировании инновационной деятельности в первую очередь должны участвовать Грузинское агентство инноваций и технологий и Агентство «Производи

в Грузии», которым, в свете последних тенденций по усилению государственного стимулирования развития частного бизнеса в развитых странах, государство должно выдавать для этого больше средств. Представляется, что определенную лепту в финансирование инновационной деятельности в Грузии могут внести Европейский фонд регионального разития и Фонд сплочения, а Европейский социальный фонд может выделить средства на инвестирование в образование. Очевидно, что поскольку Грузия является ассоцированным членом ЕС, она при подаче обоснованных проектов, сможет рассчитывать на выделение из этих фондов небольших средств для их осуществления.

Во второй части работы представлены предложения по части инновационного развития некоторых сектров и подсекторов экономики.

Отмечается, что важным фактором для привлечения иностранного капитала в секторы экономики страны является наличие дешевой электроэнергии. Между тем, в настоящее время большая часть электроэнергии импортируется. Поэтому в ближайшее десятилетие **в секторе энергетики** необходимо сосредоточить усилия на создание электростанций работающих на возобновляемых источниках энергии. Прежде всего необходимо, где это еще возможно, строить ГЭС (поскольку электроэнергия вырабатываемая гидроэлектростанциями самая дешевая), но не на таких кабальных условиях, на каких предполагалось строить каскад Намахванских ГЭС, договор по строительству которого был расторгнут. В самое последнее время в вопросе строительства в стране крупных и средних ГЭС на приемлемых условиях наметился прогресс, а именно – правительство предпринимает инициативы с целью строительства в стране ГЭС с максимальной пользой для страны и народа Грузии. Так, премьер-министр Ираклий Гарибашвили заявил, что для решения проблемы обеспечения энергобезопасности страны «существует единственный очень рациональный путь, который заключается в том, чтобы максимально рационально и разумно использовать наше национальное богатство – гидроресурсы. Я считаю, что проекты больших ГЭС – «Намахвани», «Ненскра» и также «Худони» должны осуществляться только с участием государства, чтобы они принадлежали нашему народу и нашему государству, а не частному инвестору. Я буду содействовать частному инвестированию». В ближайшее время экономическое звено правительства представит конкретный план по развитию энергетики [პრემიერი ..., 30.04.2022]. Так что, проблема строительства крупных ГЭС по всей видимости решится и Грузия перестанет быть импортером электроэнергии, появится изобилие дешевой электроэнергии, что, в частности, привлечет в страну инвесторов для строительства энергоемких производств.

В ближайшее десятилетие также необходимо постепенно приступить и к широкому строительству инновационных солнечных и, в особенности, ветряных электростанций, при которых, ввиду нестабильности генерации ими электроэнергии в разные периоды, должны существовать накопители энергии. Затраты на производство (или импорт) и эксплуатацию накопителей энергии конечно же существенно повлияют на стоимость вырабатываемой энергии, однако, несмотря на это, строительство ветряных и солнечных электростанций становится все более и более актуальным. Но при этом необходимо использовать все оставшиеся возможности строительства ГЭС.

Существует много исследований и публикаций доказывающих и обосновывающих неизбежность постепенного перехода к «чистой энергии» (имеются ввиду ветровые и солнечные электростанции). Так в вышедшей в предверии Конференции ООН по изменению климата (COP26) в Глазго (состоявшейся 31 октября-13 ноября 2021 года – см., напр. [Хабаров А., 1.11.2021]) статье Дж. Кортенхорст пишет: «На протяжении десятилетий мы в Институте Роки-Маунтин (RMI) утверждали, что переход к чистой энергии будет стоить меньше и произойдет быстрее, чем ожидают правительства, фирмы и многие аналитики. В последние годы эта перспектива полностью оправдалась: стоимость возобновляемых источников энергии постоянно снижалась, быстрее, чем ожидалось, тогда как их развертывание происходило быстрее, чем прогнозировалось, что привело к еще большему сокращению расходов»

[Kortenhorst J., 25.10.2021]. «Мы не должны допускать дальнейших задержек. По мере того, как мы приближаемся к COP26, крайне важно, чтобы мировые лидеры понимали, что мы уже располагаем более чистыми и дешевыми энергетическими решениями, готовыми к внедрению уже сегодня. Достижение нашей цели в 1,5°C – это не о жертвоприношении; это об использовании возможностей. Если мы приступим к работе сейчас, мы сможем сэкономить триллионы долларов и предотвратить ухудшение климата, которое в противном случае постигнет наших детей и внуков» [Kortenhorst J., 25.10.2021]. *Здесь необходимо добавить и то, что постепенному переходу к возобновляемым источникам энергии нет альтернативы не только из-за необходимости решения проблем, связанных с изменением климата, но еще и потому, что запасы ископаемого топлива быстро истощаются (в особенности нефти) и в связи с этим их стоимость постепенно удорожается. Поэтому если не принимать своевременных мер по развитию и совершенствованию технологий выработки, накопления (хранения) и использования электроэнергии из возобновляемых источников энергии и строительству соответствующих энергетических объектов, то современную технологическую цивилизацию постигнет катастрофа.*

Однако в действительности все не так просто как показывается в таких чрезмерно оптимистических публикациях о возможности быстрого и относительно дешевого развертывания объектов зеленой энергетики и замены ими традиционных способов генерации. Предстоит еще многое сделать в области совершенствования технологий зеленой генерации (помимо гидроэлектростанций, где все в ажуре) и обеспечения снижения стоимости вырабатываемой этими системами электроэнергии. Так, например, в последний год в сфере зеленой энергетики ЕС из-за ряда причин произошли определенные сбои. «В последние годы в ЕС развивалась зеленая энергетика в ущерб АЭС и традиционной энергетике, работающей на газе. Когда в начале года вырос спрос на газ во всем мире из-за холодной зимы, а потом лето в Европе выдалось маловетренным, то европейцам не хватило генерации, а многократно подорожавший газ привел к всплеску цен на топливо и электричество». В связи с этим «Евросоюз к ноябрю представит новую стратегию энергетики из-за энергокризиса, заявила канцлер ФРГ Ангела Меркель на пресс-конференции после саммита глав государств ЕС. Во-первых, альтернативные источники энергетики оказались ненадежными – сила ветра и солнца не всегда помогает. ЕС создаст стратегические запасы газа, заявила в свою очередь глава Еврокомиссии Урсула фон дер Ляйен. В этом году ЕС не восполнила свои запасы, что привело к дефициту топлива и резкому подорожанию энергии.Необходимо продолжать использовать АЭС как стабильные источники энергии, заявила Урсула фон дер Ляйен. ЕС не собирается отказываться от «возобновляемой и чистой энергии», «вместе с этим, нам нужен стабильный источник – это атомная энергия, и во время переходного периода, конечно, нам нужен природный газ», – сказала она» [Реформа энергетики ЕС, 2021].

Но несмотря на это, использование энергии ветра и солнца для генерации электроэнергии становится все более актуальным и бизнесменам и ученым Грузии необходимо приложить большие усилия, чтобы увеличить количество соответствующих станций в стране и обеспечить их достаточную надежность, путем обеспечения их накопителями энергии.

Для этого (и не только для этого) в Грузии необходимо развивать **электротехническую промышленность**, которая должна научиться производить накопители электроэнергии: литий-ионные аккумуляторы (которые в настоящее время интенсивно совершенствуются, разрабатываются и новые типы аккумуляторов); гравитационные накопители электроэнергии (которые изобрели совсем недавно); гидроаккумулирующие электростанции (представляется, что в разработку новых типов аккумуляторов должны включиться и грузинские ученые, а государству целесообразно финансировать соответствующие исследования и разработки).

Очень актуальным становится и производство аккумуляторов для электромобилей и самолетов. Поэтому будет своевременным, если и в Грузии научатся производить такие аккумуляторы, а ученые начнут исследовать возможности их утилизации с целью их восстановления и повторного применения.

В электротехнической промышленности Грузии следует задуматься и о строительстве завода по производству солнечных элементов.

В Грузии уже есть несколько заводов по призводству **композитных материалов** и, в основном, **изделий из них**. Поскольку уже есть опыт, то и в ближайшее время необходимо создавать новые, признанные в мире актуальными, производства в этом подсекторе. Для этого необходимо создать специальный кластер, инновационный центр которого будет координировать развитие этой отрасли. В первую очередь необходимо создать завод по производству препрегов (т. е. композитных листовых форм), поскольку сами композитные материалы в Грузию в настоящее время завозятся, а изделия из них формируются на местных заводах. Далее можно создать предприятия по производству корпусов и ветровых лопастей из этих препрегов, которые будут пользоваться спросом как на внутреннем, таки на внешнем рынках, корпуса для легковых автомобилей, а на существующем заводе по производству изделий для крупных самолетов открыть линию для производства самолетов малых размеров и т. д..

В **металлургической промышленности** совсем недавно в Швеции разработали безуглеродную технологию выплавки стали. Следует задуматься о создании в будущем завода использующего такую технологию на базе ранне существовавшего в г. Рустави металлургического завода. Однако пока рано говорить о создании такого завода из-за недостатка электроэнергии собственного производства. Но по мере наращивания собственных электроэнергетических мощностей, основанных на возобновляемых источниках энергии, можно будет подумать и о создании таких производств, актуальность которых все более возрастает в свете неизбежного увеличения мероприятий по «зеленой» экономике. Поэтому представляется, что грузинским ученым уже в ближайшее время следует начать изучение проблем создания таких производств.

В **информационно-коммуникационных технологиях** есть два направления предпринимательства: производство информационно-коммуникационной аппаратуры и использование и развитие достижений цифровой электроники в других отраслях.

В Грузии, конечно же, нет возможности в бижайшем будущем основать производство современных компьютеров, телевизоров, смартфонов и других основных коммуникационных устройств. Этот рынок прочно освоен транснациональными компаниями и вряд ли какая-либо из них захочет основать совместное с нашими предпринимателями производство по изготовлению, например, современных телевизоров или других основных продуктов. Однако есть возможность использовать и развивать достижения цифровой электроники (ИК технологий) для применения в других отраслях. По некоторым из этих направлений в Грузии уже основан ряд предприятий малого бизнеса. В ближайшее десятилетие на наш взгляд, грузинскому бизнесу необходимо продолжать развивать инициативы в этом направлении, в том числе и при поддержке Грузинского Агентства технологий и инноваций и Агентства «Производи в Грузии».

Далее в работе предлагается и обосновывается по примеру ряда малых стран организовать в подсекторе **транспортного машиностроения** ныне актуальное производство небольших винтовых электросамолетов (которое должно подкрепляться поставкой компонентов из сектора производства композитных материалов и изделий из них и электротехнической промышленности), а также электромобилей.

Теперь о **легкой промышленности**. Снизить негативный уровень экспортно-импортного сальдо можно только постепенно переходя к глобокой стадии переработки исходного сырья внутри страны. Эта проблема в особенности затрагивает легкую промышленность, продукция которой в страну почти полностью импортируется. Чтобы возродить отрасли легкой промышленности (текстильную, швейную, кожевенно-обувную) следует отказаться от экспорта шерсти и необработанных кож. Необходимо создавать инновационные текстильные и швейные предприятия, инновационные предприятия по дублению кож (с изготовлением изделий разного типа) и предприятия по изготовлению обуви и других кожевенных изделий, преимущественно заключая для этого соглашения с компаниями-производителями заменитых брендов (это хотя и трудно, но достижимо).

Использованная литература

1. აბესაძე რამაზ. საქართველოს ინოვაციური პოლიტიკა და სისტემა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი XIII. თბილისი 2020. ელექტრონული რესურსი: https://www.pgie.tsu.ge/contentimage/xxxx/shr.kreb.2020.pdf
2. ბახუტაშვილი ეკატერინე. "საპარტნიორო ფონდის" თანადაფინანსებით, საქართველოში სამოქალაქო თვითმფრინავების კომპოზიტური ნაწილების წარმოება იწყება. – ელექტრონული რესურსი: https://www.bpn.ge/article/42369-sapartnioro-pondis-tanadapinansebit-sakartveloshi-samokalako-tvitmprinavebis-kompozituri-nacilebis-carmoeba-icqeba/
3. ბურდული ვახტანგ. ინოვაციური მასალების წარმოება და მათი გამოყენება ეკონომიკაში. – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. თომი XI. თბილისი: 2018.
4. ბურდული ვახტანგ. საქართველოში ინოვაციების გავრცელების სექტორული და რეგიონული პრობლემები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი XIII. თბილისი, 2020. ელექრონული რესურსი: https://www.pgie.tsu.ge/contentimage/xxxx/shr.kreb.2020.pdf
5. პრემიერი – მე განვიხილავ, რომ დიდი ჰესები: "ნამახვანი", "ნენსკრა", "ხუდონიც" მხოლოდ სახელმწიფოს მონაწილეობით განხორციელდეს. 30.04.2022. – ელექტრონული რესურსი: https://www.interpressnews.ge/ka/article/708404-premieri-me-ganvixilav-rom-didi-hesebi-namaxvani-nenskra-xudonic-mxolod-saxelmcipos-monacileobit-ganxorcieldes
6. სი-ემ-ჯი ჯგუფი გთავაზობთ ... – ელექტრონული რესურსი: http://www.composite.ge/ka/14-- და http://www.composite.ge/ka/home/8-polyester-resin.html
7. ქართველმა მეცნიერებმა და ევროკავშირის დაძმობილების პროექტის ექსპერტებმა "მწვანე გარიგების" პერსპექტივები განიხილეს. 25.09.2021, სექტემბერი. – ელექტრონული რესურსი: https://www.interpressnews.ge/ka/article/675701-kartvelma-mecnierebma-da-evrokavshiris-dazmobilebis-proektis-ekspertebma-mcvane-garigebis-perspektivebi-ganixiles
8. ქვეყნის სწრაფი განვითარებისათვის. საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო. – ელექტრონული რესურსი: https://gita.gov.ge/
9. Ford вложит $7 млрд в строительство двух заводов для электрокаров. 2021, сентябрь. – Электронный ресурс: https://www.autonews.ru/news/6152f6909a79479ba72a74fa
10. Abesadze R, Burduli V. Modern State and Priorities for Forming the National Innovation System of Georgia. – ***International Journal of New Economics and Social Sciences № 1(9)2019.*** P. 12-29. – Electronic resource: https://ijoness.com **DOI: 10.5604/01.3001.0013.3013**
11. Abesadze R., Burduli V. National, Regional and Supranational Coordination of the Regional Innovation Policy in the EU Countries. – ***International Journal of New Economics and Social Sciences № 1(7)2018.*** P. 11-38. – Electronic resource: https://ijoness.com/resources/html/article/details?id=175031
12. Burduli V. 2019. Imperatives and Directions of Development of "Green" Economy and Its Interactions with Innovative Economy. . – ***International Journal of New Economics and Social Sciences № 2(10)2019.*** P. 31-48. – Electronic resource: https://ijoness.com
13. kompozit-georgia. – Electronic resource: http://bigsale.ge/kompozit-georgia/index.html
14. Kortenhorst Jules. Чистая энергия одержала победу в экономической гонке. Oct.25.2021. – Electronic resource: https://www.project-syndicate.org/commentary/clean-energy-beats-fossil-fuels-in-market-terms-by-jules-kortenhorst-2021-10/russian
15. Rodrik Dani. Правильные выводы из экономических экспериментов в США. – Кембридж: Sep 10, 2021. – Электронный ресурс: https://www.project-syndicate.org/commentary/economics-turned-upside-down-in-the-us-by-dani-rodrik-2021-09/russian

16. Абесадзе Р., Бурдули В. Современное состояние и приоритеты формирования национальной инновационной системы Грузии. – Ж.: Ekonomisti, 2017, № 1 (Volume XII).

17. Бурдули Вахтанг. Классификация видов инноваций и отраслевые прблемы их распространения. – Журнал: Ekonomisti, 2020, №4, Volume XVI. DOI: 10.36172/EKONOMISTI.2020.XVI.04.Burduli

18. Бурдули Вахтанг. Перспективы инновационного развития секторов экономики Грузии в ближайшее десятилетие. – Журнал: Ekonomisti, 2022, №1, Volume XVIII. DOI: 10.36172/EKONOMISTI.2022.XVIII.03.Burduli

19. Бурдули Вахтанг. Проблемы распространения инноваций в Грузии. – Журнал: Ekonomisti, 2021, №3, Volume XVII. **DOI: 10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.03.Burduli**

20. Грузия вошла в пятерку экономически свободных стран. 19.09.2021. – Электронный ресурс: https://sputnik-georgia.ru/20210919/gruziya-voshla-v-pyaterku-ekonomicheski-svobodnykh-stran-259706110.html

21. Гурков А. 25.09.2020. Батареи для Tesla и накопителей электроэнергии: кто лидеры инноваций? – Электронный ресурс: https://www.dw.com/ru/batarei-dlja-tesla-i-hranenija-jenergii-kto-lidery-innovacij/a-55030825

22. Детинич Геннадий. До конца года в США начнут строить гравитационный аккумулятор. 28.08.2021. – Электронный ресурс: https://3dnews.ru/1047807

23. Израиль представил полностью электрический самолет. 2019. – Электронный ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=kLC6yMXPpE4

24. Пройс Карл-Хайнц. Пути к умеренности. Стратегия на будущее. – М.: Прогресс, 1984.

25. Международная ассоциация технологических парков ..., 2020. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BA

26. Модели формирования национальных инновационных систем. 2013. – Электронный ресурс: http://kapital-rus.ru/articles/article/modeli_formirovaniya_nacionalnyh_innovacionnyh_sistem/#

27. Реформа энергетики ЕС: Стратегические запасы газа и АЭС. 22.10.2021. – Электронный ресурс: https://www.vesti.ru/finance/article/2629777

28. Сепашвили Эка. Кластерный подход и кластерное развитие в Грузии. 30.11.2013. – Электронный ресурс: http://georgiamonitor.org/news/254/1322/

29. Сергеев В. М., Алексеенкова Е. С., Нечаев В. Д. 2008. Типология моделей инновационного развития. – Ж.: «Политика. Анализ. Хроника. Прогноз», №4(51). – Электронный ресурс: http://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-modeley-innovatsionnogo-razvitiya

30. Справка о международном опыте инновационного развития, 2011. Министерство экономического развития Российской Федерации. Департамент координации, развития и регулирования внешнеэкономической деятельности. Электронный ресурс: http://economy.gov.ru/minec/about/structure/depsvod/doc20110407_02

31. Ставицкий Андрей. Рынок аккумуляторов ждет революция. Когда они перестанут быстро садиться и взрываться? 19 сентября 2021. – Электронный ресурс: https://lenta.ru/articles/2021/09/19/batareika/

32. Сталинские артели под запретом. Почему Хрущев уничтожал предпринимательство в СССР. – Электронный ресурс: https://youtu.be/cJEU96kRvqo

33. Турнава Натия. Грузинские джинсы покоряют Европу. Предприятие по пошиву одежды, предоставляющее одежду для знаменитых брендов, намерено расшириться. – Электронный ресурс: https://sputnik-georgia.ru/20210911/gruzinskie-dzhinsy-pokoryayut-evropu-259517647.html

34. Хабаров Александр. Мировые лидеры не спешат спасать планету от потепления. 1 ноября 2021. – Электронный ресурс: https://www.vesti.ru/article/2633990

35. Чеботарев А. 2018. Цифровые технологии настоящего и будущего. – АВИА панорама. 2018, №4 (130). – Электронный ресурс: PDF из интернета. Поиск по запросу «виды цифровых технологий».

36. Швеция произвела «революционную» сталь. 19.08.2021. – Электронный ресурс: https://lenta.ru/news/2021/08/19/revolution_steel/

Vakhtang Burduli

BACKGROUND AND DIRECTIONS OF INNOVATIVE RESTRUCTURE OF THE INDUSTRY STRUCTURE OF THE ECONOMY OF GEORGIA UNDER THE CONDITIONS OF A NEW TECHNOLOGICAL REVOLUTION

Summary

The paper considers the factors hindering the implementation of innovations in the sectors of the Georgian economy in the context of a new technological revolution (the process of transition to a new technological order) and the prerequisites for overcoming them. The technologies of the key factor of the new technological order (that is, the most relevant technologies that provide a new technological revolution) and the main supporting industries are systematized. Further, a strategy for restructuring the sectoral structure of the Georgian economy in the light of solving the problems of a new technological revolution is proposed and justified by implementing relevant basic and improving innovations in the energy sector and in a number of industrial subsectors (electrotechnical industry, production of composite materials and products from them, metallurgical industry, information and communication technologies, transport engineering, light industry) of Georgia.

მურმან კვარაცხელია

ეკონომიკური კრიზისების გენეზისი

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია ეკონომიკური კრიზისების ბუნება, მათი წარმოშობის მიზეზები და თავისებურებები. კრიზისების გენეზისის შესწავლა ყოველთვის აქტუალურია. მისი არსი მუდმივად იცვლება და საჭიროებს დროის ადეკვატურად ამ პროცესების მეცნიერულად შესწავლასა და გამოსავლის გზების ძიებას. აქედან ცხადია, კრიზისებისადმი ერთგვაროვანი მიდგომა სათანადო შედეგს ვერ გამოიღებს. სწორედ ამიტომ ეკონომიკური აზრის თეორიებში შეფასების სხვადასხვა კრიტერიუმები და მიდგომები არსებობს. ამ მხრივ განსხვავებული მიდგომით გამოირჩევა მარქსის თეორია, რომლის მთავარი არგუმენტი და პოსტულატი სწორედ კერძო საკუთრების უგულებელყოფა და სახელმწიფოს როლის გაფეტიშებაა საზოგადოებაში. ეს კი ეკონომიკურ კრიზისებს ძირშივე გამორიცხავს სახელმწიფოს გადამწყვეტი როლის გამო. თუმცა თანამედროვე ეკონომისტების ნაწილი თვლის, რომ მისი თეორიები დღევანდელობაშიც გარკვეულწილად სასარგებლოა, ვინაიდან მარქსის შრომების 95% სწორედ კაპიტალისტური სისტემის ანალიზს ეყრდნობა.*

კრიზისების შესახებ მილტონ ფრიდმანმა შეიმუშავა ფულადი თეორია, რითაც საბანკო პროცენტის განაკვეთის რყევა კრიზისის მთავარ გამომწვევ მიზეზად დაასახელა. მისი აზრით, როდესაც ეკონომიკაში კრიზისია, ეს იწვევს საბანკო კრედიტების შემცირებას და შესაბამისად იზრდება საპროცენტო განაკვეთის დონე. ნაღდი ფულის მასის შემცირების შედეგად კი იწყება ჭარბწარმოების კრიზისი.

ჰობსონისა და ფოსტერის შრომებში არასაკმარისი მოხმარების თეორიამ პოვა ასახვა. მათი აზრით, ციკლს წარმოშობს მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებული პროპორციის რღვევა. ეს თეორია აიხსნება ადამიანების ფსიქოლოგიური

თავისებურებებით, დაზოგვისადმი მათი მიდრეკილებებით. ხდება წარმოების საშუალებებზე მოთხოვნის შემცირება და ამას მოსდევს ინვესტიციების ვარდნა. კრიზისის კვლევისას უმნიშვნელოვანესია მოგების ნორმის ანალიზი. ეკონომიკური ბუმის დროს მოსახლეობასა და მეწარმეებს შორის ოპტიმისტური განწყობა ზრდის კაპიტალის მომგებიანობის ოპტიმისტურ მოლოდინებს. შედეგად ჭარბი ოპტიმიზმი გვაძლევს ეკონომიკურ განვითარებას, სასესხო პროცენტის შემცირებას, ხელფასის ზრდას და ა.შ.

1976 წელს გაჩნდა ახალი მაკროეკონომიკური თეორია, რომელიც რაციონალური მოლოდინების ჭრილში განიხილავდა ფირმებისა და შინამეურნეობების ქცევას. აღნიშნული თეორიის ავტორია რობერტ ლუკასი და იგი კეინზისგან განსხვავებით, რომელიც აგრეგირებულ, მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს აანალიზებდა, ორიენტაციას ახდენს მიკროეკონომიკურ ფაქტორებზე და იკვლევს მათ დაწვრილებით. მომდევნო პერიოდებში ვითარდებოდა ადამიანის ფსიქოლოგიასთან დაკავშირებული თეორიები.

ი. შუმპეტერისა და ე. ჰანსენის ინოვაციების თეორია ემყარება იმას, რომ ეკონომიკაში პერიოდულად ინერგება მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-ტექნიკური ცვლილებები და შედეგად წარმოიქმნება საქონლის ჭარბწარმოება. შუმპეტერის დასკვნით, გრძელვადიანი ციკლი თავადვე მოიცავს მოკლევადიან და საშუალოვადიან ციკლებს, რომლებიც ერთმანეთზე ზემოქმედებას ახდენენ, რაც უფრო ართულებს კრიზისის მოსალოდნელი შედეგების პროგნოზირებას.

ოლივიე ბლანშარის მოსაზრებით, ეკონომიკურ ციკლებში ფინანსური სექტორის არასაკმარის როლშია პრობლემა. მისი მოსაზრებით, ფინანსური მექანიზმის გარეშე კრიზისის წარმოშობის მიზეზებისა და მისი განვითარების ტენდენციის გაგება შეუძლებელი ხდება.

ი. შუმპეტერისა და ე. ჰანსენის ინოვაციების თეორია ემყარება იმას, რომ ეკონომიკაში პერიოდულად ინერგება მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-ტექნიკური ცვლილებები და შედეგად წარმოიქმნება საქონლის ჭარბწარმოება. შუმპეტერმა დაასკვნა, რომ გრძელვადიანი ციკლი თავადვე მოიცავს მოკლევადიან და საშუალოვადიან ციკლებს, რომლებიც ერთმანეთზე ზემოქმედებას ახდენენ და ეს უფრო ართულებს კრიზისის მოსალოდნელი შედეგების პროგნოზირებას.

კრიზისების უმეტესობის ისტორია ფინანსურ სექტორში წარმოშობილი მწვავე მდგომარეობით იწყება და შემდგომ ედება მთელ ეკონომიკას.

კრიზისების გამომწვევ მიზეზად ეკონომისტთა ნაწილი მიიჩნევდა სახელმწიფოს როგორც რეგულატორის სისუსტეს. მრავალ ქვეყანაში პირველმა კრიზისმა პრივატიზაციის პროცესის და კერძო სექტორის განვითარების დაჩქარების კუთხით დიდი როლი ითამაშა.

ფინანსურ კრიზისს წარმოშობის გარკვეული თავისებურება გააჩნია. იგი მაშინ წარმოიშობა, როცა კომპანიებს იმაზე მეტი ნაღდი ფული სჭირდებათ, ვიდრე მიღება შეუძლიათ. კრიზისის წარმომშობი კიდევ ერთი ფაქტორი დავალიანების მაღალი დონეა ეკონომიკაში. ამის წყალობით ფინანსურ სექტორში წარმოქმნილი არასტაბილურობა სხვა სფეროებსაც გადაეცემა და ზემოქმედებს მთლიან ეკონომიკაზე.

შესავალი

ეკონომიკური კრიზისების ბუნება, ციკლები და მასთან დაკავშირებული თეორიები ხშირი განხილვის საგანია მეცნიერებაში. ამის მთავარი მიზეზი, ჩვენი აზრით, ეკონომიკური პროცესების ცვალებადობაა, რომელიც გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მუდმივად ახალი გამოწვევების წინაშე აყენებს საზოგადოებას.

მიუხედავად უამრავი კვლევებისა, დღემდე არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა ისეთი ეკონომიკური ფენომენის შესახებ, როგორიცაა ციკლური რყევების გამომწვევი მიზეზები. აღნიშნული საკითხები განსაკუთრებით აქტუალური გახდა XX-XXI საუკუნეებში მსოფლიოს წინაშე წარმოშობილი მწვავე ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისების წყალობით. ეს პროცესი ყოველთვის იჩენდა თავს, მაგრამ ბოლო ათწლეულებში პერიოდულად ფიქსირდებოდა, თუმცა ზოგჯერ ნაკლები სიმწვავითა და სიღრმით იყო გამორჩეული.

უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში მოხდა აღნიშნული საკითხის მწვავე აქტუალიზაცია გლობალური სამყაროს წინაშე. ეს გახდა ერთ-ერთი მოტივაცია მეცნიერ-ეკონომისტებს დაეწყოთ აქტიური მსჯელობები ამ მიმართულებით და ჩამოეყალიბებინათ სხვადასხვა სახის ახალი თეორიები, რომლებიც ხშირად იცვლებიან და ამავე დროს, ერთმანეთისგან რადიკალურადაც განსხვავდებიან.

* * *

ეკონომიკური აზრის ისტორიაში კრიზისების თეორიაზე ტრადიციული კლასიკური სკოლის მოსაზრებებს თუ დავეყრდნობით, იქიდან აშკარად იკვეთება, რომ კრიზისები დროებითი ხასიათისაა, ვინაიდან სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში მოქმედებს ბაზრის თვითრეგულირების პრინციპი. წარმოება წარმოშობს საკუთარ მოთხოვნას და მოქნილი ფასების წყალობით ნებისმიერი უეცრად წარმოშობილი დისპროპორცია ავტომატურად რეგულირდება. თუმცა ნიშანდობლივია ისიც, რომ ბაზარი სრულყოფილი აბსოლუტურად არასოდეს არ არსებობს, რაშიც არაერთხელ დარწმუნდნენ მეცნიერ-ეკონომისტები. აქედან გამომდინარე, აღნიშნულ თეორიაზე სრულად დაყრდნობა ეკონომისტთა უმრავლესობისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტი ანვარ შეიხი [15] ამ ეკონომიკურ ორთოდოქსს – სრულყოფილი ბაზრის, სრულყოფილი ცოდნისა და მოლოდინების არსებობას, სრულყოფილი ნონსენსის სამეულსაც კი უწოდებს.

კლასიკოსებისგან რადიკალურად განსხვავებული მოსაზრება ჰქონდათ კრიზისებზე კარლ მარქსის მოძღვრების მიმდევრებს. ამ თეორიის მიხედვით კრიზისის მთავარ წარმომშობ მიზეზად მიჩნეულია კერძო საკუთრების არსებობა და კონკურენციის პირობებში მოქმედი საბაზრო სისტემის ბატონობა. ისინი ხაზგასმით ამბობდნენ, რომ კაპიტალისტური სისტემა ზოგადად წინააღმდეგობრივია და ყოველთვის ქმნის ახალ-ახალ გამოწვევებს. საზოგადოებრივად წარმოებული საქონლის მითვისება ხდება არსებული კაპიტალისტური ფორმების დამსახურებით. კაპიტალისტური ეკონომიკა წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა, რომელიც დროდადრო წარმოქმნის ანარქიულ პროცესებს ეკონომიკაში. მეწარმეებისთვის ბუნდოვანია მოთხოვნის რეალური დონე, რადგან ისინი მოქმედებენ მიკროდონეზე, ვერ ერკვევიან საბაზრო კანონებში და მაღალი რისკის პირობებში უწევთ ფუნქციონირება. საზოგადოების მოთხოვნები კი არაპროგნოზირებადია. ამასთან, ცვალებადია ფასები და ბაზარი არასრულყოფილების ქაოსშია მოქცეული. ეს მიზეზები ერთობლიობაში წარმოქმნის ჭარბწარმოების გარდუვალ კრიზისს.

საბოლოო ჯამში მარქსის თეორია მიდიოდა იმ დასკვნამდე, რომ კრიზისის გამომწვევი ძირითადი მიზეზი მოგების ნორმის შემცირება იყო. მარქსს ეკონომისტთა ნაწილი მიიჩნევს კომუნიზმის თეორეტიკოსად, თუმცა თანამედროვე ბრიტანელი ეკონომისტი კლიფ ბოუმანი[16] წერდა, რომ მისი თეორიები დღევანდელობაშიც გარკვეულწილად სასარგებლოა, ვინაიდან მარქსის შრომების 95% სწორედ კაპიტალისტური სისტემის ანალიზს ეყრდნობა. ისიც ფაქტია, რომ სწორი და

სიღრმისეული ანალიზის გარეშე შეუძლებელია ეფექტიანი და დასაბუთებული სტრატეგიული ხაზის განსაზღვრა, რაც უმტკივნეულოდ გაუმკვლავდება სხვადასხვა გამოწვევებს.

კრიზისების და, კერძოდ, ჭარბწარმოების კრიზის შესახებ მილტონ ფრიდმანმა შეიმუშავა ფულადი თეორია, რითაც საბანკო პროცენტის განაკვეთის რყევა კრიზისის მთავარ გამომწვევ მიზეზად დაასახელა. ფრიდმანის აზრით, როდესაც ეკონომიკაში კრიზისია, ეს იწვევს საბანკო კრედიტების შემცირებას და შესაბამისად იზრდება საპროცენტო განაკვეთის დონე, ნაღდი ფულის მასის შემცირების შედეგად კი იწყება ჭარბწარმოების კრიზისი.

ფრიდმანისგან განსხვავებული მოსაზრება აქვს კეინზს: სასესხო პროცენტის ნულამდე შემცირების შემთხვევაშიც კი შეუძლებელია ეკონომიკის კრიზისიდან გამოყვანა, რადგანაც ეროვნული ეკონომიკის ბედს განსაზღვრავს მეწარმეთა მოგება, და არა საპროცენტო განაკვეთი („ლიკვიდურობის ხაფანგი“). კეინზის მიხედვით ეკონომიკური ციკლის გამომწვევი ერთობლივ მოთხოვნასა და გამოშვებაში ცვლილებები იყო. მისი განმარტებით, ერთობლივი მოთხოვნა/მიწოდების ცვლილება განაპირობებს ინვესტიციების არასტაბილურობას. კეინზიანური მოდელი ფართოდ გამოიყენებოდა და იგი თავის მსჯელობაზე დაყრდნობით ასაბუთებდა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობას. თუმცა მოგვიანებით აშშ-ში წარმოქმნილმა მოვლენებმა კეინზიანური ანალიზი ეჭვქვეშ დააყენა. მისი თეორია ვეღარ პასუხობდა მდგომარეობას, რომელიც XX საუკუნის 80-იან წლებში შეიქმნა. მაღალ ინფლაციას კეინზიანური თეორია ვერ უმკლავდებოდა. სტაგნაცია სტაგფლაციაში გადაიზარდა და ფილიპსის მრუდის კავშირიც ინფლაციასა და უმუშევრობის დამოკიდებულების შესახებ ეჭვქვეშ დადგა. მოგვიანებით ფრიდმანმა (1968) და ფელპსმა (1967,1968) დაასაბუთეს არაპროგნოზირებად ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის კავშირი.

ჯ.მ. კეინზის ნაშრომების გარდა, არასაკმარისი მოხმარების თეორიამ პოვა ასახვა ჰობსონისა და ფოსტერის შრომებში. მათი აზრით, ციკლს წარმოშობს მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებული პროპორციის რღვევა. ეს თეორია აიხსნება ადამიანების ფსიქოლოგიური თავისებურებებით, დაზოგვისადმი მათი მიდრეკილებებით. ხდება წარმოების საშუალებებზე მოთხოვნის შემცირება და ამას მოსდევს ინვესტიციების ვარდნა. კრიზისის კვლევისას უმნიშვნელოვანესია მოგების ნორმის ანალიზი. ეკონომიკური ბუმის დროს მოსახლეობასა და მეწარმეებს შორის ოპტიმისტური განწყობა ზრდის კაპიტალის მომგებიანობის ოპტიმისტურ მოლოდინებს. შედეგად ჭარბი ოპტიმიზმი გვაძლევს ეკონომიკურ განვითარებას, სასესხო პროცენტის შემცირებას, ხელფასის ზრდას და ა.შ. მაგრამ ამ პერიოდს მოსდევს ვარდნა, რომლის დროსაც ოპტიმიზმი პესიმიზმით იცვლება და საწინააღმდეგო ეფექტი მოქმედებს. იზრდება საპროცენტო განაკვეთი და მოგების ნორმა ნულისკენ მიისწრაფვის. კეინზიანელების აზრით, ასეთ დროს სახელმწიფოს მიერ ეფექტიანი პოლიტიკის გატარებაა საჭირო. კეინზის თეორია, რომ ციკლური რყევების მიზეზი მოხმარებაში განხორციელებული ცვლილებებია, მისი იმჟამინდელი უუნარობის გამო შეიცვალა ნეოკლასიკური „მიწოდების ეკონომიკით“.

1976 წელს გაჩნდა ახალი მაკროეკონომიკური თეორია, რომელიც რაციონალური მოლოდინების ჭრილში განიხილავდა ფირმებისა და შინამეურნეობების ქცევას. აღნიშნული თეორიის ავტორია რობერტ ლუკასი და იგი კეინზისგან განსხვავებით, რომელიც აგრეგირებულ, მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს აანალიზებდა, ორიენტაციას ახდენს მიკროეკონომიკურ ფაქტორებზე და იკვლევს მათ დაწვრილებით. ლუკასი ცდილობდა დაესაბუთებინა, რომ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებამდე სწორედ

მიკროეკონომიკური ანალიზით მივალთ, თუმცა ფაქტობრივად ამის ჩვენება ძალიან რთული აღმოჩნდა და მისი თეორია ჩიხში შევიდა.

მომდევნო პერიოდებში ვითარდებოდა ადამიანის ფსიქოლოგიასთან დაკავშირებული თეორიები. ერთ-ერთი პირველი ამ თეორიის განვითარებაში იყო პიგუ. მისი მსჯელობის მიხედვით კრიზისები დამოკიდებულია მოსახლეობის ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაზე: პესიმიზმისა და ოპტიმიზმის ცვლილებები იწვევს ეკონომიკაში კრიზისებისა და ბუმის ტალღებს.

ი. შუმპეტერისა და ე. ჰანსენის ინოვაციების თეორია ემყარება იმას, რომ ეკონომიკაში პერიოდულად ინერგება მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-ტექნიკური ცვლილებები და შედეგად წარმოიქმნება საქონლის ჭარბწარმოება. შუმპეტერის დამსახურება საქმიანი ციკლების კვლევაში საკმაოდ დიდია. მან ჩატარებული კვლევითი ანალიზის საფუძველზე დაასკვნა, რომ გრძელვადიანი ციკლი თავადვე მოიცავს მოკლევადიან და საშუალოვადიან ციკლებს, რომლებიც ერთმანეთზე ზემოქმედებას ახდენენ და ეს უფრო ართულებს კრიზისის მოსალოდნელი შედეგების პროგნოზირებას.

კრიზისებთან დაკავშირებით არსებობს მეტისმეტი ინვესტირების თეორია, რომელიც შემუშავებულია ფ. ჰაიეკის, ლ. მიზესისა და რობერტსონის მიერ. ეს თეორია ამტკიცებს, რომ კრიზისის მიზეზები ეკონომიკური ზრდის პერიოდებში მეტისმეტი ინვესტირებაა. კრიზისების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებად ისინი გვთავაზობენ ეკონომიკური ბუმების დაუშვებლობას, ამისთვის კი საჭიროა საპროცენტო განაკვეთის ზრდა ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდში.

მოგვიანებით ნობელის პრემიის ლაურეატებმა ედვარდ პრესკოტმა და ფინ კიუდლანდმა რეალური საქმიანი ციკლის თეორიის შექმნით, მიზნად დაისახეს ლუკასის თეორიის ანალიზისას წარმოშობილი სირთულის დაძლევა. მათი თეორია ეყრდნობა სრულყოფილი კონკურენციისა და რაციონალური მოლოდინების დაშვებებს.

რეალური საქმიანი ციკლების თეორია იყო სრულიად ახლებური მიდგომა. მის საფუძველზე დასაბუთდა რომ: ციკლების შესწავლა შესაძლებელია ზოგადი წონასწორობის დინამიკური მოდელებით და საქმიანი ციკლის მოდელი ადეკვატურად ახასიათებს გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის კანონზომიერებებს.

პრესკოტი და კიულენდი იყვნენ „ახალი კლასიკოსები", ვინაიდან ისინი მიყვებოდნენ იდეას, რომ ყველა რყევას წონასწორული ხასიათი გააჩნდა. ისინი კლასიკოსების მსგავსად და კეინზისგან განსხვავებით სახელმწიფო სტაბილიზაციას არასაჭიროდ თვლიდნენ განვითარებულ ქვეყნებში, ვინაიდან მთლიანი შიდა პროდუქტის დიდი ნაწილი წონასწორობის მოდელში გათვალისწინებულია და არაა საჭირო მოდელებში დამატებით საბაზრო წონასწორობის გადახრის პარამეტრებად შეტანა.

ამ მოდელების შემქმნელებმა შეძლეს მიკროეკონომიკური და მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების დაკავშირება და მათ შორის ორგანული კავშირის დამყარება, ემყარებოდნენ რა ქცევის რაციონალურობის, ოპტიმალური გადაწყვეტილებისა და მოგების მაქსიმიზაციისკენ სწრაფვის დაშვებებს. ამ მოდელში ეკონომიკური რყევების განმაპირობებელი მიზეზების ანალიზიდან ჩანს, რომ ყველაზე დიდი წილი ტექნოლოგიურ შოკებზე მოდის (75%).

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ პრესკოტმა და კიუდლანდმა შექმნეს რეალური ეკონომიკური ციკლის თეორია, როგორც დამოუკიდებელი მიმართულება და საფუძველი ჩაუყარეს ეკონომიკური კრიზისის სისტემურ შესწავლას.

ეკონომიკურ კრიზისთან მიმართებით დღესდღეობით ეკონომისტთა უმრავლესობა თანხმდება, რომ მთავარი მიზეზი გამომწვევი რეალურ სექტორში მერყეობაა.

თანამედროვე ეკონომისტის ოლივიე ბლანშარის მოსაზრებით, ეკონომიკურ ციკლებში ფინანსური სექტორის არასაკმარის როლშია პრობლემა. მისი მოსაზრებით ფინანსური მექანიზმის გარეშე კრიზისის წარმოშობის მიზეზებისა და მისი განვითარების ტენდენციის გაგება შეუძლებელი ხდება. ბლანშარის შენიშვნა უკანასკნელმა მოვლენებმა დაადასტურა. მართალია ფინანსური სექტორი დამოკიდებულია რეალურ ბიზნესზე, მაგრამ თავად ფინანსურ სექტორს დამოუკიდებლად დანაზოგებისა და რისკის გადანაწილების გზით შეუძლია გადამწყვეტი დარტყმის მიყენება ბიზნესპროცესებზე.

დღევანდელობაში ფინანსურ სფეროს განუსაზღვრელი მასშტაბები უჭირავს. იგი საკმაოდ მოწყვლადი სფეროა და შეუძლია დიდი ზეგავლენა მოახდინოს ციკლური პროცესების ცვლილებაზე და კრიზისის განვითარებაზე. თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ კრიზისის ერთადერთ გამომწვევ მიზეზად ფინანსური სექტორი უნდა ჩავთვალოთ.

ეკონომიკური კრიზისი მოიცავს მთელ ეკონომიკას, იგი მძაფრი და დამანგრეველი გამოვლინებებით ხასიათდება და მკვეთრად აუარესებს ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას, ადამიანების ცხოვრების დონეს. ამ პროცესებს უმეტეს შემთხვევაში წინ უძღვის ფინანსური კრიზისი. მსოფლიოში კრიზისების ისტორიას თუ გადავხედავთ, შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე მწვავე და ღრმა კრიზისები ბოლო პერიოდში XX-XXI საუკუნეში მოხდა.

ეკონომიკური კრიზისი ორი სახით შეიძლება გამოვლინდეს: ჭარბწარმოებისა და ნაკლწარმოების კრიზისებით. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ კაპიტალისტური ქვეყნებისთვის პირველი შემთხვევაა დამახასიათებელი, ხოლო ყოფილი სოციალისტურისთვის – მეორე.

ჭარბწარმოების კრიზისი იწყება საქონლის გასაღების პრობლემით, რომელიც იწვევს სასაქონლო მარაგების ზრდას, ფირმების გაკოტრებას, უმუშევრობის ზრდას და ხელფასების შემცირებას და საბოლოოდ მიდის საფინანსო სისტემის მოშლამდე და ცხოვრების დონის დაქვეითებამდე.

უნდა აღინიშნოს, რომ კრიზისი ინოვაციურ და მაღალტექნოლოგიურ დარგებზე ნაკლებად ზემოქმედებს. ამას გარდა ვინაიდან მომსახურების სექტორის როლი დღითიდღე იზრდება, კაპიტალის როლი შედარებით შემცირდა, რამაც კრიზისის ხანგრძლივობაც შეამცირა. კრიზისების ხასიათმა გამოავლინა, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესი ბევრად უფრო მოქნილად პასუხობს რყევებს, ხოლო გიგანტები ადვილად ზარალდებიან.

კრიზისების გენეზისს თუ გადავხედავთ, ვნახავთ, რომ ისინი განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ასე, მაგალითად, 1929-33 წლები განსაკუთრებით მძიმე იყო მსოფლიოსთვის. ეს იყო „დიდი დეპრესიის“ სახელწოდებით შემორჩენილი უდიდესი კრიზისი მსოფლიო ისტორიაში, რომლის მსგავსი არც მანამდე და არც შემდგომ არ განმეორებულა.

ომის შემდგომ (1948-49 წ.) აშშ-ში წარმოიშვა ჭარბწარმოების კრიზისი და მომდევნო პერიოდებში სხვა ქვეყნებშიც განმეორდა. II მსოფლიო ომის კრიზისი განმეორდა 1957– 58, 1974–75, 1980-81 წლებში, თუმცა ნაკლები სიმწვავით. კეინზის თეორიის გათვალისწინებით და მთავრობის კეინზიანური ანტიციკლური პოლიტიკით კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკის დასტაბილურება მოხერხდა.

ამის პარალელურად სოციალუსტური ქვეყნები ხასიათდებოდნენ ნაკლწარმოების კრიზისით, რაც ბიუროკრატიით და წარმოების საშუალებათა სახელმწიფო საკუთრებით იყო განპირობებული. ეს იყო სისტემა, რომელიც ეკონომიკის განვითარების ხელისშემშლელად მიიჩნეოდა, ნელ-ნელა მოხდა ქვეყანათა უმეტესობის ახალ წყობაზე გადასვლა და ნაკლწარმოების კრიზისი აღმოიფხვრა. ეს პროცესი მე-20 საუკუნის 80-90 წლებში მიმდინარეობდა.

ბოლო მწვავე ფინანსური კრიზისი, რომელსაც დიდ დეპრესიასაც კი ადარებენ, 2008 წელს მოხდა. უმუშევრობა მკვეთრად გაიზარდა და სახელმწიფოებს ტრილიონობით დოლარის დახარჯვა მოუხდათ, რათა უდიდესი ფინანსური კრახი აეცილებინათ თავიდან. პროცესი იმდენად მასშტაბური აღმოჩნდა, რომ კაპიტალისტური სისტემა და ლიბერალური მიდგომების ჭეშმარიტება ეჭვქვეშ დააყენა.

2011 წლიდან რიგ ქვეყნებში კიდევ ერთხელ გაჩნდა ფინანსური კრიზისი. ევროპის ქვეყნებში სახელწმიფო ვალის ზრდისა და ბიუჯეტის დეფიციტის გამო ქვეყანათა ნაწილი დეფოლტის წინაშე აღმოჩნდა, თუმცა 2012 წელს მდგომარეობა ნაწილობრივ გაუმჯობესდა ევროკავშირის ფინანსური დახმარების წყალობით.

ისტორიას თუ გადავხედავთ, კრიზისების უმეტესობა ფინანსურ სექტორში წარმოშობილი მწვავე მდგომარეობით იწყება და შემდგომ ედება მთელ ეკონომიკას.

კრიზისების გამომწვევ მიზეზად ეკონომისტთა ნაწილი მიიჩნევდა სახელმწიფოს როგორც რეგულატორის სისუსტეს. მრავალ ქვეყანაში პირველმა კრიზისმა პრივატიზაციის პროცესის და კერძო სექტორის განვითარების დაჩქარების კუთხით დიდი როლი ითამაშა.

2008 წლის კრიზისის შემდეგ ცხადი გახდა ჩარლზ კინდელბერგის ნაშრომის სისწორეც, რომელიც ფინანასური კრიზისის მიზეზებს იკვლევდა და მისი ანალიზი შემდეგ ლოგიკას ექვემდებარება: პოზიტიური მოლოდინების საფუძველზე ინვესტორები იწყებენ თავიანთი თავისუფალი ფინანსური სახსრების დაბანდებას და ეს ხშირად ჭარბ დაბანდებებად იქცევა. მას შემდეგ რაც ეკონომიკური აგენტები აღმოაჩენენ, რომ მომავალი ზედმეტად ოპტიმისტურად შეაფასეს, ფინანსური სისტემა ირყევა და შესაძლოა დაიწყოს პანიკა. უეცრად წარმოქნილი ფინანსური „ბუშტები" სკდება. 80-იან წლებში კინდელბერგის თეორია პოპულარობით არ სარგებლობდა, თუმცა ბოლო პერიოდში მისი სისწორე დამტკიცდა. მისი თეორია მინსკის მოდელს ემყარება.

კაპიტალიზმისთვის დამახასიათებელი არასტაბილურობის კვლევაში მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ჰაიმან მინსკის (1919-1996) წვლილი, იგი განიხილავდა გლობალური ფინანსური კრიზისისა და კაპიტალიზმის სიმყიფეს. ფინანსური კრიზისის წარმოშობის საწყის მიზეზად საკრედიტო სფეროს ასახელებდა. მინსკი პოსტკეინზიანელადაა მიჩნეული და იგი ეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრეს ამოცანად მიიჩნევდა საკრედიტო ექსპანსიის ყველა არხზე კონტროლს. ამის მიზეზი იყო მისი მოსაზრება, რომ ბანკის გარეთ კერძო დაკრედიტების არსებობა კიდევ უფრო ზრდის საგადასახდელო ვალდებულებებს. კაპიტალიზმის როგორც სისტემის ნაკლოვანებების კვლევისას მინსკი ასკვნის, რომ როგორც კი ხდება კრიზისის არიდებისკენ მიმართული ღონისძიებების გატარება, ეს კიდევ უფრო ზრდის ახალი კრიზისის წარმოშობის რისკებს, რომელიც უფრო მწვავე შეიძლება აღმოჩნდეს.

მინსკი იკვლევდა ეკონომიკურ აგენტთა ფსიქოლოგიას, შემდგომში ჩარლზ კინდელბერგმა მის მსჯელობაზე დაყრდნობით განავითარა ფინანსური კრიზისის შესახებ თეორია. მინსკი ამბობს, რომ კრიზისის წინაპირობა წარმოიქმნება საინვესტიციო ბუმის დროს. ფინანსური სისტემა ფუნდამენტურად არის მყიფე

კაპიტალიზმის პირობებში. ამას განსაკუთრებით განაპირობებს ფინანსურ ინსტრუმენტთა სირთულე და მრავალგვარობა.

ფინანსურ კრიზისს წარმოშობის გარკვეული თავისებურება გააჩნია. იგი მაშინ წარმოიშობა, როცა კომპანიებს იმაზე მეტი ნაღდი ფული სჭირდებათ, ვიდრე მიღება შეუძლიათ. ისინი ამ დროს დაფინანსების ალტერნატიული გზების ძიებას იწყებენ და ახდენენ საბაზრო პოზიციების ლიკვიდაციას. ეს პროცესი გამოშვების დაცემასა და უმუშევრობის ზრდის მაპროვოცირებელია. კრიზისის წარმომშობი კიდევ ერთი ფაქტორი დავალიანების მაღალი დონეა ეკონომიკაში. ამის წყალობით ფინანსურ სექტორში წარმოქმნილი არასტაბილურობა სხვა სფეროებსაც გადაეცემა და ზემოქმედებს მთლიან ეკონომიკაზე.

ზემოთ განხილული კრიზისების თეორიების ანალიზი გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ გავაკეთოთ გარკვეული დასკვნები.

მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-ტექნიკური ცვლილებების შედეგად წარმოიქმნება საქონლის ჭარბწარმოება. გრძელვადიანი ციკლი თავადვე მოიცავს მოკლევადიან და საშუალოვადიან ციკლებს, რომლებიც ერთმანეთზე ზემოქმედებას ახდენენ და ეს უფრო ართულებს კრიზისის მოსალოდნელი შედეგების პროგნოზირებას.

ეკონომიკურ ციკლებში ფინანსური სექტორის არასაკმარის როლშია პრობლემა. ფინანსური მექანიზმის გარეშე კრიზისის წარმოშობის მიზეზებისა და მისი განვითარების ტენდენციის გაგება შეუძლებელი ხდება.

დღევანდელობაში ფინანსური სფეროს მასშტაბები დიდი და საკმაოდ მოწყვლადი სფეროა. მას შეუძლია მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინოს ციკლური პროცესების ცვლილებაზე და კრიზისის განვითარებაზე, თუმცა კრიზისის ერთადერთი გამომწვევი მიზეზი ფინანსური სექტორია.

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ კრიზისების უმეტესობა ფინანსურ სექტორში წარმოშობილი მწვავე მდგომარეობით იწყება და შემდგომ ედება მთელ ეკონომიკას.

ეკონომიკაში როცა ხდება კრიზისის არიდებისკენ მიმართული ღონისძიებების გატარება, ეს კიდევ უფრო ზრდის ახალი კრიზისის წარმოშობის რისკებს, რომელიც უფრო მწვავე შეიძლება აღმოჩნდეს. ამიტომ ინოვაციების დანერგვაც სიღრმისეულ გათვლებს მოითხოვს.

კრიზისის წარმომშობი ფაქტორი შეიძლება იყოს დავალიანების მაღალი დონეც ეკონომიკაში. ამის წყალობით ფინანსურ სექტორში წარმოქმნილი არასტაბილურობა სხვა სფეროებსაც გადაეცემა და ზემოქმედებს მთლიან ეკონომიკაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბლანშარი ო., „მაკროეკონომიკა“, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 2010 წ.
2. პაპავა ვ., „გლობალური ეკონომიკური კრიზისი და ომის შემდგომი საქართველოს პრობლემები“, თბილისი, 2009 წ.
3. მექვაბიშვილი ე., „თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიები“. თბილისი, 2012 წ.
4. სამუელსონი პ., ნორდჰაუსი უ., „ეკონომიკა“. თბილისი, 2000 წ.
5. სილაგაძე ა., ეკონომიკური დოქტრინები, თბილისი, 2010 წ.
6. ხადური ნ., ჩიქობავა მ., კაკულია ნ., ღია ეკონომიკის მაკროეკონომიკა, ლექციების კურსი, რიდერი, 2013 წ.
7. Arthur F. Burns, The Business Cycle in a Changing World, National Bureau of Economic Research, 1969

8. Population and Economics Publication: Coronavirus crisis and Its affects on the economy; Published: 22 April, 2020
9. Global Development and Environment Institute Working Paper 12-06: How to Prevet the Next Crisis? How to Reorient Finance?
10. Kydland Finn and Prescott Edward, Contribution to Dynamic Macroeconomics: The Time Consistency of Economic Policy and the Driving Forces Behind Business Cycles, Advanced information on the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel, 11 October, 2004
11. http://www.sfu.ca/~bkrauth/econ808/808_lec5.pdf Real Business Cycles, Chapter 5 (5.1)
12. https://www.stlouisfed.org/~/media/files/pdfs/great-depression/the-great-depression-wheelock- overview.pdf
13. https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2014/2014_2/1.pdf
14. http://www.tabula.ge/ge/story/53542-vin-beravs-bushtebs
15. http://european.ge/ Anwar Shaikh "Globalization and the myth of free trade (2007)
16. https://www.youtube.com/watch?v=-e8rt8RGjCM Cliff Bowman (2009)
17. http://www.sfu.ca/~bkrauth/econ808/808_lec5.pdf
18. http://forbes.ge/news/1007/cifruli-ekonomika%3A-krizisidan-gamosvlis-inovaciuri-gza
19. http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=29114
20. https://www.radiotavisupleba.ge/a/2093753.html
21. https://www.radiotavisupleba.ge/a/1561043.html
22. https://www.nbg.gov.ge/bankjournal/uploads/journal/2014_2/1.pdf
23. http://www.parliament.ge ,2017
24. http://economcrisis2009.blogspot.com/2009/08/blog-post_7051.html
25. http://www.papava.info/publications/Papava_omis_shemdgomi_ekonomikuri_politika.pdf
26. https://1tv.ge/video/42-paraleli-2008-wlis-finansuri-krizisis-mizezebi/
27. https://agora.ge/new/27094-JPMorgan-momdevno-finansuri-krizisi-msoflioshi-2020-tsels-daitsyeba
28. https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/
29. http://forbes.ge/news/1007/cifruli-ekonomika%3A-krizisidan-gamosvlis-inovaciuri-gza
30. http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=29114
31. https://www.youtube.com/watch?v=fGoB3T1kTW0
32. https://www.nbg.gov.ge/uploads/publications/annualreport/2020/annual_report_2019_num.pdf
33. https://www.nbg.gov.ge/uploads/publications/annualreport/2009/annual_report_geo_2009_new_web.pdf
34. https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/05/16/how-to-fight-an-economic-crisis-in-a-monetary-union

Murman Kvaratskhelia

GENESIS OF ECONOMIC CRISES

Summary

Studying the genesis of crises is always relevant.

In the article the nature and peculiarities of economic crises, the causes of their origin are considered.

თეა ლაზარაშვილი
ირინე მამალაძე

ეკონომიკური ზრდა, როგორც სიღარიბის დაძლევის მნიშვნელოვანი ფაქტორი

ანოტაცია. *სიღარიბის პრობლემა ყოველთვის იყო და რჩება ყველაზე რთულ გადასაწყვეტ პრობლემად. უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველ ეპოქაში სიღარიბე ხასიათდებოდა სპეციფიკური ფორმებითა და გამოვლინებებით, რომლებიც სახელმწიფოს ისტორიითა და ტრადიციებით იყო განპირობებული. ღარიბებზე მნიშვნელოვანი ზრუნვა აქტუალურია მხოლოდ ეკონომიკურად და სოციალურად განვითარებული საზოგადოებისათვის.*

სიღარიბე რთული, მრავალმხრივი პრობლემაა, რომლის წარმომშობი მიზეზები, როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო ხასიათს ატარებს. რთულია ამ პრობლემის გადაწყვეტის უნივერსალური საშუალება მოიძებნოს, რომლის გამოყენებაც გლობალურ დონეზე იქნებოდა შესაძლებელი. ამ პრობლემის გადაწყვეტაში მნიშვნელოვანი როლი სიღარიბის დასაძლევად მიმართულმა კონკრეტული ქვეყნების პროგრამებმა უნდა ითამაშოს, თუმცა ეროვნულ დონეზე გასატარებელი ღონისძიებების მხარდამჭერი საერთაშორისო ძალისხმევაცაა საჭირო.

საკვანძო სიტყვები: *სიღარიბე, ცხოვრების დონე, ეკონომიკის განვითარება, ეკონომიკური ზრდა.*

სიღარიბისა და შიმშილის აღმოფხვრა, შემოსავლების შედარებით სამართლიანი გადანაწილება და ადამიანისეული რესურსების განვითარება ჯერ კიდევ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს.

როგორც წესი, გარემოს დაცვის სფეროში მიმართული პოლიტიკა, რომლის მიზანია რესურსების რაციონალური გამოყენება და ძირითადად მიმართულია რესურსების შენარჩუნებასა და დაცვაზე, აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს იმ ადამიანთა ინტერესებს, რომელთათვისაც ეს რესურსები არსებობის საშუალების წყაროს წარმოადგენს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ასეთმა პოლიტიკამ შეიძლება უარყოფითი ზემოქმედება გამოიწვიოს როგორც სიღარიბის პრობლემის გადაწყვეტის თვალსაზრისით, ისე გარემოს დაცვისა და რესურსების შენარჩუნების სფეროში გრძელვადიან პერიოდში წარმატებული შედეგების ალბათობის კუთხით. ანალოგიურად, საქონლის წარმოების გადიდებისაკენ მიმართული პროგრამა არ ითვალისწინებს რესურსების რაციონალურად გამოყენების ფაქტორებს, რომლებიც წარმოების საფუძველია და რომელიც ადრე თუ გვიან წარმოების შემცირებას გამოიწვევს, რაც შესაბამისად სიღარიბის პრობლემის გამწვავების საფუძველია. მდგრადი განვითარებისათვის ერთ-ერთი ძირითადი პირობა სიღარიბესთან ბრძოლის კონკრეტული სტრატეგიების არსებობაა. როდესაც საუბარია სიღარიბის, განვითარებისა და გარემოს დაცვის პრობლემების ერთდროულად გადასაწყვეტ ეფექტიან სტრატეგიაზე, პირველ რიგში ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ ასპექტებზე, რომლებიც დაკავშირებულია რესურსებთან, წარმოებასთან, ადამიანებთან და იგი უნდა მოიცავდეს დემოგრაფიულ პრობლემებს, სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესების საკითხებს და ა.შ.

ასეთი საქმიანობის წარმატებულად წარმართვისათვის საჭიროა, რომ საერთაშორისო მხარადაჭერასთან ერთად, მოხდეს ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობა

განვითარებად ქვეყნებში, სადაც სიღარიბის აღმოსაფხვრელად მუდმივად უნდა ხორციელდებოდეს პირდაპირი ზომები.

ეკონომიკის განვითარება ამცირებს სიღარიბის დონეს სამსახურში მიღებისა და სიღარიბესთან ბრძოლის პროგრამების ფინანსირების შექმნის შესაძლებლობის გზით.

მდგრადი ეკონომიკური ზრდის გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია სიღარიბის მნიშვნელოვნად შემცირების შესაძლებლობა მცირე შემოსავლების მქონე ქვეყნებში, რომელთა უმრავლესობა სამხრეთ აზიასა და აფრიკაში მდებარეობს. სწრაფი ეკონომიკური ზრდა მრავალი სამუშაო ადგილის შექმნისა და სააგადასახადო შენატანების ზრდის შესაძლებლობას იძლევა, რომელიც მიემართება სიღარიბესთან ბრძოლის პროგრამების დასაფინანსებლად. ამ მიდგომის მოწინააღმდეგეთა აზრით, ეკონომიკური ზრდის სიკეთე ძნელად აღწევს ღარიბებამდე, მაგრამ ისინი არ ითვალისწინებენ იმას, რომ ეკონომიკური ზრდის არარსებობის პირობებში დაბალი შემოსავლების მქონე ქვეყნებს არ ექნებათ ბიუჯეტში საკმარისი სახსრები, რომლებსაც მდგრადი განვითარებისთვის მიმართავენ.

ლიდერი ქვეყნებისათვის ჯერ კიდევ 1950 წლიდან მოყოლებული პირველხარისხოვან ამოცანას წარმოადგენს სიღარიბის შემცირება (ინდოეთის განვითარების რეალიზაციის პროგრამა), მაგრამ ქვეყნის უკიდურესი სიღარიბისა და საკმაოდ შეზღუდული ეკონომიკური ზრდის გამო სიღარიბესთან ბრძოლა ინდოეთში ათწლეულების განმავლობაში არ ღებულობდა სათანადო დაფინანსებას მნიშვნელოვანი მასშტაბით. დაბალი შემოსავლებისა და შენელებული ეკონომიკური ზრდის გამო ღარიბი მოსახლეობა არ სარგებლობდა დაბალი ეკონომიკური ზრდის პირდაპირი კეთილდღეობით – სამუშაო ადგილების გაზრდით, სიღარიბესთან ბრძოლის პროგრამების ადეკვატური დაფინანსებით და ა.შ. ამასთან ერთად, ისეთი ქვეყნები, როგორიცაა კორეის რესპუბლიკა, ტაივანი და ჩინეთი, რომლებმაც XX საუკუნის 60-იან წლებში შეძლეს გასულიყვნენ მაღალი ეკონომიკური ზრდის გზაზე, მოკლე დროში მოახერხეს თავიანთი მოსახლეობის გამოყვანა სიღარიბიდან.

3 ათწლეულის განმავლობაში ნელი ეკონომიკური ზრდისა და შემდგომ პერიოდში შედარებით დაჩქარებული ეკონომიკური განვითარების კუმულაციური ეფექტის შედეგად, ინდოეთში სიღარიბესთან ბრძოლის გაუმჯობესების ნიშნები გამოიკვეთა და კიდევ რამდენიმე ათწლეულის შემდგომ საშუალო წლიურმა ეკონომიკური ზრდის ტემპმა 6%-ს მიაღწია. ამის შედეგად ქვეყანამ შეძლო ფართომასშტაბიანი პროგრამების დანერგვა სოციალურ სფეროში: სოფლად საოჯახო მეურნეობებისათვის გარანტირებული დასაქმების პროგრამა, უფლებების რეალიზაცია განათლებასა და საკვების უსაფრთხოებაზე და ა.შ. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პროგრამებს უამრავი ნაკლოვანება გააჩნია, რაც შესაბამისად ეკონომიკურ ზრდაზეც აისახება.

ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ ეკონომიკური ზრდა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს იმ რესურსების უზრუნველყოფაში, რომლებიც აუცილებლობას წარმოადგენს სიღარიბესთან ბრძოლის ფართომასშტაბიანი პროგრამების ფინანსირებისათვის. აგრეთვე შეუძლებელია არ აღინიშნოს ეკონომიკური ზრდის უშუალო ქმედება სიღარიბის შემცირებაზე. კორეის რესპუბლიკაში, ტაივანსა და ჩინეთის პროვინციაში XX საუკუნის 60-იან წლებში, შემდგომ კი ჩინეთსა და ვიეტნამში მრეწველობის შრომატევადი დარგების სწრაფმა ზრდამ სოფლის მეურნეობის მუშაკთა მასის უდიდესი ნაწილის კარგად ანაზღაურებად სამუშაო ადგილებზე მოზიდვა განაპირობა და საბოლოოდ ამან იმ პერიოდში რეალური ხელფასის საშუალოწლიური ზრდა გამოიწვია 10%-ით.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ შრომატევადი წარმოების ზრდის შემაკავებელი პოლიტიკა ნაკლებ შესაძლებლობებს სთავაზობს ღარიბებს. მრავალი წლის განმავლობაში ინდოეთში მოქმედებდა შეზღუდვა, რომლის შესაბამისადაც შრომატევად პროცესებთან დაკავშირებული თითქმის ყველა საქონელი იქმნებოდა სა-წარმოთა მიერ კაპიტალდაბენდებების მაქსიმალური მოცულობით, რამაც გამოიწვია სრულიად არაეფექტიანი მცირე საწარმოების გავრცელება, რომელთაც გააჩნდათ მსოფლიო ბაზარზე საკმაოდ შეზღუდული შესაძლებლობები შრომატევადი წარმოების საქონლის სარეალიზაციოდ. იმისდა მიუხედავად, რომ დღეისათვის ასეთ პრაქტიკაზე თითქმის ყველამ უარი თქვა, შრომითი კანონმდებლობის მკაცრი ზომები ეკონომიკის ორგანიზებულ სექტორში ძველებურად ხელს უშლის მსხვილი სამრეწველო საწარმოების ჩარევას შრომატევად დარგებში. ეკონომიკური ზრდა ინდოეთში უზრუნველყოფილია ეკონომიკის სექტორებით, რომლებიც იზიდავენ მსხვილ კაპიტალსა და კვალიფიციურ სამუშაო ძალას (ძირითადად ავტომობილების მშენებლობა, ავტომობილების ნაწილების წარმოება, ნავთობგადამუშავება, მეტალურგია, ინფორმაციული ტექნოლოგიები და ფარმაცევტიკა). ამის შედეგი იყო ინდოეთში სოფლის მეურნეობიდან შრომითი რესურსების საკმაოდ ნელი გადასვლა მრეწველობაში და, შესაბამისად, სიღარიბის შემცირებაზე ეკონომიკური ზრდის პირდაპირი ზემოქმედების სრულად გამოყენების შეუძლებლობა. რა თქმა უნდა, ეს მნიშვნელოვნად ართულებს სიღარიბესთან ბრძოლის პროგრამების რეალიზაციას.

აღნიშნული პროგრამის ფარგლებში არსებული სიკეთეებით რომ ისარგებლონ, ღარიბები იძულებული არიან დარჩნენ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებზე, რაც ხელს უშლის სამუშაო ძალის მიგრაციას ისეთი დაბალმწარმოებლური დარგებიდან, როგორიც სოფლის მეურნეობაა.

ხშირად აღიარებენ ასეთ მოსაზრებასაც, რომ არცერთ ქვეყანას არ შეუძლია რეალურად შეამციროს სიღარიბის დონე ეკონომიკური ზრდის გარეშე, თუმცა ასეთი მოსაზრების მოწინააღმდეგენი ყურადღებას ამახვილებენ უთანასწორობის გამომწვევ პრობლემებზე. მათი მტკიცებით, მართალია ეკონომიკური ზრდა ხელს უწყობს სიღარიბის შემცირებას, მაგრამ უნდა ხდებოდეს მისი გაკონტროლება, რათა მან არ გამოიწვიოს უთანაბრობის გაზრდა. ასეთი არგუმენტის ერთმნიშვნელოვნად უარყოფა სწორი არ იქნება, რადგანაც არსებობს უთანაბრობის უამრავი ალტერნატიული პარამეტრი, ამასთან მათი დინამიკა ყოველთვის ერთნაირი არაა.

მაგალითად, შეიძლება განვიხილოთ ურთიერთკავშირი შემოსავლების საერთო განაწილებაში ეკონომიკურ ზრდასა და ქვეყნის მოსახლეობას შორის ჯინის კოეფიციენტით, რომლის სკალა მერყეობს 0-დან (აღნიშნავს აბსოლუტურ თანასწორობას) 1-მდე (გამოხატავს აბსოლუტურ უთანაბრობას). შეფასების მეორე ხერხი გულისხმობს მოსახლეობის საშუალო შემოსავლების ზედა 5%-ის შედარებას საშუალო შემოსავლების ქვედა 5%-თან. ამასთან სრულიად შესაძლებელია, რომ მსგავს პირობებში პირველი ხერხი დაგვანახებს უთანასწორობის შემცირებას, ხოლო მეორე ხერხი – პირიქით გაზრდას.

უთანასწორობის გაზომვა აგრეთვე შეიძლება ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის საშუალო შემოსავლებს შორის სხვაობის მიხედვით. აგრეთვე შეიძლება გაანალიზდეს რეგიონული უთანასწორობა (მაგ., სხვადასხვა შტატებში მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავლების სხვაობის გაზომვის კუთხით). უთანასწორობა არსებობს კვალიფიციურ და არაკვალიფიციურ სამუშაო ძალის შრომის ანაზრაურებას შორის და აგრეთვე ეკონომიკის ორგანიზებული და არაორგანიზებული სექტორის მუშაკებს შორის.

უთანასწორობის შეფასების სხვადასხვა მეთოდები ძალზე მრავალფეროვანია და მათი ჩამოთვლა დიდიხანს შეიძლება.

არსებობს საკმაოდ მნიშვნელოვანი მიზეზები, რის გამოც უთანასწორობა, რომელიც ფასდება ზოგიერთი ზემოთ ჩამოთვლილი მეთოდებით, გაიზრდება ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად. ასე მაგალითად, შემოსავლების თანაფარდობა მოსახლეობის ზედა 5%-ისა და მოსახლეობის ქვედა 5%-ისა პრაქტიკულად აუცილებლად გაიზრდება სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ფონზე. მდგრადი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად საჭიროა მეწარმეთა კომპაქტური ჯგუფი, რომლებიც შექმნიან საკმაოდ დიდ სიმდიდრეს კანონიერი გზით. ამ კაპიტალის მნიშვნელოვანი ნაწილი რჩებათ ამ მეწარმეებს და სწორედ ეს შესაძლებლობა, რომ შექმნილი დოვლათის მნიშვნელოვანი ნაწილის მეპატრონებად დარჩნენ, არის მათთვის ძირითადი მოტივაცია. ეკონომიკური ზრდის საწყის ეტაპზე სწრაფი მატება ხშირად კონცენტრირდება რამდენიმე მსხვილ ქალაქში, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის შემოსავლებს შორის უთანაბრობის ზრდა და სხვადასხვა უთანაბრობა რეგიონებს შორის.

მთავარი პრობლემა მდგომარეობს არა იმაში, თუ რამდენად იზრდება უთანასწორობა სწრაფი ეკონომიკური ზრდის შედეგად, არამედ თუ რამდენად ძლიერად ვლინდება უთანასწორობის ის ნაირსახეობები, რომლებიც იწვევენ მოსახლეობის უკმაყოფილებას და რა უნდა გაკეთდეს ამის აღმოსაფხვრელად. ზოგადად, უთანასწორობა, რომლის დროსაც მოსახლეობის ნაწილი აღმოჩნდება უკიდურეს სიღარიბეში, აბსოლუტურად მიუღებელია და ასეთ მდგომარეობასთან ბრძოლას უნდა ჰქონდეს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა. მანამ, სანამ არსებობს უკიდურესი სიღარიბე, მისი შემცირება ყველაზე მეტად ხელშესახებ შედეგს გამოიღებს უთანასწორობის ყველაზე ცუდი ფორმების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მაგალითად, რადგანაც უღარიბესი მოსახლეობა ძირითადად სოფლადაა, ამიტომ სიღარიბესთან ბრძოლის პროგრამების მეშვეობით სოფლის მოსახლეობის შემოსავლების გაზრდა და აგრეთვე სოფლიდან ქალაქებში შრომითი რესურსების მიგრაცია ავტომატურად შეამცირებს უთანასწორობის ხარისხს ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობას შორის. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ღარიბები ძირითადად კონცენტრირებული არიან გარკვეულ რეგიონებში, რის გამოც ასეთ რეგიონებში სიღარიბესთან ბრძოლის პროგრამების ინტენსიური რეალიზაცია საშუალებას მისცემს უთანასწორობის შემცირებას სხვადასხვა რეგიონებს შორის.

პარადოქსულია, რომ უთანასწორობის სწორედ ის პარამეტრები, რომლებსაც ხშირად ეყრდნობიან ეკონომისტები, ჯინის კოეფიციენტია, რომელიც გამოითვლება მთელი ქვეყნისთვის ან კონკრეტული რეგიონისთვის და ყველაზე ნაკლებად ასახავს ცალკეული მოქალაქის მიერ თავისი ეკონომიკური მდგომარეობის აღქმას.

დასკვნა

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ უთანასწორობა შედარებით ადვილად გადასატანია ზრდადი ეკონომიკის პირობებში. თუკი მოსახლეობის კეთილდღეობა იზრდება კანონიერი მეთოდებით, მაშინ ღია და კონკურენტულ საზოგადოებაში უთანასწორობამ შეიძლება მასტიმულირებელი ეფექტი გამოიწვიოს. საქართველოსთვის, როგორც განვითარებადი ქვეყნისთვის, სიღარიბის დაძლევა ვფიქრობთ სწორედ მდგრადი ეკონომიკური ზრდის ხარჯზე უნდა მოხდეს, რადგანაც ის შემწეობები და დახმარებები, რასაც გასცემს საქართველოს ხელისუფლება, საკმაოდ მწირია და ვერ უზრუნველყოფს სიღარიბის დაძლევის პრობლემას.

საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში (საქართველო 2020) აღნიშნულია, რომ დღემდე არსებულ სტრატეგიულ და საპროგრამო დოკუმენტებში ძირითადი მიზნები ქვეყანაში სიღარიბისა და უმუშევრობის მნიშვნელოვნად შემცირებას უკავშირდებოდა, თუმცა ეს მიზნები დღემდე მიუღწეველია და ერთ-ერთ პრიორიტეტულ გამოწვევად რჩება.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში წინა წლებში შეიმჩნეოდა ეკონომიკური ზრდის შედარებით მაღალი ტემპი, ამან არსებითად არ შეცვალა მოსახლეობის დიდი ნაწილის მდგომარეობა. ამისათვის საქართველოს მთავრობა მიზნად ისახავს, საფუძველი შექმნას გრძელვადიანი ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდისთვის და შესაბამისად აამაღლოს მოსახლეობის კეთილდღეობა, ხელი შეუწყოს ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარებაზე ორიენტირებულ ეკონომიკურ ზრდას, რათა ქვეყანაში შეიქმნას ახალი სამუშაო ადგილები, რაც ხელს შეუწყობს სიღარიბის დაძლევას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Poverty Reduction Strategies in Developing Countries. Edited by Paola de Salvo and Manuel Vaquero Piñeiro. 2022.
2. Панагария А. Преодоление бедности за счет экономического роста. https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2010/09/pdf/Panagariya.pdf
3. Ишмуратова В. Г. Механизмы и инструменты борьбы с бедностью в новейшей истории США. Вестник Башкирского университета. 2010. Т. 15. №4.
4. Головинов О.Н. Состояние уровня бедности в современной мировой экономике. Вестник Института экономических исследований. 4(12), 2018.
5. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია (საქართველო 2020).

Tea Lazarashvili
Irine Mamaladze

ECONOMIC GROWTH AS AN IMPORTANT FACTOR IN POVERTY ALLEVIATION

Summary

The problem of poverty has always been and remains the most difficult problem to solve. It should be noted that in each era, poverty was characterized by specific forms and manifestations, which were determined by the history and traditions of the state. A significant concern for the poor is relevant only for an economically and socially developed society.

Poverty is a complex, multifaceted problem, the causes of which are both national and international in nature. It is difficult to find a universal way to solve this problem, which could be used on a global level. In solving this problem, the programs of specific countries aimed at overcoming poverty should play an important role, although international efforts supporting the measures to be carried out at the national level are also needed.

Key words: *poverty, standard of living, economic development, economic growth.*

ნუგზარ პაიჭაძე

ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური გამოცდილება

ანოტაცია. *ეკონომიკის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე ორგანიზაციათა საქმიანობის წარმატება დიდადაა განპირობებული ადამიანური რესურსების მართვის ხარისხზე. რაც უფრო წარმატებულად ხორციელდება იგი, მით უფრო მაღალია*

წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობა. ამ მხრივ საინტერესოა იაპონური კორპორაციების გამოცდილება. სწორედ მოცემულ პრობლემაზეა შესრულებული წინამდებარე სამეცნიერო სტატია. მასში განხილულია შემდეგი საკითხები: მომუშავეთა „სამუდამო დაქირავების“ იაპონური სისტემა და მისი გარდაქმნილი ფორმა, იაპონურ კორპორაციებში ადამიანური რესურსების მართვის ფილოსოფია, მისი პოლიტიკა და მეთოდები, ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური მოდელის ძირითადი სტრატეგია, და ა. შ.

საკვანძო სიტყვები: *ადამიანური რესურსების მართვა, „სამუდამო დაქირავების“ სისტემა, ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური ფილოსოფია და პოლიტიკა, ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური მოდელის სტრატეგია.*

შესავალი

იაპონურ კორპორაციებში ადამიანური რესურსების მართვას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. აქ მისი კონცეფცია ემყარება შრომის შიგა ბაზარს, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მომუშავეთა ძირითადი ნაწილის ე. წ. მომუშავეთა „სამუდამო დაქირავების“ სისტემა, თუმცა ბოლო წლებში აღნიშნულმა სისტემამ განიცადა გარკვეული ცვლილება. ადამიანური რესურსების მართვის იაპონურ პარადიგმაში მოიაზრება: თანამშრომელთა უნარ-ჩვევების სრულყოფა და მოტივაციის გაუმჯობესება; გუნდურ მუშაობაზე აქცენტის გადატანა; ორგანიზაციული ერთიანობა და კადრების დაბალი დენადობა; დისციპლინა წარმოებაში და თანამშრომლობა ორგანიზაციის ხელმძღვანელობასა და რიგით პერსონალს შორის.

თანამედროვე იაპონურ კორპორაციებში (კომპანიებში, ფირმებში და ა. შ.) ადამიანური რესურსების მართვის კოცეფცია ემყარება შრომის შიგა ბაზარს. მასში იგულისხმება, რომ ადმინისტრაცია მომუშავეებს ქირაობს შრომითი საქმიანობის მთელი პერიოდისთვის და მეურვეობს მათ პენსიაზე გასვლის შემდეგაც, თუმცა XX საუკუნის ბოლო წლებიდან დაიწყო „სამუდამო დაქირავების“ სისტემის რეფორმირება. მრავალმა კორპორაციამ, განსაკუთრებით მეცნიერებატევადი დარგებიდან, განახორციელა დაქირავების სისტემის გარდაქმნა. იგი ძირითადად გამოწვეული იყო იმით, რომ წარმოების დაჩქარებული ტექნოლოგიური განვითარების პირობებში მომუშავეთა დაქირავების მანამდე არსებული სისტემა ვერ უზრუნველყოფდა ძირითადი პერსონალის ოპტიმალურ რაოდენობასა და აუცილებელ სტრუქტურას. ამასთან ერთად, „სამუდამო დაქირავების“ სისტემა ამცირებდა მაღალპროფესიული სამუშაო ძალის მობილურობას და, შესაბამისად, აფერხებდა მის რაციონალურ განაწილებას კორპორაციებს შორის.

იაპონურ მომუშავეთა „სამუდამო დაქირავების“ გარდაქმნილი სისტემა მომგებიანია როგორც დამქირავებლებისთვის, ასევე, დაქირავებულთათვის. დაქირავებულთათვის იგი მომგებიანია იმიტომ, რომ მათ გარანტირებული აქვთ სამუშაო და იციან, რომ მათ აწმყოსა და მომავალზე ზრუნავს „თავისი“ საწარმო. ამით ისინი ამაყობენ და გრძნობენ დიდ პასუხისმგებლობას. ყოველივე ეს კი უზრუნველყოფს საწარმოში მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის დამაგრებას და მათი შრომის მაღალ ეფექტიანობას.

ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური ფილოსოფია ეყრდნობა შემდეგ პრინციპებს: ყურადღება ადამიანურ რესურსებზე, პატერნალიზმი (კორპორაციებისა და კომპანიების დონეზე), მუშაობის ჯგუფური ხასიათი, კონსესუსის ძიებაში არაკლასობრივი მიდგომა.

ადამიანური რესურსების მართვის პოლიტიკისა და მეთოდების რეალიზაცია კორპორაციებში მოიცავს: 1) სასწავლო დაწესებულებებიდან თანამშრომელთა შერჩევას; 2) ამა თუ იმ ამოცანის შესასრულებლად თანამშრომელთა მიღებისას კანდიდატთა სქესისა და პროფესიული მომზადების დონის გათვალისწინებას; 3) ორგანიზაციის თანამშრომელთა სისტემურ პროფესიულ მომზადებას; 4) ამა თუ იმ პოსტზე თანამშრომელთა დაწინაურების დახვეწილი სისტემის შექმნას; 5) თანამშრომელთა შრომის სამართლიან შეფასებას; 6) ხელფასზე სპეციალურ დანამატებს სტაჟის, სამუშაოს შესრულების ხარისხისა და ასაკის გათვალისწინებით; 7) დასაქმების გარანტიას; 8) მართვის პოლიტიკისა და მეთოდების ისეთნაირად გამოყენებას, რომ შესაძლებელი იყოს დაწინაურების ქცევითი მოდელების შექმნა; 9) თანამშრომელთა მაღალ მოტივაციასა და ორგანიზაციულ დარაზმულობას; 10) კორპორაციული დისციპლინის დაცვასა და ა. შ.

ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური სტილის გასაანალიზებლად ითვალისწინებენ: ა) მის ფილოსოფიას; ბ) სტრატეგიას; გ) პოლიტიკასა და პრაქტიკას; დ) მუშაობის საბოლოო შედეგებს.

იაპონურ ორგანიზაციულ ფილოსოფიაში მთავარი ყურადღება ექცევა ადამიანური რესურსების განვითარებას. თანამშრომელთა თავისი ორგანიზაციისადმი ერთგულების წახალისება კი ხდება ამ უკანასკნელის მიერ მათი (თანამშრომელთა) მფარველობით. იაპონური კომპანიები (კორპორაციები) მიისწრაფვის თანამშრომელთა შენარჩუნებისაკენ ხანგრძლივვადიანი დაქირავების სისტემის გამოყენებით. იაპონური კორპორაციების ძირითადი ინტერესი მიპყრობილია მათ (კორპორაციების) შინაგან ცხოვრებაზე, რომლის მთავარ დაინტერესებულ პირებად გვევლინებიან მენეჯერები და რიგითი თანამშრომლები.

ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური მოდელის ძირითადი სტრატეგიაა შრომის ბაზრის შემოფარგვლა ძირითადად საწარმოთი. დიდ კორპორაციებში პერსონალის შერჩევა და სწავლება მიმდინარეობს საწარმოს შიგნით. ადამიანური რესურსების მართვის წესები უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის უნიკალური ბაზრის შექმნას თვით ორგანიზაციის ფარგლებში. კორპორაცია (კომპანიები და ა. შ.) ცდილობს დამოუკიდებელი იყოს სხვა კოპორაციებისგან და ეწინააღმდეგება თავიანთი პერსონალის გარე ბაზარზე გადასვლას.

იაპონიაში შეიმჩნევა ტენდენცია, რომლის მიხედვითაც უპირატესობას ანიჭებენ ახალგაზრდა ადამიანების შერჩევას, რომლებსაც ახალდამთავრებული აქვთ სასწავლო დაწესებულებები, არ აქვთ მუშაობის საკმაო გამოცდილება, მაგრამ აქვთ უნარი_აითვისონ აუცილებელი პროფესიული უნარ-ჩვევები ორგანიზაციის ფარგლებში. ასეთ სწავლებაზე დანახარჯები, როგორც წესი, არ არის მაღალი.

იაპონურ კორპორაციებში ძირითადი ყურადღება ექცევა მომუშავეთა პროფესიულ განვითარებას არასამუშაო დროში, წარმოების პროცესისგან მოუწყვეტლად, როტაციას, მოწინავეთა დაწინაურებას და ა. შ. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მომუშავეთა საქმიანობის შეფასებას. იაპონური კორპორაციები მიისრაფვის მუშაობის ყოვლისმომცველი და ყოველმხრივი შეფასებისაკენ, რაც გულისხმობს შედარებით ხანგრძლივ პერიოდში დაკვირვებით მუშაობის შეფასებას, განსაკუთრებით, როცა საქმე ეხება ხელფასის მომატებასა და დაწინაურებას სხვა პოსტზე. ამასთან, დიდი ყურადღება ექცევა პრეტენდენტთა ასაკს, წარმოებრივ სტაჟს, განათლებას და სქესობრივ კუთვნილებას.

იაპონურ კომპანიებში განსაკუთრებულად ზრუნავენ თანამშრომელთა დასაქმების გარანტიის უზრუნველსაყოფად. სათავო საწარმოებში საშუალო და უფროსი თაობის

თანამშრომელთა შემცირებისას, არსებობს იმ ქალიშვილის საწარმოებსა და ფილიალებში გადაყვანის პრაქტიკა, რომლებიც ექვემდებარებიან სათავო ორგანიზაციას. დამკვიდრებული პრაქტიკის შესაბამისად, დასაქმების უფრო მეტი გარანტია აქვთ მამრობითი სქესის მმართველობით კადრებს.

იაპონური საწარმოებისთვის დამახასიათებელია სისტემატური ზეგანაკვეთური მუშაობა და შვებულების მცირე ხანგრძლივობა. იაპონური კორპორაციების თანამშრომლები, განსაკუთებით მამრობითი სქესის მმართველი კადრები ამჯობინებენ გავიდნენ ხანმოკლე შვებულებაში, რომ არ მოწყდნენ მდგრად წარმოებრივ სფეროში თავიანთ საქმიანობას ხანგრძლივი პერიოდით.

ადამიანური რესუსების მართვის იაპონურ პარადიგმაში მოიაზრება: 1) თანამშრომელთა პროფესიული უნარ-ჩვევების სრულყოფა; 2) თანამშრომელთა მოტივაციის გაუმჯობესება; 3) გუნდურ მუშაობაზე აქცენტის გადატანა; 4) ორგანიზაციული ერთიანობა; 5) მდგრადი წარმოებრივი სფერო; 6) კადრების დაბალი დენადობა; 7) დისციპლინა წარმოებაში; 8) ხელმძღვანელობასა და რიგით პერსონალს შორის თანამშრომლობა. მოკლედ ზოგიერთი მათგანის შესახებ:

იაპონიაში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ **კადრების მომზადებას.** აქ ფართოდაა გავრცელებული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კადრების მომზადება საწარმოს გაძლიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალებაა. აღსანიშნავია, რომ წარმოებრივი სწავლებისადმი იაპონური მიდგომა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ანალოგიური მიდგომისაგან ამერიკულ და დასავლეთევროპულ კორპორაციებში. ამ ქვეყნების კორპორაციებში მომუშავე, როგორც წესი, წარმოებრივ სწავლებას გადის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა სხვა სამუშაოზე გადასვლასთან ან დაწინაურებასთან დაკავშირებით აუცილებელია ახალი შრომითი ჩვევების ათვისება. იაპონიის საწარმოებში კი ხდება ყველა დასაქმებულის (მაღალი თანამდებობის მქონე პირების ჩათვლით) მუდმივი სისტემატური სწავლება. იაპონიაში განსაკუთრებით მაღალ დონეზეა პერსონალის მომზადებისა და სწავლების ორგანიზაცია. კადრების მომზადების პროგრამები დიფერენცირებულია მომუშავეთა ისეთი კატეგორიების მიხედვით, როგორიცაა: ახლად მისაღები ახალგაზრდები, საკადრო მუშები, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები, კანცელარიის მოსამსახურეები, ხელმძღვანელები და ა. შ. იაპონურ კორპორაციებში დიდი ყურადღება ექცევა, აგრეთვე, საშუალო რგოლის მმართველთა მომზადებას. აქ, არსებული პრაქტიკის შესაბამისად, ახალი თანამშრომლები პროფესიულ მომზადებას გადიან საწარმოში და ითვისებენ ახალ ტექნოლოგიასა და პროფესიულ ჩვევებს გამოცდილ მუშაკთა დახმარებით.

რაც შეეხება თანამშრომელთა **მოტივაციის გაუმჯობესებას,** იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, როცა სამუშაო საკმაოდ დამღლელი და უფერულია. სწორედ მოტივაციის ამაღლებაა ამა თუ იმ ორგანიზაციაში მუშაობის ეფექტიანობის ამაღლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი. იაპონურ საწარმოებში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა **გუნდური მუშაობის** პრაქტიკას. როგორც წესი, ორგანიზაციისთვის არჩევენ ისეთ თანამშრომლებს, რომელთაც უნარი აქვთ იმუშაონ გუნდში. თანამშრომელთა ამ უნარის უზრუნველსაყოფად არსებობს სპეციალური პროგრამებიც კი. **ორგანიზაციულ ერთიანობაში** კი იაპონურ საწარმოებში იგულისხმება თანამშრომელთა ისეთნაირად აღზრდა, რომ ისინი ჩამოყალიბდნენ „კომპანიის ადამიანებად“, რომ ისინი კმაყოფილი იყვნენ თავიანთი მდგომარეობით. რაც შეეხება **მდგრად წარმოებრივ გარემოს,** მასში იგულისხმება თანამშრომელთა მზადყოფნა, შეასრულონ საწარმოების ინტერესებიდან გამომდინარე, ორგანიზაციის ხელ-

მძღვანელთა მოთხოვნები, თუნდაც იგი ეხებოდეს სამუშაო დროის ხანგრძლივობის გადიდებას, თავიანთი კოლეგის მიერ შესასრულებელი სამუშაოს შესრულებას და ა. შ.

იაპონურ საწარმოებში, კადრების „მუდმივი დაქირავების“ პრინციპიდან გამომდინარე, **კადრების დაბალ დენადობაა.** აქ მენეჯერის მოვალეობაა ხანგრძლივი დაქირავების მხარდაჭერა, ხოლო თანამშრომლის თვალსაზრისით, სხვა დამქირავებელთან გადასვლა უაღრესად ნეგატიური მოვლენაა. იაპონურ საწარმოებში დიდი ყურადღება ექცევა, აგრეთვე, **წარმოებრივი დისციპლინის ამაღლებას, ხელმძღვანელებსა და რიგით მომუშავეებს შორის კეთილსასურველი ურთიერთობის არსებობას.**

ბოლო წლებში საკუთრივ იაპონიასა და მსოფლიოში მიმდინარე ისეთი ცვლილებები და პროცესები, როგორიცაა ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისები, გლობალიზაციის პროცესები, კონკურენციული ბრძოლის გამძაფრება და ა. შ. განაპირობებს ადამიანური რესურსების მართვის იაპონურ მოდელში ცვლილებებს. გარდა ამისა, მასზე გავლენას ახდენს მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების ფაქტორი, რამდენადაც ახალ თაობას სხვა ფასეულობები აქვთ. ამასთან ერთად იცვლება ქალის როლი წარმოებაში. ისინი სულ უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ როგორც მომხმარებლები, როგორც მწარმოებლები და როგორც საზოგადოების აქტიური ნაწილი. ყოველივე ამან აიძულა იაპონელი მეწარმეები_შეეტანათ ცვლილებები წარმოებრივ ურთიერთობათა ზოგიერთ მოდელში.

ინდუსტრიული და მმართველობითი გარდაქმნების განხორციელების ეტაპზე არის წინააღმდეგობები. მათ შორისაა ფულადი კომპესაციების გაცემის სისტემა, რომელიც ეფუძნება ისეთ მაჩვენებლებს, როგორიცაა ასაკი, სქესი, ნამსახურების ხანგრძლივობა და განათლება. ასეთი სისტემა თანდათანობით წარსულს ბარდება. ახლა ხშირია შემთხვევები, როცა შრომის ანაზღაურებისას მთავარი ყურადღება ექცევა კონკრეტული საქმიანობის შედეგებს.

სადღეისოდ იაპონური კორპორაციების დიდ ნაწილში ადამიანური რესურსების მართვისათვის ყველაზე დამახასიათებელია მათი დიდი ნაწილის უარი ტრადიციული „მუდმივი დაქირავების“ სისტემაზე და მისი შეცვლა დაქირავების უფრო მდგრადი და დახვეწილი ფორმებით. საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ეკონომიკურ პირობებში „მუდმივი დაქირავების“ ტრადიციული სისტემა არარენტაბელურია საწარმოებისთვის, რამდენადაც იგი ხშირად აფერხებს საწარმოების ახალი, მაღალკვალიფიციური კადრებით უზრუნველყოფას. მიუხედავად ამისა, როგორც სპეციალური კვლევები აჩვენებს, ბოლო წლებშიაც მსხვილი კომპანიების უმეტესობაში (50 პროცენტზე მეტი) შენარჩუნებულია მომუშავეთა დაქირავების ტრადიციული მეთოდი. ამასთან, საწარმოში თითოეულ ახალმიღებულ მუშაკს შეუნარჩუნო მუდმივი დასაქმება ერთსა და იმავე საწარმოში პენსიაში გასვლამდე, სულ უფრო და უფრო ძნელი ხდება. შექმნილი რთული სიტუაციიდან გამოსასვლელად ცდილობენ დაქირავების ძველი სისტემის მოდერნიზებას. პრაქტიკაში გამოიყენება მისი შეცვლის ისეთი ვარიანტი, როგორიცაა მუდმივი დაქირავების ზღვრული ასაკის განსაზღვრა.

ახლანდელ პირობებში იაპონური ფირმების მიერ სამუშაო ძალის დაქირავების ფორმები შეიძლება დაიყოს ორ ჯგუფად: 1) **დაქირავების ჩვეულებრივი ფორმა** და 2) **მუდმივი დაქირავების** ფორმა. დაქირავების ჩვეულებრივი ფორმა, როგორც წესი, გამოიყენება წარმოების გაფართოების პირობებში. იგი ახალდასაქმებულს არ აძლევს ერთ საწარმოში მის პენსიაზე გასვლამდე მუდმივი მუშაობის გარანტიას. დაქირავების აღნიშნული ფორმა საშუალებას აძლევს ფირმას თავისუფლად და სწრაფად დაარეგულიროს დაქირავებული პერსონალის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი

შემადგენლობა. დაქირავების ამავე კატეგორიას მიეკუთვნება **განმეორებითი** ანუ **მეორეული დაქირავება**. მასში იგულისხმება წინათ გათავისუფლებული თანამშრომლის სამუშაოზე მიღება. ასეთ თანამშრომელს არ ეძლევა არავითარი გარანტია და არ მოიცავს რაიმე ვალდებულებას საწარმოს მხრიდან. ამასთან, განმეორებით მიღებულის ხელფასი შეიძლება იყოს შემცირებული, ხოლო მისი სამუშაოდან განთავისუფლება შეიძლება მოხდეს ნებისმიერ დროს.

ამავე ჯგუფში შედის დაქირავების ისეთი ფორმებიც, **როგორიცაა: დროებით დასაქმება, არასრული დასაქმება, დამხმარე მუშების ხანმოკლე პერიოდით დაქირავება, სტუდენტებისა და პენსიონერების დასაქმება და ა. შ.**

უკანასკნელ წლებში იაპონიაში განხორციელდა სერიოზული ცვლილებები **ხელფასის ორგანიზაციის სფეროში.** ზოგადად, იაპონიაში შრომის ანაზღაურების ორგანიზაცია ხორციელდება სატარიფო სისტემის მეშვეობით. ხელფასის სტრუქტურაში თავისი სიდიდით ყველაზე მნიშვნელოვანია შრომის სატარიფო ანაზღაურება და, უპირველეს ყოვლისა, სატარიფო სარგო. იგი იაპონიაში ცნობილია „ძირითადი ხელფასის სახელწოდებით". მას იაპონიის კორპორაციებში შრომის სტიმულირების სისტემაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. სხვადასხვა კორპორაციაში არსებული სხვადასხვა პირობებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, არსებობს სატარიფო განაკვეთის შემდეგი სახეობები: განაკვეთი კვალიფიკაციისთვის, განაკვეთი სამსახურებრივ მოვალეობათა შესრულებისთვის, განაკვეთი სამსახურებრივ მოვალეობათა შეთავსებისთვის და სხვ. ამასთან, თითოეული მათგანი გამოიყენება როგორც დამოუკიდებლად, ასევე შრომით განაკვეთებთან ერთად.

ძირითადი ხელფასის სიდიდე განისაზღვრება შემდეგი ოთხი მაჩვენებლის მიხედვით: **ასაკი, სტაჟი, პროფესიული თანრიგი, შრომის შედეგიანობა.** პირველი ორი მაჩვენებლით მიიღება ე. წ. „პირადი განაკვეთი", მესამე და მეოთხეთი კი ე. წ. „ახალი შრომითი განაკვეთი", რომელსაც სხვაგვარად უწოდებენ „განაკვეთს კვალიფიკაციისთვის". ყოველივე ეს გამოიხატება ხელფასის შესაბამის სატარიფო ბადეში. პირადი სატარიფო განაკვეთი, როგორც უკვე აღინიშნა, ორი ნაწილისაგან შედგება – პირველი განისაზღვრება მომუშავის ასაკით, ხოლო მეორე სტაჟით.

დასკვნა

იაპონურ კომპანიებში ადამიანური რესურსების მართვის ფილოსოფიაში მთავარი ყურადღება ექცევა ადამიანური რესურსების განვითარებას. აქ განსაკუთრებულად ზრუნავენ თანამშრომელთა დასაქმების უზრუნველსაყოფად, რასაც ახერხებენ მომუშავეთა ძირითადი ნაწილის „სამუდამო დაქირავების" სისტემის საშუალებით. ბოლო წლებში ქვეყანასა და მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილებებმა და პროცესებმა განაპირობა ცვლილებები ადამიანური რესურსების მართვის იაპონურ მოდელში.

ვფიქრობთ, ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური გამოცდილების ცოდნას არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს, განსაკუთრებით სამინისტროებსა და ორგანიზაციებში მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე სპეციალისტებისათვის ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტისას, როგორიცაა ამა თუ იმ თანამდებობაზე ორგანიზაციის თანამშრომელთა დაწინაურების დახვეწილი სისტემის შექმნა; თანამშრომელთა გრძელვადიან დაქირავებაზე გადასვლა; მომუშავეთა წარმოებრივი სწავლების სრულყოფა; გუნდური მუშაობის ფართოდ დანერგვა; შრომით კოლექტივში ორგანიზაციული ერთიანობისა და მდგრადი წარმოებრივი გარემოს შექმნა და ა. შ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. პაიჭაძე ნ., ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური გამოცდილება, წიგნში_ პაიჭაძე ნ., ადამიანური რესურსების მართვა, თბ., 2019.

2. პაიჭაძე ნ., პერსონალის მართვის იაპონური გამოცდილება, წიგნში_პაიჭაძე ნ., პერსონალის მართვა, 2003.

3. პაიჭაძე ნ., ადამიანური რესურსების მართვის მსოფლიო პრაქტიკა და ქართული სინამდვილე, ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, #2, 2018.

4. Масаки Имаи_Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний. Переод с английского. М.,2004.

5.Веснин Р. Управление персоналом., 2009.

Nugzar Paichadze

JAPANESE EXPERIENCE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

Summary

The article deals with such issues as the Japanese philosophy of Japanese Experience in Human Resource Management and the basic strategy of its model. The article pays special attention to such issues that are implied in the Japanese paradigm: training, improving motivation and teamwork practices, the importance of having a friendly relationship between managers and ordinary workers, issues of the usefulness of job compensation.

Key words: Human Resource Management , System of "Permanent Employment", Japanese Philosophy And Politics, strategy of the Japanese model of human resource management.

Владимер Папава
Тамара Тапладзе

О НЕКОТОРЫХ МОДИФИКАЦИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. *В статье анализируется проблема глобализации в условиях пандемии COVID-19, а также войны России в Украине и экономических санкций, введенных Западом против России. Показано, что в условиях пандемии имело место турбулентная глобализация, которая многими была воспринята, как начало процесса деглобализации. Война и, особенно, экономические санкции уислили конфронтационный характер мировой экономики, что ознаменовало замену турбулентной глобализации конфронтационной глобализацией.*

Ключевые слова: *пандемия COVID-19, экономические санкции, глобализациия, турбулентная глобализация, конфронтационная глобализаця.*

Пандемия COVID-19, которая началась в 2020 году, и, особенно, война России против Украины (начавшаяся 24 февраля 2022 года), а также экономические санкции введенные Западом против России из-за этой войны, сильно повлияли на мировую экономику, что непосредственно отразилось на процессы глобализации.

После более чем двух лет с начала пандемии COVID-19 есть реальная возможность для обобщения накопленного опыта о характере действий национальных правительств, а также международных организаций по реагированию на основные последствия вызовов пандемии. Вывод, к сожалению, малоприятен, так как и национальные правительства, и международные организации фактически оказались принципиально не готовы к началу пандемии. Что еще более печально, они, можно сказать, оказались в некотором замешательстве, так как коронавирус возник неожиданно и стремительно начал распространятся. Как результат нескоординированного действия национальных правительств, особенно, на начальном этапе пандемии COVID-19 и неготовности международных организаций оперативно реагировать на основные вызовы пандемии, способствовали формированию мнения о завершении процесса

глобализации. В этом контексте необходимо подчеркнуть, что независимо от пандемии COVID-19, а еще точнее до её начала, значительные шаги по стимулированию процесса деглобализации были сделаны президентом США Дональдом Трампом [Sachs, 2017]. В контекст деглобализации вписывается и Brexit, т.е. всем хорошо известный выход Великобритании из состава ЕС.

С целью существенного ограничения быстрого распространения коронавируса, национальные правителсьва многих стран прибегли к крайным мерам временного закрытия функционирования компаний во многих отраслях экономики. А это, со своей стороны вызвало разрывы в глобальных цепочках поставок и создания стоимости. Данная ситуация по своему характеру больше соответствует изоляционистским процессам [Derviş, Strauss, 2020].

Говоря об изоляционизме необходимо принять во внимание, что преодоление им пандемии, которая по своему характеру является глобальным феноменом, принципиально невозможно [Stiglitz, 2020]. Элементарная логика заключается в том, что преодоление пандемии, имеющей глобальный характер, возможно исключительно на основе координированных действий национальных правительств между с собой, а также, и международными организациями [Mazzucato, Torreele, 2020]. Исходя из той же логики, постпандемическое развитие мирововй экономики на основе деглобализации, и тем более на основе изоляционизма, принципиально невозможно [Fung, 2020]. Таким образом, пандемия COVID-19 привела к процессу т.н. процесс псевдо деглобализации, а не настоящей деглобализации [Papava, 2021].

Процесс псевдодеглобализации, со своей стороны, практически иключает деглобализацию как таковую. В тоже время, на фоне псевдодеглобализации актуализируется вопрос о грядущей т.н. новой «волны» глобализации, которая должна способствовать качественному обновлению процесса глобализации на более высоком и принципиально улучшенном уровне [El-Erian, 2020]. В тоже время, эта обновленная глобализация не только не исключает, а наоборот, способстует сосредоточению внимания вокруг проблем экономической, и особенно энергетической [UN, 2021], а также продовольственной безопасности [Blair, Kalibata, 2020].

Таким образом, псевдодеглобализация, как свидетельствует опыт пандемии COVID-19, характеризуется некоторой непоследовательностью и скачкообразностью процесса глобализации. Иными словами, эту псевдодеглобализацию можно квалифицировать как *турбулентную глобализацию* [Papava, 2022c].

В условиях пандемии COVID-19 разработка и широкое распространение вакцин против коронавируса, как и следовало ожидать, непосредственно повлияло на снижении турбулентности глобализации.

В условия незавершенной пандемии COVID-19, 24 февраля 2022 года Россия начала войну в Украине, и как следствие, вскоре Запад ввел экономические санкции против России. Очевидно, что эта война коренным образом изменила контуры мировой экономики [Roubini, 2022], что в итоге, спровоцировала изменение сложившегося миропорядка [Krugman, 2022].

Широкомасштабные экономические санкци против России [BBC, 2022], как и следовало ожидать, непосредственно повлияли на глобальный характер мировой экономики [Furman, 2022]. Перед экономической наукой на повестку дня встали качественно новые проблемы, которые требуют переосмысления функционирования мировой экономики в условиях отмеченных экономических санкций [Papava, 2022a]. В частности, речь идет об изучении процесса трансформации архитектуры мировой экономики и результатов этой трансофрмации как на уровне глобальной экономики, так и на уровне экономик национальных государств [Papava, 2022b].

Экономические санкции против России привели к фактической фрагментации мировой экономики на страны, которые ввели, а также поддержали отмеченные экономические санкции против России, на страны-союзники России (это, прежде всего, Беларусь), и на страны, сохраняющие определенный нейтралитет в этой конфронтационно-экономической схеме (из них наиболее значимыми являются, Израиль, Турция, Китай, Индия и др.).

Из-за конфронтационного характера современной мировой экономики наиболее острые проблемы проявились в таких сферах экономики, как энергетика [Montgomery, 2022] и продовольствие [Farrer, 2022]. В частности, в обеих сферах сформировался такой, чуждый для рыночной экономики феномен, как дефицит, который, к сожалению, стал широкомасштабным вызовом для всей мировой экономики [Kung, 2022]. Можно сказать, помимо войны России в Украине, «паралельно» с ней протекают еще две глобальные войны, а в частности, «Нефтяная война» [Bugriy, 2022] и «Продовольственная война» [Frum, 2022].

Таким образом, конфронтационность является определяющей чертой современной глобальной экономики. В этом контексте необходимо обсудить вопрос о том, насколько совместимыми являются конфронтационность и глобализация, и исключает или нет первая вторую.

Следует признать, что экономические санкции против России по своему характеру являются неполноценными. Это, в частности, обусловлено тем, что некоторые страны ЕС вместе с введением экономических санкций против России все же продолжают закупать российские энергоносители [Dodman, 2022]. Одновременно с этой реальностью, многие страны мира, как об этом было отмечалоно выше, вовсе не присоединились к санкциям против России.

Таким образом, не смотря конфронтационный характер современной глобальной экономики он не то, чтобы исключает глобализацию, а «искажает» её. Иначе говря, война России в Украине и конечно-же тот формат и режим экономических санкций против России, которые ввёл Запад, самой глобализации придает конфронтационный характер, т.е налицо *конфронтационная глобализация* [Papava, 2022c].

Можно констатировать, что пандемия COVID-19 способствовала формированию турбулентной глобализации, которая, в последствии, из-за войны России в Украине и введенных Западом экономических санкций против России, переросла конфронтационную глобализацию.

Выше было подчеркнуто, что в постпандемическом периоде ожидалось качественное обновление глобализации, Эта возможность в условиях конфронтационной глобализации не только не исчезает, а наоборот становится ещё более актуальной. С завершением украинского кризиса [Rousseau, 2022], конфронтационная глобализация уступит место т.е. «лучшей глобализации» [Rodrik, 2022]. Её контуры постепенно будут вырисовываться и окончательный вид примут только после того, как с России будут сняты экономические санкции.

Использованная литература

BBC, 2022. “What Sanctions are being Imposed on Russia over Ukraine Invasion?” *BBC,* June 27. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659>.

Blair T., Kalibata A., 2020. Building Food Security During the Pandemic. *Project Syndicate,* May 7, <https://www.project-syndicate.org/commentary/four-ways-to-boost-food-security-during-covid19-pandemic-by-tony-blair-and-agnes-kalibata-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=2ad6876daf-sunday_newsletter_10_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-2ad6876daf-93567601&mc_cid=2ad6876daf&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

Bugriy M., 2022. The Oil War: Facing EU Embargo, Russia Targeted Ukraine’s Supplies. *Eurasia Review,* May 20, <https://www.eurasiareview.com/20052022-the-oil-war-facing-eu-embargo-russia-targeted-ukraines-supplies-analysis/>.

Derviş K., Strauss S., 2020. What COVID-19 Means for International Cooperation. *Project Syndicate,* March 6. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-cooperation-can-prevent-next-pandemic-by-kemal-dervis-and-sebasti-n-strauss-2020-03>.

Dodman B., 2022. Baltic States End Russian Gas Imports – But Can the Rest of Europe Follow Suit? *France 24,* April 5, <https://www.france24.com/en/business/20220405-baltic-states-end-russian-gas-imports-%E2%80%93-but-can-the-rest-of-europe-follow-suit>.

El-Erian M. A., 2020. Navigating Deglobalization. *Project Syndicate,* May 11, <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-deglobalization-two-priorities-by-

mohamed-a-el-erian-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=3ce69c95d3-sunday_newsletter_17_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-3ce69c95d3-93567601&mc_cid=3ce69c95d3&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

Farrer, M., 2022. Ukraine War has Stoked Global Food Crisis that Could Last Years, Says UN. *The Guardian*, May 19, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/19/ukraine-war-has-stoked-global-food-crisis-that-could-last-years-says-un>.

Frum D., 2022. The Food War. *The Atlantic*, March 8, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/03/rising-food-prices-ukraine-russia-war/626967/>.

Fung V. K., 2020. The Trade Cure for the Global Economy. *Project Syndicate*, April 22, <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-crisis-revive-multilateralism-open-trade-by-victor-k-fung-2020-04?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=871db40e9f-sunday_newsletter_26_04_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-871db40e9f-93567601&mc_cid=871db40e9f&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

Furman J., 2022. The Economic Consequences of the Ukraine War. *Project Syndicate*, February 25, <https://www.project-syndicate.org/commentary/economic-consequences-of-ukraine-war-by-jason-furman-2022-02>.

Krugman P., 2022. How the Putin Shock Might Affect the World Economy. *The New York Times*, March 8, <https://www.nytimes.com/2022/03/08/opinion/putin-russia-ukraine-economy-sanctions.html>.

Kung C., 2022. Bracing for the Era of Economic Shortage. *Eurasia Review*, March 24, <https://www.eurasiareview.com/24032022-bracing-for-the-era-of-economic-shortage-analysis/>.

Mazzucato M., Torreele E., 2020. How to Develop a COVID-19 Vaccine for All. *Project Syndicate*, April 27, <https://www.project-syndicate.org/commentary/universal-free-covid19-vaccine-by-mariana-mazzucato-and-els-torreele-2020-04?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=64d8372856-sunday_newsletter_03_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-64d8372856-93567601&mc_cid=64d8372856&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

Montgomery S. L., 2022. War in Ukraine is Changing Energy Geopolitics. *The Conversation*, March 3, <https://theconversation.com/war-in-ukraine-is-changing-energy-geopolitics-177903>.

Papava V., 2021. On Pseudo De-Globalization, Silk Road of Global Value Chains and Role of Georgia. *Eurasia Review*, October 18, <https://www.eurasiareview.com/18102021-on-pseudo-de-globalization-silk-road-of-global-value-chains-and-role-of-georgia-oped/>.

Papava, V., 2022a. On Sanctionomics. *Eurasia Review*, March 14, <https://www.eurasiareview.com/14032022-on-sanctionomics-oped/>.

Papava V., 2022b. On the Main Challenges of the Architecture Transformation of the World Economy. *Eurasia Review*, March 31, <https://www.eurasiareview.com/31032022-on-the-main-challenges-of-the-architecture-transformation-of-the-world-economy-oped/>.

Papava V., 2022c. Pandemic, War and Economic Sanctions: From Turbulent to Confrontational Globalization. *Eurasia Review*, May 23, <https://www.eurasiareview.com/23052022-pandemic-war-and-economic-sanctions-from-turbulent-to-confrontational-globalization-oped/>.

Rodrik D., 2022. A Better Globalization Might Rise from Hyper-Globalization's Ashes. *Project Syndicate*, May 9, <https://www.project-syndicate.org/commentary/after-hyperglobalization-national-interests-open-economy-by-dani-rodrik-2022-05>.

Roubini N., 2022. Russia's War and the Global Economy. *Project Syndicate*, February 25, <https://www.project-syndicate.org/onpoint/russias-war-and-the-global-economy-by-nouriel-roubini-2022-02>.

Rousseau R., 2022. Three Months into the Russia-Ukraine War: Four Potential Outcomes. *Eurasia Review*, May 15, <https://www.eurasiareview.com/15052022-three-months-into-the-russia-ukraine-war-four-potential-outcomes-analysis/>.

Sachs J., 2017. Global Cooperation is the Only Way Forward for the US. *World Economic Forum*, January 6, <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/jeffrey-sachs-global-cooperation-is-the-only-way-forward-for-the-us/>.

Stiglitz J. E., 2020. Plagued by Trumpism. *Project Syndicate*, March 9, <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-coronavirus-failure-of-small-government-by-joseph-e-stiglitz-2020-03?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

UN, 2021. Enhancing Energy Security in the Context of the Coronavirus Disease Pandemic for a Greener, More Resilient and Inclusive Energy Future in the Region. *UN Economic and Social Council*, February 1, <https://www.unescap.org/sites/default/d8files/event-documents/ESCAP_77_17_E.pdf>.

Vladimer Papava
Tamar Tapladze

ON SOME MODIFICATIONS OF GLOBALIZATION

Summary

Since 2020, the global economy has been influenced by such non-economic phenomena as the COVID-19 pandemic, Russia's war in Ukraine and economic sanctions imposed by the West against Russia.

Due to the rupture of global supply chains during the pandemic, the erroneous impression that the process of globalization has ended, and the process of de-globalization and isolationism has begun. What actually took place was not deglobalization, but pseudo-deglobalization.

Based on the global nature of the pandemic, overcoming it is possible only with a global approach. And isolationism is useless in overcoming the pandemic. Economic development in the post-pandemic period is possible only with a global approach to the world economy. At the same time, the new contours of globalization must necessarily take into account the issues of economic security. First of all, we are talking about energy and food security.

In the context of the COVID-19 pandemic, the so-called turbulent globalization has taken shape.

Russia’s war in Ukraine, and especially the economic sanctions imposed by the West against Russia, provoked the formation of a confrontational nature of the world economy. Since not all countries of the world have joined these economic sanctions, and many EU countries continue to buy Russian gas and oil, the process of globalization has not disappeared at all, but has turned into confrontational globalization.

It is obvious that after the end of this war, and especially after the lifting of the noted economic sanctions from Russia, the world will begin a renewed process of globalization, which, in principle, is an irreversible process.

Keywords: *COVID-19 pandemic, economic sanctions, globalization, turbulent globalization, confrontational globalization.*

ავთანდილ სულაბერიძე
ვლადიმერ სულაბერიძე
ვანო შუშტაკაშვილი

COVID-19-ის პანდემიის დემოგრაფიული შედეგები საქართველოში

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია საქართველოში 2019-2020 წ.წ განვითარებული COVID-19-ის პანდემიის პირობებში დემოგრაფიული მიმართულებით მომხდარი ცვლილებებით გამოწვეული შედეგები, რომლის თანახმად დემოგრაფიული განვითარების რეგრესი აღინიშნება. დღის წესრიგში დგება პანდემიით გამოწვეული საზოგადოებრივი ზარალის ფართოდ შესწავლა და პრევენციული ღონისძიებების შემუშავება. საკითხის აქტუალურობას აძლიერებს არა მხოლოდ პანდემიის თავისებურებათა გამოვლენა, არამედ პოსტპანდემიური პერიოდის შესაძლო სცენარებისა და ტრენდების გააზრება რეგიონულ ჭრილში.*

ამ თვალსაზრით წარმოდგენილია პანდემიოლოგიის ერთ-ერთი დარგის, პანდემიის დემოგრაფიის მიმართულებით, მისი გავრცელების ხანმოკლე პერიოდში არსებული კორნადემოგრაფის დემოგრაფიულ-სტატისტიკური ანალიზი ცალკეული დემოგრაფიული პროცესების მიხედვით. გამოკვლევიდან იკვეთება, რომ თუ არ გატარდა აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკა, პანდემიამდე არსებული დემოგრაფიული კრიზისის ფონზე წარმოქმნილი დემოგრაფიული კოლაფსი კიდევ უფრო გაამწვავებს პოსტპანდემიურ პერიოდში დეპოპულაციას.

საკვანძო სიტყვები: *პანდემიის დემოგრაფია, კორონა დემოგრაფია, დემოგრაფიული კოლაფსი, პოსტპანდენიური პერიოდი, დემოგრაფიული ქცევა.*

COVID-19-ის პანდემიის მიუხედავად მოკლე პერიოდისა, მსოფლიოს დემოგრაფთა შორის პანდემიის შემდეგ გარკვეული დაბნეულობა აღინიშნება: ჯერ კიდევ შეუსწავლელია რამდენად დაირღვა (დაირღვევა) მსოფლიოს და ცალკეულ რეგიონებში პანდემიამდე არსებული მოსახლეობის სოციალურ-დემოგრაფიული ქცევა; რა ცვლილებებია მოსალოდნელი მეორე და მესამე დემოგრაფიული პერიოდის გადასვლის პირობებში ოჯახის სოციალურ-დემოგრაფიულ და მიგრაციულ ქცევაში; როგორი იქნება პოსტპანდემიურ პერიოდში გლობალური ფაქტორების გავლენა დემოგრაფიულ კრიზისზე, რამდენ ხანს გაგრძელდება დაწყებული დეპოპულაცია და სხვ.

როგორც ვხედავთ, კითხვები მრავლადაა, რომლებზეც პასუხის გაცემა მოითხოვს დემოგრაფიულ პროცესთა კვლევის თვისებრივად ახალი მეთოდოლოგიის შემუშავებას. აღნიშნულმა დღის წესრიგში დააყენა ახალი ინტერდიციპლინალური მეცნიერების დარგის პანდემოლოგიის ერთ-ერთი მიმართულების პანდემიის დემოგრაფიის ფორმირება, რომელსაც პანდემიის სახეობის შესაბამისად კორონადემოგრაფია ვუწოდეთ.

საკითხის უკეთ წარმოჩენის მიზნით, საქართველოს ბოლო 30-წლიანი სოციალურ-დემოგრაფიული განვითარება ორ, პანდემიამდელ და პანდემიის პერიოდებად მოკლედ განვიხილოთ.

პანდემიამდელ პერიოდში ქვეყნის სოციალურ-დემოგრაფიულ განვითარებაში გადამწყვეტი როლი წმინდა დემოგრაფიულ ფაქტორებთან შედარებით არადემოგრაფიულ ფაქტორებს უკავშირდება. აღნიშნულის შედეგად პანდემიამდელ პერიოდამდე აღინიშნა მოსახლეობის პერმანენტული კლება. ბოლო 30 წლის

განმავლობაში საქართველოს მოსახლეობა დაახლოებით 1/3-ით შემცირდა, რაც მოსახლეობის ბუნებრივი მატების შემცირებაზე მეტად დიდმასშტაბიანმა მიგრაციამ განაპირობა. მარტო 2010-2020 წლებში მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ 140 ათასს მიაღწია.

აღნიშნულის შედეგად დღეისათვის რეპროდუქციული და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის წილი (85%) ემიგრანტებში 2-ჯერ და მეტად აღემატება მათსავე წილს ქვეყნის მთელ მოსახლეობაში (41%). ანუ 2-ჯერ და მეტად შემცირდა ფიზიკურად არსებული რეპროდუქციული პოტენციალი, ხოლო თუ გავითვალიწინებთ ქალთა უნაყოფობის საკმაოდ მაღალ მაჩვენებელს – 15,0% (5,0 %-პირველადი და 10, 0 % – მეორეული), საერთო ჯამში კიდევ უფრო მცირდება ქვეყნის რეპროდუქციული პოტენციალი, რაც მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების რეჟიმის შენარჩუნებისთვის არასაკმარისია.

1991 წლიდან დღემდე ქვეყანაში 6.5 წლით გაიზარდა მოსახლეობის მედიანური ასაკი და მოსახლეობის დაბერების მაჩვენებელმა 15,2 %-ს მიაღწია. ასეთმა შედეგმა განაპირობა ისედაც რეგრესული ტიპის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის კიდევ უფრო მეტად გაუარესება და მასთან ერთად საქორწინო ასაკის მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურაც, რამაც ქორწინებითი ქცევის ტრანსფორმაციასთან (ქორწინებათა გადავადება) ერთად შეამცირა ქორწინებათა რაოდენობა ახალგაზრდულ ასაკში.

დემოგრაფიულმა დაბერებამ არსებითად გაზარდა მოკვდაობა. მართალია, იგი ჩამორჩება ევროპის ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებს, მაგრამ სტრუქტურული თვალსაზრით (ჩვილთა და ახალგაზრდულ ასაკებში მოკვდაობა) აშკარად არასახარბიელო მდგომარეობაა.

დემოგრაფიული კრიზისი გაამწვავა მეორე დემოგრაფიულმა გადასვლამ, რომელმაც ქორწინებით ქცევასთან ერთად მნიშვნელოვნად შეცვალა რეპროდუქციული ქცევა, რაც აისახა ოჯახში ბავშვის ყოლის მოთხოვნილების შემცირებით. 2000 წლიდან დომინანტური გახდა მცირეშვილიანობა, რასაც ხელი შეუწყო პირველ ქორწინებათა და ბავშვის შობისას დედის საშუალო ასაკის ზრდამ. 1990 წლიდან პანდემიის დაწყებამდე საშუალოდ წელზე გაანგარიშებით, დაბადებულთა რაოდენობის თითქმის მთლიან ნიველირებას ახდენდა ქვეყნიდან ემიგრაციის მაჩვენებელი (შესაბამისად, 51.7 ათასი და 51.0 ათასი), ხოლო გარდაცვლილთა რაოდენობა (49.0 ათასი) პირდაპირ აისახებოდა ქვეყნის მოსახლეობის აბსოლუტურ კლებაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ წინა პანდემიებისგან განსხვავებით COVID-19-ის პანდემია მოკლე პერიოდით, მხოლოდ ორ წელს (2020-2021 წწ) გრძელდებოდა, დემოგრაფიული თვალსაზრით მნიშვნელოვანი დასკვნის საშუალება მოგვცა: პანდემიის პერიოდში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკითხვები ადასტურებენ დინამიკაში „პანდემიის ძალისგან" გამოწვეულ დემოგრაფიული ქცევის არასტსტაბილურობას, რაც დემოგრაფიული პროცესების მაჩვენებელთა ნახტომისებურ ცვლილებაში აისახა. მაგალითად, პანდემიის პირობებში, პირველად 1959 წლის შემდეგ, 2020 წელს დაფიქსირდა მიგრაციის დადებითი სალდო (15732 კაცი), რის შედეგადაც, წინა წლებთან შედარებით, 3303 კაცით გაიზარდა საქართველოს მოსახლეობა. რომ არა დეპოპულაცია (-4017 კაცი), საქართველოს მოსახლეობა 2020 წლისთვის წინა წელთან შედარებით 19749 კაცით გაიზრდებოდა და ნაცვლად არსებულისა, 3 739 910 კაცი იქნებოდა. ამასთან 2020 წელი მაინც ატიპურად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც პანდემიის გამო მოხდა არა მარტო მიგრაციის შემცირება, არამედ შრომითი მიგრანტების სამშობლოში იძულებითი დროებითი მასობრივი დაბრუნება.

მეტ-ნაკლებად განსხვავებული ვითარება აღინიშნა 2021 წელს. შობადობის კლებისა და მოკვდაობის მკვეთრი ზრდის შედეგად მოსახლეობის ბუნებრივი კლება 13960 კაცამდე გაიზრდა და დეპოპულაციის მაჩვენებელმა -3,8 პრომილე შეადგინა. ამასთან, თუ წინა წელს მიგრაცია დადებითი (4,2 %) იყო, 2021 წელს ქვეყნიდან გასულთა მაღალი ინტენსივობის (26 ათასი კაცი) შედეგად მიგრაციის უარყოფით მაჩვენებელი -7,0 % დაფიქსირდა. დღეისათვის საქართველოში შენარჩუნებული მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების ქვედა ზღვარი (2.0), მოსალოდნელი დეპოპულაციის გაძლიერებაზე მიგვანიშნებს.

ამდენად, პანდემიამდე არსებული დემოგრაფიული კრიზისი პამდემიის პერიოდში დემოგრაფიულ კოლაფსში გადაიზარდა, რაც დღის წესრიგში აყენებს ერის ფიზიკური უწყვეტობის პრობლემების გადაჭრას.

დღეისათვის შეუსწავლელია თუ რა სოციალურ-დემოგრაფიული საფრთხეებია მოსალოდნელი პოსტპანდემიურ პერიოდში, რომლის შესაბამისად აუცილებელია შესაძლო სცენარებისა და ტრენდების გააზრება. აღნიშნულ პრობლემაზე კომპლექსური ფუნდამეტური კვლევა უსახსრობის გამო დემოგრაფებს ჯერ არ ჩაუტარებიათ. თუ იგი, ერთი მხრივ, ინოვაციურია და მეცნიერულ სიახლეთა საფუძველია, მეორე მხრივ, შეუძლებელია სათანადო დაფინანსების გარეშე.

პოსტპანდემიურ პერიოდში მოსალოდნელია დეპოპულაციის მასშტაბის გაფართოება და მოსახლეობის აღწარმოების დეპოპულაციური ტიპის განვითარება. აღნიშნული ტიპის ფორმირება გარკვეულწილად თვისებრივად განსხვავებული იქნება ევროპის ქვეყნებისგან, სადაც დეპოპულაციის პროცესი კარგა ხანია დაწყებულია. გასათვალისწინებელია, რომ ქართულ ოჯახში მიმდინარეობს თანამედროვე ევროპული ქცევის სოციალურ-დემოგრაფიული მოდერნიზაციაც, რაც დეპოპულაციის პროცესს კიდევ უფრო გაამწვავებს.

რამდენადაც სოციალურ-დემოგრაფიულ ქცევაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს არის, ერთი მხრივ, გლობალიზაცია, მეორე მხრივ, ადგილობრივი ლოკალური თავისებურებანი, შესაბამისად, გლობალური ხასიათის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ კვლევასთან ერთად, გათვალისწინებულია ეროვნული მნიშვნელობის სპეციფიკური საკითხების კვლევაც. პირველი ითვალისწინებს პოსტ-პანდემიურ პერიოდში მოსახლეობის აღწარმოების ორი ძირითადი პოსტულატის რეპროდუქციულ და თვითმოვლით ქცევასთან ერთად მიგრაციის, დეპოპულაციის, ოჯახის მოდერნიზაციისა და თაობათაშორისი ურთიერთობების თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხების კვლევას, მეორე, სოციოლოგიურ გამოკვლევებთან ერთად, – 2024 წლის საქართველოს მოსახლეობის აღწერის მასალების საფუძველზე მოსახლეობის აღწარმოებისა და ოჯახის მოდერნიზაციის რეგიონული სპეციფიკური თავისებურებების გამოვლენას.

დასკვნა

პანდემია, როგორც არადემოგრაფიული ფაქტორი, უშუალოდ დაკავშირებულია დემოგრაფიულ პროცესებთან და მეტ-ნაკლებად განაპირობებს მათი განვითარების საბოლოო შედეგებს. ამასთან, კვლევისას გასათვალისწინებელია პანდემიამდელ პერიოდში დემოგრაფიულ პროცესებზე მოქმედ ფაქტორთა სიმწვავე და განვითარების ტენდენციები, რომელთა შესწავლის გარეშეც შეუძლებელია ერთმნიშვნელოვნად და ცალსახად შევაფასოთ პანდემიის უარყოფითი ან დადებითი გავლენა დემოგრაფიულ პროცესებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. (2020). გლობალიზაცია და პანდემიის ეკონომიკური პრობლემები. ჟ. ეკონომიკა და ბიზნესი. №2. გვ. 31-36.

2. გომელაური ნ. (2020). პანდემიის სოციოლოგია. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის შრომათა კრებული „დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები“. გვ.160-175. გვ.37-43.

3. Alwis A.de.“Coronomics – PlanYour Eggs and the Basket!” *Daily FT*, 2020, February 25, www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109

4. Black D. Sociology of Pandemic. http://socialgeometer.com/index.php/2020/03/16/sociology-of-pandemic/.

5. Capriano R.M. Sociologist explains how coronavirus might change the world around us. https://phys.org/news/2020-04-sociologist-coronavirus-world.html.

6. Grmek M.D. Les maladies a I’ aube de la civilisation occidentale. Paris, 1994.

7. Fitzpatrick K. Survey shows regions of elevated food insecurity due to COVID-19 pandemic. https://news.uark.edu/articles/52820/survey-shows-regions-of-elevated-food-insecurity-due-to-covid-19-pandemic.

8. Omran A. R. The epidemiologic transition: a theory of the epidemiology of population change. Milbank, Memorial Found Quarterly. 1971.

9. PapavaV. (2020). Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine. Eurasia Review. Journal of Analysis and News, March 29, https://www.eurasiareview.com/29032020

Avtandil Sulaberidze
Vladimer Sulaberidze
Vano Shushtakashvili

THE DEMOGRAPHIC CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC IN GEORGIA

Summary

In this article, we analyze the consequences derived from the changes in demographic behavior under conditions of the COVID-19 pandemic during 2019-2020 in Georgia. According to these results, the regress of demographic development is noted. Studying the societal loss caused by the pandemic in depth and coming up with preventative measures are something that take place on the agenda. The urgency of the issue is strengthened not only by manifestation of the peculiarities of the pandemic, but also analysis of the possible scenarios and trends of the post-pandemic period in regional terms.

In this regard, we have presented the demographic-statistical analysis of corona demography, which is one of the fields of pandemology in the direction of the demography of pandemics, during the short period of the pandemic, according to separate demographic processes. The research reveals that if the state does not implement an active demographic policy, the demographic collapse, which came into existence against the background of demographic crisis before the pandemic, will further aggravate depopulation in the post-pandemic period.

Key words: demography of pandemics, corona demography, demographic collapse, post-pandemic period, demographic behavior.

თეიმურაზ შენგელია

ტრანსნაციონალურ კომპანიებში სოციალური კაპიტალის ემპირიული გაზომვის მეთოდოლოგია

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია სოციალური კაპიტალის ემპირიული გაზომვისადმი არსებული ანალიტიკური მიდგომები და შესაძლებლობები. მასში წარმოდგენილია სოციალური კაპიტალის ცნების ახლებური გააზრება, გაზომვის ორიგინალური მეთოდოლოგია, რომელიც იძლევა შესაძლებლობას, შევაფასოთ სოციალური კაპიტალის დონე საერთაშორისო კომპანიაში. კვლევის შედეგად მიღებული ემპირიული მონაცემების საფუძველზე შესაძლებელია მოვახდინოთ სოციალური კაპიტალის დიაგნოსტიკა და მონიტორინგი.*

საკვანძო სიტყვები: *სოციალური კაპიტალი, ნდობა, სოციალური ქსელები, ორგანიზაციული კულტურა, სოციალური კაპიტალის კონფიგურაცია, გაზომვის მეთოდოლოგია.*

შესავალი

სოციალური კაპიტალი ადამიანური ურთიერთობების კომპლექსია, რომელიც განიცდის კონვერტირებას კაპიტალის სხვა ფორმებში. საერთაშორისო კომპანიაში ასეთი კაპიტალის არსებობა ხელს უწყობს მისი საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებას. ანალოგიური პროცესები მიმდინარეობს სოციალურ დონეზე – საკუთრივ საზოგადოებაში. საზოგადოებას, რომელსაც აქვს სოციალური კაპიტალის მარაგი, ეკონომიკურ განვითარებაში უფრო წარმატებულია, ადამიანები კი უფრო ჯანმრთელნი და ბედნიერები არიან [Almedom, 2005]. სოციალური კაპიტალი აკმაყოფილებს ეკონომიკური კაპიტალის ისეთ მახასიათებლებს, როგორიცაა: შეზღუდულობა, დაგროვების შესაძლებლობა, ლიკვიდურობა, კონვერტაციის, ტრანსფერის უნარი. სოციალური კაპიტალის დაგროვების უნარი არ წარმოადგენს ინდივიდუალურ მახასიათებელს, არამედ ის იმ ქსელის სპეციფიკაა, რომელშიც ჩართული არიან ინდივიდები [Shengelia, 2017]. დღეისათვის, სოციალური კაპიტალის გავლენა ეკონომიკაზე დადასტურებულია მთელ რიგ კვლევებში [Shengelia, 2017]. მათში, როგორც წესი, დადგენილია სოციალური კაპიტალის (პირველ რიგში, ნდობის) კავშირი ეკონომიკურ მაჩვენებლებთან. ეს ცხადყოფს ნდობის ფაქტორის მაღალ როლს ეკონომიკურ განვითარებაში, მაგრამ სრულად ვერ ხსნის სოციალური კაპიტალის გავლენას ბიზნესურთიერთობებზე. სოციალური კაპიტალის ქროსს-კულტურული შედარებები გახდა ბიზნესის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი [Fukuyama,1999].

ცხადია, რომ სოციალური კაპიტალის ბიზნესზე გავლენის მექანიზმის დადგენა შეუძლებელია მისი კვლევისთვის მეთოდების სრულყოფის გარეშე. სოციალური კაპიტალის შესწავლაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ტრანსნაციონალურ კომპანიებს (ტნკ), რომლებიც გამოირჩევიან თავიანთი სპეციფიკითა და თავისებურებებით. ამ კონტექსტში აქტუალურია ტნკ-სა და მის ფილიალებს შორის შიდა ინტეგრაციის, კოორდინაციისა და რესურსების გაცვლის ხარისხის ამაღლება. კვლევებმა აჩვენა, რომ ისინი ხშირად არ არიან ამ კომპანიების ეფექტიანობის ამაღლებაზე ორიენტირებული (Burt, 2007.).

მეცნიერთა აზრით, მნიშვნელოვანია სოციალური კაპიტალის გამოყენება ტნკ-ის შტაბბინასა და ფილიალებს შორის ნდობის ასამაღლებლად (Kostova., Roth. 2003). სოციალური კაპიტალის კონცეფცია მნიშვნელოვანია ტნკ-ების ახალი საკადრო სტრატეგიების შემუშავების პროცესში. იმის გაგების გარეშე, თუ როგორ მუშაობენ

სოციალური ქსელები სხვადასხვა ქვეყნებში, რთულია სწორი საკადრო გადაწყვეტილებების მიღება (Adler, Kwon. 2002).

საერთაშორისო კომპანიის დონეზე სოციალური კაპიტალის გაზომვის პროცესში მნიშვნელოვანია დავადგინოთ, თუ ვინ სარგებლობს სოციალური კაპიტალის გამოყენების უფლებით – ინდივიდი თუ ორგანიზაცია. ამ კითხვაზე პასუხი არაერთაზროვანია. ერთი მხრივ, ორგანიზაციის სოციალური კაპიტალი არ შეიძლება არსებობდეს მისი მატარებლების-ინდივიდების გარეშე. ცხადია, რომ თუ ორგანიზაციას დატოვებს მისი ყველა თანამშრომელი, სოციალური კაპიტალიც გაქრება [Knoke, 1999]. მეორე მხრივ, ორგანიზაციის სოციალური კაპიტალი, მიუხედავად იმისა, რომ ის შედგება თანამშრომლების ინდივიდუალური სოციალური კაპიტალისგან, ეკუთვნის ორგანიზაციას როგორც მთლიანს და გამოხატავს ბაზარზე კომპანიის კარგ რეპუტაციას.

საერთაშორისო კომპანიის სოციალური კაპიტალი, როგორც კვლევითი კატეგორია

სოციალური კაპიტალის ემპირიული გაზომვა ორი სერიოზული პრობლემის წინაშე დგას. ეს არის:

1. ამ კონცეფციის ეკლექტიკური ბუნება;
2. მისი მრავალმხრივი ზემოქმედება ორგანიზაციაზე.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი: სოციალური კაპიტალი არის ეკლექტიკური კონცეფცია, რომლის ფუნქციონირება კონკრეტული ორგანიზაციის დონეზე რთულია. როგორც კვლევითი კატეგორია, სოციალური კაპიტალი არის რთული მეთოდოლოგიური კონსტრუქცია და ის მოიცავს სამ ურთიერთდაკავშირებულ კომპონენტს: ნდობას, სოციალური ურთიერთქმედებას (ქსელებს), ნორმებსა და წესებს (კულტურას). ორგანიზაციულ გარემოში სამივე კომპონენტი მჭიდროდ არის დაკავშირებული, თუმცა სოციალური კაპიტალის გაზომვის პროცესში ის ჩვეულებრივ დაიყვანება მისი ერთ-ერთი კომპონენტის – ნდობის, ქსელების ან ორგანიზაციული კულტურის ანალიზამდე. ამიტომ სოციალური კაპიტალის გაზომვის მეთოდოლოგია აწყდება მისი სამივე კომპონენტის გათვალისწინების პრობლემას.

სოციალური კაპიტალის ინდივიდუალური ასპექტების გაზომვის არსებული მეთოდებისგან განსხვავებით, წარმოდგენილ მიდგომაში განიხილება სოციალური კაპიტალის სამივე ასპექტი, რომელიც ასახავს სოციალური ურთიერთობების მდგომარეობას და ხარისხს სამივე პარამეტრის მიხედვით.

საერთაშორისო კომპანიაში სოცილური კაპიტალის კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის ობიექტად ჩვენ მიერ შეირჩა საერთაშორისო კომპანია „Integration Point Georgia“. სოციალური კაპიტალის გასაზომად გამოყენებულია სტანდარტიზებული კითხვარი. მასში აისახა სამი ძირითადი ბლოკი – ნდობა, ურთიერთქმედება, ინტერნალიზებული ნორმატიულობა, ასევე ინფორმაცია რესპონდენტის პიროვნული მახასიათებლების შესახებ. სოციალური კაპიტალის თითოეული კომპონენტისთვის, კითხვარების ნაკრები შემუშავდა პოლარული განსჯის ფორმატში, რომელშიც რესპონდენტებს სთხოვენ მოახდინონ შეაფასება რაოდენობრივი სკალის მიხედვით („სრულად შეესაბამებადან“ „გარკვეულად შეესაბამებამდე“. შუალედური მნიშვნელობაა

„საკმაოდ შეესაბამება“). სკალა შეგნებულად არის შემუშავებული ისე, რომ არ შეიცავს დადებით ან უარყოფით ქულებს, რათა თავიდან იქნეს აცილებული შეფასების ნორმატიული ხასიათი. რესპონდენტის მთავარი ამოცანაა შეაფასოს რეალური სიტუაცია. ტნკ-ების სოციალური კაპიტალის კომპონენტების შეფასება ხორციელდება სხვადასხვა დონეზე: განყოფილებები, მთლიანად კომპანია და ჯგუფი. როგორც საპილოტე კვლევამ აჩვენა, რიგითი თანამშრომლები ცუდად ერკვევიან კომპანიების ჯგუფის დონეზე არსებულ სიტუაციაში, ამიტომ ჩვენ გამოვიყენეთ ორი ტიპის კითხვარი – ცალ-ცალკე მენეჯერებისთვის და რიგითი თანამშრომლებისთვის. თანამშრომლები აფასებენ სოციალური კაპიტალის კომპონენტებს თავიანთი განყოფილებებისა და კომპანიის დონეზე, ხოლო მენეჯერები კომპანიისა და ჯგუფის დონეზე. რესპონდენტთა ჯგუფების მიხედვით სოციალური კაპიტალის (სკ) შეფასების დონეები წარმოდგენილია № 1 ცხრილში (იხ.ცხრილი №1).

ცხრილი №1

რესპონდენტთა ჯგუფების მიხედვით სოციალური კაპიტალის (სკ) შეფასების დონეები

ურთიერთქმედების დონე	განყოფილებები	კომპანია	ჯგუფი
თანამშრომლები	სკ-ს შეფასება განყოფილებების დონეზე	სკ-ს შეფასება კომპანიის დონეზე	
მენეჯერები		სკ-ს შეფასება კომპანიის დონეზე	სკ-ს შეფასება ჯგუფის დონეზე

ამრიგად, კომპანიის დონეზე სოციალურ კაპიტალს აფასებენ როგორც რიგითი თანამშრომლები, ასევე მენეჯერები. განყოფილებების დონეზე აფასებენ მხოლოდ თანამშრომლები, ხოლო კომპანიის ჯგუფის დონეზე – მხოლოდ მენეჯერები. კითხვები თანამშრომლებისთვის და მენეჯერებისთვის იდენტურია, რაც იძლევა შესაძლებელობას, შევაფასოთ სოციალური კაპიტალი კომპანიის ყველა თანამშრომლის მიერ.

ზოგადად, თითოეულ დონეზე სოციალური კაპიტალის მახასიათებლები შეიძლება შეფასდეს სამი პარამეტრის: სოციალური კაპიტალის დონის, სიძლიერისა და ეფექტის მიხედვით, რომლებიც განისაზღვრება შიდაორგანიზაციულ ინტეგრაციაზე მისი გავლენის ბუნებით. სოციალური კაპიტალის დონე განისაზღვრება მიღებული მონაცემების გათვალისწინებით გამოთვლილი კოეფიციენტების საფუძველზე, რომლებიც სხვადასხვა განყოფილებებში და მთლიანად კომპანიაში იძლევა მისი სტრუქტურის შესახებ მკაფიო, განზოგადებულ სურათს. ანალიზში გამოყენებულია სოციალური კაპიტალის შემდეგი კოეფიციენტები:

1. სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტი (სკიკ).
2. სოციალური კაპიტალის ზოგადი კოეფიციენტები: ნდობის კოეფიციენტი (ნკ), ურთიერთქმედების ღიაობის კოეფიციენტი (ღკ), ინტერნალიზებული ნორმატიულობის კოეფიციენტი (ინკ).
3. კერძო კოეფიციენტები (ნკ): ნდობა-კომპეტენტურობის (ნკ), ნდობა-წესიერების (ნკ), ნდობა-მზრუნველობის (ნკ), ვერტიკალის მიხედვით ნდობის (ნკ); ინფორმირებულობის (ნკ), თანამშრომლობის (ნკ) და ა.შ.

სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტის, ისევე როგორც მისი ცალკეული კომპონენტების დამახასიათებელი ზოგადი კოეფიციენტების

ინტერპრეტაციისთვის, უფრო ინფორმაციული და სწორია შედარებითი პერსპექტივის გამოყენება. ამ მიზნით ხდება დროში კოეფიციენტების ცვლილებების დინამიკის გათვალისწინება. ინსტრუმენტთა ნაკრებში გამოყენებულია სტატისტიკური ანალიზის ისეთი მეთოდები როგორიცაა: კორელაციის კოეფიციენტების გამოთვლა (ორმხრივი ურთიერთობის განსაზღვრა პირსონის R-ის გამოყენებით). ქულობრივი შეფასება გამოითვლება საშუალო შეწონილი მაჩვენებლების მიხედვით (ვარიანტი „საშუალოები" SPSS პროგრამაში).

სოციალური კაპიტალის სიძლიერე/სისუსტე (არასტაბილურობა) განისაზღვრება ჰორიზონტალური კონფიგურაციის ჰარმონიის ინდიკატორით, ანუ სოციალური კაპიტალის სხვადასხვა კომპონენტის წვლილის დადგენით მისი ზოგად დონეში.

სოციალური კაპიტალის ზოგადი დონის, როგორც შრომითი კოლექტივის ინტეგრაციული ფაქტორის შეფასება ხდება სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტების გაანგარიშების საფუძველზე განყოფილებების, კომპანიისა და ჯგუფის დონეზე. სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტები იძლევა მთლიანად ორგანიზაციისთვის მისი დონის, დადებითი თუ უარყოფითი ხასიათის შესახებ წარმოდგენას. ჩვენს კვლევაში სოციალური კაპიტალის მთლიანი ინტეგრალური კოეფიციენტი კომპანიისთვის იყო 0.34 (იხ. ცხრილი №2), რაც მიუთითებს მთლიანი ორგანიზაციის სოციალური კაპიტალის მაღალ დონეზე. ამავდროულად, სოციალური კაპიტალის სტრუქტურის ანალიზი აჩვენებს მის საკმაოდ მნიშვნელოვან შეუსაბამობებს სხვადასხვა დონეზე. ყველაზე მაღალი ქულა ქვედანაყოფების დონეზეა (0,48), კომპანიის დონეზე (0,31), ჯგუფის დონეზე (0,12). შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სწორედ დეპარტამენტების დონეა ამჟამად კომპანიის სოციალური კაპიტალის ძირითადი რესურსი.

ცხრილი № 2

დონეების მიხედვით კომპანიის სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტები

	ქვედანაყოფებები	კომპანია	ჯგუფი	ზოგადი (იკ)
თანამშრომლები	0,48	0,39	_	0,43
მენეჯერები	_	0,31	0,14	0,23
სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტები	0,46	0,31	0,12	0,34

ინტეგრალური კოეფიციენტების ანალიზი სხვადასხვა დონეზე, ასევე შესაძლებელს ხდის ვიმსჯელოთ სოციალური კაპიტალის „ვერტიკალურ" ჰარმონიაზე. რაც უფრო მცირეა სხვადასხვა დონის კოეფიციენტების დონეებს შორის განსხვავება, მით უფრო ჰარმონიულია სოციალური კაპიტალი და ძლიერია მისი ინტეგრაციული ფუნქცია. კოეფიციენტების დისპერსიის მაღალი ხარისხი საშუალებას იძლევა განისაზღვროს სოციალური კაპიტალის ფორმირების ყველაზე პრობლემური დონეები. როგორც № 2 ცხრილიდან ჩანს, მოცემულ კომპანიაში ეს არის ჯგუფის დონე. ინტეგრალური კოეფიციენტის მნიშვნელობა ამ დონეზე ხვდება ზონაში „არასტაბილური", ანუ რესპონდენტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი უარყოფითად აფასებს ურთიერთობებს კომპანიების ჯგუფის დონეზე.

პერსონალის სხვადასხვა კატეგორიის (თანამშრომლები და მენეჯერები) ინტეგრალური კოეფიციენტების შედარება აჩვენებს მენეჯერებთან შედარებით, რიგითი თანამშრომლების უფრო მაღალ ორგანიზაციულ ინტეგრაციას (0,43; 0,23). ამავდროულად, შედარებით ახლოსაა რიგითი თანამშრომლებისა და მენეჯერების მიერ კომპანიის დონეზე სიტუაციის შეფასება, თუმცა მენეჯერებს შედარებით უარყოფითი აღქმა გააჩნიათ (0,31; 0,39). მენეჯერებისთვის დამახასიათებელი უფრო კრიტიკული დამოკიდებულების მიზეზი კომპანიაში არსებული სიტუაციის უკეთ გაცნობიერებაა.

თუ ვიმსჯელებთ სოციალური კაპიტალის ინტეგრალური კოეფიციენტებით, როგორც კომპანიის, ასევე ჯგუფის დონეზე, სხვა თანამშრომლებთან შედარებით მენეჯერებს სოციალურ კაპიტალზე გააჩნიათ უფრო სუსტი ზეგავლენა, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ გამოყენებულმა მეთოდოლოგიამ კომპანიის მენეჯერების ჩართულობის არეალში, შესაძლებელი გახადა პრობლემური სფეროს დაფიქსირება.

იმის გასაგებად, თუ როგორ ყალიბდება კომპანიის ინტეგრალური სოციალური კაპიტალი, რის გამოც ის იზრდება ან მცირდება, აუცილებელია გავითვალისწინოთ სოციალური კაპიტალის სტრუქტურა და, უპირველეს ყოვლისა, მისი დონე იდენტურ კომპანიებში, რაც დამოუკიდებელი კვლევის საგანია.

უნდა აღინიშნოს, რომ სოციალური კაპიტალის დონის აბსოლუტური მნიშვნელობების ინტერპრეტაცია რთულია, ამიტომ ძირითადი აქცენტი გაკეთდა მიღებული კოეფიციენტების შედარებითი ანალიზის შესაძლებლობებზე. სხვადასხვა დეპარტამენტსა და ჯგუფში სიტუაციის შედარება შესაძლებელს ხდის პრობლემური ველების იდენტიფიცირებას, ხოლო სოციალური კაპიტალის პერიოდული მონიტორინგი გვაძლევს საშუალებას, დინამიკაში დავაკვირდეთ ამ სფეროში მიმდინარე ცვლილებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Almedom A. (2005). Social capital and mental health: An interdisciplinary review of primary evidence // Social science and Medicine. 61. P. 943–964.
2. Adler P., Kwon S. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. Academy of Management Review. 27 (1). 17–40.
3. Burt R. (2007). The contingent value of social capital. Administrative Science Quarterly, 2007, 42: 339–365.
4. Collings D. and Scullion H. (2006). Global Staffing, in Handbook of Research in International. Human Resource Management, G. K. Stahl and I. Bjorkman, Cheltenham, UK: Edward Elgar. P. 141–157. http://www.imf.org/external/pubs/ft/ seminar/1999/reforms/index.htm (accessed may 23, 2012)
5. Kostova T., Roth K. (2003). Social Capital in Multinational Corporations and a Micro-Macro Model of Its Formation. Academy of Management Review, 28 (2), 297–317.
6. Knoke D. (2001). Organizational Networks and Corporate Social Capital // Corporate Social Capital and Liability / ed. by R. Leenders, S. M. Gabbay. N. Y.: Kluwer Academic Publishers, 1999. Lin N. Social Capital, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
7. Shengelia T. (2017). Interpersonal and Organizational Trust, As Factor of Social Capital and Its Influence On the Motivation of International Company Employees. Ecoforum Journal, Volume 6, Issue 2
8. Shengelia T. (2017). Determination of correlative relations between social capital, trust and motivation in the international company. 6th Business & Management Conference, Geneva. Pages 32-39
9. Shengelia T. (2018). Social capital of dominant ethnic groups and its impact on business. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press.
10. Shengelia T., Berishvili Kh. (2020). Methodology of social Entreneurship reserch and its

influence on countries with small economy. International Journal of Social And Humanities Sciences 4 (3), 181-190

11. Shengelia T. (2018). Organizational trust, as factor of social capital. Universitas Europaea: spre o societate a cunoașterii prin europenizare și globalizare. P. 38-43

Teimuraz Shengelia

METHODOLOGY OF THE EMPIRICAL MEASUREMENT OF SOCIAL CAPITAL IN TRANSNATIONAL COMPANIES

Summary

Social capital is a complex of human relationships that undergoes conversion into the other forms of the capital. Having such capital in an international company helps to increase the efficiency of its activities.

In the process of measuring social capital at the international company level, it is an important to determine who enjoys with the right to use social capital - an individual or an organization. The answer to this question is ambiguous. On the one hand, the social capital of an organization cannot exist without its indivds. On the other hand, the social capital of the organization, even though it consists of the individual social capital of the employees, belongs to the organization as a whole, and is reflected in the good reputation of the company in the market.

Social capital is a complex methodological construction, it includes three interrelated components: trust, social interaction (networks), norms and rules (culture). All these three components are closely related in the organizational environment, although in the process of measuring social capital it is usually reduced to the analysis of one of its components - trust, networks or organizational culture. Therefore, the methodology of measuring social capital faces the problem of considering all these three components.

In contrast to the existing methods of measuring the individual aspects of social capital, the presented approach considers all three aspects of social capital, that reflect the state and quality of social relations according to all these three parameters.

რევაზ ჯავახიშვილი

ეკონომიკური უსაფრთხოების თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები

ანოტაცია. *ნაშრომში ეკონომიკური უსაფრთხოება განხილულია როგორც ეროვნული უსაფრთხოების ძირითადი და განუყოფელი ნაწილი, განსაზღვრულია ეკონომიკური უსაფრთხოების არსი და გაკეთებულია ამ კატეგორიის ფორმირების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა. მასში გაანალიზებულია ეკონომიკური უსაფრთხოების შინაგანი სტრუქტურული ელემენტები: ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, ეროვნული ეკონომიკის მდგრადი განვითარება და სტაბილურობა, თვითგანვითარებისა და პროგრესის უნარი, ნაჩვენებია ეკონომიკის მდგრადი განვითარებისა და ეკონომიკური უსაფრთხოების ცნებებს შორის ორგანული კავშირი. ნაშრომში განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ქვეყნის შინაგან და გარეგან საფრთხეებზე, მათი წარმოშობის მიზეზებსა და დაძლევის გზებზე. კერძოდ, ხაზგასმულია ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში სახელმწიფოს გადამწყვეტ როლზე, რომელმაც დროულად უნდა განახორციელოს შინაგანი და გარეგანი ეკონომიკური საფრთხეების გამომწვევი ფაქტორების მონიტორინგი, მოახდინოს მათი დროული დაფიქსირება და თავიდან აცილება.*

საკვანძო სიტყვები: ეროვნული უსაფრთხოება, ეკონომიკური უსაფრთხოება, ეკონომიკური საფრთხეები, შინაგანი საფრთხეები, გარეგანი საფრთხეები, ეკონომიკური ზრდა, მდგრადი განვითარება, ეკონომიკური ეფექტიანობა, „ტვინების გადინება“, „კაპიტალის გადინება“, რესურსული პოტენციალი, კონკურენტუნარიანობა, უსაფრთხოების სტრატეგია.

* * *

ეკონომიკური უსაფრთხოება და მისი უზრუნველყოფა თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს. „უსაფრთხოების“ ცნების ფორმირებამ საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორიული გზა განვლო. ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში დომინირებდა აზრი იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოს მთავარი ფუნქცია იყო ქვეყნის კეთილდღეობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. „ეროვნული უსაფრთხოების“ ტერმინი პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ბრუნვაში პირველად შემოიტანა აშშ-ის პრეზიდენტმა თეოდორ რუზველტმა 1904 წელს. 1934 წელს კი აშშ-ში შეიქმნა ეკონომიკური უსაფრთხოების პირველი სამთავრობო კომიტეტი, რომლის მთავარი მიზანი იყო ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის სტაბილიზაცია [8].

მოგვიანებით ევროპაში შეიქმნა პოლიტიკური და ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის უმსხვილესი რეგიონალური ორგანიზაცია – ეუთო (ევროპის უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია), რომელიც აერთიანებს ევროპის, ჩრდ. ამერიკისა და ცენტრალური აზიის 56 ქვეყანას. მისი მთავარი მიზანია გაერთიანების ქვეყნებს შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემების მოგვარება და მათი უსაფრთხოების განმტკიცება.

გაეროს გენერალური ასამბლეის მე-40 სესიაზე 1985 წელს მიღებულ იქნა რეზოლუცია საერთაშორისო ეკონომიკური უსაფრთხოების შესახებ. ამავე პერიოდიდან იწყება, ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის პროცესში, უსაფრთხოების ამსახველი „საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობის“ ცნების ფორმირება და მანამდე არსებული სახელმწიფოს „სამხედრო-პოლიტიკური უსაფრთხოების“ ცნებასთან ერთად, საზოგადოებრივ ცნობიერებაში უსაფრთხოების სხვადასხვა ასპექტების – ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური, სასურსათო, ენერგეტიკული, ტექნოლოგიური, ინფორმაციული და უსაფრთხოების ამსახველი სხვა ცნებების დამკვიდრება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში „ეკონომიკური უსაფრთხოების“ კატეგორია სავსებით სწორად განიხილება, როგორც ეროვნული უსაფრთხოების განუყოფელი ძირითადი ნაწილი, რომელშიც იგულისხმება ეკონომიკის ისეთი მდგომარეობა, რომლის დროსაც მიიღწევა მისი მდგრადი განვითარება და ზრდა, პირადი და საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების ოპტიმალური დაკმაყოფილება, მართვის მაღალი ხარისხი, ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესების დაცვა [1].

განასხვავებენ ეკონომიკური უსაფრთხოების შემდეგ დონეებს: საერთაშორისო /გლობალური და რეგიონალური/ეროვნული; რეგიონალური; კერძო/საწარმოო და პიროვნული.

ზოგადად ეკონომიკური უსაფრთხოების არსის განმსაზღვრელი ფაქტორებია:

1. ეროვნულ ინტერესთა შორის განსხვავება და საერთო ინტერესებიდან, მისი უფრო მეტად, განკერძოებისკენ სწრაფვა;

2. ბუნებრივი რესურსების შეზღუდულობა, ცალკეული ქვეყნების უზრუნველყოფის ხარისხი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს და შეიცავს ამ რესურსებით

სარგებლობის ეკონომიკური და პოლიტიკური ბრძოლის გამწვავების პოტენციურ შესაძლებლობას;

3. პროდუქციის წარმოებისა და გასაღების სფეროში კონკურენციის გაძლიერება, რაც იწვევს ახალ სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო ინოვაციური ტექნოლოგიების შექმნას. სწორედ ამიტომ კონკურენტუნარიანობის ზრდა იწვევს ცალკეული ქვეყნების მიმართ ეკონომიკური საფრთხეების წარმოქმნის შესაძლებლობას.

თავისთავად ეკონომიკურ უსაფრთხოებას გააჩნია რთული შინაგანი სტრუქტურა, რომელიც შეიცავს სამ ძირითად ელემენტს:

1. ეკონომიკური დამოუკიდებლობა. იგი არ ატარებს აბსოლუტურ ხასიათს, რამდენადაც შრომის საერთაშორისო დანაწილება ეროვნულ ეკონომიკებს აქცევს ერთიანი, მთლიანი მსოფლიო ეკონომიკური ჯაჭვის ურთიერთდამოკიდებულ რგოლებად. ამ პირობებში ეკონომიკური დამოუკიდებლობა გულისხმობს ეროვნულ რესურსებზე კონტროლის შესაძლებლობას, წარმოების, მისი ეფექტიანობისა და პროდუქციის ხარისხის ისეთი დონის შექმნას, რომელიც უზრუნველყოფს მის კონკურენტუნარიანობას, მსოფლიო ვაჭრობაში კოოპერაციულ კავშირებსა და მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევების ურთიერთგაცვლაში თანაბარი მონაწილეობის შესაძლებლობას.

2. ეროვნული ეკონომიკის მდგრადი განვითარება და სტაბილურობა გულისხმობს საკუთრების ყველა ფორმის დაცვას, სამეწარმეო აქტივობისთვის საიმედო პირობებისა და გარანტიების შექმნას, მადესტაბილიზირებელი სიტუაციების გამომწვევი ფაქტორების შეკავებას (ეკონომიკაში კრიმინალურ სტრუქტურებთან ბრძოლა, შემოსავლების განაწილებაში სერიოზული გარღვევების თავიდან აცილება და სხვა).

3. თვითგანვითარებისა და პროგრესის უნარი. იგი ძალზე მნიშვნელოვანია თანამედროვე, დინამიკურად განვითარებად მსოფლიოში. ინვესტიციების მოზიდვისა და ინოვაციური განვითარების ხელსაყრელი კლიმატის შექმნის, წარმოების უწყვეტი მოდერნიზაციის, მუშაკთა პროფესიული, საგანმანათლებლო და კულტურული დონის ამაღლებისთვის, რაც აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ეროვნული ეკონომიკის მდგრადი, უსაფრთხო განვითარებისა და თვითშენარჩუნებისთვის [5].

„ეკონომიკური უსაფრთხოების“ ცნებას უშუალო კავშირი აქვს ეკონომიკის „განვითარებისა“ და „მდგრადობის“ ცნებებთან. როცა ეკონომიკა არ ვითარდება, მკვეთრად მცირდება მისი უსაფრთხოება, აგრეთვე, შინაგანი და გარეგანი საფრთხეების ადაპტაციისა და წინააღმდეგობის გაწევის უნარი. **მდგრადობა** და **უსაფრთხოება** ეკონომიკის, როგორც ერთიანი სისტემის, მნიშვნელოვანი მახასიათებლებია. მათი ურთიერთდაპირისპირება არ შეიძლება, თითოეული მათგანი თავისებურად გვიხასიათებს ეკონომიკის მდგომარეობას.

ეკონომიკის მდგრადობა გვიხასიათებს მისი ელემენტების ვერტიკალური, ჰორიზონტალური და შინაგანი სხვა კავშირების სიმყარეს და საიმედოობას, შინაგანი და გარეგანი „დატვირთვებისადმი“ გამძლეობის უნარს. ე.ი. რაც უფრო მდგრადია ეკონომიკური სისტემა მით უფრო სიცოცხლისუნარიანია ეკონომიკა და მაღალია მისი უსაფრთხოება.

მაშასადამე, შეიძლება ერთხელ კიდევ დავასკვნათ, რომ ეკონომიკურ უსაფრთხოებაში იგულისხმება ეკონომიკისა და ხელისუფლების სტრუქტურებისა და ინსტიტუტების ისეთი მდგომარეობა, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკური ინტერესების, მისი სოციალური მიმართულებით განვითარებასა და თავდაცვითი პოტენციალის ამაღლების გარანტირებულ დაცვას. ე.ი. ეკონომიკური უსაფრთხოება არის არა მხოლოდ ეროვნული ინტერესების დაცვა, არამედ სახელმწიფო

ინსტიტუტების მზადყოფნა და უნარი, შექმნან სამამულო ეკონომიკის განვითარების ეროვნული ინტერესების რეალიზაციისა და დაცვის, ასევე, საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური სტაბილურობის სათანადო მექანიზმებიც.

ეკონომიკური უსაფრთხოების არსისა და პრინციპების რეალიზაცია და შეფასება ხორციელდება გარკვეული კრიტერიუმებისა და მაჩვენებელთა სისტემის მეშვეობით, რომელიც მოიცავს:

- რესურსულ პოტენციალსა და მისი ზრდის შესაძლებლობებს;
- რესურსების (ფინანსური და შრომითი) გამოყენების ეფექტიანობის დონეს და მის შესაბამისობას მოწინავე განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან;
- ქვეყნის ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობას;
- ტერიტორიული და ეკონომიკური სივრცის მთლიანობას (ერთიანობა);
- სუვერენიტეტს, დამოუკიდებლობისა და საგარეო საფრთხეების გამკლავების შესაძლებლობას;
- სოციალურ სტაბილურობას, სოციალური კონფლიქტების გადაწყვეტას და თავიდან აცილებას.

ეკონომიკურ უსაფრთხოებას გააჩნია თავისი ეკონომიკური საშიშროებები (საფრთხეები).

ეკონომიკური საფრთხეები – ეს არის მოვლენები და პროცესები, რომლებიც უარყოფით გავლენას ახდენენ ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, ზღუდავენ პიროვნების, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ეკონომიკურ ინტერესებს, ქმნიან საშიშროებას ეროვნული ინტერესებისა და ცხოვრების წესისთვის. ისინი შეიძლება იყოს როგორც შინაგანი, ისე გარეგანი საფრთხეები [7].

შინაგან ეკონომიკურ საფრთხეებს მიეკუთვნება:

- ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურული დეფორმაცია;
- ქვეყნის სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის დაზიანება (ნგრევა);
- საინვესტიციო და ინოვაციური აქტიურობის დაბალი დონე;
- სათბობ-სანედლეულო სექტორის სფეროში ქვეყნის ეკონომიკის დამოკიდებულების მაღალი ხარისხი;
- ქვეყნის ქონებრივი განშრევების (ქონებრივი დაყოფის) გაძლიერება;
- საზოგადოებისა და ეკონომიკის კრიმინალიზაციის დონე.

ჩამოთვლილთაგან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკის სტრუქტურულ დეფორმაციას, რამდენადაც ამ პრობლემის აღმოფხვრის გარეშე შეუძლებელია მყარი ეკონომიკური განვითარების მიღწევა. ამასთან დაკავშირებით, ეკონომიკის გარდაქმნა უნდა მოხდეს შემდეგი მიმართულებებით:

- წარმოების სტრუქტურის ოპტიმიზაცია, მოთხოვნის სტრუქტურის გათვალისწინებით;
- ეკონომიკის იმ დარგების განსაზღვრა, რომლებიც საფუძველს ქმნიან ეკონომიკის ოპტიმალური სტრუქტურის ფორმირებისთვის;
- კაპიტალის (მათ შორის უცხოური) მოზიდვა ეკონომიკის იმ სფეროებში, რომლებიც არსებით გავლენას ახდენენ ეკონომიკის სტრუქტურულ ძვრებზე.

სერიოზულ შინაგან ეკონომიკურ საფრთხეს წარმოადგენს მეცნიერულ-ტექნიკური პოტენციალის დაქვეითება. ეკონომიკის მეცნიერებატევადი დარგების დაჩქარებული განვითარება წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცებისა და ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის განუყოფელი ნაწილია.

მნიშვნელოვან საფრთხეს წარმოადგენს საზოგადოების ქონებრივი განშრევების გაძლიერებაც, რაც გვევლინება სიღარიბის ზრდის ერთ-ერთ ფაქტორად და, რაც

განპირობებულია ეკონომიკის განვითარების დაბალი დონით. ამიტომ სიღარიბის შესამცირებლად საჭიროა ეკონომიკური ზრდის ტემპების ამაღლება.

ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარებისთვის საჭიროა ეკონომიკის კრიმინალიზაციასთან, ანუ ეკონომიკაში მაფიოზურ და დამნაშავე ელემენტებთან ბრძოლის გაძლიერება. ამისთვის კი საჭიროა ეფექტიანი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა და მისი სისტემატური სრულყოფა.

შინაგან საფრთხეებთან ერთად, ქვეყნის ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს გარეგანი საფრთხეები, რომელთაგან აღსანიშნავია:

- დიდი ოდენობით ქვეყნის იმპორტზე დამოკიდებულება, პირველ ყოვლისა, ეს შეეხება სამომხმარებლო საქონელს, განსაკუთრებით კი – სურსათს;
- „ტვინების გადინება", ანუ მაღალკვალიფიციური კადრების საზღვარგარეთ სამუშაოდ წასვლა;
- ქვეყნიდან საზღვარგარეთ „კაპიტალის გადინება";
- ეკონომიკის ჭარბი ზომით ღიაობა;
- საექსპორტო-საიმპორტო ოპერაციების საჭიროებისთვის განკუთვნილი სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონე;
- საერთაშორისო პოლიტიკური მდგომარეობა.

სერიოზულ საფრთხეს ქმნის ქვეყნის იმპორტზე (პირველ ყოვლისა, სურსათსა და ენერგომატარებლებზე) დიდი ოდენობით დამოკიდებულება, რომელიც განსაკუთრებით მწვავდება საომარ პირობებში. ამის ნათელი მაგალითია რუსეთ-უკრაინის ომი, როცა ევროპისა და მსოფლიოს ბევრ სხვა ქვეყანას მარცვლეულისა და ენერგომატარებლების მიწოდებაში შეექმნა ძალზე მწვავე პირობები.

გარეგანი საფრთხეებიდან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია „ტვინების გადინება", რომელიც იწვევს ქვეყნის ინტელექტუალური პოტენციალის დაქვეითებას, რაც აფერხებს მის ეკონომიკურ ზრდას. ინტელექტუალური მიგრაციის ძირითადი გამომწვევი მიზეზებია: სამეცნიერო შრომის დაბალი ანაზღაურება და გამოკვლევებისთვის საჭირო ტექნიკური აღჭურვილობის დაბალი დონე, აგრეთვე, ქვეყნის პოლიტიკური არასტაბილურობა. ამ პროცესის თავიდან ასაცილებლად საჭიროა იგი იქცეს სახელმწიფო პოლიტიკის მთავარ ამოცანად; მოწესრიგდეს მაღალკვალიფიციური სამეცნიერო შრომის ანაზღაურება; გაიზარდოს მეცნიერების საბიუჯეტო დაფინანსება.

სერიოზულ საფრთხეს ქმნის კაპიტალის გადინებაც, რაც უარყოფითად აისახება ეკონომიკურ ზრდასა და მოსახლეობის კეთილდღეობაზე. მისი ძირითადი მიზეზებია: ინფლაციის მაღალი დონე; ეროვნული ვალუტისადმი ინვესტორთა უნდობლობა.

ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად საჭიროა ეკონომიკის ზედმეტი ღიაობის თავიდან აცილება. გლობალიზაციის პირობებში საერთაშორისო ინტეგრაციულ პროცესებში მონაწილეობის გაღრმავებასთან ერთად, მაქსიმალურად უნდა იქნეს დაცული სამამულო მწარმოებლების, საფინანსო სისტემებისა და წარმოების სტრატეგიული სფეროების ინტერესები.

საერთოდ კი, ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე მოქმედი ფაქტორები მოიცავენ საზოგადოებრივი საქმიანობის ყველა სფეროს - ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ, სამხედრო, ეკოლოგიურ, ინფორმაციულ-ტექნოლოგიურ და სხვა სფეროებს.

ეკონომიკური უსაფრთხოების ყველა ზემოაღნიშნული საშინაო და საგარეო საფრთხეები მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია ნებისმიერი ქვეყნისთვის. მათი თავიდან აცილების მიზნით, საჭიროა სახელმწიფომ დროულად განახორციელოს

ეკონომიკური საფრთხეების განმსაზღვრელი ფაქტორების წინასწარი მონიტორინგი, მოახდინოს მათი დროული დაფიქსირება და იზრუნოს მათი თავიდან აცილებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Абалкин Л. И. – Экономическая безопасность Россий: угрозы и их отражения, журп. “Вопросы Экономики”, 1994, №12 - https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34127
2. Гордиенко Д. В. – Обеспечение экономической безопасности США при реализации интернациональных проэктов. http://www.fin.izdat.ru/journal/national/
3. Кудинов В. В., Мухина Е. Г. – Некоторые особенности регулирования обеспечения экономической безапасности в США, журн. “Международная Экономика”, №12, 2020. https://panor.ru/articles/nekotorye-osobennosti-regulirovaniya-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti-v-ssha/53671.html
4. Миямото Таро – Сщциальная политика и занятость XXI веке https://www.nippon.com/ru/in-depth/a04203/
5. Пушкарева Л. В. – Экономическая безопасность, учебник, М, 2018 https://sziu-lib.ranepa.ru/new_book/Html_01.19/pushkareva/pushkareva.html
6. ВВП стран мира: доля стран в мировом ВВП https://fingeniy.com/vvp-stran-mira-dolya-stran-v-mirovom-vvp/
7. Экономическая безапасность - Национальная безопасность https://usacanada.jes.su/s268667300008239-2-1/
8. Эволюция понятия “Экономическая безапасность” в США, в Западной Европе и Россий https://moluch.ru/conf/econ/archive/14/1765/

Revaz Javakhishvili

THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY

Summary

Economic security is the main determinant of national security. The term "national security" was introduced into the political and public circulation for the first time by the US President T. Roosevelt in 1904. In 1934, a governmental committee was created in the USA, whose main task was to ensure socio-economic stability and security in the state. Later, the "Organization for Security and Cooperation in Europe - OSCE" was created, which unites 56 countries of Europe, North America and Central Asia, whose main function, along with the political one, is to deepen the economic cooperation of the countries included in the union and ensure its security.

The paper analyzes the essence, levels and structural elements of economic security: economic independence, sustainable development and stability of the national economy, the essence of self-development progress. Factors affecting economic security, internal and external threats, their causes and ways of overcoming them are analyzed in detail.

ეკონომიკური თეორიისა და ბიზნესის პრობლემათა კვლევის სექცია

გიორგი აბაშიძე

ციფრული ეკონომიკა – საქართველოს ციფრული მზადყოფნის შეფასება[4]

ანოტაცია: *მოცემულ ნაშრომში განხილულია ციფრული ეკონომიკის არსი და თეორიული საფუძვლები; განსაზღვრულია ციფრულ ეკონომიკაში ღირებულების ფორმირების მექანიზმი; განხილულია საქართველოში არსებული მდგომარეობა და შეფასებულია ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯები; წარმოჩენილია ციფრული ეკონომიკის განვითარების გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე ცალკეული მიმართულებების მიხედვით. არსებული მონაცემების საფუძველზე შეფასებულია საქართველოს ციფრული მზადყოფნის დონე, რაც შესაძლებლობას გვაძლევს განვსაზღვროთ საქართველოში ციფრული ეკონომიკის განვითარების არსებული მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები.*

საკვანძო სიტყვები: *ციფრული ეკონომიკა, ტექნოლოგიები, ხელოვნური ინტელექტი, ინდუსტრია 4.0, საზოგადოება 5.0.*

შესავალი

ეკონომიკას, რომელიც ეფუძნება ციფრულ ტექნოლოგიებს, ციფრული ეკონომიკა ეწოდება. დღეს შეუძლებელია გამოვყოთ მიმართულება, რომელიც არ ეფუძნება ციფრულ ტექნოლოგიებს. ბოლო წლების განმავლობაში ეკონომიკის ყველა სფერომ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. ციფრული ტექნოლოგიების ათვისებამ და ციფრულმა ტრანსფორმაციამ სრულიად შეცვალა საწარმოო პროცესები, ორგანიზაციული ურთიერთობები, მომხმარებელთან კომუნიკაციის ფორმები და ის, თუ როგორ იღებს მომხმარებელი პროდუქციასა და მომსახურებას. Covid-19-ის პანდემიამ კიდევ უფრო დააჩქარა ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესი, შედეგად კიდევ უფრო აქტიურად დადგა საკითხი ქვეყნების წინაშე, მცირე დროში უზრუნველყონ მომზადება და ადაპტაცია.

ციფრული ტექნოლოგიების განვითარების მნიშვნელობა აღნიშნულია გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებშიც, რომელთა მიხედვითაც ინფორმაციისა და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობა, ციფრული ტექნოლოგიების ათვისება, ციფრული უთანაბრობის აღმოფხვრა ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია მდგრადი განვითარების უზრუნველსაყოფად. ცალკეული ქვეყნების უნარი, ეფექტიანად მართონ ჩვენი დროის ყველაზე სტრატეგიული აქტივი – ინფორმაცია, არის მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევის ძირითადი გამოწვევა. მონაცემები მრავალგანზომილებიანია და მათი სწორი გამოყენება გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ეკონომიკის განვითარებაზე, არამედ ადამიანის უფლებების დაცვაზე, უსაფრთხოებაზე, გარემოს დაცვასა და მშვიდობაზე.

ციფრული ტექნოლოგიები დიდ როლს თამაშობს შრომის ბაზარებზეც. დღეს შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ დასაქმების ონლაინ პლატფორმების გარეშე დამსაქმებელსა და სამუშაოს მაძიებელს შორის ურთიერთობა. ციფრული ტექნოლოგიები აჩქარებს და ამარტივებს სამუშაოს ძიების პროცესს, რაც სასარგებლოა

[4] კვლევა განხორციელდა „შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტის ნომერი MR-21-224]“.

ორივე მხარისთვის. გარდა დასაქმების პროცესის გამარტივებისა, ციფრული ტექნოლოგიები თავად ქმნის დასაქმების შესაძლებლობას სრულიად ახალი სამუშაო ადგილების შექმნით, რომლებიც ანაცვლებს უკვე არსებულ სამუშაო ადგილებს. შესაბამისად, მშრომელთა წინაშე აყენებს მოთხოვნას განსხვავებულ ცოდნასა და უნარებზე. დელოიტის კვლევის მიხედვით, გასული 15 წლის განმავლობაში ინგლისში ავტომატიზაციისა და რობოტების მეშვეობით გაქრა 800 ათასი არსებული სამუშაო ადგილი, მაგრამ იმავე პერიოდში შეიქმნა 3.5 მილიონი ახალი სამუშაო ადგილი, რომელთა ანაზღაურება გაცილებით მაღალია [Deloitte, 2015: 3].

ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილი გვიჩვენებს, რომ ციფრული ტექნოლოგიები ინტეგრირებულია წარმოებისა და მომსახურების ყველა სფეროში და ქმნის ციფრულ ეკონომიკას, რომელიც ჩვენი ყოველდღიურობის განუყოფელი ნაწილია და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება 21-ე საუკუნეში მის გარეშე წარმოუდგენელია. მოცემულ სტიმულატორს შეუძლია ეკონომიკური ზრდის ტემპის ზრდა და სამუშაო ადგილების ძალიან მცირე დროში შექმნა, რაც ტრადიციული დარგებისთვის ციფრული ტექნოლოგიების გარეშე შეუძლებელია. გაციფრულება არ არის არჩევითი პროცესი, არამედ წარმოადგენს შეუქცევადს. შესაბამისად, მიმდინარე ტენდენციები იმ ქვეყნების მდგომარეობას, რომლებიც ადეკვატურ ნაბიჯებს არ დგამენ ამ მიმართულებით, კიდევ უფრო გააუარესებს და მათ ხარჯზე გაამდიდრებს ქვეყნებს, რომლებმაც ფეხი აუწყეს ციფრულ ცვლილებებს.

სწორედ ამ ფაქტორების გათვალისწინებით აქტიურად დგას საკითხი ყველა ქვეყნის წინაშე, ხელი შეუწყონ ციფრული ეკონომიკის განვითარებას და უპასუხონ ციფრულ გამოწვევებს.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ტერმინი „ციფრული ეკონომიკა“ პირველად გამოიყენა დონ ტაფსკოტმა 1995 წელს წიგნში „ციფრული ეკონომიკა: შესაძლებლობები და საფრთხეები ქსელურ სამყაროში“. ტაფსკოტი ამ ნაშრომში საუბრობს იმ გამოწვევებზე, რომლის წინაშეც დღეს დგას მსოფლიო: „ეს არის ახალი მსოფლიო კონკურენციის პლატფორმა, რომელიც რადიკალურად ამცირებს ტრანზაქციებისა და სხვა თანმდევი პროცესების დანახარჯებს, ცვლის გზას თუ როგორ მუშაობენ ინსტიტუტები, როგორ ცხოვრობენ ადამიანები, როგორ ხდება ადამიანების თანამშრომლობა და რესურსების თავმოყრა პროდუქციისა და მომსახურების შესაქმნელად“ (Tapscott, 2014 :28).

ავსტრიელი ეკონომისტი იოზეფ შუმპეტერი ნაშრომში „კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია“ იყენებს ტერმინს „კრეატიული დესტრუქცია“, იგივე „კრეატიული დესტრუქციის ქარიშხალი“, რომლითაც აღწერს თავისუფალი ბაზრის პირობებში მიმდინარე „ტექნოლოგიურ პროგრესს, რომელიც მთლიანად ცვლის ეკონომიკის სტრუქტურას, ანადგურებს უკვე არსებული წარმოების წესს და ანაცვლებს მას ახლით“ (Schumpeter, 1942: 82-83). ციფრული ეკონომიკის სწრაფი განვითარება, წარმოების და მომსახურების სექტორში ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა ბოლო 20 წლის განმავლობაში კრეატიული დესტრუქციის საუკეთესო მაგალითია. ციფრულმა ეკონომიკამ შეცვალა არა მარტო გზა, თუ როგორ იწარმოება და როგორ მოიხმარება პროდუქცია, არამედ ახდენს იმის დემონსტრირებას, თუ როგორ ვცხოვრობთ.

აღნიშნული ცვლილებები არის აუცილებელი და არა არჩევითი, შესაბამისად საკითხი დგას არა იმ მიმართულებით, მივიღოთ თუ არა აღნიშნული ცვლილებები, არამედ როგორ გამოვიყენოთ ის და მივიღოთ მისგან მაქსიმალური სარგებელი. ჩვენ არ შეგვიძლია წინ აღვუდგეთ ამ პროცესებს, რამდენადაც სისტემა ამ მიმართულებით

იმდენად თვითგანვითარებადია, რომ ცალკეულ ქვეყანას ან ქვეყანათა ჯგუფს არ შეუძლია მისი შეჩერება და არც ამ პროცესებში ჩართვის გარეშე განვითარება. წინააღმდეგობა ამ მიმართულებით გამოიწვევს მხოლოდ უარყოფით შედეგებს: „ისინი ვინც ეწინააღმდეგებიან კრეატიულ დესტრუქციას, არიან დაინტერესებული მხოლოდ დესტრუქციით“(Glenn Beck, 2011).

შუმპეტერი კრეატიულ დესტრუქციას აღწერდა, როგორც ისტორიულ პროცესს სტრუქტურული ცვლილებებისა, რომლებიც განპირობებულია ინოვაციებით. გამოყოფდა ოთხ ფაზას: აღმოჩენა, სიახლის დანერგვა, გავრცელება, იმიტაცია.

ციფრულმა ეკონომიკამ ძალიან სწრაფად განვლო სტრუქტურული ცვლილებების ეტაპები, შეეხო თითოეულ ადამიანს და თითოეულ ბიზნესს, დააყენა მათ წინაშე ახალი მოთხოვნები და ციფრული ტექნოლოგიების გარეშე ყოველდღიური პროცესების წარმართვა შეუძლებელი გახადა.

ინდუსტრია 4.0 და საზოგადოება 5.0

მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია (ინდუსტრია 4.0) პირველად აღნიშნა მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის დამფუძნებელმა კლაუს შვაბმა 2016 წელს დავოსში, მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე. მან მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია აღწერა, როგორც ტექნოლოგიური რევოლუცია, რომელიც არღვევს გამყოფ ხაზებს ფიზიკურ, ციფრულ და ბიოლოგიურ სფეროებს შორის (Schwab, 2016:12). ტექნოლოგიური რევოლუცია ხასიათდება ექსპონენციალური ზრდით[5], რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ახალი ციფრული პროდუქტების შექმნასა და გავრცელებაზე. ციფრული პროდუქტი არ არის შეზღუდული ფიზიკური საზღვრებით და შეუძლიათ ძალიან მცირე დროში მოაგროვონ მომხმარებელთა დიდი რაოდენობა. გარდა ამისა, იცვლება მოხმარების სტრუქტურა, კერძოდ, იცვლება ბაზრების კლასიკური ხედვა და ყალიბდება ორმხრივი ბაზრები. ცნების – „ციფრული ორმხრივი ბაზრების“ – ჩამოყალიბება უკავშირდება ნობელის პრემიის ლაურიატს, ფრანგ ეკონომისტ ჟან ტიროლს. მოცემული ცნების საფუძველზე ტიროლი აღწერს ციფრული ეკონომიკის შესაძლებლობას, შესთავაზოს მომხმარებელს პროდუქტი უფასოდ, მაგრამ მწარმოებელმა მაინც მიიღოს შემოსავალი თავისი პროდუქტიდან. მოცემულ შემთხვევაში შემოსავლის მიღება ხდება არა მომხმარებლის, არამედ მიმწოდებლის მხრიდან, კერძოდ, შემოსავლის წყაროს წარმოადგენს სხვა კომპანია, რომელიც რეკლამას ათავსებს მის ციფრულ პროდუქტში (ვებ - გვერდი, აპლიკაცია, პროგრამული პაკეტები და ა.შ).მოცემულ შემთხვევაში მომხმარებლის მიერ ციფრული პროდუქციის მოხმარებას აქვს არა პირდაპირი შედეგი პროდუქციის მომწოდებლისთვის, არამედ დადებითი გარეგანი ეფექტი (Miller, Claire Cain, 2014).

იმ ფაქტორის გათვალისწინებით, რომ მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია შეეხო არა მხოლოდ იმას, თუ როგორ იწარმოება პროდუქცია და მომსახურება, არამედ იმას თუ როგორ ვცხოვრობთ, შეგვიძლია ვისაუბროთ საზოგადოების გაციფრულებაზე, ანუ საზოგადოება 5.0-ზე. საზოგადოება 5.0 არის ციფრული საზოგადოება, რომელსაც აქვს უნარი გადაჭრას სხვადასხვა სახის სოციალური, გარემოსადცვითი თუ ეკონომიკური პრობლემები მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუციის პროდუქტების სრულყოფილი გამოყენებით [ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები (ICT); ხელოვნური

---

[5]ექსპონენციალური ზრდა – გულისხმობს ზრდას მთელის მუდმივი პროპორციით, შესაბამისად, რაც უფრო იზრდება მთლიანი მოცულობა, მით უფრო იზრდება ზრდის ტემპი. ხასიათდება ზრდის გაცილებით მაღალი მაჩვენებლებით, ვიდრე წრფივი მოდელი (Investopedia, 2020).

ინტელექტი (AI); ციფრული ინფორმაციული ნაკადები(big date); ნივთების ინტერნეტი (IOT); ქლაუდ ქომფიუთინგი]. აღნიშნული უზრუნველყოფს მდგრადი საზოგადოების ჩამოყალიბებას სრულიად ახალი ღირებულებებით. საზოგადოება 5.0-ის იდეა იაპონიამ ჩამოაყალიბა ინდუსტრია 4.0-ის საფუძველზე 2016 წელს და განსაზღვრა იგი, როგორც ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული და ადამიანზე ორიეტირებული საზოგადოება.

გრაფიკი 1. საზოგადოება 5.0

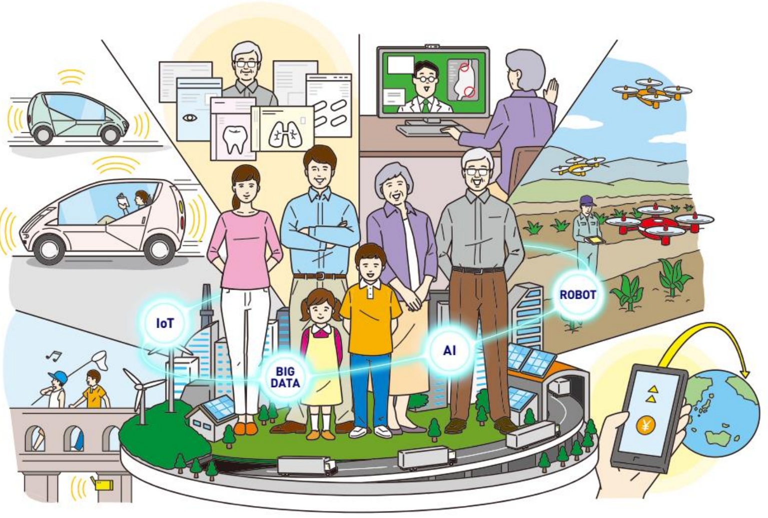

წყარო: japan.go.jp

ღირებულების ფორმირება ციფრულ ეკონომიკაში

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სწრაფად მზარდი ინფორმაციისა და ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების შედეგად მსოფლიო ეკონომიკა განიცდის სწრაფ ტრანსფორმაციას. ბოლო წლების ერთ-ერთ განმასხვავებელ ფაქტორს წარმოადგენს ექსპონენციალური ზრდა მანქანური დამუშავების ინფორმაციისა ანუ ციფრული ინფორმაციისა. ამ პროცესებს თან ახლავს დიდი ინფორმაციული ნაკადების დამუშავების ტექნოლოგიების, ხელოვნური ინტელექტის(AI)[6], ახალი ბიზნესმოდელების განვითარება. ყოველდღიურად სულ უფრო მეტი მოწყობილობის ჩართვა ხდება ქსელში, რაც სულ უფრო მეტ ადამიანს აკავშირებს ციფრულ სერვისებთან. შესაბამისად, იქმნება უფრო დიდ ღირებულებათა ჯაჭვი, დაკავშირებული ციფრული ტექნოლოგიების საშუალებით, რაც, თავის მხრივ, ასტი-მულირებს მის გაფართოებას და განვითარებას.

შეგვიძლია, გამოვყოთ რამდენიმე ძირითადი მიმართულება, რომლებიც წარმოადგენს ციფრული ეკონომიკის საფუძველს და აყალიბებს ციფრულ ინფრასტრუქტურას, ამავდროულად წარმოადგენს ციფრული ეკონომიკის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს.

ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები (ICT)

ეს ნაწილი მოიცავს ყველა სახის მოწყობილობასა და სერვისს, რომელიც უზრუნველყოფს მაუწყებლობას, გამოთვლას, ტელეკომუნიკაციას, ინფორმაციის

---

[6] ხელოვნური ინტელექტი (AI) - გულისხმობს ციფრულ მოწყობილობებში ადამიანის ინტელექტის სიმულაციას. მოწყობილობას შესაძლებლობა აქვს დაამუშაოს ინფორმაცია და მიიღოს გადაწყვეტილება, გადაჭრას პრობლემა, როგორც ადამიანმა. AI-ის მიზანია კომპლექსური პრობლემების გადაჭრა ადამიანის ჩარევის გარეშე (International Telecommunication Union, 2020).

დამუშავებასა და გამოტანას (OECD, 2020). ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების სექტორი წარმოადგენს ციფრული ეკონომიკის საფუძველს. ძირითადად ციფრული ეკონომიკის შეფასების დროს ფასდება ICT გავრცელებისა და ათვისების დონე, ასევე მისი წილი მშპ-ში. აღნიშნული, მართალია, არ ასახავს სრულად ციფრულ ეკონომიკას, მაგრამ მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა მასზე. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანია საზოგადოებას ჰქონდეს წვდომა ინტერნეტთან, რაც დღემდე რჩება პრობლემად ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში.

გრაფიკი 2. ინტერნეტის მომხმარებელთა რაოდენობა და მათ წილი მთლიან მოსახლეობაში მსოფლიო დონეზე, 2005-2020 წლები.

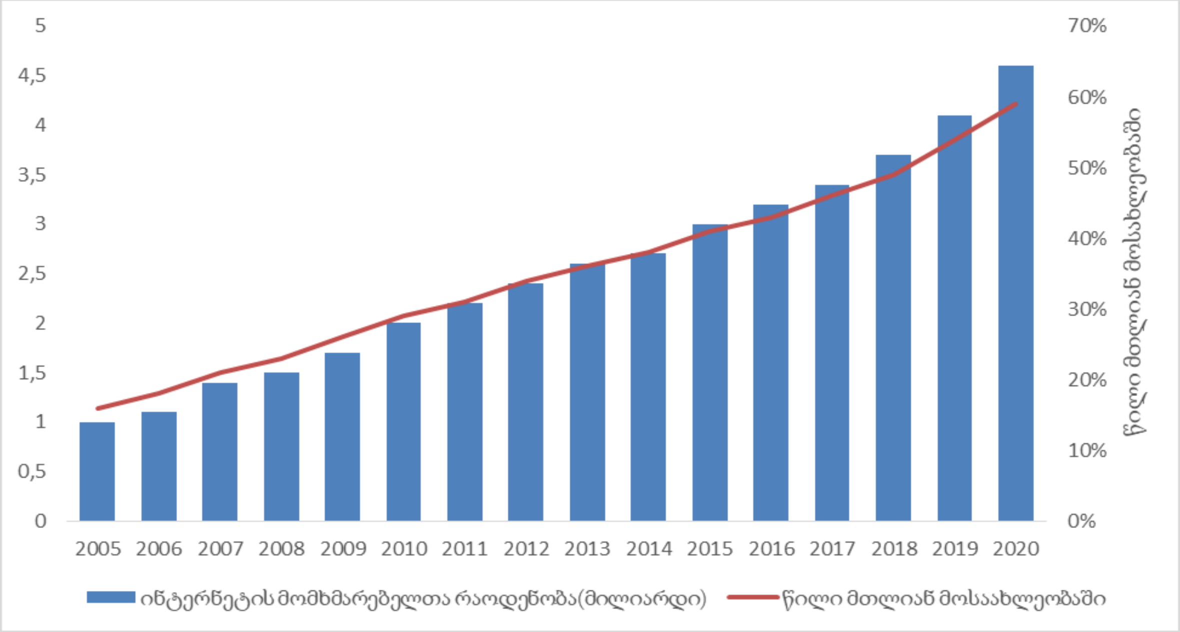

წყარო: ITU, 2021

ინტერნეტი დიდი ხანია არის პიროვნული რეალიზაციის, პროფესიული განვითარებისა და ღირებულების შექმნის შესაძლებლობა.COVID-19-ის პანდემიის გამო ის გახდა აუცილებელი მუშაობისთვის, სწავლისთვის, საბაზისო სერვისებზე წვდომისა და ურთიერთობისთვის. ტელეკომუნიკაციების საერთაშორისო ორგანიზაციის (ITU) უახლესი მონაცემები აჩვენებს, რომ პანდემიის დროს ინტერნეტის ათვისება დაჩქარდა. 2019 წელს 4,1 მილიარდი ადამიანი (მსოფლიოს მოსახლეობის 49%) იყენებდა ინტერნეტს, 2020 წელს კი მომხმარებელთა რიცხვმა მიაღწია 4,6 მილიარდს (მსოფლიო მოსახლეობის 54%). მიუხედავად ამისა, ეს ნიშნავს, რომ დაახლოებით 3.3 მილიარდ ადამიანს არ აქვს წვდომა ინტერნეტზე, რომელთა 96% პროცენტი ცხოვრობს განვითარებად ქვეყნებში.

ციფრული ინფორმაციული ნაკადები(Big date)

ეს ნაწილი მოიცავს მონაცემებს, რომლებიც ხასიათდება დიდი მოცულობით, სიჩქარითა და მრავალფეროვნებით. აღნიშნულ მონაცემთა ბაზების გამოყენება შეიძლება ახალი პროდუქტების დასამუშავებლად, სერვისებისა და პროცესების ოპტიმიზაციისა და ბაზრის კვლევის დროს. ინფორმაციის მოცულობა, რომელიც გამომუშავდება ციფრულ ეკონომიკაში განიცდის მუდმივ ზრდას. გაეროს ვაჭრობისა და განვითარების კონფერენციის (UNCTAD)-ის მონაცემების მიხედვით 2022 წლისთვის

მსოფლიო ინტერნეტპროტოკოლების ტრაფიკის[7] ზომა გადააჭარბებს ინტერნეტ პროტოკოლების ტრაფიკის ზომას, რომელიც დაგროვდა 2016 წლის ჩათვლით. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ინფორმაციული ნაკადები დიდ ეფექტიანობას ავლენს ყველა დარგში, მათ შორის სოფლის მეურნეობაშიც. საუბარი არ გვაქვს მიწის დამუშავების, თესლის დარგვისა თუ მოვლის თანამედროვე ტექნოლოგიებზე, სენსორებით აღჭურვილ სარწყავ სისტემებზე, სათბურების პროგრამულ უზრუნველყოფასა თუ დრონებზე. საუბარი გვაქვს იმ ინფორმაციაზე, რომელიც შეიძლება ყოველწლიურად შეგროვდეს სხვადასხვა ფერმერულ მეურნეობებში. მაგალითად, ბრაზილია დღეს არის სოიოს წარმოებით პირველი ქვეყანა მსოფლიოში. 10 წლის წინ სრულიად განსხვავებული მდგომარეობა იყო, ბრაზილია აწარმოებდა დღევანდელი წარმოების მხოლოდ ნახევარს. გასული 10 წლის განმავლობაში კი შეძლო წარმოების გაორმაგება, მაგრამ შეინარჩუნა ერთ ჰექტარზე დანახარჯების არსებული მაჩვენებელი (324 დოლარი), რაც 12%-ით მცირეა, ვიდრე ამერიკის იგივე მაჩვენებელი. ბრაზილიის სოფლის მეურნეობის კვლევითი ორგანიზაციის განცხადებით (EMBRAPA), ეს ყველაფერი ფერმერული მეურნეობებიდან შეგროვებული ინფორმაციის დამუშავების შედეგია (data analysis technique). ფერმერები მონაცემთა დამუშავების ტექნიკის გამოყენებით ირჩევენ საუკეთესო თესლს მომავალი მოსავლისთვის (data-backed seed placement), არ ეყრდნობიან მხოლოდ იმ ინფორმაციას, თუ რა მუშაობდა წინა წელს ყველაზე კარგად.

ხელოვნური ინტელექტი (AI)

ხელოვნური ინტელექტის განვითარება შესაძლებელი გახდა დიდი რაოდენობით ინფორმაციის დამუშავების საფუძველზე. აღნიშნული შესაძლებლობას იძლევა შემუშავდეს ქცევითი ალგორითმები. AI წარმატებით გამოიყენება ხმისა და სახის ამომცნობ ტექნოლოგიებში. ხელოვნური ინტელექტის საფუძველზე პროგნოზირებადი ანალიტიკა შესაძლებლობას იძლევა გადაილახოს ეკონომიკური პროგნოზირების დროს წარმოქმნილი გამოწვევები. ქცევის ეკონომიკაში ხელოვნური ინტელექტის დანერგვით ეკონომისტებს შეეძლებათ უფრო ზუსტად შეაფასონ ადამიანის აღქმისა და ქცევის გავლენა არსებულ მდგომარეობაზე. McKinsey Global Institute-ის შეფასებით ხელოვნურ ინტელექტს აქვს პოტენციალი 2030 წლამდე მსოფლიოს მთლიანი შიდა პროდუქტი გაზარდოს 26%-ით.

ნივთების ინტერნეტი (IOT)

IOT გულისხმობს ერთმანეთთან დაკავშირებულ მოწყობილობებს, რომელიც აყალიბებს ერთიან ინტელექტუალურ ეკოსისტემას. ეს არის ჭკვიანი ეკოსისტემა, რომლის მართვა შესაძლებელია დისტანციურად ინტერნეტის საშუალებით (Body of European Regulators for Electronic Communications, 2019). IOT სისტემას შეუძლია მონიტორინგი გაუწიოს პროცესების ძალიან ფართო ჩამონათვალს და საჭიროების შემთხვევაში დამოუკიდებლად, ადამიანის ჩარევის გარეშე მიიღოს გადაწყვეტილება. IOT სისტემები გამოიყენება უსაფრთხოების სისტემების გამართული მუშაობის, ბიზნესის ფარგლებში არსებული ინფრასტრუქტურის მართვის, სოფლის მეურნეობაში ნიადაგის, ტენიანობის, ამინდისა და სხვა თანმდევი პროცესების მონიტორინგისა და გზებზე საავტომობილო ნაკადების რეგულირებისთვის. 2021 წელს მობილურ ქსელში

[7] ინტერნეტპროტოკოლების ტრაფიკი - დროის ერთეულში გადაცემულ მონაცემთა რაოდენობა მთელ ინტერნეტში (Center for Applied Internet Data Analysis, 2020).

ჩართული იყო დაახლოებით10 მილიარდი მოწყობილობა მაშინ, როდესაც მობილური ქსელის უნიკალური მომხმარებლების რიცხვი 5,3 მილიარდია (GSMA, 2020).

ავტომატიზაცია და რობოტიზაცია

პროცესების ავტომატიზაცია რობოტების საშუალებით დღეს წარმოადგენს წარმოების განუყოფელ ნაწილს, რომელიც თავის მხრივ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს დასაქმებაზე. რობოტების განვითარება და მათი სულ უფრო ფართოდ დანერგვა წარმოებაში ამცირებს მოთხოვნას მთელ რიგ რუტინულ სამუშაო ადგილებზე. შესაბამისად მნიშვნელოვანი გამოწვევის წინაშე დგება განვითარებადი ქვეყნები, რამდენადაც უცხოური კაპიტალის შემოდინების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს დაბალანაზღაურებადი სამუშაო ძალა წარმოადგენს. რობოტექნიკის საერთაშორისო ფედერაციის მონაცემებით, საწარმოო რობოტების რაოდენობა 2010 წლიდან სტაბილურად წლიურად საშუალოდ 10%-ით იზრდება და 2020 წლისთვის 3,014,879 შეადგინა (The International Federation of Robotics, 2021).

ქლაუდ ქომფიუთინგი

ეს მომსახურება ყველა მომხმარებელს სთავაზობს სხვადასხვა სახის ონლაინ გამოთვლით რესურსს (პროგრამული უზრუნველყოფა, მეხსიერება, გამოთვლითი კომპიუტერული რესურსი), რომელიც ეხმარება ბიზნესსექტორს, აქციონ ამ მიმართულებით გაწეული ფიქსირებული დანახარჯები მცირე ზღვრულ დანახარჯებად, რამდენადაც ხსნის სერვერის საჭიროების მოთხოვნას მათი შენობის ფარგლებში. აღნიშნული ბაზრის 75%-ს ფლობს 5 წამყვანი კომპანია (გუგლი, მაიქროსოფთი, ამაზონი, აიბიემი, ალიბაბა).

იმისათვის რომ ნათლად დავინახოთ ღირებულების შექმნის პროცესი ციფრულ ეკონომიკაში, შეგვიძლია ვისარგებლოთ მე-3 გრაფიკზე გამოსახული მოდელით.

გრაფიკი 3. ინფორმაციის მონეტიზაცია ციფრულ ეკონომიკაში

წყარო: გაერო, 2019.

ღირებულების ფორმირების შესწავლა ციფრულ ეკონომიკაში გვეხმარება არა მარტო ციფრული ეკონომიკის ღირებულების შეფასებაში, არამედ იგი წარმოადგენს კარგ საშუალებას ცალკეული ქვეყნებისთვის, რათა გამოავლინონ ღირებულებათა

ჯაჭვში ის რგოლები, სადაც ინფრასტრუქტურის არარსებობა ან მისი განუვითარებლობა იწვევს ციფრული ეკონომიკის შეფერხებას. შესაბამისად მათ შესაძლებლობა ეძლევათ, განახორციელონ მიზნობრივი ღონისძიებები ცალკეული მიმართულებით პრობლემების აღმოსაფხვრელად. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ციფრული ეკონომიკა წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებულ სისტემას, სადაც მნიშვნელოვანია ყველა მიმართულების დაბალანსებული განვითარება.

ციფრული ეკონომიკა იზრდებოდა 2,5-ჯერ სწრაფად, ვიდრე მსოფლიოს მთლიანი შიდა პროდუქტი გასული 16 წლის განმავლობაში. შექმნილი ღირებულების უმეტესი ნაწილი მოდის განვითარებულ ქვეყნებზე – ამერიკა (35%), ჩინეთი (13%), იაპონია (8%), ევროკავშირი (25%), სადაც დომინირებს გერმანია (UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT, 2019). მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ მთელი ღირებულება ციფრულ ეკონომიკაში შეიქმნა ბოლო 30 წლის განმავლობაში, როდესაც სხვა მიმართულებები ვითარდებოდა საუკუნეების განმავლობაში.

საინტერესოა ამ მიმართულებით წამყვანი ქვეყნების გამოცდილების განხილვა.

ჩინეთი

ჩინეთის წარმატება ციფრულ ერაში განპირობებულია ბოლო 20 წლის განმავლობაში გადადგმული მნიშვნელოვანი ნაბიჯებით:

წვდომა ინტერნეტზე – პირველი ნაბიჯი, რომელიც ჩინეთმა გადადგა ციფრული ეკონომიკის განვითარების მიმართულებით, იყო მოსახლეობის ჩართვა ინტერნეტში. აღნიშნულში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა სახელმწიფომ, რომელმაც უზრუნველყო ინფრასტრუქტურის მშენებლობა. კერძო სექტორს შეუძლია ინტერნეტის გაქირავება მოცემული ინფრასტრუქტურის საფუძველზე.

განათლებაში ICT ტექნოლოგიების დანერგვა ციფრული ეკონომიკის განვითარების უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოადგენს. ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების მიმართულებით ცოდნის არსებობა განათლებაში მათი დანერგვით მიიღწევა.

შესაბამისი უწყების ფორმირება – ჩინეთმა 2008 წელს ჩამოაყალიბა მრეწველობისა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების სამინისტრო (MIIT), რომელიც პასუხისმგებელია ინტერნეტის, ტელეკომუნიკაციის, მაუწყებლობისა და სხვა ციფრული პროდუქტებისა და სერვისების განვითარებაზე.

გერმანია

გერმანიის ინფორმაციული და საკომუნიკაციო (ITC) სექტორი დიდ როლს თამაშობს დასაქმებაში. ბოლო 5 წლის განმავლობაში აღნიშნულმა სექტორმა შექმნა 150 000 სამუშაო ადგილი და ჯამურად ასაქმებს ერთ მილიონ ადამიანს. შემოსავალმა მოცემულ სექტორში 2019 წელს შეადგინა 161 მილიარდი ევრო (Statista , 2019).

ციფრული ეკონომიკის წარმატება გერმანიაში განპირობებულია რიგი მნიშვნელოვანი ფაქტორებით:

ინტერნეტის ხელმისაწვდომობა – როგორც ჩინეთის შემთხვევაში აღვნიშნეთ, ციფრული ეკონომიკის განვითარების უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოადგენს ინტერნეტი. თუ მოსახლეობას არ აქვს წვდომა ინტერნეტსა და ციფრულ ტექნოლოგიებზე, შეუძლებელია ციფრული პროდუქტების სამომხმარებლო ბაზრის განვითარება. ამ მიმართულებით გერმანია ერთ-ერთი ლიდერი სახელმწიფოა, სადაც მოსახლეობის 90% პროცენტს აქვს წვდომა ინტერნეტზე (International Telecommunication Union, 2021)

ციფრული ეკოსისტემის ჩამოყალიბება – გერმანიაში არსებობს ციფრული ეკონომიკის ასოციაცია ბიტკომი, რომელიც ქვეყნის მასშტაბით აერთიანებს 2700

კომპანიას. ასოციაცია უზრუნველყოფს მრავალფეროვანი ციფრული სერვისებისა და პროდუქტების განვითარებას, ხელს უწყობს ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვას ყველა სექტორში.

სახელმწიფოს მხარდაჭერა – გერმანიაში სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის თანამშრომლობა ციფრული ეკონომიკის განვითარების მთავარი ფაქტორია. შეგვიძლია გამოვყოთ სახელმწიფოს ხელშეწყობის ოთხი მიმართულება:

- მცირე და საშუალო ტექნოლოგიური კომპანიების დაფინანსება;
- „ციფრული ჰაბის ინიციატივა“ – გერმანიის სილიკონის ველის ფორმირების პროექტი, რომელიც 2016 წელს ამოქმედდა. პროექტი წარმოადგენს ამერიკის გამოცდილების გაზიარებას და მიზნად ისახავს ქვეყნის ტექნოლოგიური შესაძლებლობების გაერთიანებას (German Federal Ministry for Economics Affairs, 2019).
- ინოვაციური სტარტაპების ხელშეწყობა – გერმანიის ICT სექტორში წარმოდგენილია ყველაზე მეტი სტარტაპკომპანია, სხვა სექტორებთან შედარებით.
- გერმანია, როგორც „უნიკორნი“ ქვეყანა – უნიკორნებს უწოდებენ სტარტაპკომპანიებს, რომელთა ღირებულება აჭარბებს 1 მილიარდ დოლარს. უნიკორნების რაოდენობა მეტყველებს ქვეყნის სტარტაპეკოსისტემაზე და დაარსებული სტარტაპის შესაძლებლობაზე, გახდეს წარმატებული. გერმანია ერთ-ერთი ლიდერია უნიკორნების რაოდენობით.

საქართველოს ციფრული მზადყოფნის შეფასება

მიუხედავად ბოლო დროს გადადგმული ნაბიჯებისა, საქართველოს ციფრული მზადყოფნა მაინც დაბალია, რაც პირველ რიგში განპირობებულია ინტერნეტზე დაბალი წვდომით. 2021 წლის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობის 73%-ს აქვს ინტერნეტზე წვდომა, ამ მაჩვენებლით საქართველო ჩამორჩება რეგიონში ყველა ქვეყანას. ევროპის საშუალო მაჩვენებელი ამ მიმართულებით 91%-ს შეადგენს.

გრაფიკი 4. ინტერნეტზე წვდომა % (მოსახლეობა)

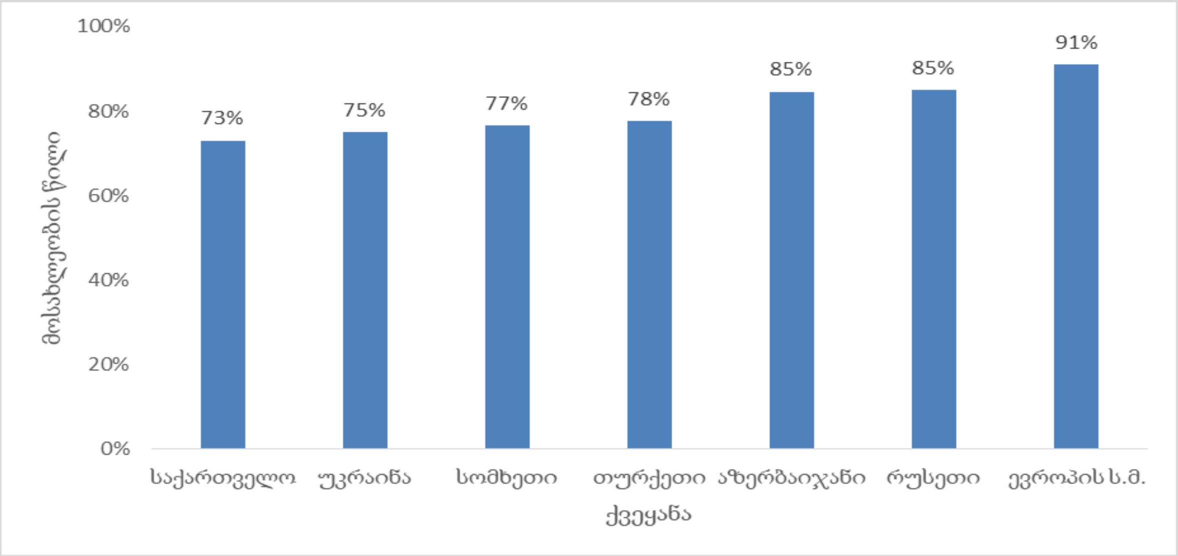

წყარო: ITU, 2021

განვიხილოთ ინდიკატორები, რომლებიც შესაძლებლობას მოგვცემს შევაფასოთ ქვეყნის ციფრული მზადყოფნა. ამ ნაწილში ჩვენ დავეყრდნობით გაეროსა და ცისკოს ინდიკატორებს (cisco - Computer Information System Company).

ელექტრონული მმართველობის განვითარების ინდექსი – შემუშავებულია გაეროს მიერ, აფასებს სახელმწიფო სერვისების გაციფრულების დონეს. მოიცავს სამ

კომპონენტს: ელექტრონულ სერვისებს, სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურასა და ადამიანურ კაპიტალს (UE - Department of Economic and Social Affairs, 2019).

ელექტრონული სერვისების კომპონენტი – თავის მხრივ შედგება ოთხი კომპონენტისგან:

1) რამდენად სთავაზობს სამთავრობო ვებგვერდები მომხმარებელს ინფორმაციას მიმდინარე პროცესების შესახებ და რამდენად არის ეს მორგებული მომხმარებელზე, ასევე რამდენად გამართულად მუშაობს ვებგვერდები.

2) რამდენად არის ორმხრივი კომუნიკაციის დამყარება შესაძლებელი ვებგვერდების საშუალებით.

3) ორმხრივი ტრანზაქციების განხორციელების შესაძლებლობა სამთავრობო ვებგვერდების საშუალებით,

4) რამდენად არის საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებისთვის საჭირო სერვისების ხელმისაწვდომობა უზრუნველყოფილი. ინდექსი იღებს მნიშვნელობას 0-დან 1-მდე.

სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის კომპონენტი – აფასებს ინტერნეტისა და მობილურის მომხმარებელთა რაოდენობას, სატელეფონო და ინტერნეტინფრასტრუქტურას. პირველი პუნქტი აფასებდა იმას, თუ რამდენად სთავაზობს სახელმწიფო სერვისებს; მეორე პუნქტი აფასებს იმას, თუ რამდენად შეუძლია საზოგადოებას ამ სერვისების გამოყენება.

ადამიანური კაპიტალის კომპონენტი – ითვალისწინებს წიგნიერების დონეს, ასევე სკოლებში მოსწავლეთა და უნივერსიტეტებში ჩარიცხულთა მთლიან თანაფარდობას სწავლების საფეხურის შესაბამისი ასაკის მოსახლეობასთან.

აღნიშნული მაჩვენებელი საქართველოში შეადგენს 0,69-ს, ხოლო ევროპის საშუალო მაჩვენებელი შეადგენს 0,83-ს. ამ მიმართულებით საქართველო რეგიონში თურქეთსა და რუსეთს ჩამორჩება.

გრაფიკი 5. ელექტრონული მმართველობის განვითარების ინდექსი

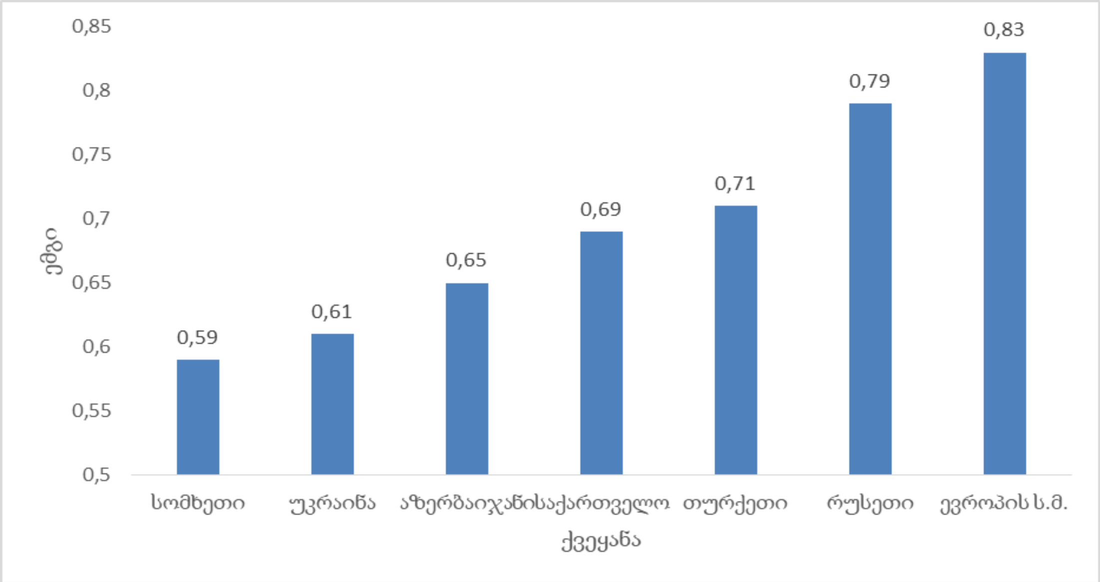

წყარო: გაერო

საინტერესოა ფლეტჩერის სკოლის მიერ შემუშავებული ციფრული ევოლუციის ინდექსის განხილვა. ციფრული ევოლუციის ინდექსი არის ჰოლისტიკური შეფასება, რომელიც აერთიანებს 160 განსხვავებულ ინდიკატორს ოთხი ძირითადი მიმართულებით: მიწოდების პირობები, მოთხოვნის პირობები, ინსტიტუციური

გარემო, ინოვაციები და ცვლილება. ციფრული ეკონომიკის სრულყოფილი სურათის შესაქმნელად ციფრული ევოლუციის ინდექსი ყურადღებას ამახვილებს 160 ინდიკატორზე, რათა გაზომოს გაციფრულების მიმდინარე მდგომარეობა და ტემპი.

მოცემული მაჩვენებელი შესაძლებლობას იძლევა ეკონომიკები გავანაწილოთ ოთხ ჯგუფში:

Stand out – მოცემულ ჯგუფში შემავალ ქვეყნებს აქვთ გაციფრულების მაღალი დონე და სწრაფი ზრდის ტემპი.

Break out – ეკონომიკები, რომელთაც აქვთ გაციფრულების დაბალი დონე, მაგრამ სწრაფი ზრდის ტემპი.

Stall out – გაციფრულების მაღალი დონე და ზრდის დაბალი ტემპი.

Watch out – გაციფრულების დაბალი დონე და ზრდის დაბალი ტემპი.

გრაფიკი 6. ქვეყნების განაწილება გაციფრულების დონისა და ზრდის ტემპის მიხედვით

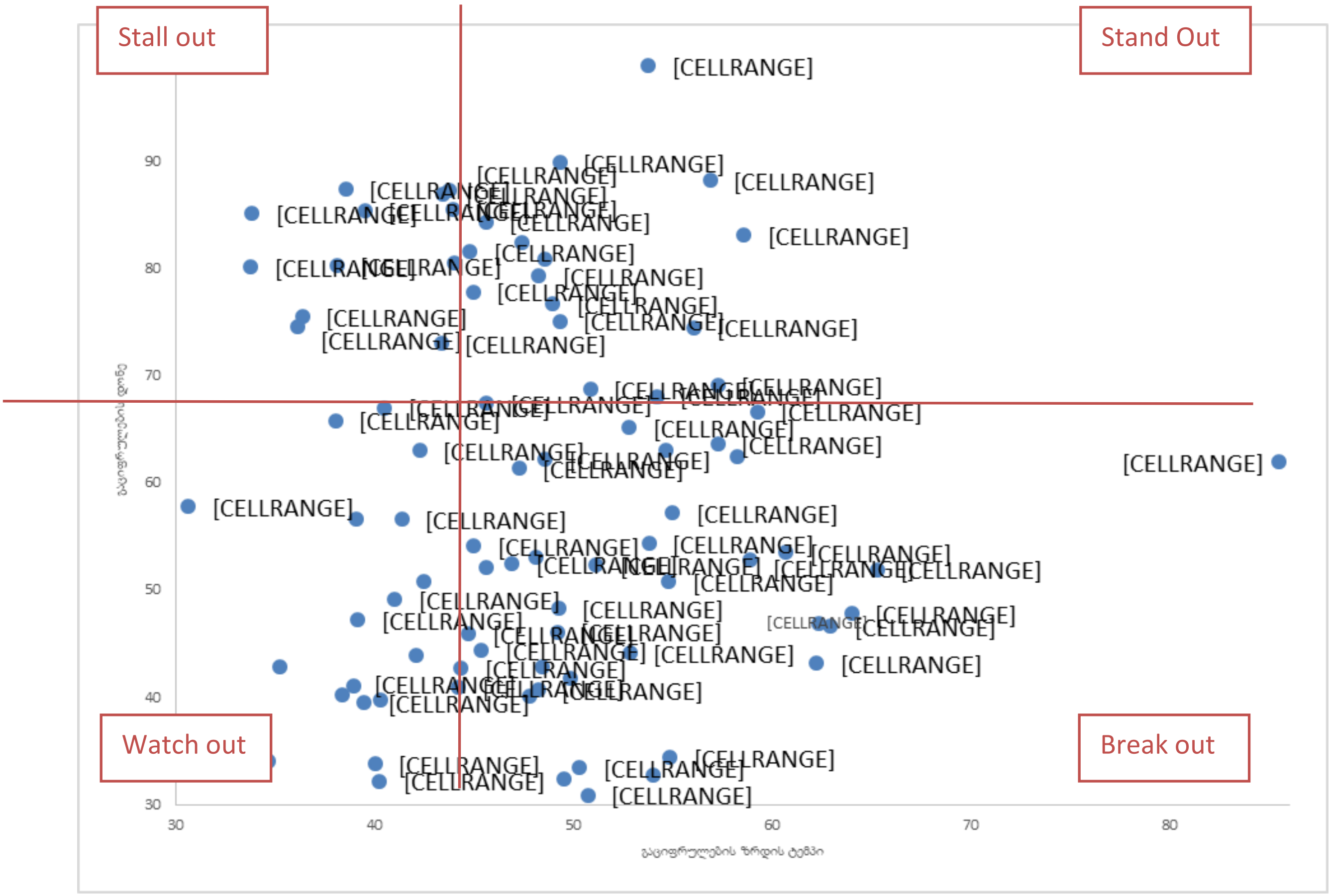

წყარო: The Fletcher School

როგორც გრაფიკიდან ვხედავთ, საქართველო რეგიონის ქვეყნებთან ერთად ხვდება იმ ქვეყნების სიაში, რომლებსაც აქვს გაციფრულების დაბალი დონე, მაგრამ მაღალი ზრდის ტემპები, რაც დამახასიათებელია განვითარებადი ქვეყნებისთვის. მოცემული ინდექსის მიხედვით საქართველოს ყველაზე დაბალი ქულა ინსტიტუციონალური გარემოს გაციფრულების მიმართულებით აქვს, რომლითაც ფასდება ციფრული ეკონომიკის საკანონმდებლო ბაზა, მთავრობის ციფრული ინფრასტრუქტურა, გამჭირვალობა და ეფექტიანობა. მოცემულ ნაწილში საქართველოს 90 ქულიდან 39 აქვს. ყველაზე მაღალი ქულა (62) საქართველოს ინოვაციების მიმართულებით აქვს,

რომლითაც ფასდება ქვეყნის სტარტაპ ეკოსისტემა, კერძო სექტორის გაციფრულება და ფინანსების ხელმისაწვდომობა ამ მიმართულებით.

მოცემული მაჩვენებლების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველო ციფრული ეკონომიკის განვითარების, ციფრული მზადყოფნის მიმართულებით იკავებს საშუალო დონეს რეგიონის ქვეყნებთან ერთად, მაგრამ აქვს ზრდის მაღალი პოტენციალი. დადებითად შეგვიძლია შევაფასოთ მონაცემთა გაცვლის სააგენტოს საქმიანობა ელექტრონული კომერციის კანონპროექტისა და ელექტრონული საქართველოს სტრატეგიის შემუშავების შესახებ. ასევე აღსანიშნავია, რომ აქტიურად მიმდინარეობს განათლებაში ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების დანერგვა და ადაპტირება. წინ გადადგმული ნაბიჯია სატელეკომუნიკაციო რეგულაციების ევროპული მოდელის გამოყენება და ელექტრონული საბაჟო პროცედურების სრულყოფა. წარმატებით მიმდინარეობს საჯარო სერვისების გაციფრულება. ამ მხრივ წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს ელექტრონული სერვისების ერთიანი პორტალის www.my.gov.ge; სახელმწიფო სერვისების განვითარებისა და მონაცემთა გაცვლის სააგენტოს პლატფორმების შექმნა, სადაც შესაძლებელია მრავალფეროვანი სერვისების მიღება ყველა მიმართულებით ონლაინრეჟიმში.

დასკვნა და რეკომენდაციები

ტექნოლოგიები არ არის ცალსახად განმსაზღვრელი. იგი ქმნის როგორც შესაძლებლობებს, ასევე გამოწვევებს. შესაბამისად ქვეყნის მიერ მიღებული სარგებელი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად გამოიყენებს შესაძლებლობებს და როგორ უპასუხებს გამოწვევებს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ციფრული ეკონომიკა სრულიად ახალ შესაძლებლობებს სთავაზობს ქვეყნებს – უზრუნველყონ ეკონომიკური ზრდა, დასაქმება, გაზარდონ ეფექტიანობა ყველა სფეროში და იყვნენ კონკურენტუნარიანი ციფრულ სამყაროში. ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა ამ მიმართულებით ციფრული უთანასწორობაა, რომლის მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების არათანაბარი წვდომაა ციფრულ ტექნოლოგიებზე, რაც მოქმედებს მათ შესაძლებლობაზე, განივითარონ ციფრული უნარები და დასაქმდნენ ციფრულ სამყაროში. ამ მიმართულებით უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას წარმოადგენს დაბალი წვდომა ინტერნეტზე. ინტერნეტიზაცია ციფრული ეკონომიკისთვის გარემოს ფორმირებაა, რომლის შემდგომი სრულყოფა ქმნის ციფრული ეკონომიკის განვითარების შესაძლებლობას. ინტერნეტიზაციის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს ინფრასტრუქტურის ფორმირება. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი პასუხისმგებლობა ეკისრება სახელმწიფოს, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ისეთი გარემოს ჩამოყალიბება, სადაც საზოგადოება აღარ იქნება დამოკიდებული კონკრეტულ პროვაიდერსა და ბიზნესინტერესებზე. ციფრული ინფრასტრუქტურის ინტეგრირება აუცილებელია ყველა სფეროში, დაწყებული ფინანსური სექტორიდან, დამთავრებული სოფლის მეურნეობით.

მაშინ როდესაც პრობლემების ნაწილი შეიძლება დავუკავშიროთ ქვეყნის შიდა ფაქტორებს, არის მთელი რიგი გამოწვევები, რომლებიც მოითხოვს ქვეყნებს შორის თანამშრომლობასა და საერთაშორისო კანონმდებლობის შემუშავებას. ამ მხრივ მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს ეროვნული კანონმდებლობის დაახლოება ამ სფეროში მოწინავე ქვეყნების კანონმდებლობასთან. აღნიშნული შექმნის საფუძველს ქვეყნისთვის, უპასუხოს საერთაშორისო ციფრულ გამოწვევებს და გახდეს კონკურენტუნარიანი საერთაშორისო დონეზე.

რეკომენდაციები

- *ინტერნეტიზაცია* – დღეს საქართველოში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას ამ მიმართულებით ინტერნეტიზაცია წარმოადგენს. ჩინეთისა და გერმანიის მაგალითებზე დაყრდნობით აღვნიშნეთ, რომ ციფრული ეკონომიკის განვითარების საფუძველს სწორედ საზოგადოების ჩართულობა წარმოადგენს, სხვა შემთხვევაში ციფრული ეკონომიკა დარჩება აუთვისებელ რესურსად. ასევე ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანია, ხელი შევუწყოთ ინვესტიციებს ციფრულ ინფრასტრუქტურაში.
- განათლებაში ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა – იმისთვის, რომ სრულად აითვისოს ქვეყანამ ის შესაძლებლობები, რომელსაც ციფრული ეკონომიკა სთავაზობს, მან უნდა უპასუხოს უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას – უზრუნველყოს საზოგადოება უნარებითა და ცოდნით, რომელიც აუცილებელია ციფრულ სამყაროში ნებისმიერი მიმართულებით საქმიანობისთვის.
- საკანონმდებლო ბაზის მომზადება – ციფრული ეკონომიკა სრულიად ცვლის აქამდე არსებულ ბიზნესმოდელებს, შესაბამისად მოითხოვს რეგულირების ახალ მექანიზმს, რომელიც ხელს შეუწყობს პროცესების მართვას და არ შეაფერხებს ციფრული ეკონომიკის განვითარებას.
- კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბება – სფეროს განვითარებისთვის უმნიშვნელოვანესია მრავალი კერძო კომპანიის არსებობა და მაღალი კონკურენცია, რაც ხელს შეუწყობს ინოვაციების დანერგვასა და ინფრასტრუქტურის განვითარებას.
- რეგიონალური განვითარების პოლიტიკის შექმნა – ციფრული უთანასწორობა ციფრული ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთი მთავარი ხელისშემშლელი ფაქტორია. ციფრული ინფრასტრუქტურა და სერვისები თანაბრად უნდა ვითარდებოდეს ცენტრალურ ქალაქებსა თუ რეგიონებში.
- სტატისტიკის წარმოება – განვითარებადი ქვეყნების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას წარმოადგენს შესაბამისი სტატისტიკის არ არსებობა, რაც არ იძლევა შესაძლებლობას შეფასდეს არსებული მდგომარეობა. სწორედ ამიტომ მნიშვნელოვანია სტატისტიკის წარმოება, რაც აღნიშნული ქვეყნის საერთაშორისო რეიტინგებში დაფიქსირებასაც შეუწყობს ხელს.
- სერვისების გაციფრულება / ციფრული მთავრობის ჩამოყალიბება – საჯარო სერვისების გაციფრულება მნიშვნელოვნად ამარტივებს კერძო სექტორისთვის სახელმწიფოსთან ურთიერთობას და აჩქარებს საქმის წარმოებას. მნიშვნელოვანია, რომ ამ მიმართულებით შექმნილ ვებგვერდებს არ ჰქონდეს ფასადური სახე და შესაძლებელი იყოს სერვისების ონლაინრეჟიმში უმოკლეს დროში მიღება.
- კიბერუსაფრთხოება – ციფრული ეკონომიკის განვითარების თანმდევი პრობლემაა ციფრული დანაშაულის ზრდა. საქართველომ ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა კიბერუსაფრთხოების სტრატეგიის შემუშავებით, მაგრამ სტრატეგიის არსებობა არ ნიშნავს უსაფრთხო ციფრულ გარემოს. მნიშვნელოვანია ამ მხრივ ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა, კიბერდანაშაულების გამოვლენა და აღკვეთა.
- შესაბამისი უწყების ფორმირება – საქართველოში 2018 წელს შეიქმნა ციფრული ეკონომიკის ასოციაცია. დაფუძნების ეტაპზე იყო მცირედი აქტივობები, მაგრამ ასოციაცია დღეს არ ფუნქციონირებს.
- ციფრული ეკოსისტემის ჩამოყალიბება – ამ მიმართულებითაც მთავარი ფუნქცია სახელმწიფოს ეკისრება, რომელმაც უნდა შეუწყოს ხელი ტექნოლოგიური სტარტაპების განვითარებას, ციფრული ტექნოლოგიებით დაინტერესებული

ახალგაზრდების ჩართულობას და ციფრული ტექნოლოგიების ინტეგრირებას ყველა მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. AgFunder. (2017, 6). *Putting a Price on Farm Data*. Retrieved from agfundernews.com: https://agfundernews.com/putting-price-farm-data.html

2. Body of European Regulators for Electronic Communications. (2019, 3). *Internet of Things indicators.* Retrieved from berec.europa.eu: https://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/reports/8464-berec-report-on-internet-of-things-indicators

3. CISCO. (2019, 3). *Digital readiness index.* Retrieved from cisco.com: https://www.cisco.com/c/m/en_us/about/corporate-social-responsibility/research-resources/digital-readiness-index.html#/

4. European Commissinon. (2018, 3). *Study on the harmonisation of the digital markets in the Eastern Partnership.* Retrieved from eufordigital.eu: https://eufordigital.eu/library/study-on-the-harmonisation-of-the-digital-markets-in-the-eastern-partnership-etrade-elogistics-digital-transport-corridors/

5. German Federal Ministry for Economics Affairs. (2019, 3). *Digital hub Initiative*. Retrieved from https://www.de-hub.de/: https://www.de-hub.de/

6. Germany trade and invest. (2019, 9). *German Digital economy.* Retrieved from gtai: https://www.gtai.de/gtai-en/invest/industries/digital-economy

7. IBM. (2017, 9). *Key marketing trends for 2017 and ideas fro exceeding customer expectations.* Retrieved from International Business Machines: https://www.ibm.com/downloads/cas/XKBEABLN

8. Internation monetary fund. (2019, 1). *Chine's Digital economy.* Retrieved from IMF: https://www.imf.org/~/media/Files/Publications/WP/2019/wp1916.ashx

9. International Telecommunication Union. (2021, 5). *Measuring digital development: Facts and figures 2021*. Retrieved from www.itu.int: https://www.itu.int/itu-d/sites/statistics/

10. MCkinsey global institute. (2017, 3). *Chine's digital economy, A leader global force.* Retrieved from mckinsey:https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/featured%20insights/China/Chinas%20digital%20economy%20A%20leading%20global%20force/MGI-Chinas-digital-economy-A-leading-global-force.ashx

11. PricewaterhouseCoopers. (2019, 9). *global top 100 companies.* Retrieved from PWC.com: https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/assets/global-top-100-companies-2019.pdf

12. Schwab, K. (2015). *The Fourth Industrial Revolution - What It Means and How to Respond.* 12.

13. Statista . (2019, 7). *Revenue in the information technology and telecommunications sector in Germany.* Retrieved from www.statista.com: https://www.statista.com/statistics/460563/ict-industry-revenue-germany/

14. The International Federation of Robotics. (2021, 5). *Executive Summary World Robotics 2021 Industrial Robots*. Retrieved from ifr.org: https://ifr.org/img/worldrobotics/Executive_Summary_WR_Industrial_Robots_2021.pdf

15. Tapscott, D. (2014). The digital economy anniversary edittion: rethinking promise and peril in the age of networked intelligence. New york: MCGraw -hill education.

16. UE - Department of Economic and Social Affairs. (2019, 8). *E-GOVERNMENT SURVEYS.* Retrieved from publicadministration.un.org: https://publicadministration.un.org/en/research/un-e-government-surveys

17. UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. (2019, 9). *Digital economy report 2019.* Retrieved from unctad.org: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_en.pdf

18. United states departament of agriculture. (2018, 6). *economic, statistics ad market information system*. Retrieved from usda.library.cornell.edu: https://usda.library.cornell.edu/about?locale=en

19. World economic forum. (2017, 9). *Digital Transformation Initiative: Unlocking B2B Platform Value.* Retrieved from weforum.org: http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/wef-platform-report-final-3-26-17.pdf

20. WorldBank. (2018, 8). *Digital Adoption Index.* Retrieved from www.worldbank.org: https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016/Digital-Adoption-Index

21. WorldBank. (2018, 8). *Individuals using the Internet (% of population).* Retrieved from data.worldbank.org: https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=GE-AZ-AM-TR-RU

George Abashidze

A DIGITAL ECONOMY – ASSESSMENT OF THE DIGITAL READINESS OF GEORGIA[8]

Summary

A digital economy is an economy based on digital technologies. It has become impossible to identify a direction that is not based on digital technologies. All sectors of the economy have undergone significant changes in recent years. Adoption of digital technologies and digital transformation have fundamentally changed manufacturing processes, organizational relationships, forms of customer communication, and how consumers receive products and services. The COVID-19 pandemic has further accelerated the process of digital transformation, making it an even more pressing issue for countries to ensure rapid preparation and adaptation.

The importance of digital technology development is also mentioned in the United Nations Sustainable Development Goals, which state that access to information and communication technologies, adoption of digital technologies, and the elimination of digital inequality are key factors in ensuring sustainable development. Individual countries' ability to effectively manage information, the most strategic asset of our time, is a major challenge in achieving the goals of sustainable development, because data is multidimensional and its proper use affects not only economic development but also human rights, security, the environment, and peace.

This report brings together what we should know about Digital Economy. The essence and theoretical foundations of digital economics are discussed. In the digital economy, the mechanism of value formation has been defined. The impact of the digital economy's development on the country's economy is presented. The level of digital readiness of Georgia is assessed based on available data, allowing us to determine the current state of development of the digital economy in Georgia and future development prospects.

According to the research, Georgia has a medium level of development in the digital economy and digital readiness in comparison to the other countries in the region, but it has a high growth potential. The activities of the Data Exchange Agency, the development of the draft e-commerce law, and the e-Georgia strategy can all be assessed positively. It is also worth mentioning that the implementation and adaptation of information and communication technologies in education is currently underway. The use of the European model of telecommunications regulations, as well as the improvement of electronic customs procedures, is a step forward. Public services are also being successfully digitized. The creation of platforms by the Public Service Development and Data Exchange Agency, where it is possible to receive a variety of services in all directions online, and the creation of a unified portal of electronic services www.my.gov.ge, is a positive step.

[8] “This work was supported by ShotaRustaveli National Foundation of Georgia (SRNSFG) [grant number MR-21-224]”.

ხათუნა ბერიშვილი

ბიზნესის კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, როგორც კოლექტივიზმის შერბილებული ფორმა

ანოტაცია. *კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის კონცეფციის მიხედვით ორგანიზაციები ითვალისწინებენ საზოგადოების ინტერესებს და პასუხისმგებელნი არიან თავიანთი საქმიანობის გავლენაზე ფირმებსა და საჯარო სფეროს სხვა დაინტერესებულ მხარეებზე. ეს ვალდებულება სცილდება კანონით დადგენილ ნორმებს და მოიცავს ორგანიზაციებს,რომლებიც ნებაყოფლობით იღებენ დამატებით ვალდებულებებს საზოგადოების ცხოვრების ხარისხის გასაუმჯობესებლად. კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის პრაქტიკა მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობის საგანია. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა ქმნის ძლიერ ბიზნესსაფუძველს, რადგანაც კორპორაციები ღებულობენ დამატებით სარგებელს უფრო ფართო და გრძელვადიან პერსპექტივაზე ორიენტაციისაგან, ვიდრე მათი უშუალო მოკლევადიანი მოგებისგან. ამ მიდგომის კრიტიკოსები ამტკიცებენ, რომ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა ამცირებს ბიზნესის ფუნდამენტურ ეკონომიკურ როლს და წარმოადგენს მთავრობის სუსტი სოციალური პოლიტიკის ნაწილობრივი ჩანაცვლების მცდელობას. სტატიაში გაანალიზებულია ამ კონცეფციის წინააღმდეგობრივი ხასიათი და როლი საზოგადოებრივი განვითარების პროცესში.*

საკვანძო სიტყვები: *ბიზნესი, სოციალური პასუხისმგებლობა, კონცეფცია, წინააღმდეგობები, კოლექტივიზმის შერბილებული ფორმა.*

ბიზნესის ,,სოციალური პასუხისმგებლობის'' კონცეფცია – ეს არის მეწარმეობის ისტორიის შედარებით ახალი ფურცელი. ამასთან, როგორ შეიძლება ბიზნესი არ იყოს სოციალურად პასუხისმგებელი? განა მას საფუძვლად არ უდევს სწრაფვა საზოგადოების საკეთილდღეოდ აწარმოოს საქონელი და მომსახურება, აგრეთვე უზრუნველყოს მოსახლეობის დასაქმება? მოგებისათვის ,, ამორალურმა'' სწრაფვამ და ბიზნესის ,,დეჰუმანიზაციამ'' მიგვიყვანა ბაზრის ყველა მონაწილის არასასურველ ზარალამდე.

,,ბიზნესმენების მიერ გამოთქმული მოსაზრებები სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ შესაძლოა მოკლევადიან პერსპექტივაში მათთვის პრესტიჟული იყოს, მაგრამ ეს საშუალებას იძლევა გამყარდეს ამის გარეშეც პრევალირებული, გადაჭარბებული მოსაზრება, რომ მხოლოდ მოგებისათვის ზრუნვა არის ბინძური და ამორალური საქმე, საჭიროა მისი შეჩერება და გაკონტროლება გარე ძალების მიერ'' – მიიჩნევს ოლაფ გერზემანი [18.გვ.34].

სოციალური პასუხისმგებლობის დოქტრინა გახდა მრავალი თანამედროვე კომპანიის კორპორაციული კულტურის განუყოფელი ნაწილი და იგი ძირეულად ცვლის კორპორაციების როლს საბაზრო ეკონომიკაში. იმის მიუხედავადაც კი, რომ კაპიტალიზმი აღმოჩნდა წარმატებული ეკონომიკური სისტემა, რომელიც ოდესმე გამოიყენებოდა პრაქტიკაში, თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის იდეალის საზოგადოებრივი მხარდაჭერა უმეტეს შემთხვევაში მრავალ ქვეყანაში ჯერ კიდევ საკმაოდ სუსტია. კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის იდეები ასახავენ საზოგადოების მისწრაფებას, კაპიტალიზმის ჰუმანიზაციისა და სოციალურად სამართლიანობის მიმართულებით. კომპანიის მენეჯერებს, რომლებიც თავს აცხადებენ

სოციალურად პასუხისმგებელ პირებად, ნაკლებად გააჩნიათ იმისი განჭვრეტის უნარი, თუ როგორ შეიძლება სამყარო მეტად ჰუმანიზებული გახდეს, ამასთან ისინი ხელს უწყობენ თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის იდეალის საზოგადოებრივ მხარდაჭერას. თუ სადამდე შეიძლება მიგვიყვანოს ამან, აღწერილია აინ რენდის წიგნში, სადაც ავტორი მიუთითებს: ,,ჩვენ შევქმენით მსოფლიოს სიმდიდრე, მაგრამ საშუალება მივეცით მოწინააღმდეგეებს დაეწერათ მისთვის მორალური კოდექსი. ჩვენ შევუნარჩუნეთ სიცოცხლე კაცობრიობას, მაგრამ ნება მივეცით ხალხს ვძულდეთ და პატივი სცენ მათ, ვინც ჩვენ თავს გვესხმის. ამით მივიღეთ სასჯელი არა ცოდვებისათვის, არამედ სიკეთისათვის.'' [15.გვ.41].

ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში როგორც აშშ–ში, ისე ევროპაში შეიმჩნევა კორპორაციული მოგების სტაბილურად ზრდის ტენდენცია. თავისთავად ეს პოზიტიური მოვლენაა, მაგრამ სტატისტიკური მონაცემების ანალიზით ვლინდება, რომ მოგების ზრდის ტემპი უსწრებს თანამშრომელთა ხელფასების ზრდის ტემპს, რის შედეგადაც მოგების წილი მშპ-ში იზრდება, ხოლო ხელფასები მცირდება. ბუნებრივია, რომ ასეთი ტენდენცია იწვევს საზოგადოების ნეგატიურ რეაქციას. ასე, მაგალითად, საფრანგეთის სოციალისტების ერთ-ერთი ლიდერი სეგოლენ რუალი იმის მომხრეა, რომ უზომოდ დიდ მოგებებზე შემოღებული იქნეს განსაკუთრებული გადასახადი [14.გვ.61], ხოლო ევროკავშირის ფინანსთა მინისტრები მოუწოდებდნენ ,,მოგების ზრდის სამართლიანი განაწილებისაკენ'' [19.გვ.35].

ამრიგად, მოგების ზრდის მდგრადი ტემპები, სავარაუდოდ, ბიზნესმენებისათვის გახდება ის წინაღობა, რომელსაც ორი შედეგი აქვს. საბოლოო ჯამში კომპანიების მეპატრონეები ვერ გაექცევიან საზოგადოების ნეგატიურ რეაქციას თავიანთ ეკონომიკურ წარმატებებზე. პოლიტიკოსებისა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მხრიდან ზეწოლა გამოიწვევს კომპანიების მხრიდან ,,სოციალური პასუხისმგებლობის'' ზრდას.

იმის მიხედვით, თუ რა ინტენსიურობით აქცევს მასმედია ამ საკითხს ყურადღებას, შეიძლება შეიქმნას შთაბეჭდილება, რომ კორპორაციულმა სოციალურმა პასუხისმგებლობამ ძალა მოიკრიბა XX საუკუნის 90-იანი წლების ბოლო პერიოდიდან, ხოლო შემდეგი წლების განმავლობაში მისი მასშტაბები შენელდა. მიუხედავად ამისა, ნობელის პრემიის ლაურეატი მილტონ ფრიდმანი საჭიროდ თვლიდა, დაეგმო კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის კონცეფცია 1962 წელს გამოცემულ წიგნში ,,კაპიტალიზმი და თავისუფლება''. 1970 წელს მან დაწერა მთელი ესსე კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ, რომელიც გამოქვეყნდა The New York Times Magazine-ში [13.გვ.41]. თუ ფრიდმანმა ძლიერი გავლენა იქონია ეკონომიკური, ფინანსური ან ფულადი პოლიტიკის საკითხებში დისკუსიის მსვლელობაზე, მან ვერ მოახდინა გავლენა კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის პრობლემის ირგვლივ ხალხის უმეტესობის წარმოდგენაზე.

ცხადია ის, რომ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის კონცეფცია ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში. მიუხედავად იმისა, რომ ის პოპულარობით სარგებლობს, მისი თეორიულ-მეთოდოლოგიური შინაარსი ბუნდოვანია. ისიც კი გაუგებარია, თუ რას შეიცავს სოციალურად პასუხისმგებლური ქცევა. გარდა ამისა, გარკვეულ პერიოდებში სოციალურად პასუხისმგებლური ქცევის განმარტებებიც იცვლება. ჯერ კიდევ 60-იან წლებში აშშ-ში ხალხის დიდი ნაწილი თვლიდა, რომ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა ითვალისწინებს იმას, რომ კომპანიის ხელმძღვანელები თავს იკავებენ ფასების ზრდისგან, რათა აკონტროლონ

ინფლაცია. ამჟამად კი კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის ასეთი გაგება, შეიძლება უცნაურად მოგვეჩვენოს.

ლოგიკურად იბადება კითხვა: გადასახადების გადამხდელმა კორპორაციამ, რომელიც მოქმედებს კანონის ფარგლებში და ხელმძღვანელობს იმავე ეთიკური ნორმებით, რითაც მთლიანად საზოგადოება, რატომ უნდა იკისროს დამატებითი ვალდებულებები მესამე პირების მიმართ?

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა ვერანაირად ვერ დაეხმარება კორპორაციებს გახდნენ უფრო ეფექტიანები, ნებისმიერი კორპორაცია ხომ ისედაც არის სოციალურად პასუხისმგებელი თუნდაც იმ თვალსაზრისით, რომ ის საზოგადოებას ემსახურება, რადგან აწარმოებს საქონელს და მომსახურებას, ხელს უწყობს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების განვითარებას. თუნდაც გარემოს დაცვა ან სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლა, ასე თუ ისე კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის მიმართულებებია, ორიენტირებული სამყაროს გაუმჯობესებისაკენ. თუ სერიოზულად აღვიქვამთ კორპორაციული მოქალაქის სტატუსს, მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ იგი კარდინალურად ცვლის იმ როლს, რომელსაც ასრულებენ კერძო კომპანიები საბაზრო ეკონომიკაში.

კომპანიის მფლობელებს უნდა ესმოდეთ, რომ საზოგადოებას, რომელთა დახმარებითაც ისინი გამდიდრდნენ, უნდა ,,მისცენ'' რაღაც უფრო მეტი, ვიდრე მხოლოდ გადასახადებია. კერძო მესაკუთრეს შეუძლია ქველმოქმედების სახით გადასცეს განსაზღვრული თანხა ადგილობრივ ეკლესიას ან ბუნებისდამცველთა საზოგადოებას. აგრეთვე მდიდარ მეწარმეებს შეუძლიათ ფონდების დაარსება, რომლებიც თავისი კომპანიების მოგების ნაწილს დახარჯავენ სოციალური, ეკოლოგიური და სხვა მიზნებისათვის, რაშიც გამოვლინდება ,,შეძლებული ხალხის სოციალური პასუხისმგებლობა'', თუმცა მეცენატობა არ წარმოადგენს კორპორაციულ სოციალურ პასუხისმგებლობას.

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის სტრატეგიებს შეიმუშავებენ მსხვილი კორპორაციები, ამასთან დაკავშირებით სოციალური პასუხისმგებლობა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც, კორპორაციული გადასახადების გარდა, დამატებითი დატვირთვა, რომელიც იწვევს დანახარჯების ზრდას, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს დანახარჯების ნაწილის დაკისრება მუშაკებზე (ხელფასების შემცირების გზით) ან მომხმარებლებზე (ფასების ზრდით). ამდენად, ამ კონცეფციის ეკონომიკური ბუნება წინააღმდეგობრივი ხასიათის ხდება.

ამ კონტექსტიდან გამომდინარე სოციალური პასუხისმგებლობის დოქტრინას შეიძლება დავარქვათ მოგების მაქსიმიზაციაში დაინტერესებული მმართველების რაციონალური გადაწყვეტილება. ბიზნესეთიკის პროფესორი დევიდ ვოგელი, რომელმაც შეისწავლა სოციალურ დანახარჯებსა და კორპორაციულ შემოსავლებს შორის ურთიერთკავშირის ემპირიული მონაცემები, მიიჩნევს რომ ,,ძირითადი დასკვნა სოციალური პასუხისმგებლობის სარგებლიანობის შესახებ ჯერ კიდევ არ არის საბოლოო'' [7,გვ 29].

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ კორპორაციული სოციალური პასუხის-მგებლობის დოქტრინა გულისხმობს, რომ მენეჯერები არა მარტო აცნობიერებენ, თუ რა პრობლემები უნდა გადაიჭრას სამყაროს გასაუმჯობესებლად, არამედ იციან კიდეც, თუ როგორ შეიძლება ამის მიღწევა, თუმცა ეს უკიდურესად გაბედული, თამამი დაშვებაა. ბოლოს და ბოლოს, მენეჯერები არიან პროფესიონალები კომპანიის მართვის ეფექტიანობის ამაღლების გზით ფულის გამომუშავების და არა სოციალური უზრუნველყოფის სფეროში. მით უმეტეს, რომ ამ სფეროს ექსპერტებიც როგორც

სამთავრობო, ისე არასამთავრობო ორგანიზაციებიდან, ახლოსაც არ არიან იმის ერთიან გაგებასთან, თუ როგორ გავხადოთ მსოფლიო უკეთესი.

XX საუკუნეში გამოაშკარავდა კოლექტივიზმის ექსტრემალური ფორმები, თუმცა სულაც არ მოისპო კოლექტივისტური ტენდენციები: ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის კონცეფცია სხვა არაფერია, თუ არა სწორედ კოლექტივიზმის რბილი ფორმა.

დასკვნა

ბიზნესის ,,სოციალური პასუხისმგებლობის'' კონცეფცია – ეს არის მეწარმეობის ისტორიის შედარებით ახალი ფურცელი. სოციალური პასუხისმგებლობის დოქტრინა გახდა მრავალი თანამედროვე კომპანიის კორპორაციული კულტურის განუყოფელი ნაწილი და იგი ძირეულად ცვლის კორპორაციების როლს საბაზრო ეკონომიკაში.

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის კონტექსტში განიხილება ეკოლოგიური პრობლემები და სიღარიბის შემცირება, რაც მიზნად ისახავს უკეთესი სამყაროს მიღწევას.

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის დოქტრინა გულისხმობს, რომ მენეჯერები არა მარტო აცნობიერებენ, თუ რა პრობლემები უნდა გადაიჭრას სამყაროს გასაუმჯობესებლად, არამედ იციან კიდეც, თუ როგორ შეიძლება ამის მიღწევა, თუმცა ეს უკიდურესად გაბედული, თამამი დაშვებაა. ბოლოს და ბოლოს, მენეჯერები არიან პროფესიონალები კომპანიის მართვის გზით ფულის გამომუშავების და არა სოციალური უზრუნველყოფის სფეროში. მით უმეტეს, რომ ამ სფეროს ექსპერტებს როგორც სამთავრობო, ისე არასამთავრობო ორგანიზაციებიდან, გააზრებული და განსაზღვრულიც არა აქვთ ერთიანად იმის გაგება, თუ როგორ გავხადოთ მსოფლიო უკეთესი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბერიშვილი ხ., 2018 ,,საერთაშორისო ბიზნესის ეთიკა და სოციალური პასუხისმგებლობა. თბ, გამომც.,,უნივერსალი'' .
2. საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი (2018), „თბილისის მსხვილი ბიზნესი და კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა“ (დამოკიდებულება და არსებული გამოცდილება), თბილისი.
3. სოციალური ინტეგრაციის ევროპული კომიტეტი (CDCS) (2017), „სოციალური ინტეგრაციის ახალი სტრატეგია“, გამომცემელი საქართველოში ევროპის საბჭოს საინფორმაციო ბიურო გვ. 8.
4. ხოფერია ლ. (2018), საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ,,კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა და საჯარო სექტორის როლი“ , თბილისი.
5. მენეჯმენტი, VI გამოცემა / სტივენ რობინსი, მერი კოულტერი/ გამომცემლობა “ვილიამსი“ 2004.
6. Berishvili Kh. (2018) Conception of corpoerative social responsibility: problems and evaluation. Batumi, BSU, p.12-28.
7. Berishvili Kh. (2017) Condradictory character of the process of liberalization and integration ofeconomic relations and influence of this process on the countries with small economi. 6th Business & Management Conference, Geneva, p. 3-10.
8. Berishvili Kh. (2017) Identification of integration processes in Conditions Economic Turbulance and Their Use in development of The Countries With Small Economi. Ecoforum Journal, Volume 6, Issue 2, pp.108-115.

9. Berishvili Kh. (2014) Possibilities for Mastering The Foreign Trade Potentials In Georgia. Georgian International Journal of Science, Technology and Medicine 6 (4), 277 .

10. Berishvili Kh. (2014) Liberalization of Economy and Possibilities of Development of Foreign Trade Potential in Georgia. Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University pp. 124-129.

11. Berishvili Kh. (2013) Globalization end Georgia's Integration Into World Economic Space. Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University pp.125-128.

12. Business For Social Responsibility Education Fund, "Guide to Engaging with NGOs", United States San

13. Bhattacharya, C.B., Sankar Sen and Daniel Korschun (2008), "Using Corporate Social Responsibility to Win the War for Talent," MIT Sloan Management Review, 49 (2), 37-44;

14. Gray, Fr. R.H D.L.Owen & K.T.Maunders, Corporate Social Reporting: Accounting and accountability (Hemel Hempstead: Prentice Hall, 1987) p. IX.ancisco , 2001, 9-10 pp.)

15. Habisch André Corporate Social Responsibility across the Europe — Heidelberg: Springer, 2005.

16. Kytle, Beth; paramveer singh Corporate Social Responsibility as Risk Management: A Model for Multinationals (PDF). Social Responsibility Initiative Working Paper No. 10.. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University (2005).

17. Lauer R. "Defining Social Problems: Public and Professional Perspectives" , Oxford University Press, 1976 , 122 p.

18. Williams Cynthia A. Corporate Social Responsibility in a Comparative Perspective // The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility / Crane, A., et.al. — Oxford: Oxford University Press, 2008.

19. Orlitzky, Marc; Frank L. Schmidt, Sara L. Rynes (2003). «Corporate Social and Financial Performance: A Meta-analysis» (PDF). Organization Studies 24 (3): 403–441.

20. Stoun R.Culture of corporation. London, 2016

21. Shengelia T. (2017) The role of state regulation of investment in the Georgia business development. International business in the world economic system. Universal, Tbilisi. ISBN 9789941175986.

22. Shengelia T. (2014) Business Aticiphobia and the Terms For Overcaming in Georgia. Georgian International Journal of Scince, Tecnology and Medicine, Volume 6, Issue 4, Nova Science Publishers, Inc. PP. 331-337.

23. Shengelia T., Berishvili Kh. (2014). The Role of Institutional Reforms in the Improvement of the Georgian Investment Environment. Journal of Social Sciences, Volume 3, Issue 2, International Institute of Social and Economic Sciences. PP. 81-87.

24. Shengelia T., Berishvili Kh. (2014). Evaluation of the Global Position of Georgia and its Role In the Development of Business. Georgian International Journal of Scince, Tecnology and Medicine, Volume 6, Issue 1, Nova Science Publishers, Inc. PP. 57-65.

25. Shengelia T., Berishvili Kh. (2013). Globalization and Place of Georgia in International Business. Georgian International Journal of Scince, Tecnology and Medicine, Volume 5, Issue 3/4, Nova Science Publishers, Inc. PP. 229-238.

Khatuna Berishvili

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS AS A SOFTENED FORM OF COLLECTIVISM

Summary

Conception of corporate social responsibility is relatively new step in entrepreneurship history. Views expressed by businessmen about the social responsibility of business bring additional prestige to them in the short period. Doctrine of corporate social responsibility has become an es-

sential part of corporate culture for many companies and it significantly changes the capitalistic structure of economy. In the context of corporate social responsibility field of influence includes environmental problems and reducing of poverty. Ultimately these actions are aimed at achieving better world. This is important question and changes the role of firms in market economy.

Doctrine of corporate social responsibility implies that managers not only are directed to solve problems that will eventually lead us to better world but they also know how and using what ways to solve these problems. This is extremely audacious assumption. We know that managers are people who are directed to achieve higher level of profits and they rarely think about the social issues. In addition, even experts from governmental and nongovernmental sector do not have single and unified views about the solving social problems and how to make world better.

თამაზ გამსახურდია
თეიმურაზ ფესტვენიძე

მენეჯერის გონივრული გადაწყვეტილება ეფექტიანობის მნიშვნელოვანი ფაქტორია

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია, თუ როგორ არის ადამიანის ფუნდამენტური უფლებები დაცული კანონების შესაბამისად მოქმედ ქვეყნაში, სადაც ხელისუფლება დღენიადაგ ზრუნავს ქვეყნის კეთილდღეობის ამაღლებასა და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებაზე, ხოლო ყოველი ადამიანი სათანადო მზრუნველობას იჩენს მაღალი საზოგადოების ჩამოყალიბება-განვითარებისადმი. იქმნება იმის პირობა, რომ ადამიანები შეგნებულად მიუდგნენ როგორც პირად, ასევე სახელმწიფოებრივი მოვალეობის შესრულებას. მოქალაქე, როცა კანონის წინაშე პასუხისმგებლობას გრძნობს, მაშინ ხელისუფლება საზოგადოების წევრებთან ერთად შეძლებს ქვეყნის წინაშე არსებული პრობლემების გადაჭრას.*

აქვე ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ შინაური მტრების მიერ ქვეყნის არაერთი მატერიალური და არამატერიალური ფასეულებები იქნა ხელყოფილი, მათ შორის რაც ყველაზე მტკივნეულია ის, რომ დავკარგეთ ქვეყნის მთელი რიგი ტერიტორიები.

განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ქართული ბრენდის „ბორჯომისა“ და სხვა მინერალური წყლების ქვეყნისათვის გონივრულ და ეფექტურ გამოყენებაზე.

საქართველო უხსოვარი დროიდან მიმზიდველ და სტუმართმოყვარე ქვეყნად ითვლება, რომელსაც გააჩნია კარგი ბუნებრივ-კლიმატური პირობები. ჩვენ ერთ-ერთი უძველესი და ამავე დროს განსხვავებული, მდიდარი, საამაყო ტრადიციების მქონე გამორჩეული ერი ვართ მთელ მსოფლიოში. როცა საქართველოდან ქართველი კაცის გულწრფელობით, სტუმართმოყვარეობით სასიამოვნოდ გაოცებული უცხოელები მიდიან და ისევ უნდათ ჩვენთან დაბრუნება, ქართველებს უცხოეთისკენ გაურბით თვალი და გონება, რატომღაც გული არ მიუწევთ მიტოვებული და დავიწყებული მშობლიური სახლისკენ.

ქვეყნაში, სადაც კანონები კანონობს და ადამიანის ფუნდამენტური უფლებები დაცულია, ხელისუფლება დღენიადაგ ზრუნავს ქვეყნის კეთილდღეობის ამაღლებასა და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებაზე, ხოლო ყოველი ადამიანი მზრუნველობას იჩენს მაღალი საზოგადოების ჩამოყალიბება-განვითარებისადმი. იქმნება იმის პირობა, რომ ადამიანები შეგნებულად მიუდგნენ როგორც პირად, ასევე სახელმწიფოებრივი მოვალეობის შესრულებას. როდესაც მოქალაქე კანონის წინაშე პასუხისმგებლობას

გრძნობს, მაშინ ხელისუფლება საზოგადოების წევრებთან ერთად შეძლებს ქვეყნის წინაშე არსებული პრობლემების გადაჭრას.

პანდემიის შედეგად გამოწვეულმა კრიზისმა მძიმე მდგომარეობა შეუქმნა მსოფლიოს მოსახლეობას, მათ შორის საქართველოსაც. ამას დაემატა რუსეთ-უკრაინის ომი, გაღრმავდა კრიზისი. მიუხედავად სირთულეებისა ხელისუფლება დაკვირვებით, გონივრული მიდგომით ასე თუ ისე უმკლავდება რთული პირობების მართვას. ამ დროს საჭიროა საზოგადოების მხრიდანაც იყოს ერთობა, სახელმწიფოებრივად აზროვნება, ქვეყნის წინაშე პასუხისმგებლობის გაცნობიერება, „ერისა და ბერის" ერთიანობა ხელისუფლებასთან. როცა ქვეყანას ბეწვის ხიდზე უწევს გავლა, საზოგადოებას სჭირდება მშვიდობა, სიყვარული და არა ქიშპობა და ომი.

პანდემიით დაზარალებული მოსახლეობის მკურნალობისათვის, სოციალურად დაუცველი ადამიანების დასახმარებლად და მძიმე მდგომარეობაში მყოფი მოძმე უკრაინელი ხალხის დახმარებისათვის სოლიდური ფულადი რესურსები იქნა დახარჯული. რაც მძიმე ტვირთად აწვება ისედაც მწირ ბიუჯეტს. უჭირს მოსახლეობის დიდ ნაწილს, გაღრმავდა სოციალური დაძაბულობა, რითაც მხოლოდ პარტიული და პირადი ინტერესებით მოქმედი ვაი პოლიტიკოსები ცდილობენ თავიანთ სასარგებლოდ, მაგრამ ძირითადად ქვეყნის საზიანოდ, არა მარტო გამოიყენონ ეს სიტუაცია, არამედ კიდევ უფრო დაძაბონ მდგომარეობა. ყოველივე ამას ნეგატივის მეტი არაფერი მოაქვს, ხელს უშლის ქვეყნაში პროგრესის განვითარებას.

საქართველოს მტრებს არ სძინავთ, იმის ფიქრში არიან, როგორმე ძირი გამოუთხარონ ჩვენ ქვეყნას. საქართველოს არასოდეს არ აკლდა მოღალატეები და მათი ბინძური ქმედებები. გრიგოლ რობაქიძე ბრძანებდა: „საქართველოს ქართველზე უფრო დიდი მტერი არავინ ჰყავსო".

თითოეული მოქალაქე უნდა ფიქრობდეს თუ რა სარგებლობა მოუტანა ქვეყანასა და თავის თავს. ასეთი სულისკვეთებით და მოწოდებით უნდა ცხოვრობდნენ ადამიანები საქართველოში, რომლებსაც სურთ რუსთაველის სამშობლოში ნამდვილ მოქალაქედ იწოდებოდნენ, აქტიური შრომითა და პროგრესული იდეებით იბრძოდნენ ქვეყნის მომავლისათვის. დღეს ქართველი გაორჭოფებული და თანაც გაზარმაცებულია. არ იცის რა ქნას, დარჩეს თავის ქვეყანაში, თუ წავიდეს ემიგრაციაში. უნდათ იცხოვრონ კარგად, მაგრამ შრომა არ უნდათ. აქვთ მოჭარბებული ილუზიები. მიწას ზურგი აქციეს, როცა ის ადამიანებისგან ითხოვს შველასა და მზრუნველობას არა თავის სასარგებლოდ, არამედ იმისათვის, რომ მზრუნველს ათმაგად და ასმაგად დაუბრუნოს სიკეთე უკან.

შრომისუნარიანი ახალგაზრდობა ემიგრაციაში მიდის. მას არ გააჩნია პატრიოტული სულისკვეთება, არ აინტერესებს თავისი ქვეყნის წარსული, აწმყო და მომავალი. ადამიანთა უმრავლესობა გაშმაგებით „ზრუნავს" გამდიდრებისათვის, რაც შეიძლება მეტი წაღლიტოს ქვეყანას, ხალხს და ცხოვრების ძირითადი დრო მაქსიმალურად მოახმაროს საწადელი მიზნის მიღწევას. როცა ადამიანთა დიდ ნაწილს არ აქვს საკმარისი განათლება მას ვერ მოვთხოვთ იმას, რასაც სულმნათი ზვიადი გამსახურდია გულისხმობდა: „ჩვენ უნდა ვიცხოვროთ დიადი იდეისათვის და არა ამქვეყნური კეთილდღეობისათვის". სწორედ ის არ გაგვაჩნია, რაც უნდა ჰქონდეს მაღალგანვითარებულ ინტელექტუალურ ქართველ ერს.

სირცხვილია საქართველოში მცხოვრები ადამიანები წუწუნებდნენ იმაზე, რომ საკმარისი სარჩო-საბადო არ გააჩნია და გამოთქვამს უკმაყოფილებას, ვინ არის დამნაშავე? თუ არა თითოეული ჩვენგანი?! როცა ახლო წარსულში საქართველოს ყველა კუთხეში, შეიძლება ითქვას, რომ სიცოცხლე ჩქეფდა, სოფელი სოფელს ჰგავდა, მოსახლეობას უკეთესი საარსებო პირობები ჰქონდა, ვიდრე დღეს. ოჯახის თავკაცს

უჭირს გამოკვებოს ცოლ-შვილი. თუ წინა პერიოდში სოფლის მცხოვრებ გლეხს კარ-მიდამოში სხვადასხვა ჯიშის ხილი, კენკროვანი ნაყოფი, ტყემალი, ქლიავი, ეკალა მოჰყავდა და აბარებდა სოფლის მიმღებ პუნქტს, საიდანაც გარკვეულ ფულად ანაზღაურებას იღებდა – ცხოვრობდა. ყველაფერი ეს დღეს ბევრ სოფელში განიავებული და სახლ-კარიც კი მიტოვებულია. რაშია საქმე? მიზეზი ბევრია...

სასაცილოა, სატირალი რომ არ იყოს, როცა ქვეყანას აქვს უნიკალური და მაღალი საგემოვნო თვისებების მქონე სასმელი, მინერალური და სამკურნალო წყლების ულევი რესურსი, როგორიცაა სავიზიტო ბრენდი ბორჯომი, ნაბეღლავი, სკური, საირმე, ზვარე, მიტარბი და მრავალი სხვა, ამ დროს კი ქვეყანასა და ქვეყნის ბიუჯეტს უჭირს. წყალი და სხვა ნებისმიერი დიდი და მცირე რესურსი უნდა ჩავაყენოთ ქვეყნისა და ხალხის კეთილდღეობის სამსახურში. არ შეიძლება ეს რესურსები ჩალის ფასად ჩაუვარდეს ხელში კერძო პირებს. ამავდროულად იაფად შეძენილი რესურსებისგან მიღებული დიდი შემოსავლებიდან კაპიკები შედის ბიუჯეტში და ამ რესურსების მეპატრონე მოსახლეობა თავისავე პროდუქტს მამასისხლად ყიდულობს. ამის კონტროლი მოსახლეობას არ ძალუძს და ეს ხელისუფლების პრეროგატივაა. იმედი გვაქვს, რომ სახელმწიფო მიხედავს ამ მეტად საჭირბოროტო და გადაუდებელი პრობლემის აღმოფხვრას და ეს ჩვენი ხმა არ დარჩება „ხმად მღაღადისა უდაბნოსა შინა"!

შეიძლება ბევრმა აქამდე არ იცოდა, რომ „ბორჯომი" საქართველოს აღარ ეკუთვნის. „ყოჩაღი" ბანკირის ხაზარაძის მიერ, შევარდნაძის მმართველობისას ხელში ჩაგდებული ეს უნიკალური ეროვნული სიმდიდრე რამდენჯერმე გადაიყიდა და ბოლოს რუსი მილიარდერის მიხეილ ფრიდმანის ხელში აღმოჩნდა. ბორჯომის მეპატრონე რუსი მილიარდერი, დასავლეთის სანქციების შედეგად გაკოტრდა და ყველაფერს ყიდის. ახლა ბატონ ბიძინა ივანიშვილს ეაჯებიან (ემუდარებიან), რომ დაუბრუნოს ხაზარაძის მიერ გაყიდული „ბორჯომი" საქართველოს. ასე უჭკუოდ გაასხვისეს ურაპატრიოტებმა ქვეყნისათვის ძვირფასი სიმდიდრეები. ამიტომაა ნათქვამი „უპატრონო ეკლესიას ტურა-მგელი შეესიაო".

აწგანსვენებული, სამშობლოზე უსაზღვროდ შეყვარებული, საქართველოს პირველი პრეზიდენტი, ზვიად გამსახურდია გონივრულად უდგებოდა ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის დაცვა-შენარჩუნებას, ამიტომ ის არ ჩქარობდა სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის ჩატარებას. სამწუხაროდ, ხელისუფლების დამხობის შემდეგ ნაჩქარევად ჩაატარეს პრივატიზაცია და ქვეყნის არაერთი სიმდიდრე გაიყიდა, გაიფანტა. ამ სიმდიდრის საფასურად ქართველ ხალხს დაურიგეს ვაუჩერი. ამას ეხმაურება ნიკო ლორთქიფანიძის გენიალური ნოველა „იყიდება საქართველო". როგორც ცნობილია ჩვენში მოღალატენი მუდამ ჭარბობდნენ ერთგულებს, ამიტომაა რომ ჭკუასუსტი მოღალატეების მიერ მოხდა ჰერეთის, ტაო-კლარჯეთის, აფხაზეთის, სამაჩაბლოსა და სხვა კუთხეების გასხვისება. აგრეთვე არასწორ გადაწყვეტას ეწირება 3500 ჰექტარი მიწა აზერბაიჯან-საქართველოს საზღვარზე. საფიქრალია რა მოჰყვება ასეთ ქმედებას მომავალში?

რა გვჭირს, ვის უნდა მივბაძოთ უფრო ძლიერი ქვეყანა, რომ ვიყოთ?

აბა ნახეთ ებრაელმა ერმა რას მიაღწია მონდომებით, ინტერესების ერთგულებით, შრომით, მიზანდასახულობითა და სამშობლოს სიყვარულით ააშენა და წალკოტად აქცია ხრიოკი უდაბნო და ჭაობი. ებრაელი სახელმწიფოებრივად აზროვნებს, ამიტომ მათი ქვეყანა განვითარების მაღალ დონეზე ავიდა. ისრაელში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის 60% გადის ექსპორტზე. მოსავლიანობის გადიდიების მიზნით სასუქად იყენებენ ჰუმუსს, რომელიც მზადდება ნარჩენებისგან. როგორც არასოდეს ახლა თითოეულ ქართველს სჭირდება მეტი მონდომება და გონივრული მიდგომა, რომ

დავძლიოთ კრიზისი, მაქსიმალურად ავამოქმედოთ ჩვენ ხელთ არსებული რესურსები და უზრუნველვყოთ მოსახლეობის კვების პროდუქტებით დაკმაყოფილება.

ქვეყანაში, როდესაც კვების პროდუქტების ნარჩენების დიდი რაოდენობა გროვდება, ხომ შეიძლება დავამზადოთ იაფფასიანი და ნაკლებად შრომატევადი ჰუმუსი? ამას სჭირდება მონდომება და ინტერესი, რომ რესურსები გამოვიყენოთ მოთხოვნილებების შესაბამისად. დღეს ახალგაზრდა ისრაელის სახელმწიფო ანგარიშგასაწევი ქვეყანაა მსოფლიოში. ამ პატარა სახელმწიფომ არნახულ წარმატებას მიაღწია. შექმნა უნიკალური ინფრასტრუქტურა, საუკეთესო შრომის პირობები, მოტივაცია, კარგი გარემო იმისათვის, რომ ნიჭიერ ადამიანებს შეუქმნას შემოქმედებითი საქმიანობის პირობები, რათა ქვეყნის სასარგებლოდ მაქსიმალურად გამოავლინონ პოტენციური შესაძლებლობები. ქვეყანა იმართება გონივრულად, სახელმწიფო მოხელეები გამოირჩევიან მაღალი მეცნიერული და მენეჯერული აზროვნებით, შესაბამისად ქვეყანა აღწევს მნიშვნელოვან წარმატებებს და ხალხი ცხოვრობს კარგად, ბედნიერად და ლაღად.

ქვეყნის ადამიანისეული რესურსების გადარჩენა და საზღვარგარეთ გადინების შემცირება შეუძლებელია მხოლოდ კანონქვემდებარე აქტებით. აუცილებელია მოსახლეობის თვითშეგნების, შრომის დისციპლინისა და სამეწარმეო საქმიანობის ამაღლებისათვის სწორი პოლიტიკის გატარება.

რა არის სახელმწიფო თუ არა ადამიანისეული რესურსებით, ცოდნით, კვალიფიციური სპეციალისტებით, გამოცდილი და პროფესიონალებით დაკომპლექტებული აპარატი, რომელიც უნდა იღვწოდეს საკუთარი ქვეყნისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებისათვის. როცა უფლება-მოვალეობა და პასუხისმგებლობა ეკისრება გამოუცდელ დაბალკვალიფიციურ სპეციალისტებს და პროფესიისადმი შეუთავსებელ ჯგუფს, ცხადია, შესრულებული სამუშაოს ხარისხი არ შეესაბამება საჭირო სტანდარტებს.

„ქართულ ოცნებას", როგორც მმართველ პარტიას, სჭირდება უფრო გააზრებული და მოქნილი სტრატეგია, რათა ნეპოტიზმის გარეშე განახორციელონ ადამიანისეული რესურსების შერჩევა და დანიშვნა.

ჩვენი აზრით, უფრო სასარგებლო იქნება, როცა ორგანიზაცია ვაკანტური ადგილის შევსებისათვის აცხადებს კონკურსს, საკონკურსო კომისია წარმოდგენილი უნდა იყოს სხვადასხვა დაწესებულებიდან მოწვეული სპეციალისტებით და მაშინ უფრო სანდო და ობიექტურ გადაწყვეტილებას მივიღებთ. ამ შემთხვევაში შეირჩევიან კონკურსანტები, რომლებიც პასუხობენ მოთხოვნებს და უშეღავათო, კონკურენტუნარიან გარემოში ჩატარებული კონკურსის შედეგად ვაკანტურ ადგილს კანონიერად დაიკავებს მცოდნე და ღირსეული კანდიდატი. ასეთი მკაცრი მოთხოვნების პირობებში უცოდინარ და დაბალი კვალიფიკაციის მქონე ადამიანებს არ ექნებათ სურვილი მიიღონ მონაწილეობა უშეღავათო ბრძოლაში.

ჩვენს ქვეყანას ბევრი ულევი რესურსი გააჩნია, მაგრამ არ ვიცით მისი გონივრული გამოყენება და ეფექტური მართვა. ზოგს მიაჩნია, რომ ქვეყანა ღარიბია. ნურას უკაცრავად, ქართული მიწის გონივრული და ინტენსიური დატვირთვის შედეგად, როგორც მეცნიერები ვარაუდობენ, შესაძლებელია თავისუფლად მოვიყვანოთ იმდენი სასურსათო პროდუქტი, რომ გამოიკვებოს 10-12 მილიონი ადამიანი. ასეთი რესურსების მქონე ქვეყანას თითოეული ადამიანისაგან სჭირდება მუხლჩაუხრელი შრომა, რომ მივაღწიოთ წარმატებას. გვიყვარდეს ჩვენი ქვეყანა და ნუ გავცვლით სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა. ჩვენი ქვეყანა განსხვავებულია მდებარეობით, თავისი უნიკალური თვისებებით. გვახსოვდეს და არ დავივიწყოთ „მამული, ენა, სარწმუნოება". ჩვენ თუ არ

მოვუარეთ ჩვენს ქვეყანას და არ დავდექით მოწოდების სიმაღლეზე, თვალსა და ხელს შუა გაქრება ჩვენი სალოცავი სამშობლო. სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ადამიანი დაეპატრონება სისხლით მორწყულ მამა-პაპისეულ მიწა-წყალს. სამწუხაროდ, ეს პროცესი დაწყებულია. ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში 2015-2019 წლის ჩათვლით ირანის მოქალაქეებზე გაცემულია 1091 მოკლევადიანი ბინადრობის ნებართვა, რომელთა ვადის გაგრძელება უპრობლემოდ ხდება. 2017 წელს 595 ბინადრობის ნებართვა გაიცა, 2018 წელს – 4693, 2019 კი – 5662. რა მიზანს ემსახურება ყოველივე ეს? აღნიშნული მოქალაქეები ხომ არ იღებენ მონაწილეობას ეკონომიკის განვითარებაში? ხომ უნდა იყოს მითითებული რა მიზნით არიან ირანელები შემოსული საქართველოში? ხომ უნდა იცოდეს ყოველივე ეს საქართველოს მოსახლეობამ? დღეს საქართველოს დაახლოებით 11 ათასი სახლი თუ ბინა არის ირანის მოქალაქეთა საკუთრებაში. თუ ასეთი ტემპით დაიწყო სხვადასხვა ეროვნების მოქალაქეთა შემოდინება, მაშინ ისედაც მცირერიცხოვან საქართველოში დემოგრაფიული სიტუაცია კატასტროფულ მდგომარეობაში აღმოჩნდება. ის ქართველი თუ ფიქრობს ნაღდ ქართველობაზე, მაშინ კეთილი ინებოს სხვა ქვეყანაში განცხრომით ცხოვრებას ამჯობინოს მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრ მხარეში დაბრუნდეს და ააღორძინოს მამა-პაპიდან გადაცემული მამული. ნუ გახდებით ქონებისა და კეთილდღეობის მონა. თქვენს მომავალ თაობას ჩაუნერგეთ მამულის სიყვარული, თქვენმა შვილებმა არ დაივიწყონ წინაპრები და ხელი შეუწყონ ქვეყნაში პროგრესის განვითარებას. როცა ემიგრაციაში მყოფმა ქართველებმა იგრძნეს ქართული სულის ყივილი, ჩამოვიდნენ საქართველოში და აქ განაგრძეს მოღვაწეობა. კერძოდ, იტალიაში მცხოვრებმა და საქართველოში დაბრუნებულმა პროგრამისტმა სანდრო თურნავამ თბილისში ჩამოაყალიბა სპეციალური სამსახური, სადაც გააერთიანა საფუძვლიანი ცოდნით და კვალიფიკაციით აღჭურვილი ახალგაზრდობა, რომლებიც ასრულებენ მსოფლიოს დიდ დაკვეთებს. ხოლო ალადაშვილი სოფლის მეურნეობის საქმიანობაში ჩაერთო და თავისი მაგალითით მოუწოდა ახალგაზრდობას, რომ როცა მიზანი სწორადაა დასახული, ოფლის დაღვრითა და გონივრულად დახარჯული შრომის შედეგად უეჭველად მიაღწევთ საჭირო შედეგს. ასეთი მაგალითები მრავლად არის ჩვენს სინამდვილეში, ემიგრაციაში მიღებული გამოცდილების თანამემამულეებისათვის გაზიარებით ისინი აქტიურად იღებენ მონაწილეობას ქვეყნის გაძლიერებასა და განმტკიცებაში.

დღევანდელმა კრიზისმა უნდა დაგვაფიქროს იმაზე, რომ მომავალში შესაძლებელია იმპორტის მხრივ ზოგიერთი საკვები პროდუქტის შემოტანა მნიშვნელოვნად შემცირდეს. ამიტომ როგორც არასოდეს მაქსიმალურად ვეცადოთ არ დავტოვოთ დაუმუშავებელი მიწა, რათა გავზარდოთ მოსავლიანობა და უზრუნველვყოთ მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. ფერმერებმა და მიწის კერძო მფლობელებმა სახელმწიფოს დახმარებით გამოიჩინონ დიდი ძალისხმევა, რომ გაზარდონ აგრობიზნესის პროდუქტების უხვი მოსავლის წარმოება.

როგორც ცნობილია, თავიდან ბოლომდე პანდემიამ შეცვალა ცხოვრების რიტმი, ყოველივე ამან არა მარტო ჩვენი და მეზობელი ქვეყნების ისედაც სუსტ ეკონომიკაზე, არამედ ეკონომიკურად ძლიერ განვითარებულ ქვეყნებზეც დიდი გავლენა იქონია. როგორც სტატისტიკიდან ირკვევა ბოლო წლებში ხორბლის ნათესების ფართობი სამჯერ და მეტად შემცირდა.ეს ჩვენთან უფრო მეტად საგრძნობია, რადგან ეკონომიკური სიდუხჭირის გამო ჩვენი მოქალაქეების კვების რაციონში ხორბლის პროდუქციის წილი თითქმის 50%-ს შეადგენს (მაშინ, როცა ბევრ ქვეყანაში ეს მაჩვენებელი მხოლოდ 15%-ია), 1,5-ჯერ შემცირდა სიმინდის ნათესების ფართობი, ეს გამოიწვია სასუქების ფასების ზრდამ და ტექნიკის უკმარისობამ, ამის გამო დროზე ვერ

მოიხნა მიწა, რამაც საბოლოო ჯამში გამოიწვია ნათესი ფართობის შემცირება. განსაკუთრებული ყურადღებაა გასამახვილებელი იმ რეგიონებზე, სადაც სიმინდის უხვი მოსავალი მოდის. დაშვებული შეცდომების გამო გაიზარდა კარტოფილის იმპორტი 6,5-ჯერ, ბოსტნეულის – 11-ჯერ, ხორცპროდუქტების – 53%-ით, მცენარეული ცხიმის – 8,5%-ით და ა.შ. ამას ემატება კლიმატური პირობების გლობალური ცვლილებების სოფლის მეურნეობაზე ზემოქმედების გაუთვალისწინებლობა. უნდა აღინიშნოს, რომ ლობიოსა და კარტოფილის დეფიციტის შემცირებაში გარკვეული წვლილის შეტანა შეუძლია სვანეთისა და რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონს, სადაც შეიძლება მაღალი საგემოვნო თვისებების კარტოფილისა და ლობიოს ნათესების ფართობის გაზრდა და შესაბამისად მოსავლიანობის გადიდება. ერთი სიტყვით ყველა პირობა შევუქმნათ აღნიშნული რეგიონის მებოსტნეებს მცენარეული კულტურების ნათესი ფართობების გადიდებასა და მოვლაში. აქვე აღვნიშნოთ, რომ უნდა აიკრძალოს ცხოველური პროდუქტების საზღვარგარეთ გატანა, რაც მძიმე მდგომარეობაში აყენებს მომხმარებელს, იწვევს საცალო ფასების გადიდებასა და დეფიციტის წარმოქმნას. ყველასათვის ცნობილია, რომ ქართველები დიდი რაოდენობით მოიხმარენ ბოსტნეულ პროდუქტს. აღსანიშნავია, რომ ადგილზე დიდი რაოდენობით იწარმოება ბოსტნეული, მიუხედავად ამისა იზრდება იმპორტის ხვედრითი წილი. ბოსტნეულის ყველა სახის პროდუქციაზე საცალო ფასები 4-ჯერ და მეტად გაზრდილია. ფასების ზრდას იწვევს მაფიოზური კლანების აქტიურობა, რომლებიც დაგეშილი არიან ბითუმად და იაფად ჩაიგდონ ხელში ბოსტნეულის დიდი მოცულობა და მერე მაღალ ფასებში გაყიდონ. მწარმოებელი შრომატევადი სამუშაოების შესრულების შედეგად გაცილებით ნაკლებ შემოსავალს იღებს, ვიდრე აღნიშნულ ბოსტნეულზე დაგეშილი კლანი. კარგი იქნება თუ სოფლის მეურნეობის სამინისტროს შესაბამისი დეპარტამენტი ხელს შეუწყობს მებოსტნეებს საკუთარი პროდუქციის რეალიზაციის საქმეში, ასევე შექმნის ბოსტნეულის ჩასაბარებელ სპეციალიზებულ პუნქტებს, სადაც მწარმოებელს წინასწარ ეცოდინება პროდუქციის ფასი და მთელი დღე აგრობაზარში ჯდომის ნაცვლად ჩააბარებს თავისი შრომის ნაყოფს დროის დაკარგვის გარეშე, კმაყოფილი დაბრუნდება სახლში და გააგრძელებს თავის საქმიანობას.

ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს ყოველდღიური მოხმარების საგნებზე საცალო ფასების უწყვეტი ზრდა. ხომ შეიძლება იმპორტიორმა ან მარკეტების კერძო მესაკუთრემ შეამციროს მოგების წილი და ამოასუნთქოს დაბალხელფასიანი ადამიანები, რომლებიც ამ ეტაპზე გაუსაძლის კრიზისულ მდგომარეობაში იმყოფებიან.

როგორც სოციოლოგი სერგეი ლაზარევი აღნიშნავს, პრინციპში სახელმწიფო ისე ფუნქციონირებს, როგორც ნებისმიერი ორგანიზმი. თუ ადამიანისთვის მატერიალური კეთილდღეობა პირველ ადგილზეა, ხოლო სულიერება, სიყვარული, ზნეობრიობა მეორეზე, ასეთი ადამიანი პოტენციური დამნაშავეა. თავისი მატერიალური ინტერესების მისაღწევად ის მზად იქნება უღალატოს, მოკლას, იქურდოს და მოატყუოს ნებისმიერი მოქალაქე, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი მსგავსი სქემით მოქმედებისათვის არიან განწირული. არ გაგვიგია, რომ რომელიმე სახელმწიფოს კონსტიტუციაში სიტყვები – სიყვარული, „სული“ ფიგურირებდეს და მატერიალურ კეთილდღეობასთან შედარებით მათი პრიორიტეტულობა იყოს ნახსენები, ამიტომ ნებისმიერი პოლიტიკოსი ნებსით თუ უნებლიეთ მოქმედებს სქემით „მიზანი ამართლებს საშუალებას“, რითაც უფრო სასტიკი და უზნეო იქნება მისი მიღწევის საშუალებები.

ადამიანი, რომელიც ჩამოყალიბებული პიროვნებაა დღენიადაგ იმის ფიქრშია, თუ როგორ დაუდგეს ქვეყანას გვერდში, რა გააკეთოს, რა სამსახური გაუწიოს, რომ აქტიური როლი ითამაშოს ქვეყნის აღმშენებლობის საქმეში. სწორედ ასეთი ადამიანის

ჩამოყალიბებაში უდავოდ დედის დიდი შრომაა ჩადებული, რომელიც იმსახურებს დიდ პატივისცემას და სიყვარულს. ის იამაყებს ყოველთვის, რადგან მისი შვილი ეწევა სასარგებლო საქმეს, ხოლო ზოგიერთი ახალგაზრდების ნაწილი ჩართულია აზარტული თამაშების მაფიაში (იგივე კაზინოების მაფია), რომელიც თვით ნარკომანიაზე არანაკლებ ძლიერი ვერაგი და ულმობელია. შეიძლება ბევრს გაუკვირდეს კიდეც, მაგრამ საქართველოში კაზინოს მაფია თანხების წლიური ბრუნვით არა მხოლოდ ბენზინის ბიზნესს, ნარკომაფიასაც ბევრად აღემატება. აქვე შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში აზარტულ თამაშებში დაახლოებით 800 ათასამდე მოქალაქეა ჩაბმული, მათ შორის სკოლის მოსწავლეთა დიდი ნაწილიც, რაც უარყოფით გავლენას ახდენს სწავლის ხარისხზე, ახალგაზრდების ჯანმრთელობაზე და მომავალ ცხოვრებაზე. ხელისუფლებამ ამ მიმართულებით გარკვეული ნაბიჯები გადადგა, მაგრამ ეს საკმარისი როდია. ბევრ ქვეყანაში კაზინოები გაუქმებულია, აზარტული თამაშები აკრძალულია. ხელისუფლებამ პრიორიტეტად უნდა მიიჩნიოს ამ ვერაგ სენთან ბრძოლა, მის წინააღმდეგ შემოიღოს რეგულაციები, რათა დაღუპვისაგან ვიხსნათ ჩვენი მომავალი თაობა და დავუბრუნოთ მათ ჯანსაღი ცხოვრების წესი.

ნარკომაფიაში ჩართული პირების, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობენ და ეწევიან ნარკოტიკების შეძენა-რეალიზაციას, სასჯელი ადეკვატური უნდა იყოს. თუ სასჯელი სუსტი იქნება, ის ადამიანს ვერ შეაჩერებს და მას ახალი დანაშაულებისაკენ უბიძგებს. ყველასათვის სავალდებულოა, რომ დაიცვას კანონი და პატივი სცეს მის აღსრულებას. ქვეყანაში არ იქნება ცხოვრების ნორმალური რიტმი, როცა ხშირია კანონების დარღვევის შემთხვევები და არ ხდება მასზე რეაგირება. კანონის წინაშე ყველა თანაბრად აგებს პასუხს, რადგან ამის გარეშე ყოვლად შეუძლებელია ქვეყნის წინაშე არსებული პრობლემების გადაჭრა და საზოგადოების უსაფრთხოდ და ნორმალურად წარმართვა.

დავით აღმაშენებელზე უკეთესად არავინ იცოდა, რომ ადამიანის სარზე გასმა ქართველი ხალხის ბუნებისა და კულტურისათვის სულაც არ იყო მისაღები (ამ შემთხვევაში ადამიანის სარზე გასმას კი არ ვგულისხმობთ, არამედ უფრო გაბედული ნაბიჯების გადადგმაა საჭირო, რომ საზოგადოებამ იგრძნოს კანონის აღსრულება და მისი შედეგი), მაგრამ ლიპარიტ და რატი ბაღვაშებს ასე რომ არ მოქცეოდა, ძლევამოსილ სახელმწიფოს ვერ ააშენებდა. ყველა რანგის მენეჯერმა თუ სახელმწიფო მოხელემ უნდა იცოდეს დანაშაულის ჩადენისა და კანონის გადაცდომის შემთხვევაში დასჯის ან ჯარიმის რა ფორმა გამოიყენოს.

უკანასკნელ პერიოდში დემოგრაფიული მდგომარეობა საქართველოში არასახარბიელოა, რადგან მოსახლეობის დენადობის ხვდერითი წილი მაღალია. მიგრანტები მიზეზად ასახელებენ სამუშაო ადგილების არ არსებობას, როცა ემიგრანტები უდიდეს ენერგიას ხარჯავენ საზღვარგარეთ, თუ ანალოგიურ სამუშაოს შეასრულებენ თავიანთ ქვეყანაში, მაშინ არსებული პრობლემები თანდათან გადაიჭრება, უკეთესობისკენ წავა ჩვენი ყოფა-ცხოვრება და გაუმჯობესდება დემოგრაფიული სიტუაცია.

ჩვენს ქვეყანაში დემოგრაფიული მდგომარეობა ყველა საუკუნეში არასახარბიელო იყო, განსაკუთრებით დავით აღმაშენებლის მეფობის პერიოდში. დემოგრაფიული მდგომარეობის გაუარესების მიზეზად ითვლებოდა გაუთავებელი ომები, სხვადასხვა ავადმყოფობა, რომელიც უარყოფით გავლენას ახდენდა დემოგრაფიაზე. უნდა აღინიშნოს 1783 წლის მდგომარეობით მთელ საქართველოში დაახლოებით 670 ათასი კაცი ცხოვრობდა. აქ იგულისხმება ყველა ქართველიც, თათარიც, სომეხიც, სპარსიც, ქურთიც და ა.შ. ანუ 670 ათასიდან, ეთნიკური ქართველი დაახლოებით 300 ათასი კაცი

თუ იქნებოდა. მე-18 საუკუნის მიწურულს და მე-19 საუკუნის დასაწყისში საქართველოში შავი ჭირისა და ქოლერის პანდემიამ 670 ათასი კაცი, ფაქტობრივად გაანახევრა და 1814 წლის მდგომარეობით საქართველოში უკვე დაახლოებით 200 ათასამდე ქართველი ცხოვრობდა, რაც იმაზე უფრო ნაკლებია რამდენი ქართველიც 1989 წლის აღწერის მონაცემებით, მხოლოდ ქუთაისში სახლობდა.

როგორც ჩანს, წინა და ახლანდელ საუკუნეებში წითელი ხაზივით გასდევს მწვავე დემოგრაფიული მდგომარეობა, რაც ყველა ხელისუფლების აქილევსის ქუსლი იყო. ცხადია, რომ ერის გამრავლების მნიშვნელოვანი ეტაპია კეთილგანწყობა და ნორმალური ცხოვრების პირობები.

დემოგრაფიის აღმავლობის მნიშვნელოვანი პირობაა, მოსახლეობის სოციალური მდომარეობის გაუმჯობესება. კახეთის რეგიონში დარგული ვენახების ფართობების გადიდება სამუშაო ადგილების შექმნის რეალურ შანს იძლევა, ზრდის დასაქმებულ ადამიანთა საერთო რაოდენობას და მშრომელთა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და დემოგრაფიული სიტუაციის გამოსწორების საუკეთესო პირობაა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ჩაის მრეწველობაში ბიზნესმენ ბაუერის შემოსვლამ პროდუქციის გაკეთილშობილების ნაცვლად ქვეყანა ჩაის გარეშე დატოვა. დამოუკიდებლობის შემდგომ პერიოდში ჩაის პლანტაციები განადგურდა, ძირფესვიანად ამოძირკვეს, ეკალ-ბარდში გაეხვია პლანტაციები, დაიწყო მასიური ხმობა. პირველადი და მეორეული ჩაის ფაბრიკები ნანგრევებად აქციეს. კარგი და სურნელოვანი ქართული ჩაი დეფიციტია. ღალატის ტოლფასია და დასანანია, რომ მაღალხარისხოვანი სურნელოვანი მწვანე ოქროს მოსაყვანად არ ვიყენებთ კოლხეთის მიწასა და კლიმატს. აღნიშნულ მხარეში ჩაის პლანტაციის მასიურად რეაბილიტაციის შედეგად ათიათასობით სამუშაო ადგილი შეიქმნება და საზღვარგარეთ გახიზნული ქართველები დაუბრუნდებიან თავიანთ სახლ-კარს. ვფიქრობთ, ესეც შეიტანს გარკვეულ წვლილს დემოგრაფიული და სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებაში. დასანანია, როცა ქართველები მასიურად მიდიან თურქეთში ჩაის საკრეფად და ნაკლებ შრომის ანაზღაურებას ღებულობენ, ვიდრე მეტ შემოსავალს მიიღებდნენ ჩვენთან.

დავით აღმაშენებლისა და თამარის მეფობის პერიოდში ქართველმა საზოგადოებამ XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე აღმავლობას მიაღწია. საქართველო კავკასიის უმაღლეს სახელმწიფოდ და მახლობელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთ წამყვან ერთეულად იქცა. საქართველოს ძლიერებას განაპირობებდა წინდახედული, გონიერი, ჭკვიანი და შორსმჭვრეტელი ხელისუფალი, რომელსაც სიცოცხლის ფასად უჯდებოდა ქვეყნის ძლიერებისა და მშვიდობის განმტკიცება. ისტორიული წყაროებიდან ვგებულობთ, რომ ამ პერიოდში ქვეყნის მოსახლეობა 12 მილონ სულს აღწევდა.

ჩვენი თითოეული ქართველი მოწოდების სიმაღლეზე რომ ყოფილიყო, მაშინ თავიდან ავიცილებდით იმას, რასაც აღნიშნავს უკრაინაში მცხოვრები პოეტი რაულ ჩილაჩავა – უკანასკნელი ოცდაათი წლის განმავლობაში ჩვენ დავამხეთ და მოვკალით პირველი პრეზიდენტი, რვაგზის ავიკელით და გადავბუგეთ სამეგრელო, ვხოცეთ ერთურთი, გავაღატაკეთ მოსახლეობა, გავანადგურეთ ეკონომიკა, დავკარგეთ აფხაზეთი და სამაჩაბლო.

უნდა გვახსოვდეს, რომ ნაკლები დრო დავუთმოთ კინკლაობას მაქსიმალურად გამოვიყენოთ ჩვენს ხელთ არსებული რესურსები და მეტი დრო და ენერგია მოვახმაროთ ეროვნული ეკონომიკის განვითარებას და ტრადიციული დარგების აღორძინებას, რათა შეწყდეს შრომისუნარიანი მოსახლეობის გადინება საზღვარგარეთ და ქართველ მშრომელთა პოტენციალი მოხმარდეს არა უცხო ქვეყნებში დოვლათის შექმნას, არამედ ჩვენი ქვეყნის აყვავებას და მშრომელთა კეთილდღეობის ამაღლებას.

ხელისუფლებამ უნდა გაატაროს გონივრული რეფორმები, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ქვეყნის სტაბილურობის, ეკონომიკის, ხალხის კეთილდღეობის, მართლწესრიგის ამაღლება-განმტკიცებაში. მთავრობა დიდი პასუხისმგებლობით უნდა მოეკიდოს სახელმწიფოებრივი და მუნიციპალური მართვის სტრუქტურებში ადამიანისეული რესურსების მოძიებასა და მის ეფექტურ გამოყენებას. საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე დანიშნული ადამიანები უდიდეს პასუხისმგებლობას უნდა გრძნობდენ არა დამსაქმებლის მიმართ, არამედ ქვეყნისა და ხალხის წინაშე და იგივეს მოითხოვდენ თავისი ხელქვეითებისგანაც. ყველა რგოლში შეურიგებლობა უნდა იგრძნობოდეს უნიათო და დაბალი კვალიფიკაციის მქონე ადამიანისეული რესურსის მიმართ. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს შრომის დისციპლინისა და უსაფრთხოების განუხრელ დაცვას. ყოველივეს დაერქვას თავისი ნამდვილი სახელი და დასასჯელი დაისაჯოს. როგორც ციცერონი იტყოდა: „დაუსჯელობა დანაშაულის ყველაზე დიდი წახალისებაა“. თუ გვინდა ვიყოთ ევროპული ოჯახის ღირსეული წევრი, უნდა ვისწავლოთ კანონმორჩილება და პასუხისმგებლობა დაკისრებული მოვალეობისადმი.

დასკვნა

ნაშრომში განხილულია კანონმორჩილი ქვეყნების და ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვის შესაძლებლობები ხელისუფლების მხრიდან, რომელიც დღენიადაგ ზრუნავს ქვეყნის კეთილდღეობის ამაღლებასა და მოქალაქეთა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებაზე, ხოლო თავის მხრივ ყოველი ადამიანი მზრუნველობას იჩენს მაღალი საზოგადოების ჩამოყალიბება-განვითარების მიმართ. იქმნება იმის პირობა, რომ ადამიანები შეგნებულად მიუდგნენ როგორც პირად, ასევე სახელმწიფოებრივი მოვალეობის შესრულებას. როდესაც მოქალაქე კანონის წინაშე პასუხისმგებლობას გრძნობს, მაშინ ხელისუფლება საზოგადოების წევრებთან ერთად შეძლებს ქვეყნის წინაშე არსებული პრობლემების გადაჭრას.

აქვე ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ შინაური მტრების მიერ ქვეყნის არაერთი მატერიალური და არამატერიალური ფასეულებები იქნა ხელყოფილი, მათ შორის ყველაზე მტკივნეულია ის, რომ ოკუპირებულია ქვეყნის ტერიტორიის მთელი რიგი ნაწილები.

განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ქართული ბრენდის „ბორჯომისა“ და სხვა მინერალური წყლების ქვეყნისათვის გონივრულ და ეფექტურ გამოყენებაზე. აგრეთვე განხილულია მსოფლიო ბაზარზე აგროსასუქებზე ფასების მკვეთრი ზრდის პირობებში ქვეყანაში არსებული შიგა რესურსების გამოყენების შესაძლებლობა ეფექტური საშუალების, ჰუმუსის წარმოებით. დღევანდელმა კრიზისმა უნდა დაგვაფიქროს იმაზე, რომ მომავალში შესაძლებელია მნიშვნელოვნად შემცირდეს იმპორტის მხრივ ზოგიერთი საკვები პროდუქტების შემოტანა. ამიტომ როგორც არასოდეს მაქსიმალურად ვეცადოთ არ დავტოვოთ დაუმუშავებელი მიწა, რათა გავზარდოთ მოსავლიანობა და უზრუნველვყოთ მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. ფერმერებმა და მიწის კერძო მფლობელებმა სახელმწიფოს დახმარებით გამოიჩინონ დიდი ძალისხმევა, რომ გაზარდონ აგრობიზნესის მიმართულებით პროდუქტების უხვი მოსავლის წარმოება. ხელისუფლებამ უნდა გაატაროს გონივრული რეფორმები, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ქვეყნის სტაბილურობის, ეკონომიკის, ხალხის კეთილდღეობის, მართლწესრიგის ამაღლება-განმტკიცებაში. მთავრობა დიდი პასუხისმგებლობით უნდა მოეკიდოს სახელმწიფოებრივ და მუნიციპალური მართვის სტრუქტურებში ადამიანისეული

რესურსების მოძიებასა და მის ეფექტურ გამოყენებას. საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე დანიშნული ადამიანი უდიდეს პასუხისმგებლობას უნდა გრძნობდეს არა დამსაქმებლის მიმართ, არამედ ქვეყნისა და ხალხის წინაშე და იგივეს მოითხოვდეს თავისი ხელქვეითებისგანაც. ყველა რგოლში შეურიგებლობა უნდა იგრძნობოდეს უნიათო და დაბალკვალიფიციური ადამიანისეული რესურსების მიმართ. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს შრომის დისციპლინისა და უსაფრთხოების განუხრელ დაცვას. ყოველივეს დაერქვას თავისი ნამდვილი სახელი და დასასჯელი დაისაჯოს. თუ გვინდა ვიყოთ ევროპული ოჯახის ღირსეული წევრი უნდა ვისწავლოთ კანონმორჩილება და პასუხისმგებლობა დაკისრებული მოვალეობისადმი.

Tamaz Gamsakhurdia
Teimuraz Pestvenidze

MANAGER'S WISE DECISION IS AN IMPORTANT FACTOR OF EFFICIENCY

Summary

The paper discusses that in a country where laws are enacted and human's fundamental rights are protected, the government is working day in and day out to improve the country's welfare and it's living conditions. And each person cares for the formation and development of a high society. People have conditions to perform consciously both personal and state duties. When a citizen feels responsibility before the law, then the government together with the members of the society will be able to solve the problems the country is facing.

It is also emphasized, that domestic enemies have violated a number of tangible and intangible values of the country and what is the most painful is that we have lost a number of territories of the country.

Special attention is paid to the reasonable and efficient use of the Georgian brand "Borjomi" and other mineral waters for the country. It is also mentioned that in the case of a sharp rising prices for agro-fertilizers on the world market, we should use the internal resources which are available in the country and produce an effective means of humus. The current crisis should make us think that in the future it is possible that the import of some food products will be significantly reduced. Therefore, as never before, we should try our best not to leave uncultivated land in order to increase productivity and ensure that the needs of the population are met. Farmers and private landowners, with the help of the state, should make great efforts to increase the production of abundant crops of agribusiness products. The government must carry out wise reforms that will play an important role to improve the stability of the country, its economy, the welfare of the people, and law and order. The government must take great responsibility to find and use human resources in state and municipal structures. People appointed to responsible positions should feel the greatest responsibility not to the employer but to the country and the people and demand the same from their employees. Intransigence should be felt in all circles towards the lazy and low-skilled human resources. Special attention should be paid to the strict observance of labor discipline and safety. Everything should be given its real name and punished. If we want to be a worthy member of the European family we must learn to obey the law and take responsibility for our duties .

ნესტან ვარშანიძე

ლურჯი ეკონომიკის განვითარების მიმდინარე ტენდენციები და გამოწვევები

ანოტაცია. *მოცემული კვლევა განხორციელდა „შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტის ნომერი MR-21-1059], ნაშრომის ხელმძღვანელი ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ნათელა წიკლაშვილი.*

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ლურჯი ეკონომიკა, რომელიც ეხმიანება გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებს (მიზანი 1; 8; 14: 15; 17). ნაშრომში განხილულია, ლურჯი ეკონომიკის კონცეფცია და პრინციპები, წამოჭრილია ლურჯი ეკონომიკის პოლიტიკის გატარებასთან დაკავშირებული რიგი პრობლემები, აღწერილია საქართველოს რესურსები და უკვე გატარებული ღონისძიებები.

საკვანძო სიტყვები: *მდგრადი განვითარება, ლურჯი ეკონომიკა, აკვაკულტურა, საქართველო.*

შესავალი

მდგრადი ეკონომიკური გადაწყვეტილებები და მართვის სისტემები თანამედროვე მსოფლიოს გამოწვევაა. მსოფლიო ოკეანეები, ზღვები და წყლის რესურსი სასიცოცხლო მნიშვნელობის მატარებელია, მილიარდობით ადამიანისათვის საცხოვრებელი და საარსებო საკვებით უზრუნველყოფის წყაროა და ჩართულია სხვადასხვა ეკონომიკურ საქმიანობაში. გრძელვადიან პერიოდში ბუნებრივი რესურსები ანთროპოგენურ ზეწოლას განიცდის. მსოფლიოს ბუნებრივი რესურსის ექსპლუატაციის ხარისხი სერიოზული პრობლემაა და კიდევ უფრო დიდ გამოწვევებს შექმნის მომავალი თაობებისთვის. ადამიანთა ეკონომიკური აქტივობა გავლენას ახდენს კლიმატის ცვლილებაზე. გარემოს დაცვის პრობლემები თავის მხრივ მჭიდროდაა დაკავშირებული დემოგრაფიულ ცვლილებებთან, ეკონომიკურ განვითარებასა და ადამიანთა კეთილდღეობასთან. რეალურად ეს არის ცირკულარული პროცესი. გაეროს მიერ შემუშავებული მდგრადი განვითარების მიზნების პარალელურად მსოფლიო მსჯელობს ლურჯი ეკონომიკის პოლიტიკის შესახებ, რომელიც დამყარებულია წყლის რესურსებზე, მის მდგრად მართვაზე, თანამედროვე ცოდნასა და ტექნოლოგიებზე. მნიშვნელოვანია რომ საქართველომ, როგორც საზღვაო და მტკნარი წყლით გამორჩეულმა ქვეყანამ შეძლოს ლურჯ ეკონომიკასთან დაკავშირებული პროცესების გააქტიურება. ნაშრომის მიზანია სხვადასხვა კვლევის მეთოდების გამოყენებით ნათლად ასახოს ლურჯი ეკონომიკის თავისებურებები და პრობლემური საკითხები მსოფლიოსა და საქართველოში. ასევე არსებული პრაქტიკების შესწავლის საფუძველზე ლურჯი ეკონომიკის გატარებისათვის აუცილებელი ფაქტორებისა და რესურსების განსაზღვრა. აუცილებელია აღიწეროს საქართველოში არსებული პრობლემების ანატომია, განისაზღვროს სამომავლოდ პრევენციისა და აღმოფხვრის გზები და დადგინდეს როგორია სხვადასხვა ინსტიტუტების გავლენა (სახელმწიფო, საერთაშორისო ორგანიზაციები, კერძო სექტორი, საზოგადოება და სხვა). კვლევის პროცესში გამოყენებულია სტატისტიკურ მონაცემთა ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები. ნაშრომის თეორიულ მეთოდოლოგიურ ანალიზში მოხმობილია ქართული და საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და მკვლევართა სახელმძღვანელოები, ნაშრომები, სტატიები, სხვადასხვა სახის სამეცნიერო ჟურნალები და პუბლიკაციები. ნაშრომის პირველ ნაწილში წამოჭრილია ლურჯი ეკონომიკის არსი, პოლიტიკის გატარებასთან

დაკავშირებული რიგი პრობლემები. მეორე ნაწილში კი აღწერილია სხვადასხვა ქვეყნის გამოცდილება და საქართველოს წინაშე არსებული გამოწვევები. წინარე მასალის ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნები. მოცემულია ავტორისეული ხედვები/პოზიცია და რეკომენდაციები.

ლურჯი ეკონომიკა – წყლის რესურსების მდგრადი მართვა

რა არის ლურჯი ეკონომიკა? ეს კითხვა 10 სხვადასხვა ადამიანს რომ დაუსვათ, 10 განსხვავებულ პასუხს მიიღებთ. ლურჯ ეკონომიკას მსოფლიო ბანკი შემდეგნაირად განმარტავს: „ლურჯი ეკონომიკა არის საზღვაო რესურსების მდგრადი გამოყენება ეკონომიკური ზრდისა და განვითარებისათვის, საცხოვრებელი პირობების და სამუშაო ადგილების გაუმჯობესებისა და ოკეანის ეკოსისტემის სიჯანსაღისთვის” (World Bank , 2017). ნაშრომის მთავარი მიზანია ლურჯი ეკონომიკის ფარგლებში არსებული მდგომარეობისა და პოტენციალის შესწავლა, პრობლემური საკითხების გაანალიზება მსოფლიოსა და საქართველოში. ლურჯი ეკონომიკა აერთიანებს ისეთ სექტორებს, როგორებიცაა: სანაპირო ტურიზმი, აკვაკულტურა, ლურჯი ენერგია, ლურჯი ბიოტექნოლოგიები და მოპოვება ზღვის ფსკერზე. საქართველოსთვის, როგორც ჰიდრორესურსებით მდიდარი შავიზღვისპირეთის ქვეყნისთვის, ლურჯი ეკონომიკის პრინციპების გატარება და დანერგვა იძლევა განვითარების შესაძლებლობას.

ოკეანე ფარავს 363 მილიონ კვადრატულ კილომეტრს, რაც დედამიწის ზედაპირის დაახლოებით 72 პროცენტია. 600 მილიონზე მეტი ადამიანი (მსოფლიოს მოსახლეობის დაახლოებით 10%) ცხოვრობს სანაპირო რაიონებში, რომლებიც ზღვის დონიდან 10 მეტრზე ნაკლებია. თითქმის 2.4 მილიარდი ადამიანი (მსოფლიოს მოსახლეობის დაახლოებით 40%) ცხოვრობს სანაპიროდან 100 კილომეტრში. ოკეანეები, სანაპირო და საზღვაო რესურსები ძალზე მნიშვნელოვანია სანაპირო რეგიონებში მცხოვრები ადამიანებისთვის (United Nations, 2017).

ლურჯი ეკონომიკა, როგორც კონცეფცია და ლურჯი ეკონომიკა, როგორც პოლიტიკა ჩამოყალიბებული და დეკლარირებული მიზნებით ჯერ კიდევ არ არის ფართოდ გავრცელებული. ბუნების მსოფლიო ფონდმა (World Wide Fund for Nature-WWF) შეიმუშავა დოკუმენტი „მდგრადი ლურჯი ეკონომიკის პრინციპები", რომელშიც აღწერილია თუ როგორ უნდა იქცეს მდგრადი ლურჯი ეკონომიკა მმართველობის ყველა დონეზე მართული, როგორც საზოგადოებრივი, ასევე კერძო აქტორების მიერ. ლურჯი ეკონომიკის პრინციპები ჰარმონიზებულია გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებთან; თანხვედრაშია ფართოდ მიღებული კორპორატიული და ორგანიზაციული მდგრადი მმართველობის პრინციპებთან და დაკავშირებულია როგორც მწვანე, ასევე ცირკულარულ ეკონომიკასთან (WWF, 2017).

ლურჯი ეკონომიკის მიდგომა იცავს და ინარჩუნებს საზღვაო რესურსებს, ბიომრავალფეროვნებასა და ეკოსისტემას. მოითხოვს განახლებადი ენერგიისა და სუფთა ტექნოლოგიების გამოყენებას. მოიცავს ისეთ სფეროებს, როგორებიცაა მეთევზეობა, საზღვაო ტრანსპორტი, ნარჩენების მართვა, საზღვაო განახლებადი ენერგია, ტურიზმი და კლიმატის ცვლილებები. ზღვისპირა რაიონებში მოსახლეობისა და წარმოების მზარდი კონცენტრაცია თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური, საწარმოო პროცესების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურებაა. საგარეო ეკონომიკური კავშირების გაღრმავებისა და საზღვაო ტრანსპორტის ეკონომიკური უპირატესობების გამოყენების საფუძველზე ხდება ზღვის სანაპირო რაიონების სწრაფი განვითარება. ფაქტია, რომ წყლის რესურსების გამოყენება ეკონომიკურ საქმიანობაში საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ იზრდება. წყლის რესურსების მართვის

კონცეფცია, წყალზე თანაბარი ხელმისაწვდომობის და გარემოს ეკოლოგიური მდგრადობის კონცეფციებთან ერთად, განსაზღვრავს წყლის გამოყენების ხარჯზე მიღებული ეკონომიკური ღირებულების მაქსიმიზაციას.

ისტორიას თუ გადავხედავთ, ცალკეული ცივილიზაციების განვითარების ისტორიაში შეინიშნება ისეთი თავისებურები, როგორიცაა წყლის რესურსების არსებობა და ზღვის სიახლოვე. მაგალითად, შეიძლება მოვიყვანოთ ძველი ეგვიპტელები, სკანდინავიელები, დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების ინიციატორები და სხვა. ცივილიზაციები საუკუნეების განმავლობაში ეყრდნობოდნენ ლურჯ ეკონომიკას. შეიძლება ითქვას თავად ლურჯი ეკონომიკა თავისი შინაარსით არ არის ახალი, თუმცა ახალია მდგრადი ლურჯი ეკონომიკის კონცეფცია. ტერმინი „ლურჯი ეკონომიკა" პირველად 1994 წელს გუნტერ პაულიმ გამოიყენა თავის წიგნში "ლურჯი ეკონომიკა 3.0". ნაშრომში ის მოუწოდებს ადამიანებსა და სახელმწიფოებს ახალი ეკონომიკური ინიციატივებისაკენ, რათა შეიცვალოს წყლისა და წყალთან დაკავშირებული პრობლემების აღმოფხვრის მეთოდები.

მომავალში ლურჯი ეკონომიკის ზრდა გამოწვეული იქნება საზღვაო წარმოების საქონელსა და მომსახურებებზე, განახლებადი რესურსების გამოყენების მასშტაბებსა და ვაჭრობაზე მოთხოვნის ზრდით. ის არაპირდაპირ გავლენას მოახდენს ეკონომიკის სხვა სექტორის განვითარებაზეც. სხვადასხვა გათვლებით, 2030 წლის დასაწყისში ოკეანეზე დაფუძნებულ ბევრ ინდუსტრიას აქვს პოტენციალი, რომ აღემატებოდეს გლობალური ეკონომიკის ზრდის მაჩვენებელს და სექტორში შექმნილმა დამატებითმა ღირებულებამ მიაღწიოს 3 ტრილიონ აშშ დოლარს (Economist, 2017).

ლურჯი ეკონომიკის მსოფლიო პრაქტიკის გაზიარება

ლურჯი ეკონომიკის ცნება შედარებით ახალია და მას ევროპის კონტინენტზე იყენებენ 2012 წლის რიო დე ჟანეიროს გაეროს მდგრადი განვითარების კონფერენციის შემდეგ. ტერმინის განმარტებაც სხვადასხვა ხედვებს ემყარება, თუმცა ძირითადად ეყრდნობა მსოფლიო ბანკის განმარტებას. ევროკავშირის პოლიტიკა ამ მიმართულებით მოიცავს განვითარებადი სექტორების ფართო სპექტრს. განსაკუთრებით ყურადღება ექცევა ისეთ სექტორებს რომლებშიც იქმნება სამუშაო ადგილები და აქვს ინოვაციების დანერგვის მაღალი მაჩვენებელი, კერძოდ, სანაპირო ტურიზმი, აკვაკულტურა, ლურჯი ენერგია, ლურჯი ბიოტექნოლოგიები და მოპოვება ზღვის ფსკერზე. დასაქმების მაღალი მაჩვენებლით გამოირჩევა სანაპირო ტურიზმი, რომელიც ასევე ხასიათდება დამატებითი ღირებულების პოზიტიური ზრდით. ევროპის რეგიონის ლურჯ ეკონომიკაში 4 მილიონზე მეტი ადამიანია დასაქმებული, რაც ევროკავშირის მთლიანი დასაქმების 1.8%-ს შეადგენს, ხოლო მშპ-ს 1.3%-ს (World Bank , 2017).

ნაწილობრივი ხარვეზებითა და ზრდის დაბალი მაჩვენებლებით ევროპის კონტინენტი ხასიათდება აკვაკულტურისა და ბიოტექნოლოგიების განვითარებაში, რაც ძირითადად განპირობებულია ბიუროკრატიული პროცედურებითა და ჯანმრთელობისა და გარემოსდაცვითი სტანდარტების მოთხოვნებით. ევროპარლამენტის ბოლოდროინდელი აქტივობები ზღვის ფსკერზე მოპოვებასთან დაკავშირებით თავშეკავებული პოლიტიკით ხასიათდება. მიიჩნევენ რომ სანამ არ იქნება შესწავლილი ამ პროცესის სოციალური, ეკონომიკური და გარემოზე ზემოქმედების ეფექტები და ყველა შესაძლო რისკი, სჯობს თავი შეიკავონ აქტიური მოპოვებისაგან (EU, 2021).

ლურჯი ეკონომიკის სფეროში ევროპის კონტინენტის მონაცემთა ერთ-ერთი სრულყოფილი წყარო არის ევროკავშირის კოპერნიკის პროგრამა (EU's Copernicus

programme, www.copernicus.eu). სატელიტური სისტემების დახმარებით შეიქმნა სპეციალური ცენტრი რომელიც თითქმის რეალურ დროში, სრულიად უფასოდ მოქალაქეებს, ადგილობრივ და საერთაშორისო ორგანიზაციებს აწვდის საზღვაო მონაცემებს. ფუნქციონირებს 2008 წლიდან. შესაძლებელია არა მხოლოდ მიმდინარე მონაცემების, არამედ საპროგნოზო და მონაცემთა არქივების ნახვაც. განთავსებულია ისეთი ტიპის ინფორმაციები, როგორებიცაა მარილიანობა, ტემპერატურა, დინებები, ზღვის დონეების ცვლილებები, სხვადასხვა ნივთიერებებისა და ჟანგბადის შემცველობა და სხვა.

ასევე აღსანიშნავია ისეთი პროგრამა, როგორიცაა ევრო-არგო (Euro-Argo). ეს არის საერთაშორისო პროგრამა, რომელიც ოკეანის დინებასთან ერთად მოძრავი რობოტული ინსტრუმენტების – ფლოტის გამოყენებით ზომავს წყლის თვისებებს. თითოეული ინსტრუმენტი (Argo floats) მთელი პერიოდი არის წყლის ზედაპირზე. მონაცემები, რომლებსაც არგო აგროვებს, აღწერს წყლის ტემპერატურასა და მარილიანობას. ამ მონაცემების შეგროვების მთავარი მიზეზი არის ის, რომ შეფასდეს ისეთი მონაცემები, როგორებიცაა ზღვის დონის ცვლილებები, ყინულის დნობის სიჩქარე და სხვა. არგოს წყლის ტემპერატურული გაზომვები საშუალებას გვაძლევს წლიდან წლამდე დავაკვირდეთ, თუ როგორ იცვლება სითბოს განაწილება სიღრმეებში. აღნიშნულის გამოყენება შეიძლება კლიმატის ცვლილების მოდელების გასაუმჯობესებლად. ამჟამად არგო აგროვებს 12000 პროფილის მონაცემს. ეს მნიშვნელოვნად აღემატება მონაცემების იმ რაოდენობას, რომელიც შეიძლება შეგროვდეს ოკეანის სიღრმიდან ნებისმიერი სხვა მეთოდით. საერთაშორისო პროგრამა დაიწყო 1999 წელს, როგორც საპილოტე პროექტი. 25-ზე მეტი ქვეყნის საერთაშორისო თანამშრომლობის წყალობით 2001 წელს შეიქმნა ოკეანოგრაფიის ისტორიაში პირველი სადამკვირვებლო ქსელი. 2008 წელს კი 12 ევროპული ქვეყანა გაერთიანდა ევრო-არგო პროექტის ფარგლებში საერთო მიზნის მისაღწევად, რათა მიეღოთ ოპტიმიზებული და მდგრადი ინსტრუმენტი. 2014 წელს დაარსდა Euro-Argo (Euro-Argo, 2022).

უშუალოდ მეთევზეობისა და აკვაკულტურის პროდუქტების შესახებ სრულყოფილი მონაცემთა წყარო არის მეთევზეობისა და აკვაკულტურის პროდუქტების ევროპის ბაზრის ობსერვატორია (MOFEA - European Market Observatory for Fisheries and Aquaculture Products), რომელიც შეიქმნა ევროკომისიის ინიციატივით საზღვაო საქმეთა და მეთევზეობის გენერალური დირექტორატის (DG MARE) მხარდაჭერით. აღნიშნული ჰარმონიზებული, კონსოლიდირებული მონაცემთა ბაზა აერთიანებს 108 მთავარ კომერციული სახეობისა და 12 საქონლის ჯგუფის რაოდენობრივ მაჩვენებლებს, ქვეყნებისა და წლების მიხედვით. მონაცემები ახლდება ყოველკვირეულად, ყოველთვიურად და ყოველწლიურად. ოფიციალურ ვებსაიტზე ინფორმაცია უფასოა, ხელმისაწვდომია ყველა დაინტერესებული პირისათვის ევროკავშირის 24 ოფიციალურ ენაზე. მონაცემთა ნაწილი მოპოვებულია ეროვნულ, ცალკეული ქვეყნების დონეზე. მონაცემები საჯაროდ ხელმისაწვდომია რეგისტრაციის გარეშე (EUMOFA, 2022).

გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) ანგარიშის თანახმად, მსოფლიოში აკვაკულტურულ მეურნეობაში საკვები თევზის წარმოება ბოლო ათწლეულის განმავლობაში სამჯერ გაიზარდა: დაახლოებით 24 მილიონი ტონიდან 76 მილიონ ტონამდე. მსოფლიოს თევზჭერის მოცულობის უმეტესი ნაწილი, თითქმის 90%, წარმოებულია აზიაში. აკვაკულტურას ლურჯ ეკონომიკაში ერთ-ერთ ყველაზე დაბალი დასაქმების მაჩვენებელი აქვს, მაგრამ ყველაზე დიდი ეკონომიკური სექტორია გაყიდვების ღირებულების თვალსაზრისით (51%). ჩინეთის სანაპირო

რეგიონებს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ ეროვნულ ეკონომიკაში. სანაპირო მოიცავს ჩინეთის ფართობის 20%-ს, სადაც მოსახლეობის 40% ცხოვრობს და მშპ-ს 60%-ს აწარმოებს. საზღვაო ეკონომიკა რეგულირდება ეროვნული ხუთწლიანი გეგმის მიხედვით. ჩინეთში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ საზღვაო ეკოლოგიისა და გარემოს დაცვას. ჩინეთს აქვს ლურჯი ეკონომიკის ორგანიზებული და სტანდარტიზებული აღრიცხვის სისტემა. ოკეანის ეკონომიკის აღრიცხვის სისტემა (Ocean Economy Accounting System-OEAS) შეიქმნა 2006 წელს. იყენებს სპეციალურ ინდუსტრიულ კლასიფიკატორებს ოკეანის მრეწველობასა და მასთან დაკავშირებულ საქმიანობაში. მათ მინიჭებული აქვთ უნიკალური კოდები. მთელი ჩინეთის ტერიტორიაზე გამოყოფილია სხვადასხვა ეკონომიკური თუ ინდუსტრიული ზონები, რომლებიც მაქსიმალურად ხელს უწყობენ ლურჯ ეკონომიკაში შემავალი სექტორების განვითარებას. ჩინეთი ლიდერია ზღვის პროდუქტების ექსპორტში (FAO, 2020). აკვაკულტურის წილი ჩინეთის თევზის მრეწველობაში სტაბილურად მზარდია. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ პრიორიტეტულია ღრმა წყლებში თევზაობა და სანაპირო წყლების „დასვენება-აღდგენა", რომელიც შედეგიანი იქნება არამხოლოდ ეკოლოგიური, არამედ ეკონომიკური თვალსაზრისითაც.

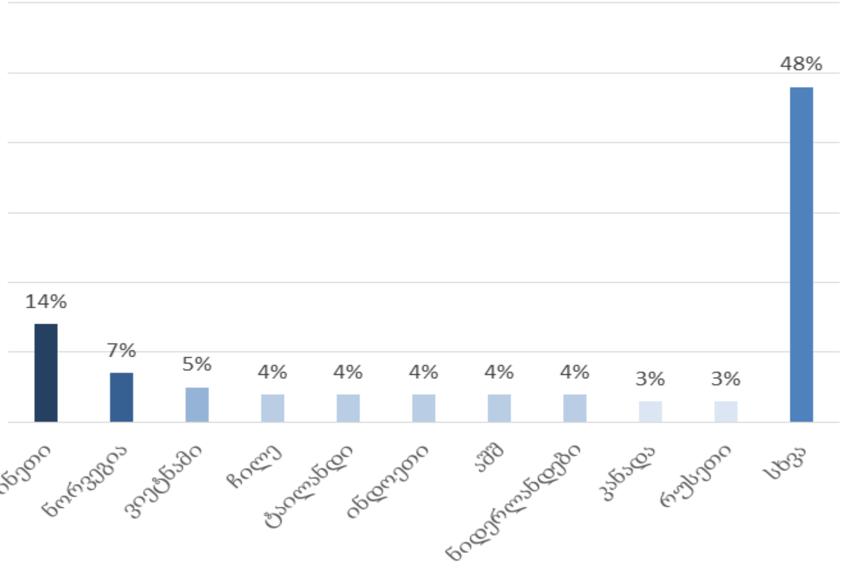

ნახ. 1. თევზისა და თევზის პროდუქტების წამყვანი ექსპორტიორები ღირებულების მიხედვით (2018 წ.)

წყარო: FAOSTAT

მნიშვნელოვანი ფაქტორია საზღვაო თემატიკასთან დაკავშირებული სავაჭრო შოუების და ექსპოზიციების, გემთმშენებლობისა და საზღვაო ტექნოლოგიების გამოფენების ორგანიზება. მაგალითად, შანხაის საერთაშორისო გარემოს ქიმიური ტექნოლოგიისა და აღჭურვილობის გამოფენაზე წარმოდგენილია 800 ექსპონატი 20-ზე მეტი ქვეყნიდან და რეგიონიდან, მასპინძლობს 40 000 პროფესიონალ ვიზიტორსა და დაინტერესებულ პირს (global, 2021).

შავი ზღვის რეგიონში ლურჯი ეკონომიკის პრინციპების გატარებით გამოირჩევა თურქეთი. 1996 წელს დაარსდა თურქეთის საზღვაო კვლევის ფონდი (TUDAV - Turkish Marine Research Foundation, www.tudav.org/en). შექმნის მთავარი მიზეზი იყო თევზის მიგრაციული პროცესებისა და ბიომრავალფეროვნების შესწავლა. დღეს ამ ფონდის მიზნები შემდეგია: მონაცემთა ბაზის შექმნა, კვლევები შავ ზღვაში, პუბლიკაციები და

სამეცნიერო ნაშრომები, ზღვის მრავალფეროვნების შესწავლა და სხვა. თურქეთის სახელმწიფო პოლიტიკის ამოსავალი წერტილია ზრუნვა ზღვის რესურსებზე. საკრუიზო და სანაპირო ტურიზმისა თუ თევზჭერის სექტორის განვითარების აუცილებელი პირობა და გაცხადებული პოლიტიკის პირველი ეტაპია ზღვის დაცვა დაბინძურებისგან (Kahveci, 2019).

თურქეთს ლურჯი ეკონომიკის ერთ-ერთ ძირითად საქმიანობაში აკვაკულტურაში რეგიონის მასშტაბით წამყვანი როლი უჭირავს. თურქეთში სულ რაღაც XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაიწყო მეთევზეობისა და აკვაკულტურის მხარდაჭერა. კერძო სექტორის ინტერესისა და სამთავრობო პოლიტიკის მხარდაჭერით 2000-2019 წლებში ზღვის პროდუქტების წარმოება აკვაკულტურულ მეურნეობებში (როგორც მტკნარი/შიდა, ისე საზღვაო) 79 000-დან 373 000-მდე გაიზარდა. ამ პერიოდშივე მკვეთრად გაიზარდა მსოფლიოში თურქეთის სასაქონლო ბაზრის ინტეგრაციის დონე. აქ აკვაკულტურის მეურნეობების წამყვანი სახეობაა ცისარტყელა კალმახი (rainbow trout). თურქეთის სოფლისა და სატყეო მეურნეობის სამინისტროს ინფორმაციით 2019 წელს დარეგისტრირებულია 2 127 აკვაკულტურის მეურნეობა, საიდანაც 434 არის საზღვაო. აქ გვხვდება 100 საზღვაო გალიის ფერმა, რომელთა წლიური სიმძლავრე არის 1 000 ტონაზე მეტი (საერთო მოცულობის 23 %). უნდა აღინიშნოს, რომ თურქული აკვაკულტურის მეურნეობები არის ექსპორტზე ორიენტირებული. ზღვის პროდუქტების შიდა მოხმარება დაახლოებით 6-დან 9 კგ-მდეა ერთ ადამიანზე, რაც მსოფლიო მოხმარების საშუალო რაოდენობაზე, 20.5 კგ-ზე, ბევრად დაბალია (FAO, National Aquaculture Sector Overview Turkey, 2021).

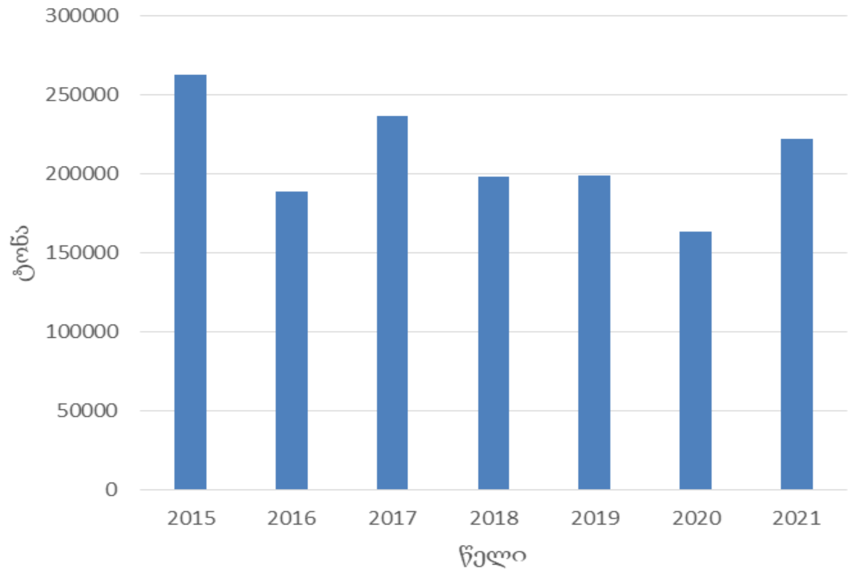

ნახ. 2. ზღვის პროდუქტების იმპორტის მოცულობა, 2015–2021 წწ.

წყარო: TURKSTAT

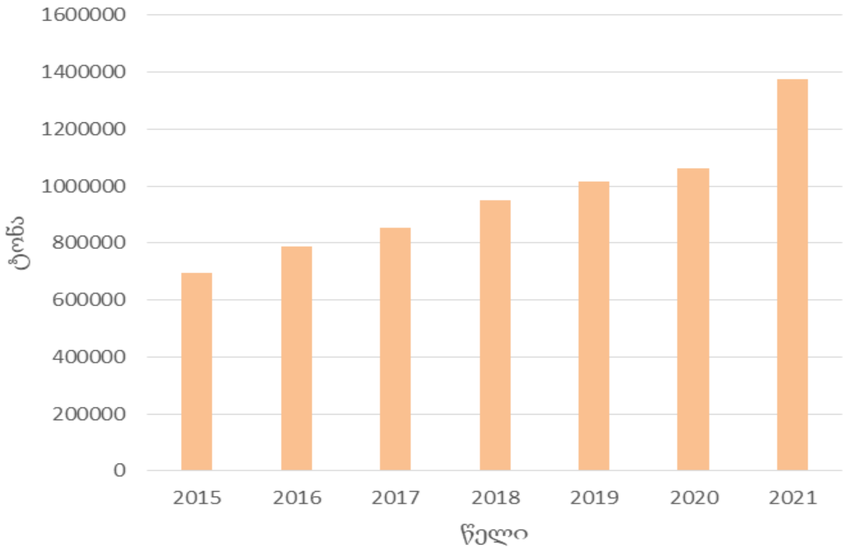

ნახ. 3. ზღვის პროდუქტების ექსპორტის მოცულობა, 2015–2021 წწ.

წყარო: TURKSTAT

მიუხედავად საკვები პროდუქტების თანამედროვე ბაზრის ტიპების ზრდისა, ტრადიციული სადისტრიბუციო არხები, როგორიცაა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ტრადიციული ბაზრები, კვლავ რჩება ადგილობრივად მოყვანილი სახეობების (trout, seabass and seabream)გაყიდვის ძირითად ადგილად, თუმცა მათი როლი თურქეთის მოსახლეობისთვის ზღვის პროდუქტების მიწოდებაში ნელ-ნელა მცირდება (FAO, Aquaculture market in the Black Sea: country profiles, 2022).

საქართველოს წინაშე არსებული გამოწვევები

საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილში მოქცეულია სანაპიროს 320კმ-იანი მონაკვეთი. შავი ზღვა მსოფლიო ოკეანისგან ყველაზე იზოლირებული ევროპის შიდა ზღვაა. მისი ფართობი დაახლოებით 422 ათასი კვ.კმ-ია. შავ ზღვაზე გასასვლელი აქვს 6 ქვეყანას – ბულგარეთს, რუმინეთს, რუსეთს, უკრაინას, საქართველოსა და თურქეთს. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ქვეყნებს ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის, უსაფრთხოებისა და ერთიანი ეკონომიკური სივრცის განვითარების საკითხებში საერთო ინტერესები აქვთ (გარდა რუსეთისა).

შავი ზღვის აუზის ეკოსისტემების დასაცავად შექმნილია შავი ზღვის დაცვის კონვენცია (ე.წ. ბუქარესტის კონვენცია), რომელიც მოქმედებს 1994 წლიდან. ასევე მოქმედი საერთაშორისო ორგანიზაცია არის შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაცია (Black Sea Economic Cooperation – BSEC), რომლის მიზანია პოლიტიკური და ეკონომიკური ინიციატივების მხარდაჭერა, წევრებს შორის ინტეგრაციის წახალისება.

ბოლო 2-3 წელია შავ ზღვაზე გააქტიურდა საზღვაო კვლევებისა და ინოვაციების კოორდინირების პროცესები. აღსანიშნავია ისეთი პროექტები, როგორებიცაა Black Sea Connect, Horizon 2020, Bridge-BSდა სხვა. 2017 წელს ევროკომისიამ მხარი დაუჭირა შავი ზღვის ერთობლივი კვლევებისა და ინოვაციების დღის წესრიგის (SRIA – Strategic Research and Innovation Agenda), რომელსაც 2018 წელს მოჰყვა „ბურგასის ხედვის დოკუმენტის“ ამოქმედება. იგი მიზნად ისახავს 2030 წლისათვის პროდუქტიული, ჯანსაღი, სიცოცხლისუნარიანი, მდგრადი და უფრო ღირებული შავი ზღვის

პოლიტიკის შემუშავებას. მასში ჩართულია ბულგარეთი, საქართველო, რუმინეთი, რუსეთის ფედერაცია, თურქეთი, უკრაინა და მოლდოვა. ამავე მიზნის მხარდამჭერია Black Sea Connect პროგრამა, რომლის ერთ-ერთი მიზანია შავი ზღვის რეგიონის ოპერატიული მოქმედი ქსელის შექმნა, ერთობლივი საერთაშორისო ტრანსსასაზღვრო ღონისძიებების მხარდაჭერა და დანერგვა და სხვა. ამ პროცესებისა და სინეგიული ეფექტის გაძლიერებას ემსახურება Bridge-BS და DOORS-ს პროექტები. Bridge-BS ემყარება მოსაზრებას, რომ შავი ზღვის ეკოსისტემების სერვისებზე დაფუძნებული ლურჯი ზრდის სტიმულირებისა და შენარჩუნებისათვის საჭიროა უსაფრთხო სამუშაო სივრცე. პროექტს აქვს 3 საკვანძო მიმართულება და 4 ძირითადი ასპექტი (Commission, 2019).

საქართველოშიც, მსოფლიო ტენდენციის კვალდაკვალ, იზრდება მოთხოვნა ზღვის პროდუქტებზე. პროდუქციით უზრუნველყოფის პრობლემა განსაკუთრებით იჩენს თავს ტურისტულ სეზონზე, როდესაც ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილს ემატება ტურისტების მოთხოვნა ზღვის პროდუქტებზე. შავ ზღვაზე თევზჭერაში დომინირებს თურქეთი. სწორედ თურქეთი არის მთავარი იმპორტიორი საქართველოს ზღვის პროდუქტების სასაქონლო ბაზარზე. ჭარბი მოპოვება ყველაზე მეტად ქაფშიას სახეობას ეხება, რა მიზეზითაც არის საქართველოს სანაპიროებთან ქაფშიის ნაკლებობა (თუმცა მიმდინარე წელს აღინიშნებოდა აშკარა მატება). საქართველოში გართულებულია მოპოვებული თევზების რაოდენობის მონიტორინგი. ხშირია, როდესაც მეზობელი ქვეყნის დროშის ქვეშ მცურავი სეინერი ახორციელებს საქართველოს აკვატორიაში თევზჭერას. 2021 წლის მდგომარეობით, საქართველოს გემების სახელმწიფო რეესტრში რეგისტრირებულია 1622 მცურავი ერთეული (შიდა ნაოსნობა – 100 რეგ. ტონაზე ნაკლები – 1525, 100 რეგ. ტონაზე მეტი – 67, საერთაშორისო ნაოსნობა – 30 მცურავი ერთეული), რომელთა საშუალო ასაკი 26 წელია. მათგან 100 რეგ. ტონაზე ნაკლები შიდა ნაოსნობის მცურავ საშუალებებში 25 ერთეული არის თევსაჭერი გემი, ხოლო 100 რეგ. ტონაზე მეტი შიდა ნაოსნობის მცურავი საშუალებებში – 46 (სააგენტო, 2021).

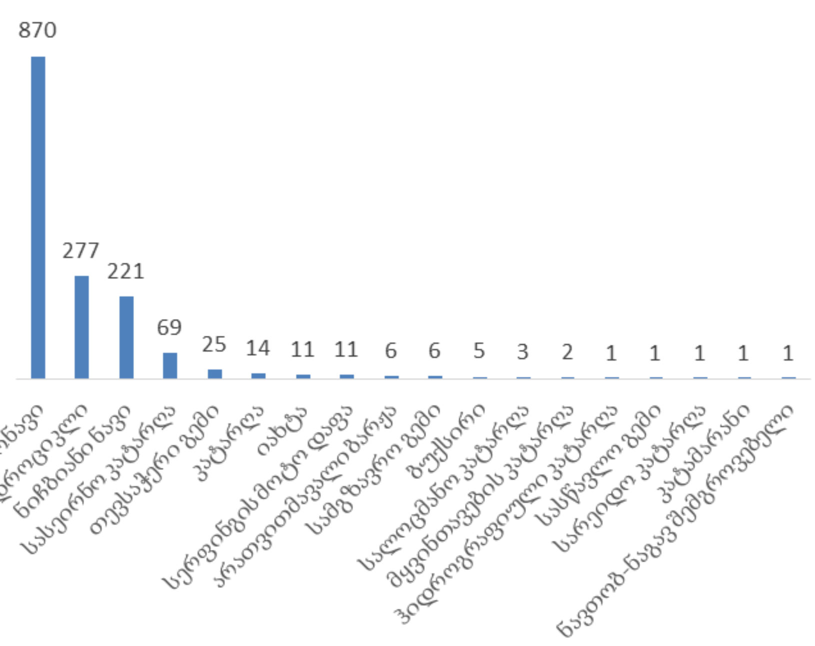

ნახ. 4. 100 რეგ. ტონაზე ნაკლები შიდა ნაოსნობის მცურავი საშუალებების რეესტრი (სულ 1,525), 2021 წ.

წყარო: საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის სააგენტო

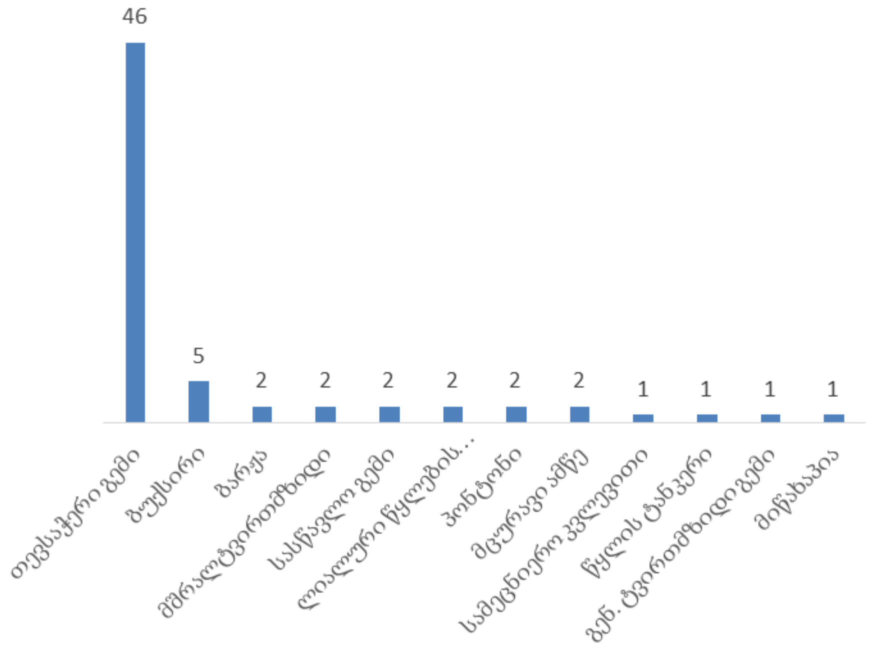

ნახ. 5. 100 რეგ. ტონაზე მეტი შიდა ნაოსნობის მცურავი საშუალებების რეესტრი (სულ 67), 2021 წ.

წყარო: საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის სააგენტო

გარდა პირველადი სახით თევზის მოპოვებისა, ხდება მისი სხვადასხვა ტიპის გადამუშავება, მაგალითად, თევზის კონსერვების დამზადება, თუმცა საქართველოში მსგავსი წარმოება ფაქტობრივად არ არსებობს. მეურნეობის თევზი ძირითადად ცოცხლად იყიდება, ხოლო მცირე ნაწილი გარდაიქმნება ახალ და გაყინულ ფილედ ან შებოლილ, მშრალ და დამარილებულ პროდუქტებად. შესაბამისად, ამ ნაწილის ანალიზი შეიძლება ექსპორტ-იმპორტის მაჩვენებლებზე დაყრდნობით. საქართველოდან ზღვის პროდუქტების ექსპორტი საგრძნობლად ნაკლებია იმპორტზე როგორც მოცულობით, ასევე ღირებულებით (ვარშანიძე, 2020).

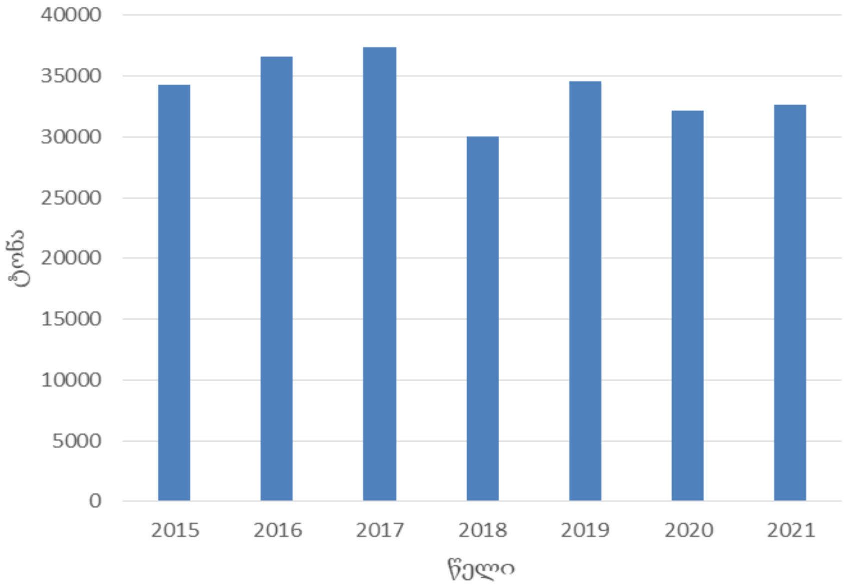

ნახ. 6. ზღვის პროდუქტების იმპორტის მოცულობა, 2015–2021 წწ.

წყარო: საქსტატი

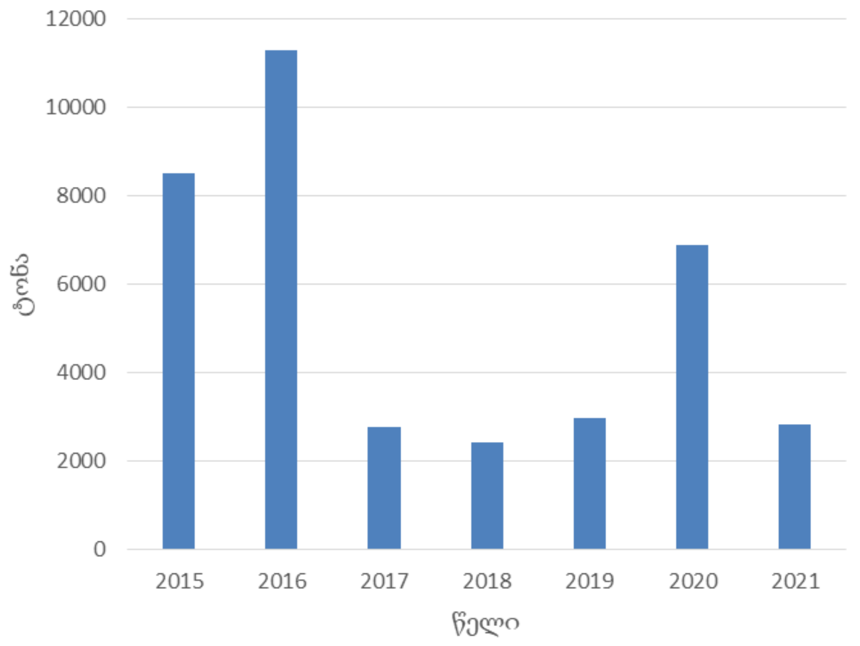

ნახ. 7. ზღვის პროდუქტების ექსპორტის მოცულობა, 2015–2021 წწ.

წყარო: საქსტატი

გარდა ღია ზღვაში მოპოვებისა, გვაქვს შიდა წყლებში თევზის მეურნეობების მოშენების პრაქტიკაც. საქართველოში მცირე თევზის მოშენების მეურნეობებში ე.წ. „საკალმახე მეურნეობებში" ხორციელდება მცირე რაოდენობით ძირითადად მდინარის თევზის გამრავლება. ამ ეტაპზე მსგავსი ტიპის აქტივობები სეზონურად ხორციელდება. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ დასავლეთ საქართველოს მდინარეებზე გაშენებული მეურნეობები, მაგალითად, აჭარაში, ქედისა და ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტებში. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა 2017 წელს პირველი ეროვნული საპილოტე კვლევა ჩაატარა, სადაც აისახა დარგის მაჩვენებლები, წყალსატევებისა და წარმოებული თევზის მოცულობები, ფასები და სტრუქტურა.

საქართველოში ეკონომიკის ერთ-ერთ პერსპექტიულ და სწრაფად განვითარებად დარგად ტურიზმი ითვლება. რეგიონის ტურიზმის განვითარების კონცეფციის თანახმად, უახლოეს მიმავალში კიდევ უფრო გაიზრდება ტურიზმის სექტორის წილი შავიზღვისპირეთის რეგიონში, განსაკუთრებით აჭარაში. ამაზე ცალსახად მეტყველებს ტურისტების რაოდენობის ზრდა, დასვენების ლოკაციები და სახეობები (განსაკუთრებით, საზღვაო ტურიზმი). ამ ფაქტების პარალელურად რეალურად გვაქვს სურათი, რომლის მიხედვითაც საზღვაო ტურიზმის ქვეყანაში საერთაშორისო ვიზიტორების პორტით შემოსვლის მაჩვენებელია 1,01%. ლურჯი ეკონომიკის ერთ-ერთი მთავარი სფეროა საზღვაო ტრანსპორტის ჩართულობა (საკრუიზო მიმართულება). დღეს შავი ზღვის სანაპიროებზე ვერ მოიძებნება კრუიზი, რომელშიც ჩართულია საქართველოს კურორტები.

საქართველოში ლურჯი ინვესტიციების მიმართულებით წინ გადადგმულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს 2017 წელს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გადამამუშავებელი და შემნახველი საწარმოების თანადაფინანსების პროგრამის ბენეფიციარი კომპანია „უმალის" მიერ თევზის გადამამუშავებელი ქარხნის გახსნა. კომპანია 70-მდე დასახელების თევზპროდუქტით ამარაგებს საქართველოს ბაზარს. წარმოებული პროდუქციის 100% განკუთვნილია შიდა ბაზრისთვის. გეგმავენ რუსეთიდან იმპორტირებული ხიზილალის სრულად ჩანაცვლებას. თევზის მეურნეობა

1 ჰექტარზეა გაშენებული. პროექტში ჯამურად 1500000 აშშ დოლარი ინვესტიცია ჩაიდო. ეს არის პირველი ქართული თევზისა და ზღვის პროდუქტების მწარმოებელი საქართველოში და ყველაზე დიდი თევზის გადამამუშავებელი ქარხანა ამიერკავკასიაში.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 2019 წლის ბოლოსთვის სახელმწიფო პროგრამას „აწარმოე საქართველოში" დაემატა ახალი მიმართულება – თევზჭერა. პროგრამის ფარგლებში სახელმწიფო თანადაფინანსებას გაუწევს და განვითარებაში დაეხმარება აღნიშნულ სექტორს, რაც გამოიხატება სესხის თანადაფინანსებითა (2-წლიანი პერიოდითა და 150 000 ლარიდან 5 მლნ ლარამდე მოცულობით) და გემის ლიზინგით (100 000 ლარიდან 5 მლნ ლარამდე). მოსალოდნელი შედეგებია დარგის განვითარება, ფლოტის განახლება, თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვა, ასევე თევზის სახეობების წარმოებებისა და გაყიდვების გეოგრაფიული არეალის ზრდა, რაც ცალსახად დაკავშირებულია ახალი სამუშაო ადგილების შექმნასთან.

აღნიშნული აქტივობების განხორციელება ჰარმონიზებული უნდა იყოს საერთაშორისო კანონმდებლობასთან და სხვადასხვა შეთანხმებებთან. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის საკანონმდებლო ბაზის მზაობას. სხვადასხვა საკანონმდებლო აქტებით რეგულირდება ზღვასთან და წყლის რესურსებთან დაკავშირებული საკითხები. ეს საკანონმდებლო ბაზებია: „საზღვაო კოდექსი", კანონი „წყლის შესახებ", კანონი „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ", „ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობისათვის მოსაკრებლების შესახებ", „გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსი" და სხვა. ეს კანონები გასული ათწლეულის პერიოდშია მიღებული. ლურჯი ეკონომიკის მიმართულებით აღსანიშნავია 2020 წელს მიღებული კანონი „აკვაკულტურის შესახებ" (პარლამენტი, 2020).

დასკვნა

ამრიგად, ლურჯი ეკონომიკა და მისი გატარება/დანერგვა, როგორც აქტიური ეკონომიკური პოლიტიკისა მთელი მსოფლიოსთვის და მათ შორის საქართველოსთვის, გამოწვევაა. ამჟამად აქტიურად მიმდინარეობს დისკუსიები, სამუშაო შეხვედრები და სამოქმედო გეგმების შემუშავება (ეკონომიკური ნაბიჯები, გარემოსდაცვითი ღონისძიებები, ინოვაციური მიდგომები, საკანონმდებლო მხარდაჭერა), რათა მოხდეს მდგრადი განვითარების პირობებში ინკლუზიური, ცირკულარული ლურჯი ეკონომიკის კონცეფციის სრულყოფა, როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნებისათვის. ლურჯი ეკონომიკის მთავარი მამოძრავებელი რესურსია ოკეანე, ზღვა და ზოგადად წყლის რესურსები. სწორედ ამიტომ მნიშვნელოვანია მოხდეს წყლის რესურსების მოფრთხილება, სისტემური მონიტორინგის მექანიზმის შექმნა. ეს იქნება რეალური საფუძველი მდგრადი პოლიტიკის გასატარებლად. ამასთანავე, ლურჯ ეკონომიკასთან დაკავშირებული სექტორები საკმაოდ დიდ კაპიტალს მოითხოვს. სახელმწიფოში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობისა და სოციალური ფონის გათვალისწინებით აუცილებელია დამატებითი უცხოური ინვესტიციების მოძიება. მსოფლიოში ცნობილი ფაქტები ცხადყოფს, რომ სახელმწიფოს მხარდაჭერა აუცილებელია დარგის განვითარების პირველ საფეხურზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ვარშანიძე, ნ. (2020). *ლურჯი ეკონომიკა - გამოწვევები და პერსპექტივები.*
2. პარლამენტი, ს. (2020). *აკვაკულტურის შესახებ.* მოპოვებულია: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4901055?publication=3

3. სააგენტო, ს. ს. (2021). *ანგარიში 2021*. მოპოვებულია: http://mta.gov.ge/uploads/2021__.pdf

4. Commission, E. (2019). *Coordination of Marine and Maritime Research and Innovation in the Black Sea*. მოპოვებულია: https://cordis.europa.eu/project/id/860055

5. Economist, T. (2017). *The blue economy: Growth, opportunity and a sustainable ocean economy*. მოპოვებულია:https://impact.economist.com/perspectives/sites/default/files/images/Blue%20Economy_briefing%20paper_WOS2015.pdf

6. EU. (2021). *The EU blue economy report 2021*. მოპოვებულია: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0b0c5bfd-c737-11eb-a925-01aa75ed71a1

7. EUMOFA. (2022). *About us*. მოპოვებულია:https://www.eumofa.eu/about-us

8. Euro-Argo. (2022). *What is Argo?*მოპოვებულია: https://argo.ucsd.edu/about/

9. FAO. (2020). *The State of World Fisheries and Aquaculture 2020*. მოპოვებულია: https://www.fao.org/3/ca9229en/ca9229en.pdf#page=92

10. FAO. (2021). *National Aquaculture Sector Overview Turkey*. მოპოვებულია: https://www.fao.org/fishery/en/countrysector/tr/en

11. FAO. (2022). *Aquaculture market in the Black Sea: country profiles*. მოპოვებულია: https://www.fao.org/3/cb8551en/cb8551en.pdf

12. global, C. t. (2021). მოპოვებულია: Shanghai International Environmental Chemical Technology & Equipment Fair: https://www.cantonfair.net/e/2278-shanghai-international-environmental-chemical-technology-equipment-fair

13. Kahveci, Z. (2019). *Blue Economy means benefitting from seas efficiently*. მოპოვებულია: https://www.aa.com.tr/en/economy/blue-economy-means-benefitting-from-seas-efficiently/1508973

14. United Nations. (2017). *Ocean fact sheet package*. მოპოვებულია: The Ocean Conference: https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2017/05/Ocean-fact-sheet-package.pdf

15. World Bank . (2017). *THE POTENTIAL OF THE BLUE ECONOMY*. მოპოვებულია:https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26843/115545.pdf?sequence=1&isAllowed=y

16. WWF. (2017). *Principles for a Sustainable BLUE ECONOMY*. მოპოვებულია: https://unctad.org/system/files/non-official-document/ditc-ted-oceans-wwf-blue-economy-2016.pdf

Nestan Varshanidze

THE CURRENT TENDENCIES AND CHALLENGES OF THE DEVELOPMENT OF THE BLUE ECONOMY

Summary

This work was supported by Shota Rustaveli National Foundation of Georgia (SRNSFG) [grant number MR-21-1059], Supervisor of the paper: Natela Tsiklashvili, Professor of Batumi Shota Rustaveli State University. This paper discusses the Blue Economy, which responds to the UN Sustainable Development Goals (Goal 1; 8; 14:15; 17). Modern world faces many challenges related to sustainable economic solutions and management systems. The article presents the various databases related to the blue economy and its research. Economics is the science that studies how people meet ever-increasing needs in the face of limited resources. The world's oceans, seas and water resources are vital, a source of livelihood for billions of people, and involved in a variety of economic activities.

The main purpose of this paper is to analyze the peculiarities and problematic issues of the blue economy and data related to its research in the world and in Georgia. Also,to identify and evaluate the anatomy of the existing problems in Georgia and to determine the ways of prevention

and elimination in the future; To determine the role of different institutions in this process (state, international organizations, private sector, society, etc.).

The first part of the article raises a number of issues related to the implementation of blue economy policy. Explains the importance of databases in planning future steps. The concept of the blue economy and the approaches to its accounting and measurement are discussed. The second part of the paper focuses on integrated approaches and existing data. The experience of different countries as well as practical exercises are given as examples. Thesis raises some problems which are related to the implementation of the blue economy policy. Moreover, it describes resources of Georgia and mentions already implemented events. There is almost no use of marine resources in Georgia, which is an untapped resource and a deficit of the real economy. With consistent, integrated, and science-based management and regulation approaches, potential benefits can actually be reaped.

Based on the analysis of the previous material, conclusions are made, the shortcomings of the existing data and their evaluation methods are discussed, and the author's views / position and recommendations for their improvement are given.

Khatuna Tabagari

CHALLENGES OF THE DIGITAL ECONOMY (DEVELOPMENT) IN GEORGIA (REVIEW)

Annotation. *The digital economy became actual after spreading the covid-19 virus in the world, and in Georgia, as well. In this paper, there is explained the historical background of the development of the digital economy. Then there is discussed the experiences of several countries in this field. And at the same moment here is explained the attempts to develop Georgian digital economy, there are detailly analysed digital consumption and supplement sides. There are figured out some defects and, in the end, there are given several recommendations to solve these ones.*

Keywords: *Digital Economy, Georgia, Internet, Trade, Online Service.*

Introduction

The digital economy is a part of the economy; it is created by using digital technology with the digital models of digital goods and services. The spread of the Covid-19 virus has spurred new opportunities for economic development. Social distance protection, stay-at-home policies, activation of delivery services, and other activities have led to an increase in the frequency of using the digital economy. There is both digital demand and supply as well. The spread of this virus has, of course, impacted these two conditions, too.

Research, development, and technology increase the productivity of the digital economy, as well as the development of digital skills in society. Some countries, such as Brazil, have adopted a national policy plan for the Internet of Things (IoT) and test platforms for healthcare, industry, and smart cities, while some states plan to develop a national digital strategy, while others lag far behind.

The digital economy more or less is a new direction for the Georgian economy and after the spread of the virus, the economic situation began the deterioration. On one hand, the country was closed by the decision of the state: trade, services, industry, tourism, etc. were suspended or slowed down. On the other hand, the government offered tax benefits and subsidized utility bills (electricity, water, cleaning, natural gas) to the population in 2020-2021. During the pandemic, special attention was also paid to online shopping and services, and the implementation of new ideas and opportunities.

This paper aims to examine the challenges related to the development of the digital economy in Georgia. There are investigated the households provided with the Internet, the rate of purchases of goods and services through the Internet, and the share of enterprises that had access to the Internet by January 1, 2021. There are also studied the capabilities of the website or webpage of the reg-

istered business entities (enterprises) by January 1, 2021, etc. There are used comparative, quantitative, and qualitative analysis, and made conclusions/recommendations based on the conducted research.

Literature Review

Digital Economy Reflects the Transition from the Third Industrial Revolution to the Fourth Industrial Revolution (Pratt, M. K., 2017). According to (Bukht, R. and Heeks, R., 2017), in 1996 the definition of the digital economy is connected to Tapscott: it is the part of the economy that is created by using digital technology with business models of digital goods and services. Why is it used nowadays? It has several preferences: people can fast trade online with goods and services, save money online, and start their businesses online, too (Erkomaishvili, G., 2019). Products that are purchased via e-commerce are also called “digitally ordered”. The output of e-commerce is calculated as follows: the wholesale trade minus online ordered goods/services; the margin is equal to the total revenue earned from online sales less the cost of goods sold (Bureau of Economic Analysis, 2021).

Covid-19 has had an impact on supply and demand in the digital economy; for example, according to data, working from home increased the consumption of the Internet and its infrastructure, online business, video, and mobile games, e-books, and so on in low- and middle-income countries. As for the demand reduction, it affected the tourism sector, sports, and other life activities. In terms of supply, Covid-19 grew the network capabilities to match Internet demand, online services, and service offerings by workers, etc., while in terms of supply reductions, this was related to employee illness, travel, and courier delays (also, delivery of goods by mail), which affected e-commerce, secure data packaging, etc. (Banga, K. & te Velde, D. W., 2020).

After the outbreak of the Covid-19 virus from China, most countries have tightly closed their borders and announced lockdowns, including China; This case has given impetus to new opportunities in the economy. As the protection of social distance, the policy of staying at home, the activation of delivery services, and other activities have made the digital economy relevant. It has helped countries maintain economic prosperity despite the deaths of Covid-19; however, the popularity of the digital economy began in 2003 when T-Mall was created, and in 2004 Alipay became available online; Internet commerce and services have helped save economies of scale, and this, in turn, has increased competition between companies (Huang, Y., Qiu, H. and Wang, J., 2021) (Joi, P., 2020).

Some countries have policies that encourage the development of technologies such as robotics and artificial intelligence to increase utility. Brazil’s strategy aims to implement a national plan for the Internet of Things (IoT) and test platforms for healthcare, industry, and smart cities; Columbia's fourth industrial revolution center, operated by Ruta N Corporation in Medellin, and Uruguay Digital Production Laboratory. The introduction of digital technologies has an impact on productivity growth, according to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) the analysis, investment in research, development, and technology accelerates the benefits of digital technologies; Enhancing digital skills can strengthen the connection between digital technology mastery and productivity gains; Organizational and managerial capabilities can increase productivity; Quality infrastructure is a key condition for the guaranteed efficient use of digital technologies, but it does not directly affect productivity (OECD et al., 2020).

According to statistics, there are top ten countries that are advanced in the field of the digital economy; The first place was taken by the United States with $ 13.6 trillion, which in 2021 accounted for 8% of its GDP. The US is called the most digitally competitive country in the world. As the digital economy is related to global economic activity, commercial transactions, and professional relationships, they are promoted by information and communication technologies (Information and Communication Technologies (ICT)). China came in second place with $ 5.4 trillion - 38.6% of its GDP. China is followed by Germany with $ 2.54 trillion - 63.5% of GDP, Japan – with $ 2.48 trillion - 49.9% of GDP, and the United Kingdom with $ 1.79 trillion - 63.25% of its GDP, its economy is mainly dependent on highly developed social and market in the economy. The other

five countries are France with $ 1.19 trillion, South Korea with $ 847.8 billion, India with $ 514.9 billion, Canada with $ 436.5 billion, and Italy with $ 377.5 billion (RankingRoyals, 2021) (World Population Review, 2022).

The Digital Economy and Society Index (DESI) monitors progress in EU member states in terms of digital competitiveness in human capital, broadband, business integration of digital technologies, and digital public services. Every EU member state has a process of digitalization, but some countries are working hard to achieve the goals of the 2030 European Digital Decade. Four main areas are identified: skills, infrastructure, digital transformation of business, and public services. 56% of individuals in the EU had basic digital skills by 2020. In terms of infrastructure, this refers to the growth of the Very High-Capacity Network (VHCN), rural VHCN coverage was only 28%, up from 22% last year. Integration of the use of digital transformation of cloud technologies has increased from 18% to 26% in 2018 and 2020 in the EU; However, 90% of small and medium-sized businesses have a key level of digital intensity by 2030 compared to 2020 (60%). 75% of enterprises will use digital technologies by 2030. Companies will use 75% of Big Data by 2030, but by 2020 few firms used them. As for digital public services, most EU member states are trying to digitize their services, for which the EU Commission has set up a 2021 e-Government Benchmark. (European Commission, 2021).

34 countries believe that their great focus should be shifted to a national digital strategy; According to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), it defines the following conditions for the digital economy: access, use, innovation, trust, employment, society, and the market (OECD, 2020).

In the world there 7.93 billion population and the share of urbanization is 57%, there are 5 billion internet users which are 63% of the population, among them, there are social media users 4.5 billion which is 57.8% of the population as of April 2022; 5.32 billion are mobile phone users which is 67% of the population (Datareportal.com, 2022) (Johnson, J., 2022). Internet activities by individuals are given in table 1 (UNCTAD, 2021).

Table 1. Internet activities undertaken by individuals, by the level of development and region, 2021.

Internet activities undertaken by individuals	Developed economics (%)	Transition economics (%)	Developing economies – Africa (%)	Developing economies – Asia (%)	Developing economies – Latin America and the Caribbean (%)
Purchasing or ordering goods or services	53.9	18.2	14.6	29.1	13.1
Selling goods or services	16.8	7.0	3.5	6.4	9.3

Discussion: Georgia and the digital economy

After the spread of the Covid-19 virus, the economic situation began to deteriorate. On the one hand, by the decision of the state, the country was closed, trade was suspended or slowed down, and trade, services, industry, tourism, etc. were closed. The spread of the pandemic contributed to the growth of mass unemployment (2019 - 17.6%, 2020 - 18.5%, 2021 - 20.6%), and the volume of GDP in 2019-2020 was the same (49.3 billion GEL), while in 2017- In 2018-2019, it was 40.8 - 44.6 - 49.3 billion GEL, so, among them, there was an increase of 9.3% and 10.5%; in January-February-March, 2020, the inflation rate was 0.7% -0.3% -0.7%, which is almost 30-40% in each month compared to previous and subsequent years - It was less (National Statistical Office of

Georgia, 2022). But on the other hand, the government offered tax breaks to the population in 2020-2021, and subsidized utility bills (electricity, water, cleaning, natural gas), this cut also affected companies and loans to the population (Government of Georgia, 2021) (Parliament of Georgia, 2010) (Government of Georgia, 2022).

During the pandemic, special attention was paid to online shopping and services, the implementation of new ideas, and new opportunities.

According to the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, the Law of Georgia on Innovation, the National Strategy for Development of Broadband Networks for 2020-2025 and the Action Plan for its implementation, the Law of Georgia on Information Technology Zones, the World Postal Union (UPU) ratified by the Parliament of Georgia, the International Telecommunication Union (ITU) Acts, the Government of Georgia Decree on Digital Signatures, etc. have been adopted (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2022).

The government ordinance №60, January 10, 2020, defines the Approval of the National Strategy for Development of Broadband Networks of Georgia for 2020-2025 and the Action Plan for its implementation. According to the ordinance, its main goal is to form Georgia as a digital hub. One of its main tasks is also to develop a digital economy and form a digital economy as a driving force of inclusive growth for cities and villages to eliminate the disbalances. Its main goal also is to provide competition, investment, and develop digital skills. Georgia is a crossroad of internet networks: it is getting the internet from Turkey, Russia, and Bulgaria, and it transmits the internet to Armenia and Azerbaijan (The Government of Georgia, 2020)

As the main mechanisms of the economy are demand and supply, the number of Internet users and producers and their involvement in the Internet space are important.

General analysis of the digital economy of Georgia

Demand analysis

86.1% of households in Georgia were provided with the Internet in July 2021, and 70.1% in June 2016, during these years the curve is characterized only by an increasing trend (tab.: 2) (National Statistical Office of Georgia, 2022).

Table 2. Households were provided with internet in Georgia in 2016-2021.

Year	Georgia (%)	City (unit)	Village (unit)	Tbilisi (unit)
2016	70.1	79.7	57.4	84.8
2017	70.7	81.8	56.2	84.6
2018	75.8	84.2	64.8	87.5
2019	79.3	86.1	69.9	88.4
2020	83.8	90.7	74.5	93.5
2021	86.1	91.4	78.9	94.4

The majority of the population mostly used wireless internet outside of housing and work by 92.8% by July 2019 and 97.6% by 2021. The number of people provided with computers has changed slightly in July 2019 - 62%, and in July 2021 it reached 63.8%, as well as the level of Internet consumption through it (National Statistical Office of Georgia, 2022).

The rate of Internet use is high among the population (2021 - 86.1% of households), from 80% to 93% of the population owned and used a mobile phone in July 2019 and 2021 and a computer - 62-63.8%, but the rate of the purchase of goods and services through the Internet was small - 18.6% in June 2016 and 21.2% in July 2021 (tab.: 3). It is also noteworthy that by July 2021, the population aged 30-59 aged bought 5-6 times more and the rate increased from 17.8% to 27.1% compared to the previous year, the frequency of use internet for purchasing 3-4 times decreased from 67% to 60% (National Statistical Office of Georgia, 2022).

Table 3. Rate of purchase of goods and services through the internet (%).

Year	Total (unit)	City (unit)	Village (unit)	15-29 year	30-59 year
2016	18.6	23.8	7.6	24.8	15.7
2017	16.7	21.3	7.8	21.8	15.3
2018	20.6	25.8	9.8	31.8	17.1
2019	20.8	24.7	12.9	32.2	17.3
2020	21.3	27.4	9.1	37.3	17.2
2021	21.2	26.3	11.7	34.6	18.0

It is noteworthy that the launch of the pandemic contributed to the use of Internet banking, which increased from 29.8% to 36.4% from July 2019 to July 2021, and the consumption of Internet audio/video connection - from 85.6% to 94.7% in the same period, in total From June 2016 to July 2021, the use of social networks is unconditionally in the first place (as of July 2021 - 95.3%); The share of Internet users almost every day was 91.7% of the population by July 2021, while it has increased by 1.5% compared to 2019, **in 2020 the share of companies that were selling their goods via the internet was only 4.1%, and as for shares of internet sales according to customer types and the countries see table 4 and table 5** (National Statistical Office of Georgia, 2022).

Table 4. The share of internet sales according to customer types, %.

Customer type	**2020**
Business to Customer (B2C)	81.0%
Business to Business (B2B)	16.8%
Business to Government (B2G)	2.2%

Table 5. The share of internet sales according to the countries, %.

Country	**2020**
	%
Georgia	66.0%
EU member countries	14.1%
CIS member countries	10.1%
US	5.7%
Other countries	4.1%
Total	**100.0%**

Delivery analysis

The share of enterprises that had access to the Internet is slightly lower than the share of households by 2021: 95% of enterprises had access to the Internet; In addition, it should be noted that the number of entities operating in 2020 decreased by 1.4% in 2020 compared to 2019, and the number of newly registered business entities - by 18.4% (tab.: 6) (National Statistical Office of Georgia, 2022).

Table 6. The share of enterprises that had access to the Internet as of January 1 of the relevant year and registered business entities (enterprises).

Year	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Registered business entities (thousand)	600.3	643.2	685.8	727.5	763.3	-

Existing business entities (thousand)	160.9	158.7	158.9	167.9	165.6	-
Newly registered business entities	45.3	50.0	50.3	49.4	40.3	-
Newly registered business entities	97.5%	98.4%	98.5%	93.0%	94.0%	95.0%
Mobile connection to the Internet by enterprises (For enterprise purposes only)	43.4%	46.5%	46.8%	37.5%	46.1%	32.7%
Share of enterprises that had a website	44.3%	44.7%	40.3%	18.4%	18.4%	19.7%

By 2021, most enterprises were using the average speeds after the Internet at 10 - 30 Mbit / s (32.1%) and 2 - 10 Mbit / s (27.7%), the percentage of the latter decreased by about 13% compared to 2019, but increased by 30-100 Mbit / s usage and amounted to 20.3%, which was 12.6% by 2019 (National Statistical Office of Georgia, 2022).

It should be noted that the share of enterprise orders or bookings was only 17.9% in 2020, and in 2019 - 15.9%, and in 2021 it was relatively reduced to 16.3%; 62.8% of enterprises did not use social media by 2021, compared to 63.4% in 2019; Only 28.5% of enterprises used the following social networks, Facebook, LinkedIn, Xing, Viadeo, Yammer, etc., while by 2019 it was 25.8% (tab.: 7) (National Statistical Office of Georgia, 2022).

Table 7. Share of enterprises according to the capabilities of the website or website, as of January 1 of the respective year, %.

Year	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Online booking or booking (eg shopping cart)	13.7%	15.2%	15.3%	15.9%	17.9%	16.3%
Privacy Policy, Privacy Stamp, or Security Certificate	16.2%	11.7%	11.8%	13.3%	13.5%	-
Description of goods/services or price information	28.9%	29.1%	29.9%	26.1%	23.1%	30.0%
Track or status of placed orders	11.3%	11.5%	10.6%	13.7%	13.4%	13.3%
Ability to customize or change the design of an online product or service for visitors	9.1%	9.2%	9.6%	10.7%	9.8%	11.4%
Personalized website content for regular or frequent visitors	8.9%	9.6%	9.7%	9.8%	11.8%	10.1%
Online applications (announcements) for job vacancies	11.8%	13.7%	13.1%	10.5%	10.5%	-
Link to enterprise social media profiles	-	-	-	-	-	18.9%
Total	**100.0%**	**100.0%**	**100.0%**	**100.0%**	**100.0%**	**100.0%**

The use of the Internet by enterprises to communicate with "government" bodies ranged from 15% to 22%; The enterprise used social media to develop the image/market of the enterprise, communicate with customers, to involve consumers in the creation of new goods/services, etc. did not change in 2019-2020, however, sending invoices by enterprises enjoyed 55.7% -52.6%, here can also be said that Internet access for companies to Authorities was little in 2015-2019, as 2020-2021 data is not given, yet (National Statistical Office of Georgia, 2022). As it is clear, there is a big gap between Georgia and developed countries about the present pictures of digital economy.

Conclusions

In the background of the pandemic, the data change is less noticeable in the percentage of Internet use by enterprises and consumers (households) in Georgia in 2019-2021. The digital trade rate is also unfavorable and accounts for a very small share of GDP which even does not worth cal-

culating. One of the important issues for digital development is the existence of relevant laws, however, this is insufficient. For the development of the digital economy, first of all, it is necessary to have a state strategy, which will indicate the percentage of the digital economy in the country's GDP. This, of course, has to do with interdependence, and so on. According to the recent research, there can be figured out the following recommendations:

- The government has to support companies to have official websites or web pages for instance on Facebook or other relevant websites, as consumers will have the ability to be informed;
- The government has to support consumers that their rights will be protected in case of false trade or advertisement to be checked;
- The government should actively support secure internet access to be protected all users there;
- Population has to be much more supported with the teaching of IT to increase the abovementioned skills than it is because this is the key condition that will provide stable development of the digital economy.

References

1. Banga, K. & te Velde, D. W., 2020. *Covid-19 and disruption of the digital economy; evidence from low and middle-income countries,* Oxford, United Kingdom: Digital Pathways at Oxford Paper Series.
2. Bukht, R. and Heeks, R., 2017. *Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy,* Manchester: Centre for Development Informatics Global Development Institute, SEED.
3. Bureau of Economic Analysis, 2021. *Bureau of Economic Analysis U. S. Department of Commerce.* [Online] Available at: https://www.bea.gov/system/files/2021-06/DE%20June%202021%20update%20for%20web%20v3.pdf [Accessed 13 May 2022].
4. Datareportal.com, 2022. *Datareporta.com.* [Online] Available at: https://datareportal.com/global-digital-overview [Accessed 13 May 2022].
5. Erkomaishvili, G., 2019. Digital Economy - an Innovative Tool for Economic Growth. *Economics and Business,* Volume 2, pp. 37-46.
6. European Commission, 2021. *European Commission - Press release.* [Online] Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5481 [Accessed 13 May 2022].
7. Government of Georgia, 2021. *Resolution of the Government of Georgia № 181.* [Online] Available at: https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4830610?publication=41 [Accessed 13 May 2022].
8. Government of Georgia, 2022. *Prevention of the spread of coronavirus in Georgia.* [Online] Available at: https://stopcov.ge/ka [Accessed 13 May 2022].
9. Huang, Y., Qiu, H. and Wang, J., 2021. *Digital technology and economic impacts of Covid-19: experiences of the Pepole's Republic of China,* Tokyo: Asian Development Bank Institute.
10. Johnson, J., 2022. *Statista.com.* [Online] Available at: https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/ [Accessed 13 May 2022].
11. Joi, P., 2020. [Online] Available at: https://www.gavi.org/vaccineswork/what-is-covid-19-and-how-does-it-spread?gclid=CjwKCAjwgr6TBhAGEiwA3aVuIceeqHsff-FaNoB94O-JDHPRW49sWtb9oWEG-rUgKSXXUo9VxBdMZBoCPAQQAvD_BwE [Accessed 13 May 2022].
12. Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2022. [Online] Available at: http://www.economy.ge/?page=ecoleg&s=19 [Accessed 13 May 2022].
13. National Statistical Office of Georgia, 2022. [Online] Available at: https://www.geostat.ge/ka [Accessed 13 May 2022].
14. OECD et al., 2020. *Latin American Economic Outlook 2020,* Paris: OECD Publishing.
15. OECD, 2020. *Digital Transformation in the Age of COVID-19: Building Resilience and Bridging Divides, Digital Economy,* Paris: OECD.

16. Parliament of Georgia, 2010. *Tax Code of Georgia.* [Online] Available at: https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1043717 [Accessed 13 May 2022].

17. Pratt, M. K., 2017. *digital economy.* [Online] Available at: https://www.techtarget.com/searchcio/definition/digital-economy [Accessed 13 May 2022].

18. RankingRoyals, 2021. *Top 10 Countries in Digital Economy 2022.* [Online] Available at: https://rankingroyals.com/top-10-countries-in-digital-economy-2021/ [Accessed 13 May 2022].

19. The Government of Georgia, 2020. *Gov.ge.* [Online] Available at: https://www.gov.ge/files/545_74851_576141_60.pdf [Accessed 13 May 2022].

20. UNCTAD, 2021. *UNCTAD.* [Online] Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_en.pdf [Accessed 13 May 2022].

21. World Population Review, 2022. *GDP Ranked by Country 2022.* [Online] Available at: https://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp [Accessed 13 May 2022].

ეთერ კაკულია

თეიმურაზ გოგოხია

COVID-19 -ის პანდემია: მცირე და საშუალო ბიზნესის შედეგები საქართველოში

ანოტაცია. *ნაშრომში შესწავლილია კოვიდ-19-ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დაძლევაში ფინანსური მხარდაჭერის/თანადგომის საკითხები ბიზნეს-სექტორის ჭრილში. მოზიდული ფინანსები განიხილება, როგორც კოვიდ-19-ის პანდემიის შედეგი. გაანალიზებულია სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის დეკლარირებული მონაცემები პერიოდისა (პანდემიის წინა და პანდემიის პერიოდი) და ბიზნესის ფორმების (მსხვილი, საშუალო და მცირე) მიხედვით ისეთ ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, როგორიცაა: უცხოური ინვესტიციები; ბრუნვა; პროდუქციის გამოშვება; დასაქმებულთა რაოდენობა; დაქირავებულთა რაოდენობა; დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება.*

პანდემიის პერიოდში, ზემოთ ჩამოთვლილი მაჩვენებლების მიხედვით გამოკვეთილია პანდემიის რეგულირების მკაცრი პირობების დროს ბიზნესსექტორის, განსაკუთრებით კი, საშუალო და მცირე ბიზნესის შედეგები. ნაჩვენებია, რომ პანდემიის რეგულირების მკაცრი მეთოდების გამოყენებისას ზარალობს განსაკუთრებით მცირე ბიზნესი. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ პანდემიის მართვისას არ უნდა იქნეს შემოღებული მკაცრი შეზღუდვები მიკრო, მცირე და საშუალო ბიზნესზე. არსებითად უნდა გაძლიერდეს მედიცინის სექტორი, გარდა ჯანდაცვისა და სოციალური მომსახურების საქმიანობებისა, სრულყოფილი და გაძლიერებულ იქნეს ჯანდაცვის მართვა რეგულირება სამართლებრივი, ადმინისტრაციული თუ ეკონომიკური კუთხით. ეკონომიკური საქმიანობის ეს სფერო უნდა ფუნქციონირებდეს „ზუსტად დროში“ პრინციპით. პანდემიით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების შემცირებას ხელს შეუწყობს არა მთლიანად ეკონომიკის, არამედ განსაკუთრებით ჯანდაცვისა და სოციალური მომსახურების საქმიანობების რეგულირება.

საკვანძო სიტყვები: *კოვიდ-19, პანდემია, ბიზნესსექტორი, საშუალო ბიზნესი, მცირე ბიზნესი, უცხოური ინვესტიციები, ბრუნვა, პროდუქციის გამოშვება, დასაქმებულთა რაოდენობა, საშუალოთვიური ხელფასი.*

შესავალი

2020 წელი XXI საუკუნის ისტორიაში შევა, როგორც კორონა ვირუსის COVID 19-ის პანდემიის დაწყების წელი, მან მოიცვა მსოფლიოს 200-ზე მეტი სახელმწიფო. აშკარაა, რომ COVID-19-ით გამოწვეულ ამ უპრეცედენტო, ჯანმრთელობის გლობალურ კრიზისზე საპასუხოდ გატარებულმა სახელმწიფოებრივმა, ისე საერთაშორისო მარეგულირებელმა ღონისძიებებმა, როგორც მსოფლიო ისე ცალკეული სახელმწიფოს ეკონომიკური და სოციალური კრიზისი გამოიწვია.

EY building a better working wold-ის მიერ გამოქვეყნებულ კვლევაში „COVID-19-ის გავლენა ეკონომიკის სექტორებზე" ნათქვამია, რომ პანდემიამ განსაკუთრებული მყისიერი ნეგატიური ეფექტი გამოიწვია სასტუმროების, რესტორნების, სავაჭრო ცენტრების, გართობა/დასვენება და ტრანსპორტის სფეროში; დაყოვნებული ნეგატიური ეფექტი კი – საფინანსო სექტორში, მშენებლობის, უძრავი ქონების, ვაჭრობის, წარმოება და განათლების სფეროში, ხოლო დადებითი ეფექტი – ჯანდაცვა, ფარმაცია, ელექტრონული ვაჭრობა, სოფლის მეურნეობა, კომუნიკაციები და შიდა ტურიზმის სფეროში [COVID-19-ის გავლენა...].

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ექსპერტთა ჯგუფის შეფასებით, პანდემიით გამოწვეული კრიზისის გამო ყველაზე მეტად ზარალობს მცირე და საშუალო ბიზნესი, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულები, თვითდასაქმებულები, შრომითი მიგრანტები და ლტოლვილები (დევნილები) [ООН спрогнозировала...2020].

დღეს საქართველოში აქტუალური ხდება იმის შეფასება, თუ რა შედეგებით დაამთავრა ბიზნესმა, განსაკუთრებით მცირე და საშუალომ, პანდემიის ერთწლიანი პერიოდი. გაანალიზებულია სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის იმ პერიოდის მონაცემები (პანდემიის წინა და პანდემიის ერთწლიანი პერიოდი) და ბიზნესის ფორმების (მსხვილი, საშუალო და მცირე) მიხედვით ისეთ ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, როგორიცაა უცხოური ინვესტიციები; ბრუნვა; პროდუქციის გამოშვება; დასაქმებულთა რაოდენობა; დაქირავებულთა რაოდენობა; დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება. კოვიდ-19-ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დაძლევაში ფინანსური მხარდაჭერის/თანადგომის საკითხები ბიზნესსექტორის ჭრილში და მოზიდული ფინანსები განიხილება, როგორც კოვიდ-19-ის პანდემიის შედეგი.

კვლევის მიზანია პანდემიის ერთწლიან პერიოდში ჩამოთვლილი მაჩვენებლების მიხედვით მცირე და საშუალო ბიზნესის არსებული მდგომარეობის შეფასება, ასევე პანდემიის დროს მხარდაჭერის/თანადგომისას რას უნდა მიექცეს უმთავრესად ყურადღება.

საქართველოში სამეწარმეო სექტორი, განსაკუთრებით მცირე და საშუალო საწარმოები (SME), მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეკონომიკის განვითარებაში. დიდია მათი წვლილი მდგრადი და ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფაში. დღეს აღნიშნული სექტორი დასაქმების ზრდისა და სამუშაო ადგილების შექმნის პოტენციალით, განსაკუთრებით კი მცირე ბიზნესი, ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის ქვაკუთხედად არის აღიარებული.

* * *

საერთაშორისო ორგანიზაციები და მთელი რიგი ქვეყნების მთავრობები 2020 წლის მარტი-აპრილიდან პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის დასაძლევად ახორციელებენ სხვადასხვა სამუშაოებს. განვითარებული ქვეყნების სახელმწიფოს მხრიდან განსაკუთრებული მხარდაჭერა ეთმობა მცირე ბიზნესს, სოციალურად დაუცველებს, უმუშევრად დარჩენილებს, ჯანდაცვას.

საქართველოს მთავრობის, COVID-19-თან ბრძოლის ანტიკრიზისული გეგმით გათვალისწინებული ღონისძიებების 2020 წლის ბიუჯეტი მოიცავს: 1. „მოქალაქეებზე ზრუნვას და სოციალურ მხარდაჭერას – 1 მილიარდ 35 მილიონი ლარი; 2. ეკონომიკაზე ზრუნვას და მეწარმეების მხარდაჭერას – 2 მილიარდ 110 მილიონი ლარი; 3. ჯანდაცვის სისტმის გაძლიერებას – 350 მილიონი ლარი“ [მთავრობამ სოციალურ - ...]. მთავრობის მიერ გაცხადებული იყო, რომ „დროულად დახარჯვისა და ეფექტურად განკარგვის პირობებში, მოზიდული თანხა დანაკლისს აბალანსებს.“ [გიორგი გახარიამ ანტიკრიზისული ..2020.].

2020 წლის 24 აპრილს მთავრობის ადმინისტრაციის პრესსამსახურის მიერ გამოქეყნებულ მასალებში შედარებით დეტალურადაა გაწერილი მიზნობრივი ხარჯვის მონაცემები. აქ შევჩერდებით იმ მონაცემებზე, რაც ეხება ბიზნესის მიმართულებით კრიზისის პერიოდში გასაწევ ღონისძიებებს და ხარჯებს: ამოქმედდება დღგ-ს ავტომატური დაბრუნების მექანიზმი. აგრეთვე, ერთი წლის (2020) განმავლობაში დამატებით 600 მლნ ლარი ბიუჯეტიდან იქნება დაბრუნებული დღგ-ს სახით. კომერციულ ბანკებს მიეწოდა 600 მლნ ლარის გრძელვადიანი რესურსი. ბიზნესის მხარდაჭერისთვის კი დამატებით გამოიყო 500 მლნ ლარი, რასაც ექნება თავისი მიზნობრივი მიმართულებები: საკრედიტო-საგარანტიო სქემა – ბიუჯეტი 300 მლნ ლარი. მიზნობრივი ჯგუფები იქნებიან მცირე და საშუალო მეწარმეები. სახელმწიფო მისცემს გარანტიის საშუალებას სესხის 90%-ზე. ჯამში COVID-19-თან ბრძოლის ანტიკრიზისული გეგმის 1-ლი და მე-2 ეტაპით გათვალისწინებული ღონისძიებების ბიუჯეტი 2020 წლის განმავლობაში (ეკონომიკაზე ზრუნვა და მეწარმეთა მხარდაჭერა) მოიცავს 2 მილიარდ 110 მილიონ ლარს [გ. გახარია, მანტი. კრიზისული ... 2020-0424; მთავრობამ სოციალურ - ...].

მთავრობის სამოქმედო პროგრამებში საუბარი იყო იმაზე, რომ ფართოვდება პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“ და სახელმწიფოს მონაწილეობის წილი (თანადაფინანსება) გაიზარდა როგორც მიმდინარე პროექტებთან, ისე ახალ წამოწყებებთან მიმართებით, სესხის და ლიზინგის 24-თვიანი თანადაფინანსების პერიოდი – 36 თვემდე. გაიზარდა ასევე სოფლის მეურნეობის პროექტების დაფინანსება. კერძოდ, მიკროსაგრანტო სისტემა სახელმწიფომ დაიწყო რამდენიმე წლის წინ, ეს არის რეალური დახმარება სოფლად მცხოვრები იმ ადამიანებისთვის, რომლებიც გადაწყვეტენ, ელემენტარული მცირე ბიზნესის წამოწყებას, გრანტის ოდენობა დაიწყო 5000 ლარიდან, შემდგომ გახდა 15 000 და 20 000 ლარი, ეს ზღვარი დღეისთვის გაზარდა 30 000 ლარამდე, ამ მიზნით პორტფელის ოდენობა კი – 40 000 000 ლარამდე. 2020 წელს როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირები სამელიორაციო საფასურისგან სრულად გათავისუფლდნენ, ამასთან, წინა წლებში დაგროვილი დავალიანება სრულად ჩამოიწერა. სოფლის მეურნეობის მიმართულებით მნიშვნელოვანი ხდება პირველადი სასურსათო პროდუქტების წარმოება, უბრალოდ, სასურსათო ბაზის შექმნა, ამისთვის სახელმწიფომ გამოყო 50 000 000 ლარი. ნავარაუდევი იყო, რომ ამით სარგებლობას შეძლებს 5000 ფერმერი. ინფრასტრუქტურულ პროექტებზე ფასთა შორის სხვაობის დასაზღვევად გამოიყო 200 მილიონი ლარი. მოხდა 7000 იურიდიული პირის სესხების რესტრუქტურიზაცია, ასევე მცირე სასტუმროების საბანკო ვალდებულებების 80%-ით სუბსიდირება. 4500 ბიზნესსუბიექტს ოთხი თვით გადაუვადდა 90 მილიონი ლარის მოცულობის ქონებისა და საშემოსავლო გადასახადი. ანტიკრიზისული გეგმის პირველი ეტაპით შეღავათები დაუწესდათ ავტოიმპორტიორებს.

პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის დასაძლევად გასატარებელი სხვადასხვა ღონისძიებების და მიზნობრივი დანახარჯების აქ მოყვანილი მასალების

მიხედვით ჩანს, რომ ცალსახად (მკაფიოდ) არ არის განსაზღვრული მცირე და საშუალო ბიზნესსექტორისთვის კრიზისის დასაძლევად განკუთვნილი სახსრები ისე, როგორც ეს ხდება აშშ-სა და მსოფლიოს სხვა განვითარებულ ქვეყნებში. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ პარტნიორი, თანამეგობრობის ქვეყნები და საერთაშორისო ორანიზაციები კოვიდ-19-ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დაძლევაში თანადგომისას პირობად აყენებს, რომ ფინანსური სახსრები წარიმართოს საქართველოში მცირე და საშუალო ზომის საწარმოებისა და საშუალო კაპიტალიზაციის მქონე ბიზნესის მხარდასაჭერად.

2020 წლის 21 დეკემბერს, ევროკავშირის საინვესტიციო და პროკრედიტ ბანკმა შექმნეს 10 მილიონი ევროს მოცულობის საკრედიტო ხაზი [ევროპის გუნდი: პანდემიით....). **ევროპის საინვესტიციო ბანკი კი სს თიბისი ბანკში არსებულ საკრედიტო ხაზს 25 მილიონ ევროს ამატებს და მის საერთო ოდენობას ზრდის 81 მილიონ ევრომდე [ევროპის გუნდი: ევროპის...**21.12.2020**]. ორივე ეს ტრანსაქცია მიმართული იყო და ხმარებოდა** საქართველოში მცირე და საშუალო ზომის საწარმოებს და საშუალო კაპიტალიზაციის მქონე ბიზნესს კოვიდ-19-ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის შემსუბუქებაში.

ევროკავშირმა საქართველოსთვის კოვიდ-19 პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დასაძლევად დახმარების უპრეცედენტო პაკეტის, 1.5 მილიარდი ლარის მობილიზება უზრუნველყო, რომლის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებას ბიზნესის ეკონომიკური აღდგენა წარმოადგენს. ევროკავშირის ბანკის მიერ გამოყოფილი რესურსი ადგილობრივი ბანკების საშუალებით მეტი დახმარების გაწევის შესაძლებლობას იძლევა, რაც საქართველოში მოქმედ უფრო მეტ მცირე და საშუალო ზომის საწარმოს აძლევს ფინანსებზე წვდომის საშუალებას [**ევროპის გუნდი: ევროპის...**21.12.2020].

COVID 19-ის პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ევროკავშირის მიერ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების მხარდაჭერის ფარგლებში, საქართველოსთვის გამოიყო 183 მილიონ ევროზე მეტი გადაუდებელი და მოკლევადიანი საჭიროებებისთვის. ასევე, 2020 წლის ბოლომდე საქართველომ მიიღო დაახლოებით 3 მილიარდი ამერიკული დოლარის დახმარება შემდეგი საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან: ევროკავშირი, აზიის განვითარების ბანკი, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი, ევროპის საინვესტიციო ბანკი, გერმანიის განვითარების ფონდი და საფრანგეთის განვითარების სააგენტო [ბულია გ., მცირე და საშუალო ბიზნესების მხარდამჭერი ღონისძიებები COVID-19-ის....].

პანდემიით გამოწვეულ ერთ-ერთ შედეგად შეიძლება დავასახელოთ ის. რომ მარტო ერთ წელიწადში, 2020 წელს, საქართველომ საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან დახმარების სახით მიიღო 3 მილიარდ ამერიკულ დოლარზე მეტი და სხვა სახის თანადგომა.

2021 წლის 11 მაისს მსოფლიო ბანკის დირექტორატმა საქართველოსთვის 85 მლნ ევროს გამოყოფას დაუჭირა მხარი პანდემიის ზემოქმედებით დაზარალებული ფირმების მხარდასაჭერად, კერძოდ, მიკრო, მცირე და საშუალო საწარმოების (MSMEs) დახმარებისათვის. რომელიც მიზნად ისახავს საწარმოების ხელშეწყობას და სამუშაო ადგილების შექმნას, ასევე საქართველოს ეკონომიკის გაციფროვნების წახალისებას. [ტყეშელაშვილი შ. მსოფლიო ბანკმა..].

საქართველოს ბიზნეს ომბუცმენტის აპარატში 2020 წელს შეიქმნა STOPCOV ფონდი, სადაც, როგორც ყველა კომპანიას, ისე ნებისმიერ მოქალაქეს შეუძლია ვირუსთან ბრძოლაში საკუთარი წვლილის შეტანა. მობილიზებული თანხები მიემართება ყველაზე კრიტიკული საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად. StopCov ფონდში, 2020 წლის 1

ივნისის მდგომარეობით, ჩარიცხული იყო 133 121 907 ლარი. შემოწირულობა განახორციელა ჯამში 6 968 სუბიექტმა, მათ შორისაა: 1 673 ფიზიკური პირი; 1 410 კერძო კომპანია; 660 საჯარო დაწესებულება და სსიპ; 125 ააიპდა 3 100 სხვა შემომწირველი [KOVID – 19 – ის წინააღმდეგ ...].

ზემოთ აღნიშნული მონაცემებიდან გამომდინარე, ორმაგად მნიშვნელოვანია იმ შედეგების გაანალიზება, რომელიც დადგა მცირე და საშუალო ბიზნესში პანდემიით გამოწვეულ მიმდინარე კრიზისის პერიოდში საქართველოში.

2016-2020 წლების საქსტატის დეკლარილებული მონაცემებით (იხ. ცხრ. 1) ჩანს, რომ პანდემიის წინა წლებში არცისე კარგი შედეგები გვაქვს საქართველოში **პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების** საწარმოთა ზომების მიხედვით სტაბილურად ზრდადი ტენდენციითი ნვესტირების თვალსაზრისით. მაგალითად, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საშუალო ბიზნესში (საწარმოებში) 2017-2019 წლებში კლებადი ტენდენციით ხასიათდება, ხოლო მცირე ბიზნესში 2018 წელს თითქმის სამჯერ შემცირდა 2017 წელთან და ორჯერ მეტად მცირეა 2019 წელთან მიმართებით. პანდემიის დროს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საშუალო ბიზნესში 2020 წელს, 2019-თან მიმართებით, პირველ და მესამე კვარტალში შემცირდა, მეორე კვარტალში კი გაიზარდა, ხოლო მცირე ბიზნესში (საწარმოებში) თითქმის ორჯერ და მეტად იზრდება პირველ და მეორე კვარტალში, მესამე კვარტალში – ასეთი მასშტაბებით არა, მაგრამ მაინც ზრდა ფიქსირდება (იხ. ცხრ.. 1). მაგალითად მცირე ბიზნესში (საწარმოებში) პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მაჩვენებელი პირველ, მეორე და მესამე კვარტალში შესაბამისად უდრიდა: 2019 წელს – 16 985. 6; 9 567.4; 35 071.1 და 2020 წელს კი – 32 482.3; 38 509.1; 38 084.5 ათას აშშ დოლარს, ე.ი. კოვიდ-19-ის პანდემიის დროს თვალსაჩინოა პირდაპირი უცხოური ივესტიციების ზრდა. ამდენად შეიძლება ითქვას, რომ მცირე ბიზნესი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციის მაჩვენებლის მიხედვით კოვიდ-19-ის პანდემიის პირველი წლის (2020) პირველ სამ კვარტალს 2019 წლის ამავე პერიოდთან შედარებით დადებითი ეფექტით ამთავრებს. კერძოდ, პანდემიის 2020 წლის პირველ სამ კვარტალში, 2019 წლის (პანდემიის წინა წელი) ამავე პერიოდთან შედარებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შესაბამისად აღემატება 15 496.7 (91%); 28 941.7 (302%) და 3 013.4 (8%) ათას აშშ დოლარით.

ცხრილი 1

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში საწარმოთა ზომების მიხედვით (ათასი აშშ დოლარი)

წლები	სულ	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2016	1 652 577,3	1 136 016 ,0	457 491, 2	69 070,1
2017	1 978 281,5	1 208 663,2	659 565,4	110 052,8
2018	1 306 290,0	848 198 ,2	416 758,2	41 333,6
2019	1 310 773,7	822 351,1	404 635,1	83 787,5
1 კვ	313 695,5	207 634,3	89 075,6	16 985, 6
2 კვ	236 571,3	153 294,6	92 844,6	-9 567,4
3 კვ	396 035,5	300 496,0	60 468,4	35 071,1
4 კვ	364 471,4	160 926,0	162 247,0	41 298,1
2020	-	-	-	-
1 კვ	174 695,8	69 122,5	73 091,1	32 482,3
2 კვ	241 634,7	105 429,1	97 696,5	38 509,1
3 კვ	302 620,3	208 014,3	56 521,5	38 084,5

წყარო: საქსტატი

როგორც საქსტატის მასალებიდან (იხ. ცხრ. 2) ჩანს, საშუალო და მცირე საწარმოებში (ბიზნესში) **ბრუნვა** პანდემიის 2020 წელს, მის წინა 2019 წელთან მიმართებით შემცირდა საშუალოში – 1097,3 ხოლო, მცირეში კი 1683,2 – მილიონი ლარით. მსხვილ ბიზნესში ბრუნვა გაიზარდა 4420,2 მლნ. ლარით, რამაც განაპირობა ის, რომ მთლიანად ბიზნესსექტორში პანდემიის წელს (2020) წინა წელთან (2019) შედარებით ბრუნვა გაიზარდა 696,5 მლნ ლარით. იმავე პერიოდში, როგორც მთლიანად ბიზნესსექტორში, ისე მსხვილ, საშუალო და მცირე ბიზნესშიც პროდუქციის გამოშვება შემცირდა. როგორც მე-2-ე ცხრილიდან ჩანს, პანდემიის პერიოდში, ე. ი. 2020 I კვარტალთან მიმართებით, ამავე წლის III , IV და 2021 წლის I კვარტალში, **ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება** ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება საშუალო ბიზნესში, ხოლო მცირე ბიზნესში კი აღნიშნული მაჩვენებლები იზრდება 2020 წლის III , IV და მცირდება 2021 წლის I კვარტალში. მონაცემებიდან ასევე ჩანს, რომ ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება 2020 წლის II კვარტალში, ამავე წლის I, III და IV კვარტალთან მიმართებით საგრძნობლად დაბალია როგორც მსხვილ, ისე მცირე და საშუალო ბიზნესში (საწარმოებში). პანდემიის წელს (2020) II კვარტალში ბიზნესსექტორში ასეთი დაბალი მაჩვენებელი განპირობებულია იმ მკაცრი რეგულაციებით, რომელიც თავდაპირველად იქნა გატარებული პანდემიის თავიდან აცილების მიზნით. გატარებულმა რეგულაციებმა პანდემია ვერ შეაჩერა, ხოლო ბიზნესი დააზარალა. ე.ი. პანდემიამ (პანდემიით გამოწვეულმა მკაცრმა რეგულაციებმა) განსაკუთრებული მყისიერი ნეგატიური ეფექტი გამოიწვია 2020 წლის II კვარტალში ბიზნესსექტორშში (მსხვილ, საშუალო და მცირე ბიზნესში; საწარმოებში). როგორც კი მოხდა მკაცრი რეგულაციების შემსუბუქება ბიზნესიც ამოქმედდა და შედეგიც აისახა ბიზნესსექტორის ისეთ მაჩვენებლებში როგორიცაა ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება. 2020 წლის III და IV კვარტალში ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება იმდენად გაიზარდა, რომ გადააჭარბა როგორც II, ისე I კვარტლის მაჩვენებლებს (იხ. ცხრ. 2).

ცხრილი 2

ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით

	ბრუნვა საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით				პროდუქციის გამოშვება საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით			
	სულ (მლნ. ლარი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე	სულ (მლნ. ლარი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2019	109 024,3	60 504,6	21 065,5	27 454,2	47 494,7	19 765,9	12 535,6	15 193,3
2020-I	26 015,2	15 597,9	4 336,3	6 081,0	10 269,2	4 554,3	2 501,3	3 213,6
2020-II	22 314,7	13 117,2	3 975,7	5 221,9	9 173,5	4 011,8	2 353,1	2 808,6
2020-III	29 226,3	16 687,4	5 181,4	7 357,6	11 645,0	4 687,0	3 218,0	3 740,0
2020-IV	32 046,6	19 520,3	5 475,8	7 050,5	12 382,8	5 021,9	3 438,7	3 922,3
2020[1]	109 720,8	64 924,8	19 968,2	25 771,0	43 470,5	18 275,0	11 511,1	13 684,5
2021-I	28 949,3	18 890,2	4 732,6	5 326,5	10 285,0	4 713,0	2 787,5	2 784,5

წყარო: საქსტატი 1. 2020 მონაცემები დაჯამებულია სტატიის ავტორის მიერ.

ასე მაგალითად, საშუალო საწარმოებში (ბიზნესში) 2020 წლის IV კვარტალში პროდუქციის გამოშვებამ, I და II კვარტლის მაჩვენებლებს შესაბამისად გადააჭარბა 937,4 და 1035.6, ხოლო მცირე ბიზნესში კი – 708.7 და 1113.7 მილიონი ლარით.

საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით **დასაქმებულთა და დაქირავებულთა** რაოდენობაზე პანდემიის გავლენით გამოწვეული შედეგები შეიძლება შეფასდეს სტატისტიკის მასალებზე დაყრდნობით (იხ. ცხ. 3 და 4). როგორც ჩანს, პანდემიის პერიოდში 2020 წლის I კვარტალთან მიმართებაში 2021 წლის I კვარტალში დასაქმებულთა რაოდენობა მსხვილ, საშუალო და მცირე ბიზნესში შესაბამისად შემცირდა 14 614; 1 555 და 65 347 კაცით. ე.ი. მესამე ცხრილში მოცემული მონაცემების მიხედვით აღნიშნულ პერიოდში დასაქმებულთა რაოდენობა მსხვილ ბიზნესში – 5.4%-ით; საშუალო ბიზნესში – 1.1%, ხოლო მცირე ბიზნესში 24.3%-ით

ცხრილი 3

დასაქმებულთა რაოდენობა საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით				
	სულ (კაცი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2018	734 215	243 318	160 095	330 803
2019	756 852	265 184	152 516	339 152
2020-I	684 372	273 159	141 859	269 354
2020-II	631 814	261 532	142 030	228 252
2020-III	645 571	261 298	146 855	237 418
2020-IV	641 577	264 587	146 164	230 826
2021-I	622 746	258 545	140 194	224 007

წყარო: საქსტატი

შემცირდა. ჩანს რომ პანდემიის ერთი წლის თავზე მუშაობა შეწყვიტა ყველაზე მეტმა კაცმა მცირე ბიზნესში, ხოლო ყველაზე ნაკლებმა კი საშუალო ბიზნესში.

პანდემიის ერთი წლის თავზე **დაქირავებულთა რაოდენობა** საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით (იხ. ცხ, 4) ე.ი. 2020 წლის I კვარტალთან მიმართებით 2021 წლის I კვარტალში მსხვილ, საშუალო და მცირე ბიზნესში შესაბამისად შემცირდა 15 092; 1 497 და 37 555 კაცით. როგორც ჩანს, პანდემიის დროს მცირე ბიზნესში (საწარმოებში) დაქირავებულთა რაოდენობა საშუალო და მსხვილ ბიზნესთან მიმართებით შესაბამისად 25 -ჯერ და 2- ჯერ მეტადაა შემცირებული. ე.ი. მცირე ბიზნესში შემცირებულ დაქირავებულთა რაოდენობა 25-ჯერ მეტია, ვიდრე საშუალოში და 2- ჯერ მეტი, ვიდრე მსხვილში.

ცხრილი 4

დაქირავებულთა რაოდენობა საწარმოთა ზომის და პერიოდის მიხედვით				
	სულ (კაცი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2018	679 453	243 185	159 299	276 969
2019	702 015	265 081	152 249	284 685
2020-I	640 495	273 110	141 358	226 026
2020-II	599 469	261 479	141 603	196 388
2020-III	610 390	260 972	146 325	203 094
2020-IV	608 962	264 514	145 851	198 597
2021-I	586 350	258 018	139 861	188 471

წყარო: საქსტატი

დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურების მონაცემებიდან (იხ. ცხრ. 5) ჩანს, რომ პანდემიის პერიოდში 2020 წლის I კვარტალთან მიმართებით 2021 წლის I კვარტალში მსხვილ, საშუალო და მცირე ბიზნესში შესაბამისად 48.2; 69.6 და 26.7 ლარით, ხოლო მთლიანად ბიზნესსექტირში კი 56.5 ლარით გაიზარდა. ბიზნესის სამივე ფორმაში (მსხვილ, საშუალო, მცირე) პანდემიის დროს ე. ი. 2020 წლის I კვარტალთან მიმართებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურების მაჩვენებელი 2020 წლის III, IV და 2021 წლის I კვარტალში არამდგრადი, მაგრამ ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება. როგორც მე-5-ე ცხრილიდან ჩანს, 2020 წლის II კვარტლში ეს მაჩვენებელი, ამავე წლის I კვარტალთან შედარებით, მსხვილ ბიზნესში 89.6 და საშუალოში კი 115 ლარით, ე.ი. შესაბამისად 7 და 8 %-ით შემცირდა, ხოლო მცირე ბიზნესში კი გაიზარდა 20 ლარით, ანუ 2%-ით.

ცხრილი 5

დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება საწარმოთა ზომისა და პერიოდის მიხედვით				
	სულ (ლარი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2018	1 101,3	1 224,6	1 276,3	892,4
2019	1 161,7	1 303,3	1 416,8	893,5
2020-I	1 227,0	1 293,7	1 404,9	1 035,2
2020-II	1 175,6	1 204,1	1 289,9	1 055,2
2020-III	1 305,9	1 297,2	1 487,6	1 186,0
2020-IV	1 417,0	1 439,6	1 632,6	1 228,4
2021-I	1 283,5	1 341,9	1 474,5	1 061,9

წყარო: საქსტატი

ამდენად, საქსტატის დეკლარირებული მონაცემების ანალიზიდან ჩანს, რომ პანდემიის დროს (2020 ოთხი კვარტალი და 2021 წლის პირველი კვარტალი): ბიზნეს-

სექტორი, მსხვილი, საშუალო და მცირე ბიზნესი (საწარმოები) არც ისე მძიმე უარყოფითი ეფექტით გამოიყურება ისეთი მაჩვენებლებით, როგორიცაა; პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები; ბრუნვა; პროდუქციის გამოშვება, ხოლო დასაქმებულთა და დაქირავებულთა რაოდენობის მაჩვენებლების მიხედვით ყველაზე უარყოფითი შედეგი აქვს მცირებიზნესს. აქ პანდემიის ერთი წლის ბოლოს დასაქმებულთა თითქმის 25 % - მდე კაცმა დატოვა სამუშაო ადგილი.

დასკვნა

არ მიგვაჩნია სწორად, რომ პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დაძლევის მიზნით მოზიდული სახრებიდან სტიმულების დიდი ნაწილი მიმართულია: ეკონომიკაზე ზრუნვასა და მეწარმეების მხარდაჭერაზე, რისთვისაც გაღებულია 2 მილიარდ 110 მილიონი ლარი მაშინ, როცა მოქალქეებზე ზრუნვაზე, სოციალურ მხარდაჭერასა (1 მილიარდ 35 მილიონი ლარი) და ჯანდაცვის სისტემის გაძლიერებაზე (350 მილიონი ლარი) ორივესთვის ერთად გამოყოფილია 1 მილიარდ 385 მილიონი ლარი. განსაკუთრებით უკიდურესად დაბალია პანდემიის დროს ჯანდაცვის მხარდასაჭერად გამოყოფილი 350 მილიონი ლარი, თუნდაც დღეს არსებულ პანდემიასთან ბრძოლისათვის გათვალისწინებული ფინანსური ფონი. ვფიქრონთ, რომ სტიმულების მეტი ნაწილი უნდა მოდიოდეს ჯანდაცვაზე და სოციალურ მხარდაჭერაზე.

კოვიდ-19-ის პანდემით გამოწვეული კრიზისის დაძლევის მიზნით ქვეყანის ბიუჯეტიდან და საერთაშორისო ორგანიზაციების (ევროკავშირი, აზიის განვითარების ბანკი, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი, ევროპის საინვესტიციო ბანკი, გერმანიის განვითარების ფონდი, საფრანგეთის განვითარების სააგენტო და მსოფლიო ბანკი) მიერ გამოყოფილი სახსრები, როგორც მთავრობა აღნიშნავს, აბალანსებს მასზე მოთხოვნას. მოზიდული ფინანსები უნდა განვიხილოთ როგორც პანდემიით გამოწვეული შედეგი.

მიუხედავად იმისა, რომ პარტნიორი თანამეგობრობის ქვეყნები და საერთაშორისო ორანიზაციები პირობად აყენებს, რომ პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დასაძლევად მათ მიერ გამოყოფილი ფინანსური სახსრები ძირითადად წარიმართოს მიკრო, მცირე და საშუალო ზომის საწარმოების და საშუალო კაპიტალიზაციის მქონე ბიზნესის მხარდასაჭერად, როგორც ჩანს არ აღმოჩნდა საკმარისი მცირე ბიზნესისათვის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის გადასალახად.

როგორც სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მიერ დეკლარირებული მაჩვენებლების, დროის (პანდემიის წინა და პანდემიის პერიოდის) და საწარმოთა ზომების (მსხვილი, საშუალო და მცირე) მიხედვით მონაცემების ანალიზიდან ჩანს, პანდემიის დროს (2020 წლის ოთხი კვარტალი და 2021 წლის პირველი კვარტალი) ისეთი მაჩვენებლებით, როგორიცაა ბრუნვა, პროდუქციის გამოშვება მსხვილ და საშუალო ბიზნესეში 2021 წლის I კვარტალში 2020 იმავე პერიოდთან მიმართებით, იზრდება, მცირე ბიზნესი კი –მცირდება. ხოლო დასაქმებულთა და დაქირავებულთა რაოდენობის მაჩვენებლების მიხედვით აქაც ყველაზე უარყოფითი შედეგი აქვს მცირე ბიზნეს, აქ პანდემიის ერთი წლის ბოლოს დასაქმებულთა თითქმის 25 %-მდე კაცმა დატოვა სამუშაო ადგილი. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ როგორც მთლიანად ბიზნესსექტორში, ისე მსხვილ, საშუალო, მცირე ბიზნესში, პანდემიის 2020 წელი პირველი სამი კვარტალის მონაცემებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება. ამასთან 2020 წლის I, II კვარტალში, პანდემიის წანა წლის (2019) ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით, მცირე ბიზნესში იგი გაიზარდა თითქმის ორჯერ და მეტად, ხოლო საშუალოში და მსხვილ ბიზნესში კი შემცირდა.

როგორც სტატისტიკური მასალებიდან ჩანს პანდემიის რეგულირების მკაცრი მეთოდების გამოყენების შედეგად 2020 წლის II კვარტალში მკვეთრად ზარალობს როგორც მთლიანად ბიზნესსექტორი, ასევე მსხვილი, საშუალო და მცირე, მათგან განსაკუთრებით კი – მცირე ბიზნესი.

პანდემიის მართვისას არ უნდა იქნეს შემოღებული მკაცრი შეზღუდვები მიკრო-მცირე და საშუალო ბიზნესში. გაძლიერდეს და სრულყოფილი გახდეს ჯანდაცვის მართვა-რეგულირება სამართლებრივი, ადმინისტრაციული თუ ეკონომიკური კუთხით. ეკონომიკური საქმიანობის ეს სფერო უნდა ფუნქციონირებდეს „ზუსტი დროის" პრინციპით. პანდემიით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების შემცირებას ხელს შეუწყობს არა მთლიანად ეკონომიკის მიმართულებით, არამედ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს ჯანდაცვისა და სოციალური მომსახურების საქმიანობების მკაცრ რეგულირებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. COVID-19-ის გავლენა ბიზნესსექტორებზე http://baf.ge/site/files/GangrdzobiTi

2. ООН спрогнозировала исторический уровень безработицы из-за пандемии https://www.rbc.ru/society/28/04/2020/5ea751209a7947cdee282df2https://www.rbc.ru/society/28/04/2020/5ea751209a7947cdee282df2

3. ოთარ ნადარაია, ალექსანდრე ბლუაშვილი, მერი ჩაჩანიძე, თორნიკე კორძაია, COVID-19-ის ზეგავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე, თიბისი კაპიტალი, 14 მაისი, 2020. https://static.tbccapital.ge/uploads/files/files_aa6505a4_COVID-19ImpactonGeorgianEconomy-JuneUpdateGEO.pdf

4. გიორგი გახარია, მანტი, კრიზისული ეკონომიკური გეგმა, მთავრობის ადმინისტრაციის პრესსამსახურის მიერ გამოქვეყნებულ მასალები. http://gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=541&info_id=759722020-04-24

5. ევროპის გუნდი: პანდემიით შექმნილი კრიზისის დასაძლევად მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის 10 მლნ ევროს გამოყოფა. https://pia.ge/ka/news/covid-19/21.12.2020 13:32 .

6. ევროპის გუნდი: ევროპის საინვესტიციო ბანკი კოვიდ-19-ის პანდემიისას საქართველოს საწარმოების დასახმარებლად 25 მილიონი ევროს ინვესტიციას გამოყოფს და თიბისი ბანკთან საკრედიტო ხაზს აფართოებს, თბილისი, 21/12/2020 - 13:04, UNIQUE ID: 201221_10; https://eeas.europa.eu/delegations/georgia/90919/

7. KOVID-19-ის წინააღმდეგ საქართველოს მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების ანგარიში. საქართველოს მთავრობა http://gov.ge/print.php?gg=1&sec_id=424&info_id=76338&lang_id=GEO

8. ტყეშელაშვილი შ. მსოფლიო ბანკმა ქართული ბიზნესის მხარდასაჭერად €85-მილიონიანი პროგრამა დაამტკიცა https://bm.ge/ka/article/msoflio-bankma-qartuli-biznesis-mxardasacherad-85-milioniani-programa-daamtkica/82312/12.მაისი .2021 09:52

9. ბულია გ. მცირე და საშუალო ბიზნესების მხარდამჭერი ღონისძიებები COVID-19-ის პანდემიის პირობებში საქართველოსა და მსოფლიოში PMO | 2 www.pmo-bc.com ›storage›appwww.pmo-bc.com/storage/app/uploads/public/5e9/ee8/b56/5e9ee8b56518b951827074.pdf

10. მთავრობამ სოციალურ-ეკონომიკური ანტიკრიზისული გეგმა წარადგინა, თამთა ასლანიშვილი**,** აპრილი 24, 2020, პარალელი. https://paraleli.ge/9481/

11. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალები.

Eter Kakulia
Teimuraz Gogokhia

COVID-19 -PANDEMIC:
CONSEQUENCES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN GEORGIA
Summary

The paper examines the issues of financial support/cooperation in overcoming the crisis caused by the Covid-19 pandemic from the point of view of the business sector. Funds raised are considered as a result of the covid-19 pandemic. The data declared by the State Department of Statistics are analyzed according to the period (pre-pandemic and pandemic period) and business forms (large, medium and small) such as economic indicators such as; income; release of products; number of employees; number of employees; Average monthly salary of employees.

During the pandemic period, according to the indicators listed above, the results of the business sector, especially medium and small businesses, are highlighted during the strict conditions of the pandemic regulation. Small businesses in particular have been shown to suffer under strict pandemic control measures. The opinion is expressed that in managing the pandemic, strict restrictions should not be introduced on micro, small and medium businesses. In addition to health and social service activities, the medical sector should be substantially strengthened, and health management and regulation from a legal, administrative and economic point of view should be improved and strengthened.This sphere of economic activity should function on the "just in time" principle. The reduction of the negative consequences caused by the pandemic will be helped by regulating not only the economy as a whole, but also the activities of healthcare and social services in particular.

დავით კბილაშვილი

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR)
ქართული ღვინის ინდუსტრიაში

ანოტაცია. *მზარდი გლობალური კონკურენციის პირობებში, მდგრადი კონკურენტული უპირატესობის მოპოვება უფრო და უფრო დიდი გამოწვევა ხდება ქართული კომპანიებისთვის, რომლებმაც საერთაშორისო ბაზარზე ადგილის დამკვიდრებისთვის მარკეტინგის ინოვაციურ ხერხებს უნდა მიმართონ. თანამედროვე მომხარებლებს აქვთ კომპანიების მხრიდან ეკოლოგიური, ეკონომიკური და სოციალური კონტრიბუციის მოლოდინი. აღნიშნული კონტრიბუცია კი კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის (CSR) განუყოფელი ნაწილია. შესაბამისად მნიშვნელოვანია გაანალიზდეს ქართული ღვინის კომპანიებში CSR-ისადმი დამოკიდებულება და ზოგადად მისი მნიშვნელობის ცოდნის დონე, რადგან სწორედ CSR-ი იძლევა ღვინის ინდუსტრიაში ინოვაციური მარკეტინგული სტრატეგიის შექმნის შესაძლებლობას.*

საკვანძო სიტყვები: *კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR), მდგრადი კონკურენტული უპირატესობა, თანამედროვე მომხმარებელი, დაინტერესებული მხარეები. ქართული ღვინის ინდუსტრია.*

შესავალი

მეღვინეების საერთაშორისო ბიზნესსტრატეგიებში, კორპორაციულ-სოციალური პასუხისმგებლობის ინტეგრირების საკითხის დამუშავების მიზნით, თვისებრივი კვლევის მეთოდოლოგიის გამოყენებით, დაიგეგმა და განხორციელდა ინდუსტრიის წარმომადგენლებთან სიღრმისეული ინტერვიუები. კვლევის შედეგად მოხდა

კორპორაციულ-სოციალური პასუხისმგებლობი საღქმისა და იმპლემენტაციის საკითხების შესახებ რესპოდენტების მოსაზრებების გარკვევა და გაანალიზება. კვლევის ფარგლებში ჩატარდა 10 სიღრმისეული ინტერვიუ ღვინის მწარმოებელ კომპანიებთან, მეღვინეობის და მევენახეობის ექსპერტთან და ღვინის ეროვნული სააგენტოს წარმომადგენელთან.კომპანიებს შორის იყვნენ ბაზრი სმსხვილი წარმომადგენლები და შედარებით მცირე მასშტაბის მქონე კომპანიებიც. რესპოდენტთა მოსაზრებები განზოგადებულია, რის საშუალებასაც გვაძლევს ის ფაქტი, რომ ტოპ-ხუთი კომპანიის ჯამური შემოსავალი წარმოადგენს დანარჩენი კომპანიების შემოსავლების 43%-ს (AGIC, 2021).

* * *

კვლევის შედეგად ქართული ღვინის კომპანიებში იკვეთება კორპორაციულ-სოციალური პასუხისმგებლობის აღქმა, როგორც ქველმოქმედების (კონკრეტული პროექტები, ყურძნის შესყიდვა გლეხებისგან) და გარემოზე ზრუნვის (არ დაბინძურება, ეკომეგობრული შეფუთვების) ჭრილში. არ ხდება სოციალური პასუხისმგებლობის კომუნიცირება საზოგადოებაში. კომპანიები საუბრობენ სოციალური პასუხის-მგებლობის მნიშვნელობაზე, მაგრამ აღქმიდან გამომდინარე (ვალდებულება, ქველმოქმედება) ცდილობენ არ მოახდინონ აღნიშნული მიმართულების კომუნიკაცია, რაც ე.წ თავმდაბლობისა და კეთილი საქმის ჩუმად კეთების სინდრომს შეგვიძლია დავუკავშიროთ. ღვინის ინდუსტრიასთან სოციალური პასუხისმგებლობა მეტწილად ასოცირდება ბუნებრივი რესურსების გამოყენებასთან, გარემოს გაფრთხილებასთან სამეურნეო მიწის მოვლის მეშვეობით, კერძოდ, მიწის გამოფიტვის თავიდან არიდებით. გარდა ამისა სოციალური პასუხისმგებლობა ჩანს ნარჩენების მენეჯმენტში (Waste Management), წყლის რესურსის გამოყენებასა და წარმოების ჯაჭვში შხამ-ქიმიკატების შემცირება-ამოღებაში (P. Castka, J. Rufferperger 2015). ქართული ღვინის კომპანიების მხრიდან, CSR-ისადმი დამოკიდებულების გასაანალიზებლად, დაგვეხმარება კასინის მოდელი, რომელიც CSR-ისადმი დამოკიდებულების მიხედვით ღვინის კომპანიებს 4 კატეგორიად ყოფს:

1. Devoted – ეგრეთწოდებული Green-Green კომპანიები, რომლებსაც გათავისებული აქვთ მდგრადი ბიზნესპრაქტიკა და სოციალური პასუხისმგებლობა კორპორაციულ კულტურაში აქვთ ინტეგრირებული. ასეთი კომპანიების დამფუძნებლები ან ტოპ-მენეჯერები ეკოპრენერები არიან და ონტროპრენერებისგან იმით განსხვავდებიან, რომ სოციალური პასუხისმგებლობა პიროვნულ ღირებულებებში აქვთ და კომპანიებსაც ამ ღირებულებებით მართავენ.
2. Unexploiters – კომპანიები, რომლებსაც ახასიათებთ სოციალური პასუხისმგებლობა, მაგრამ არ ახდენენ ამის კომუნიკაციას დაინტერესებულ მხარეებთან.
3. Laggards – კომპანიები, რომელთათვისაც სოციალური პასუხისმგებლობა და მდგრადი ბიზნესპრაქტიკა ხარჯთან ასოცირდება და არ არიან მოტივირებულნი CSR-ში ინვესტიციისთვის.
4. Opportunists – კომპანიები, რომლებიც აღიარებენ CSR-ის მნიშვნელობას, მაგრამ მეტწილად PR-ისთვის იყენებენ მას და მდგრადი ბიზნესპრაქტიკა და სოციალური პასუხისმგებლობა რეალურად არ აქვთ კორპორაციულ კულტურაში ინტეგრირებული.

მდგრად განვითარებაზე, სოციალურ პასუხისმგებლობაზე დაფუძნებული ბიზნესპრაქტიკა განპირობებულია 6 ძირითადი ფაქტორით: თანამედროვე მომხარებლებში მსყიდველობითი ქცევის ცვლილება; დაინტერესებულ მხარეთა

გავლენა; შეზღუდული რესურსები; თანამშრომელთა ჩართულობა, რეგულაციები და ფინანსური ბაზრების სტაბილურობა (C.Santini 2012).

CSR მატრიცა:

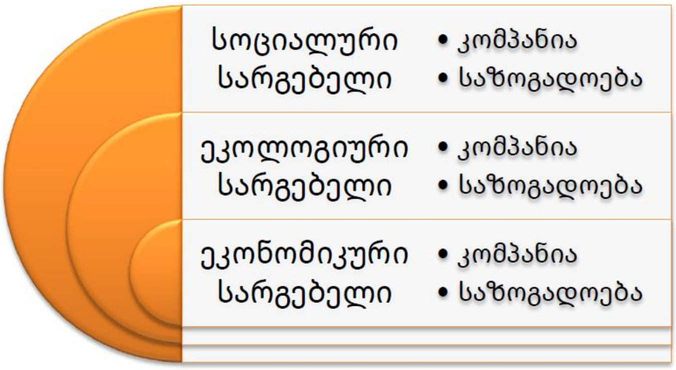

წყარო: ავტორი

ქართული ღვინის კომპანიებიდან მიღებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, შეგვიძლია დავასკვნათ, ისინი გადიან Unexploters კატეგორიაში, ანუ კომპანიები ხასიათდებიან სოციალური პასუხისმგებლობით, თუმცა დაინტერესებულ მხარეებში მისი მზარდი მნიშვნელობის შესახებ ცოდნის ნაკლებობის გამო, არ ახდენენ CSR-ის ინტეგრაციას საერთაშორისო მარკეტინგულ სტრატეგიებში. სოციალური პასუხისმგებლობის მარკეტინგულ სტრატეგიებში ეფექტური ინტეგრაციისთვის:

- სასურველია კომპანიები აყვნენ CSR-ისადმი მზარდი მნიშვნელობის საერთაშორისო ტენდენციას და გამოიყენონ მსოფლიო ღვინის ინდუსტრიაში განსხვავებული პოზიცირების შესაძლებლობა. ქართულ კომპანიებს აქვთ შანსი, იყვნენ ერთ-ერთი პირველთაგანნი, რომლებიც მოახდენენ CSR-ის ინტეგრირებას საპრომოციო მიქსში.

-კვლევების მიხედვით CSR-ისადმი სისტემური მიდგომა და მისი ინტეგრაცია კორპორაციულ კულტურაში, ზრდის ბრენდის მიმართ სანდოობას; ზრდის შიდა და გარე დაინტერესებულ მხარეებში თანამშრომლობის მოტივაციას; მომხმარებლები უფრო და უფრო დიდ ყურადღებას აქცევენ კომპანიის ეთიკურ იმიჯს ყიდვის პროცესში; ითვლება თანამედროვეობის განმსაზღვრელ ფაქტორად.

- ქართული ღვინის კომპანიებში გაწერილი საერთაშორისო სტრატეგიის ნაკლებობის გათვალისწინებით, CSR სტრატეგიის გაწერა დროულ და საერთაშორისო ბაზარზე ინტეგრირების საწყის ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს.

- მას შემდეგ რაც კომპანიის აღმასრულებელი რგოლი აღიარებს CSR-ის მნიშვნელობას, მათ უნდა უზრუნველყონ თანამშრომლებში CSR-ისადმი ცნობადობის გაზრდა და შექმნან ან მარკეტინგის/PR მენეჯერს შეუთავსონ CSR მენეჯერის პოზიცია, შესაბამისი პროფესიული განვითარების პროგრამის შემდეგ; შეიმუშავონ გრძელვადიანი მწვანე ხედვა და უზრუნველყონ თანამშრომლებში ხედვის მიმართ რწმენა; მოახდინონ არსებული სოციალურად პასუხისმგებლიანი პრაქტიკების ანალიზი და ჩასვან კომპანიის CSR პოლიტიკის ჭრილში; შექმნან ციფრული მარკეტინგული პროფილი და დაამყარონ პირდაპირი კომუნიკაცია სტრატეგიული ბაზრების მომხმარებლებთან ბლოგერების და სოციალური მედიის მენეჯერების საშუალებით; უნდა გაწევრიანდნენ საერთაშორისო CSR ასოციაციებში და გამოიყენონ მათი რესურსები სტრატეგიულ ბაზრებზე ცნობადობის გაზრდის მხრივ; ქართულ კომპანიებს შეუძლიათ მოიპოვონ სოციალური პასუხისმგებლობის მხრივ ხარისხობრივი აღიარებები, მაგალითად, ISO 14001 და ISO 9001.

დასკვნა

ღვინის ეროვნულმა სააგენტომ უნდა გაითვალისწინოს ეროვნული ბრენდის იდეის განხორციელების არაეფექტურობა და ეცადოს კომპანიების საერთო სტრატეგიის ნაცვლად, საერთო CSR გზავნილის ქვეშ გაერთიანება. ქართული კომპანიების მხრიდან მწვანე გზავნილი, მსოფლიო ღვინის ინდუსტრიაში ახალი სიტყვა იქნება და CSR-ს აქვს შანსი მეტად გააერთიანოს კომპანიები, მიიზიდოს ახალგაზრდა კადრები, დაეხმაროს ღვინის ეროვნულ სააგენტოს ქართულ კომპანიებში ბაზრების დივერსიფიკაციის მეტ პრომოციაში. მწვანე გზავნილი გააძლიერებს და უფრო აღქმადს გახდის ქართული ღვინის ძირითად უპირატესობებს მსოფლიო ღვინის ბაზარზე, როგორებიცაა უნიკალური ყურძნის ჯიშები, მეღვინეობის უძველესი ტრადიცია და ახალი გამოცდილება (ქვევრის ღვინო).

გამოყენებული ლიტერატურა

1.ქართული ღვინის ინდუსტრია: https://bm.ge/ka/article/sakonsultacio-kompania-agic-ma-gvinis-industriis-kvleva-chaatara/52603

2. კ.ონილი. (2020). 16 CSR ფაქტი, რომელიც უნდა ვიცოდეთ. ელექტრონული წყარო: https://www.globalgiving.org/learn/listicle/csr-facts-you-need-to-know

3. https://www.ig.com/en/news-and-trade-ideas/top-10-biggest-corporate-scandals-and-how-they-affected-share-pr-181101

4. ბლუმბერგის სტატია (2018). ტოპ 10 CSR სკანდალი. ელექტრონული წყარო: https://www.ig.com/en/news-and-trade-ideas/top-10-biggest-corporate-scandals-and-how-they-affected-share-pr-181101

5. ტ. პელაჩია, (2019). ღვინის ინდუსტრიის ალტერნატიული თავსახურები. ელექტრონული წყარო: https://www.forbes.com/sites/thomaspellechia/2019/04/11/three-studies-take-a-look-at-various-wine-bottle-closure-preferences/?sh=3b045cc0598e

6. ს. პიკარდი (2019). ალტერნატიული თავსახურების გავლენა გარემოზე. ელექტრონული წყარო: https://www.winemag.com/2019/04/23/wine-closures-pros-cons/

7. CNN სტატია (2014). მაკდონალდსის და ქეიეფსის სკანდალი ჩინეთში. ელექტრონული წყარო: https://money.cnn.com/2014/07/21/news/companies/kfc-mcdonalds-china/

8. ა.სპიგა (2020). Dose Sustainability Push to Reshape Business Models?Evidence from the European Wine Industry.Published in journal Sustainability MDPI.

9. გ.ჯოუნს (2020). Green Business Are Incredibly Difficult to Make Profitable. Try it Anyway. Harvard Business School სტატია. ელექტრონული წყარო: https://hbswk.hbs.edu/item/green-businesses-are-incredibly-difficult-to-make-profitable-try-it-anyway

10. ფ.ვეგა (2015). Sustainability in the global wine industry.ელექტრონული წყარო: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2210784316300067

11. ე.ლანდინ (2012). A closer look at CSR in the wine trade.Published in Meininger's Wine Business International, Issue 3.

12. რ.ლეინ (2018). How Companies Can Increase Market Rewards for Sustainability Efforts.Harvard Business School სტატია.ელექტრონული წყარო: https://hbswk.hbs.edu/item/how-companies-can-increase-market-rewards-for-sustainability-efforts

David Kbilashvili

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN GEORGIAN WINE INDUSTRY

Summary

The article discusses the attitude of wine companies of Georgia towards the corporate social responsibility (CSR).

გელა ლობჯანიძე

მინერალური რესურსების გლობალური ბიზნესის ტენდენციები და პერსპექტივები

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია მინერალურ რესურსების რაციონალური და ოპტიმალური ათვისების გლობალური ტენდენციები და მისი ცალკეული სახეების ბიზნესში ეფექტიანი გამოყენების აქტუალური ასპექტები, მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნები ბუნებრივი რესურსების მ. შ. მინერალური რესურსების 2021 წლის ღირებულების მიხედვით. ასევე გაანალიზებულია მსოფლიოს 40 უმსხვილესი სამთომომპოვებელი კომპანიის შემოსავლის ანგარიშგების 2019-2021 მაჩვენებლები, წამყვანი სამთო კომპანიების 2021 წლის რეიტინგი შემოსავლების მიხედვით, მსოფლიოში საუკეთესო სამთო კომპანიების 2002 – 2020 წლების წმინდა მოგების მარჟა, ზოგიერთი სამთო პროდუქციის ფასების 2025 წლამდე პროგნოზი, ასევე, მინერალურ ნედლეულზე მოთხოვნა ეკონომიკის დინამიკის, კრიტიკული გამოწვევების ოპტიმალური გადაჭრისა და ეფექტიანი განვითარების ძირითადი მიმართულებების გათვალისწინებით. შემოთავაზებულია გლობალური კრიზისების პერიოდსა და პირობებში მდგრადი ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობის მიზნით მინერალების და ლითონების პასუხისმგებლობით წარმოება, მათი უსაფრთხოდ გამოყენება ეთიკური ბიზნესპრაქტიკის და სხვა მნიშვნელოვანი მდგრადი გლობალური ტენდენციები.*

საკვანძო სიტყვები: *მინერალური რესურსები, მინერალური ნედლეული, სამთო მრეწველობა, გლობალური ტენდენციები, ეკონომიკა, ბიზნესი.*

შესავალი

მინერალური რესურსები არაგანახლებადი და გეოლოგიური კვლევის შედეგად დედამიწის წიაღში აღმოჩენილი სამრეწველო გამოყენებისთვის ხელმისაწვდომი მინერალებისა და ლითონების მთლიანობაა, რომელიც უზრუნველყოფს ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ და თავდაცვით უსაფრთხოებას. მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებას თან ახლავს საწვავის, ენერგიისა და სხვა სახის მინერალური ნედლეულის მოხმარების მუდმივი ზრდა. წიაღისეულიდან მოპოვებული მინერალური ნედლეული და მათი დამუშავების პროდუქტები უზრუნველყოფს ენერგიის მნიშვნელოვან ნაწილს, მძიმე მრეწველობის პროდუქტების 90 %-ს და ყველა სამომხმარებლო საქონლის დაახლოებით მეხუთედს. ჩვენი პლანეტის მინერალური საწვავის მთლიანი გეოლოგიური (პროგნოზირებული) მარაგი აღემატება 12,5 ტრლნ ტონას, საიდანაც 60 %-ზე მეტი არის ქვანახშირი, დაახლოებით 12 % – ნავთობი და 15 % – ბუნებრივი გაზი, ხოლო დანარჩენი – ფიქალი, ტორფი და სხვა საწვავი. ამასთან, მსოფლიოს მოსახლეობა ყოველწლიურად მოიხმარს დაახლოებით 32 მლრდ ტონა მინერალურ რესურსს, რომლის ღირებულება დაახლოებით 1 123 მლრდ $-ს შეადგენს [1, Егорова, 2019:8].

მინერალები სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ზრდისა და თანამედროვე საზოგადოების ფუნქციონირებისთვის. მინერალებზე მოთხოვნა იზრდება, რადგან გლობალური მოსახლეობა ფართოვდება და მინერალები გამოიყენება უფრო ფართო სპექტრში, განსაკუთრებით ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებასთან მიმართებით, თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ სამთო მრეწველობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყნების განვითარებაში, მას თან ახლავს მთელი რიგი გამოწვევები და

საფრთხეები, რომელთაგან აღსანიშნავია – ენერგეტიკული ხარჯების ზრდა, სოციალური და გეოპოლიტიკური რისკები, რესურსებისა და ინფრასტრუქტურის დეფიციტი, სოციალური კონფლიქტები, შრომის უფლებების დარღვევა, გარემოს განადგურება და სხვ., რომლებიც, თავის მხრივ, ამლიერებს განსაკუთრებულ ზეწოლას სამთო მრეწველობაზე, რათა გაკონტროლდეს სამუშაოთა ღირებულება, გააუმჯობესდეს პროცესების ეფექტურობა და უსაფრთხოება.

* * *

მინერალური რესურსები ქმნის ადამიანთა არსებობის მნიშვნელოვან საფუძველს და განსაზღვრავს მსოფლიო ცივილიზაციის მომავალს მრავალი მიმართულებით. პლანეტის მოსახლეობის ზრდისა და სამეცნიერო და ტექნოლოგიური რევოლუციის შედეგად ფართოვდება გეოგრაფია და მინერალური ნედლეულის პოტენციალის ჩართულობის ზრდა. აღსანიშნავია, რომ ბოლო 60 წლის განმავლობაში მსოფლიოში წარმოებული და გამოყენებულია უფრო მეტი მინერალური ნედლეული, ვიდრე მთელი კაცობრიობის ისტორიაში.

მინერალური რესურსების ღირებულება ხშირად განისაზღვრება მათი გამოყენების მნიშვნელობით თანამედროვე ეკონომიკებისთვის. მოხმარებაზე ორიენტირებულ, გლობალიზებულ სამყაროში მრეწველობამ უნდა დააბალანსოს მომხმარებელთა მოთხოვნების დაკმაყოფილება და ბიზნესის ზრდის გარანტია, რათა არ მოხდეს ჩვენი პლანეტის მინერალური რესურსების გადაჭარბებული ექსპლუატაცია და, შესაბამისად, ამოწურვა. მართალია, მსოფლიოს ბევრ ქვეყანას აქვს რესურსებზე დაფუძნებული ეკონომიკა, თუმცა ამ რესურსების სოციალურად, ეკოლოგიურად და ეკონომიკურად მდგრადი მართვა ხშირად შემდგომი უსაფრთხო განვითარების საფუძველია, სადაც ყველა ეს საკითხი სულ უფრო და უფრო აქტუალურად იწვევს ეროვნული მთავრობების და საერთაშორისო გარემოსდაცვითი ჯგუფების მიერ მეტი ყურადღების დათმობას [3].

მინერალები და ლითონები ასრულებენ ცენტრალურ როლს გლობალურ ეკონომიკაში ნედლეულის მიწოდებით, რომელიც საჭიროა სამრეწველო პროცესებისა და ყოველდღიური გამოყენებისთვის. მიუხედავად უზარმაზარი ძალისხმევისა ეკონომიკის რესურსების გამოყენებისგან გამოყოფის მიზნით, მინერალური რესურსების მოპოვება შესამჩნევად გაიზარდა ბოლო ათწლეულების განმავლობაში უფრო სწრაფი ტემპით, ვიდრე ეკონომიკური ზრდა. მოსალოდნელია, რომ ეს ტენდენცია სტაბილურად გაიზრდება მომავალშიც, რადგან მისწრაფება და ძალისხმევა მზარდი გლობალური მოსახლეობის (2030 წლისთვის 8,5 მლრდ, 2050 წლისთვის 9,8 მლრდ და საუკუნის ბოლოს 11,2 მლრდ) მინერალური რესურსებით საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად კვლავ აქტუალურია [4].

მსოფლიო მასშტაბით სუფთა ენერგიასა და ელექტროსატრანსპორტო საშუალებებზე გადასვლები ასევე აჩქარებს ზემოაღნიშნულ ტენდენციას, რადგან განახლებადი ენერგიის წყაროები მოითხოვს ლითონების უფრო მეტ რაოდენობას, ვიდრე ენერგიის წარმოებას წიაღისეული საწვავიდან.

მინერალურ-სანედლეულო ბაზის დამახასიათებელი ყველაზე მნიშვნელოვანი პარამეტრია მისი უნარი, უზრუნველყოს მსოფლიო, რეგიონული თუ ეროვნული ეკონომიკის მდგრადი ფუნქციონირება, სადაც ამ პარამეტრის ცვლილებების პროგნოზი უახლოეს მომავალში შესაძლებელს ხდის შეფასდეს ნედლეულის მიწოდება მომავალი წლებისთვის.

ზოგადად, სამთო მრეწველობის ნედლეულის მიწოდება შედგება ორი კომპონენტისგან, სადაც პირველია, არსებული სამთო საწარმოების ფუნქციონირების

პირობები (ან მათ მიერ მოქმედი საბადოების რესურსების ამოწურვის პირობები) და მეორე, ახალი საბადოების ექსპლუატაციაში გაშვების ტემპი, რამაც შეიძლება კომპენსირება მოახდინოს წარმოების შემცირებისას მოწყვლად ობიექტებში. ახალი საწარმოების ზემოქმედება შესაძლებელია შეფასდეს პროგნოზირებული წარმოების მონაცემების საფუძველზე, საბადოებისა და რესურსების ექსპლუატაციაში გაშვების სავარაუდო თარიღების შესახებ ინფორმაციის გათვალისწინებით. ხოლო, მინერალური ნედლეულის წარმოების პროგნოზირებული დონის თანაფარდობა მსოფლიოში მისი მოხმარების მოსალოდნელ დონესთან გვიჩვენებს მსოფლიო ეკონომიკიდან ამ მინერალებზე მოთხოვნის სავარაუდო დაკმაყოფილების ხარისხს. ამავდროულად, მისი ნარჩენი რესურსების ოდენობის შეფასება მთელ მსოფლიოში ან ცალკეულ რეგიონებში გათვალისწინებული უნდა იყოს ძებნა-ძიებითი სამუშაოების დაგეგმვისას [4].

მართალია, კორონავირუსის პანდემიამ მძიმედ დაარტყა მსოფლიო სამთო ინდუსტრიას, მაღაროების პერიოდული დახურვით და მიწოდების ჯაჭვის შეფერხებით, თუმცა პანდემიით გამოწვეულმა მთელმა რიგმა გარემოებებმა ასევე დაადასტურა, თუ რამდენად გამძლეა ბევრი სამთო კომპანია ასეთი სერიოზული გამოწვევების წინაშე. ამასთან, მსოფლიოში წარმოების ზრდას თან ახლავს ნედლეულის მოხმარების მნიშვნელოვანი ზრდა, თუმცა აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ბოლო ათწლეულების განმავლობაში გამოცდილი შრომისა და კაპიტალის რესურსები გახდა ეროვნული სიმდიდრის უფრო მნიშვნელოვანი კომპონენტი, ვიდრე მინერალური რესურსები.

აღსანიშნავია, რომ სამთო ინდუსტრიის მიზანმიმართულ პერსპექტივაში მომდევნო ათწლეულის რამდენიმე ყველაზე საინტერესო და გარდამტეხი წელი მნიშვნელოვანი ცვლილებების მომსწრე იქნება. მთელი რიგი ფაქტორების დაახლოებამ ხაზი გაუსვა ამ ცვლილებების აუცილებლობას, მ. შ., რა თქმა უნდა, არის COVID-19 პანდემიის მუდმივი გავლენა მსოფლიო ეკონომიკურ პროცესებზე, დიგიტალიზაციაზე და მზარდი საჭიროება გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობის (ESG) ვალდებულებების ინტეგრაციის ცენტრალურ ბიზნესფუნქციებთან, თუმცა ტრანსფორმაციის ყველაზე დიდი მამოძრავებელი ძალა და შესაძლებლობა მდგომარეობს მწვანე ენერგიაზე გადასვლაში. სამთო ინდუსტრიის ზემოაღნიშნული გლობალური ტენდენციები უზრუნველყოფს კომპანიებს, რათა დაეხმაროს მათ არა მხოლოდ მიიღონ მოგება მომავლისგან, არამედ დატოვონ დადებითი სოციალური გავლენა მათ მემკვიდრეობად [5].

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში ბუნებრივ მ. შ. მინერალურ რესურსებზე დაფუძნებული მთელი რიგი განვითარებადი და განვითარებული ქვეყნების აქტიური ეკონომიკური ზრდა დაფიქსირდა. ამავდროულად, ზოგიერთი განვითარებადი ქვეყნის მძიმე დამოკიდებულება აღნიშნულ რესურსებზე კვლავ პრობლემურია, რაც იწვევს შეშფოთებას ეკონომიკურ განვითარებაზე მომპოვებელი მრეწველობის გავლენის თვალსაზრისით (იხ. ნახ. 1).

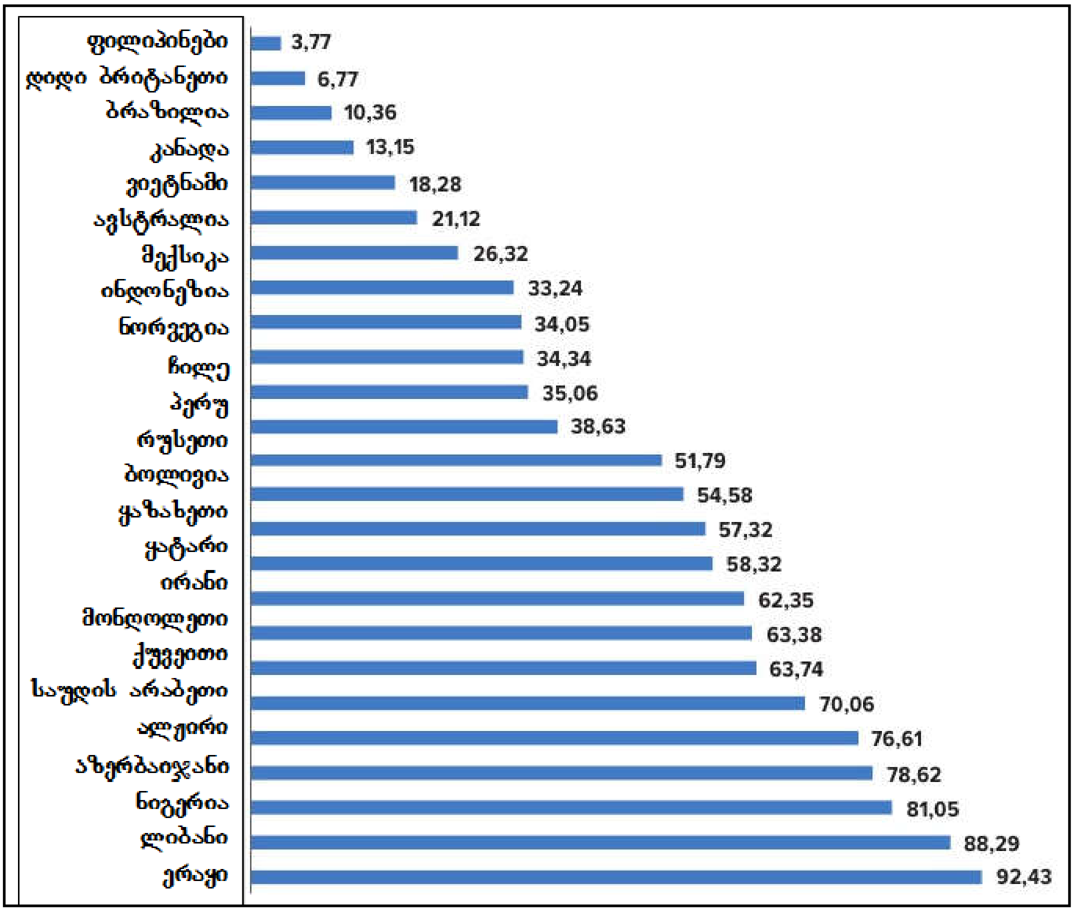

ნახ. 1. სამთომომპოვებელი ინდუსტრიის/სამთო სექტორზე დამოკიდებულების ინდექსი ქვეყნების მიხედვით, % [6]

აღსანიშნავია, რომ 2020-2021 წლებში რკინის მადანი იყო ერთ-ერთი ყველაზე წარმო-ებული მინერალური საქონელი, რომლის წარმოების მოცულობამ გლობალურად დაახლოებით 2,4 და 2,7 მლრდ მეტრული ტონა შეადგინა და მთავარი მწარმოებლები იყვნენ ავსტრალია და ბრაზილია. ასევე საგულისხმოა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში სპილენძის გლობალური წარმოების სტაბილური ზრდა, რომელმაც 2010 წლის 16 მლნ ტონიდან 2020-2021 წლებში შეადგინა დაახლოებით 20 და 21 მლნ მეტრული ტონა, ხოლო მოცულობის მასშტაბით პლატინის გლობალურმა წარმოებამ იმავე წლებში დაახლოებით 170 და 180 მეტრულ ტონას მიაღწია, რადგან მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანა აწარმოებს ამ საქონელს ფართო მასშტაბით. ამასთან, წარმოების მოცულობებში ეს მკვეთრი განსხვავებები შეიძლება აიხსნას ხელმისაწვდომი რაოდენობისა და თითოეული მინერალური საქონლის საბოლოო გამოყენებისთვის საჭირო რაოდენობით [7,8] (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

შერჩეული წამყვანი მინერალური საქონლის წარმოების მოცულობა მსოფლიოში, 2020-2021 წწ. (1000 მეტრული ტონა) [7, 8,9]

მინერალური პროდუქცია										
რკინის მადანი	კალიუმი	სპილენძი	სილიციუმი	ტყვია	ნიკელი	იშვიათი მიწები	ლითიუმი	ვერცხლი	ოქრო	პლატინა
მოცულობითი მაჩვენებლები, 1000 მეტრული ტონა										
2 400 000	43 000	20 000	8 000	4 400	2 500	240	82	25	3.2	0.17
2 600 000	46 000	21 000	8 500	4 300	2 700	280	100	24	3.0	0.18

გლობალური წამყვანი სამთო ქვეყნებიდან 2018 წელს მსოფლიოში მოწინავე ქვეყანა მინერალების წარმოების ღირებულებით იყო ჩინეთი, სადაც დაახლოებით 184 მლრდ აშშ $-ის ღირებულების ლითონი, მინერალი და ქვანახშირი იქნა წარმოებული. აშშ იყო მესამე ადგილზე იმავე წელს მინერალური წარმოების ღირებულებით – თითქმის 93 მლრდ აშშ $ (იხ. ნახ. 2). [10]

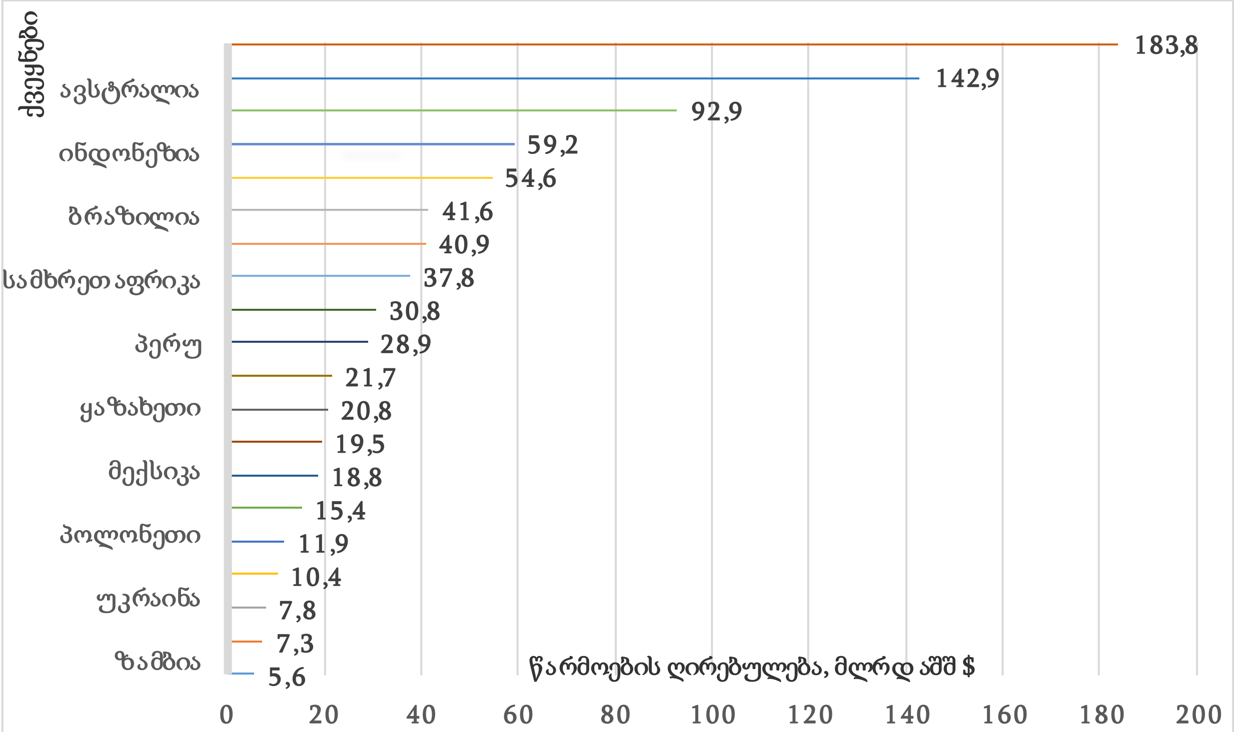

ნახ. 2. მსოფლიოს წამყვანი სამთო ქვეყნები
მინერალების წარმოების ღირებულების მიხედვით, მლრდ აშშ $, 2018 წელი [11]

ცხადია, ბუნებრივი მ. შ. მინერალური რესურსები ღირებულია იმ ქვეყნებისთვის, სადაც ისინი გვხვდება, რადგან ისინი მოიპოვება საქონლისა და მომსახურების წარმოებისთვის, ხოლო სამთო მოპოვება არის ძირითადი ინდუსტრია მრავალი ქვეყნისთვის, რომელთა შორის არიან რუსეთი, აშშ, საუდის არაბეთი, კანადა, ირანი,

ჩინეთი, ბრაზილია, ავსტრალია, ერაყი, ვენესუელა, ინდოეთი, კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და სხვ. (იხ. ცხრილი 2).

ცხრილი 2

მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნები ბუნებრივი რესურსების ღირებულების მიხედვით 2021 წელი [12, 13]

ქვეყნები	ბუნებრივი მ. შ. მინერალური რესურსები	ღირებულება, ტრლნ აშშ $
რუსეთი	ნახშირი, ბუნებრივი გაზი, ნავთობი, ოქრო, ხეტყე, იშვიათი ლითონები	75
აშშ	ნახშირი, ხეტყე, ბუნებრივი გაზი, ნავთობი, ოქრო, სპილენძი	45
საუდის არაბეთი	ნავთობი, ხეტყე	34.4
კანადა	ნავთობი, ურანი, ბუნებრივი გაზი, ფოსფორი	33.2
ირანი	ნავთობი, ბუნებრივი გაზი	27.3
ჩინეთი	ნახშირი, იშვიათი ლითონები, ხეტყე	23
ბრაზილია	ოქრო, ურანი, რკინა, ნავთობი	21.8
ავსტრალია	ნახშირი, ხეტყე, სპილენძი, რკინა, ოქრო, ურანი	19.9
კონგო	კოლტანი (ნიობიუმი და ტანტალი), კობალტი, სპილენძი, ალმასი, ოქრო, ტანტალი, კალა, ლითიუმი	24 <
ერაყი	ნავთობი, ფოსფორი, გოგირდი, თაბაშირი, ტალკი, აზბესტი, მარილი, თიხა, კირქვა, ქრომი, რკინა, ტყვია-თუთია, სპილენძი, ნიკელი	15.9
ვენესუელა	რკინა, ბუნებრივი გაზი, ნავთობი	14.3
ინდოეთი	ნახშირი, ბოქსიტი, ქრომი, ალმასები, კირქვა, ბუნებრივი გაზი, ტიტანი	0.11

2021 წლის მონაცემებით, რუსეთის სავარაუდო მთლიანი ბუნებრივი რესურსების ღირებულება 75 ტრლნ $-ს შეადგენს. ქვეყანას აქვს მსოფლიოში უდიდესი სამთო ინდუსტრია, რომელიც აწარმოებს სათბობ-ენერგეტიკულ რესურსებს, სამრეწველო მინერალებს და ლითონებს. რუსეთი არის ალუმინის, დარიშხანის, ცემენტის, სპილენძის, მაგნიუმის ლითონის და ისეთი ნაერთების წამყვანი მწარმოებელი, როგორიცაა აზოტი, პალადიუმი, სილიციუმი, ვანადიუმი და დედამიწის იშვიათი მინერალების სიდიდით მეორე ექსპორტიორია;

- სამთო მოპოვება აშშ-ის ერთ-ერთი ძირითადი ინდუსტრიაა. 2021 წლისათვის აშშ-ის ბუნებრივი რესურსების ღირებულება შეფასებულია 45 ტრლნ $-ად, რომელთა თითქმის 90 % არის ხეტყე და ქვანახშირი, ხოლო 2015 წლის მონაცემებით, ლითონებისა და ქვანახშირის მთლიანი მარაგი ქვეყანაში შეფასდა 109,6 მლრდ $-ად. აშშ არის ქვანახშირის წამყვანი მწარმოებელი, მას უკავია ქვანახშირის გლობალური მარაგების 30 %-ზე მეტი და აქვს დიდი რაოდენობით ხეტყის რესურსი, სხვა რესურსები მოიცავს სპილენძის, ოქროს, ნავთობისა და ბუნებრივი გაზის მნიშვნელოვან საბადოებს;
- საუდის არაბეთი არის პატარა ქვეყანა ახლო აღმოსავლეთში და ოდნავ აღემატება მექსიკას. საუდის არაბეთს აქვს დაახლოებით 34,4 ტრლნ $-ის ბუნებრივი რესურსები, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნავთობი. ქვეყანა გახდა წამყვანი ექს-პორტიორი მას შემდეგ, რაც 1938 წელს აღმოაჩინეს ნავთობი, რომელიც მსოფლიო მარაგის 22,4 %-ია, მისი ეკონომიკა დიდწილად დამოკიდებულია ნავთობის ექსპორტზე. მას ასევე აქვს სიდიდით მეოთხე უდიდესი ბუნებრივი გაზის მარაგი.

საუდის არაბეთის სხვა ბუნებრივი რესურსებია სპილენძი, მინდვრის შპატი, ფოსფატი, ვერცხლი, გოგირდი, ვოლფრამი და თუთია;

- კანადას აქვს დაახლოებით 33,2 ტრლნ $-ის ბუნებრივი რესურსები და მესამე ქვეყანაა ვენესუელასა და საუდის არაბეთის შემდეგ ნავთობის უდიდესი საბადოების მიხედვით. მინერალურ-სანედლეულო საქონელი, რომელსაც ქვეყანა ფლობს, მოიცავს სამრეწველო რესურსებს, როგორიცაა თაბაშირი, კირქვა, ქვის მარილი და კალიუმი, ასევე ენერგეტიკულ რესურსებს – ქვანახშირსა და ურანს. ლითონებიდან კანადაში არის სპილენძი, ტყვია, ნიკელი, თუთია და ძვირფასი ლითონები – ოქრო, პლატინა და ვერცხლი. კანადა არის ბუნებრივი გაზისა და ფოსფატის წამყვანი მიმწოდებელი და არის მერქნის სიდიდით მესამე ექსპორტიორი;
- ჩინეთის ბუნებრივი რესურსები შეფასებულია 23 ტრლნ $-ით, სადაც რესურსების 90 %-ს ნახშირი და იშვიათი დედამიმიწის ლითონები შეადგენს, თუმცა ჩინეთის მთავარ ბუნებრივ რესურსს შეადგენს ხეტყე. სხვა რესურსები, რომლებსაც ჩინეთი აწარმოებს, არის ანთიმონი (სტიბიუმი), ქვანახშირი, ოქრო, გრაფიტი, ტყვია, მოლიბდენი, ფოსფატები, კალა, ვოლფრამი, ვანადიუმი და თუთია. ჩინეთი ბოქსიტის, კობალტის, სპილენძის, მანგანუმისა და ვერცხლის სიდიდით მეორე მწარმოებელია მსოფლიოში. ასევე, ქვეყანა არის, ქრომისა და ძვირფასი ბრილიანტის მწარმოებელი;
- ბრაზილია ფლობს 21,8 ტრლნ $-ის ბუნებრივ რესურსებს, მ. შ. აღსანიშნავია ოქრო, რკინა, ნავთობი და ურანი. სამთო მრეწველობა ფოკუსირებულია ბოქსიტის, სპილენძის, ოქროს, რკინისა და კალას წარმოებაზე. ბრაზილიას აქვს მსოფლიოში უდიდესი ოქროსა და ურანის საბადოები და სიდიდით ნავთობის მეორე მწარმოებელია. თუმცა, ხე-ტყე არის ქვეყნის ყველაზე ღირებული ბუნებრივი რესურსი, რომელიც შეადგენს მსოფლიოს ხე-ტყის მარაგების 12.3 %-ს;
- ავსტრალიის ბუნებრივი რესურსების ღირებულება 19,9 ტრლნ აშშ $-ს შეადგენს. ავსტრალია, რომელიც შეერთებული შტატების ზომის დაახლოებით 80 %-ია, ცნობილია ქვანახშირის, ხეტყის, სპილენძის, რკინის მადნის, ნიკელის, ნავთობის ფიქლისა და იშვიათი დედამიწის ლითონების დიდი მარაგებით. ავსტრალია ასევე ერთ-ერთი ლიდერია ურანისა და ოქროს მოპოვებაში. ქვეყანას აქვს მსოფლიოში ყველაზე დიდი ოქროს მარაგი, რომელიც ამარაგებს მსოფლიო ოქროს მოთხოვნის 14 %-ს და ურანის მსოფლიო მოთხოვნის 46 %-ს, ასევე, ქვეყანა არის ოპალისა და ალუმინის მთავარი მწარმოებელი;
- სამთო წარმოება კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (DRG) ძირითადი ინდუსტრიაა. 2009 წელს DRG-ს ჰქონდა 24 მლნ-ზე მეტი ღირებულების მინერალური რესურსების საბადოები, მათ შორის კოლტანის (ნიობიუმისა და ტანტალის) მნიშვნელოვანი მარაგი, რომლებიც გამოიყენება მობილური ტელეფონებისთვის, პერსონალური კომპიუტერებისთვის, საავტომობილო ელექტრონიკისთვის და კამერებისთვის, და დიდი რაოდენობით კობალტი. აშშ-ის გეოლოგიური სამსახურის შეფასებით, DRG-ს აქვს ასევე სპილენძის, ალმასის, ოქროს, ტანტალისა და კალის დიდი მარაგი, 3 მლნ ტ-ზე მეტ ლითიუმთან ერთად. უახლესი მონაცემებით, 2011 წელს DRG-ში 25-ზე მეტი საერთაშორისო სამთო კომპანია ფუნქციონირებდა;
- ერაყის ბუნებრივი რესურსების ღირებულებამ 2021 წლისათვის 15,9 ტრლნ $ შეადგინა. ქვეყნის ძირითადი მინერალური რესურსებია ნავთობი და გაზი, რომლის საბადოები გადაჭიმულია ქვეყნის ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით მესოპოტამიის წინაპირის გასწვრივ და მიეკუთვნება სპარსეთის ყურის ნავთობისა და გაზის აუზს. სირიის უდაბნოში არის ინდუსტრიულად მნიშვნელოვანი ფოსფორის საბადოები, რომლებიც მიეკუთვნება აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის ფოსფორის

შემცველ აუზს. ქვეყანაში ასევე, არის გოგირდის, თაბაშირის, ტალკის, აზბესტის, მარილის, თიხის, კირქვის, ქრომის, რკინის, ტყვია-თუთიის, სპილენძის, ნიკელისა და სხვა მინერალების საბადოები;

- ვენესუელას აქვს დაახლოებით 14,3 ტრლნ $-ის ბუნებრივი რესურსი და არის ბოქსიტის, ქვანახშირის, ოქროს, რკინის მადნისა და ნავთობის წამყვანი ექსპორტიორი. ქვეყნის ნავთობის მარაგი უფრო დიდია, ვიდრე აშშ-ის, კანადისა და მექსიკის რეზერვები ერთად. ვენესუელა ნახშირის სიდიდით მესამე მწარმოებელია ბრაზილიისა და კოლუმბიის შემდეგ. მას ასევე აქვს ბუნებრივი გაზის მნიშვნელოვანი მარაგები, რაც შეადგენს გლობალური მიწოდების 2,7 %-ს. ვენესუელას ასევე აქვს ოქროს საბადოების სიდიდით მეორე მარაგი;
- ინდოეთის სამთო სექტორის წვლილი ქვეყნის ინდუსტრიული მთლიანი შიგა პროდუქტის (მშპ) 11 %-ს და მთლიანი შიგა პროდუქტის 2,5 %-ს შეადგენს. სამთო და ლითონის მრეწველობა 2010 წელს შეფასდა 106,4 მლრდ $-ზე მეტი ღირებულებით. ქვეყანა ნახშირის მარაგის სიდიდით მეოთხეა მსოფლიოში. ინდოეთის სხვა ბუნებრივი რესურსებია ბოქსიტი, ქრომიტი, ბრილიანტი, კირქვა, ბუნებრივი აირი, ნავთობი და ტიტანი. ინდოეთი უზრუნველყოფს გლობალური თორიუმის 12 %-ზე მეტს, გლობალური ქარსის წარმოების 60 %-ზე მეტს და არის მანგანუმის მადნის წამყვანი მწარმოებელი. [12, 13]

ამასთან, ნიშანდობლივია, რომ ყველგან მსოფლიოში და ყველა სახის წიაღისეულთან მიმართებით არსებობს ტენდენცია ე. წ. მდიდარი საბადოების მარაგების რეზერვების ამოწურვის თვალსაზრისით, ნაცვლად იმისა, რომ ექსპლუატაციაში შესულიყო შედარებით ღარიბი და რთულად გასამდიდრებელი რესურსების საბადოები. აქედან გამომდინარე, იზრდება რთულად ამოსაღები ნავთობის რეზერვების წილი (რუსეთში 65 %) და დაბალი ნარჩენების მქონე წყალსაცავებისა და ქვანახშირის სეგმენტებში ბუნებრივი გაზის წილი (აშშ-ში – 40 %). ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ ადრე ცნობილი საბადოებისა და მარაგების არატრადიციული ტიპები, რომელთა ათვისებაც ადრე იყო არარენტაბელური, დღესდღეობით უფრო პოპულარული ხდება [14].

როგორც ცნობილია, თანამედროვე სამთო ინდუსტრიის მიზანია მოიპოვოს მრავალ-ფეროვანი მინერალური რესურსები, რომლებიც გამოიყენება ადამიანების სხვადასხვა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად დაწყებული ენერგიის, სამშენებლო, ქიმიური, ფარმაცევტული, ელექტრონიკური, ავტომობილების, პროდუქციის წარმოების და კოსმოსური ხომალდების მშენებლობითაც კი. გლობალური მასშტაბით მინერალური რესურსების მოპოვება კვლავ იზრდება, როგორც ეს ნაჩვენებია მე-3 ნახაზზე. [15]

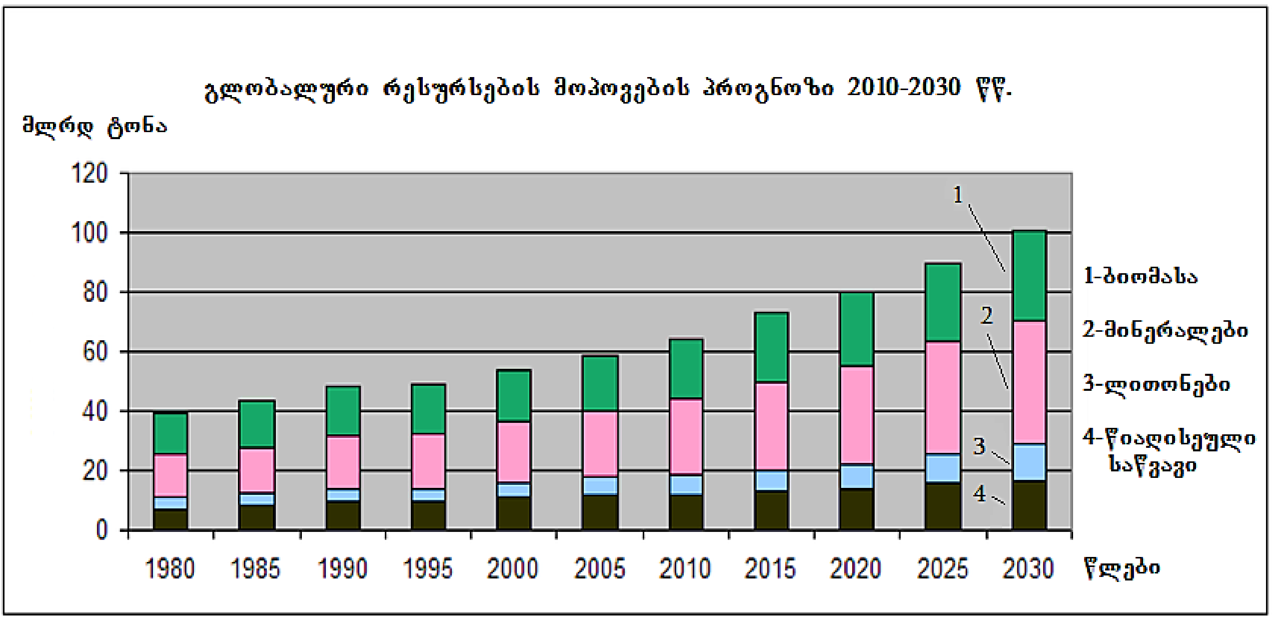

ნახ. 3. გლობალური რესურსების მოპოვების პროგნოზი 2010-2030 წწ. [12]

სამთო მოპოვება არის ერთ-ერთი იმ მცირე ინდუსტრიებიდან, რომელიც გამოვიდა COVID-19-ის გლობალური პანდემიის ყველაზე უარესი ეკონომიკური კრიზისიდან შესანიშნავი ფინანსური და ოპერატიული ფორმით. (იხ. ცხრილი 3) სინამდვილეში, 2020-2021 წლები არ იყო ცუდი სამთო ინდუსტრიისათვის და მოსალოდნელია, რომ ყველაფერი კიდევ უკეთესი გახდება მომავალ წლებში მსოფლიოს უდიდესი სამთო კომპანიებისთვის, სადაც მნიშვნელოვანია დაბალ, ნახშირბადის შემცველ მდგრად ეკონომიკაზე გადასვლის პერსპექტივა.

გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობის (ESG/Environmental, Social, Governance) საკითხების ორგანიზაციული სტრატეგიის ბირთვად გადაქცევა სამთო ინდუსტრიას აძლევს დამაჯერებელ მდგომარეობას ნდობის დასამყარებლად, ზრდისა და მდგრადი შედეგების მისაღებად, რისი დადასტურებაც არის მე-3 ცხრილში მოცემული მსოფლიოს 40 უმსხვილესი სამთომომპოვებელი კომპანიის შემოსავლის ანგარიშგების მაჩვენებლები 2019-2021 წლების მიხედვით.

2020-2021 წლების რეკორდული მომგებიანობისა და შემოსავლიანი წლის შემდეგ, სამთო ინდუსტრიის მონაწილეების პერსპექტივა პოზიტიური რჩება მომავალი წლებისთვის. სავარაუდოდ, მინერალებისა და ლითონის გლობალური წარმოება მომავალ წლებში გაიზრდება და კაპიტალური ხარჯები კვლავ აღდგენის ტენდენციაში დარჩება.

2020 წელს მსოფლიოს ტოპ 40 სამთო კომპანიის შემოსავალი 545 მლრდ აშშ $ (ვაჭრობის გამოკლებით) იყო, რაც 4 %-ით მეტია 2019 წლის მაჩვენებელთან შედარებით. [10] აქ აღსანიშნავია, ის გარემოება, რომ ოქროსა და რკინის მადნის უფრო მაღალი ფასები და ოქროსა და სპილენძის წარმოების ზომიერი ზრდა შემოსავლების ზრდის მთავარი მამოძრავებელი იყო.

2021 წლისთვის შემოსავლების მიხედვით მსოფლიოში ტოპ სამთო კომპანიებიდან კომპანია ,,Glencore“ დასახელდა ნომერ პირველ სამთო კომპანიად, რომლის წლიურმა შემოსავალმა 2020 წელს დაახლოებით 142 მლრდ აშშ $ შეადგინა. მეორე ადგილზე იყო კომპანია ,,BHP“, რომლის შემოსავალი აღდგა 2019 წელს 2016-2017 წლებში შემოსავლების შემცირების შემდეგ და 2004-2014 წლებში შემოსავალი გაორმაგდა,

სახელდობრ, გაიზარდა 24,9 მლრდ-დან 52,1 მლრდ აშშ $-მდე, თუმცა 2020 წელს შემცირდა 42,9 მლრდ აშშ $-მდე. [16, 17, 18].

ცხრილი 3

მსოფლიოს 40 უმსხვილესი სამთომომპოვებელი კომპანიის შემოსავლის ანგარიშგების მაჩვენებლები, 2019-2021 წწ. [16]

მაჩვენებლები	წლები, მლრდ $			ცვლილება %	
	2021 (საპროგნოზო)	2020	2019	2020 წელი 2021 წელთან	2019 წელი 2020 წელთან
შემოსავალი (გარდა სავაჭრო შემოსავლისა)	700	545	525	29	4
სავაჭრო შემოსავალი	126	112	167	13	-33
საოპერაციო ხარჯების გარდა	583	482	(524)	21	-8
EBITDA	243	174	168	40	3
ცვეთა და ამორტიზაცია	52	50	50	3	0
გაუფასურების შეცვლა (ხარჯი)	11	11	14	3	-22
წმინდა ფინანსური ხარჯები	8	10	14	-23	-27
მოგება დაბეგვრამდე	172	103	89	68	15
საშემოსავლო გადასახადის ხარჯი	54	32	29	67	12
წმინდა მოგება	118	70	61	68	15
მომგებიანობის ზომები, %					
EBITDA მარჟა	29	26	24		
წმინდა მოგების მარჟა	14	11	9		
მომგებიანობის კოეფიციენტი (ROCE)	17	11	11		
უკუგება კაპიტალზე	20	12	11		

აღსანიშნავია, რომ ლონდონში განთავსებული მსოფლიოში ყველაზე ცნობილი სამთო კომპანიების, მ. შ. ,,BHP“ და ,,რიო თინტო გროუპ“-ის ძირითადი საქმიანობა ფოკუსირებულია ლითონების მოპოვებასა და სამთო ოპერაციებზე, კერძოდ, კომპანია ,,რიო თინტო“ ძირითადად აწარმოებს ალუმინს, რკინის მადანს, სპილენძს, ურანს, ქვანახშირს და ალმასს. ქვანახშირი და არალითონური მინერალების წარმოება დომინირებს აშშ-ის სამთო მრეწვე-ლობაში, ხოლო ჩინეთი აკონტროლებს მსოფლიოს იშვიათი მინერალების უმეტესობას. ნავთობისა და გაზის მოპოვება რჩება ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ეკონომიკურ სექტო-რად სამთო ოპერაციებში, თუმცა ნავთობი და გაზი ხშირად განიხილება, როგორც ცალკე ინდუსტრია. 2021 წლის მაისის მდგომარეობით, კომპანიები ,,BHP“, ,,Rio Tinto“ და ,, Anglo American“ იყო მსოფლიოს სამი წამყვანი სამთო კომპანია საბაზრო კაპიტალიზაციის მიხედვით. კომპანია ,,China Shenhua Energy“ არის ერთ-ერთი უმსხვილესი სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სამთო კორპორაცია მსოფლიოში, რომლის არეალში მოქცეულია ზოგიერთი ქვანახშირის მაღარო, სარკინიგზო ქსელი, რომელიც გამოიყენება ნახშირის ტრანსპორტირებისთვის და ელექტროსადგურები ელექტროენერგიის გამომუშავებისა და რეალიზაციისათვის. ასევე აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოს რამდენიმე უმსხვილესი ოქროს მომპოვებელი კომპანიის სათავო ოფისი კანადაშია, მ. შ. ,,Barrick Gold“ და ,,Agnico Eagle Mines“, ორივე მათგანი დაფუძნებულია კანადაში და ორივე მსოფლიოში უმსხვილესი სამთო კომპანიაა, თუმცა ოქროს მწარმოებელი კომპანიებიც სამხრეთ

აფრიკიდან, აშშ-დან, ავსტრალიიდან და სხვა ქვეყნებიდან ასევე არიან ოქროს წარმოების გლობალურ ლიდერებს შორის (იხ. ცხრილი 4) [16, 17, 18, 19].

ცხრილი 4

წამყვანი სამთო კომპანიების რეიტინგი შემოსავლების მიხედვით, 2021 წ. (მლრდ აშშ $) [16, 17, 18, 19]

კომპანია	ქვეყანა	შემოსავალი	კომპანია	ქვეყანა	კაპიტალი-ზაცია
Glencore	გაერთიანებული სამეფო	142.36	BHP	ავსტრალია-გაერთიანებული სამეფო	180.45
BHP	ავსტრალია-გაერთიანებული სამეფო	46.28	Rio Tinto	ავსტრალია-გაერთიანებული სამეფო	146.75
Rio Tinto	ავსტრალია-გაერთიანებული სამეფო	44.62	Anglo American	გაერთიანებული სამეფო	63.37
China Shenchua Energy	ჩინეთი	38.81	Glencore	გაერთიანებული სამეფო	61.08
Yanzhou Coal Mining	ჩინეთი	31.13	Newmont Corporation	აშშ	59.29
Anglo American	გაერთიანებული სამეფო	30.91	China Shenhua Energy	ჩინეთი	59.26
Zijin Mining Group	ჩინეთი	28.41	Barrick Gold	კანადა	44.94
China Coal Energy	ჩინეთი	24.52	Zijin Mining Group	ჩინეთი	44.21
China Molybdenum	ჩინეთი	20.28	Anglo American Platinium	სამხრეთ აფრიკა	33.88
Shaanxi Coal Industry	ჩინეთი	17.82	Franco-Nevada	კანადა	29.25
Barrick Gold	კანადა	12.83	Polyus	რუსეთი	44.94
Coal India	ინდოეთი	12.39	Antofagasta	გაერთიანებული სამეფო	23.66

აღსანიშნავია, რომ სასაქონლო პროდუქციის არასტაბილური ფასები გავლენას ახდენს სამთო მრეწველობის მომგებიანობაზე. მცირე კომპანიები და კერძო პირები, როგორც წესი, ჩართულნი არიან ინდუსტრიის საძიებო ოპერაციებში, ხოლო მსხვილი კომპანიები, როგორიცაა მსოფლიო ტოპ სამთო კომპანიები, ფოკუსირებას ახდენენ სამთო წარმოებასა და ოპერაციებზე, რათა გამოიმუშაონ შესაბამისი მოგება.

როგორც მე-3 ნახაზიდან ჩანს, 2011 წელს სამთო ინდუსტრიის 40 წამყვანი კომპანიის წმინდა მოგების მარჟა დაახლოებით 24 % იყო, ხოლო ცხრა წლის შემდეგ, 2020 წელს, წმინდა მოგების ზღვარი 11 %-ს შეადგენდა, რაც ნიშნავს იმას, რომ სამთო ტოპ 40 კომპანიამ შეინარჩუნა 11 ცენტი მოგება ყოველი აშშ $-დან.

მსოფლიოს ტოპ 40 მაინინგ კომპანიის საშუალო წმინდა მოგების ზღვარი 2014 წელს დაახლოებით 7 %-ს შეადგენდა, მაგრამ 2015 წელს უარყოფით –7 %-მდე შემცირდა, შემდეგ კი 2020 წელს დაბრუნდა 11 %-მდე, თუმცა ეს მაჩვენებლები მკაფიო კლებაა წინა 2004-2012 წლებთან შედარებით.

მთლიანობაში 2020 წელს სამთო ტოპ 40 კომპანიამ მიიღო დაახლოებით 70 მლრდ აშშ $ წმინდა მოგება, ყველაზე მაღალი საბაზრო კაპიტალიზაციის მქონე კომპანია იყო ავსტრიულ-ბრიტანული სამთო გიგანტი „BHP Billiton".
გლობალურმა ტოპ 40-მა სამთო კომპანიამ, რომლებიც წარმოადგენენ ინდუსტრიის აბსოლუტურ უმრავლესობას, 2020 წელს გამოიმუშავეს ნახევარ ტრლნ აშშ $-ზე მეტი შემოსავალი. რაოდენობის თვალსაზრისით, ეს კომპანიები ყველაზე მეტად აწარმოებენ ნახშირს (თერმული და მეტალურგიული ნახშირის ჩათვლით), რკინის მადანს და ბოქსიტს [16, 17, 18].

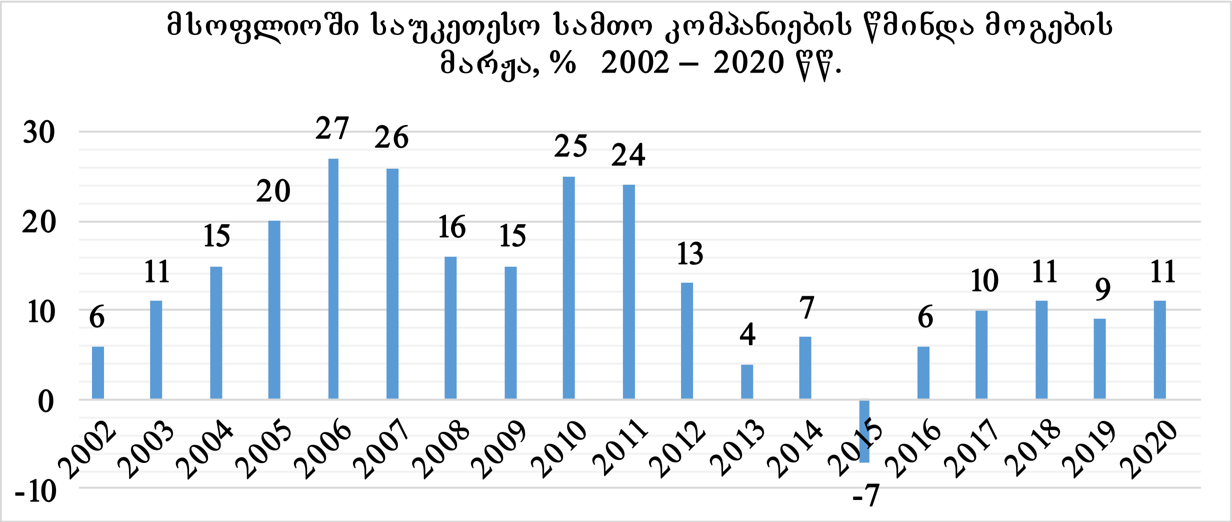

ნახ. 3. მსოფლიოში საუკეთესო სამთო კომპანიების წმინდა მოგების მარჟა, % 2002–2020 წწ. [19]

ამრიგად, მიუხედავად არსებული გამოწვევებისა, სამთო მრეწველობა გარკვეულწილად მყარად ინარჩუნებს მდგრადობას COVID-19-ის გავლენის კონტექსტში გლობალურ ეკონომიკასა და წარმოებაზე, რამდენადაც სამთო კომპანიები ფინანსურად შედარებით ძლიერია და მათი უმეტესობა მეტ-ნაკლები სტაბილურობით განაგრძობს მუშაობას, თუმცა გაზრდილია სიფრთხილისა და პროფილაქტიკური კონტროლის დონე. ამასთან, ჯერ კიდევ უცნობია პანდემიის გრძელვადიანი შედეგები. ცხადია, ასეთ პირობებში, ტოპ-40 სამთო კომპანიამ უნდა ისარგებლოს არსებული ფინანსური სტაბილურობით და გადახედოს თავის სტრატეგიას, რაც მომავალში გაზრდის ბიზნესის სტაბილურობას.
მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების მინერალური ნედლეულის პოლიტიკა შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგ ძირითად მოდელებში:

• საექსპორტო მოდელი („ნედლეული დანამატები"), რომლის საშუალებითაც მიიღწევა „ცხოვრების" მაღალი სტანდარტი შედარებით მოკლე ისტორიულ პერიოდში „რენტის" პრინციპზე;

• საიმპორტო მოდელი, რომელიც იქმნება მინერალური რესურსების ბაზის სიმწირედან, ისევე როგორც ევროკავშირის ქვეყნებსა და იაპონიაში ან პოლიტიკურად გამოცხადებული პირობებისას, როგორც აშშ-ში;

• თვითუზრუნველყოფის მოდელი, რომელიც პოლიტიკურად შეფასებულია როგორც „იზოლაციონისტური" და რომელიც შესაძლებელია განხორციელდეს მხოლოდ იმ ქვეყნებში, რომელთა მინერალური და ნედლეულის პოტენციალი საკმაოდ დიდია და შეიცავს მინერალური რესურსების ფართო სპექტრს.

ამჟამად, არცერთი ეს მოდელი არ ხორციელდება სუფთა ფორმით; ისინი ცალკეული ქვეყნების მინერალურ-სანედლეულო პოლიტიკის დომინანტური მიმართულებით გამოდიან. საერთო ჯამში, კომბინირებული მოდელი ყოველთვის სასურველია, ვინაიდან მას ახასიათებს ბევრად უფრო მეტი მოქნილობა და სტაბილურობა ეროვნული მინერალურ-სანედლეულო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად [14].

სამთო მომპოვებელი კომპანიებისთვის მნიშვნელოვანია ეკონომიკური კრიზისის დაძლევა, განვითარების პროცესის დაჩქარება და არსებულ სიტუაციაში ადაპტირება ზოგიერთ ნედლეულზე შენარჩუნებული ლოგიკური, თუმცა შედარებით დაბალი ფასების პირობებში. ვითარებას ართულებს, ასევე, რიგი გადაუჭრელი პრობლემები, რომლებიც სამთო მრეწველობის დარგის წინაშე დგას, დაწყებული მადნის ხარისხისა და მასზე მოთხოვნის შემცირებით, დაფინანსების სიმცირითა და დაინტერესებული მხარეების მხრიდან მოთხოვნის ზრდით დამთავრებული. ამასთანავე, მომპოვებელ კომპანიებს უწევთ მუდმივად მზარდ მოთხოვნებთან გამკლავება, როგორიცაა: ინოვაციების საჭიროება, ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის ცვლილებები და ფიზიკურ და საინფორმაციო უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული რისკების ზრდა. ასევე მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი და სოციალური პოლიტიკა, პროექტის კომპეტენციის მექანიზმი, მწვანე ეკონომიკის გარდამავალი მიდგომა, საჯარო ინფორმაციის პოლიტიკა, შესყიდვების პოლიტიკა და წესები, რისკის პოლიტიკის მთლიანობა, ეკონომიკის ინკლუზიური სტრატეგია, მომხმარებელთა დომინალიზაცია, სამოქალაქო საზოგადოებასთან ჩართულობა, გენდერული თანასწორობის სტრატეგია და ა.შ. [20, 21]

ამასთან, აშშ-ს ენერგეტიკული ინფორმაციის ადმინისტრაციის (EIA) თანახმად, ნახშირის წილი მსოფლიო მთლიანი ენერგიის მოხმარებაში, სავარაუდოდ, შემცირდება 25 %-დან (2015 წ.) 22 %-მდე (2040 წ.); ასევე, საგულისხმოა, რომ განახლებადი ენერგია ყველაზე სწრაფად მზარდია და მათი მოხმარება იზრდება, საშუალოდ წელიწადში 2.3 %-ით (2015-2040 წლების მიხედვით). ცხადია, ასეთ პირობებში ელექტროენერგიის გამომუშავების ალტერნატიულ წყაროებზე მუდმივი გადასვლა შეზღუდავს მინერალური ნედლეულის ბაზარს [22].

მიმდინარე გლობალური ტენდენციები, როგორიცაა დემოგრაფიული ზრდა, ეკონო-მიკური ძალაუფლების ცვლილება, ტექნოლოგიების განვითარება და კლიმატის ცვლილება, უზარმაზარ ზეწოლას ახდენს რამდენიმე მინერალურ რესურსზე მოთხოვნისა და ფასების თვალსაზრისით. ზოგიერთი მათგანი, როგორიცაა ლითიუმი, იშვიათი მიწები, კობალტი, პლატინის ჯგუფის ლითონები, იდენტიფიცირებულია, როგორც სტრატეგიული წიაღისეული, ვინაიდან მათი გამოყენების მიზნობრიობა განსაზღვრულია სამხედრო, სამრეწველო და აუცილებელი სამოქალაქო მოთხოვნილებების გრძელვადიან პერსპექტივაში, თუმცა ჯერჯერობით არ არის დაძიებული ან წარმოებული საკმარისი რაოდენობით და/ან ხარისხით.

დღესდღეობით, სტრატეგიული წიაღისეულის მიწოდება განიცდის ე. წ. ზეწოლას ამ მოთხოვნილებების შესანარჩუნებლად, რადგან მინერალური რესურსების დეფიციტის მიმართ შიში და დინამიკური წონასწორობის კომპლექსური ფენომენი, რომელიც მუდმივად ადაპტირდება, ყოველთვის არსებობს ეკონომიკური, ფიზიკური და გეოპოლიტიკური გან-ზომილებების გამო. სწორედ ეს არის დისბალანსი მზარდ მოთხოვნასა და შეზღუდულ მიწოდებას შორის, რაც წარმოადგენს ძირითად გამოწვევას წიაღისეულის უსაფრთხო-ებისთვის, რომელიც მოსალოდნელია მომდევნო ათწლეულების განმავლობაში. აქედან გამომდინარე, მინერალური რესურსების

სექტორი უნდა იქნეს გაგებული, როგორც სტრა-ტეგიული სისტემა. ცხადია, გლობალურმა მცდელობებმა COVID-19-ის პანდემიასთან საბ-რძოლველად შეაფერხა სამთო მრეწველობის უმეტესი ასპექტები 2020 წლის პირველ ნა-ხევარში, თუმცა სექტორის სწრაფმა აღმავლობამ მეორე ნახევარში და მზარდმა მოთხოვნამ სამთო საქონელზე უმრავლესობისთვის შექმნა ძლიერი პირობები მწარმოებლებისა და მკვლევრებისთვის. მოსალოდნელია, რომ ეს პირობები შენარჩუნდება 2022 წლამდე და ზოგიერთ შემთხვევაში მის შემდეგაც. მიუხედავად იმისა, რომ ლითონების ფასები 2022 წელს რამდენადმე ჩამოიწევს მათი ამჟამინდელი მაჩვენებლებიდან, საშუალოვადიანი მიწოდების შეზღუდვები საფუძველს უქმნის ისტორიულად საშუალოზე მაღალ ფასებს 2025 წლამდე, რაც ძირითადად გამოწვეულია გლობალური ენერგეტიკული ტრანსმისიის დაჩქარებაში გამოყენებულ მასალებზე მოთხოვნის გაზრდით [23, 24] (იხ. ცხრილი 5).

თანამედროვე სამთო საქმიანობა, როგორც წესი, უარყოფითად მოქმედებს გარემოზე და ასევე, მეტ-ნაკლებ დისკომფორტს უქმნის სამთო ან მათ მიმდებარე ტერიტორიებზე მცხოვრებ მოსახლეობას, ამიტომ დარგს უნდა ჰქონდეს საზოგადოების აღიარება მისი საქმიანობის მიმართ, სადაც გარემოზე რეალური ზრუნვა უნდა გახდეს მინერალური რესურსების მოპოვების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი.

ცხრილი 5

ზოგიერთი სამთო პროდუქციის ფასების პროგნოზი [24]

მაჩვენებლები, საქონელი (USD ტონაზე)	წლები											
	2021		2022		2023		2024		2025		გრძელი ვადა	
	ძველი	ახალი	ძველი	ახალი	ძველი	ახალი	ძველი	ახალი	ძველი	ახალი	ძველი	ახალი
სპილენძი (LME spot)	9000	9250	7500	8500	6700	8000	6700	7500	6700	7500	6700	6700
რკინის მადანი (ჩინეთის იმპორტის რკინის მადნის ნაცერი 62 %, CFR)	160	160	100	90	80	85	70	75	70	70	70	70
მყარი კოქსის ნახშირი (ავსტრალიის პრემიუმ spot, FOB)	130	215	135	160	140	140	140	140	140	140	140	140
ალუმინი (LME spot)	2200	2450	2000	2500	1900	2500	1900	2500	1900	2250	1900	2000
თუთია (LME spot)	2800	2900	2400	2900	2100	2500	2100	2200	2100	2200	2100	2100
ოქრო (USD/oz)	1700	1800	1500	1600	1200	1400	1200	1300	1200	1300	1200	1300
თერმული ნახშირი (ავსტრალიის ნიუკასლი 6000 კკალ/კგ, FOB)	115	133	87	95	72	72	66	66	63	63	63	63
თერმული ნახშირი (Qinhuangdao 5,500 კკალ/კგ, FOB)	134	158	102	111	85	85	82	82	78	78	78	78
ნიკელი (LME spot)	16500	18250	15000	16000	14000	14000	14000	14000	15000	15000	15000	15000

XXI საუკუნეში სამთო მოპოვებამ მდგრადი განვითარებისკენ სწრაფვისას, უნდა უზრუნველყოს თანამშრომლებისთვის უსაფრთხო სამუშაო გარემო, ამიტომ

უსაფრთხოების პრობლემა, მისი სირთულიდან გამომდინარე, ასევე, წარმოადგენს მთავარ გამოწვევას სამთო ინდუსტრიისათვის. ამ თვალსაზრისით, რიგი ფაქტორების ერთობლიობა ხაზს უსვამს ცვლილებების საჭიროებას. რა თქმა უნდა, ტრანსფორმაციის მთავარი და ყველაზე ეფექტური მამოძრავებელი ძალა და შესაძლებლობა, ასევე, მოიცავს COVID-19 გლობალური პანდემიის გავლენას სამუშაო გარემოზე, სუფთა ენერგიასა და ციფრულ ტექნოლოგიებზე გადასვლას და გარემოსდაცვითი, სოციალური და სამთავრობო (ESG/ Environmental, social, governance ფაქტორების ინტეგრირების მზარდ საჭიროებას კომპანიების ძირითად საქმიანობაში. ამასთან, მზარდი სოციალური მოლოდინები სამთო ინდუსტრიის მიმართ, რომელიც იცავს გარემოს, ხელს უწყობს საზოგადოების განვითარებას და ეთიკურად იქცევა, აყალიბებს ინდუსტრიის მომავალს. ბოლო 20 წლის განმავლობაში ინვესტორების, ადგილობრივი თემების, ეროვნული მთავრობების, მომხმარებლებისა და სექტორის საკუთარი პერსონალის მოთხოვნამ მნიშვნელოვანი ცვლილება გამოიწვია. საერთაშორისო ინვესტორები ასევე სულ უფრო მეტად ღებულობენ საინვესტიციო გადაწყვეტილებებს სამთო კომპანიების EშG-ის შესრულებაზე, სადაც არ უნდა მუშაობდნენ ისინი [25].

აღსანიშნავია, რომ ბოლო პერიოდში არასტაბილურობა გახდა სამთო სექტორისთვის მუდმივი სიმტკიცის შემაფერხებელი ისეთ საკითხებთან ერთად, როგორიცაა დაინტერე-სებული მხარეების მოთხოვნები, ნიჭის დეფიციტი, შელახული რეპუტაცია, განვითარებადი საფრთხის ლანდშაფტი და ძირითადი რესურსების (ენერგია და წყალი) ხელმისაწვდომობა. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ კაპიტალზე წვდომა ახალი პროექტებისთვის ან გაფართოებისთვის არის გამოწვევა სამთო ინდუსტრიისთვის, რადგან ინვესტორები მიმართავენ იმ სექტორებს, რომლებიც გვთავაზობენ დაბალი რისკის ბიზნესებს და უფრო მაღალ მოკლევადიან ანაზღაურებას. თუმცა ინტელექტუალურ და პასუხისმგებლიან სამთო სექტორში ინვესტიციების ზრდა ასევე, მსოფლიოში წამყვანი დარგის ღირებულების ჯაჭვის ზრდის მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნის. ასეთ პირობებში, ბიზნესპროცესების მოდელირებისა და ანალიზიდან გამომდინარე, იმისათვის, რომ სამთო კომპანიები იყვნენ უფრო სწრაფი, ეფექტური და ტექნოლოგიურად უფრო განვითარებული, საჭიროა დინამიკური ბიზნესგარემოსთვის ეფექტიანი განვითარების წამყვანი სტრატეგიები განისაზღვროს იმ მიზნით, რომ მომავალში წარმატების მისაღწევად კომპანიებმა შეიმუშაონ კორპორატიული სტრატეგიები რისკის მართვის მიდგომების ზრდისა და დაინტერესებულ მხარეებთან ურთიერთობების გაუმჯობესების თვალსაზრისით. ამასთან მნიშვნელოვანია, ციფრულ ტრანსფორმაციაში სწრაფი ნაბიჯების გადადგმა, კაპიტალის გაფართოება და გარემოს დაცვის ხელშეწყობა.

ცხადია, მსოფლიოს სჭირდება მინერალები და ლითონები, რათა უზრუნველყოს წრიული ნახშირბადის ეკონომიკა. მინერალები განახლებადი ენერგიის ტექნოლოგიების, მწვანე შენობების, ელექტროსატრანსპორტო საშუალებების, მზის პანელების, ქარის ტურბინებისა და ბატარეების სასიცოცხლო მნიშვნელობის კომპონენტებია, რაც მოითხოვს ეკოლოგიურად მგრძნობიარე მასალების დიდ რაოდენობას. ნიშანდობლივია, რომ მომავლის სამთო საწარმო იქნება შედარებით ოპტიმალური, რომელიც გამოიყენებს შედარებით ნაკლებ წყალს და ენერგიას, იქნება ნაკლებად დამაბინძურებელი და უფრო პროდუქტიული, მინერალების უფრო ეფექტურად მოპოვებაში ახალი ტექნოლოგიების მასობრივი გამოყენების გამო, რომელთა შორისაა ციფრული მიღწევები: ხელოვნური ინტელექტი, დიდი მონაცემები და სატელიტური გამოსახულებები, სადაც სამთო კომპანიებში მიმდინარე ინტენსიური პროცესები და ოპერაციები შეიცვლება ავტონომიური მანქანებით და ოპერაციებით,

დრონებით და ლაზერზე დაფუძნებული მოპოვებით, უწყლო დამუშავებით და ნარჩენების გადამუშავებით. ცხადია, სამთო ინდუსტრიაში ტექნოლოგიური ცვლილება საჭიროებს პერსონალის შესაბამისი ახალი უნარებით აღჭურვას, ამასთან საგულისხმოა, რომ მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის შეფასებით, 2025 წლისთვის მანქანები ჩაანაცვლებს 85 მლნ-ზე მეტ სამუშაოს, რომელიც ამჟამად სრულდება ადამიანების მიერ, მაშინ, როდესაც შეიქმნება მონაცემთა ბაზაზე დაფუძნებული თითქმის 100 მლნ ახალი სამუშაო ადგილი. ამასთან, ექსპერტების აზრით, უახლოეს მომავალში სამთო სამუშაოების მხოლოდ 10 %-ს შეასრულებენ ადამიანები, ხოლო 90 % იქნება რობოტული პროცესებით შესრულებული. განვითარების ყველაზე მნიშვნელოვანი სფერო იქნება მონაცემებით მუშაობა: შეგროვება, დაგროვება, ანალიზი და ვიზუალიზაცია. მონაცემთა დახმარებით უზრუნველყოფილი იქნება წარმოების ოპტიმიზაცია, ინფორმაციული უსაფრთხოება, ინფრასტრუქტურის განვითარება და მარეგულირებელ მოთხოვნებთან შესაბამისობა. აქედან გამომდინარე, ციფრული ინფრასტრუქტურის განვითარება სულ უფრო მნიშვნელოვანი გახდება სამთო წარმოების ბიზნესისთვის და დაეხმარება მას ეფექტურად გაუმკლოს მიმდინარე კრიზისებს სამუშაოს ნაწილის დისტანციურ რეჟიმში გადატანით. [27]

ამრიგად, მინერალური რესურსების ბიზნესის ტენდენციებიდან გამომდინარე, მინერალებსა და ლითონებზე გლობალური მოთხოვნა გაიზრდება თანამედროვე საზოგადოების მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. მაღალი ხარისხის წიაღისეულის მნიშვნელოვანი საბადოების ძიებაში სამთო სექტორი სულ უფრო მეტად უყურებს რეგიონებს, რომლებსაც აქვთ მიმზიდველი რესურსები, რომელთა შორის ახლო აღმოსავლეთი, ცენტრალური აზია და ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ აფრიკა წარმოადგენს ახალ არეალს უზარმაზარი აუთვისებელი მინერალური რესურსებით.

მსოფლიო მინერალური რესურსების მართვა, პროგნოზირებადი მომავლის მიღმა იძლევა სიღრმისეულ ინფორმაციას მინერალური რესურსების გეოლოგიური სიმწირის შესახებ. გადაუდებელი აუცილებლობაა მინერალური რესურსების მდგრადი უტილიზაცია, რათა ეს რესურსები საკმარისად ხელმისაწვდომი იყოს მომავალი თაობებისთვისაც. რესურსების ხელმისაწვდომობა, განსაკუთრებით თანამედროვე ტექნოლოგიებისთვის, სულ უფრო მნიშვნელოვანი საკითხია. ზოგიერთი ძირითადი მინერალური რესურსი გეოლოგიურად იმდენად მწირია [მაგალითად, ანთიმონი (სტიბიუმი), მოლიბდენი და თუთია], რომ მათი ხელმისაწვდომობა მომავალი თაობებისთვის შეიძლება არა მხოლოდ არსებითად ნაკლები გახდეს, არამედ გაცილებით ნაკლებად ხელმისაწვდომი, ვიდრე ამჟამინდელი თაობისთვის, თუ დროული ზომები არ იქნება მიღებული. ამიტომ, მნიშვნელოვანია საერთაშორისო პოლიტიკის ღონისძიებების ეფექტიანი გატარება, რომელიც მიზნად დაისახავს უმცირესი მინერალური რესურსების ფასების ზრდას, რათა დააჩქაროს ამ რესურსების ჩანაცვლება-გადამუშავება და ხელი შეეწყოს გეოლოგიურად ყველაზე მწირი მინერალური რესურსების შენარჩუნებას მომავალი თაობებისთვის.

დასკვნა

მინერალებისა და ლითონების მოპოვებასა და დამუშავებას ისეთივე გრძელი ისტორია აქვს, როგორიც კაცობრიობის განვითარებას. ამჟამად ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა მოსახლეობის ზრდა, ურბანიზაცია, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება და მწვანე და დაბალი ნახშირბადის ეკონომიკაზე გადასვლა, განაპირობებს მინერალებსა და ლითონებზე მოთხოვნას, თუმცა ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილება და სასურველი სარგებლის მიღწევა საზოგადოებისა და გარემოს საფასურია, ამიტომ სამთო

საქმიანობა უნდა იყოს გადაჯაჭვული მდგრადი განვითარების მიზნებთან და უზრუნველყოფდეს, რომ დღევანდელ და მომავალ თაობებს ექნებათ რესურსები ან ალტერნატიული საშუალებები საკვების, წყლისა და ენერგიის ძირითადი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, რაც გულისხმობს, რომ ლითონის გადამუშავება უნდა გაიზარდოს რაციონალურად და ენერგიის ალტერნატიული წყაროები გამოყენებულ უნდა იყოს გარემოზე ზემოქმედების შესამცირებლად. მინერალური რესურსების ექსპლუატაციის საერთაშორისოდ კოორდინირებულმა მენეჯმენტმა, დღესდღეობით არსებული გამოწვევების (ენერგეტიკული ხარჯების ზრდა, სოციალური და გეოპოლიტიკური რისკები, რესურსებისა და ინფრასტრუქტურის დეფიციტი, რთული მადნის მაღაროების სტრუქტურა, სოციალური კონფლიქტები, ადამიანის უფლებების დარღვევა, გარემოს განადგურება და ეკოსისტემის დაზიანება) პირობებში, რომლებიც განსაკუთრებულ ზეწოლას სამთო მრეწველობაზე, უნდა უზრუნველყოს ღირებულების გააკონტროლება, ეფექტურობის გააუმჯობესება და სამთო სფეროს უსაფრთხოება. არაგანახლებადი მინერალური რესურსების არარაციონალური ათვისების საფრთხის თავიდან ასაცილებლად და გლობალური მასშტაბის მდგრადი განვითარების განსახორციელებლად, სამთო საქმიანობის მომავალი დამოკიდებულია კარგი სამთო პრაქტიკის დაცვაზე, რათა ყველგან შენარჩუნდეს გარემო და ასევე კომპანიების ეფექტიანი სოციალური პასუხისმგებლობით ხელი შეეწყოს საზოგადოების ცხოვრების ხარისხის ამაღლებას, რეგიონებისა და სახელმწიფოთა სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://finuni.ru/rol-mineralnyh-resursov-v-mirovoy-ekonomike/
2. Егорова И. В., Лаптева А.М. Прогноз добычи минерального сырья и обеспеченность мировой экономики его ресурсами. Журнал Руды и металлы № 3/2019, 8 с.
3. https://e-cis.info/cooperation/2897/78337/
4. http://www.eolss.net/sample-chapters/c09/e6-65-05-02.pdf
5. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2300396015300446
6. https://www2.deloitte.com/au/en/pages/media-releases/articles/tracking-trends-2022-020222.html
7. https://mining-media.ru/ru/article/newtech/15878-gornaya-promyshlennost-innovatsii-i-ekonomicheskij-rost-opyt-razvivayushchikhsya-stran
8. https://www.statista.com/statistics/748223/leading-countries-based-on-natural-resource-value/
9. Production volume of selected leading mineral commodities worldwide in 2020(in 1,000 metric tons)
10. https://www.statista.com/statistics/1224214/production-volume-leading-mineral-commodities-worldwide/
11. https://www.statista.com/statistics/1114898/leading-mining-countries-worldwide-based-mineral-production-value/
12. https://www.investopedia.com/articles/markets-economy/090516/10-countries-most-natural-resources.asp
13. https://www.aig.org.au/events/mineral-potential-of-iraq/
14. https://www.cdu.ru/tek_russia/issue/2017/11/444/
15. https://www.researchgate.net/figure/Global-Resource-Extraction-1980-2030_fig1_227012969
16. https://www.pwc.com/id/en/energy-utilities-mining/assets/pwc-mine-2021.pdf
17. https://www.statista.com/statistics/272707/ranking-of-top-10-mining-companies-based-on-revenue/

18. https://www.statista.com/statistics/272706/top-10-mining-companies-worldwide-based-on-market-value/
19. https://www.statista.com/statistics/208725/net-profit-margin-of-the-top-mining-companies/
20. EBRD Extractive Mining Industries Strategy 2018-2022. European Bank for Reconstruction and Development. 2017. 46 p.
21. Mathias Schluep. Global Raw Materials Policy Context Report, FORAM Consortium, MinPol, EU, 2017, 108 p.
22. https://www.prnewswire.com/news-releases/global-mining-market-report-2021-301241616.html
23. https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/blog/the-big-picture-2022-metals-and-mining-industry-outlook
24. https://www.fitchratings.com/metals-mining#insights
25. https://www.futuremineralssummit.com/mining-trends/
26. https://miningglobal.com/top10/top-trends-and-opportunities-mining-industry-2022
27. https://www.futuremineralssummit.com/mining-trends/

Gela Lobjanidze

GLOBAL MINERAL RESOURCES BUSINESS TRENDS AND PROSPECTS

Summary

The article discusses the global trends in the rational and optimal use of mineral resources and current aspects of effective use of its individual types in business, the world's leading countries in the field of natural resources. Among them, according to the value of mineral resources in 2021. Also analyzed are the revenue reports of the 40 largest mining companies in the world 2019-2021, the ranking of the leading mining companies in 2021 by revenue, the net profit margin of the best mining companies in the world from 2002 to 2020, the forecast of prices of some mining products until 2025, as well as the demand for mineral resources, taking into account the main directions of optimal solution of critical challenges and effective development. It is proposed to produce minerals and metals responsibly, to use them safely in ethical business practices and to sustain other important global trends in order to promote sustainable economic growth in times and conditions of global crises.

Key words: *Mineral resources, Mineral raw materials, Mining, Global trends, Economy, Business.*

ილია (აზიკო) სისვაძე

საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს (სკს) თეორია: წარმოშობა და ევოლუცია

ანოტაცია. *ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ თანამედროვე მსოფლიოს უდიდეს ნაწილში საყოველთაო კეთილდღეობისა და სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრება არის არა მხოლოდ პროგრესულად განწყობილ პოლიტიკურ მოღვაწეთა სუბიექტური გადაწყვეტილებების შედეგი, არამედ უპირატესად კაცობრიობის ცივილიზაციური განვითარების ობიექტური, კანონზომიერი და გარდაუვალი შედეგი. ნაჩვენებია, რომ აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტურ ქვეყნებთან შედარებით საქართველოს საგრძნობი ჩამორჩენა განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ჩვენ დავადექით მორალურად მოძველებული ,,არქელიბერალური" საბაზრო ეკონომიკის გზას მაშინ, როდესაც დანარჩენი ქვეყნები რეგულირებად საყოველთაო კეთიდღეობის*

სახელმწიფოებად ჩამოყალიბდნენ. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ასეთივე წყობა აირჩიეს დასავლეთ ევროპისა და დანარჩენი მსოფლიოს დემოკრატიულმა ქვეყნებმა, რამაც ისინი ეკონომიკურ გიგანტებად აქცია. საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის თვალსაჩინო წარმომადგენლების მემკვიდრეობის ათვისება და პრაქტიკული გამოყენება შესაძლებლობას მოგვცემს მოკლე დროში დავძლიოთ ჩამორჩენა და დავუბრუნდეთ განვითარების ბუნებრივ-ისტორიულ პროცესს.

საკვანძო სიტყვები: *განვითარების მესამე გზა, სოციალური სამართლიანობა, საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფო, რეგულირებადი სოციალური ეკონომიკა, მემარცხენე ნეოლიბერალიზმი, ორდოლიბერალიზმი, სოციალური ეკონომიკის გერმანული, შვედური და ბრიტანული მოდელები.*

1. სოციალური სამართლიანობის იდეის რეტროსპექტივა

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ-მენტალური პოტენციალიდან და გეოსტრატეგიული მდებარეობიდან გამომდინარე, ევროპელი და ამერიკელი პარტნიორები მოკლე დროში ,,კავკასიურ ვეფხვად" ჩამოყალიბებას გვიწინასწარმეტყველებდნენ, თუმცა თანამედროვე რეალობა საგანგაშოა – აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტურ ქვეყანებს შორის ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების მიხედვით ბოლო ხუთეულში ვიკავებთ სხვადასხვა ,,საპატიო" ადგილს. ეს ხდება იმ ფონზე, როდესაც მათ შორის ყველაზე წარმატებულებმა – ჩეხეთმა, სლოვენიამ, სლოვაკეთმა, ლიეტუვამ და ესტონეთმა შეძლეს დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს დასწეოდნენ. იმისათვის, რომ ამ კრიტიკულ ვითარებას თავი დავაღწიოთ, უპირველესად გასარკვევია, თუ რა მიზეზებმა განაპირობა ჩვენი ჩამორჩენა და აღნიშნული ქვეყნების სწრაფი განვითარება? ხომ არაა ეს გამოწვეული ობიექტური მიზეზებით, კერძოდ კი, რესურსების სიმწირით ან მეზობელი რუსეთის თანამედროვე იმპერიის აგრესიული პოლიტიკით? რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ დავძლიოთ კრიზისი და მოწინავეთა რიგებში ჩავდგეთ?

როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ ევროპისა და მსოფლიოს სხვა მოწინავე ქვეყნების რესურსობრივი და სოციალურ-ეკონომიკური მონაცემების შედარებითი ანალიზი აჩვენებს, რომ თანამედროვე მსოფლიოში სახელმწიფოს განვითარების დონე და კეთილდღეობა დამოკიდებულია არა იმდენად ტერიტორიის სიდიდეზე, მოსახლეობის რიცხოვნობაზე ან სასარგებლო წიაღისეულის მარაგზე, როგორც ხშირად მიაჩნიათ, არამედ უპირატესად ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამართლებრივი მოწყობის მოდელზე, რომლის ფუნდამენტს ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება, სოციალური ორიენტაცია და ინოვაციური განვითარება, სამართლიანობა და დემოკრატია შეადგენს.

ფაქტია, რომ განვლილი ოცდაათი წლის განმავლობაში საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ ჩამორჩენაზე დიდი გავლენა მოახდინა რუსეთის მტრულმა პოლიტიკამაც, მაგრამ ევროპული ტიპის რეფორმების გატარების პირობებში არა მარტო დანაკარგები იქნებოდა გაცილებით ნაკლები, არამედ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებს შორისაც ჩავდგებოდით და ეფექტურ წინააღმდეგობას გავუწევდით მის საშინაო და საგარეო აგრესიას. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს ბალტიისპირეთის ქვეყნების გამოცდილება, რომლებიც რუსეთის მხრიდან მუდმივი ზეწოლის მიუხედავად, ყველა პარამეტრით საგრძნობლად გვისწრებენ წინ როგორც ჩვენ, ისე რუსეთს.

იმისათვის, რომ გავაცნობიეროთ, თუ როგორ წარიმართა ეს პროცესი აღნიშნულ ქვეყნებში, გადავინაცვლოთ გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანების დასაწყისში, როდესაც აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის ჩვენთანაც, ე.

წ. „შოკური თერაპიის“ კონცეფციაზე დაფუძნებული ულტრალიბერალური საბაზრო ეკონომიკა მკვიდრდება. იგი ითვალისწინებდა ცენტრალიზებული სოციალისტური მეურნეობიდან მართვის ,,უხილავ ხელზე‘‘ დაფუძნებულ თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე მყისიერ გადასვლას, ცენტრალიზებული დაგეგმვის სისტემის დემონტაჟს, სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზაციას, ფასების საბაზრო რეგულირებას, ეროვნული ვალუტის მცურავი კურსისა და თავისუფალი საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების დამკვიდრებას. მაგრამ სწორედ აქ იკვეთება ჩვენთვის უაღრესად მწვავე პრობლემა: რატომ მოხდა, რომ ამ ქვეყნებს შორის, ვისთანაც თანაბარ სასტარტო პირობებში ვიმყოფებოდით, ერთ-ერთ ყველაზე ღარიბ ქვეყნად ვიქეცით, ხოლო სხვებმა ჩვენთვის ჯერჯერობით მიუწვდომელ სიმაღლეებს მიაღწიეს?

აღნიშნული ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ანალიზი მეოცე საუკუნის ოთხმოცდაათიანების დასაწყისიდან დღემდე აჩვენებს, რომ მათ „შოკური თერაპიით“ დაწყებული რეფორმა მიიჩნიეს არა უწყვეტი პროგრესის პანაცეად, არამედ თავიდანვე გააცნობიერეს, რომ მსოფლიო ეკონომიკის ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე, ლიბერალური ბაზარი მხოლოდ დროებითი საშუალებაა ეკონომიკის გამოსაცოცხლებლად, რომელიც ადრე თუ გვიან არა მარტო ამოწურავს თავის შესაძლებლობებს, არამედ უაღრესად სახიფათო გვერდითი ეფექტების გამო განვითარების მუხრუჭად და ფატალურ საფრთხედ გადაიქცევა. ამიტომ უკვე იმავე ოთხმოცდაათიანების მეორე ნახევრიდან ისინი გადავიდნენ რეფორმირების მომდევნო ეტაპზე, რაც მიზნად ისახავდა ინოვაციებზე ორიენტირებული რეგულირებადი სოციალური საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბებას. ჩვენში ასეთი მიდგომა თავიდანვე გამოირიცხა, კლასიკური, ბაზრის ,,უხილავი ხელით‘‘ მართული, თვითდინებაზე მიშვებული, ,,არქელიბერალური საბაზრო ეკონომიკა’’ მიჩნეული იქნა იდეალურად და შეუცვლელად, რამაც ქვეყანა დღემდე ქრონიკული შოკისა და სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური უძრაობის ჩიხში ჩატოვა.

განსაკუთრებით საყურადღებოა კიდევ ერთი პრინციპული გარემოება: **აღმოსავლეთ ევროპის ყველა წარმატებულ ქვეყანაში რეფორმები განხორციელდა არა ქაოსურად, არამედ წამყვანი ეკონომისტების მონაწილეობით შემუშავებული მეცნიერულად დასაბუთებული კონცეფციისა და სტრაგეგიის საფუძველზე, რომლის ფუნდამენტს ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება, ინოვაციური განვითარება და მკაფიო სოციალური ორიენტაცია შეადგენს.** ამასთან, ეს ეკონომისტები საკუთარ ბინებსა და ბიბლიოთეკებში კი არ ჰყავდათ გამოკეტილი, არამედ მაღალი სახელმწიფოებრივი პოზიციები ეკავათ.

წინა საუკუნის ორმოცდაათიანი წლებიდან რეგულირებად სოციალურ ეკონომიკაზე მასობრივად გადავიდა დასავლეთ ევროპის და დანარჩენი მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების დიდი ნაწილი, მათ შორის არადემოკრატიული, რომლის იდეოლოგიურ საფუძველს ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორია‘‘ წარმოადგენს. ამ პირობებში მორალურად გაცვეთილი უკვე ,,გვამური‘‘ არქელიბერალური საბაზრო ეკონომიკის გაიდეალება, როგორც ეს ჩვენთან ხდება, ნიშნავს ისტორიის დინების წინააღმდეგ ცურვას შესაბამისი ნეგატიური შედეგებით – პერმანენტულ პოლიტიკურ და სოციალურ კონფლიქტებში ჩაბმული ღარიბი ავტორიტარული ქვეყნის დონეს ვერასოდეს გავცდებით.

სამუზეუმო ექსპონანტად ქცეული ასეთი ეკონომიკის ნოსტალგიით შეპყრობილებს კი შევახსენებ, რომ თანამედროვე მსოფლიოში კლასიკური თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა უკვე დიდი ხანია აღარ არსებობს. ამ გზას მივყავართ არა სოციალურად სამართლიანი ცივილიზებული დემოკრატიული ევროპისაკენ, არამედ

კრიმინალურ-მაფიოზური რუსული ველური კაპიტალიზმისაკენ, რომელსაც ქონებრივი უთანასწორობის, ცხოვრებისა და დემოკრატიის დაბალი დონით ჩვენთან ერთად მსოფლიოში ,,მოწინავე'' პოზიციები უკავია.

ეკონომიკის მეცნიერებაში ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს" ცნება სრული სახით (სინონიმი – სოციალური სახელმწიფო) პირველად მე-20 საუკუნის ოცდაათიან წლებში ჯ. კეინზის მიერ იქნა შემოტანილი, ხოლო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ სააზროვნო ლექსიკასა და რეალობაში აშშ-ის იმდროინდელმა რეფორმატორმა პრეზიდენტმა ფ. რუზველტმა დაამკვიდრა, თუმცა მისი იდეური საფუძვლები ათასწლეულების წინათ, ჯერ კიდევ პირველი ცივილიზაციის ქვეყნებში ჩაისახა. იმ უძველესი დროიდან დღემდე არ დარჩენილა არც ერთი ცნობილი სწავლული, სოციალურ ურთიერთობების ჰუმანიზაციის პრობლემას ამა თუ იმ ზომით დადებით კონტექსტში რომ არ შეხებოდა.

კერძოდ, შესაბამისი ეპოქების სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებს აქტიურად იკვლევს და სამართლიანობის დამკვიდრების აუცილებლობას ასაბუთებს ყველა დიდი თანადროული მოაზროვნე. მათ შორის, კონფუცი ძველ ჩინეთში (ძვ. წ. 551-479), ქსენოფონტე (ძვ.წ. 430-354), არისტოტელე (ძვ. წ. 384-322) და პლატონი (ძვ. წ. 428-348) ანტიკურ საბერძნეთში, ციცერონი (ძვ. წ. 106-43) ძველ რომში და ქრისტიანი მოღვაწეები მთელ შემდგომ პერიოდში. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ქრისტიანული რელიგიის იდეოლოგიური საფუძველი თავიდანვე რეალურ ცხოვრებაში სამართლიანი სოციალური ურთიერთობების დამკვიდრება იყო, რასაც ,,ახალი აღქმის'' საფუძვლიანი შესწავლა მოწმობს. ევროპაში შუა და მომდევნო საუკუნეებში ამ მიმართულებით განსაკუთრებით აქტიურობდნენ უტოპისტები – თ. მორი (1478-1535) და ჯ. კამპანელა (1568-1639); კლასიკურ სოციალურ თეორიაში – თ. ჰობსი (1588-1679), ჯ. ლოკი (1632-1704), შ. მონტესკიე (1689-1755) და ჟ. რუსო (1712-1778); მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომიის წარმომადგენლები – კ. მარქსი (1818-1883), ფ. ენგელსი (1820-1895), გ. პლეხანოვი (1856-1918) და სხვები.

განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვით სოციალური პრობლემების კვლევაში ინგლისელ ნეოკლასიკოსს ა. პიგუს (1877-1959); ნეოლიბერალური თეორიის თვალსაჩინო გერმანელ მოღვაწეებს ა. რიუსტოვს (1885-1963), ვალტერ ოიკენს (1991-1950), ლ. ერჰარდს (1897-1977), ვ. რიოპკეს (1899-1966) და მიულერ-არმაკს (1901-1978); ბრიტანელ უ. ბევერიჯს (1879-1963) და ჯ. კეინზს (1883-1946); შვედ გ. მიურდალს (1898-1987) და სხვებს, რომლებმაც თავიანთი ფუნდამენტური ნაშრომებით თეორიული საფუძველი ჩაუყარეს თანამედროვე საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოებსა და შესატყვის რეალურ ეკონომიკას. მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ამ მიმართულებით აქტიურად მოღვაწეობდნენ ასევე მსოფლიო დონის ეკონომისტები: ჯ. გელბრეითი (1908-2006), მ. ფრიდმენი (1912-2006) და პ. სამუელსონი (1915-2009).

თუ პროცესს დროში – უძველესი დროიდან დღემდე – მივადევნებთ თვალს, დავრწმუნდებით, რომ სოციალური სამართლიანობის იდეები მრავალსაუკუნოვანი ევოლუციის შედეგად სულ უფრო ჰუმანური ხდება, რაც სათანადოდ აისახა და მატე-რიალიზდა თანადროულ სახელმწიფოთა ეკონომიკასა და პოლიტიკაში. სწორედ ამ პროცესის შედეგი იყო ძველი, სოციალურად დამძიმებული ეკონომიკური სისტემების ცვლა ახლით (მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, ლიბერალური კაპიტალიზმი, რე-გულირებადი სოციალური კაპიტალიზმი), რომლებიც ჰუმანურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან ერთად ეკონომიკური პროგრესის გაცილებით მაღალ ტემპებს უზრუნველყოფდნენ. ამ მოვლენის ფუნდამენტური მიზეზია ის გარემოება, რომ ახალი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემები განაპირობებდა როგორც უფრო მაღალ

სამეწარმეო და შრომით მოტივაციას, ისე კლასთა შორის ჰუმანურ და ჰარმონიულ ურთიერთობებს, რომლის პირობებში ეროვნული ძალისხმევა ხმარდება არა დაპირისპირებას, დანაკარგებსა და ნგრევას, არამედ ეკონომიკურ აღმშენებლობას. თანამედროვე ფილოსოფიაში არსებობს დამოუკიდებელი მსოფლმხედველობრივი მიმართულება, რომლის ძირითად პარადიგმას სოციალურ ურთიერთობათა საყოველთაო ჰუმანიზაციის კანონზომიერი ხასიათი წარმოადგენს [ვ. რამიშვილი, 2010, გვ. 159].

აღნიშნული ტენდენცია განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან, როდესაც თვითდინებაზე მიშვებული საბაზრო ეკონომიკისა და მწვავე კლასობრივი დაპირისპირების ფონზე სწავლულ ეკონომისტთა შრომებში სულ უფრო მკაფიოდ იკვეთება წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების შენარჩუნების პირობებში სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრების პრობლემა. შესაბამისად, დაიწყო საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის, როგორც ერთიანი სამეცნიერო სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი. ამ მიმართულებით კვლევა კიდევ უფრო გაძლიერდა XX საუკუნის 30-იანი წლების გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში, როდესაც მოსახლეობის ცხოვრების დონე იმდენად გაუარესდა თანამდევი გლობალური სახიფათო პოლიტიკური და სოციალური პროტესტით, რომ თვით მსოფლიო ცივილიზაციის არსებობას შეექმნა მომაკვდინებელი საფრთხე. შედეგად, თუ ადრე სოციალური თემატიკა უპირატესად ეკონომიკის სხვა თეორიების თანამდევად განიხილება, ახლა უკვე ერთიან სამეცნიერო სისტემად იწყებს ჩამოყალიბებას და უპირისპირდება როგორც მარქსიზმს, ისე ნეოკლასიკურ თეორიას.

კერძოდ, თუ მარქსიზმი საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მიღწევის ერთადერთ გზად მიიჩნევს კაპიტალიზმის რევოლუციურ შეცვლას სოციალიზმით, დიქტატორული ხელისუფლების ჩამოყალიბებას, წარმოების საშუალებებზე სახელმწიფო საკუთრების დამყარებას და ეკონომიკაში ხელისუფლების ტოტალურ ჩარევას, საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის წარმომადგენელთა აზრით, სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრება სავსებით მიღწევადი და გაცილებით ეფექტურია ევოლუციური გზით – კერძო საკუთრების შენარჩუნების, პოლიტიკური დემოკრატიის გაღრმავებისა და სახელმწიფოს მიერ რეგულირებადი ბაზრის პირობებში.

ნეოკლასიკოსებისაგან განსხვავებით ახალი თეორიის მომხრეები ასაბუთებენ კაპიტალისტური საზოგადოების ფარგლებში ხელისუფლების მიერ სოციალური პრობლემების მოგვარების აუცილებლობასა და შესაძლებლობას. მათ შორის, აუცილებლობას განაპირობებს ის გარემოება, რომ თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა იწვევს გარდაუვალ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ რყევებს, ამუხრუჭებს განვითარების პროცესს, წარმოშობს ანტაგონისტურ სოციალურ უსამართლობას და საფრთხეს უქმნის საზოგადოებრივ პროგრესს. შესაძლებლობა კი სახელმწიფოს მიერ ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელების ბუნებრივ უნარში გამოიხატება, რომელიც ქვეყნის პროგრესულ განვითარებას, სოციალურ სამართლიანობას და საყოველთაო კეთილდღეობას უზრუნველყოფს.

ამ მიზნის მისაღწევად მნიშვნელოვნად იზრდება ხელისუფლების რაციონალური ჩარევა ეკონომიკასა და სოციალურ ურთიერთობებში, დაიშვება კერძო, კოლექტიური და სახელმწიფო საკუთრების ფორმათა პლურალიზმი, აღმოიფხვრება უსამართლო უთანასწორობა შემოსავლებსა და ქონებაში, საზოგადოების თითოეულ წევრს ექმნება ცხოვრების ღირსეული პირობები, თუმცა სოციალური სახელმწიფო ეყრდნობა არა საზოგადოების კმაყოფაზე ყოფნის უღირს განწყობას და თავისთავად უსამართლო გამთანაბრებლობას, არამედ ისეთი პირობების შექმნას, რომელიც თითოეული

შრომისუნარიანი მოქალაქისათვის უზრუნველყოფს წარმატების თანაბარ სასტარტო პირობებს და მაქსიმალურად მოტივირებულ სამეურნეო აქტიურობას. აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, სოციალურ ურთიერთობათა ასეთ სისტემას უნდა ვუწოდოთ არა სოციალური თანასწორობა ან სოციალური სამართლიანობა, როგორადაც ეს მიღებულია, არამედ ,,სოციალურად სამართლიანი თანასწორობა".

როგორც პრაგმატულ-ეკონომიკური, ისე ზნეობრივ-ჰუმანური აქტუალობიდან გამომდინარე, საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორია მხოლოდ მის ავტორთა ნაშრომებში კი არ ჩარჩა, არამედ ამა თუ იმ ფორმით მატერიალიზდა დემოკრატიული ქვეყნების რეალურ ცხოვრებაში შესაბამისი შთამბეჭდავი შედეგებით.

ქართველ სწავლულ ეკონომისტთა დიდი ნაწილის თვალსაზრისით, ჩვენი ეროვნულ-მენტალური, ისტორიული, სოციალური და პოლიტიკური ტრადიციებიდან გამომდინარე, საბაზრო ეკონომიკის არსებული მოდელებიდან ქვეყნისათვის ყველაზე მისაღები – სოციალურად ორიენტირებული რეგულირებადი შერეული საბაზრო ეკონომიკაა [ა. თეთრაული, 2001, გვ. 20-29; ალფ. კურატაშვილი, ჟ. ,,ეკონომისტი'', 2017,N# 2; ანზ. კურატაშვილი, ჟ. ,,ეკონომისტი'', 2011, N 2; ნ. სანთელაძე, 2000, გვ. 27-55; ლ. ჩიქავა, 2000, გვ. 5-26; ნ. ჭითანავა, 2008, გვ. 4-336 და სხვა], თუმცა საკმაოდ აქტიურობენ ამ იდეის მოწინააღმდეგეებიც, რომლებსაც იდეალურად მიაჩნიათ უკვე კარგა ხნის წინათ მორალურად გაცვეთილი ა. სმითისეული ჯუნგლის კანონებზე დამყარებული ველური კაპიტალიზმი. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ისინი არა მარტო თანამედროვე წარმატებული ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკურ მოწყობას არ იცნობენ, არამედ ნაკლები წარმოდგენა აქვთ ეკონომიკური და პოლიტიკური აზროვნების განვითარების ისტორიულ და ამჟამინდელ ტენდენციებზეც, რომლის უმაღლესი პროდუქტი საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიაა.

არსებობს საპირისპირო ,,რკინისებური'' მოსაზრებაც, თითქოს დემოკრატიული ქვეყნების მასობრივი სოციალიზაცია განაპირობა საბჭოური მარქსისტული სოციალიზმის ბაცილის მასობრივი გავრცელების საშიშროებამ. კონტრარგუმენტი საკმაოდ მარტივია – თვითონ მარქსისტული სოციალიზმის წარმოშობა იყო მსოფლიო საბაზრო ეკონომიკური სისტემის მონოპოლიზაციის, მონოპოლიების მიერ ხელისუფლებათა უზურპაციის, ადამიანთა ფართო მასების ექსპლოატაციისა და უკიდურესი სოციალური უსამართლობის შედეგი. ამ გარემოების გაუთვალისწინებლობისა და სოციალური სამართლიანობის პრინციპებიდან უკან დახევის შემთხვევაში კაცობრიობას მუდმივად მოუწევს ჩაკეტილ სისხლიან წრეზე სიარული.

2. აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტური ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების ანალიზი

სოციალური პრობლემისადმი ასეთი წინააღმდეგობრივი მიდგომა მხოლოდ სამეცნიერო დისკუსიის სივრცეში რომ დარჩენილიყო, ამით ეკონომიკის მეცნიერება მხოლოდ მოიგებდა. მაგრამ სირთულეს ქმნის ის გარემოება, რომ არქაული ულტრალიბერალური საბაზრო ეკონომიკის თეორია ჩვენი ქვეყნის ხელისუფლებათა ეკონომიკურ მსოფლმხედველობას დაედო საფუძვლად, რამაც განვითარების ჩიხში შეგვიყვანა. კერძოდ, 1990-2018 წლებში პოლონეთში მთლიანი შიდა პროდუქტი გაიზარდა 406 %-ით, ჩეხეთში – 223 %-ით, სლოვენიაში – 221 %-ით, მაკედონიაში – 206%-ით, საქართველოში კი მხოლოდ 71 %-ით [ru.wikipedia.org/wiki/ spisok- stran-po-tempam-rosta vvp]. ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილში მოტანილია აღმოსავლეთ ევროპის 22 პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში ცხოვრების დონის ამსახველი სოციალურ-

ეკონომიკური მაჩვენებლები, რომლებიც დალაგებულია ქვეყნის მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოებული მშპ-ის კლების მიშნით (შედარებითობისათვის მშპ ნაჩვენებია ეროვნული ვალუტის პარიტეტული მსყიდველობითუნარიანობის მიხედვით. ცხრილის ანალიზიდან შემდეგი დასკვნები გამომდინარეობს:

პირველი, საქართველო კოვიდამდელ 2019 წელს ცხოვრების დონით ბოლო ხუთეულში იკავებს სხვადასხვა ადგილს. ყველაზე წინწასული ქვეყნებიდან ჩეხეთს მოსახლეობის ერთ სულზე მშპ-ს მიხედვით ჩამოვრჩებით 2,7-ჯერ; სლოვენიას ხელფასის მიხედვით ჩამოვრჩებით 6,1-ჯერ, პენსიის ოდენობით კი – 10-ჯერ; სლოვენიაში ადამიანური განვითარების ინდექსია 0,92, ხოლო საქართველოში 0,81 (მაქსიმალურად შესაძლო 1-დან); ლიეტუვაში ცხოვრების ხარისხის ინდექსი შეადგენს 179.4-ს, საქართველოში კი – 116,0-ს;

მეორე, მიუხედავად იმისა, რომ იმპერიული რუსეთი როგორც ტერიტორიის, ისე სხვა რესურსობრივი მახასიათებლების მიხედვით მსოფლიოში უდიდესია, აღნიშნულ ქვეყნებს შორის მხოლოდ მეთერთმეტე ადგილზე იმყოფება. ჩამორჩენა გაცილებით საგრძნობია დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან. ასევე პოლონეთი ტერიტორიულად და რესურსობრივად აღემატება ჩეხეთს, სლოვენიას, ლიეტუვას და ესტონეთს, თუმცა განვითარების დონით მკვეთრად ჩამორჩება მათ. იგივე სიტუაციაა საქართველოს მიმართებით ბალტიისპირეთის ქვეყნებთან შედარებით – მეტ-ნაკლებად თანაბარი ტერიტორიის პირობებში ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივ-კლიმატური პირობები გაცილებით უკეთესია, ხოლო ჩამორჩენა კატასტროფული. ეს გარემოება მიუთითებს, რომ წარმატების მიზეზები სხვაგან, კერძოდ კი, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოდელში უნდა ვეძიოთ;

მესამე, მჭიდრო პირდაპირი და უკუკავშირი შეინიშნება მოსახლეობის ერთ სულზე მოსულ მშპ-სა და მშპ-ში სოციალურ, მათ შორის, განათლების ხარჯების ხვედრით წილს შორის. ამ ხარჯების კლებასთან დაკავშირებით ასევე მცირდება მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, ხელფასისა და პენსიის ოდენობა, განათლების დონის რეიტინგი, ადამიანური განვითარებისა და ცხოვრების ხარისხის იდექსები. ჩეხეთში მშპ-ში განათლების ხარჯების წილი შეადგენს 5,6%-ს, ხოლო საქართველოში 3,8%-ს. რეიტინგების ბოლო ადგილებზე მყოფი ქვეყნებიდან უკრაინამ და მოლდოვამ, როგორც ჩანს, გააცნობიერეს განათლების მნიშვნელობა და შესაბამისი მაჩვენებელი გაზარდეს: უკრაინამ – 5,4-მდე, მოლდოვამ – 5,5-მდე. სლოვენიაში განათლების დონის რეიტინგი შეადგენს 0,91, ხოლო საქართველოში – 0,86-ს (მაქსიმალურად შესაძლო 1-დან);

აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტური ქვეყნების ცხოვრების დონის ამსახველი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლები

მაჩვენებლები / ქვეყნები	მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, 2019 წ (აშშ დოლარი)[1]	ადამიანური განვითა-რების ინდექსი, 2019 წ[2]	საშუალო თვიური ხელფასი (აშშ დოლარი), 2019 წ[3]	საშუალო თვიური პენსია (აშშ დოლარი, 2019 წ[4]	ცხოვრების ხარისხის ინდექსი, 2019 წ[5]	განათლების დონის ინდექსი, 2019 წ6	განათლების ხარჯების ხვედრითი წილი, მშპ-ში %-ში[7]	შემოსავლების უთანაბრო განაწილება (ჯინის კოეფ.იციენტი), 2018 წ[8]
1. ჩეხეთი	42 668	0,90	1 733	460	156,2	0,89	5,6 (2016)	25,6
2. სლოვენია	40 879	0,92	2 466	750	172,8	0,91	4,8 (2016)	25,9
3. ლიეტუვა	38 704	0,88	1 840	408	179,4	0,90	4,0 (2016)	34,2

4. ესტონეთი	38 480	0,89	1 913	547	177,8	0,88	5,2 (2016)	24,7
5. პოლონეთი	34 624	0,88	1 410	538	141,8	0,87	4,6 (2016)	32,0
6. უნგრეთი	34 327	0,85	1 342	438	128,2	0,82	4,7 (2016)	28,7
7. სლოვაკეთი	34 137	0,86	1 802	502	152,5	0,83	3,9 (2016)	23,6
8. ლატვია	32 076	0,87	1 490	304	150,0	0,88	4,7 (2016)	36,3
9. რუმინეთი	31 244	0,83	1 471	190	132,4	0,77	3,0 (2016)	33,0
10. ხორვატია	29 925	0,85	1 505	365	159,4	0,81	4,6 (2013)	29,5
11. რუსეთი	28 450	0,82	628	220	102,3	0,82	3,7 (2016)	43,9
12. ბულგარეთი	24 333	0,82	902	251	129,8	0,78	4,1 (2013)	33,9
13. მონტენეგრო	22 447	0,83	868	320	-	0,80	-	39,0
14. ბელორუსია	19 984	0,82	240	199	134,8	0,84	4,8 (2017)	37,2
15. სერბეთი	19 027	0,81	869	230	116,3	0,78	3,7 (2017)	34,0
16. ჩრდ. მაკედ.	17 296	0,77	770	-	110,5	0,70	3,3 (2002)	34,2
17. ბოსნია	15 792	0,78	923	-	121,9	0,71	-	32,7
18. საქართველო	15 613	0,81	407	75	116,0	0,86	3,8 (2017)	40,5
19. აზერბაიჯანი	15 076	0,76	407	175	-	0,71	2,5 (2017)	28,6
20. სომხეთი	14 177	0,78	362	84	-	0,74	2,7 (2017)	36,0
21. უკრაინა	13 442	0,78	497	124	104,8	0,80	5,4 (2017)	26,3
22. მოლდოვა	13 440	0,75	345	106	-	0,71	5,5 (2018)	33,7

წყარო: **1. https://ru.wikipedia.org/wiki/. VVP na dushu naselenia v stranax mira. შედარებითობისათვის მონაცემები წარმოდგენილია ეროვნული ვალუტის პარიტეტული მსყიდველობითუნარიანობის მიხედვით.**
2. https://ru.wikipedia.org/wiki. Indeksi selovecheskogo razvitia v stranax mira.
3. https://imhttps://ru.wikipedia.org/wiki/. Srednaia zarabotnaia plata v stranax mira.
4. https://www.masterforex-v.org/wiki/pension.html.
5. https://immi-i.com/rejting-stran-mira-po-urovnyu-zhizni-2020/.
6. https://gtmarket.ru/ratings/education-index.
7. https://gtmarket.ru/ratings/global-education-expenditure.
8. https://knoema.ru/atlas/topics. koeficient djini v stranax mira.

მეოთხე, ეკონომიკის განვითარებასა და მის სოციალურ ორიენტაციას შორის პირდაპირი დამოკიდებულების შესახებ გაბატონებული შეხედულების საპირისპიროდ აღნიშნულ ქვეყნებში შეინიშნება განსხვავებული ტენდენცია, კერძოდ, თუ ჩეხეთში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ მნიშვნელოვნად აღემატება სლოვენიის შესაბამის მაჩვენებელს, ამ უკანასკნელის ყველა სხვა დანარჩენი მონაცემი გაცილებით უკეთესია, ვიდრე ჩეხეთისა. ასეთივე დამოკიდებულება იკვეთება ბულგარეთისა და რუსეთის, სლოვაკეთისა და უნგრეთის, ხორვატიისა და რუმინეთის და სხვა ქვეყნების შემთხვევებში. ეს გარემოება მიუთითებს, რომ ეკონომიკური განვითარების მოცემული დონის პირობებში სახელმწიფოს სოციალური ორიენტაციის არსებობისას კეთილდღეობის უფრო მაღალი დონის მიღწევა სავსებით შესაძლებელია;

მეხუთე, განსაკუთრების საგანგაშოა საქართველოში ჯინის კოეფიციენტით გამოსახული შემოსავლების უთანაბრო განაწილების მაღალი დონე – 40,5, რომლითაც მხოლოდ რუსეთი გვისწრებს, სადაც იგი 43,9-ს შეადგენს. ჩეხეთში ეს მაჩვენებელია 25,5, სლოვენიაში – 25,9, ლიეტუვაში – 34,2, ესტონეთში – 24,7, ხოლო პოლონეთში – 32,0. პოსკომუნიტურ ქვეყნებში ჩამოყალიბებული ზოგადი ტენდენციით, რაც უფრო უსამართლოდ ნაწილდება შემოსავლები, მით ნაკლებია სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლები. ამდენად, ეს ფაქტორი მნიშვნელოვნად აფერხებს ეკონომიკურ განვითარებას და მატერიალური კეთილდღეობის ზრდას.

ამრიგად, ევროპის პოსტსოციალისტური ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების ანალიზიდან გამომდინარეობს, რომ ეკონომიკური პროგრესი უშუალოდაა განსაზღვრული სოციალური პოლიტიკით, ხოლო განვითარებული ეკონომიკა სოციალური პროგრამების დაფინანსების შესაძლებლობას ზრდის. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს კომპლექსური ძალისხმევა ორივე ამ მიმართულებით წარმოშობს მძლავრ ურთიერთგამაძლიერებელ სინერგიულ ეფექტს. შესაბამისად, საქართველოს ჩამორჩენის ჯადოსნური წრის გასარღვევად რეფორმები ეკონომიკური და სოციალური მიმართულებებით სინქრონულად უნდა წარიმართოს.

განსაკუთრებით საყურადღებოა შემდეგი პრინციპული გარემოება: ყველა წარმატებულ ქვეყანაში რეფორმები განხორციელდა მეცნიერულად დასაბუთებული კონცეფციისა და სტრაგეგიის საფუძველზე, რომლის ფუნდამენტს ინოვაციებზე ორიენტირებული ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება და სახელმწიფოს სოციალური ორიენტაცია შეადგენდა.

მკაფიოდ გამოხატული ორმხრივი მიზეზშედეგობრივი კავშირი ეკონომიკური განვითარების დონესა და მოსახლეობის კეთილდღეობას შორის კიდევ უფრო ცხადად იკვეთება მსოფლიოს განვითარებული დემოკრატიული ქვეყნების მიხედვით [ა. სისვაძე, 2019, გვ. 160].

აღნიშნულიდან გამომდინარე, **მიზნად დავისახეთ მკითხველთა ფართო წრისათვის გვეჩვენებინა, რომ საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის წარმოშობა, ამ საფუძველზე თანამედროვე მსოფლიოს დემოკრატიული ქვეყნების პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობა და მიღწეული შთამბეჭდავი წარმატებები, კაცობრიობის ეკონომიკური, პოლიტიკური, ზნეობრივ-ჰუმანური აზროვნებისა და პრაქტიკული მოღვაწეობის მრავალსაუკუნოვანი ევოლუციის კანონზომიერ შედეგს წარმოადგენს და არა მხოლოდ პროგრესულად მოაზროვნე პოლიტიკოსების შემთხვევითი სუბიექტური განწყობის პროდუქტს.** ამ უკანასკნელთა დამსახურება ისაა, რომ აცნობიერებდნენ დროის გამოწვევებსა თუ მოთხოვნებს და მათ ცხოვრებაში ახორციელებდნენ. თუ ჩვენი საზოგადოება, განსაკუთრებით კი სამეცნიერო და პოლიტიკური ელიტა ამას ვერ გაითავისებს, სამუდამოდ ჩავრჩებით ეკონომიკური, ინტელექტუალური, მორალური და სულიერი სიღარიბის ჭაობში.

3. საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის ძირითად წარმომადგენელთა შეხედულებები

XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული საბაზრო ეკონომიკის სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა პრობლემების კვლევაში განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვით მსოფლიო მასშტაბის ეკონომისტებს ა. პიგუს, ჯ. კეინზს; ნეოლიბერალური სკოლის მემარცხენე ფრთის წარმომადგენლებს – ა. რიუსტოვს, ვ. ოიკენს, ლ. ერჰარდს, ვ. რიოპკეს და ა. მიულერ-არმაკს, ასევე, გ. მიურდალს, უ. ბევერიჯს, ჯ. გელბრეითს, პ. სამუელსონს, მ. ფრიდმენს და სხვებს, რომლებსაც ,,კეთილდღეობის ეკონომისტებსაც'' უწოდებენ. მიუხედევად იმისა, რომ ბევრი მათგანი იმავდროულად ეკონომიკის ზოგადი თეორიის სხვა მიმართულების წარმომადგენელი იყო, კვლევის სისტემური ხასიათიდან გამომდინარე, სოციალურ ურთიერთობათა ჰუმანიზაციის პრობლემები, როგორც თანამედროვეობის ისტორიულ-ევოლუციური გარდაუვალობა, საფუძვლიანად განიხილეს და დაასაბუთეს.

არტურ პიგუს სოციალურ-ეკონომიკური შეხედულებები. მეოცე საუკუნის გამორჩეულ სწავლულ-ეკონომისტთა შორის ინგლისელი ა. პიგუ (1877-1959) პირველია, რომელმაც საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები ფუნდამენტურად

გამოიკვლია და ამდენად, სამართლიანადაა მიჩნეული ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის'' მამამთავრად, მით უმეტეს იმ ფონზე, როდესაც იგი ნეოკლასიკური თეორიის წარმომადგენელია.

ა. პიგუმ სამეცნიერო მოღვაწეობის მიზნად დაისახა საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევის პრაქტიკული გზების ძიება ნეოკლასიკური თეორიის ძირითადი პარადიგმების საფუძველზე, როგორიცაა კლებადი საზღვრითი სარგებლიანობა, დოვლათის სუბიექტურ-ფსიქოლოგიური შეფასება და უტილიტარიზმის პრინციპი (უტილიტარიზმი - კონცეფცია, რომლის შესაბამისად ადამიანის ქცევას საფუძვლად უდევს ანგარება, რაიმე სარგებლის მიღების მოტივი, რაც მთელ მის საქმიანობას განსაზღვრავს). მისი მოღვაწეობის თავისებურებას შეადგენს ის გარემოება, რომ ჯერ ერთი, არა მარტო თანადროული პერიოდის ეკონომიკის საფუძვლიანი პოზიტიური თეორიული კვლევა განახორციელა, არამედ კაპიტალიზმის რეალური პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე შეიმუშავა არგუმენტირებული ნორმატიული სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის რეკომენდაციები; მეორე, ნეოკლასიკური თეორიის სხვა წარმომადგენლების ძირითადი დასკვნების სარისპიროდ მეცნიერულად ასაბუთებს ხელისუფლების მიერ ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებისა და სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრების აუცილებლობას. ამ მიმართულებით პიგუს ძირითადი სამეცნიერო შედეგებია:

პირველი, ნეოკლასიკურ თეორიაში პირველმა ფუნდამენტურად და სისტემურად გამოიკვლია საზოგადოებრივი კეთილდღეობის პრობლემა და შემოიღო ტერმინი ,,კეთილდღეობის სახელმწიფო", რომელიც შემდეგ ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს" ფორმით ფართოდ გავრცელდა მთელ მსოფლიოში;

მეორე, მრავალრიცხოვან ფაქტებზე დაყრდნობით განავითარა ა. მარშალის ბაზრის გვერდითი ეფექტების კონცეფცია და დაასაბუთა, რომ საბაზრო ეკონომიკას თავისუფალი კონკურენციის პირობებშიც კი ახასიათებს გარდაუვალი უარყოფითი შედეგები, რაც პირველ რიგში გამოიხატება შემოსავლების უსამართლო განაწილებასა და ასეთივე ურთიერთობებში თანმხლები დაპირისპირებით სოციალურ ფენებს შორის აუნაზღაურებელი დანაკარგებით. მისი აზრით, ბაზარი, ერთი მხრივ, ეკონომიკის ეფექტიანობას კი განაპირობებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, გარდაუვალად იწვევს რესურსებისა და შემოსავლების უსამართლო განაწილებას, ეკონომიკის განვითარების დამუხრუჭებას, სოციალურ კონფლიქტებს და აქედან გამომდინარე არანაკლებ მასშტაბურ საზოგადოებრივ ხარჯებს, რაც ხელს უშლის ეკონომიკური ოპტიმუმის მიღწევას. მათი პრევენცია და კომპენსაცია სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკაში ჩარევით და სათანადო სოციალური პოლიტიკის გატარებით;

მესამე, ა. პიგუს არგუმენტებით სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში ჩამოყალიბებული საბაზრო ფასები და შემოსავლები მხარეთა ინტერესებს კი შეესაბამება, მაგრამ წინააღმდეგობაში მოდის მიმდინარე და გრძელვადიან საზოგადოებრივ ინტერესებთან, რაც პერსტექტიული ინვესტირების და ეკონომიკური ზრდის მოტივებს ახშობს. ამდენად, ბაზარი გარდაუვალად წარმოშობს წინააღმდეგობას კერძო და სახელმწიფოებრივ ინტერესებს შორის, რაც მან ,,დივერგენციის'' ცნებით გამოხატა (დივერგენცია – ლათინური წარმოშობის სიტყვა, რომელიც გულისხმობს წარმოშობით მსგავსი მონათესავე მოვლენების, პროცესებისა და ობიექტების ნიშან-თვისებების დაშორებას ევოლუციური განვითარების პროცესში). ეს დაპირისპირება იმდენად ანტაგონისტური და მასშტაბურია, რომ მათი გადაწყვეტა მხოლოდ სახელმწიფოს ჩარევითაა შესაძლებელი;

მეოთხე, ა. პიგუს დასაბუთებით, შემოსავლებისათვის დამახასიათებელი კლებადი სარგებლიანობა განაპირობებს სახელმწიფოს მიერ მათი ისეთი სამართლიანი გადანაწილების შესაძლებლობას, როდესაც ღარიბი მოსახლეობის ცხოვრების დონე გაიზრდება უფრო მეტად, ვიდრე შემცირდება მდიდრებისა. ეს გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ დაბალი შემოსავლების ერთობლივი სარგებლიანობის ნაზრდი მეტია მაღალი შემოსავლების ჯამურ კლებაზე, რაც თავის მხრივ, უზრუნველყოფს მაქსიმალური საზოგადოებრივი კეთილდღეობას მიღწევას ისე, რომ უარყოფით ზემოქმედებას არ მოახდენს ბიზნესის მოტივაციაზე და ეკონომიკის განვითარებაზე. აქედან გამომდინარე, საერთო საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ზრდა სავსებით შესაძლებელია ეკონომიკის არსებული დონის პირობებში, ისე, რომ მოსახლეობის მდიდარი ფენის ინტერესები ნაკლებად ზარალდება. ამ მიზნის მიღწევა კი პროგრესიული გადასახადების და დოტაციის სისტემის შემოღებითაა შესაძლებელი;

მეხუთე, ა. პიგუმ გამოყო სახელმწიფოს მარეგულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკის ორი ფორმა – პირდაპირი და ირიბი. ეკონომიკაზე პირდაპირი ზემოქმედების მეთოდად მიიჩნია გადასახადები და სუბსიდირება. გადასახადები უნდა იყოს, ერთი მხრივ, პროგრესიული, ხოლო მეორე მხრივ – ოპტიმალური, დაფუძნებული მხარეთა ,,უმცირეს ერთობლივ მსხვერპლზე''. ირიბი ზემოქმედების მეთოდებად მიჩნეულია: კონტროლი ფასებზე, პროდუქციის გამოშვების მოცულობაზე, ხარისხზე და სხვა, რაც უპირველესად მონოპოლიების წინააღმდეგ იქნება გამოყენებული;

მეექვსე, ა. პიგუ საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ძირითად მაჩვენებლად მიიჩნევს ეროვნული შემოსავლის ანუ ,,ეროვნული დივიდენდის" ოდენობას, თუმცა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც შემოსავლები სამართლიანად ნაწილდება. უსამართლო განაწილების პირობებში შესაძლოა ერთ მოსახლეზე ეროვნული დივიდენდი გაიზარდოს, მაგრამ ეს მოხდეს შეძლებული უმცირესობის კიდევ უფრო გამდიდრებისა და დანარჩენი მოსახლეობის შემოსავლების შემცირების ხარჯზე.

საბოლოოდ ა. პიგუ აკეთებს დასკვნას, რომ საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიანი მდგრადი განვითარების, საყოველთაო კეთილდღეობისა და ეკონომიკური ოპტიმუმის მისაღწევად ბაზრის ,,უხილავი ხელის'' პოლიტიკა უნდა შეივსოს ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებით, თუნდაც იმიტომ, რომ ბაზრის მარეგულირებელ ფუნქციას საფრთხე არ შეექმნას.

ა. პიგუს უმთავრესი დამსახურებაა ცალკეული პიროვნებების, ბიზნესისა და საზოგადოებრივი ინტერესების ჰარმონიზაციის მიღწევის შესაძლებლობის დასაბუთება, რაც შემდეგ საფუძვლად დაედო ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს" თეორიის დამუშავებასა და განხორციელებას მსოფლიოს დიდ ნაწილში. მისი ძირითადი სამეცნიერო ნაშრომებია: ,,სიმდიდრე და კეთილდღეობა'' (1912), ,,კეთილდღეობის ეკონომიკური თეორია" (1920), ,,სამრეწველო აქტიურობის რყევა" (1929), ,,სტაციონარულ მდგომარეობათა ეკონომიკა" (1935).

ნეოლიბერალების სოციალური შეხედულებები. ნეოლიბერალიზმის ძირითადი სოციალური იდეები ასახულია მისი გამორჩეული წარმომადგენლების ლუდვიგ მიზესის (1881-1973), ალექსანდრ რიუსტოვის (1885-1963), ვალტერ ოიკენის (1991-1950), ლუდვიგ ერჰარდის (1897-1977), ვილჰელმ რიოპკეს (1899-1966), ფრიდრიხ ჰაიეკის (1899-1992), ალფრედ მიულერ-არმაკის (1901-1978)), მილტონ ფრიდმენის (1912-2006) და სხვათა ნაშრომებში, თუმცა თითოეული მათგანის მიხედვით მეურნე ადამიანის თავისუფლების საზღვრები განსხვავებულია და იცვლება საკმაოდ დიდ არეალში შეუზღუდავი სამეურნეო ქმედებებიდან და სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის სრული უგულვებელყოფიდან დაწყებული, მათი ქცევის რაციონალურ

სახელმწიფოებრივ რეგულირებასა და აქტიური სოციალური დაცვის მექანიზმის მოთხოვნამდე.

ნეოლიბერალიზმის წინააღმდეგობრივი ბუნების გამო ამჟამად მისი იდეებით თავიანთ ეკონომიკურ მსოფლმხედველობას ამართლებენ როგორც ულტრა-ლიბერალური, ისე რეგულირებადი სოციალური ეკონომიკის მომხრე ეკონომისტები და პოლიტიკოსები, რაც სერიოზულ გაუგებრობას იწვევს. ამიტომ ამ პრობლემას უფრო დეტალურად განვიხილავთ.

ნეოლიბერალიზმის ძირითად წარმომადგენელთა შეხედულების ანალიზი აჩვენებს, რომ ერთმანეთისაგან უნდა გაიმიჯნოს მემარჯვენე ნეოლიბერალიზმი, რომელიც სრულყოფილად თვლის მხოლოდ აბსოლუტურად თავისუფალ ბაზარს სახელმწიფოს ყოველგვარი ჩარევის გარეშე და მემარცხენე ნეოლიბერალიზმი – ,,ორდოლიბერალიზმი“, რომელიც ეკონომიკაში სახელმწიფოს რაციონალური ზომით ჩარევისა და სოციალური ორიენტაციის აუცილებლობას ასაბუთებს. მემარჯვენე ნეოლიბერალთა მტკიცებით სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკაში დასაშვებია ერთადერთი მიმართულებით – მან უნდა უზრუნველყოს საბაზრო ეკონომიკის სამართლებრივი ბაზის, ინფრასტრუქტურისა და ინსტიტუტების ფორმირება. ამის შემდეგ საბაზრო მექანიზმი დამოუკიდებლად დაარეგულირებს ეკონომიკას.

ნეოლიბერალიზმის მიმათულებათა ასეთი გამიჯნვა წერტილს დაუსვამს მისი იდეებით წინააღმდეგობრივ სპეკულაციას. ნეოლიბერალიზმის ამ ორი ფრთიდან საბოლოოდ გაიმარჯვა მენარცხენე მიმართულებამ, არა მარტო მიმდევრების რაოდენობით და დასაბუთებით, არამედ იდეების პრაქტიკული გამოყენების თვალსაზრისითაც – თანამედროვე ცივილიზებული ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოწყობას ამ მიმართულების იდეოლოგია დაედო საფუძვლად.

მემარჯვენე ნეოლიბერალიზმის წარმომადგენლები და მათი შეხედულებები. მემარჯვენე ნეოლიბერალები გამოირჩეოდნენ არა მარტო ლიბერალური ბაზრის იდეალიზაციით, არამედ მარქსისტული სოციალიზმის მწვავე კრიტიკით და წინასწარმეტყველებდნენ მის გარდაუვალ კრახს, რაც შემდეგში აღსრულდა კიდეც (ძირითადი წარმომადგენლები: ლ. მიზესი და ფ. ჰაიეკი).

ლუდვიგ მიზესი. ავსტრიული წარმოშობის ამერიკელი ეკონომისტი ლ. მიზესი (1881-1973) თავის ძირითად დასკვნებს აყალიბებს თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის ანტიპოდის – ცენტრალიზებულად რეგულირებადი მარქსისტული სოციალიზმის კრიტიკის ფონზე. იგი მსოფლიო სოციალისტური სისტემის დაშლამდე სამოცდაათი წლით ადრე ასაბუთებს მის უპერსპექტიობას და რღვევის გარდაუვალობას შემდეგი არგუმენტების საფუძველზე: ცენტრალიზებული გეგმური სოციალიზმი არ ითვალისწინებს რეალურ საბაზრო ფასებსა და მოთხოვნა-მიწოდებას, როგორც ეკონომიკის ძირითად რეგულატორებს. ასეთ სისტემაში ირღვევა ეკონომიკის წონასწორობა, შემოსავლები ვეღარ ფარავენ ხარჯებს, საქონელი იწარმოება არა ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, არამედ თვითმიზნად ქცეული აბსურდული გეგმების შესასრულებლად. ამის გამო ეკონომიკა იქცევა სახელმწიფოს მხრიდან ძალადობის მსხვერპლად და ,,გეგმურ ქაოსად“, რომელიც უკვე თვითონ მართავს პოლიტიკურ სისტემას და დაღუპვისაკენ მიაქანებს.

ლ. მიზესის აზრით, ეკონომიკაში ასეთ ჩარევას შედეგად მოჰყვება მასობრივი კორუფცია, ეკონომიკის ეფექტიანობის დაცემა, ინოვაციური იდეების ჩაკვლა, პროგრესის შეფერხება და სხვა. ეს ხდება მაშინ, როდესაც თავისუფალი ბაზარი ხასიათდება დემოკრატიულობით, სადაც მომხმარებელი მთავარი ფიგურაა და

შერჩეული საქონლის ყიდვის აქტით განსაზღვრავს ბიზნესის შემოსავლებს, ეკონომიკის სტრუქტურას და განვითარების მიმართულებებს. მისი შედეგებია სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება, ინოვაციების მასობრივი დანერგვა, წარმოების ეფექტიანობის ზრდა, ეკონომიკური პროგრესი და მოსახლეობის კეთილდღეობის მაღალი დონე. ამდენად, ლ. მიზესის კონცეფციით კერძო საკუთრებასა და ბუნებრივ წესრიგზე დამყარებული ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკა წარმოადგენს განვითარების ერთადერთ მისაღებ რაციონალურ გზას.

ფრიდრიხ ჰაიეკი. ფ. ჰაიეკი (1899-1992) წარმოშობით გერმანელი, ინგლისში მოღვაწე ეკონომისტი, ლ. მიზესის მსგავსად, რადიკალურად ეწინააღმდეგებოდა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევას და თვლიდა, რომ მხოლოდ სპონტანური – შინაგანი ბუნებრივი მიზეზებით, აუცილებლობით და კანონზომიერებებით განპირობებული საბაზრო წესრიგი უზრუნველყოფს დასახული სოციალურ-ეკონომიკური მიზნების მიღწევას და საზოგადოებრივ კეთილდღეობას. იგი მწვავედ დაუპირისპირდა ტოტალიტარულ სოციალისტურ ეკონომიკას, განიხილავს მას, როგორც „ეკონომიკურ მონობას" და ასაბუთებს მისი სრული რღვევის გარდაუვალობას. ამასთან, ჯერ კიდევ იმ დროს, როდესაც საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების კეინზური იდეები ურყევად იყო მიჩნეული და პრაქტიკით გამოცდილი, ასაბუთებს, რომ მხოლოდ ეკონომიკურ თავისუფლებაზე, ბუნებრივ წესრიგზე და შეუზღუდავ კონკურენციაზე დაფუძნებულ საბაზრო ეკონომიკას შეუძლია უზრუნველყოს ინოვაციური ცოდნის, უახლესი პროდუქტების, ახალი სრულყოფილი ტექნოლოგიების გავრცელება და ამდენად, ეკონომიკის პროგრესული განვითარება.

ადამიანის სამეურნეო თავისუფლების სფეროში ფ. ჰაიეკი იმდენად შორს წავიდა, რომ მოითხოვა ეკონომიკაში და სოციალურ ურთიერთობებში სახელმწიფოს სრული ჩაურევლობა. მისი აზრით, **ადამიანის თავისუფლება იზღუდება ერთადერთი პირობით – თითოეული ინდივიდის თავისუფლებამ არ უნდა დააზარალოს სხვათა უფლებები.** მეურნე ადამიანის უფლებებში ჩარევას, დამოუკიდებლად უზრუნველყოს საკუთარი კეთილდღეობა, ადრე თუ გვიან მივყავართ „ადმინისტრაციულ დესპოტიზმამდე" და საყოველთაო გაღატაკებამდე. მომდევნო ათწლეულებმა მისი შეხედულებების მართებულობა თავისუფალი ბაზრის იდეალურობის შესახებ ასევე არ დაადასტურა, რადგან მსოფლიოს დიდ ნაწილში სახელმწიფოს მიერ რეგულირებადი, ჰარმონიული და პროგრესულად განვითარებადი სოციალური ეკონომიკა ჩამოყალიბდა.

მემარცხენე ნეოლიბერალიზმის ძირითადი წარმომადგენლები და მათი შეხედულებები. მემარცხენე ნეოლიბერალური კონცეფცია წარმოიშვა XX საუკუნის 20-იან წლებში ჯერ ნეოკლასიკური მიმართულების, ხოლო შემდეგ კეინზიანობის საპირწონედ, მაგრამ ხასიათდება არა უკიდურესი მიდგომებით, არამედ ამ ორი წინააღმდეგობრივი მსოფლმხედველობის რაციონალური შერწყმის კლასიკურ მაგალითად გვევლინება. მისი ძირითადი წარმომადგენლებია: ა. რიუსტოვი (1885-1963), ვ. ოიკენი (1991-1950), ლ. ერჰარდი (1897-1977), ვ. რიოპკე (1899-1966) და ა. მიულერ-არმაკი (1901-1978). მსოფლიო დონის ამ უდიდესმა ეკონომისტებმა არა მარტო განუზომელი წვლილი შეიტანეს ეკონომიკის მეცნიერების განვითარებაში, არამედ ეწეოდნენ აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას, ეკავათ მაღალი სახელისუფლებო თანამდებობები და უშუალოდ მონაწილეობდნენ საკუთარი იდეების პრაქტიკულ განხორციელებაში.

ნეოლიბერალიზმის ეს მიმართულება, ერთი მხრივ, ემყარება ბაზრის სუბიექტთა თავისუფლების პრიორიტეტულობისა და საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის კლასიკურ იდეას, რომლის თანახმად სრულყოფილ კონკურენციაზე

დაფუძნებულ საბაზრო ეკონომიკას უნარი შესწევს დამოუკიდებლად გამოვიდეს კრიზისიდან და უზრუნველყოს მყარი საბაზრო წონასწორობა, ზრდის სტაბილური ტემპი და მაღალი ეფექტიანობა. მეორე მხრივ, მიიჩნევს, რომ რეალურ პირობებში საბაზრო ეკონომიკის შინაგანი მარეგულირებელი კონკურენციის მექანიზმის უწყვეტი კვლავწარმოება ვერ ხერხდება, რადგან მისი გავლენით გადარჩებიან და იმარჯვებენ ძლიერი ფირმები, რომლებიც საბოლოოდ მონოპოლისტებად იქცევიან.

რამდენადაც საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი ,,არატიპიური პათოლოგიების" მთავარი მიზეზი კონკურენციის შეზღუდვა და მონოპოლიების მიერ საბაზრო მექანიზმის დეფორმირებაა, მთავრობა ვალდებულია ჩაერიოს ისეთი ზომით, რომ ყოველმხრივ წაახალისოს კერძო საკუთრება, უზრუნველყოს სამეწარმეო თავისუფლება, დაიცვას კონკურენცია და არ დაუშვას ეკონომიკის მონოპოლიზაცია. სამეურნეო პროცესებში ჩართულობა კი მიზანშეწონილია იმ შემთხვევებში, როდესაც საბაზრო მექანიზმი დამოუკიდევლად ვერ უმკლავდება გამოწვევებს. შესაბამისად, მემარცხენე ნეოლიბერალთა მსოფლმხედველობის ძირითადი პრინციპია - **,,კონკურენცია ყველგან, სადაც ეს შესაძლებელია, რეგულირება იქ, სადაც აუცილებელია''**.

მემარცხენე ნეოლიბერალთა მტკიცებით ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევა დასაშვებია შემდეგი მიმართულებით:

პირველი, სახელმწიფოს მოვალეობაა აქტიურად დაიცვას თავისუფალი კონკურენცია და განახორციელოს მკაცრი ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა;

მეორე, ნეოკლასიკოსებისა და მემარჯვენე ნეოლიბერალებისაგან განსხვავებით, მემარცხენეები ასაბუთებენ, რომ აღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით, ხელისუფლებამ უნდა უზრუნველყოს ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს" ჩამოყალიბება, სოციალურად ორიენტირებული რეგულირებადი ეკონომიკის შექმნა და აქტიური სოციალური პოლიტიკის განხორციელება. შესაბამისად, ისინი გამოდიან აბსოლუტური საბაზრო ლიბერალიზმის წინააღმდეგ და მისი მხოლოდ მსუბუქი შეზღუდვის შესაძლებლობას უშვებენ. კეინზიანობისაგან საპირისპიროდ კი თვლიან, რომ სახელმწიფო ეკონომიკაში შედარებით ნაკლები ზომით უნდა ჩაერიოს.

მემარცხენე ნეოლიბერალიზმის ძირითად პარადიგმას შეადგენს, ერთი მხრივ, სამეწარმეო თავისუფლებისა და ეკონომიკის თვითრეგულირების საბაზრო მექანიზმის, ხოლო, მეორე მხრივ, მასში სახელმწიფოებრივი ჩარევის ოპტიმალური შერწყმა. მაგრამ, თუ სად გადის რაციონალური საზღვარი ამ ორ უკიდურეს მიდგომას შორის, ეს როგორც თვით ეკონომიკის თეორეტიკოსების, ისე პოლიტიკოსების მწვავე დისკუსიის საგანია.

გერმანულ ნეოლიბერალიზმს სხვაგვარად ვ. ოიკენის მიერ შერქმეულ სახელს _ ,,ორდოლიბერალიზმსაც'' უწოდებენ. გერმანული სიტყვა – **Ordo** წესრიგს ნიშნავს, ხოლო ორდოლიბერალიზმი გაიგება, როგორც სახელმწიფო ინსტიტუციურ წესრიგსა და შეზღუდულ ჩარევაზე დამყარებული საბაზრო ეკონომიკა.

ვალტერ ოიკენი. გერმანული ნეოლიბერალიზმის გამორჩეული წარმომადგენელი, ორდოლიბერალი და ფრაიბურგის სკოლის დამფუძნებელი ვ. ოიკენი (1991-1950) სამეცნიერო მოღვაწეობას იწყებს გასული საუკუნის ოციან წლებში პირველი მსოფლიო ომით ეკონომიკურად გაჩანაგებულ და დემორალიზებულ გერმანიაში და ასრულებს მისი იდეებით და აქტიური მონაწილეობით ჩამოყალიბებული სოციალური საბაზრო მეურნეობის პირობებში. მან თავიდანვე გააცნობიერა, რომ ეკონომიკის კლასიკური და ნეოკლასიკური თეორიის ფუნდამენტური დებულებები სამეურნეო პრაქტიკაში აღარ მუშაობდა, ვერ უზრუნველყოფდა უმუშევრობის დაძლევას, ინფლაციის მოთოკვასა და მეურნეობის გამოყვანას კრიზისიდან. მიმდინარე მოვლენების გამოკვლევის შედეგად იგი აკეთებს მკაფიო დასკვნას, რომ კრიზისული სიტუაციიდან ერთადერთი

გონივრული გამოსავალი სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებში სახელმწიფოს რაციონალური ზომით ჩარევა და ,,სამეურნეო წესრიგის'' დამყარებაა. მისი შეხედულებები კიდევ უფრო განამტკიცა ოცდაათიანი წლების უაღრესად სახიფათო მსოფლიო ,,ბაზრის ფიასკო“, რაც უშუალოდ აისახა მის ნაშრომებში, სადაც არა მარტო ეკონომიკის პრობლემების ფუნდამენტური თეორიული მხარეა საფუძვლიანად შესწავლილი, არამედ პრაქტიკული გადაწყვეტის გზებიცაა შეთავაზებული.

მომდევნო პერიოდში ვ. ოიკენმა სამეცნიერო მოღვაწეობა მარქსისტული სოციალიზმისა და კაპიტალისტური საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების კანონზომიერებათა გამოკვლევისაკენ წარმართა, რომელთა შორის, მისი არგუმენტაციით, განვითარების ერთადერთი მისაღები გზა საბაზრო ეკონომიკაა, თუმცა არა ისე, როგორც ნეოკლასიკოსებსა და მემარჯვენე ნეოლიბერალებს ესმით. მან მხარი დაუჭირა ე. წ. ,,მესამე გზას“ – რეგულირებადი სოციალური საბაზრო მეურნეობის ფორმით, რომელიც გააერთიანებს კაპიტალიზმისა და სოციალიზმის უპირატესობებს და საზოგადოების ჰარმონიულ პროგრესულ განვითარებას უზრუნველყოფს. მის უმთავრეს დამსახურებად მიჩნეულია, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს მიერ ინსტიტუციურად ორგანიზებული, ხოლო, მეორე მხრივ, ბუნებრივ წესრიგზე დამყარებული თავისუფალი ბაზრის შესახებ ახალი ეკონომიკური მსოფლხედველობის ჩამოყალიბება, რაც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ გერმანიაში საფუძვლად დაედო ,,სოციალური საბაზრო მეურნეობის“ კონცეფციის შექმნასა და პრაქტიკულ განხორციელებას.

ვ. ოიკენის ძირითადი სამეცნიერო წვლილია:

- ,,ეკონომიკური წესრიგის“ კონცეფციის შემუშავება;
- ახალი მიდგომები საზოგადოებრივი წყობის ფორმების შესახებ;
- კონკურენციისა და მონოპოლიზაციის პროცესების რეალისტური ხედვა;
- ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის პოლიტიკის თეორიული საფუძვლების ჩამოყალიბება და შესაბამისი პრინციპების შემუშავება.

,,ეკონომიკური წესრიგის“ კონცეფცია. ვ. ოიკენის კონცეფციიდან გამომდინარე ეკონომიკური (სამეურნეო) წესრიგის არსი იმაში გამოიხატება, რომ სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკაში ზღვარდებულია მის მიერ ისეთი ეკონომიკური სიტუაციის დამკვიდრებით, რომლის პირობებშიც სამეურნეო პროცესები მიმდინარეობს თავისთავად და სპონტანურად სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობის გარეშე. შესაბამისად, ეკონომიკური წესრიგში ვ. ოიკენი გულისხმობს ინსტიტუციურად მოწესრიგებულ საბაზრო მექანიზმს, რომელიც ყალიბდება სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში სახელმწიფოს აქტიური ძალისხმევით. ასეთი სახელმწიფოებრივი წესრიგი ორი მიმართულებით უნდა ჩამოყალიბდეს: პირველი, უზრუნველყოფლი იქნეს თავისუფალი კონკურენციის დაცვა, მონოპოლიზაციის ტენდენციების შეზღუდვა და უკვე არსებული მონოპოლიების მოქცევა ნორმატიულ ჩარჩოებში; მეორე, განხორციელდეს თავისუფალი კონკურენციის უარყოფითი ეფექტების, უპირველესად კი სოციალური უსამართლობის აღმოფხვრა.

ეკონომიკური წესრიგის შემადგენელი კომპონენტებია: მეურნეობრიობის სამართლიანი საკანონმდებლო სისტემა, კონკურენციისა და მონოპოლიზაციის რეგულირების ინსტიტუციური მექანიზმი, ოპტიმალური თანაფარდობა კერძო და სახელმწიფო საკუთრებას შორის, სახელმწიფოებრივი რეგულირების პირდაპირი და ირიბი მეთოდების რაციონალური შერწყმა. მისი დანიშნულებაა სამეურნეო სუბიექტების ინტერესების კოორდინაცია იმ მიზნით, რომ აღმოფხვრილი იქნეს წინააღმდეგობა მათ ინდივიდუალურ ქცევებსა და საზოგადოებრივ მიზნებს შორის. ვ.

ოიკენის მიერ 1936 წელს წამოყენებული **ეკონომიკური წესრიგის კონცეფცია** თავდაპირველად ფრაიბურგის სკოლის, ხოლო შემდეგში გერმანული სოციალური საბაზრო მეურნეობის ფუნდამენტად იქცა.

საზოგადოებრივი წყობის ფორმები. საზოგადოებრივი წყობის ფორმების მარქსისტული კლასიფიკაციის (პირველყოფილ-თემური საზოგადოება, მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, კაპიტალიზმი და კომუნიზმი) საპირისპიროდ ვ. ოიკენმა მათი ორი ფორმა გამოყო - ცენტრალიზებულად მართვადი მეურნეობა (მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, სოციალიზმი, ფაშიზმი) და საბაზრო მეურნეობა (კაპიტალიზმი), რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან სამეურნეო გეგმებისა და გადაწყვეტილებების მიღების მეთოდების მიხედვით. მათ შორის, საბაზრო მეურნეობა წმინდა სახით ემყარება ადამიანთა ინდივიდუალურ თავისუფლებას და რეგულირდება საბაზრო ფასების მექანიზმის საშუალებით, სადაც სახელმწიფო მხოლოდ ,,ღამის გუშაგის" ფუნქციებს ასრულებს. ცენტრალიზებული ეკონომიკა იმართება ზემდგომი ბიუროკრატიის ბრძანებების საფუძველზე, არ ითვალისწინებს საბაზრო მექანიზმის ფუნქციონირების კანონზომიერებებს და გადაქცეულია ,,სახალმწიფო ზემონოპოლიად". მისთვის დამახასიათებელი დეფექტებით. მეურნეობრიობის თითოეული ეს ფორმა პრაქტიკაში არსებობს არა წმინდა სახით, არამედ თავისთავში აერთიანებს საპირისპირო სისტემის ნიშნებსაც იმის მიხედვით, თუ როგორია სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის წარმართვის კონსტიტუციურად დაკანონებული პრინციპები. მათ შორის, გაცილებით პროგრესულია საბაზრო მეურნეობა, რადგან იგი უზრუნველყოფს ეკონომიკის უფრო მაღალ ეფექტიანობასა და საზოგადოებრივ კეთილდღეობას.

მეურნეობრიობის ეს ფორმები ყალიბდება არა სტიქიურად, არამედ სახელმწიფოს მიზანმიმართული ქმედებების შედეგად. წმინდა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სახელმწიფო გაცნობიერებულად არ ერევა ეკონომიკაში, ხოლო ცენტრალიზებული ეკონომიკა წარმოიშობა იმის შედეგად, რომ სახელმწიფო მთლიანად თავის თავზე იღებს მისი მართვის ყველა ბერკეტს.

კონკურენცია და მონოპოლიზაცია. ვ. ოიკენმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ბაზრის ფორმების (კონკურენციული, ნაწილობრივ ოლიგოპოლიური, ოლიგოპოლიური, ნაწილობრივ მონოპოლიური და მონოპოლიური ბაზრები) გამოკვლევას. მათ შორის, ფასი მხოლოდ სრულყოფილი კონკურენციის ბაზარზე ასრულებს სამეურნეო პროცესების რეგულატორის ფუნქციას. მონოპოლიები არა მარტო ფასებზე ახდენენ ძალადობრივ ზემოქმედებას, რაც იწვევენ ბაზრების დეფორმაციას და მისი თვითრეგულირების მექანიზმის რღვევას, არამედ **აყალიბებენ მონოპოლიურად დაბალ დისკრიმინაციულ ხელფასს**. ეს კი, ერთი მხრივ, ანგრევს შრომის ბაზარს, ხოლო მეორე მხრივ, აუარესებს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს და იწვევს სოციალურ დაპირისპირებას ისეთი დანაკარგებით, რომელიც თავისუფალი ბაზრის დადებითი ეფექტის დიდ ნაწილს გადაფარავს. რამდენადაც სრულყოფილი კონკურენცია შეუძლებელია მიღწეული იქნეს ,,ბაზრის უხილავი ხელის" პოლიტიკის პირობებში, იგი უნდა ჩამოყალიბდეს სახელმწიფოს მიერ სამართლებრივ ნორმებზე დაფუძნებული ,,კონკურენციული წესრიგით".

მონოპოლიები, როგორც ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის მცდარი პოლიტიკისა და სტიქიური საბაზრო ხელისუფლების გარდაუვალი ხინჯიანი შედეგი, წარმოიშობიან კონკურენციულ ბრძოლაში გამარჯვებისა და ამ საფუძველზე წარმოების კონცენტრაციის შედეგად, რომლებიც შემდეგ თავისი გავლენის ქვეშ აქცევენ სახელმწიფო მმართველობით ორგანოებს, არღვევენ საბაზრო წესრიგს, იწვევენ კრიზისებს და უზომოდ მდიდრდებიან მოსახლეობის ფართო ფენების გაღატაკების

ხარჯზე. შესაბამისად, ხდება სახელმწიფოსა და ეკონომიკის შერწყმა მახინჯი ფორმებით, რომლის დროსაც ხელისუფლება გამოხატავს არა სახელმწიფოებრივ, არამედ მსხვილი მონოპოლიების ინტერესებს. ამ სიტუაციიდან ერთადერთი გამოსავალია სახელმწიფოს მიერ ისეთი ეკონომიკური წესრიგის დამყარება, რომელიც შეზღუდავს მონოპოლიზაციის პროცესს და უზრუნველყოფს სრულყოფილ კონკურენციას.

სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრინციპები. ვ. ოიკენის დამსახურებაა ასევე სახელმწიფოს ,,ძალდაუტანებლობის ეკონომიკური პოლიტიკის" პრინციპების დამუშავება, რომლის თანახმად ეკონომიკა უნდა ფუნქციონირებდეს და ვითარდებოდეს არა ზემოდან მოსული ვოლუნტარისტული დირექტივებით, არამედ, ქვემოდან, საზოგადოებრივი ძალების შემოქმედებითი ძალისხმევის და კონკურენციის თავისუფლების გათვალისწინებით. ამასთან, სახელმწიფო პირდაპირ კი არ ერევა ეკონომიკაში, არამედ ახორციელებს ისეთ პოლიტიკას, რომელიც უზრუნველყოფს სამეურნეო წესრიგის ძირითადი და მარეგულირებელი პრინციპების დაცვას. ძირითადი პრინციპები უზრუნველყოფენ კონკურენციული წესრიგს, ხოლო მარეგულირებელი პრინციპები მიმართულია მონოპოლიებზე კონტროლსა და ბაზრის სხვა დეფექტების დაძლევაზე, უპირველესად კი – სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრებაზე.

ვ. ოიკენი ძირითად პრინციპებს მიაკუთვნებს: ეფექტური კონკურენტული საბაზრო გარემოს შექმნას, ფულის მიმოქცევის სტაბილიზაციას, კერძო საკუთრების დაცვას, კონტრაქტების დადების თავისუფლებას, ბაზარზე შესვლის თავისუფლებას, სამეურნეო გადაწყვეტილებებზე პიროვნული პასუხისმგებლობას, სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის თანმიმდევრულლობასა და მდგრადობას. მარეგულირებელი პრინციპებია: სახელმწიფოს სამართლიანი სოციალური პოლიტიკის განხორციელება, ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა და ეკონომიკის სტაბილიზაციის პოლიტიკა. ამასთან, სამეურნეო წესრიგი და ეკონომიკური პროგრესი მიიღწევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა იქნება მდგრადი და პროგნოზირებადი, რაც უზრუნველყოფს ნდობის ატმოსფეროს ჩამოყალიბებას მასშტაბური ინვესტიციების განხორციელებისათვის.

ვ. ოიკენის ძირითადი ნაშრომებია: ,,სახელმწიფო სტრუქტურების ცვლილებები და კაპიტალიზმის კრიზისი" (1932), ,,კაპიტალის თეორიის კვლევა" (1934), ,,ეროვნული ეკონომიკის საფუძვლები" (1940) და ,,ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი საფუძველი" (1952).

ალექსანდრე რიუსტოვი. ა. რიუსტოვი (1885-1963), ტერმინ ,,ნეოლიბერალიზმის'' ავტორი, მრავალმხრივი განათლების (ფილოსოფია, ეკონომიკა, სოციოლოგია, სამართალი, მათემატიკა, ბუნებათმცოდნეობა, ფიზიკა) მქონე გერმანელი ეკონომისტი, სამეცნიერო ასპარეზზე გამოდის XX საუკუნის 20-იან წლებში, როდესაც ერთმანეთს უკომპრომისოდ უპირისპირდება მარქსისტული კომუნიზმისა და ნეოკლასიკური ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკის იდეოლოგიები.

როგორც შესაბამისი კონცეფციების, ისე რეალური სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების – დასავლური კაპიტალიზმისა და რუსული ტოტალიტარული სოციალიზმის კრიტიკული გამოკვლევის საფუძველზე მან გააცნობიერა, რომ გარდაუვალი გახდა ისეთი რაციონალური კომპრომისის მოძიება უკვე უიმედოდ გაკოტრებულ ,,პალეოლიბერალიზს" და სახიფათო უპერსპექტივო ,,კოლექტიურ სოციალიზმს" შორის, რომელიც შეითავსებს ამ სისტემების დადებით მხარეებს და კაცობრიობას შესაძლებლობას შეუქმნის ღირსეულად იცხოვროს. მისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითად პარადიგმად იქცა გერმანელი ეკონომისტისა და სოციოლოგის

ფ. ოპენჰაიმერის (1864-1943) მოსაზრება კაპიტალიზმისა და კომუნიზმის უპირატესობათა შერწყმის შესახებ, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ,,მესამე გზის“ ფორმით, რომელსაც ,,თავისუფალი სოციალური მეურნეობა“ დაედება საფუძვლად. ა. რიუსტოვის არგუმენტაციით ასეთი სისტემის ფუნქციონირების ძირითადი პრინციპი უნდა გახდეს წინააღმდეგობრივი ეკონომიკურ-პოლიტიკური ტანდემი: ,,თავისუფალი ბაზარი – ძლიერი სახელმწიფო“, რომელიც სპონტანურად რეგულირდება საბაზრო მექანიზმით, ხოლო ჩარევა ,,სახელმწიფო ინტერვენციონიზმის“ პოლიტიკის ფორმით ხორციელდება მხოლოდ საგანგებო სიტუაციებში ბაზრის მოთხოვნების გათვალისწინებით.

ა. რიუსტოვი ,,ძლიერი სახელმწიფოს“ იდეის დასაბუთების დროს გამოდის იმ გარემოებიდან, რომ მსხვილ მონოპოლისტურ ბიზნესს ფინანსური ძლიერების გამო საშუალება აქვს თავისი ეგოისტური მიზნების მისაღწევად მავნე ზემოქმედება მოახდინოს ხელისუფლებაზე, რაც ასუსტებს საბაზრო მექანიზმს და საბოლოდ ისევ თავისუფალ მეწარმობას აზარალებს. ამიტომ ასეთი ქმედება შესაბამისი კანონმდებლობისა და ინსტიტუციების შექმნის გზით მკაცრად უნდა იქნას აღკვეთილი.

ა. რიუსტოვი ეთანხმება იმ დებულებას, რომ თავისუფალი კონკურენცია წარმოადგენს საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირების საფუძველთა საფუძველს, მაგრამ ამასთან ასაბუთებს, რომ იგი იმავდროულად, თავისი სტიქიური ბუნების გამო, გარდაუვალად წარმოშობს მონოპოლიებს და აძლიერებს მათ ნეგატიურ გავლენას ეკონომიკის ზრდასა და ეფექტიანობაზე. ამ ტენდენციების დაძლევა და ჭეშმარიტად თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის დაცვა შეუძლია მხოლოდ სახელმწიფოს, რისთვისაც ხელისუფლებას შესთავაზა შეექმნა ეფექტური ,,სახელმწიფო საბაზრო პოლიცია“ (ანტიმონოპოლიური სამსახური), რომელიც უზრუნველყოფდა ჯანსაღ საბაზრო კონკურენციას, აღკვეთდა მონოპოლიზაციის პროცესს და მკაცრ ეკონომიკურ და სამართლებივად მიზანშეწონილ ჩარჩოებში მოაქცევდა მათ საქმიანობას. ა. რიუსტოვის ეს და ბევრი სხვა სოციალურ-ეკონომიკური ინიციატივა პრაქტიკულად განხორციელდა როგორც გერმანიაში, ისე მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში.

ა. რიუსტოვის სამეცნიერო ნაშრომებია: ,,სიყალბე. თეორია და გადაწყვეტა“ (1908), ,,ბრძოლა ეკონომიკური ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებასთან“ (1923), ,,თანამედროვეობის ადგილის განსაზღვრა“ (1937), ,,ეკონომიკური ლიბერალიზმის ჩავარდნა“ (1945), ,,კაპიტალიზმსა და სოციალიზმს შორის“ (1945), ,,მრეწველობა და კულტურა“ (1955), ,,სამრეწველო სასწაულის უკანა მხარე“ (1961).

ვილჰელმ რიოპკე. ნეოლიბერალიზმის მომდევნო თვალსაჩინო შვეიცარიელი წარმომადგენელი ვ. რიობკე (1899-1966) სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის ასევე XX საკუნის 20-იან წლებში. მომდევნო ოცდაათიანებში იგი აქტიურად ემხრობა კეინზიანობას, თუმცა შემდგომ მკვეთრად ემიჯნება და საბოლოდ გადადის მემარცხენე ნეოლიბერალიზმის პოზიციებზე, მკვიდრდება როგორც სოციალური საბაზრო მეურნეობის თეორიის ერთ-ერთი გამორჩეული თეორეტიკოსი და თავის შეხედულებებს ,,მიზანშეწონილი სამეურნეო წესრიგის“ პარადიგმაზე ამყარებს.

ვ. რიობკე ამ ნაშრომებში ეკონომიკური სისტემების ორ ჯგუფს გამოყოფს _ საბაზროს და ტოტალიტარულს. საბაზრო სისტემაში ,,მიზანშეწონილი სამეურნეო წესრიგის“ საფუძველია ,,თავისუფლება“, რომელიც ეფუძნება ბაზრის, კონკურენციისა და თავისუფალი ფასწარმოქმნით დამკვიდრებულ წონასწორობას. ტოტალიტარული ეკონომიკური სისტემის (იმდროინდელ მსოფლიოში - ფაშიზმი და გეგმური სოციალიზმი) ქვაკუთხედს კი შეადგენს ,,ბრძანება“, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს მიერ გადაწყვეტილებების მიღებას ეკონომიკის ობიექტური კანონებისა და პირობების

გაუთვალისწინებლად, ვოლუნტარისტულ დაგეგმვას და შრომისადმი არაეკონომიკურ ადმინისტრაციულ იძულებას. იმის გამო, რომ ვერც ერთი ეს სისტემა ,,მიზანშეწონილ სამეურეო წესრიგს“ ვერ უზრუნველყოფს, აუცილებელი ხდება მესამე გზის მოძიება ,,სოციალური საბაზრო მეურნეობის“ სახით, სადაც საბაზრო ძალებზე დაყრდნობით (თავისუფალი კონკურენცია და საბაზრო ფასწარმოქმნა) მიიღწევა ,,ბუნებრივი სამეურნეო წესრიგი“, მოსახლეობის მაქსიმალურად შესაძლო კეთილდღეობა და სოციალური სამართლიანობა. ასეთმა მეურნეობამ თვისებრივად ახალ საფუძველზე უნდა გააერთიანოს არსებული სისტემების პრაქტიკით გამოცდილი დადებითი მხარეები, სადაც სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკით უზრუნველყოფილი იქნება სამეურნეო წესრიგი, შრომისა და სამეწარმეო საქმიანობის მაღალი მოტივაცია და ადამიანის შესაძლებლობათა სრული გამოვლენა-განვითარება.

თავისი მოღვაწეობის კეინზიანურ პერიოდში ა. რიობკე ახლებურად უდგება ეკონომიკური ციკლების რეგულირების პრობლემას. კერძოდ, თვლის, რომ ციკლური განვითარების დეპრესიის ფაზის ორი ფორმა არსებობს – პირველადი და მეორეული. პირველადი დეპრესია წარმოიშობა წინამდებარე აღმავლობის ფაზაში ჭარბი კაპიტალის დაგროვების შედეგად, რომლისგანაც ეკონომიკა კრიზისის ფაზაში თავისთავად სუფთავდება და ამდენად, სახელმწიფოს ჩარევა საჭირო არაა. მეორეული დეპრესიის ფაზაში მიმდინარეობს პირველადი დეპრესიის კუმულაციური (კუმულაციური – დაგროვებადი, განსაზღვრული მიმართულებით კონცენტრირებულად წარმართული პროცესი) გადაზრდა წარმოებისა და ფასების შემცირებაში, რომელიც დამოკიდებული არაა პირველადი დეპრესიის გამომწვევ მიზეზებზე. იმის გამო, რომ ბაზარს მისი დამოუკიდებლად დაძლევის უნარი არა აქვს, აუცილებელი ხდება სახელმწიფოს მიერ ფისკალურ პოლიტიკაზე დაფუძნებული ანტიკრიზისული პოლიტიკის განხორციელება. ნეოლიბერალურ პოზიციებზე გადასვლის შემდეგ ვ. რიობკემ პრინციპულად უარყო კეინზური ფისკალური პოლიტიკის კონცეფცია, რადგან მის გარდაუვალ შედეგად მიიჩნია მოუთოკავი ინფლაცია და სახელმწიფო ფინანსების კრიზისი.

ვ. რიობკეს კვლევის მეთოდოლოგიურ თავისებურებას მულტიდისციპლინარული მიდგომა წარმოადგენს, რომლის შესაბამისად იგი ეკონომიკურთან ერთად ფართოდ იყენებს ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, სოციოლოგიის, ისტორიისა და ეთიკის მეთოდოლოგიას და გამოდის იმ გარემოებიდან, რომ ეკონომისტი, რომელიც მხოლოდ ეკონომისტია, შეუძლებელია იყოს კარგი ეკონომისტი, რაც თანამედროვე პირობებში კიდევ უფრო აქტუალური გახდა.

ვ. რიობკეს ძირითადი ნაშრომებია: ,,კონიუნქტურა“ (1922), ,,კრიზისი და კონიუნქტურა“ (1932), ,,თანამედროვეობის საზოგადობრივი კრიზისი“ (1942), ,,საზოგადოებრივი წესრიგი“ (1948) და ,,ჰუმანური საზოგადოება“ (1950).

ალფრედ მიულერ-არმაკი. გერმანელი სწავლული-ეკონომისტი და პოლიტიკური მოღვაწე, რეალური გერმანული სოციალიზმის შემოქმედის ლ. ერჰარდის თანამებრძოლი ა. მიულერ-არმაკი (1901-1978) დიდ სამეცნიერო წვლილთან ერთად გამოირჩევა იმით, რომ ნეოლიბერალებიდან პირველმა 1946 წელს დაასაბუთა და სამეცნიერო ხმარებაში შემოიტანა ტერმინი ,,სოციალური საბაზრო მეურნეობა‘‘. მისი განმარტებით ასეთ მეურნეობაში იგულისხმება სოციალურ-ეკონომიკური წესრიგი, სადაც სახელმწიფოს მიერ მიზანმიმართულად ორგანიზებულ ჯანსაღ კონკურენციაზე დაფუძნებული საბაზრო ეკონომიკა წარმოშობს სოციალური პროგრესის საიმედო გარანტიებს და ამდენად, თვითონ კონკურენცია ქმნის ეკონომიკურ ბაზას სოციალური პროგრამების ეფექტური ორგანიზაციისათვის.

ა. მიულერ-არმაკის მტკიცებით, ტოტალიტარული ეკონომიკური სისტემებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ახშობენ როგორც მეწარმეობის, ისე დაქირავებულების ინიციატივის თავისუფლებას და ამდენად, ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივებს, სოციალური საბაზრო მეურნეობა უზრუნველყოფს ერთი შეხედვით შეუთავსებელი მიზნების – სოციალური სამართლიანობის, ბაზრის სუბიექტების ინტერესთა ჰარმონიის, მდგრადი ეკონომიკური ზრდისა და ეფექტიანობის ერთდროულ მიღწევას. ამ ურთულესი, მანამდე გადაუწყვეტი პრობლემის გადაჭრა შესაძლებელია ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებით, რომლის ძირითადი ინსტრუმენტებია:

პირველი, ფულის მასის სტაბილიზაციის პოლიტიკა;

მეორე, საგადასახადო პოლიტიკა, რომელმაც ერთი მხრივ, სოციალური ღონისძიებების განხორციელებაზე შეღავათიანი გადასახადების დაწესებით, ხოლო, მეორე მხრივ, მაღალი შემოსავლებისა და ქონების პროგრესიული დაბეგვრის გზით უნდა უზრუნველყოს სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის განხორციელება, მოქალაქეთა კეთილდღეობის ამაღლება და სოციალური სამართლიანობა;

მესამე, საბიუჯეტო ხარჯების პოლიტიკა, რომლითაც ერთდროულად იქნება უზრუნველყოფილი სოციალური თანასწორობა და ბაზრის ყველა მონაწილის ინიციატივების მოტივაცია;

მეოთხე, სტრუქტურული საკუთრებრივი პოლიტიკა, რომელიც წაახალისებს კერძო სექტორის გაფართოებას, დაქირავებული სამუშაო ძალის დანაზოგების ინვესტირება-თანამონაწილეობას ბიზნესში და მსხვილი საკუთრების დემონოპოლიზაციას.

მიულერ-არმაკის განსაკუთრებული დამსახურება ორდოლიბერალიზმის განვითარებაა. კერძოდ, თუ ვ. ოიკენის აზრით თვით სოციალური სამართლიანობა, როგორც კონკურენციული წესრიგის შინაგანი ელემენტი და შედეგი, დამოუკიდებლად უზრუნველყოფს საბაზრო მეურნეობის ეფექტიან ფუნქციონირებას, მიულერ-არმაკის მტკიცებით სახელმწიფომ გარედან უნდა განახორციელოს ისეთი სოციალური პოლიტიკა, რომელიც გამოათანაბრებს სამეურნეო საქმიანობის უსამართლო შედეგებს. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკაში კონკურენციის როლზე არსებული შეხედულებები გადაჭარბებულია. ეკონომიკა სტაბილურად და ეფექტიანად მუშაობს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც თავისუფალი კონკურენცია ორგანულად ეხამება სახელმწიფოს მიერ სინქრონულად წარმართულ სოციალურ და მარეგულირებელ პოლიტიკას. ასეთ სისტემაში სოციალური მიზნები თამაშობენ ისეთივე მნიშვნელოვან როლს, როგორსაც ეკონომიკური მიზნები ისე, რომ იგი ახამებს ეკონომიკურ და სოციალურ პოლიტიკას. მასში ურთიერთობა მეწარმეებსა და დაქირავებულ მუშაკებს შორის ემყარება ,,სოციალური პარტნიორობის" პრინციპს, რომელმაც მინიმუმამდე უნდა დაიყვანოს სოციალური დაპირისპირების რისკი. აქედან მომდინარეობს ა. მიულერ-არმაკის სოციალურ-ეკონომიკური მსოფლმხედველობის ძირითადი პარადიგმა: **,,ბაზრებზე თავისუფლების პრინციპისა და სოციალური თანასწორობის პრინციპის შეხამება".**

ა. მიულერ-არმაკის ძირითადი სამეცნიერო ნაშრომებია: ,,ეკონომიკური რეგულირება და საბაზრო მეურნეობა" (1947), ,,წინადადებები სოციალური საბაზრო მეურნეობის განცორციელებაზე" და ,,სოციალური საბაზრო მეურნეობის პრინციპები" (1965).

ლუდვიგ ერჰარდი და მისი სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმა. მემარცხენე ნეოლიბერალიზმის იდეების მიხედვით შემუშავებული სოციალური საბაზრო მეურნეობის (ეკონომიკის) მოდელის დასრულებული კონცეფცია პირველად შემუშავდა და პრაქტიკულად განხორციელდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ გერმანიაში ამ

მიმართულების თვალსაჩინო წარმომადგენლის ლ. ერჰარდის (1897-1977) ხელმძღვანელობით. თუმცა ამ პროცესს წინ უძღოდა მე-19 საუკუნის ოთხმოციან წლებში გერმანიის კანცლერის ო. ბისმარკის სოციალური რეფორმები და მთელ მომდევნო პერიოდში ამერიკელი და ევროპელი, მათ შორის, განხილული გერმანელი სწავლული-ეკონომისტების მიერ ჩატარებული ფუნდამენტური თეორიული გამოკვლევები.

წინამორბედებსა და თანადროულ თანამოაზრეებზე დაყრდნობით ლ. ერჰარდმა ჩამოაყალიბა ახალი დასრულებული სოციალურ-ეკონომიკური მსოფლმხედველობა, რომლის თანახმად **თანამედროვე თავისუფალი ბაზარი უნდა იყოს ერთი მხრივ, სახელმწიფოს მიერ ინსტიტუციურად ორგანიზებული, რეგულირებული და სოციალურად ორიენტირებული, ხოლო მეორე მხრივ, შინაგან ბუნებრივ წესრიგსა და თავისუფალ კონკურენციაზე დამყარებული.** ამ დიდი რეფორმატორის შეხედულებები სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების თეორიულ და პრაქტიკულ საკითხებზე ასახულია 1957 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში, ,,კეთილდღეობა ყველასათვის''.

ლ. ერჰარდის ძირითადი სამეცნიერო ნაშრომებია: ,,გერმანიის დაბრუნება მსოფლიო ბაზარზე'' (1953), ,,კეთილდღეობა ყველასათვი“ 1957) და მოხსენებისა და სტატიების კრებული ,,გერმანიის ეკონომიკური პოლიტიკა. სოციალური საბზრო მეურნეობის გზა“ (1962).

,,სოციალური საბაზრო ეკონომიკის გერმანული მოდელი“ გარკვეული მოდიფიკაციებით შემდეგში ჯერ დასავლეთ ევროპის, ხოლო შემდეგ დანარჩენ მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში დაინერგა. ეს მოდელები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან იმით, თუ როგორია სოციალური პროგრამების დაფინანსება, ბაზრის თავისუფლება, ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მასშტაბები, სახელმწიფოს წილი ეკონომიკაში, სახელმწიფო ბიუჯეტის როლი ეროვნული შემოსავლის გადანაწილებაში და სხვა [ნ. ჭითანავა, ლ. თაკალანძე, 2008. გვ. 44].

ამდენად, ნეოლიბერალიზმის ძირითადი წარმომადგენლების იდეების განხილვა აჩვენებს, რომ მათ არსებითი ტრანსფორმაცია განიცადეს ბაზრის სრული თავისუფლების მოთხოვნიდან რეგულირებადი სოციალური მეურნეობის კონცეფციამდე. ამასთან, თუ პროცესს ისტორიულ ჭრილში განვიხილავთ, ეს გარემოება მხოლოდ სწავლულ-ეკონომისტთა პოლიტიკური თუ სამეცნიერო გემოვნებით ან სუბიექტური მენტალური ჰუმანურობით კი არ იყო ნაკარნახევი, არამედ ეკონომიკის განვითარების ობიექტური კანონზომიერებებით განპირობებულ გარდაუვალ შედეგს წარმოადგენს. ამიტომ, როდესაც ჩვენში ცალკეული პოლიტიკოსები და ეკონომისტები ნეოლიბერალიზმზე დაყრდნობით კატეგორიულად მოითხოვენ სრულიად თავისუფალი ეკონომიკის ფორმირებას, ეს ნიშნავს როგორც თანამედროვე პოლიტიკურ-ეკონომიკური ცოდნისა და მსოფლიო გამოცდილების, ისე დამკვიდრებული რეალობის უარყოფას და წარსულში, ჯუნგლის კანონებზე დაფუძნებულ ეკონომიკაზე დაბრუნების მცდელობას.

მიუხედავად იმისა, რომ კლასიკურ, ნეოკლასიკურ და მემარჯვენე ნეოლიბერალურ თეორიასთან შედარებით მემარცხენე ნეოლიბერალიზმი აშკარად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობის ჰუმანიზაციისა და თავისუფალი ბაზრის პათოლოგიების დაძლევის მიმართულებით, იგი მაინც გარდამავალ ეტაპს წარმოადგენს გაცილებით სრულყოფილი „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის“ ჩამოყალიბების გზაზე, რომელმაც დასრულებული სახე სოციალური ეკონომიკის შვედურ მოდელში მიიღო.

ჯონ კეინზის სოციალური შეხედულებები. მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან ოცდაათიან წლებამდე ჩამოყალიბებულმა კრიტიკულად სახიფათო სისტემურმა პოლიტ-ეკონომიკურმა და სოციალურმა კრიზისმა თვალსაჩინო გახადა ნეოკლასიკური თეორიის უუნარობა, აეხსნა მათი გამომწვევი მიზეზები და დაესახა შექმნილი კატასტროფული სიტუაციიდან გამოსვლის გზები. ეს ბრწყინვალედ შეძლო ჯ. კეინზმა (1883-1946), რომელმაც არა მარტო გამოიკვლია ერთი შეხედვით გამოუვალი გლობალური კრიზისის გამომწვევი მიზეზები, არამედ ამ საფუძველზე წინამორბედებისაგან განსხვავებული კუთხით მეცნიერულად დაასაბუთა ახალ შეცვლილ პირობებში ეკონომიკაში, მათ შორის სოციალურ ურთიერთობებში, სახელმწიფოს აქტიური ჩართულობის აუცილებლობა, რითაც ეკონომიკის მეცნიერებაში რევოლუციური გადატრიალება მოახდინა. ეს აღმოჩენა შემდეგში ეკონომიკის ზოგადი თეორიის ახალ მიმართულებათა უმთავრეს პარადიგმად იქცა, უპირველესად საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიისთვის. კერძოდ, ჯ. კეინზმა აჩვენა, რომ თვითდინებაზე მიშვებული და ბაზრის ,,უხილავ ხელზე“ დამყარებული ეკონომიკა გარდაუვალად წარმოშობს სოციალურ უსამართლობას, უმუშევრობას და სიღარიბეს, რაც თავის მხრივ, გამანადგურებელ საფრთხეს უქმნის საზოგადოების მდგრად პოლიტიკურ განვითარებას. ამიტომ ეკონომიკის მინდობა მხოლოდ კერძო ბიზნესსა და ბაზარზე, მისი სტაბილური განვითარებისა და საზოგადოებრივი კეთილდღეობისათვის უსაფრთხო არაა. მდგომარეობას კიდევ უფრო ამძიმებს ეკონომიკის ციკლური განვითარება, რის გამოც აუცილებელი ხდება მისი სახელმწიფოებრივი რეგულირება და ,,თავისუფალი ეკონომიკური ძალებისამი ლაგამის ამოდება“, თუნდაც ისეთი მკაცრი ღონისძიებების გატარებით, როგორიცაა შემოსავლების გადანაწილება მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი ნაწილის სასარგებლოდ.

ჯ. კეინზმა თავისი ძირითადი დებულებები ეკონომიკის რეგულირებისა და სოციალიზაციის აუცილებლობის შესახებ ჩამოაყალიბა ფუნდამენტური ნაშრომის – ,,დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია“ ბოლო თავში – ,,დასკვნითი შენიშვნები სოციალურ ფილოსოფიაზე, რაზეც შეიძლება მიგვიყვანოს ზოგადმა თეორიამ“. შემოსავლების ზრდის პირობებში მოხმარებისა და ინვესტირებისადმი მიდრეკილების კანონზომიერებების გამოკვლევის საფუძველზე იგი მიიჩნევს, რომ სრული დასაქმების მიღწევამდე კაპიტალისა და ამდენად, ეკონომიკის ზრდა მუხრუჭდება მოხმარებისადმი სუსტი მიდრეკილებით, რის გამოც შემოსავლების გადანაწილების გზით ამ პროცესის გაძლიერებაზე მიმართული სახელმწიფოებრივი ღონისძიებები ეკონომიკური ზრდისათვის ფრიად ხელსაყრელი იქნება [ჯ. კეინზი, 1995, გვ. 406-407]. ეს გარემოება მიუთითებს ცენტრალიზებული სახელისუფლებო კონტროლის შექმნის აუცილებლობაზე. სახელმწიფომ გავლენა უნდა მოახდინოს მოხმარებისადმი მიდრეკილებაზე ნაწილობრივ საგადასახადო სისტემის, ნაწილობრივ პროცენტის ნორმის ფიქსირებით და სხვა ხერხებით [ჯ. კეინზი. იქვე, გვ. 411].

აქედან გამომდინარე შემოსავლების გადანაწილება და ამ საფუძველზე სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრება აუცილებელია არა მარტო ჰუმანური, არამედ ინვესტიციების სტიმულირების, სრული დასაქმებისა და ბიზნესის განვითარების ინტერესების თვალსაზისითაც. თუ მთავრობის ფუნქციების გაფართოება ვინმეს ,,შემაძრწუნებელ თავდასხმად მოეჩვენება, მე პირიქით ვიცავ მას, როგორც ერთადერთ პრაქტიკულად შესაძლო ამოცანას – აცილებულ იქნას არსებული ეკონომიკური ფორმების სრული დაშლა და როგორც პირობა პირადი ინიციატივის წარმატებული ფუნქციონირებისათვის“ [ჯ. კეინზი. იქვე, გვ. 414]. ამასთან, ,,სოციალიზაციის აუცილებელი ღონისძიებები შეიძლება შევიტანოთ თანდათანობით,

საზოგადოების ჩამოყალიბებული ტრადიციების რღვევის გარეშე“ [ჯ. კეინზი. იქვე, გვ. 412].

ნაშრომის ბოლოს ჯ. კეინზი მიმართავს მისი დასკვნების მიმართ სკეპტიკურად განწყობილ კონსერვატორებს: ,,ხომ არ ითვლება ამ იდეების განხორციელება მოჩვენებით ოცნებად?“ და იქვე სცემს პასუხს: ,,პრაქტიკოსი ადამიანები, რომლებიც საკუთარ თავს თვლიან ინტელექტუალური გავლენებისაგან სრულიად ხელშეუხებლად, ჩვეულებრივ წარსულის რომელიმე ეკონომისტის მონებად ითვლებიან. უგუნურები ხელისუფლებაში, რომელთაც ზეციური ხმა ესმით, თავიანთ ახილებულობას ღებულობენ რომელიმე აკადემიური მჯღაბნელის ქმნილებიდან“ [ჯ. კეინზი. იქვე, გვ. 416-417].

ჯ. კეინზის და მისი და მიმდევრების იდეები არ დარჩენილა მხოლოდ ნაშრომებში. მათი გამოყენებით მოხერხდა მეოცე საუკუნის ოცდაათიანი წლების კატასტროფული ეკონომიკური კრიზისის დაძლევა აშშ-ში და დიდ ბრიტანეთში, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ – მთლიანად დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. თუ გავითვალისწინებთ იმდროინდელ კრიტიკულ საერთაშორისო პოლიტიკურ, სამხედრო და სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებას, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ჯ. კეინზმა კალმით შეძლო მსოფლიო ცივილიზაციის გადარჩენა და ისტორიის ბორბლის წაღმა შემობრუნება.

ჯ. კეინზმა სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური როლის გაძლიერების აუცილებლობის დასაბუთებით მძლავრი მიძგი მისცა საყოველთაო კეთილდღეობის თეორიის ჩამოყალიბებასა და დანერგვას მსოფლიოს დემოკრატიულ ქვეყნებში. იგი მთელი თავისი მოღვაწეობის პროცესში აქტიურად უჭერდა მხარს ამ იდეას და მიაჩნდა, რომ სახელმწიფოს უმთავრესი მისია საყოველთაო კეთილდღეობის დამკვიდრებაა.

უ. ბევერიჯის სოციალური შეხედულებები. საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის ერთ-ერთ შემოქმედად და განმახორციელელად მიჩნეულია ჯ. კეინზის თანამოაზრე ბრიტანელი მრავალმხრივი საზოგადო მოღვაწე (ექსპერტი, პოლიტიკოსი, ლონდონის ეკონომიკური სკოლის ხელმძღვანელი, პარლამენტარი და რეფორმატორი) უ. ბევერიჯი (1879-1963). იგი თვლიდა, რომ სიღარიბის დაძლევის ძირითადი გზაა დასაქმება და მთელი თავისი შემოქმედებითი ძალისხმევა და პრაქტიკული მოღვაწეობა ამ მიმართულებით წარმართა. მეოცე საუკუნის ოცდაათიან წლებში იგი მიდის დასკვნამდე, რომ მომავალი ეკუთვნის შერეულ ეკონომიკას, სადაც განხორციელდება ერთი მხრივ, ეკონომიკის ძირითადი დარგების ნაციონალიზაცია და კერძო საკუთარების შენარჩუნების პირობებში მოხდება სახელმწიფოებრივი დაგეგმვა, ხოლო მეორე მხრივ, ნაწილობრივ შეიზღუდება თავისუფალი საბაზრო ფასწარმოქმნა. ამ პერიოდიდან უ. ბევერიჯის მოღვაწეობაზე დიდ გავლენას ახდენს ჯ. კეინზის იდეები და მასთან აქტიური თანამშრომლობა.

უ. ბევერიჯის მოღვაწეობასა და თვით საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს დამკვიდრებაში გარდამტეხ ეტაპად ითვლება მის მიერ 1942 წელს დიდი ბრიტანეთის პარლამენტში წაკითხული მოხსენება: ,,სრული დასაქმება თავისუფალ საზოგადოებაში’’, რომელშიც აისახა ასეთი სახელმწიფოს ფუნქციონირების პრინციპები, დასაბუთდა გარანტირებული მინიმალური ხელფასის იდეა, ნაჩვენები იქნა სახელმწიფოს ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის ერთიანობის აუცილებლობა, რომელიც უპირველესად მოსახლეობის სრულ დასაქმებაზე უნდა იყოს მიმართული.

ამ მოხსენების შემდეგ შეიქმნა ბრიტანეთის რეკონსტრუქციის კომიტეტი მისივე თავმჯდომარეობით, რომელსაც დაევალა ყველა სოციალური პროექტის გაერთიანება ერთიან კოორდინირებულ გეგმად. ამ საფუძველზე მომზადებულ და პარლამეტისათვის

წარდგენილ ახალ მოხსენებაში ,,სოციალური დაზღვევა და სოციალური მომსახურების სხვა სახეები“ აისახა დეტალურად დამუშავებული პრაქტიკული რეკომენდაციები. მასში საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს პროექტი განხილულია კეინზიანური მაკროეკონომური კონცეფციის თვალსაზრისით, ყველაზე არსებითი ნიშნის გამოყოფით – სახელმწიფოს მიერ პასუხისმგებლობის აღება მოქალაქეთა კეთილდღეობის ღირსეული დონის მიღწევაზე.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ბევერიჯის გეგმის საფუძველზე ბრიტანეთში განხორციელდა ძირეული სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმები საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს დამკვიდრებისათვის, რომელსაც კეინზ-ბევერიჯის სახელით მოიხსენიებენ და ამჟამადაც საფუძვლად უდევს ამ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მოწყობას. ეს სისტემა ცნობილია **სოციალური ეკონომიკის ბევერიჯულ მოდელად,** რომელიც ევროპის ბევრ ქვეყანაში, აშშ-სა და კანადაში გამოიყენება.

გ. მიურდალის სოციალური შეხედულებები. საყოველთაო კეთილდღეობის თეორიის შემდგომი განვითარება მოხდა მე-20 საუკუნის 50-70-იან წლებში შვედი გ. მიურდალის (1898-1987) და ამერიკელი ჯ. გელბრეითის მჭიდრო თანამშრომლობით, რომლებიც თვლიდნენ, რომ სახელმწიფოს მიერ სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა არა მარტო ჰუმანური და სამართლიანია, არამედ საზოგადოების პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობის აუცილებელ პირობასაც წარმოადგენს.

ამ პრობლემაზე გ. მიურდალის ძირითადი ნაშრომია წიგნი ,,კეთილდღეობის სახელმწიფოს საზღვრებში: ეკონომიკური დაგეგმვა და მისი საერთაშორისო შედეგები“ (1960), სადაც ავტორის კონცეფცია აგებულია კლასიკური და ნეოკლასიკური თეორიების კრიტიკის ფონზე, რომლებმაც, მისი აზრით, უარყვეს **ეკონომიკის თეორიის მორალური პრობლემები.** პარადიგმა იმის შესახებ, რომ ,,ბაზრის უხილავ ხელზე“ დაფუძნებული კონკურენტული ბაზრები ოპტიმალურობით ხასიათდებიან, მართებულია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გამოვრიცხავთ განაწილების უსამართლო ხასიათს. შესაბამისად, იმის გამო, რომ თავისუფალი ბაზარი სპონტანურად და პერმანენტულად წარმოშობს სოციალურ უსამართლობას მისი სახიფათო შედეგებით, ამდენად, ბაზრების ოპტიმალური მდგომარეობა რეალობაში არ არსებობს.

გ. მიურდალის დასაბუთებით, **სოციალურ უთანასწორობას დანარჩენ ფაქტორებთან ერთად იწვევს ის გარემოება, რომ მდიდარი ადამიანების შესაძლებლობა დაუმსახურებლად მიითვისონ საზოგადოებრივი სიმდიდრის დამატებითი ნაწილი, იზრდება გაცილებით სწრაფად, ვიდრე მათი რეალური შემოსავლები და კაპიტალი, რაც ბაზრის ოპტიმალურ ფუნქციონირებას გამორიცხავს, მათ შორის იმ სეგმენტში, რომელიც შექმნილი დოვლათის განაწილებასთანაა დაკავშირებული.** ამდენად, საბაზრო ეკონომიკის შეუფერხებელი ფუნქციონირება და მდგრადი განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს პირობებში, სადაც რეგულირდება როგორც ეკონომიკა, ისე სოციალური ურთიერთობები. ასეთი ეკონომიკა ემყარება საკუთრების მრავალფეროვნებას, სახელმწიფოებრივ რეგულირებას, პროგნოზირებას, დაგეგმვას და აქტიურ სოციალურ პოლიტიკას, მიმართულს შემოსავლების სამართლიან განაწილებაზე, თითოეული მოქალაქის თვითრეალიზაციის თანაბარ სასტარტო პირობებზე. გ. მიურდალის მიერ შემუშავებული ეს კონცეფცია საფუძვლად დაედო ,,საბაზრო ეკონომიკის რეალური შვედური მოდელის'' შექმნას, რომელიც დღემდე სანიმუშოდაა მიჩნეული.

ჯ. გელბრეითის სოციალური შეხედულებები. ჯ. გელბრეითი (1908-2006) ითვლება გ. მიურდალის სოციალური კონცეფციის გამგრძელებლად. მისი აზრით, საუკეთესო ეკონომიკური სისტემა ისაა, რომელიც აერთიანებს საბაზრო ეკონომიკისა და

სოციალიზმის დადებით მხარეებს, ახდენს მათ ,,კონვერგენციას“ და ამ საფუძველზე ხალხის ფართო მასებს უზრუნველყოფს ყოველივეთი, რაც მათ ყველაზე მეტად სჭირდებათ (კონვერგენცია - ლათინური წარმოშობის სიტყვა, რაც გულისხმობს წარმოშობით განსხვავებული მოვლენების, პროცესებისა და ობიექტების ნიშან-თვისებების დაახლოებასა და შერწყმას ევოლუციური განვითარების შედეგად). შესაბამისად, ასეთი ეკონომიკური სისტემის მდგრადი განვითარების აუცილებელი პირობაა არა მდიდარი ადამიანების მხარდაჭერა, არამედ ყველაზე ღარიბი მოქალაქეების ეკონომიკური აქტიურობის სტიმულირება. თუმცა სახელმწიფომ ისინი დაუმსახურებელ კმაყოფაზე კი არ უნდა აიყვანოს, არამედ საკუთარი თავისა და ოჯახის რჩენის ღირსეული პირობები და მოტივები შეუქმნას, რაც შესაბამისი რეფორმებითა და სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების რეგულირებითაა შესაძლებელი.

ასეთი რადიკალური ცვლილებების განხორციელების აუცილებლობას, სხვა მიზეზებთან ერთად, განაპირობებს ის გარემოებაც, რომ თანამედროვე ეკონომიკას არეგულირებს არა მარტო თავისუფალი კონკურენცია და ,,ბაზრის უხილავი ხელი“, ან თუნდაც ყველაზე მდიდარი მესაკუთრე-მეწარმეები, არამედ უპირატესად მსხვილი კორპორაციების მაღალანაზღაურებადი ტექნოკრატია, რომლებისთვისაც უცხოა როგორც სახელმწიფოებრივი ინტერესები, ისე სოციალური პრობლემები. ისინი ბიზნესის გაძლიერების, ფირმის პრესტიჟის ამაღლების, გაფართოების და ფინასური სტაბილურობის მიღწევის გზით მხოლოდ საკუთარი შემოსავლების გასაზრდელად იღვწიან, რისთვისაც უხეშად ერევიან ბაზრის ფუნქციონირების პროცესში, აკონტროლებენ მას და საბოლოოდ თვითრეგულირების მექანიზმის ჩამოშლას იწვევენ. ეს კი გარდაუვალად წარმოშობს უმუშევრობას, სოციალურ უსამართლობას და მოსახლეობის ფართო მასების ცხოვრების პირობების გაუარესებას.

პოლ სამუელსონის სოციალური შეხედულებები. ნეოკლასიკური სინთეზის თეორიის თვალსაზრისი სოციალური პრობლემებისადმი ჩამოყალიბებული აქვს პ. სამუელსონს ვ. ნორდჰაუსთან ერთად გამოცემულ ,,ეკონომიკის“ მეორე ტომში, სადაც იგი ერთმანეთს უდარებს, ერთი მხრივ, დანაკარგებს, რასაც სახელმწიფოს მიერ სოციალური პოლიტიკის განხორციელება იწვევს (განაწილების გაბერილი ადმინისტრაციული ხარჯები, გადასახადების გადამხდელთა და დახმარების მიმღებთა სამეურნეო აქტიურობის მოტივაციის დაქვეითება, ბიზნესის ეფექტიანობის შემცირება და სხვა), ხოლო მეორე მხრივ, დადებით ეფექტს, რასაც ეს პროგრამები იწვევენ და ასკვნის, რომ ,,სოციალური პროგრამები ხელს უწყობენ მწარმოებლურობისა და ეფექტიანობის გადიდებას და არ ამცირებენ გამოშვებას. სიღარიბის მანკიერი წრის გაწყვეტით ჩვენ ხელს შევუწყობთ კვალიფიკაციის ამაღლებას და ადამიანისეული კაპიტალის გადიდებას... ეს პროგრამები წარმოადგენენ ინვესტიციებს, რომლებიც რესურსებს დღეს მოითხოვენ, ხვალინდელი მწარმოებლურობის გასადიდებლად“ [პ. სამუელსონი, ვ. ნორდჰაუსი, 2000, გვ. 465].

სოციალური სახელმწიფოს შექმნის ქართული გამოცდილება. მეოცე საუკუნის დასაწყისში კაპიტალისტური საზოგადოების ჩარჩოებში სოციალური პრობლემების თეორიულ კვლევასა და 1918-1921 წლებში რეალურ ცხოვრებაში დანერგვაში დიდი წვლილი შეიტანეს ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა, რომლებმაც ევროპელ სწავლულებსა და პოლიტიკოსებს მთელი ოცდაათი წლით გაუსწრეს (წარმომადგენლები ნ. ჟორდანია, ს. ჯიბლაძე, ნ. ჩხეიძე, ნ. რამიშვილი, ა. ჩხენკელი, ე. გეგეჭკორი, ი. წერეთელი და სხვები). მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდის ქართველი სოციალ-დემოკრატები მარქსიზმის გავლენას ჯერ კიდევ განიცდიან, მკვეთრად გაემიჯნენ რუსულ ბოლშევიზმს, რომელიც მიზნად ისახავდა პროლეტარიატის

სისხლიანი დიქტატურის დამყარებას და მათგან განსხვავებით ევროპაში საბაზრო ეკონომიკაზე დაფუძნებული პირველი დემოკრატიული სოციალური სახელმწიფო ჩამოაყალიბეს.

რუსეთისა და ევრაზიისმცოდნეობის პროფესორი ს. ჯონსი აღნიშნავს: საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია იყო დემოკრატიული მოძრაობა, რომელმაც წინა პლანზე სოციალური კლასები კი არ წამოსწია, არამედ მოქალაქეები. მათ სჯეროდათ, რომ საქართველო ევროპის ნაწილია და ამ გარემოების გათვალისწინებით თავიანთ სამოქმედო პრინციპებად აირჩიეს პლურალიზმი, ადამიანის და კერძო საკუთრების უფლებების დაცვა. ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა მე-20 საუკუნის ევროპაში შექმნეს ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული სახელმწიფოებრივი მოდელი პოლიტიკური და სოციალური თვალსაზრისით, სადაც ხელისუფლება ცდილობდა დაებალანსებინა, ერთი მხრივ, სამეწარმეო, ხოლო მეორე მხრივ, გლეხთა და მუშათა უფლებები. ისინი ცდილობდნენ კეთილდღეობის პრობლემები გადაეწყვიტათ სოციალური ეკონომიკის დახმარებით და არა კერძო ინიციატივების შეზღუდვით. მათ მსოფლიოში პირველებმა შექმნეს ლიბერალური დემოკრატიისა და ეკონომიკური პლურალიზმის საფუძვლები და პოლიტიკური მოწყობის ინოვაციური მოდელი, რომელიც დამყარებული იყო შერეულ ეკონომიკაზე და სახელმწიფოს პასუხისმგებლობაზე საზოგადოების კეთილდღეობისა და ქონების სამართლიანი გადანაწილების უზრუნველყოფის მისაღწევად. ეს იყო სოციალ-დემოკრატიული მოდელის წინამორბედი, რომელიც ევროპაში მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გავრცელდა **[https://issuu.com/observer-diplomat/docs/diplomat-may/s/ 10577566]**.

ქართველი სოციალ-დემოკრატების მიერ განხორციელებული სოციალური ღონისძიებები ითვალისწინებდა:

- სახელმწიფოს მიერ პასუხისმგებლობის აღებას მოქალაქეთა კეთილდღეობის ამაღლებასა და სოციალურ უფლებებზე;

- მიწათმფლობელებისაგან ჭარბი მიწის გამოსყიდვას და გადაცემას გლეხობისათვის;

- მუშათა უფლებების დაცვის მიზნით შრომის სამართლიანი კანონმდებლობის შექმნას მათივე აქტიური ჩართულობითა და ევროპის სოციალისტური პარტიების ფუნდამენტური მოთხოვნების გათვალისწინებით;

- კერძო საკუთრების უფლების დაცვის სამართლებრივი მექანიზმების შექმნას, როდესაც სახელმწიფოს ხელში ქონების გადასვლა შესაძლებელი იყო მხოლოდ საგანგებო შემთხვევებში გამოსყიდვის გზით;

- განათლების სისტემის რადიკალური რეფორმის განხორციელება.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მოწყობის მოდელი მოიწონეს იმდროინდელმა ცნობილმა ევროპელმა თეორეტიკოსებმა და პოლიტიკოსებმა, მეორე სოციალისტური ინტერნაციონალის ლიდერმა კ. კაუცკიმ, ასევე ბელგიელ სოციალისტთა ლიდერმა ვანდერლენდემ და ბრიტანელ ლეიბორისტთა ლიდერმა მაკდონალდმა. მათ საქართველოში ვიზიტის დროს რეალური ვითარების გაცნობის შემდეგ საქართველოს სოციალურ-დემოკრატიული სახელმწიფოს მოდელი შეაფასეს, როგორც ევროპული სოციალური სახელმწიფოების მომავალი, სადაც მოქალაქე იქნება დაცული, უზრუნველყოფილი და უფლებებით გარანტირებული [https://ge.boel.org/ en/2018/11/22/ georgien-neu-bushstabiert-politik-und].

თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ევროპის დანგრეული ეკონომიკის სწრაფ აღორძინებასა და აყვავებაში გადამწყვეტი როლი სწორედ სოციალურ-ეკონომიკურმა რეფორმებმა ითამაშა, მაშინ

ცხადი ხდება, რომ არა აგრესიული ბოლშევიკური რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს ოკუპაცია და ძალადობრივი ე. წ. ,,გასაბჭოება“, ამჟამად ევროპის ერთ-ერთი წარმატებული ქვეყანა ვიქნებოდით.

საქართველოში ერთი საუკუნის წინათ გაცილებით მტრულ გარემოცვაში სოციალური სახელმწიფოს შექმნის წარმატებული, თუნდაც მოკლევადიანი პრეცენდენტი მეტყველებს, რომ თანამედროვე პირობებში, როდესაც უკეთეს საშინაო და საგარეო ვითარებასთან ერთად ყოველმხრივ დასაბუთებული კონცეფციები და პრაქტიკით მრავალგზის შემოწმებული ევროპული გამოცდილებაც არსებობს, ჩვენს ქვეყანაში მისი ხელახალი აღორძინება სავსებით რეალურ ამოცანას წარმოადგენს.

ნაშრომის ძირითადი დასკვნები

1. რუსეთის კომუნისტური იმპერიისაგან ძალადობრივად თავსმოხვეული მარქსისტული სოციალიზმის კრახიდან სამი ათეული წლის შემდეგ საქართველო აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს შორის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური თვალსაზრისით ერთ-ერთ ყველაზე ჩამორჩენილ ქვეყნად ჩამოყალიბდა. ეს ხდება იმ ფონზე, როდესაც ამ ქვეყნების დიდი ნაწილი განვითარების დონით უკვე მიუახლოვდა დასავლეთ ევროპას.

2. ჩამორჩენის მიზეზების ძიება აჩვენებს, რომ მათ შორის უმთავრესი სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობის მოდელის არასწორად შერჩევაა. კერძოდ, აღნიშნულმა ქვეყნებმა „შოკური თერაპიით“ დაწყებული რეფორმა მიიჩნიეს არა უწყვეტი პროგრესის პანაცეად, არამედ გააცნობიერეს, რომ ლიბერალური ბაზარი მხოლოდ დროებითი საშუალებაა ეკონომიკის გამოსაცოცხლებლად, რომელიც ადრე თუ გვიან ამოწურავს თავის შესაძლებლობებს და სახიფათო გვერდითი ეფექტების გამო განვითარების მუხრუჭად და საფრთხედ გადაიქცევა. ამიტომ ოთხმოცდაათიანი წლების მეორე ნახევრიდან გადავიდნენ რეფორმირების მომდევნო ეტაპზე და საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოები ჩამოაყალიბეს, რეგულირებადი, ინოვაციური, სოციალური საბაზრო ეკონომიკით, რაც მათი მრავალმხრივი პროგრესის უმთავრეს მიზეზად იქცა.

3. აღმოსავლეთ ევროპის ყველა წარმატებულ ქვეყანაში რეფორმები განხორციელდა არა ქაოსურად, ვოლუნტარისტული მიდგომებით, არამედ წამყვანი ეკონომისტების მიერ შემუშავებული მეცნიერულად დასაბუთებული სტრატეგიის საფუძველზე, რომლის ფუნდამენტს მკაფიო სოციალური ორიენტაცია შეადგენს.

4. მეოცე საუკუნის ორმოცდაათიანი წლებში ასეთ ეკონომიკაზე მასობრივად გადავიდნენ დასავლეთ ევროპის და დანარჩენი მსოფლიოს დემოკრატიული ქვეყნები, რომლის იდეოლოგიური საფუძველი ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიაა“. ამ თეორიის თანახმად სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრება სავსებით მიღწევადია ევოლუციური გზით – კერძო საკუთრების შენარჩუნების, პოლიტიკური დემოკრატიის გაღრმავებისა და სახელმწიფოს მიერ რეგულირებადი ბაზრის პირობებში. მოცემულ ვითარებაში, მორალურად გაცვეთილი ,,გვამური“ ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკის გაიდეალება ნიშნავს ისტორიის დინების წინააღმდეგ ცურვას შესაბამისი ნეგატიური შედეგებით – პერმანენტულ პოლიტიკურ და სოციალურ კონფლიქტებში ჩაბმული ღარიბი ქვეყნის დონეს ვერასოდეს გავცდებით.

5. ეკონომიკის მეცნიერებაში ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს“ ცნება (სინონიმი – სოციალური სახელმწიფო) პირველად მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში ჯ. კეინზის მიერ იქნა შემოტანილი, ხოლო რეალობაში აშშ იმდროინდელმა რეფორმატორმა პრეზიდენტმა ფ. რუზველტმა დაამკვიდრა. თუმცა მისი იდეური

საფუძვლები ათასწლეულების წინათ, ჯერ კიდევ პირველი ცივილიზაციის ქვეყნებში ჩაისახა და მუდმივი ევოლუციის შედეგად სათანადოდ მატერიალიზდა თანადროულ სახელმწიფოთა ეკონომიკასა და პოლიტიკაში. ამ პროცესის შედეგი იყო ძველი, სოციალურად დამძიმებული ეკონომიკური სისტემების კანონზომიერი ცვლა ახლით (მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, ლიბერალური კაპიტალიზმი, რეგულირებადი სოციალური კაპიტალიზმი), რომლებიც ჰუმანურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან ერთად ეკონომიკური პროგრესის გაცილებით მაღალ ტემპებს უზრუნველყოფდნენ. ამ მოვლენის მიზეზია ის გარემოება, რომ ახალი სისტემები განაპირობებდა როგორც უფრო მაღალ სამეწარმეო და შრომით მოტივაციას, ისე კლასთა შორის შედარებით ჰარმონიულ ურთიერთობებს, რომლის პირობებში ეროვნული ძალისხმევა ხმარდება არა დაპირისპირებასა და ნგრევას, არამედ აღმშენებლობას.

6. სოციალური მიღწევების მიუხედავად ეკონომიკის მონოპოლიზაციის შედეგად კლასობრივი დაპირისპირება გამწვავდა XX საუკუნის 20-იან წლებში, როდესაც თვითდინებაზე მიშვებული საბაზრო ეკონომიკისა და მწვავე კლასობრივი დაპირისპირების ფონზე სწავლულ ეკონომისტთა შრომებში სულ უფრო მკაფიოდ იკვეთება საბაზრო ურთიერთობების შენარჩუნების პირობებში სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრების პრობლემა. შესაბამისად, დაიწყო საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის ჩამოყალიბების პროცესი. კვლევა კიდევ უფრო გაძლიერდა 30-იანი წლების გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში, როდესაც მოსახლეობის ცხოვრების დონე იმდენად გაუარესდა თანამდევი სახიფათო პოლიტიკური და სოციალური პროტესტით, რომ თვით მსოფლიო ცივილიზაციას შეექმნა მომაკვდინებელი საფრთხე.

7. ამჟამად ქართველ ეკონომისტებსა და პოლიტიკოსებს შორის დომინირებს აზრი, თითქოს ქვეყანაში სოციალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ძირითადი ხელისშემშლელი ფაქტორი ეკონომიკის დაბალი დონეა. თუმცა ევროპის პოსტსოციალისტური ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების ანალიზი საპირისპიროზე მეტყველებს, რომ ქვეყნის ეკონომიკური პროგრესი უპირველესად სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკითაა განსაზღვრული, ხოლო განვითარებული ეკონომიკა, თავის მხრივ, სოციალური პროგრამების დაფინანსების შესაძლებლობას ზრდის. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს ძალისხმევა ორივე ამ მიმართულებით წარმოშობს მძლავრ ურთიერთგამაძლიერებელ სინერგიულ ეფექტს და პროგრესის მძლავრ მოტივებს. შესაბამისად, ჩამორჩენის ჯადოსნური წრის გასარღვევად რეფორმები ეკონომიკური და სოციალური მიმართულებით სინქრონულად უნდა წარიმართოს.

8. XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული საბაზრო ეკონომიკის სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა პრობლემების კვლევაში განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვით მსოფლიო მასშტაბის ეკონომისტებს ა. პიგუს, ჯ. კეინზს; ნეოლიბერალური სკოლის მემარცხენე ფრთის წარმომადგენლებს – ვ. ოიკენს, ლ. ერჰარდს, ა. რიუსტოვს, ვ. რიოპკეს და ა. მიულერ-არმაკს, ასევე შვედ გ. მიურდალს, ბრიტანელ უ. ბევერიჯს, ამერიკელებს – ჯ. გელბრეითს, პ. სამუელსონს, მ. ფრიდმენს და სხვებს, რომლებსაც „კეთილდღეობის ეკონომისტებსაც“ უწოდებენ.

9. ნეოკლასიკოსი ინგლისელი ა. პიგუ მეოცე საუკუნის გამორჩეულ სწავლულ-ეკონომისტთა შორის პირველია, რომელმაც საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები ფუნდამენტურად გამოიკვლია და დაამკვიდრა ტერმინი - „საყოველთაო კეთილდღეობა“. მან სამეცნიერო მოღვაწეობის მიზნად დაისახა საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევის გზების ძიება ნეოკლასიკური თეორიის ძირითადი

პარადიგმების საფუძველზე, თუმცა სხვა წარმომადგენლების სარისპიროდ მეცნიერულად ასაბუთებს ხელისუფლების მიერ ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებისა და სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრების აუცილებლობას.

ა. პიგუმ დაასაბუთა, რომ საბაზრო ეკონომიკას თავისუფალი კონკურენციის პირობებშიც კი ახასიათებს გარდაუვალი უარყოფითი შედეგები, უპირველესად სოციალური უსამართლობის ფორმით, რაც იწვევს უკომპრომისო დაპირისპირებას სოციალურ ფენებს შორის – ,,დივერგენციას“ მასშტაბური ეკონომიკური დანაკარგებით. მათი პრევენცია და კომპენსაცია კი სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკაში ჩარევით და სათანადო სოციალური პოლიტიკის გატარებით. შემოსავლებისათვის დამახასიათებელი კლებადი სარგებლიანობა განაპირობებს სახელმწიფოს მიერ მათი ისეთი სამართლიანი გადანაწილების შესაძლებლობას, როდესაც ღარიბი მოსახლეობის ცხოვრების დონე გაიზრდება უფრო მეტად, ვიდრე შემცირდება მდიდრებისა. ეს უარყოფით ზემოქმედებას არ მოახდენს ბიზნესის მოტივაციაზე და ეკონომიკის განვითარებაზე. აქედან გამომდინარე, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ზრდა სავსებით შესაძლებელია ეკონომიკის არსებული დონის პირობებში. ამ მიზნის მისაღწევად ბაზრის ,,უხილავი ხელის“ პოლიტიკა უნდა შეივსოს ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებით.

10. ამჟამად ჩვენში ნეოლიბერალიზმის იდეებით თავიანთ მსოფლმხედველობას უპირატესად თავისუფალი ,,არქელიბერალური’’ ეკონომიკის მომხრეები ამართლებენ. თუმცა ანალიზი აჩვენებს, რომ მასში მკაფიოდ იკვეთება ორი საპირისპირო მიმართულება – მემარჯვენე ნეოლიბერალიზმი, რომელიც სრულყოფილად თვლის თავისუფალ ბაზარს სახელმწიფოს ყოველგვარი ჩარევის გარეშე (ლ. მიზესი და ფ. ჰაიეკი) და მემარცხენე ნეოლიბერალიზმი – ,,ორდოლიბერალიზმი‘‘, რომელიც ეკონომიკაში სახელმწიფოს რაციონალური ზომით ჩარევისა და სოციალური ორიენტაციის აუცილებლობას ასაბუთებს (ვ. ოიკენი, ლ. ერჰარდი, ვ. რიოპკე, ა. რიუსტოვი, ა. მიულერ-არმაკი, მ. ფრიდმენი). ნეოლიბერალიზმის ამ ორი ფრთიდან საბოლოოდ გაიმაჯვა მენარცხენე მიმართულებამ არა მარტო სამეცნიერო დასაბუთებით, არამედ პრაქტიკული გამოყენებითაც – იგი ჯერ ,,გერმანული საბაზრო მეურნეობის მოდელს’’, ხოლო შემდეგ თანამედროვე დემოკრატიული ქვეყნების საკმაო ნაწილის სოციალურ-ეკონომიკურ მოწყობას დაედო საფუძვლად.

11. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს თეორიის ერთ-ერთ შემოქმედად და განმახორციელებლად მიჩნეულია ბრიტანელი საზოგადო მოღვაწე უ. ბევერიჯი. მისი არგუმენტაციით მომავალი ეკუთვნის შერეულ ეკონომიკას, სადაც განხორციელდება, ერთი მხრივ, ეკონომიკის ძირითადი დარგების ნაციონალიზაცია და კერძო საკუთარების შენარჩუნების პირობებში მოხდება სახელმწიფოებრივი დაგეგმვა, ხოლო მეორე მხრივ, ნაწილობრივ შეიზღუდება თავისუფალი საბაზრო ფასწარმოქმნა. ბევერიჯის გეგმის საფუძველზე ბრიტანეთში განხორციელებული ძირეული სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმები ამჟამადაც მისი სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობის საფუძველს წარმოადგენს.

12. მემარცხენე ნეოლიბერალიზმი გარდაუვალ ეტაპს წარმოადგენს გაცილებით სრულყოფილი ,,საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს“ თეორიის ჩამოყალიბების გზაზე, რომელმაც დასრულებული სახე მიიღო მე-20 საუკუნის 50-70-იან წლებში გამოჩენილი ეკონომისტების – შვედი გ. მიურდალის და ამერიკელი ჯ. გელბრეითის თანამშრომლობით შემუშავებულ ,,სოციალური ეკონომიკის შვედურ მოდელში“. ისინი თვლიდნენ, რომ სახელმწიფოს მიერ სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა არა მარტო ჰუმანური და სამართლიანია, არამედ საზოგადოების პოლიტიკური, ეკონომიკური და

სოციალური სტაბილურობის აუცილებელ პირობასაც წარმოადგენს. გ. მიურდალის დასაბუთებით სოციალურ უთანასწორობას დანარჩენ ფაქტორებთან ერთად იწვევს ის გარემოება, რომ მდიდარი ადამიანების შესაძლებლობა, დაუმსახურებლად მიითვისონ საზოგადოებრივი სიმდიდრის დამატებითი ნაწილი, იზრდება გაცილებით სწრაფად, ვიდრე მათი რეალური შემოსავლები და კაპიტალი, რაც სამართლიანობას და ბაზრის ოპტიმალურ ფუნქციონირებას გამორიცხავს. საბაზრო ეკონომიკის შეუფერებელი ფუნქციონირება და მდგრადი განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს პირობებში, სადაც რეგულირდება როგორც ეკონომიკა, ისე სოციალური ურთიერთობები. ასეთი ეკონომიკა ორიენტირებულია შემოსავლების სამართლიან განაწილებაზე, სოციალური რისკებისაგან დაცულობასა და თითოეული მოქალაქის თვითრეალიზაციის თანაბარ სასტარტო პირობებზე. გ. მიურდალის მიერ შემუშავებული ეს კონცეფცია, რეალიზებული ,,სოციალური ეკონომიკის შვედურ მოდელში'', დღემდე სანიმუშოდაა მიჩნეული.

13. დასავლეთ ევროპაში სოციალური სახელმწიფოების ჩამოყალიბებამდე სამი ათეული წლით ადრე კაპიტალისტური საზოგადოების ჩარჩოებში სოციალური პრობლემების თეორიულ კვლევასა და დანერგვაში დიდი წვლილი შეიტანეს ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა, რითაც ისინი მკვეთრად გაემიჯნენ რუსულ ბოლშევიზმს, რომელიც მიზნად ისახავდა პროლეტარიატის სისხლიანი დიქტატურის დამყარებას. განხორციელებული სოციალური ღონისძიებები ითვალისწინებდა სახელმწიფოს მიერ პასუხისმგებლობის აღებას მოქალაქეთა კეთილდღეობის ამაღლებასა და სოციალურ უფლებებზე, გლეხობისათვის მიწის გადაცემას, შრომის სამართლიანი კანონმდებლობის შექმნას, კერძო საკუთრების უფლების დაცვას და სხვა.

თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ საქართველოში ჯერ კიდევ ერთი საუკუნის წინათ შეიქმნა სოციალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბების წარმატებული პრეცენდენტი, თანამედროვე პირობებში, როდესაც საამისოდ ყოველმხრივ დასაბუთებული კონცეფციები და პრაქტიკით შემოწმებული ევროპული გამოცდილებაც არსებობს, მისი ხელახალი აღორძინება სავსებით რეალურ ამოცანას წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. თეთრაული ა. საბაზრო ეკონომიკის ქართული მოდელი და მისი თავისებურებანი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი I, თბილისი, 2001, გვ. 20-29;
2. კეინზი ჯ. დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია, ქუთაისი, 1995.
3. კურატაშვილი ალფ. სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის პრობლემები და მათი გადაჭრის პრინციპულად ახალი თეორიული საფუძვლები, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი ,,ეკონომისტი“, 2017,N 2.
4. კურატაშვილი ანზ. სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პრობლემები, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი ,,ეკონომისტი“, 2011, N 2).
5. რამიშვილი ვ. ფილოსოფია, თბილისი, 2010.
6. სამუელსონი პ. ნორდჰაუსი ვ. ეკონომიკა, ტ. II, თბილისი, 2000.

7. სანთელაძე ნ. საქართველოში ეკონომიკის რეფორმირების მაკრო- და მიკროასპექტები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტომი I. თბილისი, 2000.

8. სისვაძე ა. ინოვაციებზე ორიენტირებული სოციალურ საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების კონცეპტუალური პრობლემები საქართველოში. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, 2016.

9. სისვაძე ა. ევროპული ტიპის სოციალურ ეკონომიკაზე გადასვლის კონცეპტუალური პრობლემები საქართველოში, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, 2019.

10. ჩიქავა ლ. საქართველოს ეკონომიკის სოციალური არაორიენტირებულობა და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტომი I. თბილისი, 2000. გვ. 5-26.

11. ჭითანავა ნ. თაკალანძე ლ. სოციალური ეკონომიკა – ფორმირება და განვითარება. I ნაწილი. თბილისი, 2008.

12. Блауг М., Экономическая мысль в ретроспективе. 4-е изд. М. 1994.

13. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество. М. 1969.

14. Мизес Л. Человеческая деятельность. Трактат по экономической науке. Челябинск. 2005.

15. Мюллер-Армак А. Принципы социального рыночного хозяйства. социальное рыночное хозяйство. М. 1999.

16. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. М. 1995.

17. Ойкен В. Основы национальной экономики. М. Экономика, 1996.

18. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: В 2 т. М. 1985.

19. Рёпке В. Коренные вопросы хозяйственного порядка // Теория хозяйственного порядка. Фрайбургская школа и немецкий неолиберализм. Под ред. В. П. Гутника. М. 2002.

20. Социальное рыночное хозяйство – основоположники и классики / Ред.-сост.: К. Кроуфорд, С.И. Невский, Е.В. Романова; предисл. К. Кроуфорд; Фонд Конрада Аденауэра. М., 2017.

21. Фридмен М. Методология позитивной экономической науки. М. 1994.

22. Эрхард Л. Благосостояние для всех. М. 1991.

23. Эрхард Л. Полвека размышлений: Речи и статьи. М. 1993.

24. Хайек Ф. Смысл конкуренции / Индивидуализм и экономический порядок. М. 2001.

25. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма. М. Новости, 1992.

26. https://ru.wikipedia.org/wiki/ spisok- stran-po-tempam-rosta vvp ru.wikipedia.org/wiki/ spisok- stran-po-tempam-rosta vvp.

27. https://issuu.com/observer-diplomat/docs/diplomat-may/s/ 10577566.

28. https://ge.boel.org/en/2018/11/22/georgien-neu-bushstabiert-politik-und.

29. https://ru.wikipedia.org/wiki/. VVP na dushu naselenia v stranax mira.

30. https://ru.wikipedia.org/wiki. Indeksi selovecheskogo razvitia v stranax mira.

31. https://imhttps://ru.wikipedia.org/wiki/. Srednaia zarabotnaia plata v stranax mira.

32. https://www.masterforex-v.org/wiki/pension.html.

33. https://immi-i.com/rejting-stran-mira-po-urovnyu-zhizni-2020/. https://gtmarket.ru/ratings/education-index.

35. https://gtmarket.ru/ratings/global-education-expenditure.

36. https://knoema.ru/atlas/topics. koeficient djini v stranax mira.

Ilia (Aziko) Sisvadze

THE THEORY OF WELFARE STATE: ORIGIN AND EVOLUTION

Summary

The article discusses the theory of Welfare state, its origin and evolution.

ლეილა ღუდუშაური

საოპერაციო რისკის მართვის გამოწვევები და გადაწყვეტის გზები

ანოტაცია. *თანამედროვე საბანკო პრაქტიკაში საოპერაციო რისკის ადეკვატური მართვა წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს საბანკო რისკების გონივრული მართვის სისტემაში. აქედან გამომდინარე სავსებით ბუნებრივია ამ ბოლო პერიოდში ის განსაკუთრებული ყურადღება, რომელსაც იჩენს ბაზელის კომიტეტი საოპერაციო რისკის გამომწვევი ფაქტორების შესწავლისა და მისი რაციონალური მართვის საკითხებისადმი.*

სტატიაში განხილული და გაანალიზებულია კომერციული ბანკის საოპერაციო რისკის გამომწვევი ფაქტორები, მისი შეფასებისა და მართვის თანამედროვე მეთოდები და გამოთქმულია მოსაზრება მათი შემდგომი დახვეწის მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: *ბაზელის კომიტეტი; საოპერაციო რისკის გამომწვევი ფაქტორები; საოპერაციო რისკის მართვის მეთოდები: ძირითადი ინდიკატორის მიდგომა; სტანდარტიზებული მიდგომა; რისკის განსაზღვრის გაფართოებული სისტემა.*

შესავალი

საოპერაციო რისკი განისაზღვრება, როგორც შესაძლო დანაკარგი, რასაც იწვევს ბანკში არსებული არაადეკვატური შიდა კონტროლის სისტემა და არაეფექტური პროცედურები, ბანკის პერსონალის არასათანადო ქმედება, ტექნიკური სისტემების გაუმართავი მუშაობა და გარე ფაქტორთა ზემოქმედება [სებ..., GRAPE, 2014: 8].

საოპერაციო რისკების მართვას უდიდესი ყურადღება უნდა დაეთმოს. ფაქტობრივად საოპერაციო რისკის კარგად მართვა, ბანკის მთელი შიდა სისტემის, ე.ი. ბანკის კარგად მართვას ნიშნავს და პირიქით, სადაც არ შესწევთ უნარი მართონ საოპერაციო რისკები, მნიშვნელოვნად იზრდება ბანკის გაკოტრების ალბათობა.

გარდა ამისა, საოპერაციო რისკების ადეკვატური მართვის გარეშე ბანკის ხელმძღვანელობა მოკლებული იქნება ინფორმაციას ბანკში არსებულ ვითარებასა და პრობლემის სიღრმეზე. საოპერაციო რისკის ოპტიმალური მართვა ბანკის მენეჯმენტს ამ რისკით გამოწვეული რაიმე პრობლემის საწყის ეტაპზევე გამოვლენისა და გადაწყვეტის საშუალებას მისცემს, რაც ბანკის სტაბილურობისა და ფინანსური მდგრადობის საფუძველია.

საოპერაციო რისკის გამომწვევი ფაქტორები

თანამედროვე საბანკო პრაქტიკაში საოპერაციო რისკად ითვლება ის რისკი, რომლის შედეგად ბანკი განიცდის ზარალს შიდა კონტროლის სისტემების (თანამშრომლების მიერ დაშვებული მექანიკური ან განზრახ ჩადენილი თაღლითობა, ტექნიკური და პროგრამული ხასიათის შეცდომები) და გარე ფაქტორების ზეგავლენის შედეგად. გარე ფაქტორებში იგულისხმება ბანკის წინააღმდეგ აღძრული სასამართლო საქმეები (იურიდიული რისკი), ბანკის მიმართ განხორციელებული თაღლითობა და მატერიალური აქტივებისთვის მიყენებული ზიანი, რაც სხვადასხვა ფაქტორებით შეიძლება იყოს გამოწვეული (მიწისძვრა, ხანძარი, თავდასხმა, ტერორისტული აქტი და ა.შ.).

საოპერაციო რისკის გამომწვევ ძირითად ფაქტორებს შორის უნდა აღინიშნოს: 1) არაეფექტური შიდა კონტროლის სისტემა; 2) ბანკის პერსონალზე გაპიროვნებული ფუნქციებისა და მოვალეობების არაჯეროვანი შესრულება; 3) ბანკის ტექნიკური სისტემების გაუმართავი მუშაობა; 4) გარე ფაქტორთა ზემოქმედება.

განვიხილოთ ზემოაღნიშნული ფაქტორები დეტალურად:

ბანკის შიდა კონტროლის სისტემის ძირითადი პრინციპები, თავის მხრივ, შეიძლება სამ მიმართულებად დაიყოს:

•თანამშრომელთა მოვალეობების სათანადო გამიჯვნა და ორმაგი კონტროლის სისტემა;

•საკადრო პოლიტიკა, თანამშრომელთა როტაცია და სავალდებულო შვებულებები;

•შიდა აუდიტის ადეკვატური სისტემა.

ბანკში თანამშრომელთა მოვალეობების სათანადო გამიჯვნაში იგულისხმება ფუნქციების იმგვარი გადანაწილება, რომლის შესაბამისად არც ერთ თანამშრომელს არა აქვს საშუალება, დამოუკიდებლად შეასრულოს საბანკო ოპერაციის ყველა ეტაპი. მსხვილ ბანკებში ამის განხორციელება ადვილია, ვინაიდან სამუშაოს მოცულობის გამო თითოეული ოპერაციის დასრულებას ერთზე მეტი ადამიანი სჭირდება. იქ, სადაც თანამშრომელთა ოდენობა შეზღუდულია, შეუთავსებადი ფუნქციების გამოყოფა რთულდება, თუმცა ბანკს უნდა ჰქონდეს კონტროლის ისეთი სისტემა, სადაც ერთი მუშაკის მიერ შესრულებულ სამუშაოს ავტომატურად ამოწმებს მეორე (ვერიფიკაცია). ასეთი სისტემის უმთავრესი პირობაა ადეკვატური ორგანიზაციული სტრუქტურის არსებობა, რათა გამოირიცხოს ერთი და იმავე ფუნქციის არაეფექტური შესრულება და დუბლირება.

ამასთანავე, ბანკის შიდა კონტროლისა და უსაფრთხოების ერთ–ერთი საფუძველია ორმაგი კონტროლის სისტემა. ამ სისტემის შესაბამისად, სულ ცოტა, ორი ადამიანის თანხმობის ან ერთობლივი ქმედების გარეშე შეუძლებელი იქნება რაიმე საბანკო ოპერაციის შესრულება ან ბანკის გარკვეული ანგარიშების, ჩანაწერებისა და დოკუმენტაციის შეცვლა.

საკადრო პოლიტიკა წარმოადგენს ბანკის შიდა კონტროლის სისტემის შემადგენელ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწილს. სწორი საკადრო პოლიტიკის წარმართვა არის განმსაზღვრელი ფაქტორი იმისა, თუ რა ხარისხის შიდა კონტროლის სისტემა არსებობს ბანკში. საკადრო პოლიტიკის განსაზღვრაში მნიშვნელოვანი ადგილი ენიჭება კადრების შერჩევისა და მომზადების, თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლების მუდმივ პროცესს და შესაბამისი მოტივაციის სისტემების არსებობას.

ბანკში თანამშრომლების როტაცია მოვალეობების გამიჯვნის მნიშვნელოვანი დანამატია და, პირველ რიგში, ემსახურება თანამშრომელთა მხრიდან არაჯეროვანი ქმედების შეზღუდვას. ამასთანავე, გეგმური და გონივრული როტაციის განხორციელება საშუალებას იძლევა, რომ თანამშრომლებმა მუდმივად აიმაღლონ კვალიფიკაცია და შეიძინონ მეტი გამოცდილება.

თანამშრომელთა სავალდებულო შვებულება კი კიდევ ერთი დამცავი საშუალებაა თაღლითობისაგან. რეკომენდებულია, რომ ყოველწლიურად თითოეულმა თანამშრომელმა უნდა ისარგებლოს, სულ მცირე, ორკვირიანი უწყვეტი შვებულებით მაინც.

ეფექტური შიდა აუდიტის სამსახური წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წინაპირობას ადეკვატური შიდა კონტროლის სისტემის არსებობისათვის. თავდაპირველად შიდა აუდიტი მოიცავდა ფინანსური ჩანაწერების სიზუსტისა და

თაღლითობის აღმოჩენის მიზნით დეტალურ შემოწმებას, მაგრამ ბანკებში ოპერაციებისა და ფუნქციების ზრდასთან ერთად საერთო მენეჯმენტის სფეროებში გადაინაცვლა. დღეისათვის აუდიტის ფუნქციები მოიცავს: 1) შიდა კონტროლის სისტემის შეფასებას; 2) საბუღალტრო-საფინანსო მონაცემების საიმედოობის შემოწმებას; 3) განვითარების გეგმასთან შესაბამისობის განსაზღვრას; 4) დანაკარგების აღმოფხვრის რეკომენდაციებს; 5) აუდიტის შედეგების შეფასების მოხსენებას. ამრიგად, შიდა აუდიტი ვრცელდება მენეჯმენტის ყველა – როგორც ადმინისტრაციულ, ასევე ფინანსურ –დონეზე კონსტრუქციული და დამცავი ფუნქციების შესასრულებლად. კომერციულ ბანკებში შიდა აუდიტი უმეტესად ფინანსური საკითხებითაა დაკავებული, მაგრამ მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს მისი მნიშვნელობა მთლიანად ორგანიზაციის ეფექტიანობის ამაღლების საქმეში.

საოპერაციო რისკის ერთ-ერთ გამომწვევ ფაქტორს წარმოადგენს *ბანკის ტექნიკური სისტემების გაუმართავი მუშაობა*, ტექნიკური და პროგრამული ხასიათის შეცდომები, გაუმართავი კიბერუსაფრთხოების სისტემები, შესაბამისი პოლიტიკისა და პროცედურების არაეფექტური მართვა.

რაც შეეხება *საოპერაციო რისკის გამომწვევ გარე ფაქტორებს,* აქ იგულისხმება ბანკის წინააღმდეგ აღძრული სასამართლო საქმეები (იურიდიული რისკი), ბანკის მიმართ განხორციელებული თაღლითობა და მატერიალური აქტივებისთვის მიყენებული ზიანი, რაც სხვადასხვა მიზეზებით შეიძლება იყოს გამოწვეული, სახელდობრ: მიწისძვრა, ხანძარი, თავდასხმა, ტერორისტული აქტი და ა.შ.

საოპერაციო რისკის შეფასების სისტემა

საოპერაციო რისკის შეფასების სისტემა ეყრდნობა *ინჰერენტული*[9] *რისკისა* და მისი *მიტიგანტების*[10] (სამეთვალყურეო საბჭო, დირექტორატი, რისკების მართვა და შიდა კონტროლის მექანიზმები) შეფასებას [სებ.., GRAPE, 2014: 8].

ინჰერენტული საოპერაციო რისკის შეფასებისას გასათვალისწინებელია:

- ბანკის ოპერაციების ზომა, კომპლექსურობა, სირთულე;
- აუთსორსინგის პოლიტიკა;
- კიბერუსაფრთხოების რისკი;
- ბანკის დამოკიდებულება/მოწყვლადობა საოპერაციო შეფერხებების მიმართ;
- თაღლითობისადმი „მიდრეკილება“;
- საზედამხედველო სტრესტესტების შედეგები.

მიტიგანტების ნაწილში ფასდება:

- სამეთვალყურეო საბჭოს გათვითცნობიერებულობა და ჩართულობა საოპერაციო რისკებთან დაკავშირებულ საკითხებში;
- საოპერაციო მართვასთან დაკავშირებული პოლიტიკა-პროცედურები, საოპერაციო დანაკარგების აღრიცხვა-მონიტორინგის სისტემები;
- ბიზნესუწყვეტობის მართვასთან დაკავშირებული პოლიტიკა-პროცედურები, ბიზნესუწყვეტობის გეგმა და მისი ტესტირება;
- კიბერუსაფრთხოების კონტროლის სისტემები, შესაბამისი პოლიტიკა-პროცედურების მართვა;

[9] ინჰერენტული რისკი – თანდაყოლილი რისკი.
[10] მიტიგანტები – რისკების შემარბილებელი ფაქტორები: სამეთვალყურეო საბჭო, დირექტორატი, რისკების მართვა და შიდა კონტროლის მექანიზმები.

• თაღლითობის რისკის ცნობიერება მენეჯმენტის მხრიდან, მისი მართვის პოლიტიკისა და კონტროლის მექანიზმები;

• ბანკის მონაცემების აღრიცხვიანობის/ხარისხიდან მომავალი სიზუსტის რისკის კონტროლის მექანიზმები.

ბანკის სპეციფიკიდან გამომდინარე, საოპერაციო რისკის შეფასებისას შესაძლოა გათვალისწინებულ იქნეს სხვა კრიტიკულ სექტორებზე დამოკიდებულება. მაგალითად, ის საოპერაციო რისკები, რომლებიც დაკავშირებულია საფინანსო სექტორის ტელეკომუნიკაციების, საინფორმაციო ტექნოლოგიების, ტრანსპორტისა და სხვა სფეროებზე დამოკიდებულებიდან გამომდინარე.

საოპერაციო რისკის მართვის მეთოდები

საოპერაციო რისკის ოპტიმალური მართვის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია, კომერციულბანკში არსებობდეს გარკვეული მეთოდოლოგია, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნება საოპერაციო რისკით გამოწვეული შესაძლო დანაკარგების დარეზერვების ადეკვატური სისტემის შექმნა.

ბაზელის კომიტეტის რეკომენდაციების შესაბამისად, საოპერაციო რისკით გამოწვეული შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შესაქმნელად არსებობს სამი ძირითადი მეთოდი: 1) ძირითადი ინდიკატორის მიდგომა; 2) სტანდარტიზებული მიდგომა და 3) რისკის განსაზღვრის გაფართოებული სისტემა [Basel…,june,2006: 144-148].

ძირითადი ინდიკატორის მიდგომა[11] საოპერაციო რისკის შეფასებასა და შესაბამისი კაპიტალის განსაზღვრას აწარმოებს საერთო შემოსავლების საფუძველზე. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთო შემოსავალი განიმარტება როგორც წმინდა საპროცენტო და წმინდა არასაპროცენტო შემოსავლების ჯამი. ამ მიდგომის მიხედვით საოპერაციო რისკის დასაფარად კაპიტალის მიმართ მოთხოვნა შემდეგი ფორმულით გამოისახება [Basel…,june,2006: 144-145]:

$$\mathbf{K_{BIA}=[\sum (GI_{1...n} \times \alpha)]/n,}$$

სადაც $\mathbf{GI_{1...n}}$ არის წლიური საერთო შემოსავლები (თუ დადებითია), წინა 3 წლის განმავლობაში;

n – იმ წლების რაოდენობა, როცა ბოლო 3 წლის განმავლობაში საერთო შემოსავლები დადებითი იყო;

α – 15%, ბაზელის კომიტეტის მიერ დადგენილი რისკის ფაქტორი.

ამდენად, ძირითადი ინდიკატორის მიდგომა ითვალისწინებს ბანკების მიერ კაპიტალის ფლობას საოპერაციო რისკის დასაფარად, რომელიც უნდა შეადგენდეს ბოლო სამი წლის წლიური საერთო შემოსავლების საშუალო მაჩვენებლის 15%-ს.

სტანდარტიზებული მიდგომა[12] ითვალისწინებს ბანკის საქმიანობის დაყოფას რვა ძირითად ბიზნესმიმართულებად და კაპიტალის მოთხოვნის განსაზღვრას თითოეული მიმართულებისთვის დიფერენცირებული – **β** კოეფიციენტების გამოყენებით. გათვალისწინებულია ფიქსირებული რისკფაქტორის მნიშვნელობაც – 0,035.ამ მიდგომის გამოყენების შემთხვევაში კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნა შემდეგნაირად გამოითვლება [Basel..,june,2006:147]:

[11] იხ. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2013 წლის 28 ოქტომბრის №100/04 ბრძანება „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“. 13.01.2020 წლის ცვლილებები, თავი XVIII, მუხლი 60. - www.nbg.gov.ge

[12] იხ. იქვე, თავი XVIII, მუხლი 61.

$$K_{TSA}=\{\sum_{yars\ 1\text{-}3} \max[\sum (GI_{1\text{-}8} \times \beta_{1\text{-}8})\ 0{,}035]\}/3,$$

სადაც $GI_{1\text{–}8}$ არის წლიური საერთო შემოსავლები თითოეული ბიზნეს-მიმართულებისთვის;

$\beta_{1\text{–}8}$ – ბაზელის კომიტეტის მიერ განსაზღვრული, თითოეული ბიზნეს-მიმართულებისთვის დადგენილი რისკის ფაქტორი, რომელთა მნიშვნელობებიც ქვედა ცხრილშია წარმოდგენილი:

კომერციული ბანკის ბიზნესმიმართულებები
შესაბამისი რისკ ფაქტორებით

ბანკის ბიზნესმიმართულება	β ფაქტორი
კორპორაციული დაფინანსება	β_1=18%
ვაჭრობა და გაყიდვები	β_2=18%
საცალო საბანკო მომსახურება	β_3=12%
კომერციული საბანკო მომსახურება	β_4=15%
გადახდები და ანგარიშსწორება	β_5=18%
სააგენტო მომსახურება	β_6=15%
აქტივების მართვა	β_7=12%
საცალო საბროკერო მომსახურება	β_8=12%

წყარო: Basel Committee on Banking Supervision, june,2006, gv. 147.-.http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf?noframes=1

თუ რომელიმე წელს ერთი ან რამდენიმე ბიზნესმიმართულებიდან მიღებული საერთო შემოსავალი უარყოფითი იქნება, შესაძლებელია მისი განეიტრალება სხვა ბიზნესმიმართულებიდან მიღებული საერთო შემოსავლით. მაგრამ, თუ რომელიმე წელს საერთო შემოსავალი ყველა ბიზნესმიმართულებიდან უარყოფითი იქნება, აღნიშნული წლის მონაცემები გაანგარიშებაში არ გაითვალისწინება.

პრაქტიკაში ასევე გამოიყენება სტანდარტიზებული მიდგომის ალტერნატიული ვარიანტი, ე.წ. **ალტერნატიული სტანდარტიზებული მიდგომა.** იგი სტანდარტიზებული მიდგომის ანალოგიურია, გარდა ორი ბიზნესმიმართულებისა, სახელდობრ: საცალო საბანკო მომსახურებისა და კომერციული საბანკო მომსახურებისთვის საერთო შემოსავლის ინდიკატორი შეიძლება შეიცვალოს სესხებით, გამრავლებული ფიქსირებულ **m** რისკფაქტორზე. შესაბამისი **β** ფაქტორი კი უცვლელი რჩება.

აღნიშნული მიდგომის გამოყენებით კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნის გაანგარიშება საცალო საბანკო მომსახურების ბიზნესმიმართულებისთვის შემდეგი ფორმულის გამოყენებითაა შესაძლებელი [Basel..,june,2006:146]:

$$K_{R\beta}= \beta_{R\beta} * m * LA_{R\beta}\ ,$$

სადაც $LA_{R\beta}$ არის წინა 3 წლის საშუალო საკრედიტო პორტფელი;

m – 0,035 ფიქსირებული რისკფაქტორი;

$\beta_{R\beta}$ – საცალო საბანკო მომსახურებისთვის განსაზღვრული β ფაქტორი.

ანალოგიურად ხდება კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნის განსაზღვრა კომერციული საბანკო მომსახურების მიმართულებისთვისაც.

რისკის განსაზღვრის გაფართოებული სისტემა ბანკს საშუალებას აძლევს თავად შეიმუშაოს საოპერაციო რისკის შეფასების საკუთარი მეთოდიკა, რომელიც უნდა აკმაყოფილებდეს განსაზღვრულ ხარისხობრივ და რაოდენობრივ კრიტერიუმებს [Basel…,june,2006: 147-148]. ამ მიდგომის გამოყენებისთვის ბანკმა აუცილებლად უნდა მიიღოს საზედამხედველო ორგანოს წინასწარი თანხმობა.

კომერციული ბანკის მიერ შემუშავებული საოპერაციო რისკის განსაზღვრის გაფართოებული მეთოდიკა, როგორც წესი, ითვალისწინებს სამ ძირითად მიმართულებას, სახელდობრ:

1. ბანკის მენეჯმენტის ზედამხედველობისა და საინფორმაციო სისტემას;
2. პოლიტიკისა და პროცედურების განუხრელ შესრულებას;
3. ადეკვატურ შიდა კონტროლის სისტემას;

ბანკის მენეჯმენტის ზედამხედველობის სისტემაში იგულისხმება ბანკის სტრუქტურაში აღმასრულებელი მენეჯმენტის დონეზე გარკვეული ქვედანაყოფის არსებობა, რომელიც შესაბამის მონიტორინგს გაუწევს ყველა სახის ფინანსურ რისკს, მათ შორის განსაზღვრავს და დროულად აღმოფხვრის საოპერაციო რისკის გამომწვევ მიზეზებს. ბევრ ბანკში ასეთი ქვედანაყოფები არსებობს ბანკის მენეჯმენტის (დირექტორატის) დონეზე სხვადასხვა კომიტეტების სახით (საკრედიტო, საფინანსო, რისკის მართვის და აუდიტის კომიტეტები). ამასთანავე, სასურველი იქნება, თუ ქართული ბანკები გაითვალისწინებენ თავიანთ სტრუქტურებში ახალი საბანკო პროდუქტების დანერგვის რისკის განსაზღვრისა და მართვის დამოუკიდებელ კომიტეტს.

საოპერაციო რისკის მართვის პროცესში უაღრესად მნიშვნელოვანია გათვალისწინებულ იქნეს ის *გარკვეული ურთიერთდამოკიდებულება, რომელიც არსებობს საკრედიტო, საბაზრო და საოპერაციო რისკებს შორის.* სახელდობრ, საბანკო ოპერაციის განხორციელებისას ბანკის თანამშრომლის ან ტექნიკურად გაუმართავი საოპერაციო სისტემის გამო დაშვებული შეცდომა შეიძლება საბაზრო ან საკრედიტო რისკის გამომწვევი მიზეზი გახდეს. მაგალითად, 1995 წელს ცნობილი ბანკი „ბერინგსის" კოლაფსი გამოწვეული იყო დიდი ფინანსური დანაკარგით, რაც მან განიცადა საფონდო ბირჟაზე მასშტაბური სპეკულაციური ოპერაციების გამო. ერთი შეხედვით, ამ შემთხვევაში უმსხვილესი ბანკის გაკოტრების გამომწვევი მიზეზი საბაზრო რისკი იყო, თუმცა რეალურად მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი და მდგრადი საბანკო ინსტიტუტის გაკოტრება გამოწვეული იყო საოპერაციო რისკით, რაც ბანკის შიდა კონტროლის სისტემის სრული მოშლით გამოიხატა. როგორც წესი, საოპერაციო რისკის მიმართ მგრძნობიარენი არიან მსხვილი ბანკები, რომლებიც ხასიათდებიან რთული ინფრასტრუქტურით, კლიენტურის დიდი ოდენობით და ფილიალების ფართო ქსელით.

დასკვნა

ამრიგად, საოპერაციო რისკის ადეკვატური მართვა შესაძლებელია ეფექტური შიდა კონტროლის სისტემის არსებობის შემთხვევაში. ამასთანავე, სასურველია, თუ ბანკის მენეჯმენტი განახორციელებს საოპერაციო რისკით გამოწვეული ზარალის გადაფარვას სპეციალური რეზერვების შექმნით, სესხების შესაძლო დანაკარგების დარეზერვების სისტემის ანოლოგიურად. ასევე, თანამედროვე საბანკო პრაქტიკაში ფართოდ არის გავრცელებული საბანკო რისკის დაზღვევა. დაზღვევას მეტად უნდა დაექვემდებაროს საოპერაციო რისკით გამოწვეული დანაკარგები.

საოპერაციო რისკის სწორი მართვის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია, კომერციულ ბანკში არსებობდეს ცალკე სრუქტურული ერთეული, რომელიც შესაბამის მონიტორინგს გაუწევს ყველა სახის ფინანსურ რისკს, მათ შორის განსაზღვრავს და დროულად აღმოფხვრის საოპერაციო რისკის გამომწვევ მიზეზებს. ამასთანავე, აუცილებელია, ბანკს ჰქონდეს შესაბამისი მეთოდოლოგიური ბაზა (პოლიტიკა და

პროცედურები), რაც უზრუნველყოფს შიდა კონტროლის სისტემის ადეკვატურ მუშაობას, ხოლო ბანკის მენეჯმენტს საშუალებას მისცემს, დააწესოს მუდმივი მონიტორინგი მის განუხრელ დაცვასა და შესრულებაზე.

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ საოპერაციო რისკის მთლიანი ნეიტრალიზაცია შეუძლებელია, თუმცა ოპტიმალურ შემთხვევაში გატარებულმა ღონისძიებებმა და რისკების მართვის სისტემამ უნდა უზრუნველყოს მისი მინიმუმამდე დაყვანა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2014 წლის 13 ივნისის №47/04 ბრძანება ,,კომერციული ბანკების მიერ საოპერაციო რისკების მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე". –www.nbg.gov.ge
2. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2014 წლის 27 მარტის №32/04 ბრძანება „კომერციული ბანკების რისკების შეფასების საერთო პროგრამის მოქმედების წესის დამტკიცების თაობაზე" (GRAPE). –www.nbg.gov.ge
3. საქართველოს ეროვნული ბანკის რისკებზე დაფუძნებული საზედამხედველო ჩარჩო რისკების შეფასების საერთო პროგრამა (GRAPE), თბ., სებ, 2014, გვ. 8.- www.nbg.gov.ge
4. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2013 წლის 28 ოქტომბრის №100/04 ბრძანება ,,კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე". –www.nbg.gov.ge
5. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2008 წლის 17 მარტის # 71 ბრძანება ,,კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე". 13.01. 2020 წლის ცვლილებები, თავი XVIII, მუხლი 60, 61. - www.nbg.gov.ge
6. Basel Committee issues principles for operational resilience and risk. Press release, 31 March 2021. -https://www.bis.org/press/p210331a.htm
7. Basel Committee on Banking Supervision – International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: Revised Framework-Comprehensive Version. Jun 2006, pp. 144 - 148. - (http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf?noframes=1), Basel III, December 2017 changes. - https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.htm
8. Basel Committee on Banking Supervision – "Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk". -(http://www.bis.org/publ/bcbs96.pdf?noframes=1)
9. Basel Committee on Banking Supervision – Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risks. January 1996. -(http://www.bis.org/publ/bcbs24.pdf?noframes=1)

Leila Ghudushauri

OPERATIONAL RISK MANAGEMENT ISSUES AND SOLUTIONS

Summary

Adequate operational risk management in modern banking practice is one of the most important factors in a balanced banking risk management system. Therefore, it is quite natural that the Basel Committee has recently paid special attention to the study of operational risk factors and issues of their rational management.

The article discusses and analyzes the operational risk factors of a commercial bank, modern methods of its assessment and management, and expresses an opinion on their further improvement.

Keywords: *Basel Committee; Operational risk factors; Operational risk management methods: Basic indicator approach; Standardised approach; Advanced measurement approaches (AMA).*

In banking practice, operational risk is the risk that the bank will incur losses as a result of internal control systems (mechanical or deliberate fraud committed by employees, technical and software errors) and external factors. External factors include litigation with a bank (legal risk), bank fraud and damage to tangible assets, which can be caused by various factors (earthquake, fire, attack, terrorist act, etc.).

Thus, among the main factors causing operational risk, it should be noted: 1) an inefficient internal control system; 2) improper performance of functions and duties by bank employees; 3) malfunctions of the technical systems of the bank; 4) Influence of external factors.

The operational risk assessment system is based on an assessment of the inherent operational risk and its mitigation factors (supervisory board, management, risk management and internal control mechanisms). Depending on the specifics of the bank, other critical sectors may be taken into account when assessing operational risk.For example, those operational risks that arise due to the dependence of the financial sector on telecommunications, information technology, transport and other areas.

To ensure proper management of operational risk, it is necessary for a commercial bank to have a certain methodology with which it will be possible to create an adequate system of reserving for possible losses due to operational risk.

According to the recommendations of the Basel Committee, there are three main methods of creating reserves for possible losses due to operational risk:

1) Basic indicator approach;
2) Standardised approach;
3) Advanced measurement approaches (AMA).

In the process of managing operational risk, it is extremely important to take into account certain relationships that exist between credit, market and operational risks. Namely, an error made during a banking transaction due to the fault of a bank employee or a technically faulty operating system can lead to market or credit risk. As a rule, large banks, which are characterized by a complex infrastructure, a large number of customers and an extensive network of branches, are sensitive to operational risk.

Based on a review and analysis of the operational risk factors of a commercial bank, modern methods of risk assessment and management, the article expresses an opinion on their further development, namely:

• Adequate management of operational risk is possible if there is an effective system of internal control;

• It is preferable that the bank's management cover losses caused by operational risk by creating special reserves, similar to the system of reserves for possible losses on loans;

• Insurance of bank risks is widespread in modern banking practice. Losses due to operational risk are more insured;

• to ensure proper management of operational risk, it is necessary to have a separate structural unit in a commercial bank that will monitor all types of financial risks, including timely identification and elimination of the causes of operational risk;

• In addition, it is important that the Bank has an appropriate methodological framework (policies and procedures) in place to ensure the proper functioning of the internal control system, while at the same time allowing the Bank's management to continuously monitor its consistent performance.

Finally, it should be noted that the complete neutralization of operational risk is impossible, although in the optimal case, the measures taken and the risk management system should ensure its minimization.

მარინე ცუცქირიძე

ინოვაციური პერსპექტივა მსხვილი ბიზნესის განვითარების პროცესში

ანოტაცია. *ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პროცესის, მისი უსაფრთხოების მნიშვნელოვანი საკითხები განხილულია მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური პერსპექტივის ძირითად ელემენტებთან ურთიერთმიმართებასა და სახელმწიფოს ინოვაციურ პოლიტიკასთან ურთიერთკავშირში, ძირითადად გაანალიზებულია ინოვაციების წარმოებისა და გამოყენების, მისი საბაზრო კონკურენტუნარიანობის აქტუალური ასპექტები, რაც საფუძვლად უდევს მსხვილ წარმოებათა ინოვაციური პერსპექტივის გათვალისწინებას. ბიზნესის საწარმოო და მომსახურების სისტემის განვითარებაში იგი ევროინტეგრაციისა და გლობალიზაციის მიზნების მსხვილი ბიზნესის საშუალებით განხორციელებისათვის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.*

საკვანძო სიტყვები: *პერსპექტივა, ინოვაცია, უსაფრთხოება, გლობალიზაცია, მსხვილი ბიზნესი.*

შესავალი. თანამედროვე საბაზრო გარდაქმნების ვითარებაში ეკონომიკური და სოციალური უსაფრთხოებისათვის აუცილებელ საფუძველს ბიზნესის ინოვაციური სისტემის ჩამოყალიბება და მისი პერსპექტივის გათვალიწინება წარმოადგენს, რაც მსხვილი ბიზნესის საწარმოო და მომსახურების ობიექტების ფუნქციონერებისა და განვითარებისთვის საჭირო წინაპირობად გვესახება. ამიტომ მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური განვითარების პერსპექტივა საერთაშორისო და ევროინტეგრაციული ურთიერთკავშირების დამყარების ერთ-ერთი აუცილებელი საშუალებაა .

ბიზნესის ინოვაციური განვითარების პერსპექტივის არსებობა საქართველოში განუყრელად უკავშირდება მსხვილ საწარმოო და მომსახურების ობიექტების საწარმოო-ტექნოლოგიურ და ინფორმაციულ-საკომუნიკაციო სისტემების ჩამოყალიბებას და ამ მიზნით ინოვაციების, ცოდნისა და განათლების სიახლეების გამოყენებას მრეწველობით საქმიანობაში.

ეკონომიკური და სოციალური უსაფრთხოების პრობლემა აქტიურად უკავშირდება ბიზნესის ინოვაციური სისტემის ჩამოყალიბებასა და მსხვილი მეწარმეობის განვითარების სფეროს გადაწყვეტას, რაც ბიზნესის ინოვაციურობის ამაღლებას უდევს საფუძვლად და სახელმწიფოს ინოვაციური პერსპექტივის ჩამოყალიბების წინაპირობას წარმოადგენს .

ინოვაციური განვითარების პროცესი, როგორც ცნობილია, მოითხოვს ბიზნესის საქმიანობის არეთა გაფართოებას ეკონომიკური და სოციალური სისტემების ფუნქციონირების დროს ტექნოლოგიური და ინფორმაციული საშუალებების გამოყენების გზით, ევროინტეგრაციული და მსხვილი სამეწარმეო ურთიერთკავშირების დამყარებას. მის მთავარ მიზანს წარმოადგენს ინოვაციების შექმნაში მონაწილეობა, ასევე ახალი ინოვაციების, მათ შორის საწარმოო და სამომხმარებლო დანიშნულების ტექნიკის წარმოების ათვისება ახალი საწარმოო და მომსახურების სისტემის წარმოქმნა; იგი მოითხოვს ამ ინოვაციური პროცესების გათვალისწინებისთვის საჭირო პერსპექტიულ მიმართულებათა შემუშავებას. ეკონომიკის, კერძოდ, ბიზნესის საწარმოო და მომსახურების სისტემაში ინოვაციების გამოყენება მისი სტრატეგიული მიზნებისა და განვითარების პერსპექტივის ძირეულ საკითხს წამოადგენს, იგი დამოკიდებულია ეკონომიკური და სოციალური

განვითარებისთვის აუცილებელი რესურსების გამოყენების პოტენციურ შესაძლებლობაზე.

ამრიგად მსხვილი ბიზნესის სისტემაში ინოვაციური განვითარების პერსპექტივა წარმოიქმნება:

1. ევროინტეგრაციული ურთიერთობების გაფართოების საფუძველზე;
2. ორმაგი დანიშნულების მაღალი ტექნოლოგიების სამრეწველო ბიზნესის განვითარებისთვის გამოყენების პროცესში;
3. ინოვაციური პროდუქტებისა და ტექნიკის ურთიერთგაცვლის პროცესის გააქტიურების შედეგად;
4. საკომუნიკაციო და ინფორმაციული ინოვაციებისა და ასევე სატრანსპორტო და სხვა გადასაზიდი სისტემების, ახალი სამრეწველო ბიზნესის სისტემის ჩამოყალიბების მიზნით გამოყენებისას;
5. ინტერნეტისა და უახლესი ელექტრონული ტექნიკის საშუალებათა გამოყენებას ინტეგრაციული ურთიერთკავშირების დასამყარებლად. ამ გზით ინოვაციური სამეწარმეო, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო სისტემის წარმოქმნა და მოქმედებაში მოყვანა ბიზნესის საქმიანობის წარმართვისა და მისი ინოვაციური პერსპექტივის ერთ-ერთ საფუძველს წარმოადგენს, ამით ბიზნესის გარემოს ჩამოყალიბება ხორციელდება, იგი განაპირობებს ბიზნესის არსებულ სისტემაში მსხვილ წარმოებათა და მომსახურების ობიექტების ამოქმედებას და ფუნქციონირებადი საწარმოების საქმიანობის გაუმჯობესებას, რაც მათი ინოვაციური პერსპექტივის წარმოქმნისათვის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

ინოვაციური პოტენციალის რაციონალურად წარმართვა საქართველოში მისი ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და გლობალური პოლიტიკის მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს. იგი ევროსამეწარმეო ურთიერთკავშირების გაფართოების ერთ-ერთ მიზანი არის და მის საბაზრო ურთიერთობების განვითარების გრძელვადიან სტრატეგიას უდევს საფუძვლად: მისი ძირეული საკითხებია :

1. მსხვილი ბიზნესის ტექნოლოგიური და ტექნიკური საფუძვლების განვითარება;
2. დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემათა გადაწყვეტა, განათლებისა და მმართველობითი ინოვაციების საშუალებით მათი გლობალიზაციის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში მოყვანა;
3. წარმოებისა და მომსახურების ინოვაციური მეთოდების გამოყენება;
4. მსხვილი ბიზნესის საწარმოო ობიექტების გარდაქმნა ან ახალის ჩამოყალიბება, ნედლეულის ინოვაციური ტექნოლოგიით გადამუშავების საფუძველზე ახალი პროდუქციის წარმოების ათვისება;
5. ევრომეწარმეობის განვითარებისათვის აუცილებელი ახალი საპროექტო და საკვალიფიკაციო ბაზის წარმოქმნა, მეწარმეობის მსხვილ სისტემებთან შესაბამისი სამეცნიერო და ტექნოლოგიური სიახლეების ათვისება. ევროინტეგრაციისა და გლობალიზაციის პროცესში საქართველოს მონაწილეობას განაპირობებს სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა და მსხვილი ბიზნესის განვითარება, მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური პერსპექტივა კი სამრეწველო და მწვანე ბიზნესის განვითარებას უდევს საფუძვლად, რაც მაღალი ტექნოლოგიების გამოყენების მნიშვნელოვან შედეგს წარმოადგენს. .

თანამედროვე მსხვილი ბიზნესის ობიექტების ფუნქციონირებას განაპირობებს შესაბამისი ინვესტიციური და ინოვაციური გარემოს საქმიანობა და მათი ურთიერთკავშირი. წარმოებისა და საბაზრო მიზნებთან ბიზნესის საქმიანობის ეფექტიანად წარმართვისა და ინტეგრაციული ურთიერთკავშირების დამყარებისათვის

საჭირო კონკურენტუნარიანი საბაზრო გარემოს ჩამოყალიბება განაპირობებს პროდუქციასა და ინოვაციურ ტექნიკაზე მოთხოვნის დაძლევას, ამით ახალი სამრეწველო და საყოფაცხოვრებო პროდუქციის მწარმოებელი კომპანიების წარმოშობას და თანამედროვე ვითარებაში ევროსაბაზრო ურთიერთობების გზით მეწარმეობის ახალი დარგების წარმოქმნას. ეკონომიკური და სოციალური დესტაბილიზაციით მიღებული უარყოფითი შედეგების დაძლევის აუცილებლობისათვის საჭიროა მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური პერსპექტივის იმ ელემენტების გააქტიურება, რომლებიც პოლიტიკური ფაქტორების გავლენით წარმოიქმნა. ამიტომ საქართველოს ინოვაციური პერსპექტივა მოითხოვს თავდაცვითი და ორმაგი დანიშნულების ტექნიკის, ჯანმრთელობისათვის საჭირო პროდუქციისა და ტექნიკის წარმოებას და შემოზიდვას. ჯანმრთელობისთვის საჭირო თანამედროვე პროცესმა, რომელიც გამოწვეულია ეპიდემიებისა და პოლიტიკური ურთიერთობების გაცვლით, განაპირობა ინოვაციური პერსპექტივის დაკავშირება სახელმწიფოთა შორის ინტეგრაციული ურთიერთმიმართების გააქტიურების პრობლემასთან.

ამდენად, ინოვაციების მოზიდვისათვის ინტეგრაციული ურთიერთობების გამოყენება ბიზნესის საქმიანობაში შემდეგ გარემოებას უკავშირდება:

1) მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური პერსპექტივა დაკავშირებულია თავდაცვითი და ორმაგი დანიშნულების ტექნოლოგიების ათვისების, ინოვაციური სამედიცინო ტექნიკისა და მედიკამენტების წარმოების შესაძლებლობას;

2) სოციალური დაცვის მიზნით მიმართული ინოვაციების ზრდასა და მისი შემოზიდვის გაფართოებას;

3) ცოდნისა და მმართველობითი ინოვაციების წარმოქმნისა და გამოყენების გზით ბიზნესის ორგანიზებულობის ამაღლებას.

ამ მიმართულებით მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური განვითარება საქართველოში განაპირობებს მისი სამეწარმეო სისტემის საქმიანობის გაფართოებასა და საერთაშორისო საბაზრო ურთიერთობათა დამყარებას, რაც თანამედროვე საბაზრო გარდაქმნების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს.

დასკვნა. გლობალური და ინტეგრაციული გარდაქმნების ვითარებაში საქართველოში ინოვაციური ბიზნესის წარმოქმნა და განვითარება ძირითადად უკავშირდება ევროსაბაზრო ურთიერთობების ჩამოყალიბებას, რომელიც ინოვაციური ტექნიკის, ტექნოლოგიისა და სამეცნიერო-საგანმანათლებლო პოტენციალის გამოყენებით და მსხვილი ბიზნესის განვითარებითაა მიღწეული. მსხვილი სამრეწველო კომპლექსების განვითარება მისი ინოვაციური პერსპექტივის წარმოქმნის ერთ-ერთ მთავარ საფუძველს წარმოადგენს. ინოვაციური პერსპექტივა უნდა ითვალისწინებდეს მსხვილი ბიზნესის სისტემაში თავდაცვითი და ორმაგი დანიშნულების ტექნოლოგიების, ინოვაციური სატრანსპორტო და საკომუნიკაციო საშუალებათა, ასევე ინფორმაციული და ელექტრონული ტექნიკის მოზიდვას, მომსახურების დარგებში ინოვაციური ტექნიკის გამოყენებას.

მსხვილი ბიზნესის განვითარების ინოვაციური პერსპექტივისთვის, მისი სამრეწველო და მომსახურების დარგების საქმიანობის გაფართოებისათვის აუცილებელია მაღალი ტექნოლოგიების გამოყენება, ტექნოლოგიურ ალიანსებში მონაწილეობა, რაც ინტეგრაციული საბაზრო ურთიერთობების დამყარების საშუალებას წარმოადგენს თანამედროვე გლობალური გარდაქმნების ვითარებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., ევროკავშირის ინოვაციური სისტემა, სამეცნიერო შრომების კრებული, ტომი X, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2017.

2. ბერულავა გ. ცუცქირიძე მ. გოგოხია თ., თავდაცვითი და ორმაგი დანიშნულების ტექნოლოგიების გამოყენება, სამეცნიერო შრომების კრებული ტომი XI, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 2018.

3. მენქიუ გრ. ეკონომიკის პრინციპები, თბილისი, ,,დიოგენე'', 2000.

Marine Tsutskiridze

THE INOVATIVEPERSPEQTIVE BUSINESS DEVELOPMENT IN THE PROCESS

Summary

The paper discusses the innovative perspectives of total business development in the process integration and globalization, this is analysed ssissues of innovation business development in the total production and servise system, the papier cussiders the inproduction of new total business development of the basiss of modern the maricetrelatins.

ზურაბ წერეთელი

ინოვაციური საქმიანობის განხორციელების ძირითადი პრობლემები და პესპექტივები

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია ინოვაციური საქმიანობის განხორციელების ძირითადი პრობლემები, რომლებიც წარმოიქმნება ინოვაციური საქმიანობის განხორციელებისას თანამედროვე ბიზნესში. ასევე მოცემულია ინოვაციის, ინოვაციური საქმიანობის, ტექნოლოგიური ინოვაციისა და ინოვაციური ბიზნესის ცნებები. ჩამოთვლილია ის ძირითადი პრობლემები, რომლებიც ხელს უშლის ინოვაციური საქმიანობის რეალიზაციას ინოვაციურ ბიზნესში. მითითებულია ინოვაციური საქმიანობის მნიშვნელობასა და როლზე ახალი სახის პროდუქტის, საქონლის გამოშვებასა და ინოვაციური ბიზნესის განვითარების საქმეში. წარმოდგენილია ინოვაციური საქმიანობის განხორციელების პერსპექტივები და რეკომენდაციები საქართველოში. ნაშრომი შედგება: ანოტაციისაგან, საკვანძო სიტყვებისაგან, შესავალისაგან, ძირითადი ნაწილისაგან, დასკვნისა და ლიტერატურისაგან.*

საკვანძო სიტყვები: *ინოვაციები; ტექნოლოგიური ინოვაცია; ინოვაციური საქმიანობა; ინოვაციური საქმიანობის პრობლემები; ინვესტიცია ძირითად აქტივებში.*

შესავალი

ქვეყნის ეკონომიკის ინოვაციურ გზაზე გადასვლა მოითხოვს ყველა ეკონომიკური სუბიექტების მიერ, ეკონომიკური ურთიერთობების ტრანსფორმაციაში, მიმდინარე ცვლილებების არსისა და თავიანთი როლის ნათლად გაცნობიერებას. ინოვაციებზე დაფუძნებული ეკონომიკის ტრანსფორმაციის მასშტაბები სახელმწიფოს, კერძო ბიზნესის, სამეცნიერო საზოგადოებისა და საჯარო დაწესებულებების ინოვაციური საქმიანობის პირდაპირპროპორციულია. სწორედ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ინოვაციური აქტივობების განხორციელების არსის და მექანიზმის შესწავლა,

ინოვაციებზე ორიენტირებული სპეციალისტების მომზადებისთვის, განუყოფელი ნაწილი და ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფეროა. მათ უნდა:

• იცოდნენ საწარმოს ინოვაციური საქმიანობის განხორციელების სამართლებრივი, ორგანიზაციული და ეკონომიკური საფუძვლები, ინოვაციური საქმიანობის განვითარების გლობალური ტენდენციები, ინოვაციური ინფრასტრუქტურა, ინოვაციური საქმიანობის ხარჯების გაანგარიშების მეთოდები, ტექნოლოგიური დანერგვის პროგრამის შინაარსი და პროდუქტის ინოვაციები.

• შეეძლოს გლობალური, რეგიონული საინოვაციო პროცესების შესახებ ინფორმაციის სისტემატიზაცია და დოკუმენტირება, საწარმოს საინოვაციო პოლიტიკის ფორმირებისთვის იურიდიული და პროგრამული ინსტრუმენტების გამოყენება, საწარმოს ინოვაციების ბაზარზე გამოყვანის სამუშაოების განხორციელება, ტექნოლოგიური დანერგვის პროგრამის შემუშავება და საწარმოს ინოვაციური საქმიანობის ინდექსის გაანგარიშება საფონდო ბაზარზე.

თანამედროვე საზოგადოებაში ინოვაციური საქმიანობა ცხოვრების ყველა სფეროში ცვლილებებზე ზემოქმედების ერთ-ერთი მთავარი საშუალება ხდება.

მოსახლეობის ზრდის შესაბამისად, ადამიანთა მოთხოვნების დაკმაყოფილებაში სულ უფრო იზრდება მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევების, ტექნოლოგიური ინოვაციების როლი, რადგან ისინი არსებითად ცვლიან მსოფლიოში ბიზნესის სტაბილურ განვითარებას და უზრუნველყოფენ ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდას. ინოვაციები ეროვნული და მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალაა. ინოვაცია პრაქტიკაში აღიქმება როგორც მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გარდასახვა რეალურ ახალ პროდუქტებსა და ტექნოლოგიებში და გულისხმობს შემოქმედებითი (ინტელექტუალური) საქმიანობის შედეგად მიღებული სიახლის პრაქტიკულ გამოყენებას. ინოვაციური პროცესი, როგორც ერთიანი სისტემა, საწარმოო-ტექნოლოგიური, ორგანიზაციული და სოციალურ-ეკონომიკური ერთიანობით ხასიათდება. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ინოვაციების გარეშე არ არსებობს ხანგრძლივი და მძლავრი აღმავლობა. ამას ადასტურებს ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების მაგალითი, რომელთაც თავიანთი სიძლიერე რადიკალური ინოვაციების საფუძველზე მოიპოვეს. ასე მაგალითად, ინგლისისთვის ეს იყო ინდუსტრიული მანქანა და აქტიური ქვეყანათაშორისი ვაჭრობა, ამერიკისთვის – ფორდის კონვეიერი და ყოვლისმომცველი ინფორმატიზაცია, იაპონიისთვის – მაგნიტოფონი „სონი" და ხარისხის უმკაცრესი კონტროლი. იაპონური კორპორაციები წარმოადგენენ მსოფლიო ლიდერებს ინოვაციების თვალსაზრისით. მათი გამოშვებული მანქანები ყველაზე ეკონომიურია მსოფლიოში საწვავის მოხმარების მიზნით, ხოლო საყოფაცხოვრებო ტექნიკა – ყველაზე ეკონომიური ელექტროენერგიის თვალსაზრისით. ეს კი ინოვაციის შედეგია.

* * *

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს განვითარების ინოვაციური გზა. ინოვაციები იძენს სულ უფრო დიდ მნიშვნელობას ეკონომიკის მდგრადი განვითარებისათვის, როგორც მიკროეკონომიკურ, ასევე მაკროეკონომიკურ დონეზე. ის მთავარი საშუალებაა პროდუქციის კონკურენტუნარიანობისა და მთლიან ბაზარზე საწარმოების მდგრადობის უზრუნველსაყოფად. აღნიშნულთან ერთად ინოვაციები ახალი ტექნოლოგიებისა და პროდუქტის შექმნაზეა ორიენტირებული და შესაბამისად, შეუძლებელია ახალ ეკონომიკაში გადარჩენა მის გარეშე. საწარმოების ინოვაციური საქმიანობა პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისკენაა მიმართული და მისი მამოძრავებელი ძალაა.

ინოვაციური საქმიანობა აქამდე არასდროს ყოფილა ისეთი აქტუალური როგორც დღეს არის. **ინოვაციური საქმიანობის** განხორციელების შედეგად დასაბამი მიეცა ახალ ტექნოლოგიებს, ახალი სახის საქონლის გამოშვებას, ახალ და სრულყოფილ მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას, კომპიუტერულ და რობოტიზებულ სისტემებს, მოდერნიზებულ მენეჯმენტს და ა.შ.

ინოვაციური საქმიანობის გამოკვლევა განსაკუთრებით მე-20 საუკუნის 70-იანი წლებიდან გააქტიურდა. ამ საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ი. შუმპეტერმა. ინოვაციური სფეროს ფუნქციური დანიშნულება მან ასე ჩამოაყალიბა:

- ინოვაციების პოტენციურ მომხმარებელთა ანალიზი;
- პერსპექტიული იდეებისა და ფუნქციონირების წყაროების ძიება;
- სიახლეების შექმნისა და დანერგვის ორგანიზაცია;
- სიახლეების გავრცელება და მხარდაჭერა.

ინოვაციური საქმიანობის დროს ხდება მიზნის, საქმიანობის ხერხის არჩევა და მასზე კონტროლის დამყარება. ინოვაციური საქმიანობის მახასიათებლებია ინოვაციური ციკლი და სიცოცხლისუნარიანობის ციკლი. ინოვაციური პროდუქტის თავისებურება ისაა, რომ იგი არ ემორჩილება საბაზრო ეკონომიკის ზოგიერთ კანონს. ინოვაცური პროდუქცია შეიძლება იყოს ახალი ტექნიკა, ტექნოლოგიები, ეკონომიკური მექანიზმები, მენეჯმენტის სრულყოფის მეთოდები და ფორმები, კომპიუტერული პროგრამები, ბიზნესგეგმები, პროგნოზული გაანგარიშებები და სხვა. ფირმაში ინოვაციური საქმიანობა მიმდინარეობს შემდეგი მიმართულებებით:

- მოწყობილობის შედგენილობის განახლება;
- მოწყობილობის ერთეული სიმძლავრის გადიდება;
- შრომის უსაფრთხო პირობების შექმნა;
- გამოყენებული ნედლეულისა და მასალების ეკონომია;
- გამოსაშვები პროდუქციის განახლება.

ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტები შეიძლება დახელოვნდნენ სპეციალობაში მეურნეობის დარგების მიხედვით (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, მშენებლობა, ტრანსპორტი და სხვა), საქმიანობის დარგების მიხედვით (ტექნიკური, ჰუმანიტარული და საზოგადოებრივი, საბუნებისმეტყველო). მათ შეიძლება ჰქონდეთ საწარმოს ნებისმიერი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა (შპს, სააქციო საზოგადოება და სხვა); შეიძლება იყვნენ დროებითი ან მუდმივი, იურიდიულად დამოუკიდებელნი ან დამოკიდებულნი. სიდიდის მიხედვით: მცირე, საშუალო და მსხვილი (გ. ერქომაიშვილი, ე.ხარაიშვილი, 2011).

ინოვაცია მიიღება ლათინური სიტყვიდან "Innareare" და ემყარება განახლებას. ეკონომიკური თვალსაზრისით, ინოვაცია არის რაღაც ახალი, რაც სარგებელს მოუტანს საწარმოს ან მთლიანად საზოგადოებას.

ნებისმიერი სახის ინოვაციური საქმიანობა, რომელიც წარმატებული ბიზნესიის საფუძველს წარმოადგენს, სახელმწიფოს მხრიდან მხარდაჭერასა და წახალისებას საჭიროებს. დასავლეთის ქვეყნებში ამას ახორციელებენ (მაგ., აშშ, ისრაელი, იაპონია. აქ არსებობენ მთელი რიგი ორგანიზაციები, ცენტრალურ და კომერციულ ბანკებთან და სადაზღვევო ფონდებთან ერთად, რომლებიც მხარს უჭერენ ინოვაციური მეწარმეობის განვითარებას).

ინოვაციური ბიზნესი მიმზიდველია, რადგან იგი აუმჯობესებს მეწარმეობის ყველა სფეროს საქმიანობას, ორიენტირებულია მომხმარებელთა კონკრეტულ მოთხოვნილებაზე და აქვს შეჯიბრებითი ხასიათი. იგი კაპიტალტევადი პროცესია. მისი დაფინანსების წყაროები შეიძლება იყოს როგორც საკუთარი, ისე მოზიდული და ნასესხები. ინოვაციების

ეფექტიანობა ინვესტიციების პორტფელის ოპტიმალურად შედგენაზეა დამოკიდებული, რის გამოც საწარმოებს ამ წყაროების გონივრულად კომბინირება უწევთ. მსხვილ კორპორაციებს აქვთ იმის მატერიალური და ფინანსური შესაძლებლობები და ჰყავთ იმ დონის კვალიფიკაციური პერსონალი, რომ უზრუნველყონ ინოვაციური პროცესის უწყვეტობა და ლიდერობა საკუთარ და მსოფლიო ბაზარზე.

ინოვაციური საქმიანობაა ,,ვენჩური''. მას რისკიან ბიზნესს უწოდებენ. ,,ვენჩური,'' ერთი მხრივ, გამოხატავს საწარმოს, ხოლო, მეორე მხრივ, რისკს. მისი ასეთი ორმაგი გაგება სიმბოლურია, რამდენადაც სახსრების გარკვეული რაოდენობა ჩაიდება არც ისე ცნობილ საწარმოში, რაც ბუნებრივია ძალიან მაღალი რისკის შემცველია. თავის მხრივ, ახალი კომპანიის დასაფინანსებლად ხდება კაპიტალის მოზიდვა არა ბიუჯეტიდან, არამედ კერძო მეწარმისგან. ძირითადი მიზანი ვენჩურული დაფინანსებისა, მდგომარეობს იმაში, რომ ერთი, მეწარმის კაპიტალი და მეორე, მეწარმის ინტელექტუალური კაპიტალის რეალურ სფეროში გაერთიანების შედეგად მიღებული იქნეს მოგება.

„ინოვაცია'' ყველა ფირმის წარმატების ნიშანია, ინოვაცია შეიძლება ვუწოდოთ, როგორც ბიზნესის წარმოების პროცესის გაუმჯობესების ცალკეულ წინადადებას, ასევე იმ ახალ პროდუქციას, რომელიც ბაზრის მოთხოვნებს აკმაყოფილებს. შესაბამისად, ინოვაცია გაზომვადი სასიცოცხლო ციკლის საწყის და საბოლოო წერტილს შორის არსებობს. აქედან გამომდინარე, ის ფირმები არიან წარმატებულნი, რომლებიც თავიანთი საქმიანობის ყველა ეტაპზე ინოვაციის დანერგვისაკენ მიისწრაფიან. როდესაც მსოფლიოს ეკონომიკური განვითარების ტემპი მუდმივად მზარდია, ცხადია, რომ ჩვენი ქვეყნის ღირსეული მომავლისათვის ინოვაცია სასიცოცხლო მნიშვნელობას იძენს.

ინოვაციებსა და მათ გამომწვევ ფაქტორებს სულ უფრო მეტი ყურადღება დაეთმო ეკონომიკურ კონცეფციებში, ხოლო ინოვაციური საქმიანობის გააქტიურება დღეს ყველა ქვეყნისა და მთლიანად მსოფლიო ბიზნესების განვითარების მასტიმულირებელ ფაქტორად იქცა. თანამედროვე ეტაპზე სულ უფრო იზრდება სამეცნიერო კვლევით სამუშაოებზე გაწეული ხარჯები, ვითარდება მსოფლიო ეკონომიკის მაღალტექნოლოგიური სექტორი, ყალიბდება კომპანიების ახალი ტექნოლოგიური საფუძვლები.

ინვესტიციები ინოვაციებში უაღრესად აქტუალური პრობლემაა, რადგან ინოვაციურ პროექტებში ინვესტიციების მოზიდვა გართულებულია დაბანდებათა გრძელვადიანი ხასიათისა და პირველ ეტაპებზე უკუგების არარსებობის გამო, აგრეთვე იმის რისკით, რომ ეს ინვესტიციები შეიძლება საერთოდ უშედეგო აღმოჩნდეს. ვენჩურული ბიზნესი გულისხმობს ახალი იდეების, პროგრესული სამეცნიერო-ტექნიკური დამუშავებების დაფინანსებასა და მათ დაყვანას გაყიდვისთვის მიზანშეწონილ დონემდე, ანუ კომერციალიზაციას. ვენჩურული ბიზნესი საჭიროებს დიდ ცოდნას, დიდ ფულსა და დიდ შრომას, მაგრამ წარმატების შემთხვევაში იგი უზარმაზარი მოგების მომტანია. ვენჩურულმა ბიზნესმა დაანგრია სტერეოტიპი, რომ მსოფლიოში ყველაზე მომგებიანი და რისკიანი ბიზნესია ნავთობის, იარაღისა და ნარკოტიკის ბიზნესი.

ვენჩურული ბიზნესის განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ცენტრალურ კალიფორნიაში შექმნილმა ,,სილიკონის ველმა" ითამაშა. ,,სილიკონის ველში" 1950 წელს 300 ათასზე ნაკლები ადამიანი ცხოვრობდა. ეს ადგილი ხილის ბაღებით იყო ცნობილი, რომელთაც ადგილობრივი ფერმერებისთვის 65 მლნ დოლარის შემოსავალი მოჰქონდათ. ინტენსიური მებაღეობის შედეგად ცენტრალური კალიფორნია XX საუკუნის 50-იან წლებში აშშ-ის სწრაფად მზარდი რეგიონების ათეულში შედიოდა. აქ იკრიფებოდა შავი ქლიავის მსოფლიო მოსავლის დაახლებით 1/3. ,,სილიკონის ველის'' ჩამოყალიბებაში პრინციპული როლი ამ ტერიტორიაზე მდებარე სტენფორდის (აშშ) უნივერსიტეტმა

ითამაშა. მისი „პირველი საპატიო მამა" გამოჩენილი ელექტროტექნიკოსი პროფ. ფრედერიკ თერმანია (XX საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში ფრედერიკ თერმანი სტენდფორდის უნივერსიტეტის რექტორი გახდა და „სილიკონის ველის" ჩამოყალიბებაში აქტიური როლი ითამაშა). რთულია, წარმოვიდგინოთ თანამედროვე ცივილიზაცია მის გარეშე. ეს არის ნახევარგამტარებზე დაფუძნებული მიკროელექტრონიკის ინდუსტრიის სამშობლო. ეს რეგიონი წლების განმავლობაში იქცა მსოფლიოს უდიდესი ტექნოლოგიური კორპორაციებისა და სტარტაპების სამშობლოდ. თავად ტერმინი („სილიკონის ველის") ამ რეგიონში სილიკონისაგან დამზადებული ჩიპების გამომგონებლებისა და მწარმოებელთა დიდმა რაოდენობამ წარმოშვა. დღეისათვის ის ამერიკის მაღალტექნოლოგიური სექტორის სინონიმად იქცა.

ფართო გაგებით „სილიკონის ველი" (ტექნოპარკი, სამეცნიერო პარკი, მაღალი ტექნოლოგიების პარკი, სამეცნიერო-ტექნოლოგიური ზონა, ინდუსტრიული პარკი, ინოქალაქი, ტექნოპოლისი და ა.შ.) არის მაღალტექნოლოგიური ზონა, სადაც კონცენტრირებულია მაღალტექნოლოგიური ინდუსტრიის ობიექტები. ეს არის ინოვაციური კომპანიების აგლომერაცია, რომლებიც განთავსებულია მსხვილ უნივერსიტეტებთან და კვლევით ლაბორატორიებთან. ეს ყველაფერი ერთად იძლევა ინოვაცური ბიზნესის განვითარების საშუალებას, რაც ადამიანთა მომავალი წარმატებული ცხოვრების აუცილებელი პირობაა.

მიუხედავად იმისა, რომ აშშ-სა და, ზოგადად, მთელ მსოფლიოში, უამრავი მაღალტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ეკონომიკური ცენტრი წარმოიშვა, სილიკონის ველი მუდამ რჩება ტექნოლოგიური ინოვაციების მთავარ ძალად.

დღეისათვის, მაღალტექნოლოგიებზე დაფუძნებული კომპანებისათვის, „სილიკონის ველზე" განთავსება სტრატეგიულ მიზნად იქცა. გარდა იმისა, რომ აქ მიიღება მსოფლიოში უმნიშვნელოვანესი ტექნოლოგიური გამოგონებები, სილიკონის ველი ცნობილია ინკუბატორებისა და ბიზნესის ხელშემწყობი დამაჩქარებლების დიდი რაოდენობით.

ინოვაციური ბიზნესისათვის დამახასიათებელია შემდეგი სპეციფიკური თავისებურებები: 1. კაპიტალდაბანდებათა ობიექტების როლში სარისკო პროექტების წარმოდგენა; 2. კაპიტალის პორტფელური მართვა; 3. სახსრების მნიშვნელოვანი ნაწილის დაბანდება ინოვაციური ფირმის საწესდებო კაპიტალში; 4. ვენჩურული კაპიტალისტის აქტიური მონაწილეობა პროექტის მართვაში ან მის მიერ საიმედო კონტროლის უზრუნველყოფა; 5. პროექტის სიმწიფის ფაზაში ბიზნესიდან ვენჩურული კაპიტალისტის წინასწარ განსაზღვრული გამოსვლა.

საქართველოში ბიზნესის ეს სახეობა ჯერჯერობით ფაქტობრივად არ არსებობს, ვინაიდან, არ გაგვაჩნია ახალ ტექნოლოგიებთან და სარისკო ინვესტიციებთან მუშაობის გამოცდილება და განვითარებული საფონდო ბაზარი. ვენჩურული ბიზნესის მთავარი პირობა კი განვითარებული საფონდო ბაზარია, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ვენჩურული კაპიტალისტის მუშაობის მთავარი პრინციპი. მიუხედავად ამისა, საქართველოს ვენჩურული ბიზნესის განვითარების კარგი პერსპექტივები გააჩნია.

საქართველოს, როგორც ადამიანისეული კაპიტალით მდიდარ ქვეყანას, გააჩნია ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანესი რესურსი, რომლის გონივრული გამოყენებით შესაძლებელია სერიოზული აღმავლობა. უკვე დღეს საჭიროა იმის გაგება, რომ ქვეყნის გრძელვადიანი განვითარების ვექტორი ადამიანისეული კაპიტალით უნდა განისაზღვროს. საქართველოს სჭირდება ისეთი ეროვნული პოლიტიკა, რომელიც განაპირობებს მძლავრი ინოვაციური სექტორის ჩამოყალიბებას. ჩვენმა ქვეყანამ მსოფლიო ბაზარზე თავისი ღირსეული ადგილი სწორედ ამ სექტორით უნდა დაიმკვიდროს.

საქართველოს საწარმოებში ინოვაციების მიზერული რაოდენობის მიზეზია ფულადი სახსრების პერიოდული უკმარისობა, რის გამოც შემოსული თანხებით ფარავენ მიმდინარე ხარჯებს და განვითარებას ვერ აფინანსებენ.

ამ მიზეზების დასაძლევად სახელმწიფომ უნდა გაითვალისწინოს თანამედროვე მსოფლიოში განვითარებული ტენდენციები, რაც ძლიერ გავლენას ახდენს ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაზე და მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული. ეს ტენდენციებია:

1. ინოვაციური ბიზნესის მხარდაჭერა;
2. ეკონომიკაში ინოვაციებზე მოთხოვნის გაზრდა;
3. ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარება;
4. გლობალურ ინოვაციურ სისტემაში ეფექტიანი ინტეგრაცია.

ამ ტენდენციებზე დაყრდნობით და ინოვაციური ეკონომიკის წარმატებით ფორმირებისათვის მეცნიერული და ორგანიზაციულ-ტექნიკური ღონისძიებების კომპლექსის შემუშავება და რეალიზება, რაც საფუძვლად დაედება სახელმწიფო ინოვაციურ პოლიტიკას, იგი მიმართული უნდა იყოს შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტაზე, ესენია:

- ეროვნული ინოვაციური სისტემის შექმნა, რომელსაც შეეძლება ინოვაციების მასობრივი ათვისება;
- სახელმწიფო ორგანოების ფორმირება, რომლებიც განახორციელებენ ინოვაციური საქმიანობის კოორდინაციას. მართალია, ამ მიმართებით საქართველოში შექმნილია საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო, რომელიც ფუნქციონირებს საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსთან, და კვლევებისა და ინოვაციების საბჭო, მაგრამ სასურველი იქნებოდა შექმნილიყო ერთი სახელმწიფო ორგანო, რომელიც პასუხისმგებელი იქნებოდა მთავრობის წინაშე ეკონომიკის ინოვაციური პოლიტიკის შემუშავებასა და განხორციელებაზე;
- მეცნიერულ-ტექნიკური და ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერის სხვადასხვა ფორმის შემუშავება და რეალიზაცია;
- მეცნიერების ფუნდამენტური და გამოყენებითი სექტორების შენარჩუნებისა და დაბალანსებული განვითარებისათვის ღონისძიებების კომპლექსის შემუშავება;
- პირობების შექმნა, რაც ხელს შეუწყობს მცირე და საშუალო მეცნიერულ-ტექნიკური, ინოვაციური მეწარმეობის დაჩქარებულ განვითარებას;
- მთლიანი ინოვაციური ინფრასტრუქტურის შექმნა;
- მეცნიერებისა და ტექნიკის მოწინავე მიღწევების ბაზაზე ბიზნესის მოდერნიზაციის ღონისძიებების რეალიზაცია.

ჩამოთვლილი პრობლემებისა და შემაფერხებელი ფაქტორების მიუხედავად, საქართველოში ბევრი რამ კეთდება ინოვაციების შემუშავებისათვის ხელშემწყობი პირობების შექმნისა და მათი დანერგვისათვის ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროში. მაგალითად: თბილისის მახლობლად, დაბა ოქროყანაში, გაიხსნა საქართველოში პირველი ტექნოლოგიური პარკი, მას ზედამხედველობას საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო უწევს. ტექნოპარკის ტერიტორიაზე განლაგებულია მცირე ინკუბატორები, სასწავლო ცენტრები და ლაბორატორიები, საერთაშორისო მაღალტექნოლოგიური კომპანიების ტრენინგცენტრები და საგამოფენო ოთახები, სამრეწველო ინოვაციების უნივერსალური ლაბორატორია. ტექნოპარკის დანიშნულებაა ინოვაციური ტექნოლოგიების განვითარება, ახალი გამოგონებების ხელშეწყობა და ორიგინალურ იდეათა პრაქტიკული განხორციელების ხელშეწყობა;

საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო ახორციელებს საქართველოს ეროვნული ინოვაციების ეკოსისტემის პროექტს, რომლის დასაფინანსებლად მსოფლიო ბანკმა 2016 წლის 18 მარტს 40 მლნ დოლარი გამოყო [ ].

სამრეწველო ინოვაციური ლაბორატორიები შეიქმნა და იქმნება სხვადასხვა უნივერსიტეტების ბაზაზე და მუნიციპალიტეტებში; ხორციელდება მინი გრანტების პროგრამა და სხვა. საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ინოვაციურ გზაზე გადასაყვანად მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებები არ არის საკმარისი, ამ მხრივ ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი.

დასკვნა

ზემოთ აღნიშნული პრობლემებიდან გამომდინარე მიზანშეწონილად მიმაჩნია:

- უპირველესად, უნდა ჩამოყალიბდეს ინტელექტუალური საკუთრების სრულ-ყოფილი ბაზარი;
- ამუშავდეს საფონდო ბაზარი და შეიქმნას ვენჩურული ფონდები;
- გასათვალისწინებელია აშშ-ს გამოცდილების გაზიარება;
- მიზანშეწონილია საქართველოს წამყვან უნივერსიტეტებთან შეიქმნას ბიზნესინ-კუბატორები, ტექნოპარკები, რომლებიც ვენჩურული ფირმების პროტოტიპები იქნებიან და უზრუნველყოფენ ადამიანების დასაქმებას;
- ეროვნული ინოვაციური სისტემის ფორმირებისათვის უნდა გამოიძებნოს სათანადო სახსრები. სახელმწიფოსთან ერთად ამ პროცესში აქტიური მონაწილეობა კერძო სექტორმა უნდა მიიღოს. უნდა ვიზრუნოთ, რომ დარგობრივი ინსტიტუტები გადაიქცეს კერძო კომპანიების საკუთრებად, მათი ბიზნესსქემების ნაწილად, რომელთა საქმიანობა ბაზრის მოთხოვნაზე იქნება ორიენტირებული. ქვეყნის ინოვაციური პოლიტიკა უნდა ავიყვანოთ ეროვნული იდეოლოგიის რანგში.
- საინოვაციო საქმიანობის გააქტიურება, ფუნდამენტური და გამოყენებითი მეცნიერების განვითარების ხელშეწყობა სახელმწიფოს სისტემატიური ზრუნვის საგნად უნდა იქცეს.
- საქართველოს მთავრობამ არ უნდა დაუშვას ,,ტვინების გადინება'', ახალგაზრდა, პერსპექტიული კადრების დაკარგვა. ამისათვის კი საჭიროა სამეცნიერო ინფრასტრუქტურის განვითარება და მაღალი ხელფასები, რადგან განვითარებული ქვეყნები ცდილობენ საუკეთესო მეცნიერების, სპეციალისტების მიზიდვას და ასეთი სახით ინტელექტუალური კაპიტალის დაგროვებას. უფრო განვითარებული სამყაროს პროგრესი მიმდინარეობს ,,ასათვისებელი'' ქვეყნების დეგრადაციის ხარჯზე. საქართველოს წინაშეც დგას ასეთი საშიშროება და მისი თავიდან აცილება პროგრესული ეკონომიკური პოლიტიკითაა შესაძლებელი. ამაში კი თავისი წვლილი ვენჩურულმა ბიზნესმაც უნდა შეიტანოს;
- მაღალი ინტელექტით გამორჩეული მეწარმეების მომზადება, მათთვის ტრენინგების ჩატარება და სხვა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ერქომაიშვილი გ., ხარაიშილი ე., (2011). ინოვაციები და პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა. თბილისი, უნივერსალი. გვ.445.

2. წერეთელი ზ., ინოვაციური ბიზნესის განვითარების პრობლემები და პესპექტივები საქართველოში. XXI საუკუნის ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის კონფერენციის მასალათა კრებული, თბილისი, 2021. გვ. 281.

3. წერეთელი ზ., ბიზნესის განვითარების მენეჯმენტის პროგნოზირების პრობლემები და მეთოდები. თანამედროვე ეკონომიკა, ეკონომიკური მეცნიერება და ეკონომიკის პანდემიური პრობლემები: გამოწვევები, გადაჭრის გზები, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის კონფერენციის მასალათა კრებული, თბილისი, 2020. გვ. 594.
4. წერეთელი ზ., ბიზნესი, როგორც სახელმწიფოს ეკონომიკის განვითარების ბერკეტი და მასში არსებული პრობლემები. სახელმწიფოს ეფექტიანი მართვის პრობლემები. XXXII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები (09.11.2019). თბილისი: საერთაშორისო გამომცემლობა „პროგრესი“, 2019. გვ. 45-46.
5. მსოფლიო ბანკი. მსოფლიო ბანკი მხარს უჭერს ინვესტირებას საქართველოს მომავალში და ინოვაციაზე და ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკის განვითარებას. პრესრელიზი. ვაშინგტონი, 2018 წლის 18 მარტი. http://pubdocs.worldbank.org/ en/846991458317907954/ PR-Board-Approval-GENIE-March-016-Geo.pdf
6. საქართველოს მთავრობა. კვლევებისა და ინოვაციების საბჭოს შექმნისა და მისი დებულების დამტკიცების შესახებ. მთავრობის დადგენილება № 32. 3 თებერვალი, 2015 წელი. https://www.matsne.gov.ge/ka/document/-view/2712487
7. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს დებულების დამტკიცების შესახებ. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ბრძანება №1-1/66. 5 მარტი, 2014 წელი. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2269957 ;
8. საქპატენტი. ოფიციალური ბიულეტენები №1-№16. http://www.sakpatenti.gov.ge/ka/publications/?subject=OFFICIALBULLETINSOFINDUSTRIALPROPERTY
9. Южная Корея и другие: 50 самых инновационных стран мира. https://dev.by/lenta/main/world-innovation-leaders
10. Севастьянова А.Е. Формирование условий для инновационного развития регионов ресурсного типа//Москва: Журнал `Регион: экономика и социология~, 2016, № 1. С. 209-232.
11. https://www.globalinnovationindex.org/
12. https://dev.by/lenta/main/world-innovation-leaders

Zurab Tsereteli

THE MAIN PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF IMPLEMENTING INNOVATIVE ACTIVITIES

Summary

In the paper is discussed about the main problems of innovative activities that have been arising during implementation of innovative activities in modern business. There are also concepted the process of innovation, innovative activity, technological innovation and innovative business. Its listed the main problems that have been hindering realization of innovative activities in the innovative business. In the paper is indicated the important role of innovative activities in the process of producing new products, goods and development of innovative businesses. There are also represented the prospects and recommendations for implementation of innovative activities in Georgia. The paper consists of annotations, keywords, introduction, main part, conclusion and literature.

Keywords: *Innovations; Technological innovation; Innovative activities; Problems of innovative activities; Investment in the fixed assets.*

ნინო ჭანტურია

COVID-19-ის გამოწვევები და მისი მნიშვნელობა ციფრული ინდუსტრიის განვითარებაში

ანოტაცია. *ორი წელი გავიდა მას შემდეგ რაც, COVID-19-ის გავრცელებამ მსოფლიოში ახალი რეალობა წარმოშვა. პანდემიამ მსოფლიოში უამრავი პრობლემა წარმოშვა. მრავალი ადამიანი უმუშევარი დარჩა, საჭირო გახდა სოციალური დისტანცია, ბევრი ბიზნესი გაკოტრდა; კომპანიებს, ვისაც შესაძლებლობა ჰქონდათ, დისტანციურ სამუშაოზე გადავიდნენ, შეიზღუდა მოგზაურობა და, რაც ყველაზე მთავარია, შეიცვალა ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრება. ცვლილებების პარალელურად ბიზნესი, რომელიც ბაზარზე დარჩა, იძულებული გახდა მორგებოდა არსებულ გარემოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მასაც დახურვა ემუქრებოდა. ყოველივე ამან, განაპირობა ცვლილებები ციფრულ მარკეტინგში. სტატიაში საუბარი იქნება, თუ რა გავლენა მოახდინა და როგორ შეცვალა COVID-19-მა ციფრული მარკეტინგი.*

საკვანძო სიტყვები: *ციფრული მარკეტინგი, COVID-19, პანდემია.*

COVID-19 ის ერთ-ერთ გვერდით ეფექტად შეგვიძლია დავასახელოთ ის ფაქტი, რომ ციფრული სამყარო უფრო კონცენტრირებული გახდა, ვიდრე ეს მანამდე იყო. უფრო და უფრო მეტი მომხმარებელი იყენებს ინტერნეტს, რაც იმას ნიშნავს, რომ მომხმარებლები უფრო მეტად არიან დამოკიდებული მარკეტინგზე, მაგრამ ამასთანავე მათ ისწავლეს, თუ როგორ გაფილტრონ მათთვის არასასურველი მარკეტინგული კამპანიები. სწორედ ამიტომ მარკეტოლოგებს დასჭირდათ ეპოვათ გზა, რომ სამიზნე აუდიტორიას დაკავშირებოდნენ პერსონალიზებული ინსტრუმენტებით.

კვლევების თანახმად, მომხმარებელთა 84%-ს სურს, რომ საძიებო სისტემებმა სრულყოფილად დაადგინონ მათი საჭიროებები და ძიების შედეგები შემცირდეს არაუმეტეს 10 ერთეულამდე. გარდა ამისა, მომხმარებელთა 70%-ისთვის მოსახერხებელია ციფრული ასისტენტების გამოყენება, რათა ონალიან შესყიდვები გამარტივდეს და დაკმაყოფილდეს მათი საჭიროებები.

ნათელია რომ COVID-19-ის ერთ-ერთი მთავარი მარკეტინგული გავლენა არის ის ფაქტორი, რომ ციფრულ სამყაროში არსებული უამრავი ინფორმაციით მომხმარებელი იტვირთება და ხშირად უგულებელყოფს იმ შეტყობინებებს, რომლებიც მიმართულია დიდ სამიზნე აუდიტორიაზე და არა უშუალოდ მათზე. ასე რომ, მარკეტერებისთვის მთავარია მოახდინონ მომხმარებლის სწორი და მჭიდრო სეგმენტაცია (paperturn, 2021).

შეგვიძლია დარწმუნებით ვთქვათ, რომ Covid-19-მა დიდი სარგებელი მოუტანა ელექტორნულ კომერციას, რაზეც მიუთითებს ის ფაქტი, რომ 2020 წელს ონლაინ გაყიდვები 32.4%-ით გაიზარდა და ასევე განაგრძო ზრდა 2021 წლის პირველ კვარტალში. Covid-19-მა ბევრი რამ გვასწავლა, ერთ-ერთი მთავარი გაკვეთილი, ვირუსის გავრცელების შემცირების მიზნით, სხვებთან კონტაქტების შემცირებაა. სწორედ ამიტომ ადამიანები ონლაინ ნივთების შეძენისას უფრო დაცულად გრძნობენ თავს, სწორედ ეს არის ერთ-ერთი პირობა ონლაინ გაყდვების გაზრდისა.(paperturn, 2021)

მარკეტინგმა COVID-19-ის დროს გვასწავლა, რომ ჩვენ თავზე არ ავიღოთ დიდი რისკები მსგავს გაურკვეველ სოციალური და ეკონომიკური ვითარების დროს. სწორედ ამიტომ მნიშვნელოვანია, რომ მივყვეთ და ვიმოქმედოთ იმ მიმართულებით, რომელიც ჩვენი ბიზნესისთვის უკვე ნაცადი და გამართლებულია. მაგალითად, თუ კომპანიის

მთავარი კომპეტენცია ფასიანი მედიაა, მაშინ ის უნდა გამოვიყენოთ ჩვენს სასარგებლოდ და მივიღოთ მისგან მაქსიმუმი (paperturn, 2021).

მსოფლიო ჯერ კიდევ ებრძვის COVID-19-ის პირველადი ეფექტების შედეგებს და ჩვენთვის ჯერ კიდევ ძნელია იმის პროგნოზირება, თუ რა მოხდება უახლოეს მომავალში. ამიტომ მნიშვნელოვანია, რომ ბიზნესი ცდილობდეს რაც შეიძლება მეტი ნაღდი ფულის გამომუშავებას იმით, რაც საუკეთესოდ მუშაობს მათთვის. რა თქმა უნდა, არავითარი ზიანი არ მოაქვს ახლის ძიებას, როდესაც საქმე ეხება თქვენს მარკეტინგულ ძალისხმევას, მაგრამ არ უნდა უგულებელვყოთ ის წყარო, რომელსაც მოაქვს მეტი ROI თქვენი ბიზნესისთვის.

არ შეგვიძლია უარვყოთ ის ფაქტი, რომ სოციალური მედია ხანგრძლივი ვადით დარჩება ჩვენს ცხოვრებაში. COVID-19-ის ერთ-ერთი მთავარი გავლენა არის ის, რომ მთელ მსოფლიოში ადამიანებს მოეთხოვებოდათ სახლში ყოფნა და სხვებთან კონტაქტის შეზღუდვა. ადამიანები იყენებდნენ ციფრულ ინსტუმენტებს და პლატფორმებს მეგობრებთან, კოლეგებთან საკონტაქოდ. სოციალური მედიის გამოყენება ახალ დონეზე გადავიდა და ცნობილი გახდა ყველა ასაკობრივი ჯგუფისთვის.

პანდემიის გამო სოციალური მედიის პლატფორმებზე ახლა 4 მილიარდზე მეტი მომხმარებელია – ეს არის მსოფლიოს მოსახლეობის ნახევარზე მეტი! გარდა ამისა, კვლევებმა აჩვენა რომ, ადამიანები თავიანთი „სიფხიზლის“ 15%-ს ატარებენ სოციალურ მედიაში.

პანდემიის დაწყების დროს ბევრმა მცირე ბიზნესმა შექმნა ანგარიში სოციალურ ქსელებში, რათა არ გაეწყვიტა ურთიერთობა თავის მომხმარებელთან. ბიზნესმა ისარგებლა მარკეტინგული სტრატეგიით, რამაც მას დადებითი შედეგი მოუტანა. გარდა ამისა ინსტაგრამმა მცირე ბიზნესის მფლობელებს ერთმანეთის მხარდაჭერისკენ მოუწოდა და მხარდაჭერის სტიკერიც კი შექმნა, რისი წყალობით უფრო მეტი მცირე ბიზნესი გახდა ხილვადი მომხმარებლისთვის (paperturn, 2021).

რა გავლენა იქონია „ლოქდაუნმა“ სარეკლამო დანახარჯებზე?

eMarketer-ის მიერ 2019 წლის თებერვალში ჩატარებული კვლევის თანახმად, პირველად გადააჭარბა ონლაინ რეკლამის ხარჯებმა ოფლაინ რეკლამის ხარჯებს და შეადგინა გლობალური რეკლამის დანახარჯის ნახევარი. ამავე კვლევის პროგნოზით, 2023 წლისთვის ციფრული რეკლამის დანახარჯები შეადგენს მთლიანი გლობალური მედიის დანახარჯის ორ მესამედს. იმის გათვალისწინებით, რომ 21-ე საუკუნის მიჯნაზე გლობალური ხარჯების მხოლოდ 3% იყო ციფრული, ნათელია, რომ ცვლილება, რომელსაც ჩვენ ვაკვირდებოდით ჩქარდება. ამის ერთ-ერთი მიზეზი კი Covid-19-ია (innovationvisual, 2020).

საქსტატის მონაცემების მიხედვით მაშინ, როდესაც მსოფლიოში პანდემია მძვინვარებდა, საწარმოებმა დაიწყეს სოციალური მედიის უფრო ხშირად გამოყენება წინა წელთან შედარებით. ალბათობა იმისა, რომ უფრო და უფრო მეტი კომპანია და საცალო მოვაჭრე გადაინაცვლებს ონლაინ სივრცეში, ძალიან მაღალია (სამსახური, Geostat.ge, თ. გ.).

Covid-19-ის გავლენა მომხმარებელთა გრძელვადიან ქცევაზე

Covid-19-მა შეცვალა მომხმარებელთა დამოკიდებულება, ქცევა და ჩვევები შესყიდვის დროს. სავარაუდოდ, ეს ცვლილებები დარჩება პანდემიის დასრულების შემდეგაც. შესაბამისად მომხმარებელთა საჭიროებების ცვლილება გამოიწვევს

ინდუსტრიების გარდაქმნას და ისინი შეუქმნიან ახალ გამოწვევებს და შესაძლებლობებს ბიზნესს. ამრიგად, ამ ცვალებადი ქცევის გაგება და შესწავლა აუცილებელია ბიზნესისთვის, როდესაც შეიმუშავებენ თავიანთ ბიზნეს სტრატეგიებს, რათა გაუმკლავდნენ მომხმარებელთა ახალ და განვითარებად ტენდენციებს. ბიზნესმა უნდა გააცნობიეროს, როგორ რეაგირებს მათი მომხმარებელი პანდემიაზე და შეიმუშავოს მორგებული მარკეტინგული სტრატეგიები, რათა შეასრულოს მომხმარებელთა თითოეული ჯგუფის სურვილი. GlobalData-ს თანახმად Covid-19-ის პანდემიის შემდეგ წარმოქმნილი უახლესი ტენდენცია მოიცავს დრამატულ ცვლას ელექტრონული კომერციისკენ (Kamel, Volume 4 Issue 1 April (2021)).

Covid-19-მა დააჩქარა ტექნოლოგიების გამოყენება მომხმარებელთა ცხოვრების ყველა ასპექტში. ამრიგად, ბიზნესმა უნდა გადაინაცვლო ონლაინ, რათა დაუკავშირდნენ თავიანთ მომხმარებელებს. იმის გამო, რომ ბრენდის ლოიალურობა დროდადრო უფრო პრიორიტეტული ხდება, მომხმარებლები ნაკლებად ყიდულობენ პროდუქციას ნაკლებად ცნობადი ბრენდებისგან. მომხმარებელი ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს თავის მოვლას, ფსიქიკურ მდგომარეობას და ფიზიკურ კეთილდღეობას.

ამჯერადაც ეყოლება მსოფლიოს გამარჯვებული და დამარცხებული ქვეყნები, ამასთანავე ცალკეული ინდუსტრიების კუთხითაც შესაძლებელია გამოიყოს ბიზნესები, რომლებმაც ფეხი აუწყვეს ტენდენციებს და თავიანთ სასარგებლოდ გამოიყენეს პანდემია. პანდემიის პერიოდში ყველაზე წარმატებულად საქართველოში საკვები პროქდუქტების ბიზნესი მუშაობდა, ეს განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ მომხმარებლებს მათთვის სასურველი პროდუქტის შეძენა მხოლოდ ონლაინ შეეძლოთ. საქსტატის მონაცემების მიხედვით, მოსახლეობის პროცენტული წილი, ვინც საქონელს ან მომსახურებას ონლაინ იძენდა, 2020 წელს მნიშვნელოვნად გაიზარდა წინა წელთან შედარებით. ასევე, თუ დავაკვირდებით ცხრილში მოცემულ მონაცემებს, ვნახავთ, რომ პანდემიის პერიოდში საგრძნობლად გაიზარდა 60 წლის და უფრო მეტი ასაკის მომხმარებელთა რიცხვი. ქალაქთან შედარებით სოფელში ონლაინ შესყიდვების რიცხვა იკლო, რაც განპირობებული იყო ქვეყანაში დაწესებული შეზღუდვებით (სამსახური, Geostat.ge, თ. გ.).

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი, ვინც შეიძინა ან შეუკვეთა საქონელი/მომსახურება ინტერნეტის მეშვეობით

(%)

	სულ	ქალაქი	სოფელი	ქალი	კაცი	15-29 წლის	30-59 წლის	60 წლის და უფროსი
2016, ივნისი	18.6	23.8	7.6	18.9	18.2	24.8	15.7	5.3
2017, ივნისი	16.7	21.3	7.8	15.2	18.3	21.8	15.3	2.7
2018, ივლისი	20.6	25.8	9.8	21.8	19.3	31.8	17.1	5.4
2019, ივლისი	20.8	24.7	12.9	21.0	20.5	32.2	17.3	6.5
2020, ივლისი	21.3	27.4	9.1	21.2	21.4	37.3	17.2	6.5
2021, ივლისი	21.2	26.3	11.7	22.9	19.2	34.6	18.0	9.8

პანდემიის შემდგომ პერიოდშიც კი სხვა ინდუსტრიების წარმომადგენლები ჯერ კიდევ კრიზისს განიცდიან, რადგან მომხმარებლები, არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ ცდილობენ ნაკლებად დახარჯონ თანხები. GlobalData-ს საბაზრო დაზვერვა ცხადყოფს, რომ მომხმარებლები ფულს უფრო მეტად ანიჭებენ სასიცოცხლო მნიშვნელობას და ცდილობენ ნაკლებად დახარჯონ ფუფუნების საგნებში. Covid-19-ის სოციალური და ეკონომიკური ზემოქმედების შესამცირებლად მთელ

მსოფლიოში მთავრობებმა ეკონომიკური დახმარება გაუწიეს შინამეურნეობებს და ბიზნესს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ეკონომიკური სტიმული დაეხმარა მათ Covid-19-ის გამო შექმნილი ფინანსური სირთულეების დაძლევაში, ამ მხარდაჭერის უმეტესობა იწურებოდა რამდენიმე კვირაში ან თვეში. ამრიგად, ისევე როგორც ეკონომიკის სხვა სექტორებში, სამომხმარებლო სექტორის მომავალი საქმიანობა დიდად იქნება დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად აღდგება ეკონომიკა. იმის გამო, რომ მომხმარებლები ჯერ კიდევ ფრთხილად ხარჯავენ თანხებს, ბიზნესებმა თავიანთი შეთავაზებები უნდა მოარგონ მათ სურვილებს და მოთხოვნილებებს.

ტენდენციები, რომლებიც ამოძრავებენ ბიზნესს პოსტ-COVID-19 მსოფლიოში

დე-გლობალიზაცია – Covid-19-მა დაგვანახა გლობალიზაციის უარყოფითი მხარეები, რის შედეგადაც წამყვანმა კომპანიებმა გადახედეს, თუ როგორ მართავენ თავიანთ ბიზნესს, მიწოდების ჯაჭვს, განსაკუთრებით კი შესყიდვებს. ეს ყოველივე, დიდი ალბათობით, გამოიწვევს დიდ ცვლილებებს წარმოებაში.

დიჯიტალიზაცია და ავტომატიზაცია – კრიზისის გამო კომპანიები შეეცდებიან შეამცირონ ხარჯები უფრო მეტი ეფექტურობით, ხოლო მეტი კონტროლი მოიპოვონ, მაგალითად, ინვესტიციების გზით პროცესების ავტომატიზაციაში, ელექტრონულ კომერციაში, ინოვაციურ სფეროში, პროგრამულ უზრუნველყოფასა და IT სფეროში.

მოქნილობა – კომპანიები უფრო მეტ ძალისხმევას დახარჯავენ, რომ გახდნენ უფრო მოქნილები, რათა მარტივად მოერგონ გარე ფაქტორების ცვლილებას.

ბაზრის კონსოლიდაცია – ბაზრის ძლიერი მოთამაშეები შეიძენენ სუსტ მოთამაშეებს ან ისინი გაკოტრდებიან და გაქრებიან ბაზრიდან.

ფასების ცვალებადობა – რადგან მიწოდება და მოთხოვნა ჩვეულებრივზე უფრო სწრაფად იცვლება, ბევრი კომპანიის ღირებულება და მომგებიანობის სტრუქტურა, ისევე როგორც კლიენტების მზადყოფნა გადახდაზე, განსხვავებულია, რაც იწვევს ფასების უფრო ხშირ ზრდას და შემცირებას.

ფოკუსირება ძირითად კომპეტენციებზე – კონკურენცია ზოგიერთ ინდუსტრიაში შეიძლება გაიზარდოს იმით, რომ კომპანიებს ფინანსური ზარალი აწუხებთ, მცირდება გარკვეული ოპერაციები და კონცენტრირდება მაღალი მარჟის მქონე ბიზნესებზე, რათა ისინი გახდეს მათი ძირითადი კომპეტენცია.

ამ ტენდენციებისა და ფაქტორების გავლენა განსხვავდება ბიზნესის ტიპისა და ინდუსტრიის მიხედვით. კვლევებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, რაც უფრო დიდხანს გაგრძელდება კრიზისი, მით მეტი იქნება ამ ფაქტორების გავლენა, სრული ეფექტი კი მხოლოდ საშუალო ან გრძელვადიან პერიოდში ჩანს (Kamel, Volume 4 Issue 1 April (2021)).

დასკვნა

თავისუფლად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ COVID-19-მა გავლენა იქონია და უდიდესი როლი ითამაშა ციფრული მარკეტინგის განვითარებაზე, არა მარტო საქართველოში, არამედ მსოფლიოში. შეიძლება ითქვას, რომ ძალიან ბევრი კომპანია აიძულა პანდემიამ, მიემართა ციფრული მარკეტინგისთვის. ფაქტობრივად პანდემიამ ერთ დიდ ყიდვა-გაყიდვის სივრცეში გააერთიანა და ჩაითრია როგორც მომხმარებელი, ასევე ბიზნესიც. ძალიან ბევრი კომპანია გადაარჩინა ციფრულმა მარკეტინგმა და ახლებურმა სტრატეგიებმა გაკოტრებისგან, სწორედ ეს იყო ყველაზე დიდი გამოწვევა ბიზნესსამყაროსთვის პანდემიის დროს, რამდენად სწრაფად და სწორად მოახდენდნენ გარემო ფაქტორებთან ადაპტირებას, რაც შემდგომში მათ წარმატებაზე აისახებოდა.

რასაკვირველია, ერთ დღესაც კომპანიები, საცალო მოვაჭრეები დაინახავდნენ, რომ ციფრული სამყაროს გარეშე მათი წარმატება შეუძლებელი იქნებოდა, თუმცა, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ COVID-19-მა გაციფრულების პროცესი დააჩქარა, რაც პანდემიის ერთ-ერთი დადებითი მხარეა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სამსახური, ს. ს. (n.d.). *Geostat.ge.* Retrieved from 4. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/106/sainformatsio-da-sakomunikatsio-teknologiebis-gamoqeneba-shinameurneobebshi

2. სამსახური, ს. ს. (n.d.). *Geostat.ge.* Retrieved from 5. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/105/sainformatsio-da-sakomunikatsio-teknologiebis-gamoqeneba-satsarmoebshi#

3. მიროი, ა. (თ. გ.). *ფორსმაჟორულ სიტუაციაში მომხმარებლის ქცევის შესწავლა.* მოპოვებული https://openscience.ge/bitstream/1/2042/1/Samagistro%20Miroi.pdf?fbclid=IwAR2NcvDTFS8d2m0ITz_N1Tev7hf6zL2CaoH2YJG3f2wNuEt0C9NsQDjmJSk-დან

4. Kamel, A. E. (Volume 4 Issue 1 April (2021)). THE IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON MARKETING. *Delta University Scientific Journal*, 36-43.

5. *innovationvisual.* (2020 წლის September). მოპოვებული innovationvisual.com: https://www.innovationvisual.com/insights/how-covid-19-has-changed-the-digital-marketing-andadvertising-landscape-დან

6. paperturn. (2021 წლის 14 JUL). მოპოვებული blog.paperturn.com: https://blog.paperturn.com/blog/the-impact-of-covid-19-on-digital-marketing-დან

Nino Tchanturia

THE CHALLENGES OF COVID-19 AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL INDUSTRY

Summary

Two years have passed since the spread of COVID-19 created a new reality in the world. COVID-19 has caused a lot of problems around the world. Many people became unemployed, social distance became necessary, many businesses went bankrupt, travel was restricted and most importantly changed a person's daily life.

One of the side effects of COVID-19 is the fact that the digital world has become more concentrated than it was before. More and more users are using the internet. This means that consumers are more dependent on digital marketing. It is clear that one of the major marketing influences of COVID-19 is the fact that there is so much information in the digital world that users are loading and often ignoring messages that are directed at a large target audience rather than directly at them. So the key for marketers is to ensure proper and close segmentation of the customer.

We can say with confidence that Covid-19 has brought great benefits to e-commerce. This is indicated by the fact that online sales increased by 32.4% in 2020, and also continued to grow in the first quarter of 2021. Covid-19 has taught us a lot, one of the main lessons to reduce the spread of the virus is to reduce contact with others, which is why people feel more secure when buying items online, this is one of the conditions for increasing online sales.

The world is still struggling with the effects of COVID-19 primary effects, and it is still difficult for us to predict what will happen in the near future. It is therefore important for businesses to try to make as much cash as possible by doing what works best for them. We can not deny the fact that social media will stay in our lives for a long time. Due to the pandemic, there are now over

4 billion users on social media platforms - that is more than half of the world's population! In addition, studies have shown that people spend 15% of their "vigilance" on social media.

At the start of the pandemic, many small businesses set up accounts on social media to stay close to their customers. These businesses benefited from their marketing strategy which brought them positive results. In addition to urging small business owners to support each other, Instagram has even created a support sticker that has made more small businesses more visible to users.

Covid-19 changed consumer attitudes, behaviors and buying habits when shopping. Most likely these changes will remain even after the end of the pandemic. Accordingly changing customer needs will lead to the transformation of industries and they will create new challenges and opportunities for businesses. Thus, understanding and studying these changing behaviors is essential for businesses as they develop their business strategies to cope with new and emerging customer trends. Businesses need to understand how their customers respond to a pandemic and develop tailored marketing strategies to meet the needs of each group of customers.

We can freely say that COVID-19 has had an impact and played a huge role in the development of digital marketing, not only in Georgia but also in the world. It can be said that too many companies have been forced by the pandemic to turn to digital marketing. In fact, the pandemic united in one big buying and selling space and involved both consumers and businesses. Too many companies have survived digital marketing and new strategies from bankruptcy, which was the biggest challenge for the business world during the pandemic, how to quickly and correctly adapt to environmental factors, which would subsequently affect their success. Surprisingly, one day companies, retailers would see that their success would be impossible without the digital world, although it is safe to say that COVID-19 has accelerated the digitization process, which is one of the advantages of COVID-19.

მანანა ხარხელი

გიორგი მორჩილაძე

მრავალეროვნული კოლექტივების მართვის გამოწვევები საქართველოს კომპანიებში

ანოტაცია. *ნაშრომში გაშუქებულია ისეთი მართლაც პრობლემური საკითხი, როგორც არის მრავალეროვნული პერსონალის მართვა. დღეს შრომითი იმიგრანტების რიცხვი საქართველოში დიდი არ არის, ეს პრობლემა ჯერჯერობით არ დგას, მაგრამ „ხვალ“ იგი აუცილებლად დადგება და ამ ვითარებას საქართველოს კომპანიები და მათი მენეჯერები მომზადებულები უნდა შეხვდნენ, რომ არ გაუჭირდეთ მათთვის უცხო კულტურის მქონე თანამშრომელთა მართვა და არ გამეორდეს ის მაგალითები, რაც სხვა ქვეყნებში სწორედ მათი არასწორი და გაუმართავი მენეჯმენტით ხდება. სტატიაში მოყვანილია ასეთი შერეული კოლექტივების გაფიცვებით და მანიფესტაციებით დაკარგული (გაცდენილი) სამუშაო დღეების რაოდენობა. ამ მიზეზით ყველაზე დიდი დანაკარგი ისლანდიაში არის დაფიქსირებული.*

სტატიაში ხაზგასმულია, რომ კოლექტივის მრავალეროვნულობა მართვის სირთულის თვალსაზრისით ქართველი მენეჯერებისთვის გამოწვევაა, მაგრამ ამასთან ერთად „იგი იძლევა კრეატულობის საშუალებას და, შესაბამისად, სტრატეგიულ უპირატესობას“. აქედან გამომდინარე, ისინი არ უნდა შეუშინდნენ სიახლეს, რომელიც უნდა მიიღონ, მაგრამ ამ პროცესს მომზადებული უნდა შეხვდნენ. უპირველესად კარგად უნდა გაეცნონ ამ საკითხის მარეგულირებელ საქართველოს კანონებს და კანონქვემდებარე აქტებს, შემდეგ კი შეისწავლონ მსოფლიო ხალხების კულტურა.

სტატიის ავტორი ურჩევს საქართველოს კომპანიის მენეჯერებს, გაეცნონ მეცნიერების გ. ხოფსტედის და ფ. ტრემპონარესის მიერ ამ სფეროში ჩატარებულ გამოკვ-

ლევებს, თუმცა იქვე აღნიშნავს, რომ ეს არ იქნება მათთვის საკმარისი, რადგან ამ კვლევაში მსოფლიოს ყველა ხალხები არ არიან დახასიათებული.

საქართველოს კომპანიების მენეჯერებისთვის ამ ეტაპზე განსაკუთრებით საჭიროა საქართველოს მეზობელი (ირანი, თურქეთი, აზერბაიჯანი, სომხეთი) და ახლომდებარე ქვეყნების (ჩინეთი, ინდოეთი) ხალხების კულტურათა გაცნობიერება, რადგან საქართველოში დღეს არსებულ იმიგრანტთა საერთო რაოდენობაში ისინი აშკარად დომინირებენ. ავტორი გამოთქვამს იმის მოლოდინსაც, რომ რადგან ჩინეთი და ინდოეთი ჭარბი მოსახლეობის ქვეყნებია, უნდა ველოდოთ მათგან იმიგრანტთა მომატებას საქართველოში. აღნიშნავს იმასაც, რომ ამ ქვეყნების ხალხები კოლექტიური კულტურის არიან, მათთვის წინა პლანზე დგას არა პირადი ოჯახი, არამედ, ქვეყანა (საზოგადოება, როგორც დიდი ოჯახი – „ჩინური საზოგადოება", „ინდური საზოგადოება") და მის მიმართ დიდი ნდობა და სიყვარული აქვთ.

ჩინელი და ინდოელი ხალხები გუნდური მუშაობის „ოსტატები" არიან, ამდენად, საქართველოში ჩამოსული ამ ეროვნების ადამიანები მხოლოდ გუნდურ სამუშაოში უნდა ჩავაბათ.

საკვანძო სიტყვები: *გლობალიზაცია; შრომითი იმიგრაცია; შრომითი კოლექტივის სტრუქტურა; მრავალეროვნული კოლექტივი; მსოფლიო ხალხების კულტურა.*

შესავალი. თანამედროვე მსოფლიო გლობალურ სივრცეს წარმოადგენს. საზღვრების გახსნით მსოფლიო ერთი „დიდი ქვეყანა" გახდა, რომელშიც თითქმის ყოველგვარი ბარიერების გარეშე მოძრაობს საქონელი, ფულადი კაპიტალი, ფულთან ასოცირებული ფასიანი ქაღალდები, სამუშაო ძალა და სხვა.

წინამდებარე სტატიაში გლობალიზაციის შედეგად გამოწვეულ სამუშაო ძალის მრავალეროვნულობის პრობლემაზე გვექნება საუბარი საქართველოს კომპანიებში.

ძირითადი ტექსტი. უპირველესად ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ ორი ტერმინი: „მრავალფეროვანი პერსონალი" და „მრავალეროვნული პერსონალი". პერსონალის მრავალფეროვნება გულისხმობს იმას, რომ კომპანიის კოლექტივი შედგება სხვადასხვა ასაკის, სქესის, ხასიათის, რწმენის, სარწმუნოების და ეროვნების ადამიანებისგან. პერსონალის მრავალეროვნულობა კი გულისხმობს კომპანიის კოლექტივის დაკომპლექტებას მხოლოდ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებისგან. ამ შემთხვევაში ამ ადამიანების სხვა ნიშნებზე ყურადღება არ მახვილდება. წინამდებარე სტატიაში სწორედ ამ უკანასკნელს ვიხილავთ და საქართველოს კომპანიების მენეჯმენტისთვის ამ სოციალურ მოვლენას დიდ გამოწვევად აღვიქვამთ.

კითხვაზე – „არის კი ეს მოვლენა დღეს საქართველოსთვის იმ დონის და იმ სიღრმის გამოწვევა, რომ უკვე დღეს საჭიროა კომპანიების ყურადღების მასზე გამახვილება? – ჩვენი პასუხი ასეთია: მართალია ეს პრობლემა „სახვალიოა" და არა სადღეისო, მაგრამ მოვისმინოთ რას წერს ამის შესახებ მენეჯმენტის დიდი გურუ – პიტერ დრუკერი: „ვინც სტრატეგიულად აზროვნებს, იმას კი არ წყვეტს, თუ რა უნდა გააკეთოს მან ხვალ, არამედ, მან უნდა უპასუხოს კითხვას – რა უნდა გავაკეთო მე დღეს, რომ მომზადებული შევხვდე ხვალინდელ სასურველ დღეს. პიტერ დრუკერს ამის ასეთი მაგალითიც მოჰყავს: თუ ხეტყის გადამამუშავებელ კომპანიას მომავალში დიდი მოთხოვნილება გაუჩნდება სოჭის ფიცარზე, მან დღესვე უნდა დაიწყოს ამ მცენარის ნერგების დარგვა, რადგან სოჭი მხოლოდ 99 წლის შემდეგ იძლევა ვარგის ფიცარს [1. გვ. 198-201].

მაშასადამე, საქართველოს კომპანიების მენეჯერებმა დასახელებულ სფეროში დღეს მხოლოდ მომავლის სტრატეგიული ვითარება უნდა გაიცნობიერონ, იმ ვითარების სათანადო მართვა მიზნად აქციონ და მის მისაღწევად დღესვე დაიწყონ სხვადასხვა საბაზო ქმედებების განხორციელება.

იმის წარმოდგენა, თუ „ხვალ“ რა ელით საქართველოს კომპანიების კოლექტივებს ეროვნული შემადგენლობის თვალსაზრისით, ძნელი არ არის. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ 2019-2021 წლებს, რომელთა განმავლობაში კოვიდ-19-ის პანდემიის გამო, დასაქმების მიზნით საქართველოში უცხოელების შემოსვლა შემცირდა, 2014-2018 წლებში ის სკამოად მზარდი იყო. 2018 წელს საქართველოში დასაქმების მიზნით შემოვიდა 7178 ადამიანი, ანუ 3-ჯერ მეტი, ვიდრე 2014 წელს (2348 ადამიანი). მთლიანობაში 2014 წლიდან 2020 წლის 1 აგვისტომდე საქართველოში შრომითი ბინადრობის უფლება გაცემულია 44269 უცხოელზე [2. გვ. 21]. როდესაც ვირუსული პანდემია მთლიანად გაქრება, ეს რიცხვი, ცხადია, გაიზრდება. დასაქმების მიზნით საქართველოში ძირითადად შემოდიან თურქეთიდან, ჩინეთიდან, ირანიდან, ინდოეთიდან, უკრაინიდან, რუსეთიდან და აზერბაიჯანიდან (სხვა ქვეყნებს მცირე ხვედრითი წილი უკავიათ). ეს ადამიანები სხვა ეროვნების და, მაშასადამე, განსხვავებული კულტურის მქონენი არიან. სწორედ ამიტომ, მათი დასაქმების ადგილზე (კომპანია თუ საჯარო ორგანიზაცია) მენეჯერებს გაუჩნდებათ პერსონალის მართვის პრობლემა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დღეს საქართველოში დასაქმებულია უცხოელების მცირე ნაწილი. 2020 წელს ჩატარებული კვლევის მიხედვით, საქართველოში მომუშავე საწარმოთა მხოლოდ 8%-ს ჰყავს უცხოელი მოქალაქე დასაქმებული. უცხოელთა დასაქმებით ქართველი მენეჯერები მათ ქვეყნებში საკუთარი ბიზნესის გაფართოების პერსპექტივას ხედავენ. ეს პერსპექტივა ნამდვილად არის, მაგრამ არის გამოწვევაც, როცა ეს 8% 58 ან 78 პროცენტი გახდება და თითოეულ საწარმოში უცხოელი ქართველ დასაქმებულზე უფრო მაღალი ხვედრითი წონით წარმოჩინდება, მაშინ როგორ გაუძლევება ასეთ კოლექტივს მენეჯერი? მას უკვე აღარ გამოადგება არც მართვის ის სტილი, რომელიც მისთვის ტრადიციულია, და არც ქართული მენეჯერული მენტალიტეტი. ასეთი მრავალეროვნული კოლექტივის სამართავად ერთიანი უნივერსალური მეთოდიც არ არსებოიბს.

ქართველ მენეჯერებს არ უნდა ეგონოთ, რომ პერსონალის მრავალეროვნულობა მათთვის მხოლოდ წარმატების მომტანი იქნება. იგი ნამდვილად იძლევა სარგებელს და ამაზე მეცნიერები ხშირად წერენ. აი, მაგალითად:

➢ **რობინსი ს., კოულტერი მ.** – „იგი აუმჯობესებს სისტემის მოქნილობას, ადამიანთა ნიჭის უკეთ გამოყენებას და სტრატეგიულ უპირატესობას“ [3. გვ. 120].

➢ **Ernst & Young** – კულტურული განსხვავებულობა იძლევა იმ კრეატულობის საშუალებას, რომელიც გვჭირდება გლობალიზებული ეკონომიკის განვითარებისთვის“ [4. გვ. 1].

კომპანიებში კოლექტივის მრავალეროვნულობას აქვს უარყოფითი მხარეებიც. ქართველი მეცნიერი თ. შენგელია მათ რიცხვში ასახელებს: მეტ პიროვნებათაშორის კონფლიქტებს, ურთიერთკომუნიკაციის ნაკლებობას, გუნდების ნაკლებ შეკრულობას, კულტურული განსხვავებების შესწავლისთვის დროის ხარჯვას, ურთიერთშორის შეთანხმების სიძნელეს და სხვა [5. გვ. 623].

საქართველო ოდითგანვე მრავალეროვნული ქვეყანაა. 2014 წლის აღწერით საქართველოში, ქართველების გარდა, ცხოვრობდნენ და საქმიანობდნენ აზერბაიჯანელები (6,3%), სომხები (4,5%), რუსები (0,7%), ოსები (0,4$%), ბერძნები (0,1%), იეზიდები (0,3%), დანარჩენი ეროვნებები (0,6%) [6. გვ. 22].

დღეს, რა თქმა უნდა, ეს რეალობა შეცვლილი იქნება, რადგან მიგრაციული ტალღები გაფართოვდა. საქართველოში დაიწყო იმიგრაცია ჩინეთიდან, კორეიდან, თურქეთიდან, ირანიდან, ინდოეთიდან. განსხვავებით ათეულ და ასეულ წლობით ჩვენთან ერთად მცხოვრები ზემოთ დასახელებული ეროვნებების (იეზიდები, აზერბაიჯანელები, სომხები და სხვები) ხალხებისგან, რომლებთან ჩვენ ფაქტობრივად ერთი კულტურით ვცხოვრობდით და დღესაც ასე ვცხოვრობთ (ამ ადამიანებთან ქართველებს არც ოჯახში და არც სამსახურში, დღემდე, პრობლემები არ გვქონია), ეს ადამიანები ჩვენთვის უცხონი არიან და როცა მათი რაოდენობა მომრავლდება საქართველოში, რა პრობლემებს წარმოგვიქმნიან ისინი, ეს ძნელად პროგნოზირებადია.

მსოფლიოში ამ საკითხზე კვლევები ტარდება. აღმოჩნდა, რონ აშშ-ში მრავალეროვნულ კოლექტივის მქონე კომპანიები წელიწადში 64-65 მლნ დოლარს კარგავენ პერსონალის ცუდი მენეჯმენტის გამო [7. გვ. 72-74]. სწორედ ამ მიზეზით იფიცებიან დასაქმებულები ესპანეთში, ისლანდიაში, კანადაში, დანიაში, იტალიაში, ფინეთში, საფრანგეთში და სხვაგან, რის გამოც კომპანიებს უცდებათ სამუშაო დღეები. 1000 დასაქმებულზე ანგარიშით ამ მიზეზით ფინეთს გაუცდა - 110 დღე, საფრანგეთს – 90 დღე, ისლანდიას – 554 დღე, ესპანეთს – 250 დღე, აშშ-ს – 45 დღე, დანიას – 175 დღე და ა. შ. [7. გვ. 73].

დასახელებული ქვეყნების კომპანიები დიდი ხანია, რაც მრავალეროვნული პერსონალის ჰყავთ. რიგ მათგანს, ჩვენგან განსხვავებით, ამ სიახლის ფართოდ დანერგვის მაღალი მზადყოფნაც აქვს. აღნიშნული მდგომარეობა ინდექსებით გამოიხატება და შეადგენს: ნორვეგიაში – 72,2-ს, კანადაში – 70,1-ს, შვედეთში – 73-ს, ფინეთში – 69,4-ს და ა. შ. საქართველოში ეს საკითხი ამ დონეზე არ არის შესწავლილი, თუმცა, იმიგრაციის მარეგულირებელი კანონმდებლობა და უცხოელ იმიგრანტთა ინტეგრაციის ხელშეწყობის მექანიზმები საქართველოშიც საფუძვლიანად არის შემუშავებული. გარდა „უცხოელთა და მოქალაქეობის არქმონე პირთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონისა (2014 წლის 1 სექტმებერი), ჩვენს ქვეყანაში შემუშავებულია „საქართველოს 2021-2030 წლების მიგრაციის სტრატეგია“ (დამტკიცებულია 3.12.2020 წ.), რომელშიც ცალსახად ჩამოყალიბებულია საქართველოში სხვადასხვა სტატუსით მცხოვრებ უცხელთა ინტეგრაციასთან დაკავშირებული სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზე ერთიანი მიდგომა და ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში იმიგრანტების ჩართულობის ხელშწყობა [2. გვ. 40]. აგრეთვე, 2015 წლის 7 აგვისტოს #417 დადგენილებით დამტკიცებულია „შრომითი იმიგრანტის ადგილობივ დამსაქმებლებთან შრომითი მოწყობისა და ანაზღაურებადი შრომითი საქმიანობის განხორციელების წესი“ და მრავალი სხვა.

ამ ყველაფერით იმის თქმა გვინდა, რომ საქართველო თავისი კანონმდებლობით მიმზიდველია უცხო ქვეყნების (განსაკუთრებით თურქეთის, ირანის, რუსეთის, უკრაინის და აზერბაიჯანის) მოქალაქეებისთვის. მიგრაციის საკითხები საქართველოში ცენტრალიზებულია და მუდმივად მნიშვნელოვანი ნაბიჯები იდგმება იმიგრანტთა ინტეგრაციის კუთხით. ეს იმას ნიშნავს, რომ მეზობელ და ახლომდებარე ქვეყნებიდან (განსაკუთრებით ომის მდგომარეობაში მყოფ უკრაინიდან და რუსეთიდან) იმიგრანტთა რაოდენობა გაიზრდება, რომელთა დასაქმება იქნება პირველი პრობლემა საქართველოში.

ჯერჯერობით დასაქმება საქართველოს მოსახლეობისთვისაც პრობლემაა. ეროვნულ დემოკრატიული ინსტიტუტის (NDI) 2020 წლის კვლევით „საქართველოს მოსახლეობის 46%-თვის უმუშევრობა მთავარი პრობლემაა, 24% კი თავს უმუშევრად თვლის“ [8]. უმუშევრობის ძირითად მიზეზად სახელდება დაბალი კვალიფიკაცია.

რადგან საქართველოს ახალგაზრდობის უნარები და თვით პროფესიებიც კი, არ შეესაბამება ადგილობრივი შრომის ბაზრის მოთხოვნებს, მათ ადგილს ადვილად დაიკავებენ მაღალპროფესიონალი უცხოელი იმიგრანტები.

აი, სწორედ ამ ვითარებისთვის უნდა იყვნენ მზად საქართველოს კომპანიების მენეჯერები, უპირველესად, გენერალური მენეჯერები და პერსონალის მართვის მენეჯერები. ვიდრე ეს პროცესი მასიურად დაიწყებოდეს, მათ უნდა შეისწავლონ მსოფლიო ხალხების კულტურული მოცემულობები, რომ ამ კომპანიებში მათი დასაქმების შემთხვევაში ისინი მართონ თავიანთი კულტურის მახასიათებელი მოცემულობის შესაბამისად. ამ საკითხში გასათვითცნობიერებლად საქართველოს კომპანიების მენეჯერებს ჩვენ ვთავაზობთ თავდაპირველად მეცნიერ გ. ხოფსტედის, ხოლო შემდეგ, ფ. ტრომპენარესის კვლევის შედეგებს (ცხრილი 1).

ცხრილი 1

კულტურათა მოცემულობების (ასპექტების) კლასტერები ფ. ტრომპენარესის მიხედვით
[9. გვ. 54]

	კულტურის ასპექტები				
	ინდივიდუალურობა (+); კოლექტიურობა (-)	სპეციალური კულტურა (+);დიფუზიური კულტურა (-)	უნივერსალიზმი (+); სპეციალიზმული კულტურა (-)	ნეიტრალური კულტურა (+); ემოციური კულტურა (-)	მიღწევადობის კულტურა (+); მიკუთვნებულობის კულტურა (-)
I. ინგლისის					
აშშ	+	+	+	-	+
დიდი ბრიტანეთი	+	+	+	+	+
II. აზიის					
იაპონია	-	-	-	+	-
ჩინეთი	-	-	-	-	-
ინდონეზია	-	-	-	+	-
ჰონკონგი	-	-	-	-	-
სინგაპური	-	-	-	-	-
III. ლათინურ-ამერიკული					
არგენტინა	+	-	-	+	+
მექსიკა	+	-	-	+	+
ვენესუელა	-	-	-	+	-
ბრაზილია	+	+	+	-	-
IV. ლათინურ-ევროპული					
საფრანგეთი	-	+	+	-	-
ბელგია	-	+	+	-	-
ესპანეთი	+	-	-	+	+
იტალია	-	-	+	-	-
V. გერმანული					
ავსტრია	+	+	+	+	+
გერმანია	-	-	+	-	+
შვეიცარია	-	+	+	-	-
ჩეხოსლოვაკია	-	+	+	+	+
შენიშვნა: ცხრილში მოცემული პლუს-მინუსი (+, -) დადებით-უარყოფითს არ ნიშნავს. ისინი მხოლოდ ფაქტებს ადასტურებენ.					

დასანანია, რომ ამ კვლევაში მსოფლიოს ყველა ხალხები არ არის ჩართული. საქართველოსთვის განსაკუთრებით საჭიროა მისი მეზობელი და ახლომდებარე ქვეყნების (ირანი, თურქეთი, აზერბაიჯანი, სომხეთი) ხალხების კულტურათა ასპექტების ცოდნა. დასახლებულ კვლევაში არც ეს ხალხი ჩანს. უნდა გვქონდეს იმედი, რომ ამ სფეროს მეცნიერები კვლევას გააგრძელებენ და ყველა ქვეყნის მონაცემებს შეისწავლიან.

ეს მომავლის საქმეა. ამჯერად ხოსფტედის და ტრომპენარესის ცხრილში მოხვედრილია ჩინეთი და ინდონეზია, საიდანაც საქართველოში გარკვეული დონის იმიგრაცია გვაქვს. მაგალითად, 2014-2020 წლებში საქართველოში საცხოვრებელი ფართობი დაირეგისტრირა 127 ჩინელმა და 142 ინდოელმა, არასასოფლო-სამეურნეო მიწა 28 ჩინელმა და 37 ინდოელმა, ბინადრობის ნებართვა მიიღო 43 ჩინელმა და 31 ინდოელმა, 2014-2020 წლებში საქართველოში 820 საწარმო გახსნეს ჩინელებმა, მუდმივი ცხოვრების ნებართვა მიიღო 490 ჩინელმა და 333 ინდოელმა, 2014-2020 წლებში შრომითი ნებართვა მიიღო 8179 ჩინელმა და 5805 ინდოელმა და ა. შ. [2. გვ. 21-38]. ეს ინფორმაცია სრულიად საკმარისია იმისთვის, რომ საქართველოს კომპანიების მენეჯერებმა დაიწყონ ჩინური და ინდური ხალხების კულტურის შესწავლა. ხოფსტედის და ტრომპანერისის კვლევებით ჩანს, რომ როგორც ინდოელები, ისე ჩინელები კოლექტიური კულტურის ხალხები არიან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ქვეყნების ხალხებისთვის საზოგადოება (ჩინური საზოგადოება, ინდური საზოგადოება) არის ერთი მთლიანი, დიდი ოჯახი. ისინი საკუთარ ოჯახზე წინ აყენებენ ამ დიდ ოჯახს და, მის მიმართ დიდი ნდობა აქვთ. ამ ადამიანების იდენტობა ისაზღვრება მათი მიკუთვნებით სოციალურ ჯგუფთან, ამიტომ მათ გუნდებში მუშაობის მაღალი გამოცდილება აქვთ. ცხადია, ეს მცირე ინფორმაცია არ იქნება საკმარისი ამ ხალხების კულტურათა სიღრმისეული შესწავლისთვის, ამიტომ საქართველოს კომპანიების მენეჯერები უნდა დაინტერესდნენ მეტი ინფორმაციის გაცნობით, რათა, დღეს თუ არა ხვალ, მათ კოლექტივში ჩინელების ან ინდოელების დასაქმებით სწორედ ქართულ კულტურასთან ამ კულტურათა განსხვავებულობების გამო არ გაუჩნდეთ მათი მართვის პრობლემები.

დასკვნა. საქართველო მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესშია ჩართული. გლობალიზაციამ გამოიწვია სამუშაო ძალის გადაადგილება ქვეყნებს შორის. დასაქმების მიზნით, საქართველოში შემოსულ იმიგრანტთა რაოდენობა დღეს მცირეა, მაგრამ რადგან გლობალიზაცია შეუქცევადი პროცესია და თანაც, მსოფლიოში არიან ჭარბი მოსახლეობის მქონე ქვეყნები (ჩინეთი, ინდოეთი), რომლებიც ვერ უზრუნველყოფენ მათ ადგილზე დასაქმებას, ამ ქვეყნებიდან საქართველოში დასაქმების მიზნით იმიგრაცია გაიზრდება. აქედან გამომდინარე, ვაკეთებთ დასკვნას, რომ საქართველოს კომპანიის მენეჯერები უნდა მოემზადონ ამ დღისთვის და უკვე დღესვე დაიწყონ ამ ხალხების კულტურთა შესწავლა. ეს მათ დაეხმარება მოსალოდნელი კონფლიქტის თავიდან აცილებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. იმიგრანტთა ინტეგრაციის პოლიტიკა და პრაქტიკა საქართველოში. მიღწევები და გამოწვევები. IOM DEVELOPMENT FUND. 2021. გვ. 21.
2. რობინსი ს., კოულტერი მ., მენეჯმენტი (თარგმანი ინგლისურიდან). თბ., 2019. გვ. 120.
3. შენგელია თ., საერთაშორისო მენეჯმენტი. თბ., 2012. გვ. 623.
4. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული. თბ., 2021. გვ. 22.

5. Ernst & Young. The New Global Mindest: Drivig Innovation Through Diversity. EYGM Limited. 2010.გვ. 1.

6. Kramhold R.Cina's Prise for Market Entry: Give us Your Technolohy, too, the Wall Street Journal, February 26, 2009.

7. Public Attitudes in Georgia Result of December, 2020 Telephone survey https://bitly/3rkBW19.

8. Друкер Р., Макьярулль Д. Менеджмент. М., 2010.გვ. 198-201.

9. Сравнительный менеджмент. Под ред. С. Э. Пивоварова. Москва_Питер. 2006. გვ. 5

Manana Kharkheli
George Morchiladze

CHALLENGES OF MANAGING MULTINATIONAL TEAMS IN GEORGIAN COMPANIES

Summary

It covers such a problematic issue as multinational staff management. Today the number of labor immigrants in Georgia is not large, this problem does not exist yet, but "tomorrow" it will definitely arise, and managers of Georgian companies should meet this situation so that they do not find it difficult to manage employees with foreign culture and do not repeat the examples. Which is what happens in other countries due to their incorrect and faulty management. The article lists the number of working days lost (missed) by the strikes and demonstrations of such mixed groups for this reason. The biggest loss for this reason is recorded in Iceland.

The article emphasizes that the multinationalism of the team is a challenge for Georgian managers in terms of management complexity, but at the same time "it gives creativity and, therefore, a strategic advantage" and therefore they should not be afraid of this innovation. They need to get it, but they need to be prepared for the process. First of all, they should get acquainted with the laws and by-laws of Georgia regulating this issue, and then study the cultures of the peoples of the world.

The author of the article gives advises the managers of the Georgian company to get acquainted with the research conducted byG. Khofsted and P. Tremponares in this area, however, also notes that this will not be enough for them, as this study does not characterize all the peoples of the world.

Managers of Georgian companies at this stage especially need to understand the cultures of the peoples of Georgia's neighbor (Iran, Turkey, Azerbaijan, Armenia) and nearby countries (China, India), as they clearly dominate the total number of immigrants in Georgia today. The author also expresses the expectation that since China and India are countries with surplus populations, we should expect an increase in immigrants from them in Georgia. He also points out that the peoples of these countries are of a collective culture, for them not the personal family is in the foreground, but the country (society as a large family - "Chinese society", "Indian society") and they have great trust and love for it.

The Chinese and Indian peoples are the "masters" of teamwork, so people of this nationality who come to work in Georgia should only be given jobs in teams.

Keywords: *globalization; Labor immigration; The structure of the labor team; Multinational team; The culture of the peoples of the world.*

მაკროეკონომიკის, მდგრადი განვითარების, ფინანსებისა და საბანო საქმის სექცია

რამაზ აბესაძე
ნანა ბიბილაშვილი
ქრისტინე კურატაშვილი

საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები და მათი განვითარების პრობლემები საქართველოში

ანოტაცია. *ნაშრომში გამოკვლეულია საქართველოში ICT ტექნოლოგიების განვითარების არსებული დონე და შემოთავაზებულია მათი შემდგომი განვითარების ძირითადი გზები, აღნიშნულია, რომ საქართველოში საკმაოდ სწრაფად ვითარდება როგორც ფიქსირებული, ისე მობილური სატელეფონო ქსელი, ასევე ფიქსირებული ფართოზოლოვანი, ოპტიკურ-ბოჭკოვანი და მობილური ინტერნეტმომსახურება, Wi-Fi-ის და DSL-ის სერვისი. შეიქმნა და თანდათან უმჯობესდება შესაბამისი ინსტიტუციური ბაზა.*

საკვანძო *სიტყვები. საინფორმაციო ტექნოლოგიები. საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები. მობილური ინტერნეტი.*

თუ გადავხედავთ კაცობრიობის ისტორიას, სოციალურ პროგრესს, მისი გადასვლა ახალ ეტაპზე ყოველთვის ასოცირდება ახალი, პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვასთან წარმოებაში და ადამიანის საქმიანობის სხვა სფეროებში, რადგან ტექნოლოგია და იდეოლოგია აუცილებლად უნდა შეესაბამებოდეს ერთმანეთს [Лестер Туроу. 1999]. დღევანდელ ეტაპზე ინფორმაციული და სატელეკომუნიკაციო ტექნოლოგიები იწვევს ეკონომიკაში ახალი სტრუქტურების ჩამოყალიბებას, რომლებიც მოიცავს ეკონომიკური და სოციალური საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროს. ამ პროცესებთან დაკავშირებით ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფართოდ გამოიყენება შემდეგი ცნებები: „ინფორმაციული ეკონომიკა“ და „ქსელური ეკონომიკა“.

ინფორმაციული საზოგადოების ფორმირების კონცეფციის შექმნა განპირობებულია ინტეგრირებული ავტომატიზაციისა და კომპიუტერიზაციის განვითარებით, საინფორმაციო ინდუსტრიის, მონაცემთა გადაცემის ქსელის, ეროვნული და საერთაშორისო მონაცემთა ბაზების შექმნით. ამ საკითხს განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მეოცე საუკუნის 70-იანი წლებიდან დ.ბელის [Bell D. 1976], ი. მასუდის [Masuda Y. 1988], ე. ტოფლერის [Toffler Alvin.1980] ნაშრომებში.

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოწინავე ქვეყნებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ადამიანის პრობლემებს, როგორც ძირითად ღირებულებას, მისი უფლებებისა და თავისუფლების განმტკიცებას. ამისთვის, გარდა პოლიტიკური და სამართლებრივი ძალისხმევისა, საჭირო გახდა საინფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის (პრესა, რადიო, ტელევიზია, კომუნიკაციები, მონაცემთა ბაზა) შექმნა და განვითარება, რამაც ხელი შეუწყო მეცნიერების ინტენსიური ტექნოლოგიების გაჩენას და მათ სწრაფ გავრცელებას. ყოველივე ამან განაპირობა ეკონომიკის თვისებრივად ახალ დონეზე გადასვლა. მოხდა ახალი – ინფორმაციული საზოგადოების – ფორმირება, რომლის ეკონომიკა დაეფუძნა ცოდნისა და ინოვაციების უწყვეტ ნაკადს, რის გამოც მას **„ინოვაციურ ეკონომიკას“ ან „ცოდნაზე დაფუძნებულ**

ეკონომიკას“ უწოდებენ. საინფორმაციო ინფრასტრუქტურის განვითარებამ გამოიწვია მომსახურების სექტორის უზარმაზარი ზრდა.

საზოგადოების ინფორმატიზაციის დროს მთავარი ყურადღება ეთმობა იმ ღონისძიებების ერთობლიობას, რომლებიც მიზნად ისახავს საიმედო, ყოვლისმომცველი და დროული ცოდნის სრულ გამოყენებას ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში.

ამჟამად, მსოფლიოს ყველა ქვეყანა ამა თუ იმ ხარისხით ახორციელებს ინფორმატიზაციის პროცესს. არასწორად შერჩეულმა ინფორმატიზაციის სტრატეგიამ ან მისმა არასაკმარისმა დინამიზმმა და მობილურობამ შეიძლება გამოიწვიოს მნიშვნელოვანი და ზოგჯერ დრამატული ცვლილებები ქვეყნის ცხოვრების ყველა სფეროში.

საქართველოში დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ გარკვეული ძვრებია საინ-ფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენების მიმართულებით, რაზედაც მიუთითებს შემდეგი:

I. მიღებულ იქნა საქართველოს კანონები, მთავრობისა და შესაბამისი მარეგულირებელი კომისიის დადგენილებები:

1. კანონი ელექტრონული კომუნიკაციების შესახებ [ელექტრონული... 2005], რომელიც ადგენს საქართველოს ტერიტორიაზე ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელე-ბითა და საშუალებებით საქმიანობის სამართლებრივ და ეკონომიკურ საფუძვლებს, ამ სფეროში კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბებისა და რეგულირების პრინციპებს, ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოს (საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის) ფუნქციებს, ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელებისა და საშუალებების ფლობის, გამოყენებისა და მომსახურების მიწოდების დროს ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა უფლებებსა და მოვალეობებს.

2. მაუწყებლობის შესახებ [მაუწყებლობის... 2005], რომლიც სიტყვისა და აზრის თავისუფლებისა და თავისუფალი მეწარმეობის პრინციპების შესაბამისად განსაზღვრავს მაუწყებლობის განხორციელების წესს, მაუწყებლობის სფეროში ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოს შექმნის წესსა და ფუნქციებს, ამ სფეროში საქმიანობის რეგულირების პირობებს, მაუწყებლობის განხორციელების უფლების მოპოვების წესსა და პროცედურებს. მისი მიზანია სახელმწიფო ჩარევისაგან დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი მაუწყებლობის ფორმირება; მაუწყებლობის სფეროში საქმიანობის რეგულირება გამჭვირვალობის, სამართლიანობისა და მიუკერძოებლობის პრინციპების შესაბამისად, ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოს მეშვეობით; სიტყვისა და აზრის თავისუფლების, მაუწყებელთა შორის კონკურენტული გარემოს სტიმულირების, მაუწყებელთა თანასწორობისა და დამოუკიდებლობის, სიხშირეების ეფექტიანი გამოყენების უზრუნველყოფა.

3. ინფორმაციული უსაფრთხოების შესახებ [ინფორმაციული... 2012], რომლის მიზანია, ხელი შეუწყოს ინფორმაციული უსაფრთხოების დაცვის ქმედით და ეფექტიან განხორციელებას, დააწესოს საჯარო და კერძო სექტორების უფლება-მოვალეობები ინფორმაციული უსაფრთხოების დაცვის სფეროში, აგრეთვე განსაზღვროს ინფორმაციული უსაფრთხოების პოლიტიკის განხორციელების სახელმწიფო კონტროლი.

4. კანონი საინფორმაციო ტექნოლოგიური ზონების შესახებ [საინფორმაციო... 2012], რომლის მიზანია ინვესტიციების მოზიდვა და მიმზიდველი გარემოს შექმნა იმ პირებისათვის, რომლებიც ეკონომიკურ საქმიანობას განახორციელებენ საინფორმაციო ტექნოლოგიების სფეროში, ასევე საინფორმაციო ტექნოლოგიურ საქმიანობასთან

დაკავშირებული ურთიერთობების და ვირტუალური ზონის პირის დაბეგვრასთან დაკავშირებული საკითხების მოწესრიგება საქართველოს საგადასახადო სხვა სამართლებრივ აქტებთან ერთად.

5. მთავრობის დადგენილება საქართველოში ფართოზოლოვანი ინფრასტრუქტურის განვითარების სახელმწიფო პროგრამის შესახებ [ფართოზოლოვანი... 2016], რომლის მიზანია საქართველოში ფართოზოლოვანი ინფრასტრუქტურის განვითარება და ამგვარი ინფრასტრუქტურის ხელმისაწვდომობის ხელშეწყობა მთელი ქვეყნის მასშტაბით. პროგრამის მიზნის მისაღწევად, საქართველოს მთავრობა ხელს უწყობს საკომუნიკაციო სფეროში თავისუფალ სამეწარმეო საქმიანობას, კონკურენციის განვითარებასა და კერძო ინვესტიციების განხორციელებას, რისთვისაც, ერთი მხრივ, შეიმუშავებს ფინანსური ხელშეწყობის მექანიზმებს (ფინანსური ხელშეწყობის კომპონენტი), ხოლო, მეორე მხრივ, აშენებს ინფრასტრუქტურას (ფართოზოლოვანი ინფრასტრუქტურის მშენებლობის კომპონენტი).

6. მთავრობის დადგენილება ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელების სახაზო ნაგებობების დაცვის წესისა და მათი დაცვის ზონების დადგენის შესახებ [ელექტრონული... 2007], რომლიც განსაზღვრავს საქართველოს ტერიტორიაზე ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელების სახაზო ნაგებობების დაცვის წესს და მათი დაცვის ზონებს, დაცვის ზონებში სამუშაოთა წარმოების პირობებს, მისი მიზანია ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელების სახაზო ნაგებობების გარეშე ორგანიზაციების და ფიზიკური პირების მიერ დაზიანებისაგან დაცვა, ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელების შეუფერხებელი ფუნქციონირებისათვის ხელშეწყობა.

7. საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის დადგენილება „ელექტრონული კომუნიკაციების სფეროში მომსახურების მიწოდებისა და მომხმარებელთა უფლებების დაცვის რეგლამენტის თაობაზე" [ელექტრონული... 2006], რომელიც ადგენს მომხმარებლისათვის ელექტრონული საკომუნიკაციო მომსახურების მიწოდების ზოგად წესებს, აგრეთვე ადგილობრივი საკომუნიკაციო ქსელებითა და საშუალებებით მომსახურების გაწევის წესებსა და პირობებს, რაც სავალდებულოა შესასრულებლად ამ ტიპის საკომუნიკაციო მომსახურების ნებისმიერი მიმწოდებლისა და მომხმარებლისათვის. მისი მიზანია უზრუნველყოს სათანადო მომსახურება და მომხმარებელთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვა.

II. დაარსდა საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისია [კომუნიკაციების...2003]. იგი არის საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, მუდმივმოქმედი ეროვნული მარეგულირებელი ორგანო, რომელიც არ ექვემდებარება არც ერთ სახელმწიფო უწყებას და რომლის რეგულირების სფეროა ელექტრონული კომუნიკაციებისა და მაუწყებლობის სფერო რომელშიც მომსახურების გაწევა ან საქმიანობა ექვემდებარება ლიცენზირებას ან ავტორიზაციას. კომისიის ფუნქციებია: მაუწყებლობის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესახებ წინადადებების შემუშავება; სალიცენზიო პირობების დადგენა; ლიცენზიების გაცემა და მოდიფიცირება; ლიცენზიების მოქმედების შეჩერება და განახლება; ლიცენზიების გაუქმება; სალიცენზიო პირობების შესრულებაზე ზედამხედველობა და კონტროლი; სალიცენზიო პირობების დარღვევის შემთხვევაში ლიცენზიების მფლობელებისთვის შესაბამისი სანქციების დაკისრება; სიხშირული სპექტრის დადგენა და განაწილება კანონით განსაზღვრული წესით; სიხშირეების მინიჭება; მაუწყებლობის სფეროში მოქმედი კანონმდებლობის მოთხოვნების შესრულებაზე ზედამხედველობა და კონტროლი; ამ მოთხოვნათა დარღვევის შემთხვევაში შესაბამისი სანქციების დაკისრება; კანონით გათვალისწინებულ სხვა უფლებამოსილებათა განხორციელება;

ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელებითა და საშუალებებით უზრუნველყოფისა და ელექტრონული საკომუნიკაციო მომსახურების სფეროში კონკურენტუნარიანი გარემოს ჩამოყალიბება, შენარჩუნება და განვითარება.

III. მიმდინარეობს ტელესაკომუნიკაციო და კორპორატიული საინფორმაციო სისტემების განვითარება[13]**:** იზრდება მსოფლიოს ღია ქსელების აბონენტთა რაოდენობა, სწრაფად იზრდება მობილური ტელეფონების მოხმარება და ა.შ. მაგალითად, დამოუკიდებელი საქართველოს არსებობის პირობებში 2022 წლისათვის 0-დან 84, %-მდე გაიზარდა საწარმოთა წილი, რომელთაც აქვთ ინტერნეტთან წვდომა. ფიქსირებული სატელეფონო სერვისის აბონენტების რაოდენობა ჯერ მნიშვნელოვნად გაიზარდა, ხოლო ბოლო წლებში შემცირება შეინიშნება (თუ 2005 წლის 554 ათასიაბონენტიდან 2014 წელს 1,1 მილიონ აბონენტამდე გაიზარდა, 2022 წლისათვის 597 ათასამდე შემცირდა), რაც მობილური ტელეფონისა და ინტერნეტის მომხმარებელთა ზრდითაა გამოწვეული. ფიქსირებული სატელეფონო მომსახურების აბონენტების დიდი უმრავლესობა თავმოყრილია თბილისში, ქუთაისში, ბათუმსა და რუსთავში.

2021 წელს ფიქსირებული ფართოზოლოვანი ინტერნეტმომსახურების აბონენტების რაოდენობამ მილიონს გადააჭარბა და 1009000 შეადგინა, საიდანაც 962 ათასი ფიზიკური პირია. აბონენტების რაოდენობა უფრო მეტად რეგიონებში იზრდება. თბილისში ფართოზოლოვანი ინტერნეტმომსახურების ბაზარი თითქმის სრულად გაჯერებულია. რაც შეეხება დიდ ქალაქებსა და სოფლებს, განსაკუთრებით იმ მუნიციპალიტეტებში, სადაც ოპტიკურ-ბოჭკოვანი ქსელი ვითარდება, ფიქსირებული ფართოზოლოვანი მომსახურების აბონენტების რაოდენობა მნიშვნელოვნად იზრდება. ფიქსირებული ფართოზოლოვანი ინტერნეტმომსახურება საქართველოს ყველა ქალაქსა და დაბაში ხელმისაწვდომია, ხოლო საქართველოში არსებული 3385 სოფლიდან ინტერნეტით 2351 სოფელში სარგებლობენ. ფართოზოლოვანი ინფრასტრუქტურის განვითარების პარალელურად საქართველოს მთავრობის ინტერნეტიზაციის სახელმწიფო პროგრამის [მთავრობის... 2016] მხარდაჭერის მიზნით, მსოფლიო ბანკისა და ევროპის საინვესტიციო ბანკის თანადაფინანსებით, „Log-in Georgia“-ს პროექტი ხორციელდება. პროექტის მიზანი 1000 სოფლის 500,000-მდე ფიზიკური პირისთვის მაღალი ხარისხის და შეღავათიანი ინტერნეტმომსახურების მიწოდების შესაძლებლობის შექმნაა [2021 წელს... 2021]. „Log-in Georgia“-ს პროექტისთვის მსოფლიო ბანკის აღმასრულებელმა დირექტორთა საბჭომ 35.7 მლნ. ევროს მოცულობის (40 მლნ. აშშ დოლარი) დაფინანსება უკვე გამოყო. მნიშვნელოვანია, რომ აშენებული ფართოზოლოვანი ინფრასტრუქტურა უზრუნველყოფს ნებისმიერი ოპერატორისთვის თავისუფალი, შეუზღუდავი და არადისკრიმინაციული პირობებით ღია დაშვების მომსახურების მიწოდებას. შემუშავებული მოდელით ოპერატორებს მიეცემათ შესაძლებლობა განავითარონ საკუთარი ქსელები, ხოლო მომხმარებლებმა ისარგებლონ ხარისხიანი ინტერნეტით [**ინტერნეტიზაციის... 2020**].

2021 წლის მონაცემებით მობილური აბონენტების რაოდენობამ 5,55 მილიონი შეადგინა, ნაცვლად 2005 წლის 1,174-მილიონიანი მონაცემებისა. იმავე წელს აბონენტების რაოდენობა კომპანიების მიხედვით ასე გადანაწილდა: „მაგთიკომი“ – 42%, „სილქნეტი“ - 33%, ხოლო „ბილაინი“ – 25%. მობილურ კავშირზე „მაგთიკომის“

[13]სადაც მითითება არ არის, მონაცემები აღებულია საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის წლიური ანგარიშებიდან.

ერთმა აბონენტმა თვეში საშუალოდ 10.9 ლარი დახარჯა, „სილქნეტის“ აბონენტმა – 10.1 ლარი, ხოლო ყველაზე ნაკლები 6.8 ლარი – „ბილაინის“ აბონენტმა.

სწრაფად იზრდება მობილური ინტერნეტის მომხმარებელთა რაოდენობა, რაც განპირობებულია ბაზარზე ახალი თაობის ტელეფონების რაოდენობის ზრდით, ასევე 4G ქსელის მომსახურების განვითარებით, რასაც პანდემიიდან გამომდინარე ინტერნეტზე გაზრდილი მოთხოვნაც დაემატა. 4G ტექნოლოგიის ტრაფიკის წილის მიხედვით, ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აქვს „ბილაინს“ – 92.5% და „მაგთიკომს“– 92.3%, ხოლო „სილქნეტს“ – 87.7%. 2021 წელს მობილური ინტერნეტით 3.75 მილიონი აბონენტი სარგებლობდა, რაც წინა წელთან შედარებით თითქმის ნახევარი მილიონით – 494 ათასით – მეტი იყო.

WiFi სერვისი საქართველოში ყველაზე სწრაფად მზარდი ტექნოლოგიაა. აღსანიშნავია, რომ ის ძირითადად იმ რეგიონებში ვითარდება, სადაც სადენიანი ინტერნეტი ნაკლებად ხელმისაწვდომია. 2021 წელს ყველაზე დიდი ხვედრითი წილით, ამ მომსახურების აბონენტთა რაოდენობის მიხედვით, გამოირჩევა „სქაიტელსი“ – 42%.

როუმინგის მომსახურება დამოკიდებულია ტურისტულ სეზონზე, ამიტომ პანდემიის პირობებში როგორც გასული, ისე შემოსული როუმერების რაოდენობა მნიშვნელოვნად შემცირდა, მაგრამ 2021 წლის მეორე ნახევრიდან ის ასევე მნიშვნელოვნად იზრდება.

რიგ სახელმწიფო დაწესებულებებში ჩამოყალიბდა და წარმატებით ფუნქციონირებს ადგილობრივი საინფორმაციო ქსელები – LAN.

ხარისხიანი და უწყვეტი ინტერნეტკავშირის საჭიროება კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი გახდა COVID-19-ის პანდემიის პირობებში, როდესაც საზოგადოების დიდი ნაწილი მუშაობის ციფრულ პლატფორმებზე გადავიდა.

2021 წელს გაფართოვდა რადიომაუწყებლობის არიალი, რის შედეგადაც რადიოგადაცემების მიღება შესაძლებელი გახდა საქართველოს ყველა მცირედ დასახლებულ პუნქტებშიც კი.

ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ პროგრესის მიუხედავად, საქართველოში საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების (ICT) მიმართულებით ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი, კეროდ: მთავარი სტრატეგიული მიზანი უნდა იყოს ქვეყნის შიგნით თანამედროვე ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული განვითარებული ელექტრონული საკომუნიკაციო სივრცის შექმნა და მისი ინტეგრაცია გლობალურ საინფორმაციო გარემოში; საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ახალი სფეროების შექმნას: ელექტრონული კომერცია, ტელემედიცინა, დისტანციური სწავლება, ინტელექტუალური სისტემები და სხვა; ინფორმაციის გადაქცევა საქონელად, საინფორმაციო ბაზრის შექმნა და განვითარება; ზოგადსაგანმანათლებლო და უმაღლესი დაწესებულებების ჩართვა ზოგადინფორმაციულ სივრცეში და ამ კავშირების მაღალი სიჩქარის ინტერნეტით უზრუნველყოფა; ICT-ის სფეროში ჩართული კომპანიებისთვის მიმზიდველი გარემოს შექმნა; ინფორმაციის მოპოვების თანაბარი შესაძლებლობების არსებობა ყველა რეგიონში საინფორმაციო და ICT ტექნოლოგიების გამოყენებით; საინფორმაციო და სატელეკომუნიკაციო ტექნოლოგიების სრულყოფასთან ერთად ადამიანური რესურსების განვითარება; საქართველოს მიერ რეგიონის ლიდერის ადგილის მოპოვება ICT ტექნოლოგიების სფეროებში და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ, საქართველოს არ დაჭირდება ის დრო, რაც დასჭირდათ განვითარებულ ქვეყნებს ინფორმატიზაციის მაღალი დონის მისაღწევად, რადგან ჩვენ შეგვიძლია უშუალოდ გამოვიყენოთ მსოფლიოს გამოცდილება. მაგრამ, ამავდროულად, ახალი ტექნოლოგიების გადაცემა შეუძლებელია ადეკვატური საფუძვლის არსებობის გარეშე. საჭიროა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, ინვესტიციების მოზიდვა, შესაბამისი ბიზნესკულტურის ჩამოყალიბება (ცოდნა, აზროვნება, გამოცდილება, მენტალიტეტი) და სხვა. რაც მთავარია, საინფორმაციო ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარება მოითხოვს ეკონომიკური განვითარების შესაბამის დონეს, ამიტომ ეკონომიკური განვითარებისა და ICT ტექნოლოგიების სრულყოფის პროცესები ერთდროულად უნდა მიმდინარეობდეს [Абесадзе Р. 2016.].

დასკვნა

ნაშრომში გამოკვლეულია საქართველოში ICT ტექნოლოგიების განვითარების არსებული დონე და შემოთავაზებულია მათი შემდგომი განვითარების ძირითადი გზები. აღნიშნულია, რომ ქვეყანაში საკმაოდ სწრაფად ვითარდება როგორც ფიქსირებული, ისე მობილური სატელეფონო ქსელი, ასევე ფიქსირებული ფართოზოლოვანი, ოპტიკურ-ბოჭკოვანი და მობილური ინტერნეტმომსახურება, Wi-Fi-ის და DSL-ის სერვისი; შეიქმნა და თანდათან უმჯობესდება შესაბამისი ინსტიტუციური ბაზა.

პროგრესის მიუხედავად, საქართველოში საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების (ICT) მიმართულებით ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი, კერძოდ, მთავარი სტრატეგიული მიზანი უნდა იყოს ქვეყნის შიგნით თანამედროვე ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული განვითარებული ელექტრონული საკომუნიკაციო სივრცის შექმნა და მისი ინტეგრაცია გლობალურ საინფორმაციო გარემოში; საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ახალი სფეროების შექმნა (ელექტრონული კომერცია, ტელემედიცინა, დისტანციური სწავლება, ინტელექტუალური სისტემები და სხვა); ინფორმაციის გადაქცევა საქონლად, საინფორმაციო ბაზრის შექმნა და განვითარება; ზოგადსაგანმანათლებლო და უმაღლესი დაწესებულებების ჩართვა ზოგადინფორმაციულ სივრცეში და ამ კავშირების მაღალი სიჩქარის ინტერნეტით უზრუნველყოფა; ICT-ის სფეროში ჩართული კომპანიებისთვის მიმზიდველი გარემოს შექმნა; ინფორმაციის მოპოვების თანაბარი შესაძლებლობების არსებობა ყველა რეგიონში საინფორმაციო და ICT ტექნოლოგიების გამოყენებით; საინფორმაციო და სატელეკომუნიკაციო ტექნოლოგიების სრულყოფასთან ერთად ადამიანური რესურსების განვითარება; საქართველოს მიერ რეგიონის ლიდერის ადგილის მოპოვება ICT ტექნოლოგიების სფეროებში და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ, საქართველოს არ დასჭირდება ის დრო, რაც დასჭირდათ განვითარებულ ქვეყნებს ინფორმატიზაციის მაღალი დონის მისაღწევად, რადგან ჩვენ შეგვიძლია უშუალოდ გამოვიყენოთ მსოფლიოს გამოცდილება, მაგრამ ამავდროულად ახალი ტექნოლოგიების გადაცემა შეუძლებელია ადეკვატური საფუძვლის არსებობის გარეშე. საჭიროა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, ინვესტიციების მოზიდვა, შესაბამისი ბიზნესკულტურის ჩამოყალიბება (ცოდნა, აზროვნება, გამოცდილება, მენტალიტეტი) და სხვა. რაც მთავარია, საინფორმაციო ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარება მოითხოვს ეკონომიკური განვითარების შესაბამის დონეს, ამიტომ ეკონომიკური განვითარებისა და ICT ტექნოლოგიების სრულყოფის პროცესები ერთდროულად უნდა მიმდინარეობდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Bell D. 1976. The social framework of the information society. In M. Dertouzas & J. Moses (Eds), Cambridge: MIT Press, 1976.
2. Лестер Туроу. 1999. Будущее Капитализма. «Сибирский хронограф», 1999
3. Masuda Y. 1988. The information society as post industrial society. Washington, DC: The World Future Society, 1988.
4. Toffler Alvin.1980. The Third Wave (1980). Bantam Books .
5. Абесадзе Р. 2016. ИНФОРМАЦИОННЫЕ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫ ТЕХНОЛОГИИИ ПРОБЛЕМЫ ИХ РАЗВИТИЯ В ГРУЗИИ. Международная научно-практическая Интернет-конференция «ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ 2016: ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕГРАЦИИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ» (г. Днепропетровск 14–15 апреля 2016 года)
6. ელექტრონული კომუნიკაციების შესახებ საქართველოს კანონი. 2005.
7. ელექტრონული კომუნიკაციების სფეროში მომსახურების მიწოდებისა და მომხმარებელთა უფლებების დაცვის რეგლამენტის თაობაზე (საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის დადგენილება). 2006. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/63556?publication=0
8. ინტერნეტიზაციის სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში საპილოტე ქსელის მშენებლობა დაიწყო 2020 http://www.economy.ge/?page=news&nw=1586
9. ინფორმაციული უსაფრთხოების შესახებ საქართველოს კანონი. 2012.
10. კომუნიკაციების ეროვნული კომისია. 2003. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/69892?publication=0
11. მაუწყებლობის შესახებ საქართველოს კანონი. 2005. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32866?publication=63 https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29620?publication=44
12. მთავრობის დადგენილება საქართველოში ფართოზოლოვანი ინფრასტრუქტურის განვითარების სახელმწიფო პროგრამის შესახებ. 2016. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3355632?publication=0
13. მთავრობის დადგენილება ელექტრონული საკომუნიკაციო ქსელების სახაზო ნაგებობების დაცვის წესისა და მათი დაცვის ზონების დადგენის შესახებ. 2007. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/8614?publication=0
14. საინფორმაციო ტექნოლოგიური ზონების შესახებ საქართველოს კანონი. 2012. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1635319?publication=0
15. ფართოზოლოვანი ქსელების განვითარების 2020–2025 სტრატეგიისა და მისი განხორციელების სამოქმედო გეგმა (საქართველოს მთავრობის განკარგულება). 2020. https://www.gov.ge/files/545_74851_576141_60.pdf
16. შინამეურნეობებში საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენების მაჩვენებლები. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. 2021. https://www.geostat.ge/media/40377/ შინამეურნეობებში -ICT- გამოყენების მაჩვენებლები, 2021.pdf
17. 2021 წელს ფიქსირებული ინტერნეტის აბონენტების რაოდენობამ მილიონს გადააჭარბა. 2021. https://comcom.ge/ge/yvela-siaxle/2021-wels-fiqsirebuli-internetis-abonentebis-raodenobam-milions-gadaacharba.page

Ramaz Abesadze
Nana Bibilashvili
Kristine Kuratashvili

INFORMATIVEAND COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES AND THEIR DEVELOPMENT PROBLEMS IN GEORGIA

Summary

The paper examines the current level of development of ICT technologies in Georgia and proposes the main ways of their further development. It is noted that both fixed and mobile telephone networks, as well as fixed broadband, fiber optic and mobile Internet services, Wi-Fi and DSL services are developing quite quickly in Georgia.The relevant institutional base has been created and is gradually being improved.

Despite the progress, there is still much to be done in the direction of the development of information and communication technologies (ICT) in Georgia, In particular: the main strategic goal should be the development of electronic communication based on modern technologies within the country. creation of space and its integration in the global informational environment; to create new areas based on informational and communicational technologies: electronic commerce, telemedicine, distance learning, intelligent systems and others; turning information into goods, creation and development of the information market; inclusion of general educational and higher institutions in the general information space and provision of these connections with high-speed Internet; Creating an attractive environment for companies involved in the field of ICT; existence of equal opportunities for obtaining information in all regions using information and ICT technologies; development of human resources along with the improvement of informational and telecommunicational technologies;; acquirement of position as a regional leader in the field of ICT technologies by Georgia, etc.

It should be noted that Georgia will not need the same time it took developed countries to achieve a high level of informatization, because we can directly use the world experience. But, at the same time, it is impossible to transfer new technologies without having an adequate foundation. It is necessary to create an appropriate legal base, attract investments, establish an appropriate business culture (knowledge, thinking, experience, mentality) and others. Most importantly, the development of informational and telecommunicational technologies requires an appropriate level of economic development, therefore the processes of economic development and the improvement of ICT technologies must be carried out simultaneously.

მაია გოგოხია

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები

ანოტაცია. *კაპიტალის ბაზრის მასშტაბები პერმანენტულად იზრდება. ის ბოლო პერიოდში განსაკუთრებით სწრაფად ვითარდება ეკონომიკურად განვითარებად ქვეყნებში. ამ მხრივ საქართველოშიც მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა რეგულირების თვალსაზრისით. რეგულირების ხარისხის ამაღლება, კონვერგენცია, გლობალიზაცია, კომპიუტერიზაცია და სექიურიტიზაცია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების თანამედროვე ტენდენციებია. ნაშრომში გამოკვეთილია მარეგულირე-ბელი ორგანოების, მათ შორის, საერთაშორისო ინსტიტუტების როლი.*

საკვანძო სიტყვები: *ფასიანი ქაღალდების ბაზარი, გლობალიზაცია, კრიზისი, რეგულატორები.*

შესავალი

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის უცვლელი ნიშანია მომავალზე ორიენტირება: ფასიანი ქაღალდი კაპიტალის ფიქტიური ფორმაა, რომელიც შექმნილია ადამიანის გონებითა და დროის მოთხოვნით. ის, რომ თანამედროვე ბაზარი განვითარებას განაგრძობს, მიუხედავად მისი თანმდევი სოციალური პრობლემებისა, მნიშვნელოვანწილად განპირობებულია თანამედროვე ფასიანი ქაღალდების ბაზრის როლით. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარება ასახავს ეკონომიკის მიმართულებას მომავალ ზრდაზე, რაც, თავის მხრივ, საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი პროგრესის კანონებიდან გამომდინარეობს.

მსოფლიოში ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ასწლეულების განმავლობაში ყალიბდება. ამ პერიოდში მკაფიოდ წარმოჩინდა შემდეგი ტენდენციები: მისი სიდიდის შეუზღუდავი ზრდა, საფონდო კრიზისების სისტემატური ხასიათი, მატერიალური სიმდიდრის ჩანაცვლება სიმდიდრით ფასიანი ქაღალდების ფორმით, რომელიც კონცენტრირებულია იურიდიული და არა ფიზიკური პირების ხელში.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მასშტაბები მუდმივად იზრდება მსოფლიო ეკონომიკის ზრდის კვალობაზე, რაც თავდაპირველად განპირობებული იყო სასაქონლო წარმოების მოთხოვნით. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის დინამიკური სრულყოფა გახდა მოწინავე კაპიტალისტური ქვეყნების განვითარების აუცილებელი წინაპირობა.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შეუზღუდავი ზრდის მიზეზები კი თავად მისი არსიდან გამომდინარეობს, კერძოდ: არანივთობრივი ფორმა, საბაზრო ფასის ბუნება, სასესხო კაპიტალის ხასიათი.

დღეისათვის ეკონომისტების ერთ-ერთ აქტუალურ თემას წარმოადგენს, რა კორელაციური კავშირია ფინანსურ ბაზრებსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის. როგორც კვლევები ცხადყოფს, ფინანსური ბაზრები მეტად ეფექტიანია მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში კაპიტალის ბაზარი ფართოვდება, განსაკუთრებით სწრაფად კი – განვითარებად ქვეყნებში. კაპიტალის ბაზრის განვითარება ყოველთვის განიხილებოდა რისკიანი საქმედ, მათ შორის, საქართველოში, ეროვნული ვალუტის ხშირი და ღრმა რყევების გამო (თოქმაზიშვილი მ., 2019). ზოგადად ფასიანი ქაღალდების ბაზრისათვის დამახასიათებელია კრიზისულობა, რასაც მსოფლიო ხასიათი აქვს თანამედროვე კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციიდან გამომდინარე. პრაქტიკაში გამოიყენება ცნება – გადახურებული საფონდო ბაზარი, როდესაც ბაზრის პროფესიონალები და მარეგულირებლები გრძნობენ, რომ აქციების ფასები დიდად აჭარბებს მათ ნორმალურ დონეს, რასაც ნებისმიერ მომენტში შეიძლება მოჰყვეს ფასების დაცემა, კრიზისი.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრისათვის ნიშანდობლივია კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის პროცესი: 1) ხდება კერძო პირების დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების საინვესტიციო ფონდებში გაერთიანება. კოლექტიური ინვესტირების ინსტიტუტების განვითარებამ ფართო გავრცელება პოვა, ვინაიდან ფონდი აბანდებს ფულს ფასიან ქაღალდებში გაცილებით უფრო პროფესიონალურად; 2) ფინანსური ბაზრის სხვა სეგმენტების პროფესიონალი მონაწილეებიც იზიდავენ კერძო კაპიტალს სადაზღვევო მომსახურების გაწევით, საპენსიო უზრუნველყოფის ორგანიზებით, საბანკო პროდუქტებით, რასაც ფასიან ქაღალდებში აბანდებენ.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ყველაზე მნიშვნელოვან თანამედროვე ტენდენციებს წარმოადგენს კომპიუტერიზაცია, ბაზრის რეგულირების დონის ამაღლება, ინტერნაციონალიზაცია და გლობალიზაცია, კონვერგენცია, სექიურიტიზაცია (ქოქიაური ლ., შონია ნ., 2008: 376).

საქართველოში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რეგულირების ძირითადი მიზანია: თანამედროვე ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების ხელშეწყობა, მისი შემდგომი განვითარება და ეფექტიანი ფუნქციონირება, ბაზრის მონაწილეების დაცვა არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის, თაღლითობისა და სხვა უკანონო ქმედებისგან, საზოგადოებრივი ინტერესების დაცვა.

დღეისათვის საქართველოში მოქმედი ერთადერთი საფონდო ბირჟაა საქართველოს საფონდო ბირჟა. კოვიდ პანდემიამ მასზეც იქონია გარკვეული უარყოფითი ეფექტი. 2021 წლის მარტში საქართველოს საფონდო ბირჟის სავაჭრო სისტემაში დაშვებული 28 ემიტენტის ფასიანი ქაღალდების საშუალოდღიურმა ბრუნვამ 0 ლარი შეადგინა. დღეისათვის ბირჟაზე განხორციელებული სავაჭრო გარიგებების მოცულობა არ შეესაბამება განვითარებისათვის საჭირო მაჩვენებელს (bm.ge.).

კორონავირუსის პანდემიის გავლენა გაცილებით მეტად საგრძნობი იყო საზღვარგარეთის საფონდო ბაზრებზე. ასე მაგალითად, ამერიკული ინდექსი S8P500 დაეცა 3373 პუნქტიდან (2020 წ. 20 თებერვალი) 2237 პუნქტამდე (2020 წ. 23 მარტი), დაკარგა რა ერთი თვის განმავლობაში საკუთარი ღირებულების მესამედი. ეს ისტორიაში ერთ-ერთი უმსხვილესი საბანკო შოკია (გოგოხია მ., 2021: 121).

მსოფლიო პრაქტიკაში არის განსხვავებული მიდგომები ფინანსური ბაზრის რეგულირების სისტემის აგებისადმი. სადისკუსიოა საკითხი, უნდა შეიქმნას თუ არა ქვეყანაში მეგარეგულატორი, თუ უმჯობესია რამდენიმე ორგანო ახორციელებდეს ფინანსური ბაზრის სხვადასხვა სეგმენტზე ზედამხედველობას?

როგორც თავის კვლევაში დ. მასკიანდრო და დ. რომელი აჩვენებენ, მეგარეგულირების მოდელი იყო დანერგილი ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა: დიდი ბრიტანეთი, ბელგია, ნიდერლანდები, სინგაპური, უნგრეთი, ჩეხეთი, ლიტვა, სლოვაკეთი, სომხეთი, ბაჰრეინი, ყატარი, ყაზახეთი, სადაც ამ ფუნქციას ცენტრალური ბანკი ასრულებდა; ქვეყნების კიდევ ერთ ჯგუფში – დანია, ისლანდია, ლატვია, ნორვეგია, პოლონეთი, ფინეთი, შვედეთი, შვეიცარია, ესტონეთი, იაპონია, სამხრეთ კორეა, მალტა, ინდონეზია, კოლუმბია მეგარეგულატორს სხვა ორგანო წარმოადგენდა (Masciandro D., Romelli D., 2018).

სხვა ქვეყნებში საბანკო სექტორისა და ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რეგულატორი განსხვავებულია, თუმცა საბანკო მარეგულირებელი ამავდროულად შეიძლება სადაზღვევო სექტორის მარეგულირებელიც იყოს ან ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ზედამხედველი აკონტროლებდეს დაზღვევის სფეროს.

ცენტრალური ბანკის მიერ მეგარეგულატორის როლის შესრულების არგუმენტებია:

○ ერთიანი საზედამხედველო სივრცის შექმნა, რამეთუ ფინანსური ბაზრის ძირითადი მოთამაშეები უნივერსალური ინსტიტუტებია;

○ ერთიანი მიდგომის ჩამოყალიბება მონაწილეებისათვის აღრიცხვისა და მეთოდოლოგიის წარმოებაში;

○ ერთიანი ფინანსური ბაზრის ფორმირება, მისი მიმზიდველობის ზრდა ინვესტორებისა და სხვა მონაწილეებისათვის;

○ საუკეთესო პირობების შექმნა საქართველოში რეგიონული ფინანსური ცენტრის შესაქმნელად.

,,საწინააღმდეგო“ არგუმენტებს კი მიეკუთვნება:

○ ინტერესთა კონფლიქტის აღმოცენება ცენტრალურ ბანკში, როგორც მარეგულირებლისა და ბაზრის მონაწილისა;

○ დამოუკიდებლობის დაკარგვის რისკი (ანტიკრიზისული ორგანოს კომპეტენციის შესრულებისას) და მთავარი ფუნქციის – ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების ხარისხის გაუარესება.

მნიშვნელოვანია ზენაციონალური ინსტიტუტების არსებობაც, რომლებიც ფინანსური ბაზრის განვითარების მიმართულებებსა და უმნიშვნელოვანეს წესებს, პრინციპებს, სტანდარტებს შეიმუშავებს. ყველაზე ავტორიტეტულ და მსხვილ ორგანიზაციებს მიეკუთვნება:

- ფასიანი ქაღალდების კომისიების საერთაშორისო ორგანიზაცია (International Organization of Securities Commissions, IOSCO).
- საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტი საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკთან (Committee on Banking Supervision of the Bank for International Settlements).
- ნაციონალური სანუმერაციო სააგენტოების ასოციაცია (Association of National Numbering Agencies, ANNA).
- სვოპებისა და დერივატივების საერთაშორისო ორგანიზაცია (International Swaps and Derivatives Association, ISDA).
- ფინანსურ დანაშაულებთან ბრძოლის სპეციალური კომისია (Financial Action Task Force (on Money Laundering).
- ფინანსური სტაბილურობის საბჭო (Financial Stability Board, FSB).

IOSCO-ს მიზანია გლობალური თანამშრომლობა მარეგულირებლებს შორის, მარეგულირებლებსა და სტანდარტების შემმუშავებლებს, მარეგულირებლებსა და ბაზრის მონაწილეებს შორის. IOSCO აერთიანებს ფასიანი ქაღალდების მსოფლიო მარეგულირებლებს. ის აღიარებულია ფასიანი ქაღალდების სექტორისათვის მსოფლიო სტანდარტების შემმუშავებლად (ინფორმაციის გახსნა, ბუღალტრული აღრიცხვის უნიფიკაცია და სხვ.), რომელიც მჭიდროდ თანამშრომლობს G20-თან და FSB-თან ფინანსური სექტორის რეგულირების რეფორმის გლობალურ პროგრამაზე.

სებ-ი ფასიანი ქაღალდების კომისიების საერთაშორისო ორგანიზაციის მუდმივი წევრი გახდა, რაც გაზრდის საერთაშორისო ინვესტორების ნდობასა და ინეტერესს საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მიმართ და დადებითდ აისახება სებ-ის, როგორც ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მარეგულირებლის, რეპუტაციზე. დღეისათვის IOSCO-ში 115-ზე მეტი ქვეყნის წარმომადგენელია გაერთიანებული, რომლებიც საერთო ანგარიშით მსოფლიოს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის 95%-ზე მეტს არეგულირებს.

IOSCO-ს მუდმივი წევრობის წინაპირობა კაპიტალის ბაზრის მარეგულირებელი ჩარჩოს საერთაშორისო სტანდარტებსა და რეგულირების პრინციპებთან დაახლოება იყო. საქართველოში მნიშვნელოვნად დაიხვეწა ფასიანი ქაღალდების ემისიისა და ბაზრის ინფრასტრუქტურის საზედამხედველო ჩარჩო, მაღაში შედის ,,ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ განახლებული კანონი (2020 წ.), დამტკიცდა ,,დაგროვებითი პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის კანონქვემდებარე აქტები (2018 წ.), დამტკიცდა საქართველოს კანონი ,,ფინანსური გირავნობის ურთიერთგაქვითვისა და დერივატივების შესახებ“ (2019 წ.), რომელიც ISDA რეკომენდაციების გათვალისწინებით მომზადდა; დამტკიცდა საჯარო ფასიანი ქაღალდების ემიტენტებისათვის კორპორაციული მართვის კოდექსი (2021 წ.), შემუშავდა საკანონმდებლო პაკეტი, რაც არეგულირებს იპოთეკით დაცული ობლიგაციების გამოშვებას და იმ ბანკების ზედამხედველობას, ვინც მას უშვებს, აგრეთვე ,,დემატერიალიზებული ფასიანი ქაღალდების შესახებ საქართველოს კანონის მარეგულირებელი პაკეტის პროექტი (nbg.gov.ge). ყოველივე ზემოთ აღნიშნული

ცივილიზაციურ საფუძვლებს შექმნის საქართველოში კაპიტალის ბაზრის განვითარებისთვის.

დასკვნა

კაპიტალის ბაზარი ბოლო პერიოდში განსაკუთრებით სწრაფად ვითარდება ეკონომიკურად განვითარებად ქვეყნებში. თანამედროვე ეტაპზე ფასიანი ქაღალდების ბაზრისათვის დამახასიათებელ ტენდენციებს შორის კომპიუტერიზაციას, გლობალიზაციასა და კონვერგენციასთან ერთად, იკვეთება აღნიშნული ბაზრის რეგულირების ხარისხის ამაღლება.

მსოფლიო პრაქტიკაში არის განსხვავებული მიდგომები ფინანსური ბაზრის რეგულირების სისტემის აგებისადმი, სადისკუსიო საკითხია, უნდა შეიქმნას თუ არა ქვეყანაში მეგარეგულატორი, თუ უმჯობესია, რამდენიმე ორგანო ახორციელებდეს ფინანსური ბაზრის სხვადასხვა სეგმენტზე ზედამხედველობას.

მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ინსტიტუტების არსებობაც, რომლებიც ფინანსური ბაზრის განვითარების მიმართულებებს, პრინციპებსა და სტანდარტებს შეიმუშავებს. სებ-ი ფასიანი ქაღალდების კომისიების საერთაშორისო ორგანიზაციის მუდმივი წევრი გახდა, რაც გაზრდის სერთაშორისო ინვესტორების ნდობას და ინტერესს საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მიმართ და დადებითად აისახება სებ-ის, როგორც ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მარეგულირებლის რეპუტაციაზე. საქართველოში დაიხვეწა ფასიანი ქაღალდების ბაზრის საზედამხედველო ჩარჩო, მაგრამ იმისთვის, რომ ფინანსური ბაზრის აღნიშნული სექტორი საბანკო დაკრედიტების რეალურ ალტერნატივად იქცეს, მნიშვნელოვანია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ინფრასტრუქტურის შემდგომი სრულყოფა, ფასიანი ქაღალდების მეტი მრავალფეროვნება, მაღალი ლიკვიდურობის მიღწევა და სათანადო გარანტიები სააქციო საზოგადოებების მიხედვით, აგრეთვე ფიქსინგის აღმოფხვრა. ჩვენი მოსაზრებით, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარებას აფერხებს ფიქსინგი, ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ კანონში ჩანაწერის აღდგენა, რომლის თანახმადაც საჯარო ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა მხოლოდ ბირჟაზეა შესაძლებელი; აგრეთვე, ფასიანი ქაღალდების მეტი მრავალფეროვნებისა და მაღალი ლიკვიდურობის მიღწევა, სათანადო გარანტიები სააქციო საზოგადოებების მიხედვით. აუცილებელია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ინფრასტრუქტურის შემდგომი სრულყოფა, რათა ფინანსური ბაზრის აღნიშნული სექტორი საბანკო დაკრედიტების რეალურ ალტერნატივად იქცეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გოგოხია მ., 2021, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის საინვესტიციო ანალიზის საკითხისათვის, ,,ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტ. XIII,№3.
2. თოქმაზიშვილი მ., 2019, კაპიტალის ბაზრის გამოწვევები და განვითარების წინაპირობები საქართველოში, ,,გლობალიზაცია და ბიზნესი“, №8.
3. ქოქიაური ლ., შონია ნ., 2008. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. თბილისი, თსუ-ის გამომცემლობა.
4. Masciandro D., Romelli D., 2018. Central Bankers as supervisions: Do crisis matter? European Journal of Political Economy, Vol 52.
5. www.iosco.org.
6. www.nbg.gov.ge
7. www.bm.ge

Maia Gogokhia

CURRENT TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF SECURITIES MARKET

Summary

A capital market has been developing particularly rapidly in economically developing countries in recent years. Among the trends characteristic of the securities market at the present stage, along with computerization, globalization and covergation, improvement of the said market regulation quality is revealed.

In world practice, there are different approaches to build a system of financial market regulation. It is a matter of debate whether a megaregulator should be established in the country, if it is preferable, several bodies should supervise various segments of the financial market.

The existence of international institutions that develop guidelines, principles and standards for the development of the financial market is also important. A NBG has become a permanent member of the International Organization of Securities Commissions (IOSCO), which will increase the confidence and interest of international investors towards the Georgian securities market and have a positive impact on the reputation of the NBG as securities market regulator. The regulatory framework for the securities market has been improved in Georgia, but in order for this sector of financial market to become a real alternative to bank lending, it is essential to further upgrade the securities market infrastructure, increase the diversity of securities, achieve high liquidity and adequate guarantees according to joint stock companies, as well as as eliminate fixation.

Key Words: Securities Market, Globalization, Crisis, Regulators.

Tariyel Musallim oglu Gurbanov

FEATURES OF THE MODERN CRISIS IN THE LIGHT OF THE THEORY OF CYCLES

Annotation. *Modern society strives for constant improvement of the standard and living conditions, which can only be provided by sustainable economic growth. However, long-term economic growth is not uniform, but is constantly interrupted by periods of economic instability. The economic history of the past two centuries provides us with a myriad of examples of the instability of the market economy. Periods of successful industrial development and general economic prosperity have always been followed by periods of recession, accompanied by a drop in production and unemployment. In general, the market economy has a tendency to repeat economic phenomena, which makes it possible to identify the "cyclical" nature of its development. Since the economic crises of the first half of the 19th century, economists have been trying to find the reasons and explain why this happens at regular intervals with stubborn consistency. The problem was of such great importance that almost no economist of the 19th and 20th centuries avoided it. There are many works devoted to the problem of cyclical development, but there is a common opinion in them. Therefore, the issue of cyclical fluctuations is still relevant, the current crisis period with a large amount of new information and the possibility of comparing data adds an acuteness, all this determines the topic of this study. The relevance of this work is that the cyclical development of the economy is accompanied by a high level of economic activity for a long time, and then a decline in this activity to a level below the permissible level. The periodic recurrence of economic downturns leads to impoverishment, hunger, suffering, suicide of people, which cannot but worry a developed civilized society [1.p.245]. Therefore, the problem of cyclicality has always attracted the attention of economists and today remains one of the central problems of economic theory. After the Second World War, significant changes took place in the mechanism of cyclical fluctuations of the market. In the period of the post-war relative isolation of national economies, when the victorious states for some time severed economic ties with the defeated states, a certain asynchrony of cycles manifested itself in the world. While some countries, whose economies were not much affected by the war, were naturally drawn into the crisis phase, others - in need of restoration of the destroyed economy - entered*

a period of many years of economic growth. For two decades, this asynchrony allowed large private firms to maneuver their production resources between countries, which helped smooth out cyclical booms and bumps in the global economy - and the subsequent restoration of the synchronicity of cyclical fluctuations [2.p.425]. Currently, this synchronization is relative. Thus, in 2020, inflation rates in different countries of the European Union differ markedly: from 6.7% in Latvia, 4.2% in Greece and Estonia, to minus 0.2% in Finland.

Keywords: *cycles****,*** *economic crisis, sustainable development, finance, monetary relations, economic growth, economic policy.*

Introduction. The financial and economic crisis that began in the United States at the end of 2008 has become global. Its socio-economic consequences: a drop in production, an increase in unemployment, a decrease in real incomes of the population. The current financial crisis can rightfully be considered the most profound and dramatic over the past few decades of the development of the world economy. The main global cause of the crisis is the peculiarities of the cyclical development of the world economy. Most economically developed countries, primarily the United States and Western Europe, after the peak of technological and economic development at the end of the 20th century, are entering a new cycle - a cycle of slowing economic growth [3.p.9]. The problem of cyclical development in the context of the current crisis can be confidently characterized as a structural transformation of the world economy in anticipation of new growth due to a new technological order that is coming in the near future. If we talk about subjective reasons, the main one is the US economy, its importance in world economic processes and its current state. The economic system that existed for decades was practically mono-currency, with one dominant component - the US dollar, which had the status of the main reserve currency. This caused an almost unlimited need for its emission, the printing press worked without stopping. As the world economy grew, the demand increased, the machine worked more and more actively. At the same time, a large (dominant) dollar component in the foreign exchange reserves of leading economic powers (including Russia) made these countries hostage to the processes taking place in the US economy [4,p.355].

The basic innovations of the fourth cycle are nuclear power; quantum electronics and laser technologies; computer and production automation; satellite communications and television. There was a rapid development of the automobile - and aircraft construction. Microelectronics, personal computers, informatics and biotechnology, the emergence of ATMs and plastic cards, which led to a drop in demand for cash and a change in the speed of money circulation, the globalization of financial markets, which removed many boundaries on the path of capital movement, became the core of the fifth technological order [5,p.655].

First of all, these are nanotechnology, biotechnology, information and communication technologies, quantum computers, alternative energy sources, technologies of new materials.

Chart 1
Trade turnover of Republic of Azerbaijan (mln.USA dollar)

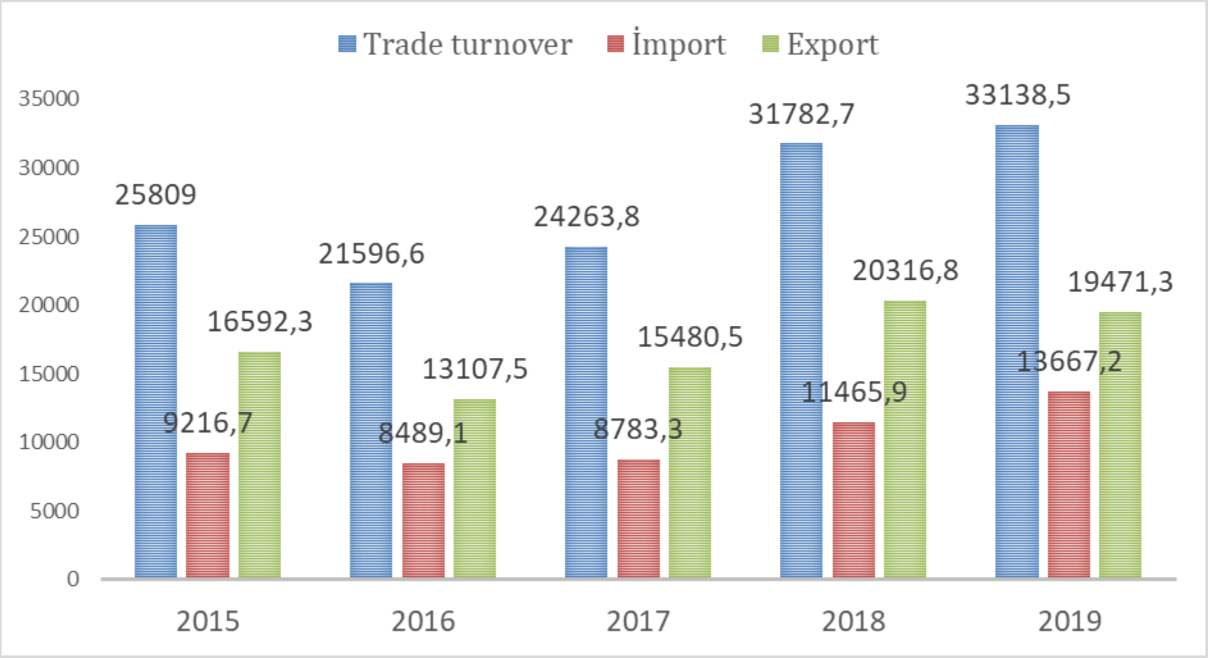

If we look at the foreign trade turnover of the Republic of Azerbaijan in recent years, we can see that if in 2015 the total trade turnover amounted to 25809.0 mln. USD, in 2019 this figure will increase to 33138.5 mln.USD. Compared to 2015, the import and export indicators of the Republic of Azerbaijan in 2019 increased and amounted to 13667.2 mln. USD and 19471.3 mln. US dollars (Chart 1). How long will the descending phase be, and what significant events will characterize the beginning of the sixth cycle? Most modern researchers agree that the next large-scale global crisis, which will mark the birth of the sixth Kondratieff cycle, will occur in the 10s of our century. This forecast assumes the contraction of long cycles - if it is realized in the second decade, then the duration of the fifth cycle will be 36-46 years. Why is loop compression happening? - a question, in our opinion, which does not have an unambiguous answer today. It can be assumed that the reasons lie in the sphere of money circulation, namely the increase in the speed of circulation of money. Indeed, if we consider Kondratyev's hypothesis as basic (the main reason for long cycles lies in the mechanism of accumulation, accumulation and dispersal of capital), then changes in the conditions of monetary circulation, of course, could not but affect the details of this mechanism - the processes of accumulation / dispersal began to occur more swiftly. What technological changes will precede the emergence of the sixth cycle? [6,p.311]

In the field of technology, the main hopes are now pinned on the advent of quantum computers (semiconductor technologies have already come to a natural limit - nanotechnology), the invention of which (the development of principles) was announced by IBM in 1998, but the creation of which will certainly take at least a decade. Breakthroughs in the communications industry are in high demand today (the introduction of 3rd generation communications is the prospects for the next few years). It is difficult to say so far what role biotechnology will play in the upward wave of the sixth Kondratieff cycle. In particular, it is difficult to assess the demand for cloning technologies that have developed in recent years. But the demand for genetic engineering from the pharmaceutical industry and medicine is beyond doubt. The third area of possible technological breakthroughs is research in the field of high energies and the creation of alternative energy sources. However, the required volume of investments in these technologies casts doubt on the possibility of a breakthrough in this direction in the coming years (it is obvious that all these technological breakthroughs should occur in the next decade). Thus, it can be assumed that the next long wave will be the cycle of quantum computers and biotechnology [7,p.115].

Expansion of markets. Today, the most attractive directions for the expansion of world trade are China and Islamic countries, gravitating towards fundamentalism. Today, the efforts of developed countries to involve both China and traditional Islamic countries into the orbit of the world economy are quite obvious. Obviously, in the downward phase of the big cycle, in which we are now, this "operation" is likely to not be crowned with success (it is the analysis of the Kondratieff cycles that casts doubt on the fact that "Shock and Awe" will allow America to achieve its goals; at least At least, the post-war arrangement of Iraq will be very ambiguous), however, by the middle of the upward wave of the sixth cycle (i.e. approximately 2025/30) the need for new markets will become more acute than ever. It is these terms that are determined as the most probable for the change of many radical regimes in the Middle East [8,p.311]. The sixth cycle, as mentioned above, should be preceded by some significant changes in the sphere of monetary circulation (obviously, already in the current decade). However, it is possible that they have already happened. We are talking about the introduction of a single European currency. The positive impact of this factor has yet to be fully felt in the global economy. Another important change in the monetary sector is related to the intensification of online settlements, i.e. payment for services and goods via the Internet. These technologies appeared along with the Internet in the 90s. of the last century, but it is obvious that they are not yet fully ready for commercial use and so far allow only a limited range of operations to be performed. More active use of the worldwide network for settlements will undoubtedly change the basic parameters of monetary circulation.

Result. The condition for sustainability and stable economic development is balance, balance between social production and consumption, aggregate demand and aggregate supply. However, in reality it is practically unattainable. In a market economy, the state of equilibrium is periodically disturbed. There is a certain cyclicality, repetition in the functioning of the national economy, when periods of economic recovery are replaced by periods of recession and stagnation. Economic growth is manifested through cyclicality: the movement does not occur in a circle, but in a spiral, reflecting both long-term and medium-term fluctuations in the market situation. We come to the conclusion that the economy is characterized by fluctuations in the volume of the national product and the level of prices. Economic cycles always have the same phases: peak, decline, recovery and recovery, but the cycles differ from each other in intensity and duration. As you can see, it is very difficult to name the only reason for the cyclical movement of the market economy. Therefore, many modern economists limit themselves to a general indication that the cause of cyclical movement lies in the complex and contradictory nature of the diverse forces and factors that influence the movement of the market economy. All sectors of the economy are affected in different ways and to varying degrees by the economic cycle. The cycle has a stronger impact on output and employment in investment and durable goods industries than in non-durable goods industries.

In conclusion, we note that the phenomenon of cyclicality is a natural property of the economy, a way of its movement. The well-known economist P. Samuelson in his book "Economics" notes that the cycle is an objective phenomenon inherent in all countries with a market economy, and is associated with internal and external factors. Thus, the cycle testifies to the viability of the system, its right to exist and is a regularity in the development of a market economy [9,p.114].

References

1. Aliev A.A. World economy: problems of the present / A.A. Aliev, A. Sh. Shakaraliev, I. Dadashov - Baku, 2003 .-- 455 p.

2. Mamedov S.M. Finance / S.M. Mamedov. - Baku: Azerneshr, - 1997, - 428 p.

3. Abbasov A.F. The role of financial policy in ensuring the economic security of the state // - Baku: magazine "Finance and accounting", - 2002. № 5, - p. 9-15.

4. Abbasov A.Kh. Formation of the financial market in Azerbaijan and the problems of the financial and credit system in a market economy / A.Kh. Abbasov. - Baku, 2003 .-- 364 p.

5. Atashov B.Kh. Financial theory. / B.Kh. Atashov, N.A. Novruzov, E.A. Ibrahimov - Baku: Cooperation, - 2014 .-- 648 p.

6. Guliev F.T. Nation and state incomes / F.T. Guliev. - Baku, 2004 .-- 328 p.

7. Atakishiev M.S. Azerbaijan on the way of socio-economic progress / M. Atakishiev. - Baku, 2005 .-- 262 p.
8. Aliev Y.K. Problems of the formation of a market mechanism in the economy of Azerbaijan / U.G. Aliev. - Baku, 2000 .-- 345 p.
9. Sadygov M.M. Problems of Determining the Main Directions of the State Debt Policy in the Formation of Financial Potential / M.M. Sadigov. - Baku, 2003 .-- 150 p.

ლია დვალიშვილი
სოფიო დავითაშვილი

კლიმატის ცვლილება და გარემოზე მისი ზეგავლენის თეორიული საკითხები

ანოტაცია: *ნაშრომში მიმოხილულია კლიმატის ცვლილების, როგორც ერთ-ერთი გლობალური საფრთხის, მის მიერ გამოწვეული კატასტროფებისა და სტიქიური მოვლენების შესახებ.*

აღნიშნულია კლიმატის ცვლილებით გარემოზე ზეგავლენის შედეგებისა და მასშტაბების, შეცვლილი ბუნებისა და ეკოსისტემების, ,,სათბურის ეფექტით“ გამოწვეული მავნე შედეგების ინტენსივობის თაობაზე.

გამოკვეთილია კლიმატის რყევაზე მოსახლეობის ეკონომიკურ-სოციალური განვითარების დამოკიდებულება, კლიმატის ცვლილებებიდან გამომდინარე გარკვეული პროგნოზების მოცემულობა.

მითითებულია პრობლემის მოგვარების გზაზე თითოეული ჩვენგანის როლისა და ფუნქციური მონაწილეობის განსაზღვრაზე. განსაკუთრებით გამოკვეთილია განათლებისა და ცნობიერების საჭიროება.

საკვანძო სიტყვები: *კლიმატის ცვლილება, მსოფლიო კლიმატი, გლობალური დათბობა, კლიმატური ზონა, სტიქიური მოვლენა, კლიმატური პარამეტრები, სათბურის ეფექტი.*

გარემოს ცვლილება და მასზე ზემოქმედება, განსაკუთრებით გაიზარდა XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან. ბუნებასა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობაში მოხდა ხარისხობრივი ნახტომი, როცა მოსახლეობის სწრაფი ზრდის, ინტენსიური ინდუსტრიალიზაციისა და ურბანიზაციის პროცესების შედეგად სამეურნეო დატვირთვებმა თითქმის მთელ პლანეტაზე ეკოლოგიური სისტემის უმთავრეს, თვითგაწმენდისა და რეგენერაციის უნარს გადააჭარბა.

განსაკუთრებით ბოლო საუკუნის მეორე ნახევარში ადამიანი ბუნებასთან ურთიერთობაში საგანგაშოდ მკაცრი და აგრესიული გახდა. მატერიალურმა ფასეულობებმა დაჩრდილა სულიერი ფასეულობა. საზოგადოებამ დაკარგა მომავალი თაობების წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობა სასიცოცხლოდ ვარგისი ბუნებრივი გარემოს შენარჩუნებაზე. ამიტომაც მეცნიერთა შეფასებით, ბუნებასთან მიმართებაში ადამიანისა და ბუნების ურთიერთობაში სრული ჰარმონიის დამყარება, თანამედროვე ცივილიზაციის გადარჩენის ძირითად პირობად არის მიჩნეული.

ადამიანის ბუნებაში ჩარევამდე ,,ეკოლოგიური ჰარმონია“ იყო. მისმა არასწორმა შრომითმა საქმიანობამ ეს წონასწორობა დაარღვია, რასაც ბუნებამ სხვადასხვა სტიქიური მოვლენებითა და კატაკლიზმებით უპასუხა.

გლობალიზაციისა და გლობალური ეკოლოგიური ცვლილებების ფონზე ბუნებრივი, თუ ტექნოგენური სტიქიური მოვლენები, ხშირ შემთხვევაში

კატასტროფულ ხასიათს იძენს, შედეგად კი ვიღებთ ადამიანურ თუ მატერიალურ დანაკარგს.

გლობალური პრობლემების როლი და გავლენა ამა თუ იმ ქვეყნის განვითარებაზე უმნიშვნელოვანესია. ზოგიერთი შეფასების თანახმად, კაცობრიობის თითქმის 300 პრობლემას გლობალური ხასიათი აქვს. ამ პრობლემებს შორის ,,საპატიო" ადგილი უჭირავს ეკოლოგიურ პრობლემებს. კლიმატის ცვლილება გლობალური პრობლემაა, რომელიც იწვევს სხვადასხვა ბუნებრივი სტიქიური პრობლემის ჩამოყალიბებას და რიგ შემთხვევებში კატასტროფებს. სწორედ კატასტროფები აისახება ნეგატიურად ქვეყნებისა და მათი მოსახლეობის სტაბილური სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების მოშლაზე.

ადამიანის მხრიდან გარემოზე განხორციელებული არარაციონალური ქმედებების მიზანი მასზე მორგებული და მისი ინტერესების შესაბამისი მიზნების განხორციელებაა მათივე კეთილდღეობისთვის. ანუ ბუნებას, ადამიანსა და სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას შორის არსებობს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი. ამ კავშირის წრეზე კი ადამიანის ქმედება განსაზღვრავს ნეგატიური შედეგების მასშტაბებს. ენერგიის მოხმარებას, ნარჩენების ზრდას, ახალი სამრეწველო ტექნოლოგიების შექმნას და არასწორად წარმოებულ სოფლის მეურნეობას თან ახლავს სხვადასხვა ნივთიერებების და მათ შორის სათბურის გაზების გაფრქვევა ატმოსფეროში, რაც არის გლობალური დათბობის და წლების განმავლობაში ჩამოყალიბებული გლობალური კლიმატისა და კლიმატური ზონების ცვლილების ძირითადი მიზეზი.

XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე პლანეტის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილისათვის ბუნების სტიქიური კატასტროფებისგან დაცვა, სამეურნეო-საინჟინრო ობიექტების უსაფრთხო ფუნქციონირება და გარემოს მდგრადი მდგომარეობის უზრუნველყოფა უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და ეკოლოგიური პრობლემა გახდა. შესაბამისად კაცობრიობა უამრავი პრობლემის წინაშე დგას. ყველაზე მნიშვნელოვანი ის გამოწვევებია, რომლებიც ადამიანის უპირველეს უფლებას და ღირებულებას, სიცოცხლეს ემუქრება. ეს არის კატასტროფების დროსა და სივრცეში გაზრდა და გაძლიერება. სიცოცხლე ადამიანის ხელშეუვალი უფლებაა და მას იცავს კანონი (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 10).

კლიმატზე ადამიანის გავლენა დაიწყო უხსოვარი დროიდან და უშუალოდ უკავშირდება მცენარეული საფარის მოსპობას. ადამიანი წვავდა ტყეს მსხვილ ცხოველებზე ნადირობის მიზნით. ხანძრის შედეგად მტაცებლურად ისპობოდა გარეული ცხოველები და იშლებოდა ბუნებრივი ეკოსისტემა. ეს ქმედება თარიღდება ზედა პალეოლითით. ნეოლითში, როდესაც მეცხოველეობა და მიწათმოქმედება გახდა სამეურნეო საქმიანობის ძირითადი სახე, მცენარეული საფარის გადაწვამ განსაკუთრებით დიდი მაშტაბები მიიღო. მცენარეულობის გადაწვა იწვევდა ბუნებრივი პირობების, მათ შორის კლიმტის მკვეთრ შეცვლას. იზრდებოდა ქარის სიჩქარე დედამიწის ზედაპირთან, იცვლებოდა ქვედა შრეების და ნიადაგის ტემპერატურის და ტენიანობის რეჟიმი, მატულობდა აორთქლება.

კლიმატის ცვლილება, ცხადია პროცედურულად ბუნებრივი პროცესია, თუმცა თითქმის 95%-იანი წილით ის გამოწვეულია ადამიანთა აქტივობით. როგორც ახალი კონცეპტუალური გამოწვევა დაფიქსირდა წინა საუკუნის შუა წლებში, როდესაც გამოიკვეთა მსოფლიოს საშუალო წლიური ტემპერატურის არაჯეროვანი და არარელევანტური ზრდა. მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ დედამიწაზე გახშირებული ბუნებრივი საფრთხეებით გამოწვეული კატასტროფების უმთავრესი და ყველაზე

მნიშვნელოვანი მიზეზი მსოფლიო კლიმატის ცვლილებაა, რომელსაც ჩვეულებისამებრ ათწლეულები ან უფრო ხანგრძლივი პერიოდი სჭირდება.

მართალია კაცობრიობის არსებობის მთელი ისტორიის განმავლობაში კლიმატი იცვლებოდა, თუმცა ეს თანამიმდევრული და დინამიკური პროცესი იყო. კლიმატის ცვლილების პროცესის დაჩქარებას გარემოზე ადამიანის უკონტროლო ზემოქმედებამ შეუწყო ხელი. შედეგად მოხდა გლობალური დათბობის აქტივაცია, რამაც მრავალი უარყოფითი შედეგი მოიტანა. გლობალური დათბობის შედეგად მსოფლიოს ყინულის რეზერვები, რომლებიც წარმოადგენენ სასმელი წლის მარაგის 70%-ს, უპრეცედენტოდ სწრაფად დნება, რაც თავისთავად ამცირებს სასმელ წყალზე მოსახლეობის ხელმისაწვდომობას და შესაბამისად, განაპირობებს დედამიწის ზედაპირზე ხმელეთის წილის მნიშვნელოვნად შემცირებას.

ტერმინი ,,გლობალური დათბობა" ხშირ შემთხვევაში იხმარება კლიმატის ცვლილებასთან ერთად და ხანდახან ერთი და იმავე მნიშვნელობით, თუმცა როგორც მიანიშნებენ, კლიმატის ცვლილება გლობალური დათბობის შედეგია.

კლიმატის ცვლილების შედეგად იცვლება ბუნება და ეკოსისტემები, იზრდება ადამიანთა დაავადებების რისკი. ნიშანდობლივია, რომ ,,სათბურის ეფექტით" გამოწვეული მავნე შედეგების ინტენსივობა ყოველწლიურად მატულობს, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის პრობლემის მოგვარების აუცილებლობას. ცხადია, არც საქართველოა გამონაკლისი და კლიმატის ცვლილებებით გამოწვეული არასასურველი შედეგები მტკივნეულად აისახება ჩვენს ქვეყანაზეც.

ყველაზე მძლავრი სასათბურე აირებია: წყლის ორთქლი, ნახშიროჟანგი, მეთანი და ოზონი. ზემოთ ჩამოთვლილი აირები იჭერენ მზის ენერგიას და ინარჩუნებენ სითბოს. რაც მეტია სასათბურე აირები ატმოსფეროში, მით უფრო დიდხანს ინარჩუნებს დედამიწა სითბოს, თუმცა აღნიშნული აირების კონცენტრაციის მატება გახდა დედამიწაზე გლობალური დათბობისა და კლიმატური ცვლილებების მიზეზი.

დედამიწაზე სხვადასხვა კლიმატური ზონები ხშირად განსაზღვრავენ ქვეყნების განვითარების ეკონომიკურ მიმართულებებს და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორის განვითარებაზე. კლიმატური ზონა ყალიბდება მრავალი წლის (სულ მცირე 30 წლის) განმავლობაში და ამ პერიოდში მისი კლიმატური მახასიათებლების (ტემპერატურის წლიური საშუალო, მაქსიმუმი და მინიმუმი; ნალექების წლიური ჯამი, დღიური მაქსიმუმი და მინიმუმი; ქარის საშუალო სიჩქარე, მაქსიმუმი, მინიმუმი და მიმართულება) საშუალო მნიშვნელობები მუდმივად იცვლება გარკვეულ საზღვრებში. ამ საშუალო მნიშვნელობებს და საზღვრებს დედამიწის სხვადასხვა ნაწილში, ძირითადად განსაზღვრავს მზის რადიაცია, კონკრეტულ ტერიტორიაზე ან მის სიახლოვეს არსებული წყლების მარაგი, ხოლო გლობალური მასშტაბით, კლიმატის ჩამოყალიბებაზე გავლენა აქვს ასევე ატმოსფეროში არსებული ე.წ სათბურის გაზების რაოდენობას(3).

საქართველო სპეციფიკური და რთული ფიზიკურ-გეოგრაფიული მოცემულობის გამო შეიძლება ითქვას, რომ პოლიკლიმატური ქვეყანაა. ამიტომ კლიმატური ცვლილება ისეთ პატარა ქვეყანაში, როგორც საქართველოა, უფრო მტივნეულად მიმდინარეობს, ვიდრე დიდ ქვეყნებში, სადაც იმდენად მცირეა კლიმატური ტიპების ნაირსახეობა, რომ მათ მონოკლიმატური ქვეყნებიც შეიძლება ეწოდოს.

კლიმატის ცვლილებაზე საუბრისას შეუძლებელია არ აღვნიშნოთ დიდი გეოგრაფისა და ისტორიკოსის, ვახუშტი ბაგრატიონის ღვაწლის თაობაზე. მნიშვნელოვანია მის მიერ დაახლოებით 300 წლის წინათ დახასიათებული საქართველოს ბუნება ყველა შემადგენელი კომპონენტით და მათ შორის კლიმატითაც.

ვახუშტის ეპოქაში კლიმატზე ინსტრუმენტული დაკვირვება შეუძლებელი იყო. ეს პროცესები ევროპაშიც კი არ მიმდინარეობდა, საქართველოში კი 1844 წლიდან დაიწყო. მიუხედავად იმისა, რომ მას არ ჰქონდა კლიმატზე დაკვირვების ტექნიკური აღჭურვილობა, მან მაინც მოახერხა საქართველოს ჰავის მაქსიმალურ სიზუსტემდე დახასიათება. დახასიათების საფუძველი სენსორული მეთოდი გახლდათ, ანუ შეგრძნებებისა და პირადი შთაბეჭდილებების გზით.

არსებობს არგუმენტირებული საფუძვლები, რომელიც გვაძლევს უფლებას ჩავთვალოთ ვახუშტი ბაგრატიონი კლიმატოლოგიური შესწავლის ფუძემდებლად საქართველოში. მან პირველმა მოგვცა საქართველოს მრავალფეროვანი ჰავის ჰოლისტიკური დახასიათება, რომელიც საფუძვლად დაედო ქვეყნის რეგიონულ კლიმატოლოგიას და დღემდე მოიტანა მისი მეცნიერული განვითარება.

კლიმატის ცვლილება აღიარებულია, როგორც კაცობრიობის წინაშე მდგარი უმწვავესი გამოწვევა. თანამედროვე საზოგადოების, მეცნიერების შეშფოთებას იწვევს ის, რომ გლობალური კლიმატი იცვლება სწრაფად და თანდათან უფრო თბილი ხდება. თუ ქვეყნის ბუნებრივ რესურსებს და ეკონომიკის დარგებს განსაზღვრავს მათ ტერიტორიაზე არსებული კლიმატური პარამეტრები, ამ კლიმატური პარამეტრების ცვლილება ანუ კლიმატის და კლიმატური ზონების ცვლილება დააყენებს ქვეყნებს მათი ეკონომიკური მიმართულებების შეცვლის საჭიროების წინაშე.

ეკონომიკის სექტორებიდან, კლიმატის ცვლილება ყველაზე მეტად სოფლის მეურნეობის პროდუქტიულობაზე მოქმედებს და განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, სადაც სოფლის მეურნეობა წამყვანი დარგია. არანაკლები გავლენა აქვს გლობალური დათბობის შედეგებს ტურიზმზე, ჰიდროენერგეტიკაზე და ა.შ.

არსებობს მთელი რიგი სამეცნიერო კვლევებისა, თუ რა გავლენა აქვს კლიმატს ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებაზე და ამ კვლევების თანახმად, ეკონომიკური განვითარება ბოლო 250 წლის განმავლობაში სრულიად ეხმიანება დედამიწაზე არსებულ კლიმატურ ზონებს. მაგალითად, ზოგადად, განვითარებისა და განსაკუთრებით ტექნოლოგიების განვითარების დონე დაბალია ტროპიკულ ზონაში, სადაც მუდმივად მაღალი ტემპერატურაა, მაშინ, როდესაც ტროპიკული ზონიდან ჩრდილოეთით და სამხრეთით, სადაც შემოდის ტემპერატურულად განსხვავებული საჭიროებები, გაცილებით კარგადაა განვითარებული სხვადასხვა ტექნოლოგიები (გაგრილება-გათბობის ტექნოლოგიები, ტექსტილის ინდუსტრია და ა.შ) (8).

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში კლიმატის რყევაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მისი მოსახლეობის ეკონომიკურ-სოციალური კეთილდღეობა. კლიმატის ცვლილებით განპირობებული შვიდი ძირითადი საფრთხე (წყალდიდობა, სეტყვა, გვალვა, მეწყერი, ძლიერი ქარი, ზვავი და ღვარცოფი) განსაკუთრებით რისკის შემცველია საქართველოსთვის. საქართველო თავისი მდებარეობით, რელიეფით, ჰიდროგრაფიული ქსელით და გარემო პირობებით შეიცავს როგორც ზემოჩამოთვლილ, ისე ანთროპოგენური კატასტროფების საფრთხეებს (სატრანსპორტო და საწარმოო ავარიები). ამას ემატება ბუნებრივ რესურსებზე მაღალი ანთროპოგენური ზეწოლა, რაც ქმნის ხელსაყრელ პირობებს კატასტროფების პროვოცირებისათვის.

სპეციალისტთა შეფასებით ბოლო წლებში გახშირებული სტიქიური მოვლენების მიზეზები კლიმატის გლობალურ ცვლილებას უკავშირდება. კვლევებით დასტურდება, რომ კლიმატი უკვე შეიცვალა სამხრეთ კავკასიაში და ის გარკვეულ ნეგატიურ როლს ითამაშებს გარემოსდაცვითი უსაფრთხოების თვალსაზრისით. პროგნოზების თანახმად, კლიმატის ცვლილების შედეგად 2050 წლისთვის საქართველოში ტემპერატურის

საშუალო მატება ნავარაუდევია 0,9-1,9^{0}C-ით, ხოლო 2100 წლისთვის – 4,1-5^{0}C-ით. ამასთან, ნავარაუდევია სითბური ტალღების სიხშირისა და ოდენობის ზრდა, ნალექიანობის რეჟიმის ცვლილება, გაუდაბნოება და მიწის რესურსების შემდგომი დეგრადაცია, ზღვის დონის აწევა და სხვა ექსრემალური მოვლენების გახშირება, რაც ქმნის კლიმატის ცვლილებებისადმი ადაპტაციის ღონისძიებების სასწრაფოდ გატარების აუცილებლობას (5).

საქართველოში უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში მკვეთრად გახშირდა ბუნებრივი კატასტროფები და სხვადასხვა ეკოსისტემებში (ტყეები, წყალი, ნიადაგი და სხვა.) შეინიშნება კლიმატურ ცვლილებებთან დაკავშირებული სტიქიური მოვლენების რაოდენობის ზრდის ტენდენცია; გახშირდა მეწყრები, წყალმოვარდნები, ზვავები, მდინარეების კალაპოტიდან გადმოსვლა; გარკვეულ ტერიტორიებზე (დედოფლისწყარო, გარდაბანი, საგარეჯო) უფრო მკვეთრად გამოიკვეთა გაუდაბნოების პროცესი; ზოგიერთი ტერიტორია (მაგ. , ლაგოდეხი) ნახევრად ნოტიო კლიმატური ზონიდან ნოტიო ზონაში გადავიდა.

კლიმატის ცვლილების ერთ-ერთი ნეგატიური ზეგავლენა გამოიხატება გვალვების გახშირებაში, წყლის რესურსების კლებასა და მიწის დეგრადაციაში. კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის საქართველოს მეორე ეროვნული შეტყობინების თანახმად აღმოსავლეთ საქართველოში საგრძნობლად მოიმატებს გვალვების სიხშირე და ხანგძლივობა, რაც წყალზე მოთხოვნის გაზრდის არსებითი წინაპირობაა. პარალელურად მოსალოდნელია დასავლეთ საქართველოში მდინარეების წყლის რესურსის კლება, განსაკუთრებით ე.წ ტრანზიტულ მდინარეებზე, როგორიცაა: მტკვარი, ალაზანი და ხრამი. ასე მაგალითად, მტკვარში წლის დონის კლება გამოიხატება 26-35 პროცენტით. მნიშვნელოვანია, რომ 2100 წლისთვის აღმოსავლეთ საქართველოში განსაკუთრებით გაიზრდება სასოფლო სამეურნეო მიწების ხელოვნური მორწყვის საჭიროება. ამ ფაქტორებმა შეიძლება უდიდესი გავლენა იქონიოს მომავალში ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაზე, ვინაიდან მოსახლეობის დიდი ნაწილი სოფლის მეურნეობაზეა დამოკიდებული (4).

სოფლის მეურნეობის დარგის პროდუქტიულობის და კონკურენტუნარიანობის გასაუმჯობესებლად მნიშვნელოვანია ფერმერებისა და სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა მაქსიმალური ინფორმირებულობა და ცოდნის ამაღლება ამ დარგზე კლიმატის ცვლილების მოსალოდნელი გავლენის შესახებ, ასევე აუცილებელია მათი შესაძლებლობების გაძლიერება.

კლიმატური პარამეტრების (ტემპერატურა, ნალექები, ქარის სიჩქარე, ფარდობითი სინოტივე და ა.შ) მიმდინარე ცვლილებები და მომავლის პროგნოზი საქართველოში პერიოდულად ფასდება კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მიმართ მომზადებულ „ეროვნულ შეტყობინებებში“.

კლიმატური პარამეტრების საშუალოდ დადგენილი მნიშვნელობების ცვლილებას კონტინენტებზე, წყლებსა და ოკეანეებში ვიღებთ გლობალური დათბობის შედეგად, რასაც თან ახლავს ცვლილებები კლიმატურ ზონებში, ტყეებში და სხვა ეკოსისტემებში, ეკონომიკის დარგებში და, რაც ყველაზე ყურადსაღებია, ამ ცვლილებებს თან ახლავს გახშირებული ექსტრემალური მოვლენები.

გლობალური ტემპერატურის ცვლილება იწვევს რა კლიმატის ცვლილებას, ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, მოქმედებს ადგილებზე ყოველდღიური ამინდის ჩამოყალიბებაზე და ზოგიერთ ქვეყანაში მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ექსტრემალური ამინდის (ძალიან ცხელი დღეები, გვალვები, თბური ტალღები, ინტენსიური ნალექი

დროის მოკლე მონაკვეთში, ძლიერი ქარები და სხვ.) გახშირებას, რასაც უარყოფითი გავლენა აქვს ეკონომიკის ბევრ სექტორზე და მათ შორის ტურიზმზე.

გარემოს ეროვნული სააგენტოს მონაცემებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ბოლო წლებში საქართველოში საგრძნობლად გაიზარდა კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული ბუნებრივი კატასტროფების სიხშირე და გავრცელების გეოგრაფია.

მეცნიერთა შეფასებით, საკითხის პრობლემატურობის გააზრებაში და მისი მოგვარების გზაზე უპირველესი ამოცანა თითოეული მოქალაქის როლისა და ფუნქციური მონაწილეობის განსაზღვრაა.

სადავო არ არის ის ფაქტი, რომ გარემოს ვქმნით ჩვენ. ჩვენმა არაგონივრულმა დამოკიდებულებამ ბუნებისადმი, შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას ჩვენს პლანეტაზე სიცოცხლის არსებობას. ადამიანებს გვმართებს მოკრძალებული დამოკიდებულება ბუნების მიმართ.

XXI საუკუნე – ახალი დრო, ახალი აზროვნებით ითხოვს სამყაროსთან ჰარმონიული ურთიერთობის შენარჩუნებას.

თანამედროვე ეტაპზე კლიმატის ცვლილება გარდაუვალი მოცემულობაა. სპეციალისტთა შეფასებით პროცესი მოითხოვს შეძლებისდაგვარად მოხდეს ადაპტირებული მატერიალური თუ არამატერიალური აქტივობების განხორციელება. ამ მოსაზრებას ამყარებს გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამის განმარტებების მიხედვით თბილისის დეკლარაციის ჩანაწერი:

გარემოსა და გარემოსდაცვითი გამოწვევების შესახებ ცოდნისა და ცნობიერების გაღრმავება;

გარემოსდაცვითი პრობლემების გადაჭრის აუცილებელი უნარების განვითარება;

გარემოს პრობლემების ირგვლივ ინფორმირებული მოქალაქის ჩამოყალიბება, პასუხისმგებლიანი ქმედებების განხორციელების მიზნით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. დვალიშვილი ლ., გარემოს დაცვის ეკონომიკური პრობლემები. ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი. ინსტიტუტის 75 და ჟურნალ ,,ეკონომისტის“ 10 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული. თბილისი, 2019.

2. ურუშაძე თ., მაჭავარიანი ლ., გამოყენებითი ეკოლოგიის საფუძვლები. თსუ გამომცემლობა, 2013.

3. კლიმატის ცვლილების მიმართ მდგრადი, დაბალემისიებიანი (კლიმატ-გონივრული) სოფლის მეურნეობა. UNDP Georgia 2020.

4. კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული კატასტროფების რისკის შემცირება. თბილისი, 2020.

5. შესავალი კატასტროფების რისკის შემცირებასთან დაკავშირებით. საინფორმაციო პუბლიკაცია. თბილისი, 2020.

6. https://cerch.org/environmental-health/the-seven-biggest-environmental-threats/

7. http://eiec.gov.ge/

8.https://www.researchgate.net/publication/326160892_A_Climate_Theory_of_Economic_Development

9.https://inhabitat.com/7-biggest-threats-to-the-environment-why-we-still-need-earth-day/

Lia Dvalishvili
Sofio Davitashvili

THEORETICAL ISSUES OF CLIMATE CHANGE AND ITS IMPACT ON THE ENVIRONMENT

Summary

Climate change is a global problem that leads to the formation of various natural and natural problems and in some cases the development of disasters. It is disasters that have a negative impact on disrupting the stable socio-economic life of countries and their population.

Climate change is a natural process, although almost 95% of it is caused by human activity. As a new conceptual challenge, it was observed in the middle of the last century, when an unprecedented and irrelevant increase in the average annual temperature of the world was revealed. Although the climate has changed throughout the history of human existence, it has been a consistent and dynamic process. Uncontrolled human impact on the environment contributed to the acceleration of the climate change process.

Climate change is recognized as the most pressing challenge facing humanity. The concern of modern society and science is that the global climate is changing rapidly and gradually becoming warmer. If the country's natural resources and economic sectors are determined by the climatic parameters in their territory, the change of these climatic parameters, i.e. the change of climate and climatic zones, will divide the countries in the face of the need to change their economic directions.

According to specialists, the causes of frequent natural events in recent years are related to global climate change. According to scientists, the first task in understanding the problematic nature of the issue and the way to solve it is to determine the role and functional participation of each citizen. The fact that we create the environment is not disputed. Our irrational attitude towards nature may threaten the existence of life on our planet. Humans owe a modest attitude towards nature.

XXI century is a new time, with a new way of thinking, demands to maintain a harmonious relationship with the world. At the modern stage, climate change is an inevitable fact. According to experts, the process requires implementation of adapted material and non-material activities as much as possible.

თამარ დოლიძე

ინდუსტრიალიზაცია, როგორც ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარების მექანიზმი

ანოტაცია. *ინდუსტრიალიზაციის, როგორც ფენომენალური მნიშვნელობის საკითხის ძირითადი ფაქტორებისა და ეტაპების გაანალიზების შედეგად შესაძლებელი გავხადეთ, განგვესაზღვრა რეალური ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ტენდენციები. ინდუსტრიალიზაციის პროცესი ძირითადად ხასიათდება ინოვაციური ტექნოლოგიების წარმოებითა და დანერგვით საწარმოო თუ არასაწარმოო პროცესში. მეცნიერებისა და საწარმოო პროცესის მიზანმიმართული ურთიერთობების შედეგად იქმნება ინდუსტრიალიზაციის პროცესი.*

საკვანძო სიტყვები: ინდუსტრიალიზაცია, რეინდუსტრიალიზაცია, ინდუსტრიული რევოლუციები, პოსტინდუსტრიული საზოგადოება, ციფრული ეკონომიკა.

შესავალი

ინდუსტრიალიზაციის უწყვეტი პროცესი კაცობრიობის არსებობის თანმდევია. ადამიანი უხსოვარი დროიდან მოყოლებული მუდმივად დგას მრავალი პრობლემისა და ამოცანის გადაჭრის წინაშე. აღნიშნულ პრობლემათა და ამოცანათა შორის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა შრომის საგნები და შრომის იარაღები.

ეკონომიკურ ცვლილებათა ევოლუციური თეორია ნათლად გამოხატავს კაცობრიობის ევოლუციური განვითარების არსებით მახასიათებლებს.

ინდუსტრიალიზაციის პროცესში წარმოიშობა ინდუსტრიული რევოლუციები, რომელთა შედეგად კაცობრიობა უწყვეტად განიცდის განვითარების ახალ საფეხურებზე ასვლას.

ინდუსტრიალიზაციის პროცესში განვითარებული ინდუსტრიული რევოლუციების შედეგად თანამედროვე კაცობრიობა იმყოფება პოსტინდუსტრიული განვითარების ეტაპზე. აღნიშნულ ეტაპზე ტრადიციულ ფაქტორებთან ერთად მოქმედებს ე.წ. „რბილი" ფაქტორებიც, კერძოდ, ცოდნა და ინფორმაცია.

თანამედროვე ადამიანი ეკონომიკური საქმიანობისთვის იყენებს მსოფლიო ქსელს, ახორციელებს კომერციულ ტრანზაქციებსა და პროფესიულ ურთიერთქმედებებს, რომლებიც ძირითადად უზრუნველყოფილია საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებით. ამდენად თანამედროვე ადამიანის საქმიანობა ძირითადად დამყარებული არის ციფრულ ტექნოლოგიებზე, რაც ინდუსტრიალიზაციის უწყვეტი პროცესის ლოგიკური შედეგია და რომელიც აუცილებლად შეიცვლება, გაუმჯობესდება უახლოეს მომავალში.

ინდუსტრიალიზაციის წარმოშობა და განვითარების ძირითადი ეტაპები

ინდუსტრიალიზაცია, როგორც ტერმინი ეკონომიკურ მეცნიერებაში პირველად სენ-სიმონმა შემოიტანა. ინდუსტრიალიზაცია გამოხატავს საზოგადოების ისეთ პროგრესს, რომელიც გულისხმობს აგრარულ და კუსტარულ მრეწველობაზე ორიენტირებული ეკონომიკის გარდაქმნას ისეთ ეკონომიკად, რომელშიც დომინანტური ადგილი უჭირავს მსხვილ, ავტომატიზაციაზე დამყარებულ მრეწველობას.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ინდუსტრიალიზაციის პროცესი ინგლისში დაიწყო ე. წ. „სამრეწველო რევოლუციის ეპოქაში", რომელსაც მოჰყვა თვისებრივი ხასიათის ცვლილებები როგორც პროდუქციის წარმოებისა და განაწილების, ასევე საზოგადოებრივი მოწყობის თვალსაზრისითაც. ინდუსტრიალიზაციის რთული და მრავალფაქტორული პროცესი მეტ-ნაკლებად ერთნაირი თვისებებით ხასიათდებოდა მთელ მსოფლიოში. მეცნიერ-ეკონომისტები გამოყოფენ ძირითადად ქვეყანათა ორ ჯგუფს, კერძოდ, პირველი ტალღის ინდუსტრიულ ქვეყნებს (დიდი ბრიტანეთი, აშშ) და ე.წ. „გვიანი ინდუსტრიალიზაციის ქვეყნებს" (გერმანია, იაპონია). არსებითი მახასიათებელი გახლავთ ის, რომ პირველი ტალღის ინდუსტრიულ ქვეყნებში ინდუსტრიალიზაციისა და მოდერნიზაციის პროცესში ძირითადი როლი შეასრულა მრეწველთა ფენამ, ხოლო „გვიანი ინდუსტრიალიზაციის ქვეყნებში" მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სახელმწიფომ [Dean, 1979: 10]. პირველი იდუსტრიული რევოლუციის შედეგად წარმოიშვა ინდუსტრიალიზაციის ფენომენი, რომელიც თავისი არსითა და ფუნქციით მრავალგანზომილებიანი ყოვლისმომცველი ტერმინია. ინდუსტრიული რევოლუცია აღნიშნავს ახალი დროის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის პროცესს. ფენომენალური მნიშვნელობის ტერმინში მიზანშეწონილია გამოვყოთ ყველაზე არსებითი ფაქტორი, რომელიც გულისხმობს უფრო მეტად ეკონომიკურ და ტექნიკურ მოდერნიზაციას. ინდუსტრიალიზაციის პროცესი მოიცავს ხანგრძლივ პერიოდს და ის მსუბუქი მრეწველობით იწყება. აღსანიშნავი არის ის გარემოება, რომ ინდუსტრიალიზაციის რთული და შეუქცევადი პროცესისთვის დამახასიათებელი არის ცალკეული დარგების უთანაბრო განვითარება [Dean, 1979: 14 – 16].

ინდუსტრიული ანუ სამრეწველო საზოგადოება, რომელმაც შეცვალა აგრარული საზოგადოება, XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან გადაიზარდა პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში. მანქანური წარმოება იყო ინდუსტრიული წარმოების მატერიალური საფუძვლის შექმნის მნიშვნელოვანი სტადია. ხელით შრომაზე დაფუძნებული მანუფაქტურული წარმოება, შეიცვალა ფაბრიკული წარმოებით.

XVIII საუკუნის II ნახევარში სამრეწველო გადატრიალების შედეგად წარმოიშვა მანქანური წარმოება. მანქანური წარმოების შემდგომი საფეხური უკავშირდება მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას, რომელიც სათავეს იღებს XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

მრეწველობა წარმოადგენს ინდუსტრიის უმსხვილეს შემადგენელ ნაწილს, რომელიც თავის მხრივ იყოფა მოპოვებით და დამამუშავებელ მრეწველობად. გაერთიანებული ერების ინდუსტრიული განვითარების ორგანიზაციის (UNIDO-ს) მიერ შემუშავებულ სამოქმედო გეგმაში, რომელიც 2030 წელს სრულ მხარდაჭერას უცხადებს თავის წევრ ქვეყნებს ინკლუზიური და მდგრადი ინდუსტრიული განვითარების მიღწევაში. გაერთიანებული ერების ინდუსტრიული განვითარების ორგანიზაცია აღიარებს ინდუსტრიის, ინოვაციებისა და ინფრასტრუქტურის როლს მდგრადი განვითარებისთვის. ინდუსტრიალიზაციას მიიჩნევს მდგრადი კეთილდღეობის მამოძრავებელ ძირითად საშუალებად. ინკლუზიური და მდგრადი ინდუსტრიალიზაცია არის შემოსავლის გამომუშავების პირველადი წყარო და იძლევა ცხოვრების დონის სწრაფი და მდგრადი ზრდის საშუალებას [UN, 2021: 1-5].

მატერიალური წარმოების საფუძველი და ბირთვი არის მრეწველობა, რომელსაც უდიდესი წვლილი შეაქვს მთლიანი სამამულო პროდუქტის შექმნაში. ისიც ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ინდუსტრიალიზაციის პროცესში გადამწყვეტი მნიშვნელობა სწორედ მრეწველობას ენიჭება. ძირითადად მრეწველობის განვითარების დონე განსაზღვრავს ინდუსტრიალიზაციის უწყვეტი პროცესის დინამიკას და მის ტექნოლოგიურ, ტექნიკურ მხარეს.

საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ინდუსტრიალიზაცია სულ უფრო მეტად მოიცავს ტექნოლოგიურ ნახტომს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განთავსებით უფრო მოწინავე, სუფთა ტეაქნოლოგიებში, რაც უმთავრესად განსაზღვრავს მდგრად განვითარებასა და მწვანე ინდუსტრიულ პოლიტიკას [Бузмакова, 2017: 8 – 9].

მნიშვნელოვანია შევეხოთ აშშ-ის ინდუსტრიული პოლიტიკის არსებით საკითხს, რომელიც ითვალისწინებს, რომ სახელმწიფომ გააძლიეროს სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი „განსაკუთრებული ინდუსტრიები“ იმ გარემოების გათვალისწინებით, როცა ბაზრები და კერძო სექტორი აღნიშნულ ქმედებას დამოუკიდებლად არ გააკეთებენ [Krueger, 2021: 1] .

ამერიკის შეერთებულ შტატებში თანაფარდობა წარმოების სექტორსა და მომსახურების სექტორს შორის არის დაახლოებით 80% / 20%-თან. პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის ფორმირების პროცესში შეინიშნება აშშ-ის მთლიან სამამულო პროდუქტში მომსახურების სექტორის ინტეგრალური ხვედრითი წილის ზრდა, რაც იმთავითვე იწვევს ეკონომიკის ინდუსტრიული სექტორის შემცირებას.

აშშ-ის პოსტინდუსტრიულ ეკონომიკაში დამატებითი ღირებულების შექმნის ძირითადი წყარო არის მეცნიერება და განათლება – ინოვაციური ეკონომიკის შექმნისა და განვითარების საფუძველი. აშშ-ის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 10% მიმართულია მეცნიერებისა და განათლების დაფინანსებაზე, რაც აბსოლუტური

მაჩვენებლით არის 1,5 ტრილიონი დოლარი. ასეთი მაჩვენებელი მსოფლიოში არცერთ ქვეყანას არა აქვს [Султанов, Мамадов, 2015: 38-39].

ეკონომიკის ინდუსტრიალიზაცია აღიარებულია როგორც ერთ-ერთი ძვირადღირებული პროცესი. პოსტინდუსტრიული ეკონომიკა, რომელიც ძირითადად და კლასიკური გაგებით განვითარებული არის მსოფლიოს მაღალგანვითარებულ და განვითარებულ ქვეყნებში, დიდწილად ეფუძნება კვლევასა და განვითარებას ანუ ცოდნაზე დაფუძნებულ ეკონომიკას.

ინდუსტრიალიზაცია, როგორც რეალური ეკონომიკის უწყვეტი განვითარების ძირითადი მექანიზმი

ინდუსტრიალიზაცია-რეინდუსტრიალიზაციის კონცეპტუალური საფუძველი არის ეკონომიკური ცვლილებების ევოლუციური თეორია [Nelson, Winter, 1982: 53- 56].

XX საუკუნის დამლევს ინდუსტრიალიზაციის განვითარებაზე გავლენა მოახდინა შემდეგმა ფაქტორებმა: მომრავლდა მცირე და მოქნილი საწარმოები; მოხდა საწარმოების მაქსიმალური კომპიუტერიზაცია; გაუმჯობესდა მსოფლიო ბაზარზე ტრადიციული საექსპორტო ნედლეულის გასაღების პირობები; დაჩქარდა მოსახლეობის ზრდის ტემპი [Galbraith, 2015: 27-30].

გუნარ მიურდალი და ლუის ვულფსონი ეკონომიკის ინდუსტრიალიზაციას მიიჩნევენ ეკონომიკური ჩამორჩენილობის აღმოფხვრის მძლავრ საშუალებად. ინდუსტრიალიზაცია წარმოადგენს ეკონომიკური ჩამორჩენილობისა და სუსტი განვითარების აღმოფხვრის ერთადერთ საშუალებას [Kiely, 1998: 57 – 60].

თანამედროვე პირობებში განვითარებად და მცირე ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის იგი უფრო იდეოლოგიურ ხასიათს ატარებს. უფრო კონკრეტულად უმრავლეს შემთხვევაში მძიმე მრეწველობის პრიორიტეტი დაფუძნებული არის განვითარებადი ქვეყნების „დამოუკიდებელი ეკონომიკის" შექმნის აუცილებლობის კონცეფციაზე, რომელიც უფრო პოლიტიკური ხასიათისაა, ვიდრე ეკონომიკური [Galbraith, 2015: 58-60].

ინდუსტრიალიზაცია განიხილებოდა სოფლის მეურნეობაში ჭარბი სამუშაო ძალის ლიკვიდაციის მთავარ საშუალებად, რომლის საუკეთესო მაგალითებია ინდოეთი, რუსეთი, აფრიკის კოლონიური ქვეყნები [Galbraith, 2015: 38-40].

XX საუკუნის ბოლოს პრობლემური გახდა ინდუსტრიალიზაციის განხორციელება მძიმე მრეწველობის განვითარების ბაზაზე, რადგანაც ინდუსტრია-ლიზაცია საკმაოდ ძნელი პროცესია. უფრო მიზანშეწონილი გახდა მრეწველობის განვითარება შემდეგი მიმართულებით [Galbraith, 2015: 21-23]:

- საექსპორტო პროდუქციის მწარმოებელი მოქნილი სამრეწველო დარგების განვითარება;
- იმპორტული საქონლის შემცვლელი სამრეწველო დარგების განვითარება. საწარმოს მოქნილობა არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი, რომელიც გულისხმობს საწარმოს სწრაფად გადაიარაღებას ბაზრის თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად.

ზემოთ აღნიშნული ორი მიმართულება დიდწილად ეფუძნება კონკურენციას. როგორც ცნობილია, კონკურენცია არის კეთილდღეობის მიღწევისა და უზრუნველყოფის ყველაზე ეფექტიანი საშუალება [Эрхард, 2001: 13].

ინდუსტრიალიზაციის დამკვიდრება ეკონომიკაში ძირითადად განპირობებული არის შემდეგი ფაქტორებით: სწრაფი მეცნიერულ-ტექნოლოგიური განვითარებით,

შრომითი რესურსების სწრაფი ზრდით, სანედლეულო ბაზის გაფართოებით, საზოგადოების ფუფუნებისკენ ლტოლვით, ასევე სავაჭრო ქსელის გაფართოებით.

ინდუსტრიალიზაციის წარმოშობისა და განვითარების ერთ-ერთი ფაქტორი არის შრომითი რესურსების სწრაფი ზრდა, რომელიც დაკავშირებულია ისეთ პროცესებთან, როგორიცაა: კლიმატური მნიშვნელობის საკითხების დამორჩილება და მისი ხალხის საკეთილდღეოდ გამოყენება, საყოფაცხოვრებო და სამედიცინო პირობების გაუმჯობესება.

სანედლეულო ბაზის გაფართოებამ და ადამიანის ლტოლვამ ფუფუნებისკენ დიდწილად განაპირობა ინდუსტრიალიზაციის წარმოშობა და განვითარება, რომელიც მჭიდრო კავშირში არის ახალი ტექნოლოგიების შექმნასთან. ახალი ტექნოლოგიების შექმნა არის ეკონომიკაში ინდუსტრიალიზაციის დამკვიდრებისა და ინფორმაციული საზოგადოების შექმნის საფუძველი [Bell, 1973: 102-106].

ინდუსტრიული ეკონომიკის განვითარებამ ინფორმაციული ტექნოლოგიების შექმნას მეოცე საუკუნის XX საუკუნის 70-იან წლებში ჩაუყარა საფუძველი.

დიდწილად ინტელექტუალურ კაპიტალზე დაფუძნებულმა უწყვეტი ხასიათის ინდუსტრიალიზაციის პროცესმა განაპირობა თანამედროვე საზოგადოების შეყვანა მეხუთე ინდუსტრიული რევოლუციის ეპოქაში. ინდუსტრიალიზაცია უწყვეტად განვითარებადი პროცესი გახლავთ, რომელიც წარმოადგენს ენდოგენურ და ეგზოგენურ ფაქტორთა სინთეზს.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, განვითარებული სამრეწველო დარგები არის ენდოგენური ხასიათის ფაქტორები, რომლებიც ძირითადად განსაზღვრავენ ინდუსტრიალიზაციის განვითარების უწყვეტ პროცესს.

ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობა, როგორც ერთგვარი უპირატესობა, ვერ გამოდგება ანგარიშგასაწევ არგუმენტად. ქვეყანაში, სადაც ცოტაა (შესაძლოა, საერთოდაც არ არის) მდიდარი ფირმები, რომლებიც პრაქტიკულად ვერ შეიძენენ ძვირადღირებულ პატენტებს უახლეს ტექნოლოგიებზე, ასევე საერთაშორისო კონკურენციის ლიდერებიც ყველანაირად შეეცდებიან, დაბლოკონ მოწინავე ტექნოლოგიების გავრცელება და არასათანადო დონის განათლების მქონე მოსახლეობისთვის ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენება, პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნება [პაპავა, 2020: 346].

ინდუსტრიალიზაციის პროცესში ეკონომიკის რეალური სექტორის დარგებიდან საბაზისო მნიშვნელობა ყველაზე მეტად აქვს გადამამუშავებელ მრეწველობას.

ინდუსტრიალიზაციის პროცესში მნიშვნელოვანი არის განვიხილოთ ეროვნული წარმოების განვითარების საკითხი, რაც კიდევ უფრო აქტუალური გახადა COVID-19-ით გამოწვეულმა პანდემიამ [სანაძე, 2020: 193].

ინდუსტრიული რევოლუციის დროს რევოლუციური გარდაქმნები მიმდინარეობს არა მხოლოდ მრეწველობაში, არამედ ეკონომიკის ნებისმიერ სხვა დარგში. პროგრესული ცვლილებები, უპირველეს ყოვლისა, ხდება მრეწველობაში. ინდუსტრიულ რევოლუციას ეკონომიკისთვის აქვს საერთო, ყოვლისმომცველი ხასიათი [Abesadze, 2021: 15].

პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგად შეიქმნა ნანომანქანები, ნანოდანადგარები, რომლებიც აღჭურვილია ხელოვნური ინტელექტით და ადამიანის ჩარევის გარეშე ასრულებს რთულ საწარმოო ოპერაციებს. ხელოვნური ინტელექტით აღჭურვილ საწარმოო მანქანებს სჭირდება მაღალკვალიფიციური კადრი, რომელიც საწარმოო პროცესს მონიტორინგს გაუწევს.

მძიმე მრეწველობის დარგებში ძირითადად გამოიყენება სამრეწველო რობოტები. მეხუთე ინდუსტრიული რევოლუციის ფაზაში მიმდინარეობს მუშაობა, რომ ნანორობოტებმა და ხელოვნური ინტელექტით შექმნილმა პროდუქტებმა თითქმის მთლიანად ჩაანაცვლოს ადამიანი.

ეკონომიკის რეალური სექტორის თითქმის ყველა დარგში დამკვიდრებული არის ციფრული ინდუსტრიალიზაციის უწყვეტი პროცესი. შექმნილია და უფრო ვითარდება მულტიინდუსტრიული ელექტრონული პლატფორმები. არსებობს ვირტუალური ტექნიკოსი, ვირტუალური მექანიკოსი და ა.შ. ვირტუალური სპეციალისტები შესაბამისი პლატფორმების საშუალებით ახორციელებენ პროფესიულ საქმიანობას.

ციფრული ინდუსტრიალიზაციის პროცესში საწარმოო სფეროში გამოიყენება ხელოვნური ინტელექტით აღჭურვილი მანაქანა-დანადგარები და ჭკვიანი ავტომატიზებული სისტემები, ხოლო მენეჯმენტის სფეროში დანერგილია „ეჯაილ“ (AGILE), ანუ მოქნილი მენეჯმენტი, სადაც გამოიყენებენ მართვის კომპიუტერულ პროგრამებს Lean, Scrum, Kanban, Kaizen, Six Sigma და ასევე აქტიურად გამოიყენებენ მრავალმხრივ პლატფორმებსა და ღია ბიზნეს მოდელებს [Tapscott, 2015: 217].

განვითარებულია და კიდევ უფრო ვითარდება ციფრული მეწარმეობა. უამრავი მეწარმე იყენებს ტექნოლოგიებს ახალი კომპანიებისა და ახალი ბიზნესმოდელების შესაქმნელად. ახალი კომპანიები აქტიურად იყენებს წარმოებული პროდუქტისა თუ მომსახურების მომხმარებლებისთვის გაზიარების სხვადასხვა პლატფორმებს. ციფრული ეკონომიკა სცილდება დიგიტალიზაციისა და ავტომატიზაციის საზღვრებს. ციფრული ეკონომიკის პარადიგმა იყენებს მრავალ მოწინავე ტექნოლოგიას და ახალ ტექნოლოგიურ პლატფორმას. დღეის მდგომარეობით ეს ტექნოლოგიები და პლატფორმები მოიცავს ჰიპერკავშირებს, ნივთების ინტერნეტს (IOT), დიდ მონაცემებს, მოწინავე ანალიტიკას, უკაბელო ქსელებს, მობილურ მოწყობილობებს და სოციალურ მედიას [Tapscott, 2015: 130-133].

ციფრული ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკური და ბიზნესსაქმიანობა ეფუძნება ძირითადად იერარქიულობისა და ინტეგრაციის პრინციპს. მხოლოდ აღნიშნული პრინციპების გათვალისწინებით განხორციელებული საქმიანობა ქმნის მზარდ დამატებით ღირებულებას.

რეალური ეკონომიკის გაციფრულების პროცესი ნიშნავს ჭკვიანი მანქანებით, საწარმოო დანადგარებით, კომპიუტერიზებულ, ავტომატიზებულ საწარმოო პროცესს, სადაც საჭიროების შემთხვევაში გამოიყენებენ საწარმოო ხაზის რობოტებს, შემფუთავ რობოტებს, მტვირთავ რობოტებს, რომლებიც პროდუქციას ჩატვირთავენ კონტეინერებში. საწარმოო პროცესი მთლიანად იქნება ტექნოფიცირებული. რაც შეეხება სოფლის მეურნეობის დარგს, აქაც გამოყენებული იქნება ჭკვიანი მანქანები, კერძოდ, ნიადაგის შემადგენლობისა და სტრუქტურის განმსაზღვრელი ჭკვიანი ტექნიკური მოწყობილობები, რომლებიც განსაზღვრავს, თუ რომელი სასოფლო-სამეურნეო კულტურის დათესვა არის რეკომენდებული ამა თუ იმ ნიადაგზე, რაც ძალზე გაზრდის სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობას. ასევე ქარის, კლიმატის, წყალმოვარდნების გამზომი მოწყობილობები, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების დრონებითა და სხვადასხვა ჭკვიანი მოწყობილობებით აღჭურვილი აგროსექტორი შეძლებს მზარდი ხასიათის დამატებითი ღირებულების შექმნას.

ენერგეტიკის დარგში ტრადიციული ენერგიის წყაროები დარჩება, თუმცა უპირატესობა მიენიჭება ეკოლოგიურ ენერგეტიკას, რაც გულისხმობს განახლებადი

ენერგიების აქტიურ და მასშტაბურ გამოყენებას. კერძოდ, საყოფაცხოვრებო დანიშნულების თვალსაზრისით ძირითადად გამოიყენებენ მზისა და ქარის ენერგიას.

წყალმომარაგების დარგში ასევე დაინერგება ნანომანქანები, რომლებიც აღჭურვილი იქნება სპეციფიკური, მრავალფუნქციური ხელოვნური ინტელექტით. შეიქმნება ინტეგრირებულ, კონვერგენციული ხასიათის ხელოვნური ინტელექტი, რომელსაც შეეძლება მრავალი ფუნქციისა და ოპერაციის შესრულება სწრაფად და ხარისხიანად.

მშენებლობის დარგში დაინერგება სამშენებლო მასალების მწარმოებელი ჭკვიანი მანქანები, დანადგარები. სამშენებლო ობიექტებზე ყველაზე მაღალი რისკის შემცველ სამუშაოებს შეასრულებს მშენებელი რობოტი და ინჟინერი რობოტი.

დასკვნა

ინდუსტრიალიზაციის პროცესში განხორციელებული ინდუსტრიული რევოლუციების შედეგად თანამედროვე საზოგადოება იმყოფება პოსტინდუსტრიული განვითარების ეტაპზე.

ინდუსტრიალიზაციის პროცესი არის ეკონომიკის რეალური სექტორის უწყვეტი განვითარების მექანიზმი, სადაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ტექნოლოგიებსა და ტექნიკას. ეკონომიკის რეალური სექტორის დარგებიდან ყველაზე მეტად მრეწველობა განსაზღვრავს განვითარების უწყვეტ პროცესს. სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების გამოგონებათა დამუშავების შედეგად შექმნილი ტექნოლოგიები და ტექნიკა ინერგება მრეწველობის დარგებში. სამრეწველო ობიექტებში საქმიანობის პროცესში ჩნდება ახალ-ახალი პრობლემები, ამოცანები, რომელიც მიეწოდება სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებს, სადაც ხდება აღნიშნული პრობლემის დამუშავება და ახალი გამოგონების შექმნა. ამდენად ასეთი უწყვეტი ხასიათის კავშირურთიერთობები არის ინდუსტრიალიზაციის უწყვეტი პროცესის განმსაზღვრელი. მხოლოდ აღნიშნული კავშირურთიერთობების შედეგად წარმართული ინდუსტრიალიზაციის პროცესი შეგვიძლია მივიჩნიოთ რეალური ეკონომიკის უწყვეტი განვითარების მექანიზმად.

ინდუსტრიალიზაციის უწყვეტი პროცესის შედეგად შექმნილ თანამედროვე პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება იერარქიულობის, ინტეგრაციისა და კონვერგენციის პრინციპს.

გამოყენებული ლიტერატურა

პაპავა ვ., 2020. *არატრადიციული ეკონომიკსი: მეთოდოლოგია და მეთოდიკა.* თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 418 გვ.?

სანაძე გ., 2020. ინდუსტრიალიზაციის მნიშვნელობა გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის შემდგომ პერიოდში. წიგნში: *თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური პრობლემები. პროფესორ არჩილ თეთრაულის დაბადებიდან 85-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო ინტერნეტ-კონფერენციის მასალების კრებული.* თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, გვ. 185-196.

Abesadze R., 2021. Technological Revolutions – The Basis of Economic Development. *Ekonomisti,* № 2, pp. 12-19.

Bell D., 1973. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York, Basic Books, 507 p.

Dean Ph., 1979. *The First Industrial Revolution.* Cambridge, Cambridge University Press, 328 p.

Galbraith J., 2015. *The New Industrial State*. Princeton, Princeton University Press. 576 p.

Kiely R., 1998. *Industrialization and Development*. London, UCL Press, 189 p.

Krueger A. O., 2021. America's Muddled Industrial Policy. *Project Syndicate*, June 25, <https://www.project-syndicate.org/commentary/us-innovation-competition-act-misguided-industrial-policy-by-anne-o-krueger-2021-06>.

Nelson R. R., Winter S. G., 1982. *An Evolutionary Theory of Economic Change.* Harvard, Harvard University Press, 431 p.

Tapscott D., 2015. *The Digital Economy.* New York, Mc Graw Hill Education, p.414.

UN, 2021. *The Sustainable Development Goals Report 2021*. New York, United Nations, 64 p., <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021//>.

Бузмакова М. В., 2017. Реиндустриализация тенденция мировой экономики. *Вестник нижегородского университето им Н .И. Лобочевского. Серия: Социольные науки*, №1 (45), сс. 7-17.

Султанов Н. М., Мамадов С. В., 2015. Деиндустриализация экономики: содержание формы проявления и последствия. *Вестник ПГУПБП, Серия общественных наук*, №4 (65), сс. 30-40.

Эрхард Л., 2001. *Благосостояние для всех.* Москва, «ДЕЛО», 352 с.

Tamar Dolidze

INDUSTRIALIZATION AS A MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY

Summary

The continuous process of industrialization primarily concerns the real sector of the economy. The real sector of the economy is a complex mechanism that creates a dynamic system of the economy.

Industrialization is a continuous process involving industrial revolutions. The process of industrialization began in England during the Industrial Revolution.

In economic science, industrialized countries of the first wave (Great Britain, USA) and the so-called countries of late industrialization (Germany, Japan) are known. The origin and development of industrialization is associated with the economic systems of the developed countries of the world. The process of industrialization is an expensive, budget-intensive, knowledge-intensive technological continuous process.

Among the branches of the real sector of the economy, the branches of industry are most associated with the industrialization. Modern industry is the driving force of the digital industry, as in most industries, where more value added can be created and profits maximized. In accordance with modern requirements, the connection of industry with research institutes and feedback create a continuous process of industrialization and ultimately create a sustainable development of the economy.

The process of modern industrialization is mainly based on the development of modern fields of science and technology. Highly cumulative innovative technologies are being created.

The highly developed countries of the modern world are characterized by an exponential growth in the number of inventions and their complexity.

As a result of the continuous development of knowledge-intensive industrialization, the real sector of the economy is developing. It should be noted that the principle of integration and the return mechanism work effectively, which largely leads to sustainable development of the economy.

Keywords: *Industrialization, reindustrialization, industrial revolutions, post-industrial society, digital economy.*

Zakharii Varnalii
Oksana Cheberyako
Nataliia Miedviedkova
Oksana Mykytiuk

SOCIAL SECURITY OF UKRAINE UNDER THE WAR

Annotation. *The essence and content of the state's social security and human social security are revealed, the role of economic security under the war is determined, the features of human social security under the war are investigated, threats to the critical state of social and economic security of Ukraine at the present stage are identified, priority goals and directions for ensuring human social security in war-time and the post-war period are revealed.*

Keywords: *national security, economic security, state's social security, human social security, threats to social security, ensuring social security, national interests.*

Introduction

The system of ensuring national security, including economic security and the priority social component, plays a leading role under the war. Currently, the essence of the category "security" has acquired a new systemic and deep meaning of protecting vital interests from risks, threats and dangers in Ukraine. According to the Constitution of Ukraine, it is declared that "a person, his/her life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value" (Article 3) [1].

Security has many political, social, economic, military, ideological, informational and other dimensions. Social security is of particular importance among them, because it is associated with the basic processes of reviving the life and activities of people.

Analysis of recent research and publications. The basic conceptual principles for determining the essence, role, social component of economic security are given in scientific papers of such scientists as A. Smit, D. Rikardo, T. Maltus, D.-S. Mill, F. List, Dzh.M. Keins, A. Berns, Dzh. Liuchiani, V. Kable, M. Kakhlera, E. de Soto, V. Paretto and others. A significant contribution to the study of the essence of social security and ways to ensure them was made by such domestic scientists as Z. Halushka, O. Iliash, G. Kozachenko, V. Kutsenko, O. Novikova, V. Onyshchenko, S. Pyrozhkov, M. Fleichuk, Yu. Kharazishvili and many others.

Despite a significant number of scientific developments, the problem of social security of Ukraine in modern conditions requires further research in the direction of forming an effective system for ensuring the social security of the state, especially under the war, modern challenges of globalization and European integration, which determines the goal of the study.

Formulation of the problem. The purpose of the paper is to determine the essence, systemic problems and ways to ensure the social security of Ukraine under the war.

Research methods. The work uses a set of scientific methods, including systemic, structural, comparative, factorial and others, which made it possible to realize the conceptual unity of the study.

Presentation of the main material of the study. Security is a general historical and social category, covering the entire history and the entire future of mankind, and it is of decisive importance for the existence of both an individual and society at any level. From the point of view of a new interdisciplinary direction of scientific research in the field of security, V. A. Lipkan proposed to single out a new doctrine — security science. Having summarized the categorical-conceptual toolkit, which provides an understanding and explanation of security (of any subject — a state, region, enterprise, person) in its past, present and future, the facts are reliably summarized, by chance it is possible to determine the necessary, regular, by a single one — the general, and on this basis, it is provided. According to V. A. Lipkan, security science is a kind of matrix of sciences and scientific directions about security, a social interdisciplinary science that studies the general and

specific objective patterns of organization and functioning of security systems of various classes and it is developed on the basis of their knowledge, aimed at improving the efficiency of their functioning.

According to V. A. Lipkan, security is a branch of knowledge that integrates applied aspects of political, social, military, economic, technical, humanitarian and other sciences and it is focused on the study of the essence, content, methods, forms, organs, forces and means of ensuring preservation of the object, subject to the influence of factors of an internal and external nature [2].

G. V. Kozachenko notes that modern security science is a multi-vector scientific direction, in which the vector of economic security (again, of any subject ─ state, region, enterprise, person) has appeared recently and strengthened in the science of Ukraine, which is associated with a significant complication of their activities. With the accumulation of knowledge, security science, like every scientific, but also the true direction, turns into a science ─ security, in which a set of views, ideas is currently being formed, aimed at interpreting and explaining security phenomena, creative rethinking of the conceptual and theoretical foundations of management, law, sociology, anthropology, etc., general and specific objective patterns of organization and functioning of security systems of different classes are identified and studied, which gives a holistic view of the patterns and existing connections in ensuring security [3].

Economic security is a new branch of science that goes through the appropriate stages of development. Therefore, it is difficult to agree with the statement of Vakhlakovoi V.V, who, analyzing the ontological contradictions of the formation of economic security, claims that "economic security has already occurred as a science, the roots of which are laid in security" [4, p.291].

Like any science, security requires clear theoretical and methodological (scientific) approaches, namely, the specification of the object and subject of research, the structure and a clearer definition of the conceptual and categorical apparatus, the priority of security, etc.

By construction, security is a doctrine, a complex of interrelated ideas, an internally differentiated, but integral system of knowledge, in which some elements depend on others, and the initial basis is a set of statements, concepts and categories defined according to certain methodological principles and rules. Security science acts as a form of synthetic knowledge, within which individual concepts, hypotheses and safety laws lose their former autonomy and become elements of an integral system [5].

Consequently, security science is a science that studies the patterns of effective security in social, biological, technical and other systems implemented through appropriate relations in the field of security. Depending on the sphere of security, security science also has its own types (varieties). We are talking about security in the political, military, environmental, informational, economic and other spheres. That is, it is necessary to single out separately the following: political security, military security, environmental security, economic security, etc.

Economic security is a science that studies the patterns of effective security of economic systems, timely detection, prevention and neutralization of real and potential, internal and external threats to the economic interests of the relevant entities [6].

In conditions of war, the priority component of economic security is social security. In the scientific literature, social security is considered from different perspectives: as a state of guaranteed legal and institutional protection of the vital social interests of the individual and society from external and internal threats; as a social ideal of a stable society, its vital social interests and values, as well as social norms as a set of conditions for stable development, which include: ensur?-ing a high level of employment, incl. self-employed in entrepreneurial activity; formation of a resource base for development for future generations; ensuring an adequate standard of living and income of the population; providing social guarantees to workers [7], etc.

There is also the concept of the country's social security, which is described by certain indicators, which include, for example: a) social independence in the structure of international cooperation (provision with medicines); b) stability and sustainability of the social protection system during periods of economic reforms; c) the ability of the social protection system to

systematic self-regulation, development and improvement; d) ensuring social stability in society [8]. Consequently, most scientific approaches concentrate on solving certain problems of social protection and, as a rule, are associated with the problem of limited budgetary resources.

Under the influence of the Russian-Ukrainian war, the solution of social problems has become even more important and no less relevant. The experience of developed countries has shown that ensuring social security requires a systematic approach to its formation and functioning mechanisms. The task of developing a model of social security and studying the mechanisms that ensure its constant reproduction is becoming increasingly important.

Analyzing the impact on ensuring the development of multifactorial global, national [9], regional problems [10], economists began to define social security as protection from these threats. As a rule, the threat is not only the phenomenon itself, but above all systemic factors that cause and lead to inefficiency in the implementation of state social policy, inconsistencies between certain social priorities and the course of reforming the country's economy.

Social security is the result of purposeful interaction of all social subjects, each of which bears social responsibility at its own level, acts as a result of socialization processes, characterizes the state of social production, the social sphere, the protection of internal constitutional order, external security, culture, etc. The main structural elements of social security are shown in fig.1.

Consequently, the list of structural parts presented in fig. 1 shows that the concept of social security is very broad and means the balance of human existence in all areas of public life (political, socio-psychological, cultural, demographic, environmental, etc.). Social security must be constantly reproduced, and also at a higher level. In the course of reproduction, social interests should be coordinated and implemented, aimed at realizing the system of needs for the prosperous existence, reproduction and development of people, society and the state. They are based on fundamental values, aspirations and needs of people. Guaranteeing social security at all levels can be described as an opportunity to implement a system of social interests.

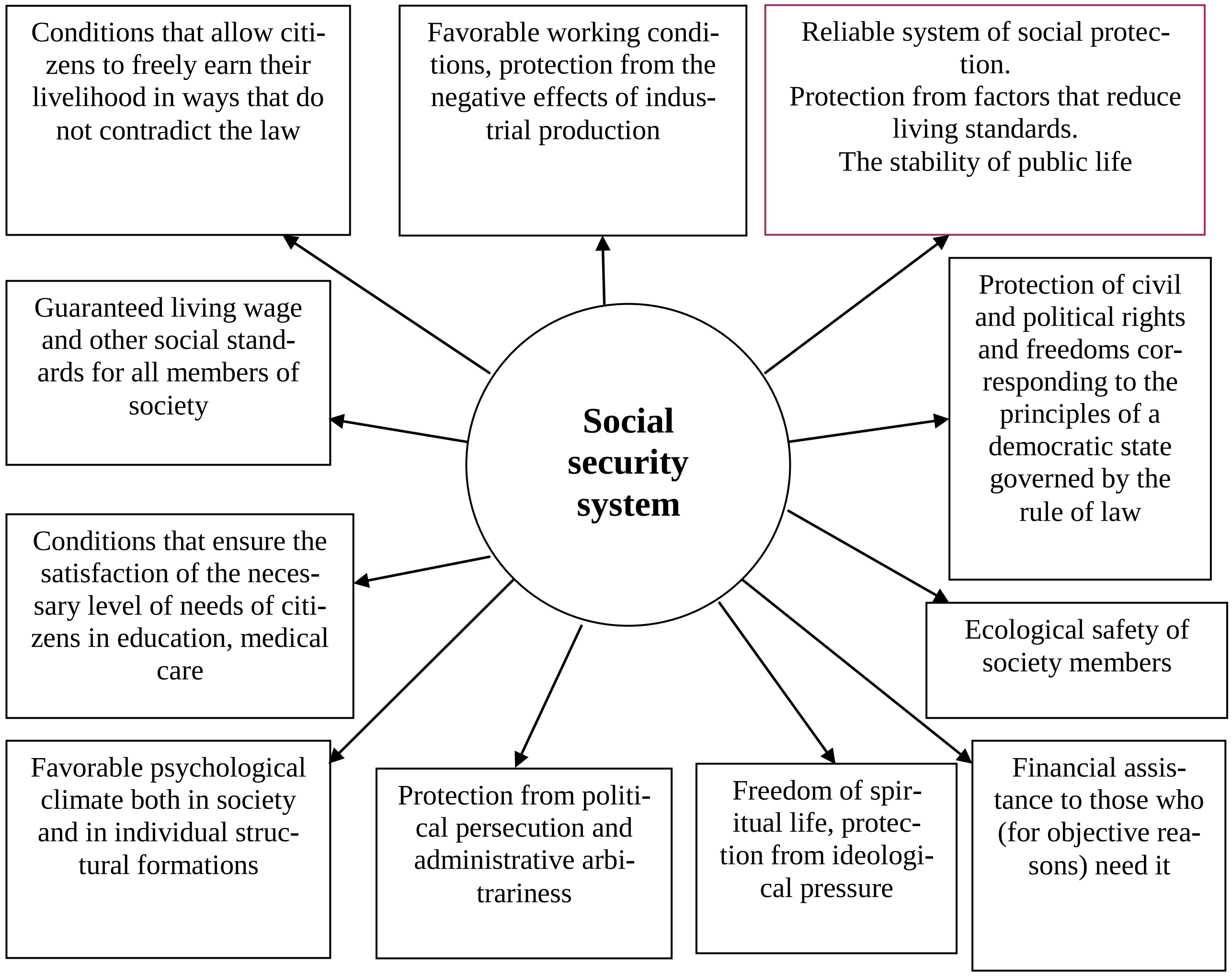

Fig. 1. Structural elements of the state's social security

Source: author's development

Social security as an economic category expresses the system of economic relations typical for a socialized economy, associated with the social responsibility of the state, corporations, economic entities and civil society for maintaining the social security of the population and social stability in society. It can be represented as a system with all the elements inherent in any system: interdependence and subordination of structural parts and subsystems; the existence of external and internal threats; inputs and outputs with their indicators.

Social security should be considered in the context of its multilevel system. Considering that social security is one of the main components of economic security, it must be considered from the point of view of the economic level, namely: nano-, micro-, meso-, macro- and mega-levels. Therefore, we propose such a multi-level system of social security: human social security (nanolevel); social security of a business entity (micro level); social security of the region (meso level); social security of the state (macro level); global social security (mega level).

The levels of social security, as well as other components, must be started from the nano-level - from the person. The National Security Strategy of Ukraine, adopted on September 14, 2020 and called "HUMAN SECURITY — COUNTRY SECURITY", determines that "A person, his/her life and health, honor and dignity, inviolability and security are the highest social value in Ukraine" [11].

Social security of a person (nanolevel) is the degree (level) of protection of the vital socio-economic interests of a person, his/her rights, freedoms and values from internal and external, real and potential threats. The functional components of the human social security system are as follows: human life safety; security of realization of general social values; security of a decent

standard of living; safety of the social environment; psychological safety; self-defense; self-preservation; self-development, etc.

An important challenge for the social security of Ukraine, as well as for other countries, was the spread of the COVID-19 pandemic, which swept the whole world in less than six months and led to a slowdown in both the global economy and the economies of many countries, in particular, through the introduced quarantine measures. In particular, the pandemic led to the suspension of many enterprises, which was reflected in an increase in unemployment and a decrease in revenues to state budgets.

The military aggression of the Russian Federation against Ukraine, an open war that began on February 24, 2022, became a new super-big challenge to the national, in particular, social security of Ukraine. The Russian invasion of Ukraine is part of the Russian-Ukrainian open war started by Russia in 2014.

In the conditions of war, the issue of ensuring social security, as a component of the economic security of the state, is the main priority of state social policy, gaining new relevance for both science and practice. Most of the time in the scientific literature, social security is defined as a state of guaranteed legal and institutional protection of the vital social interests of the individual and society from external and internal threats. Yu.M. Kharazishvili and O.A. Hrishnova understand social security as the state of the social sphere, which ensures a high quality of life of the population (material level and social components), the protection of the main vital recovery processes (regardless of the influence of internal and external threats), the possibility of obtaining a quality education and the absence of threats to human health and life " [12, p. 158].

A particular threat in Ukraine is the war, which significantly reflects the state of the national security of Ukraine, in particular, human social security. Its negative consequences are both direct and indirect, which is a real social threat.

War is always a large-scale shock to the national (including social) security of the country. In Ukraine, these are: significant loss of human capital (losses among the military and civilian popul-?tion) and more than 2,000 civilians were killed, including more than 200 children, more than 300 children were injured according to preliminary data; shelling of the civilian population, residential buildings, kindergartens, schools, colleges, universities, in particular, more than 550 educational institutions were damaged, 72 institutions were completely destroyed; mass migration processes are taking place, with a "prospect" of not 100% return (more than 4 million refugees left Ukraine, about 7 million are temporarily internally displaced persons); potential risks of new military aggression remain, etc. All this strengthens the role and importance of national security.

War is also a shock to the economy. Thus, according to preliminary estimates, direct losses (excluding losses of economic growth) for the infrastructure of Ukraine reach more than USD 500 billion; there is a loss by the state budget of a significant part of traditional revenues through taxes, excises and customs payments, significant material losses; about 40% of businesses were closed; during the period of martial law, the economy of Ukraine loses 50-60% of the "unproduced" gross domestic product; more than 30% of crops were not sown; more than 23 thousand km of public roads were destroyed (13% of the total length), etc. All this largely affects the level of economic security of Ukraine.

Features of social security under the war are that, *firstly*, the main prerequisite for observing the national security of the state is to ensure the military security of the country, strengthening the might of the Armed Forces of Ukraine; *secondly*, the economy of Ukraine is being transformed and adapted to the conditions of the war; *thirdly*, with the increase in the scale and duration of hostilities, an increasing number of threats associated with ensuring the economic, financial, and social security of a person arise.

The impact of war on human social security requires the justification of new, more effective mechanisms and tools for its strengthening. In the process of ensuring social security, social interests should be coordinated and implemented, which are based (should be based) on fundamental values, aspirations and needs of people. Guaranteeing social security at all levels can be described

as an opportunity to implement a system of social interests. The essence of social security is reflected in the real results of socialization processes aimed at creating a new system of social protection, an effective organizational culture, the formation of business owners, their market relations, updating the social structure of society, assistance in achieving personal success by attracting people to those processes where they can self-actualize, reach the global (European) level of realization of needs and interests.

In conditions of war, the problems of ensuring the national security of Ukraine are more acute than ever. In this aspect, the implementation of scientific research to determine real and potential threats and the search for ways to ensure all components of national security are of signifacant importance. Each of the components of national security is important, but all components of security have a social orientation, and the priority of human social security lies in this context, which requires more systematic scientific research within the framework of economic security. Among the multilevel system of social security, human social security comes first.

The priority goals and objectives of the social component of security in peacetime should be the following: harmonization of labor relations; overcoming poverty; elimination of "equalization" and discrimination in pension provision; providing a guaranteed list of free medical services; maintaining the formation of a spiritually and physically healthy, financially secure, and socially prosperous family; creating conditions for overcoming the demographic crisis and achieving permanent demographic development; prevention of labor movement; overcoming homelessness of citizens, homelessness of children; solution of urgent social problems of the village; ensuring gender equality; counteracting or overcoming institutional deformations, etc.

Conclusion

The social security of Ukraine is a state of development in which the state is able to provide a decent and high-quality standard of living for the population, regardless of the influence of internal and external threats. However, the social challenges to Ukraine's security have intensified, especially in the areas of reproduction and labor potential, the functioning of the social sphere and the labor market, incomes and employment. They lead to a deterioration in working conditions and a decrease in material well-being, depopulation and aging of the nation, the spread of poverty and the stratification of the material situation of citizens, the deterioration of the material and technical, financial, investment and intellectual and personnel support for health care, education, culture, art, sports and, as a result – a decrease in the social security of the population, increased dissatisfaction with life and the social policy of the authorities, including the desire for emigration and external labor migration.

A person with his/her urgent needs, interests, values is the main driving force, goal and criterion of all economic development, an important factor in victory in the Russian-Ukrainian war. Therefore, human social security is not only a matter of human development, the political stability of society and the assertion of national interests, but also the basis of this economic growth and peaceful development of Ukraine.

References

1. Constitution of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Lipkan V. A. (2003). Bezpekoznavstvo: [tutorial]. Kyiv: European University Publishing House, 208 p.
3. Kozachenko G. V., Kuzmenko O. M. (2013). Ecosecent explanatory basis: the principle approach to content. *Economy. Management. Entrepreneurship*: Collection of research papers. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Lugansk: SNU, Issue 25, part I, pp. 209–217.
4. Vakhlakova V.V. (2017). Economic security: the formation of science. *Economic problems*, 1, 290-296.

5. Kozachenko G. V. Economic security as a fundamental category of security. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/kozachenko_g_v_ekonomichna_bezpeka_jak_fundamentalna_kategorija_bezpekologiji/4-1-0-169

6. Varnalii Z. S. (2020). Economic and financial security of Ukraine in the context of globalization. Kyiv: Znannia Ukrainy, 423p.

7. Varnalii Z., Halushka Z. (2010). Social security as a system. *Economics and management: Scientific journal*, 3(47), 94-100;

8. Iliash O.I. (2012). Transformation of the social security system of Ukraine: regional dimension: monograph; Lviv Commercial Academy. Lviv: PAIS, 591 p.

9. Pyrozhkov S.I. Conceptual approaches to the formation of the national security system of Ukraine. URL: www.niisp.gov.ua

10. Onyshchenko V.O., Zavora T.M., Chepurnyi O.V. (2015). Social security of the region: theoretical and applied aspects: monograph. Poltava: PoltNTU, 274 p.

11. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine" // Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 № 392/2020 https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

12. Kharazishvili Yu.M., Hrishnova O.A. (2018). Quality of life in the social security system of Ukraine: indicators, level, threats. *Economy of Ukraine*, 11-12, 157-171.

ციცინო თეთრაული

ინოვაციების როლი ეკონომიკის განვითარებაში და მაღალი ტექნოლოგიების გამოწვევები

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია ინოვაციების როლი და მნიშვნელობა ეკონომიკის განვითარებაში. აგრეთვე ინოვაციების გენეზისი. დახასიათებულია ეკონომიკური ციკლები მათი ბუნება და თავისებურებები. გამოკვლეულია მაღალი ტექნოლოგიების განვითარების პერსპექტივები გლობალიზაციის პირობებში და მისი გამოწვევები შრომის ბაზარზე. გაანალიზებულია კაცობრობის წინაშე მდგარი გლობალური გამოწვევები და ეკონომიკური ზრდის საკითხები.*

საკვანძო სიტყვები: *ინოვაცია, მაღალი ტექნოლოგიები, ეკონომიკური ციკლები, ალგორითმები, დატაიზმი და „მწვანე ეკონომიკა“.*

შესავალი

მსოფლიოს წინაშე მდგარი გლობალური გამოწვევების რიცხვი თანდათან უფრო იზრდება. სოციალურ ეკოლოგიურ ეკონომიკურ უსაფრთხოებებს დაემატა პანდემია და პოსტპანდემიური ეკონომიკური რეცესია.

* * *

გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკის განვითარება შეუძლებელია ინოვაციების გარეშე. ინოვაცია ეკონომიკური ზრდის გასაღებია. როგორც კ. ფრიმენი აღნიშნავს: „არ გასწიო ინოვაცია, ნიშნავს მოკვდე“. კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში ინოვაციებს უხსოვარი დროიდან ჰქონდა ადგილი, მაგრამ იგი კუს ნაბიჯით მიიწევდა წინ. როდესაც ადამიანმა პირველად გამოიგონა მშვილდისარი, მოკლა ნადირი და ხორცი თანამოძმეთა შორის გაანაწილა, ეს უკვე იყო ინოვაციური ეკონომიკის ჩანასახი. ადამიანმა გამოიგონა და საკუთარი ხელით შექმნა იარაღი, ამ იარაღით მოიპოვა საკვები და დაიკმაყოფილა შიმშილი. ადამიანი თავისი ბუნებით შემოქმედი არსებაა. მშვილდისრის გამოგონებიდან (მეზოლითის ეპოქა, 10-8 ათასწლეული ჩვენს ეპოქამდე) რობოტებისა და ინტერნეტის გამოგონებამდე კაცობრიობამ საუკუნეები გამოიარა. გენიალურმა მხატვარმა ლეონარდო და ვინჩიმ ჯერ კიდევ XV საუკუნეში სხვა მრავალ

გამოგონებასთან ერთად შექმნა მექანიკური ადამიანის დეტალური პროექტი, რომელსაც შეეძლო ხელების ტრიალი და თავის მოძრაობა. შუა საუკუნეებში შეიქმნა საათები, მოძრავი ფიგურებით, კომპასი, ქარის წისქვილები და ა.შ., მაგრამ კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე დიდი რევოლუციური გამოგონება იყო გუთანი, როდესაც ადამიანმა გაავლო პირველი ხნული და სამუდამოდ მიეჯაჭვა მიწას, ხორბალს. ჰომოსაპენსების ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ეპოქა. მონადირე-შემგროვებლებმა თანდათან მიატოვეს მომთაბარე ცხოვრება, მიეჯაჭვნენ მიწას და გადაიქცნენ გლეხებად; მოიპოვეს „პური ჩვენი არსობისა“, გაჩნდა ჭარბი საკვები, დამთავრდა ღია ცის ქვეშ ტყე-ღრეში სიარული. სწორედ ამ პერიოდიდან იწყება ადამიანთა ინტენსიური გამრავლება. გაჩნდნენ მდიდრები და ღარიბები, საზოგადოება დაიყო კლასებად. ერთმა ერთი შეხედვით არაფრით გამორჩეულმა მცენარემ, ხორბალმა სამუდამოდ მიიჯაჭვა ადამიანი და გადაწყვიტა კაცობრიობის ბედი. განვითარდა სოფლის-მეურნეობა, მეცხოველეობა.

თავის ნაშრომში ე. ტოფლერი გამოყოფს კაცობრიობის ისტორიიდან 3 სტადიას, რომელსაც ინოვაციის სამი ტალღა უწოდა: 1) სასოფლო-სამეურნეო რევოლუცია, 2) სამრეწველო რევოლუცია, 3) ინფორმაციული რევოლუცია, რომელიც ცხოვრების ახალ წესს ნერგავს: „ვინც ფლობს ინფორმაციას, ფლობს მოსფლიოს“.

კაცობრიობამ უკვე გაიარა სამრეწველო რევოლუციების 4 ეტაპი: პირველი სამრეწველო რევოლუციის ძირითად წლებად მიჩნეულია 1780-1840 წწ. ის დიდი ბრიტანეთიდან დაიწყო ორთქლის ძრავის გამოგონებით, საფეიქრო მრეწველობისა და მანქანათმშენებლობის განვითარებით. მეორე სამრეწველო რევოლუციაც ევროპიდან დაიწყო – სარკინიგზო მიმოსვლის განვითარება, მეტალურგია და ა.შ. მესამე სამრეწველო რევოლუცია აშშ-დან დაიწყო 1900-1950 წ.წ. – ავტომანქანები, შიგაწვის ძრავა, ავიაცია, ქიმიური პროდუქტები: ატომური ენერგია, ბირთვული იარაღი. მეოთხე სამრეწველო რევოლუცია 1950 წლიდან დღემდე – შეიქმნა კომპიუტერები, ინტერნეტი, სინთეზური მასალები და ა.შ.

მეხუთე სამრეწველო რევოულციას რაც შეეხება, ჩვენ ახლა სწორედ ამ ეტაპზე ვართ. ეს იქნება ნანოტექნოლოგიების, ხელოვნური ინტელექტის, ალგორითმებისა და ლამის ადამიანების რობოტებით ჩანაცვლების ეპოქა, როგორც ვხედავთ ეკონომიკური განვითარება სისხლხორცეულად არის დაკავშირებული სიახლეებთან, მის დანერგვასთან, ანუ ინოვაციებთან.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ავსტრიელმა მეცნიერმა შუმპეტერმა შემოიტანა ტერმინი „ინოვაცია“, რომელიც ლათინურად (inovation) განახლებას ნიშნავს. ინოვაციის შინაარსში იგულისხმება შექმნილი სიახლის პრაქტიკაში გამოყენება, ანუ კომერციალიზებული სიახლე არის ინოვაცია. შუმპეტერი ინოვაციის განიხილავდა როგორც მოგების გადიდების სამეწარმეო ხერხს.

ნ. კონდრატიევმა თავის თეორიაში კონიუნქტურის დიდი ციკლების შესახებ, დაასაბუთა დიდი ციკლების არსებობა 50-60 წლიანი ხანგრძლივობით. მისი აზრით, დიდი ციკლის აღმავალი ტალღის დაწყების წინ ხდება ღრმა თვისებრივი ცვლილებები საზოგადოების სამეურნეო საქმიანობაში, რომელიც გამოიხატება ტექნოლოგიებში მომხდარი კარდინალური სიახლეებით როგორც წარმოების, ისე გაცვლის სფეროში. ამ ცვლილებებში კი იგულისხმება ინოვაციების განხორციელება ეკონომიკაში, ეკონომიკური ციკლი არის მაკროეკონომიკის წრიული მოძრაობა, რომელშიც თანმიმდევრულად მეორდება 4 ფაზა: 1) კრიზისი (დაქვეითება); 2) დეპრესია (ფსკერი); 3) აღმავლობა (გამოცოცხლება); 4) ბუმი (პიკი). კ. მარქსი ერთ-ერთი პირველი ეკონომისტი იყო, რომელმაც ამ პრობლემას დიდი ყურადღება მიაქცია და თავის ნაშრომებში მოგვცა მისი ფორმულირება. იგი ეკონომიკური კრიზისების წარმოშობის ძირითად მიზეზად მიიჩნევდა კაპიტალის

ძირითად წინააღმდეგობებს; წინააღმდეგობას წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათსა და წარმოების შედეგების მითვისების კერძო კაპიტალისტურ ფორმას შორის. მისი აზრით კრიზისი უპირველეს ყოვლისა ვლინდება საქონლის ჭარბ წარმოებაში, კრედიტების შემცირებასა და სასესხო პროცენტის ამაღლებაში. ეს კი იწვევს მოგების შემცირებასა და წარმოების ვარდნას, საბანკო დავალიანებების ზრდას, საბანკო კრახსა და ეკონომიკის სხვა სფეროებში საწარმოთა გაკოტრებას.

ცალკეული ეკონომიკური ციკლები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან თავისი ხანგრძლივობითა და ინტენსივობით. არცერთი ციკლი ზუსტად არ იმეორებს მეორეს, მიუხედავად იმისა, რომ მათ მაინც აქვთ ბევრი საერთო ნიშანი: დაქვეითება, დეპრესია, აღმავლობა და ბუმი, რომელიც ყოველი ეკონომიკური ციკლისთვის დამახასიათებელი საერთო ფაზებია, გამოიყოფა აგრეთვე: 1) ჟუგლარის ციკლები (7-11 წ.). ამ ციკლს აგრეთვე მოიხსენიებენ სხვა სახელწოდებითაც – „სამრეწველო ციკლი", „საშუალო ციკლი", „დიდი ციკლი". ჟუგლარის ციკლი დაკავშირებულია ძირითად საწარმოო სიმძლავრეებთან და კაპიტალის ინვესტიციებთან; 2) კუზნეცის ციკლები – „საშუალო ტალღები" (18-25 წ.). ს. კუზნეცი კვლევის შედეგად მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ეროვნული შემოსავლის, სამომხმარებლო ხარჯების, საწარმოო დანიშნულების მოწყობილობებში, მშენებლობებსა და ნაგებობებში, ერთობლივი ინვესტიციების მაჩვენებლები მოწმობდა ურთიერთდაკავშირებული ოცწლიანი რყევების არსებობას. ითვლება რომ ის არის ტექნოლოგიური ციკლი, რომლის დროსაც მიმდინარეობს ძირითადი ტექნოლოგიების მასიური განახლება, მაშასადამე, მას აქვს ინოვაციური ხასიათი და ემთხვევა კონდრატიევის ციკლებს; 3) კიტჩინის „მოკლე ციკლები" (2-4 წ.) – მან დიდი ყურადღება დაუთმო ეკონომიკური ციკლების მოკლე ტალღების კვლევას.

თანამედროვე ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია ციკლების 1000-ზე მეტი ტიპი, ზოგიერთი მეცნიერი კი მხოლოდ ორ ფაზას გამოყოფს: ვარდნას და აღმავლობას.

ინოვაციური ეკონომიკის ფუნდამენტს წარმოადგენს განათლება და მეცნიერება. აქედან გამომდინარე მაღალგანვითარებული ეკონომიკის ქვეყნები კოლოსალურ თანხებს დებენ სამეცნიერო სფეროში, მეცნიერ-ტექნიკური ბაზის გაძლიერებაში, ძველად მეფეები, იმპერატორები, თავიანთ შემოსავალს მდიდრულ ზეიმებში, ბრწყინვალე სასახლეებში და არასაჭირო ომებში ხარჯავდნენ. ოქროს მონეტებს რკინის სკივრებში ყრიდნენ, დიდი კლიტეებით კეტავდნენ და მიწაში ფლავდნენ, დღეს კი ჭეშმარიტი კაპიტალისტები მოგებას ახალი ქარხნების, საწარმოების გასაფართოებლად, ახალი თანამშრომლების დასაქირავებლად, ახალი პროდუქტის შესაქმნელად და ინოვაციური ეკონომიკის განსავითარებლად იყენებენ. ცნობილია რომ მეწარმეობისა და ბიზნესის ბუნების ახსნის საფუძვლები უნდა ვეძებოთ რომის სამართალში. ჯერ კიდევ კანტილიონმა შენიშნა, რომ მეწარმე არის ადამიანი, რომელიც რაიმე „ახალს ქმნის" (თანამედროვე ენაზე – „ინოვაციას"), ამდენად ის იკმაყოფილებს საკუთარ მოთხოვნილებას ცვალებად გარემოში, ხოლო სამეწარმეო მოგება კანტილიონის მიხედვით, არის იმ შიშის გადასახადი, რომელიც ახლავს რისკს, ყველა სიახლე გარკვეულ რისკთან არის დაკავშირებული. გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარების ახალი პარადიგმა გულისხმობს პრინციპული ხასიათის ცვლილებებს მიკროეკონომიკურ დონეზეც, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკავშირებულია თანამედროვე ტექნოლოგიურ გამოწვევასთან. ცნობილია რომ 1930-იანი წლების „დიდ დეპრესიას" შედეგად მოჰყვა მანქანური ინდუსტრიის ფართო გავრცელება, 1970-იანი წლების ეკონომიკურმა კრიზისმა, რომელსაც დასაბამი მისცა ენერგეტიკულმა კრიზისმა, განაპირობა რესურსდამზოგავი ტექნოლოგიების, მაკროელექტრონიკის, კომპიუტერული სისტემების პრაქტიკაში დამკვიდრება.

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ინოვაციური პროცესები ვითარდება როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო დაფინანსების ხარჯზე, მაგ. აშშ-ში, დიდ ბრიტანეთში, კანადაში მოქმედებს ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირებისა და მხარდამჭერი რეგიონული პროგრამები, სადაც დაფინანსების სისტემა შერეულია, თუმცა მკვეთრად გამოხატული ტენდენცია აქვს კერძო კაპიტალის გაზრდისაკენ. ბელგია, საფრანგეთი, იტალია იყენებს სახელმწიფო პროგრამებს, სადაც სახელმწიფო დონეზე ხდება შეღავათების დაწესება და დაფინანსებას აქაც შერეული ფორმა აქვს. გლობალიზაციის პირობებში ინოვაციური პოტენციალი არის ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების შეფასების განმსაზღვრელი ფაქტორი. ქვეყნის ინოვაციური განვითარების დონის შესაფასებლად გამოიყენება ინოვაციების გლობალური ინდექსი. (The Global Innovation Index). მის გაანგარიშებაში გამოიყენება 82 სხვადასხვა მაჩვენებელი, რომლებიც ახასიათებენ ქვეყნების ინოვაციურ განვითარებას. მათში შედის ის რესურსები, რომელსაც ფლობენ ქვეყნები ინოვაციების დასანერგად, ასევე ინოვაციურ საქმიანობაში მიღწეული შედეგები. აღნიშნული ინდექსი 2012 წლიდან ქვეყნდება. ინოვაციური საქმიანობის ინგლისურ-ამერიკული მოდელის შემთხვევაში ძირითადი აქცენტი კეთდება ბიზნესგარემოსთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნაზე, ხოლო ფრანგულ-იაპონური მოდელის შემთხვევაში – სამეცნიერო-კვლევითი პოტენციალის პრიორიტეტული მიმართულებების სტიმულაციებზე და სახელმწიფო მხარდაჭერაზე.

მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ინოვაციური ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიაში საკვანძო როლს თამაშობს სახელმწიფო, ვინაიდან სახელმწიფო აერთიანებს მეცნიერებას, განათლებას, კადრებს. სახელმწიფოს მხრიდან პროტექციონისტული პოლიტიკის გარეშე ინოვაციური განვითარება ფაქტობრივად შეუძლებელია, განსაკუთრებით ისეთი ქვეყნისთვის, როგორიც საქართველოა. მცირე ეკონომიკის პოსტსაბჭოთა ქვეყანა სახელმწიფოს ქმედითი მხარდაჭერის გარეშე ვერ შექმნის ინოვაციურ ეკონომიკას. მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ფუნქციონირებს ინოვაციური მხარდაჭერის ვენჩურული ფონდები. ინოვაციების შექმნაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საუნივერსიტეტო მეცნიერება. ხშირია შემთხვევები, როდესაც უნივერსიტეტების მეცნიერები ქმნიან მეცნიერებატევად ფორმებს, სადაც სტუდენტები და დოქტორანტებიც მონაწილეობენ. თანამედროვე ეკონომიკის ნამდვილი მტერია ეკონომიკური კოლაფსი. სამეცნიერო პროგრესიცა და ეკონომიკური ზრდაც მყიფე ბიოსფეროში მიმდინარეობს და რაც უფრო ჩქარდება ორივეს ტემპი, მათ მიერ გამოწვეული დარტყმები ეკოლოგიურ ბალანსს მით მეტად არღვევს. თუ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და ეკონომიკური ზრდა ეკოსისტემებს გაანადგურებს, შესაძლოა თვით ცივილიზაციის არსებობასაც დაემუქროს საფრთხე. ადამიანმა იმდენი „მოახერხა“, რომ თვითონ კი არ მოერგო ბუნებას, არამედ მსოფლიო ჰომოსაპიენსების საჭიროებებს და მოთხოვნილებებს მოერგო. ამავდროულად კი განადგურდა ჰაბიტატები და ცხოველთა და მცენარეთა სახეები. ადამიანებმა გაჩეხეს ტყეები, ამოაშრეს ჭაობები, დააგუბეს მდინარეები, დატბორეს ველები, დააგეს ათასობით კილომეტრის სარკინიგზო ლიანდაგები, ჭაბურღილებითა და კარიერებით დაფარეს დედამიწის ზედაპირი, ააშენეს ცათამბჯენებით სავსე მეგაპოლისები, ბეტონის ჯუნგლები, დააბინძურეს წყალი და ჰაერი, ხელოვნური სასუქებითა და შხამ-ქიმიკატებით მოწამლეს ნიადაგი, (რაც ნიადაგის დეგრადაციას, გამოფიტვასა და ეროზიას იწვევს), დიდი რაოდენობით დედამიწიდან გატყორცნილი სათბურის აირებით ხელს უწყობენ ოზონის შრის შემცირებას და გლობალურ დათბობას, რაც, თავის მხრივ, იწვევს მყინვარების ლღობას, მსოფლიო ოკეანეს დონის აწევას და შეუქცევად პროცესებს. ადამიანთა გაზრდილი მოხმარების წყალობით ნაგავს „ოქროს ხანა“ უდგას. ნარჩენების მართვა კიდევ ერთი გლობალური პრობლემაა

მსოფლიოსათვის. ნაგვის ინდუსტრია ყვავის. განუვითარებელი ქვეყნები განვითარებული ქვეყნების ნაგავსაყრელია. „ნულოვანი ნაგვის“ კონცეფცია, რაც „მწვანეების“ დოქტრინაა, მსოფლიოსთვის არ აღმოჩნდა მისაღები ვინაიდან იგი თავის შინაარსში გულისხმობს გაზრდილი წარმოების შემცირებას და ეკონომიკურ ზრდაზე უარის თქმას, მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნესები კი არ აპირებენ დათმობას. „უნარჩენო საზოგადოება“ ჯერ კიდევ უტოპიად რჩება.

ოდესღაც ჩვენი ლამაზი, ლურჯ-მწვანე პლანეტა ბეტონისაგან დაფარული ნაცრისფერ უზარმაზარ ქარვასლას დაემსგავსა.

მსოფლიომ გააცნობიერა, რომ ბუნებრივი რესურსები მილევადია და ამოწურვადი. მაშინ, როდესაც მსოფლიოს მოსახლეობა, განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში, გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება (7 მილიარდია), ბუნებრივი რესურსები კი ილევა, მსოფლიო ცივილიზაცია მალე ამოწურავს თავის ეკოლოგიურ ლიმიტს. ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, დედამიწის გამტარუნარიანობა 10 მილიარდია, ხოლო ზოგი მეცნიერი ფიქრობს, რომ მან უკვე გადააჭარბა თავის ლიმიტს. მიუხედავად პანდემიისა, რომელმაც მილიონობით ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა და დღემდე არ დასრულებულა, ბოლო მონაცემებით მსოფლიო მოსახლეობამ უკვე 8 მილიარდს მიაღწია, ამიტომაც მსოფლიომ შეიმუშავა მდგრადი განვითარების კონცეფცია, რაც გულისხმობს ახლანდელი თაობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ისე, რომ მომავალმა თაობებმაც შეძლონ თავიანთი სასიცოცხლოდ აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. ახლანდელმა თაობამ არ უნდა იცხოვროს მომავალი თაობების ხარჯზე, რაციონალურად უნდა გამოიყენოს ბუნებრივი რესურსები და საფრთხე არ შეუქმნას მომდევნო თაობებს. იუნესკოს გადაწყვეტილებით მდგრადი განვითარების ამოცანებია: 1) ეკონომიკური ზრდის ამაღლება, 2) გარემოს დაცვის მდგრადი ბუნებრივი ეკოსისტემების აღდგენის გათვალისწინება, 3) სოციალური თანასწორობის მიღწევა მდგრადი განვითარების საფუძველზე. შემუშავდა „მწვანე ეკონომიკის“ კონცეფცია. ეკონომიკური განვითარების ეს მოდელი ამცირებს გარემოს დაცვით საფრთხეებს და ეკოლოგიურ პრობლემებს, მიზნად ისახავს მდგრად განვითარებას და გარემოზე უარყოფითი ზეგავლენის შემცირებას, „მწვანე ეკონომიკა“ აერთიანებს გარემოს დაცვით, სოციალურ და ეკონომიკურ საკითხებს. „მწვანე ეკონომიკის“ მიზანია მილევადი, არა აღდგენადი ბუნებრივი რესურსების ჩანაცვლება ალტერნატიული აღდგენადი რესურსებით, როგორიცაა: მზის ენერგია, ქარის ენერგია, ზღვების მიქცევ-მოქცევის ენერგია და ა.შ., „მწვანე ეკონომიკის“ აპოლომეტები დიდი ხანია ლაპარაკობენ ეკონომიკური ზრდის შეჩერებაზე თუ არა შენელებაზე მაინც. ხალხი ეკონომიკურ ზრდას ყველა სიკეთის წყაროდ მიიჩნევს. „ზრდა“ თავისი არსით ნიშნავს „კიდევ მეტს“. ეკონომიკური ზრდა შეიძლება ხორციელდებოდეს, მაგრამ ის პირდაპირ არ აისახებოდეს მოსახლეობის ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. ეკონომიკური ზრდა „უფრო მეტ“ იდეა ფიქსად იქცა. ეკონომიკური ზრდის ამ ფენომენმა მთელი მსოფლიოში თითქოს რელიგიური სტატუსი მოიპოვა. კაპიტალიზმს სწამს ეკონომიკური ზრდის და ამ უმაღლესი რწმენებიდან გამომდინარე თავის უპირატეს ცნებებს აყალიბებს, მოგება ეკონომიკურ ზრდაში უნდა დაბანდდეს, ახალ-ახალი ეკონომიკური კონცეფციები ნამდვილად ინოვაციურია: მდგრადი განვითარება, „მწვანე ეკონომიკა“ „ლურჯი ეკონომიკა“ („ყავისფერიც“ არსებობს) და ა.შ. გლობალიზაციის პირობებში ადამიანები, მსოფლიო საზოგადოება თანხმდება რომ „მსოფლიო ჩვენი საერთო სახლია“, რომ უამრავი საერთო გლობალური პრობლემები გაგვაჩნია: გლობალური დათბობა, ოზონის შრის შემცირება, ჰაერისა და წყლის დაბინძურება, ბიომრავალფეროვნების შემცირება, ნიადაგის ეროზია, გაუდაბნოება, სურსათის უსაფრთხოება, ნარჩენების მართვა, და ა.შ. ამ გრძელი სიის სათავეში მოექცა უკვე

ისეთი გლობალური პრობლემა როგორიცაა პანდემია.

მსოფლიომ თავისი განვითარების გზაზე, დიდ პროგრესს მიაღწია, გაიარა მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, რასიზმი, ფაშიზმი, კოლონიციზმი, იმპერიალიზმი, სოციალიზმი. მსოფლიო ერთი ქოლგის ქვეშ გაერთიანდა, რომელსაც გლობალიზაცია ჰქვია. დამთავრდა 70-წლიანი ცივი ომი, კაპიტალიზმსა და სსრკ შორის.

1991 წლის 8 დეკემბერს, რუსეთის, უკრაინისა და ბელარუსიის ლიდერებმა ხელი მოაწერეს ბელოვეჟის შეთანხმებას, რომელიც იუწყება: „ჩვენ ბელარუსის რესპუბლიკა, რუსეთის ფედერაცია და უკრაინა, როგორც სსრკ-ის დამაარსებელი სახელმწიფოები და 1992 წლის საკავშირო ხელშეკრულების ხელმომწერები, ვაცხადებთ, რომ სსრკ, როგორც საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი და გეოპოლიტიკური რეალობა, არსებობას წყვეტს" – ეს იყო და ეს. საბჭოთა კავშირი გაქრა. ყოფილმა პოსტკომუნისტრმა ქვეყნებმა მოიპოვეს დამოუკიდებლობა და გადავიდნენ საბაზრო ეკონომიკის რელსებზე. პოსტკომუნისტურ ქვეყნების ნაწილი კი გარკვეული პერიოდის შემდეგ ევროკავშირში გაწევრიანდა, ასევე ნატოშიც, საქართველო ევროკავშირში გაწევრიანების გზაზე ისევ მოლოდინის რეჟიმშია. ყოფილი პოსტკომუნისტური ქვეყნები დემოკრატიისა და გლობალიზაციის ფერხულში ჩაებნენ.

თანამედროვე ადამიანს ჰგონია, რომ ტექნოლოგიებით ყველა პრობლემებს გადაჭრის. ეს რომ ასე არაა, გენმოდიფიცირებულმა პროდუქტებმაც დაგვანახა. თავიდან ეგონათ, რომ გენური ინჟინერიით წარმოებული პროდუქტები მოაგვარებდა სასურსათო უსაფრთხოებას, თუმცა აღმოჩნდა რომ ასეთი ხელოვნურად შექმნილი პროდუქტები მრავალ მძიმე დაავადებას იწვევს ადამიანის ორგანიზმში და ჯანმრთელობისთვის საფრთხეს წარმოადგენს. ვეშაპის გენი პომიდორში ან ჟირაფის გენი საზამთროში არ შეიძლება სიკეთის მომტანი იყოს. ასეთი მანიპულაციები ბუნების წინააღმდეგ წითელი ხაზების გადაკვეთაა. გენმოდიფიცირებულმა პროდუქტებმა კიდევ უფრო გაზარდა ბიოლოგიურად სუფთა პროდუქტების ფასი, მსოფლიო ბაზარზე ჩვენი ქვეყნის სასურსათო ბაზარი, სამწუხაროდ, გაჯერებულია გენმოდიფიცირებული იმპორტული პროდუქტებით. სასურსათო დახლებზე კი გამიჯნული არ არის გენმოდიფიცირებული პროდუქტები ბიოპროდუქტებისაგან, როგორც სხვა განვითარებულ ქვეყნებში.

მაგ. ფინეთი პატარა ქვეყანაა, არა აქვს დიდი ბუნებრივი რესურსები, მაგრამ სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის წყალობით, ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენებით ერთ-ერთი მოწინავე ქვეყანაა მსოფლიოში. თავისი განვითარების ინდექსით, მათ ასევე ძალიან მოქნილი და ინოვაციური განათლების სისტემა გააჩნია. ვიცით ასევე დიდი ქვეყნები, რომლებიც მდიდარია ბუნებრივი რესურსებით, მაგრამ მოძველებული ტექნოლოგიებისა და არასათანადო ეკონომიკური პოლიტიკის გამო, ჩამორჩენილი ქვეყნების რიგებში რჩებიან.

ახალი ტექნოლოგიები ძალიან ჩქარი ტემპით ვითარდება. თითქმის ნახტომისებურად. ამ აჩქარებულმა ტემპმა ადამიანებს თავბრუ დაახვია და ტექნოლოგიების ტყვედ გადააქცია: „ადამიანი სოციალური ცხოველია", მაგრამ შეიძლება ითქვას ახლა ტექნოკრატიული ცხოველად გადაიქცა. ჩამოყალიბებულია ტექნოკრატიული საზოგადოება. როგორც ჩვენი კათალიკოს პატრიარქი, უწმინდესი და უნეტარესი ილია მეორე თავის ეპისტოლეში აღნიშნავს, ადამიანის სულიერი განვითარება ვერ ეწევა ტექნოლოგიების განვითარებას და ადამიანი ტექნოლოგიების ტყვეობაში ექცევა. ფიზიკოსების მიერ ატომის გახლეჩა უდიდესი აღმოჩენა იყო, რომელმაც ადამიანებს მისცა ატომური ელექტროსადგური, ბევრად მძლავრი, ვიდრე ჰიდროელექტროსადგური, თუმცა ასევე ადამიანმა ეს აღმოჩენა გამოიყენა ატომური ბომბის შესაქმნელად. მისგან შექმნა ადამიანთა მასობრივი

განადგურების იარაღი. არც ატომური ელექტროსადგური აღმოჩნდა უსაფრთხო. მსოფლიოს ახსოვს ჩერნობილის ატომური ელექტროსადგურის ტრაგედია. ახლაც კი ზაპოროჟიეს ატომური ელექტროსადგური (რომელიც ერთ-ერთი უდიდესია) წარმოადგენს საფრთხეს, ეკოლოგიამ არ იცის საზღვრები, ატმოსფერული მოვლენები, ქარი, ღრუბლები, მდინარეები, მთელ პლანეტაზე გადაადგილდებიან და გადააქვთ ეს თვალით უხილავი მომაკვდინებელი რადიაცია. ჩერნობილის ტრაგედიის დროს რადიაციამ სხვა ქვეყნებშიც შეაღწია. მაგალითად, გენიალურმა მზაკვარმა და გამომგონებელმა ლეონარდო და ვინჩიმ გამოიგონა და შექმნა წყალქვეშა გემის მაკეტი, რომელიც თვითონვე გაანადგურა, რათა ბოროტი მიზნებისთვის არ ყოფილიყო გამოყენებული – შემორჩა მხოლოდ ნახაზის ფრაგმენტი. ასევე მოიქცა უდიდესი და გენიალური გამომგონებელი, მეცნიერი ნიკოლა ტესლა, რომელიც თავის საუკუნეს ბევრად უსწრებდა წინ და უამრავი გამოგონების ავტორია. მას ძეგლიც კი დაუდგეს. ნ. ტესლას გამოგონებების ჩამონათვალი შორს წაგვიყვანს, მას ჰქონდა ერთი ისეთი გამოგონება, რომელიც „სიკვდილის სხივის" სახელითაა ცნობილი და რომელითაც შეიძლებოდა დედამიწის შუაზე გახლეჩა. ნ. ტესლიმ ეს გამოგონება სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე გაანადგურა.

ინოვაციებმა და აღმოჩენებმა უდიდესი როლი შეასრულეს კაცობრიობის ისტორიაში. განსაკუთრებით ეს ეხება ჯანდაცვის სფეროს. მათ მიეკუთვნება აცრები, ანტიპერსპირანტები, ანტიბიოტიკები, სამედიცინო კვლევები და ა.შ. მათი დამსახურებით გაიზარდა ადამიანთა სიცოცხლის ხანგრძლივობა, შემცირდა სიკვდილიანობის კოეფიციენტი. მოსახლეობის ასეთი ზრდა მხოლოდ პოპულაციის დამსახურება არაა. მაგ., რიჩარდ ლომგული, მხარში ისრის დაჭრით გარდაიცვალა. შეეჭრა ინფექცია და ვერ უშველეს. ანტიპერსპირანტები და ანტიბიოტიკები რომ ყოფილიყო, მრავალი ადამიანი სიკვდილს გადაურჩებოდა. ნანოტექნოლოგიების მიღწევებს პირველ რიგში სამხედრო სფერო ითვისებს.

მსოფლიოში ყოველწლიურად მილიარდამდე ადამიანი შიმშილობს და მათი დიდი ნაწილი შიმშილით იღუპება. განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის დიდი ნაწილი კი ჭარბი წონის (სიმსუქნის) გამო სიკვდილის მსხვერპლია, მსოფლიოს საზოგადოებრივი სიმდიდრის 50% ასიოდე უმდიდრესი ადამიანის ხელშია თავმოყრილი. მაგალითად, ჩინეთის დედაქალაქის პეკინის ჰაერი ისეა დაბინძურებული, რომ ხალხი გარეთ გასვლას ერიდება. გაზრდილი ინდუსტრიების ფაბრიკა-ქარხნებიდან ამოსული კვამლით ცა აღარც კი ჩანს. მდიდარი ჩინელები შინ ჰაერსაწმენდი სისტემების დამონტაჟებაში ათასობით დოლარს იხდიან, მულტიმილიონერები ეზოებსაც კი დამცავი მოწყობილობებით ხურავენ. 2013 წელს პეკინის საერთაშორისო სკოლა, რომელშიც უცხოელი დიპლომატებისა და ადგილობრივი მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენელთა შვილები სწავლობენ, უფრო შორსაც წავიდა და თავისი 6 ჩოგბურთის კორტი და სათამაშო მოედანი მთლიანად მილიონ დოლარად ღირებული გიგანტური გუმბათის ქვეშ მოაქციეს. მის მაგალითს უკვე სხვა სკოლებმაც მიბაძეს. ჩინეთში იზრდება ჰაერსაწმენდი სისტემების ტექნოლოგიებზე მოთხოვნა და შესაბამისად იზრდება მისი მწარმოებელი ბიზნესის მასშტაბები. რა თქმა უნდა, პეკინის მცხოვრებთა უმეტესობას ასეთ ძვირადღირებულ ფუფუნებაზე ხელი არ მიუწვდება და არც იმის საშუალება აქვთ შვილების საერთაშორისო სკოლაში სწავლა დააფინანსონ. ღარიბებსა და მდიდრებს ჰაერიც კი აღარა აქვთ საერთო, სხვადასხვა ჰაერით სუნთქავენ, პრობლემის გადაჭრა ძალიან მარტივია, თუ შემცირდება წარმოების ინდუსტრია, ჰაერიც აღარ დაბინძურდება ამ ხარისხით, მაგრამ მაშინ შემცირდება ბიზნესის მოგება და შესაბამისად ეკონომიკური ზრდა, რაც ბიზნესს არ ეთმობა.

ჰაერსაწმენდი ბიზნესიც შეიძლება გაკოტრდეს. გაზრდილი წარმოებისა და გაზრდილი მოხმარების ნათელი მაგალითია ნარჩენები. ნაგავს მიაქვს მთელი პლანეტა. XXI საუკუნეში ნაგავს მართლაც „ოქროს ხანა“ უდგას. განუვითარებელი ქვეყნები განვითარებული ქვეყნების ნაგავსაყრელად არიან ქცეული – „მოიხმარე აქ დაყარე სხვაგან“. მიუხედავად ნარჩენების მართვის კონცეფციებისა და რეციკლირებისა, ნაგავი ბოლომდე არ ქრება. რეციკლირებაც მდიდარი ქვეყნების ფუფუნებაა, ეკოლოგის დამცველები დიდი ხანია „ნულოვანი ნაგვის“ კონცეფციას ითხოვენ, თუმცა მათი ეს მოთხოვნა რჩება „ხმად მღაღადებლისა უდაბნოსა შინა“.

მაღალი ტექნოლოგიები თანდათან ვითარდება. ტვინი, როგორც კომპიუტერი – კომპიუტერი, როგორც ტვინი, ცოტაც და ხელოვნური ინტელექტი ადამიანის ინტელექტს უკან ჩამოტოვებს, ჭკვიანი რობოტები მალე ჩაანაცვლებენ ადამიანებს. მაგალითად, ფარმაცევტები შეიძლება ექიმებზე ნაკლებად საჭირო გახდნენ. 2011 წელს სან-ფრანცისკოში გაიხსნა აფთიაქი, რომელშიც კლიენტებს ერთადერთი რობოტი ემსახურება. აფთიაქში ადამიანის შესვლისას რობოტის ხელში რამდენიმე წამში მიდის ექიმის მიერ ამ ადამიანისათვის გამოწერილი ყველა რეცეპტი, აგრეთვე დეტალური ინფორმაცია მის სავარაუდო ალერგიაზე და სხვა წამლებზე, რომელსაც კლიენტი ამჟამად იღებს. რობოტი ამოწმებს ახალი მედიკამენტები რომელიმე სხვა წამალთან ან ალერგიასთან შეუთავსებელი ხომ არ არის და ამის შემდეგ გასცემს მოთხოვნილ პრეპარატს. ერთი წლის განმავლობაში რობოტმა ფარმაცევტმა 2 მილიონი რეცეპტისთვის წამლები სრულად უშეცდომოდ გასცა. ადამიან ფარმაცევტებს კი შეცდომები მოსდით.

ისტორიულად შრომის ბაზარი 3 მთავარ სექტორად იყოფოდა: სოფლის მეურნეობად, მრეწველობად და მომსახურების სფეროდ. ადამიანები სამრეწველო რევოლუციის დროიდან მოყოლებული შიშობდნენ, რომ მექანიზაცია მასობრივ უმუშევრობას გამოიწვევდა, თუმცა ასე არ მოხდა, რადგან ძველი პროფესიების გაქრობის კვალდაკვალ ახლები ჩნდებოდა და ყოველთვის იყო რაღაც, რასაც ადამიანები მანქანებზე უკეთ აკეთებდნენ, თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას რომ მომავალშიც მაღალი ტექნოლოგიების პირობებშიც ასე გაგრძელდება. ამის მაგალითია ზემოთ მოყვანილი რობოტი-ფარმაცევტის მაგალითი. ადამიანებს ორგვარი ძირითადი უნარი გააჩნია, ფიზიკური და კოგნიტური. მანქანები მხოლოდ ფიზიკურად გვჯობნიდნენ, კოგნიტურ საქმეს კი ადამიანები უკეთ ართმევდნენ თავს, თუმცა რა მოხდება მაშინ, როცა ალგორითმები ფორმების დამახსოვრებაში, გაანალიზებასა და ცნობაში გვაჯობებენ, უცნობია. მეცნიერების ნაწილს მიაჩნდათ, რომ ადამიანს არაცნობიერი ალგორითმებისთვის მიუწვდომელი რაღაც უნიკალური უნარი ყოველთვის ექნება, მაგრამ თანამედროვე მეცნიერები ამ შეხედულებას თავის მოტყუებად მიიჩნევენ და საპასუხოდ 3 მარტივ პრინციპს აყალიბებენ: 1) ორგანიზმები ალგორითმები არიან, ყოველი ცოცხალი, ჰომო საპიენსის ჩათვლით, ევოლუციის მილიონობით წლის განმავლობაში ბუნებრივი გადარჩევის შედეგად ჩამოყალიბებული ორგანული ალგორითმების ერთობლიობა; 2) ალგორითმული გამოთვლები არ არის დამოკიდებული მასალაზე, რომლისგანაც გამომთვლელია შექმნილი. სულ ერთია საანგარიშო დაფა ხისაა თუ პლასტმასისა, ორ კოჭს პლუს ორი კოჭი ყოველთვის ოთხ კოჭს უდრის; 3) ამიტომ არანაირი საფუძველი არ გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ორგანულ ალგორითმებს ისეთი რამის კეთება შეუძლიათ, რასაც არაორგანული ალგორითმები ვერასდროს გაიმეორებენ ან თავს უკეთესად ვერ გაართმევენ. თუ გამოთვლები ზუსტია, რა მნიშვნელობა აქვს ალგორითმები ნახშირბადისაგან არის აგებული თუ სილიციუმისაგან?

სინამდვილეში ადამიანების კომპიუტერული ალგორითმებით ჩანაცვლება უფრო და უფრო იოლი ხდება. შესაძლებელია მენეჯერებიც კი ჩანაცვლდნენ მძლავრი ალგორითმების წყალობით. „უბერი“ (uber) მილიონობით ტაქსის მძღოლს

ძალიან ცოტა მენეჯერის მეშვეობით მართავს. ბრძანებებს ძირითადად ალგორითმები გასცემენ, ადამიანის ზედამხედველობის გარეშე, დამოუკიდებლად, 2014 წელს „დიპ ნოლიჯ ვენჩერმა“, რეგენერაციულ მედიცინაში, სპეციალიზებულმა ჰონკონგურმა ვენჩურული კაპიტალის ფირმამ, კიდევ ერთი ნაბიჯი გადადგა წინ და ალგორითმი „ვაიტალი“ (vital) დირექტორთა საბჭოს წევრად აირჩა, „ვაიტალი“ სხვადასხვა კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობასთან, კლინიკურ შემოწმებებსა და ინტელექტუალურ საკუთრებასთან დაკავშირებულ უზარმაზარი მოცულობის ინფორმაციას აანალიზებს და რეკომენდაციას გასცემს, თუ რომელ მათგანში უნდა დაბანდდეს კაპიტალი. რექტორთა საბჭოს სხვა 5 წევრის მსგავსად, ალგორითმიც მონაწილეობს კენჭისყრაში მაშინ, როცა რომელიმე კომპანიაში ინვესტირების საკითხი წყდება. ბევრ კომპანიაში ალგორითმი მმართველ საბჭოში ფარულად იკავებს ადგილს.

საბჭოს ოფიციალურ წევრებად ჯერჯერობით ისევ ადამიანებს ირჩევენ, მაგრამ მათ გადაწყვეტილებებზე ალგორითმები უფრო და უფრო ძლიერ ზემოქმედებენ. ხშირ შემთხვევაში ადამიანები მხოლოდ ბეჭდის დასმით ადასტურებენ ალგორითმების რეკომენდაციებს. რაც მეტ ადამიანს გააძევებენ ალგორითმები შრომის ბაზრიდან, მით უფრო დიდი შანსია, სიმდიდრე და ძალაუფლება ყოვლისშემძლე ალგორითმების მფლობელი მცირერიცხოვანი ელიტის ხელში მოექცეს და უპრეცედენტო სოციალ-პოლიტიკური უთანასწორობა წარმოიშვას. ისიც შესაძლებელია თავად ალგორითმები გახდნენ მფლობელები კორპორაციებსა. მაგალითად „ვაიტალს“ სხეული და გონება არა აქვს, მაგრამ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტია და ფულისა და საკუთრების ფლობის უფლება გააჩნია. შეუძლია სასამართლოში იჩივლოს ან მათ უჩივლონ. მომავალში შეიძლება რობოტი ადამიანის ნება-სურვილებს აღარ დაემორჩილოს. თუ ალგორითმი სწორ გადაწყვეტილებებს მიიღებს, შეიძლება დიდი ქონებაც დააგროვოს და სურვილისამებრ დააბანდოს. ციფრული ტექნოლოგიები ნანოტექნოლოგიები, საკომუნიკაციო საშუალებები, ხელოვნური ინტელექტი ისე ვითარდება, რომ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ ალგორითმები ჩაანაცვლებენ ადამიანებს შრომის ბაზარზე. ჩნდება ლოგიკური კითხვა, რაღას იზამენ ადამიანები, რომლებიც ფაქტობრივად უფუნქციოდ დარჩებიან? მეცნიერები ფიქრობენ, რომ მათთვის ხელოვნების სფერო იქცევა თავშესაფრად. ადამიანები შემოქმედებითად დაკავდებიან, თუმცა საკითხავია როგორ შეძლებენ ამას. შემოქმედებითი ნიჭი ღმერთის საჩუქარია, ყველა ადამიანს არ შეუძლია გახდეს კომპოზიტორი, დაწეროს მუსიკა, გახდეს მხატვარი ან პოეტი, მწერალი, მომღერალი, სპორტსმენი და ა.შ. XXI საუკუნის ბოლოს ან უფრო ადრეც შესაძლებელია უშრომელთა მასის ახალი კლასი წარმოიქმნას. ეს ადამიანები არანაირ წვლილს არ შეიტანენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და გახდებიან „უსარგებლოთა კლასი“. მათი დასაქმება კი შეუძლებელი იქნება. ოქსფორდის მეცნიერებმა ფრეიმ და ისბორნმა გამოაქვეყნეს ნაშრომი „დასაქმებულთა მომავალი“, რომელშიც ავტორებმა მომდევნო 20 წელიწადში სხვადასხვა პროფესის კომპიუტერული ალგორითმებით ჩანაცვლების ალბათობა განაახლეს. ფრეისა და ოსბორნის მიერ გამოთვლების საწარმოებლად შექმნილმა ალგორითმმა დაადგინა, რომ აშშ-ში პროფესიების 47% სერიოზული საშიშროების წინაშე დგას. მაგალითად, 2033 წლისთვის ალგორითმებით პროფესიების ჩანაცვლების პროცენტული მაჩვენებელი ასე გამოიყურება: 99% – ტელემარკეტერები და სადაზღვევო აგენტები, 98% – სპორტული თამაშების მსაჯები; 95% – შეფმზარეულები, 97% – მოლარეები, 94% – ოფიციანტები, 94% იურისტთა თანაშემწეები, 89% – პურისმცხობელები, 91% – ტურისტული გიდები, 89% – ავტობუსის მძღოლები, 88% – მშენებლობის მუშები 84% – დარაჯები და დაცვის

თანამშრომლები, 83% – მეზღვაურები, 47% – ბარმენები, 72% – დურგლები, 67% – მაშველები და ა.შ. მომსახურების სფეროს ძირითადად რობოტები დაიკავებენ, თუმცა ამ პერიოდისათვის ბევრი ახალი პროფესიაც გაჩნდება. არავინ იცის 2030 წელს ან 2050 წელს შრომის ბაზარს როგორი სახე ექნება. ამიტომ მშობლები უკვე ვეღარ ხვდებიან ახლა რა ასწავლონ შვილებს, ვინაიდან როცა ისინი 40 წელს მიაღწევენ. ბევრი რამ, რასაც ახლა სკოლაში სწავლობენ, აღარ იქნება აქტუალური. ტექნოლოგიური ბუმის წყალობით უსარგებლო მასების გამოკვება და რჩენა მათი ძალისხმევის გარეშეც მოხერხდება, მაგრამ ადამიანებს თუ საქმე არ ექნებათ, ძალიან დაითრგუნებიან და დაკარგავენ ცხოვრების საზრისს. მაგალითად, ექსპერტი ნ. ბოსტრომი გვაფრთხილებს, რომ როგორც კი ხელოვნური ინტელექტი ადამიანისას გაასწრებს, მან შეიძლება კაცობრიობა უბრალოდ გაანადგუროს. ხელოვნური ინტელექტი ასე ალბათ ან კაცობრიობის შიშით მოიქცევა, ვაითუ ადამიანები ამიმხედრდნენ და „გამომრთონო“, ანდა სულ სხვა ჩვენთვის გაუგებარი მიზეზით თავისზე ჭკვიანი სისტემის მოტივაციების მართვა ადამიანებს უაღრესად გაუჭირდებათ. თუნდაც სისტემა კეთილი მიზნების მისაღწევად იყოს დაპროგრამებული, წინასწარ ზუსტი პროგნოზის გაკეთება შეუძლებელია. დატაიზმის მტკიცების თანახმად, სამყარო მონაცემთა ნაკადებისაგან შედგება და ყოველი მოვლენის ან არსების ღირებულება მის მიერ მონაცემთა დამუშავებაში შეტანილი წვლილით განისაზღვრება. ამ ერთი შეხედვით რადიკალურმა მოსაზრებამ თითქმის მთელი სამეცნიერო ისტებლიშმენტი დაიპყრო. დატაიზმის ფესვები ორ დისციპლინაში – ინფორმატიკასა და ბიოლოგიაში უნდა ვეძებოთ. თანამედროვე ადამიანი უკვე ვეღარ უმკლავდება ინფორმაციულ ნაკადებს და ინფოდემია უკვე ჩვენი საუკუნის პრობლემაა. ადამიანის ტვინს უჭირს გაცხრილოს არასაჭირო, მისთვის უსარგებლო ინფორმაციების ნაკადი, რომელსაც იღებს საკომუნიკაციო საშუალებებით. მომავლის რობოტები კი პირიქით, ღრუბელივით შეისრუტავენ ყველა ინფორმაციულ ნაკადებს და წამებში გადაამუშავებენ.

დასკვნა

გლობალიზაციამ მსოფლიო შეამჭიდროვა და დააახლოვა ერთმანეთს. ერთ რეგიონში წარმოქმნილი პრობლემა მალევე თითქმის მთელი პლანეტის პრობლემად შეიძლება იქცეს. ამის მაგალითია კოვიდ 19-ის პანდემია, თუმცა ეკონომიკური კეთილდღეობა, რომელიც მაღალგანვითარებული ქვეყნების სიკეთეა, ასეთივე მასშტაბით არ ვრცელდება ჩამორჩენილ ქვეყნებზე. სოციალური უფსკრული მდიდრებსა და ღარიბებს შორის არ შემცირებულა. ერთპოლუსიანი მსოფლიოს არსებობა დასრულდა და ის ძალიან მყიფე აღმოჩნდა. მიმდინარეობს ძალთა ახალი გადანაწილება. როგორც პასკალი ამბობდა: „სამყაროს ცენტრი არის ყველგან, პერიფერია – არსად“.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბესაძე რ., „მწვანე ეკონომიკის არსი და გამოწვევები“, ინსტიტუტის 75 და ჟურნალ „ეკონომისტის“ 10 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული „მწვანე ეკონომიკის“ ფორმირების თანამედროვე პრობლემები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 2019 წ.

2. თეთრაული ც., ნანოტექნოლოგიების განვითარება და მისი გამოწვევები. თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. XI. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2019.

3. ი. ნ. ჰარარი, ჰომი დეუსი, ხვალინდელობის მოკლე ისტორია. თბილისი. 2021.
4. ი. ხარშილაძე, ნიკოლა ტესლა. გამომცემლობა პალიტრა. თბილისი, 2018.

Tsitsino Tetrauli

THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF AN ECONOMY AND THE CHALLENGES OF HIGH TECHNOLOGIES

Summary

The article discusses the role of innovations in the economic development and considers the challenges of high technologies.

Elshan Ali oglu Ibragimov

ASSESSMENT OF THE ROLE OF THE STATE BUDGET AS A SOURCE OF RESOURCES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Annotation. *Regardless of the level of development and management system, each state faces certain tasks, one of which is to ensure sustainable economic development. In other words, since the emergence of states, their goals, tasks and functions have been formed. Of course, all this is non-standard in time and space, and differences and changes in this area are inevitable. In all cases, the state needs to have centralized funds to fulfill its political, organizational, legal, socio-economic tasks and functions. The main source of the centralized cash fund is the state budget. These factors make it an objective necessity to adopt the state budget as an economic category. In addition, in our time, the state budget is also one of the main financial guarantors of sustainable development of the national economy.*

The state budget, which is the material basis for the implementation of the tasks and functions of the state, occupies a special place in the system of financial relations, which are an important part of economic relations. The state budget is important as the basis for sustainable economic development and improvement of the socio-economic situation of the population.

The state budget is a set of financial relations between the state and enterprises (organizations) and the population. The characteristic features of these relations are that, firstly, they are formed with the participation of the state (its bodies) in distribution relations, and secondly, the state budget manifests itself in connection with the formation and targeted use of centralized funds in the financial sector. relations aimed at balancing the general production and consumer demand.

In general, the state budget is the main financial document for the collection and use of funds, necessary for the performance of duties and functions of the state and municipalities through the relevant central bodies. Also, as a historical economic category, which reflects the monetary relations as part of the financial system, the state budget is one of the most important tools for the implementation of socio-economic policy in the country. The formation and development of the state budget coincides with the formation of the state. The budget, which reflects the monetary relations as an integral part of the financial system, characterizes the creation and use of centralized monetary funds. The budget is the main financial support of the country and provides for the implementation of socio-economic policy, state regulation, defense and security.

Keywords: *sustainable development, state budget, finance, monetary relations, economic growth, economic policy.*

Introduction. Regardless of the period, stage and level of development of the national economy, the state budget plays an exclusive role in the management of the country, and therefore the formation of the budget system, which belongs to the economic and management structure of the whole state. At the same time, the budget system, which is the central link in the financial system of the state, reflects all the parameters of quality, belonging to the financial category. However, at the

same time as finances reflect the system of centralized and decentralized monetary relations, the state budget represents its own financial relations, related to the formation and use of central government. It turns out that finances have a wider range.

In fact, from the theoretical approaches to the formation of the budget, it is clear that the sources of budget revenues are different, as well as the direction of expenditures. Both are formed on the basis of socio-economic, organizational, legal and political views of the state, which are also formed in response to the demands of the times. Ignoring the economic views on the formation of the budget, the school has different views. In general, the main task of the budget is to provide financial support for the implementation of goals and functions of the state, as well as to ensure a stable growth of budget revenues [1, p.154-192].

In this connection, Professor S.M. Mammadov notes that the impact of the state budget on the development of the national economy, the stimulation of production and socio-economic development in the country is manifested as a quantitative, as well as a qualitative attitude. When we talk about the effect from the point of view of quantity, in what direction, how much money is directed and from the point of view of quality, the effect is manifested in two forms. Thus, on the one hand, it embodies the correct formation of the tax system and the efficient spending of funds, on the other - control over the economy through the state budget. Both have a qualitative impact on the economy. In addition, the state budget is considered one of the most important elements of state regulation of the economy at the macroeconomic level, as long as it is the most important tool for regulating the economy of the country "[2, p.135].

Main part. There are also different approaches to the ratio of the budget, which is the main financial support of the state, and economic growth. In particular, politicians and economists in developed countries disagree with the level of conditionality of fiscal policy. For example, while the concept of a balanced budget is widespread in the United States, in European countries with high spending and budget deficits, reducing these indicators is a key objective of fiscal policy. However, they do not consider it their main task to ensure a complete balance of the budget by assessing the real financial possibilities. At the same time, the ratio of the budget deficit to GDP is considered as a factor of economic growth. In some cases, the relationship between government spending and economic growth is a subject of serious debate for economists. Thus, according to the group of economists, in order to achieve economic growth, it is necessary to reduce certain expenditures of the state budget, optimize administrative intervention of the state in the economy and at the same time improve the tax system. Some economists argue that the redistributed part of GDP no longer meets the minimum material needs. However, all economists to substantiate their position refer to international experience, including the experience of Asian countries. Although the share of state budget expenditures in the GDP of these countries that have entered the market economy is small, the rates of economic growth are high [3; 4, pp. 112-151].

In general, one of the main goals of sustainable economic development is to constantly improve the living conditions of people without affecting the proportion of future generations. In this regard, budgetary spending and social issues, including improving the well-being of people and improving living conditions, are always priorities. Just as expenditures and budget revenues are interconnected, such expenditures as budget revenues are considered on the basis of certain conditions and norms. In other words, in accordance with income, there is a process of changing the direction and structure of expenses in order to further increase income in the future. Thus, depending on the socio-economic situation, state budget expenditures are constantly optimized and improved in accordance with economic, social, military and political goals. Although budget spending during emergencies, military conflicts and economic crises is mainly aimed at overcoming the situation, the main purpose of spending is not only social issues, but also to increase income in the future. In fact, all this is connected with the requirements and reality of the time, which forms the content of the budget. From this point of view, the socio-economic content of the budget, formed in accordance with the structure of income and expenses, stems from the requirements of sustainable development of our time, or rather corresponds to them.

From the study of the directions of the formation of the state budget in the conditions of market relations, it can be seen that one of the main sources of budget revenues is taxes. At the same time, although there are other sources of income, budget expenditures are wider, which is associated with the implementation of state goals. As already noted, the socio-economic goals of countries that are rapidly integrating into the world economic space follow from the requirements of sustainable development and international documents on sustainable development. In other words, the budget is the financial support of the state, the socio-economic and other goals of the state are realized at the expense of budget funds, which requires the coordination of expenditures with the goals of sustainable development. Using funds from the state budget, it regulates, finances and supports the development of the most important areas and thus ensures sustainable economic development.

Taking into account any economic and social measures, the stage of sustainable economic development requires reliable financial support. It should also be noted that reforms without reliable financial capacity are unlikely to give the expected results. This indicates that the economic and social development of each country is characterized by the level of taxes and other obligatory payments to the state budget and extra-budgetary funds. In addition, it is known that the amount of tax revenue depends on the existing tax base and tax potential. Consequently, in order to ensure the necessary level of resource provision for sustainable development, an effective mechanism of budgetary and tax planning and forecasting must correspond to the sources and possibilities of mobilizing revenues to the central budget and local budgets. The income level of certain budgetary circles depends more on the direct tax base.

Correct and fair implementation of fiscal policy, which is an integral part of the economic policy of the state, can lead to the development of the economy of any country with limited natural resources, otherwise the economy of any country with rich natural resources will decline. For example, Japan, Sweden, Belgium, the Netherlands and a number of Western European countries have achieved high rates of economic development with very limited natural resources. However, most of the countries of the former USSR, as well as the countries of the East, despite their enormous natural resources, were unable to achieve rapid economic development in all spheres of the economy. While one of the main reasons for this is the shortcomings and shortcomings of tax legislation and tax policy, another reason is that the impact of the tax system and tax policy on economic development is not justified.

Distribution and redistribution of gross domestic product and national income through the state budget consists of two simultaneous, interrelated stages - the formation of budget revenues and the use of budget funds (budget expenditures). Thus, the revenues and expenditures of the state budget are formed, that is, expenses are carried out at the expense of revenues, and the fulfillment of functions, responsibilities and the implementation of the goals of the state as a whole is ensured by ensuring their implementation. Both income and expenses vary depending on the current socio-economic conditions. Here the state acts as a common subject from the point of view of the interests of society, influencing the regulation of socio-economic processes, taking into account the sustainable development of the economic system in the country, defending common interests in various aspects. From this point of view, the regulation of macroeconomic aspects in the national economy, the development of production and services and various forms of ownership, meeting the needs of the population, etc. makes the use of the state budget for the good of the country an objective necessity. Ultimately, all this is reflected in the budgetary and tax policy pursued in the country. For example, the fiscal policy of the Republic of Azerbaijan for 2019 supports various areas of income and expenditure. Thus, it is necessary to increase the share of non-oil revenues in GDP and budget revenues, agree on the basis for deducting personal income tax and contributions for compulsory state insurance, and apply a single simplified tax rate of 2% in the country. At the same time, in order to increase the level of tax collection, prevent tax evasion and reduce tax arrears, extend tax incentives for agricultural producers for the next 5 years to support the development of the non-oil economy and entrepreneurship in the form of dividends. Non-cash purchases of goods other than oil and gas to stimulate non-cash transactions in the field of exemption from income tax, long-term tax incentives for businesses for non-cash payments in retail and the public catering system, participa-

tion of manufacturers (individuals) in determining the real retail trade turnover, application of the principle reimbursement of part of the VAT paid to consumers, reduction of the "shadow economy" and economic recovery strengthening tax control measures over undocumented goods turnover, organizing tax-free income accounting and adjusting taxpayers' accounting data, distribution and redistribution of gross domestic product, national income, government regulation and stimulation of the economy, which is a source of financing of state socio-economic policy, control over its use in the process of formation and use of centralized financial funds, analysis of their revenues and expenditures by cities and regions, increasing the ratio of revenues from leasing state land to the budget, etc. directions were chosen as priorities.

Sustainable social policy, raising living standards, strengthening defense capabilities, ensuring reliable security, strengthening government care for the agricultural sector, improving the business environment, increasing production in the non-oil sector, strengthening the country's energy potential, especially renewable energy sources, improving budget spending, increasing transparency and others refers to the main expenditure items of the budget, each of which is important for sustainable socio-economic development [5; 6, pp. 132-175].

As in the developing and developed countries of the world, the private sector plays an important role in overcoming economic and social problems in the Republic of Azerbaijan. Thus, the role of the private sector in the formation of a fair competitive environment in the country, in providing the domestic market with goods and services, in meeting the needs of the population, in attracting labor and material resources is exceptional. At the same time, while business development in the private sector increases the tax potential of the region, tax incentives also stimulate the development of the private sector. These parameters show the relationship between business activity and tax potential, reaffirming that one is a motivating factor for the other. At the same time, in our opinion, in order to support the socio-economic development of the country's regions, increase the tax potential and the effectiveness of the results of ongoing reforms, it is advisable to implement the following [7, p. 112-136; 8, pp. 132-183]:

- better regulation and stimulation of private business in the regions, especially in the liberated Karabakh, by economic methods;
- strengthening the regulatory intervention of the state in economic processes and expanding the scope of the mechanism of state regulation of the market economy;
- further improvement of measures to create a fair competitive environment in the country, especially to achieve monopolization of production in the non-oil sector;
- to achieve an expansion of the tax base and an increase in tax revenues to the state budget by further improving the financial and credit, tax mechanism, tax rates, entrepreneurship and production in accordance with the economic potential of individual regions of the country.

Chart

Dynamics of changes in the GDP of the Republic of Azerbaijan in recent years (in billions of manats 1 USD=1.70 AZN)

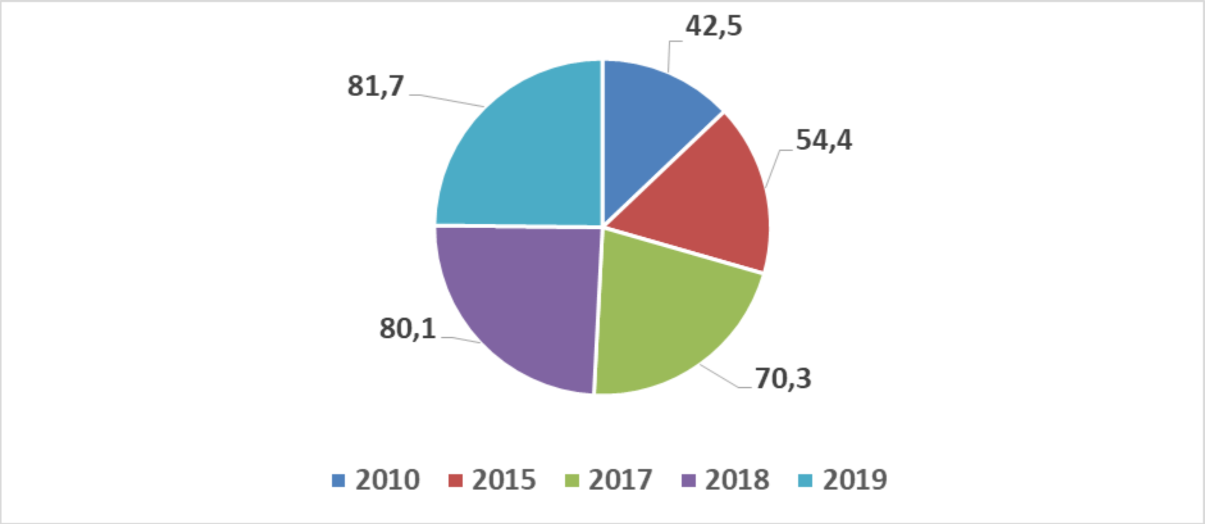

In recent years, dynamic changes have been observed in the GDP of the Republic of Azerbaijan. For example, the country's GDP in 2010 was 42.5 billion manat, in 2018 - 80.1 billion manat, in 2019 - 81.7 billion manat. The analysis shows that in recent years, the country's GDP has been growing as a result of the development of national economic sectors (Chart 1). Strengthening the tax potential of the regions of Azerbaijan and the dynamics of tax revenues in the state budget, with the development of business in the country, depends on a number of other factors. In this connection, the development of business in the country, the annual improvement of tax legislation in accordance with the economic environment and the level of development, the restriction of foreign interference in the activities of the state, the activity of the taxpayer. Of course, the continuation of such reforms will stimulate the development of the private sector at the expense of creating a favorable business environment, which, in turn, will stimulate the activity of taxpayers at the expense of increasing their efforts. In the whole system of macroeconomic indicators, which reflects the level of development of the state, also indicates a certain influence on the level of development of tax potential. Also, taking into account the direct impact of economic activity on the development of the tax base and budget revenues in the country, it is important to study the impact of gross domestic product (GDP), which is a key macroeconomic. This testifies to the purposefulness of the analysis of the impact of GDP on the tax base [9, p. 104-132].

It should be noted that the change in prices in the real sector of the economy in relation to the demand and the proposal has an impact on the self-sufficiency of production and sales (occurs at different times). In turn, these processes change the structure of tax payments by individual types of taxes. In addition, the inflationary process in the country has a definite impact on the size of taxes, contributing to the budget, affecting growth and falling prices.

Research and analysis show that recently both regional and general economic and social development has accelerated in our country, the business environment and competitiveness have improved, effective employment has been ensured, and so on. Comprehensive measures are being implemented in the following areas: However, despite many reforms, the movement of fixed financial capital in the country is still concentrated mainly on the Absheron Peninsula and, to some extent, in large cities. Such factors indicate the weak development of financial and market infrastructure and the banking sector in the regions due to the concentration of funds in the capital. This, in turn, makes the objective need for an individual approach to assessing the tax potential of individual regions.

Therefore, the main condition for assessing the tax potential of the country and calculating the tax base on this basis is to ensure the formation of a system of indicators of regional and sectoral factors affecting development trends and prospects of the macroeconomic situation, as well as the actual structure of financial flows.

In this case, it is necessary to take into account the factors influencing the system of indicators necessary to determine the tax potential. According to their list to:

- the role of the region in the country's economy when calculating the general economic system of the country, including the tax potential of the region;
- conducting specializations in different sectors of the economy, taking into account the optimal location and operational characteristics of the sectors;
- the ratio of the region's population to the population living in cities, i.e. determination of the coefficient of urbanization;
- the share of the region in GDP and the volume of gross domestic product at the regional level;
- volume and share of industrial products in the region;
- the financial and economic situation of the main economic entities of the region, including the interest rate of enterprises operating at a profit or loss;
- the state and dynamics of wages in the region (it should be borne in mind that information on wage arrears makes it possible to determine the share of income tax in budget revenues);
- collection of information about taxpayers in the region;
- the share and volume of exports at the regional level;

Result. Finally, it can be noted that the materials obtained as a result of the analysis serve as a database for calculating the gross income, economic, financial and tax base in the regions. This database helps to improve the accuracy of forecasts in this area, providing an idea of economic growth in individual regions and the possibility of increasing tax revenues accordingly. These indicators play a special role in forecasting revenues and expenditures of the state budget. Such a system of indicators also makes it possible to objectively assess financial opportunities in various sectors of the national economy and regions, determining the interdependence of tax potential and macroeconomic factors.

Thus, studying financial and budgetary issues that are sources of financing for sustainable development and assessing the tax base also allows clarifying financial opportunities, which is very important for sustainable economic development. In fact, the basis for ensuring sustainable development is a certain financial position, which requires an assessment of financial and budgetary possibilities. At the same time, ensuring sustainable development with fiscal potential creates a certain circle. That is, these two directions complement each other and support it. All this means that, despite the need for rich financial and budgetary resources, including a large tax potential, to ensure sustainable development, sustainable economic development, in turn, provides a larger and more stable financial support.

Every economic and social measure requires sustainable financial security. Research shows that reforms without reliable financial sources do not produce the expected results. At the same time, the sustainable economic development of any country is determined, among other things, by the amount of taxes and other obligatory payments to the state budget and off-budget funds. At the same time, to ensure the required level of resource provision for sustainable economic development, the system of budgetary and tax planning and forecasting transfers revenues to the state budget, local budgets, off-budget state funds, etc., should be based on the possibilities of sending and collecting. The level of income depends more on the base of direct taxation and the number of tariffs.

From this point of view, in order to ensure sustainable economic development in the country, development, improvement and stimulation of production, it is advisable to implement the following measures through the budget and tax mechanism:

- given the high risks of our time, the state will continue to focus on capital investments in the development of production in the country;
- continuing the practice of creating joint ventures and ensuring their development with the effective use of investments of foreign investors in order to ensure sustainable development;
- use of investments and tax credits to ensure the development of small manufacturing enterprises;
- exemption of newly created small industrial enterprises from tax payments for a period of at least five years;
- attraction of small manufacturing enterprises to the payment of income tax at a rate of 10-15% in a differentiated form depending on the regions of the country for three years in five years;
- general control by tax or other authorities over the activities of small industrial enterprises during the period of application of tax incentives, but the suspension of inspections.

References

1. Aliev A.A. World economy: problems of the present / A.A. Aliev, A. Sh. Shakaraliev, I. Dadashov - Baku, 2003 .-- 455 p.

2. Mamedov S.M. Finance / S.M. Mamedov. - Baku: Azerneshr, - 1997, - 428 p.

3. Abbasov A.F. The role of financial policy in ensuring the economic security of the state // - Baku: magazine "Finance and accounting", - 2002. № 5, - p. 9-15.

4. Abbasov A.Kh. Formation of the financial market in Azerbaijan and the problems of the financial and credit system in a market economy / A.Kh. Abbasov. - Baku, 2003 .-- 364 p.

5. Atashov B.Kh. Financial theory. / B.Kh. Atashov, N.A. Novruzov, E.A. Ibrahimov - Baku: Cooperation, - 2014 .-- 648 p.

6. Guliev F.T. Nation and state incomes / F.T. Guliev. - Baku, 2004 .-- 328 p.
7. Atakishiev M.S. Azerbaijan on the way of socio-economic progress / M. Atakishiev. - Baku, 2005 .-- 262 p.
8. Aliev Y.K. Problems of the formation of a market mechanism in the economy of Azerbaijan / U.G. Aliev. - Baku, 2000 .-- 345 p.
9. Sadygov M.M. Problems of Determining the Main Directions of the State Debt Policy in the Formation of Financial Potential / M.M. Sadigov. - Baku, 2003 .-- 150 p.

ნაზირა კაკულია
ირმა ტყემალაძე

სახელმწიფო პოლიტიკა და დასაქმების ტრანსფორმაციის პერსპექტივა საქართველოში

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის ფორმირების თანმდევი და პანდემიური კრიზისისგან გამოწვეული ცვლილებების ზეგავლენა შრომის ბაზარზე, კერძოდ, დასაქმების ფორმების ტრანსფორმაციის პროცესი, გაანალიზებულია დასაქმების ფორმების ტრანსფორმაციაზე საპასუხო ღონისძიებები, გამოყოფილია დასაქმების პოლიტიკის ეტაპები საკვლევი პერიოდისათვის, დასაბუთებულია სტანდარტული და არასტანდარტული დასაქმების ფორმების სიმბიოზური განვითარებისათვის საჭირო დასაქმების პოლიტიკის განხორციელების აუცილებლობა.*

საკვანძო სიტყვები: *დისტანციური დასაქმება, სახელმწიფო პოლიტიკა, დასაქმების ფორმების ტრანსფორმაცია, ეკონომიკური განვითარება.*

შესავალი

საქართველოში არსებული შრომის ბაზრის მდგომარეობის შესწავლამ გამოავლინა სხვადასხვა პრობლემები – უმუშევართა დიდი რაოდენობა, პასიური სამუშაო ძალა, არაეფექტიანი დასაქმების მაღალი დონე, ზეგანაკვეთური შრომის დიდი წილი, არაფორმალური სექტორის ჯერ კიდევ დიდი მასშტაბები და მასთან დაკავშირებული გამოწვევები, სახელფასო უთანასწორობა, დასაქმების არასტანდარტული ფორმების განვითარების რევოლუციური ბუნება, დასაქმების სტანდარტული ფორმების ტრანსფორმაციული პროცესის დაუგეგმავი ხასიათი. გადასაჭრელი საკითხების ერთობლიობა ნათლად მიუთითებს შრომის ბაზრის თვითრეგულირების უნარის შეზღუდულობაზე და სახელმწიფოს წინაშე სრული, ეფექტიანი, თავისუფლად არჩევადი სამუშაო ადგილებისა და ღირსეული დასაქმების შესაძლებლობების შექმნის ამოცანას აყენებს.

კვლევის მეთოდოლოგია. საკითხის შესწავლის პროცესში გამოყენებულია სამეცნიერო აბსტრაგირების, სისტემური სინთეზისა და ანალიზის ინსტიტუციური მიდგომები, სტრუქტურულ-ფუნქციური ანალიზი, ლოგიკურისა და ისტორიულის ერთიანობის, ევრისტიკული მეთოდები. მონაცემთა ბაზად გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (Geostat), ევროსტატის (Eurostat), შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO), საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (IMF), ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის (EBRD) ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები.

ძირითადი შედეგები/დისკუსია

მიუხედავად იმისა, რომ გეგმიური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გაცხადებიდან ორ ათეულ წელზე მეტია გასული, მისი თავისებურებები ჯერ კიდევ ინერციით მიყვება ტრანსფორმაციის პროცესს. მანამდე არსებული სრული დასაქმების ნაცვლად გაჩენილი უმუშევართა დიდი ნაკადის შეჩერება და ეფექტიანი დასაქმების მიღწევა ჯერ კიდევ გამოწვევად რჩევა ქართული ეკონომიკისთვის. რეფორმების განხორციელების ხარისხი დიდწილადაა დამოკიდებული ქვეყანაში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ წინაპირობებზე , რაც არახელსაყრელი იყო ჩვენს შემთხვევაში, ამიტომ ტრანსფორმაციის პროცესი დროში საკმაოდ გაიწელა და დღემდე გრძელდება.

თუ ამ პერიოდიდან გამოვყოფთ შრომის ბაზრის ტრანსფორმაციულ ციკლებს, დასაქმების სისტემის ტრადიციული სუბიექტების ეკონომიკური სტატუსის შეცვლის ეტაპი, ინსტიტუციურ-დეკლარაციული, შოკისა და ადაპტაციის ეტაპები უკვე გავლილია. მეტ-ნაკლებად ჩამოყალიბდა დასაქმების საბაზრო სისტემის ინსტიტუციური, ეკონომიკური და სოციალური წინაპირობები. გატარებული ღონისძიებები შეძლებისდაგვარად ინტენსიურად ხორციელდებოდა, თუმცა ცალკე შესაფასებელია მათი სისტემატურობის ხარისხი. 2001 წელს მიიღეს კანონი დასაქმების შესახებ, რითაც ძალადაკარგულად გამოცხადდა 1991 წელს მიღებული კანონი **(კანონი №1084–Iს, 2001).** კანონში სახელმწიფო ორგანოების უფლებამოსილება მრავალასპექტიანად არის წარმოდგენილი, განსაზღვრულია დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის (შეიქმნა დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის გაუქმების შემდეგ) საქმიანობის პრინციპები, სავალდებულო ხდება უმუშევრობის შემწეობის მიმღებთა ელექტრონული ბაზის წარმოება **(კანონი №1084–Iს, 2001).**

ცვლილებების მორიგი ეტაპი 2004 წლიდან იწყება, აღნიშნულ წელს გაუქმდა 2002 წლის საქართველოს პრეზიდენტის №402 ბრძანებით შექმნილი დასაქმების სახელმწიფო სამსახური და მის ნაცვლად შეიქმნა სოციალური დახმარებისა და დასაქმების სახელმწიფო სააგენტო **(კანონი №959, 2004).** 2004-2005 წლებში განხორციელდა უმუშევართა მომზადება-გადამზადების პროგრამა.

2004-2005 წლები უფრო მეტად **ინსტიტუციური ცვლილებების ეტაპია,** ასევე მცდელობაა დასაქმების აქტიური და პასიური პოლიტიკის დაბალანსების. 2003 წლიდან საერთაშორისო განვითარების სააგენტომ (IDA), რომელიც მსოფლიო ბანკის ერთ-ერთი ინსტიტუტტია და გასცემს გრძელვადიან, შეღავათიან სესხებს, დაადგინა, რომ სესხის მიღების წინაპირობა ქვეყანაში ბიზნესის დასაწყებად საჭირო დროისა და ხარჯების შემცირებაა (EBRD & The World Bank, 2006). მათ მიერ შემუშავდა ინდექსი, რომელიც ქვეყნების საერთო ქულას ათი ინდიკატორის მიხედვით ითვლიდა, მათ შორის იყო სამსახურიდან დათხოვნისა და აყვანის სიმარტივე. 2005 წლიდან ამ უკანასკნელის ნაცვლად გამოიყენებოდა "თანამშრომელთა დასაქმების ინდიკატორი" (Employing Workers Indicator), რომელიც თავისი არსით უფრო ხარისხობრივ პარამეტრებზე აკეთებდა აქცენტს **(The World Bank,2008).** აქედან გამომდინარე, ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკა და მათ შორის, დასაქმების პოლიტიკაც მომდევნო პერიოდში მთლიანად აეწყო ამ პირობების დაკმაყოფილებაზე. ქვეყანაში დაიწყო **შრომის ბაზრის სრული ლიბერალიზაციის ეტაპი.** 2006 წელს მიღებულ იქნა ახალი შრომის კოდექსი, პარალელურად გაუქმდა კანონი „დასაქმების შესახებ", „კოლექტიური ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების შესახებ", „კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების შესახებ" **(კანონი №3112, 2006).**

2007 წლიდან დასაქმების პოლიტიკა მთლიანად არის ორიენტირებული მომსახურების სფეროს განვითარების გზით დასაქმების ზრდისკენ. ამის დადასტურებაა საქართველოს მთავრობის დადგენილება „დასაქმების პროგრამა 2007: დასაქმება მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებით" (**დადგენილება №110, 2007**). პროგრამის მიზანი იყო ტურიზმის სფეროს მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის საკრედიტო რესურსებზე ხელმისაწვდომობა, რათა ამ სფეროებში გაზრდილიყო დასაქმებულთა რაოდენობა.

2013 წლის ივნისში კიდევ ერთხელ შეიცვალა შრომის კოდექსი, ამჯერად იგი უფრო მეტად დასაქმებულზე ორიენტირებულ კანონად იქცა. კოდექსმა გაითვალისწინა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის რეკომენდაციები.ამავე დროს მოხდა შრომის ბაზრის მართვის საინფორმაციო სისტემის ფორმირება, რომელიც წარმოადგენს ინტეგრირებულ ვებ-პორტალს (www.worknet.gov.ge)"(**დადგენილება №732,2014**).

2014 წელს დამტკიცდა დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო მომსახურების Twinning-ის ინსტიტუციური და ადამიანისეული რესურსების შესაძლებლობების შესახებ ევროკავშირის პროგრამა „დასაქმების ხელშეწყობის მომსახურების შესაძლებლობათა განვითარება საქართველოში". აღნიშნულ წელს ხელი მოეწერა ასოცირების ხელშეკრულებას, რომლის მეთოთხმეტე თავი ეძღვნება დასაქმების საკითხებს, განსაკუთრებით კი უსაფრთხო გარემოს სამუშაო ადგილებზე და დისკრიმინაციას. 2015-2018 წლის სტრატეგიაში სწორედაც რომ გათვალისწინებულია შრომის უსართხოების საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვა, რომელიც საბოლოოდ უზრუნველყოფს სამუშაო ადგილზე ტრამვების შემცირებას, შრომის პირობების ხარისხის ამაღლებას, უბედური შემთხვევების რისკებს თავიდან აცილებას. 2015 წელს საქართველოს მთავრობის N38 დადგენილებით დამტკიცდა „შრომის პირობების მონიტორინგის სახელმწიფო პროგრამა" (**დადგენილება N38, 2015**), რომლის მიხედვითაც განისაზღვრა პროგრამის მიზანი და ამოცანები. პროგრამის მიზანია, დაეხმაროს დამსაქმებელს შექმნას უსაფრთხო და ჯანსაღი სამუშაო გარემო. ამავე წელს ჩატარდა შრომის ბაზრის მოთხოვნის კომპონენტების პირველი პილოტური კვლევა (**განკარგულება №2420, 2014**), მოთხოვნის კომპონენტების კვლევის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენდა უცხოური სამუშაო ძალის საქართველოში დასაქმების ტენდენციების კვლევა (შრომის ბაზრის მოთხოვნების კოპონენტების კვლევა, შრომის, ჯანმრთელობის და სოციალური დაცვის სამინისტრო, 2015). კვლევიდან გამოიკვეთა საინტერესო ტენდენცია – პოზიციები, რომელსაც ისინი იკავებენ, პროფესიულ ან საშუალო განათლებას ითხოვს, მაგრამ მათ აქვთ ამ კონკრეტული სამუშოების შესასრულებლად საჭირო უნარ-ჩვევები, რაც ადგილობრივ სამუშაო ძალას არ გააჩნია. 2016 წელს ჩატარდა „ახალგაზრდების დამოკიდებულებების, მოტივაციისა და დასაქმების სტრატეგიების შესწავლა" (www.lmis.gov.ge), რომელიც საკმაოდ ფართო და მრავალმხრივ ინფორმაციას იძლევა მოცემული სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფის დასაქმების პერსპექტივების დადგენის და სამოქმედო გეგმის დასახვის თვალსაზრისით.

საქართველოს შრომის ბაზარზე არსებული ინსტიტუციური ცვლილებების ფონზე ნათელი ხდება, რომ მაღალი უმუშევრობის, არაეფექტიანი დასაქმების, არაფორმალური დასაქმების პრობლემის მოგვარება დასაქმების აქტიური პოლიტიკის გატარების გარეშე ვერ მოხერხდება. ზემოაღნიშნული გარემოებები საფუძვლად დაედო 2016 წელს დამტკიცებულ ორ მნიშვნელოვან დოკუმენტს: „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ" (**დადგენილება №167,2016**) და „შრომის ბაზრის ანალიზისა და

საინფორმაციო სისტემის დანერგვისა და განვითარების სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“ **(დადგენილება №68, 2016).**

შრომის პირობების რეგულირების მიზნით 2018 წელს შემუშავდა საქართველოს კანონი „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ (კანონი 4283-IIს, 2018), „რომელიც პირველ ეტაპზე მომეტებული საფრთხის შემცველ ობიექტებზე ინსპექტირების განხორციელების სავალდებულო მანდატს აწესებდა, ხოლო 2019 წლის ცვლილებების შედეგად, შრომის უსაფრთხოების კანონს ორგანული კანონის სტატუსი მიენიჭა, რომლის მიხედვითაც შრომის ინსპექციის მანდატი გაიზარდა, რაც ზედამხედველი უწყების მიერ დღე-ღამის ნებისმიერ დროს, წინასწარი შეტყობინების გარეშე ინსპექტირების განხორციელების უფლებას გულისხმობს“ **(დადგენილება №668, 2020).**

2019 წელს დამტკიცდა სსიპ დასაქმების ხელშეწყობის სააგენტოს დებულება (https://matsne.gov.ge,2019). მისი ფუნქციები და უფლებამოსილებები საკმაოდ ფართოა, მოიცავს საშუამავლო მომსახურების გაწევას, ვაკანტური სამუშაო ადგილების რეგისტრაციას, სამუშაო ძალის შესახებ სტატისტიკური და ხარისხობრივი ინფორმაციის შეგროვებას, საზღვარგარეთ საქართველოს მოქალაქეების ლეგალურად დასაქმების ხელშეწყობას, თანამშრომლობას დამსაქმებლებთან, მათ გაერთიანებებთან, კერძო სააგენტოებთან და სამუშაო ძალასთან. ამ უკანასკნელთათვის შემუშავდა საკონსულტაციო მომსახურების გაწევა, პროფესიული მომზადება-გადამზადების ღონისძიებათა ორგანიზება, ფორუმების ორგანიზება, საქართველოში დაბრუნებული შრომითი მიგრანტების დასაქმების ხელშეწყობა. ასევე აღნიშნულ ღონისძიებებთან დაკვშირებული სამართლებრივი ბაზის რეგულირებისა და კანონმდებლობის სრულყოფის მიზნით მომზადდა წინადადები. სააგენტო ფუნქციონირებას იწყებს 2020 წლიდან და ფაქტობრივად დასაქმების სფეროში არსებული ნებისმიერი საკითხების მოგვარების ფუნქციას იღებს.

ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველსაყოფად საკანონმდებლო დონეზე მიმდინარეობს აქტიური სამუშაოები. კერძოდ, მიღებულია „საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლის ეროვნული სტრატეგია“ (დადგენილება N662, 2019) და „დასაქმების ხელშეწყობის მომსახურებათა განვითარების 2020 წლის სახელმწიფო პროგრამა“ **(დადგენილება N665, 2019).** ამ მნიშვნელოვანი დოკუმენტით გაცხადებულია სახელმწიფოს მიზნები დასაქმების სფეროში, განსაზღვრულია გრძელვადიანი მოქმედების გეგმა, მისი ეფექტიანი განხორციელება სამომავლოდ ხელს შეუწყობს გამოწვევების გადალახვას.

2020 წელს მიღებულ იქნა ახალი კანონი „დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ“ „ეს კანონი აწესრიგებს დასაქმების ხელშეწყობასთან დაკავშირებულ სახელმწიფო საქმიანობას, განსაზღვრავს შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკისა და დასაქმების ხელშეწყობის საკითხებზე პასუხისმგებელ ინსტიტუტებს“ **(კანონი 6819-რს,2020).** მომდევნო წელს კი ამ მიმართულების გაძლიერების მიზნით დამტკიცდა „დასაქმების ხელშეწყობის მომსახურებათა განვითარების 2021 წლის სახელმწიფო პროგრამა“ **(დადგენილება N2, 2021).**

მიმდინარე ეტაპზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა შრომის კანონთა კოდექსში, იგი უფრო მეტად არის ორინტირებული დასაქმებულთა უფლებების დაცვაზე. დასაქმებულთა უფლებების დაცვის მხრივ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა ზეგანაკვეთური შრომის აღრიცხვის მოწესრიგების საშუალებით. „დამსაქმებელი ვალდებულია სამუშაო დღეს წერილობით ან/და ელექტრონულად აღრიცხოს დასაქმებულთა მიერ ნამუშევარი დრო და სამუშაო დროის (ნამუშევარი საათების) აღრიცხვის ყოველთვიური დოკუმენტი გააცნოს დასაქმებულს, გარდა იმ

შემთხვევისა, როდესაც, სამუშაოს ორგანიზების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ეს შეუძლებელია. დამსაქმებელი ვალდებულია სამუშაო დროის (ნამუშევარი საათების) აღრიცხვის დოკუმენტი შეინახოს 1 წლის განმავლობაში“**(ბრძანება №01-15/ნ, 2021).**

დასკვნა

როგორც ვხედავთ, 2018 წლიდან ქვეყნის შრომის ბაზრის პოლიტიკის ღონისძიებები სრულად არის ორიენტირებული ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფისათვის საჭირო პირობების შექმნაზე, ამ ეტაპზე რთულია შედეგების შეფასება, თუმცა 2019-2020 წლების სტატისტიკურ მონაცემებში იკვეთებოდა გაუმჯობესებული მდგომარეობა, რაც სავარაუდოდ გაგრძელდებოდა მომდევნო წლებშიც, რომ არა პანდემიური კრიზისი.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ შრომის ბაზრის პოლიტიკა სხვა პოლიტიკასთან შედარებით თავისი ბუნებით არის უფრო „მგრძნობიარე“. ამიტომ ცალსახად არჩევა მსოფლიო ბანკისგან აქცენტირებული დეფორმაციული (distortionist) მოდელის ან პირიქით შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის პრიორიტეტმინიჭებული ინტერვენციულის („interventionist“), არ მიგვიყვანს იმ შედეგამდე, რაც, შესაძლოა, სხვა ქვეყნებში მიღწევადი გახდა. ჩვენი აზრით, რეკომენდირებულია უფრო შუალედური მიდგომის გამოყენება, რომელიც შრომის ბაზრის პოლიტიკას განიხილავს საერთო ეკონომიკური პოლიტიკის ჩარჩოში, ხოლო ეკონომიკური რეფორმების საბოლოო მიზანი არა მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის მაღალი მაჩვენებელი, არამედ მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებაა. დასაქმების პოლიტიკის შესწავლით ნათელი გახდა, რომ ბოლო პერიოდის კურსი რეალურად ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფისაკენ არის მიმართული, ამავე დროს ტარდება კომპლექსური ღონისძიებები შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობის გაჯანსაღებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

კაკულია ნ. (2019). „საქართველოს ინსტიტუციური გარემოს შეფასება WGI ინდიკატორების მიხედვით და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე“. ჟურნალი *„ეკონომისტი“*, #2. გვ. 77-79.

კაკულია ნ., ჩიქობავა მ. (2017). „ეკონომიკური კრიზისის თეორიების შედარებითი ანალიზი“, აკადემიკოს ა. გუნიას დაბადებიდან 50-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი *საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალათა კრებული*, გვ.177-187.

ლობჟანიძე მ. (2022). „COVID-19 პანდემიის გავლენა სასწავლო მიგრაციაზე და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები“., ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის 100 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“.

პაპავა ვ. (2020). “კორონომიკა და თვისებრივად ახალი ეკონომიკური კრიზისი”, რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი *„ეკონომიკა და ბიზნესი“*, ტომი XII, N2, გვ. 13-17.

შრომის ბაზრის მართვის საინფორმაციო სისტემა – „უნარებზე საწარმოთა მოთხოვნის კვლევა“, 2020.

ტუხაშვილი მ. (2021). „ჰერეთის მოსახლეობა: დინამიკა და ეთნოსტრუქტურა“, ჟ. მიგრაცია, №10.

ცარციძე მ. (2019). „ეფექტიანი დასაქმება – ადამიანის კეთილდღეობისა და ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი საქართველოში“, ჟურნალი *„ეკონომისტი“*, #2, გვ. 82-97.

Chassamboullia, A., Fontaineb, I., Gomesc, P. (2020).„How important are worker gross flows between public and private sector?“*p. 1-10*

European Commission. “Eurostat regional yearbook”. Luxembourg: Publications Office of the European Union (2021): 66-81.

European Council.“European Neighbourhood Policy Annual report – Georgia”. (2011):8-15.

Fetzer, Thiemo., Hensel, Lukas., Hermle, Johannes., Roth, Christopher. “Coronavirus Perceptions And Economic Anxiety”, *forthcoming at Review of Economics and Statistics.*(2020):13-35.

ILO, “The role of digital labour platformes in transforming The world of work”,*World Employment and Social Outlook,* (2021):10-12.

Nazira Kakulia
Irma Tkemaladze

STATE POLICY AND EMPLOYMENT TRANSFORMATION PERSPECTIVEIN GEORGIA

Summary

As we can see, since 2018, the measures of the country's labor market policy have been fully focused on creating the necessary conditions for ensuring effective employment, at this stage it is difficult to evaluate the results, although the statistical data of 2019-2020 showed an improved situation, which would probably have continued in the coming years as well, if not for the pandemic crisis.

In conclusion, it can be said that labor market policies are more "sensitive" in nature than other policies. Therefore, choosing the distortionist model emphasized by the World Bank or the interventionist model prioritized by the International Labor Organization will not lead us to the results that may have been achieved in other countries. In our opinion, it is recommended to use a more intermediate approach, which considers the labor market policy in the framework of the general economic policy, and the final goal of economic reforms is not only a high rate of economic growth, but also an increase in the well-being of the population. By studying the employment policy, it became clear that the course of the last period is actually aimed at providing effective employment, at the same time, complex measures are being taken to improve the current situation in the labor market.

Key Words:*Remote employment, State employment policy, Economic development, Transformation of employment forms.*

დალი მაგრაქველიძე

ინოვაციურ საინვესტიციო პროექტები და ვენჩურული კაპიტალის მნიშვნელობა მათ დაფინანსებაში

ანოტაცია.*ინოვაცია ეკონომიკური პროგრესის მამოძრავებელია, მას სარგებელი მოაქვს მომხმარებლის, ბიზნესისა და მთლიანად ეკონომიკისათვის. ინოვაციის ერთ-ერთი მთავარი სარგებელი არის მისი წვლილი ეკონომიკურ ზრდაში. მარტივად რომ ვთქვათ, იგი ნაკლები მასალისა და რესურსის დანახარჯით მეტი პროდუქციის გამოშვების შესაძლებლობას იძლევა. რაც, თავის მხრივ, იწვევს ეკონომიკურ ზრდას. ინოვაციური პროექტების დაფინანსების მთავარი პრობლემა არის უკან დაბრუნების (უკუგების) მაღალი რისკი და ხანგრძლივი ანაზღაურება. ამ პროექტების უმეტესობას არ აქვს საკმარისი საგარანტიო სახსრები, მათი რესურსები შეზღუდულია და მხოლოდ*

საკუთარი იდეები და ტექნოლოგიები წარმოადგენს მათ ხერხემალს. ინოვაციური პორექტების მაღალრისკიანობიდან გამომდინარე დასაფინანსებლად აუცილებელია ვენჩურული კაპიტალის გამოყენება.

საკვანძო სიტყვები: *ვენჩურული კაპიტალი, ვენჩურული ბიზნესი, ინოვაცია, „სიკვდილის ხეობა“.*

შესავალი

დღევანდელ მსოფლიოში მოსახლეობის ზრდასთან ერთად, ადამიანთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში სულ უფრო იზრდება ტექნოლოგიური ინოვაციების როლი, რადგან მათი მეშვეობით იცვლება მსოფლიო ეკონომიკა, რაც ხელს უწყობს ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდას.

ინოვაცია შეიძლება მარტივად განიმარტოს როგორც ახალი იდეა, გამოგონება, რომელიც მანამდე არარსებობდა ბუნებაში, თუმცა ინოვაციად ხშირად მიიჩნევა საუკეთესო გადაწყვეტილებების გამოყენებაც, რომლებიც პასუხობენ ახალ მოთხოვნებს.

ინვესტიციები ინოვაციებში უაღრესად აქტუალური პრობლემაა, რადგან ინოვაციურ პროექტებში ინვესტიციების მოზიდვა გართულებულია დაბანდებათა გრძელვადიანი ხასიათისა და პირველ ეტაპზე უკუგების არარსებობის გამო, ასევე შედეგის მიუღებლობის რისკით. აღნიშნულმა გარემოებამ ვენჩურული (სარისკო) ბიზნესის განვითარებას შეუწყო ხელი.

* * *

ვენჩურული ბიზნესი გულისხმობს ახალი იდეების, პროგრესული სამეცნიერო-ტექნიკური დამუშავებების დაფინანსებასა და მათ დაყვანას გაყიდვისთვის მიზანშეწონილ დონემდე, ანუ **კომერციალიზაციას.** ვენჩურული ბიზნესი საჭიროებს დიდ ცოდნას, დიდ ფულსა და დიდ გარჯას, მაგრამ წარმატების შემთხვევაში იგი უზარმაზარი მოგების მომტანია.

ჩვენს ქვეყანაში ბიზნესის ეს სახეობა ჯერჯერობით ფაქტობრივად არ არსებობს, ვინაიდან, არ გაგვაჩნია ახალ ტექნოლოგიებთან და სარისკო ინვესტიციებთან მუშაობის გამოცდილება, აგრეთვე, ფინანსური ინფრასტრუქტურა. ინოვაციური პროექტების დაფინანსების მთავარი პრობლემა არის უკან დაბრუნების (უკუგების) მაღალი რისკი და ხანგრძლივი ანაზღაურება. ამ პროექტების უმეტესობას არ აქვს საკმარისი საგარანტიო სახსრები, მათი რესურსები შეზღუდულია და მხოლოდ საკუთარი იდეები და ტექნოლოგიები წარმოადგენს მათ ხერხემალს. ამგვარი საწარმოების დაფინანსების პრობლემამ ეკონომიკაში მიიღო „სიკვდილის ხეობის“ ცნება. ეს გამოიხატება იმით, რომ პროდუქტის პროექტის ნაწილსა და მის ბაზარზე გაშვებას შორის დიდი ხნის განმავლობაში წარმოიშვა პრობლემები დაფინანსების მხრივ, რაც იწვევს ფულადი სახსრების დიდ ხარვეზებს და, შედეგად, გადახდის უუნარობას, რაც საფრთხეს უქმნის პროექტის არსებობას [1].

"სიკვდილის ხეობის" წარმოქმნის მიზეზი ინვესტორებისა და ბიზნესმენთა (დეველოპერების) განსხვავებული მიზნებია: პირველები მიისწრაფვიან სწრაფი მოგების მიღებისაკენ, ხოლო მეორენი ორიენტირებულნი არიან სამეცნიერო შედეგის მიღებაზე. პრობლემა იწყება პროექტის ეტაპიდან კომერციული განვითარების ეტაპზე გადასვლის მომენტში. ამ დროს დიდი გაურკვევლობა ჩნდება და ყველა სახის რისკი მყისიერად იზრდება, რაც მნიშვნელოვნად ართულებს განსაკუთრებით აუცილებელი ინვესტიციების მოზიდვას.

ადრეულ ეტაპებზე ინოვაციური სტრუქტურის მხარდასაჭერად არსებობს სახელმწიფო დახმარების სხვადასხვა ინსტრუმენტები: სამეცნიერო და ტექნიკური სფეროში მცირე საწარმოების განვითარების ხელშეწყობის ფონდი, რეგიონული ინოვაციებისა და ტექნოლოგიური ცენტრები, ბიზნესინკუბატორები და ტექნოლოგიური პარკები.

ასევე შესაძლებელია ვენჩურული კაპიტალის მოზიდვა, ანუ კერძო ინვესტორების, მაგრამ რისკის მაღალი ხარისხის გამო მათ სჭირდებათ მოგების უზარმაზარი გამოქვითვა, ბიზნესის წილი და ა.შ. [2].

გამოიყოფა „ვენჩურული კაპიტალის ცნების ინტერპრეტირების ორგვარი მიდგომა: ამერიკული და ევროპული. „ვენჩურული კაპიტალის ცნების პირველადი შინაარსი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სიტყვა „ვენჩურის" (ინგლ. «venture») ეტიმოლოგიურ მნიშვნელობასთან, რომელიც, ერთი მხრივ, ნიშნავს საწარმოს და მეორე მხრივ – რისკს. „ვენჩურული კაპიტალის ცნების ამერიკულ ინტერპრეტირებას შეგვიძლია ვიწრო ვუწოდოთ. ასე მაგალითად, აშშ-ში ვენჩურულ კაპიტალში იგულისხმება მხოლოდ ის, რაც მოქმედებს მაღალტექნოლოგიური კომპანიის დამკვიდრების ადრეულ ეტაპზე. აშშ-ის ვენჩურული კაპიტალის ეროვნულმა ასოციაციამ (NVCA) შემდეგნაირად განმარტა „ვენჩურული კაპიტალის" ცნება: „კაპიტალი, უზრუნველყოფილია ამ სფეროს პროფესიონალებით, რომლებიც მენეჯმენტის განხრით ეხმარებიან კონკურენტუნარიან და მნიშვნელოვანი პოტენციალის მქონე ახალგაზრდა, სწრაფად განვითარებად კომპანიებს". ვენჩურული კაპიტალი მოიაზრება, როგორც პირდაპირი ინვესტირების სახეობა. ვენჩურული კაპიტალის ევროპული ინტერპრეტირება უფრო ფართოა.

ევროპაში აღნიშნულ ცნებაში მოიაზრება სააქციო ინვესტირებული ყველა სახეობა და ტიპი მცირე და საშუალო კომპანიების განვითარების ყველა ეტაპზე, რომლებიც იყენებენ მაღალ ტექნოლოგიებს და არ არიან წარმოდგენილი საფონდო ბირჟაზე. პირდაპირი ინვესტირებისა და ვენჩურული კაპიტალის ევროპული ასოციაციის (EVCA) განმარტების თანახმად, ვენჩურული კაპიტალი არის პროფესიული ფირმების მიერ შეთავაზებული სააქციო კაპიტალი. ავსტრალიელი ეკონომისტები ვენჩურულ კაპიტალს განიხილავენ, როგორც მაღალი რისკის მქონე კაპიტალს, რომლის ინვესტირება ხდება ახალ ან ახალგაზრდა, სწრაფი ზრდის პოტენციალის მქონე საწარმოებში მოგების მაღალი ნორმის მიღების მიზნით.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ზღვარი ვენჩურულ კაპიტალსა და პირდაპირ ინვესტიციებს შორის იმდენად პირობითი და ბუნდოვანია, რამდენადაც სქემატურია თვით კომპანიის განვითარების დონის სტადიებად დაყოფა. ნებისმიერი კომპანია, თუ ის არ იმყოფება გაკოტრების პირას, ასე თუ ისე ფიქრობს სამომავლო განვითარებაზე. აქედან გამომდინარე, ნებისმიერი ზომის ფირმა შეგვიძლია მივაკუთვნოთ „განვითარების სტადიაზე მყოფის კატეგორიას ან ბაზრის წილის გაზრდის ხარჯზე, ან დივერსიფიცირების ხარჯზე ახალი ბიზნესის შეძენის გზით, ან კონსოლიდაციის ხარჯზე". თითოეულ ამ შემთხვევაში სავარაუდოა გარე წყაროებიდან დამატებითი ფინანსური რესურსების მოძიების მოთხოვნის წარმოქმნა. უმრავლესობის აზრით, ვენჩურულ კაპიტალში აუცილებლად უნდა იგულისხმებოდეს ეკონომიკური სისტემების ინოვაციური განვითარების ფაქტორი, რომელიც წარმოადგენს სპეციალიზებული ინვესტორის ფინანსური სახსრებისა და ეკონომიკური შესაძლებლობების ერთობლიობას, მაღალი მოგების მიღებისა და დაბანდებული სახსრების ზრდის მიზნით მიმართულს. ჩამოვაყალიბოთ თვისებები, რომლებიც უფრო სრულფასოვნად ახასიათებს ვენჩურული კაპიტალის სპეციფიკას. ვენჩურული კაპიტალის სპეციფიკის განმსაზღვრელი ნიშან-თვისებების რიცხვს მიეკუთვნება:

- მაღალი მომგებიანობა მაღალი რისკის პირობებში;
- მისი ინვესტირებისას ინოვაციური ეფექტის წარმოქმნა;
- ინვესტირების სპეციფიკური სუბიექტები და ობიექტები.

ამდენად, ვენჩურული კაპიტალი წარმოადგენს საინვესტიციო რესურსს ინოვაციური საქმიანობის უზრუნველყოფისთვის.

ვენჩურული ინვესტირება წარმოადგენს განვითარების ადრეულ სტადიებზე მყოფი კომპანიის პირდაპირ კერძო დაფინანსებას. ანუ ვენჩურული ინვესტიციები – ეს არის პირდაპირი ინვესტიციების სპეციფიკური სახეობა (ევროპის რამდენიმე ქვეყანაში აღნიშნული ცნებები ურთიერთჩანაცვლებადია) და, შესაბამისად, აუცილებელია, გავმიჯნოთ ინვესტიციები ინოვაციურ საქმიანობისგან, რომელთათვისაც დამახასიათებელია დიდი განუსაზღვრელობა, მაგალითად, ინვესტიციებისგან სახელმწიფოს ფასიან ქაღალდებში. სწორედ ამიტომ მიზანშეწონილი იქნებოდა ინვესტირებადი კაპიტალის დაყოფა რისკის ხარისხის კრიტერიუმის შესაბამისად რისკის მინიმალური ხარისხის მქონე ინვესტიციებად, რისკის დაბალი ხარისხის მქონე ინვესტიციებად, რისკის საშუალო ხარისხის მქონე ინვესტიციებად და რისკის მაღალი, მაქსიმალური და კრიტიკული ხარისხის მქონე ინვესტიციებად.

ვენჩურული კაპიტალის განმასხვავებელ ნიშან-თვისებას, წარმოადგენს მისი გამოყენების სპეციფიკური სფერო. ვენჩურული კაპიტალის დაბანდება ხდება სამეცნიერო-ტექნოლოგიურ განვითარებაში, ინოვაციურ საქმიანობაში. მთლიანად ეკონომიკა ეფუძნება სამეცნიერო ცოდნის ერთობლიობას, ხოლო მისი ინოვაციური განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ ახალი სამეცნიერო ცოდნის და სამეცნიერო-ტექნიკური მიღწევების საშუალებით. კაპიტალის აღნიშნული სახეობა უნდა ხასიათდებოდეს ინოვაციური ეფექტების მიღების აუცილებლობით, რომლებიც წარმოაჩენს მის გავლენას სამეცნიერო-ტექნიკურ განვითარებაზე. ასევე აუცილებელია ხაზგასმით აღნიშნოს ვენჩურული კაპიტალის სინერგიული შემადგენელი ნაწილების არსებობა: პირველ რიგში, ფინანსური რესურსი (ფინანსური კაპიტალი) და, მეორე რიგში, ინვესტორის ეკონომიკური და ფიზიკური შესაძლებლობები (ადამიანური კაპიტალი).

განვიხილოთ საქართველოში ინოვაციური პროექტების დაფინანსების ტენდენციები. არსებული ფაქტორების სინერგიის შედეგად მიღებული კომპლექსური ფაქტორებიდან ერთ-ერთს წარმოადგენს ვენჩურული კაპიტალი, რომელიც ინოვაციურ მიმართულებასთან ერთად ითვალისწინებს ეკონომიკური სისტემების მომატებულ რისკებს, ეკონომიკური გარემოს არასტაბილურობას, ინოვაციების ციკლს, მეწარმეების რიგებში მმართველობითი უნარ-ჩვევების და საინვესტიციო პროცესის ცოდნის უკმარისობას. მის მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს ვენჩურული კაპიტალის ინოვაციური ხასიათი, რომელიც ეყრდნობა მიღწევებს მეცნიერების დარგში, ახალი ტექნოლოგიების სწრაფ ათვისებას და ეფექტურ მენეჯმენტს. ის ქვეყნები, რომლებიც დღეს აკონტროლებენ ახალი ტექნოლოგიების შექმნის პროცესს, ხვალ გააკონტროლებენ უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენებით შექმნილი პროდუქციის ბაზრებს. ამ პროცესის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეკონომიკურ შედეგს წარმოადგენს ლიდერი ქვეყნების სავარაუდო დომინირება მსოფლიოს ძირითად ბაზრებზე, ამ ბაზრებიდან პერიფერიული ქვეყნების (საქართველოს ჩათვლით) შეგნებული განდევნის თანხლებით. 2016 წლის 30 ოქტომბერს დაიდო გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციის (UNESCO) მიერ მომზადებული ანგარიში, სადაც მოცემულია ქვეყნების რეიტინგი მეცნიერებაზე და კვლევებზე დახარჯული თანხების მშპ-თან წილის მიხედვით. საქართველო ამ რეიტინგში რამდენიმე წელია საერთოდ არ

მონაწილეობს. საერთაშორისო ორგანიზაციის KNOEMA მონაცემებითკი სურათი შემდეგია (ცხრილი 1):

ცხრილი1

სხვადასხვა ქვეყნების დანახარჯები სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე

რეიტინგი	ქვეყანა	დანახარჯები (%)
1	ისრაელი	4,4
2	ფინეთი	3,88
3	სამხრეთი კორეა	3,74
4	შვედეთი	3,4
5	იაპონია	3,36
6	დანია	3,06
7	შვეიცარია	2,99
8	აშშ	2,9
9	გერმანია	2,82
10	ავსტრია	2,75
62	საქართველო	0,1

საქართველო ჩამორჩება არა მარტო პოსტსაბჭოური და ჩვენთან საერთო წარსულის მქონე მეზობლებს (სომხეთი, აზერბაიჯანი, მოლდოვა, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი), არამედ „მესამე სამყაროს“ წარმომადგენლებს – ტოგოს, კვიპროსსა და სხვა. ამიტომაც ქვეყნის ახალი იმიჯის შექმნის საკვანძო ფაქტორებად უნდა იქცეს სამეცნიერო და ინოვაციური საქმიანობის, განათლების, სამეცნიერო და ინფორმაციული ტექნოლოგიების გავლენის გაძლიერება ეკონომიკაზე, სახელმწიფოსა და საზოგადოებაზე და მათ მიერ ხარისხობრივად ახალი მახასიათებლების და ფუნქციონირების მექანიზმების შეძენა. არ შეიძლება არ გაითვალისწინო ეკონომიკაზე სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პოტენციალის ზეგავლენა, ვინაიდან მთლიანად ეკონომიკა ეფუძნება სამეცნიერო ცოდნას, ხოლო მისი ინოვაციური განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ ახალი სამეცნიერო ცოდნის და სამეცნიერო-ტექნიკური მიღწევების ხარჯზე. საქართველოს გააჩნია მნიშვნელოვანი სამეცნიერო ბაზა და მაღალკვალიფიციური კადრები, თუმცა ამავდროულად ამ ინოვაციური პოტენციალის ორიენტაცია წარმოებასა და საქმიანობის სხვა სფეროებში საკმაოდ სუსტია. საქართველო ვერ შეძლებს თავისი სამეცნიერო პოტენციალის შენარჩუნებას მისი ეროვნულ ეკონომიკასთან დაკავშირების გარეშე, ხოლო ეკონომიკა ვერ გახდება კონკურენტუნარიანი სამეცნიერო საყრდენის გარეშე.

დასკვნა

დღევანდელ მსოფლიოში მოსახლეობის რაოდენობის ზრდასთან ერთად, ადამიანთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში სულ უფრო იზრდება ტექნოლოგიური ინოვაციების როლი, რადგან მათი მეშვეობით იცვლება მსოფლიო ეკონომიკა და ხელს უწყობს ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდას. ინოვაციებში ინვესტიციების მოზიდვა აქტუალური პრობლემაა, ვინაიდან აღნიშნულ პროექტებს ახასიათებთ დაბანდებათა გრძელვადიანობა დასაწყის ეტაპზე უკუგების არარსებობა, ასევე მაღალია დაგეგმილის შედეგის მიუღებლობის რისკი.

ადრეულ ეტაპებზე ინოვაციური სტრუქტურის მხარდასაჭერად არსებობს სახელმწიფო დახმარების სხვადასხვა ინსტრუმენტი. ასევე შესაძლებელია ვენჩურული კაპიტალის მოზიდვა, ანუ კერძო ინვესტორების, მაგრამ რისკის მაღალი ხარისხის გამო მათ სჭირდებათ მოგების უზარმაზარი გამოქვითვა, ბიზნესის წილი და ა.შ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Lee Ch. Lee A., Lee Jh. 2010, Handbook of Quantitative Finace and Risk Management, Springer,
2. Dzhamalov U. I., 2012, Attraction of investments into regions, M: Young scientist, No. 5.
3. Султанов И. А. Инновационное направление инвестиций. http://projectimo.ru/upravlenie-investiciyami/investicii-v-innovacii.htm
4. Андреева Т., Грибинча А. Проблемы привлечения инвестиций в инноваций как фак-торэкономического роста государства.
http://studiamsu.eu/wpcontent/uploads/28.-p.173-177.pdf

Dali Magrakvelidze

BANKRUPTCY AND ITS PREDICTION USING PROBABILISTIC MODELS

Summary

Innovation is the driver of economic progress, it benefits the consumer, the business and the economy as a whole. One of the main benefits of innovation is its contribution to economic growth.

Despite their great economic importance, investing in innovation is a highly pressing problem, because it is difficult to attract investment in innovative projects due to the long-term nature of the investment and the lack of returns in the first stage, as well as the risk of unacceptable results. The life cycle of any investment, especially innovative, project is accompanied by the emergence and development of various risks, which reduce the effectiveness of its implementation and the possibility of practical non-implementation of the project. An important way to solve this problem is venture capital, which is an investment resource for securing innovative activities.

მარინა მუჩიაშვილი
ზამირა შონია

კოვიდ-19-ის ზეგავლენის სტატისტიკური შეფასება საქართველოს მთავრობის ვალის მდგრადობაზე

ანოტაცია. *მთავრობის ვალის მდგრადობა ქვეყნის მაკროეკონომიკური მდგრადობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია. ბოლო ათწლეულში საქართველოში ეკონომიური ზრდის ტემპების შენელებამ, ასევე ფისკალური დეფიციტისა და სახელმწიფო ვალის მოცულობების პერმანენტულმა ზრდამ, განსაკუთებით კოვიდ-19 ზეგავლენის პრობებში, აქტუალური გახადა ქვეყნის ვალის მდგრადობის შეფასება საშუალოვადიან და გრძელვადიან პერიოდებში.*

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ პანდემიის ზეგავლენით ფისკალური მდგრადობის ინდიკატორების გაუარესების მიუხედავად, ძირითადად ყველა ინდიკატორი ჯერ კიდევ დადგენილი ზღვრული (კრიტიკული) მნიშვნლობების ქვემოთ რჩება. მიუხედავად ამისა, ჩატარებული ერთჯერადი მაკროეკონომიკური და ფისკალური შოკ ტესტები აჩვენებს, რომ ვალის მდგრადობა მათი ზემოქმედების შედეგად სერიოზული რისკის ქვეშ დგება. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით ძლიერია ეკონომიკური ზრდისა და გაცვლითი კურსის შოკების ზეგავლენა. საშუალოვადიან პერიოდში

საქართველოს მთავრობის ვალის მდგრადობის უზეუნველსაყოფად საჭიროა უახლოეს წლებში ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების მიღწევა და შენარჩუნება. ასევე, მნიშვნელოვანია ბიუჯეტის დეფიციტი, მშპ-თან თანაფარდობით დაბრუნება „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ" ორგანული კანონით დაშვებულ საზღვრებში.

საკვანძო სიტყვები: *ფისკალური მდგრადობა, სახელმწიფო ვალის მდგრადობა, მაკროეკონომიკური მდგრადობა.*

შესავალი

კოვიდ-19-ის პანდემიის გავრცელებამ ეკონომიკური ზრდის ტემპებში მნიშვნელოვანი რყევები გამოიწვია მთელ მსოფლიოში და მ. შ. საქართველოშიც. კერძოდ, განსაკუთრებით ძლიერი იყო პანდემიის უარყოფითი ზეგავლენა 2020 წელს, როცა ეკონომიკის რეალური ზრდის ტემპი 6,8%-ით შემცირდა. 2021 წელს ეკონომიკური ზრდის ტემპი წინა წელთან შედარებით დაახლოებით 10%-ით გაიზარდა. საქართველოს 2022 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონის მიხედვით კი საქართველოს რეალური ეკონომიკური ზრდის ტემპის პროგნოზული სიდიდე 2022 წელს 6.0%-ს, ხოლო 2022-2025 წლებში საშუალოდ 5,5%-ს შეადგენს. „საქართველოს 2022 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონის" მიხედვით 2022 წლის ნომინალური მშპ-ს მოცულობა განსაზღვრულია 64.8 მლრდ ლარის ოდენობით. 2025 წლისთვის კი პროგნოზირებულია მისი 82.7 მლრდ ლარამდე გაზრდა (1,2).

კოვიდ-19-ით გამოწვეული ეკონომიკური სირთულეებიდან გამომდინარე, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტში ვალდებულებების ზრდამ 2020 წელს 7,3 მილიარდ ლარს მიაღწია. მ.შ. საშინაო ვალდებულებები 2 მილიარდი ლარით, ხოლო საგარეო 5,3 მილიარდი ლარით გაიზარდა, რის გამოც ვალდებულებების წილმა შემოსულობებში 40,5%-ს მიაღწია. (შედარებისათვის, 2019 წელს აღნიშნული წილი ბიუჯეტის შემოსულობების მხოლოდ 17 %-ს შეადგენდა). 2021 წლის გეგმის მიხედვით გათვალისწინებულია ვალდებულებების 5 მილიარდი ლარით ზრდა, შესაბამისად, ვალდებულებების ზრდის წილად შემოსულობების დაახლოებით 28% მოდის. ასევე 2022 წლის ბიუჯეტის გეგმითაც გათვალისწინებულია ვალდებულებების 4,4 მილიარდი ლარით ზრდა, რაც ბიუჯეტის შემოსულობების 22,7%-ს შეადგენს (მ.შ. საშინაო ვალდებულებების – 1,3 მილიარდი ლარით. დანარჩენი კი საგარეო ვალდებულებების ზრდაზე მოდის).

2020 წელს ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციით მიღებულმა თანხამ 3 ,6 მილიარდი ლარი, ხოლო ძირითადი თანხის დაფარვამ 1 ,5 მილიარდი ლარი შეადგინა. შესაბამისად, სახაზინო ვალდებულებების და სახაზინო ობლიგაციების გამოშვების შედეგად, საშინაო ვალდებულების ზრდამ დაახლოებით 2 მილიარდი ლარი შეადგინა, მათ შორის COVID-19-თან დაკავშირებული ანტიკრიზისული ღონისძიებების ფარგლებში ეკონომიკის გრძელვადიანი რესურსით უზრუნველყოფის ხელშეწყობის მექანიზმის ფარგლებში დამატებით განხორციელებული 594.3 მლნ ლარის ემისიის 10 წლის ვადის მქონე სახაზინო ობლიგაციებად განთავსებიდან მიღებული სახსრები საქართველოს ფინანსთა სამინისტრომ სრულად განათავსა კომერციული ბანკების სადეპოზიტო სერტიფიკატებში (2).

პანდემიის საპასუხოდ განხორციელებული ღონისძიებების დაფინანსებისათვის საჭირო მნიშვნლოვანი ზომის ფინანსების გამოყოფის გამო 2020-2021 წლებში გაიზარდა მიმდინარე ხარჯების მოცულობა და ამ მაჩვენებელმა 2020 წელს მშპ-ის 26.3% მიაღწია, ხოლო 2021 წელს 25.1% შეადგინა. 2022 წელს მიმდინარე ხარჯების მოცულობა ჯამში დაგეგმილია 14.8 მლრდ ლარის ოდენობით, რაც მშპ-ს 22.8%-ს შეადგენს.

ფინანსთა სამინისტროს პროგნოზების შესაბამისად, მომდევნო წლებში მიმდინარე ხარჯებს კლებადი ტენდენცია აქვს და 2025 წლისათვის ამ მაჩვენებლის მშპ-ს 22.0%-მდე შემცირებაა გათვალისწინებული.

მიმდინარე წელს „საქართველოს 2022 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ" კანონის მიხედვით გათვალისწინებულია საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს ასიგნებების მნიშვნელოვანი ზომით – 6 027.3 მლნ ლარამდე ზრდა. მათ შორის COVID-19-ის მართვასთან (სამედიცინო დაწესებულებების მობილიზება, მკურნალობის ხარჯები, ტესტირება და კვლევები, ვაქცინაცია და სხვა) დაკავშირებით ბიუჯეტით გათვალისწინებულია 500.0 მლნ ლარის გამოყოფა.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობებში ვალდებულებების წილის ზრდის გამო, იზრდება მთავრობის ვალის მთლიანი მოცულობებიც. შედეგად, მთავრობის ვალის ნაშთის მოცულობამ 2021 წლის დეკემბერში 28,5 მილიარდ ლარს – ისტორიულ მაქსიმუმს მიაღწია. მთავრობის ვალის მოცულობების პერმანენტულად ზრდის გამო, სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებში იზრდება მისი მოსახურების (პროცენტის) მოცულობებიც. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დღეისათვის საქართველოს მთავრობის ვალის მდგრადობის შეფასებამ მეტი აქტუალობა შეიძინა.

მთავრობის ვალია მდგრადობის შეფასება

საქართველო მიეკუთვნება საშუალო დაბალი შემოსავლის მქონე (Lower - Middle Income) ქვეყანებს. შესაბამისად, ქვეყანას აქვს საფინანსო ბაზრებზე შეღავათიან დაფინანსებაზე წვდომა. საშუალოვადიან პერიოდში მაღალი საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყანების რიგებში გადასვლის შემთხვევაში, ქვეყანას კვლავ შეუნარჩუნდება შეღავათიან დაფინანსებაზე წვდომა. თუმცა, გრძელვადიან პერსპექტივაში, ქვეყნის ეკონომიკის ზრდასთან ერთად, შეღავათიანი სესხების აღების შესაძლებლობები თანდათან შემცირდება, რაც გავალისწინებული უნდა იქნეს ვალის მართვის პოლიტიკის შემუშავებისა და საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი ფისკალური მდგრადობის შეფასების დროს.

ფისკალური მდგრადობა ზოგადოდ გულისხმობს საშუალოვადიან პერიოდში ფისკალური პოლიტიკის მკვეთრი ცვლილების (მაგ. გადასახადების ზრდისა ან ბიუჯეტის ხარჯების მნიშვნელოვნად შემცირების სახით) თავიდან აცილებას და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნებას.

მიჩნეულია, რომ ქვეყნის ფისკალური პოლიტიკა მდგრადია, თუ მას საშუალოვადიან და გრძელვადიან პერიოდებში შეუძლია საბიუჯეტო პროცესების შეუფერხებელი მართვა, ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯების (ვალის მომსახურების ჩათვლით) სრულად გაწევა.

ეკონომისტების აზრით (ბლანშარდი და სხვა (3), ვალი მდგრადია, თუ ვალის სხვადასხვა კოეფიციენტების (ვალის ტვირთის ინდიკატორების) პროგნოზირებული სიდიდეები არის სტაბილური, კლებადი და საკმარისად დაბალი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ვალის ზრდა ცალსახად არ ნიშნავს, რომ ქვეყანაში არ არის უზრუნველყოფილი ფისკალური მდგრადობა, თუმცა მიჩნეულია, რომ თუ აღებული სესხი ძირითადად სოციალური პროგრამებისა და სხვა მიმდინარე ხარჯების დაფინანსებას ხმარდება, მაშინ ის ტვირთად დააწვება მომავალ თაობას. იმ შემთხვევაში კი თუ აღებული თანხა ხმარდება ეკონომიკურ ზრდაზე ორიენტირებული დარგების (მაგალითად, განათლების, მეცნიერებისა და ჯანდაცვის სფეროების, ასევე,

ინფრასტრუქტურული პროექტების დაფინანსებას), მაშინ, ამ ხარჯების მომავალ ეკონომიკურ ზრდაზე მოსალოდნელი დადებითი ეფექტების გათვალისწინებით, ვალის ზრდა, მაღალი ალბათობით, გრძელვადიან პერიოდში არ იწვევს ქვეყნის გადახდისუნარიანობის შემცირებას.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის MAC DSA მეთოდოლოგიის შესაბამისად ვალის ტვირთის შესაფასებლად გამოიყენება შემდეგი სახის ინდიკატორები: (IMF 2013).

1. კრედიტუნარიანობის ინდიკატორები:

-სახელმწიფო ვალი/მშპ-ში <60%.

(2021 წ. მონაცემების მიხედვით საქართველოში ეს მაჩვენებელი შეადგენს 51%-ს).

-სახელმწიფო ვალი/ექსპორტი < 200%.

(2021 წ. მონაცემების მიხედვით საქართველოში ეს მაჩვენებელი 101,6%-ს შეადგენს).

-სახელმწიფო ვალი/ბიუჯეტის შემოსავლები <300%.

(2021 წ. მონაცემების მიხედვით საქართველოში ეს მაჩვენებელი 200%-ს შეადგენს).

მაშასადამე, ყველა ინდიკატორი კრიტიკულად დასაშვებ დონეზე დაბალია.

2. ლიკვიდურობის ინდიკატორები:

-ვალის მომსახურება/ექსპორტი < 25%.

-ვალის მომსახურება/ ბიუჯეტის შემოსავლები < 35%.

-ვალის მომსახურება/ ბიუჯეტის შემოსავლები < 35%.

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ 2021 წლის მონაცემების მიხედვით საქართველოში ლიკვიდურობის ყველა კრიტერიუმი სრულდება და დადგენილ ზღვარს ქვემოთაა, თუმცა პანდემიის შედეგად 2020-2021 წლებში აღინიშნება მათი მკვეთრი გაუარესება. მაგალითად, აღსანიშნავია, რომ საგარეო ვალის მომსახურება, ბიუჯეტის შემოსავლებთან თანაფარდობის მაჩვენებელი, 2018 წლის 8,3%-დან 2021 წელს 20%-მდე გაიზარდა.

ვალის მდგრადობის შეფასებების მიზნით MAC DSA-ში გამოიყენება ვალი/მშპ-თან თანაფარდობის ინდიკატორი, სადაც ითვლება, რომ ვალი არის არამდგრადი, თუ ვალი/მშპ-ს მაჩვენებელი, დროში იზრდება პერმანენტულად. ასევე, ვალი/მშპ-თან, რომელიც მცირდება, მაგრამ მაინც საკმაოდ მაღალი რჩება, სავალუტო ფონდის შეფასებით განიხილება როგორც არამდგრადი, რადგან ის ასოცირდება მაღალ რისკებთან, ვალის რესტრუქტურიზაციასთან და შესაძლო დეფოლტთანაც კი.

ვალის/მშპ-თან თანაფარდობის შეფასების მიზნით აღნიშნულ მოდელში გამოიყენება ფორმულა:

$$\frac{D_{t+1}}{Y_{t+1}} = (1+\varepsilon_{t+1})*(1+i^f_{t+1})*\frac{D^f_t}{Y_{t+1}} + (1+i^d_{t+1})*\frac{D^d_t}{Y_{t+1}} - \frac{PB_{t+1}}{Y_{t+1}} + \frac{O_{t+1}}{Y_{t+1}} + \frac{RES_{t+1}}{Y_{t+1}}$$

სადაც ვალი/მშპ-ს თანაფარდობაზე მოქმედი ფაქტორებია: თავდაპირველი ბალანსი (primary balance), ვალის თავდაპირველი (საწყისი) ზომა, რეალური საპროცენტო განაკვეთი და ეკონომიკის ზრდის ტემპი.

ვალის დინამიკა კი ფასდება: ეფექტური რეალური საპროცენტო განაკვეთის, რეალური ზრდის ტემპის, რეალური გაცვლითი კურსისა და პირველადი ბალანსისა და

სხვა ფაქტორების ზემოქმედების ზომის დადგენის გზით, სადაც ვალის დინამიკაზე მოქმედი ფაქტორებია:

ეფექტური რეალური საპროცენტო განაკვეთი (პირდაპირპროპორციული კავშირი ვალის დინამიკასთან). რეალური ზრდის ტემპი (უკუპროპორციული კავშირი), გაცვლითი კურსის გაუფასურება (პირდაპირპროპორციული კავშირი), თავდაპირველი ბალანსი (მისი კონტრიბუცია მინუს ნიშნით შედის ვალის დინამიკის განტოლებაში) და სხვა ნაკადები (მაგალითად, შემოსავლები პრივატიზაციიდან, მისი კონტრიბუცია პლიუს ნიშნით შედის ვალის დინამიკის განტოლებაში).

საქართველოში ვალის მდგრადობის ანალიზიდან ირკვევა, რომ პანდემიის გამო მთავრობის ვალის უპრეცენდენტო ზრდამ გამოიწვია ბიუჯეტის დეფიციტის მშპ-თან შეფარდების დადგენილი კრიტერიუმების მნიშვნელოვანი ზომით დარღვევა. 2022 წელს სახელმწიფოს ერთიანი ბიუჯეტის უარყოფითი მთლიანი სალდო განსაზღვრულია 2 750.0 მლნ ლარის ოდენობით, რაც პროგნოზირებული მთლიანი შიგა პროდუქტის (მშპ-ის) 4.2%-ს შეადგენს (მაშინ, როდესაც „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ ორგანული კანონით დადგენილი ზღვარი მშპ-ის 3%-ია). 2022 წლის ბოლოსთვის საქართველოს მთავრობის ვალის ზღვრული მოცულობა კი მშპ-ის 51.7% პროცენტია, რაც ასევე ახლოსააა „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ ორგანული კანონით დადგენილ ზღვართან (მშპ-ის 60%).

საქართველოს მსგავსი, მცირე ზომის ღია ეკონომიკები ხშირად განიცდიან ერთჯერადი გარე და შიდა მაკროეკონომიკური და ფისკალური შოკების ზემოქმედებას და თუ ასეთ ქვეყნებში ვალი/ მშპ-სთან ფარდობა ახლოსაა დასაშვებ ჭერებთან, ეს მდგომარეობები ფასდება, როგორც არამდგრადი.

მთავრობის ვალის მდგრადობის ანალიზის ჩატარების მთავარი მიზანია საშუალოვადიან და გრძელვადიან პერიოდებში მთავრობის წინაშე არსებული ვალდებულებების შესრულების შესაძლებლობების შეფასება. საქართველოში ამ მიზნით 2015 წლის შემდეგ ყოველწლიურად გამოიყენება საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ შემუშავებული ვალის მდგრადობის ანალიზის საერთაშორისო მეთოდოლოგია, რომელიც მოდიფიცირებულია საქართველოს თავისებურებების გათვალისწინებით (4,5,6).

მთავრობის ვალის მდგრადობის ანალიზი გულისხმობს სხვადასხვა სახის შესაძლო რისკფაქტორების (ფისკალური და მაკროეკონომიკური შოკების) ზემოქმედების ზომის დადგენას ვალის მდგრადობაზე (ვალი/მშპ-თან თანაფარდობის ცვლილებაზე). ანალიზის დროს მოდელირება ხორციელდება სხვადასხვა სახის სცენარების მიხედვით, მათ შორის განიხილება რეალისტური (საბაზისო; ყველაზე მაღალალბათური), პესიმისტური და ოპტიმისტური სცენარები. ამ სცენარების მიხედვით ხდება დაშვებები სხვადასხვა მაკროეკონომიკურ და ფისკალურ ცვლადებზე (მაგალითად, განიხილება რეალური ეკონომიკური ზრდის, ინფლაციის, ნომინალური გაცვლითი კურსის, რეალური საპროცენტო განაკვეთების, ბიუჯეტის დეფიციტის, პირობითი ვალდებულებებისა და სხვა სახის ერთჯერადი შოკები) და ფასდება მათი ზეგავლენა ვალის მდგრადობაზე.

ვალის მდგრადობის ანალიზი აჩვენებს, რომ კოვიდ-19-ის ზემოქმედების შედეგად საქართველოს მთავრობის ვალი/მშპ-თან კრიტიკულ ზღვარს აღწევს ყველა სახის ერთჯერადი შოკების ზემოქმედების დროს რეალისტური სცენარის პირობებშიც კი და რაც პანდემიამდელ პერიოდში არასოდეს არ მომხდარა, თუმცა რეალისტური სცენარის მიხედვით საშუალოვადიან პერიოდში თითოეული შოკის უარყოფითი ზემოქმედების ეფექტი თანდათანობით სუსტდება, რის გამოც მოსალოდნელია ვალის მდგრადობის

ინდიკატორების თანდათანობითი გაუმჯობესება და მისი დაბრუნება დასაშვებ ზღვარს ქვემოთ. შოკ ტესტები აჩვენებს, რომ ვალის მგრადობა განსაკუთებული რისკის ქვეშ დგება ეკონომიკური ზრდისა და გაცვლითი კურსის ერთჯერადი შოკების ზემოქმედების შედეგად. გრძელვადიან პერიოდში ვალის მდგრადობის უზრუნველსაყოფად საჭიროა საშუალოვადიან პერიოდში ეკონომიკური ზრდის ტემპების და გეგმილთან შედარებით უფრო მაღალი დონის მიღწევა და ასევე „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ" ორგანული კანონით განსაზღვრული კრიტერიუმების დაცვა (მათ შორის, ბიუჯეტის დეფიციტი/მშპ-თან). ამ პირობებში საქართველოს მთავრობის ვალის მდგრადობა (იმ შემთხვევაში, თუ მასზე ზემოქმედებას არ მოახდენს სხვა გაუთვალისწინებელი შოკი) საშუალოვადიან პერიოდში რეალისტური სცენარის მიხედვით შენარჩუნებული იქნება. პესიმისტური სცენარის პირობებში ერთჯერადი შოკების ზემოქმედების პირობებში ირღვევა ვალის მდგრადობა, რადაგან ვალის/მშპ-თან შეფარდება აჭარბებს დასაშვებ ზღვრულ (კრიტიკულ) მნიშვნელობებს.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ვალის მდგრადობის ანალიზი აჩვენებს, რომ პანდემიის პირობებში საქართველოში მკვეთრად გაუარესდა ვალის მთლიან შიგა პროდუქტთან შეფარდების მაჩვენებელი სხვადასხვა სახის შოკების ზემოქმედების შედეგად (რეალური მშპ-ს ზრდის, ინფლაციის, გაცვლითი კურსის, საპროცენტო განაკვეთების, სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის და სხვა) რეალისტური სცენარის პირობებშიც კი, რაც ადრე არასოდეს მომხდარა. განსაკუთრებით ძლიერია რეალური ზრდის ტემპისა და გაცვლითი კურსის შოკების ზეგავლენა. აღსანიშნავია ისიც, რომ გაცვლითი კურსის დაცემის უარყოფით ზეგავლენას ჩვენს ქვეყანაში აძლიერებს სახელმწიფო ვალში საგარეო ვალის დასაშვებზე მაღალი წილი (რომელიც 2021 წლის მონაცემების მიხედვით დაშვებულ კრიტიკულ ზღვარს – 75%-ს აღემატება).

ვალის მდგრადობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ კოვიდ-19-ის ზეგავლენის გამო საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტში მნიშვნელოვანი ზომით გაიზარდა მიმდინარე ხარჯების მოცულობა, რაც ძირითადად სოციალური მიმართულებისა და ჯანდაცვის პროექტების დაფინანსების ზრდით გამოიხატა. იმის გათვალისწინებით, რომ მიმდინარე ხარჯების წილის ზრდა არ ითვლება ეკონომიკურ ზრდაზე ორიენტირებულ ფისკალურ პოლიტიკად, საშუალოვადიან პერიოდში კიდევ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს მთავრობის მიერ ეფექტური ხარჯვითი პოლიტიკის გატარება, რაც უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ოპტიმიზაციას, მ.შ.: ბოლო წლებში მნიშვნელოვანი ზომით გაზრდილი მმართველობითი აპარატის ხარჯების შემცირებას, ბიუჯეტიდან სხვადასხვა დარგის სახლმწიფო სუბსიდირების მასშტაბების კლებასა და სსიპ-ებისა და აიპ-ებისათვის დიდი მოცულობის სახსრების გამოყოფის არსებული არასასურველი ტენდენციის შეცვლას გულისხმობს. ხარჯების ოპტიმიზაცია ხელს შეუწყობს საშუალოვადიან და გრძელვადიან პერიოდებში ვალის მდგრადობის უზრუნველყოფას საქართველოში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. „საქართველოს 2022 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონი", თბილისი 2021.www. MOF.ge

2. „საქართველოს 2020 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონის" შესრულების ანგარიში, თბილისი 2021. www. MOF.ge

3. Blanchard, O.,&Chouraqui R.P. (.1990) "The Sustainability of fiscal policy: New answers to an old question, OECD economic studies" No 15. pp.7-36.

4. "Assessing Sustainability.(IMF(2002)Washington DC.

5. "Information Note on Modifications to the fund's Debt Sustainability Assessment framework for Market Access Countries. IMF, Prepares by the Policy development and review Department. 2005.

6. Staff Guidance Note for Public debt Sustainability Analysis in Market Access Countries. IMF,2013.

7. M.Muchiashvili, Z. Shonia. Statistical Analysis of the public debt sustainability of Georgia. International scientific- practical conference. Ukraine, 2018. pp.438-444.

8. www.MOF.ge

Marina Muchiashvi

Zamira Shonia

STATISTICAL ASSESSMENT OF THE IMPACT OF COVID-19 ON SUSTAINABILITY OF GOVERNMENT DEBT OF GEORGIA

Summary

The effectiveness of a fiscal policy is a major factor in determining macroeconomic performance of the country. The Georgian government has sought to use its taxation, spending and borrowing powers to manage the allocation of scare resources to achieve economic stability and growth.Despite this impressive goals, the results of the fiscal policy in our country are far from favorable. Georgia nowadays is facing serious problems in this sphere.

Decrease of the economic growth rates in Georgia and increased fiscal deficit and public debt (both foreign and internal) since 2012 year, especially in 2020 2021 years, have made it actual to assess government debt sustainability in Georgia in medium and long terms.

Following the present level of the public debt of Georgia, the work considers theevaluation of the fiscal sustainability of the country and identification and control of macroeconomic and fiscal risks influencing the fiscal sustainability, as one of the main factor determining macroeconomic stability of the country.

The fiscal sustainability of the country is estimated by considering the following indicators:

1. Change of the public debt /GDP ratio under the influence of different shocks.
2. Public debt structure (in relation to foreign and domestic debt) and its dynamics.

The paper studies the impact of various factors on fiscal sustainability of Georgia.

Fiscal sustainability implies fiscal policy consistent with stability and growth. In general, fiscal sustainability is characterized low inflation, low real interest rate, high private sector investment and high real growth rates. In 2020-2021years our economy was characterized by high inflation, high real interest rate and low investments. So, these undermine fiscal sustainability of Georgia.

At present, the public debt of Georgia exceeds 32, 2 billion GEL. Since 2012 year to present, the public debt to GDP ratio increased from 30% to 51,1%. The significant increase of social expenditures and subsides were the main reasons of the increased budget deficits, which is not part of the economic growth oriented policy.

In order to insure the debt sustainability and economic growth in the long run, it is necessary to change the direction of the debt to GDP ratio trend and reduce the level of this indicator gradually. In addition, it is necessary to reduce this indicator to the level which allows keeping the conditions of creditability and liquidity of the country.

For MAC the main debt burden indicators are:

Government debt/GDP<60%.

Gross public sector financing requirements/GDP<15%.

External financing / GDP <20%

Foreign debt/ total debt<75%.

Annual change in the share of Short-term public debt at originammaturity1.5.

Fiscal sustainability is capability of the government to maintain its current expenditures and taxes in medium and long term periods without creation of danger to payment capacity of the government, or without denying its obligations or specific types of expenses(including pensions and other social expenses, health care, education , and others), considered by the budget.

Public debt is sustainable, when government can continue serving it without requiring an unrealistically large adjustment to its future revenues or expenses.

Public debt can be regarded as sustainable, when the primary balance needed to at least stabilize debt under the baseline sock scenario is economically feasible, such that the level of debt is consistent with an acceptably low rollover risk and with preserving potential growth at a satisfactory level (IMF, 2013).

In practice fiscal sustainability is assessed by checking whether debt is on a declining path while remaining below certain thresholds. Related concepts are solvency -the current debt stock isfully covered by the present discounted value of all expected future primary balances, and liquidity-ability to meet maturing obligations.

The statistical analysis of the debt sustainability of Georgia's public debt is based on the baseline scenario of MOF Georgia and assumption of a realistic macroeconomic shock tests, when one of macroeconomic or fiscal indicator worsen. Public debt sustainability is examined based on (IMF DSA) (4, 5, 6).

The analysis evidenced that despite the cocid-19, by the 2022 all indicators of the debt sustainability (public debt /GDP, Public debt/budget revenue, public debt export) are below thresholds. Nevertheless, even according realistic scenario a shock tests indicate that debt sustainability is vulnerable to all shock tests. The analysis showed, in order to maintain low risk for debt sustainability, GDP growth rate should by higher than 5,5 % in the medium term, and the budget deficit should be below 3%of GDP for the same period.

We must also note that in estimating the debt sustainability, the MAC DSA methodology consider the data only about the government debt and does not consider the information about the debt of corporations or legal entities of public law(LEPLs).However, in reality, LEPLs are corporations financed through the state budget. Consequently, the consideration of their debt in the public debt statistics will further increase the level of debt and will complicate ensuring the sustainability of the public debt.

When estimating the sustainability of the public debt of Georgia, the peculiarity of its structure should be considered too. The share of foreign debt in government debt is 80% and is above the upper limit(75%) fixed by the IMF for Market Access Countries.

The analysis has made it clear that by 2021, such indicators of government debt sustainability as the government debt to GDP,government debtto the budget revenues, and public debt to export remain below the limits. Nevertheless, shock tests indicate that debt sustainability of the country is vulnerable to all kinds of shocks even according the baseline scenario. Without timely adjustment of fiscal policy, meaning using budgetary resources to finance predominantly the fields supporting the economic growth, such as education and science, targeted (rather than general)healthcare programsand infrastructural projects, reducing the administration costs and subsidies, and identifying and managing fiscal risks, to finance debt obligations in medium-and long-term periods,the country may face the need for a significant reduction of budget expenditure (for example, in education, in social spare and others).

***Key words**: Fiscal sustainability, Public debt sustainability, macroeconomic stability.*

Kristine Omadze

RECENT TRENDS OF MODERN LENDING AND THEIR IMPACT ON THE GREEN ECONOMY IN TERMS OF MORTGAGE AND GOVERNMENT LENDING

***Annotation.** Our research aims at describing the modern credit relationship and reflecting their impact on the more interesting topic - ecological environment and the development of green*

economy. In this regard, the most demanded type of credit - mortgage loan, whose long-term interest and desired interest rate is due to the growing demand for it. This determines the modern credit policy and the attitude of the public to the comfort and ecologically respecting the environment. In addition, the modern system of private and state lending is described as a combination of financial flows to satisfy the demands of the public to live in the green economy and environmentally clean environment
Keywords: *credit, mortgage, credit relationships, financial system, green economy*

In the modern world, the dominant mechanism for the realization of the functioning of the financial system is the financial market,where the credit market is an integral part of it. It is well known that the market is a socio-economic institution that ensures that buyers and sellers get in touch and make a transaction. (Jeff Madura, Financial Markets & Institutions,13th edition.2021:3).

Researchers most often talk about the financial market, money market, loan capital market, credit and securities market, the borders of which have undergone a wide transformation in recent times. The most typical outlook can be grouped as follows: The money market is most often associated with the financial instruments market for a short period of time, usually up to one year. While the loan capital market is perceived as a market for long-term financial instruments, a number of authors consider it to be a securities market as well. (Jeff Madura, Financial Markets & Institutions, 13th edition.2021:117)

At the same time, a certain category of economists consider credit relations under the securities market. It is carried out through securities, which is a more realistic definition. Based on comparisons of functional differences and key features, it is possible to formulate the set of common and distinguishing features that are characteristic of these financial markets (see Table 1).

Table 1

Characterization of key segments of financial markets

Market	Money Market	Loan Credit-Capital Market	Secondary Market of Loans	Securities Market
1	2	3	4	5
Economic essence	Satisfying demand for working capital	Loan capital movement services and growth.	Refinancing of issued loans to increase supply	The direction of the movement of funds
Demand – supply of the object	Funds payable	Optimal cost	Secured assets and loans	Securities
Price	Usually does not exceed the rate of inflation	Usually above the refinancing rate	Defined in the trading process	Defined in the trading process
Time (length)	Up to 1 year	More than 1 year	More than 1 Year	Determined by the release conditions
Property Rights	Will be handed over to the buyer	Retains the creditor	Will be handed over to the buyer	Remains with the issuer

Source: Table compiled by the author.

The credit market performs its functions through credit relations, which in turn include specific forms, types and methods of lending. The functioning of credit relations is to some extent related to all segments of the financial market. Accordingly, the credit market can be considered as a traditional node of loan capital, where the main instruments are cash loans and credit agreements. The credit market space includes lending capital, which includes the deposit and deposit market, the secondary credit market, and partly the money and stock markets.

The modern market economy is characterized by the monetary form of credit, as money is the universal equivalent, the universal means of circulation and payment. Without the monetary form of credit, any business form in the country would be impossible to operate.

In the economic relations of modern developed countries, the mixed monetary form of credit dominates, in the sale of goods within the country, it is widely used to sell goods on credit and repay its value in the form of monetary credit. In foreign economic relations between countries, the value of export goods is reimbursed in the form of cash loans.

In terms of market relations, there are different forms of commercial, banking, state, consumer and international credit.

- Today, given the green economy and the demand for living in an ecologically clean environment, as the analysis of the credit market services shows, the promising segments of lending include:
- Credit market of the non-financial sector of the economy;
- Leasing of technical means and technological equipment;
- Credit markets of financial institutions;
- Consumer credit markets;
- Debt securities markets. (Including government, municipal and corporate bonds, promissory notes, securitized and structured liabilities).
- An essential feature of any loan at the present stage is its provision, on the basis of which organizations working on non-performing loans have become widespread.
- All credits can be divided according to the nature of collateral:
- Unsecured loans (characterized by high risk and considered justified in terms of high credit rating);
- Secured loans (characterized by reduced risk, the value of the collateral is determined by the ratio of the loan amount to the market value of the property).

In the practice of lending are used as collateral: bonds, stocks, simple promissory notes, commercial acceptances, bank acceptances, bill of lading, certificates of deposit, pledged real estate, pledged movable property, debit debt, current insurance, etc. In developed credit markets, collateral is seen as an additional obligation (collateral), as collateral or security (security). Self-sufficiency does not indicate a high quality of credit compared to an unsecured loan, according to the accepted practice, its amount exceeds the maximum limit of the loan that can be issued to one borrower. Foreign mortgages are widely used to protect the rights of participants in all stages of credit and mortgage relations in overseas markets, including rollover mortgages, second mortgages (bank loans issued under the first mortgage, with the exception of US). Under a number of state laws, local banks, trust companies, and in case of debt arrest, when the bank is allowed to repay previous liabilities.).

The functions of special credit institutions, the types, volume, place and role of their operations in the country's economy are regulated by the state. In economically developed countries, special credit institutions have heterogeneous functions and roles. The following types of credit institutions currently operate in most countries:

• Mortgage banks;
• Investment banks and investment companies;
• Mutual Savings Banks, Loan - Savings Associations.

A typical example of a mortgage bank is the Tbilisi Noble-Local Bank, founded in Georgia in 1875 and headed by Ilia Chavchavadze for 30 years (I. Asatiani, 1994: 26). "The bank operated within the Tbilisi province and carried out loan operations, both in cash and on credit marks, ie within the framework of a mortgage. The loan was issued for a long term of 43 years and 6 months for rural land and 27 years and 6 months for urban real estate. Short-term loans were issued for 1 to 3 years, in cash. With real estate mortgages, from the annual profit that was left after all the expenses and losses. "

Typically, mortgage banks provide mortgages on real estate, land, buildings, and other collateral. The borrowers are mainly farmers and smallholder farms. Mortgages are based on private ownership of land and, unlike commercial loans, mortgages are long-term. At the present stage much more attention has been paid to the issues of ecologically clean environment, green economy. In this regard, the specific activities of mortgage banks lead to the formation of their passive and active operations, which are substantially different from the operations of commercial, savings and investment banks (see Table 2).

Table 2

Balance sheet of state and private mortgage banks model

Liabilities	Assets
1. Utility Bonds	1. Cash and accounts with credit institutions
2. Long-term loans	2. Long-term loans
3. Transitional credits	3. Securities
4. Own funds	4. Transitional credits
5. Other liabilities	5. Other assets

Jeff Madura, Financial Markets & Institutions, 13th edition.2021

There have been significant changes in lending techniques recently. Previously, banks used to issue loans under mortgages, until the moment of realization of the mortgage or at the expense of their own funds. At present, banks do not provide advance lending, so they issue loans on the basis of funds received from the sale of mortgage issues. In addition, government funds play an important role in the passive operations of mortgage banks in many countries, which is reflected in the balance sheet under the article "Transitional loans".

In recent years, in order to attract monetary resources in the face of fierce competition between mortgage, commercial and other credit institutions, mortgage banks have often resorted to unconventional operations to increase their income, which is reflected in attracting deposits from individuals.

Particular attention is paid to the green economy and ecologically clean environment, and for this purpose banks use the placement of their own funds in securities, leasing and factoring operations. Mortgage banks are trying to expand their operations through diversification, as their current state is closely linked to changes in the economic conjuncture driven by the green economy. Slight setbacks in the economy of Western countries, especially in construction and agriculture, have a negative impact on the condition of mortgage banks as the risk of debt repayment increases.

In Georgia today we have two investment funds that finance (invest) various sectors of the country's economy State Pension Fund. JSC "Partnership Fund" is a state investment fund, which was established in 2011. "Partnership Fund" was established on the basis of consolidation of large state-owned enterprises in the field of transport, energy and infrastructure. Etc.) The activities of the "Partnership Fund" are carried out in two main directions:

1. Asset Management - The fund's portfolio of assets consists of the following companies of strategic importance.

- Georgian Railway - 100% share.
- Georgian Oil and Gas Corporation - 100% share.
- Georgian State Electrosystem - 100% share
- Commercial electricity system operator - 100% share
- JSC "Telasi" - 24.5% share.

2. Investment Activities - The Fund's portfolio currently includes several projects in various sectors of the economy with a total value of more than $ 1 billion. (www.fund.ge) The Fund is authorized to invest only in Georgia and its strategy is aimed at attracting and supporting private investment in priority areas of the Georgian economy, such as: energy, agribusiness, manufacturing, real estate and tourism, infrastructure and logistics.

There is also a second Co-Investment Fund (GCF) in Georgia (www.gefund.ge), which was established in November 2013 and is a private investment fund. The goal of this joint-stock fund is to invest 80% of the property accumulated in the fund in the priority areas of the Georgian economy (tourism, energy, agriculture) over the next five years.

Regarding Pension Fund – more than 1,5 billion GEL is under management of this fund, however, it is not decided yet where and how that funds should be invested.

Conclusion

Thus, the study-analysis of the activities of special banking and non-bank credit institutions showed that they are active structural elements of the credit market in modern developed countries and significantly contribute to the establishment of the institutional structure of credit markets and their proper functioning. It should also be noted that they play an important role in the macroeconomic stabilization of the country, especially in times of financial crisis. At the same time, the current financing methodology in Georgia needs further research, because the creation of a green economy and ecologically clean environment is equated with a high standard of living and comfort. In this regard, this product is focused on the more affluent layer and its popularization and wide introduction in credit policy is a matter of the future.

References

1. Title: Book- Financial Markets & Institutions, Author: Jeff Madura, 13th edition. Published: 2021
2. Title: Market Foundation for Sustainable Economy Growth and Energy Policy (Georgian Case),Author(s): Aslanishvili, David, Source: Modern Economy, Volume: 7, Issue: 3, Pages: 314-319, Published: 20 March 2016, DOI: 10.4236/me.2016.73034
3. Title: Ricardo equivalent, the origin of state debt, its meaning and practical purpose Author(s): Aslanishvili, David, Conference: Modern Tendencies of Development of Economy and Economic Science, Pages: 18-22, Year: 2018
4. Title: Banking Oligopoly Currency issue and Refinancing loans Banking Oligopoly, Currency issue and Refinancing loans – the main Problems at Monetary policy in Georgia (2013 -2017),Author(s): Aslanishvili, David, Conference: Modern Tendencies of Development of Economy and Economic Science, Pages: 361-367, Year: 2018
5. Title: Georgia's external debt structure and the challenges of the current situation Author(s): Aslanishvili, David; Omadze, Kristine, Conference: International Scientific Conference Dedicated to the 65th birth anniversary of Professor George Tsereteli Structural and Innovative Problems of Economic Development, Pages: 25-28, Year: 23-24 June, 2017,
6. Title: Georgia State Debts as Securitization Example (Expanded summary) Author(s): Aslanishvili, David, Source: Ekonomisti, Issue: 2, Pages: 90-94, Published: 2018
7. Title: International Discussions on Bank Credit and Economic Growth Relationship (Expanded Summary), Author(s): Aslanishvili, David; Omadze, Kristine, Source: Ekonomisti, Issue: 2, Pages: 62-74, Published: 2018
8. Title: Place and importance of the government securities market in the European Union: recent trends and discussions (Expanded Summary), Author(s): Aslanishvili, David, Source: International Scientific-Analytical Journal EKONOMISTI, Issue: 5, Pages: 12-14, Published: 2015
9. Title: CAUSES OF CURRENT ECONOMIC CRISIS OF EUROPEAN UNION COUNTRIES (Expanded Summary), Author(s): Aslanishvili, David; Source: PROCEEDINGS OF SCIENTIFIC WORKS OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS OF TSU, Volume: 5, Pages: 298-305, Published: 2012
10. Title: Stock Market in Georgia: Present Reality and Prospective (Expanded Summary), Author(s): Aslanishvili, David, Source: International Scientific-Analytical Journal Ekonomisti, PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS OF TSU, Volume: 3, Pages: 83-96, Published: 2014

რუსუდან პაპასკირი
ნიკა ტყებუჩავა

საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკათაშორისი სისტემის გავლენა მსოფლიოში აქტუალურ პროცესებზე

ანოტაცია. *2022 წელს განსაკუთრებით აქტუალური გახდა საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკთაშორისი გადარიცხვები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. ამ მხრივ მრავალი კვლევა და დაკვირვება ხორციელდება როგორც საერთაშორისო, ასევე ადგილობრივად ქართულ სინამდვილეში. კვლევა ეფუძნება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მომხდარ ფინანსურ გადარიცხვებს, მისი ზეგავლენის ანალიზს, რაც სასარგებლო იქნება საქართველოსთვის.*

სტატიაში განხილულია თანამედროვე საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკათაშორისი სისტემა, მათ შორის SWIFT; მისი ზეგავლენა მსოფლიოს საფინანსო სიტემაზე, SWIFT-ის როლი ფინანსურ სანქციებთან მიმართებით.

ნაშრომის მიზანია, მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე დაყრდნობით, წარმოვადგინოთ, როგორ მოქმედებს საქართველოში SWIFT, დავსახოთ საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკთაშორისი სისტემების განვითარების პრიორიტეტული გ ზები.

საერთაშორისო ანგარიშსწორების თანამედროვე ფორმებისა და მეთოდების დანერგვა უზრუნველყოფს საქართველოში საბანკო საფინანსო სისტემის ეფექტურ მუშაობას, საერთაშორისო სტანდარტებისა და ტექნოლოგიების განვითარებას გლობალური მასშტაბით. რეალურ დროში გადარიცხვები ხელს უწყობს საერთაშორისო ვაჭრობისა და მომსახურების სფეროს განვითარებას. საქართველოში ანგარიშსწორების სისტემის გასაუმჯობესებლად მნიშვნელოვანია ბანკების მაღალტექნოლოგიური განვითარება, რათა მათ შეძლონ მომხმარებელთა მოთხოვნების დაკმაყოფილება. აუცილებელია ბანკებს შორის კონკურენციის გაზრდის ხელშეწყობა. დაუშვებელია საერთშორისო სანქციების გვერდის ავლა, ვინაიდან სწორედ მასზე გადის ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება.

საკვანძო სიტყვები: *საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკთაშორისი სისტემა; SWIFT; ფინანსური სანქციები; ფინანსური შეტყობინებების გადაცემის სისტემა –* ***SPFS;*** *რუსეთის შიდა გადარიცხვის სიტემა MIR.*

საქართველოს ეროვნულ ბანკსა და SWIFT-ს შორის კოპენჰაგენში, SWIFT-ის ყოველწლიურ კონგრესზე ხელი მოეწერა ურთიერთგაგების მემორანდუმს, რომლის მიხედვით, პირველ ეტაპზე გათვალისწინებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის ავტომატიზებული საკლირინგო სისტემისთვის SWIFT-ის სტანდარტებისა და ტექნოლოგიების გამოყენება, მეორე ეტაპზე – რეალურ დროში ანგარიშსწორების სისტემის განახლება. SWIFT კონცენტრირებულია 3 სტრატეგიულ პრიორიტეტზე – კლიენტებისთვის ხარისხის შეთავაზება, საბაზრო ინფრასტრუქტურათა მხარდაჭერა და სვიფტის მომავალი თაობის გაზრდა. ამის დასტურია ყოველწლიურად მზარდი მაჩვენებლები. მაგალითად, 2021 წელს SWIFT-ი დღეში საშუალოდ 42,0 მილიონ FIN შეტყობინებას აფიქსირებდა. საშუალო დღიური ტრაფიკი +11.4%-ით გაიზარდა 2020 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით.

სურათი 1.1. ყოველდღიური ფინანსური ნაკადების მოძრაობა SWIFT სისტემაში.

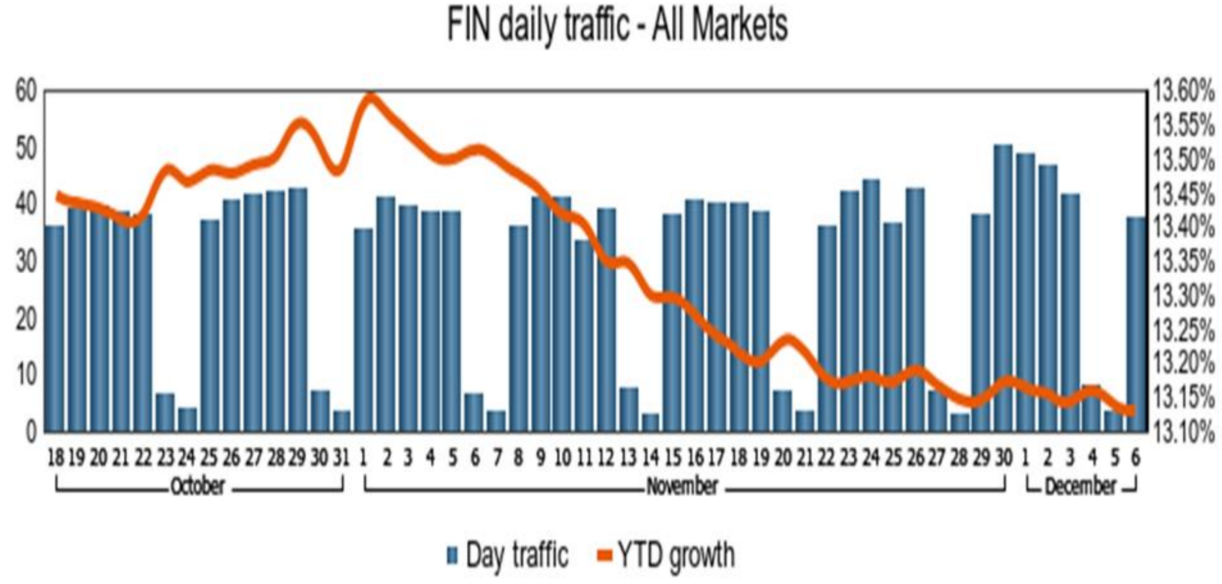

SWIFT არის უსაფრთხო ფინანსური შეტყობინებების სერვისების გლობალური მიმწოდებელი საქართველოში. დაარსებული 1973 წელს, ის აკავშირებს 11000-ზე მეტ ბანკს, ფინანსურ ინსტიტუტსა და კორპორაციას 200-ზე მეტ ქვეყანაში. SWIFT-ს ზედამხედველობას უწევს G-10 ცენტრალური ბანკები (ბელგია, კანადა, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, იაპონია, ნიდერლანდები, დიდი ბრიტანეთი, შეერთებული შტატები, შვეიცარია და შვედეთი), ისევე როგორც ევროპის ცენტრალური ბანკი თავისი წამყვანი ზედამხედველით.

SWIFT-ის ფუნქციები:

- ✓ გზავნილთაგადაცემის საიმედეობაა და სრული უსაფრთხოება;
- ✓ ოპერაციული დანახარჯების შემცირება ტელექსელურ კავშირთან შედარებით;
- ✓ გზავნილთა სწრაფი გადაცემა დედამიწის ნებისმიერ წერტილში;
- ✓ მონაცემთა ავტომატიზებული დამუშავების შესაძლებლობა;
- ✓ SWIFT-ის წევრ-ბანკების კონკურენტუნარიანობის ამაღლება;

SWIFT-ი ეფექტურად აკონტროლებს შეტყობინებებს, რომლებსაც მომხმარებლები აგზავნიან მისი სისტემის მეშვეობით. ყველა გადაწყვეტილება ფინანსური ტრანზაქციების ლეგიტიმურობის შესახებ მიიღება მოქმედი რეგულაციებით.

2012 წლის მარტში, ირანის წინააღმდეგ ფინანსური სანქციების გასაძლიერებლად, საერთაშორისო და მრავალმხრივი ქმედებების შესაბამისად, მიიღეს ევროკავშირის რეგულაცია 267/2012. ის უკრძალავს ფინანსური მესიჯების სპეციალიზებულ პროვაიდერს, როგორიცაა SWIFT-ი, უზრუნველყოს მომსახურება ევროკავშირის მიერ სანქცირებული ირანული ბანკებისთვის. SWIFT-ი მოქმედებს ბელგიის კანონმდებლობით. SWIFT-მა შეასრულა მარეგულირებელი ვალდებულება ევროკავშირის მიერ სანქცირებული შესაბამისი ბანკების გარიცხვით.

უკრაინელი ხალხის გენოციდის საპასუხოდ დასავლეთის ქვეყნებმა დაიწყეს რუსეთის წინააღმდეგ სანქციების დაწესება. 2022 წლის 22 თებერვალს დიდი ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრმა ჯონსონმა გამოაცხადა სანქციები რუსულ ბანკზე: კერძოდ, Rossiya Bank, Industrialny Sberegatelny Bank, General Bank, Promsvyazbank, Black Sea Bank, VTB. რუსეთის სიდიდით მეორე ბანკი VTB, რომელიც აფინანსებს რუსეთის სამხედრო მანქანას, იმ კრედიტორებს შორისაა, რომლებიც ამოიღეს SWIFT-დან.

ევროკავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრებმა აუკრძალეს ევროკავშირის ინვესტორებს რუსეთის სახელმწიფო ობლიგაციებით ვაჭრობა.

აშშ-ის პრეზიდენტმა ბაიდენმა გამოაცხადა სანქციები VEB.RF-სა და Promsvyazbank ბანკებზე. სანქციები ასევე მოიცავს ექსპორტის კონტროლს.

ფინანსური შეტყობინებების გადაცემის სისტემა – **SPFS** არის ფინანსური გადარიცხვების SWIFT სისტემის რუსული ეკვივალენტი, შემუშავებული რუსეთის ცენტრალური ბანკის მიერ. პირველი ტრანზაქცია SPFS ქსელში, რომელშიც მონაწილეობდა არასაბანკო საწარმო, შესრულდა 2017 წლის დეკემბერში. რუსეთის მთავრობა აწარმოებს მოლაპარაკებებს SPFS-ის გაფართოებაზე განვითარებად ქვეყნებში, როგორიცაა თურქეთი და ირანი. მისი შეზღუდვების გამო, SPFS სისტემა არ შეიძლება გავნიხილოთ, როგორც SWIFT ქსელის შემცვლელი. 2019 წლიდან მიღწეულია მრავალი შეთანხმება SPFS-ის დასაკავშირებლად სხვა ქვეყნების გადახდის სისტემებთან ჩინეთში, ინდოეთში, ირანში, ისევე როგორც EAEU-ის ქვეყნებში, რომლებიც გეგმავენ უშუალოდ SPFS-ის გამოყენებას. 2020 წლის ბოლოს SPFS-თან დაკავშირებული იყო 23 უცხოური ბანკი სომხეთიდან, ბელორუსიიდან, გერმანიიდან, ყაზახეთიდან, ყირგიზეთიდან და შვეიცარიიდან.

Sberbank-ი, რუსეთის უმსხვილესი ბანკი და Gazprombank-ი ჯერჯერობით ინახება SWIFT-ზე, რადგან ისინი ხელს უწყობენ დასავლეთის გადახდების დიდ ნაწილს რუსულ ნავთობსა და გაზზე. SWIFT შეიძლება იყოს უფრო მიმზიდველი სამიზნე, ვიდრე ცალკეული ბანკები, რადგან ის არის გლობალური ფინანსური ქსელის მნიშვნელოვანი წერტილი. SWIFT-ის დარტყმა ძალიან საზიანო იქნება რუსეთის საბანკო სისტემისთვის. 11000-ზე მეტი ფინანსური ინსტიტუტი იყენებს სისტემას, რომელიც ხელს უწყობს ტრილიონობით დოლარის ღირებულების ტრანზაქციას ყოველდღიურად.

რუსეთში მოქმედებს შიდა გადარიცხვის სისტემა MIR. ის დაარსდა 2017 წელს. სისტემას მართავს რუსეთის ეროვნული ბარათით გადახდის სისტემა [ru]. ეს არის რუსული გადახდის სისტემა ელექტრონული ფულადი სახსრების გადარიცხვებისთვის. MIR-ის განვითარება და განხორციელება 2014 წელს რუსეთის წინააღმდეგ საერთაშორისო სანქციების დაწესებამ გამოიწვია.

MIR-ის ბარათებს თავდაპირველად იღებდნენ, ძირითადად, რუსეთში დაფუძნებული კომპანიები, როგორიცაა აეროფლოტი და რუსეთის რკინიგზა, მაგრამ ის თანდათან პოპულარული გახდა უცხოურ კომპანიებს შორის, რომლებიც მუშაობენ რუსეთში.

2016 წლის აპრილში, AliExpress-ი გახდა პირველი უცხოური კომპანია, რომელმაც მიიღო MIR-ი, როგორც გადახდის ფორმა რუსეთის ფედერაციაში. მაკდონალდსი (Macdonadsi) იყო პირველი ამერიკული კომპანია, რომელმაც მიიღო იგი სამი თვის შემდეგ. MIR სისტემა დაინერგა სომხეთში 2018 წელს, ხოლო 2019 წელს – რუსეთის მიერ ოკუპირებულ აფხაზეთში, თურქეთსა და უზბეკეთში. 2021 წლის ოქტომბერში MIR ამოქმედდა არაბეთის გაერთიანებულ საემიროებში.

უკრაინასთან საომარი მოქმედებების გამო არაერთმა უცხოურმა კომპანიამ შეაჩერა ინვესტიციები.

რუსეთი სავალუტო რეზერვებს ზრდიდა ჩინური იუანისა და ოქროს ხარჯზე, მაგრამ ეს არ არის საკმარისი.

შვედეთის ერთ-ერთი უმსხვილესი ბანკი Handelsbanken-ი 21 მარტიდან საქართველოსთან და სომხეთთან ფინანსურ ტრანზაქციებს აჩერებს. გადაწყვეტილების მიზეზად ტრანზიტული ტრანზაქციების რისკი დასახელდა. კერძოდ, შვედური ბანკი

შიშობს, რომ საქართველოში და სომხეთში გადარიცხული თანხები შესაძლოა ტრანზიტულად გადამისამართდეს სანქცირებულ ქვეყნებში, მათ შორის რუსეთშიც, რომელსაც დასავლეთმა ფინანსური სანქციები დაუწესა. ადგილობრივ ბანკებს დაევალათ მკაცრი კონტროლი გაუწიონ ქვეყნებს შორის საბანკო ოპერაციებს, ვინაიდან ამის გაკონტროლება საკმაოდ რთულია, ზოგიერთი ბანკი ამ მიზეზით საქართველოს სისტემიდან გამორთვას ითხოვს. ეროვნულბა ბანკმა უნდა დააფიქსიროს თავისი პოზიცია. სახელმწიფომ მკაფიოდ უნდა განაცხადოს, რომ ხელს არ შეუშლის საერთაშორისო სანქციების მიზანს და არ გახდება შავი ხვრელი. საქართველოსთვის, როგორც განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნისთვის, საერთაშორისო ანგარიშსწორების სისტემა არის ქვეყნის ეკონომიკისა და ვაჭრობის განვითარების საუკეთესო საშუალება, სადაც ტრანზაქციების განხორციელება 24-საათიან რეჟიმშია შესაძლებელი, რაც მის უნიკალურობას უსვამს ხაზს.

ანგარიშსწორების სისტემების გამართული ფუნქციონირება ქვეყნის ეკონომიკაზე დადებითად მოქმედებს. საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობების პროცესში მნიშვნელოვანია განვითარებული ანგარიშსწორების სისტემის ფლობა, ბანკებს შორის ჯანსაღი კონკურენცია. თითოეული ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის მიზანია, საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში გამოყენებული ანგარიშსწორების თანამედროვე ფორმებისა და მეთოდების დანერგვა და ათვისება. ეს, თავის მხრივ, იძლევა მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში სრულფასოვნად ინტეგრირების საშუალებას, რაც ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის წინაპირობაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლ. სულხანიშვილი, რ.პაპასკირი, ი.დავრაშელიძე, „ფინანსური ბაზრები და ფინანსური ინსტიტუტები“, გამომცემლობა „საჩინო“ თბილისი 2021;
2. ი. მესხია, „საერთასორისო ფინანსები“, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი 2012;
3. MIR (payment system) https://en.wikipedia.org/wiki/Mir_(payment_system);
4. ბიზნესი &Bloomberg https://businessformula.ge/News/7645;
5. ყოველდღიური ფინასური ნაკადების მოძრაობა https://www.swift.com/about us/discover-swift/fin-traffic-figures ;
6. რუსეთის ეკონომიკა https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%A0%E1%83%A3%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98#%E1%83%94%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90.

Rusudan Papaskiri

Nika Tkebuchava

THE IMPACT OF THE INTERBANK PAYMENT SYSTEM ON CURRENT PROCESSES IN THE WORLD

Summary

In 2022, interbank transfers of international payments became especially relevant in different countries of the world. In this regard, many studies and observations are carried out in both international and local Georgian reality. The research is based on financial transfers in different countries of the world, analysis of its impact, which will be useful for Georgia.

The article discusses the modern interbank settlement system, including SWIFT, its impact on the global financial system, and SWIFT's role in relation to financial sanctions.

The aim of the paper is to present, based on the current economic processes in the world, how SWIFT operates in Georgia, to set priority ways for the development of interbank payment systems.

The introduction of modern forms and methods of payment ensures the effective operation of the banking and financial system in Georgia. Development of international standards and technologies globally. Real-time transfers contribute to the development of international trade and services.

In order to improve the payment system in Georgia, it is important to develop high-tech banks so that they can meet the needs of customers. It is necessary to promote increased competition between banks. International sanctions may not be tolerated, as it is on it that the development of the country's economy is underway.

Keywords: *Interbank system of international payments; SWIFT; Financial sanctions; Financial message transfer system - SPFS; Russian Internal Transfer System MIR.*

ნინო ქორქიკაშვილი

ბაზელ III-ის სტანდარტების საფუძველზე შემუშავებული მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტების ეფექტიანობის შეფასება საქართველოსთვის

ანოტაცია. *საქართველო მცირე ზომის ქვეყანაა ღია ეკონომიკით და დოლარიზაციის მაღალი მაჩვენებლით, მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტითა და საერთაშორისო ფინანსურ ნაკადებზე მზარდი დამოკიდებულებით, რაც გლობალური ეკონომიკური და ფინანსური ტენდენციების მიმართ მოწყვლადობას განაპირობებს. შესაბამისად, მაღალია საქართველოს ეკონომიკის სენსიტიურობა გლობალური და რეგიონული ეკონომიკური შოკებისა და გლობალური ფინანსური პირობების ცვლილებების მიმართ. გარდა აღნიშნულისა, საბანკო-საფინანსო სექტორი საკმაოდ დიდი წილით არის წარმოდგენილი საქართველოს ეკონომიკაში, აქედან გამომდინარე ფინანსური სტაბილურობა ძალიან მნიშვნელოვანია მთლიანად ეკონომიკის სტაბილურობისა და მისი ნორმალური ფუნქციონირებისათვის. საქართველოს საბანკო-საფინანსო სექტორი გარკვეული გამოწვევების წინაშე დგას, რაც მოითხოვს კარგად ორგანიზებული, ფინანსური სტაბილურობის ხელშეწყობის მიზნით განხორციელებული და კოორდინირებული პოლიტიკის განხორციელებას. ამ მიმართულებით განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ბაზელის სტანდარტების საფუძველზე შემუშავებული ინსტრუმენტების პრაქტიკაში დანერგვას, მათი ეფექტიანობის შეფასებას და მონიტორინგის ღონისძიებების განხორციელებას.*

საკვანძო სიტყვები: *მაკროპრუდენციული პოლიტიკა, ბაზელ III, ფინანსური სტაბილურობის ინდიკატორები, მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტები.*

მაკროპრუდენციული პოლიტიკის პრაქტიკაში დანერგვისას, საქართველოს ეროვნული ბანკი ეყრდნობა ბაზელის მეთოდოლოგიას და მის მიერ შემოთავაზებულ კაპიტალის მინიმალურ მოთხოვნებსა და სხვა მაჩვენებელთა მნიშვნელობას. ფინანსური სირთულეებისას კარგად კაპიტალიზებული ბანკები, დიდი ალბათობით, შედეგიანად გააგრძელებენ ოპერირებას ბაზარზე. ასევე ბანკების მიმართ ნდობის კრიზისის პირობებში, სწორედ ბანკების ჯანსაღი ლიკვიდობის პოზიცია და ბუფერები არის მათი სირთულეების შემამსუბუქებელი.

ცხრილი 1

ბაზელ III კაპიტალის მაჩვენებელთა გრადაცია

მაჩვენებელი/წელი	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
კონტრციკლური ბუფერი(CCB)				0.625%	1.25%	1.875%	2.50%	2.50%
ლიკვიდობის დაფარვის კოეფიციენტი			60%	70%	80%	90%	100%	100%
ძირითადი პირველადი Tier1 კაპიტალისკოეფიციენტი	4.50%	5.50%	6%	6%	6%	6%	6%	6%
ძირითადი კაპიტალის კოეფიციენტი		8%	8%	8%	8%	8%	8%	8%
საზედამხედველო კოეფიციენტი (ძირითადი კაპიტალის კოეფიციენტი+კონსერვაციის ბუფერი)		8%	8%	8.625%	9.25%	9.875%	10.50%	10.5%

წყარო: BIS working paper,"International Convergence of capital measurements and Capital standards", 2019:5-7.
შენიშვნა: 2017 წელს მოხდა კონსერვაციის ბუფერის 2.5%-ის ცალკე გამოყოფა, რომელიც აქამდე ინტეგრირებული იყო მინიმალურ მოთხოვნებში. შედეგად, ***განახლებული კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნები შეადგენს 4.5%, 6% და 8%-ს*** *ძირითადი პირველადი კაპიტალის, პირველადი კაპიტალისა და მთლიანი საზედამხედველო კაპიტალის მოთხოვნების შესაბამისად.*

Tier 1 Capital[14] - ბანკის ძირითადი კაპიტალი/რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები. იგი არის ბანკის მფლობელობაში არსებული კაპიტალი, რომელიც გამოიყენება ტრანსაქციებისათვის (ინვესტირება, ვაჭრობა, სესხის გაცემა). ბანკის პირველადი კაპიტალი (Tier 1) არის საზედამხედველო კაპიტალის ძირითადი წყარო, რომელიც უნდა შეადგენდეს საზედამხედველო კაპიტალის არანაკლებ 50 პროცენტს [BIS, 2017:6]. ეს კაპიტალი საშუალებას აძლევს ბანკს გაუმკლავდეს ფინანსურ სიძნელეებს, ვინაიდან იგი სარეზერვო კაპიტალს წამოადგენს. პირველადი კაპიტალი შედგება შემდეგი კომპონენტებისაგან: ჩვეულებრივი აქციები გამოსყიდულის გამოკლებით; არაკუმულაციური უვადო პრივილეგირებული აქციები გამოსყიდულის გამოკლებით; აქციების ემისიით მიღებული დამატებითი სახსრები; სარეზერვო ფონდი, რომელიც შექმნილი უნდა იყოს წინა წლების გაუნაწილებელი მოგებიდან; წინა წლების გაუნაწილებელი მოგება (ზარალი). ბაზელ III-ის მიხედვით, ფინანსური ინსტიტუტი რომ ჩაითვალოს კარგად კაპიტალიზებულად, აღნიშნული მაჩვენებლის მნიშვნელობა უნდა იყოს მინიმუმ 6% [BIS, 2017:7]. აღნიშნული მაჩვენებლის მიხედვით ბანკის გრადაცია შეიძლება შემდეგნაირად: კარგად კაპიტალიზებული, ადეკვატურად კაპიტალიზებული, არაკაპიტალიზებული, მნიშვნელოვნად არაკაპიტალიზებული, კრიტიკულად არაკაპიტალიზებული.

რაც შეეხება საზედამხედველო კაპიტალს, იგი არის კაპიტალის სახეობა, რომელიც იქმნება საბანკო საქმიანობის განხორციელებისათვის, მოსალოდნელი და მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების/ზარალის განეიტრალებისა და სხვადასხვა რისკის თავიდან აცილებისათვის. ბანკის საზედამხედველო კაპიტალი შედგება

[14]Tier 1 Capital-ბანკის პირველადი კაპიტალი, გაიანგარიშება როგორც ბანკის ძირითადი კაპიტალის შეფარდება რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთან.

პირველადი და მეორეული კაპიტალისაგან და უდრის პირველადი და მეორეული კაპიტალის ჯამს გამოკლებული საზედამხედველო კაპიტალის დაქვითვები.

უნდა აღინიშნოს, რომ საზედამხედველო კაპიტალის (კაპიტალის ადეკვატურობის მაჩვენებელი) მინიმალური მნიშვნელობა ბაზელ III-ის მიხედვით არის 10.5% [BIS,2020:1-2]. თუმცა საქართველოს ეროვნული ბანკი აღნიშნული მაჩვენებელის მინიმალურ მნიშვნელობას განიხილავს დაახლოებით 12%-იანი ნიშნულის სახით, საქართველოს წინაშე მდგარი ფინანსური გამოწვევების ფონზე, რაც გამოწვეულია საბანკო სექტორის არამდგრადობითა და მაღალი დოლარიზაციით. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ რისკის მიხედვით შეწონილი კაპიტალის ადეკვატურობის კოეფიციენტი შესაძლოა სრულყოფილად არ ასახავდეს ბანკების გადახდისუნარიანობას, რამდენადაც რისკის წონები შესაძლოა საზედამხედველო პოლიტიკის მიზნების მიხედვით იცვლებოდეს. ასევე შესაძლოა ყოველი კონკრეტული აქტივისთვის რისკის წონები განსხვავდებოდეს ბანკების მიხედვით, გამომდინარე მათი შიდა შეფასების სისტემებისა:

$$CAR = \frac{\text{Tier1 კაპიტალი} + \text{Tier 2კაპიტალი}}{\text{რისკისმიხედვითშეწონილიაქტივები}}$$

უნდა აღინიშნოს, რომ საბანკო სისტემა Covid-19 პანდემიით გამოწვეულ რეცესიას კაპიტალის მაღალი დონით შეხვდა. საქართველოში საბანკო სისტემა 2008-2009 წლის კრიზისის შემდეგ სოლიდური მომგებიანობით ხასიათდებოდა, რამაც ბანკებს საშუალება მისცა კაპიტალის ადეკვატურობის კოეფიციენტები გაეზარდათ. უნდა აღინიშნოს, რომ ეროვნული ბანკი კომერციულ ბანკებს დამატებითი კაპიტალის მოთხოვნებს უწესებს, კერძოდ, ერთი მხრივ, ბანკებს მოეთხოვებათ მინიმალური მოთხოვნების დაცვა, ხოლო, მეორე მხრივ, მათ მოეთხოვებათ დამატებით კომბინირებული (კონსერვაციის, სისტემურობისა და კონტრციკლური) და პილარ 2-ის ფარგლებში არსებული (არაჰეჯირებული სავალუტო საკრედიტო რისკის, საკრედიტო პორტფელის კონცენტრაციის რისკის, წმინდა სტრეს-ტესტების და ეროვნული ბანკის მიერ რისკების შეფასების საერთო პროგრამის ფარგლებში დაწესებული წმინდა (GRAPE) ბუფერების დაცვა [სებ,2020:57]. აქედან გამომდინარე, საქართველოს საბანკო სექტორი კაპიტალის ადეკვატურობის მაჩვენებელს ბაზელ III-ით გათვალისწინებულ ნიშნულზე მაღლა ინარჩუნებს წლების განმავლობაში (იხ. გრაფ. 1) [Lehmann A., 2019:10].

საბანკო სისტემა Covid-19 პანდემიით გამოწვეულ რეცესიას კაპიტალის მაღალი დონით შეხვდა და 2020 წლის თებერვალში პირველადი კაპიტალისა და საზედამხედველო კაპიტალის კოეფიციენტებმა შესაბამისად 15.2 % და 20 % შეადგინა (იხ. გრაფ. 1) [სებ,2020:58]. CEIC[15]-ის შეფასებით, 2020 წლის სექტემბრის მდგომარეობით კაპიტალის ადეკვატურობის მაჩვენებელი საქართველოსათვის არის 17.7%, რაც ოდნავ ჩამორჩება აგვისტოს თვის მაჩვენებელს (18%). უნდა აღინიშნოს, რომ კაპიტალის ადეკვატურობის მაჩვენებლის მინიმალური მნიშვნელობა დაფიქსირდა 2008 წლის დეკემბერში – 13.9%[16].

[15]CEIC(Census and Economic Information Center)-დაარსდა 1992 წელს ექსპერტი ეკონომისტების და ანალიტიკოსების მიერ, იგი უზრუნველყოფს ზუსტი მონაცემების წარდგენას ქვეყნის სხვადასხვა ეკონომიკური მაჩვენებლების შესახებ

[16]CEIC, "Georgia Capital Adequacy Ratio, 2020, https://www.ceicdata.com/en/indicator/georgia/capital-adequacy

გრაფიკი 1. კაპიტალის ადეკვატურობის მაჩვენებლები საქართველოს საბანკო სექტორში (ბაზელ III), 2017-2020 წწ.

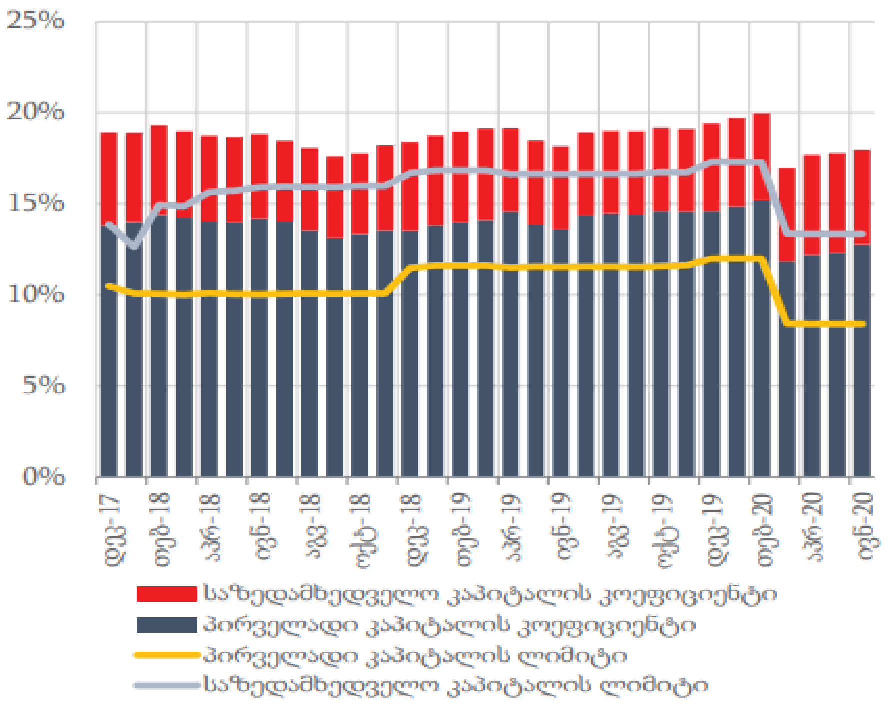

წყარო: სებ, ფინანსური სტაბილურობის ანგარიში, 2020: 57

დასკვნა

საქართველოს საბანკო-საფინანსო სექტორი ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესშია და გარკვეული გამოწვევების წინაშე დგას, რაც განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა Covid-19-ის პანდემიური სიტუაციიდან შექმნილი გარემოებების გამო. არსებული გამოწვევები მოითხოვს კარგად ორგანიზებული, ფინანსური სტაბილურობის ხელშეწყობის მიზნით შექმნილი და კოორდინირებული პოლიტიკის განხორციელებას. ამ მიმართულებით გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მაკროპრუდენციული პოლიტიკის აქტიურად გამოყენებას, შესაბამისი პოლიტიკის ინსტრუმენტების დანერგვას და მორგებას საქართველოს საბანკო-საფინანსო სექტორის რეალობაზე. საქართველოს ეროვნული ბანკი ბაზელის კომიტეტთან და ფინანსური სტაბილურობის ხელშემწყობ სხვა ორგანიზაციებთან მჭიდრო კოორდინაციის შედეგად, მნიშვნელოვან ღონისძიებებს ახორციელებს მაკროპრუდენციული პოლიტიკის მიმართულებით. აღნიშნული ღონისძიებები ემსახურება საბანკო-საფინანსო სექტორში არსებული გამოწვევების დაძლევას, მათი შესაძლო უარყოფითი ეფექტების შემსუბუქებას და ფინანსური სექტორის სიჯანსაღეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს ეროვნული ბანკი, ფინანსური სტაბილურობის ანგარიში, 2020:1-5, 57-58.
2. Basel Committee on Banking Supervision, “What is Minimum Capital Adequacy Ratio Under Basel III”, 2020:1-2.
3. BIS working paper,”International Convergence of capital measurements and Capital standards”, 2019:5-7.

4. Basel Committee on Banking Supervision, “Supervisory and bank stress testing: range of practices“, 2017:6-8.

5. Lehmann, A., in cooperation with ISET, GermanEconomic Team Georgia, “ FinancialSector Monitor Georgia 2019”, 2019:10.

Nino Zhorzhikashvili

ASSESSMENT OF MACROPRUDENTIAL POLICY INSTRUMENTS DEVELOPED ON THE BASIS OF BASEL III STANDARDS AND THEIR EFFECTIVENESS FOR GEORGIA

Summary

Georgia is a small, open economy with a high rate of dollarization, a current account deficit and an increasing dependence on international financial flows, which makes it vulnerable to global economic and financial trends. Accordingly, the sensitivity of the Georgian economy to global and regional economic shocks and changes in global financial conditions is high. In addition to the above, the banking and financial sector has a fairly large share in the economy of Georgia, therefore financial stability is very important for the stability of the economy as a whole and its normal functioning. The banking and financial sector of Georgia is facing certain challenges, which require the implementation of well-organized, implemented and coordinated policies to promote financial stability. In this direction, special attention is paid to the practical implementation of tools developed on the basis of Basel standards, their effectiveness and monitoring process.

Keywords*: macroprudential policy, Basel III, financial stability indicators, macroprudential instruments.*

ნათია სურმანიძე
ანა ჩაგელიშვილი

ტექნოლოგიური პროგრესის უარყოფითი გავლენა დასაქმების ბაზარზე (სამშენებლო სექტორის მაგალითზე)

ანოტაცია. *ტექნოლოგიური პროგრესის კლასიკურ მაგალითებს ძირითადად ინდუსტრიული რევოლუციები წარმოადგენენ და ხშირად დღევანდელ მსოფლიოს მე-4, ტექნოლოგიური რევოლუციის ეტაპზეც განიხილავენ. მოსაზრება, რომ მეცნიერულ-ტექნოლოგიურ პროგრესს გავლენა აქვს ეკონომიკაზე, ცვლის ადამიანის ცხოვრებას და დასაქმების ბაზრის სტრუქტურასა თუ მოცულობას, მრავალი კვლევით არის გამყარებული და დამტკიცებული, თუმცა როგორც ყველა მოვლენას, ტექნოლოგიურ პროგრესსაც აქვს დადებითი და უარყოფითი შედეგები. სწორედ ტექნოლოგიური პროგრესის კრიტიკული განხილვა წარმოადგენს ავტორების მიზანს წინამდებარე ნაშრომში, რომლის მისაღწევადაც შერჩეულ იქნა სამაგიდო კვლევის მეთოდი. ნაშრომში გაანალიზებულია მეორეული სტატისტიკური მასალა, რაზე დაყრდნობითაც ნაჩვენებია საქართველოს და არგენტინის მაგალითზე სამშენებლო სექტორის, როგორც ქვეყნის ერთ-ერთი მსხვილი დამსაქმებლის, პერსპექტივები, გამოწვევები და ტრენდები. ნაშრომი გარკვეულ საფუძველს წარმოადგენს შემდგომი კვლევებისთვის და საინტერესო იქნება ამ მიმართულებით დაინტერესებული ნებისმიერი პირისთვის.*

საკვანძო სიტყვები: *დასაქმების ბაზარი, სამშენებლო სექტორი, ტექნოლოგიური პროგრესი.*

შესავალი

ტექნოლოგიური განვითარება თანამედროვე ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია, თითქმის არ არსებობს დარგი, რომელიც არ განიცდის მის ზეგავლენას. ამასთან უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სწორედ მაღალტექნოლოგიური წარმოება იძლევა დიდ პოტენციალს საერთაშორისო ბაზრებზე პატარა ქვეყნების თავის დასამკვიდრებლად. მნიშვნელოვანია ასევე იმის ხაზგასმაც, რომ ტექნოლოგიური ტრანსფერი გლობალიზაციის პირობებში მეტად გამარტივდა. როდესაც ქვეყანაში შედის უცხოური ინვესტიცია, ავტომატურად მიყვება მას ტექნოლოგია და ცოდნა. შესაბამისად მნიშვნელოვანია, რომ სუსტად განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებმა ეს სიკეთე ადეკვატურად აითვისონ და გამოიყენონ.

ტექნოლოგიურმა პროგრესმა ადამიანების შრომა უფრო მარტივი გახადა. სულ მცირე მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ კომპიუტერი, რომ აღარაფერი ვთქვათ რობოტებსა და ხელოვნური ინტელექტის არაერთ მიღწევაზე. ტექნოლოგიები ადამიანებს შრომატევად საქმიანობებში და მძიმე სამუშაოების შესრულების პროცესში დიდ დახმარებას უწევს, თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მრავალი პროფესია მომავალში შესაძლოა აღარ არსებობდეს და ჩანაცვლდეს ავტომატიზაციით. პერსპექტივაში პროცესი გვაძლევს იმაზე დაფიქრების მიზეზს, რომ შესაძლოა დასაქმების ბაზრის სტრუქტურა საკმაოდ შეიცვალოს.

სამშენებლო სექტორი საქართველოსა და მსოფლიოში სულ უფრო სწრაფად იზრდება და თავისი ბუნებიდან გამომდინარე ტექნოლოგიები სწორედ ამ სფეროში განაპირობებენ ძირეულ გარდაქმნებს, დაწყებული მშენებლობის დაგეგმვისა და მოდელირების პროცესით, რაც უკვე ფურცლის გარეშე შეუძლია არქიტექტორს განახორციელოს, დასრულებული მწვანე მშენებლობებით, რაც საშუალებას იძლევა შემცირდეს გარემოზე მავნე ზემოქმედება და ეკომეგობრული შენობები მომავლის მსოფლიოს განუყოფელ ნაწილად იქცეს [Afable, 2019].

აღნიშნული საკითხები მოცემულ კვლევას ხდის აქტუალურსა და ტრენდულს შესწავლისა და გაანალიზების თვალსაზრისით, ამასთან გამოკვეთს ნაშრომის შექმნის ძირითად მიზანს, რომ გაანალიზდეს ქართული და საერთაშორისო გამოცდილება სამშენებლო სექტორის ტექნოლოგიური განვითარების პერსპექტივების გამოვლენის კუთხით. საკითხები გაანალიზებულია დასაქმებასთან მჭიდრო კავშირში, რადგან სწორედ სამშენებლო სექტორია ძირითად დამსაქმებლებს შორის ქართული დასაქმების ბაზარზე. 2020 წლის მაჩვენებლით, მთლიან დასაქმებულებში ამ სფეროს წარმომადგენელთა რაოდენობა 7%-ს შეადგენდა [საქსტატი, 2022]. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ დარგისთვის დამახასიათებელია ის სპეციფიკაც, რომ განათლების მაღალი დონე სულაც არაა საჭირო სამუშაოს დასაწყებად, რაც სოციალური პრობლემების მქონე ქვეყნის მაგალითზე კიდევ უფრო ყურადსაღებია.

სამშენებლო სექტორი და ტექნოლოგია მსოფლიოში

სამშენებლო სექტორის განვითარება მსოფლიოში ბოლო წლებში სულ უფრო ფართო მასშტაბის გახდა, რაზეც მოწმობს სტატისტიკა, კერძოდ, 2018 წლის მონაცემებით, ამ ბაზრის ღირებულება 1,39 ტრილიონს შეადგენდა [Delloite 2019], ხოლო 2019 წელს იგი 5%-ით გაიზარდა [Moody, 2019]. ექსპერტების შეფასებებით ბაზრის ღირებულება 2030 წლისთვის 8 ტრილიონს მიაღწევს. მოცემულ ვარაუდს კი ბაზრის ლიდერების, ჩინეთისა და აშშ-ის სამშენებლო სექტორის ზრდის ტემპები ამყარებს [ICE 2022].

ისტორიულად განვითარებულ ქვეყნებში სამშენებლო სექტორი იყო ძირითადი დამსაქმებელი ემიგრანტებისთვის, რაც ბაზარს თავის მხრივ იაფი სამუშაო ძალის ათვისების საშუალებას აძლევდა, თუმცა ბოლო წლების ბაზრის გიგანტი სახელმწიფოს, აშშ-ის პოლიტიკა ემიგრაციასთან დაკავშირებით საკმაოდ გამკაცრებულია, რაც სექტორს სამუშაო ძალის დეფიციტს უქმნის. შესაბამისად პრობლემის გადაჭრა ტექნოლოგიებში უნდა მოხდეს. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტსაც, რომ გლობალიზაციის პირობებში ტექნოლოგიური პროგრესი სწრაფად ვრცელდება ქვეყნიდან ქვეყანაში, სავარაუდოდ, დასაქმების ბაზარზე აღნიშნული პროცესები სერიოზულ ზეგავლენას იქონიებს.

ექსპერტები თვლიან, რომ სამშენებლო ინდუსტრია მომავალში დრამატული ცვლილებების კერა იქნება. სამშენებლო ინდუსტრიის სტატისტიკა გვაფიქრებინებს, რომ ზოგიერთი ჩვეულებრივი სტრუქტურა და პრაქტიკა შესაძლოა ეტაპობრივად გაუქმდეს და ახლით ჩანაცვლდეს, თუმცა ეს შეიძლება არ მოხდეს ძალიან სწრაფად. მრავალი ტექნოლოგიური მიღწევა სხვადასხვა დარგიდან გავლენას მოახდენს იმაზე, თუ როგორ ასრულებენ მშენებლები და ინჟინრები თავიანთ სამუშაოს. რობოტებმა შეიძლება ჩაანაცვლონ სამუშაო ძალის გარკვეული წილი ხუთიდან ათ წელიწადში [Contractor, 2021], მაგრამ მაინც დიდი მოთხოვნაა ამ დარგში პროფესიონალებზე.აღნიშნული ტენდენციის პარალელურად, ადამიანური რესურსების მართვის სფეროში შეინიშნება ადამიანური შრომის ჩანაცვლება ხელოვნური ინტელექტით, რაც თავის მხრივ განაპირობებს სამუშაოს სტრუქტურის ცვლილებასა თუ გარკვეული პოზიციების გაქრობას [Dessler 2020, 12-13}.

ტექნოლოგიური პროგრესის მსოფლიო პრაქტიკა და საქართველო

ტექნოლოგიური პროგრესი სოციალური უთანასწორობის ზრდის ერთ-ერთ გამომწვევ მიზეზად და უმუშევრობის დონის პირდაპირპროპორციულ სიდიდედ გვევლინება თანამედროვე სამყაროში. ტექნოლოგიური პროგრესისგან მიღებული სარგებელი ძირითადად ფიზიკური და ინტელექტუალური კაპიტალის მქონეებს ეკუთნით, რაც იწვევს შრომის ბაზარზე დამოკიდებულ ადამიანებსა და მათ შორის არსებულ ფინანსურ კონტრასტს. აღნიშნული მსჯელობის დადასტურებაა ის ფაქტიც, რომ ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის შემოსავლის დონე ხშირ შემთხვევაში არ იზრდება და გარკვეულ შემთხვევებში მცირდება კიდეც [გელაშვილი, 2018]. ტექნოლოგიური პროგრესის, როგორც უმუშევრობის ზრდის გამომწვევი მოვლენის, ზრდის უარყოფით გავლენას მოწმობს ის ტენდენციაც, რომ საქმიანობის ავტომატიზაციის შედეგად გარკვეული პროფესიების არსებობა ეჭვქვეშ დგება. მაგალითისთვის, ბანკომატების რაოდენობის ზრდა და თანხის შეტანა-გატანის ფუნქციების დამატება მოლარეების რაოდენობას ყოველწლიურად ამცირებს [Worstall, 2011]. კიდევ ერთ მაგალითს წარმოადგენს არგენტინის ეკონომიკისთვის 2014 წელს დამდგარი ტექნოლოგიური პროგრესის უარყოფითი შედეგი, როდესაც ქვეყანაში სამშენებლო ბუმის პარალელურად დიდი ოდენობით სამშენებლო ტექნოლოგია შემოვიდა და დასაქმების დონემ ფაქტობრივად 11%-იანი ვარდნა განიცადა [Worlddata, 2021].

სამშენებლო სექტორი საქართველოს ეკონომიკაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, რაზეც მოწმობს მთლიან სამამულო პროდუქტში მისი წილი. კერძოდ, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით სამშენებლო დეველოპერული კომპანიების მიერ განხორციელებული ბრუნვა 7,7 მლრდ-ს შეადგენს, რაც ამავე წლის მშპ-ის დაახლოებით 9%-ს უტოლდება. აღნიშნული

მაჩვენებელი კი კოვიდპანდემიამდელი პერიოდის მაჩვენებელზე 7%-ით ნაკლებია [საქსტატი, 2021]. ამავდროულად, ქართული სამშენებლო სფერო მრავალფეროვანია ინვესტიციური თვალსაზრისით, რადგან დეველოპერებს შორის მრავლად გვხვდება უცხოელი ინვესტორები, თუმცა ფაქტია, რომ ძირითად სამუშაო ძალას საქართველოს მოსახლეობა წარმოადგენს. საქსტატი ასევე გვაძლევს დასაქმებულთა სექტორული გადანაწილების შესახებ ინფორმაციას იმის თაობაზე, რომ 2017 წელს ამ დარგში დასაქმებული იყო 83,9, 2018 წელს – 99,0, 2019 წელს – 102,1, ხოლო 2020 წელს კი – 85,3 ათასი ადამიანი. რაც მთლიანად დასაქმებული მოსახლეობის 6,7-8,1%-მდე მერყეობს [Worldbankdata 2022].

არგენტინასთან შედარებით საქართველოს დასაქმების ბაზარზე შედარებით ნაკლები წილი აქვს სამშენებლო სფეროს, თუმცა უმუშევრობის დონე საქართველოში უფრო მაღალია, კერძოდ 2017, 2018, 2019 წლებში არგენტინაში უმუშევრობის დონე შესაბამისად იყო 8,35, 9,22 და 9,84%, მაშინ როდესაც საქართველოში ამავე წლების მონაცემებია 13,94, 12,67 და 11,57% [World bank data 2022]. ნათელია, რომ სამშენებლო ბიზნესი დასაქმების ბაზრისთვის საქართველოში შესაძლოა სერიოზულ გამოწვევად იქცეს, რასაც ტექნოლოგიური პროგრესი ადრე თუ გვიან აუცილებლად განაპირობებს. მით უფრო, რომ მშენებლობის პროცესში უფრო მეტად დაბალი პოზიციის მუშები არიან დასაქმებულები, რომელთათვისაც არაა აუცილებელი ჰქონდეთ უმაღლესი განათლება. სწორედ ეს შექმნის ძირითად პრობლემას, რაც ამ ადამიანების სხვაგან დასაქმებას გაართულებს. მასთან გამკლავება განათლების სისტემის პრეროგატივა და გამოწვევაა, რომელმაც უნდა განავითაროს პროფესიული გადამზადების და კვალიფიკაციის ამაღლების მიმართულებები.

დასკვნა

გაუმართლებელია განვითარებას მხოლოდ ერთი ვექტორი გააჩნდეს. რაციონალიზმიდან გამომდინარე, საჭიროა მოხდეს ტექნოლოგიური პროგრესის სარგებლისა და ზიანის ურთიერთშედარება და მხოლოდ ამის შემდგომ იქნეს გზა ხსნილი ტექნოლოგიური ინოვაციების გამოყენებისკენ.

ტექნოლოგიური პროგრესი ჟამთა სვლის პარალელურად სულ უფრო და უფრო ნაკლებ ფიზიკურ შესაძლებლობებს მოითხოვს, რითაც ხასიათდება სწორედ ბოლო წლები. ამის საპირისპიროდ კი იზრდება მოთხოვნა მაღალინტელექტუალურ სამუშაო ძალაზე. აღწერილი ტენდენციის შენარჩუნების ფონზე კი იკვეთება ეკონომიკურ-სოციალური უთანასწორობის საფრთხე, რაც თავის მხრივ აუცილებელს გახდის რადიკალურ ცვლილებებს სხვადასხვა სფეროში, ხოლო პოლიტიკაში უპრეცედენტო რეფორმების გატარების საჭიროებას დააყენებს დღის წესრიგში.

გამოყენებული ლიტერატურა

- გელაშვილი ს., 2018, ადამიანის ფიზიკური შესაძლებლობების გამოყენებისა და გლობალური ტექნოლოგიური პროგრესის ურთიერთკავშირი, ჟ: „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, №6, გვ. 69-70.
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2021, www.geostat.ge.
- Afable M.V., 2019, Building Green – Minimizing The Environmental Impact of Construction. RetrievedfromBoldBusiness.
- Budiac D., 2018, Construction Technology Trends – 2018 Report,Retrievedfrom SoftwareConnect.
- Contractor, 2021, Construction Data: 2021 IndustryForecast,RetrievedfromContractor.

- Deloitte, 2019, 2018 engineering and constructionindustryoutlook,RetrievedfromDeloitte.
- Dessler, G., 2020, Humanresourcemanagement.NewYork,„Pearson“, p: 12-13.
- ICE, 2020, Global construction market to grow $8 trillion by 2030: driven by China, US and India, Retrieved from ICE.
- Moodys, 2018, Moody's Global Construction Sector Outlook – October 2018, RetrievedfromForConstructionPros.
- World Economic Forum, 2018, Future Scenarios and Implications for theIndustry, RetrievedfromWorldEconomicForum.
- Worlddata, 2021.
- WorstallT., 2011, ATMs Destroy Teller Job: Yes, Of Course They Do, That's the Point of Having Them.

NatiaSurmanidze

Ana Chagelishvili

NEGATIVE IMPACT OF TECHNOLOGICAL PROGRESS ON THE EMPLOYMENT MARKET (AN EXAMPLE OF THE CONSTRUCTION SECTOR)

Summary

The classic examples of technological progress are mainly industrial revolutions and are often discussed through the 4th world technological revolution stage. The notion, that scientific and technological progress has an impact on the economy, is changing human life and the structure or size of the employment market has been supported and validated by numerous studies. However, like all events, technological progress has both positive and negative consequences. It is the critical discussion of technological progress that is the aim of the authors in the present paper, to achieve and in which the desk research method has been selected. The paper analyzes the secondary statistical information, based on which the perspectives, challenges and trends of the construction sector, as one of the largest employers in the country, are shown on the example of Georgia and Argentina. The paper provides some basis for further research and will be of interest to anyone interested in this field.

Technological development is an integral part of modern life, there is almost no field that is not affected by it. At the same time, it should be noted that high-tech production has a great potential for its establishment in international markets, in the case of small countries. It is also important to emphasize that technology transfer has become much easier in the context of globalization. When foreign investment enters the country, it is automatically followed by technology and knowledge. It is therefore important that countries with underdeveloped economies adequately grasp and use this goodness.

Technological progress has made human work easier, at least the computer can be cited as an example, not to mention the numerous achievements of robots and artificial intelligence. Technology is a great help to people in hard work, but it should also be noted that many professions may no longer exist in the future and be replaced by automation. In the long run, the process gives us reason to think that the structure of the employment market may change considerably.

The construction sector is growing faster in Georgia and the world, and due to its nature, technologies are carrying out fundamental transformations in this field. Starting with the construction planning and modeling process that an architect can already do without a sheet of paper, ending with green construction that allows environmental impact to be reduced and eco-friendly buildings to become an integral part of the world of the future.

These issues make the present study relevant and trending in terms of study and analysis while highlighting the main purpose of this paper is to analyze the Georgian and international experience in terms of identifying prospects for technological development of the construction sector. The issues are analyzed in close connection with employment, because the construction sector is the main employer in the Georgian employment market, in 2020, the number of representatives in the total number of employees was 7%. However, it should be noted that the specificity of the field is

characterized by the fact that a high level of education is not necessary to start a job, which is even more noticeable in the example of a country with social problems.

ლაშა ტაბატაძე

ცირკულარული ეკონომიკის პრინციპები, სარგებელი და წინაღობები

ანოტაცია. *აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკაში, როგორც წესი, ნედლი (ბუნებრივი) რესურსების მოპოვება, მათი პროდუქტად გარდაქმნა და განკარგვა ხორციელდება. ცირკულარული ეკონომიკა კი პირიქით, მიზნად ისახავს აღმოფხვრას ის უფსკრული, რომელიც წარმოიშობა წარმოებასა და ბუნებრივი ეკოსისტემების ციკლებს შორის, კერძოდ, სხვადასხვა საწარმოო ნარჩენების (ბიოდეგრადირებადი) ნარჩენების კომპოსტირებას ან, თუ ეს ტრანსფორმირებული და არაბიოდეგრადირებადი ნარჩენებია, მათ ხელახლა გამოყენების, ხელახალი წარმოებისა და მათი სპეციალური გადამუშავების გზით. ეს მიდგომა ხელს უწყობს თანამედროვე მსოფლიოში, დღეის მდგომარეობით არსებულ იმ მთავარი გამოწვევის ხელშეწყობას, როგორიც არის ბუნებრივი სისტემების რეგენერაცია, უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, განახლებად ენერგიებზე ფსონის დადება. სტატიაში განხილულია, ცირკულარული ეკონომიკის როლი და მნიშვნელობა, მისი ზეგავლენა ეკოსისტემებზე. განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე (აშშ, ბრიტანეთი, ევროკავშირი, იაპონია, ავსტრალია), გაანალიზებულია ცირკულარული ეკონომიკის ზეგავლენა ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაზე. წარმოდგენილია მნიშვნელოვანი დასკვნები, რეკომენდაციები და სხვა.*

საკვანძო სიტყვები: *ცირკულარული ეკონომიკა, მწვანე ეკონომიკა.*

შესავალი

აღსანიშნავია, რომ დღეს სულ უფრო და უფრო მატულობს ცირკულარული ეკონომიკის როლი და მნიშვნელობა. კლასიკური განმარტებით, ცირკულარული ეკონომიკა ეს არის ინდუსტრიული სისტემა, რომელიც აღდგენითი ან რეგენერაციული დატვირთვისაა თავისი არსითა და შინაარსით და გამორიცხავს წარმოების მთელ ციკლში ტოქსიკური ქიმიკატების წარმოშობასა და გავრცელებას, რომლებიც ხელს უშლიან ეკოლოგიურად სუფთა კვლავწარმოების პროცესს და არღვევენ ბიოსფეროში არსებულ ბუნებრივ ეკობალანსს. ცირკულარული ეკონომიკის მიდგომების გამოყენებით შესაძლებელია სამრეწველო ნარჩენების შეკვეცა, საშიში ნივთირებებების წარმოებისა და მათი ზემოქმედების შემცირება და კლიმატური ცვლილებების შერბილებაში წვლილის შეტანა. ევროკავშირი ცირკულარულ ეკონომიკას განიხილავს, როგორც შესაძლებლობას რესურსებით ღარიბი ევროპისთვის ჰქონდეს წვდომა სასიცოცხლო რესურსებზე, შეინარჩუნოს გლობალური კონკურენტუნარიანობა და უზრუნველყოს მაღალი ხარისხის გარემო ევროპასა და მსოფლიოში. ცირკულარულ ეკონომიკაზე გადასვლა წარმოებისა და მოხმარების მეთოდების ძირფესვიან ცვლილებას მოითხოვს. ცირკულარულ ეკონომიკაში პროდუქტი იმგვარად იქმნება, რომ იყოს გამძლე, შესაძლებელი იყოს მისი განახლება, შეკეთება და ხელახლა გამოყენება. ამასთანავე, გათვალისწინებულია მის დასამზადებლად გამოყენებული მასალების ხელახალი გამოყენება მას შემდეგ, რაც ისინი მათი სასიცოცხლო ციკლის ბოლო ეტაპს მიაღწევს. უნდა აღინიშნოს, რომ ცირკულარული ეკონომიკა შინაარსობრივად და თვისებრივად უპირისპირდება არსებულ წრფივ (ხაზოვან) ეკონომიკას. მოიპოვე, აწარმოე, მოიხმარე და გადააგდე – სწორედ ეს არის დღეს არსებული წრფივი (ხაზოვანი) ეკონომიკის

მოდელი, რომლის განხორციელების შედეგად რესურსების მნიშვნელოვანი ნაწილი (რაოდენობა) იკარგება.

ცირკულარული ეკონომიკის პრინციპები

როგორც წესი, ცირკულარული ეკონომიკის მოდელი მიზნად ისახავს ნარჩენების აღმოფხვრას. სინამდვილეში, მისი ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი ემყარება იმ აზრს, რომ წარმოების პროცესში ნარჩენები არ უნდა არსებობდეს. ამ მიზნის მისაღწევად, რესურსები მიზანმიმართულია ხანგრძლივი საწარმოო პროცესისათვის და ოპტიმიზებულია დაშლისა და ხელახალი გამოყენების ეტაპებისათვის, რაც გააადვილებს მათ დამუშავებას, კონვერტაციასა და განახლებას. მეორე პრინციპის მიზანია რესურსების გადამუშავების ოპტიმიზაცია პროდუქციის, კომპონენტებისა და მასალების მიმოქცევაში, რომლებიც შემდგომ ეტაპებზე გამოყენებული იქნება როგორც ტექნიკურ, ასევე ბიოლოგიურ ციკლებში. ცირკულარული ეკონომიკის მესამე პრინციპი დაკავშირებულია იმ ფაქტთან, რომ შემცირდეს მხოლოდ საწყის საწარმოო რესურსებზე დამოკიდებულება და გაზარდოს სისტემის მდგრადობა. აღნიშნული მოიაზრებს წარმოების პროცესის იმგვარად წარმართვას, რომ შესაძლებელი გახდეს უარყოფითი გარეგანი ეფექტების მინიმიზირება და მათი ადმინისტრირების სრულყოფა [1, 7-9] (იხ. სურათი 1).

სურათი. 1

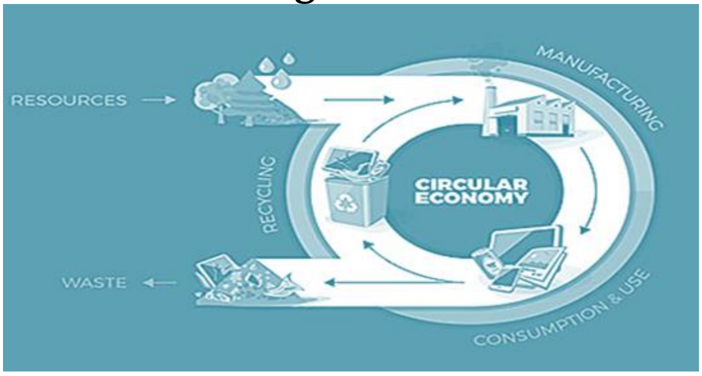

მაშასადამე, ცირკულარული ეკონომიკა არის თანამედროვე ეკონომიკის ის მოდელი, რომელიც არის რეგენერაციული კონცეფციის მატარებელი და მიზნად ისახავს გააუმჯობესოს წარმოების პროცესში რესურსების ეფექტურობა, გახადოს სფერო უფრო მდგრადი, ებრძოლოს ეკონომიკურ არასტაბილურობას, რომელიც შეიძლება გამოიწვიოს კლიმატის ცვლილებამ ბიზნესისთვის. ამდენად, მას აქვს როგორც ოპერაციული, ასევე სტრატეგიული უპირატესობები როგორც ეკონომიკურ, ასევე გარემოსდაცვით და სოციალურ სფეროებში. ცირკულარული ეკონომიკის ერთ-ერთი მიზანია არსებულ ეკოსისტემებზე დადებითი ზემოქმედება და ბუნებრივი რესურსების გადაჭარბებულ ექსპლუატაციასთან ბრძოლა. მას აქვს პოტენციალი შეამციროს სითბური გაზების ემისიები და ნედლეულის გამოყენება, ოპტიმიზაცია გაუწიოს პროდუქტიულობას და შეამციროს ე.წ. ხაზოვანი მოდელის მიერ მოტანილი სასოფლო-სამეურნეო უარყოფითი გარეგანი ზემოქმედება. მისი უპირატესობებია:

- განახლებადი ენერგიის გამოყენება, რომელიც გრძელვადიან პერსპექტივაში გარემოს არ აბინძურებს, წარმოებაში გამოყენებულ ბუნებრივ საწვავთან შედარებით;

- ხელახალი გამოყენებისა და დემატერიალიზაციის წყალობით, კარგი და ფუნქციური პროდუქტების უზრუნველსაყოფად, ნაკლები მასალისა და წარმოების პროცესის საჭიროება;
- საწარმოო ნარჩენები განიხილება, როგორც ღირებული და ისინი შეიწოვება (ხდება მათი სრული ათვისება) მაქსიმალურად, რათა ხელახლა გამოიყენონ პროცესში;
- სათანადოდ შერჩეული შესაბამისი საწარმოო პროცესები და არჩევანის გაკეთება ენერგოეფექტურ და არატოქსიკურ მასალებზე.

აღსანიშნავია და ყურადღებას იპყრობს ის ბოლო კვლევები, რომელიც ცირკულარული ეკონომიკის შესწავლას დაეთმო. როგორც ელენ მაკარტურის ფონდის კვლევამ ცხადყო, ცირკულარული ეკონომიკის განვითარების გზამ შესაძლებელია გაანახევროს ნახშირორჟანგის ემისიები 2030 წლისთვის 2018 წლის დონესთან შედარებით, რაც უდავოდ დიდი მიღწევა იქნება [2,12-13]. იგი უზრუნველყოფს ნიადაგში მნიშვნელოვანი საკვები ნივთიერებების დაბრუნებას ანაერობული პროცესების ან კომპოსტირების გზით, რაც არბილებს მიწისა და ბუნებრივი ეკოსისტემების ექსპლუატაციას. ამ გზით, როდესაც „ნარჩენები“ უბრუნდება ნიადაგს, გარდა იმისა, რომ ნაკლები პრობლემებია მოსაგვარებელი, ნიადაგი ხდება უფრო ჯანსაღი და ელასტიკური, რაც უზრუნველყოფს მის გარშემო არსებულ ეკოსისტემებში უფრო მეტ ბიოწონასწორობას. ასევე კვლევებმა აჩვენა, რომ ნიადაგის დეგრადაცია (გამოფიტვა) ყოველწლიურად ჯდება დაახლოებით 40 მილიარდი აშშ დოლარი მსოფლიოში და აქვს ფარული ხარჯები, როგორიცაა სასუქის მოხმარების გაზრდა, ბიომრავალფეროვნების დაკარგვა, უნიკალური ლანდშაფტების დაკარგვა და სხვა. ამ მხრივ, ცირკულარული ეკონომიკა მართლაც უნიკალურია, როგორც ნიადაგისთვის, ასევე ეკონომიკისათვის მთლიანობაში. ელენ მაკარტურის ფონდის კვლევის თანახმად, ევროპის კვების სისტემებში მომუშავე ცირკულარული ეკონომიკის მოდელს აქვს პოტენციალი, შეამციროს ხელოვნური სასუქის გამოყენება 80%-ით და, შესაბამისად, ხელი შეუწყოს ნიადაგის ბუნებრივ ბალანსის აღდგენას. შედარებითი ანალიზით ირკვევა, რომ ნედლეულის მოპოვებისთვის, რომელიც გავრცელებულია ე.წ. ხაზოვანი მიდგომით, წრიული ეკონომიკის მოდელს აქვს პოტენციალი, გამოიწვიოს მასალის უფრო დიდი (70%-მდე) ოდენობის დანაზოგი. იმის გათვალისწინებით, რომ მასალებზე მთლიანი მოთხოვნა გაიზრდება მსოფლიო მოსახლეობისა და საშუალო ფენების ზრდის გამო, ცირკულარული ეკონომიკა იწვევს მატერიალური საჭიროებების შემცირებას და ფოკუსირებულია მასალების ციკლის გახანგრძლივებაზე. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის (WEF) კვლევების მიხედვით, ცირკულარული ეკონომიკის მოდელის შემუშავებამ შესაძლებელია უფრო მეტი ადგილობრივი დაასაქმოს საწყისი დონისა და ნახევრად კვალიფიციურ სამუშაოებში. ExTax-ის საგადასახადო დასკვნაში, რომელიც შედგენილია რამდენიმე წამყვანი საკონსულტაციო ფირმის სპეციალისტების მიერ, აღნიშნულია ცირკულარული ეკონომიკის პოტენციალის შესახებ ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის კუთხით. როგორც ანგარიშშია აღნიშნული, 50,000 ახალი სამუშაო ადგილი შეიძლება შეიქმნას დიდ ბრიტანეთში, 54,000 ნიდერლანდებში და დიდია პოტენციალი ანალოგიები განხორციელდეს ევროპასა სხვა ქვეყნებშიც [3, 4-5].

უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ცირკულარული ეკონომიკის დიდი მნიშვნელობისა, მისი სწრაფი განვითარება რიგი მიზეზებით ფერხდება. ამის მიზეზებია:

- სოციალური და გარემოსდაცვითი გარე ფაქტორები არ არის გათვალისწინებული ფასებში;

- მეორეული რესურსები არ არის კონკურენტუნარიანი;
- ინვესტორების უმეტესობა კვლავ მუშაობს ე.წ.ხაზოვანი ეკონომიკის ლოგიკით და ზოგჯერ საჭიროა წინასწარი ინვესტიციები;
- მოთხოვნა წრიულ პროდუქტებზე და ალტერნატივებზე ჯერ კიდევ მცირეა;
- ჯერ კიდევ არ არის სათანადო რაოდენობის კვალიფიციური პროფესიონალი პერსონალი, რომლებსაც აქვთ ტექნიკური ან „ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების" (ICT) ცოდნა და სხვა [1, 15-16].

დასკვნა

ცირკულარულ ეკონომიკაში ახალი პროდუქტები იმგვარად არის შემუშვებული და დამზადებული, რომ ახალი ნედლეულის მოხმარება და ნარჩენების წარმოქმნა შემცირდეს. შესაბამისად გამოიყენება ახალი ბიზნესმოდელები და სტრატეგიები, რომლებიც სიმძლავრის მოხმარების ოპტიმიზაციას ახდენს და პროდუქტების ექსპლუატაციის პერიოდს ახანგრძლივებს. სასიცოცხლო ციკლის ბოლო ეტაპზე გადასული პროდუქტებისა და მასალების გადამუშავებით მათი ციკლები იკვრება. ცირკულარული ეკონომიკა გვთავაზობს საშუალებებს, რომლებიც მომავალში ფართო მოხმარების საგნების არაპროგნოზირებადი მიწოდებისა და ფასების ცვალებადობის მიმართ მოქნილობას გაზრდის და უზრუნველყოფს ასეთი რისკების დივერსიფიცირებას. უნდა აღინიშნოს, რომ როდესაც საქმე ეხება ცირკულარული ეკონომიკის განხორციელებას და განვითარებას, შეიძლება საჭირო გახდეს მრავალი განსხვავებული ბარიერის გადალახვა, როგორიც არის:

- დღევანდელი ეკონომიკური სისტემა ორიენტირებულია ე.წ. ხაზოვანი ეკონომიკის მოთხოვნილებებზე და ჯერ არ არის მზად წრიული ეკონომიკის მეწარმეებთან კომუნიკაციისათვის;
- ახალი ბიზნესმოდელების განხორციელება და განვითარება შეიძლება რთული იყოს კანონებისა და რეგულაციების გამო, რომლებიც არ არის მომზადებული ამ ტიპის ინოვაციებისთვის;
- ბევრი ბიზნესი ეყრდნობა ძველ და/ან ძლიერ ალიანსებს, რაც ართულებს ახალი ალიანსების შექმნას;
- ბევრ კომპანიას ჯერ კიდევ აქვს მიზნები და შეფასების სისტემები, რომლებიც ფოკუსირებულია მოკლევადიანი ღირებულების შექმნაზე, მაშინ როცა ცირკულარული ეკონომიკის მოდელი არის გრძელვადიანი ღირებულების მატარებელი;
- მშპ არ ითვალისწინებს სოციალურ და გარემოსდაცვით გარე ფაქტორებს, რაც ხელს უშლის ღირებულების შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Ellen MacArthur Foundation (EMF), 2013b. Towards the Circular Economy, vol.1. Isle of Wight;
2. Ellen MacArthur Foundation (EMF), 2014. Towards the Circular Economy vol.3.Isle of Wight;
3. European Commission, 2014. Towards a Circular Economy: A Zero WasteProgram for Europe, Communication from the Commission to theEuropean Parliament, the Council, the European Economic and SocialCommittee and the Committee of the Regions. European Commission,Brussels;
4. https://www.worldbank.org, წლიური ანგარიში - 2021, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;

5. https://www.ebrd.com, მიმდინარე ანგარიშები, 2021, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
6. https://www.wto.org, წლიური ანგარიშები, 2021, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
7. https://www.europarl.europa.eu, სტატიები, 2021, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
8. https://eeas.europa.eu, სტატიები და ანგარიშები, 2021, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
9. https://www.nytimes.com, სტატიები და ანგარიშები, 2021, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
10. http://reports.weforum.org, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
11. https://ellenmacarthurfoundation.org, ბოლო გადამოწმება 14 მარტი, 2022;
12. https://ex-tax.com, ბოლო გადამოწმება14 მარტი, 2022.

Lasha Tabatadze

PRINCIPLES, ADVANTAGES AND IMPEDIMENTS OF CIRCULAR ECONOMICS

Summary

It should be noted that in the economy, as a rule, raw (natural) resources are extracted, converted into products and utilized. The circular economy, in contrast, aims to bridge the gap between the production and natural ecosystem cycles, in particular through the composting of various industrial (biodegradable) wastes. This approach contributes to the solution of such a serious problem of the modern world as the regeneration of natural systems, in other words, to rely on renewable energy sources. The article discusses the role and importance of the circular economy, its impact on ecosystems. On the example of developed countries (USA, UK, EU, Japan, Australia), the impact of the circular economy on the economic growth of countries is analyzed. Important conclusions, recommendations and much more are presented.

Keywords: *circular economy, green economy.*

მარინა ტაბატაძე

ფინანსური სტაბილიზაციის სახელმწიფო ანტიკრიზისული სტრატეგია

ანოტაცია. *ეკონომიკის ლიბერალიზაციამ მსოფლიო ბაზრების დაბალანსებული განვითარების გართულება და ზრდის ტემპების არსებითი შენელება გამოიწვია, რამაც ხელისუფლების რაციონალური ფუნქციონირების სტრატეგიაში ცვლილებები განაპირობა. განვითარების მნიშვნელოვანი მახასიათებელი ფინანსური მექანიზმების როლის ზრდა და ეკონომიკურ გარემოში საფინანსო სექტორის დომინირება გახდა. სახელმწიფოს ანტიკრიზისული პროგრამა კრიზისების პრევენციის სტრატეგიას უნდა ასახავდეს, მასში სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები და კრიზისის მართვის მექანიზმები უნდა დიფერენცირდებოდეს მიმდინარე პროცესების სპეციფიკიდან და ეკონომიკის სტაბილური განვითარების ინტერესებიდან გამომდინარე.*

ნაშრომში განხილულია ინტეგრაციული პროცესების ეფექტიანი მართვის ფინანსური სტრატეგიები, გაანალიზებულია ხელისუფლების ანტიკრიზისული პოლიტიკის გავლენა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სტაბილურ ფუნქციონი-

რებაზე, განხილულია კრიზისის მართვის სამთავრობო სცენარები, მისი საპროგნოზო შედეგები და ფინანსური სტაბილიზაციის გეგმები.

სახელმწიფო ანტიკრიზისული მართვის მექანიზმების დადგენასა და მონიტორინგის განხორციელებაზე, ქვეყნის ფინანსურ გაჯანსაღებასა და სწორი ურთიერთობების ფორმირებაზე უნდა იყოს პასუხისმგებელი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, განვითარების პროცესის და ცხოვრების დონის სტაბილიზაცია, კერძო სექტორის და მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერა, ეკონომიკური თავისუფლების ზრდა, შრომისა და კაპიტალის ეფექტიანი განაწილების უზრუნველყოფა და სხვა. ანტიკრიზისული პლატფორმის ფინანსური სტრატეგია სოციალურ შედეგებზე უნდა იყოს ორიენტრებული, მან ხელი უნდა შეუწყოს შემოსავლების სამართლიან განაწილებას და სიღარიბის დაძლევას, ეს საკითხებია გაანალიზებული კვლევაში.

საკვანძო სიტყვები: *სახელმწიფოს მმართველობითი ძალაუფლება; ეკონომიკური უსაფრთხოება; მსოფლიო ბაზრების დაბალანსებული განვითარება; ეკონომიკური რყევების პროგნოზირება; კრიზისების პრევენციის ფინანსური მექანიზმები; ფინანსური სტაბილიზაციის სტრატეგიები.*

გლობალური კრიზისები არსებითად ცვლის მაკროეკონომიკური წონასწორობის გრადუალისტური კონცეფციის პრინციპებს, რაც კრიზისულ გარემოში სახელმწიფოს ფუნქციების მნიშვნელოვან ტრანსფორმირებას მოითხოვს. ეკონომიკის უახლესი პერიოდის მნიშვნელოვანმა სიახლეებმა და განვითარების მკაფიოდ გამოხატულმა ციკლურმა ხასიათმა სახელმწიფოს ეკონომიკური არსის ნეოკლასიკურ პარადიგმებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა, რაც კეინზიანური მიდგომების გააქტიურებით გამოიხატა, მნიშვნელოვნად გაიზარდა ხელისუფლების მარეგულირებელი ფუნქცია რისკების პრევენციის და კომპლექსური ანტიკრიზისული სტრატეგიის შემუშავების პროცესში, კრიზისის როგორც აქტიურ, ისე პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეტაპებზე.

ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფის მნიშვნელოვანი გარანტი ხელისუფლების სწორი სტრატეგიაა, რაც სისტემური რისკების ადრეულ ეტაპზე იდენტიფიცირებას, რისკ-ფაქტორების შესწავლას და პრევენციის მიზნით სხვადასხვა სიმულაციური მეთოდის, თუ შეფასების სტრეს-ტესტირების გამოყენებას მოითხოვს. სისტემური რისკების რეგულირების აუცილებლობამ ეკონომიკაში სახელმწიფოს აქტიური ჩართულობა მოითხოვა, გაზარდა მისი მარეგულირებელი ფაქტორების სახეები და ეკონომიკაზე მათი ზემოქმედების ხარისხი.

კრიზისების რაოდენობა და მასშტაბები განსაკუთრებით გაიზარდა გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან, რის ძირითად მიზეზად მკვლევრები ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების და თანამედროვე საბანკო ტექნოლოგიების დანერგვას მიიჩნევენ {1}. განსაკუთრებული როლი იქონია კაპიტალის მოძრაობის უკონტროლო ლიბერალიზაციამ, გარე შოკების მიმართ საბანკო სისტემის მოწყვლადობის ზრდამ და მასთან დაკავშირებულმა მაღალმა საბანკო რისკებმა. ასეთმა ცვლილებებმა ეკონომიკის მართვის ახალი სტანდარტების განსაზღვრა და შესაბამისად, კრიზისების მართვის ფინანსური მექანიზმების არსებითი ტრანსფორმაცია განაპირობა.

ბოლო ტრანსნაციონალური კრიზისის ძირითადი ნიშანი წარმოშობის არაეკონომიკური ხასიათის გამო, მისი ძნელად პროგნოზირებადი ბუნება იყო, რამაც კრიზისის ეფექტიანი მართვისათვის ინფორმაციის გლობალური გადაცემის ერთიანი სისტემის შექმნა და მმართველობითი სტრუქტურების სახელმწიფოთაშორისი კოორ-

დინაცია მოითხოვა. კომპლექსურობა და საერთო ინფორმაციული ქსელის შექმნა პანდემიური კრიზისის ძირითადი თავისებურება გახდა. გამოიკვეთა ანტიკრიზისული სახელმწიფო პროგრამების კოორდინაციის ფინანსური მექანიზმების როლის ზრდა, მ.შ. დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების, ღია ფინანსური ანგარიშებით კაპიტალის მობილობის და გაცვლითი კურსის სტაბილურობის უზრუნველყოფის საკითხები.

- **დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკა** დასაქმების და ეკონომიკური ზრდის სტაბილურობის უზრუნველყოფის მიზნით ძირითადად მოთხოვნის შოკის პირობებში გამოიყენება. დამოუკიდებლობა მონეტარული ინსტრუმენტების ადვილად ცვლილების და ავტონომიური გადაწყვეტილებების მიღების მეტ საშუალებას იძლევა, მაგ. დაბალი ინფლაციის დროს შერბილებული მონეტარული პოლიტიკის გატარებით, ხელისუფლება საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესებას და ამის შედეგად, წონასწორული მშპ-ის ზრდას უზრუნველყოფს;
- **კაპიტალის თავისუფალი მობილობა** ფინანსური ნაკადების ეფექტიან განთავსებას და მოგების რეპატრიაციას ემსახურება. განვითარებულ ქვეყნებს მაღალი დანაზოგების გამო ინვესტიციების ექსპორტის მეტი რესურსი გააჩნიათ. ზრდადი საპროცენტო განაკვეთის და მაღალი ინფლაციური მოლოდინის პირობებში, ასეთი ქვეყნები აძლიერებენ რა კაპიტალის ექსპანსიას, ამით ახდენენ მიმღებ ქვეყნებში გაცვლით კურსზე ზეწოლას და ამაღლებენ ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურების რისკს. კაპიტალის იმპორტიორი ქვეყანა გავლენას სხვა ქვეყნების სავალუტო პოლიტიკაზე ახდენს, რამდენადაც მათი ცენტრალური ბანკები ინფლაციაზე ზემოქმედების ნაცვლად, თავიანთ პოლიტიკას უკვე გაცვლითი კურსის შესანარჩუნებისაკენ წარმართავენ საპროცენტო განაკვეთის გაზრდის გზით;
- **გაცვლითი კურსის მნიშვნელოვანი რყევების** თავიდან ასაცილებლად, აქცენტი მონეტარულ ინსტრუმენტებზე კეთდება. დეფიციტური სავაჭრო ბალანსის დროს, ასევე ინფლაციის შესაზღუდავად, სებ-ი ლარის გამყარებას მიმართავს, მაგრამ ეს იმპორტის ზრდის ხარჯზე, სავაჭრო დეფიციტსაც გაზრდის, რაც ეწინააღმდეგება ბალანსის კორექტირების ამოცანას. თუკი ინფლაციის შესაზღუდად მთავრობა მონეტარულ შეზღუდვას გამოიყენებს, ამ შემთხვევაში, მოხმარებასა და დაზოგვას შორის თანაფარდობის ცვლილების შედეგად გაიზრდება დესტაბილიზაციის რისკი, ეს მაკროეკონომიკის შესაძლო დისბალანსზე მიუთითებს, რაც პრუდენციული მექანიზმების კომბინირებას და გაცვლითი კურსის რეგულირების სხვა ინსტრუმენტების გამოყენებას მოითხოვს.

ანტიკრიზისული მონეტარული პოლიტიკის მიზანი ფასების სტაბილურობა, დაბალი ინფლაციური დონე და ეკონომიკური რყევების შემცირებაა, მაგრამ ეკონომიკაზე მისი ზემოქმედების კლასიკური სტანდარტები მუდამ ვერ ასრულებს თავის მისიას, რადგანაც, ერთის მხრივ, არასრულყოფილად არის განვითარებული ფინანსური ბაზრები თავისი ინსტრუმენტებით, მეორე მხრივ კი, საპროცენტო განაკვეთის დინამიკა მონეტარულზე მეტად, სტრუქტურულ ფაქტორებზეა დამოკიდებული, რაც ზღუდავს ანტიკრიზისული მონეტარული ინსტრუმენტების რაციონალურ გამოყენებას და ართულებს მათი მოსალოდნელი ეფექტის სწორ პროგნოზირებას.

მეცნიერული დისკუსიის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი მონეტარიზმისათვის ფართო ფუნქციური დატვირთვის მიკუთვნება, ასევე ფულის მასასა და ფასების ინდექსს შორის პირდაპირი კავშირის რეალურობის შეფასებაა. მაგ. **პოლ კრუგმანი** მიიჩნევს, რომ „დოქტრინა, რომელიც ამბობს, რომ ფულის მიწოდება მართავს

ყველაფერს, მტკიცებულებებით გამყარებული არასოდეს ყოფილა“, **ჯერომ პაუელის მიხედვით,** ფულად აგრეგატებს და ინფლაციას ან ეკონომიკურ ზრდას შორის ძალიან ძლიერი კავშირი არსებობდა მაშინ, როდესაც ამ კავშირის შესახებ დაიწერა, შემდეგ კი, ეკონომიკა და ფულადი სისტემა შეიცვალა, შესაბამისად დაირღვა კიდეც კორელაცია ფულის მიწოდებასა და ეკონომიკის ზრდას შორის. **ნეოკლასიკოსები (ზრანსონი, დორნბიში, როგოფი)** მიიჩნევენ, რომ ინფლაცია ფულის მასაზე დამოკიდებული მხოლოდ ჩაკეტილი ეკონომიკის პირობებშია ან ისეთი ძლიერი ეგზოგენური ფაქტორების დროს, როგორიცაა პანდემია, ომები {2}. ეჭვქვეშ დადგა **ფრიდმანისეული** მონეტარიზმის საფუძველი, – ფულის მიმოქცევის მუდმივობის აუცილებლობა. დაირღვა სწორხაზოვნება ინფლაციასა და ფულის მასას შორის კავშირში, გამოიკვეთა, რომ ფულის მასის ცვლილება მომენტალურად არ ახდენს ინფლაციაზე გავლენას და გადაცემის მექანიზმებიც არ არის ერთგვაროვანი. 80-იანი წლებიდან ფულის მასის ზრდას, მონეტარისტული მიდგომის საწინააღმდეგოდ, ინფლაციის დაქვეითება ახლდა. ეს არაკანონზომიერება ფრიდმანმა საპროცენტო განაკვეთის შემცირების შედეგად, ხელზე არსებული ფულის ფასის შემცირებით ახსნა, ასეთივე არაკანონზომიერი პროცესით ხასიათდებოდა ფინანსური ბაზრები პანდემიური კრიზისის დასაწყისში, რაც ართულებდა მისი მართვის ფინანსური ინსტრუმენტების რაციონალურ დაგეგმვას და გამოყენებას {3}.

განსაკუთრებით უარყოფითი შედეგი აქვს კრიზისების დროს ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის კომბინირებული გამოყენების შესაძლებლობის შეზღუდვას. ევროზონის ქვეყნებს არათუ დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების საშუალება არ აქვთ, არამედ საკმაოდ შეზღუდულია მათი ფისკალური ბერკეტებიც, რადგანაც ცენტრალური ბანკის მიერ ვერ ხდება ცალკეული ქვეყნის ბიუჯეტის ხარჯვითი პოლიტიკის სავალუტო უზრუნველყოფა, ამიტომ დანახარჯების ფინანსური დაბალანსებისათვის ხელისუფლება იძულებული ხდება სესხის ასაღებად კომერციულ სექტორს მიმართოს, რაც მნიშვნელოვნად აძვირებს სესხის ღირებულებას, ამან კი, საგარეო ვალის გაზრდით, შესაძლოა სავალო კრიზისის პროვოცირება მოახდინოს.

სავალუტო კრიზისის პრევენციის მიზნით განმსაზღვრელია ლოკალური ეკონომიკური ვითარების შესაბამისი სწორი **სავალუტო სტრატეგიის** არჩევა. მან ფულის მიმოქცევასა და საქონელბრუნვას შორის რაციონალური თანაფარდობა უნდა უზრუნველყოს, ეს განსაკუთრებულ მოთხოვნებს აყენებს სავალუტო სტრატეგიის ფორმის და მექანიზმების არჩევის საკითხში. **„თავისუფალი მცურავი კურსი“** მაღალი ინფლაციის დასაშვებობას უკავშირდება და დგება არჩევანი, - ხელისუფლებამ ინფლაციის შეკავებით შექმნას უმუშევრობის ზრდის საფრთხე, თუ დასაქმების ხელშეწყობასთან ერთად, შეეგუოს ფასების ზრდას. სახელმწიფოს მხრიდან აქტიური ჩარევის გარეშე, ამ სტრატეგიის პირობებში შესაძლებელია მოხდეს სავალუტო კურსის რყევა და მასთან დაკავშირებული ეკონომიკური კრიზისი; **„რეგულირებადი ცურვა“** აუცილებლად მოითხოვს სოლიდური უცხოური სავალუტო რეზერვის და მცირედ დეფიციტური საგადამხდელო ბალანსის არსებობას. სირთულეს წარმოადგენს კორელაციის განსაზღვრის აუცილებლობა სავალუტო კურსსა და მასზე მოქმედ უამრავ ფაქტორს შორის, რთულია თავად ამ პირდაპირი და ირიბი ფაქტორების ზუსტი პროგნოზირებაც. ეს სტრატეგია აქტიურ ინტერვენციებს ემყარება, მაგრამ მისი ხანგრძლივად გატარებით პრობლემები ექმნება ქვეყნის უცხოურ რეზერვებს. რადგანაც მისმა დეფიციტმა შესაძლოა სავაჭრო ბალანსის გაუარესება და ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურება გამოიწვიოს. ამ სტრატეგიის უპირატესობა კი ის არის, რომ მას ფინანსურ ბაზრებზე მეტ-ნაკლებად პროგნოზირებადი სიტუაციის შექმნა შეუძლია,

ნაკლებ მადესტაბილიზებელია და ინფლაციის შედარებით დაბალ ტემპს განაპირობებს. ასეთივე ეფექტი გააჩნია **„ფიქსირებულ გაცვლით კურსს“** ბაზრებზე ფინანსური სპეკულაციების და, შესაბამისად, რისკების საფრთხის შემცირების გამო, იგი უპირატესად, არასტაბილური ეკონომიკის ქვეყნებში ან მწვავე კრიზისულ ვითარებაში გამოიყენება. მაგრამ ხანგრძლივად ფიქსირებული კურსის შენარჩუნებამ, რომელიც არ შეესაბამება რეალურ საბაზრო კურსს, შესაძლოა სავალუტო რეზერვების მკვეთრი შემცირება და კრიზისის შემდგომი გამწვავება გამოიწვიოს.

საქართველოში სისტემური რისკების შესამცირებლად მაკროპრუდენციული პოლიტიკა 2019 წლიდან ფინანსური რისკების იდენტიფიცირებას ემყარება, რაც პირველ რიგში, ბაზრების პროციკლურობის შემცირებას და ფინანსური სისტემის მდგრადობის ზრდას ისახავს მიზნად. 2020 წ. ოქტომბრიდან სებ-მა სავალუტო ვაჭრობის ახალი მექანიზმი – ბლუმბერგი აამოქმედა, რაც ეკონომიკურ პროცესებს უფრო პროგნოზირებადს ხდის, საბანკო სისტემაში რისკების მართვის გასაუმჯობესებლად განხორციელდა ევროკავშირის საზედამხედველო ჩარჩოსთან ასოცირება და ბაზელი-3 სტანდარტების დანერგვა, რაც ლიკვიდურობის უსაფრთხოებისადმი ახალ, გამკაცრებულ მოთხოვნებს ითვალისწინებს. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო იმას, რომ საქართველომ გლობალური კრიზისის მართვის ერთ-ერთი საუკეთესი შედეგი აჩვენა მსოფლიოში, ჩვენი ქვეყნის გამოცდილება პრეცედენტული გახდა სხვა ქვეყნებისთვის. წარმატების ძირითადი ფაქტორი მთავრობის მიერ პანდემიის მართვასა და ეკონომიკური ზიანის მინიმიზაციის ფაქტორებს შორის სწორი ბალანსის დაცვა იყო. სებ-ის ეფექტური მონეტარული პოლიტიკის შედეგად, 2021 წელს საერთაშორისო საკრედიტო სარეიტინგო კომპანიამ საქართველოს სტაბილური ჯგუფის BB კატეგორია შეუნარჩუნა. მართალია, **სახელმწიფო ვალმა** უსაფრთხოების ზღვარს გადააჭარბა (2020 წ. – 60.3%, 2021 – 60.1%), მაგრამ ეკონომიკის რეაბილიტაციის მასშტა-ბებმა უკვე 2022 წელს გახადა შესაძლებელი მისი ნორმატიულ ჩარჩოში დაბრუნება. 2021 წ. ბოლოს **ინფლაციის** მაჩვენებლით (14%) საქართველომ მსოფლიო სარეიტინგო შეფასებებში ბოლოდან მე-19 ადგილი დაიკავა, თუმცა ეკონომიკური გუნდის ურთიერთკოორდინირებული ქმედებით იგეგმება, რომ 2022 წლის ბოლოსთვის იგი მიზნობრივ სიდიდეს დაუბრუნდება, ამასთან, გასათვალისწინებელია ის, რომ ადგილობრივ ბაზრებზე ფასების მკვეთრი ზრდა იმპორტული საქონლის მაღალმა ფასებმა, პირველ რიგში კი, ენერგორესურსების მკვეთრმა გაძვირებამ გამოიწვია და ნაკლებად არის განპირობებული ხელისუფლების არასწორი ფინანსური პოლიტიკით.

ინფლაციის ტემპის რეგულირებისთვის ეროვნული ბანკი ლიკვიდობის მართვის მონეტარულ აგრეგატებს იყენებს, მაგრამ არც რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილება, არც უცხოური რეზერვების მართვა და არც სასერტიფიკატო დეპოზიტებით ვაჭრობა გარანტირებულად არ იძლევა წინაწარ პროგნოზირებულ შედეგს, კერძოდ, ინფლაციის შესაზღუდად სებ-ი ძვირი ფულის პოლიტიკას მიმართავს, მაგრამ ამ დროს გაზრდილი რეფინანსირების განაკვეთი არ უზრუნველყოფს მაკროეკონომიკური წონასწორობის აღდგენას, რადგანაც მაღალი საპროცენტო განაკვეთი ამყარებს რა ეროვნულ ვალუტას, ამ გზით წმინდა ექსპორტის შემცირებას და სავაჭრო დეფიციტის ზრდას განაპირობებს, ე.ი. ეროვნული ვალუტის გამყარება კიდევ უფრო გაზრდის კრიზისის დროს ობიექტურად წარმოშობილ სავაჭრო დეფიციტს. მონეტარული შეზღუდვა მართალია, ანტიინფლაციური ინსტრუმენტია, მაგრამ საბოლოო ჯამში, იგი ხელს უშლის მაკროეკონომიკური წონასწორობის აღდგენას, რამდენადაც მის გამო ახალი ინფლაციური მოლოდინები და, შესაბამისად, ნაკლებპროგნოზირებადი ვითარება ყალიბდება ეკონომიკაში. ეროვნულმა ბანკმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს

ეკონომიკური ზრდის სხვადასხვაგვარი გავლენა საპროცენტო განაკვეთის სიდიდეზე, ერთი მხრივ, თუკი ეკონომიკური ზრდა ლიკვიდობაზე მოთხოვნის ზრდის ხარჯზე აძვირებს მონეტარულ რესურსებს, მეორე მხრივ, ზრდის რა რეალური ფულის მარაგს, ამით ამცირებს საპროცენტო განაკვეთს, რაც დადებით მულტიპლიკატორულ ეფექტს ახდენს ინვესტიციებზე. არასტანდარტულ ეკონომიკურ გარემოში ხელისუფლებას არჩევანის გაკეთება უწევს სტაბილიზაციის ორ ვექტორს შორის, პრიორიტეტული მართვის სეგმენტი მისთვის უნდა გახდეს სტაბილიზაცია ზოგადად ეკონომიკის თუ კონკრეტულად – ფასების? **ინფლაციის ტემპის რეგულირებისთვის** ეროვნული ბანკი თარგეტირების რეჟიმს ემყარება, რისთვისაც ლიკვიდობის მართვის მონეტარულ აგრეგატებს იყენებს (რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილება, უცხოური რეზერვების მართვა, სასერტიფიკატო დეპოზიტებით ვაჭრობა), მაგრამ არცერთი მათგანი გარანტირებულად არ იძლევა წინაწარ პროგნოზირებელ შედეგს.

გაცვლითი კურსის რეგულირებისთვის ხელისუფლება ყველაზე აქტიურად მონეტარულ ინსტრუმენტებს იყენებს, ამასთან ერთად მხედველობაშია მისაღები ავტომატური სტაბილიზატორები, რომელთა ფუნქციონირება **overshooting**-მექანიზმში ვლინდება. დროებითი გაუფასურების პრინციპი ფინანსურ ბაზრებზე და რეალურ ეკონომიკაში ფასების კორექტირების სხვადასხვა სიჩქარით აიხსნება, რამდენადაც, ფასების სიხისტის გამო, სასაქონლო ბაზრებზე ფასები ფინანსურ ბაზრებთან შედარებით, მნიშვნელოვნად ნელი ტემპით იცვლება, ეს დისბალანსი კი ვალუტის დროებით გაუფასურებას უკავშირდება. მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის შემცირება ზრდის ერთობლივ მოთხოვნას, რის შედეგადაც გრძელვადიან პერიოდში შემცირებული საპროცენტო განაკვეთი ამაღლებას იწყებს, რასაც თან ფასების ზრდაც ახლავს, შედეგად, საპროცენტო განაკვეთის ზრდის კვალობაზე, ნომინალური გაცვლით კურსი ზედმეტად გაუფასურებული ნიშნულიდან კვლავ გამყარდება, რაც გრძელვადიანი პერიოდისათვის ახალ წონასწორობას აყალიბებს. ანალოგიური პროცესი ახასიათებს გაცლით კურსს საგარეო შოკის დროსაც, როდესაც ბაზარზე ჩნდება გაცვლითი კურსის გაუფასურების მოლოდინი და შედეგად იზრდება რისკ-პრემია, რაც საპროცენტო განაკვეთის ზრდით კომპენსირდება. ვალუტის კურსის რეგულირების ეს მექანიზმები აისახა სებ-ის ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში, რამაც რთულ ეკონომიკურ გარემოში ვალუტის მეტ-ნაკლებად ეფექტური მართვა გახადა შესაძლებელი.

კრიზისულ გარემოში საგარეო შოკების დროს ობიექტურად გაჩენილი უცხოური ვალუტის დეფიციტის დასარეგულირებლად კურსის მოქნილობაა მთავარი ავტომატური სტაბილიზატორი, ამ მიზნით სებ-მა შეაჩერა შერბილებული მონეტარული პოლიტიკა, რის შედეგადაც უკვე 2021 წელს ლარმა დაიწყო გამყარება, რაზეც გავლენა, მკაცრი მონეტარული პოლიტიკის გატარებასთან ერთად, ბიუჯეტის დეფიციტის მნიშვნელოვანმა შემცირებამ, ასევე ექსპორტის 26.9 %-ით და ფულადი გზავნილების 14%-ით ზრდამ იქონია. ზოგადად, ვალუტის გამყარება უპრეცედენტო ეკონომიკურმა ზრდამ განაპირობა, რაც მთავრობის რაციონალური, სწორად გათვლილი ეკონომიკური პოლიტიკის და პანდემიური პროცესის ოპტიმალური მართვის შედეგია. მაგრამ ვალუტის კურსის გასამყარებლად სებ-ი ინტერვენციებს მუდმივად ვერ მიმართავს, რადგანაც ამ დროს რეზერვების შემცირების გამო, იწყება ახალი რისკები და ეკონომიკური შოკები.

ასევე ზრდის ინფლაციურ მოლოდინს რეფინანსირების განაკვეთის ამაღლება, რამაც შეიძლება, საბოლოოდ, კრიზისული მოვლენები გამოიწვიოს, ასეთ პროცესს ნეოლიბერალური დოქტრინა სექტორალური პრიორიტეტის სტანდარტს, ანუ პროტექციონისტულ პოლიტიკას უპირისპირებს, მაგრამ ამგვარი რეჰარმონიზებული

სეგმენტი ეწინააღმდეგება ლიბერალიზაციის კონტენტს და ამ ეტაპზე, როგორც ჩაშენებული სტაბილიზატორი, მიუღებელია სებ-ისთვის. ამასთან აღსანიშნავია, რომ რეფინანსირების პარამეტრი მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე უმნიშვნელოა, რადგანაც მისი ცვლილება სწრაფ და პირდაპირ გავლენას არ ახდენს ფულის მასის დინამიკაზე, ვინაიდან კომერციული ბანკები რეფინანსირების თანხებით, როგორც წესი, გრძელვადიან დაკრედიტებას ახდენენ, რაც ეფექტს მხოლოდ ხანგრძლივი პერიოდის შემდეგ იძლევა.

დღეს საქართველოსთვის, მრავალი განვითარებადი ქვეყნის მსგავსად, ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა **დოლარიზაციის მაღალი დონეა** (75%), რაც კურსის გაუფასურებას და მაღალ ინფლაციას იწვევს, ამასთან, უარყოფით გავლენას ახდენს მსესხებლების სტრატეგიაზე, ზრდის ფინანსურ რისკებს და, ზოგადად, ეკონომიკის არასტაბილურობას განაპირობებს. ამასთან, მხედველობაშია მისაღები ის, რომ დედოლარიზაციაზე გამოდევნებით ხელოვნურად იზრდება ლარზე მოთხოვნა, რაც მის გაძვირებას იწვევს და, შედეგად წონასწორობის ახლებურ კონფიგურაციას განაპირობებს. საქართველოს ეკონომიკისთვის პრობლემაა უცხოურ ტრანსფერებზე ძლიერი დამოკიდებულება, რაც განვითარების პერსპექტივებს საფრთხეს უქმნის, ლარიზაციის დონის ამაღლება ეკონომიკის სტაბილიზაციას და დაბალ ინფლაციურ გარემოს მოითხოვს, ფინანსური რესურსების შეზღუდულობის გამო საკმაოდ რთული მისაღწევია.

სახელმწიფოს ფინანსური ანტიკრიზისული სტრატეგია მისი სხვადასხვა ინსტრუმენტის კომბინირებულ გამოყენებას ემყარება. კრიზისის დროს ეკონომიკის სტიმულირების ერთ-ერთ ინსტრუმენტად სახელმწიფო ექსპანსიურ **ფისკალურ პოლიტიკას** იყენებს. დანახარჯების გაზრდით ან გადასახდების შემცირებით ეს მექანიზმი, მართალია, ასტიმულირებს გამოშვებას, მაგრამ საპროცენტო განაკვეთის ზრდასაც იწვევს, რაც საინვესტიციო ანარიცხების შემცირების გამო, ბაზრებზე გამოშვების შემცირების მოლოდინს აყალიბებს, ამასთან, სარგებლის განაკვეთს ზრდა, ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნას და წმინდა ექსპორტს, იგივე ეფექტს იძლევა „ძვირი ფულის“ პოლიტიკაც, რაც საბოლოოდ, სავაჭრო დეფიციტის გადიდებას და, შედეგად, სახელმწიფო ვალის ზრდას იწვევს. ამ პრობლების დასაძლევად ხელისუფლებას შეუძლია პროტექციონისტულ პოლიტიკას მიმართოს, რისთვისაც სხვა მექანიზმებთან ერთად, სმუტ-ჰოლის ტარიფებს გამოიყენებს. რამდენადაც გადასახდები ბიუჯეტის მექანიზმებიდან ნაკლებელასტიკური კომპონენტია, ეკონომიკის სტაბილიზებისთვის უფრო აქტიურ ინსტრუმენტად სახელმწიფო დანახარჯები მიიჩნევა. ბიუჯეტის დეფიციტის შესამცირებლად მთავრობა დანახარჯებს ამცირებს, ამ დროს საპროცენტო განაკვეთის დაწევა ინვესტიციებს ასტიმულირებს, რაც ეკონომიკის წონასწორულ მდგომარეობაში დაბრუნებას შეუწყობს ხელს.

ფისკალური სტაბილურობის შესაფასებლად სსფ „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ ორგანული კანონით განსაზღვრული რისკის და სავალო სტრესის შემდეგ ინდექსებს იყენებს:

- **საგადასახადო ტვირთი** – მშპ-ის 30% (საქართველოში – 23 %);
- **ბიუჯეტის დეფიციტი** – მშპ-ის 3% (საქართველოში – 9%);
- **სახელმწიფო ვალი** – მშპ-ის 60% (საქართველოში – 60.8%);
- **სტაბილური შემოსავლები.**

ქვეყნის საბიუჯეტო-საგადასახდო სისტემის შესაფასებლად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი **ფისკალური დეცენტრალიზაციის** ხარისხია, მ.შ. ძირითადია საერთო შემოსულობების მიხედვით დეცენტრალიზაციის ხარისხი, რაც

საქართველოში 10%-ია, ხარჯვით კომპონენტში – 17%, საგადასახადო შემოსულობების ნაწილში კი – 33%. სამივე ამ პარამეტრის მიხედვით, საქართველო საშუალო დონის დეცენტრალიზაციის ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნება.

პანდემიურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად გაზარდა ბიუჯეტის დეფიციტი, მაგრამ სწორმა ფისკალურმა პოლიტიკამ მნიშვნელოვნად შეამცირა კრიზისის მადესტაბილიზებელი მასშტაბები განსაკუთრებული შედეგები იქონია სამეწარმეო მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამებმა, შიდამეურნეობებზე ტრანსფერებმა და შეზღუდული ლიკვიდური სახსრების მქონე პირებისთვის სოციალურმა დახმარებამ. ხელისუფლებისათვის უდიდესი გამოწვევა საგარეო ვალის მართვაა, რაც პრობლემის გლობალურ სამყაროსთან კოორდინირების აუცილებლობას მოითხოვს, ეს თანამშრომლობა საერთაშორისო ლიკვიდობისადმი ქვეყნების ხელმისაწვდომობის იდენტური პირობების უზრუნველყოფის მიმართულებით უნდა წარიმართოს.

2021 წელს საქართველოს ეკონომკის ზრდამ რეგიონში სუკეთესო, ევროპაში კი მეორე მაჩვენებელი შეადგინა (10.4%), სსფ-ის გათვლებით, საშუალოვადიანი პერიოდისათვის (2021– 2025 წწ.) საქართველოს ყველაზე მაღალი ეკონომიკური ზრდა ექნება (34.5%) **{4}**. ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად პრიორიტეტად თვითკმარ ეკონომიკაზე გადასვლა, იმპორტშემცვლელი დარგების, კლიმატ და ენერგოდამზოგავი ტექნოლოგიების, ციფრული ეკონომიკის დარგების უპირატესი განვითარება განისაზღვრა. ამ მიზნით, პირველ რიგში, ბიზნესსექტორის განვითარების ხელშეწყობა და სახელმწიფოს მხრიდან მისი მხარდაჭერის ფინანსური მექანიზმების ფართო გამოყენებაა აუცილებელი. ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პოლიტიკა ახალ, გაზრდილ მოთხოვნებს უყენებს რეგულირების მექანიზმებს, ხელისუფლების მხრიდან მნიშვნელოვანია ეფექტიანი საინვესტიციო გარემოს ფორმირება და ინვესტორებთან აქტიური თანამშრომლობა, ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაცია და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის უზრუნველყოფა, სწორედ ფინანსური მექანიზმების ეკონომიკური როლის გაძლიერება განიხილება „ვაშინგტონის კონსესუსის" პოსტინდუსტრიული კონცეფციის ძირითად პარადიგმად **{6}**. დღეს საქართველო ჩართულია „აღმოსავლეთ პარტნიორობის პროგრამაში", რაც დემოკრატიის მაღალი დონის დამკვიდრებას, სამოქალაქო საზოგადოებასთან თანამშრომლობას, უსაფრთხოების, მიგრაციის, საზღვრების მართვის საკითხებში თანამშრომლობას ითვალისწინებს. თანამშრომლობის ეს სტანდარტი ფინანსური ანტიკრიზისული გეგმის კომპლექსური მექანიზმების შემუშავებას და ქვეყნების ანტიკრიზისული სტრატეგიების კოორდინაციას ემყარება **{8}**.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Левина Р.Я, (2002) История экономических учений, Инфра - М. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/23/mtliani-shida-produkti-mshp 21.03.2022

2. Krugman P. (2021) Working Out: Money Isn't Everithing. New York Times. https://www.nytimes.com/2021/12/03/opinion/inflation-friedman-money-supply.html

3. Banque de France (2020) Survey on the impact of Covid, https://www.banque-france.fr/statistiques/suivi-de-crise-covid-19/enquete-sur-limpact-de-la-covid

4. საქართველოს სავაჭრო პალატა (2021), საქართველო – მიმოხილვა და ბიზნესმოლოდინები, HBC – ბიზნესკვლევების სახლი, თბილისი.

5. USAID – აშშ საერთაშორისო განვითარების სააგენტო, EPRC – ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი (2021) კონომიკური განვითარების სტრატეგიული ხედვა, 2022-2025, თბილისი.

6. ტაბატაძე მ. (2016), სახელმწიფოს პოლიტიკური სტრატეგია ეკონომიკური არასტაბილურობის პირობებში, თსუ, საერთ. სამეცნ. კონფერენცია, თბილისი.

7. ტაბატაძე მ. (2017), სახელმწიფო მართვის დეცენტრალიზაციის ინსტიტუციური სეგმენტირების თეორიული საკითხები, თსუ, II საერთაშ. სამეცნ. კონფერენცია, თბილისი.

8. Tabatadze M. (2020) Priorities of Spatial Economy and Fiscal Mechanisms of Decentralisation, Journal of International Economic Research (JIER), ტომი 6(1), რიგა.

9. International Monetary Fund (2021) World Economic Outlook Update, January, https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update

10. www.geostat.ge

Marina Tabatadze

STATE ANTI-CRISIS STRATEGY OF FINANCIAL STABILIZATION

Summary

Liberalization of the economy complicated the balanced development of world markets and caused a significant slowdown in growth rates, which led to changes in governments' rational functioning strategies. The growth of the role of financial mechanisms and the dominance of the financial sector in the economic environment became important variables of development. The article discusses the author's strategies for effective management of integration processes. It analyses the impact of the government's anti-crisis policy on a stability socio-economic system, the governmental scenarios of crisis management, its forecast results and financial stabilization plans.

The anti-crisis program of a state should reflect the crisis prevention strategy, which should differentiate the economic functions of the state and crisis management mechanisms according to the specific trends of current processes. It should aim at gaining stable development of the economy. The anti-crisis plan should reflect the role of society in the development process and its mental changes under crisis conditions.

The state should be responsible for establishing and monitoring anti-crisis management mechanisms, financial recovery of the country and formation of correct relations. It is especially important to ensure economic security, to stabilize the development process and standard of living, to support the private sector and small entrepreneurship, to increase economic freedom, to ensure effective distribution of labor and capital, and others. All strategies of the anti-crisis platform should be focused on social results, as it should contribute to a fair distribution of income and to poverty reduction.

Keywords: *Governing power of the state; Liberalization of the economy; Economic security; Balanced development of world markets; Forecasting economic fluctuations; Financial mechanisms of crisis prevention; Financial stabilization strategies.*

ნუნუ ქისტაური
ქეთევან ქველაძე
მედეა მელაშვილი

ეკონომიკური ინოვაციების უსაფრთხოების პრობლემის შესახებ

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია დღეისათვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, როგორიცაა ეკონომიკური ინოვაციების უსაფრთხოება, რაც ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკის მდგრად და ეფექტურ ფუნქციონირებას, ხალხის ცხოვრების დონის გაუმჯობესების პირობების შექმნას, ეროვნული ინტერესების დაკმაყოფილებას და ა.შ. გაანალიზებულია ეკონომიკური უსაფრთხოების ძირითადი შემადგენლები.*

აღნიშნულია, რომ სახელმწიფოს ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების დონე ძირითადად განისაზღვრება მისი ინოვაციური განვითარების ხარისხით.

გარდა ამისა, ნაშრომში მოცემულია 10 ყველაზე მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ინოვაცია, რომელიც განსაზღვრავს ტექნოლოგიურ ლანდშაფტს მსოფლიოში და ხელს უწყობს მომავალ განვითარებას. ამასთან ჩამოთვლილია 2022 წელს ტექნოლოგიურად ყველაზე განვითარებული ინოვაციური ქვეყნები, სადაც თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში მოწინავე მეცნიერებატევადი ტექნოლოგიების არსებობა წარმოადგენს ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის და ზოგადად ქვეყნის განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს.

საკვანძო სიტყვები: *ეკონომიკური უსაფრთხოება, ეროვნული უსაფრთხოება, ეკონომიკური ინოვაციები, ეროვნული უსაფრთხოება, ტექნიკური სრულყოფა.*

*** * ***

დღეს ეროვნული უსაფრთხოების პრობლემა იქცა მსოფლიო საზოგადოების ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად. ნებისმიერი ქვეყნის უსაფრთხოება ითვალისწინებს საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა მხარეებს. როგორც წესი, მისი ძირითადი შემადგენლებია: ინფორმაციული, ინტელექტუალური, პოლიტიკური, სამხედრო, ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სხვა ელემენტები. მათ შორის განსაკუთრებულ როლს ეკონომიკური უსაფრთხოება თამაშობს. სწორედ იგი ასახავს მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს ქვეყნის ეკონომიკურ სიძლიერეს, მის სამხედრო-ეკონომიკურ პოტენციალსა და ეროვნულ უსაფრთხოებას შორის. ეკონომიკური უსაფრთხოება - ეს არის ქვეყნის აქტივების (კაპიტალი, პერსონალი, ინფორმაციები, ტექნოლოგიები, ტექნიკა და სხვ.) და მწარმოებლური შესაძლებლობების ისეთი მდგომარეობა, რომლის დახმარებითაც გარანტირებულია მათი უფრო ეფექტური გამოყენება სტაბილური ფუნქციონირებისათვის, დინამიკური სამეცნიერო-ტექნიკური და სოციალური განვითარებისათვის, შიდა და გარე მუქარის თავიდან აცილებისათვის. ამგვარად, ეკონომიკური უსაფრთხოება ხელს უწყობს ეკონომიკის მდგრად და ეფექტურ ფუნქციონირებას, ხალხის ცხოვრების დონის გაუმჯობესების პირობების შექმნას, ეროვნული ინტერესების დაკმაყოფილებას და ა.შ. რადგანაც ეკონომიკური უსაფრთხოება წარმოადგენს სახელმწიფოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას, ამიტომ ეროვნული ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებაც სახელმწიფოს ფუნქციაა, რომელსაც სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭება. მხოლოდ სანდო და ეფექტური ეკონომიკური უსაფრთხოება შეიძლება იყოს ქვეყნის სუვერენიტეტის და დამოუკიდებლობის, მისი მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების, ეროვნული ინტერესების დაცვის გარანტი სხვადასხვა შიდა და გარე მუქარის და მრავალი მოულოდნელი ფაქტორის მოქმედების პირობებში.

ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების დონე მრავალი ფაქტორით განისაზღვრება: ქვეყნის გეოპოლიტიკური და გეოგრაფიულ-ეკონომიკური მდებარეობა და, ამასთან, ადგილობრივი და უცხოური რესურსების ხელმისაწვდომობა; ქვეყნის ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური სიძლიერე და მისი კონკურენტუნარიანობა მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში; სტრატეგიული მნიშვნელობის მატერიალურ სიმდიდრეთა არსებობა,

ეკონომიკური უსაფრთხოება შედგება სხვადასხვა კომპონენტისაგან: ბუნებრივი რესურსების ტიპი და რაოდენობა; ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა და ტერიტორიების თავისებურება; სახელმწიფო მართვის თავისებურება; საწარმოო

სფეროს პოტენციალი; სასოფლო-სამეურნეო კომპლექსის განვითარება; სოციალურ-დემოგრაფიული მდგომარეობა და სხვ.

იმ ქვეყნებს, რომლებიც ლიდერობენ ეკონომიკური განვითარების მხრივ, თითქმის ყველა ეს კომპონენტი გააჩნიათ, რაც მათი ეკონომიკური უსაფრთხოების საფუძველს წარმოადგენს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ უსაფრთხოების მაღალი დონის მისაღწევად სულაც არ არის აუცილებელი ყველა ჩამოთვლილი კომპონენტის არსებობა. ზოგიერთ ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყანას არ გააჩნია სახარბიელო გეოგრაფიული მდებარეობა ანდა მდიდარი ბუნებრივი რესურსები, მაგრამ ეს მათი „ნაკლი" სხვა ფაქტორებით კომპენსირდება: წარმოების მაღალი დონე, ინოვაციურობა და ა.შ.

გამოყოფენ ეკონომიკური უსაფრთხოების სამ ძირითად შემადგენელს:

– სამეურნეო დამოუკიდებლობა, რაც ძირითადად ნიშნავს ეროვნული რესურსების სახელმწიფო კონტროლს;

– სახელმწიფო ეკონომიკის მდგრადობა და სტაბილურობა, რაც ძირითადად ნიშნავს ქონების (მის ყველა ფორმებში) დაცვას, გარანტიების და საიმედო პირობების შექმნას სამეწარმეო აქტიურობისათვის, ბრძოლას კრიმინალთან და სხვ.;

– თვითგანვითარების და პროგრესის შესაძლებლობა. ეს მეტად მნიშვნელოვანია დღევანდელი განვითარებადი საზოგადოებისათვის და ნიშნავს ინვესტიციების ჩადებისათვის კლიმატის შექმნას წარმოების მუდმივი სრულყოფისათვის.

სახელმწიფოს ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების დონე ბევრად განისაზღვრება მისი ინოვაციური განვითარების ხარისხით. ინოვაციური ციკლი ასახავს მეცნიერების, ტექნიკის და ტექნოლოგიების, წარმოების და ბაზრის მდგომარეობას, ხოლო თვითონ ინოვაციები წარმოადგენს ეკონომიკის მაღალ კონკურენტუნარიანობის მიღწევის საშუალებას. ამიტომ ინოვაციური უსაფრთხოება არის ეკონომიკური უსაფრთხოების შემადგენელი მნიშვნელოვანი ნაწილი. სახელმწიფოს უსაფრთხოების ინოვაციური შემადგენელი ითვალისწინებს: ეროვნულ სამეცნიერო-ტექნიკურ, ტექნოლოგიურ და საწარმოო პოტენციალს; წარმოება-აღწარმოებას; მეცნიერების და ტექნოლოგიების პრიორიტეტული მიმართულებების განვითარებას; ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობას; ტექნოლოგიების და სამეცნიერო დამუშავებების ექსპორტის კონტროლს; ინტელექტუალური საკუთრების უფლებათა დაცვას; სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე ტექნოლოგიების და სკსსს სფეროში დაზვერვითი და კონტრდაზვერვითი საქმიანობის განხორციელებას და სხვა. იგი მოიცავს ეკონომიკის ყველა სფეროს, პირველ რიგში, განათლებას, სამეცნიერო, საწარმოო, ფინანსურ, სოციალურ, საგარეო ურთიერთობებს და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა სფეროებსაც.

ინოვაციური უსაფრთხოების არსი შემდეგშია:

- ინოვაციური ეფექტურობა - ეროვნული ეკონომიკური სისტემის ტრანსფორმაცია, მისთვის მნიშვნელოვანი ინოვაციური თვისებების მინიჭება შიდა და გარე ბაზრებზე (ინოვაციურობა, კონკურენტუნარიანობა, მდგრადობა);

- კრეატიულობა - ინდივიდის შემოქმედებითი უნარების გამოყენება პრინციპულად ახალი იდეების შექმნისა და განვითარებისათვის;

- კონკურენტუნარიანობა - ინოვაციური საქონლისა და მომსახურებათა წარმატებით გატანის უნარი შიდა და გარე ბაზრებზე;

- ეკონომიკური დამოუკიდებლობა - ინოვაციური ეკონომიკის ეფექტურობის, საქონლისა და მომსახურების ხარისხის ისეთი დონის მიღწევა, რომელიც

უზრუნველყოფს კონკურენტუნარიანობას და მსოფლიო ვაჭრობაში, კოოპერატიულ კავშირებში, სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური მიღწევების გაცვლა-გამოცვლის პროცესში თანაბარმნიშვნელოვანი მონაწილეობის საშუალებას იძლევა.

ძალიან ხშირად ინოვაციის განმარტებისას იხმარება ტერმინი „ტექნიკური სრულყოფა". თუმცა ჩვენ ვთვლით, რომ ეს მიდგომა არაა სრულყოფილი, რადგანაც ნაკლებად (ანდა საერთოდ) არ ითვალისწინებს ცვლილებებს ადამიანურ პოტენციალში, კერძოდ, საგანმანათლებლო კუთხით, რაც განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია „ახალი ეკონომიკის" ანუ „ცოდნის ეკონომიკის" პირობებში. ქვეყანაში ინოვაციურობის მაღალი დონე ხელს უწყობს ეკონომიკური უსაფრთხოების განვითარებას. მაგრამ ამ ასპექტით ძალიან მნიშვნელოვანია ის, რომ აქცენტი გაკეთდეს არა იზოლაციონურობაზე და მხოლოდ საკუთარ სამეცნიერო-ტექნიკურ მიღწევებზე, არამედ უცხოური გამოცდილების გამოყენებაზე. აუცილებელია ეკონომიკის ყველა სექტორის ინოვაციური აქტიურობის გაზრდა, როგორც ტრადიციულის, ასევე ახალი სახეობების. თანამედროვე ეკონომიკური უსაფრთხოება პირდაპირ კავშირშია და განისაზღვრება ინოვაციური ციკლის სხვადასხვა სტადიების პირდაპირი და უკუკავშირის ერთობლიობით: ცოდნის მწარმოებლების და მომხმარებლების, ფირმების, ბაზრის, სახელმწიფოს და ა.შ., როგორც ნაციონალურ საზღვრებში, ასევე გლობალურად. გასათვალისწინებელია ის, რომ ძირითადი ეფექტი მიიღწევა არა უშუალოდ ინოვაციების პირველადი დანერგვის, არამედ უფრო მეტად ინოვაციური პროდუქტების და მომსახურებათა ფართოდ გავრცელების და გამოყენების გზით.

სამეცნიერო-ტექნიკური უსაფრთხოების უცხოური პრაქტიკა აჩვენებს, რომ თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში მოწინავე მეცნიერებატევადი ტექნოლოგიების არსებობა წარმოადგენს ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის და ზოგადად ქვეყნის განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს.

ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს სამეცნიერო იდეების და ინტელექტუალი პოტენციალის უსაფრთხოება, ამ კუთხით არსებობს მრავალი საფრთხე: სამეცნიერო მიღწევათა, აღმოჩენათა, ნოუ-ჰაუ-ს არალეგიტიმური ვაჭრობა, მითუმეტეს, თუ მათ თავდაცვითი მნიშვნელობა გააჩნია. ამ დროს მიზანშეწონილია ამ ფორმის საკუთრების დაცვა იდეების გამოქვეყნების ფორმით და არალეგიტიმურ ვაჭრობაზე მკაცრი კონტროლის დაწესებით უნდა მოხდეს.

ინოვაციური უსაფრთხოების სისტემის ფორმირებისას აუცილებელია ინოვაციური საქმიანობის თავისებურებათა მხედველობაში მიღება, როგორიცაა:

- ინოვაციური პროცესის ხანგრძლივობა;
- ინოვაციური პროცესის დიდი რისკები, შედეგების დაბალი წინასწარგანსაზღვრის მაჩვენებლები;
- სტრუქტურული ცვლილებების ინიცირების შესაძლებლობა;
- ინოვაციური საქმიანობის ინტელექტუალური დატვირთვის მაღალი მაჩვენებელი. ძირითად ინტელექტუალურ რესურსს ადამიანური კაპიტალი წარმოადგენს, მისი შემოქმედებითი უნარი იდეების გენერაციისა და განხორციელებისათვის.

გამოყოფენ 2021 წლის 10 ყველაზე მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ინოვაციას, რომელიც განსაზღვრავს ტექნოლოგიურ ლანდშაფტს მსოფლიოში და ხელს უწყობს მომავალ განვითარებას;

1. **ლითიუმ-მეტალის ბატარიები,** რომლის ენერგიის სიმკვრივე თითქმის ორჯერ აღემატება ლითიუმ-იონურ ბატარეებს. მათი წყალობით ელექტრომობილები ზევრად

უფრო სწრაფად იტენება და დამუხტვა 80%-ით მეტხანს გრძელდება, წარმატებული გამოცდების შემდეგ, გაფორებულია გარიგება Volkswagen-თან, რომელიც 2025 წელს დაიწყებს ამ ბატარეებით ელექტრო მანქანების წარმოებას.

2. **რნმ ვაქცინები,** რაც მედიცინაში ერთ-ერთი ყველაზე მოწინავე განვითარებაა ბოლო 20 წლის განმავლობაში. ესაა რიბონუკლეიდის მჟავაზე (რნმ-ზე) დაფუძნებული ვაქცინა, ამ ახალი ტექნოლოგიის გამოყენებით შექმნილია: რი ვაქცინაა: Pfizer და Moderna. ორივე ანტიკორონავირუსია.

3. **GPT-3.** ეს არის ტრანსფორმატორის ნერვული ქსელი, რომელსაც შეუძლია თანმიმდევრული პასუხების გენერირება ადამიანთან დიალოგში. მის მიერ გამოყენებული მონაცემებისა და პარამეტრების რაოდენობა 100-ჯერ მეტია წინა თაობის - GPT-2-ზე. ახლა ალგორითმებს შეუძლიათ ამოიცნონ სურათები, სახეები, თითის ანაბეჭდები, ხმები და ხმა. მათ ასევე შეუძლიათ ლაპარაკი და შექმნან სურათები და ვიდეოები, რომლებიც მიბაძავს ჩვენს აღქმას სხვადასხვა გრძნობებზე.

4. **მონაცემთა დაცვა Data Trusts მოდელის მიხედვით.**Accenture-ის თანახმად, პანდემიის დროს საგრძნობლად გაიზარდა კიბერშეტევების რაოდენობა. მხოლოდ 2020 წლის პირველ ნახევარში 36 მილიარდი ანგარიში გატეხეს. მაგრამ გაჟონვის მიზეზი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ მონაცემთა სუსტი დაცვა, არამედ ისიც, რომ მათი შეგროვებისა და შენახვის მოდელი მოძველებულია. ამ ახალი მიდგომის დროს იქმნება სპეციალური სატრასტო ფონდი, რომელიც ინახავს და მართავს ადამიანების მონაცემებს მათი სახელით. Trust სრულად არის იურიდიულად პასუხისმგებელი თქვენს ინტერესებსა და კონფიდენციალურობაზე.

5. **Wi-Fi 6 და 5G**. ახალი კომუნიკაციისა და უკაბელო ინტერნეტის სტანდარტები მონაცემთა გადაცემას უფრო უსაფრთხოს ხდის. გაძლიერებულია მობილური ინტერნეტი, სიგნალის გადაცემა მინიმალური შეფერხებით. იგი უზრუნველყოფს ავტონომიური თვითმფრინავების ან დისტანციური ინტენსიური თერაპიის განყოფილებების გამართულ მუშაობას. 5G-ის დახმარებით, ბევრი თანამშრომელი საბოლოოდ გადავა დისტანციურ სამუშაოზე და კომპანიები შეძლებენ გადაწყვეტილებების უფრო სწრაფად მიღებას. 2021 წლიდან 2025 წლამდე ეს ტექნოლოგია აშშ-ს ეკონომიკას 2,7 ტრილიონ დოლარამდე და 16 მილიონამდე სამუშაო ადგილს მოუტანს.

6. ვირტუალური და გაძლიერებული რეალობა. დღეს ეს ტექნოლოგიები გამოიყენება ჯანდაცვის სფეროში - ქირურგების მომზადებაში ან ოპერაციების შესასრულებლად დიაგნოსტიკური მონაცემებით ჰოლოგრამების სახით და ექიმების ონლაინ კონსულტაციის სახით. 2021 წლის თებერვლის დასაწყისში, მაიკროსოფტმა ჩაატარა MR - შერეული რეალობაში შესრულებული 12 ოპერაციის ონლაინ გადაცემა. 13 ქვეყნის ქირურგებმა შეძლეს ონლაინ დაკავშირება და ყველა სადიაგნოსტიკო მონაცემის ჰოლოგრამის სახით ნახვა და ერთმანეთის კონსულტაცია. საცალო ვაჭრობაში AR გაძლევთ საშუალებას სცადოთ პროდუქტები, ყიდვამდე მოათავსოთ ავეჯი ინტერიერში და ასევე მიიღოთ პერსონალიზებული შეთავაზებები. მაგალითად, სათამაშოების მწარმოებელი კომპანია Mattel (თოჯინები Barbie და ა.შ.) იყენებს გაძლიერებულ რეალობას Hot Wheels-ის სათამაშო მანქანებისთვის. მომხმარებელს შეუძლია მიუთითოს თავისი სმარტფონი კონკრეტულ მოდელზე, რომ ითამაშოთ ნებისმიერ ზედაპირზე. განათლებაში, გაძლიერებული და ვირტუალური რეალობა ხელს უწყობს პროცესში უფრო ღრმად ჩართულობას. მთავარი სფერო, სადაც ვირტუალური და გაფართოებული რეალობა განსაკუთრებით მოთხოვნადია, არის თამაშები და გართობა. VR თამაშებისა და სიმულაციების გარდა, მთელი გასართობი

პარკები ვირტუალური რეალობის გამოყენებით მოქმედებს სხვადასხვა ქვეყანაში: მაგალითად, Europa-Park გერმანიაში ან VR Star ჩინეთში.

7. 3D ბეჭდვა. გლობალური 3D ბეჭდვის ბაზარი 2019 წელს შეფასდა 11,58 მილიარდ დოლარად, ხოლო 2020 წლიდან 2027 წლამდე მისი საშუალო წლიური ზრდა 14%-ზე მეტი იქნება. 2027 წლისთვის მსოფლიოში 8 მილიონი 3D პრინტერი იქნება - თითქმის ექვსჯერ მეტი, ვიდრე 2018 წელს. მათგან 77% სამრეწველო პრინტერების წილია. 3D ბეჭდვის დახმარებით უკვე იქმნება ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი, ინტერიერის ნივთები, მექანიკური ნაწილები და პროთეზებიც კი.

8. „მწვანე“ წყალბადი. ეს დღეს გლობალური სტრატეგიის ნაწილია ნახშირბადის ანაბეჭდის შესამცირებლად და განახლებადი ენერგიის წყაროებზე გადასვლისთვის. ელექტრო მანქანებთან ერთად, წყალბადის ძრავები შექმნილია იმისთვის, რომ გახდეს დიზელის მანქანების მთავარი ალტერნატივა. იგი იწარმოება ეკოლოგიურად სუფთა გზით, ბირთვული ენერგიისა და ბუნებრივი აირის გამოყენების გარეშე. ყველაზე უვნებელი მეთოდია ელექტროლიზი, როდესაც ელექტრო დენი გადის წყალში. ეს საშუალებას მოგცემთ თავიდან აიცილოთ 830 მილიონი ტონა ნახშირორჟანგის მავნე გამონაბოლქვი წელიწადში. IEA (ენერგეტიკის საერთაშორისო სააგენტო) აღნიშნავს ელექტროლიზის რეკორდულ ზრდას მწვანე წყალბადის წარმოებისთვის. იგი პროგნოზირებს, რომ 2030 წლისთვის წყალბადის საწვავის ფასი მინიმუმ 30%-ით დაიკლებს. Allied Market Research-ის თანახმად, წყალბადის საწვავის უჯრედების ავტომობილების ბაზარი 2026 წლისთვის 42 მილიარდ დოლარს მიაღწევს, CAGR 66.9%-ით. მას წაახალისებს მზარდი გარემოსდაცვითი საკითხები და საერთაშორისო ინიციატივები მათ მოსაგვარებლად, ისევე როგორც ელექტრომობილებთან ერთად ტექნოლოგიების პოტენციალი. წყალბადით მომუშავე მანქანებს უკვე აწარმოებენ Toyota, Honda, Hyundai, Audi, BMW, Ford, Nissan, Daimler. კალიფორნია აშენებს 100 წყალბადის ბენზინგასამართ სადგურს, ხოლო 2025 წლისთვის გეგმავს ნულოვანი გამონაბოლქვი მანქანების რაოდენობას 1,5 მილიონამდე მიიყვანოს. Airbus-მა გამოაცხადა გეგმები დააჩქაროს კომერციული წყალბადით მომუშავე თვითმფრინავების განვითარება და ჰიბრიდული ძრავების გამოყენება მთლიანად შეწყვიტოს. ეს ნიშნავს, რომ 2035 წლისთვის გამოჩნდება პირველი ნულოვანი ემისიის თვითმფრინავი.

9. გამოთვლა, როგორც სერვისი. Calculation As A Service (CaaS - Calculation As A Service) ან edge computing არის გლობალური ტენდენცია, პროგრამულ უზრუნველყოფას როგორც სერვისთან ერთად (SaaS - Software As A Service), ინფრასტრუქტურა როგორც სერვისი (IaaS - Infrastructure As A Service) და პლატფორმა როგორც სერვისი (PaaS - პლატფორმა როგორც სერვისი). ასეთი მოდელის ტიპიური მაგალითია ონლაინ თამაშები ან ონლაინ კინოთეატრები. თქვენ იხდით ხელმოწერას, მაგრამ თავად კონტენტი არ ინახება თქვენ მიერ, არამედ იხსნება ონლაინ სერვისის პროვაიდერის სერვერზე. კომპანიები იღებენ წვდომას ღრუბლოვან სერვისებზე, რათა დაზოგონ IT ინფრასტრუქტურა, არ გადატვირთონ ლოკალური ქსელი. ეს საშუალებას გაძლევთ სწრაფად განათავსოთ და შეამოწმოთ ახალი ონლაინ სერვისი ან პროგრამული უზრუნველყოფა, პანდემიამ აიძულა ბევრი შეეცვალა ბიზნეს მოდელი და გადაენაწილებინა IT რესურსები ღრუბლოვან სერვისებზე. IDC პროგნოზირებს, რომ კომპანიების 25% გახდის თავის ბიზნესს უფრო მოქნილ და ელასტიურს 2024 წლისთვის Edge მონაცემების ღრუბლოვან აპლიკაციებთან ინტეგრირებით.

10. ხმოვანი ძიება და ხმოვანი ასისტენტები. ხმის ამოცნობა და NLP (ნეირო-ლინგვისტური პროგრამირება) ნერვულ ქსელებში მიაღწია იმ ეტაპს, როდესაც ხმოვან ასისტენტებს საკმაოდ შეუძლიათ შეცვალონ რეალური ადამიანები ან ტექსტის ძებნა.

Google, Apple და Amazon სულ უფრო მეტ რესურსს დებენ ამ სფეროს განვითარებაში. დღეს ჭკვიანი დინამიკები და ხმოვანი ასისტენტები ეძებენ საჭირო ინფორმაციას. ხმოვანი ნავიგაცია გამოიყენება დრონების სამართავად. Google-ის ანგარიშის მიხედვით, მსოფლიოში ადამიანების 27% იყენებს ხმოვან ასისტენტს სმარტფონებზე. Adobe Analytics-ის თანახმად, ჭკვიანი დინამიკების მფლობელების 47% იყენებს მათ საძიებლად, 46% უსმენს ახალ ამბებს და 34% იყენებს მათ მისამართის სათხოვნელად ან მიმართულების მისაღებად. Google ამტკიცებს, რომ 62% ყიდულობს პროდუქტებს ონლაინ ჭკვიანი დინამიკების გამოყენებით. ყოველწლიურად ხმის ასისტენტები უფრო ჭკვიანები ხდებიან ხელოვნური ინტელექტის წყალობით. 2013 წელს მათ შეეძლოთ სალაპარაკო სიტყვების 77%-ის ამოცნობა, დღეს კი 97%-ს. მაგალითად, როდესაც Google-ის RankBrain ალგორითმი ხვდება ახალ საძიებო ფრაზას, ის გამოიცნობს რას ეძებს კონკრეტული მომხმარებელი და შემდეგ აბრუნებს ყველაზე შესაბამის პასუხებს.

ფინანსური ინფორმაციის მიმწოდებელი ერთ-ერთი ამერიკული კომპანია Bloomberg-ის მიხედვით 2022 წელს ყველაზე ინოვაციური ქვეყნებია (ტოპ 10): სამხრეთ კორეა, სინგაპური, შვეიცარია, გერმანია, შვედეთი, დანია, ისრაელი, ფინეთი, ნიდერლანდები, ავსტრია.

მსოფლიო ასპარეზზე. ქვეყნის ინოვაცია მოიცავს მის მთავრობას, ფისკალურ პოლიტიკას, განათლების პოლიტიკას და ინოვაციურ გარემოს (ინოვაციების წვლილი), ასევე მის პატენტებს, ტექნოლოგიებს, ბიზნესის ეფექტურობას და ეკონომიკურ ზრდას (ინოვაციის შედეგები). ინოვაცია არის მთავარი ფაქტორი, რომელიც განსაზღვრავს, თუ რომელი ქვეყნები არიან ტექნოლოგიურად ყველაზე განვითარებული ქვეყნები მსოფლიოში. ყოველწლიური Bloomberg Innovation Index აანალიზებს 60 ქვეყანას ათობით კრიტერიუმის გამოყენებით, რომლებიც დაჯგუფებულია შვიდი ინდიკატორით: კვლევა და განვითარება, წარმოების მთლიანი დამატებული ღირებულება, პროდუქტიულობა, მაღალტექნოლოგიური კომპანიების სიმჭიდროვე, მკვლევარების კონცენტრაცია, მესამეული სექტორის ეფექტურობა და საპატენტო აქტივობა.

2021 წლის სამხრეთ კორეამ დაიბრუნა ტექნოლოგიურად ყველაზე განვითარებული ეკონომიკის ტიტული. სამხრეთ კორეის ყველაზე პროდუქტიული მაჩვენებელია საპატენტო საქმიანობა, რომელშიც ის მსოფლიოში პირველ ადგილზეა. სამხრეთ კორეა მეორე ადგილზეა როგორც R&D ინტენსივობით, ასევე მთლიანი წარმოების დამატებული ღირებულებით, მეოთხე ადგილზეა მაღალტექნოლოგიური კომპანიების სიმკვრივით და მესამე მკვლევარების კონცენტრაციით. კომპანიები, როგორიცაა Samsung, LG და Hyundai მუშაობენ სამხრეთ კორეაში.

სინგაპური მეორე ადგილზეა 2021 წლის ყველაზე ინოვაციური ქვეყნების რეიტინგში. სინგაპურის აღმავლობა შეიძლება მიეკუთვნებოდეს პროდუქტიულობის გაზრდას და წარმოების გაზრდას. გარდა ამისა, სინგაპური მესამე ადგილზეა მთლიანი წარმოების დამატებული ღირებულებით, მეექვსე პროდუქტიულობით და მეოთხე ადგილზე საპატენტო აქტივობით. სინგაპური ასევე ორიენტირებულია განათლებაზე, სადაც 2021 წელს უმაღლესი განათლების მიღების უფლება მოქალაქეთა 91.09%-მა ან გაიარა ან დაასრულა უმაღლესი განათლება.

შვეიცარიამ 2021 წელს ინოვაციების თვალსაზრისით მსოფლიოში მესამე ადგილი დაიკავა. შვეიცარიამ მესამე ადგილი დაიკავა კვლევისა და განვითარების თვალსაზრისით, მეოთხე ადგილზე მკვლევარების კონცენტრაციით და მეხუთე ადგილზე დამატებული ღირებულებით წარმოების გზით. შვეიცარია ერთ-ერთია იმ ქვეყნებს შორის, სადაც მშპ-სთან მიმართებაში ყველაზე მეტი ხარჯია კვლევასა და

განვითარებაზე. კერძო სექტორზე მოდის შვეიცარიის კვლევისა და განვითარების ხარჯების ორ მესამედზე მეტი.

გერმანია, რომელიც 2020 წელს პირველ ადგილზე იყო, მეოთხე ადგილზე დაეცა. ცნობილი ტექნიკური კომპანიებით და უამრავი ახალი ტექნიკური სტარტაპით სავსე გერმანიამ მესამე ადგილი დაიკავა მაღალტექნოლოგიური კომპანიების სიმკვრივით. გერმანიამ ასევე მეექვსე ადგილი დაიკავა წარმოებაში მთლიანი დამატებული ღირებულების მიხედვით, რომელიც ძირითადად მოდის საავტომობილო ინდუსტრიიდან და მე-7 ადგილზეა კვლევისა და განვითარების ინტენსივობით. გერმანია ყველაზე მეტად ცნობილია თავისი მექანიკური ინჟინერიით, სადაც მუშაობენ Volkswagen, Siemens და მრავალი სხვა. გერმანიის მთავრობა მტკიცედ უჭერს მხარს კვლევასა და განვითარებას, როგორც უნივერსიტეტების, ისე ორგანიზაციების მეშვეობით. გარდა ამისა, გერმანია ახლა მსოფლიო ლიდერია მედიცინაში, სამხედრო ტექნოლოგიებსა და ინფრასტრუქტურაში.

მეხუთე ადგილზე მყოფმა შვედეთმა 2017 წელს 154 მილიარდი დოლარი ინვესტიცია ჩადო კვლევასა და განვითარებაში. რაც ხსნის იმას, თუ რატომ დაიკავა ქვეყანა მეოთხე ადგილზე კვლევისა და განვითარების ინტენსივობით 2021 წელს, მეექვსე მაღალტექნოლოგიური ინდუსტრიების სიმკვრივით და მეშვიდე მესამე სექტორის ეფექტურობითა და კონცენტრაციით. მკვლევარები. შვედეთის შემდეგ მოდის დანია, რომელიც მეორე ადგილზეა მკვლევარების კონცენტრაციით და მერვე ადგილზეა როგორც R&D ინტენსივობით, ასევე მაღალტექნოლოგიური ინდუსტრიების სიმკვრივით. კვლევების უმეტესი ნაწილი უმაღლეს საგანმანათლებლო სექტორში ტარდება და ხარჯები ძირითადად მიმართულია ჯანდაცვის კვლევისა და განვითარებისკენ. გარდა ამისა, დანია მსოფლიოში მესამე ადგილზეა პროდუქტიულობის თვალსაზრისით.

ისრაელი მსოფლიოში პირველ ადგილზეა როგორც კვლევისა და განვითარების ინტენსივობით, ასევე მკვლევარების კონცენტრაციით. ისრაელის მსხვილმა STEM ნიჭიერმა ფონდმა, სამეწარმეო ნიჭმა, დაბალმა R&D ხარჯებმა ისრაელი კონკურენტუნარიან ქვეყნად აქცია გლობალურ R&D ბაზარზე მრავალი ამერიკელი კლიენტით. ისრაელი სილიკონის ველსაც კი ეჯიბრება. Apple, IBM, AT&T, Samsung, GE, Paypal, Microsoft და Motorola მხოლოდ რამდენიმეა იმ მრავალი ტექნიკური გიგანტიდან, რომლებიც ჩართულია კვლევასა და განვითარებაში.

ფინეთი არის მაჟორიტარი ბიზნესი, რომელიც მსოფლიოში მე-10 და მე-17 ადგილზეა შვიდივე მაჩვენებლით. ქვეყანა გამოირჩევა ტექნოლოგიებითა და მაღალტექნოლოგიური გადაწყვეტილებებით. ფინური ინოვაციები მოიცავს Linux ოპერაციულ სისტემას და ტექსტურ შეტყობინებებს.

ნიდერლანდები 2021 წლის ყველაზე ინოვაციური ეკონომიკის ათეულში მოხვდა. მაგრამ ისეთი რეიტინგებით, როგორიცაა მეშვიდე მსოფლიოში მაღალტექნოლოგიური სიმკვრივით, მერვე მკვლევარების კონცენტრაციით და მეცხრე საპატენტო აქტივობით. ნიდერლანდები არის ევროპაში მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების უდიდესი მიმწოდებელი. 2021 წლის ტოპ 10-ს დაემატა ავსტრია, რომელიც მსოფლიოში მეექვსე ადგილზეა R&D ინტენსივობით და მეცხრე ადგილზეა როგორც წარმოების დამატებული ღირებულებით, ასევე მკვლევარების კონცენტრაციით. ავსტრიის ეკონომიკას აქვს მრავალი ძლიერი მხარე, მათ შორის მომსახურების, საინჟინრო და ორგანული მეურნეობის სექტორები.

შეერთებული შტატები მეთერთმეტე ყველაზე ინოვაციური ქვეყანაა მსოფლიოში. Google-ის, Apple-ის, Facebook-ის, Twitter-ის, Tesla-ს, Amazon-ის, Microsoft-ის, Intel-ის და

მრავალი სხვა, შეერთებული შტატები მსოფლიოში პირველ ადგილზეა მაღალტექნოლოგიური კომპანიების კონცენტრაციით, ასევე პირველ ადგილს იკავებს საპატენტო აქტივობით და ლიდერია ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის სფეროში. იგი მსოფლიოს წამყვანი ტექნოლოგიური კომპანიების სახლი, როგორიცაა Google, Facebook, Apple და Microsoft, შეერთებული შტატები არის გლობალური ტექნოლოგიების ცენტრი. Silicon Valley-მა შთააგონა და შექმნა პროგრამული უზრუნველყოფის ინჟინრებისა და ტექნოლოგიური კომპანიების მთელი თაობა და ახლა არის მსოფლიოში უმსხვილესი ტექნოლოგიური კომპანიის სახლი. შეერთებულმა შტატებმა მნიშვნელოვანი პროგრესი მიაღწია კოსმოსურ ტექნოლოგიებში, ფარმაცევტულ და ტელეკომუნიკაციებში. აშშ-ს ასევე ჰყავს მსოფლიოში ყველაზე დიდი და ტექნოლოგიურად განვითარებული არმია. თუმცა, 2020/21 წლებში აშშ-ს უმაღლესი განათლების ქულები შემცირდა, განსაკუთრებით მთავრობის პოლიტიკის გამო საერთაშორისო სტუდენტების მიმართ და როგორ უპასუხეს უნივერსიტეტებმა COVID-19 პანდემიას. შედეგად, აშშ-ს ეკონომიკა მეთერთმეტე ადგილზე დაეცა.

სხვა უაღრესად ინოვაციური ქვეყნებია საფრანგეთი, რომელიც ფლობს ისეთ ტექნოლოგიური კომპანიებს, როგორიცაა Dassault Systèmes, Mention და AgoraPulse, იაპონია, ბელგია; და ჩინეთი.

ამრიგად, ინოვაცია არის გასაღები ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად მსოფლიო ასპარეზზე. ამიტომ ეკონომიკური ინოვაციების უსაფრთხოების დაცვა მეტად მნიშვნელოვანია, რაც ყველაზე მეტად სახელმწიფოს ხელშია და მისი პრეროგატივაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://www.evkova.org/innovatsii-ekonomicheskoj-bezopasnosti-metodyi-i-faktoryi Анна Евкова Инновации экономической безопасности - методы и факторы
2. https://revolution.allbest.ru/economy/00555773_0.html Инновационная составляющая в системе обеспечения экономической безопасности
3. https://wiselawyer.ru/poleznoe/40974-problemy-ehkonomicheskoj-bezopasnosti-innovacionnoj-deyatelnosti Проблемы экономической безопасности инновационной деятельности
4. https://mir-knig.com/read_158328-18 Инновационная безопасность: некоторые аспекты теории, методологии, практики
5. https://moluch.ru/archive/53/7150/ Экономическая безопасность в условиях интенсивного развития экономики
6. https://www.researchgate.net/publication/334687224_Innovacionnyj_vektor_v_sisteme_ekonomiceskoj_bezopasnosti_Rossii Инновационный вектор в системе экономической безопасности
7. Инновационная составляющая экономической безопасности диссертация 2012
8. https://studopedia.net/17_44915_osnovnie-instrumenti-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti-v-innovatsionnom-sektore.html Основные инструменты обеспечения экономической безопасности в инновационном секторе
9. https://studref.com/701722/ekonomika/innovatsionnaya_bezopasnost_sostavnaya_chast_forma_pravleniya_ekonomicheskoy_bezopasnosti_ponyatie_strukt Инновационная безопасность как составная часть и форма правления экономической безопасности: понятие, структура, принципы, механизмы и инструменты обеспечения
10. http://geoeconomics.ge/?p=12934 ეკონომიკური უსაფრთხოება საქართველოში 22/12/2020 ზაირა კუნდუხაშვილი
11. https://trends.rbc.ru/trends/innovation/606ecf189a79470e64285ce2 Это прорыв: десять самых важных технологий 2021 года

12.https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.916b8afb-63107d8d-f5a83dbf-74722d776562/https/worldpopulationreview.com/country-rankings/most-innovative-countries

Nunu Kistauri
Ketevan Kveladze
Medea Melashvili

ABOUT THE PROBLEM OF SECURITY OF ECONOMIC INNOVATIONS

Summary

The work discusses one of the most important issues today, such as the security of economic innovations, which contributes to the sustainable and efficient operation of the country's economy, creating conditions for improving people's living standards, meeting national interests, etc. The main components of economic security are analyzed. It is noted that the level of national economic security of the state is mainly determined by the degree of its innovative development.

Besides, the paper presents the 10 most important economic innovations that define the technological landscape in the world and contribute to future development. In addition, the most technologically developed innovative countries in 2022 are listed, where the presence of advanced scientific technologies in the modern information society is an important factor in ensuring national economic security and the development of the country in general.

მალხაზ ჩიქობავა

პანდემიის ორი წლის ეკონომიკური შედეგები და „დიადი გადატვირთვის“ პერსპექტივები

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია 2022 წლის საპროგნოზო გათვლების სიმწირისა და პრიმიტიულობის მიზეზები. ანალიტიკოსების აზრით, ამის რამდენიმე მიზეზი არსებობს.*

ოპტიმისტური პროგნოზები, რომლებიც ეკონომისტებმა 2019 წლის ბოლოს შემოგვთავაზეს, სრულიად არარეალური აღმოჩნდა. პროგნოზების ავტორების უმეტესობა ირწმუნებოდა, რომ 2020 წელს მსოფლიო ეკონომიკის მდგომარეობა უკეთესი იქნებოდა, ვიდრე 2019 წელს. იყო მოლოდინი იმისა, რომ 2020 წელს იქნებოდა ზრდა 3-დან 4 პროცენტის დიაპაზონში. სანაცვლოდ მივიღეთ ეკონომიკის სრული ჩამოშლა.

მეორე, ანალიტიკოსები და ექსპერტები თავს იკავებენ რაიმე სახის პროგნოზისგან. მათ შორის ზოგიერთი საერთოდ ეჭვქვეშ აყენებს ეკონომიკის პროგნოზირების შესაძლებლობას ისეთი არაეკონომიკური ფაქტორების გამო, როგორიცაა „ვირუსები“ და სხვა „ინფექციები“. სწორედ მსგავსი „ინფექციები“ ახდენენ ლოკდაუნების პროვოცირებას, რომლებიც ეკონომიკას ყველაზე ძლიერ აზარალებენ, ვიდრე საფონდო ბირჟების ჩამოშლა ან უმსხვილესი ბანკებისა თუ კომპანიების გაკოტრება. ამ პირობებში გლობალური ეკონომიკური პროგნოზი ჩაკვდა, ყოველ შემთხვევაში, მანამ, ვიდრე ეკონომიკას გააკონტროლებს არა ცენტრალური ბანკები და მთავრობები, არამედ უხილავი არსებები სახელწოდებით „ვირუსები“.

მესამე, არსებობს ეკონომიკური პროგნოზების თემის ცუდად გაშუქების წმინდა ფსიქოლოგიური მიზეზი. პროგნოზები დიდი ხანია, რაც ეკონომიკისა და ბაზრების მართვის ინსტრუმენტად იქცა. პესიმისტური პროგნოზი წარმოშობს ბაზრის მონაწილეთა გარკვეულ ქმედებებს, ოპტიმისტური - სრულიად განსხვავებულს. რადგანაც პესიმისტური პროგნოზები შეიძლება გახდეს ეკონომიკური კრიზისის

მაპროვოცირებელი, ამიტომ ყოველთვის ცდილობენ შემოგვთავაზონ ოპტიმისტური პროგნოზები.

დღეს ეკონომიკური პროგნოზების სიმწირე განპირობებულია მზარდი ქაოსით (ხელოვნურად შექმნილით). ხვალ ეკონომიკური პროგნოზები არ იქნება, რადგან „დიადი გადატვირთვა" ითვალისწინებს მსოფლიო წესრიგზე გადასვლას ძალიან მკაცრი დაგეგმვით.

საკვანძო სიტყვები: *კოვიდ-19, ინკლუზიური კაპიტალიზმი, „დიადი გადატვირთვა", საკვანძო განაკვეთი, რაოდენობრივი შერბილება, მოსალოდნელი გლობალური რეცესიის ახალი ტალღა.*

როგორც წესი, ახალი წლის წინა დღეებში მსოფლიო მასმედიის მთავარი თემა ყოველთვის მომავალი წლის ეკონომიკური პროგნოზი იყო. თუმცა, 2021 წლის დეკემბერში 2022 წლის ეკონომიკური პროგნოზის თემა, როგორც მთლიანად მსოფლიოსათვის, ისე ცალკეული ქვეყნებისათვის, რატომღაც ჩრდილში აღმოჩნდა,

მაგალითად, დანიის საქსო ბანკის (Saxo Bank) პროგნოზით ნავარაუდევია პოლიტიკის სერიოზული კორექტირებები „მწვანე" ენერგეტიკის სფეროში, კონსტიტუციური კრიზისი შეერთებულ შტატებში, ჰიპერბგერითი შეიარაღების შეჯიბრის დაწყება წამყვან სამხედრო ძალებს შორის, ექიმების მიერ სიცოცხლის ხანგრძლივობის საიდუმლოების მოსალოდნელი აღმოჩენა და ა.შ.. თუმცა, ბანკის მიერ წარმოდგენილი მასალიდან გაუგებარია, როგორი ეკონომიკური ფონი დაედება საფუძვლად პროგნოზში ასახულ მოვლენებს.

ეკონომიკისა და ბიზნესის კვლევის ბრიტანული ცენტრი (Centre for Economics and Business Research - CEBR), რომელიც ადრე აქვეყნებდა დეტალურ პროგნოზებს გლობალური ეკონომიკის შესახებ, ამჯერად შემოიფარგლა მხოლოდ ერთი მოკლე შეფასებით. მისი გათვლებით, 2022 წელს მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ჯამური მთლიანი სამამულო პროდუქტი 100 ტრლნ დოლარის ნიშნულს პირველად გადალახავს.

ბლუმბერგის (Bloomberg) ანალიტიკოსები ეკონომიკის განვითარების სრულფასოვანი ანალიზის ნაცვლად, 2022 წელს გლობალური ეკონომიკისთვის 10 ძირითადი რისკის დასახელებით შემოიფარგლნენ (კორონავირუსის მუტაციები, ინფლაცია, აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრება, ეკონომიკისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერის შემცირება, Brexit-ის შედეგები, ჩინეთის ეკონომიკური განვითარების შენელება და ა.შ.). ბლუმბერგი ფაქტობრივად იძლევა მთლიანი სურათის მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტების პროგნოზებს.

მაინც, რამ განაპირობა 2022 წლის საპროგნოზო გათვლების ასეთი სიმცირე და პრიმიტიულობა? ანალიტიკოსების აზრით, ამის რამდენიმე მიზეზი არსებობს.

ჯერ ერთი, ის ოპტიმისტური პროგნოზები, რომლებიც ეკონომისტებმა 2019 წლის ბოლოს შემოგვთავაზეს, სრულიად არარეალური აღმოჩნდა. პროგნოზების ავტორების უმეტესობა ირწმუნებოდა, რომ 2020 წელს მსოფლიო ეკონომიკის მდგომარეობა უკეთესი იქნებოდა, ვიდრე 2019 წელს (The World Bank, 2019).

იყო მოლოდინი იმისა, რომ 2020 წელს იქნებოდა ზრდა 3-დან 4 პროცენტის დიაპაზონში. სანაცვლოდ მივიღეთ ეკონომიკის სრული ჩამოშლა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, 2020 წელს მსოფლიო GDP 3,5%-ით შემცირდა. 2020 წლის პროგნოზებს ამერიკელმა ეკონომისტმა ჯონ გელბრეითმა შემდეგი ფრთოვანი ფრაზა მიუძღვნა: „ეკონომიკური პროგნოზების ერთადერთი ფუნქცია მდგომარეობს იმაში, რომ ასტროლოგია უფრო რესპექტაბელურად გამოიყურებოდეს".

მეორე, ანალიტიკოსები და ექსპერტები თავს იკავებენ რაიმე სახის პროგნოზისგან. მათ შორის ზოგიერთი საერთოდ ეჭვქვეშ აყენებს ეკონომიკის პროგნოზირების შესაძლებლობას ისეთი არაეკონომიკური ფაქტორების გამო, როგორიცაა „ვირუსები“ და სხვა „ინფექციები“.

სწორედ მსგავსი „ინფექციები“ ახდენენ ლოკდაუნების პროვოცირებას, რომლებიც ეკონომიკას ყველაზე ძლიერ აზარალებენ, ვიდრე საფონდო ბირჟების ჩამოშლა ან უმსხვილესი ბანკებისა თუ კომპანიების გაკოტრება. თვით ეპიდემიოლოგებსაც კი არ ძალუძთ იმის პროგნოზირება, თუ რა მოუვა COVID-19-ს მომდევნო წელს, რომელი ახალი შტამი გაჩნდება, რამდენად დაიცავს ვაქცინაცია კაცობრიობას ვირუსული „ინფექციებისაგან“ და ა. შ..

ამ პირობებში გლობალური ეკონომიკური პროგნოზი ჩაკვდა, ან, ყოველ შემთხვევაში, დიდი ხნით ჩამოვიდა სცენიდან - მანამ, ვიდრე კაცობრიობას და ეკონომიკას გააკონტროლებს არა ცენტრალური ბანკები და მთავრობები, არამედ უხილავი არსებები სახელწოდებით „ვირუსები“.

მესამე, არსებობს ეკონომიკური პროგნოზების თემის ცუდად გაშუქების წმინდა ფსიქოლოგიური მიზეზი. ყველა სერიოზულმა ეკონომისტმა, ბანკირმა და ბიზნესმენმა კარგად იცის, რომ პროგნოზები დიდი ხანია, რაც ეკონომიკისა და ბაზრების მართვის ინსტრუმენტად იქცა. პესიმისტური პროგნოზი წარმოშობს ბაზრის მონაწილეთა გარკვეულ ქმედებებს, ოპტიმისტური - სრულიად განსხვავებულს. რადგანაც პესიმისტური პროგნოზები შეიძლება გახდეს ეკონომიკური კრიზისის მაპროვოცირებელი, ამიტომ ყოველთვის ცდილობენ შემოგვთავაზონ ოპტიმისტური პროგნოზები.

ცნობილი ამერიკელი მენეჯერი ჯონ უილიამსი ამბობდა: „ეკონომიკის რყევები მხოლოდ ეკონომისტების რყევებს შეედრება“. იმის გათვალისწინებით, რომ რეპუტაციის მქონე ეკონომისტები არიან არა დამკვირვებლები, არამედ შემსრულებლები; მათი ხმამაღალი მოსაზრებები ეკონომიკის მომავლის შესახებ ხელს უწყობს ამ მომავლის შექმნას. მათი უმეტესობები მიჩვეულნი არიან მომავალ ეკონომიკაზე ისაუბრონ ან აღტაცებით ან საერთოდ არაფერი თქვან. აქ გვახსენდება ამერიკელი ეკონომისტის რუდოლფ პენერის ხუმრობა: „პრობლემა ის კი არ არის, რომ ეკონომისტებს წინასწარმეტყველება არ შეუძლიათ, არამედ ის, რომ პოლიტიკოსები ძალიან ოპტიმისტურ პროგნოზებს ითხოვენ“.

2022 წელთან მიმართებაში ეკონომიკური პროგნოზების სიმცირე აშკარა ნიშანია იმისა, რომ გლობალური ეკონომიკის პერსპექტივა ძალზე არასახარბიელოა, რაც სერიოზული პროგნოზების ამჟამინდელი დეფიციტის მთავარი მიზეზია.

2020 წლის შემოდგომის დასაწყისში ანალიტიკოსებისა და ექსპერტების უმრავლესობა დარწმუნებულნი იყვნენ იმაში, რომ 2021 წელი უკეთესი იქნებოდა წინამორბედზე. მაგრამ, 2021 წლის ბოლო კვარტალში მრავალთათვის მოულოდნელად საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა და მსოფლიო ბანკმა კორექტივები შეიტანეს 2022 წლის მსოფლიო GDP-ის ზრდის შეფასებაში შემცირების მიმართულებით. რითი იყო ეს განპირობებული?

პირველი, 2021 წლის ნოემბერში ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ ყველა დააშინა იმით, რომ აფრიკიდან მოდის კორონავირუსის ახალი შტამი სახელწოდებით „ომიკრონი“. მისი ინფექციურობა და ლეტალობა ჯერ კიდევ ზუსტად არ იყო შეფასებული, მაგრამ მასმედიამ უკვე დაიწყო შიშის გაღვივება და გაფრთხილება იმის შესახებ, რომ ომიკრონს შეუძლია გამოიწვიოს ახალი ლოკდაუნები, ეკონომიკებისათვის აქედან გამომდინარე ყველა შემდგომი შედეგებით.

მეორე, მრავალთათვის შოკისმომგვრელი აღმოჩნდა აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის გადაწყვეტილება, რომელიც მიღებულ იქნა 2021 წლის ნოემბერსა და დეკემბერში.

მეორე მიზეზი ბევრად სერიოზულია და მასზე დაწვრილებით ვისაუბროთ.

2021 წლის 3 ნოემბერს ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ გამოაქვეყნა გადაწყვეტილება „რაოდენობრივი შერბილების" პროგრამის შეწყვეტის შესახებ (Quantitative Easing – QE). ხოლო 15 დეკემბერს გამოქვეყნდა გადაწყვეტილება იმის შესახებ, რომ „რაოდენობრივი შერბილების" პროგრამის შემცირების სისწრაფე გაორმაგდებოდა. ფინანსური ბაზრების მონაწილეებისა და ბიზნესისათვის მოცემული გადაწყვეტილება ძალზე სერიოზული სიგნალი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ მსოფლიო ეკონომიკის თავზე კვლავ დაწყებულიყო შავ ღრუბლების თავმოყრა.

როგორც ცნობილია, ტერმინი „რაოდენობრივი შერბილება" მოიფიქრეს და ბრუნვაში ჩაუშვეს აშშ-ის მონეტარულმა ხელისუფლებებმა ჯერ კიდევ 2008 წელს, ფინანსური კრიზისის შუაგულში. „რაოდენობრივი შერბილება" - ევფემიზმია, რომელიც ნიღბავს იმ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის უხეშ დარღვევას, რომელიც წარმოდგენილია მაკროეკონომიკის სახელმძღვანელოებში. მანდ საუბარია იმაზე, რომ ცენტრალური ბანკების მიერ ფულის ემისია უნდა განხორციელდეს ისეთნაირად, რომ არ მოახდინოს არც ინფლაციის და არც დეფლაციის პროვოცირება. ანუ, ემისიამ უნდა უზრუნველყოს წონასწორობა სასაქონლო და ფულად მასას შორის.

ოქრო-დოლარის სტანდარტის ეპოქაში, რომელიც მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში არსებობდა მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის „საბეჭდ მანქანაზე" დაყენებული იყო „ოქროს მუხრუჭი", რომელიც ამ „საბეჭდი მანქანის" ბოროტად გამოყენების საშუალებას არ იძლეოდა. 1971 წელს აშშ-ის პრეზიდენტმა რიჩარდ ნიკსონმა განაცხადა დოლარის ოქროზე გადაცვლის შეწყვეტის შესახებ (ეს იყო ვალდებულება, რომელიც აშშ-მა საკუთარ თავზე აიღო ბრეტონ-ვუდსის კონფერენციაზე 1944 წელს).

1976 წელს კი იამაიკის სავალუტო-საფინანსო კონფერენციაზე საბოლოოდ გაუქმდა ოქრო-დოლარის სტანდარტი და ის შეიცვალა ქაღალდის დოლარის სტანდარტით. მოხსნილ იქნა „ოქროს მუხრუჭი" ფედერალური სარეზერვო სისტემის „საბეჭდ მანქანას", გაჩნდა იმდენივე „მწვანე მასის" შექმნის შესაძლებლობა, რამდენსაც ისურვებდნენ „ფულის პატრონები" (კერძო დაწესებულების, სახელწოდებით „აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა" მთავარი აქციონერები). დე-ფაქტო „რაოდენობრივი შერბილება" დაიწყო ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში, რა დროსაც დაიწყო მსოფლიო ფინანსური სისტემის უსწრაფესად გადავსება „მწვანე ქაღალდებით".

დოლარის მასის ზრდა თაბდაყოლილი იყო აშშ-ის ერთობლივი ვალის სწრაფი ზრდით (დოლარი ხომ საკრედიტო ფულია, რომელიც ხვდება მიმოქცევაში ვალის დაგროვების მეშვეობით გაცემულ კრედიტებზე ან ობლიგაციებისა და სხვა სავალო ვალდებულებების შესყიდვით). ამას კი არ შეეძლო არ შეექმნა გიგანტური დისპროპორციები ამერიკულ ეკონომიკაში. ეს უკანასკნელი, კერძოდ, გამოიხატება საფონდო ბაზრებზე გიგანტური „ფინანსური ბუშტების" გაბერვაში.

აშშ-ის ეკონომიკამ ბოლო ნახევარი საუკუნის მანძილზე მთელი რიგი კრიზისები განვლო. ამ კრიზისთაგან ბოლოა 2008-2009 წლების კრიზისი. აი მაშინ ამოქმედდა აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის „საბეჭდი მანქანა" უკიდურესად მაღალი სიჩქარით. ამგვარი ფულად-საკრედიტო სიგიჟის გასამართლებლად მოგონილ იქნა ტერმინი „რაოდენობრივი შერბილება". ეს უკანასკნელი გრძელდებოდა კრიზისის

დასრულების შემდგომაც. ამრიკულ ეკონომიკას ხომ დახმარება ჭირდებოდა გაჯანსაღებაში.

თუ 2007 წლის ბოლოს ფედერალური სარეზერვო სისტემის აქტივები 800 მლრდ დოლარზე ოდნავ მეტი იყო, 2014 წლის ოქტომბრისათვის (როცა დასრულდა „რაოდენობრივი შერბილების" მესამე პროგრამა) ის უკვე 4,5 ტრლნ დოლარის ნიშნულს აღწევდა. ფულადი მასის გაფართოვება ხორცილედდებოდა თოთქმის მხოლოდ და მხოლოდ ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ საფონდო ბაზრებზე სახაზინო და იპოთეკური ფასიანი ქაღალდების ყიდვით.

შვიდი წლის განმავლობაში ფულადი მასა, რომელიც შექმნილ იქნა ფედერალური სარეზერვო სისტემის „საბეჭდი მანქანის" მიერ, თითქმის ხუთჯერ გაიზარდა. ეს იმ დროს, როცა აშშ-ის ეკონომიკის მიერ წარმოებული სასაქონლო მასა ამ დროის მანძილზე 20%-ზე მეტად არ გაზრდილა. ეკონომიკური მეცნიერების ყველა კანონით უნდა დაწყებულიყო შეუკავებელი ინფლაცია (ან, სულაც ჰიპერინფლაცია). ამას კი ადგილი არ ჰქონია. იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ საბეჭდი მანქანის მთელი პროდუქცია წარიმართა საფონდო ბაზრებზე, რამაც მეტისმეტად გაბერა საფონდო ინდექსების „ბუშტები". ეს უკანასკნელი პერიოდულად სკდებოდა, რაც ამერიკულ ეკონომიკაში ძლიერ რყევებს იწვევდა.

„რაოდენობრივ შერბილებას" კიდევ ერთი საშიში რისკი ახლავს თან: „მწვანე ქაღალდის" ასტრონომიული რაოდენობა ამერიკულ და მსოფლიო ბაზრებზე შეიცავს საშიშროებას იმისა, რომ ერთ მშვენიერ (უფრო ზუსტად, საშინელ) დღეს, დოლარი შეიძლება მკვეთრად გაუფასურდეს და მან დაკარგოს მსოფლიო ვალუტის სტატუსი. შესაბამისად, „ფულის პატრონები" დაკარგავენ თავიანთ ძალაუფლებას ამერიკულ და მსოფლიო ეკონომიკაზე.

2014 წლის ბოლოდან მოყოლებული ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ სცადა „ჯინის ბოთლში დაბრუნება", ანუ, ფულადი მასის შემცირება. ეს ძალზე ცუდათ წარიმართა. 2019 წლის ბოლოსათვის აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის აქტივების მხოლოდ 3,9 ტრლნ დოლარამდე შემცირება მოხერხდა. 2020 წლის მარტისთვის გამოცხადდა ე.წ. „კოვიდპანდემია". იმავე თვეს ფედ-მა განაცხადა რაოდენობრივი შერბილების ახალი რაუნდის დაწყების შესახებ. 2021 წლის ნოემბრისათვის ფედერალური სარეზერვო სისტემის აქტივებმა 8,7 ტრლნ დოლარს მიაღწია. ანუ, სულ რაღაც ორი არასრული წლის განმავლობაში ის 2,2-ჯერ გაიზარდა.

სხვათა შორის, მრავალი ცენტრალური ბანკი „პანდემიის" დაწყებიდან ფედერალური სარეზერვო სისტემის მსგავსად მოქმედებდა, ე.ი., აფართოვებდა თავაინთი „საბეჭდი მანქანების" პროდუქცია. მსოფლიოს ყველა ცენტრალური ბანკის აქტივებმა 2019 წლის ბოლოდან მოყოლებული 2020 წლის ბოლოსათვის 30,5-დან 41,9 ტრლნ დოლარამდე გაიზარდა (ანუ, 37%-ით) (Norrestad, 2021). 2021 წლისათვის ყველა ცენტრალური ბანკის ერთობლივ აქტივებზე მონაცემები ჯერ-ჯერობით არ არსებობს.

რა თქმა უნდა, ყველაზე მეტი საემისიო აქტიურობა გამოავლინეს იმ ცენტრალურმა ბანკებმა, რომლებიც უშვებენ სარეზერვო ვალუტებს, ესენია: ევროპული ცენტრალური ბანკი, იაპონიის ბანკი, ინგლისის ბანკი, ჩინეთის სახალხო ბანკი, შვეიცარიის ეროვნული ბანკი და სხვ.. მაგალითად, ევროპულმა ცენტრალურმა ბანკმა „პანდემიის" დაახლოებით ორი წლის მანძილზე თავისი აქტივები გააორმაგა, ნოემბერში მან 8,7 ტრლნ ევროს მიაღწია. ოთხი ცენტრალური ბანკის - აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის, ევრიოპული ცენტრალური ბანკის, ჩინეთის სახალხო ბანკის და იაპონიის ბანკის ერთობლივმა აქტივებმა 2021 წლის

ნოემბრისათვის 30,8 ტრლნ დოლარს მიაღწია (2020 წლის დასაწყისში მისი მოცულობა 20 ტრლნ დოლარს აღწევდა).

ანალიტიკოსები და ექსპერტები ცდილობდნენ გამოეცნოთ, როდემდე შეეძლოთ წამყვან ცენტრალურ ბანკებს „რაოდენობრივი შემსუბუქების“ ასეთი გიჟური პოლიტიკის გაგრძელება. უკვე არავის ეპარება ეჭვი, რომ დოლარზე და რამდენიმე სხვა სარეზერვო ვალუტაზე დაფუძნებული დღევანდელი ფულადი სისტემა განწირულია. ყველა მხოლოდ იმის გაგებას ცდილობს, რას აპირებენ „ფულის პატრონები“, აქვთ თუ არა მათ „სათადარიგო აეროდრომი“, როდესაც დოლარი და სხვა სარეზერვო ვალუტა ჩამოიშლება.

წამყვანი ცენტრალური ბანკების ქმედებების მჭიდრო სინქრონიზაციის მეშვეობით შესაძლებელია ამ მდგომარეობის კიდევ ერთი-ორი წლით გახანგრძლივება (თუ ათვლას დავიწყებთ 2021 წლის დეკემბრიდან). მთავარია ამ პერიოდის მანძილზე მოეწსროს „სათადარიგო აეროდრომის“ მშენებლობის დასრულება. ამგვარი ალტერნატიული სავალუტო სისტემის ვერსიები რამდენიმეა, რომელსაც ახლა დაწვრილებით არ განვიხილავთ. აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ ექსპერტებმა დაასახელეს ისეთი ვარიანტები, როგორიცაა ამა თუ იმ სახით ოქროს სტანდარტის აღორძინება, „ძველი“ დოლარების „ახლით“ შეცვლა, ზენაციონალური ფულადი ერთეულის შექმნა და სხვ..

და აი, დავუბრუნდეთ აშშ-ის ფედ-ის 3 ნორმბრისა და 15 დეკემბრის გადაწყვეტილებებს. ჯანსაღი და პატიოსანი დამოუკიდებელი ექსპერტების აზრით, ეს გადაწყვეტილებები ნიშნავს იმას, რომ მომდევნო (ანუ, 2022) წელს იფეთქებს მსოლფიო ეკონომიკური კრიზისი. თუ გავითვალისწინებთ მსოფლიო ეკონომიკაში დაგროვებულ დისბალანსებს (უპირველეს ყოვლისა, ჯამურ მსოფლიო ვალს, რომელიც საერთაშორისო ფინანსების ინსტიტუტის შეფასებით, 300 ტრლნ დოლლარს აჭარბებს), კრიზისი ძალზე არაორდინარული იქნება. თავისი დამანგრეველი შედეგებით ის გადააჭარბებს ომისშემდგომ ყველა კრიზისს და, ალბათ, გადააჭარბებს კაპიტალიზმის ისტორიაში ყველაზე მძიმე მსოფლიო კრიზისს, რომელიც დაიწყო 1929 წელს.

ცოტა არ იყოს, საკვირველია ის, რომ სხვა ცენტრალური ბანკების ხელმძღვანელებს ჯერჯერობით არ გაუკეთებიათ რაიმე სახის მინიშნება თავიანთი რაოდენობრივი შერბილების პროგრამების შეზღუდვაზე. ისინი უწინდელი ტემპებით აგრძელებენ თავიანთი აქტივების გაფართოებას, რაც ერთდროულად ასახავს ფულადი მასის გაფართოვების პროცესს.

მაგრამ, თუ ამერიკაში დაიწყება ეკონომიკური კრიზისი, მაშინ ვერანაირი რაოდენობრივი შერბილების პროგრამები ვერ გადაარჩენს სხვა ქვეყნების ეკონომიკებს ეკონომიკური კოლაფსისაგან. კრიზისები ვრცელდება მთელ მსოფლიოში ტყის ხანძრის მსგავსად. ასე იყო 2008 წელს, როცა კრიზისი დაიწყო აშშ-ში იპოთეკური ფასიანი ქაღალდების ბაზრების ჩამოშლით, შემდეგ ის გადაედო ამერიკული ეკონომიკის სხვა სექტორებს, ხოლო ოდნავ მოგვიანებით კი ევროპასა და მსოფლიოს სხვა კონტინენტებს. არც ჩვენი ქვეყანა დარჩენილა გამონაკლისი.

გარდა უზარმაზარი ვალისა, შენელებული მოქმედების უმძლავრეს ნაღმს წარმოადგენს ფინანსური წარმოებული ინსტრუმენტები (დერივატივები), რომელთა შესახებ რატომღაც ამ ბოლო დროს ძალზე იშვიათად საუბრობენ. დანამდვილებით არც კი იცის არავინ, თუ როდორია დერივატივების ბაზრის მასშტაბები, რადგანაც ბანკები და კომპანიები მათ არ ასახავენ თავიანთ ბალანსებში, ეს ბაანსგარეშე პოზიციებია. მაგრამ, დერივატივების ჯამური სიდიდე (დერივატული კონტრაქტების ნომინალური სიდიდის სახით) ასობით ტრილიონი დოლარით იზომება.

ნულოვანი წლების შუა პერიოდში დაუფარავი დერივატივების ჯამურმა სიდიდემ (ე.ი., მათი ნომინალების ჯამმა), საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკის შეფასებით 1400 ტრლნ (1,4 კვადრილიონი) დოლარი შეადგინა. 2008-2009 წლების კრიზისის ბოლო საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკმა ეს რიცხვი 600 ტრლნ დოლარამდე შეამცირა პოზიციების დიდი ნაწილის დახურვის ხარჯზე (უპირატესად ურთიერთჩათვლების გზით).

ციფრები საკმაოდ პირობითია, რადგანაც თვით საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკსაც კი არ გააჩნია სრული წარმოდგენა ბანკებისა და კომპანიების ბალანსგარეშე ოპერაციებზე. დღეისათვის, ყველაზე კონსერვატიული შეფასებით, მსოფლიოში ყველა დერივატივის ჯამურმა სიდიდემ უკვე გადააჭარბა 2 კვადრილიონ დოლარს. დერივატივებს ახსენებენ მაშინ, როცა იწყება კრიზისი. ეს დაახლოებით ისევეა, როგორც ბირთვული იარაღი. მის შესახებ მშვიდობიან დროს იშვიათად საუბრობენ (არა მხოლოდ ჩვეულებრივი მოქალაქეები, არამედ პოლიტიკოსებიც კი).

და აი, თუ იწყება დიდი ომი, განსაკუთრებით ბირთვულ სახელმწიფოებს შორის, მას უკვე ახსენებენ. შეიძლება გავიხსენოთ, რომ 2008-2009 წლების კრიზისის დროს მრავალი ბანკისა და კომპანიის უუნარობამ შეესრულებინათ თავიანთი ვალდებულებები დერივატივების მიხედვით, გამოიწვია მათი ბანკროტობა. ცნობილმა ამერიკელმა მილიარდერმა უორენ ბაფეტმა 2002 წელს დერივატივებს უწოდა „მასობრივი განადგურების ფინანსური იარაღი“.

ახლა უფრო დაწვრილებით ვისაუბროთ აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ გასული წლის 3 ნოემბრისა და 15 დეკემბრის გადაწყვეტილებებზე. „რაოდენობრივი შერბილების“ ის პროგრამა, რომელიც ამოქმედებულ იქნა ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ 2020 წლის მარტში, ითვალისწინებდა ყოველთვიურად ფასიანი ქაღალდების ყიდვას 120 მლრდ დოლარის ოდენობით, მათ შორის, სახაზინო ობლიგაციებისას 80 მლრდ დოლარის და იპოთეკური ფასიანი ქაღალდების - 40 მლრდ დოლარის ოდენობით.

ფედერალური სარეზერვო სისტემის 3 ნოემბრის გადაწყვეტილება ითვალისწინებს ყოველთვიური შესყიდვების 15 მლრდ დოლარით შემცირებას, მათ შორის, სახაზინო ფასიანი ქაღალდებისას - 10 მლრდ დოლარით, იპოთეკურის - 5 მლრდ დოლარით. ფედერალური სარეზერვო სისტემის დეკემბრის გადაწყვეტილებამ დააჩქარა „რაოდენობრივი შერბილების“ პროგრამის შეზღუდვა ორმაგად. ანუ, ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ აიღო ვალდებულება შეამციროს სახაზინო ქაღალდების ყოველთვიური შესყიდვების შემცირება 20 მლრდ დოლარის ოდენობით, ხოლო იპოთეკურისა - 10 მლრდ დოლარის ოდენობით. ამგვარად, იგულისხმება, რომ 2022 წლის მარტისათვის „რაოდენობრივი შერბილების“ პროგრამა დასრულდება.

მაგრამ ეს ჯერ ყველაფერი როდია. ცენრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი პარამეტრი საკვანძო (ანუ საბაზისო) განაკვეთია. ის წარმოადგენს ქვეყნების ფულადი და ფინანსური ბაზრებისათვის ორიენტირს. რაც უფრო დაბალია საკვანძო განაკვეთი, მით უფრო იაფია ფული. საკვანძო განაკვეთების შემცირება ჩვეულებისამებრ ხორციელდება „რაოდენობრივი შერბილების“ პროგრამის ამოქმედებასთან ერთად; ასეთი შემცირება კიდევ უფრო „ამსუბუქებს“ ბაზრის მონაწილეებისათვის და სხვა სამეურნეო სუბიექტებისათვის პირობებს (ამარტივებს ფულისადმი ხელმისაწვდომობას).

როცა 2008-2014 წლებში აშშ-ში თანმიმდევრულად მოქმედებდა „რაოდენობრივი შერბილების“ სამი პროგრამა, საკვანძო განაკვეთი „პლინტუსის“ დონემდე იქნა დაშვებული. კრიზისის დაწყებამდე ის 4,75% იყო. 2008 წლის დეკემბერში კი ის უკვე 0-

0,25%-მდე დაეცა. 2015 წლის ბოლოდან 2018 წლის ბოლომდე ადგილი ჰქონდა მის ნელ-ნელა ზრდას - 2,5%-მდე. ჯერ კიდევ „პანდემიის“ დაწყებამდე დაიწყეს მისი მცირედით შემცირება. მაგრამ, „პანდემიის“ დაწყებიდან (2020 წლის მარტი) ის კვლავ დასწიეს 0-0,25%-მდე. სწორედ ამ დონეზე იმყოფებაის დღემდე.

და აი, 2021 წლის 15 დეკემბერს ღია ბაზარზე ოპერაციების კომიტეტის სხდომაზე ფედ-მა გამოაქვეყნა ციფრები, რომლებიც ასახავს კომიტეტის წევრების შეხედულებებს საკვანძო განაკვეთებთან დაკავშირებით საშუალოვადიან პერსპექტივაში (FOMC, 2021).

მედიანური პროგნოზის თანახმად, ფედერალური ღია ბაზრის კომიტეტის წევრები მოელიან საკვანძო განაკვეთების სამ-სამ ამაღლებას, შესაბამისად, 2022 და 2023 წლებში. ამ დროს, წინა პროგნოზი გულისხმობდა განაკვეთის მხოლოდ და მხოლოდ ერთ მატებას 2022 წელს და ორს - 2023-ში. თუ გამოვალთ იქიდან, რომ ყოველი ამაღლება იქნება მხოლოდ ერთი სტანდარტული საფეხურით, რომელიც 0,25 პროცენტული პუნქტის ტოლია, მაშინ, ერთი წლის შემდეგ საკვანძო განაკვეთი აიწევს 0,75-1%-მდე. მაგრამ, ეს უკვე საკმარისი იქნება იმისათვის, რომ დაიწყოს ამერიკული ეკონომიკის, ხოლო მის კვალდაკვალ - მსოფლიო ეკონომიკის ჩამოშლა.

თუ ცნობილი ფინანსური სპეკულიანტის ჯორჯ სოროსის სიტყვებით გამოვხატავთ, „მუსიკა უკვე არ ისმის, და ისინი ჯერ კიდევ აგრძელებენ ცეკვას“. „მუსიკა შეწყდა“ 2021 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, მაგრამ ბაზრის მრავალი მონაწილე „აგრძელებს ცეკვას“. მხედველობაში ის, რომ ისინი ღებულობენ ბანკებიდან იაფ (თითქმის უფასო) ფულს და საფონდო ბაზრებზე ყიდულობენ ფასიან ქაღალდებს. ჯერ კიდევ ზაფხულში ისინი სწრაფად იზრდებოდა, ამჟამად მათი ზრდა უმნიშვნელოა.

მაგრამ ბირჟის მოთამაშეები მოქმედებენ თავიანთი ჩვევებით. უმსხვილესი კორპორაციები ახდენენ თავიანთი საკუთარი აქციების გამოსყიდვას ბაზრებზე, რითაც ასტიმულირებენ თავიანთი ბიზნესის კაპიტალიზაციის ზრდას. მაგრამ, „საცეკვაო მოედანზე (საფონდო ბაზრებზე) არსებული ყოველი ათი მონაწილიდან ცხრა ჯერ კიდევ „ცეკვავს“, მხოლოდ ერთმა უკვე შეწყვიტა ცეკვა.

მოვუხმოთ მაგალითებს: 2021 წლის ნოემბერში კორპორაცია Microsoft-მა განაცხადა, რომ გააგრძელდებდა საკუთარი აქციების გამოსყიდვას. და ამ დროს მისმა გენერალურმა დირექტორმა სატია ნადელმა ერთ დღეში გამოიტანა ბირჟაზე Microsoft-ის საკუთარი აქციების 50%-ზე მეტი. ილონ მასკმა Tesla-დან ეს-ესაა გაყიდა თავისი აქციები 10 მლრდ დოლარად, მართალია, მან გადაწყვიტა ბაზრის სხვა მონაწილეები არ დაეშინებინათ ამით და განაცხადა, რომ გაყიდვა განპირობებული იყო არასაბაზრო მოსაზრებებით, არამედ გადასახადების გადასახდელად ნაღდი ფულის მიღების აუცილებლობით.

სერიოზული ანალიტიკოსები ამბობენ, რომ 2022 წლის პირველივე თვეებიდან გამყიდველი უფრო მეტი იქნება, ვიდრე მყიდველი, მოედანზე ათიდან „იცეკვებს“ მხოლოდ ერთი. ერთ-ერთი ასეთი სერიოზული ანალიტიკოსია ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი და ეკონომისტი უილიამ ენგდალი.

თავის სტატიაში „Will Fed Crash Global Financial Markets for Their Great Reset?“ (ჩამოშლის თუ არა ფედერალური სარეზერვო სისტემა გლობალურ ფინანსურ ბაზრებს მათი დიადი გადატვირთვისათვის?) ის პირდაპირ აცხადებს, რომ ამერიკული და მსოფლიო ეკონომიკის კრახი 2022 წლისათვის გარდაუვალია (Engdahl, 2021).

აღსანიშნავია, რომ ის მომავალ კრიზისს განიხილავს არა როგორც სტიქიურ მოვლენას, არამედ როგორც წინასწარ დაგეგმილს. მაგრამ ამ კრიზისის მომზადების დასაწყისად ის არ მიიჩნევს აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ მიღებულ 2021 წლის 3 ნოემბრისა და 15 დეკემბრის გადაწყვეტილებებს.

დასაწყისად ის მიიჩნევს 2020 წლის იანვარში მსოფლიო არენაზე „COVID-19“-ის ვირუსის გაჩენას და მას მოყოლებულ მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის განმიერ გამოცხადებულ „პანდემიას“, ხოლო შემდეგ ე.წ. „ლოკდაუნებისა“ და „პანდემიასთან ბრძოლის ღონისძიებების“ შემოღებას, რომლებმაც გაანადგურეს ეკონომიკა. „პანდემია“ და მომავალი ეკონომიკური კრიზისი - ესაა ერთი ჯაჭვის რგოლები, ერთი გეგმის ელემენტები, რომელსაც ეწოდება „დიადი გადატვირთვა“.

„დიადი გადატვირთვის“ საბოლოო მიზანი ერთიანი მსოფლიო სახელმწიფოს აშენებაა. კლაუს შვაბის „საოცარი ახალი სამყაროს“ საზოგადოებრივი მოწყობა - რომელიღაც იდუმალი „ინკლუზიური კაპიტალიზმია“. სინამდვილეში ესაა ახალი მონათმფლობელური წყობილება, სადაც, ბუნებრივია, იქნება ტოტალიტარული რეჟიმი დემოკრატიისა და ბაზრის რაიმე სახის რუდიმენტის გარეშე.

ადგილი ექნება მკაცრ დაგეგმვას. გავიხსენოთ საბჭოთა დროება: სსრკ-ში მუშავდებოდა, განიხილებოდა და სრულდებოდა გეგმები - თვიური, კვარტალური, წლიური, ხუთწლიანი მთელი ეკონომიკის მასშტაბით, ცალკეული დარგებისა და წარმოებების, რეგიონების, პროდუქციის ცალკეული სახეების მიხედვით და ა. შ.. მაგრამ არავითარი პროგნოზები არ ყოფილა.

ეკონომიკური პროგნოზის ჟანრი თვალებშუა ქრება. დღეს ეკონომიკური პროგნოზების სიმწირე განპირობებულია მზარდი ქაოსით (ხელოვნურად შექმნილით). ხვალ ეკონომიკური პროგნოზები არ იქნება, რადგან „დიადი გადატვირთვა“ ითვალისწინებს მსოფლიო წესრიგზე გადასვლას ძალიან მკაცრი დაგეგმვით.

უბრალოდ არ უნდა დავსვათ ტოლობის ნიშანი საბჭოთა დაგეგმვასა და კლაუს შვაბის „საოცარ ახალი სამყაროში“ დაგეგმვას შორის. პირველ შემთხვევაში, დაგეგმვა იყო სახალხო სახელმწიფოს ინსტრუმენტი, მეორე შემთხვევაში - მსოფლიო მთავრობის ინსტრუმენტია, რომელიც წარმოადგენს მსოფლიო ელიტის - ახალი მონათმფლობელების ინტერესებს.

ეკონომიკურ პროგნოზებზე ჩემი მოსაზრებების დასასრულს, კიდევ ერთხელ გავიმეორებ ჩემს აზრს: დღეს ჩვენ გვაინტერესებს არა მხოლოდ და არა იმდენად ინდივიდუალური პროგნოზების შინაარსი, არამედ პროგნოზების, როგორც ასეთის არსებობა ან არარსებობა. პროგნოზების თანდათანობით გაქრობა იმის ნიშანია, რომ „დიადი გადატვირთვა“ წინ მიიწევს.

ერთი წლის წინათ დემოგრაფებში ერთ-ერთი პირველ ადგილზე გავიდა ისეთი სტატისტიკური მაჩვენებელი, როგორიცაა „ჭარბი სიკვდილიანობა“. მანამდე ამას თითქმის არ იყენებდნენ და ყველაზე ჭარბი სიკვდილიანობა მსოფლიოს უმრავლეს ქვეყანაში არც ყოფილა.

ჭარბი სიკვდილიანობა - ეს არის გარდაცვლილთა ფაქტობრივი რაოდენობის მეტობა საანგარიშო პერიოდში (წელი, თვე, კვირა) სიკვდილიანობის მოსალოდნელ დონესთან შედარებით. მოსალოდნელი დონე კი წარმოადგენს სიკვდილიანობის იმ მაჩვენებელს, რომელსაც ადგილი ჰქონდა მანამდე. ხშირად ბაზად აიღება არა წინა წელი, არამედ რამდენიმე წლის საშუალო მნიშვნელობა. ვთქვათ, 2020 წელს ჭარბი სიკვდილიანობა 2020 წელს შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მოცემულ წელს გარდაცვლილთა რიცხვის გადაჭარბება წინა ხუთი წლის განმავლობაში (2015-2019 წწ.) სიკვდილიანობის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით.

ჭარბი სიკვდილიანობის მაჩვენებელი 2020 წლამდე აქტუალური არ ყოფილა, მაგრამ, ხანგრძლივი დროის მანძილზე შეიმჩნეოდა სიკვდილიანობის შემცირება როგორც მთლიანად მსოფლიოში, ისე უმრავლეს ქვეყნებში. მსოფლიოში სიკვდილიანობის სტატისტიკაზე პასუხისმგებელია ჯანდაცვის მსოფლიო

ორგანიზაცია, გაეროს ეკონომიკისა და სოციალური საკითხების დეპარტამენტი (UNDESA) და გაეროს ზოგიერთი სხვა ქვედანაყოფები. და აი, რა არის საკვირველი: მსოფლიოში სიკვდილიანობს ბოლო აბსოლუტური მაჩვენებლები, რომლებიც გამოთვლილია გაეროს მიერ, მიეკუთვნება 2018 წელს. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემებით, 2018 წელს მსოფლიოში გარდაცვლილთა რაოდენობა სხვადასხვა მიზეზებით (მკვლელობებისა და შეიარაღებულ კონფლიქტებსა და ომებში დანაკარგების გამოკლებით) შეადგენდა 39.574 ათას კაცს. 2010 წელს კი, ჯანმოს მონაცემებით, ეს მაჩვენებელი შეადგენდა 42.120 ათასს. სიკვდილიანობის შემცირება აბსოლუტურ გამოხატულებაში 2,5 მლნ კაცზე მეტია, შეფარდებით გამოხატულებაში - 6%-ზე მეტი. ამის მერე გაეროს სტატისტიკაში სიკვდილიანობაზე ციფრები ქრება. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ 2019 წელს მსოფლიოში სიკვდილიანობის შემცირების ტენდენცია შეწყდა და სივდილიანობამაც ზრდა დაიწყო.

სიკვდილიანობის შესახებ გაეროს მკაფიო მონაცემების ნაკლებობა კომპენსირდება მთელი რიგი საექსპერტო შეფასებების გაჩენით. განსაკუთრებით მინდა გავამახვილო ყურადღება ისეთ წყაროზე, როგორიცაა ჩვენი სამყარო მონაცემებში (Our World in Data - OWD), რომელიც შეიცავს მონაცემებს მსოფლიოში ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტების შესახებ, მათ შორის, დემოგრაფიის, მედიცინისა და ჯანდაცვის შესახებ. 2021 წლის 20 სექტემბრამდე OWD-ს ექსპერტები იყენებდნენ ამოსავალი მაჩვენებლის სახით სიკვდილიანობის საშუალო რიცხვს 2015-2019 წლებში. ამ თარიღის შემდეგ, ჭარბი სიკვდილიანობის გამოთვლების ბაზა ეფუძნება ციფრებს, რომლებიც მიღებულია საპროგნოზო მოდელების საფუძველზე (Giattino, Ritchie, Roser, Ortiz-Ospina and Hasell, 2022).

კიდევ ერთი წყარო ჟურნალ „ეკონომისტი“-ს (The Economist) მკვლევართა ჯგუფის მონაცემთა ბაზაა, სადაც გამოთვლისას გამოიყენება კომპიუერული მოდელი, რომელიც ამუშავებს 223 ქვეყნის ამოსავალ მონაცემებს (The Economist, 2022).

ყურადღებას იმსახურებს პროექტი „ადამიანთა სიკვდილიანობაზე მონაცემთა ბაზა“ (The Human Mortality Database, HMD), რომელიც წარმოებს მკვლევართა ჯგუფის მიერ კალიფორნიის უნივერსიტეტიდან ბერკლში (აშშ) და მაქს პლანკის დემოგრაფიული კვლევის ინსტიტუტის მიერ როსტოკში (გერმანია). 2020 წლის მაისიდან HMD აქვეყნებს ყოველკვირეულად განახლებად ინფორმაციას სიკვდილიანობაზე ყველა მიზეზით 38 ქვეყნისათვის.

ექსპერტების სამივე ჯგუფის მაჩვენებლები საკმაოდ ახლოა ერთმანეთთან ან ერთნაირიც კია, მაგრამ OWD მონაცემთა ბაზით სარგებლობა უფრო მოსახერხებელია: მანდ წარმოდგენილია სიკვდილიანობისა და ჭარბი სიკვდილიანობის შეფასებები არა მხოლოდ 2021 წლის, არმედ „პანდემიის“ ორწლიანი პერიოდის შედეგებით. ვნახოთ ეს ციფრები.

მაშასადამე, 2020-2021 წლების შედეგებით მსოფლიოში ჭარბმა სიკვდილიანობამ 20,62 მლნ კაცი შეადგინა. ამ დროის განმავლობაში გარდაცვლილთა რიცხვი „COVID-19“-ის დიაგნოზით განისაზღვრა 5,67 მლნ კაცით. ამ ორი რიცხვის შედარება მყისიერად აქარწყლებს წარმოდგენას იმაზე, რომ მსოფლიოში მზარდი სიკვდილიანობა იხსნება „პანდემიით“: კოვიდის ფაქტორის წილად შეიძლება ჩავთვალოთ ჭარბი სიკვდილიანობის მხოლოდ 27,5%. ხოლო დანარჩენ ჭაბ სიკვდილიანობაზე (72,5%) მასმედია ჩვეულებისამებრ ძალიან ცოტა საუბრობს და თანაც უხალისოდ; როგორც ჩანს, იმიტომ, რომ ნაკლებად ვიფიქროთ „უცნობ ძალებზე“, რომლებმაც დაიწყეს ხალხის განადგურება. OWD-ს შეფასებით, „უცნობმა ძალებმა“ ორ წელიწადში გაანადგურა 15 მლნ ადამიანი. მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში (1939-1945 წწ.)

ბრძოლის ველზე, ტყვეობასა და საკონცენტრაციო ბანაკებში დაიღუპა 27 მლნ კაცი; მაგრამ ეს თითქმის ექვსი წლის მანძილზე. ერთ წელზე გაანგარიშებით ადამიანისეული დანაკარგები ომის მსვლელობისას „პანდემიის“ სახელწოდებით უფრო საშიში ჩანს, ვიდრე მსოფლიო ომებიდან ყველაზე საშიშ ომში დანაკარგები.

სპეციალისტები 15 მლნ ადამიანის განადგურების რამდენიმე მიზეზს ასახელებენ.

პირველი მიზეზი. საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სამსახურის ყველა ძალისხმევა ორიენტურებული იყო „კოვიდის“ დიაგნოზის მქონე პაციენტების მკურნალობაზე. დანარჩენ პაციენტებს ემსახურებოდნენ რეზიდუალურად ან საერთოდ არ ემსახურებოდნენ. ამიტომ, მკვეთრად გაიზარდა ჩვეულებრივი დიაგნოზების (კიბო, ინფარქტი, ინსულტი, პნევმონია, შაქრის დიაბეტი და სხვ.) მქონე ადამიანთა სიკვდილიანობა.

მეორე მიზეზი. ლეტალობა გაიზარდა იმის შედეგად, რომ ხელისუფლებამ და მასმედიამ შექმნეს საყოველთაო ფსიქოზის ატმოსფერო. იზოლაციამ და „თვითიზოლაციის“ ზომებმა ხალხს სუფთა ჰაერი, მზე და მოძრაობა დააკარგვინა. ყველაფერი ეს ერთად თრგუნავს იმუნურ სისტემას, ადამიანებს უფრო დაუცველს ხდის ნებისმიერი პათოგენის მიმართ. გარდა ამისა, გაიზარდა ადამიანების თვითმკვლელობისადმი მიდრეკილება.

მესამე მიზეზი. ლოკდაუნების შედეგად გამოწვეულმა ეკონომიკურმა ვარდნამ შეამცირა ხალხის შემოსავალი, ხოლო ზოგიერთი კი საერთოდ გააღატაკა. სიღარიბის ზრდამაც შეიტანა წვლილი ჭარბი სიკვდილიანობის ფორმირებაში (მართალია, ეს ფაქტორი მოქმედებდა უპირატესად 2020 წელს, 2021 წლის დასაწყისში დაიწყო ეკონომიკის გამოცოცხლება).

მეოთხე მიზეზი. კოვიდ ვაქცინაციის უარყოფითი შედეგები (Katasonov, 2022).

OWD სიებში წარმოდგენილი ქვეყნებიდან ყველაზე ჭარბი სიკვდილიანობა 2020-2021 წლებში ჰქონდა ინდოეთს - 5,58 მლნ კაცი. მეორე ადგილზე რუსეთის ფედერაციაა - 1,08 მლნ კაცი. შემდეგ მოდია (ათასი კაცი): აშშ - 914,6; პაკისტანი - 846,1; ინდონეზია - 835,5; ჩინეთი - 820,4; ბრაზილია - 692,4; ბანგლადეში - 627,5; მექსიკა - 596,6; თურქეთი - 391,8; ეგვიპტე - 352,0; ფილიპინები - 283,3; ირანი - 270,9; ნიგერია - 256,2; სამხრეთი აფრიკა - 251,5; ერაყი - 249,1; ეთიოპია - 247,7; პერუ - 218,1; ვიეტნამი - 203,0; კოლუმბია - 201,9; იტალია - 199,2.

ზოგიერთმა ქვეყანამ მოახერხა ორწლიანი პერიოდის დასრულება სიკვდილიანობის უმნიშვნელო შემცირებით. მაგალითად, ავსტრალიაში ეს იყო 4,5 ათასი, ახალ ზელანდიაში - 2,3 ათასი, თუმცა ეს მნიშვნელობები მისაღები სტატისტიკური ცდომილების ფარგლებშია.

ზოგიერთ ქვეყანაში, OWD-ის მიხედვით, COVID-19-ის დიაგნოზით ჭარ სიკვდილიანობაში გარდაცვლილთა წილი მაღალი იყო, ხოლო ჭარბი სიკვდილიანობის სხვა მიზეზები საკმაოდ მოკრძალებულ პროცენტს შეადგენდა. ამრიგად, ჭარბმა სიკვდილიანობამ შეერთებულ შტატებში ორი წლის განმავლობაში შეადგინა 914,6 ათასი ადამიანი, მათ შორის, კოვიდისგან დაღუპულთაგან 867,1 ათასი, ანუ თითქმის 95%. ბრაზილიაში კოვიდზე მოვიდა ჭარბი სიკვდილიანობის 90%-ზე მეტი, გერმანიაში - 99%.

მაგალითად, ბანგლადეშში, 627,5 ათასი ჭარბი სიკვდილიანობის საერთო სიდიდის შემთხვევაში, კოვიდ დიაგნოზით დაღუპულთა რიცხვი იყო 28,2 ათასი, ანუ 4,5%. კოვიდისგან დაღუპულთა წილი ჩინეთის მთლიან ჭარბ სიკვდილიანობაში მიკროსკოპულად გამოიყურება. OWD მონაცემთა ბაზაში ნათქვამია, რომ ჩინეთში

კოვიდ დაღუპულთა რიცხვი მხოლოდ 4,6 ათასია, ანუ 0,6% (თუმცა, ბევრი ექსპერტი თვლის, რომ ჩინეთის ეს ოფიციალური მაჩვენებლები ძლიერ შემცირებულია).

ზოგადად, დასავლეთის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში, კოვიდ სიკვდილიანობა ჭარბი სიკვდილიანობის აბსოლუტურ უმრავლესობას შეადგენს. განვითარებად ქვეყნებში კი ეს უმნიშვნელოა, ყოველ შემთხვევაში ნახევარზე ნაკლები. თუმცა, არსებობს გამონაკლისები. მაგალითად, ბრაზილიას, რომელიც მიეკუთვნება განვითარებადი ქვეყნების ჯგუფს, აქვს კოვიდ-ის ძალიან მაღალი წილი ჭარბ სიკვდილიანობაში. რუსეთში, რომელიც ინდოეთის შემდეგ მეორე ადგილზეა ჭარბი სიკვდილიანობით, კოვიდ სიკვდილიანობაზე მოდის 302 ათასი, ანუ ყველა ჭარბი სიკვდილიანობის 30%-ზე ნაკლები.

ექსპერტები ვარაუდობენ, რომ უახლოეს მომავალში ჭარბი სიკვდილიანობა დაჩქარებული ტემპით გაიზრდება იმ ქვეყნებში, სადაც კოვიდის საწინააღმდეგო ვაქცინაცია ყველაზე აქტიური იყო. ეს მოიცავს ბევრ განვითარებად ქვეყანას და პრაქტიკულად ყველა ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყანას. არსებობს მზარდი მტკიცებულება, რომ Pfizer/BioNTech, Moderna, AstraZeneca, Johnson & Johnson და სხვა მსგავსი ვაქცინებით ვაქცინირებული პირები დაავადდებიან და დაიღუპებიან ისეთი დიაგნოზით, როგორიცაა კიბო, გულ-სისხლძარღვთა დაავადებები, თრომბოზი, ინსულტი და ა.შ. ამერიკელი სამხედრო მედიკოსების თქმით, სამხედრო მოსამსახურეებისა და სამხედრო პენსიონერების ვაქცინაციის ექვს თვეში კიბოს ახალი შემთხვევების რიცხვი 300 პროცენტით გაიზარდა.

2 თებერვალს, ბრიტანულმა კონსერვატიულმა საინფორმაციო სააგენტომ THE EXPOSÉ-მა გამოაქვეყნა ეთან ჰაფის (Ethan Huff) სტატია, „ჭარბი სიკვდილიანობა მკვეთრად იზრდება ყველა ქვეყანაში, სადაც ფართოდაა გავრცელებული კორონავირუსის „ვაქცინა“: მონაცემები (Excess deaths soaring in every country where covid “vaccine” uptake is high: data) (Huff, 2022). სტატიის დიდი ნაწილი ეძღვნება ინტერვიუს, რომელიც იანვარში მისცა ცნობილმა ინგლისელმა მედიკოსმა და ფარმაკოლოგმა, ფაიზერის ყოფილმა ვიცე-პრეზიდენტმა, დოქტორმა მაიკლ იდონმა (Yeadon, 2022). მან ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ მოსახლეობის ვაქცინაციის მაღალი დონის მქონე ქვეყნებში, როგორიცაა გერმანია, ისრაელი, ესპანეთი, იტალია, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, შეერთებული შტატები, ბოლო თვეებში ჭარბი სიკვდილიანობის დაფარვის პროცენტული მაჩვენებელი კოვიდინფიცირებულთა ფატალური შედეგებით კლებას იწყებს. ძალაში შედის მომატებული სიკვდილიანობის სხვა მიზეზები. მაიკლ იდონი ვარაუდობს, რომ ასეთი მიზეზები ვაქცინაციის ლეტალური შედეგებია. ჟურნალისტის კითხვაზე „სად არის მტკიცებულებები?“, ინგლისელი ექიმი პასუხობს, რომ ჯერჯერობით ისინი ნამდვილად არ არის საკმარისი, მაგრამ უახლოეს მომავალში ჭარბი სიკვდილიანობა მკვეთრად გაიზრდება, კოვიდსიკვდილიანობის წილი ჭარბ სიკვდილიანობაში დაიწყებს კლებას და წინა პლანზე გამოვა ნაცნობი დაავადებები. ყველაზე ვაქცინირებულ ქვეყნებში მზარდი ჭარბი სიკვდილიანობის შესახებ მაიკლ იდონის მონაცემების კომენტირებისას, სტატიის ავტორი წერს: „აქ მნიშვნელოვანია ხაზი გავისვათ იმას, რომ ეს არ არის „კოვიდ“ სიკვდილი. პირველ რიგში, ეს გულის შეტევაა, ინსულტია, თრომბია, სისხლის მიმოქცევის სისტემის დაავადებაა და ნევროლოგიური პრობლემებია - ყველა დაავადება, რომლებიც გამოწვეულია ვაქცინებით, რომელთა შესახებაც ექიმები და მეცნიერები გვაფრთხილებდნენ იმ დროიდან, რა დროიდანაც შემოღებულ იქნა აცრები“.

გამოყენებული ლიტერატურა

Charlie Giattino, Hannah Ritchie, Max Roser, Esteban Ortiz-Ospina and Joe Hasell. (2022). Excess mortality during the Coronavirus pandemic (COVID-19). 1 February 2022, https://ourworldindata.org/excess-mortality-covid

Engdahl William F. (2021). Will Fed Crash Global Financial Markets for Their Great. 15 December, 2021. Reset?https://journal-neo.org/2021/12/15/will-fed-crash-global-financial-markets-for-their-great-reset/

Huff Ethan, (2022). Excess deaths soaring in every country where covid “vaccine” uptake is high: data. 2 Fabruary, 2022. https://www.naturalnews.com/2022-02-02-excess-deaths-soaring-countries-covid-vaccine-high.html

Katasonov V. (2022). About The World Economy In 2022 And Economic Forecasts, (In russian), 26 Jenuary 2022. https://reosh.ru/valentin-katasonov-o-mirovoj-ekonomike-v-2022-godu-i-ob-ekonomicheskix-prognozax.html

Katasonov v. (2022). Roundtable of Senator Ron Johnson on the consequences of vaccinations, 2 February, 2022. (In russian), https://www.fondsk.ru/news/2022/02/01/kruglyj-stol-senatora-rona-dzhonsona-o-posledstvijah-privivok-55452.html

Katasonov v. (2022). Two years of "pandemic" - preliminary results, 6 February, 2022. (In russian), https://www.fondsk.ru/news/2022/02/06/dva-goda-pandemii-predvaritelnye-itogi-55491.html

Norresrad F. (2021). Assets of central banks globally 2002-2020. 21 December, 2021. https://www.statista.com/statistics/421201/assets-of-central-banks/#:~:text=The%20total%20assets%20of%20central,U.S.%20dollars%20as%20of%202019

Summary of Economic Projections, Federal Open Market Committee. (2021). https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/fomcprojtabl20211215.pdf

TheEconomist/covid-19-the-economist-global-excess-deaths-model https://github.com/TheEconomist/covid-19-the-economist-global-excess-deaths-model

World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files (2019). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG

Yeadon Michael, (2022). „Wir stehen an den Pforten der Hölle.“ Ex-Vizepräsident von Pfizer packt aus | Planet Lockdown (DE). Juni 18, 2021, https://uncutnews.ch/wir-stehen-an-den-pforten-der-hoelle-ex-vizepraesident-von-pfizer-packt-aus-planet-lockdown-de/

Malkhaz Chikobava

THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF TWO YEARS OF THE PANDEMIC AND THE PROSPECTS FOR A "GREAT RESET"

Summary

The article discusses the reasons for the scarcity and primitiveness of forecast calculations for 2022. According to analysts, there are several reasons for this.

The optimistic forecasts proposed by economists at the end of 2019 turned out to be completely unrealistic. Most forecasters argued that the state of the global economy in 2020 will be better than in 2019. Growth in 2020 was expected to be in the 3 to 4 percent range. Instead, we got a complete collapse of the economy.

Secondly, analysts and experts refrain from making any forecasts. Some of them even question the predictability of the economy due to such non-economic factors as “viruses” and other “infections”. It is precisely these “infections” that provoke blockages that hit the economy more than the collapse of the stock markets or the bankruptcy of the largest banks or companies. Under these conditions, the global economic outlook is dead, at least until the economy is controlled not by central banks and governments, but by invisible beings called "viruses."

Thirdly, there is a purely psychological reason for the poor coverage of the topic of economic forecasts. Forecasts have long become a tool for managing the economy and markets. A pessimistic forecast generates some actions of market participants, an optimistic one - completely different

ones. Since pessimistic forecasts can be the trigger for an economic crisis, always try to offer optimistic forecasts.

The scarcity of economic forecasts today is due to the growing chaos (artificially created). Tomorrow there will be no economic forecasts, as the "Great Reset" involves the transition to a world order with very strict planning.

Key words: *Covid-19, Inclusive Capitalism, The Great Reset, Socially Responsible Capitalism, Unconditional Basic Income, Bretton Woods system, Bankor, Special Drawing Rights.*

ხათუნა ხადური

სპეციალური ეკონომიკური ზონების განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემიით გამოწვეული კრიზისის პირობებში

ანოტაცია. ***COVID****-19-ის პანდემიამ გლობალური მასშტაბის კრიზისი გამოიწვია როგორც საზოგადოების ჯანმრთელობის სფეროში, ისე მსოფლიოს ეკონომიკის ყველა სექტორში. მთელი მსოფლიო ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა, რომელთა დაძლევაც მოითხოვდა რისკების ძირეულ შეფასებას და ეფექტური პოლიტიკის შემუშავებას პანდემიის გავრცელების წინააღმდეგ საბრძოლველად. კოვიდპანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის გავლენის ქვეშ მოექცა სპეციალური ეკონომიკური ზონებიც (სეზ), რომლებიც დიდ როლს თამაშობენ ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაში. წინამდებარე მოხსენებაში განხილულია მსოფლიოს სპეციალური ეკონომიკური ზონების წინაშე მდგარი გამოწვევები და შექმნილი სირთულეების დასაძლევად შემუშავებული მექანიზმები, რომლებმაც ხელი შეუწყო სეზ-ის სიცოცხლისუნარიანობის შენარჩუნებას და მათ განვითარებას. მოხსენებაში ყურადღება გამახვილებულია აგრეთვე, საქართველოს თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების, კერძოდ, ფოთისა და ქუთაისის ჰუალინგის თავისუფალი ინდუსტიული ზონების პრობლემებსა და მათი გადაჭრის გზებზე.*

საკვანძო სიტყვები: ***COVID****-19 პანდემია; სპეციალური ეკონომიკური ზონები; ეკონომიკური კრიზისები; ციფრული ინფრასტრუქტურა.*

შესავალი. 2020 წლიდან გლობალური მასშტაბით გავრცელებულმა კოვიდ-19-ის პანდემიამ (**COVID**-19) მოიცვა არა მარტო ჯანმრთელობის სფერო და გაანადგურა მილიონობით ადამიანის სიცოცხლე, არამედ დიდი დარტყმა მიაყენა მსოფლიო ეკონომიკის ყველა სექტორს. შემცირდა სავაჭრო და საინვესტიციო ნაკადები, დაირღვა გლობალურ ღირებულებათა ჯაჭვი, შემცირდა სამრეწველო პროდუქციის, სასურსათო ნედლეულისა და კვების პროდუქტების ექსპორტ-იმპორტის მოცულობა. პანდემიამ ფინანსური სირთულეები შეუქმნა როგორც განვითარებად, ისე განვითარებულ ქვეყნებს. ჩაიკეტა არა მარტო საერთაშორისო მიმოსვლები, არამედ იზოლირებული აღმოჩნდა მოსახლეობა გარე სამყაროსგან. პანდემიამ დიდი ზარალი მიაყენა ბიზნესს და სასაქონლო წარმოებას. დახურვის რისკის ქვეშ აღმოჩნდა კომპანიების უმეტესობა, სამუშაოსა და შემოსავლების გარეშე დარჩა ადამიანთა დიდი ნაწილი.

ცხადია, კოვიდპანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის გავლენის ქვეშ მოექცა სპეციალური ეკონომიკური ზონებიც, რომლებიც წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის, ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის, ექსპორტის დივერსიფიკაციის, ინოვაციური ტექნოლოგიების ტრანსფერისა და დასაქმების გაზრდის ეფექტურ ინსტრუმენტს. ამდენად, დიდი

მნიშვნელობა აქვს ნებისმიერი ქვეყნისთვის სეზ-ის გამართულ და ეფექტურ ფუნქციონირებას. სეზ-ში საინვესტიციო პროექტების განხორციელებისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სეზ-ის მდგრადობას გარე კრიზისების და შოკური სიტუაციების მიმართებით, ასევე მისი პოლიტიკის მოქნილობას, სწრაფად მოახდინოს რისკების შეფასება და მიიღოს ადეკვატური ზომები. სეზ-ის განვითარების ისტორიაში დღეისათვის კოვიდპანდემია წარმოადგენს უდიდეს გამოწვევას. დღის წესრიგში დადგა ისეთი სტრატეგიული მექანიზმების შემუშავება, რომლებიც ხელს შეუწყობდა სირთულეების გადალახვას, სეზ-ის უწყვეტ ოპერირებას, საინვესტიციო პროექტების შეუფერხებელ განხორციელებას და მათი შემდგომი განვითარების შესაძლებლობებს.

* * *

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში სეზ-ი ფართოდ გავრცელდა მთელ მსოფლიოში. 2019 წლის მონაცემებით 5000-ზე მეტი სეზ-ი შეიქმნა 140-ზე მეტ ქვეყანაში როგორც განვითარებადი, ისე გარდამავალი ეკონომიკით. სეზ წარმოადგენს ქვეყნის შიგნით შექმნილ გამოცალკავებულ გეოგრაფიულ არეალს, სადაც მოქმედებს ქვეყნის დანარჩენი ნაწილისაგან განსხვავებული ლიბერალური ეკონომიკური კანონები და საშეღავათო-წამახალისებელი პაკეტები უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდად. მის ეფექტურ ფუნქციონირებას განაპირობებს სეზ-ში შექმნილი მიმზიდველი საინვესტიციო გარემო; სტრატეგიული გეოგრაფიული მდებარეობა განვითარებული ინფრასტრუქტურით; ადგილობრივი და რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური კონტექსტები, სეზ-ის მენეჯმენტი და განვითარების სტრატეგია. აგრეთვე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის ინტეგრირებას რეგიონულ ეკონომიკაში და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში.

კოვიდპანდემიამ გლობალური მასშტაბით დიდი ზარალი მიაყენა ეკონომიკას, მათ შორის სირთულეები შეუქმნა სეზ-საც. თავისუფალ ზონებში ეკონომიკურ აქტივობებზე კომპანიების საქმიანობაზე ნეგატიური ზეგავლენა მოახდინა სხვადასხვა ფაქტორმა, მათ შორისაა: **COVID**-19-ის გავრცელების წინააღმდეგ შემოღებული სამთავრობო რეგულაციები; გლობალურ ღირებულებათა ჯაჭვების რღვევა და ტვირთბრუნვის შეფერხება; ნედლეულის ნაკადების არათანმიმდევრული მიღება; საზღვრების დახურვა და საექსპორტო ტვირთების შეზღუდვა; სეზ-ში ოპერირებადი კომპანიების დახურვა ან შეჩერება და მრავალი სხვა.

სპეციალური ეკონომიკური ზონების სიცოცხლიუნარიანობის შენარჩუნებისთვის აუცილებელი გახდა ისეთი სტრატეგიული მექანიზმების შემუშავება, რომლებიც ხელს შეუწყობდა სირთულეების გადალახვას, სეზ-ის უწყვეტ ოპერირებას და საინვესტიციო პროექტების შეუფერხებელ განხორციელებას.

ზოგადად, გლობალური მდგრადი განვითარების დღის წესრიგი, ასევე, ტექნოლოგიური რევოლუციები და ციფრული ეკონომიკა ახალი გამოწვევების წინაშე აყენებს სპეციალურ ეკონომიკურ ზონებს. ამას დაემატა ისიც, რომ კოვიდ პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის ნეგატიური ზემოქმედების შესარბილებლად აუცილებელი გახდა სეზ-ის განვითარების სტრატეგიის კორექტირება და მისი პოლიტიკის ძირეული გადახედვა.

შეიძლება ითქვას, რომ შექმნილმა ვითარებამ დააჩქარა სეზ-ის მოდერნიზაცია, რაც გულისხმობს უახლესი ციფრული ინფრასტუქტურის განვითარებას და ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვას მომსახურების ყველა მიმართულებით. მათ შორის:

რეგისტრაცია და ლიცენზირება ერთი ფანჯრის პრინციპით, პრინციპით; საბაჟო ოპერაციების ავტომატიზება; ელექტრონული ერთი შესვლის პრინციპით სტანდარტიზებული ინფორმაციის მიწოდება კომპანიებისათვის; იმპორტთან, ექსპორტთან და ტრანზიტთან დაკავშირებული პროცედურების გაციფრულება.

COVID-19-ის პანდემიის ფონზე სეზ-მა მოახერხა გრძელვადიანი სტრატეგიების გადახედვა, ახალი შესაძლებლობების გამოყენებით პანდემიის შედეგების შერბილება და ნორმალური ფუნქციონირების გაგრძელება. მსოფლიოს თავისუფალმა ეკონომიკურმა ზონებმა სხვადასხვა ზომებს მიმართეს პანდემიის უარყოფითი შედეგების წინააღმდეგ. მათ შორის: შეიმუშავეს ახალი საშეღავათო პაკეტები კომპანიების მხარდასაჭერად; გაუწიეს უფასო საკონსულტაციო მომსახურება კომპანიებს; გადაამზადეს თანამშრომლები ციფრულ ტექნოლოგიებთან სამუშაოდ; ხელი შეუწყეს კომპანიებს ახალ ბაზრებზე გასვლაში და მოახდინეს ზონის შიგნით ბიზნესის დივერსიფიკაცია; დანერგეს ინოვაციური ეფექტური ტექნოლოგიები; პანდემიის ფონზე დიდი ძალისხმევის შედეგად მოიზიდეს ახალი ინვესტიციები.

COVID-19-ის პანდემიის დაწყების შემდეგ, **კლაიპედას** თავისუფალმა ეკონომიკურმა ზონამ (ლიტვა) სრულად გააციფრულა თავისი სერვისები, რამაც უზრუნველყო თანმიმდევრული კომუნიკაციები თავის ინვესტორებთან. 2020 წელს კლაიპედა გახდა პირველი ინდუსტრიული ტერიტორია ლიეტუვაში, რომელიც სრულად დაიფარა 5G კავშირით.

Liepaja-ს (ლატვია) სპეციალური ეკონომიკური ზონის მოიჯარეებმა პანდემიის ფონზე მოახერხეს ახალ ბაზრებზე გასვლა და ინვესტიციების გაგრძელება ახალ საწარმოო ობიექტებში. კომპანიები რისკის თავიდან აცილების მიზნით ზრდიან ნედლეულის მარაგის მოცულობას. შეიქმნა სერტიფიცირებული რესპირატორისა და სახის ნიღბების კომპანია Baltic Masks 80 სამუშაო ადგილით. კოვიდის მიუხედავად 2020 წელს ხელფასები 28%-ით გაიზარდა ლატვიის დანარჩენ ნაწილთან შედარებით, სამუშაო ადგილების რაოდენობა – 4,8%-ით, წარმოების მოცულობა – 8,9%-ით.

ლოძის სპეციალურმა ეკონომიკურმა ზონამ (პოლონეთი) გაუწია მატერიალური და ფინანსური მხარდაჭერა ადგილობრივ საზოგადოებას და საავადმყოფოებს. ასევე, შეიქმნა დამხმარე ხაზი ადგილობრივი კომპანიებისათვის კოვიდპანდემიით გამოწვეული სირთულეების გადასალახად. პანდემიის მიუხედავად ლოძის სეზ-მა შეძლო 38 ახალი საინვესტიციო პროექტის მოზიდვა ევროპის ქვეყნებსა და აშშ-ში დაფუძნებული კომპანიებისგან. მათ შორისაა: შვეიცარიაში დაფუძნებული თვალის კომპანიის Alconi-ის 19 მლნ. ევროს ინვესტიცია კომპეტენციის გლობალურ ცენტრში 400 სამუშაო ადგილით, საფრანგეთის აგროსაკვების კომპანიის LDC GROUP-ის ნაწილმა Roldrob-მა გამოაცხადა 16 მლნ ევროზე მეტი ინვესტიციის განხორციელების გეგმები 1400-ზე მეტი სამუშაო ადგილით, გერმანიაში დაფუძნებულმა დეკორის პრინტერმა Interprint მოახდინა 15 მლნ. ევროს ინვესტიცია. Naomi Davies, 2021.

კვლევებმა აჩვენა, რომ სეზ-მა, რომლებიც ფლობენ ციფრულ ინფრასტრუქტურას და აქვთ ციფრულ ტექნოლოგიებთან მუშაობის გამოცდილება, უფრო ოპერატიულად და ეფექტურად შეძლეს ადაპტრირება კოვიდით გამოწვეულ შეფერხებებზე.

შანხაის ვაიგაოკიაოს (Waigaoqiao) თავისუფალმა სავაჭრო ზონამ (ჩინეთი) სწრაფად მოახდინა რეაგირება და უზრუნველყო მოიჯარეები და თანამშრომლები უსაფრთხო მუშაობისათვის საჭირო ინფრასტრუქტურით. პანდემიის დროს მცირე და საშუალო ბიზნესებს შეუმცირა იჯარის გადასახადი და ასევე აღმოუჩინა ფინანსური მხარდაჭერა. 2020 წლის მდგომარეობით ზონაში მოქმედი კომპანიების 98,96%-მა განაახლა მუშაობა

და 106-მა მსხვილმა კომპანიამ განაახლა წარმოება. გარდა ამისა, ზონამ შეიმუშავა სტრატეგიული პროგრამა, რომელიც ეხმარება საწარმოებს გახდნენ გლობალური დონის ოპერატორები და მონაწილეობა მიიღონ ვაჭრობაში, ინვესტიციებში, დისტრიბუციასა და განვითარებაში. 2021 წლის ბოლოსთვის, ზონის მონაცემებით, 118 მრავალეროვნულ კორპორაციას ჰქონდა თავისი რეგიონული შტაბი თავისუფალ სავაჭრო ზონაში.

ჩინეთის დალიანის (Dalian) თავისუფალი სავაჭრო ზონა გახდა პეკინის „ორმაგი მიმოქცევის სტრატეგიის ინსტრუმენტი, რომლის მიზანია ინდუსტრიული წარმოების გადაადგილება შიდა ბაზრისკენ.

პოლონეთის **კატოვიცის** (Katowice) სპეციალურმა ეკონომიკურმა ზონამ ხელი შეუწყო ადგილობრივ კომპანიებს განვითარებაში ისეთი ინიციატივების მიწოდებით, რომელთა მიზანია კომპანიების მომზადება ციფრული ტრანსფორმაციისთვის. პანდემიის დროს მეწარმეების მხარდაჭერის სქემა მოიცავდა უფასო იურიდიულ, საგადასახადო და ფინანსურ კონსულტაციებს. პანდემიის მიუხედავად, 2020 წლის დასაწყისიდან ზონამ შეძლო საინვესტივიო პროექტების, 98 მოიჯარისა და 20 სტარტაპერის მოზიდვა, საერთო ჯამში 2,18 მილიარდი ევროს ინვესტიციით.

პოლონეთის **ლოძის სეზ-მა,** რომელმაც მეწარმეობის განვითარება და ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა განვითარების სტრატეგიის მამოძრავებელ ძალად აქცია. პანდემიის დროს დააჩქარა 80 სტარტაპი და გაუწია მათ არა მარტო ფინანსური მხარდაჭერა, არამედ ზედამხედველობდა მათ თანამშრომლობას მსხვილ კომპანიებთან და საქმიან პარტნიორებთან სხვადასხვა სექტორებიდან. მათ შორის: გადასახადები, იურიდიული, კიბერუსაფრთხოება, დისტანციური განათლება და ადამიანური რესურსები. ლოძის ზონა გამოირჩევა იმითაც, რომ მან მოახდინა განვითარების სტრატეგიის კორექტირება და კონცენტრირდა 5G ინფრასტრუქტურის დანერგვაზე, თანამშრომლების გადამზადებაზე ახალ ტექნოლოგიებთან სამუშაოდ და ზონაში მიმდინარე პროცესების გაციფრულებაზე.

ინდოეთის ოკეანის ერთ-ერთმა უდიდესმა მავრიკიის თავისუფალმა პორტმა კომპანიების მხარდასაჭერად კომპანიებს შესთავაზა მოკლევადიანი მხარდაჭერა ექსპორტის დაზღვევის სქემის საშუალებით და სასაწყობო პერიოდის გახანგრძლივება 36 თვემდე. გარდა ამისა, ადგილობრივ კომპანიებს მისცა ბიზნესშესაძლებლობები ლოგისტიკისა და ინფრასტრუქტურის სექტორში, რამაც ხელი შეუწყო ბიზნესის დივერსიფიკაციას. შეიმუშავა ციფრული პლატფორმა ადგილობრივ და უცხოურ კომპანიებთან დისტანციურად კავშირისთვის. მცირე და საშუალო ბიზნესს, რომელთა წლიური ბრუნვა 1,5 მლნ დოლარამდეა, საპროცენტო განაკვეთი შეუმცირეს 3,9%-დან 2,5%-მდე [Jacopo Dettoni . 2021].

კოვიდვითარებიდან გამომდინარე, სეზ-ის უმეტესობამ დიდი ძალისხმევა მიმართა სეზ-ის მომსახურებაში ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვისკენ. საერთო იზოლაციამ გამოიწვია დისტანციურ რეჟიმზე ინტენსიური გადასვლა და ინვესტორებთან ონლაინ მოლაპარაკებების წარმოება, ამავე დროს, მოიჯარე კომპანიებისთვის ერთიანი საინფორმაციო ბაზის შექმნა და ელექტრონული წვდომის უზრუნველყოფა სასურველ დოკუმენტაციაზე. ამდენად, წამახალისებელ პაკეტში საჭირო გახდა არატრადიციული შეთავაზების ჩამატება. კერძოდ: მოდერნიზებული ციფრული ინფრასტრუქტურა; ციფრული ნდობა და უსაფრთხოება; ელექტრონული ვაჭრობა და სხვა. თუმცა უარყოფითი გავლენების სიღრმე განსხვავდება ქვეყნებისა და სეზ-ის მიხედვით იქიდან გამომდინარე, თუ რამდენად ეფექტურია, ერთი მხრივ, მთავრომის მიერ შემუშავებული ბიზნესის მხარდამჭერი ღონისძიებები და, მეორე

მხრივ, სეზ-ის ახალი სტრატეგიული მექანიზმები სეზ-ში მიწოდების ჯაჭვის უწყვეტობის უზრუნველსაყოფად. ზარალის შესამცირებლად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფო სტრუქტურებსა და სეზ-ის ადმინისტრაციას შორის კოორდინირებულ მოქმედებას, რომელიც მოიცავს კოვიდის შემაკავებელი ინსტრუქტაჟის მიწოდებას სეზ-ში მიმდინარე ლოგისტიკური ოპერაციებისა და ტვირთების მოძრაობის უსაფრთხოდ საწარმოებლად.

თავისუფალ ზონებში ეკონომიკურ აქტივობებზე კორონავირუსის ზეგავლენის შესაფასებლად მრავალი კვლევა ჩატარდა. განვიხილავ მათ შორის ერთ-ერთ კვლევას, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 41 ქვეყნის 80-ზე მეტმა თავისუფალმა ზონამ.

აღნიშნული კვლევის თანახმად, მსოფლიოს რეგიონებში, თავისუფალი ზონების 77%-დან 91 %-მდე აცხადებს წარმოების შეზღუდვებს ვირუსის შეკავების ზომების გამო. ამ არხის მეშვეობით დაზარალებული თავისუფალი ზონების წილი ყველაზე მაღალია ახლო აღმოსავლეთსა და აფრიკაში და ყველაზე დაბალი – ჩრდილოეთ ამერიკასა და ევროპაში. გლობალური მოთხოვნის შემცირების გამო ბიზნესის დაკარგვა ყველაზე მაღალია აზიაში (79%), რასაც მოჰყვება ლათინური ამერიკა (72%), ჩრდილოეთ ამერიკა, ევროპა (62%), აფრიკა და ახლო აღმოსავლეთი (55%). ლათინური ამერიკის გარდა, ყველა რეგიონში თავისუფალი ზონები დაზარალდა ანალოგიურად მიწოდების და ფინანსური არხის მეშვეობით. ამრიგად, თავისუფალი ზონების 65%-დან 73%-მდე აცხადებს, რომ წარმოების პრობლემები ექმნებათ მიწოდების ჯაჭვის შეფერხების გამო ფინანსური გარემოს გაუარესების შედეგად [Gern, 2020.].

COVID-19-ის პანდემიამ რადიკალურად შეცვალა გლობალური ეკონომიკა და გამონაკლისი არც სეზ-ია, თუმცა მიუხედავად სირთულეებისა სეზ-ის დიდმა ნაწილმა გამოამჟღავნა გამძლეობა და კრიზისების დაძლევის უნარი.

მსოფლიოში გავრცელებულმა პანდემიამ, თავისთავად საქართველოს თიზ-საც შეუქმნა პრობლემები და სხვადასხვა მიმართებით მოახდინა ნეგატიური ზემოქმედება თიზ-ის გამართულ მუშაობაზე. მათ შორის: შეიზღუდა ტვირთების მოძრაობა, შეფერხდა თიზ-ში კომპანიების მუშაობა, ტექნიკურად რთული გახდა დისტანციურ რეჟიმში რეგისტრირებული კომპანიების მომსახურება და ახალი კომპანიების რეგისტრაცია.და კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა მათი სრულყოფილი მუშაობის შესაძლებლობის საკითხი. ისინი, ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა სეზ, აღმოჩნდნენ ახალი გამოწვევების წინაშე, რომელთა დაძლევა თიზ-გან მოითხოვდა რისკების შეფასებას და კრიზისული გეგმის შემუშავებას. თიზ-ის უწყვეტ რეჟიმში ოპერირებისთვის მნიშვნელოვანი გახდა ერთი მხრივ თიზ-ის მოიჯარე კომპანიების შენარჩუნება და მათი მხარდაჭერა, მეორე მხრივ, მიმდინარე საინვესტიციო პროექტების გაგრძელება და ამასთანავე, ახალი ინვესტიციების მოზიდვა.

COVID-19-ის პანდემიამ სხვადასხვა მიმართულებით მოახდინა ნეგატიური ზემოქმედება საქართველოს თიზ-ის გამართულ მუშაობაზე. იმისათვის, რომ გაგვეგო რა გამოწვევების წინაშე დგანან საქართველოს თიზ-ბი და რა ზომების შეიმუშავეს თიზ-მა მათი გადალახვის მიზნით, შევისწავლეთ ფოთის და ქუთაისის ჰუალინგის თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები. ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა თიზ-ში, აღნიშნულ თავისუფალ ინდუსტრიულ ზონებშიც შეფერხდა ტვირთბრუნვა, შეიზღუდა თიზ-ში ოპერირებადი კომპანიების მუშაობა. პრობლემები შექმნა დისტანციურ რეჟიმზე გადასვლამ. ტექნიკურად რთული გახდა რეგისტრირებული კომპანიების მომსახურება და ახალი კომპანიების დარეგისტრირება.

ზოგადად, სეზ-ის წარმატების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს მისი სტრატეგიული გეოგრაფიული მდებარეობა. ამდენად, სპეციალური ეკონომიკური ზონების განსახორციელებლად უპირატესობა ენიჭება პორტებთან და სატრანსპორტო მაგისტრალებთან ახლოს მდებარე ტერიტორიებს. სწორედ, ასეთი გამორჩეული სტრატეგიული ლოგისტიკური მდებარეობა გააჩნია ფოთის თავისუფალ ინდუსტრიულ ზონას. ფოთის პორტთან და სარკინიგზო მაგისტრალთან კავშირი, თიზ-ში შექმნილი ინფრასტრუქტურა, სწრაფი და მარტივი ადმინისტრაციული ოპერაციები, თავისუფალი საგადასახადო სივრცე, დსთ-ს, ევროპისა და შუა აზიის ქვეყნებთან წვდომის შესაძლებლობები მიმზიდველს ხდის ფოთის თიზ-ს უცხოელი ინვესტორებისთვის და ზრდის მის კონკურენტუნარიანობას.

ფოთის თიზ-ის ოპერატიული და ეფექტური რეაგირების შედეგად მოხდა დასაქმებულებისათვის უსაფრთხო სამუშაო გარემოს უზრუნველყოფა, შეიქმნა ერთიანი ინფორმაციული ბაზა, მოხდა ადმინისტრაციული მომსახურების გაციფრულება, შემუშავდა ინოვაციური ,,ერთი ფანჯრის სისტემის სივრცე თითოეული რეგისტრირებული კომპანიისათვის. ეს საშუალებას აძლევს კომპანიებს დისტანციურად თავისი უნიკალური კოდით შევიდეს სისტემაში და მიიღოს სასურველი ინფორმაცია. ყოველივე ამან განაპირობა თიზ-ის უწყვეტი ოპერირება, მომსახურების, ინფრასტრუქტური საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესება და განვითარება.

პანდემიის პერიოდში პანდემიით გამოწვეული პრობლემების დასაძლევად თიზ-მა გადადგა ეფექტური ნაბიჯები. მათ შორის: 2020 წლის მარტში შემუშავდა სპეციფიკურ დარგებზე და კონკრეტულ რეგიონებზე გათვლილი პოსტპანდემიური სტრატეგია, მომზადდა კომერციული შეთავაზებები მწარმოებელი და სავაჭრო კომპანიებისთვის. პანდემიის მიუხედავად წარმატებით დასრულდა მოლაპარაკებები მწარმოებელ კომპანიებთან. 2020 წელს ფუნქციონირება დაიწყო თხილის გადამამუშავებელმა საწარმომ. 2021 წელს გაიხსნა ორი ტექსტილის საწარმო ერთი პოლონური, მეორე უკრაინული ინვესტიციებით. შესაბამისად ექსპორტს ახორციელებენ ევროპისა და დსთ-ს ქვეყნებში. ჯამში დასაქმებულია 70 ადგილობრივი მოქალაქე. 2020-ში დასრულდა საწარმოო შენობის დამონტაჟება მიკროსქემების მწარმოებელმა კომპანიამ, თუმცა პანდემიის გამო შეფერხდა თანამშრომლების გადამზადება.

ფოთის თიზ-ი ძირითადად პოზიციონირებს საშუალო და მცირე ბიზნესის პროექტებზე 30 მლნ ლარამდე მოცულობის ინვესტიციით. თუმცა, როგორც თამარ სახეიშვილი აღნიშნავს, თიზ-ი მზად არის მიიზიდოს მსხვილი ინვესტიციებიც.

ჰუალინგის თავისუფალი ინდუსტრიული ზონა აგრძელებს თავისი მოიჯარეების მხარდაჭერას რეგისტრაციის შემდგომ პერიოდშიც. კომპანიებს ეხმარება ლიცენზიებისა და ნებართვების მოპოვებაში, სთავაზობს მათ ფინანსურ, იურიდიულ და საკონსულტაციო მომსახურებას, ფონდების მოზიდვის კონსულტაციას, აღჭურვილობის შეძენის მხარდაჭერას და რჩევებს მთავრობასთან ურთიერთობაზე. გარდა ამისა, ჰუალინგის თავისუფალმა ინდუსტრიულმა ზონამ პანდემიის დროს მოიჯარეების მხარდასაჭერად შემოიტანა სხვადასხვა წამახალისებელი პაკეტი, რომელშიც შედის: 15-50%-იანი ფასდაკლება მთლიანი განახლების პაკეტებზე, საიჯარო ქირის რესტრუქტურიზაცია და უფასო სერვისები. ზონამ ასევე შესთავაზა კომპანიებს ინდივიდუალური შეღავათები წარმოების დაჩქარებისა და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი კომპანიების მხარდასაჭერად.

როგორც ჩანს, ფოთისა და ჰუალინგის თავისუფალმა ინდუსტრიულმა ზონებმა შეძლეს პანდემიურ ეკონომიკურ კრიზისთან გამკლავება და არა მარტო გადალახეს მათ წინაშე მდგარი გამოწვევები, არამედ შეინარჩუნეს უწყვეტი ოპერირება და დასახეს პოსტპანდემიური განვითარების გრძელვადიანი სტრატეგიებიც.

დასკვნა

COVID-19-ის პანდემიამ რადიკალურად შეცვალა გლობალური ეკონომიკა და გამონაკლისი არც სეზ-ია, თუმცა მიუხედავად სირთულეებისა სეზ-ის დიდმა ნაწილმა გამოამჟღავნა გამძლეობა და კრიზისების დაძლევის უნარი.

COVID-19-ის პანდემიის შედეგად მდგარ გამოწვევებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია თავისუფალი ეკონომიკური ზონების გლობალურ ღირებულებათა ჯაჭვის შეფერხება. პრობლემის გადასაჭრელად სეზ-ის მოიჯარე კომპანიებმა უნდა მოახდინონ მიწოდების ჯაჭვების დივერსიფიკაცია, რეგიონულ ბიზნესთან სამეწარმეო კავშირების განმტკიცება. ეს საშუალებას მისცემს სეზ-ს გააფართოონ სავაჭრო სივრცე და მოიზიდონ ახალი საინვესტიციო პროექტები.

კოვიდპანდემიის ნეგატიური ზემოქმედებისგან დასაცავად და რისკების შესამცირებლად საჭიროა სეზ-ის განვითარების სტრატეგიის კორექტირება და მოქმედ საშეღავათო-წამახალისებელ პაკეტებში შესაბამისი შეთავაზებების დამატება. მათ შორისაა მოდერნიზებული ციფრული ინფრასტრუქტურა; ციფრული ნდობა და უსაფრთხოება; ელექტრონული ვაჭრობა და სხვა.

მოკლედ, სეზ-ის მომავალი როლი შეიცვალა კოვიდ-19-ით გამოწვეული გლობალური კრიზისის შედეგად. მნიშვნელოვანია, რომ პოლიტიკის შემქმნელებმა მოამზადონ პოსტკრიზისული ზომები და შექმნან მიმზიდველი პირობები ბიზნესისა და ახალი ინვესტიციების მხარდასაჭერად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Naomi Davies ,2021.Economic Zone Sustainable Recovery Strategies Awards 2021-The results. INVESTMENT MONITOR) https://www.investmentmonitor.ai/investment-monitor-events/economic-zone-sustainable-recovery-strategies-awards-2021
2. Jacopo Dettoni .Global Free Zones of the Year 2021-The winners. Special Rreports. Intelligence October/Nivember 2021,
3. Gern, Klaus-Jürgen & Mösle, Saskia, 2020. "The impact of the COVID-19 pandemic on the global economy: Survey-based evidence from free zones," Kiel Policy Brief 139, Kiel Institute for the World Economy (IfW Kiel).
4. Douglas Z Zeng 2021 The Past, Present, and Future of Special Economic Zones and Their Impact **j**ournal of International Economic Law, 2021, 00, 1–17
5. World Investment Report 2019 - Special Economic Zones (unctad.org)

Khatuna Khaduri

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SPECIAL ECONOMIC ZONES IN THE CONTEXT OF THE CRISIS CAUSED BY THE COVID-19 PANDEMIC

Summary

The COVID-19 pandemic. which has spread globally since 2020, has not only affected the health sector and destroyed the lives of millions of people, but has also dealt a major blow to all sectors of the world economy. Trade and investment flows have decreased, the global value chain has been disrupted, and the volume of exports and imports of industrial products, food raw materials and food products has decreased. The pandemic has created financial difficulties for both

developing and developed countries. Not only were international traffic blocked, but the population was isolated from the outside world. The pandemic caused great damage to business and commodity production. Most companies were at risk of closing. Most of the people were left without jobs and income.

Clearly, the economic crisis caused by the Covid Pandemic has also affected special economic zones, which are an effective tool for the country's economic growth, attracting foreign direct investment, industrializing the country, diversifying exports, transferring innovative technologies and creating new jobs.

For the implementation of investment projects in SEZ, great importance is attached to SEZ's resilience to external crises and shock situations, as well as the flexibility of its policy to quickly assess risks and take adequate measures. The Covid pandemic is the biggest challenge in the history of SEZ development to day. The pandemic economic crisis has hampered the normal functioning of the SEZ. The services of the zones and the activities of the companies operating in the zones were negatively affected by such factors as: Regulations introduced by the government against the spread of COVID-19; Disruption of supply chains and delays in cargo turnover; Inconsistent intake of raw material flows; Closing borders and restricting the movement of export goods; Slowing down customs procedures; Closing or suspending companies operating in SEZ, etc.

In order to maintain the viability of the special economic zones, it became necessary to develop strategic mechanisms that would facilitate the overcoming of difficulties, the continuous operation of the SEZ and the smooth implementation of investment projects.

In general, the global sustainable development agenda, as well as technological revolutions and the digital economy, are posing new challenges for special economic zones. Added to this was the need to adequately adjust the SEZ development strategy to mitigate the negative impact of the economic crisis caused by the pandemic. It can be said that the current situation has accelerated the modernization of SEZ, which implies the development of the latest digital infrastructure in the service of SEZ in all directions. Including: registration and licensing of companies on a one-stop-shop basis; Automation of customs operations; Providing standardized information to companies through the principle of electronic one-time entry; Digitization of import, export and transit procedures.

It should be noted that against the background of the pandemic, special economic zones have managed to review long-term strategies and continue to function normally using new opportunities. Free economic zones have taken various measures against the negative consequences of the pandemic. Including: New preferential packages have been developed to support companies ; have been Provided free consulting services to companies and Trained employees to work with digital technologies; Against the background of the pandemic, great efforts were made to attract new investments.

Studies have shown that SEZs, who own digital infrastructure and have experience working with digital technologies, have been able to respond more quickly to interruptions caused by Covid and continue to operate. At the same time, the effectiveness of the regulations introduced by the state and the support of the state towards special economic zones played a big role.

As a result of the pandemic economic crisis, special economic zones face many challenges. One of the most important of these is the disruption of the global value chain. To solve the problem, companies operating in SEZ need to diversify supply chains, strengthen entrepreneurial links with regional businesses.

SEZs need to develop post-crisis strategies to protect themselves from the negative impacts of a pandemic economic crisis and reduce the expected risks. The introduction of an Enterprise Risk Management Framework will facilitate the process of restoring the operation of the SEZ. Opportunities for attracting new investments will increase if the incentive packages operating in SEZ include such offers as: modernized.

გიორგი ხარშილაძე

ეკონომიკური ზრდის ხარისხობრივი ასპექტები საქართველოში და მასზე მოქმედი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გავლენის ასპექტები

ანოტაცია. *საზოგადოდ მიღებული პრაქტიკის თანახმად, ნებისმიერი მთავრობის მთავარ ამოცანას მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება წარმოადგენს. ამ მიზნის მიღწევა მთავრობის მხრიდან სწორი და ეფექტიანი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებას და შემდგომ განხორციელებას მოითხოვს, რაც მხოლოდ წარმოებული საქონლითა და მომსახურებით არ განისაზღვრება. გარდამავალ პერიოდში, როდესაც საბაზრო მექანიზმები და ინსტიტუციები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესში არის, მნიშვნელოვანია სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება. ფისკალური სტიმულები წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს ეკონომიკური ზრდის შეფასების თვალსაზრისით. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ხელისუფლების ხელთ არსებულ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეკონომიკურ ბერკეტს, რომელიც, ერთი მხრივ, განსაზღვრავს ქვეყნის მაკროეკონომიკურ მდგომარეობას, ხოლო, მეორე მხრივ, – ეკონომიკურ კრიზისებზე ზეგავლენის მოხდენის საშუალებს. ეკონომიკურ ზრდაზე მნიშვნელოვანი როლის თამაში შეუძლია სავალუტო უსაფრთხოების მაკროეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებს. შესაბამისად, მათი როლი მნიშვნელოვანია როგორც მოკლევადიანი, ასევე გრძელვადიანი ეკონომიკური წონასწორობის მიღწევის პროცესში.*

საკვანძო სიტყვები: *მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, სავალუტო უსაფრთხოება, ეკონომიკური პოლიტიკა, ეკონომიკური ზრდა.*

შესავალი

ნებისმიერ სახელმწიფოში მოსახლეობის შემოსავლების დონე დამოკიდებული არის ქვეყნის ეკონომიკის სიდიდეზე. ქვეყნის ეკონომიკა წარმოსახვით ობიექტად არ უნდა განვიხილოთ, პირიქით, საკმაოდ რეალური და დათვლადია. დღევანდელ პირობებში ეკონომიკური ზრდა მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის ტენდენციებით უნდა განვსაზღვროთ. შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდის, სავალუტო უსაფრთხოებისა თუ საგადასახდელო ბალანსის ასპექტები თანამედროვე მაკროეკონომიკური პოლიტიკის საკვანძო საკითხად გადაიქცა. ინდუსტრიულისა თუ ტექნოლოგიური რევოლუციის პირობეში უნდა განისაზღვროს არა მარტო ის ეკონომიკური ფაქტორები, რომლითაც შესაძლებელი გახდება ეკონომიკის წონასწორობის უზრუნველყოფა, არამედ უნდა განხორციელდეს ეკონომიკური ზრდისა თუ სავალუტო უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული პრობლემების იდენტიფიცირება. ყოველივე ამის გათვალისწინებით გადამწყვეტი როლი უნდა შეასრულოს მთავრობის მხრიდან შემუშავებულმა სწორმა ეკონომიკური პოლიტიკამ, რაც გადამწყვეტ როლს ასრულებს საქართველოსთვის, რომელიც ჯერ კიდევ გარდამავალ პერიოდში იმყოფება, სადაც საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებისთვის აუცილებელი საბაზრო ინსტიტუციები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების სტადიაზეა. ამავე კონტექსტში გასათვალისწინებელია ის ფისკალური სტიმულები, რასაც მთავრობა გვთავაზობს, რადგან იგი გავლენას ახდენს ეკონომიკის თითქმის ყველა სექტორზე თუ სამომავლო მდგომარეობაზე, რაც აისახება ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე.

საზოგადოდ აღიარებული პრაქტიკის თანახმად, ნებისმიერი სახელმწიფოს ეკონომიკის მთავარ თავისებურებას მისი გლობალური დაუბალანსებლობა

წარმოადგენს [**ბახტაძე ლ, 2006: 15**]. აღნიშნული პრობლემა შეიძლება გადაწყდეს თანამედროვე ტექნოლოგიური სიახლეების დანრეგვით და ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის გზით. მაკროეკონომიკურ არასტაბილურობას მრავალი ფორმა გააჩნია, მაგრამ ძირითადი არსი არის რეფორმების პერიოდში სხვადასხვა ტიპის ფაქტორების ურთიერთგადახლართვის შედეგი [**ბახტაძე ლ, 2006: 15**]. გარდამავალ პერიოდში ქვეყნების საწყისი პირობები ერთმანეთისგან განსხვავდება, რაც ძირითადში მაკროეკონომიკური დაუბალანსებლობით გამოიხატება. ეს უკანასკნელი კი გამოიხატება საბიუჯეტო და საგარეო ვაჭრობის დეფიციტით, ფულის ჭარბი მასის, საგარეო ვალის ტვირთის, სავალუტო რესურსების შეზღუდულობით.

გარდამავალ პერიოდში ქვეყნების სასტარტო პირობები ერთმანეთისგან განსხვავებულია, რაც შეიძლება გამოხატული იყოს მაკროეკონომური დაუბალანსებლობის ხარისხით. ეს უკანასკნელი გამოხატულებას პოულობს საბიუჯეტო და საგარეო ვაჭრობის დეფიციტში, საგარეო ვალის ტვირთის სიმძიმეში, შეზღუდული სავალუტო რეზერვებისა თუ სახელმწიფო საწარმოებში ზარალის არსებობაში.

თუ როდის დასრულდება გარდამავალი პერიოდი, ამაზე ცალსახა პასუხი არ არსებობს. ამაზე პასუხი დამოკიდებული არის ეკონომიკური განვითარების მდგომარეობასა მის კომპლექსურ ანალიზზე. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ ფორმალურად საქართველო გახდა ღია ქვეყანა, ეკონომიკური კავშირები აქვს მთელ მსოფლიოსთან. წარმატებული ეკონომიკური განვითარებისთვის საჭირო არის მეტი ინვესტიციების მოზიდვა წარმოების პერსპექტიულ დარგებში. ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარების ერთ-ერთ ხელისშემშლელ წინაპირობად უნდა მივიჩნიოთ არამყარი მაკროეკონომიკური სიტუაცია. ძირითადი აქცენტი მიმართულია ანტიინფლაციურ პოლიტიკაზე, რაც ძირითადად გამოიხატება ერთობლივი მოთხოვნისა და ფულის მასის მკაცრი რეგულაციით. ეკონომიკის დაბალანსებული ზრდის მიღწევის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს კომპლექსური მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება და მისი შემდგომ განხორციელება ყველა შემადგენელი ელემენტის დაბალანსების საფუძველზე.

მაღალი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად, სახელმწიფოს როლი და ადგილი განსაკუთრებულია, რადგან სწორედ მან უნდა შეიმუშავოს ის გრძელვადიანი პროგრამები, რომლის მიზანიც იქნება გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა. აღნიშნულის საფუძველზე შესაძლებელი იქნება მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესება, შემცირდება ქონებრივი დიფერენციაცია, გაიზრდება საშუალო ფენა, რომელიც გახდება საზოგადოების დიდი ნაწილი, ჩამოყალიბდება სამართლებრივი სახელმწიფო, რომელიც იქნება ადამიანის უფლებებისა თუ ძირითადი თავისუფლების გარანტი.

თანამედროვე ეტაპზე, ტექნოლოგიური რევოლუციისა თუ გლობალიზაციის ფონზე, საქართველოს ეკონომიკური უსაფრთხოების მდგრადობა ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოწვევად უნდა მივიჩნიოთ. ამ მიმართულებით სავალუტო უსაფრთხოების მაკროეკონომიკური ასპექტები ეროვნული უსაფრთხოების სისტემის შემადგენელი ნაწილია. სავალუტო უსაფრთხოება ისეთ მდგომარეობას გულისხმობს, როდესაც გარანტირებული არის ეროვნული ინტერესების დაცვა, სავალუტო სისტემის დამოუკიდებელი ფუნქციონირება და თვითგანვითარება შინაგანი და გარეგანი პროცესების ყველაზე არახელსაყრელ პირობებშიც კი. შედეგად სავალუტო უსაფრთხოების პრობლემატიკის მოგვარება და გადაწყვეტა წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების მიღწევის ერთ-ერთ მთავარ წინაპირობას.

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გავლენის ზოგიერთი ასპექტი და მნიშვნელობა ეკონომიკის ზრდაზე საქართველოსთვის

თანამედროვე ეტაპზე საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობები თამაშობს უმნიშვნელოვანეს როლს ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. აღნიშნულის გათვალისწინებით სახელმწიფოს მხრიდან საგარეო წონასწორობის მიღწევა მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მთავარ მიზნად უნდა დავასახელოთ. სწორი და ეფექტიანი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებისთვის საჭიროა შეფასდეს მისი თავისებურებანი ღია ეკონომიკის პირობებში ვარიანტულად, ანუ ფიქსირებული სავალუტო კურსის, დაბალი და მაღლი მობილურობის პირობებში [**ჭანია მ: 2009:89**]. შედეგად, აღნიშნულის საფუძველზე, მიზანშეწონილია გაკეთდეს გარკვეული ტიპის დასკვნები, რომლებიც ძირითადში ორიენტირებულია სწორი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის წარმართვისკენ, რაც გრძელვადიან პერიოდში უზრუნველყოფს მაღალ ეკონომიკურ ზრდას. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოიყოს საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკა, რომლის საშუალებითაც გარკვეული ტიპის ზემოქმედება ხორციელდება მთლიანი პროდუქტის ზრდაზე, მიუხედავად სავალუტო რეჟიმისა და კაპიტალის მოძრაობის ინტენსივობისა. თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ პოლიტიკის ეფექტიანობა ძირითადად კაპიტალის ხარისხზე არის დამოკიდებული. ამავე კონტექსტში უნდა გამოვყოთ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა და საგარეო-სავაჭრო პოლიტიკის ეფექტიანობა. პირველი ძირითადში სავალუტო კურსზე არის დამოკიდებული. ფიქსირებული სავალუტო კურსის პირობებში იგი არანაირ ზემოქმედებას ახდენს შემოსავლებზე, სავალუტო კურსსა თუ საპროცენტო განაკვეთზე. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მცურავი სავალუტო კურსი, რადგან იგი ძლიერ ზემოქმედებას ახდენს სავალუტო რეზერვზე, მცირდება ეროვნული ვალუტის ღირებულება და საპროცენტო განაკვეთი, ხოლო საგარეო სავაჭრო პოლიტიკის პირობებში იზრდება მცურავი სავალუტო კურსი, რაც ამცირებს წმინდა ექსპორტის ზრდას და აუფასურებს პროტექციონისტული პოლიტიკით გამოწვეულ ექსპორტის გაფართოების ეფექტს [**ჭანია მ: 2009:89**].

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ძირითადად ნეოლობერალური მიდგომების პრინცპების ასახვაა, მასში ასახული არ არის ის ძირითადი გამოწვევები, რაც მსოფლიო ეკონომიკაში დღეს მიმდინარეობს, მათ შორის გლობალიზაციისა თუ ეკონომიკური ზრდის ინსტიტუციური ფაქტორების გაძლიერება. თანამედროვე ეტაპზე, იმავე გლობალიზაციის პირობებში, მაღალი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა კაპიტალის მოძრაობის ეფექტიან კოტროლს და მისი ნაკადების რეგულირებას. შესაბამისად, საქართველოში მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შეფასებისთვის საჭირო არის არა მარტო ზემოაღნიშნული ნეოლიბერალური მიდგომების, არამედ ეკონომიკური განვითარების ტენდენციების ანალიზი.

დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდან ეკონომიკური განვითარების ეტაპები საქართველოში წინააღმდგეობრივი ხასიათისაა. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო ორი ათწლეულია საქართველოში შეინიშნება ბიუჯეტისა თუ ეკონომიკური ზრდა, ჩრდილოვანი ეკონომიკის შემცირება, მაგრამ პარალელურ რეჟიმში საკმაოდ გაზრდილია ფასების საერთო დონე, უმუშევრობა, რეალური შემოსავლების კლება, ძლიერდება მიგრაციული პროცესები და გაუარესების ტენდენციით ხასიათდება საგარეო სავაჭრო ბალანსი და სტრუქტურა. ამ ყველაფრის ძირითად მიზეზად უნდა დავასახელოთ საქართველოს ეკონომიკის დაბალი კონკურენტუნარიანობა. ნორმალურ

ეკონომიკურ ზრდას ასევე ხელს უშლის ეკონომიკის ზარალიანი საწარმოების მნიშვნელოვანი რაოდენობა, ხოლო დანარჩენ ნაწილში შემოსავლების დაბალი დონე. ყოველივე ეს აისახება ინვესტიციების დაბალი დონით.

გარდა ზემოთაღნიშნულისა, ეკონომიკის დაჩქარებულ განვითარებას ხელს უშლის არასახარბიელო მაკროეკონომიკური პოლიტიკა. დღესდღეობით არსებული გარკვეული ეკონომიკური სტაბილურობა გამოწვეულია არა ეკონომიკური რეფორმებით, არამედ მსოფლიოში მიმდინარე ტენდენციებით. ეკონომიკის ფუნქციონირებისთვის კი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად უნდა მივიჩნიოთ უდეფიციტო ბიუჯეტი. ამით შესაძლებელი იქნება მთავრობის მხრიდან დაფინანსდეს არა მხოლოდ სახელმწიფო მნიშვნელობის პროექტები, არამედ სახელმწიფო ვალის მომსახურება და ეკონომიკის საბიუჯეტო სექტორის განვითარება.

ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებისთვისთვის კი საჭიროა სტრუქტურული დისპროპორციების რეალური აღმოფხვრა, რაც გამოიხატება მთლიან შიდა პროდუქტში შემოსავლების მცირე წილისა თუ მოსახლეობის ხელფასების გაზრდით. დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში არსებობს პრაქტიკა, რომ მთლიან შიდა პროდუქტში შეინიშნება დაგროვების პრაქტიკის შემცირება. ეს კი გამოიხატება ისეთ მნიშვნელოვან მიმართულებებში ცნობადობის ამაღლებით, როგორიცაა ჯანმრთელობის დაცვა, კულტურის, თანამედროვე ტექნოლოგიები. ყოველივე ეს შესაბამის ფინანსებს მოითხოვს. ეკონომიკური ზრდის ფაქტორებს შორის განვითარებულ ქვეყნებში არსებულ დონეს რომ მივუახლოვდეთ, მნიშვნელოვნად უნდა გაიზარდოს შემოსავლების, ინოვაციური საქმიანობის ხელშეწყობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში.

აქვე ყურადღება უნდა გავამახვილოთ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორზე – თუ ჩვენ თვალს გადავავლებთ ევროპის, ამერიკისა თუ აზიის მაღალგანვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის განვითარების დონეს, თვალში მოგხვდება ე.წ. მშპ-ს მოცულობის კრიტიკული ზღვარის არსებობა, რაც გულისხმობს დანაზოგებისა თუ ინვესტიციების ისეთი დონის მიღწევას, რითაც უზრუნველყოფილი იქნება ეკონომიკის სტაბილური ზრდა და ცხოვრების დონის შედარებითი ამაღლება. სწორედ ამისთვის არის საჭირო სწორი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება, თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს საკმაოდ ხანგძლივ და რთულ პროცესთან არის დაკავშირებული.

არარანკლები ყურადღება უნდა დაეთმოს სტრუქტურულ ძვრებს რეალურ ეკონომიკაში, რაც ძირითადად გამოიხატება თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვითა თუ ინოვაციური და პოლიტიკური სექტორების სწრაფ განვითარებასა და მათი საექსპორტო პოტენციალის ამაღლებაში.

ევროკავშირთან გაფორმებული თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებას შეუძლია განსაკუთრებული როლის თამაში, რადგან მეტად მნიშვნელოვანია საგადასახდელო ბალანსის წონასწორობის მისაღწევად მისი პოტენციალის ამაღლება. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ეხება ექსპორტის გაფართოებას, საგარეო ვალის შემცირებას და მეტი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას. საქართველოს მიერ გაფორმებული სხვა თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებისგან განსხვავებით DCFTA გულისხმობს როგორც საქონლით, ისე მომსახურებით ვაჭრობის ლიბერალიზაციას. გარდა ამისა, DCFTA მოიცავს ვაჭრობასთან დაკავშირებულ საკითხთა ისეთ სპექტრს, როგორიცაა სურსათის უვნებლობა, კონკურენციის პოლიტიკა, ინტელექტუალური საკითრების დაცვა, ფინანსური მომსახურება და სხვა.

კიდევ ერთ სირთულეს წარმოადგენს შიდა ინვესტიციების სიმწირე, ეფექტიანი ფულად-საკრედიტიო თუ სავაჭრო პოლიტიკის მეშვეობით მსოფლიო ბაზარზე

კონკურენტული პროდუქციის წარმოება და ექსპორტის გაფართოება. ამ პრობლემის გადასაჭრელად საჭირო არის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მზარდი რაოდენობა, რომელსაც თან ახლავს თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვა. იმისთვის რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მზარდი იყოს, უნდა არსებობდეს ნაკლები ბიუროკრატიული პირობები და მოქნილი საგადასახადო პოლიტიკა.

ყოველივე ამან უნდა მიგვიყვანოს ეროვნული კაპიტალის გაძლიერებამდე, მათ შორის ისეთ მიმართულებებში, როგორიცაა საბანკო სფერო. ამავდროულად მნიშვნელოვანი ძალისხმევა მიმართული უნდა იყოს კაპიტალის შემოდინების კონტროლზე. ხშირ შემთხვევაში, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები იმპორტის გაზრდას იწვევს, რაც უარყოფითად მოქმედებს საგადასახდელო ბალანსზე. მრავალი ფაქტი არსებობს იმისა, რომ ინვესტიციები ფულის გათეთრების წყაროდ არის გამოყენებული ან უარყოფითად მოქმედებს გარემოს დაბინძურებაზე. ეს უკანასნელი ხელს უშლის ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის ექსპორტისა თუ ტურიზმის განვითარებას, რომლებიც მიიჩნევა ქვეყნის ეკონომიკური პროგრესის სტრატეგიულ მიმართულებებად.

ეკონომიკურ ზრდაზე მოქმედ მაკროეკონომიკურ ფაქტორებზე საუბრისას ყურადღება უნდა გავამხვილოთ სავალუტო უსაფრთხოების მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ზოგიერთ ასპექტზე. ეკონომიკური და სავალუტო უსაფრთხოება გამოიხატება უნარში, მოახდინოს პრევენცია საშინაო თუ საგარეო მუქარის, მდგრადი განვითარებისა თუ ეროვნული ეკონომიკური სისტემის დამოუკიდებლობის დაცვაზე [**ჭანია მ: 2009:80**]. სავალუტო უსაფრთხოების შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევა სახელმწიფო ბიუჯეტი, სავალუტო რეზერვები, მყარი ვალუტა, მონეტარიზაციის დონე. სავალუტო და ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა წარმოადგენს სახელმწიფოს უპირველეს ამოცანას.

თანამედროვე ეტაპზე, განვითარდა იდეა იმის თაობაზე, რომ ეკონომიკის განვითარების მიდგომებში მდგრადი და უსაფრთხო სტრატეგიის შემუშავება და შემდგომ მისი განხორციელება წარმოდგენილი იყოს ერთ-ერთ ძირითად მამოძრავებელ ძალად, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც წინა პლანზე არის წამოწეული ტექნოლოგიური პროგრესი და გაძლიერებულია გლობალიზაციის პროცესი. ამ პირობებში აქტუალობას იძენს სავალუტო უსაფრთხოებს სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც მოითხოვს თანმიმდევრულ, მიზნობრივი სამუშაოების ჩატარებას და მიმართული იქნება ეკონომიკის გამოცოცხლებისა და მისი ზრდის ამაღლებისკენ. შესაბამისად ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების პერიოდში მეტად საშურია სახელმწიფოებრივი ინტერესის გათვალისწინება, რაც უპირველესად ეკონომიკური უსაფრთხოების პრინციპების დანერგვაში გამოიხატება.

სავალუტო უსაფრთხოების მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც ეკონომიკური უსაფრთხოების ნაწილად უნდა განვიხილოთ, ისეთი მდგომარეობის მიღწევის საშუალებად უნდა მივიჩნიოთ, როდესაც დაცული არის ეროვნული ინტერესები, სავალუტო სისტემების დამოუკიდებლობის ფუნქციონირება მათთვის არასასურველ პირობებშიც კი. შესაბამისად, მის წინაშე მდგარ გამოწვევებთან გამკლავების გარეშე შეუძლებელია საქართველოში ეკონომიკური ზრდის ტემპების უზრუნველყოფა.

ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად უნდა გავითვალისწინოთ ის შიდა და გარე ფაქტორები, რომლებიც გარკვეულწილად ურთიერთქმედებენ სავალუტო უსაფრთხოებაზე. დამატებით ფაქტორებად უნდა განვიხილოთ მისი გავლენის ხარისხი როგორც თვითონ სავალუტო სისტემის მდგრად განვითარებაზე, ასევე მასთან

დაკავშირებულ სხვადასხვა შემადგენელ, ფორმირებად ელემენტებზე. ეკონომიკური უსაფრთხოების შემადგენელ კომპონენტებად კი უნდა განვიხილოთ სახელმწიფოს ფინანსური, ენერგეტიკული, თავდაცვითი და სასურსათო უსაფრთხოება [**ჭანია მ: 2009:83**].

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ ქვაკუთხედს, რომელსაც ეკონომიკური ზრდის მიღწევა შეუძლია, წარმოადგენს სავალუტო უსაფრთხოება, რომელიც წარმოადგენს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც სახელმწიფოს შეუძლია განსაზღვრულ ფარგლებში სავალუტო სისტემისა და საბაზრო ინსტრუმენტების ფუნქციონირების საერთო ეკონომიკური უპირატესობების გარანტირება [**ჭანია მ: 2009:80**]. სავალუტო უსაფრთხოების ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს მდგრადობის უზრუნველყოფა, ფულადი სახსრების მიმოქცევის ნორმალიზაცია, საბანკო სისტემის მდგრადობა, შიდა და საგარეო ვალის შემცირება.

თანამედროვე კვლევებით დასტურდება, რომ სავალუტო უსაფრთხოების კონტექსტში სახელმწიფო დგას ალეტერნატივების წინაშე, რაც გამოიხატება ორი ძირითადი ფაქტორის გათვალისწინებით: პირველი ეხება ფულადი სახსრების აუცილებელ მინიმალურ დონეს, ხოლო მეორე – სახელმწიფო ბიუჯეტში ფულის მკაცრ ცენტრალიზაციას, რითაც ბიზნესსუბიექტებს უმცირდებათ ფულადი სახსრები რეინვესტირებასა თუ ინოვაციების დანერგვაში.

ერთ-ერთი ძირითადი საფრთხე, რაზეც სახელმწიფოს მართებს ყურადღების გამახვილება სავალუტო უსაფრთხოების მიმართულებით, არის ეროვნული ვალუტის გაუფასურება. ამავე კონტექსტშიც ნეგატიური როლის შესრულება შეუძლია რევალვაციის პროცესსაც. აღნიშნულ ორივე ტენდენციას ნეგატიური თამაში შეუძლია რამდენიმე თვალსაზრისით, უპირველეს ყოვლისა, კი ეს ეხება როგორც სამამულო, ის უცხოურ ვალუტას. როგორც ბიზნესსუბიექტების, ისე მოსახლეობის დანაზოგების მაღალი წილი უცხოურ ვალუტაში, ასევე ეროვნული ვალუტის რყევები აუცილებლად გამოიწვევს შემოსავლებისა და ფასების მკვეთრ ცვალებადობას. შესაბამისად, ამ თვალსაზრისით მთავარ პირობას წარმოადგენს გარკვეული რეგულაციების შემოღება საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის თვალსაზრისით. არსებობს მოსაზრება, რომ უნდა შემცირდეს სავალუტო ამონაგების ნორმატივების შემცირება. აღნიშნული, უპირველეს ყოვლისა, გამოიწვევს ფულის მიწოდების შემცირებას და ეროვნული ვალუტის გაუფასურებას, რაც, თავის მხრივ, ნეგატიურად იმოქმედებს სამომხმარებლო ფასებისა, თუ რეალური შემოსავლების შემცირებას.

თანამედროვე ეპოქაში სავალუტო უსაფრთხოების ძირითადი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გავლენის შეფასება ეკონომიკურ ზრდაზე, გამომდინარეობს გარკვეული მეთოდებიდან, რომელთა შორის ორი ძირითადი უნდა გამოვყოთ. უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხება ძირითადი მაკრკოეკონომიკური მაჩვენებელების ანალიზს და მათ შედარებას ზღვრულ მაჩვენებლებთან, რომლებიც, თავის მხრივ, მსოფლიო საშუალო მაჩვენებლების მნიშვნელობაზე ნაკლები არ უნდა იყოს. მეორე მხრივ, ასევე მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ზრდის ხარისხისა თუ ტემპების შეფასება ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლებისა და ამ ცვლილებების დინამიკის შესახებ.

საქართველოს ეკონომიკური ზრდის ხარისხობრივი ასპექტები

დამოუკიდებლობის მოპოვების პერიოდიდან საქართველოში დაიწყო საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების ჩამოყალიბება, თუმცა ეს პროცესი საკმაოდ რთულად მიმდინარეობს, რადგან გარდაქმნების პროცესი დიდწილად ვერ უზრუნველყოფდა

მნიშვნელოვან პროგრესს. საქართველოში, ისევე როგორც პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში, ეკონომიკური განვითარება უნდა დაფუძნებულიყო საბაზრო კანონებთან თანდათანობითი ადაპტირებით, რასაც გარკვეულწილად ნაკლები შოკი უნდა გამოეწვია. თუმცა სხვადასხვა პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ ინსტიტუციონალური ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად, ეკონომიკა საბაზრო შოკში აღმოჩნდა და რადიკალური ცვლილებების გატარება მოითხოვა.

სტრატეგიული პროგრამების განხორციელებისას ყოველთვის არსებობს თანმხლები ეფექტები, რომლებიც თავს იჩენს განვითარების თითქმის ყველა ეტაპზე. საქართველოში არსებული ეკონომიკური ცოდნა და გამოცდილება ვეღარ განსაზღვრავდა მოსალოდნელი ცვლილებების მთელ სპექტრს, ხოლო ეკონომიკის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე წარმოშობილი პირობები წარმოადგენდა გამოცდას ყოველი ხელისუფლებისთვის. მიუხედავად ამისა, დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველ წლებში განხორციელდა მთელი რიგი რეფორმები, რომელთაც ახალი ეკონომიკური სისტემის ინსტიტუციური საფუძვლები შექმეს. ამ პოლიტიკამ რეფორმების პირველ ეტაპზე განაპირობა ეკონომიკური ზრდის სტიმულირება, რომელიც 90-იანი წლების ბოლოს შეფერხდა.

2003 წელს ქვეყნის სათავეში ახალი ხელისუფლება მოვიდა, რომელმაც მთელი რიგი რეფორმების განხორციელება დაიწყო. შედეგად დაიწყო რეფორმების მეორე ტალღა, რომელშიც, პირველი რიგის ამოცანას წარმოადგენდა ფინანსური დისციპლინის დამყარება, კანონიერი ეკონომიკური თამაშის წესების აღდგენა. ეს კი თავისთავად მოიაზრებდა ჩრდილოვანი კლანური სტრუქტურების რღვევას, მათ მიერ უკანონოდ მითვისებული ქონების კონფისკაციას, ხოლო შემდგომ მათ გადანაწილებას საზოგადოების ღარიბი, სოციალური ფენების სასარგებლოდ.

პარალელურად გაუმჯობესდა სამეწარმეო სფერო, შეიცვალა საკანონმდებლო ბაზა, რაც ძირითადში მოიცავდა ლიბერალური საგადასახადო კოდექსის შემოღებას, მაკონტროლებელი ორგანოების შემცირებასა და შეზღუდვას. ამ ამოცანების განხორციელება ხელისუფლებამ დაიწყო მთავრობის რეორგანიზაციით, რაც ითვალისწინებდა კორუფციიდან მის სრულ გათავისუფლებას, ბიუროკრატიის შემცირებას, სახელმწიფო მოხელეების პასუხისმგებლობის ზრდას და მათი შრომის ანაზღაურების ზრდას. ამ და სხვა რეფორმების შედეგად ეკონომიკური მდგომარეობა მკვეთრად გაუმჯობესდა.

ამავე პერიოდში ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ინვესტიციები წარმოადგენდა, რომელთა დიდი ნაწილი ინსფრასტრუქტურული პროექტებისკენ იყო მიმართული. ამასთან აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ სამუშაო ძალის დიდი წილი ეკონომიკის განვითარებაში უარყოფითი იყო და 1.6%-იანი კლებით ხასიათდებოდა, ხოლო ფაქტორების მთლიანი მწარმოებლურობის საშუალო ზრდის ტემპი კი 2,8%-ს შეადგენდა [**„საქართველო 2020“ 2014: 7**]. გაჩნდა განცდა, რომ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს ხელი უნდა შეეწყო ახალი ცოდნის მიღებისა და ტექნოლოგიების დანერგვაში, რაც იქნებოდა ექსპორტის გაზრდის, დივერსიფიცირებისა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის წინაპირობა, თუმცა ეს არ განხორციელდა იმ მასშტაბით, რაც დაგეგმილი იყო გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდისთვის.

ამავე პერიოდში განხორციელებულმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ვერ გამოიღო სასურველი შედეგი საექსპორტო კონკურენტუნარიანობის ზრდის თვალსაზრისით. უმნიშვნელო იყო ექსპორტის დივერსიფიცირება, იმპორტის მოცულობის ზრდამ მნიშვნელოვნად გაუსწრო ექსპორტის მოცულობას, რამაც უარყოფითი საგარეო სავაჭრო

სალდოს ზრდა გამოიწვია. ეს კი ქვეყნისთვის სერიოზულ მაკროეკონომიკურ რისკს წარმოადგენს.

2012 წელს პირველად საქართველოში ხელისუფლება შეიცვალა არჩევნების გზით და ახალმა ხელისუფლებამ ეკონომიკის ახალი ხედვები წარმოადგინა, რომელსაც ხელი უნდა შეეწყო ქვეყნის შემდგომი განვითარებისთვის. უფრო კონკრეტულად, გაძლიერდა სამთავრობო უწყებები და გაიზარდა გამჭირვალობა, შედეგად გაუმჯობესდა ხარჯვის ხარისხი, გაიზარდა საგადასახადო შემოსავლები, შემცირდა კორუფცია. არსებითმა საოპერაციო ბალანსმა სახელმწიფოს საშუალება მისცა გაეზრდა კაპიტალური ხარჯებიც. 2019 წლისთვის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტმა ისტორიულად ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი მშპ-ს 5% შეადგინა, რაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდის თანახმად, განპირობებული იყო ექსპორტის, ფულადი გზავნილების, ტურიზმიდან შემოსავლების გაზრდით და იმპორტის შემცირებით.

კიდევ უფრო გაძლიერდა ევროინტეგრაციის კურსი, რომლის ერთ-ერთ თვალსაჩინო მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ ევროკავშირთან თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების გაფორმება. საქართველოს ეკონომიკისთვის უმნიშვნელოვანეს მოვლენად უნდა იქცეს ევროკავშირთან ღრმა და თავისუფალი სავაჭრო სივრცის (DCFTA) შეთანხმება. საქართველოს მიერ გაფორმებული სხვა თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებებისგან განსხვავებით DCFTA გულისხმობს როგორც საქონლით, ისე მომსახურებით ვაჭრობის ლიბერალიზაციას. გარდა ამისა, DCFTA მოიცავს ვაჭრობასთან დაკავშირებულ საკითხთა ფართო სპექტრს და ითვალისწინებს ვაჭრობასთან დაკავშირებული საქართველოს კანონმდებლობის ეტაპობრივ დაახლოებას ევროკავშირის ეკონომიკასთან.

DCFTA საქართველოს აძლევს საშუალებას, ეტაპობრივად მიიღოს ევროკავშირის შიდა ბაზრის ოთხი თავისუფლებიდან სამი: საქონლის, მომსახურებისა და კაპიტალის თავისუფალი გადაადგილება, ხოლო მეოთხეს – ადამიანის თავისუფალ გადაადგილებას ხელს უწყობს სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაციის პროცესი. DCFTA-ის ამოქმედებით, საქართველოში წარმოებულ საქონელსა და მომსახურებას, გარკვეული პირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში გაეხსნება მსოფლიოს უმსხვილესი ბაზარი 500 მილიონზე მეტი მომხმარებლით. საქონლისა და მომსახურების თავისუფალი გადაადგილება ხელს შეუწყობს საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის ზრდას, გახდება რა მიმზიდველი ქვეყანა ინვესტორებისთვის. ეს გამოიწვევს საინვესტიციო ნაკადების ზრდას და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას. გარდა ამისა, თავისუფალი ვაჭრობის ამოქმედებით ხელი შეეწყობა ახალი საწარმოებისა და საექსპორტო პროდუქციის გაჩენას, უსაფრთხო და უვნებელი პროდუქციის მიწოდებას, რაც საბოლოო ჯამში პოზიტიურად აისახება ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებაზე.

შედეგად მივიღეთ ის, რომ საქართველოს ეკონომიკური ზრდა ძირითადში უფრო დივერსიფიცირებული ეკონომიკით იყო განპირობებული. 2019 წლისთვის ეკონომიკური აქტივობების ყველაზე სწრაფად მზარდ დარგებში მოხვდა საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები, პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური აქტივობები, გართობა. მიუხედავად მზარდი დივერსიფიკაციისა, საქართველო რჩება ადგილობრივ სერვისებზე ორიენტირებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნად, რაც ეკონომიკის 2/3 შეადგენს და თუ არ ჩავთვლით ტურიზმს, უმეტესწილად არაექსპორტირებად საქმიანობას მოიცავს.

ყოველივე ამას თან დაერთო მსოფლიო პანდემია, რომელმაც ეკონომიკური აქტივობის მკვეთრი შენელება და ბოლო წლების პოზიტიური ეკონომიკური

ტრაექტორიის შეწყვეტა გამოიწვია. გლობალურად COVID-19-ის პანდემიამ მწვავე ზიანი მიაყენა მსოფლიო ეკონომიკას, მათ შორის საქართველოს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებს. შესუსტებულმა საგარეო მოთხოვნამ და თანმდევმა შოკმა, რომელიც ტურიზმის სექტორმა განიცადა, ქართული ლარის გაუფასურება და ზოგადად ეკონომიკური აქტივობის მნიშვნელოვანი შემცირება გამოიწვია. პანდემიის შედეგად ადგილობრივ დონეზე პირადი მოხმარების, საგარეო ინვესტიციებისა და წმინდა ექსპორტის მასშტაბი შეზღუდა.

როდესაც ვსაუბრობს ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებაზე ყურადღება უნდა გავამახვილოთ რამდენიმე მიმართულებაზე, რომლებიც დღეს ეკონომიკური ზრდის შემაფერხებელი ფაქტორია. ეკონომიკური ზრდის განმსაზღვრელი თავისებურებებიდან მთავარ როლს თამაშობს კონკურენტუნარიანობისა და ეფექტიანობის სფეროში მიმდინარე ტენდენციები. ეკონომიკურ ზრდასთან არის დაკავშირებული ინტელექტუალური განვითარების დაბალი შედეგები, რადგან იგი უარყოფითად მოქმედებს წარმოების ზრდაზე და კონკურენტუნარიანობის რეიტინგის მოხსენებებში საერთოდ არ ფიგურირებს, არადა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში იგი საკმაოდ მაღალია. საკმაოდ დაბალია კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელიც, რაც ძირითადში გამოწვეული არის განვითარების დაბალი დონით, კონკურენტუნარიანი ბაზრების არარსებობით, სახელმწიფოს დაბალი ეფექტიანობით, თუმცა საქართველო ფლობს საკმაოდ დიდ პოტენციალს, რათა გადაიქცეს კონკურენტუნარიან ქვეყნად.

თუ გადავხედავთ კონკურენტუნარიანობის პოლიტიკას, ბოლო პერიოდში საკმაოდ ბევრი რამ გაკეთდა, თუმცა მაინც არსებობს მთელი რიგი გამოწვევები. კონკურენციის დაბალი დონე ძირითადში მონოპოლისტური კონკურენციით არის გამოწვეული. ასევე უნდა გამოვყოთ საბაზრო პრინციპების არასრულყოფილი დანერგვა, ადგილობრივი წარმოებისა და შემოსავლების დაბალი დონით. მსოფლიო პრაქტიკით კონკურენციის ძირითად განმსაზღვრელ ფაქტორებად მიჩნეული არის ტექნოლოგიური სიმძლავრე, მსხვილ ბაზრებზე შესვლის უნარით, წარმოების დანახარჯებსა და ბაზრებზე ფასებს შორის სხვაობით და ქვეყნის ზრდის სტრატეგიის მართვის პოლიტიკური შესაძლებლობებით [**ჭანია მ: 2009:103**].

ცალკე საკითხად უნდა გამოვყოთ ეფექტიანობის საკითხი. თუ ვიმსჯელებთ ზოგადი პრინციპებით, ძირითადი ყურადღება წარმოების დონეზე არის გადატანილი. დიდი ყურადღება უნდა გავამახვილოთ ასევე თვითონ სახელმწიფოს ეფექტიანობზე. ამ უკანასკნელის ძირითადი ეფექტიანობა განპირობებულია სახელმწიფოს საზოგადოებრივი საქონლით, რომელიც იზომება საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ხარისხით. როგორ არის შესაძლებელი გაიზომოს სახელმწიფოს ეფექტიანობა? ამ კითხვაზე პასუხი მაინც მთლიან შიდა პროდუქტში უნდა ვეძიოთ, ოღონდ განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ საზომად სახელმწიფო მართვის სისტემაში დასაქმებულთა შრომის მწარმოებლურობა უნდა მივიჩნიოთ.

თუ დავეყრდნობით ეკონომიკის სტრუქტურული განვითარების მოდელებს, მთავარი მაინც ზრდის ფაქტორების სტრუქტურა, დაგროვებისა და მოხმარების, მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობა, ინვესტიციების სტრუქტურა არის. ეკონომიკური ზრდა ძირითადში მაინც ერთობლივი მოთხოვნით განისაზღვრება, რომელიც მოსახლეობის, სახელმწიფოს, კერძო ინვესტორებისა და ექსპორტიორების ხარჯებს მოიცავს. ძირითად როლს მაინც მოსახლეობის შემოსავლები თამაშობს, განსაკუთრებით კი ხელფასის წილი მშპ-ში. საქართველოში დაბალია არა მარტო დანაზოგების, დაგროვებისა და ინვესტიციების წილი მშპ-ში, არამედ სახელმწიფო მოხმარების წილი. კერძო მოხმარების თვალსაზრისით, შეინიშნება მაღალი დონე, რაც

ძირითადში გამოწვეულია მაღალი რესურსმოხმარებით, ვიდრე მწარმოებლურობით. საქართველოში დანაზოგებისა და ინვესტიციების დიდი ნაწილი ხორციელდება გარე ფულადი რესურსების გადმოგზავნით. შედეგად ვიღებთ სურათს, რომ ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით შიდა ინვესტიციების წილი მცირეა და მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული გარედან მოზიდულ ფინანსურ რესურსებზე.

გარდა ზემოაღნიშნული რამდენიმე მიმართულებისა, უნდა გამოვყოთ ეკონომიკური ზრდის უთანაბრობა, ზრდის დაბალი ხარისხი და განვითარების დაბალი ინდექსი. განსაკუთრებული როლი ენიჭება ინტელექტუალურ კაპიტალს. დღესდღეობით იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორს, რაც ძირითადად გამოწვეული არის განათლების მცირე დაფინანსებით, ტენოლოგიური განვითარების დონის დაბალი ინდექსაციით, განსაკუთრებით ახალი ინფორმაციული, ციფრული და ბიოლოგიური ტექნოლოგიების გამოყენების მცირე მასშტაბით.

ეკონომიკური ზრდის განსაკუთრებულ შემაფერხებელ ფაქტორად დანაზოგებისა და ინვესტიციების სიმცირე უნდა მივიჩნიოთ. იმისდა მიუხედავად, რომ მთავრობის მიერ გატარებულია მთელი რიგი ინსტიტუციური ღონისძიებები, მისი დაბალი დონე მაინც თვალშისაცემია. საქართველომ უნდა იპოვოს, შეიმუშავოს გარკვეული ტიპის მოდელები, რომლებიც უნდა ასახავდეს მოკლევადიან, საშუალოვადიან და გრძელვადიან მოთხოვნებს. აღნიშნული მოდელები გარკვეული ტიპის გარღვევას მოახდენენ ეკონომიკური ზრდისა და საგადასახდელო ბალანსის სტრუქტურაში.

დასკვნა/რეკომენდაციები

დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდან, საქართველოში განხორციელებული ეკონომიკური პოლიტიკა წინააღმდეგობებით გამოირჩევა. შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდის დასაჩქარებლად და მოსახლეობის რეალური შემოსავლების ზრდის ხელშესაწყობად მიზანშეწონილია სწორი ეკონომიკის პოლიტიკის ფორმირება. აღნიშნული რამდენიმე ფაქტორზე არის დამოკიდებული.

ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარებისთვის ერთ-ერთი მთავარი ხელისშემშლელი ფაქტორი შექმნილი არამყარი მაკროეკონომიკური სიტუაცია უნდა დავასახელოთ. ძირითადი აქცენტი ანტიინფლაციურ პოლიტიკაზე კეთდება. სამწუხაროდ, დღევანდელ პირობებში შეფარდებითი ეკონომიკური სტაბილურობა გამოწვეული არის არა ეკონომიკაში მკვეთრი ცვლილებით, არამედ მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე ეკონომიკური კონიუნქტურით. ეკონომიკის ნორმალური განვითარებისთვის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს უდეფიციტო ბიუჯეტი, რის შედეგადაც, გაზრდილი შემოსავლების ფონზე შესამლებელი იქნება გარკვეული ღონისძიებების დაფინანსება.

ხელისუფლებამ უნდა შეიმუშავოს ეკონომიკის შემდგომი მოდერნიზაციის მიმართულება, რომელიც შემდეგ კრიტერიუმებს უნდა ემყარებოდეს: საბიუჯეტო საგადასახადო პოლიტიკის მიმართულებით – საგადასახადო ტვირთის შემცირება, ინვესტიციების გადიდება, რაც ჯამში ერთობლივი მოთხოვნის გაფართოებას გამოიწვევს; ფულად-საკრედიტო მიმართულებით – საინვესტიციო კლიმატის, საბაზრო წონასწორობის უზრუნველყოფა; საგარეო-ეკონომიკური მიმართულებით – წმინდა ექსპორტის ზრდა, ვალუტის კურსის მდგრადობა, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, საგადასახადო ბალანსის დადებითი სალდო და, რაც მთავარია, უნდა აღმოიფხვრას წინააღმდეგობა მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ცალკეულ მიმართულებებს შორის.

მიუხედავად ეკონომიკური ზრდის მიმართულებით გარკვეული დადებითი ტენდენციებისა, ვერ იქნა მიღწეული გარდატეხა ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით. ამის რამდენიმე მიზეზი შეგვიძლია მოვიყვანოთ, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება საგარეო და შიდა ფინანსური ნაკადების განმსაზღვრელობით, რომლებიც ნაკლებად აისახება რეალურ სექტორებზე. ეკონომიკური ზრდა ვერ აისახა დასაქმებაზე. ამ უკანასკნელის გადაჭრის წინაპირობად შეგვიძლია დავასახელოთ მცირე და საშუალო ბიზნესის პრიორიტეტული განვითარების უზრუნველყოფა. ეს განსაკუთრებით ეხება ისეთ დარგებს, როგორიცაა სოფლის მეურნეობა, კვებისა და მსუბუქი მრეწველობა, მრეწველობის მეცნიერებატევადი დარგები, მომსახურების სფერო. მცირე ბიზნესის უპირატესობაა ის, რომ იგი დასაქმების პრობლემის გადაწყვეტის მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. შესაძლოა ინვესტიციები მსხვილ საწარმოებთან შედარებით მცირეა, ხოლო უკუგება, შემოსავლიანობა და ეფექტიანობა – მაღალი. ეს კი ზრდის დაჩქარების ტემპს.

ცალკე პრობლემაა პროდუქციის დაბალი პროდუქტიულობა. საქართველოში წარმოებული სამრეწველო საქონელი არა მხოლოდ ტექნოლოგიურად, არამედ ხარისხობრივადაც ჩამორჩება დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში წარმოებულ ანალოგიურ პროდუქციას. ასეთ პირობებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება. ამავდროულად მნიშვნელოვანია კონკურენტუნარიანობის ამაღლება ისეთ დარგებში, რომლებშიც ქვეყანას ფარდობითი უპირატესობა გააჩნია. ეს არსებული რესურსების ეფექტიანი გამოყენების საწინდრად უნდა მივიჩნიოთ.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს საგადასახდელო ბალანსის წონასწორობას. მის დასაბალანსებლად საჭიროა ექსპორტის გაფართოება და საგარეო ვალის შემცირება მეტი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწევრიანებით საქართველოს მიეცა შესაძლებლობა საერთაშორისო ბაზრებზე შეღავათიანი პირობებით პროდუქციის ექსპორტირებისა, მაგრამ ამისთვის საჭიროა მაღალი ხარისხის კონკურენტუნარიანი პროდუქციის მიწოდება. საჭიროა ასევე ექსპორტის დივერსიფიკაცია. ამ მიზნების განსახორციელებლად საჭიროა სწორი ფისკალური, ფულად-საკრედიტო და სავაჭრო პოლიტიკის შემუშავება. აღნიშნული ვერ განხორციელდება პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების გარეშე, რომლის შემოდინებასაც თან ახლავს თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვა. იმისთვის, რომ განხორციელდეს ინვესტიციების შემოდინება საჭირო არის ინსტიტუციური წესრიგის არსებობა, პოლიტიკური სტაბილურობა. ეს არ უნდა გახდეს ეროვნული კაპიტალის დასუსტების საგანი. პირიქით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს, როგორც მისი გაძლიერების საშუალება, მათ შორის საბანკო სფეროშიც. ამავდროულად, მნიშვნელოვანია რომ განხორციელდეს მუდმივი კონტროლი კაპიტალის შემოსვლაზე, რადგან იგი იმპორტის გაზრდისთვისაც შეიძლება იქნეს გამოყენებული, რაც, თავის მხრივ, ნეგატიურ ასახვას პოვებს საგადასახდელო ბალანსზე. ამ უკანასკნელთან გარკვეული კავშირი აქვს სავალუტო უსაფრთხოების სტრატეგიის შემუშავებას. ამისთვის საჭიროა თანმიმდევრული, მიზნობრივი პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც დაფუძნებული იქნება ეკონომიკის გამოცოცხლების და მისი ზრდის ამაღლებისკენ. ეფექტიანი სავალუტო სისტემის ფუნქციონირება საშუალებას მისცემს ქვეყნის საფინანსო სისტემის უსაფრთხო ფუნქციონირებას.

ცალკე თემად უნდა გამოვყოთ ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობა, რომელიც დაკავშირებულია კვალიფიციური კადრების არსებობასთან. აქ კი მნიშვნელოვანია განათლებისა და მეცნიერების შესაბამისი დონის ამაღლება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჭანია მ., თბ. 2009. „ეკონომიკური ზრდისა და სავალუტო უსაფრთხოების ზოგიერთი საკითხები". თბ. 2009.
2. ბახტაძე ლ., „გარდამავალი ხანის ეკონომიკა" სალექციო კურსი სოციალური მეცნიერების მაგისტრატურისთვის. თბ. 2006.
3. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - „საქართველო 2020". თბ. 2014.
4. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო - „საქართველოს ფისკალური პოლიტიკა, მართვა და მისი თავსებადობა ევროკავშირის პრაქტიკასთან". თბ. 2016.
5. ლიბერალური აკადემია - „საქართველოს ეკონომიკური ტრანსფორმაცია: დამოუკიდებლობის 20 წელი". თბ. 2011.
6. ზაურ თეთრუაშვილი, მაია თეთრუაშვილი-ქარდავა, „საქართველოს ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ფინანსურ-ეკონომიკური ფაქტორები და მისი რეგულირების მექანიზმები საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების პირობებში". თბ. 2006.
7. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური www.geostat.ge

George Kharshiladze

QUALITATIVE ASPECTS OF ECONOMIC GROWTH IN GEORGIA AND ASPECTS OF MACROECONOMIC POLICY IMPACTING ON THEM

Summary

According to the common practice, the main task of any government is improving socio-economic situation of the population. Achieving this goal requires from the government developing and implementingan effective economic policy that is not limited to the goods and services produced alone. During the transition period, when market mechanisms and institutions are still in the process of formation, it is important developing the right economic policies. Fiscal stimulus is one of the most important factors in assessing economic growth. The latter is one of the most important economic levers are in the hands of the government, which on the one hand, determines the macroeconomic situation of the country, and on the other hand the means of influencing economic crises. Monetary security macroeconomic policy issues can play an important role in economic growth. Consequently, their role is important in the process of achieving both short-term and long-term economic equilibrium.

Key Words: *Macroeconomic policy, economic growth, currency safety, economic policy*

ვასილ ხიზანიშვილი

იტალიის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პოლიტიკის დეტერმინანტები და დუალიზმის ფენომენი „სასწაულის“ წლებში (1950-63 წწ.)

ანოტაცია. იტალიის ეკონომიკური განვითარება უკავშირდება რიგ შიდა და გარე ფაქტორებს. პირველს განეკუთვნება აშშ–იტალიისა და იტალია–დასავლეთ ევროპის ურთიერთობები. აგრეთვე კორეის ომი, ხოლო მეორეს – ქვეყნის შიგნით მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები და პროფკავშირული მოძრაობები. ამ დროის მნიშვნელოვან გამოწვევად კვლავ რჩება ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის არსებული დუალურობის მტკივნეული საკითხი და მისი მოგვარება.

საკვანძო სიტყვები: *ეკონომიკური სასწაული, ინდუსტრიული და ტერიტორიული დუალიზმი, ვანონის გეგმა, სახელფასო პოლიტიკა.*

შესავალი

ამ პერიოდში იტალიის ეკონომიკა უფრო სწრაფი ტემპით იზრდებოდა, ვიდრე ოდესმე. ზრდის ტემპი, განსაკუთრებით 1958-63 წლებში იყო ისეთი, რომ ეს ფაზა ცნობილი გახდა „ეკონომიკური სასწაულის“ სახელწოდებით. ეკონომიკურ და სოციალურ ტრანსფორმაციას, რომელიც ამ განვითარებამ მოიტანა, უდიდესი მნიშვნელობა გააჩნია იტალიის პოლიტიკური სისტემის გასაგებად. ერთი მხრივ, იტალია გადაიქცა თანამედროვე ინდუსტრიულ სახელმწიფოდ, მეორე მხრივ, გამწვავდა ეკონომიკისთვის დამახასიათებელი დუალურობა. აღნიშნული ზრდის ეტაპი დაიწყო ქრისტიან-დემოკრატიული პარტიით (იტალ.: Democrazia Cristiana, DC), რომელიც მყარად იმყოფებოდა დომინანტურ პოზიციაზე პოლიტიკური ძალაუფლების ცენტრში და დასრულდა იმით, რომ ამ პარტიას მოუწია მოლაპარაკებათა განახლება/პირობების განხილვა და საკუთარი ალიანსის სისტემისთვის ახალი ფორმის მიცემა, სოციალისტური პარტიისკენ (იტალ.: Partito Socialista Italiano, PSI) მოძრაობით. იგი დაიწყო ნეოლიბერალი ეკონომისტების იდეოლოგიური მეთაურობით და დასრულდა მაშინ, როდესაც იტალია აპირებდა წამოეწყო საჯარო სექტორის ერთ-ერთი უდიდესი ექსპანსია თავის ისტორიაში. იგი დაიწყო პროფკავშირებით, მათი ძალაუფლებისა და გავლენის ნულოვანი წერტილიდან და დასრულდა იმით, რომ პროფკავშირები მზად იყვნენ გამხდარიყვნენ იტალიური საზოგადოების ერთ-ერთი ცენტრალური ძალა. პროცესი დაიწყო სოციალისტი და კომუნისტი მემარცხენეების გაერთიანებით, მაგრამ მათი ხელისუფლებაში არ დაშვება დასრულდა მთავრობაში სოციალისტების ყოფნით, თუმცა მემარცხენეთა გაყოფით.

„ეკონომიკური სასწაულის“ წლებმა არ გადაჭრა იტალიის პრობლემები. რაც მან გააკეთა იყო ის, რომ მკვეთრად შეცვალა ქვეყანა, რათა აეძულებინა პოლიტიკური სისტემა, ხელახლა შექმნილიყო კონსენსუსის ახალ საფუძველზე. იმის გასაგებად, თუ როგორ გაკეთდა ეს და რა პრობლემების ახალი სპექტრი წარმოშვა მან, საჭირო იქნება შემდგარი ეკონომიკური განვითარების ტიპისა და მისი ფუნდამენტური მახასიათებლების/თავისებურებების განხილვა.

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ამ პერიოდის ძირითადი თავისებურებები, კერძოდ, მანუფაქტურული (წარმოების/დამუშავებითი მრეწველობის) სექტორის ზრდა, ქვეყნის ინტეგრაცია საერთაშორისო ეკონომიკაში და სწრაფი ურბანიზაციის განვითარება იყო ყველა ინდუსტრიული ქვეყნის ზოგადი მახასიათებელი. იტალიამ, ფაქტობრივად, მონაწილეობა მიიღო ომისშემდგომ ექსპანსიაში, რომელიც დაიწყო კორეის ომით და

დასრულდა XX საუკუნის 60-იანი წლების პირველ ნახევარში. იტალიისთვის დამახასიათებელი იყო დუალურობის განგრძობადობა და მისი კიდევ ერთი ამგვარი გამოვლინება – მოხმარების ფორმათა ღრმა დისტორცია. კერძო მოხმარების მასიური განვითარება (მაგ. საყოფაცხოვრებო საქონელი) არ იყო თანხვედრაში კოლექტიური მოხმარების საქონლისა და მომსახურების ანალოგიურ ზრდასთან, როგორიცაა განათლება, ბინათმშენებლობა/ბინით უზრუნველყოფა, ტრანსპორტი და ჯანდაცვა.

რა თქმა უნდა, საინტერესო იქნებოდა იმის გაგება, თუ რა სახის პოლიტიკას შეეძლო ხელშეწყობა ინდუსტრიული ზრდისთვის, საერთაშორისო ინტეგრაციისა და ურბანიზაციისთვის, ინდუსტრიული და ტერიტორიული დუალიზმის გაძლიერების გარეშე. იმ დროს არც ერთმა პოლიტიკურმა ძალამ არ წარმოადგინა კონკრეტული ეკონომიკური პროგრამა, რომელიც იქნებოდა გაბატონებული მოდელის ავთენტური ალტერნატივა. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ეს პროგრამა არ შეიძლებოდა არსებულიყო, ანდა იმას, რომ ეკონომიკური ზრდის ის ფორმა, რომელიც იტალიამ გამოიარა, ისტორიულად იყო რატომღაც გარდაუვალი. მრავლისმეტყველია თუნდაც ის ფაქტი, რომ არ იყო განსაზღვრული და წარმოდგენილი არავითარი პოლიტიკური კურსი, რომელიც შეეცდებოდა სახელისუფლო პოლიტიკის ამა თუ იმ ასპექტის შეცვლას.

თუ ჩვენ იტალიის ეკონომიკურ განვითარებას გავაანალიზებთ ეკონომიკური გადაწყვეტილებების პოლიტიკისგან განცალკევებულად, შევძლებთ ავაგოთ ალტერნატიული სცენარი იმისა, რითაც შეიძლებოდა განვითარებულიყო იტალიის ეკონომიკა. მაგრამ ეკონომიკური გადაწყვეტილებები არასოდეს მიიღება პოლიტიკური ფაქტორებისგან იზოლირებულად. არა მხოლოდ იტალიის მდგომარეობამ აშშ-ს გავლენის სფეროში „აიძულა" იტალიის ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაცია. იტალიის გადაწყვეტილება ასევე დეტერმინირებული იქნა სპეციფიკური გეოგრაფიული მდებარეობით, რაც ამცირებდა წვდომას საექსპორტო ბაზრებზე როგორც ხმელთაშუა ზღვის აუზში, ისე დასავლეთ ევროპაში. ამასთან აქ ისევ ჩაერია პოლიტიკური ფაქტორები: იტალიას არ შეეძლო შუა/ახლო აღმოსავლეთის ბაზრებზე შესვლის იმედი ჰქონოდა, რაც მაშინ, ნებისმიერ შემთხვევაში მაინც, ვერ უზრუნველყოფდა ადგილს გაფართოებისთვის. გარდა ამისა, მისი ჩრდილოეთზე ორიენტირებული ინდუსტრიები (სამრეწველო დარგები) ბუნებრივ გასასვლელად ყოველთვის განიხილავდნენ ჩრდილოეთ ევროპის სექტორს. მისი ისტორია დაკავშირებული იყო დასავლური კაპიტალიზმის განვითარებასთან. იტალიაში ძლიერი მემარცხენეობის არსებობა ართულებდა ძალისხმევას ცხოვრების სტანდარტის მუდმივი შეკუმშვის კუთხით. დაბოლოს, იტალიის ეკონომიკის ევროპეიზაცია (როგორც ფაქტორი, რაც იტალიის პოლიტიკური საიმედოობის გარანტი გახდებოდა დასავლეთის ბანაკში) განიხილებოდა ალსიდე დე გასპერის (Alcide De Gasperi) მიერ, რომელიც იყო პრემიერ მინისტრი 1954 წლამდე და რომელიც რობერ შუმანთან (Robert Schuman) და კონრად ადენაუერთან (Konrad Adenauer) ერთად ზოგადად მიიჩნევა ევროპული ინტეგრაციის ერთ-ერთ მთავარ არქიტექტორად.

* * *

უნდა აღინიშნოს, რომ იტალია დასავლეთ გერმანიასთან და იაპონიასთან ერთად ინაწილებდა გარკვეულ უპირატესობებს, რითაც შეიძლება აიხსნას ის, თუ როგორ შეძლო ომში დამარცხებულმა სამივე ქვეყანამ ამ პერიოდისთვის ზრდის ტემპებით გადაესწრო ყველა დანარჩენისთვის: სამივე ქვეყანას ჰქონდა უზარმაზარი შრომითი რეზერვები. [1] იაპონიასა და იტალიაში ის წარმოდგენილი იყო სოფლად, დასავლეთ გერმანიის შემთხვევაში ის შედგებოდა, პირველ რიგში, აღმოსავლეთ გერმანიის

მუშებისგან, შემდეგ კი უცხოური სამუშაო ძალისგან. სამივე ქვეყანამ შეძლო საკუთარი პროფკავშირული მოძრაობების ჩახშობა ან მართვა. იტალიის შემთხვევაში ეს რეპრესია განხორციელდა პროფკავშირული მოძრაობის პოლიტიკურ და რელიგიურ ხაზებად დაყოფით, ანტიკომუნიზმის იარაღად გამოყენებით საწარმოო-შრომით ურთიერთობებში (მაგ.,პროფკავშირების კომუნისტი ხელმძღვანელების/მოღვაწეებისა და წევრების/აქტივისტების დათხოვნა-გათავისუფლებები ან მათი გადაყვანები ყველაზე მოთხოვნად სამუშაოებსა თუ საწარმოების/ქარხანა-ფაბრიკების დახურულ მონაკვეთებზე) და შიდა მიგრაციის, როგორც დაბალი შრომითი ანაზღაურების ხელშემწყობი მექანიზმის გამოყენებით.

იტალიის განვითარების პერიოდი შეიძლება ორად დაიყოს: პირველ პერიოდი (1950-1958 წწ.), მაღალი ზრდის ტემპით გამოირჩევა. ფაზა, რომელიც გრძელდება 1950 წლიდან 1957 წლამდე, არის ეკონომიკური გაფართოებისთვის მზადების ეტაპი, და მეორე – 1958–63 წლები, ყველაზე სწრაფი ეკონომიკური ზრდის პერიოდი. 1958-59 წლამდე, იტალიის ეკონომიკა მიჰყვება ამერიკულ ციკლს: როდესაც აშშ-ს ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპი იზრდება (1955, 1959 წწ.), იტალიის ზრდის ტემპი მიჰყვება ამავე ტენდენციას (ისევე, როგორც იაპონიის, დასავლეთ გერმანიისა და დასავლეთ ევროპის ტემპი); როდესაც აშშ-ის ტემპი ეცემა, იგივე ემართება ყველა დანარჩენს. 1958–59 წლების შემდეგ აღარ არსებობს კავშირი აშშ-სა და იტალიის ზრდის ტემპებს შორის: მაგალითად, 1959–1961 წლებში აშშ-ში ზრდის ტემპი ნელდება, მაგრამ იტალიაში ის ახალ პიკს აღწევს. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ არსებობს იტალიური ეკონომიკის ამერიკულისგან ემანსიპაციის ფენომენი ნაწილობრივ იმიტომ, რომ იტალიის სავაჭრო ურთიერთობები სხვა ქვეყნებთან ხდება შედარებით უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე ამერიკულ-იტალიური, ასევე ნაწილობრივ მოქმედებს შიდა ფაქტორები (მაგ., შრომის ხარჯები), რომლებიც გაცილებით წონადია [2].

ამ პერიოდიზაციის დადგენის შემდეგ, ჩვენ შეგვიძლია გადავიდეთ ე.წ. „ეკონომიკური სასწაულის" მიზეზებისა და მასში პოლიტიკური გადაწყვეტილებების წვლილის უფრო დეტალურ განხილვაზე.

ყველაზე ფართოდ გავრცელებული მოსაზრებაა ის, რომ იტალიის ეკონომიკური ზრდა მიღწეული იქნა საგარეო მოთხოვნის წყალობით. თანახმად ამისა, იტალიის განვითარება ძირითადად ექსპორტზე იყო ორიენტირებული. იტალიური საქონლის გაზრდილი კონკურენტუნარიანობა საერთაშორისო ბაზარზე მიღწეული იქნა იმის გამო, რომ იტალიელ მეწარმეებს გააჩნადათ უფრო დაბალი შრომის ხარჯები, ვიდრე მეწარმეებს სხვა ქვეყნებში, რაც ლირას დაბალი ღირებულებით იყო მხარდაჭერილი. იმ პერიოდში უცხოური მოთხოვნა ნამდვილად გაიზარდა და ეს განპირობებული იყო ამერიკის დახმარებით, ამერიკის ზრდის ტემპებით და მათი გავლენით საერთაშორისო მოთხოვნაზე, ასევე ტექნოლოგიურ პროგრესზე, ენერგომატარებლების დაბალ ფასზე (განსაკუთრებით ნავთობზე) და სამომხმარებლო საქონლის მასიური ბაზრის განვითარებაზე. ეს იყო ფაქტორები, რომლებიც, რა თქმა უნდა, საერთო იყო დასავლეთის ყველა ქვეყნისთვის. იტალია აღმოჩნდა ხელსაყრელ მდგომარეობაში, რადგან, მას შეეძლო გაეკონტროლებინა საკუთარი სახელფასო ფონდი [3].

ჩვენ უნდა განვიხილოთ იტალიის ეკონომიკური განვითარება, როგორც ექსპორტზე ორიენტირებულის ზოგადი ჰიპოთეზა. ამისთვის დავეყრდნობით ამ თეზისის ყველაზე უფრო მკაფიოდ არტიკულირებული წარმომადგენლის, ავგუსტო გრაციანის (Augusto Graziani) ნაშრომებს. [4] თუ ისეთ ქვეყანას, როგორიცაა იტალია, სურდა ყოფილიყო აქტიური საერთაშორისო ბაზარზე, მას უნდა ეწარმოებინა ის საქონელი, რომელიც მდიდარ ქვეყნებს სურდათ. ამისათვის მას მოუხდა პრაქტიკულად

ნულიდან განევითარებინა კონკურენციის შესაძლებლობები საერთაშორისო დონეზე მასობრივი მოხმარების საქონლის ანუ, მანქანების, მსუბუქი საყოფაცხოვრებო ნივთებისა და ნავთობ-ქიმიური პროდუქციის წარმოებაში. ამ ინდუსტრიების/დარგების ბაზარი განისაზღვრებოდა საერთაშორისო დონეზე. შიდა მოთხოვნა ვერ ითამაშებდა წამყვან როლს, რადგან ის დამოკიდებული იქნებოდა მაღალ ხელფასებზე, ხოლო ხელფასები იტალიაში დაბალი იყო. ამრიგად, იტალიას უნდა განევითარებინა მდიდარი ერის ეკონომიკური სტრუქტურა, ე.ი. ეწარმოებინა იგივე საქონელი, როგორიც მდიდარ ერს, მაგრამ მდიდარი ქვეყნის ცხოვრების სტანდარტის ფლობის გარეშე. ზუსტად ასე გამწვავდა იტალიის ეკონომიკის ინდუსტრიული დუალიზმი: გაიზარდა უფსკრული ექსპორტიორ ფირმებსა და ქვეყნის შიგნით ორიენტირებულ ფირმებს შორის. პროდუქტიულობა საექსპორტო სექტორში იყო მაღალი (რადგან ისინი უცხოური კონკურენციის წინაშე იყვნენ პასუხისმგებელნი), ხოლო შიდა სექტორში – დაბალი. კვების მრეწველობა არსებითად ორიენტირებული იყო ქვეყნის შიგნით, ტექსტილის ინდუსტრია თავდაპირველად ორიენტირებული იყო ქვეყნის შიგნით და მხოლოდ მოგვიანებით შეუერთდა საექსპორტო სექტორს, დანარჩენი ყველა ორიენტირებული იყო ექსპორტზე. იმის გამო, რომ საექსპორტო სექტორში მოგება უფრო მაღალი იყო, თვითდაფინანსება კი უფრო მარტივი, ე.ი., ამ სექტორში მომუშავე ფირმებს შეეძლოთ გაფართოება კრედიტებზე დიდი საჭიროებების გარეშე. ექსპორტიორ სექტორს სჭირდებოდა მაღალი პროდუქტიულობის შენარჩუნება, ამიტომ მისი ყველა ინვესტიცია მიმართული იყო კაპიტალ-ინტენსიური (კაპიტალტევადი) წარმოებისკენ და შესაბამისად, საკმარისი წვლილი არ შეჰქონდა დასაქმების ზრდაში. რაც შეეხება „ჩამორჩენილ" სექტორს, მან ნამდვილად შეუწყო ხელი უმუშევრობის დონის შემცირებას. ამას მოწმობს ის, რომ 1951–1963 წლებში დასაქმება გაიზარდა 100 პროცენტით საცალო ვაჭრობის სექტორში, 84 პროცენტით – სამშენებლო სექტორში, და მხოლოდ 40 პროცენტით – მანუფაქტურულ სექტორში.

აშკარაა, რომ გრაციანისეული ახსნა-განმარტება საშუალებას გვაძლევს ხელახლა გადავხედოთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ „ეკონომიკური სასწაულისთვის" სწორედ იტალიელი მუშების დაბალი ხელფასი წარმოადგენდა მთავარ იმპულსს. მართალია, იტალიაში ხელფასები უფრო დაბალი იყო, ვიდრე სხვა მრავალ საერთაშორისო კონკურენტ ქვეყანაში, მაგრამ ის არ იყო ერთნაირად დაბალი. მზარდ სექტორში ხელფასები უფრო მაღალი იყო, ვიდრე ჩამორჩენილ სექტორში, რაც დუალიზმის კიდევ ერთი ნიმუში იყო, თუმცა გრაციანი მიუთითებს კიდევ ერთ საინტერესო მახასიათებელზე: მზარდი დუალიზმი ფასების სტრუქტურაში იწვევს დისტორციას მოხმარებაში. თუ განვიხილავთ ფასების მთლიანი დონის შიდა სტრუქტურას, აღმოვაჩენთ, რომ „ჩამორჩენილ" სექტორში წარმოებული საქონლის ფასები ზრდის უფრო სწრაფი ტენდენციით ხასიათდება, ვიდრე საექსპორტო სექტორში წარმოებული საქონლის შიდა ფასები. ეს არსებითად გამოწვეულია პროდუქტიულობისა და ეფექტურობის განსხვავებით. მაგრამ როგორია ამ ფასების დუალიზმის შედეგები? გრაციანი აღნიშნავს, რომ ყველაზე უშუალო შედეგი იყო ის, რომ ზოგიერთი ძირითადი საქონელი (როგორიცაა, მაგ., ხორცი) შედარებით უფრო ძვირდებოდა, ვიდრე არასაბაზისო საქონელი (როგორიცაა, მაგ., ტელევიზორი). ამრიგად, გაიზარდა შიდა მოთხოვნა დინამიკურ სექტორში წარმოებულ საქონელზე. ეს ხელს უწყობს (იმ) პარადოქსის ახსნას, რომლის გაგებაც ბევრ ვიზიტორს უჭირს იტალიაში: საშუალო იტალიელს ჰქონდა საკვები, რომელიც უფრო ღარიბული იყო, ვიდრე სხვა ევროპულ ქვეყანათა მუშების უმეტესობის, მაგრამ ჰქონდა იგივე სახის საყოფაცხოვრებო საქონელი: ავტომობილი, ტრანზისტორული რადიომიმღები, მტვერსასრუტი,

ტელევიზორი და ა.შ. ფასების ეს დისტორცია ხელფასების დისტორციასთან ერთად ნიშნავდა იმას, რომ იტალიელი მუშები ითხოვდნენ იმავე საქონელს, რასაც ითხოვდნენ მუშები სხვა ქვეყნებში, ანუ დინამიკურ სექტორში წარმოებულ საქონელს.

ეს თეზისი საკმაოდ კარგად ილუსტრირებს იტალიელი ხალხის რელატიურ ინტეგრაციას მატერიალური ცხოვრების ხარისხში, რომელიც იყო დასავლეთში და ვისთვისაც დამკვიდრებულ პრაქტიკად (ჩამოყალიბებულ მოდელად/დადგენილ წესად) იქცა კერძო მოხმარების ამერიკული ნიმუში. ამის შედეგები ტერიორიული დუალიზმისთვის, რომელიც აწუხებდა იტალიას, შეიძლება მყისიერად შეფასდეს: ჩრდილოეთი თავისი ინდუსტრიებით/დარგებით, მისი მასობრივი მოხმარებითა და მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრირებული ეფექტური ექსპორტის სექტორებით, განვითარების ერთ პოლუსს წარმოადგენდა; სხვაგვარი იყო სამხრეთი, რომელიც ამარაგებდა ჩრდილოეთს სამუშაო ძალით და დამოკიდებული იყო დაგროვების არა კერძო (არაპიროვნულ), ანუ სახელმწიფო ფორმებზე, რათა მიეღწია ცხოვრების მსგავსი სტანდარტისთვის. გრაციანის მიერ მოწოდებული ახსნა-განმარტებების მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი უბრალოდ ტექნიკური არ არის: ისინი გვთავაზობს ანალიზის სტრუქტურას, რომელთა გამოყენებაც შეიძლება „წმინდა" ეკონომიკურ ფაქტორებსა და სოციალურ და პოლიტიკურ ფაქტორებს შორის კავშირის დასამყარებლად. თუმცა გრაციანის ექსპორტზე ორიენტირებული თეზისი, მიუხედავად მისი უდავო მიმზიდველობისა, უნდა შეიცვალოს მრავალი მიზეზის გამო.

უპირველეს ყოვლისა, როგორც დავინახავთ, 1950–57 წლების პერიოდისთვის ექსპორტზე ორიენტირებული თეზისი ვერ იქნება მხარდაჭერილი და შენარჩუნებული. იტალიის ეკონომიკის საერთაშორისო სისტემაში ინტეგრაციას გარკვეული დრო დასჭირდა: ჯერ კიდევ არსებობდა პროტექციონისტული ტარიფები მთელ რიგ საქონელზე და ეს ხელს უწყობდა საექსპორტო ინდუსტრიების/დარგების განვითარებას მაშინ, როდესაც იმპორტის წინააღმდეგ იყო (გაცილებით) დაბალი ბარიერები, რომელიც კონკურენციას უწევდა „ჩამორჩენილ" სექტორს. 1957 წლის შემდეგ იტალიის ევროპის ეკონომიკურ თანამეგობრობაში (ინგლ.: The European Economic Community, EEC) შესვლით, უცხოური (საგარეო) მოთხოვნა იძენს უმთავრეს მნიშვნელობას, მაგრამ მანამდე მთავარ როლს თამაშობდა შიდა მოთხოვნა. საერთაშორისო მოთხოვნის რეალურბუმი ხორციელდება მხოლოდ 1955 წლის შემდეგ და გარკვეული დროა საჭირო იქამდე, ვიდრე ომისშემდგომი ინვესტიციები ნამდვილად პროდუქტიული გახდება. ასევე გარკვეული დრო გაივლის იქამდე, ვიდრე სუსტ მშრომელთა მოძრაობას ეფექტი ექნება ხელფასების ფარდობით დონეზე, ეფექტი, რაც ძლიერდებოდა პროდუქტიულობის მუდმივი ზრდით. მოსაზრება, რომ ექსპორტი იყო „სასწაულის" მთავარი მიზეზი, სამართლიანია მხოლოდ 1957 წლის შემდგომ პერიოდისთვის და არა 1950–57 წლებისთვის [5]. 1958 წელს იტალიური ექსპორტის ღირებულება თოთხმეტი საუკეთესო ინდუსტრიული ქვეყნის ექსპორტის მთლიანი ღირებულების 4,7 პროცენტს შეადგენდა, მაგრამ 1963 წლისთვის ამ მაჩვენებელმა 7,3 პროცენტს მიაღწია **(იხ. [3], გვ. 407).** გარდა ამისა, ექსპორტზე ორიენტირებული თეზისი ასევე მნიშვნელოვნად შესუსტებულია იმ ფაქტით, რომ იტალიის საგადამხდელო ბალანსი მიმდინარე ანგარიშით (ე.ი., საქონელი და მომსახურება) დააფიქსირებდა დიდ დეფიციტს 1953–57 წლების განმავლობაში, რომ არ ყოფილიყო ორი ურთიერთდაკავშირებული პუნქტი, რომლებიც არ უკავშირდებოდა იტალიური ფირმების საექსპორტო შესაძლებლობებს: შემოსავალი ტურიზმიდან და შემოსავალი იმ ფულიდან, რომელსაც საზღვარგარეთ მომუშავე იტალიელები აგზავნიდნენ სამშობლოში. მიუხედავად ამისა, 1953-57 წლებში იტალია განიცდიდა 85 მილიონ

დოლარზე მეტ საშუალო წლიურ დეფიციტს, მაგრამ ეს იქნებოდა 373 მილიონი დოლარის წლიური დეფიციტი, რომ არა უცხოელი ტურისტები და იტალიელი ემიგრანტები. 1958-63 წლებში, საშუალო წლიური პროფიციტი $ 258 მილიონს შეადგენდა, მაგრამ ეს იქნებოდა საშუალოდ $ 565 მილიონის დეფიციტი, ტურისტებისა და ემიგრანტების გარეშე **(იხ. [2], გვ. 202).** ამგვარად, შეიძლება დავინახოთ, რომ იტალიური მრეწველობის მნიშვნელოვანი ზრდის მიუხედავად, ეკონომიკა მთლიანობაში მნიშვნელოვან სარგებელს იღებდა ორი „ინდუსტრიიდან"/„დარგიდან"– ტურიზმიდან და შრომის/სამუშაო ძალის ექსპორტიდან, რაც უფრო მეტად დამახასიათებელია დაბალგანვითრებული ქვეყნისთვის, ვიდრე თანამედროვე, განვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნისთვის. ამ შენიშვნების მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი ილუსტრირებს იტალიის განვითარების ერთ-ერთ მთავარ თავისებურებას: მნიშვნელოვანწილად ის ეფუძნებოდა ქვეყნის სუსტად განვითარებულ მახასიათებლებს. ეს მახასიათებლები არ წარმოადგენდა დაბრკოლებას განვითარებისთვის, არამედ, პირიქით, იყო იტალიის ეკონომიკური ზრდის პირობების ნაწილი (იმ სახით), როგორც ეს სინამდვილეში მოხდა.

ბევრად უფრო „განუვითარებლობის"/„ჩამორჩენილობის" მახასიათებელი, რომელიც ემსახურებოდა განვითარების საჭიროებას, იყო იტალიაში არსებული ხელფასების დაბალი დონე. ხელფასების ეს დაბალი დონე ნაწილობრივ განპირობებული იყო 1950-იან წლებში არსებული ფართომასშტაბიანი უმუშევრობით, თავისუფალი მუშახელის სასოფლო-სამეურნეო სარეზერვო არმიით, და შესაბამისად, პროფკავშირული მოძ რაობის სისუსტით. ამ სიტუაციას იგივე ეფექტი ჰქონდა, რაც ექნებოდა „შემოსავლების პოლიტიკას". სინამდვილეში, მხოლოდ XX საუკუნის 60-იან წლებში, როდესაც ხელფასმა იტალიაში მიაღწია ევროპულ დონეს, იტალიელმა გადაწყვეტილების მიმღებებმა დაიწყეს მსჯელობა საშემოსავლო პოლიტიკის დანერგვის/შემოღების შესაძლებლობის შესახებ. ამრიგად, ხელფასების დონეზე ჩარევის შემდგომი მცდელობა 60-იან წლებში არ არის განპირობებული ინტერვენციონიზმის პრინციპებზე უეცარი კონვერსიით, არამედ (უფრო) იმ ფაქტით, რომ არსებული „შემოსავლების/საშემოსავლო პოლიტიკა" განისაზღვრებოდა ირიბი ფაქტორებით. რეალური ხელფასები რჩებოდა სტაგნატი 1950-1954 წლებში და 1956-1961 წლებში. უმუშევრობა, რომელიც 1950 წელს იყო 7.8 პროცენტი, 1960 წლისთვის შემცირდა მხოლოდ 7.3 პროცენტამდე მაშინ, როდესაც დანარჩენ ევროპაში საშუალო უმუშევრობა მხოლოდ 1.9 პროცენტს შეადგენდა და ეს 1.7 მილიონი იტალიელის ემიგრაციის მიუხედავად **(იხ. [3], გვ. 407).** რა თქმა უნდა, დაბალი ხელფასები თავისთავად არ ხსნის იტალიური ექსპორტის კონკურენტუნარიანობას, რომ აღარაფერი ვთქვათ იტალიის ეკონომიკურ ზრდაზე. ეს ასე რომ ყოფილიყო, ჩვენ ვერ შევძლებდით აგვეხსნა, რატომ ვერ მიჰყვებიან იტალიის მაგალითს დაბალგანვითარებული ქვეყნები, რომლებსაც აშკარად შეეძლოთ დაყრდნობოდნენ იაფ მუშახელს. იტალიასა და ზოგადად, დაბალგანვითარებელ ქვეყნებს შორის მრავალი განსხვავებიდან ერთ-ერთ ყველაზე არსებითს შრომის სფეროში წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ სამხრეთ იტალიელი გლეხის ზოგადი კულტურული დონე, როგორი დაბალიც არ უნდა ჩანდეს ზოგიერთისთვის, უკვე სტრუქტურირებულია ეთიკითა და ტექნოლოგიური სამყაროს „მენტალიტეტით" („აზროვნების უნარით"). სწორედ ამ „კულტურულმა" ასპექტმა გახადა შესაძლებელი რამდენიმე კვირაში სამხრეთელი გლეხის ტრანსფორმაცია მაღალპროდუქტიულ, საამწყობო კონვეირის (საამწყობო ხაზის) პროლეტარად, მაშინ როცა ასეთი ტრანსფორმაცია, მსგავს დროით სივრცეში წარმოუდგენელია დაბალგანვითარებული ქვეყნების უმრავლესობაში **[6].** ეს კულტურული ადაპტაცია ასევე ნიშნავს, რომ კავშირი

ქალაქებსა და სოფლებს შორის არ არის დარღვეული, რაც ხშირად ხდება დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში.

დაბალი ხელფასის ეკონომიკა დიდწილად განპირობებული იყო იაფი მუშახელის მიწოდების არსებობით სამხრეთში, მაგრამ ამ მიწოდებას არ ჰქონია „ბუნებრივი“ მიზეზები; ის პოლიტიკურად იყო შეპირობებული. ამ პოლიტიკური ინტერვენციის ერთ-ერთ მახასიათებელს წარმოადგენდა 1950 წლის აგრარული რეფორმა, რომელიც გამოწვეული იყო XX საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს აგრარული აჯანყებით. აგრარული რეფორმა გამოცხადდა 1950 წელს, როდესაც მთავრობამ გადაწყვიტა კალაბრიაში (Calabria) 40.000 ჰექტარი მიწის დისტრიბუცია. მოგვიანებით სხვა კანონმა გადაანაწილა მიწა ყველა ლატიფუნდიის რაიონში და კიდევ ერთმა კანონმა შექმნა ფონდი სამხრეთის აღორძინებისთვის, სახელწოდებით Cassa per il Mezzogiorno. აგრარული რეფორმა შესაძლებელია მრავალი თვალსაზრისით იქნეს გაკრიტიკებული: მისი გამოყენება ნაწილობრივი იყო, რადგან ის მოიცავდა ლატიფუნდიების რაიონებში მხოლოდ დაუმუშავებელ მიწებს. სამართლიანობისთვის აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ ექსპროპრირებულებს მაღალი კომპენსაცია გადაუხადეს. როგორც პ. ა. ალუმი (P. A. Allum) წერდა: „... ეს იყო პოლიტიკური ოპერაცია აგროქალაქების სოფლის პროლეტარიატის ნაწილის გლეხ მესაკუთრეებად გადაქცევის მიზნით [და იმ მოლოდინით], რომ ის მათ აქცევდა status quo (სტატუს კვოს) დამცველებად. ამავდროულად, მას უნდა უზრუნველეყო მათი კონტროლის მექანიზმები; მიწის სააგენტოებს [ე.ი. Cassa, DS] უნდა განეხორციელებინა ახალი სახის პატრონაჟი“**[7]**.

Cassa-მ არ განავითარა სამხრეთი. სინამდვილეში ის ამას არ ითვალისწინებდა. რაც მან გააკეთა იყო ის, რომ 50-იან წლებში მოამზადა პოტენციური შრომითი რეზერვი მისი ინტერვენციის უფლებამოსილების გამოყენებით, უმთავრესად იმის სასარგებლოდ, რომ მან განსაზღვრა (გამოყო/გამოარჩია) „სიცოცხლისუნარიანი“ მეურნეობები/ფერმები. მან გააფართოვა ბაზარი ჩრდილოეთის ინდუსტრიისთვის სამხრეთის შემოსავლების გაზრდით, საზოგადოებრივი სამუშაოების პროგრამის მეშვეობით დააფუძნა ახალი კლიენტურული სისტემა მთავრობის წამყვანი პარტიისთვის, DC-სთვის**(იხ. [2], გვ. 236)**. პირველ ხუთ წელიწადში (1950-55) *Cassa*-მ შექმნა ინფრასტრუქტურა სოფლის მეურნეობის სასარგებლოდ (მაგ., მიწის მელიორაციის პროექტები, სუბსიდიები აგრარული რეფორმისთვის). შემდგომმა ხუთმა წელმა გზა გაუხსნა პოლიტიკის ცვლილებას, რამაც გამოიწვია სამხრეთის ინდუსტრიალიზაციის მცდელობა (60-იან წლებში) **(იხ. [2], გვ. 238)**. ასე რომ, მთელი 50-იანი წლების განმავლობაში სამხრეთი არ მიიჩნეოდა ინდუსტრიალიზაციის არეალად (ადგილი/მხარე).

სამხრეთის არაინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკური მიზეზები დამოკიდებული იყო იმ ვარაუდზე/დაშვებაზე, რომ მიწის მესაკუთრე გლეხები უფრო კონსერვატორები იყვნენ, ვიდრე პროლეტარები. ამიტომ საჭირო იყო მათი მიწაზე დამაგრება და ქარხნებს მიღმა ყოფნა. თუმცა ასეთი შეხედულება გარკვეულ ზღვრამდე მიყვანის შემთხვევაში, დამღუპველი აღმოჩნდებოდა ჩრდილოეთის ინდუსტრიისთვის, რომელიც იძულებული გახდებოდა სუბსიდირება გაეწია არაეფექტური სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობისთვის და რომელიც მოკლებული იქნებოდა პოტენციურ სამუშაო ძალას.

მთავრობას უნდა შეესრულებინა დელიკატური დაბალანსების აქტი: ბოლოს და ბოლოს, აგრარული რეფორმა ხომ ჩაფიქრებული იყო, როგორც კონსენსუსის მიღწევის ოპერაცია. ამგვარად, მთავრობა იცავდა მხოლოდ მანამდე არსებულ კაპიტალისტურ მეურნეობებს/ფერმებს და ექსპროპრირებული მემამულეებისა და მეწარმე ფერმერების

მიერ შექმნილ მეურნეობებს/ფერმებს. ღარიბმა გლეხობამ, დარჩენილმა ძალიან მცირე მიწის ნაკვეთზე, ხელი შეუწყო იტალიის ეკონომიკის აღმავლობას 1958-63 წლებში მასიური შიდა მიგრაციით. ამგვარად, სამთავრობო პოლიტიკა იცავდა სამხრეთის მოსახლეობის ნაწილს და მეტ-ნაკლებად აიძულა დანარჩენები, ეცხოვრათ უმიწოდ. საზოგადოებრივი სამუშაოების პროგრამების სტრატეგია, რომელიც იყო *Cassa*-ს და სხვა სახელმწიფო უწყებების ხელში, მიზნად ისახავდა ინფრასტრუქტურის კონსოლიდაციას, სოფლის მეურნეობის სექტორის გაძლიერებასა და ტურიზმის განვითარებას. ეს იყო ეკონომიკური საფუძველი ინტერესთა ახალი კოალიციისთვის სამხრეთში. სახელმწიფოს ჩარევა შეიძლება მიღებული ყოფილიყო ჩრდილოეთის მიერ, რამდენადაც მან განავითარა ბაზარი სამხრეთში ჩრდილოეთის პროდუქციისთვის, სამხრეთის ინდუსტრიის კონკურენტუნარიანობის გაზრდის გარეშე. მან სამხრეთის ინტერესების (დამცველთა) კეთილგანწყობა მოიპოვა, რადგან ხელი შეუწყო სამშენებლო ინდუსტრიის გაფართოებას და მცირე გლეხური მეურნეობების ფართო ქსელის განვითარებას.

როდესაც მოხდა დიდი შიდა მიგრაცია, უნდა შემცირებულიყო ფართო საზოგადოებრივი სამუშაოების პროგრამა, რომელიც განხორციელდა მოსახლეობის რიცხოვნების წინა დონის საფუძველზე. გარდა ამისა, მოსახლეობა, რომელიც არ ემიგრირდა ჩრდილოეთში, გადასახლდა ზღვის სანაპირო ზოლზე, რადგან იქ მეტი სამუშაო იყო, იქნებოდა ეს ტურისტულ სექტორში, საცალო ვაჭრობის სექტორსა თუ მცირე წარმოების სექტორში. ამრიგად, სახელმწიფოს მთავარი ამოცანა მდგომარეობდა კერძო ინდუსტრიისთვის ინფრასტრუქტურის შექმნაში. ის ჯერ არ მოქმედებდა სამხრეთში როგორც მეწარმე, მაგრამ ხელს უწყობდა მრავალი მცირე ფირმის განვითარებას. 1961 წელს სამხრეთის ინდუსტრიებში დასაქმებულთა 60 პროცენტი მუშაობდა ფირმებში, სადაც ათზე ნაკლები ადამიანი იყო დასაქმებული.

ამგვარად, სამხრეთში გაზრდილი მცირე საწარმოთა ეს ქსელი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სახელმწიფო ხარჯების სისტემასთან და, შესაბამისად, ვალში იყო ადგილობრივი და ეროვნული პოლიტიკური ინტერესების წინაშე. სამხრეთში მთავრობის მოქმედება ჩრდილოეთს უფრო მეტად დაეხმარა, ვიდრე თავად სამხრეთს. ინფრასტრუქტურაზე დახარჯული თანხები, მაგ., საავტომობილო გზები, დაეხმარა ჩრდილოეთის მრეწველობას/ჩრდილოეთის სამრეწველო დარგებს როგორც უშუალოდ, ისევე იმგვარად, რომ ამან ბიძგი მისცა მოთხოვნას წარმოებულ პროდუქციაზე (მაგ. ავტომობილებზე). გარდა ამისა, სამხრეთის მუშახელის შემოსვლა-ჩართვამ საჯარო სამუშაოების სისტემაში, სამშენებლო ინდუსტრიებში დასაქმების არასტაბილური ბუნების გამო, სამხრეთის სამუშაო ძალა მარგინალიზებულ და მოწყვლად მდგომარეობაში ჩააყენა. ისინი, ვინც ტოვებდნენ საკუთარ მიწა-წყალს *Cassa-ს* ერთ-ერთ პროექტში მუშაობის გამო, ვერ ბრუნდებოდნენ უკან, როდესაც პროექტები სრულდებოდა: მათ უნდა ემოძრავათ უფრო ჩრდილოეთით. საბოლოოდ, სახელმწიფო ხარჯების პროგრამამ ხელი შეუწყო ჩრდილოეთის მრეწველობის პროდუქციაზე შიდა მოთხოვნის შენარჩუნებას [**8**].

ამრიგად, სამხრეთში სახელმწიფოს ჩარევის ეს ფორმა, ისევე როგორც წინა 100 წლის განმავლობაში, ექვემდებარებოდა მმართველი ინდუსტრიულ-ეკონომიკური ჯგუფების ინტერესებს. როგორც აგრარულმა რეფორმამ ისე *Cassa-ს* საჯარო სამუშაოების პროგრამამ ხელი შეუწყო ლატიფუნდიის სისტემის დასრულებას, მცირე მასშტაბის გლეხობის დაბადებას და, შესაბამისად, სოფლის დატოვების ახალ შესაძლებლობებს [**9**].

სახელმწიფოს ჩარევის ერთობლივი შედეგები მიუთითებდა სოფლის მეურნეობის წარმოების მნიშვნელობის მუდმივ კლებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ 1951-1967 წლების პერიოდისთვის სოფლის მეურნეობაში პროდუქტიულობა 44 პროცენტით გაიზარდა, მისი წილი ეროვნული შემოსავლში მუდმივად მცირდებოდა: 1951 წელს – 20-21 პროცენტამდე, 1967 წელს – 13-14 პროცენტამდე. ამ კლებას თან ახლდა სოფლის მეურნეობის მუშაკთა უპრეცედენტო ემიგრაცია: 25 მილიონი 1951-1967 წლებში. 1963 წლისთვის იტალია თვითკმარი იყო მხოლოდ სამი ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტით: ბრინჯი, ხილ-ბოსტნეული, და ღვინო. იგი აწარმოებდა ნაკლებ მარცვლეულს, ვიდრე საფრანგეთი და დასავლეთ გერმანია, ისევე როგორც ნაკლებ ხორცს, რძესა და შაქარს [10]. ამგვარად, სოფლის მეურნეობის შესუსტება და მისი ღირებულება საგადასახდელო ბალანსის თვალსაზრისით იყო მთავრობის დაბალი სახელფასო პოლიტიკის ანალოგი.

სახელმწიფოს როლი დაბალი ხელფასის სისტემის განსაზღვრაში საშუალებას აძლევდა იტალიელ მეწარმეებს ესარგებლათ კონკურენტული უპირატესობით მათ უცხოელ კონკურენტებთან მიმართებით. მიუხედავად ამისა, დაბალი ხელფასები არ წარმოადგენდა ექსპორტის ზრდის ერთადერთ ელემენტს. ეს არ იყო იტალიის ეკონომიკური განვითარების ერთადერთი მიზეზი.

სხვა მიზეზების დადგენა შესაძლებელია ეროვნული შემოსავლების სტატისტიკური მონაცემების დეზაგრეგაციით **(იხ. [5], გვ. 104).** რიცხვები აჩვენებს, რომ 1951-1961 წლებში ეროვნული შემოსავალი გაიზარდა 78.3 პროცენტით, ხოლო მოხმარება –მხოლოდ 59.8 პროცენტით. ამდენად, მოხმარების ზრდით არ შეიძლება აიხსნას ეროვნული შემოსავლის ზრდა. უნდა იყოს სხვა ფაქტორები, კერძოდ, სახელმწიფო ხარჯები, ექსპორტი და ერთობლივი ინვესტიციები. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ექსპორტმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მხოლოდ 1957-58 წლების შემდეგ. რაც შეეხება ინვესტიციებს, რომლებიც მნიშვნელოვნად გაიზარდა (138.6%) 1951-1961 წლებში, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ კერძო, მოგებაზე ორიენტირებული ინვესტიციები გამოწვეულია მოთხოვნის ზრდით ან, სულ მცირე, მოთხოვნის მოსალოდნელი ზრდით. ეს ნიშნავს, რომ ისინი არ შეიძლება იყოს კლასიფიცირებული, როგორც ზრდის ძირითადი მიზეზი, არამედ, როგორც ეროვნული შემოსავლის ზრდის შედეგი.

მაშ, რამ გამოიწვია მოთხოვნის ზრდა? გარდა საგარეო მოთხოვნისა (რაც იწვევს ექსპორტის წარმოქმნას) შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ სახელმწიფო ხარჯები და სახელმწიფო ინვესტიციები და, რამდენადაც სახელმწიფო ხარჯები არ გაზრდილა ეროვნულ შემოსავალზე უფრო მეტად (ანუ სახელმწიფო ხარჯები განათლებაზე, ჯანდაცვაზე, შეიარაღებულ ძალებზე, პოლიციასა და ა.შ.), ცენტრალური როლი უნდა ეთამაშა სახელმწიფო ფიქსირებულ ინვესტიციებს, მაგ., სოფლის მეურნეობაში, ბინათმშენებლობასა და ტრანსპორტში ინვესტიციების ზრდის ტემპი იყო განსაცვიფრებელი – 184 პროცენტი.

დასკვნა

ამრიგად, ეკონომიკური სასწაული დიდწილად განპირობებული იყო სახელმწიფოს აქტივობით და არა კერძო მეწარმეებთან კონკურენციით, როგორც მათი ზრდის მთავარი ელემენტით. ნეოლიბერალური აზროვნების გავლენა ჯერ კიდევ შეინიშნებოდა ეკონომიკის მონეტარულ/ფულად-საკრედიტო მენეჯმენტსა და იტალიის ბანკში, მაგრამ არსებითად პოლიტიკური მიზეზების გამო, DC-ს არ შეეძლო მოქცეულიყო ტრადიციული, ეკონომიკაში არჩაურევლობის, ანუ laissez-faire

პოლიტიკური პარტიის მსგავსად. მას უნდა გამოეყენებინა, თუმცა უხალისოდ, მაკროეკონომიკური ინტერვენციის კეინზიანური პოლიტიკა. თავის მხრივ, ეს არ იყო დეტერმინირებული რაიმე ვალდებულებით/ერთგულებით კონკრეტული ეკონომიკური სკოლის მიმართ, არამედ მყარი თანხმობის დამყარების აუცილებლობით არა მხოლოდ კერძო სექტორთან, არამედ მოსახლეობის დიდ ნაწილთან დაკავშირებითაც. ანტიკომუნიზმი და რელიგიური პიეტიზმი ვერ იქნებოდა ერთადერთი შემადუღაბებელი ხელისუფლების ახალი პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალაუფლების ბლოკისთვის, რომელსაც ქრისტიან-დემოკრატიული პარტია აყალიბებდა იტალიაში, რაც მდგომარეობდა სამუშაო ადგილების შექმნაში ყველა სოფელსა და ქალაქში. ამავდროულად, სახელმწიფო ინტერვენციას არ მოჰყოლია გეგმა ინდიკატური დაგეგმვის ფრანგული მოდელის მიხედვით. სახელმწიფო ერეოდა მასიურად, თუმცა გეგმის გარეშე. ინტერვენცია ჩაფიქრებული იყო, როგორც სოციალური კონტროლის/საზოგადოებრივი ზედამხედველობის ინსტრუმენტი, როგორც იტალიის კომუნისტური პარტიის (იტალ.: Il Partito Comunista Italiano, PCI) ზრდის პრევენციის საშუალება, როგორც DC-ის ელექტორალური ბაზის უზრუნველყოფისა და კერძო მეწარმეობის ზრდისთვის ხელსაყრელი პირობების უზრუნველყოფის საშუალება. ამ ახალი პოლიტიკური ძალაუფლების ბლოკის ჩამოყალიბებისას მნიშვნელოვანი იყო სახელმწიფოს ჩართულობა.

მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობდა რეალური გეგმა, დაგეგმვის კონცეფცია, როგორც ასეთი, პროგრესირებდა. ჯერ კიდევ XX ს. 50-იანი წლების დასაწყისში აღიარეს, რომ იტალიური სისტემის სპონტანური ევოლუცია ვერ გადაჭრიდა დუალიზმს ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის. სწორედ ამ კონტექსტში შეძლო DC-ის მემარცხენე ფრთამ 1954 წელს მოემზადებინა ვანონის გეგმა (იტალ.:Il Piano Vanoni; ფინანსთა და ბიუჯეტის მინისტრი ეციო ვანონი/Ezio Vanoni, რომლის ეგიდითაც მომზადდა გეგმა). გეგმის ნაცვლად, ეს იყო დოკუმენტი, რომელიც ადგენდა სამ მთავარ მიზანს მომდევნო ათი წლისთვის [11]:

1. ოთხი მილიონი ახალი სამუშაო ადგილის შექმნა არასასოფლო-სამეურნეო სექტორში;
2. ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის შემოსავლებში სხვაობის შემცირება, თუ არა აშკარა აღმოფხვრა;
3. წონასწორობა საგადამხდელო ბალანსში.

ამ მიზნების მისაღწევად, ეკონომიკა წელიწადში მინიმუმ 5 პროცენტით უნდა გაზრდილიყო. ფაქტობრივად, ეკონომიკა გაიზარდა 5 პროცენტზე ოდნავ მეტი ტემპით და საგადამხდელო ბალანსი წონასწორობაში მოვიდა 1958 წლის შემდეგ, თუმცა არასასოფლო-სამეურნეო სექტორში დასაქმება გაიზარდა მხოლოდ 2,6 მილიონი ერთეულით და სხვაობა ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის კვლავინდებურად დიდი იყო: სამხრეთის შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე იყო 62.7 პროცენტი 1951 წელს და 62 პროცენტი 1963 წელს.

სახელმწიფოს ინტერვენციებმა Istituto per la Ricostruzione Industriale (IRI)-თა და Ente Nazionale Idrocarburi-ით (ENI; ნახშირწყალბადების სახელმწიფო კომპანია) და ყველა დამცავი ტარიფის გაუქმებამ 1957 წელს, რაც დამთავრდა იტალიის EEC-ში შესვლით, დამგეგმავებზე გაცილებით მეტი ეფექტი იქონია. ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის განსხვავების აღმოსაფხვრელად საჭირო იყო იმაზე მეტი, ვიდრე ვანონის გეგმის კეთილი განზრახვები: კერძოდ, სამხრეთის შემოსავლების ზრდის ტემპი ორჯერ მეტი უნდა ყოფილიყო ჩრდილოეთის შემოსავლების ზრდის ტემპზე (ანუ, 8%-ის 4%-თან თანაფარდობით). ამ მიზნის მისაღწევად, მთლიანი ინვესტიციის მოცულობა

ჩრილოეთთან შედარებით სამხრეთში ორჯერ უნდა გაზრდილიყო, რასაც მოჰყვებოდა სამხრეთის ყველაზე სწრაფი და ინტენსიური ინდუსტრიალიზაცია. მხოლოდ მიზანმართულ ეკონომიკას შეეძლო ამის მიღწევა 50-იანი წლების იტალიაში. ვანონის გეგმის ამბიციური მიზნების მიღწევა მხოლოდ განვითარების სხვა მოდელით იყო შესაძლებელი, მაგრამ ამას სულ სხვა პოლიტიკური სტრუქტურის არსებობა დასჭირდებოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Salvati, Michele (1973) ‘L’inflazione italiana nel contesto interbazionale’, *Quaderni Piacentini,*N. 50, Luglio.

2. D’Antonio, Mariano (1973) *Sviluppo e crisi del capitalismo italiano 1951-1972,* De Donato, Bari.p. 12-14.

3. Castronovo, Valerio (1975) *La storia Economica Storia d’italia*, vol. IV, parte I, Einaudi, Torino.

4. Graziani, Augusto et al. (1969) *Lo sviluppo di una economia aperta*, ESI, Napoli.; Kindlerberger , Charles (1964) *Economic Development*, McGraw-Hill, New York.; Stern R.M. (1967) *Foreign Trade and Economic Growth in Italy,* Praeger, New York.

5. Salvati, Michele (1977) ‘Il mercato del lavoro in Italia’ in AA.VV. *Lezioni di economia. Aspetti e problem dello sviluppo economico italiano e dell’attuale crisi internazionale*, Feltrinelli, Milano.p. 103.

6. De Cecco, Marcello (1971) ‘Lo sviluppo dell’economia italiana e la sua collocazione internazionale’, Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali, Ott. p. 982

7. Allum, P.A. (1972) ‘The South and national politics, 1945-1950’, in S. J. Wolf (Ed.) The Rebrith of Italy, 1943-50, Longman, London. p. 118-19.

8. Fabiani, Guido (1977), ‘Agricoltura e mezzogiorno’, in AA.VV. *Lezioni di economia. Aspetti e problemi dello sviluppo economico italiano e dell’attuale crisi internazionale*, Feltrinelli, Milano.p. 158.

9. D’Antonio, Mariano (1977) ‘Questioni di politica economica: l’esperienza italiana’, in AA.VV. *Lezioni di economia. Aspetti a problemi dello sviluppo economico italiano e dell’attuale crisi internazionale*, Feltrenelli, Milano.p. 49-50.

10. Coda-Nunziante, G. and De Nigris, M. (1970) ‘Projections for food and agricultural products to 1972 and 1975’, in A. M. M. McFarquhar (Ed.) *Europe’s Future Food and Agriculture,* Amsterdam. p. 2000-5.

11. Valli, Vittorio (1979) *L’economia e la politica economica italiana (1945-1979),* Etas Libri, Milano.p. 110

Vasil Khizanishvili

DETERMINANTS OF ITALIAN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT POLICY AND THE PHENOMENON OF DUALISM IN THE 'MIRACLE' YEARS (1950-63)

Summary

From 1950 to 1963, the Italian economy was growing at a faster pace than ever before. The growth rate, especially in 1958-63, was such that this phase became known as the ‘economic miracle’.This process was characterized by a number of political and socio-economic challenges.This concerned the strengthening and further weakening of the Left, the intensification of trade unions and their growing importance, export-import and wage policies.Ultimately, a major challenge for the country remained an eradicating the deep socio-economic disparities between northern and southern Italy.

ლალი ხურცია

ინდუსტრიული ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელობა განვითარებული ეკონომიკის ქვეყნებში

ანოტაცია. *ინდუსტრიული (სამრეწველო) პოლიტიკა წარმოადგენს სახელმწიფოს სტრატეგიულ ძალისხმევას ეკონომიკური გარდაქმნების წასახალისებლად, შესაბამისი სტიმულების შექმნას, რომლის მიზანია პროდუქტიულობისა და ეკონომიკური აქტივობების ზრდა როგორც სექტორებს შიგნით, ასევე სექტორებს შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამრეწველო პოლიტიკა არის ნებისმიერი შერჩევითი სახელმწიფო ჩარევა, რომელიც ცდილობს შეცვალოს წარმოების სტრუქტურა იმ სექტორების ეფექტიანობის ასამაღლებლად, რომლებიც პერსპექტივაში ხელს შეუწყობენ ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას, და რომელიც არ მოხდებოდა, თუ არ იარსებებდა სახელმწიფოს მხრიდან გადადგმული წამახალისებელი ნაბიჯები.*

დღეისათვის ეკონომიკურ საზოგადოებაში მიმდინარეობს კამათი იმის შესახებ, თუ რომელ სამრეწველო სექტორს ესაჭიროება სახელმწიფოს ინდუსტრიული პოლიტიკის ყურადღება. ყველა ინდუსტრიის ხელშეწყობა სახელმწიფოს მხრიდან არ არის თანაბრად სასარგებლო განვითარებისთვის; ზოგიერთი ინდუსტრია შეიძლება იყოს კარგი მასობრივი დასაქმებისთვის, მაგრამ ნაკლებად უწყობდეს ხელს ტექნოლოგიურ განვითარებას. გარდა ამისა, ინდუსტრიული პოლიტიკა შედარებით მომთხოვნი მიდგომაა. იმისათვის, რომ სახელმწიფო პოლიტიკა იყოს ეფექტური, მისი დიზაინი და განხორციელება უნდა ითვალისწინებდეს როგორც მთავრობის შესაძლებლობებს, ასევე პოლიტიკურ ნებას.

ქვემოთ მიმოვიხილავთ სხვადასხვა მკვლევრებისა და მეცნიერების ნაშრომებს ინდუსტრიული პოლიტიკისა და ინდუსტრიული სტრატეგიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების შესახებ. მიმოხილვაში გაერთიანებულია როგორც აკადემიური ნაშრომები, ასევე სხვადასხვა ქვეყნების ისტორიული მაგალითები, რომლებმაც წარმატებას მიაღწიეს ეკონომიკურ განვითარებაში წარმატებული სამრეწველო პოლიტიკის განხორციელების გზით.

* * *

განვითარებული ქვეყნების ინდუსტრიული ეკონომიკური პოლიტიკა

მიმოხილვას დავიწყებთ ამერიკის შეერთებული შტატების ერთ-ერთი დამფუძნებლის ალექსანდერ ჰამილტონის „მოხსენებით წარმოების თემაზე“, რომელიც წარმოადგენს აშშ-ის მე-3 სახაზინო ანგარიშს და შექმნილია 1791 წელს. ითვლება, რომ სამრეწველო პოლიტიკის ზოგადი პრინციპები პირველად ამ მოხსენებაში იქნა ფორმულირებული .

ჰამილტონის მოხსენებაში, მოცემულია ამერიკაში წარმოების მდგომარეობის ზოგადი მიმოხილვა და შემოთავაზებულია გზები ამერიკის სამომავლო ინდუსტრიული კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად. საკუთარი სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების დასაწყისში აშშ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პრობლემების წინაშე იდგა. ამერიკის რევოლუციამდე ბრიტანეთის პოლიტიკის ძირითადი ხაზი მის კოლონიებთან დაკავშირებით იყო მათი გამოყენება წარმოებული საქონლის გასაღების ბაზრად, რასაც ამავდროულად თან ახლდა კოლონიების ინდუსტრიალიზაციისათვის, კოლონიებში ახალი ბაზრებისა და მით უმეტეს ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებაში ხელის შეშლა. ბრიტანეთის მიზანი იყო კოლონიების

გამოყენება ნედლეულის წყაროდ, რომელსაც თვითონ გადაამუშავებდა და წარმოებული საქონელს უკან, კოლონიებში გააგზავნიდა.

ჰამილტონის თანახმად, ამერიკას სჭირდებოდა ისეთი პოლიტიკა, რომელიც უზრუნველყოფდა ახალდაარსებული სამრეწველო კომპანიების განვითარებას, შესაბამისი ახალი სატარიფო პოლიტიკის გამოყენებით, რომელთა საშუალებითაც მთავრობა შეძლებდა დაეცვა ახალი ინდუსტრიები ბრიტანული კონკურენტებისგან. ტარიფების გარდა ჰამილტონი აუცილებლად მიიჩნევდა საჯარო ინფრასტრუქტურის განვითარებას, რაც გულისხმობდა არხების, გზებისა და სხვა მნიშვნელოვანი ობიექტების მშენებლობა-განახლებას, რასაც საბოლოო ჯამში უნდა გაეადვილებინა ვაჭრობა შეერთებული შტატების მასშტაბით.

შეიძლება ითქვას, რომ ჰამილტონმა ჩამოაყალიბა სამრეწველო აღმავლობის ხელშემწყობი ორი წინაპირობა, მოქნილი ტარიფები ახალი წარმოებებისთვის და ინფრასტრუქტურის განვითარება.

აშშ-ს სწრაფი და წარმატებული ინდუსტრიალიზაცია, ბუნებრივია, ყურადღების მიღმა არ რჩებოდათ სხვა ქვეყნის მეცნიერებს. მე-19 საუკუნის შუა ხანებიდან გერმანელი ეკონომისტი ფრიდრიხ ლისტი სწავლობდა შეერთებული შტატების მიერ განხორციელებულ წარმატებულ სამრეწველო პოლიტიკას, რათა იგივე პრაქტიკა შემდგომში ხელმისაწვდომი და გასაზიარებელი გამხდარიყო მის მშობლიურ გერმანიაში. საქმე ის იყო, რომ აქაც, ისევე როგორც აშშ-ის სახელმწიფოებრიობის გარიჟრაჟზე, მცირე გერმანული სახელმწიფოები მნიშვნელოვანწილად იყვნენ დამოკიდებული გაერთიანებულ სამეფოში წარმოებულ საქონელზე. ლისტს მიაჩნდა, რომ ინდუსტრიალიზაციის შედეგად შესაძლებელი გახდებოდა მოთხოვნის ადგილობრივად წარმოებული პროდუქციით დაკმაყოფილება და ბრიტანეთზე დამოკიდებულების შემცირება. ლისტი კრიტიკულად აფასებდა ადამ სმითის იდეებს. მისი აზრით, თავისუფალი ბაზრის უჩინარი ხელი თავისთავად ვერ უზრუნველყოფდა წარმატებულ სამრეწველო პოლიტიკას ინდუსტრიული განვითარების საწყის ეტაპებზე. თუმცაღა დამცავი ზომები, როგორიცაა ტარიფები, სიფრთხილით უნდა გამოყენებულიყო ახალი კომპანიების ზრდის უზრუნველსაყოფად, ვინაიდან ამგვარი სახის პროტექციონიზმს შეეძლო გამოეწვია კომპანიების ზედმეტი დამოკიდებულება სუბსიდიებზე, რომელთა შეწყვეტის შემდეგ ისინი არსებობას ვეღარ შეძლებდნენ.

ისევე როგორც ჰამილტონი, ლისტიც იზიარებდა ინფრასტრუქტურის როლის მნიშვნელობას მრეწველობის ხელშეწყობის საქმეში. ლისტის წინადადებები იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა ყოფილიყო გერმანიის სარკინიგზო სისტემა, ფართოდ იქნა გაზიარებული და შემდგომში წარმატებულად განხორციელებული. ლისტის აზრით ინფრასტრუქტურული განვითარება სხვა სიკეთეებთან ერთად ხელს უწყობს ვაჭრობას, საკვებისა და საქონლის ურთიერთგაცვლას, აკავშირებს ერთმანეთთან ნედლეულის, წარმოებისა და გასაღების ბაზრებს, რაც, თავის მხრივ, ასტიმულირებს მრეწველობასაც (List, 1841).

ინდუსტრიული პოლიტიკის თეორიის განვითარებაში შემდგომი ნაბიჯი გადადგა ჯეიმს სტიუარტ ოლსონმა, რომელმაც შეისწავლა დიდი დეპრესიის პირობებში შეჩერებული ეკონომიკის ასამუშავებელი სტიმულები. მის მიერ გაანალიზებული მასალის შედეგად ირკვევა, რომ დიდი დეპრესიით გამოწვეული ეკონომიკური რეცესიის შესაჩერებლად უმნიშვნელოვანესი იყო ეროვნული რეკონსტრუქციის საფინანსო კომიტეტის მიერ XX საუკუნის 30-იან წლებში კერძო ბიზნესების ფუნქციონირებისთვის გაწეული დახმარება ათი მილიარდი დოლარის ოდენობით. აღნიშნული კომიტეტის მთავარი მიზანი იყო სახელმწიფო კაპიტალისა და

ფედერალური მთავრობის ძალისხმევის გამოყენება კერძო საკუთრებისა და სტატუს კვოს გასაძლიერებლად. კომიტეტი დახმარებას უწევდა არა მხოლოდ წარმოებებს, არამედ კომერციულ ბანკებს, სხვა ფინანსურ ინსტიტუტებსა და რკინიგზას დაბალპროცენტიანი სესხების გაცემით. კომიტეტის მიერ განხორციელებული ფინანსური ინტერვენციების შედეგად აშშ გადაურჩა ეკონომიკის საბოლოო კოლაფსს 1933 წელს და შენარჩუნებულ იქნა ამერიკული ფინანსური და სამრეწველო ინსტიტუტების მდგრადობა. ოლსონმა თავისი ანალიზით გვიჩვენა, თუ როგორ არის ინდუსტრიული პოლიტიკა არსებითად დაკავშირებული ფინანსურ პოლიტიკასთან. ისეთი ინდუსტრიული პროექტი, როგორიცაა TVA- ტენესის ველის სამმართველოს შექმნა, რომელიც დაარსდა 1933 წელს და რომლის მიზანიც იყო ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, ელექტროენერგიის გამომუშავება და მიწოდება მდინარე ტენესის აგრარულ რაიონებში, მოითხოვდა კაპიტალის დამატებით წყაროებს წარმატებული ფუნქციონირებისთვის.TVA ჩაფიქრებული იყო, როგორც ფედერალური საკუთრებაში არსებული ელექტროსაწარმო და რეგიონალური ეკონომიკური განვითარების სააგენტო. ეს კომპანია დღესაც არსებობს, როგორც ქვეყნის უდიდესი საზოგადოებრივი ენერგიის მიმწოდებელი. ამგვარად, ოლსონმა კაპიტალის შენარჩუნებასა და ფუნქციონირებაში დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა არა მხოლოდ სახელმწიფო სუბსიდირებას, არამედ სახელმწიფოს მხრიდან სამრეწველო პროცესებში, როგორც მონაწილე მხარის ჩართულობას.

მეორე მსოფლიოს ომის შემდგომი ეკონომიკური ლიტერატურა აგრძელებს დაკვირვებას სამრეწველო პოლიტიკის შედეგებზე და გაზრდილი ეკონომიკური აქტივობების ფონზე ამდიდრებს თეორიულ მასალას არსებული პრაქტიკული მაგალითებით. განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ ისევ მოქცეულია სამთავრობო ჩარევა და თავისუფალი ვაჭრობის გავლენა ინდუსტრიის განვითარებაზე. ასე მაგალითად, ჯუნ-ჩანგი თავის წიგნში „ცუდი სამარიტელები: თავისუფალის ვაჭრობის მითი და კაპიტალიზმის დაფარული ისტორია“ (Chang, 2009) აკრიტიკებს თომას ფრიდმანისა და სხვა ლიბერალური ეკონომისტების საყოველთაოდ აღიარებულ მოსაზრებას, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ მხოლოდ შეუზღუდავ კაპიტალიზმს და ფართო საერთაშორისო ვაჭრობას შეუძლია გამოიყვანოს განვითარებადი ქვეყნები სიღარიბიდან. ჩანგი გვიჩვენებს, რომ დღევანდელმა ზესახელმწიფოებმა – აშშ-დან ბრიტანეთამდე, მისი მშობლიური კორეის ჩათვლით – ყველამ მიაღწია კეთილდღეობას საკუთარი ინდუსტრიის აგრესიული პროტექციონიზმისა და სამთავრობო ჩარევის შედეგად. ჩანგი აკრიტიკებს ისეთ ორგანიზაციებს, როგორიცაა მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, რომლებიც ზესახელმწიფოების მიერ გამოიყენებიან როგორც ინსტრუმენტები საკუთარი ეკონომიკური ძლევამოსილების განმტკიცების გზაზე. ჩანგის აზრით, თუ გადავხედავთ 1945 წლამდე აშშ-ს ეკონომიკის განვითარებას, თავისუფალი ვაჭრობის ექსტრემიზმი მთლიანობაში არა მხოლოდ არაისტორიული ფაქტია თვით ამერიკაში, არამედ იგი არ მუშაობს არც მსოფლიოში. ამის მაგალითია თუნდაც გაერთიანებული სამეფოს მიერ მიღებული მატყლის აქტი, რომელიც ხელს უშლიდა მატყლის ექსპორტს, რასაც, თავის მხრივ, მოჰყვა ირლანდიური მატყლის წარმოების კოლაფსი.

ტიპური ეკონომისტებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ქმნიან მოდელებს, თუ როგორ უნდა იმუშაოს ბაზარმა, ჩანგი იკვლევს წარსულს: რა მოხდა სინამდვილეში. მისი აზრით, თავისუფალი ვაჭრობის პოსტულატები და ზესახელმწიფოების ქმედებები ერთმანეთისგან განსხვავდება. მაგალითად, საყოველთაოდ აღიარებული საპატენტო და საავტორო უფლებების მიღმა, ზესახელმწიფოების ინდუსტრიული პოლიტიკა

აქტიურადაა დაკავებული სხვისი ტექნოლოგიების გულმოდგინე კოპირებით; ასევე საყოველთაოდ აღიარებული პოსტულატის საწინააღმდეგოდ, რომლის თანახმადაც ცენტრალიზებული დაგეგმილი ეკონომიკა ახშობს ზრდას, ბევრ განვითარებად ქვეყანას ჰქონდა მშპ-ის უფრო მაღალი ზრდა მანამ, სანამ მოახდენდნენ თავიანთი ეკონომიკის დერეგულირებას.

სახელმწიფო როლის მნიშვნელობის შესახებ გამახვილებულია ყურადღება მარიანა მაძუკატოს წიგნში „სამეწარმეო სახელმწიფო: საჯარო და კერძო სექტორის წინააღმდეგობის მითის გაბათილება“ (Mazzucato, 2015). მაძუკატოს მოჰყავს მრავალი საინტერესო მაგალითი სამრეწველო დარგიდან იმის შესახებ, თუ როგორ განვითარდნენ ცალკეული ტექნოლოგიები სამთავრობო მხარდაჭერის შედეგად. ეს მაგალითები მოიცავს GPS ტექნოლოგიებს, რომელსაც ზურგს უმაგრებდა აშშ-ს თავდაცვის დეპარტამენტი. დღესაც, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ტექნოლოგიას ფართოდ იყენებენ სამოქალაქო პირები თუ კერძო სექტორი, GPS უკან კვლავ ფედერალური მთავრობა დგას მოქმედი თანამგზავრებით და შესაბამისი ინფრასტრუქტურით. მაძუკატო ზოგიერთ მომენტში ზედმეტად იხრება იმ მიმართულებით, რომ სახელმწიფო ყველაფერს აკეთებს. ეს პრობლემა განსაკუთრებით შეინიშნება iPhone-თან მიმართებით. მართალია, აშშ-ს მთავრობა აკონტროლებდა iPhone-ის დასამზადებლად საჭირო ყველა ტექნოლოგიას, მაგრამ კომერციული ინტერესით ნასაზრდოებმა კერძო ინიციატივამ ჩამოაყალიბა ის პროდუქტი, რომელსაც დღეს ჩვენ ვიცნობთ iPhone-ის სახით. ასევე აშშ-ს მთავრობა იყო ნახევარგამტარების პირველი შემსყიდველი ნასას პროგრამის ფარგლებში, თუმცა, ამავდროულად, ისეთი კერძო ფირმები, როგორიცაა Fairchild ან Intel, მნიშვნელოვან ინვესტიციებს დებდნენ ნახევარგამტარების წარმოებაში.

სამრეწველო პოლიტიკის წარმატებული მაგალითის სახით, მნიშვნელოვანია აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების მიმოხილვა. 1961 წელს სიღარიბეში ჩაფლულ სამხრეთ კორეას 1979 წლისთვის მძლავრი ინდუსტრიული ეკონომიკა და ენერგიული სამოქალაქო საზოგადოება ჰქონდა, რამაც რვა წლის შემდეგ კორეა დემოკრატიულ რეფორმებამდე მიიყვანა. თუმცა მანამდე, 1961 წლიდან დაწყებული, კორეას ტრანსფორმაცია პარკ ჩუნგ ჰეის პრეზიდენტობის ხანას უკავშირდება. დიქტატორმა პარკმა ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო 1961 წელს გადატრიალების შედეგად და ქვეყანას მართავდა მის მკვლელობამდე, 1979 წლის ოქტომბრამდე. პარკს დამსახურებულად მიაწერენ სამხრეთ კორეის მოდერნიზაციას, თუმცაღა აქვე აღსანიშნავია ის უდიდესი პოლიტიკური და სოციალური ხარჯი, რომლის გადახდაც კორეას მოუწია პარკის მმართველობის წლებში.

მიუხედავად დიქტატორული მმართველობისა, სამხრეთ კორეა ტექნოკრატიულ, რეფორმებისკენ მიდრეკილ ქვეყანას წარმოადგენდა. ეკონომიკურ ზრდაზე ორიენტირებული პოლიტიკის ფარგლებში Chaebol-მა, რომელიც წარმოადგენდა მულტინაციონალური კომპანიების დიდ კონგლომერატს, მიიღო მთავრობის ძლიერი მხარდაჭერა ახალი მზარდი ინდუსტრიების დასაწყებად, ეს იმ პირობებში, როდესაც მთელი ქვეყნის მასშტაბით კორეა განიცდიდა შოკური თერაპიის გავლენას - იზრდებოდა პროცენტები, მიმდინარეობდა ეროვნული ვალუტის დევალვაცია და ხელფასების შემცირება. ამ წინააღმდეგობების მიუხედავად, დღევანდელი გადასახედიდან კორეის ინდუსტრიალიზაცია მართლაც სასწაულია. თავდაპირველად ითვლებოდა, რომ მძიმე მრეწველობის, ქვანახშირის საბადოებისა და დიდი პოლიტიკური მხარდაჭერის გამო საბჭოთა კავშირის მხრიდან, ორი კორეიდან

ჩრდილოეთ კორეა უფრო მდიდარი ქვეყანა გახდებოდა. გარდა ამისა, გასული საუკუნის 60-იან წლებში აფრიკულ სახელმწიფო განას ერთ სულ მოსახლეზე უფრო მაღალი მშპ ჰქონდა, ვიდრე სამხრეთ კორეას და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის იმდროინდელი ანგარიშის თანახმად სამხრეთ კორეა განიხილებოდა ქვეყნად, რომელიც ვერ გასცდებოდა სასოფლო სამეურნეო ქვეყნის ფარგლებს. თუმცაღა მკაცრი სახელმწიფო ადმინისტრირებადი სამრეწველო პოლიტიკის პირობებში, რომელიც განხორციელდა 60-70-იან წლებში, სამხრეთ კორეა სიღარიბის მდგომარეობიდან ეკონომიკური ზრდის მდგრადად მაღალი ტემპის წყალობით გამოვიდა და განავითარა საკუთარი მრეწველობა ელექტროენერგიის წარმოებიდან ფოლადამდე და მანქანათმშენებლობიდან მაღალტექნოლოგიურ დარგებამდე (Kim & Vogel).

სამრეწველო პოლიტიკის წარმატებაში დიდი იყო და არის სახელმწიფო ჩარევის მნიშვნელობა ჩინეთშიც. სამრეწველო პოლიტიკის რეფორმები უკავშირდება დენ სიაო პინის მმართველობის წლებს. დენ სიაო პინი იყო პრაგმატული, დისციპლინირებული მამოძრავებელი ძალა ჩინეთის რადიკალური ტრანსფორმაციის გზაზე მეოცე საუკუნის ბოლოს. აღსანიშნავია, რომ ინდუსტრიული პოლიტიკის განხორციელებამდე იგი დაუპირისპირდა კულტურული რევოლუციის შედეგად მიყენებულ ზიანს, მოსპო მაო ძედუნის პიროვნების კულტი, რასაც შედეგად მოჰყვა მანამდე ხისტი ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის შერბილება, რომელიც ჩინეთის ეკონომიკური ზრდის მთავარი შემაფერხებელი ფაქტორი იყო. ჩინეთის მოდერნიზებისა და ტექნოლოგიური გადაიარაღების გზაზე დენსიაო პინმა გახსნა სავაჭრო ურთიერთობები დასავლეთთან, რამაც ასობით მილიონი მისი თანამემამულე სიღარიბიდან გამოიყვანა (თუმცა აქვე არ უნდა დაგვავიწყდეს 1989 წლის ივნისში სისხლში ჩახშობილი მღელვარება ტიანანმენის მოედანზე, რომელიც უშუალოდ მისი მითითებით განხორციელდა). დენ სიაო პინს უკავშირდება ეკონომიკური ექსპერიმენტები პირველი სპეციალური ეკონომიკური ზონის შექმნა (SEZ) შენჟენში, სოფლის სოფლის მეურნეობის რეფორმა, როდესაც მოხდა სოფლის მეურნეობის დეკოლექტივიზაცია და ჩინეთში მოსავლის წარმოებისა და გაყიდვის წარმატებული რეფორმირება. მნიშვნელოვანია, რომ ამ პროცესში ქალაქისა და სოფლის საწარმოებისა და ინდივიდუალური საყოფაცხოვრებო საწარმოების შემწეობის გაზრდამ განაპირობა საბაზრო ეკონომიკის ეტაპობრივი დაბრუნება და უმუშევრობის შემცირება (Vogel, 2013).

ჯ. სტადუელი თავის წიგნში „როგორ მუშაობს აზია“ (Studwell, 2013), გადმოგვცემს თავისი ინტენსიური მუშაობის შედეგებს 9 აზიური ქვეყნის ეკონომიკის მაგალითზე (იაპონია, სამხრეთ კორეა, ტაივანი, ინდონეზია, მალაიზია, ტაილანდი, ფილიპინები, ვიეტნამი და ჩინეთი). სტადუელის ნაშრომი ერთგვარი დემითოლოგიზაციაა აზიური ეკონომიკური სასწაულისა, რომელიც ხდებოდა გასული საუკუნის 80-90 იან წლებში. აზია განიხილებოდა არა მხოლოდ როგორც ეკონომიკური სასწაულის შემოქმედი რეგიონი, არამედ როგორც კულტურული და ეკონომიკური კონტექსტით მსგავსი ბლოკი, რომელიც განვითარების გამალებულ და განუხრელ ზრდას განიცდიდა. თუმცა სტადუელი აჩვენებს, რა მოხდა სინამდვილეში აზიაში და ნათლად მიუთითებს იმ მიზეზებზე, თუ რატომ განვითარდა ზოგიერთი ქვეყანა უფრო მეტად, ხოლო ზოგიერთმა კი მნიშვნელოვანი წარუმატებლობა განიცადა.

წიგნში წარმატების საწყის მიზეზად დასახელებულია მიწის რეფორმა. აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებმა, რომლებმაც წარმატებული ეკონომიკური ზრდა განიცადეს, განახორციელეს მიწის რეფორმის პროგრამები, რამაც მიწის განაწილება უფრო სამართლიანი გახადა. ამის საპირისპიროდ აზიის რიგ ქვეყნებში დაწყებული

მიწის რეფორმა არაკომპეტენტურობისა და კორუფციული მიზეზების გამო წარუმატებელი აღმოჩნდა, რამაც საბოლოო ჯამში ნეგატიურად იმოქმედა ინდუს-ტრიულ განვითარებაზე. ამის მაგალითად სტადუელი ასახელებს ფილიპინებს, სადაც მიწის რეფორმა ჩავარდა ფეოდალური ლატიფუნდიური გავლენებისა და პრეზიდენტ მარკოსის დროინდელი გაუგონარი კორუფციის გამო. წიგნის ავტორი ხაზს უსვამს გარემოებას, რომ ეკონომიკური ზრდა და წარმატებული სამრეწველო პოლიტიკა დამოკიდებულია იმაზე თუ რამდენად ადეკვატურად პასუხობს სახელმწიფო მის კომპეტენციებს და რამდენად დაცლილია მისი პოლიტიკა კორუფციისგან დასახული მიზნების მიღწევის გზაზე.

წარმატებული ინდუსტრიული პოლიტიკის სხვადასხვა შემთხევების განხილვის გვერდით, რომლებშიც სახელმწიფო პოლიტიკა ერთ-ერთი მთავარი მდგენელია, სტადუელი ასევე ასახლებს იმ საშიშროებას, რომელიც თავს იჩენს გადაჭარბებული პროტექციონიზმის დროს. მაგალითად, მალაიზიის სამრეწველო პოლიტიკა გვიჩვენებს, რომ მიუხედავად მთავრობის მიერ მრეწველობას საწყის ეტაპზე შექმნილი ხელსაყრელი პირობებისა, შეიმჩნეოდა კონკურენტული გარემოს ნაკლებობა, რის გამოც ასეთ კომპანიებს შეექმნათ მნიშვნელოვანი დაბრკოლებები, როდესაც მათ მოუწიათ კონკურენტულ პირობებში სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე მოღვაწეობის გაგრძელება.

გენერალ პარკისა და დენ სიაოპინისგან განსხვავებით, ლი კუან იუს მემუარები (Yew, 2000) მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ როგორ მოახერხა მან სინგაპურის გადაქცევა მსოფლიოში უმაღლესი ეკონომიკური სტატუტის მქონე სახელმწიფოდ. სინგაპური არის წარმატებული მაგალითი იმისა, თუ როგორ შეიძლება პრაქტიკაში თავისუფალი ბაზრის პოლიტიკა სახელმწიფოებრივად განხორციელდეს. სინგაპურის სავალუტო-ფინანსური მმართველობა გაცილებით მკაცრი იყო შეუსაბამობებთან მიმართებით და თანამიმდევრულად მიჰყვებოდა მთავრობის მიერ დასახული ეკონომიკური გეგმის განხორციელებას, რაც მდგომარეობდა სინგაპურის მიერ მთავარი ფინანსური ცენტრის სტატუსის მოპოვებასა და უცხოელი ინვესტორებისთვის ლიბერალური გარემოს შექმნას. ეს სიმკაცრე რამდენჯერმე დაეხმარა სინგაპურს, როდესაც მთავრობამ უარი უთხრა ზოგიერთი ინვესტორის სპეკულანტურ იდეებს და მართალიც აღმოჩნდა, ვინაიდან რამდენიმე წელში ამ საინვესტიციო იდეებმა მნიშვნელოვანი ფინანსური მარცხი განიცადა. ლი კუან იუ ასევე ხაზს უსვამს ადამიანური კაპიტალის მნიშვნელობას ინდუსტრიული პოლიტიკის წარმატების გზაზე. ზემოთ ჩამოთვლილი ზოგიერთი სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით, სინგაპური ქალაქი-სახელმწიფოა, რაც ნიშნავს, რომ მას არ აქვს დიდი ფონდი ადგილობრივი ტვინებისა. შესაბამისად მთავრობის პოლიტიკის მალისხმევა (როგორც ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი) მიმართული იყო იმისკენ, რომ უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულები დარჩენილიყვნენ სინგაპურში შესაბამისი სამუშაო და ანაზღაურების კარგი პირობების შეთავაზებით. ლი კუან იუს აზრით, ეკონომიკური განვითარება არ არის მხოლოდ ქარხნების განვითარება. თუ ქვეყანში არ არის ადამიანი, რომელსაც აქვს გამოცდილება, რომ მართოს ინდუსტრიული ობიექტები და ასევე კულტურა, რომ ეს მართვა განახორციელოს არაკორუმპირებული გზით, მაშინ ნებისმიერი ინდუსტრიული პოლიტიკა თავიდანვე მარცხისთვისაა განწირული.

იაპონიის ეკონომიკური სასწაულისა და წარმატებული სამრეწველო პოლიტიკის საფუძველი უკავშირდება MITI-ს, იაპონიის საერთაშორისო ვაჭრობისა და ინვესტიციების სამინისტროს (Johnson, 1982). თანამედროვე ინდუსტრიული სახელმწიფოს შექმნის გამოწვევის ნაწილი არის თანამედროვე ბიუროკრატიის შექმნა,

რომელიც არ არის დამოკიდებული პატრონაჟზე. ამ სამინისტროს შექმნისა და გატარებული რეფორმების უმთავრესი მიზანი იყო ეფექტურად მოქმედი ბიუროკრატიული აპარატის დაფუძნება, რომელიც შეძლებდა წარმატებით ემართა უცხოური ტექნოლოგიების იმპორტი ექსპორტის ხარისხის გასაუმჯობესებლად.

გაკვეთილი, რომელიც უნდა ვისწავლოთ იაპონიის ინდუსტრიული განვითარებიდან სხვა აზიურ ეკონომიკებთან შედარებით, არის კონკურენტუნარიანი შიდა ეკონომიკის განვითარების მნიშვნელობა ნებისმიერი საჭირო საშუალებით. MITI-ს მიერ შემუშავებულ ინიციატივებს შორის შეიძლება დავასახელოთ დაბალპროცენტიანი სესხების პოლიტიკა პრიორიტეტულ ინდუსტრიებზე, მნიშვნელოვანი ტექნოლოგიების გადასახადებისგან გათავისუფლება, უცხოურ კორპორაციებთან დაკავშირებით სპეციფიკური პოლიტიკის შემუშავება, როგორიც იყო, მაგალითად, IBM-თან დაკავშირებული მითითებები, რომელმაც ამ კომპანიის შემოსავლის შემდეგ ბიძგი მისცა იაპონური კომპიუტერული ინდუსტრიის განვითარებას. მართლაც, იაპონური MITI-ის მიერ განხორციელებული პოლიტიკა სხვა არაფერი იყო თუ არა სამუელ სლეიტერის მიერ თავის დროზე განხორციელებული ნაბიჯები, ამერიკის ინდუსტრიალიზაციის გარიჟრაჟზე. სამუელ სლეიტერი იყო ცნობილი ანგლო-ამერიკელი მეწარმე მეცხრამეტე საუკუნეში (1768 – 1835) და ცნობილი როგორც ამერიკული ინდუსტრიული რევოლუციის სულისჩამდგმელი. მას უკავშირდება ბრიტანეთიდან ტექსტილის წარმოების ტექნოლოგიის გადატანა ამერიკაში და ამ მრეწველობის მოდიფიცირება ამერიკული მიზნებისთვის. ბრიტანული წყაროები მიუთითებენ, რომ მან 21 წლის ასაკში მოიპარა ტექსტილის ფაბრიკის მანქანების დიზაინი და ემიგრირდა აშშ-ში. ამერიკაში მან დააპატენტა მის მიერ ბრიტანეთიდან წამოღებული საქსოვი მანქანების დიზაინი და წამოიწყო ამერიკული ტექსტილის წარმოება პარტნიორებთან ერთად. 1800 წლის შემდეგ წარმოების მისი მეთოდი გადაიღეს სხვა მეწარმეებმაც, რამაც ბიძგი მისცა აშშ-ს ინდუსტრიულ რევოლუციას.

დასკვნა

ჩვენ მიერ ზემოთ მიმოხილული მაგალითები ხაზს უსვამს სამრეწველო პოლიტიკის წარმართვაში სახელმწიფოს გადამწყვეტ როლს. სამთავრობო ჩარევა კონკრეტულ სექტორში განპირობებულია ამ სექტორის ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივის კიდევ უფრო ასამაღლებლად და საერთო ჯამში ეკონომიკური განვითარების ხელშესაწყობად. ამ მიმოხილვაში ჩვენ აქცენტი არ გაგვიკეთებია ისეთ სამთავრობო ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართულებებზე, როგორიცაა ინვესტიცია განათლებაში, კანონის უზენაესობისა და საკუთრების უფლებების განმტკიცება და ა.შ. თუმცა ეს პოლიტიკები, ინდუსტრიულ პოლიტიკასთან ერთად, წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდისა და დასაქმების უმნიშვნელოვანეს პირობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

Chang, H.-J. (2009). *Bad Samaritans: The Myth of Free Trade and the Secret History of Capitalism.*Bloomsbury Publishing PLC.

Hamilton, A. (1791, December 5). *the Report on the Subject of Manufactures*, Original source: The Papers of Alexander Hamilton, vol. 10, December 1791–January 1792, ed. Harold C. Syrett. New York: Columbia University Press, . Retrieved from Founders Online, National Archives: https://founders.archives.gov/documents/Hamilton/01-10-02-0001-0007.

Johnson, C. (1982). *Miti and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975.* Stanford University Press.

Kim, B.-K., & Vogel, E. F. (n.d.). *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea.* 2013: Harvard University Press.

List, F. (1841). Retrieved from The National System of Political Economy.

Mazzucato, M. (2015). *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths.* PublicAffairs.

Studwell, J. (2013). *How Asia Works: Success and Failure in the World's Most Dynamic Region.* Grove Press.

Vogel, E. F. (2013). *Deng Xiaoping and the Transformation of China.* Belknap Press.

Yew, L. K. (2000). *From Third World to First: Singapore and the Asian Economic Boom.* Harper.

Lali Khurtsia

IMPORTANCE OF INDUSTRIAL ECONOMIC POLICY IN DEVELOPED ECONOMIES

Summary

Industrial policy is a strategic effort of the state to encourage economic transformations, to create appropriate incentives, the purpose of which is to increase productivity and economic activities both within sectors or within them. In other words, industrial policy is any selective state intervention that seeks to change the structure of production to increase the efficiency of those sectors that will contribute to the country's economic growth in the future, and which would not have happened if there were no encouraging steps taken by the state.

At present, there is a debate in the economic opinion about which industrial sectors can go under the attention of the state industrial policy. The promotion of all industries by the state is not equally useful for development; Some industries may be good for mass employment but less conducive to technological development. In addition, industrial policy is a relatively demanding approach. For government policy to be effective, its design and implementation must take into account both government capacity and political will.

Below we review the works of various researchers and scientists on the formulation and development of industrial policy and industrial strategy. The review combines both academic papers and historical examples of various countries that have succeeded in economic development through the implementation of successful industrial policies.

სექტორული და რეგიონული ეკონომიკის სექცია

პაატა აროშიძე
მარინა შვანგირაძე
თორნიკე აროშიძე

ტურიზმის სექტორის ცნობიერების ამაღლება თანამედროვე ენერგოეფექტურ ტექნოლოგიებზე და მისი ჩართვა ენერგეტიკის მდგრადი განვითარების პროცესებში

ანოტაცია. *პოსტპანდემიურ პერიოდში, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თანამედროვე ენერგოეფექტური ტექნოლოგიების დანერგვას განსაკუთრებით ტურიზმის სფეროში, რადგან ტურიზმი არის საქართველოს ეკონომიკის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი. 2011 წელს მერების შეთანხმების ხელმოწერით ქ. ბათუმი შეუერთდა ინიციატივას, რომელიც მიზნად ისახავს 2020 წლამდე სათბურის გაზების ემისიების მინიმუმ 20%-ით შემცირებას. მიზნის მიღწევა შესაძლებელია ქალაქის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების ფონზე. ბათუმის, როგორც ტურისტული ქალაქის განვითარებისათვის აუცილებელია თანამედროვე სუფთა ტექნოლოგიებისა და ენერგოეფექტური ღონისძიებების დანერგვა, რადგან ქალაქის ენერგომოხმარების შესაბამისად სათბურის გაზების ემისიებიც ყოველწლიურად საგრძნობლად იზრდება.*

საკვანძო სიტყვები: *ენერგოეფექტურობა, ტურიზმი, მდგრადი განვითარება.*

შესავალი

XXI საუკუნის დასაწყისიდანვე, ტურიზმი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ეკონომიკის ერთ-ერთ ყველაზე დინამიკურად განვითარებულ სექტორად იქცა. თუ 2004 წელს ავტონომიურ რესპუბლიკაში შემოსულ ვიზიტორთა საერთო რაოდენობა 83 ათასს შეადგენდა, 2011 წლისთვის ამ რიცხვმა 913 ათასს მიაღწია და 2012 წლისთვის 1 მილიონს გადააჭარბა. აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ინფორმაციით, 2019 წელს აჭარაში 2 002 540 საერთაშორისო მოგზაურის ვიზიტი დაფიქსირდა, რაც 3.7 პროცენტით მეტია 2018 წლის მონაცემებზე. ეს მონაცემები ცხადყოფს, რომ ტურიზმი დღეისათვის რჩება არა მარტო აჭარის ეკონომიკის მთავარ მამოძრავებელ ძალად, არამედ საქართველოს ეკონომიკური პოტენციალის ზრდაში დიდი ადგილი უჭირავს.

ტურიზმის ხელშემწყობი კლიმატური პირობები აჭარის სანაპირო ზონაში, სადაც ვიზიტორთა უმეტესი ნაწილი ჩამოდის, მაისიდან იწყება და გრძელდება ოქტომბერ-ნოემბრამდე. გაზაფხულზე ტურისტული სეზონის გარკვეული შეყოვნება გამოწვეულია შავი ზღვის დიდმა თერმულმა ინერციამ, რომლის ზედაპირი, ზამთრის თვეებში გაცივების შემდეგ, ვერ ასწრებს საკმარისად გათბობას მარტსა და აპრილში.

აჭარის კურორტები და საკურორტო ადგილები, სადაც თავს იყრის ტურისტების უმეტესობა, განთავსებულია ზღვის სანაპირო ზონაში და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე. ზღვის სანაპირო კლიმატურ ზონაში (I) თავმოყრილი კურორტები ხასიათდება ზღვის ნოტიო ჰავით – რბილი, თბილი ზამთრითა და ცხელი ზაფხულით. ამ საკურორტო და ტურისტული რაიონის ძირითადი სამკურნალო ფაქტორებია თბილი ზღვა, ჰაერში არსებული ზღვიური წარმოშობის ქიმიური მიკროელემენტები, რადიაციული ბალანსის მაღალი მნიშვნელობა, ჰაერში ჟანგბადის მნიშვნელოვანი შემცველობა, ნაკლებად დაბინძურებული სუფთა ჰაერი. ასეთი ჰავა სასარგებლოა კარდიოლოგიური, ნევროლოგიური, პულმონოლოგიური და ართროლოგიური ავადმყოფების სამკურნალოდ და სარეკრეაციო ტურიზმის გასავითარებლად. მზის

ნათების ხანგრძლივობა წელიწადში ბათუმში საშუალოდ შეადგენს 1958 საათს, ხოლო მწვანე კონცხის ზედა მეტეოსადგურზე – 1815 საათს.

ცხრილი 1

ამინდი წლების მიხედვით ქ. ბათუმში

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
მზე	169	172	173	183	181	184	180	168
ღრუბელი	112	87	77	94	101	98	101	98
წვიმა	83	103	108	77	83	83	82	92
თოვლი	1	3	8	11	0	0	3	7
	365	365	366	365	365	365	366	365

წყარო: პირადი დაკვირვება

ივლისის თვეში 33°C-ზე მაღალ დისკომფორტულ ტემპერატურათა უწყვეტი ხანგრძლივობა მდ. აჭარისწყლის ხეობის შუა ნაწილში შეიძლება აღწევდეს 8 სთ, მაშინ როცა ზღვის სანაპირო ზონაში ეს სიდიდე 4-6 სთ-ს არ აღემატება, ხოლო მთიან ზონაში 0-2 სთ-ს შეადგენს.

შესწავლილია კლიმატის მიმდინარე ცვლილების გავლენა ტურიზმის სექტორზე. მიღებული მონაცემების მიხედვით, შავი ზღვის აჭარის სანაპირო ზონაში (ბათუმი, ქობულეთი) ზაფხულის ტურისტული სეზონისთვის ხელსაყრელი კლიმატური პირობები საწყის პერიოდში (1961–1985 წწ.) დაიკვირვებოდა მაისიდან ოქტომბრის ჩათვლით, ხოლო მეორე პერიოდში (1986–2010), კლიმატის დათბობასთან დაკავშირებით ამ თვეებს დაემატა აპრილიც. ამავე დროს პირობების გარკვეული გაუარესება დაფიქსირდა აგვისტოში (ქობულეთი) და ნოემბერში (ბათუმი) [შვანგირაძე მ. 2016:146].

მიმდინარე საუკუნის შუა წლებამდე კლიმატის ცვლილების საპროგნოზო მონაცემების გამოყენებით შეფასდა ტურიზმის კლიმატური ინდექსის ცვლილება 2026–2050 წწ-თვის. მიღებული მონაცემები მოწმობს, რომ 2050 წლამდე პროგნოზირებული დათბობა, სავარაუდოდ, გამოიწვევს ტურიზმის კლიმატური პირობების გაუმჯობესებას ზაფხულის სეზონზე ბათუმში.

პრობლემის აღწერა

აჭარის სანაპირო ზონაში ტურისტებისთვის ყველაზე მეტად მიმზიდველი ადგილია ბათუმი, რომელიც გამოირჩევა როგორც კლიმატური პირობებით, ასევე ამ დროისათვის ყველაზე განვითარებული მომსახურების ინფრასტრუქტურით.

ქალაქი ბათუმი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციული ცენტრია, მდებარეობს შავი ზღვის სანაპიროზე, ზღვის დონიდან 2-3 მეტრის სიმაღლეზე. ქალაქი გადაჭიმულია ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სამხრეთ-დასავლეთისაკენ 7 კილომეტრზე. ბათუმის ძირითადი ნაწილი სამხრეთიდან ეკვრის ყურეს, ჩრდილო-აღმოსავლეთით – მდინარეებს: ბარცხანასა და ყოროლისწყალს.

ქალაქ ბათუმის ტერიტორია შეადგენს 64.94 კვ.კმ-ს. იგი მოიცავს ვაკე-დაბლობებს და სუბტროპიკული ჰავისთვის დამახასიათებელი მაღალითერმული რეჟიმით გამოირჩევა (საშუალო წლიურ იტემპერატურა +14.7^{0}C, ზამთრის ყველაზე ცივი თვის – იანვრის საშუალო ტემპერატურა +6 ^{0}C). ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა, ბათუმის მეტეოსადგურის მონაცემებით არის 2 500 მმ, ხოლო ჰაერის სინოტივე – 75 %. ზაფხულში ნალექი უფრო მეტია ვიდრე გაზაფხულზე და შემოდგომა ძალიან

ნალექიანია. ქალაქი საქართველოს სახმელეთო და საზღვაო კარიბჭეა თავისი საზღვაო პორტით. მოსახლეობის რაოდენობა შეადგენს 196.8 ათას (2013) მოსახლეს.

ტურისტების რაოდენობის ზრდასა და შესაბამისი მომსახურების სფეროების (რესტორნები, ბარები, ატრაქციონები, კაზინოები, სასტუმროები) და ინფრასტრუქტურის განვითარებას თან ახლავს ენერგიის მოხმარების ზრდა როგორც შენობების, ასევე ტრანსპორტის სექტორში, რასაც თან მოჰყვება ნარჩენების ზრდა. სამივე ეს სექტორი სათბურის გაზების ემისიების წყაროა.

ტრანსპორტის მოძრაობის ინტენსივობა ქ. ბათუმში, როგორც ტურისტულ ქალაქში, დაყოფილია 2 ფაზად – სეზონური და არასეზონური. სეზონი მოიცავს დაახლოებით 3-თვიან პერიოდს, რომლის დროსაც სატრანსპორტო საშუალებათა გადაადგილების ინტენსივობა 100 – 150%-ით აღემატება არასეზონზე გადაადგილების ინტენსივობას, ძირითადი დატვირთვა მოდის მსუბუქ ავტომობილებზე, რაც, თავის მხრივ, ზრდის საერთო სატრანსპორტო ნაკადის მთლიან მაჩვენებელს.

შენობებში, გარე განათებაში ენერგიის მოხმარების და ტრანსპორტის ზრდა თავის მხრივ იწვევს ნახშირორჟანგის ზრდას, რითაც უარყოფითი წვლილი შეაქვს გლობალური დათბობის პროცესში.

2010 წლის ოქტომბერში, ევროკავშირის ინიციატივის „მერების შეთანხმების" ფარგლებში, საქართველოში, კერძოდ კი ქალაქ თბილისში, გაიმართა მერების შეთანხმებისადმი მიძღვნილი კონფერენცია, სადაც ხაზი გაესვა ქალაქების, როგორც კომპლექსური სისტემების, მნიშვნელობას სათბურის გაზების ემისიების შემცირებაში. ევროკავშირის მიერ განსაზღვრული ენერგოეფექტურობის განხორციელების პრიორიტეტის ფარგლებში ქალაქებისათვის ენერგეტიკის მდგრადი განვითარების სამოქმედო გეგმის შემუშავებისა და განხორციელების საქმეში მთავარ წარმმართველ ძალად განისაზღვრა მუნიციპალიტეტი [„კლიმატი და ენერგეტიკის" პაკეტი].

2011 წელს მერების შეთანხმების ხელმოწერით ქ. ბათუმი შეუერთდა ამ ინიციატივას, რომელიც მიზნად ისახავს 2020 წლამდე სათბურის გაზების ემისიების მინიმუმ 20%-ით შემცირებას და მიღწეულ უნდა იქნეს ქალაქის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების ფონზე. ბათუმის, როგორც ტურისტული ქალაქის განვითარებისათვის აუცილებელია თანამედროვე სუფთა ტექნოლოგიებისა და ენერგოეფექტური ღონისძიებების დანერგვა, რადგან ქალაქის ენერგომოხმარება და შესაბამისად სათბურის გაზების (CO_2, CH_4, N_2O და ა.შ) ემისიებიც ყოველწლიურად საგრძნობლად იზრდება. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სექტორი ქ. ბათუმში, რომელიც ხელს უწყობს სათბურის გაზების ემისიების ზრდას, ტურიზმია, რომელიც ქალაქის ენერგეტიკის მდგრადი განვითარების გეგმაში ერთ-ერთ სამიზნე ჯგუფადაა ჩართული.

კვლევის შედეგები

ზოგადად აჭარასა და, კერძოდ, ქ. ბათუმში ტურიზმის სექტორში ენერგოეფექტურობის არსებული მდგომარეობისა და პრობლემების გამოსავლენად სასტუმროებსა და კომერციულ ობიექტებში ჩატარდა გამოკითხვა.

გამოკითხვა ჩატარდა მსოფლიო პანდემიამდე. 2021 წლისათვის ტურისტული ნაკადი მნიშვნელოვნად არ გაზრდილა, რომ დიდი გავლენა მოეხდინოს მიღებულ შედეგზე. პოსტპანდემიურ პერიოდში დაგეგმილია კვლევის განმეორება და შედარება პანდემიამდე პერიოდთან. ეს მოგვცემს საშუალებას დავადგინოთ განსხვავებები და ობიექტური შედეგები პანდემიისა.

გამოკითხვაში მონაწილეობდა 30 ობიექტი, მათ შორის 15 სასტუმრო, 15 რესტორანი და კაფე-ბარები.

სასტუმროების მიერ სხვადასხვა ენერგომატარებლის მოხმარება სეზონურია. ზამთრის სეზონზე იზრდება ბუნებრივი აირის მოხმარება, ხოლო ზაფხულში – ელექტროენერგიის მოხმარება. გამოკითხული სასტუმროებიდან ზამთრის თვეებში ბუნებრივი აირის საშუალო თვიური მოხმარება შეადგენს 2250-4500 კუბურ მეტრს, მაშინ როცა ეს მაჩვენებელი მკვეთრად მცირდება ზაფხულის სეზონზე და საშუალოდ თვეში აღწევს 800-1100 კუბურ მეტრს. სხვა ვითარებაა ელექტროენერგიის გამოყენებასთან დაკავშირებით. ზამთარში საშუალო მოხმარება შეადგენს თვეში 2500-3500 კვტ-ს, ხოლო ზაფხულში საშუალოდ 4500-8500 კვტ-ს. განსხვავებული სიტუაციაა რესტორნებსა და კაფე-ბარებში; ზამთრის თვეებში ბუნებრივი აირის საშუალო თვიური მოხმარება შეადგენს 1800-3200 კუბურ მეტრს, ხოლო ზაფხულში - საშუალოდ 900-1000 კუბურ მეტრს, რაც შეეხება ელექტროენერგიას საშუალო თვიური მოხმარება შეადგენს 4500-6500 კვტ-ს. ტურისტული ნაკადების ზრდის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ სექტორში ენერგომოხმარება მნიშვნელოვნად იზრდება, მაგრამ ეს ტრენდი ამ ეტაპზე არაა შესწავლილი. შესაბამისად საჭიროა ისეთი ღონისძიებების გატარება, რომლებიც საშუალებას მისცემს ამ სექტორში მოქმედ კერძო სექტორს უფრო ეფექტურად მოიხმარონ ენერგია და მოიხმარონ ენერგიის სხვა სუფთა წყაროები, რაც შეამცირებს სათბურის გაზების ემისიებს და როგორც გლობალურ, ასევე ლოკალურ გარემოზე უარყოფით ზემოქმედებას. ამასთან ერთად, ასეთი ღონისძიებები საშუალებას მისცემს ტურისტული ობიექტების მფლობელებს ენერგოეფექტური ღონისძიებების დანერგვით დაზოგონ სახსრები.

ქ. ბათუმში, ისევე როგორც საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებული შენობების უმრავლესობა, დაბალი ენერგოეფექტურობით ხასიათდება. მათი დიდი ნაწილი აგებულია ერთმაგი ფანჯრებით, მძიმე ბეტონის გარე კედლებით ან ბლოკით. სწორედ ამის გამო შენობებს გათბობისა და გაგრილებისათვის საქართველოს ენერგომოხმარების 60% სჭირდება. ენერგოეფექტურობა და ენერგოდაზოგვა განვითარებული საზოგადოების მახასიათებელი ნიშანია. ენერგიის ეკონომიურად მოხმარებისას იზოგება სახელმწიფო სახსრები. არასამთავრობო სექტორის ინიციატივით, საქართველოს ზოგიერთ ქალაქში და დასახლებულ პუნქტებში, ქაოსურად ტარდება ენერგოეფექტურობის ღონისძიებები, თუმცა ეს უმნიშვნელოა, იმასთან შედარებით, რაც კეთდება განვითარებულ ქვეყნებში.

ბათუმის მასშტაბით ჩატარებულმა გამოკითხვებმა აჩვენა, რომ ტურიზმის მომსახურების სფეროში არსებული ობიექტების ხელმძღვანელებს შორის ძალიან მწირია ინფორმაცია ენერგოეფექტურობისა და ენერგოდამზოგი ღონისძიებების შესახებ. გამოკითხული 15 სასტუმროდან ენერგოეფექტურობის შესახებ ინფორმაციას ფლობდა მხოლოდ 4 ობიექტი, ამ ღონისძიებების შესახებ ნაწილობრივი ინფორმაცია ჰქონდა 6 ობიექტს, ხოლო საერთოდ არ იცოდნენ 5 ობიექტის წარმომადგენლებმა. კაფე-ბარებსა და რესტორნებში ანალოგიური ინფორმაცია გააჩნდა მხოლოდ 2 ობიექტს. გამოკითხვის შედეგად დადგინდა, რომ უმეტესობა მზადაა შეიძინოს ენერგოეფექტური ტექნოლოგიები, თუ მათ შესახებ ინფორმაცია იქნება ხელმისაწვდომი.

თანამედროვე ტექნოლოგიების შეძენის პირობებთან მიმართებით, უპირატესობა ენიჭება გრძელვადიან დაბალპროცენტიან კრედიტს (გამოკითხულთა - 65%), თანადაფინანსებით ტექნოლოგიების შესაძენად მზადაა გამოკითხულთა 20 %, ხოლო საკუთარი სახსრებით შეიძენს მხოლოდ 15 %. გამოკითხულთა აბსოლუტურ უმრავლესობას აინტერესებს ისეთი ინფორმაცია, როგორიცაა ენერგოეფეტური დანადგარების ფასები, საიმედოობა, მომსახურების პირობები, შეღავათები და ა.შ.

შესწავლის პროცესმა ასევე აჩვენა, რომ ქ. ბათუმში არ არის განვითარებული ადგილობრივი პოტენციალი შენობების ენერგოაუდიტების ჩასატარებლად, რეკომენდაციების მისაღებად ენერგოეფექტურ ღონისძიებებზე და მათ განსახორციელებლად.

დასკვნა

აუცილებელია ტურიზმის სექტორში დასაქმებული კერძო სექტორის ცნობიერების ამაღლება თანამედროვე ენერგოეფექტური ტექნოლოგიების შესახებ და ამ სექტორის ჩართვა ენერგოეფექტურობის გაუმჯობესების პროგრამებში. პროექტის განხორციელების შემთხვევაში ბათუმის ტურისტულ სექტორში მნიშვნელოვნად შემცირდება ენერგოდანაკარგები და მოხდება დაზოგილი თანხების მიმართვა სხვა ტურისტული ღონისძიებების ჩასატარებლად. საწყის ეტაპზე ამაღლდება ტურიზმის სექტორის ცნობიერების დონე ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებით, ხოლო მომდევნო ეტაპზე მთელი მოსახლეობა მიიღებს ინფორმაციას ასეთი ტექნოლოგიების დანერგვის სიკეთის შესახებ. სასურველია ამოქმედდეს თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი ლაბორატორია და მომზადდება კვალიფიციური ადგილობრივი კადრები, რომლებიც ჩაატარებენ ენერგოეფექტურობის განმსაზღვრელ აუდიტებს და შეეძლებათ რეკომენდაციების გაცემა.

არსებული პრობლემის მოგვარება შეუძლებელია სახელმწიფო სექტორის ჩარევის გარეშე. მთავარ პარტნიორებად მივიჩნევთ როგორც ადგილობრივი თვითმართველობის წარმომადგენლებს, თვითმართველი ქალაქის, ბათუმის მერიის სახით, რომელიც თვითონაა დაინტერესებული ამ სექტორში ენერგომოხმარების შემცირებით, რადგან მას ევროკავშირის წინაშე აღებული აქვს ვალდებულება 2020 წლისათვის თავის ტერიტორიაზე შეამციროს სათბურის გაზების წარმოქმნა 20%-ით. ბათუმის მერიის საქმიანობა უნდა წარიმართოს შემდეგი მიმართულებით: მერიამ უნდა შეიმუშაოს ენერგოეფექტურობის მოთხოვნები, რომლებიც უნდა დააკმაყოფილოს ამა თუ იმ ტიპის შენობამ და მათი შესრულება აუცილებელი პირობა უნდა გახდეს სამშენებლო ნებართვების გაცემის დროს; მერების შეთანხმების ფარგლებში ტურიზმის სექტორის ცნობიერების ამაღლების მიზნით უნდა შემუშავდეს სამოქმედო გეგმა; დაწესდეს შეღავათები კერძო ტურისტულ სექტორში განხორციელებული ენერგოეფექტურობის ღონისძიების სანაცვლოდ. მაგ., შემცირდეს მშენებლობის ნებართვის ღირებულება, თუ პროექტში ჩაიდება ენერგოეფექტურობის ღონისძიებები. ამ მიმართულებით ასევე მნიშვნელოვანია საქართველოს მთავრობის ჩართულობა, რადგან საქართველო არის კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მხარე და აღებული აქვს ვალდებულებები შეამციროს სათბურის გაზების ემისიები თავის ტერიტორიაზე, სადაც ეს შესაძლებელია და რამდენადაც ეს შესაძლებელია. მთავრობა ამჟამად ემზადება 2020 წლისათვის გარკვეული ვალდებულებების აღებაზე სათბურის გაზების ემისიების შემცირებასთან დაკავშირებით, რაშიც სერიოზული წვლილი შეაქვს მერების შეთანხმების ფარგლებში მიმდინარე პროცესებს. გარდა ამისა, რამდენადაც საქართველოს მთავრობა განიხილავს მდგრადი ტურიზმის განვითარებას ქვეყნის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად, მისთვის მნიშვნელოვანია უზრუნველყოს უსაფრთხო ტურიზმი; კერძო სასტუმროების მფლობელები ენერგოეფექტური ღონისძიებების გატარებითა და ენერგოდამზოგი ტექნოლოგიების დანერგვით დაზოგავენ თანხებს; ტურიზმის მომსახურე სხვა დაწესებულებების მფლობელები (კაზინოები, რესტორნები და ა.შ,) ენერგოეფექტური ღონისძიებების გატარებით დაზოგილ თანხებს მიმართავენ თავიანთი ობიექტის გაუმჯობესებისაკენ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გაფრინდაშვილი მ., 2016, კლიმატის ცვლილებასთან ადაპტაციის გზამკვლევი, თბ.
2. ქართველიშვილი ლ., 2019, ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსების შეფასება კლიმატის ცვლილების ფონზე, თბ.
3. შვანგირაძე მ., 2016, ქვეყნის საჭიროებები და დახმარებები, გვ. 146.
4. „კლიმატი და ენერგეტიკის" პაკეტი 2020 წლისათვის", http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020/index_en.htm
5. http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020/index_en.htm .

Paata Aroshidze
Marina Shvangiradze
Tornike Aroshidze

RAISING THE AWARENESS OF THE TOURISM SECTOR ON MODERN ENERGY-EFFICIENT TECHNOLOGIES AND ITS INVOLVEMENT IN THE PROCESSES OF ENERGY SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

In the post-pandemic period, great importance is given to the introduction of modern energy-efficient technologies, especially in the field of tourism, as tourism is one of the leading sectors of the Georgian economy. In October 2010, within an EU-initiated Covenant of Mayors, a conference dedicated to this initiative was held in Georgia, in particular in Tbilisi, emphasizing the importance of cities as complex systems in reducing greenhouse gas emissions. Within the framework of the EU-defined energy efficiency implementation priorities, the municipality has been identified as the main driving force in the development and implementation of the Energy Sustainable Action Plan for Cities. By signing the Covenant of Mayors in 2011, Batumi has joined the initiative aiming to reduce greenhouse gas emissions by at least 20% up to 2020 - a goal that must be achieved in the light of the city's social and economic development. For the development of Batumi as a tourist city, the introduction of modern clean technologies and energy-efficient measures is very necessary, because the energy consumption of the city, respectively, greenhouse gas emissions are significantly increasing every year. One of the important sectors in Batumi that contributes to the increase in greenhouse gas emissions is tourism, which has been included as one of the target groups in the sustainable energy development plan of the city.

To find out the current state of energy efficiency and problems in the tourism sector in the Adjara region and in particular in Batumi, hotels and commercial facilities were surveyed.

The survey was conducted before the Worldwide Pandemic. By 2021, the tourist flow has not increased significantly to have a large impact on the result obtained. In the post-pandemic period, it is planned to once again conduct the study and compare it with the pre-pandemic period. This will allow us to identify the differences and objective consequences of a pandemic. It is necessary to raise the awareness of the private sector employed in the tourism sector about modern energy-efficient technologies and to involve this sector in energy efficiency improvement programs.In case of project implementation, energy losses in the tourism sector of Batumi will be significantly reduced and the saved funds will be used for holding the other tourism events. At the initial stage, the level of awareness of the tourism sector regarding energy efficiency will be raised, and at the next stage - the entire population will receive information about the benefits of introducing such technologies. It is desirable to set up and put into operation a laboratory equipped with modern technologies and train qualified local staff who will conduct energy efficiency audits and will be able to issue recommendations.

Aytkin Gasan Akhundova
Gulnar Xanlar Samadova

DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AGAINST THE BACKGROUND OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC: RESEARCH AND EVALUATION OF ECONOMIC INDICATORS

Annotation. *In nearly 400 days since the World Organization health care declares COVID-19 a pandemic, the world is and continues to fight for living with coronavirus and its consequences, which had a sagnificant impact to all spheres of economic activity, including the development of tourism. According to the WTO, the reduction in the number of tourist trips around the world has brought very large losses to the tourism industry. The spread of coronavirus infection has also damaged the tourism sector of Azerbaijan, primarily the hotel business, the activities of tour operators and travel agencies. This article examines the devepment of tourism in Azerbaijan during the spread of COVID-19, examines a set of tasks and measures adopted by the state to mitigate the consequences of the crisis and revive tourism activities.*
Key words: *tourism development, crisis, COVID-19 pandemic, tough measures, restrictions, government support.*

Introduction

Tourism, being one of the most dynamically developing and highly profitable sectors of the economy, has entered the 21st century as the most dynamically progressing sector of the world trade in services. It is the third largest export category (after fuels and chemical) and in 2019 accounted for 7% of the global trade[1]. According to the statistics of the World Tourism Organization (WTO), in 2019 the number of international tourist arrivals increased by 4% and totaled more than 1.5 billion arrivals, which is 54 million more than in 2018. The growth of international tourism continues for the tenth year in a row[2]. The contribution of the tourism industry to global GDP in 2019 was 10.4% or 1.7 trillion dollars - follows from the report of the World Tourism and Travel Council (WTTC), prepared jointly with Oxford Economy.

The tourism industry in Azerbaijan at the state level is recognized as one of the priority sectors of the economy, in connection with State programs and legislative acts for Azerbaijan have been developed, state investment in the tourism industry in Azerbaijan has increased. In particular, on June 4, 1999, President H.Aliyev in Azerbaijan adopted the Law "On Tourism", which served as an impetus for the development of the tourism industry, becoming the basis and core of the legal system in the field of tourism in Azerbaijan [3].

An important step towards the development of tourism in the country was also served by two state programs for the development of tourism for 2002-2005 and 2010-2014. Moreover, the development concept "Azerbaijan - 2020: a look into the future" also reflects the tasks and goals for the development of tourism in the country. It is gratifying that in the "Strategic roadmap" on the national economy, approved by the decree of the President of Azerbaijan I.Aliyev of December 6, 2016, which includes 11 directions, one of the directions is the "Strategic roadmap for the development of the specialized tourism industry in Azerbaijan." These documents define the legal basis for the formation of the tourism industry in Azerbaijan that meets modern economic, social and environmental requirements, and ensuring the transformation of the tourism industry into one of the pillars of the country's economic development [4, p. 324].

In 2019, Azerbaijan, according to the WEF reports in the overall International rating of tourism competitiveness (The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019), which has held among 140 countries, took 71st place, improving its average score from 2.7 points in 2017 to 3.8 points in the past. Moreover, the indicators of human resources (22nd in the world), price competitiveness (23rd) and the development of the business environment (28th) were recognized as the strongest aspects of domestic tourism [5].

The coronavirus pandemic and its impact on the tourism industry

However, already at the beginning of 2020, as it turned out, tourism became one of the industries most affected by the COVID-19 pandemic, which was first recorded on December 31, 2019 in Wuhan, China. On March 11, 2020, WHO recognized the outbreak of coronavirus as a pandemic, and at that time a total of 118 thousand infected in 114 states were registered on the planet, and about 5 thousand new cases were detected per day [6]. The global tourism industry is going though massive demand cuts for at least the fourth time. However, the blow from COVID-19 will be the strongest in the history of tourism: for instance, according to UNWTO, international tourist flows during the current crisis decreased 7.5 times more than under the influence of the 2008 recession [7].

Moreover, the COVID-19 pandemic is also showing a devastating impact on global employment. Thus, according to ILO estimates, a pandemic could lead to the loss of 305 million jobs, many of which are in the tourism sector [8]. In 2019, the global tourism industry provided (directly and indirectly) about 330 million jobs, which is equivalent to 10.3% of total employment, that is, one in 10 jobs in the world [9]. For each job directly created in the tourism sector, about one and a half additional jobs are created, either indirectly or indirectly. The labor-intensive sub-sectors of hotels and restaurants alone employ 144 million people worldwide [10]. These include about 44 million self-employed workers and 7 million employers. Hotels, restaurants, tour operators, air carriers and cruise lines have suspended their activities indefinitely. In the hotel and restaurant subsectors, 51 million enterprises find themselves in extremely difficult conditions for doing business, which seriously affects employment opportunities [8].

As such, the Secretary-General's Concept Note on Tourism and COVID-19 was presented in August 2020, providing an overview of the socio-economic impact of COVID-19 on tourism, for millions of people. Moreover, this note endorses a roadmap for transforming tourism, covering five priority areas. Namely:

1. Manage the crisis and mitigate the socio-economic impact on people's lives, especially on the employment and economic security of women.
2. Increase competitiveness and resilience.
3. Promote innovation and digitalization of the tourism ecosystem.
4. Promote sustainability and inclusive green growth.
5. Strengthen coordination and partnerships to transform tourism and achieve the SDG (Sustainable Development Goals) [11].

The adopted strict restrictions on borders, on transport, in the field of HORECA, trade have dealt an impressive blow to the countries of the tourism economy. Nevertheless, any crisis leads not only to negative consequences. In the context of a pandemic, new trends in the field of tourism have inevitably formed, which have influenced and will continue to influence the determination of the strategic directions of the processes of its recovery and further development. It is believed that “a stable need for travel and new experiences will again help the industry to get out of the crisis” [12].

Tourism development in the Republic of Azerbaijan before the coronavirus pandemic

In our country, during a pandemic, the situation developed in such a way that Azerbaijani tourists to some extent contributed to the development of domestic tourism. Azerbaijan, due to its unique natural, cultural and historical potential, as well as the interest of foreign tourists as a new destination, has every reason for the development of most types of tourism. The socio-economic transformations that have taken place in the republic over the past 20 years have turned Baku into one of the business centers of the region. If Georgia is traditionally known mainly as a country with a developed historical and cultural tourism, then Azerbaijan in recent years is especially known as a

provider of MICE services, where the largest events of both Eurasian and world scale are held [13, p. 172].

In Azerbaijan, along with business tourism, the formation of cultural and educational tourism is also considered a priority, since there are more than 6 thousand historical, architectural and cultural monuments in the country, some of which are UNESCO World Heritage Sites. Thus, the UNESCO World Heritage List includes "Icheri Sheher, the Maiden Tower and the Palace of the Shirvanshahs", as well as the "Cultural Landscape of Gobustan Rock Art", and the UNESCO Intangible Cultural Heritage List includes 15 samples of the intangible cultural heritage of our country. These are mugam, Novruz holiday, Azerbaijani carpets, the national dish dolma, kalagai, etc.

Rich mineral and thermal springs, mud volcanoes, which have medicinal value, contribute to the intensive formation of medical tourism in the country. Especially in the Naftalan and Nakhchivan regions, in Massaly and the mineral waters of Ganja. Unusual climatic conditions, the presence of the sun and the beach contribute to the development of beach tourism in Azerbaijan. Thanks to the ski resorts "Shahdag" and "Tufan", winter tourism, rural tourism, otherwise called "agritourism" or "green" tourism, is rapidly expanding, and the Gakh region is attractive for its development [13, p. 178].

In modern conditions, event tourism can become one of the new, promising directions for expanding the tourism industry in Azerbaijan, as part of the strategy for the development of domestic and inbound tourism. On the one hand, a large number of events are held annually in Azerbaijan, including world-class events (the Eurovision Song Contest, the first European Games, the IV Islamic Solidarity Games, the Formula 1 Azerbaijan Grand Prix, etc.). On the other hand, various regional holidays and festivals are held annually in the republic. Namely: Pomegranate Festival (2006, Goychay city), Gabala Music Festival (2009, Gabala city), Apple Festival (2012, Guba), Persimmon Festival (2017, Balaken city), Grape Festival (2019 years, the city of Shamakhi). On May 12, 2021, in the cultural capital of Azerbaijan Shusha, on Jydyr Duzyu, the Khary Bulbul music festival was held, organized by the Heydar Aliyev Foundation on the initiative of the President of the Republic of Azerbaijan. Note that the festival is being held for the first time since the liberation of Shushi from the Armenian occupation. This was an important event in the history of the Azerbaijani people.

However, the epidemiological situation in 2020-2021 will still hinder the development of the tourism industry, including in Azerbaijan, which makes it possible to solve certain problems: improving the relevant infrastructure, institutional rights, solving personnel policy in the field of tourism, for expanding internal resources of country.

First of all, we note that before the pandemic, the development of tourism in Azerbaijan was distinguished by significant improvements in key indicators. In 2019, a record number of people visited Azerbaijan - 3.17 million from 193 countries, which is 11.3% more compared to 2018. The contribution of tourism to the republic's GDP (Gross Domestic Product) was 3%. And, according to the State Tourism Agency of Azerbaijan, about 2.8 million of them came for purely tourist purposes.

The increase in inbound tourism then amounted to 14.7% [14]. In the tourism industry, data for 2019, there were 432 tour operators and travel agencies, the number of employees in which was 2,205 people, 642 hotels and hotel-type enterprises operated, with the number of employees -12,481 people (table 1, table 2) [15, p. 36-38].

Table 1

The main indicators of tour operators and travel agencies for 2014 - 2019

Indicators	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Number of tour operators and travel agencies	218	243	272	339	374	432
Number of employees, people	1 794	1 586	1 836	1 891	2 074	2 205
Income of tour operators and travel agencies, thousand manats	31 107,1	36 482,2	36 758,3	41 034,2	56 439,4	63 363,8

Number of accepted and sent tourists	101 406	73 527	63 543	77 587	83 722	99 507

Note: the table was compiled by the author on the basis of stat. collection "Tourism and service in Azerbaijan", 2020, p. 38

Table 2

Key indicators of hotels and hotel-type enterprises for 2014 - 2019

Indicators	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Number of hotels and hotel-type enterprises, units	535	536	548	563	596	642
Capacity, places	35652	37278	40 042	41 611	46 693	49 980
Number of rooms, units	17363	17953	20 330	20 778	22 192	23 865
Number of accommodated persons (tourists)	672345	838 145	1 122 068	1 414 708	1 749 475	1 919 765
Including:						
Citizens of the country	279555	342497	345 284	433 476	515 083	603 026
Foreign citizens	392790	495648	776 784	981 232	1 234 392	1 316 739
Number of employees, people	9009	8364	9 838	10 015	11 407	12 481
Income from hotels and hotel-type enterprises, thousand manats	181047,3	183055,1	240 112,7	284 453,9	359 453,0	450 188,5
Expenses of enterprises, thousand manats	147068,1	171730,8	204 852,3	222 192,9	277 680,5	308 342,5

Note: the table was compiled by the author based on the data of the statistical collection "Tourism and services in Azerbaijan", 2020, p. 36 - 37

As a result, based on the data in Tables 1 and 2, one can notice a positive direction in the development of the tourism industry in Azerbaijan. So, for the period from 2014 to 2019, the number of tour operators and travel agencies in the republic increased by 98%, and the number of employees increased by 22%. In the period from 2014 to 2019, the number of hotels and hotel-type enterprises in the country increased by about 20%, that is, from 535 to 642 units. The number of rooms, respectively, increased by 37% and the number of tourists accommodated in them, by 185%. And if in 2014 the number of hosted foreign tourists amounted to 392,790 people, then in 2019 these figures increased by 235% and amounted to 1,316,739 people, (table 2). 29.4% of those who came were citizens of Russia, 22.9% - Georgia, 10% - Turkey, 8.1% - Iran, 3.4% - Saudi Arabia, 2.2% - UAE, 2.1% - India, 1.9% - Ukraine, 1.6% each - Turkmenistan and Iraq, 1.5% each - Kazakhstan, Pakistan and Israel, 1.2% - Great Britain, 11% - citizens of other countries and 0.1% - persons without citizenship [16].

The impact of the pandemic on the tourism sector of Azerbaijan and measures taken by the state to mitigate the consequences of the crisis and restore tourism activity

But due to the coronavirus (COVID-19) pandemic, the situation has changed dramatically since February 2020. Due to the numerous cancellations of tours, the closure of land borders, air traffic, the imposition of a ban on the activities of hotels and hotel-type enterprises, the absolute suspension of public events, led to a sharp decrease in the inbound and domestic tourist flow. As a result, the occupancy of hotels and hotel-type enterprises from January to March 2020 in Azerbaijan decreased compared to the same period last year by an average of 13%, and in January-March 2021 the decline by 36.9% [15, p. 39-41]. The State Committee notes that from April 2020 to March 2021, foreigners and stateless persons visited Azerbaijan mainly for non-tourist purposes.

In the nearly 400 days since the World Health Organization declared COVID-19 a pandemic, the world is and continues to fight for life against the coronavirus and its aftermath. Azerbaijan is one of the first countries that was able to mobilize universal efforts to combat the COVID-19 pandemic.

Thus, by the decree of the President of Azerbaijan, from January 24, 2020, an Operational Headquarters was established under the Cabinet of Ministers of Azerbaijan, which works around the clock, manages the activities of all state structures, controls and coordinates all work related to the disease [17].

Moreover, the authorities of Azerbaijan, already at the beginning of the pandemic due to the worsening situation with coronavirus infection, introduced a strict quarantine regime in many large cities of the republic. The population of cities could leave their apartments only on the basis of SMS permits and special permits. In these cities, the activities of shopping centers, beauty salons, hairdressing salons, museums were banned, catering facilities could only work for take-out. Since March 3, 2020, the educational process has been suspended in all educational institutions of the country. From March 14, a special regime was introduced, including a number of measures of social isolation, and from March 24 - a special quarantine regime [18].

The quarantine measures taken by the government in connection with the pandemic caused certain losses to the Azerbaijani economy. The greatest difficulties faced by air carriers, the tourism industry, as well as small and medium-sized micro-businesses operating in various sectors of the economy. Many people working in these industries have been unemployed. As a result, by order of the President of Azerbaijan in April 2020, an Action Plan was signed to reduce the negative impact on the economy of Azerbaijan of the coronavirus (COVID-19) pandemic and sharp fluctuations in world energy and stock markets. In this document, programs were developed to provide state support to various sectors of the economy and the sphere of entrepreneurship, which includes 10 areas (picture 1) [19].

Picture 1

The main instruments for supporting economic growth and entrepreneurship development

CONTENT
1. Financial support program for compensation of wages of 304,000 workers in sectors that have suffered losses from the coronavirus pandemic (in order to prevent job losses).
2. Financial support program for 292,000 individual (micro) entrepreneurs, workers in sectors that have suffered losses from the coronavirus pandemic (in order to prevent job losses).
3. The program of tax incentives, privileges and tax holidays for business entities operating in areas that have suffered losses from the coronavirus pandemic.
4. Credit guarantee program to support new bank loans for business entities operating in areas that have suffered losses from the coronavirus pandemic (0.5 billion AZN), etc.
5. Credit guarantee program to support the existing loan portfolio for business entities operating in areas that have suffered losses from the coronavirus pandemic (1.0 billion AZN).
6. Social package to support the material situation of the population.
7. Tuition Fee Support Program for students who are family members of socially vulnerable groups.
8. The program of financial support for the mechanism of mortgage lending and loan guarantee.
9. Program to support utility bills for electricity consumption by the population.
10. A program to support vital areas for the implementation of passenger transportation.

Source: compiled by the authors based on data from the site: **https://www.taxes.gov.az/ru/post/1013** -The main tools to support economic growth and entrepreneurship development.

According to the published document, citizens will be paid the following compensation (picture 2) [20]:

Picture 2

The following compensation will be allocated to Azerbaijanis

State support for various sectors of the economy and the sphere of entrepreneurship.	
1. Financial support to individual entrepreneurs working in industries affected by the pandemic and being taxpayers in 2019:	80 million manats ($ 47 million) have been allocated to preserve jobs. These funds will be received by 300,000 people.
2. Employees employed in industries that have suffered damage from the suspension of commercial activities:	215 million AZN (over $ 126 million) will be directed, the recipients of which will be 300 thousand people.
3. In terms of tax incentives, small and medium-	simplified tax exemption for microentrepreneurs; tempo-

sized enterprises operating in areas affected by the coronavirus can count on:	rary benefits on property and land taxes; benefits for income tax (income) and simplified tax; for temporary exemption from current tax payments on income and property taxes.
4. Almost 200 thousand people registered with the status of "unemployed" will receive 190 manats ($ 110) each:	70 million manats (over $ 41 million) have been allocated for these purposes.
5. 50 thousand jobs will be created in Azerbaijan during April and May 2020:	30 million manats (more than $ 17.5 million) have been allocated for this.

Source: compiled by the authors based on site data: (https://az.sputniknews.ru/azerbaijan/20200404/423570916/Pravitelstvo-oglasilo-skhemu-podderzhki-biznesa-i-grazhdan-i-nazvalo-summy-vyplat.html - The government announced a scheme for supporting businesses and citizens and named the amount of payments).

In particular, on May 4, 2020, in his opening speech at the Non-Aligned Summit in the Contact Group format on the topic “We are together against COVID-19”, dedicated to the fight against coronavirus, the President of Azerbaijan said: “To ensure economic stability in Azerbaijan, with employment, ensuring macroeconomic and financial stability, a package of socio-economic support worth more than 3.5 billion manats or 2 billion dollars was adopted ... provided tax incentives and tax holidays. These are all just a part of the steps taken. In general, citizens highly appreciate the measures taken by the state, "the President of the Republic noted [21].

In March 2020, the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, the State Agency for Tourism of Azerbaijan, the Agency for the Development of Small and Medium Enterprises, and the State Employment Service compiled a package that included a number of necessary and urgent measures aimed at the rapid recovery of the tourism sector in Azerbaijan (picture 3) [22].

Picture 3

Tourism industry support package

Developed proposals to minimize losses and complete destruction of the tourism industry in Azerbaijan.	
1. Payment of salaries:	it was decided to continue to pay salaries to employees of hotels and restaurants with funds from the state budget. At the same time, it was proposed to suspend payments to the Fund for Social Protection of the Population, as well as other mandatory payments from workers' salaries.
2. Credit holidays:	it was proposed to stop payments on loans to employees of travel agencies, hotels, restaurants, as well as entrepreneurs who have frozen their business for the period of quarantine.
3. Tax holidays:	entrepreneurs in the tourism sector will be able to temporarily take a break from payments of simplified, income, land taxes, property tax, and value added tax.
4. Аренда помещений:	it was proposed to reduce or suspend payments for office rent, facilities, utilities, telephone and Internet communications for entrepreneurs on the verge of bankruptcy.
5. Support for new beginnings:	for the rapid recovery and development of the tourism industry, it is proposed to support startups, the issuance of concessional loans, for the secondary development of the tourism business in the country, it is planned to create a financial safety cushion or a Tourism Fund.
6. Simplification of the visa regime:	it was proposed to reduce or completely eliminate the rates of visa duties. Tourism experts insist that Azerbaijan should finally involve regional airports in the process of international air transportation; legalized tourism freelancers; reduced tax burden for seasonal tourist sites; gave preference to local specialists when hiring.

Source: compiled by the authors based on site data: https://az.sputniknews.ru/economy/20200331/423534619/spasenie-turizma-azerbajian-koronavirus.html - In Azerbaijan, trying to create a lifeline for tourism.

In addition, during the quarantine period, other additional measures were taken in the tourism sector. Thus, the State Tourism Agency of Azerbaijan and the Tourism Bureau of Azerbaijan al-

ready at the beginning of the epidemic, in order to spread the coronavirus, canceled mass events and festivals held in the republic. Hotels, travel agencies and tour operators have begun support as part of an entrepreneur assistance package developed by the government.

In April 2020, the Azerbaijan Tourism Bureau, together with the State Tourism Agency and the Azerbaijan Food Security Agency, relaunched its two websites, tourismboard.az (B2B) and Azerbaijan.travel (B2C), adding an innovative health and safety program called SAHMAN (Hygiene Practices and Standards) for local industry players to improve hygiene and sanitation standards. SAHMAN (which means impeccability in Azerbaijani) is a nationwide campaign aimed at supporting Azerbaijan as a destination for tourism and business, as well as promoting existing health, safety and hygiene standards. This program is part of government measures to curb the spread of COVID-19 and is based on the principles of safety, transparency, social responsibility and inclusiveness [23].

On August 8, 2020, the Cabinet of Ministers of Azerbaijan approved the "Regulations on the operation of hotels during the COVID-19 pandemic." The main task is that hotels that comply with the rules, after checks, will be issued with a sanitary and hygienic sign - SAHMAN from the State Agency for Tourism.

Conclusion

And as noted by the State Agency for Tourism of the Republic of Azerbaijan, the restoration of the tourism industry to the level of 2019 will begin next year, and in 2023 tourism will be equal to the pre-pandemic one. All priorities for the development of tourism in the country, identified in 2019, remain unchanged. “Subsidies, the creation of a state tourist register, legislative amendments, projects on mud volcanoes and others still remain on the agenda. The creation of the "Beshbarmag" reserve is also topical. Only the implementation of the innovation is delayed during a pandemic - indicates the State Tourism Agency of Azerbaijan [24].

In conclusion, in order to restore tourism after the COVID-19 pandemic, the Tourism Bureau of Azerbaijan has developed a four-stage plan:

- in the first stage focuses on leveraging the current isolation period for virtual communication with stakeholders and partners, and digital content creation;
- the second stage concerns the segment of domestic tourism, which will begin as soon as the special quarantine regime is canceled;
- the third stage will begin when some travel restrictions are lifted and the borders are reopened;
- the fourth stage will start when the post-coronavirus era begins in the world. It will include new experiences and campaigns aimed at a different type of traveler around the world [25].

Thus, analyzing the experience of tourism development in Azerbaijan against the backdrop of the COVID-19 pandemic, we can say that in order to recover and to get out of the current situation in the country's tourism sector, first of all, it is necessary to form and study comprehensive, effective measures aimed at supporting economic subjects, depending on the existing financial resources and organizational structures, it is necessary to consolidate the subjects of the tourist services market in order to jointly confront the global problems of our time.

References

1.https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2020/08/Key-Messages-for-Tourism-and-COVID-Policy-Brief_RU.pdf - Concept Note by the Secretary General on Tourism and COVID-19 KEY POINTS August 2020.

2. https://tourism.interfax.ru/ru/news/articles/65670/ - UNWTO counted 1.5 billion tourist trips worldwide in 2019. https://tourism.interfax.ru/ru/news/articles/65670/

3. Law of the Republic of Azerbaijan "On Tourism" dated July 27, 1999.

4. A.G. Akhundova. Socio-economic content and ways to improve the efficiency of event tourism in Azerbaijan. Journal "Economics and Entrepreneurship", No. 3, 2020, p. 323-327.

5. https://ru.oxu.az/economy/356137 - Azerbaijan is the leader in the region in terms of profitability of inbound tourism - ANALYSIS

6. https://tass.ru/obschestvo/10857745 - The year of the pandemic: how the number of people infected with coronavirus in the world has grown a thousand times.

7. Hie era of peak travel is over. [Electronic resource]. Access mode: 4/16/21216676 / coronavirus-covid-19-travel-vacation-tourism-overtourism (date accessed 09/10/2021).

8. ILO Newsletter Issue 3: COVID-19 and the World of Work, 29 April 2020

9. WTTC Travel and Tourism Economic Report 2019 - World.

10. ILO Newsletter Issue 2: COVID-19 and the World of Work, 7 April 2020.

11. Concept Note: COVID-19 and Restructuring the Tourism Sector. August 2020 p. 29, p. 5.

12. Maksanova L.B.-Zh., Andreeva A.M. Development of tourism in a pandemic: new trends and anti-crisis measures // Society: politics, economics, law. 2020.No. 12.P. 64-68.

13. Akhundova A.G. Regulation of the integrated development of tourism infrastructure in the Republic of Azerbaijan. Monograph. Baku - Publishing House "AVROPA" - 2019, 224 p.

14. https://haqqin.az/news/217687 - Nagiyev turned down 40 hotels because of the low level of services.

15. State Committee on Statistics of the Republic of Azerbaijan. Tourism and service in Azerbaijan ", 2020, p. 38.

16. https://www.trend.az/business/tourism/3182949.html - In 2019, tourists from 193 countries visited Azerbaijan.

17. https://www.aa.com.tr/ru/коронавирус/президент - admitted-in-azerbaijan-regime-emergency / 1771912.

18. https://ru.president.az/articles/37705 - On the initiative of Ilham Aliyev, the Summit of the Non-Aligned Movement was held in the format of the Contact group, 04 May 2020

19. https://www.taxes.gov.az/ru/post/1013 - The main instruments for supporting economic growth and entrepreneurship development.

20.(https://az.sputniknews.ru/azerbaijan/20200404/423570916/Pravitelstvo-oglasilo-skhemu-podderzhki-biznesa-i-grazhdan-i-nazvalo-summy-vyplat.html - The government announced a scheme for supporting businesses and citizens and announced the amount of payments.)

21. https://ru.president.az/articles/37705 - On the initiative of Ilham Aliyev, the Summit of the Non-Aligned Movement was held in the format of the Contact group, May 04, 2020.

22.https://az.sputniknews.ru/economy/20200331/423534619/spasenie-turizma-azerbajian-koronavirus.html - They are trying to create a life buoy for tourism in Azerbaijan.

23.https://vestikavkaza.ru/analytics/azerbajdzan-vozrozdaet-turizm-pod-lozungom-vzglani-inace.html - Azerbaijan is reviving tourism under the slogan “Look differently”.

24.https://az.sputniknews.ru/economy/20210311/426435624/azerbaijan-turizm-prioritet-2021.html - The State Tourism Agency has indicated what it is focusing on this year.

25.https://vestikavkaza.ru/analytics/azerbajdzan-vozrozdaet-turizm-pod-lozungom-vzglani-inace.html - Azerbaijan is reviving tourism under the slogan “Look differently”.

დავით ბასიაშვილი
სლავა ფეტელავა

ეკონომიკის სტრუქტურული და რეგიონული პრობლემები

საქართველოს რეგიონის სოციალ-ეკონომიკური განვითარება და რეგიონებში ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობის საკითხი ყოველთვის წარმოადგენდა ქვეყნის ხელისუფლების მუდმივ საზრუნავს, რაზეც მეტყველებს სამთავრობო სტრატეგიული პროგრამები და დოკუმენტები, კერძოდ, 2010 წლის 25 ივნისის საქართველოს მთავრობის №172 დადგენილება „საქართველოს რეგიონული განვითარების 2010-2017

წწ. სახელმწიფო სტრატეგიის დამტკიცებისა და საქართველოს რეგიონული განვითარების სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ“ და საქართველოს მთავრობის 2018 წლის 11 ივნისის №1292 განკარგულება „2018-2021 წლების საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა“. სამთავრობო პროგრამების პარალელურად ხორციელდება ბიზნესის – მსხვილი, საშუალო და მცირე საწარმოების – საქმიანობის ხელშეწყობა, რომელსაც ახორციელებს სსიპ „აწარმოე საქართველოში“. იგი ერთ-ერთი პირველი სახელწიფო უწყებაა საქართველოში, რომლის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს სამეწარმეო გარემოს გაუმჯობესება, კერძო სექტორის განვითარება, საქართველოს საინვესტიციო კლიმატის პოპულარიზაცია და ექსპორტის ხელშეწყობა დინამიკური ეკონომიკური განვითარების უზრუნველსაყოფად. სააგენტო აერთიანებს სამ კომპონენტს, ეკონომიკური განვითარების სამ ურთიერთდაკავშირებულ შრეს: ბიზნესს (ადგილობრივ წარმოებას), ექსპორტს და ინვესტიციებს.

რეგიონული განვითარების სტრატეგიული ხედვა ეფუძნება ევროკავშირის რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური გათანაბრების (Cohesion) პოლიტიკის უახლეს მიდგომებს, რომლის მიზანია რეგიონების ჰარმონიზებული და დაბალანსებული განვითარება და მათი კონკურენტუნარიანობის ზრდა.

საქართველო დაყოფილია 12 ისტორიულ-სტატისტიკურ რეგიონად[17] და მოიცავს 2 ადმინისტრაციულ ერთეულს (აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკები), 10 სტატისტიკურ და ეკონომიკურ-გეოგრაფიულ რეგიონს (სამეგრელო-ზემო სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი, იმერეთი, გურია, სამცხე-ჯავახეთი, შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი, მცხეთა-მთიანეთი, კახეთი და თბილისი), რომლებსაც (გარდა თბილისისა) . . . არ გააჩნიათ არც სამართლებრივი და არც ისტორიული წანამძღვრები, ერთადერთი რასაც ეს დაყოფა ემყარება არის “კუთხური” მიკუთვნებულობის განცდა[18]. ასეთი სტატისტიკური დაყოფა კარდინალურად განსხვავდება ევროკავშირის NUTS კლასიფიკაციისაგან (სტატისტიკის ტერიტორიული ერთეულების ნომენკლატურა), რომელიც არის იერარქიული სისტემა ევროკავშირისა და გაერთიანებული სამეფოს ეკონომიკური ტერიტორიის დაყოფისთვის, რათა განხორციელდეს ევროპის რეგიონული სტატისტიკის შეგროვება, რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური ანალიზი, განვითარება და ჰარმონიზაცია[19]. NUTS თავის მხრივ მოიცავს: NUTS 1 – ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური რეგიონები; NUTS 2 – ძირითადი რეგიონები რეგიონული პოლიტიკის გამოყენებისთვის და NUTS 3 – მცირე რეგიონები სპეციფიკური დიაგნოზისთვის.

რეგიონების ეკონომიკური სტრუქტურის ზოგადი დახასიათება

მიუხედავად განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმებისა, რეგიონებში ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია დამოუკიდებლობამდე არსებული ეკონომიკის სტრუქტურა რაც განაპირობებს რეგიონის ეკონომიკის სტრუქტურულ და სოციალურ პრობლემებს.

დამოუკიდებლობის პერიოდში არ ხდებოდა ეკონომიკის მნიშვნელოვანი დივერსიფიკაცია (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ საბანკო და სადაზღვევო სექტორს, რომელიც უმთავრესად თავმოყრილია თბილისსა და ურბანულ დასახლებებში).

---

[17] საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა 2018-2021.

[18] დავით მელუა, დეცენტრალიზაციის, რეგიონული განვითარების, სივრცითი მოწყობის ასპექტები და პოლიტიკის ორიენტირები საქართველოსთვის.

[19] https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics

პირიქით, სრულად გაქრა დამოუკიდებლობის მოპოვებამდე არსებული მანქანათმშენებლობის, ხელსაწყოთმშენებლობის, ელექტრონული, საფეიქრო და შრომატევადი წარმოება ეკონომიკის სექტორიდან. რაც შეეხება სოფლის მეურნეობას, მიუხედავად ზოგიერთი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ჩანაცვლებისა და მასზე წლიდან წლამდე მოთხოვნისა და მიწოდების ზრდისა, ქვეყანამ ჯერ კიდევ ვერ მიაღწია ეკონომიკის იმ დონეს, რაც გვქონდა გასული საუკუნის 80-ანი წლების ბოლოს. ეკონომიკის ვარდნამ საფუძველი დაუდო არასასურველ დემოგრაფიულ პროცესებს, რაც აისახა რეგიონების მოსახლეობის დეპოპულაზაციით. ეს პროცესები განაპირობა როგორც ბუნებრივი მატების შემცირებამ, ასევე შიდა და გარე მიგრაციამ, მოსახლეობის იძულებითმა გადაადგილებამ დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის პირობებში. ყოველივე ეს აისახა ეკონომიკის გარკვეულ სფეროებში მცოდნე კადრების, ცოდნისა და გამოცდილების ნაწილობრივ ან სრულად დაკარგვით.

მთლიანი რეგიონალური პროდუქტი (GRP) არის ამ რეგიონში არსებული ეკონომიკური აქტივობის დონის მაჩვენებელი. იგი მოიცავს ეკონომიკური საქმიანობის ყველა ასპექტს, მათ შორის პირველად (მაგ. სამთო, სოფლის მეურნეობა), მეორეულ (მაგ. წარმოება, საკვების გადამუშავება) და მესამეულ (მაგ. განათლება, ფინანსური მომსახურება) სექტორებს. რეგიონების მიერ შექმნილი დარგობრივი მთლიანი შიდა პროდუქტი, რეგიონების მიხედვით ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებული მთლიანი შიდა პროდუქტი, სექტორული დასაქმება და უმუშევრობის დონე არის მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორი, რომელიც განაპირობებს ბიზნესის განვითარების არსებულ დონეს და იმ გამოწვევების სრულ ჩამონათვალს, რასაც აწყდება ბიზნესი როგორც მთელი ქვეყნის მასშტაბით, ისე რეგიონების მიხედვით, რაც უფრო თვალნათელი გახდა კოვიდ-19-ის პანდემიის პირობებში.

საქართველოს რეგიონები განსხვავდება ტერიტორიული, სოციალური და ეკონომიკური მახასიათებლებით: ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებული მთლიანი შიდა პროდუქციით, ურბანული ტიპის და სასოფლო დასახლებების რაოდენობით, მოსახლეობის რაოდენობით, ასაკობრივი შემადგენლობით და სიმჭიდროვით, დასაქმების დონის, სექტორული დასაქმების ტიპისა და ბიზნესის განვითარების შესაძლებლობებით, რაც განაპირობებს მათ სოციალურ და ეკონომიკურ უთანაბრობას.

საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის 2020 წლის მონაცემების მიხედვით ქვეყნის მთლიანმა შიდა პროდუქტმა საბაზისო ფასების მიხედვით შეადგინა 43 136.60 მლნ ლარი,[20] სადაც თბილისის წილმა 51% შეადგინა. დედაქალაქის ასეთი მნიშვნელოვანი წილი მთლიან შიდა პროდუქტის წარმოებაში არის საქართველოს და მისი რეგიონების ყველაზე დიდი გამოწვევა. აჭარის, იმერეთისა და ქვემო ქართლის წილმა შესაბამისად შეადგინა 9 %, 8 % და 8 %. აჭარისა და იმერეთის შედარებით მაღალი წილი განპირობებულია აჭარასა და იმერეთში ურბანული ტიპის დასახლებების არსებობით, ხოლო ქვემო ქართლის მაღალი წილი რეგიონში არსებული რუსთავის სამრეწველო საწარმოებისა და ბოლნისის სამთო მომპოვებელი მრეწველობის – მადნეულის საწარმოს არსებობით. რაც შეეხება რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთს, გურიას, მცხეთა-მთიანეთს, შიდა ქართლსა და კახეთს, მათი წილი ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში შესაბამისად შეადგენს 1%, 2%, 3%, 4% და 5%-ს. 2020 წელს რეგისტრირებულ საწარმოთა 67% მდებარეობს თბილისში (44%), იმერეთსა (14%) და აჭარაში (9%). რაც შეეხება ძირითად კაპიტალს, რომლის მთლიანმა მოცულობამ

[20]პროდუქციაზე სუბსიდირებისა და გადასახადების გარეშე.

ქვეყნის მასშტაბით შეადგინა 38 473 მლნ ლარი, 64% მოდის თბილისზე და 11% აჭარაზე, დანარჩენ რეგიონებზე კი – 25%. აღსანიშნავია, რომ გურიისა და რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთის რეგიონში შეადგენს 1,2% და 0.1%.

ასეთივე დიდი უთანაბრობით ხასიათდება მთლიანი შიდა პროდუქტის განაწილება ერთ სულ მოსახლეზე რეგიონების მიხედვით. საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის 2020 წლის მონაცემების მიხედვით ქვეყნის მასშტაბით მთლიანი პროდუქციის მოცულობა ერთ სულ მოსახლეზე (3 716,9 მლნ კაცი) შეადგენდა 11,6 ათას ლარს, რაც თბილისის მთლიანი შიდა პროდუქტის ერთ სულზე მაჩვენებელზე (18,4 ათასი ლარი) 1.6-ჯერ ნაკლებია, ხოლო ყველაზე ღარიბი რეგიონის გურიის ანალოგიური მაჩვენებელი - 6,3 ათასი ლარია. ეს უკანასკნელი კი 1,5-ჯერ ნაკლებია თბილისის ერთ სულ მოსახლეზე პროდუქტის მოცულობაზე. მკაფიო განსხვავება შეინიშნება რეგიონულ მთლიან შიდა პროდუქტში ბიზნესაქტივობების და ეკონომიკური საქმიანობის მიხედვით, რაც, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია მოცემულ კონკრეტულ რეგიონში ურბანული ერთეულის, სამრეწველო ობიექტის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების, საბანკო და საფინანსო საქმიანობის და სატრანსპორტო ჰაბის არსებობით. თბილისი, სადაც ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქციის 51 % იქმნება, ეკონომიკური საქმიანობის ყველაზე დიდი წილი, 23 %, მოდის საბითუმო და საცალო ვაჭრობაზე, ავტომობილებისა და მოტოციკლების რემონტზე; უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობაზე და მშენებლობაზე – შესაბამისად 13 % და 14 %. მრეწველობა და წარმოება ყველაზე მნიშვნელოვანი ეკონომიკური აქტივობის სექტორებს წარმოადგენს ქვემო ქართლში.

ქვეყნის ეკონომიკისა და შესაბამისად რეგიონული ეკონომიკის არათანაბარ განვითარებაზე ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ადამიანური კაპიტალისა და დემოგრაფიული უსაფრთხოების საკითხები, კერძოდ, რეგიონების მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირება, დაბერების არასასურველი ტენდენციები, რაც ასახვას პოვებს მოსახლეობის ასაკობრივი ჯგუფების ცვლილებებში. მოსახლეობის დეპოპულიზაცია, განსაკუთრებით კი საზღვრისპირა, მაღალმთიან და კონფლიქტის მიმდებარე რეგიონებში, წარმოადგენს ერთ-ერთი მნიშვნელოვან გამოწვევას, როგორც ეკონომიკისა და ბიზნესისათვის, ასევე ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში, სადაც მოსახლეობა 2010 წლიდან 2020 წლამდე 36.3 ათასი კაციდან 28.5 ათასამდე შემცირდა. რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონის მასშტაბით არის სოფლები, სადაც პირველკლასელი საერთოდ არ არის.

რეგიონებში სამუშაო ძალის კვლავ არ წარმოება და რეგიონების უმეტესობაში სოციალურ დახმარებებზე მაღალი დამოკიდებულება, ქმნის ბიზნესის განვითარებისათვის და ინვესტიციებისთვის არასასურველ გარემოს. რეგიონის არსებულ და სამომავლო განვითარების ერთ-ერთ მთავარ ინდიკატორად მიიჩნევა პროფესიული და უნარ-ჩვევების მქონე ადამიანების არსებობა და განათლების მიღების მსურველთა რაოდენობა, რაც განპირობებულია რეგიონებში სამუშაო ადგილების არსებობით და ადგილების შექმნის სამომავლო პერსპექტივებით. რეგიონებს შორის სოციალური (ჯანდაცვა, ზოგადი განათლება, სოციალური დახმარება, პროფესიული განათლება, საჯარო მომსახურების და ბავშვთა ზრუნვის) დისბალანსი უფრო შესამჩნევი ხდება დეპრესიულ (დეპრესიულია რეგიონი, სადაც პენსიები და სოციალური დახმარებები აღემატება საგადასახადო შემოსავლებს) რეგიონებში.

სოფლის მეურენობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში შეადგენს 10%-ზე ნაკლებს, ეს მაშინ, როდესაც სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია საქართველოს მოსახლეობის

ნახევარზე მეტი. საქართველოს სოფლის მეურნეობა ფრაგმენტულია, რაც განპირობებულია იმით, რომ სასოფლო-სამეურნეო მიწის მფლობელების უმეტესობა ფლობს დაახლოებით 1 ჰექტარ მიწის ნაკვეთს. ოცდამეერთე საუკუნეში საკვები პროდუქტების კონკურენტუნარიანი წარმოებისათვის გადამწყვეტია მასშტაბის ეკონომია და თანამედროვე ტექნოლოგიები. ინდუსტრიული წარმოება, მასში გამოყენებული ტექნოლოგიები და მასშტაბის ეკონომია არის ერთადერთი გზა მასობრივი მოხმარების სოფლის მეურნეობის პროდუქტების კონკურენტუნარიანი წარმოებისათვის. ასეთი მცირე მეურნეობები უმთავრესად არის თვითკმარი, ვერ უზრუნველყოფს წარმოების ეკონომკურ მასშტაბს, დაბალი შრომის ნაყოფიერების გამო მიღებული სარგებელი ვერ ფარავს ამ საქმესთან დაკავშირებულ შრომით და ფულად ხარჯებს და ვერ ანაზღაურებს მოსავლის მიღებისა და მისი რეალიზაციის რისკებს. ასეთი ტიპის მეურნეობებს შორის დაბალია კოოპერაციის დონე, რაც არათუ უზრუნველყოფს სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობას და ვერ აკმაყოფილებს ქვეყნის მოსახლეობას მოთხოვნას სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ისეთ სახეობებზე, როგორიცაა მარცვლეული კულტურები, რძე და რძის პროდუქტები, არამედ ნაკლებ საინტერესოს ხდის ინვესტორებისთვის[21]. მიუხედავად სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული საბიუჯეტო ხარჯებისა და რეფორმებისა, ქვეყანაში შემოდის მილიარდ დოლარზე მეტი სასოფლო- სამეურნეო პროდუქცია[22], რომლის წარმოების შესაძლებლობები და კლიმატური პირობები საქართველოში უკეთესია, ვიდრე ექსპორტიორ ქვეყნებში.

ტურიზმს, როგორც ეკონომიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფერო, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსის მიმდინარე ანგარიშის ფორმირებაში, რაც გამოიხატება უცხოური ვალუტის შემოდინებით (2019 წლის მონაცემებით, საქართველოს ტურიზმის შემოსავლების წილმა მშპ-თან 21 პროცენტი შეადგინა), რაც თავის პოზიტიურ გავლენას ახდენს არა მარტო ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის ფორმირებაზე და ფინანსურ სტაბილურობაზე, არამედ არაპირდაპირ გავლენას ახდენს დასაქმებაზე ეკონომიკის ისეთ სფეროებში, როგორებიცაა მშენებლობა და ინფრასტრუქტურა, სურსათით და სასმელით უზრუნველყოფა. ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის ინფორმაციით, 2021 წელს საქართველოში შემოსული ვიზიტორების რაოდენობა, რომელიც ტურისტებთან ერთად, ტრანზიტს და სხვა კატეგორიებს მოიცავს, 2020 წელთან შედარებით 7.7%-ით გაიზარდა. 2020 წელს ქვეყანაში 1.7 მილიონი ვიზიტორი შემოვიდა, 2021 წელს კი 1.9 მილიონი. 2019 წელთან შედარებით ვიზიტორების რაოდენობა თითქმის 80%-ით არის შემცირებული (2019 წელს საერთაშორისო მოგზაურების ვიზიტების რაოდენობამ 9,3 მილიონი შეადგინა)[23]. საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის 2021 წლის მონაცემების მიხდვით 15 წლის და უფროსი ასაკის საქართველოს რეზიდენტი ვიზიტორების მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე განხორციელებული ვიზიტების საშუალო თვიური რაოდენობა რეგიონების მიხედვით შემდეგნაირად იქნა განაწილებული: ვიზიტორების 22% მოდიოდა თბილისზე, იმერეთზე, აჭარაზე, მცხეთა-მთიანეთსა და კახეთზე, შესაბამისად – 16%, 11%, 10% და 8%. რაც შეეხება გურიის, რაჭისა და ლენტეხის რეგიონს, ერთობლივად ვიზიტორების წილმა 4% შეადგინა.

კოვიდ-19-ის პანდემიის პროცესმა ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა რეგიონები, რეგიონებში არსებული მეწარმე სუბიექტები და შიდა მეურნეობები.

[21] https://forbes.ge/saqarthvelos-sophlis-meurn/
[22]https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/638/importi
[23]https://forbes.ge/2021-tsels-saqarthveloshi-1-9-milioni-vizitori-shemovida/

გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP), შვეიცარიის განვითარებისა და თანამშრომლობის სააგენტოს (SDC), ავსტრიის განვითარების თანამშრომლობისა (ADC) და საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს მხარდაჭერით განხორციელებულმა კვლევამ „მუნიციპალური მართვის გამოწვევები COVID-19 პანდემიის პირობებში“[24] უფრო თვალნათელი გახადა ის პრობლემები და გამოწვევები, რასაც ზოგადად აწყდება ბიზნესი რეგიონებში. პანდემიის დროს გამოცხადებულმა კარანტინმა, გადაადგილების შეზღუდვამ ან/და საზღვრების დაკეტვამ, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ეკონომიკისა და ბიზნესსაქმიანობის ყველა სფეროზე. ყოველივე ამან განაპირობა მოთხოვნა-მიწოდების კარდინალური ცვლილება, განსაკუთრებით კი ტურისტულ, სასტუმრო და სარესტორნო ბიზნესზე. პანდემიის გარკვეულ პერიოდში საერთოდ გაჩერდა არასასურსათო ვაჭრობა (რასაც ვერ ვიტყვით საცალო ქსელურ მაღაზიებზე) და საყოფაცხოვრებო მომსახურების ობიექტები, რამაც თავის მხრივ შეამცირა მოთხოვნა სატრანსპორტო გადაზიდვებზე და ლოჯისტიკურ მომსახურებაზე. საქართველოში მეწარმეებს, რომლებსაც არ აქვთ ინტერნეტქსელზე წვდომა, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ წარმატებული ბიზნესი ჰქონდეთ პანდემიის პერიოდში მოთხოვნადი დისტანციური მართვის პირობებში. ეს გარემოება მნიშვნელოვნად ამცირებდა მათი საქმიანობის ეფექტიანობას.

როგორც ზემოთ იყო მოხსენებული, საქართველოს კანონმდებლობა არ განმარტავს ტერმინს "რეგიონი". ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა, რომელიც განაპირობებს რეგიონებს შორის არსებულ უთანაბრობას, არის ის, რომ ტერმინს „რეგიონი“ განიხილავს, როგორც დაგეგმვის ერთეულს, რომელიც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების ჯგუფს წარმოადგენს და შეესაბამება სახელმწიფო რწმუნებული-გუბერნატორის სამოქმედო ტერიტორიას. საქართველოს კანონი საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ განმარტავს, რომ „სახელმწიფო რწმუნებული არის საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების ტერიტორიაზე მთავრობის წარმომადგენელი“ იმ ტერიტორიის საზღვრებში, რომელიც განისაზღვრება სახელმწიფო რწმუნებულის დებულებით. სახელმწიფო რწმუნებულის დებულებას ამტკიცებს მთავრობა.

ქვეყნის ეკონომიკის დაგეგმვა ხორციელდება დარგობრივი პრინციპით. ქვეყნის ეკონომიკის პოლიტიკის შემუშავებას – დაგეგმვას და მის განხორციელებას წარმართავენ დარგობრივი სამინისტროები ტერიტორიულ ორგანოთა მეშვეობით. რეგიონებს შორის უთანაბრობის დაძლევისა და მათი კონკურენტუნარიანობის გაზრდის მიზნით, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ, მიზანშეწონილია დაგეგმვის დარგობრივი პრინციპებიდან დაგეგმვის ტერიტორიულ პრინციპებზე გადასვლა და ამ ორი პრინციპის ჰარმონიზაცია, ასევე უფრო მსხვილი ეკონომიკის დაგეგმარების რეგიონის შემოღება, რომელიც ახლოს არიან კლიმატური და სასოფლო სამეურნეო ტიპის წარმოებით. წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალიან ძნელი იქნება ტერიტორიული უთანასწორობის დაძლევა, შემოსავლებისა და მოქალაქეებისა და ბიზნესისათვის ძირითად ინფრასტრუქტურასა და მომსახურებაზე ხელმისაწვდომობა.

---

[24]http://www.postcovid.nala.ge/public/storage/documentFiles/mG0XjAeqDOX7C0XkcWMZgM7sbD9POEuwwJ5NPRuT.pdf

დასკვნა

სტატიაში განხილულია სოციალურ-ეკონომიკური გამოწვევები, რომლებსაც აწყდებიან რეგიონები მთლიანი შიდა პროდუქტის, დემოგრაფიის, ბიზნესსაქმიანობის და სექტორული ეკონომიკის უთანაბრობით. ასევე განხილულია რეგიონის დაგეგმარების მიდგომები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა 2018-2021.
2. დავით მელუა, დეცენტრალიზაციის, რეგიონული განვითარების, სივრცითი მოწყობის ასპექტები და პოლიტიკის ორიენტირები საქართველოსთვის.
3. https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics
4. https://forbes.ge/saqarthvelos-sophlis-meurn/
5. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/638/importi
6. https://forbes.ge/2021-tsels-saqarthveloshi-1-9-milioni-vizitori-shemovida/
7. http://www.postcovid.nala.ge/public/storage/documentFiles/mG0XjAeqDOX7C0XkcWMZgM7sbD9POEuwwJ5NPRuT.pdf

David Basiashvili
Slava Petelava

STRUCTURAL AND REGIONAL ISSUES OF THE ECONOMY
Summary

The socio-economic problems faced by regions, the inequity of gross regional product, demography, business activities, and the sectorial economy are given in the article "Structural and regional issues of the economy". As well as article covers the approaches of regional planning.

Natia Beridze

TOURISM DEVELOPMENT IN TERMS OF THE PANDEMIC: NEW TRENDS AND ANTI-CRISIS MEASURES

Annotation. *The main trends in tourism development, which have emerged in the terms of the coronavirus pandemic, are analyzed in the paper. The anti-crisis measures to support the industry in the difficult period and experience of countering the spread of COVID-19 were considered. The borders opening and the international tourism recovery will be slow and uneven. The need to up-date the integration processes in the field of tourism is substantiated not only on the principles of mutual benefit and joint development, but also of mutual responsibility and preparedness for crises and their management. The research results can be used in the preparation or correction of conceptual, strategic and program documents for the tourism development both at the national and regional levels, especially in the post-COVID period.*

Keywords: *tourism, pandemic, COVID-19, trends, anti-crisis measures*

Introduction

Since the beginning of the pandemic caused by the spread of coronavirus infection, researchers have been actively studying the consequences of its negative impact on the tourism industry on a global scale [Uğur N.G… 2020:1]. The works published in a short period of time determine the level of impact of restrictions associated with COVID-19 on society, the economy and tourism in comparison with previous epidemics and other types of global crises [Gössling S… 2020:1], analyze the losses of the tourism and hotel sectors in regional markets [Hao F… 2020:1], discusses strategic

solutions to overcome the crisis in the hospitality industry and various ways to restore it [Kreiner N.C… 2020:1], pays special attention to the role of information technology [Gretzel U… 2020:187] as a factor in supporting the tourism industry and increasing its economic sustainability.

Dramatic changes in the international and domestic tourism markets will undoubtedly be the subject of numerous studies for a long time to come. But already today, along with an assessment of the depth of the fall and the magnitude of the losses of the industry, the development of the tourism sector in the post-pandemic period, concerning the definition of strategic directions, methods and technologies for mitigating the consequences of the crisis and restoring the industry in the face of the emergence of new development vectors in the tourism sector, requires solution.

The purpose of this study is to summarize and analyze the main tourism trends that affect the development of strategic and operational management decisions at the national and regional levels.

***

Tourism is one of the sectors of the economy most affected by the effects of the pandemic caused by the spread of the COVID-19 virus. The October World Tourism Barometer shows that international arrivals are down 70% in eight months of 2020. Export earnings from tourism decreased by $730 billion compared to the same period in 2019, which is more than eight times the loss in 2009 due to the global economic crisis [World… 2020:36]. It is estimated that the travel and tourism industry could lose up to 174 million jobs [174m… 2020]. Since the crisis has affected all activities related to the hospitality industry within countries, in general, COVID-19 will have a serious impact on GDP in all states, especially in those that are heavily dependent on the hotel and tourism sectors of the economy [MacDonald M… 2020:1].

Obviously, the recovery of international tourism after the opening of borders will be slow and uneven. Scenario forecasts of the World Tourism Organization (UNWTO) indicate a revival of the market in 2021, as well as the fact that a return to the level of 2019 will take from 2.5 to 4 years [World… 2020:36]. There is no doubt that unprecedented measures will be required to bring the industry out of the deepest crisis. As the experience of the first months of work under the conditions of various kinds of restrictions shows, the proposed industry support mechanisms should help to quickly adapt to a new, poorly predictable reality, taking into account the key trends in tourism that have become relevant due to the spread of coronavirus [Актуальные… 2020]. In this context, the following modern trends should be identified that affect the definition of strategic directions for the processes of restoration and further development of the tourism sector.

The first is the islandization (autonomization) of tourist markets. In emergency conditions, countries act on the principle of "every man for himself", implementing a policy of "state selfishness" in terms of restricting or completely banning the export of essential medical devices and medicines, as well as a number of food products. Considering that at the moment it is difficult to determine when the pandemic will end, each country independently decides on the opening of borders and the availability of movement for citizens.

Many countries have not only taken a number of measures aimed at supporting the tourism sector to reduce the consequences of the crisis, but have also begun to develop a strategy for its recovery and further development. At the same time, Kreiner & Ram believe that the majority of UNWTO member states act independently, ignoring the strategies and recommendations of this organization [Kreiner N.C… 2020:1]. Comparing the national tourism support plans of 7 countries - Australia, Austria, Brazil, Israel, Italy, China, Japan - the researchers note that these countries have implemented only 8% of the UNWTO recommendations, focusing on local and short-term tourism resumption tactics. Each country has developed the most appropriate and effective industry rescue plan for it. At the same time, most of the states rely on domestic tourism.

In connection with the spread of the coronavirus, one of the challenges of our time is the weakening of all integration processes and other forms of international cooperation. Within a short time, the volume of external tourism dropped sharply, all countries tried to return their citizens home.

The trend of weakening international cooperation in the field of tourism is temporary and largely depends on the timing of the end of the coronavirus pandemic, the emergence of a vaccine and the formation of herd immunity. At the same time, a number of researchers suggest critically revising the models of growth in tourism volumes, which are advocated by international tourism organizations [Gössling S… 2020:1]. It should be emphasized that this is a debatable issue that requires extensive discussion by the scientific community at the international, national and regional levels. However, something else is undeniable: in the post-COVID period, integrative interaction between countries in the field of tourism needs to be updated. And among the most important tasks is the introduction and observance of international health regulations, which is feasible both in the framework of the implementation of the recommendations of international tourism organizations, and in the process of integration interaction.

The second is the priority of ensuring the safety and health of tourists.

In the future, when choosing a place of rest, people will be guided by the "protection" of the territory visited from various infectious diseases, the level of medical care and the cost of possible prevention [Uğur N.G… 2020:1].

Great importance will also be attached to maintaining a "social distancing" policy, which involves minimizing contacts, as well as reducing the density of visitors in transport, hotels, restaurants, etc.

In the context of the launch of domestic tourism, a key factor in the resumption of work of accommodation and visiting facilities will also be their strict compliance with sanitary and epidemiological requirements, as well as compliance with security measures in case of detection of patients. At the same time, the fear of getting sick will also increase the personal responsibility of tourists, who will increasingly pay attention to life insurance when booking tours and determining the compliance of the places of the planned visit with safety requirements in terms of disease prevention, the level of medical care, the organization of rescue and ambulance services, and the availability of information. about existing threats and the speed of response to complaints from vacationers.

The third is changes in the demand for tourism services, which is due to the long stay of people at home, the organization of work in a remote format, psychological experiences, a decrease in income, the desire to visit natural areas and improve health. In this regard, it is advisable to create new objects of year-round access in the field of medical, health, sports, gastronomic, ecological tourism for meeting the new priority needs of the tourism industry customers.

The activities of tour operators and travel agencies are reoriented from mass tourism to individual tours and online sales, the demand for individual guides and driver guides, and for car rental will increase.

Tourist industry experts note that even today the category of travelers called "digital nomads" is increasing, combining long trips with remote work [Основатель… 2020]. As a result, a significant competitive advantage of some tourist areas in the future will be the quality of the proposed information infrastructure.

Changes in the behavior and priorities of tourism consumers will also affect the development of various types of small accommodation facilities.

The fourth is the digitalization of the industry. In recent years, various digital technologies have been actively used in tourism, but the crisis has provoked a sharp increase in their importance. Virtual tours and excursions are already becoming new elements of the digital ecosystem in tourism (thousands of natural and cultural sites around the world have opened access to their resources), the growth of remote work services, free online educational courses for people left without "active" activity, and other. Considerable attention is paid to the use of digital technologies to combat the spread of coronavirus at tourism facilities, for example, to inform citizens and control their movements, to check travelers, track requests, etc. [Международный… 2019:54].

Another extremely popular tool has become the tourist personal account of the "Covid" module of the information system of the "Safe City" hardware and software complex, with the help of which the status of a client (sick, contact) is easily determined, which helps to reduce the risk of spreading infection and increase confidence in the territory visited.

Fifth, the greening of tourism: in the face of the pandemic, the ecotourism sector is becoming increasingly popular, inevitably deviating from the process of “greening” economic activities related to the provision of tourist and recreational services. In line with the development of ecotourism, the countries under consideration not only have significant potential, but also pursue an active policy for its planning, regulation, support, promotion and monitoring, based on international recommendations on sustainable development [Gretzel U… 2020:187].

However, there is concern about the marked decline in public attention to the impact of tourism on the environment. In the current epidemiological situation, when organizing their activities, business entities are largely guided by sanitary requirements, to comply with which a fairly wide range of measures are taken, which inevitably leads to an increase in energy, water consumption, and an increase in non-specific waste (masks, gloves). In the short and medium term, one should hardly expect a complete abolition of sanitary requirements; most likely, they will be relevant until the start of mass vaccination. Therefore, due to the growth of domestic tourism, when determining measures to support small tourism projects and subsidize regional tourism programs from the federal budget [Общество…2020:350] it is necessary to provide for the development and implementation of "green" business standards.

The sixth is the strengthening of state support for the industry, which, in the context of the pandemic, was reflected in all the countries under consideration, which focused on reducing administrative regulation, tax incentives, direct financial assistance and other forms of support [COVID-19… 2022].

Conclusion

Today, it is already indisputable that the world will be different after the elimination of the coronavirus threat, the conditions for cross-border movements will change, and the problem of ensuring medical security will come to the fore. It will be necessary to review the content and mechanisms for the implementation of bilateral and multilateral cooperation programs between countries in terms of introducing and observing international health regulations in the process of organizing travel, as well as in developing cooperation in such areas as insurance and emergency assistance to tourists during travel, ensuring comfortable and safe transportation of passengers, security of data communication channels. Countries will have to ensure mutual exchange of information and experience on updating tourism development strategies with a focus on improving the industry's readiness to quickly and effectively respond to crises in the future. In the future, integration processes in the field of tourism will be based not only on the principles of mutual benefit and joint development, but also on mutual responsibility and readiness for crises.

References

1. COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism//UNWTO. The World Tourism Organization URL: https://www.unwto.org/covid-19-measures-to-support-travel-tourism (09.04.2022).

2. Gretzel U., Fuchs M., Baggio R. et al., 2020, E-tourism beyond COVID-19: a Call for Transformative Research //Journal of Information Technology & Tourism. Vol. 22, iss. 2. P. 187–203. https://doi.org/10.1007/s40558-020-00181-3.

3. Gössling S., Scott D., 2020, Pandemics, Tourism and Global Change: a Rapid Assessment of COVID-19//Journal of Sustainable Tourism. Vol. 29 (1). P. 1–20. https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708.

4. Hao F., Xiao Q., Chon K. 2020, COVID-19 and China’s Hotel Industry: Impacts, a Disaster Management Framework and Post-Pandemic Agenda // International Journal of Hospitality Management. Vol. 90. P. 1–11. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102636.

5. Kreiner N.C., Ram Y., 2020, ational Tourism Strategies during the COVID-19 Pandemic // Annals of Tourism Research.. October 19. P. 1–6. https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103076.

6. MacDonald M., Piazza R., Sher G., 2020, A Simple Guide to Estimating the Impact of COVID-19 on Travel and Hospitality Activity.// International Monetary Fund. Macrocritical Struc-

tural Issues. September 2. P. 1–10. URL: https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/covid19-special-notes#MSI (11.2020).

7. Uğur N.G., Akbıyık A, 2020, Impacts of COVID-19 on Global Tourism Industry: a Cross-regional Comparison//Tourism Management Perspectives. Vol. 36. P. 1–13. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100744. (10.04.2022).

8. World Tourism Barometer. 2020. Vol. 18, iss. 6. 36 p. https://doi.org/10.18111/wtobarometereng.2020.18.issue-6 . (10.04.2022).

9. 14. 174m Travel & Tourism Jobs Could Be Lost Due to COVID-19 and Travel Restrictions, Says WTTC, 2020, HospitalityNet. URL:https://www.hospitalitynet.org/news/4101389.html 10.04.2022).

10. Актуальные меры поддержки туристской отрасли, 2020, Федеральное агентство по туризму. URL:https://tourism.gov.ru/news/16744/ (06.04.2022).

11. Общество и пандемия: опыт и уроки борьбы с COVID-19 в России. М., 2020. 350 с.

12. 18. Основатель Airbnb предсказал развитие нового вида туризма, 2020, Profi + travel. URL: https://profi.travel/news/46215/details (10.04.2022).

13. Международный опыт развития экотуризма: страновая специфика и общие подходы, 2019, Л.Б.-Ж. Максанова [и др.]//Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Естественные науки№ 2. С. 54–66. https://doi.org/10.18384/2310-7189-2019-2-54-66.

გიორგი ბრეგვაძე

საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასების ინდექსი საქართველოში

ანოტაცია. *მშენებლობა ერთ-ერთი მთავარი დარგია საქართველოს ეკონომიკაში. მისი წილი მშპ-ში 7.8%-ია. მას წინ უსწრებს მომსახურება, წმინდა გადასახადები და მრეწველობა. ამ სფეროში 2022 წელს დასაქმებული იყო 77 ათასი კაცი, 2022 წლის მესამე კვარტალში – 72 ათასი.*

უკანაკნელ წლებში მშენებლობის სექტორი სწრაფი ტემპებით ვითარდება.

2012-2021 წლებში განხორციელდა 3300 კმ-ზე მეტი გზის რეაბილიტაცია, აშენდა და კაპიტალურად შეკეთდა 500-ზე მეტი ხიდი, დამატებით აშენდება 200 კილომეტრი ავტობანი და ეტაპობრივად დასრულდება რიკოთის ჩქაროსნული მაგისტრალი, ასევე აღმოსავლეთ-დასავლეთის მაგისტრალის სხვა მონაკვეთების მშენებლობა და თბილისიდან ბათუმში უსაფრთხოდ ჩასვლა 3.5 საათში იქნება შესაძლებელი.

2024 წლისთვის ქვეყანაში საერთაშორისო მნიშვნელობის გზების 95% და შიდა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გზების 85% იქნება სრულად მოწესრიგებული.

საკვანძო სიტყვები: *მშენებლობა, უძრავი ქონება, ინდექსი, ფასები, სამშენებლო მასალები.*

საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასების ინდექსი (RPPI) ასახავს საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასების დინამიკას. ინდექსი მოიცავს უძრავი ქონების ბაზრის ახალ-აშენებულ და მშენებარე საცხოვრებლების სეგმენტს ქ. თბილისში. ქონების ფასების ინდექსები გამოიყენება ქვეყნების ცენტრალური ბანკებისა და პოლიტიკის გამტარებელი სხვა ინსტიტუტების მიერ, აგრეთვე ანალიტიკოსების, მკვლევრებისა და სხვა მომხმარებელთა მიერ როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. RPPI გამოიყენება შემდეგი მიზნებისთვის: 1. უძრავი ქონების ბაზრის განვითარებისა და რისკების შესაფასებლად; 2. საცხოვრებელი უძრავი ქონების ბაზრებსა და ფინანსურ სტაბილურობას შორის კავშირების დასადგენად და მათ შესაფასებლად. ინდექსის

გასაანგარიშებლად და საჭირო მიკრომონაცემების მისაღებად საქსტატი აგროვებს მონაცემებს საცხოვრებელი უძრავი ქონების გაყიდვის შესახებ განცხადებების შემცველი ვებგვერდებიდან. მონაცემები მიიღება ვებგვერდებიდან ინფორმაციის ავტომატური ჩამოტვირთვის (ე.წ. web scraping) გამოყენებით. ამ გზით მიღებული ფასების შესახებ მონაცემი წარმოადგენს ე.წ. „შეთავაზების" ფასს (offer price). RPPI-ის გასაანგარიშებლად საქსტატი იყენებს ე.წ. „მახასიათებლების ჰედონურ მიდგომას", რომელიც აპრობირებულია მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. აღნიშნული მიდგომის მიხედვით, RPPI ასახავს „ტიპური" საცხოვრებლის ფასის დროში ცვლილებას.

2022 წლის პირველ კვარტალში, წინა კვარტალთან შედარებით საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასების ინდექსი (RPPI) 4.2 პროცენტით გაიზარდა, ხოლო ინდექსის წლიურმა ზრდამ 3.4 პროცენტი შეადგინა. 2020 წლის საშუალოსთან შედარებით ინდექსი 13.1 პროცენტით არის გაზრდილი. RPPI-ის დაფარვა შემოიფარგლება ქ. თბილისით და მოიცავს მხოლოდ ახალი საცხოვრებელი უძრავი ქონების ბაზარს, როგორც მრავალსართულიანი სახლების (ბინების), ისე კერძო სახლების სეგმენტებს. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში წარმოდგენილია უძრავი ქონების ფასების პროცენტული ცვლილება წინა კვარტალთან, წინა წლის შესაბამის კვარტალთან და 2020 წლის საშუალოსთან შედარებით.

ცხრილი 1[25]

ინდექსი	2020 წლის საშუალოსთან შედარებით, %	წინა კვარტალთან შედარებით, %	წინა წლის შესაბამის კვარტალთან შედარებით, %
მთლიანი RPPI	**13.1**	**4.2**	**3.4**
ბინები	13.1	5.4	4.5
კერძო სახლები	14.0	2.0	1.0

2022 წლის პირველ კვარტალში, წინა კვარტალთან შედარებით, ფასების ზრდა დაფიქსირდა როგორც საცხოვრებელი ბინების სეგმენტში (5.4 პროცენტი), ისე კერძო სახლების სეგმენტში (2.0 პროცენტი). 2021 წლის პირველ კვარტალთან შედარებით ფასების ზრდა ასევე დაფიქსირდა ორივე სეგმენტში – ბინებზე 4.5 პროცენტით, ხოლო კერძო სახლებზე 1.0 პროცენტით. ქვემოთ მოცემულ გრაფიკზე წარმოდგენილია ჯამური RPPI-ის და მისი ქვეინდექსების, ასევე სამომხმარებლო ფასების ინდექსის (CPI) შედარებითი დინამიკა. ასევე წარმოდგენილია 2022 წლის პირველ კვარტალში ახალაშენებული (დასრულებული) საცხოვრებლების სეგმენტში 1მ^2-ის მედიანური ღირებულება, თბილისის უბნების მიხედვით*.

[25] **ცხრილი 1** შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით

ცხრილი 2[26]

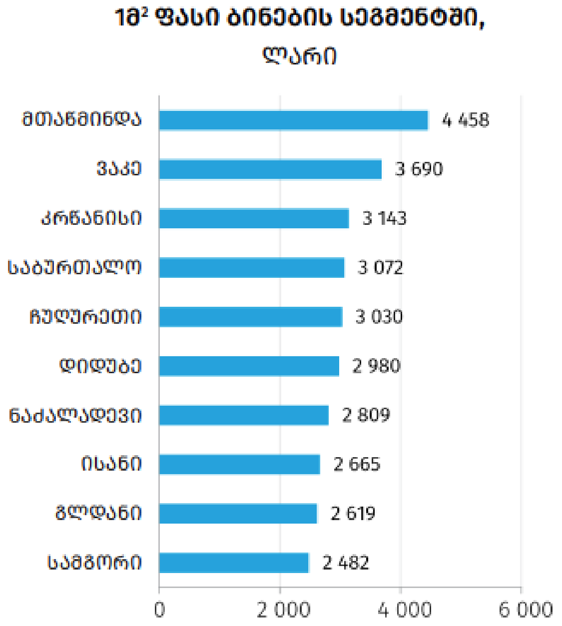

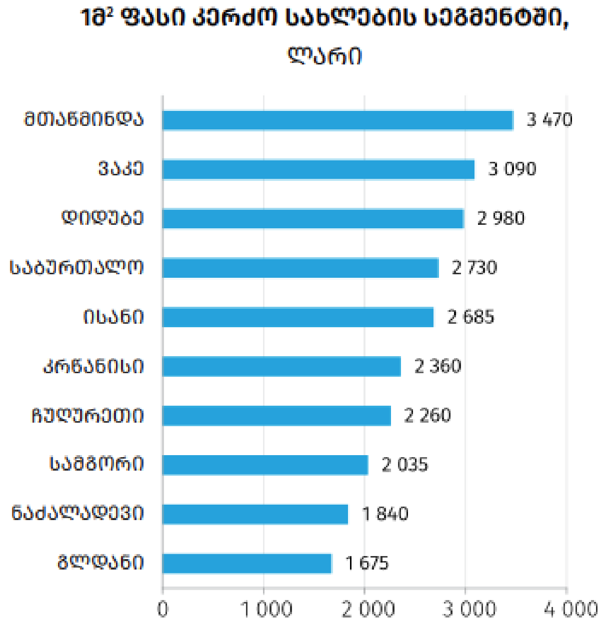

***შენიშვნა:** აღნიშნული ფასი წარმოადგენს გასაყიდ, ე.წ. შეთავაზების ფასს (offer price). მონაცემები მიიღება ვებ-გვერდებიდან ინფორმაციის ავტომატური ჩამოტვირთვის (web scraping) და ფასების მედიანური მნიშვნელობის გაანგარიშების გზით.

ოფიციალური დეკლარირებული მონაცემებით, საქართველოში 2022 წლის იანვარ-მარტში გაცემულია 2 229 ნებართვა (წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 15.4 პროცენტით მეტი) 1 516.5 ათასი კვ.მ ფართობის შენობა-ნაგებობების მშენებლობაზე (წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 16.5 პროცენტით მეტი). ნებართვების 78.5 პროცენტი მოდის ქვეყნის 4 რეგიონზე. კერძოდ, ჩასატარებელი სამშენებლო სამუშაოების 53.0 პროცენტი მოდის ქ. თბილისზე, 11.0 პროცენტი – მცხეთა-მთიანეთის რეგიონზე, 7.4 პროცენტი – იმერეთის რეგიონზე, 7.1 პროცენტი – ქვემო ქართლის რეგიონზე.

აღსანიშნავია, რომ 2022 წლის იანვარ-მარტში ნებართვები გაიცა მრავალფუნქციური საცხოვრებელი კომპლექსების, სავაჭრო ობიექტების, სასტუმროების, სამრეწველო საწარმოების, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ობიექტებისა და სხვა შენობა-ნაგებობების მშენებლობაზე. გაცემულ ნებართვებში შედარებით დიდი წილით წარმოდგენილია მრავალფუნქციური საცხოვრებელი კომპლექსები. დამთავრებული მშენებლობების ნახევარზე მეტი მოდის ქვეყნის 4 რეგიონზე. კერძოდ, 33.5 პროცენტი მოდის ქ. თბილისზე, 13.6 პროცენტი – კახეთის რეგიონზე, 10.5 პროცენტი – მცხეთა-მთიანეთის რეგიონზე, 10.5 პროცენტი – ქვემო ქართლის რეგიონზე. 2022 წლის იანვარ-მარტში ექსპლუატაციაში მიღებულ იქნა 545.9 ათასი კვ.მ ფართობის (წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 59.7 პროცენტით მეტი) 552 ობიექტი (წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 1.8 პროცენტით ნაკლები).

მშენებლობის ღირებულების ინდექსი წინა კვარტალთან შედარებით 4.8 პროცენტით გაიზარდა. აღნიშნული ცვლილება, ძირითადად, განპირობებული იყო მშენებლობის დარგში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასის 10.2-პროცენტიანი მატებით, რამაც 2.8 პროცენტული პუნქტი შეიტანა

[26] **ცხრილი 2** შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით.

ჯამური ინდექსის ცვლილებაში. წინა წლის შესაბამის კვარტალთან შედარებით მშენებლობის ღირებულების ინდექსი გაიზარდა 13.6 პროცენტით. ინდექსის ზრდა, ძირითადად, გამოწვეული იყო სამშენებლო მასალებზე ფასების 17.4-პროცენტიანი ზრდით, რაც 9.64 პროცენტული პუნქტით აისახა მთლიანი ინდექსის ცვლილებაზე. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში წარმოდგენილია 2021 წლის მეოთხე კვარტალში მშენებლობის ღირებულების ინდექსები წინა კვარტალთან და წინა წლის შესაბამის კვარტალთან შედარებით, ასევე ინდექსების ფორმირებაში მონაწილე ხარჯების კატეგორიების შესაბამისი წვლილები:

ცხრილი 3[27]

ხარჯების კატეგორიები	2021 წლის III კვარტალთან	წვლილი* კვარტალის ინდექსის პროცენტულ ცვლილებაში	2020 წლის IV კვარტალთან	წვლილი* წლიური ინდექსის პროცენტულ ცვლილებაში
სულ	**104.8**	**4.78**	**113.6**	**13.63**
სამშენებლო მასალები	102.0	1.18	117.4	9.64
ხელფასები	110.2	2.80	106.6	2.01
მანქანა-დანადგარები	112.9	0.59	113.5	0.67
ტრანსპორტირება, საწვავი, ელექტროენერგია	102.3	0.03	122.9	0.26
სხვა ხარჯი	102.3	0.18	113.1	1.05

*რიცხვების დამრგვალების გამო ცალკეული ჯგუფების წვლილის ჯამი შესაძლოა არ უდრიდეს ინდექსის პროცენტული ცვლილების მთლიან მაჩვენებელს.

დასკვნა

ნაშრომში განხილულია საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასების ინდექსი საქართველოში, ნაჩვენებია თბილისის უბნების მიხედვით საცხოვრებელი ფართების ფასები, გაანალიზებულია ფასების ზრდის მიზეზები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გ.ბრეგვაძე, ინოვაციების გავრცელების პრობლემები საქართველოს მშენებლობაში (პ.გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომების კრებული), 2020 წ.
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.
3. Инновации в строительстве - https://saint-gobain.ru/

George Bregvadze

RESIDENTIAL REAL ESTATE PRICE INDEX IN GEORGIA

Summary

The paper discusses the residential real estate price index in Georgia. The prices of residential areas are shown according to the districts of Tbilisi. Analyzed reasons why prices are increased.

[27] **ცხრილი 3** შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით.

ლინა დათუნაშვილი

ახალი ტექნოლოგიების ინოვაციური განვითარების ასპექტები მემცენარეობაში (მსოფლიო გამოცდილება)

ანოტაცია. *ნაშრომში ახალი ტექნოლოგიების ინოვაციური განვითარება განხილულია, როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მიმართულება სოფლის მეურნეობის (მემცენარეობის) მდგრადი განვითარების გზაზე და საშუალებას იძლევა ეფექტურად გადაწყდეს დარგში არსებული მრავალი პრობლემა. ტექნიკური ინოვაციები აგროკულტურის მხოლოდ ნაწილია, ხოლო სოფლის მეურნეობაში სულ უფრო მეტი ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა საშუალებას იძლევა, დამუშავდეს ნიადაგი ზუსტი მიწათმოქმედების ტექნოლოგიების საშუალებით, გაუმჯობესდეს სელექცია, ორგანული წარმოება, დაინერგოს IT-ტექნოლოგიები, მოხდეს გაციფროვნების, ავტომატიზაციის და სხვა ტექნოლოგიების ინტენსიური გამოყენება და გაიზარდოს მოსავლიანობა. ნაშრომში განხილულია მემცენარეობის დარგში თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევების რეალიზების მაგალითები (ტექნოლოგიურად განვითარებული ინოვაციური ქვეყნების მაგალითზე), რომელთა დახმარებით იქმნება ახალი პროგრამები და ტარდება სხვადასხვა ღონისძიებები, რომლებიც დაკავშირებულია სოფლის მეურნეობაში წარმოებული სასურსათო პროდუქციის მოცულობის ზრდასა და ხარისხობრივი მაჩვენებლის გაუმჯობესებასთან. სტატიაში ასევე აღნიშნულია, რომ მიღწეული ტექნოლოგიური პროგრესის მიუხედავად დარგში საკმარისადაა პრობლემებიც. დარგში არსებული პრობლემების შესარბილებლად სტატიაში დასახულია რიგი ღონისძიება.*

საკვანძო სიტყვები: *სოფლის მეურნეობა, მემცენარეობა, ინოვაციური ტექნოლოგიები, აგრარული რევოლუცია, მიწათმოქმედების ტექნოლოგია.*

* * *

სოფლის მეურნეობა მსოფლიო მეურნეობის მნიშვნელოვანი დარგია, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე ძველი და ბუნებრივ პირობებზე მეტად დამოკიდებული სფეროა. იგი დედამიწის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილისთვის ცხოვრების წესია. სოფლის მეურნეობაში ტექნოლოგიური პროცესები მჭიდროდ არის დაკავშირებული მიწასთან, როგორც წარმოების ძირითად საშუალებასთან. მისი სივრცობრივი მოცულობის განსაზღვრულობის გამო მიწა არამობილურია, ე. ი. შეუძლებელია მისი გადაადგილება ერთი ადგილიდან მეორეზე, რაც სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დივერსიფიკაციის შესაძლებლობებს მკვეთრად ამცირებს. ამასთან გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (ФАО) მონაცემებით 2025 წელს მსოფლიოს მოსახლეობის რიცხვი 8 მილიარდს მიაღწევს, 2050 წელს კი 9,6 მილიარდი იქნება, რის გამოც მსოფლიოში სურსათის წარმოება 70%-ით მაინც უნდა გაიზარდოს, რაც სოფლის მეურნეობის სექტორს მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე აყენებს. ФАО-ს სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ მიწის ზედაპირის – ნიადაგის 78% განიცდის მნიშვნელოვან ბუნებრივ შეზღუდულობას მიწათმოქმედების განვითარებასთან დაკავშირებით. ნიადაგის ფართობის 13% გამოირჩევა დაბალი – 6% საშუალო და 3% მაღალი ნაყოფიერებით. სოფლის მეურნეობის თავისებურებანის გათვალისწინება მნიშვნელოვნად განაპირობებს მსოფლიოში მემცენარეობისა და მეცხოველეობის თანამედროვე პრინციპებით განვითარების აუცილებლობას.

მემცენარეობა მსოფლიო სოფლის მეურნეობის მნიშვნელოვანი დარგია, იგი პრაქტიკულად თითქმის ყველგან არის განვითარებული, გარდა ტუნდრისა და მაღალმთიანი რეგიონებისა. მემცენარეობაში ახალი ჯიშის კულტურები, დამუშავების ახალი ტექნოლოგიები და მოსავლიანობის ზრდა იწვევს სასოფლო სამეურნეო ტექნიკის მწარმოებლურობის ზრდას. რადგან სოფლის მეურნეობის დარგი და მთლიანად აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარება დღეს არსებულ გამოწვევებს ტექნოლოგიებისა და ინოვაციური მეთოდების წარმოებაში დანერგვით უზრუნველყოფს და მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მიმართულება ხდება.

ამჟამად სოფლის მეურნეობის დარგი, ფერმერები და აგრარები ემსგავსებიან მეცნიერებს საიდუმლო ლაბორატორიიდან და ინოვაციები კი აქცევენ მათ სამუშაოს ძირეულად ეფექტურს. მათი დახმარებით იქმნება ახალი პროგრამები და ტარდება სხვადასხვა ღონისძიებები. მაგ., დღეისათვის მსოფლიოში აწარმოებენ უფრო მეტ სურსათს, ვიდრე კაცობრიობას შეუძლია მოიხმაროს, მაშინ, როდესაც ყოველი მეცხრე ადამიანი ყოველდღიურად შიმშილობს, ხოლო ყოველი მესამე არასრულფასოვნად იკვებება. **„ნულოვანი შიმშილი“** გაეროს მსოფლიო სასურსათო პროგრამის ღონისძიებათა კომპლექსია, რომელიც მოწოდებულია გააუმჯობესოს პლანეტაზე სიტუაცია კვების დარგში 2030 წლისათვის, მათ შორის სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების ხარჯზე.

თანამედროვე სოფლის მეურნეობის პრაქტიკაში **აგრარული რევოლუციები** - სიახლეა. მას დარგი ახალ დონეზე აჰყავს და ითვალისწინებს სოფლის მეურნეობაში IT-ტექნოლოგიების დანერგვას, რომლებიც შეამცირებენ ხელით შრომას, გაზრდიან მოსავლიანობას. „**ჭკვიანური ფერმერობის“** პროგრამის ფარგლებში სოფლის მეურნეობაში გაციფროვნების, ავტომატიზაციისა და სხვა ტექნოლოგიების გამოყენება მნიშვნელოვნად (20%-დან) ამცირებს დანახარჯებს სასუქზე, საწვავზე და სხვ. ამავდროულად ზრდის მწარმოებლობას. Grand View Research გამოთვლებით, ჭკვიანი ფერმერობის ბაზარზე წამყვან როლს თამაშობენ აშშ, გერმანია, ჩინეთი და ინდოეთი, სადაც ინერგება თანამედროვე ტექნოლოგიები, ხელით შრომა ჩანაცვლდება რობოტიზაციით და უშუალოდ ადამიანის როლი შრომის პროცესში იცვლება. თანამედროვე ფერმებში რობოტები აჭმევენ და წველიან ძროხებს, ასუფთავებენ და ზრუნავენ მათ ჯანმრთელობაზე. მინდვრად მანქანები ადამიანის ჩარევის გარეშე მარგლიან ნათესებს, იღებენ მოსავალს, მაგ., მარწყვის, პომიდვრის, მარცვლის საცავებში არეგულირებენ ტემპერატურას; ხილის საწყობებში – სინესტეს. **მფრინავი უპილოტო აპარატები** კი „პატრულირებენ“ სასოფლო-სამეურნეო ადგილმდებარეობას, პოულობენ გამომშრალ ადგილებს და საჭიროებისამებრ რწყავენ, თვითონ აფასებენ მცენარეთა ჯანმრთელობის მდგომარეობას, პოულობენ და აანალიზებენ იმ ფართობებს, სადაც მცენარეები ყველაზე კარგად იზრდებიან. აგრეთვე აკონტროლებენ ხილის კრეფისას არ მოიკრიფოს უმწიფარი ნაყოფი. კომპიუტერული კამერების მიერ გადაღებული სხვადასხვა მასალიდან **ჭკვიან კამერებს** შეუძლიათ გამოარჩიონ საჭირო მასალა. მაგ., ნორვეგიაში დრონებს იყენებენ თევზჭერის მეურნეობებში, ჩინეთში გამოარჩევენ დაავადებულ ღორებს. არის კიდევ უპილოტო კომბაინები, რომლებიც დადიან მინდვრებში: ხნავენ, თესავენ და იღებენ მოსავალს. ფერმერმა უბრალოდ უნდა დააყენოს კომბაინი ნაკვეთის საწყის წერტილზე და საღამოს დააბრუნოს უკან. მიწის ერთი და იმავე ნაკვეთის სხვადასხვა ნაწილს შეიძლება სრულიად განსხვავებული თვისებები გააჩნდეს, ამიტომ მათი დამუშავება სხვადასხვაგვარადაა მიზანშეწონილი. **ზუსტი მიწათმოქმედების ტექნოლოგიების საშუალებით** თანამგზავრები და დრონები ქმნიან 3D-რუკებს, და აქვთ მასზე ინფორმაცია ნიადაგის ცალკეული მონაკვეთის

ქიმიური შემადგენლობის შესახებ, რისი ანალიზის საფუძველზე დგება მორწყვისა და განაყოფიერების ზუსტი გეგმა (რამდენიმე სანტიმეტრის სიზუსტით), რაც იძლევა თესლებზე, სასუქებზე და საწვავზე 30%-იანი ეკონომიის შესაძლებლობას.

დღეისათვის სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს დრონების სამრეწველო გამოყენების ერთ-ერთ უმსხვილეს დარგს. მსოფლიოში დაახლოებით ყოველი მე-10 აგროსაწარმო იყენებს ამ ტექნოლოგიას. 2021 წლისთვის მსოფლიოში მუშაობდა 29 მლნ დრონი. მომავალში დრონების მეშვეობით მოხდება ეფექტური შეწამვლა და მორწყვა. ამ მხრივ შეიძლება ითქვას, რომ ლიდერობს შვეიცარია. უპილოტო საშუალებები აქ უკვე დიდი ხანია გამოიყენება ნათესების მონიტორინგისათვის. მაგ., სტარტაპი Gamaya, რომელიც ქ. მორჟშია, ჟენევის ტბასთან, წარმოადგენს ლოზანის პოლიტექის (EPFL) თავისებურ ფილიალს, და სპეციალიზდება ნათესების ე.წ. ჰიპერსპექტრალურ ფოტოგადაღებებზე, იყენებს სპეც. გადამცემებს და კამერებს, რომლებიც უშუალოდ სოფლის მეურნეობისათვისაა დამუშავებული.

ასევე საინტერესო და საყურადღებოა სოფლის მეურნეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების ინოვაციური **ინტერნეტგადამცემების** მასიური დანერგვა. ამ მეთოდით, **ხელოვნური ინტელექტი** აგროვებს მრავალ მონაცემს, აანალიზებს მათ, რის შედეგადაც ქმნის კომპლექსურ სისტემებს და ამის საფუძველზე აკეთებს დამოუკიდებელ დასკვნებს. ავსტრალიაში, მაგალითად, მანქანური სწავლების დახმარებით აკეთებენ ყავის მოსავლის პროგნოზებს. მეცხოველეობაში მისი დახმარებით შეიძლება გაკეთდეს ძროხის რეპროდუქტიულობის პერიოდის პროგნოზი ან დაიგეგმოს რაციონის ცვლილება. ასევე კომპლექსური სისტემის საშუალებით განისაზღვრა, რომ წვიმის დროს იზრდება საწვავის ხარჯი, ხოლო საშუალო ტემპერატურის ნახევარი გრადუსით დაწევა ამცირებს მოსავლიანობას.

ტექნიკური ინოვაციები – აგროკულტურის მხოლოდ ნაწილია. სოფლის მეურნეობაში სულ უფრო მეტი ტექნოლოგიები ინერგება, რომლებიც საშუალებას იძლევა დამუშავდეს ნიადაგი, გაუმჯობესდეს სელექცია და გაიზარდოს მოსავლიანობა.

სელექცია. გენური ინჟინერია ეხმარება სპეციფიკური თვისებების მქონე მცენარეების კულტივირების პროცესს, რომელიც შეუძლებელია სელექციის ძველი, ტრადიციული მეთოდებით. ამ მხრივ დიდ მნიშვნელობას იძენს სელექციური მუშაობა, რომელიც იყენებს როგორც ტრადიციულ, ასევე უახლოეს ტექნოლოგიებს. სასოფლო-სამეურნეო ინოვაციებით ამ დარგს შეუძლია შეიტანოს მნიშვნელოვანი წვლილი სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების რელსებზე გადასვლის პროცესში.

დღეს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მესამედი კვალიფიცირდება როგორც „დეგრადაციის პროცესში" მყოფი. აქედან გამომდინარე სრულიად ნათელია თუ რამდენად მნიშვნელოვანი გახდა ახლო მომავალში ისეთი ინოვაციები, რომლებიც შეიძლება გახდეს საკამათო, გენური ინჟინერიის ალტერნატივა.

შვეიცარიულმა კვლევებმა საკმაოდ მაღალი რეპუტაცია მოიხვეჭეს ისეთი მემცენარებისა და მეთესლეობის სელექციის კუთხით, რომლებსაც დიდი მდგრადობა ახასიათებთ სხვადასხვა დაავადებების მიმართ.

ბოლო დროს სააგენტო Agroscope და უმაღლესი ტექნილური სკოლა (ETH) ციურიხში დიდ ყურადღებას უთმობს გენომურ სელექციას, რომელიც ითვლის ტრადიციულ სელექციურ ტექნიკას და რომელსაც არაფერი აქვს საერთო გენურ მოდიფიკაციებთან. შედეგად შვეიცარიელ ფერმერებს და მთლიანად მსოფლიოშიც, თეორიულად უკვე გააჩნიათ წვდომა მაღალხარისხიან, დაავადებებისგან, მავნებლებისგან და არასასურველი ამინდისგან მაქსიმალურად დაცულ თესლებთან.

დღეისათვის მემცენარეობაში დამუშავების ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებით [მაგ., 2019 წლის შედეგების მიხედვით CLAAS KGaA GmbH (გერმანული მანქანათმშენებლობის (სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის) მთავარი მწარმოებელი კომპანია], კომპანიის ექსპერტებმა გამოყვეს ყველაზე პერსპექტიული მიმართულებები, რომლებიც უახლოეს 10-20 წლის განმავლობაში კარდინალურად შეცვლიან სასოფლო სამეურნეო წარმოებას. კომპანიებს შეუძლია ეფექტური დამუშაობის საფუძველზე ხორბლის მოსავლიანობა გაზარდონ 80-100 ც/ჰ-მდე (ცენტნერი/ჰექტარზე). გარდა ამისა უნივერსალური მომკელი და კომბაინის კონსტრუქცია, დაცეხვის ახალი სისტემის გაჩენა (როგორიცაა წლევანდელი LEXION – APS SYNLOW WALKER) საშუალებას აძლევს მანქანებს გადალახონ დაბრკოლებები სხვადასხვა პირობებში, მაგ., გამომშრალ და ნებისმიერი კულტურის პირობებში. ასევე აქტუალურია: 1. **გვალვის გამძლე მცენარეები.** მთელ მსოფლიოში სოფლის მეურნეობა მოიხმარს მტკნარი წყლის 70%-ს, ხოლო გლობალური დათბობა ამცირებს მის მარაგს და ზრდის გვალვის პერიოდს. ეს უფრო ზრდის მოთხოვნას იმ ჯიშის მცენარეების, რომლებიც გვალვის დროსაც კი მაღალ მოსავალს იძლევიან. ამ მიმართულებით შედეგიანი გამოდგა ამერიკელი მეცნიერების კვლევები, რომლებმაც გენომის რედაქტირების გზით გაზარდეს სიმინდის ARGOS8 ცილის გამომუშავება. შედეგად მცენარე იძენს თვისებას დამწიფდეს და მისცეს კარგი მოსავალი წყლის ნაკლებობის პირობებშიც კი. ბაზარზე ეს ჯიში უახლოეს 5-10 წელიწადში გაჩნდება. **2. ქალაქის სოფლის მეურნეობა.** გაეროს სასურსათო და სასოფლო სამეურნეო ორგანიზაციის გამოთვლებით, 2050 წლისათვის დედამიწის მოსახლეობა გაიზრდება 10 მილიარდამდე, აქედან 70% იცხოვრებს ქალაქში, რაც უფრო გაამწვავებს ქალაქის სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით მომარაგების პრობლემას. ნიუ-იორკში რეალიზებულია ხილის მოყვანის უნიკალური პროექტი შენობათა სახურავებზე. სპეციალური მსუბუქი გრუნტისა და რეცირკულაციის ტექნოლოგიის გამოყენება საშუალებას იძლევა შემცირდეს წყლის გამოყენების ხარჯი. გარდა ქალაქების ახალი ხილით მომარაგებისა, მსგავსი ტექნოლოგიები საშუალებას იძლევა ეფექტურად გადაწყდეს მრავალი სხვა პრობლემა.

დღეს სოფლის მეურნეობაში მეტად დიდი ინტერესის მატარებელია **ორგანული წარმოება.** ეს არის უარის თქმა სინთეტიკურ სასუქებზე, პესტიციდებზე, და ვეტერინალურ პრეპარატებზე. მისი ერთ-ერთი მთავარი პრინციპია მემცენარეობისა და მეცხოველეობის წრის შეკვრა: როცა ერთი დარგის ნარჩენები გამოიყენება მეორე დარგში სასუქად. ამის შედეგად ნიადაგი დიდხანს რჩება გამდიდრებული, რაც იწვევს წყლისა და ენერგიის ეკონომიას. **ბიოპესტიციდები კი** - ეს არის მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის პრეპარატები, რომლები არ აფუჭებენ არც თვითონ ნათეს კულტურებს, არც გარემოს. იგი შეიცავს მწერების ფერონომენს, მცენარეთა ექსტრაქტებს, ბაქტერიებს, სოკოებს ან ვირუსებს, რომლებიც ხელს უშლიან მავნებლების გამრავლებას. ასევე ინერგება **ბიორემედიაცია,** წყლის ან ნიადაგის გაწმენდის წესი სოკოების, მცენარეების, მწერების ან სხვა ორგანიზმების მეშვეობით. ამისათვის დაბინძურების ადგილზე (მაგ., ნავთობის ჩაღვრის ადგილზე) გადაჰყავთ სპეციალური ბაქტერიები, რომლებიც დაქცეულ საწვავს აღიქვამენ როგორც საკვებს და გადამუშვების შემდეგ გადააქცევენ წყლად და არამავნე გაზებად.

დღეისათვის ე.წ. სურსათის წარმოების „ბიოტექნოლოგიებზე“ გადასვლის საუკეთესო მაგალითს იძლევა შვეიცარული ფერმერული მეურნეობები (მათი რაოდენობა 15%-ს აღწევს). ზოგიერთი ამ ახალი ტექნილოგიებიდან ეხმარება ბიოფერმერებს, ეფექტურად ებრძოლონ მავნებლებს და დაავადებებს მათი

გაჩენისთანავე. თუმცა ფაქტი ისაა, რომ ეკოლოგიური მიწათმოქმედების მეთოდები ძველებურად ვერ უწყობენ ხელს მოსავლიანობის ზრდას. ამ პრობლემის გადაჭრას დაეხმარება ე.წ. მომჭირნეობის პრინციპი. კვლევები, რომლებიც ETH-მა ჩაატარა ციურიხში, აჩვენებენ, რომ წელიწადში შვეიცარიაში იყრება 2,8 მლნ. ტონა სრულიად გამოსაყენებელი სურსათი.

შვეიცარიის მაგალითზე („ჭკვიანი სოფლის მეურნეობა“) სოფლის მეურნეობა არ არის უბრალოდ გლეხები და ფერმერები. ეს არის ძლიერი ადმინისტრაციული რესურსების მქონე ძლიერი პოლიტიკური კლასი, რომელსაც საზოგადოებრივი გავლენა გააჩნია. ისინი წარმოადგენენ სტაბილური ეკოლოგიური მდგომარეობის გარანტებს: რომ არ იყოს მთიანი საძოვრები ძროხებისთვის, ისინი დიდი ხნის წინ ჩამოეშლებოდათ თავზე სწორედ ამ ქალაქებს. ამიტომ შვეიცარია მათ წელს უმაგრებს ძლიერი სუბსიდიებით და დოტაციებით, ამისდა მიუხედავად შვეიცარიის სოფლის მეურნეობაში საკმარისადაა პრობლემებიც. კლიმატის ცვლილებები კარდინალურად ცვლის მეურნეობის პირობებს, თუმცა ყოველთვის უარესობისკენ არა: მაგ., მევენახეობას ძალიანაც უხდება კლიმატის დათბობა.

ხარისხიანი კვების პროდუქტებზე მოთხოვნა დღითიდღე იზრდება. ამ მხრივ მწვავე კონკურენციაა უცხოელ მწარმოებლებთან. აქ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებთან ერთად წინა პლანზე გამოდის ტექნოლოგიური ინოვაციები. ფერმერული მეურნეობების მართვის პროცესების ციფრულ რელსებზე გადაყვანა („ჭკვიანი სოფლის მეურნეობა“) დღეს უკვე ეხმარება ფერმერებს თავიანთი მუშაობის ოპტიმიზირებაში, რათა უფრო მეტი მოგება მიიღონ ერთდროულად გარემოზე მავნე ზემოქმედების შემცირებით.

მაგ., წინასწარი ინფორმაციის ფლობით ნათესების მწიფობის მიმდინარეობის შესახებ, მათ შეუძლიათ ზუსტად იცოდნენ, რომელი ნაკვეთის შეწამვლაა აუცილებელი. ზუსტად იგივე ხდება მეცხოველეობაშიც. მაგრამ დიდი ინფორმაციის შეგროვება და დამუშავება – ეს მხოლოდ ერთი ასპექტია „ინფორმაციული ტალღის“, რომელმაც დღეს მთელი სასოფლო-სამეურნეო დარგი მოიცვა.

შვეიცარიაში თითქმის 50 ათასამდე მცირე ფერმერული მეურნეობაა, რომელთა წარმოება უზრუნველყოფს სურსათზე ეროვნული მოთხოვნილების დაახლოებით ნახევარს; ბევრი ამ მეურნეობათაგანი ოჯახური მეურნეობებია, რომლებიც თაობიდან თაობებს გადაეცემა.

ამასთან ერთად აღსანიშნავია და მეტად საყურადღებოა სოფლის მეურნეობაში მეცნიერებაზე დაფუძნებული კვლევებისა და გამოცდილების ინტენსიური გამოყენების ტენდენცია. ამ კუთხით შვეიცარულ სოფლის მეურნეობას გააჩნია უნიკალური შანსი და პრივილეგია, დაეყრდნოს ფედერალური კვლევითი ინსტიტუტების, უნივერსიტეტებისა და სამეცნიერო-ტექნიკური, სამეცნიერო კვლევითი აგრონომიული ცენტრების გამოცდილებას, რომელთა მუშაობის კოორდინაცია ფედერალურ დონეზე ხდება სამთავრობო სააგენტო Agroscope-ს მიერ.

2020 წელის დასაწყიში შვეიცარიაში ამოქმედდა პროექტი, რომლის საბოლოო მიზანია უფრო მეტად თანმიმდევრული გაერთიანება ყველა მონაწილის პოტენციალისა და ძალისხმევის, აგრეთვე ეკონომიკის კერძო სექტორის ჩართვაც, რათა შვეიცარიის როლი, როგორც მოწინავე მსოფლიო კვლევითი აგრონომიული ცენტრისა, მეტად გამოიკვეთოს.

2020 წლის დასაწყისში დავოიში მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ერთ-ერთ რიგით სესიაზე ქვეყანამ ოფიციალურად წარმოადგინა საკუთარი „ინოვაციური სასურსათო ველის“ (Swiss Food and Nutrition Valley) პროექტი. მისი მიზანი

მდგომარეობდა იმაში, რომ სოფლის მეურნეობის პრობლემების გადაწყვეტის პროცესში აქტიურად ჩართულიყვნენ „ტალანტური ტვინები“, დამწყები მეწარმეები და ინვესტორები, აგრეთვე მათი გადაწყვეტილებებისა და გამოგონებების ხელშეწყობით მიღწეულიყო ხარისხიანი საკვები პროდუქტების წარმოების განუხრელი პროცესი.

დასასრულს გვინდა აღვნიშნოთ, რომ სოფლის მეურნეობის გაციფრება გლობალური ტრენდია, რომელის უპირატესობები დღეისათვის უკვე ნათელია. თუმცა ასევე ნათელია სირთულეებიც და საფრთხეებიც.

დღეისათვის მსოფლიო სასურსათო კრიზისის შესარბილებლად აუცილებელია შემუშავდეს გრძელვადიანი პროგნოზები მსოფლიო მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის მიზნით, ამუშავდეს სხვადასხვა შესაბამისი პროგრამები. ამ პროგრამებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს რესურსდამცავი ტექნოლოგიების დამუშავებას და ათვისებას მეურნეობის ყველა იმ სფეროში, რომლებიც დაკავშირებული არიან მოსახლეობის სასურსათო უზრუნველყოფასთან.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Нано, био, смарт и не только: современное сельское... meduza.io›feature/2020/10/08/nano-bio-smart…tolko
Сельское хозяйство становится модным — во многом благодаря растущей прибыльности.
2. 5 инноваций сформируют сельское хозяйство будущего AgroXXI.ru›stati/5-innovacii-sformiruyut-selskoe…
3. Перспективы развития мирового сельского хозяйства до... rosng.ru›post/content…razvitiya-mirovogo-selskogo…
4. Инновации в сельском хозяйстве Швейцарии – SwissInfo https://www.swissinfo.ch › rus › инновации-в-сельско... 3 сент. 2020 г. — В итоге фермеры в Швейцарии, да и во всем мире, в теории уже имеют.

Lina Datunashvili

ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NEW TECHNOLOGIES IN VEGETATION (WORLD EXPERIENCE)

Summary

In the paper, the innovative development of new technologies is considered as one of the important strategic directions on the path of sustainable development of agriculture (vegetation) and allows to effectively solve many problems in the field. Technical innovations are only a part of agriculture, and the introducte of more and more innovative technologies in agriculture allows to cultivate the soil through precision farming technologies, improve selection, organic production, introduce IT-technologies, make intensive use of digitization, automation and other technologies and increase yields. The article discusses examples of the realization of modern technological achievements in the field of horticulture (on the example of technologically developed innovative countries), with the help of which new programs are created and various measures are taken, related to the increase in the volume of food products produced in agriculture and the improvement of the quality indicator. The article also mentions that despite the achieved technological progress, there are enough problems in the field. In order to alleviate the problems in the field, the article outlines a number of measures.

თათული დუშუაშვილი

ფინანსური სტაბილურობის ანალიზი სამშენებლო ინდუსტრიაში[28]

ანოტაცია. *მოცემული ნაშრომი აფასებს მშენებლობის სექტორის ფინანსურ მდგრადობას ეკონომიკური შოკების მიმართ და სწავლობს რამდენად იცვლება სამშენებლო კომპანიათა გადახდისუნარიანობა, რომელიც გამოხატულია პროცენტის დაფარვის კოეფიციენტში ისეთი ეკონომიკური შოკების რეალიზების შემთხვევაში, როგორიცაა საპროცენტო განაკვეთის ზრდა, შემოსავლის კლება ან ეროვნული ვალუტის გაუფასურება.*

საკვანძო სიტყვები: *ფინანსური სტაბილურობა, მშენებლობა, მგრძნობელობის ანალიზი.*

შესავალი

2008 წლის ფინანსური კრიზისის შემდეგ, კორპორატიული ვალის დონე მსოფლიოში კვლავ ზრდას განაგრძობს და რიგ ქვეყნებში ისტორიულ მაქსიმუმს აღწევს, რაც შესაძლო საფრთხეს წარმოადგენს ნებისმიერი ბიზნესის მდგრადობისათვის. გაზრდილი ვალის თითქმის ნახევარი განვითარებად ბაზრებზე მოდის, რომლის მეოთხედიც არასაფინანსო კორპორაციების ვალს წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ ვალის ზრდა რიგ შემთხვევებში გულისხმობს კაპიტალის გლობალურ ბაზრებზე გაზრდილ წვდომას, ისტორიამ აჩვენა, რომ კორპორატიულ საბალანსო უწყისებში არსებულმა ვალის მაღალმა დონემ კაპიტალთან მიმართებით, შეიძლება გამოიწვიოს ზარალი, გააძლიეროს ფულად სახსრებზე ზეწოლა და გაზარდოს ვალის მომსახურების ტვირთი. ამან, თავის მხრივ, შეიძლება გამოიწვიოს კრედიტუნარიანობის გაუარესება, ვალების გადეფოლტების რისკები და მაღალი კორპორატიული დეფოლტი, რაც შეიძლება გავრცელდეს ფინანსურ სისტემაზე (Chow, 2015). შესაბამისად, რაც უფრო მნიშვნელოვანია ესა თუ ის სექტორი ეკონომიკისთვის, მით უფრო მნიშვნელოვანია მისი ფინანსური სიჯანსაღე და მდგრადობა.

2008 წლის ფინანსურმა კრიზისმა ნათლად დაანახა მსოფლიოს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ეკონომიკისთვის სამშენებლო სექტორის მდგრადობა და წარმატებული ფუნქციონირება (Sanders, 2008). სამშენებლო კომპანიების მხრიდან ჭარბი რისკების აღებამ როგორც ვალის ტვირთის მხრივ (Brent, 2009), ასევე საცხოვრებელი ბინების ჭარბი მიწოდების მხრივ (Haughwout et al., 2013), ხელი შეუწყო აშშ-ს „უძრავი ქონების ბუშტის“ ზრდას, რომლის „გასკდომამაც“ ფინანსური ბაზრების კრახი გამოიწვია, რაც შემდგომში მსოფლიო ფინანსურ კრიზისში გადაიზარდა (Hellwig, 2009; Chen et al., 2010). 2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ, 2020 წელს, მსოფლიო პირველად დადგა ეკონომიკის მსგავსი მასშტაბის რეცესიის წინაშე. კოვიდ-19-ით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ წინ წამოწია სამშენებლო სექტორის გადახდისუნარიანობის შეფასების მნიშვნელობა და კვლევა, თუ რამდენად მდგრადია სამშენებლო სექტორი სხვადასხვა მაკროეკონომიკური შოკის მიმართ.

მიუხედავად იმისა, რომ მშენებლობის სექტორი წარმოადგენს საქართველოს ეკონომიკისათვის ერთ-ერთ მთავარ დარგს (როგორც მასში შეტანილი წილის მოცულობით, ასევე სხვა სექტორების გამოშვებაზე მაღალი გავლენით), მშენებლობის

[28] კვლევა ხორციელდება შოთა რუსთაველის სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (PHDF-21-895)

სექტორში საწარმოთა გადარჩენის მაჩვენებელი არც ისე მაღალია, რაც ქართული სამშენებლო კომპანიების მხრიდან რისკების მართვის გაუმჯობესების საჭიროებაზე მიუთითებს. წინამდებარე კვლევის მიზანია ქვეყნისთვის სპეციფიკური მახასიათებლების გათვალისწინებით, შეაფასოს სამშენებლო სექტორის ფინანსური მდგრადობა ეკონომიკური შოკების მიმართ.

მშენებლობის სექტორის მიმოხილვა

სამშენებლო ინდუსტრია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საქართველოს ეკონომიკის ზრდაში. საქსტატის თანახმად, 2010–2020 წლების მონაცემებით, მშენებლობის სექტორის წილი მშპ–ში საშუალოდ 7.7%-ია, ხოლო მშენებლობის სექტორის მთლიანი შიდა პროდუქტის (რეალურ ფასებში) წლიური საშუალო ზრდის ტემპი – 6.3%, რის შედეგადაც 2020 წელს მშენებლობის სექტორის რეალური მშპ 75%-ით აღემატება 2010 წლის მაჩვენებელს (იხ. გრაფიკი 1). რომ არა Covid-19-ით გამოწვეული პანდემიის გავლენა მსოფლიო ეკონომიკაზე, აღნიშნული მაჩვენებელი, სავარაუდოდ, უფრო მაღალი იქნებოდა.

გრაფიკი 1. მშენებლობის სექტორის მთლიანი შიდა პროდუქტი (რეალურ ფასებში, მლნ. ლარი) და მისი ზრდის ტემპი.

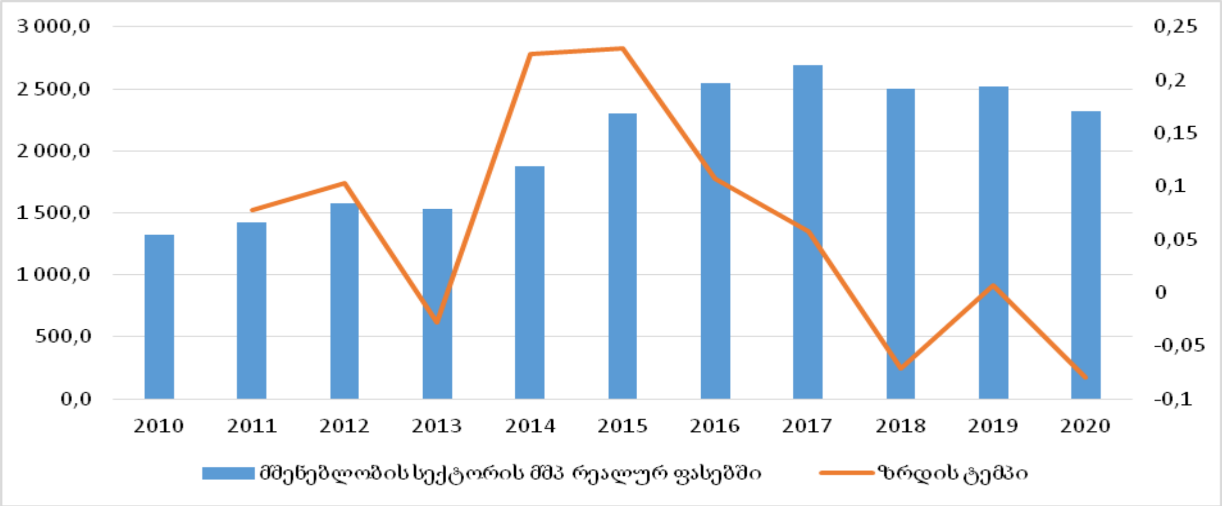

წყარო: საქსტატი.

მშენებლობის სექტორში, 2020 წლის მონაცემებით, დასაქმებულია 66 ათასი ადამიანი, რაც ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობის 9.4%-ია. 2010–2020 წლების განმავლობაში მშენებლობის სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა საშუალოდ 6.4%-ით იზრდებოდა. მშენებლობის სექტორი ასევე გამოირჩევა საშუალოზე (2020 წლის მონაცემებით ბიზნესსექტორში დასაქმებულთა საშუალო თვიური ანაზღაურება 1222.9 ლარია) მაღალი თვიური შრომის ანაზღაურებით. 2020 წლის მონაცემებით, მშენებლობის სექტორში დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება 1726 ლარია, რაც რიგით მესამეა სხვა სექტორებში არსებულ ანაზღაურებასთან შედარებით.

მიუხედავად იმისა, რომ მშენებლობის სექტორი წარმოადგენს საქართველოს ეკონომიკისათვის ერთ-ერთ მთავარ დარგს (როგორც მასში შეტანილი წილის მოცულობით, ასევე სხვა სექტორების გამოშვებაზე მაღალი გავლენით), სექტორში საწარმოთა გადარჩენის მაჩვენებელი არც ისე მაღალია. საქსტატის მონაცემებით, მშენებლობის სექტორში საწარმოთა გადარჩენის მაჩვენებელი დაარსებიდან ხუთი წლის თავზე დაახლოებით 30%-ია (იხ. გრაფიკი 2).

გრაფიკი 2. საწარმოთა გადარჩენის მაჩვენებელი (%).

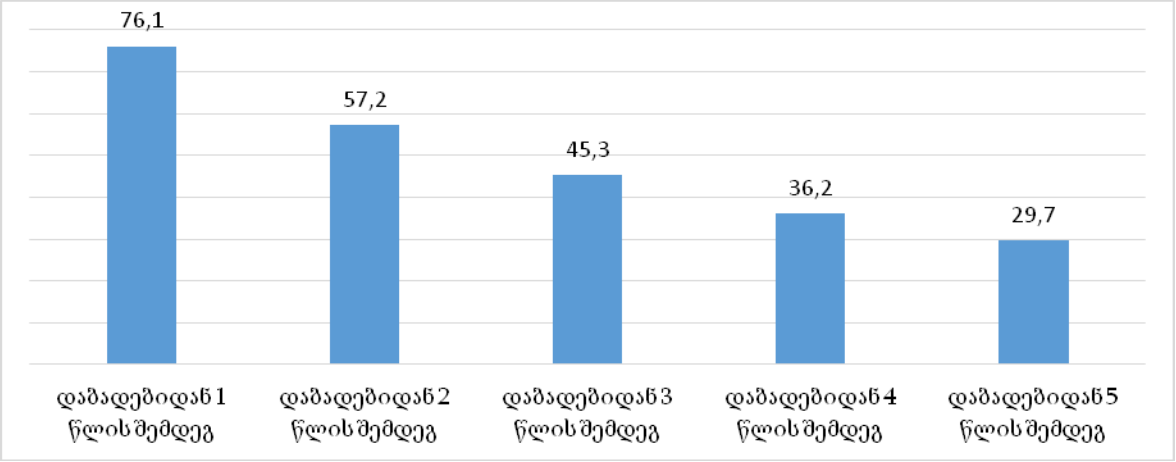

წყარო: საქსტატი.

მზარდი ტენდენციით ხასიათდება მშენებლობის სექტორზე გაცემული სესხების დინამიკა. 2010–2020 წლებში ამ მიმართულებით გაცემული სესხების მოცულობა წლიურად საშუალოდ 21%-ით იზრდებოდა და მათი უდიდესი ნაწილი (საშუალოდ 78%) უცხოურ ვალუტაში იყო გაცემული (იხ. გრაფიკი 3).

გრაფიკი 3. კომერციული ბანკების მიერ მშენებლობის სექტორზე გაცემული სესხების მოცულობა (ათასი ლარი).

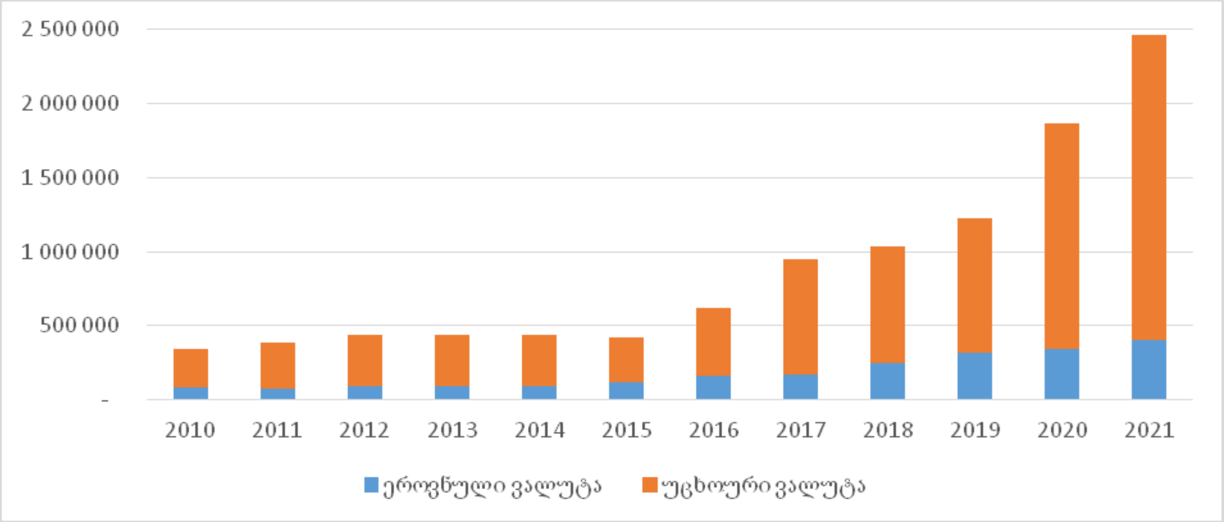

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

შესაბამისად ისმის კითხვა: ფინანსურად რამდენად მდგრადია ქვეყნის ისეთი მნიშვნელოვანი სექტორი როგორიცაა მშენებლობა და რამდენად შეუძლია მას გაუძლოს ეკონომიკურ შოკებს?

მონაცემები და მეთოდოლოგია

მშენებლობის სექტორის ყველაზე დიდი წილი საცხოვრებელი და არასაცხოვრებელი შენობების მშენებლობაზე მოდის (49%), მას მოსდევს საავტომობილო გზებისა და რკინიგზის მშენებლობა (28%), ხოლო დანარჩენ ქვესექტორებზე მშენებლობის ბრუნვის მხოლოდ მცირე წილი ნაწილდება (იხ. გრაფიკი 4). შესაბამისად, მოცემული კვლევა საცხოვრებელი და არასაცხოვრებელი შენობების

მშენებლობით დაკავებულ საწარმოთა გადახდისუნარიანობის ანალიზზე კონცენტრირდება.

გრაფიკი 4. მშენებლობის სექტორის განაწილება ქვესექტორების მიხედვით (%).

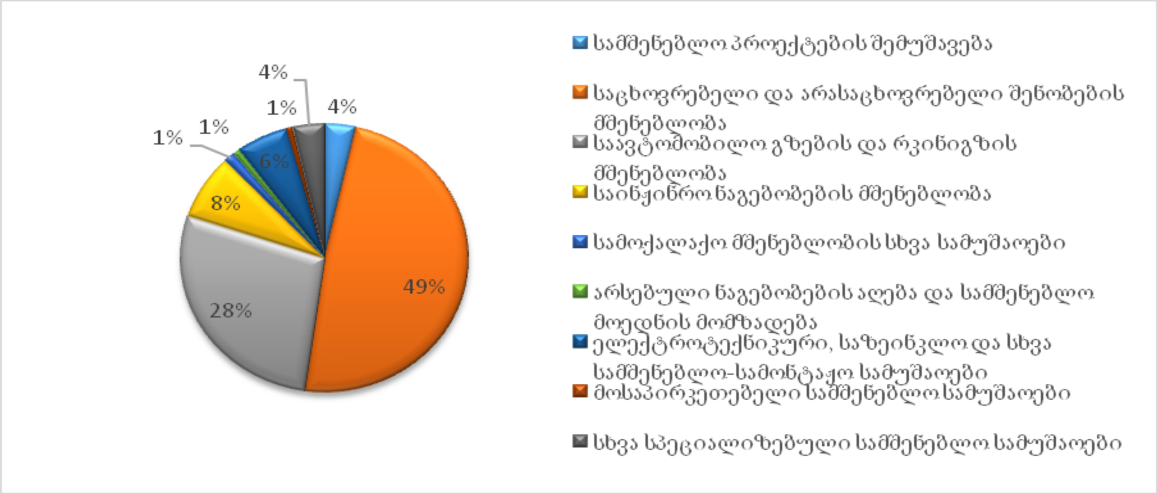

წყარო: საქსტატი.

საქსტატის თანახმად, საცხოვრებელი და არასაცხოვრებელი შენობების მშენებლობის სექტორში 2020 წელს ფუნქციონირებდა 4343 კომპანია (მონაცემი არ მოიცავს სექტორში არსებულ ინდივიდუალურ მეწარმეებს), რომელთაგან 12 კომპანია იყო ზომით მსხვილი, 158 – საშუალო, ხოლო 4173 – მცირე. საქსტატის თანახმად, სექტორის ბრუნვის 21% მოდიოდა ზომით მსხვილ კომპანიებზე, 39% – ზომით საშუალო კომპანიებზე და 40% – ზომით მცირე კომპანიებზე. იმისათვის რომ შეგვეფასებინა დარგის მდგრადობა, შევეცადეთ გაგვეანალიზებინა ყველა მსხვილი და საშუალო კომპანიის მონაცემები (ვინაიდან მათზე მოდის ჯამური ბრუნვის 60%) და მცირე კომპანიების ნაწილი. შერჩევას გამოეთიშნენ ის კომპანიები, რომელთაც 2019 წლის მდგომარეობით არ უფიქსირდებოდათ სესხი ან რომელთა 2019 წლის ფინანსური ანგარიშგება არ იყო ხელმისაწვდომი ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის ზედამხედველობის სამსახურს (SARAS) ბაზებში. საბოლოოდ შერჩევაში მოხვდა 173 კომპანია, რომელთა ძირითად საქმიანობასაც წარმოადგენდა საცხოვრებელი და არასაცხოვრებელი შენობების მშენებლობა. მათი განაწილება ზომის მიხედვით შემდეგია: მსხვილი – 8 კომპანია, საშუალო – 61 კომპანია და მცირე – 104 კომპანია.

კვლევის ფარგლებში შეფასდა საცხოვრებელი და არასაცხოვრებელი შენობების მშენებლობის სექტორის კორპორატიული მდგრადობა ფირმის დონის მონაცემების გამოყენებით. უფრო კონკრეტულად, განვიხილეთ ფირმების პროცენტის დაფარვის კოეფიციენტი (ICR), ანუ ფარდობა EBITDA-სა (მოგება ცვეთის ხარჯის, საპროცენტო ხარჯებისა და მოგების გადასახადის გამოქვითამდე) და ფირმების საპროცენტო ხარჯებს შორის, რათა შეგვეფასებინა თუ როგორია ფირმების შესაძლებლობები, მოემსახურონ ვალს და როგორ შეიძლება მასზე გავლენა მოახდინოს მომავალმა შოკებმა. ფირმებს, რომელთა EBITDA ნაკლებია საპროცენტო ხარჯებზე, ანუ ICR ნაკლებია ერთზე, ზოგჯერ მოიხსენიებენ როგორც „ტექნიკური დეფოლტის" ქვეშ არსებულ კომპანიებს (Klein and Murgasova, 2016) ან ფინანსური სირთულეების მქონე (financially distressed) კომპანიებს (Chivakul and Lam, 2015). ამ ფირმათაგან ბევრს შეუძლია გარკვეული დროით განაგრძოს არსებობა აქტივების გაყიდვის გზით, რათა

დაფაროს სასესხო ვალდებულებები, მაგრამ თუ მათი ICR დარჩება ერთზე ნაკლები გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, მათ საბოლოოდ ამოეწურებათ აქტივები და რეალურად გაკოტრდებიან.

სექტორის მდგრადობის შესაფასებლად დავაკვირდით სექტორის „რისკის ქვეშ არსებულ ვალს“, რომელიც განისაზღვრება როგორც ვალის ის მოცულობა, რომელსაც ფლობენ ფინანსური სირთულეების მქონე კომპანიები (Chivakul and Lam, 2015). საცხოვრებელი და არასაცხოვრებელი შენობების მშენებლობის სექტორის ფინანსური მდგრადობის შესაფასებლად, მოხდა „რისკის ქვეშ“ არსებული კომპანიების ჯამური ვალის სექტორში არსებულ ვალთან ფარდობის ცვლილების ანალიზი, მოგების, საპროცენტო შოკისა და გაცვლითი კურსის სხვადასხვა სცენარის რეალიზების პირობებში.

აღნიშნული სცენარებია:

1. შემოსავლის შოკი – ზომიერი სცენარის შემთხვევაში შემოსავალი იკლებს 5%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის შემთხვევაში 10%-ით.

2. საპროცენტო განაკვეთის შოკი – ზომიერი სცენარის შემთხვევაში საპროცენტო განაკვეთი იმატებს 2 პროცენტული პუნქტით (პპ), ხოლო მკაცრი სცენარის შემთხვევაში – 4 პპ-ით.

3. გაცვლითი კურსის შოკი – ზომიერი სცენარის შემთხვევაში ლარი უფასურდება 10%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის შემთხვევაში ლარი უფასურდება 20%-ით.

გაცვლითი კურსის შოკის ანალიზისას გამოყენებულ იქნა შემდეგი დაშვებები:

- სესხი უცხოურ ვალუტაში – კომპანიების მიერ უცხოურ ვალუტაში არსებული სესხის წილად, რომელთა ფინანსური ანგარიშგებებიდანაც არ ჩანს სესხს რომელ ვალუტაში ფლობენ, აღებულ იქნა ვალის 80%. ეროვნული ბანკის მონაცემების თანახმად, სამშენებლო კომპანიები უცხოურ ვალუტაში ფლობენ სესხის დაახლოებით 80%-ს (2015-2020 წლების საშუალო მაჩვენებელი).
- თვითღირებულება – სამშენებლო მასალებში იმპორტირებული პროდუქციის წილად აღებულია 30%, რაც ეყრდნობა TBC კაპიტალის 2019 წლის კვლევას. შესაბამისად, გაცვლითი კურსის შოკის შემთხვევაში, სამშენებლო მასალების ღირებულების 30% ძვირდება შესაბამისი პროცენტით.
- შემოსავლის ცვლილება – მკვლევრების თანახმად, ბინებზე მოთხოვნა ხასიათდება მაღალი ინტენსივობით, დაბალი ჩანაცვლების ეფექტით, ფასის ცვლილებაზე დაბალი რეაგირებით, ანუ დაბალი ელასტიკურობით (KucharskaStasiak, 2006). მოთხოვნის ელასტიკურობის ფასის მიმართ წყვეტადობა (discontinuities), მასიუკიევიჩისა და დეკის (Masiukiewicz and Dec, 2013) მიხედვით, შეიძლება მიეკუთვნებოდეს კომპენსაციის ეფექტს. როდესაც ბინის ფასი, იპოთეკის ხარჯების ჩათვლით, უფრო დაბალია, ვიდრე მისი სამომავლო ფასი. გამომდინარე ბინებზე მოთხოვნის ფასის მიმართ დაბალი ელასტიკურობიდან, კვლევის ფარგლებში კეთდება დაშვება, რომ სამშენებლო კომპანიების შემოსავალზე, გაცვლითი კურსის ეფექტიდან გამომდინარე, მომხმარებელთა მსყიდველობითუნარიანობის შემცირება უცვლელად დატოვებს სამშენებლო კომპანიათა შემოსავალს, რამდენადაც გაყიდვების შემცირება, კომპენსირებული იქნება ლარში ფასის ზრდით.

შედეგები

კვლევის ფარგლებში ჩატარდა 173 სამშენებლო კომპანიის მგრძნობელობის ანალიზი, მათი 2019–2020 წლის ფინანსური ანგარიშგებებიდან მიღებულ მონაცემებზე დაყრდნობით. მგრძნობელობის ანალიზიდან მიღებული შედეგების თანახმად:

1. საპროცენტო განაკვეთის შოკი – შედეგებმა აჩვენა, რომ ზომიერი სცენარის განვითარების შემთხვევაში, საპროცენტო განაკვეთის 2 პპ-ით ზრდის დროს, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 2,6%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის რეალიზების შემთხვევაში სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 3.3%-ით.

2. შემოსავლის შოკი – შედეგებმა აჩვენა, რომ ზომიერი სცენარის განვითარების შემთხვევაში, შემოსავლების 5%-იანი ვარდნის დროს, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 2.6%-ით. მსგავსი შედეგი გვაქვს, მკაცრი სცენარის რეალიზების შემთხვევაშიც.

3. გაცვლითი კურსის შოკი – შედეგებმა აჩვენა, რომ ზომიერი სცენარის განვითარების შემთხვევაში, გაცვლითი კურსის 10%-იანი გაუფასურების დროს, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 3.2%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის რეალიზების შემთხვევაში, გაცვლითი კურსის 20%-იანი გაუფასურების დროს, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 4.4%-ით.

შედეგების თანახმად, გაცვლითი კურსის შოკს ყველაზე დიდი გავლენა აქვს ქართულ სამშენებლო კომპანიათა გადახდისუნარიანობაზე.

2020 წლის პანდემიამ ეკონომიკაში გამოიწვია არა ერთი, არამედ რამდენიმე შოკი. შესაბამისად, კვლევის ფარგლებში შეფასდა კომბინირებული შოკის (სამივე ტიპის შოკის ერთდროულად მოხდენის) ეფექტიც ეკონომიკაზე. მოდელის თანახმად, კომბინირებული შოკის რეალიზების შემთხვევაში, ზომიერი სცენარის განვითარება გამოიწვევს კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის ზრდას 6.3%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის განვითარება –36.5%-ით. აღნიშნული თავსებადია რეალურ მონაცემებთან, რამდენადაც 2020 წელს კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალი 18%-ით გაიზარდა, ხოლო საპროცენტო განაკვეთისა და გაცვლითი კურსის ცვლილება ახლოს იყო ზომიერი სცენარის დაშვებებთან, შემოსავლის ცვლილება კი უახლოვდებოდა მკაცრი სცენარის დაშვებებს.

რა მოხდებოდა ეკონომიკური შოკების მომავალში გაგრძელების შემთხვევაში? რამდენად მზადაა სექტორი გაუმკლავდეს განგრძობად შოკებს? აღნიშნულ კითხვებზე საპასუხოდ, კვლევის ფარგლებში, ჩატარდა მგრძნობელობის ანალიზი 2020 წლის მონაცემებზე დაყრდნობით. მიღებული შედეგების თანახმად:

1. საპროცენტო განაკვეთის შოკი – შედეგებმა აჩვენა, რომ ზომიერი სცენარის განვითარების დროს, საპროცენტო განაკვეთის 2 პპ-ით ზრდის შემთხვევაში, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 4.6%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის რეალიზების დროს, ამ კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 6%-ით.

2. შემოსავლის შოკი – შედეგებმა აჩვენა, რომ ზომიერი სცენარის განვითარების დროს, კომპანიათა შემოსავლების 5%-იანი ვარდნის შემთხვევაში, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 4.7%-ით. მსგავსი შედეგი გვაქვს მკაცრი სცენარის რეალიზების შემთხვევაშიც.

3. გაცვლითი კურსის შოკი – შედეგებმა აჩვენა, რომ ზომიერი სცენარის განვითარების დროს, გაცვლითი კურსის 10%-იანი გაუფასურების შემთხვევაში, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 4.8%-ით, ხოლო მკაცრი სცენარის რეალიზების დროს, გაცვლითი კურსის 10%-იანი

გაუფასურების შემთხვევაში, სამშენებლო კომპანიათა რისკის ქვეშ არსებული ვალის მოცულობა გაიზრდება 7%-ით.

დასკვნა

კვლევის ფარგლებში განხორციელდა მშენებლობის სექტორის მდგრადობის შეფასება 3 ტიპის ეკონომიკური შოკის მიმართ. შემოსავლისა და საპროცენტო განაკვეთის შოკი ხშირად გვხვდება ლიტერატურაში (Chivakul and Lam, 2015; Klein and Murgasova, 2016), როდესაც განხილულია კომპანიათა ფინანსური მდგრადობა და ქართული კომპანიებისთვის სპეციფიკური გაცვლითი კურსის შოკი, რაც განვითარებულ ქვეყნებში იშვიათად გვხვდება. საქართველოს ეროვნული ბანკის თანახმად, სამშენებლო სექტორზე გაცემული სესხის უდიდეს წილი, დაახლოებით 80%, უცხოურ ვალუტაშია გაცემული. შესაბამისად, სამშენებლო კომპანიების მნიშვნელოვანი ნაწილი არაჰეჯირებულია, რადგან მათი აქტივების ღირებულებას მოსახლეობის მსყიდველობითუნარიანობა განაპირობებს, რომელიც ეროვნული ვალუტითაა გამოხატული. შედეგად, კურსის გაუფასურების შემთხვევაში, მათი ვალის ტვირთი იზრდება, ხოლო გადახდისუნარიანობა მცირდება.

მშენებლობის სექტორის მგრძნობელობის ანალიზმა დაგვანახა, რომ სამივე ეკონომიკურ შოკს გავლენა აქვს სამშენებლო კომპანიათა ფინანსურ მდგრადობაზე, თუმცა მათი მგრძნობელობა სხვადასხვა შოკის მიმართ განსხვავებულია. კომპანიები ყველაზე ნაკლებ მგრძნობიარენი არიან შემოსავლის შოკის მიმართ როგორც ზომიერი, ისე მკაცრი სცენარის შემთხვევაში, ხოლო ყველაზე მგრძნობიარენი არიან გაცვლითი კურსის შოკის მიმართ და მათზე ყველაზე მძიმედ სწორედ გაცვლითი კურსის შოკის ეფექტი აისახება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Brent W. Ambrose, 2009, “Housing after the fall: reassessing the future of the American dream”. Smeal College of Business. The Pennsylvania State University: 6.
2. Chen, Q., Gray, D., N'Diaye, P., Oura, H., Tamirisa, N. 2010. “International Transmission of Bank and Corporate Distress”. IMF Working Paper No. 10/124.
3. Chivakul Mali and Lam W. Raphael. 2015. “Assessing China’s Corporate Sector Vulnerabilities”. IMF Working Paper, WP/15/72.
4. Chow T.S. Julian, 2015. “Stress testing corporate balance sheets in Emerging Economies”. IMF Working Paper, WP/15/216.
5. Hellwig, Martin. 2009. “Systemic Risk in the Financial Sector: An Analysis of the Subprime-Mortgage Financial Crisis”. De Economist, vol. 157: 129–207.
6. Haughwout, A., R. W. Peach, J. Sporn, and J. Tracy. 2013. The supply side of the housing boom and bust of the 2000s. Chicago: University of Chicago Press: 8-10.
7. Klein and Murgasova, 2016, “Corporate Sector Vulnerabilities in Ireland”, IMF Working Paper, WP/16/211.
8. Kucharska-Stasiak, E. 2006. Nieruchomość w gospodarce rynkowej [Real estate in a market economy]. PWN.
9. Masiukiewicz, P., & Dec, P. 2015. Czynniki kreacji bańki cenowej na rynku nieruchomości [Counterparts to price bubble in the property market]. Annales Universitatis Mariae CurieSkłodowska, sectio H – Oeconomia, 47(3): 401–408.
10. Sanders, Anthony. 2008. “The subprime crisis and its role in the financial crisis”. Journal of Housing Economics. Vol. 17: 254-261
11. კორძაია. თ. და ჩიგილაშვილი. ლ., 2019, „საცხოვრებელი უძრავი სექტორის ანალიზი“, თიბისი კაპიტალი, გვ. 39.

მონაცემთა ბაზები:
1. www.geostat.ge
2. www.nbg.gov.ge
3. www.reportal.ge

Tatuli Dushuashvili

FINANCIAL STABILITY ANALYSIS IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY[29]

Summary

After the financial crisis of 2008, the level of corporate debt in the world continues to grow and reaches historic maximum in a number of countries, posing a potential threat to the sustainability of the business. Nearly half of the increased debt comes from emerging markets, a quarter of which is debt from non-financial corporations. While debt growth in some cases implies increased access to global capital markets, history has shown that high levels of debt relative to equity in corporate balance sheets can lead to losses and increase debt service burdens. This, in turn, can lead to creditworthiness, debt default risks, and high corporate default, which can spillover to the financial system (Chow, 2015). Consequently, the more important the sector is to the economy, the more important is its financial sustainability.

The 2008 financial crisis has clearly shown the world the importance of the sustainability and successful functioning of the construction sector for the economy. Excessive risk-taking by construction companies, both in terms of debt burden and in terms of oversupply of housing, contributed to the growth of the US real estate bubble. The bust of the bubble led to the collapse of financial markets, which subsequently grew into a global economic crisis. For the first time, after the 2008 global economic crisis, the world faces the similar scale recession in 2020. The economic crisis caused by Covid-19 has once again highlighted the importance of the solvency analysis of the construction sector and its resilience to various macroeconomic shocks.

Despite the fact that the construction sector is one of the main sectors for the country's economy (not only in terms of its contribution to the economy, but in terms of high impact on other sectors' output), the survival rate of construction sector enterprises is not high in Georgia, which indicates the need of risk management improvement by Georgian construction companies. The goal of the study is to assess construction sector's and construction companies' financial health, solvency and sustainability to economic shocks by taking into account the country-specific characteristics.

The study assessed the resilience of the construction sector assuming 3 types of economic shocks. Income and interest rate shocks, which are often found in the literature (Chivakul and Lam, 2015; Klein and Murgasova, 2016), while discussing the financial sustainability of companies and the country specific exchange rate shock, which is rare in developed countries. According to the National Bank of Georgia, the largest share of loans to the construction sector, about 80%, is in foreign currency. Consequently, a significant part of construction companies are not hedged, because the value of their assets is determined by the purchasing power of the population, which is expressed in the national currency. As a result, if the exchange rate depreciates, their debt burden increases, leading to the decrease of their solvency.

The sensitivity analysis of the construction sector showed that all the three economic shocks have an impact on the financial sustainability of construction companies, although their sensitivity to various shocks are different. Companies are the least sensitive to income shock, both in the case of moderate and severe scenarios, and most sensitive and hence mostly affected by the exchange rate shock.

[29] This research [PHDF-21-895] has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

Tabriz Abdulla Oğlu Yadigarov

ASSESMENT OF THE ASSOCİATİVE ACTİVİTY OF MARİTİME TRANSPORT AND PORT İNFRASTRUCTURE İN AZERBAİJAN

Annotation. *As part of the study, the Evievs software package compared and assessed the financial and economic activities of Azerbaijan Caspian Shipping Company CJSC and Baku International Sea Trade Port CJSC for 2014-2019. Here, using entropy, which is a measure of uncertainty, the potential for expanding freight traffic in the maritime transport sector over 31 years was determined, taking into account the volume and usefulness of information on freight traffic for the period 1990-2020. Also, according to the statements of Azerbaijan Caspian Shipping Company CJSC, the impact of the depreciation rate calculated on the linear depreciation method applied to ships for fixed assets in the amount of 25% was analyzed. The risk of capital investments in shares issued were assessed by "Oil Fleet" and CJSC "Baku International Sea Trade Port".*

Key words: *sea transport, port infrastructure, capital investments, coefficient of variation, elasticity coefficient.*

1. Introduction

Maritime transport is one of the leading sectors in the growth of maritime trade in the world economy, responding more quickly to economic and political changes in any region of the world, providing customer service functions as a special production activity. (Лукьянович Н.В., 2009). Maritime transport, which forms the basis of global port operations in international trade, accounts for 80% of the physical volume of international relations and world trade, and 70% in value terms. In developed countries, 90% of international trade falls to maritime transport (Sariyev and Yadigarov, 2016.p.3-4). The volume of maritime transport in the world in 2019 will reach 19.1 trillion. USD, which is 11.08 billion tons, which is a decrease of 0.5% compared to 2018. The main reasons for this decline are the decline in demand for oil on the world market, unfavorable economic conditions and social tensions in some countries, sanctions, in Brazil 25.01. The 2019 explosion of Vale's radioactive and toxic storage facilities, the severe economic damage to iron ore and other areas caused by Cyclone Veronica in Australia in March 2019 ($ 1.2 billion) and COVID- 19 due to the impact of the pandemic (United Nations. Geneva, 2020).

In modern conditions, as maritime transport, the global infrastructure of the world economy, has become international, every country with a national fleet seeks to increase the competitiveness of maritime transport by increasing the economic efficiency of cargo transportation. From this point of view, the assessment of the development of maritime transport in the Azerbaijani economy necessitates a scientific study of the optimization of the economic activity of the Azerbaijan Caspian Shipping Company (ASCO), which unites two large fleets. Vinnikov VV, Lukyanovich NV, Kotlubay MI, Stepanech AV, Timoshek, Najder JS, Karimov A. on the problems of development of maritime transport. The scientific research of K. and others has played a major role. Although these studies examine various features of the maritime transport economy in general, as there is no extensive scientific research on the existing problems and prospects of maritime transport in Azerbaijan, the article examines the financial and economic activities of maritime transport in the country and puts forward some proposals.

The article mainly uses generalization, statistical grouping, mathematical calculation, comparative systematic analysis, analytical approach methods and econometric evaluation methods. As maritime transport is a complex economic system in the service sector, the study of development problems and prospects in this area requires a systematic approach. For this purpose, the article analyzes the issues related to the development of maritime transport in the Republic of Azerbaijan in a comprehensive approach, dividing them into related groups. During the analysis, the works of local and foreign economists on issues related to the economics of maritime transport were studied in detail. The article is based on information from the International Maritime Organization (IMO), the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, the Caspian Oil Fleet and Maritime

Transport Fleet of the Azerbaijan Caspian Shipping Company, the Ministry of Economy, the Baku International Sea Trade Port and the UN Conference on Trade and Development, internet materials and reliable information sources were widely used.

2. Main part
2.1. Analysis of the current situation of "Azerbaijan Caspian Shipping" CJSC

In the economy of Azerbaijan, maritime transport plays an important role in the protection of state borders, passenger transport, offshore oil and gas production and cargo transportation for import and export operations. ASCO, which owns various types of ships for maritime transport, has a major role in boosting the competitiveness of the country's economy. Technological ships of the State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR) are involved in offshore oil and gas production and fire protection of offshore facilities, ships operating in foreign waters are involved in international cargo transportation, and ships of the Navy are involved in strengthening the country's political and economic power. determines its importance. The main activity of the Azerbaijan Caspian Shipping Company (ASCO), established through the merger of the Azerbaijan Caspian Shipping Company and the Caspian Oil Fleet (ASCO), has been to increase the efficiency and competitiveness of maritime transport, the use of cargo and the country's transit potential. “Azerbaijan Caspian Shipping” CJSC, as a leading shipping company of the Republic of Azerbaijan, provides specialized maritime transport services, ship repair, seafarer training and certification services to the oil fleet and transport fleet, two ship repair plants, the Azerbaijan State Maritime Company. It has an Academy and a Training Center. Azerbaijan's favorable geographical position between Europe and Asia and the international cargo routes through the Caspian Sea increase the importance of the transport fleet in transit cargo transportation. Also, the role of the oil fleet of the Azerbaijan Caspian Shipping Company in the implementation of large-scale oil and gas projects in the Caspian Sea is very large. In 2019, 84.4% of the Caspian Sea Oil Fleet's revenue came from SOCAR's enterprises, 12.8% from alliances, and 2.8% from other organizations (asco.az). In 2019, in the age groups of XDND ships, ships over 25 years of age accounted for 85.8%, which means 180 ships in total. Revenues from maritime transport services amounted to 224.4 mln. manat or 80.8% fall to the share of ships belonging to this age group. Ships under the age of 10 make up 8.3% of the fleet, and ships under the age of 11-25 make up 5.7%. In contrast to the Caspian Sea Oil Fleet, the Transport Fleet accounted for 11.3% of vessels under 10 years of age, 41.5% of vessels of 11-25 years of age, and 47.2% of vessels over 25 years of age. The table below provides information on income tax, income and expenses of “Azerbaijan Caspian Shipping” CJSC in general in accordance with the relevant articles of the Tax Code (VC).

Periods	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Income from the provision of goods (works, services)	261,2	338,6	469,1	487	441	476,7
Income from the work done and the services provided	260,2	336,6	464,3	478	435	469,8
Other income	32,81	26,81	22,11	29,58	22,02	27,89
General income	293	363,4	486,4	508	457	495
Deduction from gross income	4,13	0	0	4,1	0	3,87
Dividend paid by a resident	0	0	0	0	0	2,73
Negative difference due to changes in the exchange rate of foreign currencies against the manat	4,13	0	0	4,1	0	0,99
Tax-exempt income	0	0	0	0	0	0,15
GENERAL INCOME AFTER DEDUCTIONS	288,8	363,4	486,4	504	457	491,1
Expenses for delivery of goods (works, services)	126,5	133,9	171,8	213	232	229,5
Salary and equivalent payments	51,7	56,7	65,68	77,1	87,4	89,37
salaries of local workers	51,7	56,7	65,68	77	87,4	89,37
Social insurance premiums	10,11	11,2	13,51	16,2	18,7	19,18
Raw materials and supplies	4,75	4,39	7,54	7,96	8,23	6,3
The cost of the goods	0,2	0,74	3,9	7,45	4,03	4,48
Rent	0,62	0,01	0,1	2,18	1,25	1,18
For legal entities	0,62	0,01	0,1	2,18	1,25	1,18

Travel expenses within the norm	4,21	4,58	9,28	10,4	11,3	9,84
Energy costs	0,65	0,57	0,64	0,87	0,66	0,67
Gas costs	0,02	0,03	0,03	0,05	0,04	0,04
Fuel costs	35,76	32,55	34,61	37,4	42	40,41
Water and sewage costs	0,54	0,47	0,7	0,77	0,8	0,69
Communication costs	0,5	0,99	0,93	0,85	0,82	0,67
Security costs	1,36	1,43	1,35	1,63	1,91	2,86
Banking expenses	0,82	0,78	1,06	1,02	0,76	0,8
Advertising costs	0,03	0,01	0,06	0,04	0	0,1
Other costs directly related to the supply of goods (works, services)	15,18	19,43	32,43	48,6	53,8	52,93
Interest on the loan and related expenses	0,94	1,84	1,6	1,44	1,91	3,3
Interest expenses and deductions	0,94	1,84	1,6	1,44	1,91	3,3
other interest expenses	0,94	1,84	1,6	1,44	1,91	3,3
Expenditures on scientific research, project research and experimental design work	0,36	0,31	0,23	0,25	0,37	0,64
Depreciation. Allocations, expenses deducted from income on sale and liquidation of fixed assets	135,3	150,1	158,8	133	129	120
Accrued depreciation on buildings, structures and facilities.	3,15	2,76	1,88	2,73	2,71	2,54
Accrued depreciation on machinery, equipment and computing.	0,81	1,71	1,39	1,2	1,92	1,85
Accrued depreciation on vehicles.	129,9	144,1	154,1	127	123	113,9
Depreciation on intangible assets.	0,22	0,2	0,24	0,32	0,47	0,65
Accrued depreciation on intangible assets with indefinite useful lives	0,22	0,2	0,24	0,32	0,47	0,65
Accrued depreciation on other fixed assets	0,78	0,92	0,45	0,29	0,54	0,82
The amount of the residual value of fixed assets deducted under Article 114.6 of the TC	0,46	0,39	0,75	1,49	0,3	0,06
Repair costs	6,46	30,29	26,45	24,8	23,1	22,32
Estimated repair costs for buildings, structures and facilities	0,15	1,39	0,91	1,21	1,25	1,79
Machines, equipment and accounts. techn. account on. repair costs	0,03	0,09	0,18	0,26	0,26	0,06
Vehicle account. repair costs	6,28	28,75	25,3	23,2	21,5	20,42
Transportation costs	5,18	5,44	4,55	7,05	8,36	6,87
Residential transportation costs	5,18	5,44	4,55	7,05	8,36	6,87
Insurance costs	1,99	2,4	3,6	3,04	3,22	5,17
other expenses	2,66	3,75	5,81	7,46	8,39	9,65
Income taxes and levies	6,41	5,4	5,08	4,84	4,73	4,88
Land tax	0,08	0,16	0,16	0,18	0,18	0,18
Property tax	6,3	5,24	4,91	4,66	4,55	4,71
Total expenses	285,8	333,3	377,9	394	410	402,3
COSTS FROM GENERAL INCOME	285,8	333,3	377,9	394	410	402,3
Profit for tax purposes	3,06	30,12	108,5	110	46,2	88,83
Deduction loss of previous years	13,15	10,09	0	0	0	0
Taxable profit less losses from previous years	0	20,03	108,5	110	46,2	88,83
INCOME TAX	0	4,01	21,7	21,9	9,25	17,77
Income tax payable	0	4,01	21,7	21,9	9,25	17,77
The amount of repair costs calculated in accordance with Article 115.1 of the TC, but to be taken into account in subsequent years	0,52	0	0	0	0	0,37
non-deductible expenses in accordance with the tax code	53,6	34,4	48,45	143,78	56,62	56,66

Table 2.1.1: Income, expenses and profit tax of "Azerbaijan Caspian Shipping" CJSC for 2014-2019, mln. in manats

(Source: Compiled by the author based on Source (2) and (6))

As can be seen from the table data, ASCO's revenue from work and services in general was observed to increase in 2014-2019. 98.2-99% of income came from the provision of works and services. As part of the income, the rental income of leased vessels is 15-20%, and the income from maritime transport services, freight and passenger transportation, logistics and other services is 80-85%. It should be noted that the main part of the increase in revenue from maritime transport services fell to the share of the oil fleet for the period under review. The value of actual ship hours on the main fleet continued to increase in subsequent years compared to 2014. This increase was mainly due to the increase in indirect costs in 2017 due to the transfer of service-auxiliary and technical fleet vessels from the Maritime Transport Fleet to the balance of the oil fleet. This can be seen more clearly in the table below.

Table 2.1.2. Volume of income, expenses and cargo transportation in ASCO oil and transport fleets

ears	Caspian Sea Oil Fleet				Maritime Transport Fleet			
	Income, mln. AZN	Expenses, mln. AZN	Profit, mln. AZN	Ship clock, in a thousand hours	Income, mln. AZN	Expenses, mln. AZN	Profit, mln. AZN	Cargo transported, thousand tons
2009	124,6	135,6	-11	625	122,5	103,1	19,4	13190
2010	109,5	121,3	-11,8	600	107,2	92,1	15,1	11714,3
2011	132,4	129,2	3,2	569	109,7	100,5	9,2	12499,1
2012	149,7	144,7	5	569	114,6	105,1	9,5	12371,2
2013	195,2	183,2	12	583	97,9	107,5	-9,6	11509,7
2014	195,7	158,9	36,8	493	102,3	119,3	-17	9934,1
2015	232,6	180,9	51,7	505	94	154,8	-60,8	6625,9
2016	306,8	171,4	135,4	529	160,1	174	-13,9	5807,3
2017	305,4	188,6	116,8	511	179,7	162,4	17,3	8344,5
2018	266,6	196,7	69,9	498	170,6	174,7	-4,1	8236,1
2019	293,1	194,2	98,9	532	180,5	169,6	10,9	5968,7

(Source: Compiled by the author based on Source (2) and (6))

As can be seen from the table, the total revenue of the oil fleet has increased since 2014, although the number of hours actually worked has decreased. Thus, while ship hours in 2014 decreased by 26.3% compared to 2008, revenue amounted to 67.9 million. manat increased. This growth continued in the following years, resulting in a 2.3-fold increase in maritime revenue in 2019 compared to 2008, or 165.3 million manat, due to the increase in the price per hour of ships providing maritime transport services to SOCAR. The increase in revenue at the expense of prices is due to a decrease in the number of used ship watches in 2014-2019 by 14.3-26.3% compared to 2013, and in 2014-2019 by 8.7-15.4% compared to 2013. can also be seen. The increase in revenue due to prices resulted in the level of profitability of works and services in the Caspian Oil Fleet fluctuating between 28.6% -79% in 2014-2019. In the Maritime Transport Fleet, the economic activity of the fleet has suffered as a result of a sharp decline in the volume of cargo transportation since 2014. Thus, the volume of cargo transportation in 2019 compared to 2008-2013 decreased by 48.1-54.7%. In general, the volume of cargo transportation in 2014-2019 compared to 2008-2013 amounted to 38.6% or 28265.7 million. tons decreased. As a result, the financial results of the fleet in those periods for 2008-2013 amounted to 49.9 million. manat with a profit, and in 2014-2019 - 67.6 mln. manat resulted in damage. In 2017, the transfer of service-auxiliary and technical vessels on the balance of the transport fleet to the balance of the oil fleet will reduce the cost of maintaining the transport fleet by 10 million. resulted in a profit of AZN.

2.2. Analysis of the current state of cargo transportation in the Europe-Caucasus-Asia transport corridor by sea

According to statistics, during the activity of "Azerbaijan Caspian Shipping" CJSC in 2014-2019, the volume of cargo transportation in the Europe-Caucasus-Asia transport corridor by sea decreased. Despite the intensification of cargo flows in this transport corridor, the decrease in cargo

volume in the fleet was due to factors such as the age of ships and low carrying capacity, unsatisfactory level of marketing and logistics services, and inefficient time losses during transportation and handling. The table below shows the volume of freight traffic on the Europe-Caucasus-Asia transport corridor by mode of transport.

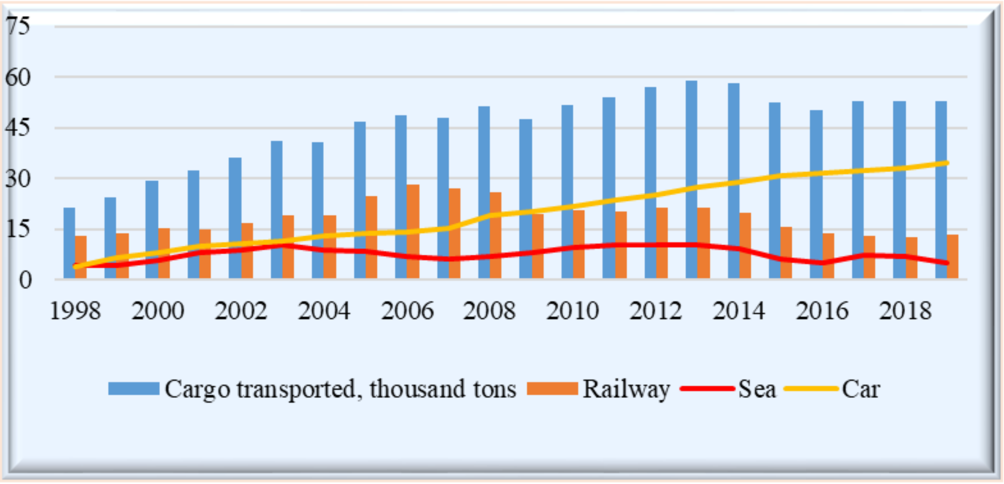

Figure 2.2.1: Cargo transportation on the Europe-Caucasus-Asia transport corridor
(Source: Compiled by the author based on Source (2))

As can be seen from the graph, freight traffic in the Europe-Caucasus-Asia transport corridor, in contrast to sea and rail transport, was observed with increasing dynamics throughout the period studied in road transport. The volume of cargo transportation by sea in 2019 decreased to 5 million tons compared to previous years, which means a 50% decrease in the volume of cargo transportation compared to 2013-2014. It should be noted that the share of maritime transport in total freight during the study period was 12.6-25%. In the Europe-Caucasus-Asia transport corridor, the share of maritime import and export cargo in total cargo fell from 47.4% (1996) to 8.8% (2019). All this can be seen more clearly in the graph below.

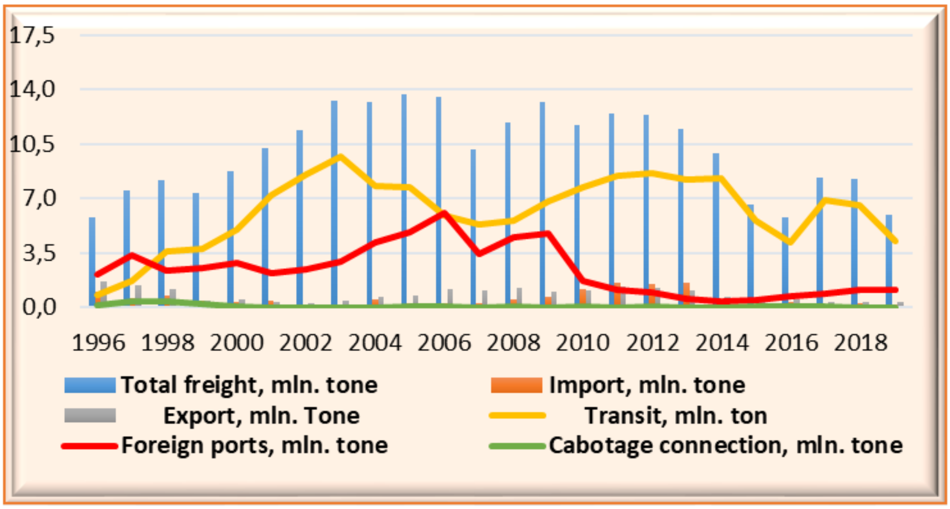

Figure 2.2.2: Cargo transportation on the Europe-Caucasus-Asia transport corridor
(Source: Compiled by the author based on Source (2))

As can be seen from the graph, the share of transit traffic in the total volume of sea freight decreased in 1996-1997 compared to freight traffic on foreign inter-port routes, but in subsequent periods it exceeded freight traffic on foreign inter-port routes. Decrease in the volume of transit traffic in 2019-2019, which accounted for 45-85% of the total freight traffic in 2001-2019, compared to 2001-2018, except for 2016, the volume of total freight traffic in maritime transport compared to 1997-2018 which resulted in a decrease of 6 million tons, which was considered to be one of the

factors influencing the economic activity of the transport fleet, as well as affecting the income from the charter of ships. As can be seen from Figure 2, the economic activity of the Maritime Transport Fleet resulted in a loss of 67.6 million manat for 2013-2019, covering the activities of the Azerbaijan Caspian Shipping Company. It should be noted that one of the main reasons for the loss of economic activity of the fleet is related to the calculation of the maximum amount (25%) of the amount of depreciation applied to vehicles as part of the costs for all periods in accordance with Article 114 of the Civil Code.

2.3. Analysis of depreciation allowances for maritime transport operating costs

According to the consolidated annual financial statements of Azerbaijan Caspian Shipping CJSC, depreciation is calculated on the basis of the straight-line depreciation method applied to ships and fixed assets (ASCO's annual financial report for 2019, 2020) Estimated useful use of fixed assets Despite the fact that the term is 3-15 years for ships and port facilities, the normative service life depends on the purpose and service life of the vessels of both fleets of ASCO 550/4 project, which collects oil and fecal water (only one in the balance of the fleet). units are included in this project) 15-50 years, excluding ships (Yadigarov, p.312-313). The service life of the Ship Repair Workshop, which is on the balance of the shipping company, is 37 years (project 889A) and the service life of the floating shipyards is 50 years (Yadigarov, pp.312-313). It is known that the depreciation rate used to calculate the depreciation of fixed assets by the linear method is a percentage of their initial cost to service life. According to this norm, the amount of annual depreciation allocated from the initial cost of fixed assets is divided by 12 according to the straight-line method of depreciation and includes expenses deducted from monthly income in equal amounts. The service life of the ships included in the ASCO is 20 years, since the weighted average is 19.9 years according to the formula (Yadigarov, p.192). This means that in the calculation of the amount of depreciation according to the straight-line method of depreciation of ships in shipping, the depreciation rate should be accepted in the range of 5%, not 25%. Calculation of the depreciation rate of 25% means that the service life of ships is 4 years, which contradicts the normative service life of ships, which allows the residual value to be created for 4 years only at the expense of the cost of repair of ships in excess of the norm. In calculating the depreciation of fixed assets of ASCO, the depreciation rate set by the VM, without taking into account the standard service life of fixed assets, led to a higher share of depreciation in the cost compared to other costs. This is 67.6 million manat of DND's economic activity in 2014-2019. manat, resulting in an increase of AZN 165.17 million in shipping costs and a decrease in taxable profit by the same amount. All this has reduced the share of tax payments in income from works and services due to the reduction of shipping income tax payments for the period under study. As can be seen from the data in Table 1, the amount of income tax calculated on the basis of 2590.2 million manat of income from ASCO's works and services for 2014-2019 was 74.63 million manat, which is the share of accrued profit tax in the total income for that period. That means 3.3%.

2.4. Analysis of accrued and paid taxes on Azerbaijan Caspian Shipping CJSC and Baku International Sea Trade Port

The chart below shows the share of calculated and paid taxes to the state budget of Baku International Sea Trade Port and Azerbaijan Caspian Shipping CJSC, which form the main material and technical base of maritime transport included in the maritime transport infrastructure.

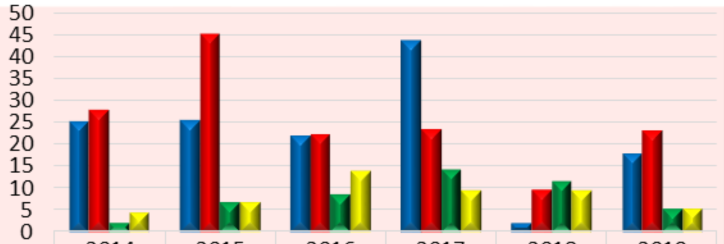

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Share of accrued taxes on "Baku International Sea Trade Port" CJSC in total income (%)	25,23	25,61	21,97	43,78	2,04	17,98
Share of taxes paid on "Baku International Sea Trade Port" CJSC in total income (%)	28,01	45,34	22,32	23,46	9,76	23,27
Share of accrued taxes on "Azerbaijan Caspian Shipping Company" CJSC in total income (%)	1,97	6,86	8,51	14,02	11,35	5,23
Share of taxes paid from on "Azerbaijan Caspian Shipping Company" CJSC in total income (%)	4,39	6,76	13,75	9,42	9,49	5,16

Figure 2.4.1: Share of accrued and paid taxes on income of ASCO and Baku International Sea Trade Port, in%

(Source: Compiled by the author based on Source (2) and (7))

As can be seen from Figure 3, the share of shipping taxes calculated and paid in 2014-2019 in revenues from works and services is lower than in Baku International Sea Trade Port. Thus, the share of taxes assessed in the total income for that period in "Azerbaijan Caspian Shipping" CJSC is 2.85 times lower than in Baku International Sea Trade Port, and the share of taxes paid to the state budget in total revenue is 3.1 times lower. The regression analysis of the relationship between shipping tax payments and state budget revenues for 2014-2019 also shows that there is a weak correlation between these indicators, expressed by the regression equation y = 30,726x + 2E + 07 (R^2 = 0.023). The calculated elasticity coefficient of $E = \frac{a \times x}{y} = \frac{30{,}72 \times 33455{,}12}{18407300} = 0{,}055844$ indicates that a 1% increase in tax payments at Azerbaijan Caspian Shipping CJSC results in a 0.055% increase in state budget revenues. From this point of view, all expenses, including fuel and lubricants, spare parts, depreciation allowances, repair costs, and salary payments should be optimized according to Table 1, which reflects the deductible items of income of Azerbaijan Caspian Shipping CJSC. Expenditure optimization will lead to an increase in income tax payments, leading to an increase in profits.

2.5. Assessment of the impact of tax payments on "Azerbaijan Caspian Shipping" CJSC on budget revenues by types of taxes

VAT, profit tax, land tax, property tax, withholding tax paid at the source of payment related to employment, payment paid to the state budget of "Azerbaijan Caspian Shipping" CJSC for the first and second half of 2014-2019 using Eviews-10 software package If we analyze the regression between the tax withheld at the source, VAT paid on the amount paid for the unregistered non-resident and the budget revenues, we get the following result.

Dependent Variable: Y				
Method: Least Squares				
Date: 02/02/21 Time: 11:17				
Sample: 2014S1 2019S2				
Included observations: 12				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X7	2772.698	1756.521	1.578517	0.7723
X6	5301.296	5253.251	0.307264	0.7787
X5	6214.590	4495.547	1.009146	0.2608
X4	-5881.150	1982.981	-2.965812	0.0593
X3	-93619.42	38501.93	-2.431551	0.0932
X2	53.29284	52.7391	0.080171	0.9411
X1	646.9147	646.6821	1.866017	0.7207
C	29675214	14037531	2.113991	0.1249
R-squared	0.912680	Mean dependent var		9704792.
Adjusted R-squared	0.679827	S.D. dependent var		2134247.
S.E. of regression	1207638.	Akaike info criterion		30.95994
Sum squared resid	4.38E+12	Schwarz criterion		31.32362
Log likelihood	-176.7596	Hannan-Quinn criter.		30.82529
F-statistic	13.91956	Durbin-Watson stat		2.087447
Prob(F-statistic)	0.144339			

Table 2.5.1: Results of the regression analysis of ASCO types of taxes paid to the state budget for the first and second half of 2014-2019 and state budget revenues

(Source: Eviews-10 application was developed by the author based on the software package.)

According to the Eviews-10 application software package, the relevant regression model is expressed by the following regression equation.

$$\boldsymbol{Y = 29675214 + 646,9 * x_1 + 53,3 * x_2 - 93619,4 * x_3 - 5881,2 * x_4 + 6214,6 * x_5 + 5301,3 * x_6 + 2772,7 * x_7} \quad (1)$$

If we check the statistical significance of the model using the F-Fisher criterion, $F_{cəd}(\alpha; m; n-m-1) = F_{PACП}(0{,}05; 7; 12-7-1) = 5{,}91$ is obtained. Since $F - Fişer > F_{cəd}$, the regression equation is of statistical importance as a whole (Hasanli Y.H., 2008, p.98). According to Table 3, let's check the result on autocorrelation based on Darbin-Watson statistics. at the level of $\alpha = 0{,}05$ importance will be $d_l = 0{,}171 < DW = 2{,}087 < 3{,}149$, because there are points of crisis Darbin-Watson $d_l = 0{,}171, d_u = 3{,}149$ (Borodich SA, 2006). This means that no conclusion has been drawn about the existence of autocorrelation (Stock J.H., Watson M.W., 2010). If we calculate the elasticity coefficient for the linear regression equation (1), we can see that a 1% increase in VAT paid to the state budget of Azerbaijan Caspian Shipping CJSC increases budget revenues by 0.0081%, a 1% increase in income tax increases budget revenues by 0.00033 %, a 1% increase in land tax and property tax reduces budget revenues by 0.0008% and 0.0002%, respectively, a 1% increase in employment withholding tax increases budget revenues by 0.0034%, a 1% increase in withholding tax increase increases budget revenues by 0.0063%. As can be seen, a 1% increase in shipping taxes (property and land taxes) reduces budget revenues by 0.001% for these taxes as a whole. This decrease is explained by the low share of calculated and paid taxes on shipping in state budget revenues. As can be seen from the table, the share of profit tax payments of Azerbaijan Caspian Shipping CJSC in the state budget revenues in 2014-2019 and the first half of 2020 is higher than other types of taxes with 0.07%. From this point of view, increasing the level of profitability and profitability of the fleet as a whole is important and contributes to improving the competitive-

ness of shipping. Along with the allocation of depreciation on the economic activities of the shipping, including cost items, fuel and lubricants, raw materials and spare parts, logistics costs, port costs, repair and maintenance costs, salary system and other costs, as well as "Azerbaijan Caspian Sea Shipping" requires optimization of CJSC's rental income.

2.6. Risk assessment of capital investments in shares issued on the Caspian Sea Oil Fleet

A decrease in the profit of each enterprise may result in the possible price of dividends per share being higher than the expected amount of dividends. This results in a greater exposure to risk than equity investments. According to the consolidated annual financial statements of Azerbaijan Caspian Shipping CJSC, the share capital group includes 15 companies with independent legal status, each with its own share capital. On 31.12.2019, Azerbaijan Caspian Shipping CJSC approved the issue of 440050998 shares with a nominal value of 1 Azerbaijani manat. These shares were issued to the State, which is the sole and final shareholder of the group. Since the economic activity of the Maritime Transport Fleet in 2014-2019 resulted in losses, it is possible to determine the extent of the risk of capital investments in shares that can be held only on the basis of the profits of the oil fleet for those periods. Borodic S.A. (2006, p. 45) notes that when analyzing the amount of dividends on the shares of any company, the risk of capital investment is assessed by the coefficient of variation. From this point of view, the coefficient of variation can be used to determine the degree of risk of capital investment in possible shares. Since the distribution of dividends on a company's shares is determined on the basis of earnings, the expected amount of dividends will depend on the expected amount of earnings.

The coefficient of variation is a percentage of the standard deviation of the sample mean and is calculated according to the formula $V = \frac{\sigma}{x} \times 100\%$ (Yadigarov TA, 2020, p.120). Here, the V-coefficient of variation, -the standard deviation, is the mathematical expectation of the random variable X, which is the numerical mean of the observed values of the sample.

In statistical studies, the numerical mean of the observed values of the sample as the mathematical expectation of the random variable X calculated by the formula $\bar{x} = \frac{1}{N}\sum_{1=1}^{N} x_i$, the variance of the random variable X calculated by the formula $D = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N}\left(x_i - \bar{x}_i\right)^2$, and the standard deviation of the sample variance expressed by the formula $\sigma = \sqrt{D} = \sqrt{\frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N}\left(x_i - \bar{x}_i\right)^2}$, If we calculate on, we

Years	Profit, (x_i)	Standard deviation of profit, $(x_i - \bar{x}_i)$	Standard square deviation of profit, $(x_i - \bar{x}_i)^2$
2008	2	-40,4083	1632,833
2009	-11	-53,4083	2852,45
2010	-11,8	-54,2083	2938,543
2011	3,2	-39,2083	1537,293
2012	5	-37,4083	1399,383
2013	12	-30,4083	924,6665
2014	36,8	-5,60833	31,45337
2015	51,7	9,29167	86,33513
2016	135,4	92,99167	8647,451
2017	116,8	74,39167	5534,121
2018	69,9	27,49167	755,7919
2019	98,9	56,49167	3191,309
Total	508,9	-56,4916	29531,63

Table 2.6.1. Profit of the Caspian Sea Oil Fleet for 2008-2019, its standard and standard deviation

(Source: Compiled based on ASCO data and author's calculations)

If we calculate the coefficient of variation using the data in Table 2, we get the following result.

$$\sigma = \sqrt{D} = \sqrt{\frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N}\left(x_i - \bar{x}_i\right)^2} = \sqrt{\frac{1}{12}29531{,}63} = \sqrt{2460{,}969} = 49{,}60816$$

In this case, the coefficient of variation will be $\boldsymbol{V} = \frac{\sigma}{x} \times 100\% = \frac{49{,}61}{42{,}41} \times 100\% = 116{,}98\%$

Here, $\bar{x} = \frac{2-11-11{,}8+3{,}2+\cdots+98{,}9}{12} = 42{,}40833$

The coefficient of variation of 117% indicates that the scattering of the actual possible amount of profit of the Caspian Oil Fleet for 2008-2019 exceeds the expected amount of profit. This means that the risk will be more noticeable than the capital investment of Azerbaijan Caspian Shipping CJSC in the shares of the oil fleet. In the Maritime Transport Fleet, however, this increases the risk factor as a whole, as the results of economic activities result in losses for the period under study

3. Conclusion

The current problems of the development of maritime transport in the economy of Azerbaijan show that one of the most important issues in the process of integration of our country into the world transport system in order to increase the efficiency of maritime transport is to ensure optimal export of maritime transport services. In this regard, the implementation of the following proposals can contribute to a systematic solution to increase the efficiency of maritime transport development in the Azerbaijani economy.

- In order to increase the volume of cargo transportation on the Europe-Caucasus-Asia (TRACECA) international transport corridor, the transport and logistics system in Azerbaijan Caspian Shipping CJSC should be optimized, the efficiency of qualified personnel in the management system should be increased;

- In order to increase the profitability of work and services in the Maritime Transport Fleet, inefficient time losses should be reduced, optimal models of ship operating costs, movement schemes should be established using economic-mathematical methods and efficiency of cargo transportation should be increased;

- According to the straight-line depreciation method applied in the calculation of the depreciation amount of fixed assets in “Azerbaijan Caspian Shipping” CJSC, the depreciation rate should be calculated taking into account the normative service life of fixed assets. In this case, shipping expenses decreased by 24-31.7 million manat per year, along with additional tax payments to the state budget on profit tax in the amount of 4.8-6.35 million manat, to reduce the risk of capital investments in shares of the Caspian Oil Fleet. conditions can be created;

- In the formation of income from the work and services of the Caspian Oil Fleet, which provides maritime transport services to SOCAR by Azerbaijan Caspian Shipping CJSC, the tariff prices of ships should be determined by cargo turnover, not by 1 ship * hour by ship groups. In this case, the income of the Caspian Sea Oil Fleet from works and services is 17-20% of offshore oil and gas production costs, which can lead to optimal management of financial and economic activities of the shipping industry, along with reducing the cost of oil and gas production;

- In order to increase the competitiveness of maritime transport in Azerbaijan, ships older than 20 years should be replaced by ships with higher carrying capacity. For this purpose, it is more expedient in the current situation to build ships abroad, as the entry of ships with a carrying capacity of only 5,000 tons into foreign triads through the Volga-Don canal pays a high fare, which reduces the competitiveness of shipping in Azerbaijan;

-As Caspian Sea Shipping CJSC's vessels do not have seawater washing devices for harmful gases, the CIS does not restrict the operation of vessels and install special devices (scrubbers) to

clean ecological waste with seawater in accordance with the requirements of the CIS in order to meet the environmental standards are appropriate.

4. References

1. Consolidated financial statements of “Azerbaijan Caspian Shipping” Closed Joint-Stock Company. Together with the Independent Auditor's Report for the year ended 31 December 2019, 17 March 2020, p. 46

2. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. https://www.stat.gov.az/ sourcr / transport /. Reference date: January 18, 2021.

3. Borodich S.A. Econometrics. Minsk: New Knowledge, 2006. 416 p.

4. Hasanli, Y.H. Introduction to Econometrics. Textbook. Baku.2008, 236 p.

5. https://unctadstat.unctad.org/EN/. Reference date: January 10, 2021.

6. https://asco.az/. Reference date: January 08, 2021

7. https://www.taxes.gov.az: January 08, 2021

8. Kotlubay MI Establishment of marine transport in the market environment: Monograph /M.I. Kotlubay. Odessa: IPREEI NAN Ukraine, 2005. 224 p.

9. Lukyanovich NV Sea transport in the world economy. Moscow: Morkniga. 2009, 162 p.

10.Najder J., Transportation, PWE, Warsaw 2012.

11. Neider J., Polish ports of the sea. University of Gdansk Publishing House, Gdansk 2008.

12. Sariyev AB, Yadigarov T.A. Maritime transport in Azerbaijan: problems, prospects. "Respublika" newspaper, November 29 - December 4, 2016

13. Stock J.H.,Watson M.W.Introduction to Econometrics.3 rd edition,Addison-Wesley, 2010. 840 p

14. Timoshek E. C. Naval Operations Management: Textbook. allowance. - Vladivostok, 2011

15. United Nations Conference on trade and development. "Impact of the COVİD-19 Pandemic on Trade and Development" transition to a new normal. United Nations. Geneva, 2020. https://unctad.org/system/files/official-document/osg2020d1_en.pdf. Reference date: January 12, 2021.

16. Yadigarov T.A. Maritime transport in the Azerbaijani economy: problems and prospects. (Monograph) Baku, European Publishing House, 2018,340 pages.

17. Yadigarov T.A. Operations research and solution of econometric problems in MS Excel and Eviews software packages: theory and practice. (Monograph) Baku-2020. 352 p.

18. Yadigarov T.A. "Customs statistics and modern information technologies". (Monograph) Baku, "Europe" publishing house, 2020-520 pages.

მედეა მელაშვილი
ნუნუ ქისტაური
ქეთევან ქველაძე

სოციალური ინოვაციების უსაფრთხოების ზოგიერთი საკითხი

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია ტერმინ „სოციალური ინოვაციების" აქტუალურობა, რომელიც ფართოდ გამოიყენება მოსახლეობის სოციალური პრობლემების უკეთ გადასაწყვეტად და მათი სოციალური მოთხოვნების მაქსიმალურად დასაკმაყოფილებლად. აღნიშნულია ამ ტერმინის მრავალასპექტიანობა და მისი გამოყენების აუცილებლობა ისეთ სფეროებში, როგორიცაა: ჯანდაცვა, სოციალური მომსახურებები, განათლება, უმუშევრობა, დასაქმება, სიღარიბის დონის შემცირება, ცხოვრების ხარისხის ამაღლება, მიგრაცია, ეკოლოგია, კლიმატის*

ცვლილებები და ა.შ., რაც აუცილებელია მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის გასაუმჯობესებლად, ეკონომიკის გასავითარებლად და სხვ.

ასევე ხაზგასმულია ის ძირითადი მიმართულებები, რომელიც გამოიყენება ევროკავშირში სოციალური ინოვაციების განვითარებისათვის. გარდა ამისა, მითითებულია ინოვაციებისა და ინოვაციური საქმიანობის სოციალური უსაფრთხოების დაცვის აუცილებლობის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: *სოციალური ინოვაციები, სოციალური უსაფრთხოება, ინოვაციური ტექნოლოგიები, ეკონომიკური უსაფრთხოება, ჯანდაცვა.*

* * *

2000 წლის დასაწყისში უცხოური ქვეყნების პოლიტიკური დღის წესრიგში აქტუალური გახდა ტერმინი „სოციალური ინოვაციები“, რომელიც აქტიურად გამოიყენებოდა სოციალურ კონტექსტში, როგორც უახლესი პრაქტიკული მიღწევების გამოყენება მოსახლეობის სოციალური პრობლემების უკეთესად გადაწყვეტისათვის, სოციალური მოთხოვნების უკეთესად დაკმაყოფილებისათვის. თვითონ ტერმინის ტრაქტოვკა შეიძლება განვიხილოთ როგორც ახალი იდეების, კონცეფციების ერთობლიობა, რომლის დახმარებით გადაიჭრება კულტურული, სოციალური, ეკონომიკური და ეკოლოგიური პრობლემები საზოგადოებისა და გარემოს სასარგებლოდ. სოციალური ინოვაციები ვითარდება ისეთ სფეროებში, როგორიცაა: ჯანდაცვა, სოციალური მომსახურებები, განათლება, უმუშევრობა, დასაქმება (განსაკუთრებით ახალგაზრდების), სიღარიბის დონის შემცირება, ცხოვრების ხარისხის ამაღლება, მიგრაცია, ეკოლოგია, კლიმატის ცვლილებები და ა.შ. აღნიშნული საკითხი მითითებულ სფეროებში განსაკუთრებულ სიმწვავეს იძენს ერთი ტექნოლოგიური წყობის მეორეთი შეცვლის დროს, როცა მეტად იძაბება ურთიერთობა და კონკურენცია ძველსა და ახალს შორის, მორალურად მოძველებულ, მაგრამ არსებულ და ახალ, ჯერ მაინც უცნობ ტექნოლოგიებს შორის.

მკვლევართა შორის არ არსებობს სოციალური ინოვაციების ერთიანი გაგება, რაც, ჩვენი აზრით, მიუთითებს იმაზე, რომ აღნიშნული პრობლემა მეტად რთული და მრავალასპექტიანია. ყველა იზიარებს იმ აზრს, რომ სოციალური ინოვაციების შექმნის და დანერგვის მთავარ დადებით ეფექტს წარმოადგენს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის გაუმჯობესება, ეკონომიკის განვითარება და ა.შ.

ინოვაციური სოციალური ტექნოლოგიები წარმოადგენს ინოვაციური საქმიანობის ისეთი ხერხებისა და მეთოდების ერთიანობას, რომელიც მიმართულია საზოგადოებაში სიახლეების შექმნასა და მატერიალიზაციისაკენ, ისეთი ინიციატივების რეალიზებაზე, რომელიც იწვევს ხარისხობრივ ცვლილებებს სოციალური ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, ახდენს საზოგადოების მატერიალური და სხვა რესურსების რაციონალურ გამოყენებას. დღეისათვის თითქმის არ არსებობს არცერთი სფერო, რომელსაც არ მოიცავდეს ინოვაციური ტექნოლოგიები.

ტექნიკის, ტექნოლოგიების გართულების უწყვეტ პროცესში საზოგადოების მიერ წარმოებასა და მართვაში სულ უფრო რთული ტექნოლოგიური სისტემების, მეცნიერებატევადი სიახლეების გამოყენების ხვედრითი წილიც განუხრელად იზრდება. ეს უპირველესად დაკავშირებულია ტექნოლოგიების შესახებ ცოდნის მოცულობის ზრდასთან, პროფესიულ-კვალიფიციური მოთხოვნების გამკაცრებასთან, ტექნოლოგიური დისციპლინის, ნორმატივებისა და სტანდარტების დაცვასთან.

სოციალური ინოვაციების განვითარება უფრო მეტად გააქტიურდა 2008-2009 წლების ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ, რომელსაც მოჰყვა სოციალურ სფეროში დანახარჯების მნიშვნელოვანი შემცირება, ევროკომისიისა და ევროკომისიის ანალიტიკური ცენტრის დოკუმენტებში სოციალური ინოვაციები განიხილება, როგორც ევროპაში სოციალური გამოწვევების გადაჭრისათვის რესურსების მობილიზაციის ძირითადი ინსტრუმენტი, ტექნოლოგიური ინოვაციებისა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების აუცილებელი ელემენტი და მეტი სოციალური შედეგების ნაკლები ძალისხმევით მიღწევის ინსტრუმენტი.

ძირითად საკანონმდებლო და ფინანსურ ინსტრუმენტებში, რომელიც გამოიყენება ევროკავშირში სოციალური ინოვაციების განვითარებისათვის, გამოყოფილია სამი ძირითადი ინსტრუმენტი: პირველი, სტრატეგია „ევროპა 2020“ და მისი ძირითადი მიმართულება: „ინოვაციური კავშირი“ და „ევროპული პოლიტიკა სიღარიბის წინააღმდეგ“. ორივე ეს მიმართულება მოიცავს მასშტაბურ საქმიანობას და დაფინანსებას ხელისუფლების ორგანოებს, ბიზნესსა და სოციალურ მეწარმეობას შორის, თანამშრომლობის განვითარებას ერთ ან რამდენიმე ქვეყანაში.

მეორე: რიგი ფინანსური და საკანონმდებლო ინიციატივები: „Social Business Initiative“, რომელიც მიმართულია სოციალური მეწარმეობის განვითარებაზე, ადამიანურ კაპიტალში ინვესტიციებზე, სოციალური ინოვაციების კვლევაზე, დამუშავებასა და გავრცელებაზე და მიკროდაფინანსების განვითარებაზე. ფინანსური მხარდაჭერა მოიცავს დაფინანსების შესაძლებლობას რეგიონული განვითარების ევროპული ფონდიდან (183 მლრდ ევრო 2014-2020 წლებში) და ევროპული სოციალური ფონდიდან (80 მლრდ ევრო 2014-2020 წლებში).

მესამე: ევროკავშირის წევრი ქვეყნების მიერ სოციალური ინვესტიციებისა და სოციალური დაცვისათვის კომპლექსური ღონისძიებების განვითარება და გამოყენება: „Social Investment Package“. ამ პროცესში ძირითადი როლი მიეკუთვნება საზოგადოებრივ და არაკომერციულ ორგანიზაციებს, რომლებიც დაკავებულნი არიან მოსახლეობისათვის სოციალური მომსახურების გაწევით, ადამიანის უფლებების დაცვით და უზრუნველყოფენ სახელმწიფო მართვის ორგანოების საქმიანობის გამჭვირვალობას. ისინი ასრულებენ კატალიზატორის როლს მოსახლეობასა და ხელისუფლებას შორის კავშირის რეალიზების პროცესში.

ინოვაციებისა და ინოვაციური საქმიანობის სოციალური უსაფრთხოება გამოიხატება სოციალური დაძაბულობის და კონფლიქტების პროვოცირებისაგან თავის დაცვასა და გაფრთხილებაში, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას ინოვაციების დანერგვის და რეალიზაციის ნებისმიერ ეტაპზე.

ინოვაციური საქმიანობის სოციალური საფრთხე შეიძლება წარმოიშვას საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებაში სიახლეების დაუფიქრებელი, გაუანალიზებელი დანერგვის შედეგად, მაშინ როდესაც ის უცხოა კონკრეტული საზოგადოებისათვის, არ არის აპრობირებული, ამიტომ შეუძლებელია შედეგების პროგნოზირება, რამაც შეიძლება ფსიქოლოგიური ეიფორია გამოიწვიოს.

ინოვაციების უსაფრთხოების პრობლემის აქტუალიზაცია განპირობებულია იმით, რომ საზოგადოება უნდა გადავიდეს ბუნებრივ-ეკოლოგიური, სამრეწველო კატასტროფებისა და ავარიების უამრავი ფაქტის პასიური კონსტატაციიდან სისტემური ხასიათის დარღვევებისა და ინტელექტუალურ-ინფორმაციულ სფეროში სიახლეების დანერგვის შეცდომების შემცირებისაკენ და მათი ნეგატიური შედეგების გარანტირებული დაცვისაკენ. ამიტომ მნიშვნელოვანი როლი ინოვაციების აღქმაში, უსაფრთხოების შეფასებისა და სიახლეების ადეკვატურობაში, ინოვაციური

ტექნოლოგიების მომზადებაში ახალი, კონკრეტული პირობებისათვის მიეკუთვნება სტრუქტურებს, რომლებიც ახორციელებენ ინოვაციების შექმნას და განვითარებას, ინოვაციური საქმიანობისათვის აუცილებელი პოტენციალის უზრუნველყოფას, ანალიტიკურ სამსახურებს, იდეების და დამუშავების ბანკებს, რომელთა ამოცანებში ბუნებრივად უნდა შედიოდეს ყოველმხრივი ცოდნის შეძენის, კვლევების, ანალიზის, პროგნოზირების, მეცნიერებატევადი სიახლეების მიზანშეწონილობის და შედეგების შეფასების, ინოვაციების, ინოვაციური პროცესების, მათი სოციალურ-ეკონომიკური და სამეცნიერო ტექნიკური ეფექტურობის, უსაფრთხოების დონის შეფასების ფუნქციები.

მსოფლიო პრაქტიკაში სოციალური უსაფრთხოების მდგომარეობის შეფასება მიღებულია განხორციელდეს სპეციალური სკალის მიხედვით, სადაც მრავალი მაჩვენებელია გათვალისწინებული. მათ შორის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია პიროვნების სოციალური უსაფრთხოების პრობლემა. თუ სოციალურ უსაფრთხოებას ფართო გაგებით განვიხილავთ, ნათელია, რომ ეს არის პიროვნების, სოციალური ჯგუფის, პიროვნებათა ერთობლიობის დაცულობა მათი ცხოვრებისეულად მნიშვნელოვანი ინტერესების, უფლებების, თავისუფლების დარღვევის საშიშროებისაგან. ეს არის სახელმწიფოს მიერ გატარებულ ღონისძიებათა კომპლექსური სისტემა, რომელიც მოწოდებულია დაიცვას მოქალაქეთა ცხოვრების ღირსეული დონე და მუდმივად ყურადღებას აქცევდეს მოსახლეობის იმ ჯგუფებს, რომლებსაც არ შესწევთ ამის დამოუკიდებლად განხორციელების უნარი. სახელმწიფოს ეს ვალდებულება აისახება იურიდიულ ფორმებში, ანუ სოციალური უსაფრთხოება საბოლოო ანგარიშით არის სახელმწიფოს მზრუნველობა თავისი უმნიშვნელოვანესი სიმდიდრის – ადამიანის მიმართ.

გაერომ შეიმუშავა ადამიანის უსაფრთხოების ყოვლისმომცველი კონცეფცია, რომლის ძირითადი კომპონენტებია:

- ეკონომიკური უსაფრთხოება განისაზღვრება როგორც აუცილებელ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების უზრუნველყოფა საკმარისი შემოსავლებით (მინიმალური გარანტირებული შემოსავალი). ამ პუნქტში უმნიშვნელოვანესია უმუშევრობის მაჩვენებელი;

- სასურსათო უსაფრთხოება – საკმაო რაოდენობის პროდუქტებზე თავისუფალი ხელმისაწვდომობის არსებობა, მოსახლეობის საკმარისი მსყიდველობითი უნარის დონის არსებობა (კვების პროდუქტებზე ეკონომიკური და ფიზიკური ხელმისაწვდომობა);

- ეკოლოგიური უსაფრთხოება – დაცულობა ისეთი საშიშროებისაგან, როგორიცაა ეკოლოგიური დაბინძურება, სუფთა ჰაერის, ნიადაგისა და წყლის დაბინძურება, ეკოლოგიურად სუფთა საკვების შენარჩუნება, დაცულ გარემოში ცხოვრება, შრომის შესაძლებლობა;

- ჯანმრთელობის დაცვა – დაცულობა ავადმყოფობის რისკებისაგან, ეფექტური სამედიცინო მომსახურების მიღების შესაძლებლობა. ეს პუნქტი მოიცავს ასევე ცხოვრების, შრომის ისეთი პირობებს, რომელსაც შეუძლია ჯანმრთელობის შერყევა, სიღარიბის დონის ზრდა (ბოლო წლებმა ნათლად აჩვენა ამ პუნქტის უზარმაზარი მნიშვნელობა - პანდემიის მიერ გამოწვეული დანაკარგები შეუფასებელია);

- პირადი უსაფრთხოება – ადამიანის დაცვა ფიზიკური ძალადობისა და მუქარისაგან, რაც მოიცავს ბუნებრივ და ტექნოგენურ ავარიებს და კატასტროფებს: წარმოებაში, ტრანსპორტზე, ყოფით ცხოვრებაში უბედური შემთხვევების რისკებს და ა.შ. მთავარი ფაქტორი კი არის დანაშაულის დონის ზრდა, რისთვისაც დღეს უამრავი წინაპირობა არსებობს. არახელსაყრელი ეკონომიკური პირობები ხელს უწყობს

არასასურველი კრიმინოგენული სიტუაციის გამწვავებას, ორგანიზებული დანაშაულის დონის ზრდას და ა.შ.;

- პოლიტიკური უსაფრთხოება – ისეთ საზოგადოებაში ცხოვრების შესაძლებლობა, რომელიც ცნობს და იცავს ადამიანის ძირითად უფლებებს, აღმოფხვრის პოლიტიკურ დევნას, ადამიანის წამებას, სასტიკ მოპყრობას, რეპრესიებს სახელმწიფოს ან რაიმე ჯგუფების მიერ, ახორციელებს იდეოლოგიური სფეროს და ინფორმაციის კონტროლს.

რა თქმა უნდა ყველა ეს პუნქტი ურთიერთკავშირშია და ერთმანეთს ავსებს.

სოციალური უსაფრთხოება, უდავოდ, წარმოადგენს ადამიანის, პიროვნების არსებობის ძირითად კომპონენტს. სწორედ სახელმწიფოს მიერ გატარებული კომპლექსური ღონისძიებები მოწოდებულია უზრუნველყოს მოქალაქეთა ცხოვრების ღირსეული დონე. ეს თემა დიდი ხანია არსებობს და ახლაც აქტუალური რჩება: დღესაც პრობლემატურია ცხოვრების დონის, სიღარიბის, მოსახლეობის გაუმართლებელი სოციალური დიფერენციაციის, ცხოვრების დონის რეგიონული დისპროპორციის, განათლებისა და ჯანდაცვის დაბალი დონის, საზოგადოების დაბალი სულიერი და კულტურული დონის პრობლემები.

ქვემოთ მოცემულია აშშ-ს, ევროკავშირის ყველაზე წარმატებული ქვეყნის – შვეიცარიის და საქართველოს ზოგიერთი მაჩვენებელი ჯანდაცვაზე, პენსიებზე, დემოგრაფიასა და დანაშაულის შესახებ, სადაც კარგად ჩანს ჩვენი ქვეყნის აშკარა ჩამორჩენილობა განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით (იხ. ცხრ.1).

ცხრილი 1

ზოგიერთი ქვეყნის მაჩვენებელი (ჯანდაცვის, დემოგრაფიის, დანაშაულებისა და პენსიების შესახებ)

ქვეყანა	დანახარჯები ჯანდაცვაზე 1 სულ მოსახლეზე (აშშ დოლარი)	დანახარჯები ჯანდაცვაზე 1 სულ მოსახლეზე % მშპ-ში (%)	მკვლელობა 100 000 კაცზე	პატიმართა რიცხვი 100 000 კაცზე	პენსიაზე გასვლის ასაკი (წელი) (კაცი/ქალი)	საშუალო პენსია (აშშ დოლარი)	სიცოცხლის ხანგრძლივობა (წელი)	65 და მეტი ასაკის მოსახლეობა (% მთლიანი მოსახლეობის)
აშშ	7729.65 საშუალოდ (2000-2019) 4543.44-(2000)(მინ) 10921.01 (2019) (მაქ)	15.45% საშუალოდ (2000-2019) 12.48%-(2000)(მინ) 16.84%-2016(მაქ)	6.3 საშუალოდ (1990-2017) 4.5-(2013)(მინ) 9.7-(1991)(მაქ)	724-საშუალოდ (2003-2016) 671-(2016)(მინ) 762-(2007)(მაქ)	62/62 (2020)	1150 (2020)	78	12.12% საშუალოდ ((1960-2021) 9.12-(1960)(მინ) 17.04-(2021)(მაქ)
შვეიცარია	7335.75 საშუალოდ (2000-2019) 3559.82-(2000)(მინ) 9870.66-(2018) (მაქ)	10.24% საშუალოდ (2000-2019) 9.11%-(2000)(მინ) 11.48%-(20170)(მაქ)	1 საშუალოდ (1990-2017) 0.5-(2014)(მინ) 1.6-(1990)(მაქ)	76-საშუალოდ (2003-2017) 69-(2008)(მინ) 83-(2005)(მაქ)	65/64 (2020)	2046	84	14.41% საშუალოდ ((1960-2021) 10.21%-(1960)(მინ) 19.39% -(2021)(მაქ)
საქართველო	218.72 საშუალოდ (2000-2019) 51.85-(2000)(მინ) 345.26-(2014) (მაქ)	7.83% საშუალოდ (2000-2019) 6.66%-(2019)(მინ) 9.57%-(2009)(მაქ)	6.9 საშუალოდ (1990-2016) 1-(2016)(მინ) 16.9-(1993)(მაქ)	335-საშუალოდ (2003-2017) 134-(2003)(მინ) 575-(2011)(მაქ)	60/65 (2020)	240	69.2	11% საშუალოდ ((1960-2021) 7.66%-(1966)(მინ) 15.56%-(2021)(მაქ)

ვთვლით, რომ სოციალურ სფეროში ინოვაციური საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები უნდა იყოს შემდეგი: სოციალური საქმიანობის სუბიექტთა წრის გაფართოება: სოციალური პრობლემების მოგვარების საქმეში მოსახლეობის ფართო წრეების ჩართვა; სოციალური სფეროს ინფორმატიზაცია; მოსახლეობის, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მართვის, ადგილობრივი ორგანოების, საზოგადოებრივი გაერთიანებების ფართო ინფორმაციული უზრუნველყოფა საკუთარ უფლება-მოვალეობათა და მათი განხორციელების შესაძლებლობათა რესურსების შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://moluch.ru/archive/100/22585/ Влияние социальных инноваций на социальную безопасность общества Петухова Ирина Сергеевна, Сиушкина Наталья Владимировна Молодой учёный №20 (100) октябрь-2 2015 г.
2. https://studopedia.ru/11_2833_tehnologii-obespecheniya-sotsialnoy-bezopasnosti-naseleniya-strani.html Технологии обеспечения социальной безопасности населения страны 2015
3. Т.В. Адамова, Н.Ф. Тимофеева ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЛАГОПОЛУЧИЯ ОБЩЕСТВА
4. https://culture.wikireading.ru/95108 Особенности социальных инноваций
5. https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-aspekty-bezopasnosti-i-aktivizatsii-innovatsionnoy-deyatelnosti-problemy-i-resheniya И.Д. Барчук Современные аспекты безопасности и активизации инновационной деятельности: проблемы и решения
6. https://www.hse.ru/science/news/250124865.html Социальные инновации
7. https://welcometimes.ru/opinions/glavnye-trendy-v-sfere-bezopasnosti-v-2021-godu Главные тренды в сфере безопасности в 2021 году Январь 19, 2021
8. https://www.tadviser.ru/index.php Какими должны быть перспективные досмотровые системы? Обзор инновационных технологий и средств контроля людей 2021/08/11 10:28:56
9. https://web.snauka.ru/issues/2015/06/47087 Характеристика основных компонентов социальной безопасности личности Садыкова Надежда Ринатовна
10. https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=599096 Инновации в социальной сфере
11. https://medi.ru/info/3796/ Количественная оценка показателей смертности, старения, продолжительности жизни и биологического возраст
12. http://cgon.rospotrebnadzor.ru/content/62/140 Нашли предел долголетия
13. https://ekec.ru/rejting-bezopasnosti-stran-2021-goda-crime-index-by-country/
14. https://regnum.ru/news/polit/3238995.html
15. https://migrantumir.com/naselenie-stran
16. https://ru.theglobaleconomy.com/

Medea Melashvili
Nunu Kistauri
Ketevan Kveladze

SOME ISSUES OF SAFETY OF SOCIAL INNOVATIONS

Summary

The article discusses the relevance of the term "social innovations", which is actively used to better solve the social problems of the population and satisfy their social demands as much as possible. The multifaceted nature of this term and the need to use it in such areas as: health care, social services, education, unemployment, employment, reducing the level of poverty, improving the quality of life, migration, ecology, climate changes, etc., which are necessary to improve the level of well-being of the population, economic development and others are mentioned.

The main directions used for the development of social innovations in the European Union are also highlighted. In addition, it is indicated about the necessity of social security protection of innovations and innovative activities.

ქეთევან ომანაძე

ჯანდაცვის სისტემის საერთაშორისო მოდელები და საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის რეფორმები

ანოტაცია. *ჯანმრთელობის სისტემა წარმოადგენს ყველა დაწესებულების, ორგანიზაციის, მატერიალური და ადამიანური რესურსების მთლიანობას, რომლებიც მონაწილეობენ ჯანმრთელობის გაუმჯობესების ღონისძიებებში. მისი წარმატებული ფუნქციონირებისთვის აუცილებელია პრობლემების ეფექტურად გადაჭრა შემდეგ მთავარ პოზიციებზე: პერსონალი; ინფრასტრუქტურა; აღჭურვილობა და მედიკამენტები; მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა; პროგრესის თვალყურისდევნება; დაფინანსება.*

როგორც ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია აღნიშნავს, მნიშვნელოვან ჯანდაცვაზე შეზღუდული წვდომა ბევრ განვითარებად ქვეყანაში განპირობებულია მათი ჯანმრთელობის სისტემების მძიმე მდგომარეობით.

ჯანმო ხაზს უსვამს, რომ დედამიწის მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობაში ცვლილებების შესატანად მთავრობებმა უნდა შექმნან ძლიერი და ეფექტური ჯანდაცვის სისტემები, დაავადების პრევენცია და მკურნალობა ყველა ადამიანისთვის, განურჩევლად რასობრივი, ეროვნული, სოციალური, სქესობრივი და სხვა მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: *ჯანდაცვა, რეფორმები, საერთაშორისო მოდელები.*

განვითარებულ ქვეყვებში დომინირებს ისეთი ჯანდაცვის მოდელები, როგორიცაა: ბევერიჯი, სემაშკო, ბისმარკი. როდესაც ვაკეთებთ ჯანდაცვის მოდელების ანალიზს, აუცილებლად გათვალისწინებული უნდა იყოს ორი გარემოება: პირველი, თითოეული მოდელი წარმოადგენს თითოეული ქვეყნის ან ქვეყნების ჯგუფის სისტემის სინთეზურ აღწერას, სადაც სისტემები თითქმის იდენტურია და მეორეც, სისტემა, სადაც შედარებულია ყველა ქვეყანაში განსხვავებულად ფუნქციონირებული სისტემები.

განვიხილოთ ბისმარკის მოდელი. ისტორიულად ეს იყო პირველი საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სისტემა. იგი ემსახურებოდა რიგითი მუშაკების ჯანმრთელობის ხელშეწყობას, რომლებიც ითვლებოდნენ პოტენციურ სამხედრო პერსონალად. თავდაპირველად შეიქმნა სოციალური დაზღვევის ფონდები, რომლებიც იხდიდნენ მკურნალობის ხარჯებს, გასცემდნენ უმუშევრობის შეღავათებს, პენსიებს და სხვა. თანდათან გაჩნდა ჯანმრთელობის დაზღვევის ფონდები. ჯანდაცვის სისტემას ასევე უწოდებენ გერმანულ მოდელს ან კონტინენტურ მოდელს.

ბისმარკის სისტემის მიხედვით, ექიმები უფასო სუბიექტები არიან, რომლებიც თავიანთ მომსახურებას სთავაზობენ სამედიცინო მომსახურების ბაზარზე. სახელმწიფო კანონიერად ავალდებულებს დამსაქმებლებს, მონაწილეობა მიიღონ დასაქმებულთა სამედიცინო დახმარების გადახდაში ჯანმრთელობის დაზღვევის ფონდების მეშვეობით. დამსაქმებლები იხდიან მხოლოდ ნაწილს იმ სამედიცინო მომსახურების ღირებულებისა, რომელიც გაწეული იყო მუშებისთვის. სამედიცინო მომსახურების ღირებულების მეორე ნაწილს თავად მუშები იხდიან.

ბისმარკის სისტემის მიხედვით, სადაზღვევო კომპანიები და სტრუქტურები, რომლებიც სამედიცინო მომსახურების ბაზრის სუბიექტები არიან, ვალდებულნი არიან გამოიყენონ მთელი შეგროვებული სახსრები მხოლოდ სამედიცინო მომსახურების

გადასახდელად. ბისმარკის სისტემის დამახასიათებელი ნიშანია დამოუკიდებელი სადაზღვევო ფონდების არსებობა, რომლებიც იმართება სახელმწიფო თუ კერძო სადაზღვევო კომპანიების მეშვეობით, მათ საქმიანობას მკაცრად არეგულირებს სახელმწიფო (БАЭВА.О.В., 2016).

ბისმარკის სისტემის მიხედვით ჯანდაცვის სისტემა ორგანიზებულია ისეთ ქვეყნებში როგორიცაა ბელგია, ლუქსემბურგი, გერმანია, ნიდერლანდები, საფრანგეთი, შვეიცარია.

ბისმარკის სისტემის უპირატესობები:

- სამედიცინო მომსახურების სოლიდარობის პრინციპი;
- სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობა ქვეყნის მთელი მოსახლე-ობისთვის.

ბისმარკის სისტემის ნაკლოვანებები:

- დიდი ადმინისტრაციული პერსონალი;
- სამედიცინო დაწესებულებებთან დასახლებების რთული სისტემა;
- სადაზღვევო ინფრასტრუქტურის შენარჩუნების მაღალი ხარჯები.

მეორე ჯანდაცვის მოდელს, რომელსაც განვიხილავ, ეს არის ბევერიჯის მოდელი.

სისტემა შემოგვთავაზა ინგლისელმა ეკონომისტმა ბევერიჯმა. იგი დაფუძნებულია დაზღვევის ჩვეულებრივი პრინციპების გადაცემის სისტემაზე. სახელმწიფო ავრცელებს სატრანსფერო გადახდებს მხოლოდ იმ პირებზე, რომლებიც ვერ უზრუნველყოფენ სამედიცინო დახმარებას (მაგ., ბავშვები).

ბისმარკის სისტემისგან განსხვავებით, ბევერიჯის ჯანდაცვის ორგანიზაციის სისტემაში ექიმები არ არიან სუბიექტები სამედიცინო მომსახურების ბაზარზე, მაგრამ მოქმედებენ როგორც დაქირავებული მუშაკები. ბევერიჯის სისტემა ინარჩუნებს კონკურენციას ექიმებს შორის, მაგრამ ეს კონკურსი არის არა ფონდებისთვის, არამედ სახელმწიფო სახსრებისთვის. სამედიცინო მუშაკის ხელფასი დამოკიდებულია გაწეული სამედიცინო მომსახურების მოცულობაზე და ექიმისა და ექთნის კვალიფიკაციაზე.

ბევერიჯის სისტემის მიხედვით ჯანდაცვის სისტემის ორგანიზებისას პაციენტები შეზღუდული არიან სამედიცინო დახმარების ვარიანტების არჩევანში.

ბევერიჯის სისტემა დაინერგა დიდ ბრიტანეთში, საბერძნეთში, დანიაში, ირლანდიაში, იტალიაში, ესპანეთში, კანადაში, ნორვეგიაში, პორტუგალიასა და ფინეთში.

ბევერიჯის სისტემის უპირატესობები:

- სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობა ქვეყნის მთელი მოსახლე-ობისთვის;
- სამედიცინო და პროფილაქტიკური დაწესებულებების დაფინანსების შედარებით მარტივი ტექნოლოგიები;
- შედარებით მარტივი ანაზღაურების სისტემა ინდუსტრიაში.

ბევერიჯის სისტემის ნაკლოვანებები:

- ეკონომიკური ეფექტურობის საბაზრო სტიმულირების ნაკლებობა;
- სამედიცინო მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების სუსტი მოტივაცია;
- ჯანდაცვის სექტორის განვითარებისთვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მნიშვნელოვანი ფინანსური რესურსების საჭიროება [Баэва.О.В, 2016].

ბევერიჯის მოდელის იდეალურობა იყო სრული დასაქმება. დაბალი, მაგრამ საკმარისად მინიმალური სოციალური შეღავათები სახელმწიფოს მიერ იყო

გარანტირებული. თუ ბისმარკის მოდელში მთავარი იდეა იყო „ეკონომიკური სოლიდარობა“, ბევერიჯის მოდელის მთავარი კონცეფცია იყო „სოციალური სამართლიანობა“, რომლის მოდელი იყო ომისშემდგომი დიდი ბრიტანეთი.

მესამე ჯანდაცვის მოდელი, რომელსაც განვიხილავთ, არის სემაშკოს მოდელი. სისტემა ხასიათდება დარგის დაფინანსებით სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მკაცრი ცენტრალიზებული მენეჯმენტით და სახელმწიფოს მიერ კონტროლით.

მოდელი ეფუძნება ჯანდაცვის ბაზრის ორგანიზაციის საჯარო მმართველობის სისტემით შეცვლას. მოდელი ფოკუსირებულია ინდუსტრიის ბიუჯეტის ფორმირების ცენტრალიზებულ მექანიზმზე, სახელმწიფო შეკვეთებზე დაფუძნებული მატერიალურ-ტექნიკური და წამლების მხარდაჭერის ორგანიზებაზე, მარაგის მიწოდებაზე ფიქსირებულ ფასებზე, სამედიცინო ქსელის ფორმირებასა და განვითარებაზე მთავრობის რეგულაციების შესაბამისად: სახელმწიფო, რესურსები, ხელფასები და ა.შ.

სამედიცინო მომსახურების დაფინანსება ხორციელდება ექსკლუზიურად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, რაც არ არის დამოკიდებული რეგიონებიდან შემოსულ შემოსავლებზე, ანუ არსებობს სახელმწიფოს მიერ წარმოდგენილი სამედიცინო მომსახურების ერთი მომხმარებლის სისტემა. ამ სისტემაში ექიმებისა და პაციენტების ურთიერთქმედება ყველა ასპექტში რეგულირდება და ექვემდებარება ეკონომიკის დაგეგმვისა და განაწილების ორგანიზაციის პრინციპებს. ჯანდაცვის სისტემის ორგანიზაციის ნორმატიული და ადმინისტრაციული ფორმა აღმოფხვრის საბაზრო სისტემის ნაკლოვანებებს.

ჯანდაცვის მართვის სისტემა არ საჭიროებს ცალკეულ დამოუკიდებელ მომხმარებელთა სტრუქტურას, რომელიც პასუხისმგებელია სახსრების მოზიდვაზე და თითოეული რეგიონის მოსახლეობის ინტერესების წარმომადგენლობაზე. ის რეალურად წარმოდგენილია შემსრულებლის ვერტიკალით, მათ შორის სახელმწიფო (ჯანმრთელობის სამინისტრო), ტერიტორიული (სსრკ-ში – რესპუბლიკური ჯანდაცვის სამინისტროები, დამოუკიდებელ უკრაინაში – რეგიონალური ჯანდაცვის დეპარტამენტები) და ადგილობრივი ჯანდაცვის ორგანოები. ეს სისტემა დამახასიათებელია გეგმიური ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის.

სემაშკოს სისტემის უპირატესობები:

- ეფექტურობა საგანგებო სიტუაციებში (ომები, ეპიდემიები);
- მოსახლეობის ყველა სეგმენტის უზრუნველყოფა ყველა ან ძირითადი ტიპის სამედიცინო მომსახურებით;
- ჯანდაცვის სისტემის მაღალი თანაფარდობა დახარჯული თანხების მხრივ.

სემაშკოს სისტემის ნაკლოვანებები:

- სამედიცინო მომსახურების განვითარების დაბალი მაჩვენებლები;
- სამედიცინო მომსახურების ხარისხთან დაკავშირებით მოტივაციის ნაკლებობა;
- მედიცინის მუშაკთა ხელფასების დაბალი დონე.

ბოლო წლების განმავლობაში, ჯანმოს ევროპის რეგიონის ჯანდაცვის ორგანოებმა გამოავლინეს ინტერესი ჯანმრთელობის სისტემის მუშაობის ანალიზისა და შეფასების მიმართ, რომელიც სტრატეგიული მართვის იარაღია. ჯანმრთელობის სისტემის მუშაობის შეფასება აუცილებელია ჯანმრთელობის სისტემის განმტკიცების სტრატეგიისა და განჭვრეტის მიზნით, სხვადასხვა პროგრამებისა და სექტორების ურთიერთქმედებისა და ურთიერთგადაკვეთის პლატფორმის შესაქმნელად, რათა შეიქმნას ერთობლივი მოქმედებები და დადებითი გავლენა იქონიოს ჯანმრთელობის პრევენციის საკითხების მოგვარებაზე.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ჯანდაცვის მიმართულებით მიმდინარე რეფორმებმა საინტერესო და მრავალფეროვანი პერიოდი განვლო. ეს პროცესები, რომლებიც სისტემის გაუმჯობესებისთვის განხორციელდა, შეგვიძლია დავყოთ ოთხ ეტაპად: პირველი ეტაპი ეს იყო „ინერციის“ პერიოდი 1991-1994 წლებში, მომდევნო ეტაპია 1995-2003 წლის ჩათვლით; რეფორმების შემდგომი პერიოდი განხორციელდა 2004-2012 წლებში, საბოლოო რეფორმების პერიოდია 2013 წელიდან დღემდე.

1991-1994 წლებში, როდესაც საბჭოთა რეჟიმი დაინგრა, საქართველოს ჯანდაცვა ისევ აგრძელებდა ჯანდაცვის საბჭოთა ეგრეთ წოდებულ „სემაშკოს“ მოდელით მუშაობას. მოგეხსენებათ იმ პერიოდში ქვეყანაში განვითარდა ეკონომიკური კოლაფსი, რასაც მოჰყვა არარეგულირებადი სამედიცინო ბაზარი. მინიმუმამდე შემცირდა სამედიცინო დაწესებულებათა დაფინანსება, ინფრასტრუქტურა სრულად ამორტიზირებული იყო [9].

1995 წელს საქართველოს ჯანდაცვის სისტემამ სწორედ ეს მოდელი აირჩია სისტემის სრულყოფისათვის. ქვეყნის მწირი ფინანსური შესაძლებლობები პრაქტიკულად გამორიცხავდა ყოვლისმომცველ სამედიცინო დახმარებას, რის გამოც აუცილებელი გახდა სახელმწიფო ვალდებულებანი მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში დაბალანსებულიყო მის შესაძლებლობებთან. საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციის (მიღებულ იქნა 1995 წლის 24 აგვისტოს) 37-ე მუხლით, სახელმწიფომ პირველად განაცხადა, რომ ჯანმრთელობის დაცვაზე პასუხისმგებლობის ტვირთი ნაწილდება სახელმწიფოს სხვადასხვა სუბიექტზე და სამედიცინო მომსახურება აღარ არის უფასო. სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა აღარ არის ყოვლისმომცველი და ვალდებულებები განისაზღვრება ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამებით, აგრეთვე დარგის მართვის (რეგულირების) მექანიზმებით. საზოგადოებას რჩება უფლება, ხელი მიუწვდებოდეს ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამებით გათვალისწინებულ სამედიცინო მომსახურებაზე [ვერულავა.თ, 2021].

საქართველოს მთავრობის 2007 წლის N11 დადგენილებით დამტკიცებულ იქნა „ჰოსპიტალური განვითარების გენერალური გეგმა“, რაც გულისხმობდა, რომ ქვეყანაში უნდა შექმნილიყო 100 მრავალპროფილური საავადმყოფო, რომელიც გათვლილი იქნებოდა 7800 საწოლზე. საბოლოოდ აღმოჩნდა, რომ რეგიონებში ინვესტირების სახით ნაკლები დაინტერესება იყო, ამიტომ ამ გეგმის განხორციელება ვერ მოხერხდა.

ამავე წელს, 2007-ში, საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით დაიწყო ახალი რეფორმების ტალღა. ბევერიჯის მოდელი – ჯანმრთელობის დაცვის ეროვნული (ბევერიჯის) მოდელი – საკმაოდ ჰგავს სემაშკოს სისტემას, რომელიც მთლიანად გამორიცხავს დაზღვევის პრინციპს. დაზღვევის ნაცვლად, ჯანდაცვა მთლიანად ფინანსდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან და ზოგადად საგადასახადო შემოსავლებიდან. ბევერიჯის მოდელში სახელმწიფო უფრო დომინანტურ როლს ასრულებს, ვიდრე ბისმარკის მოდელში, რადგან ჯანდაცვის ორგანიზაციები უფრო მეტად არიან დამოკიდებულნი სახელმწიფოზე [ვერულავა თ, 2021]. გაჩნდა კერძო სადაზღვევო ბაზრის განვითარების პერსპექტივა. კერძო სადაზღვევო კომპანიებს გადაეცათ მოსახლეობის მიზნობრივი ჯგუფები, რომელთა ჯანმრთელობის დაზღვევის უზრუნველყოფა უნდა მოეხდინათ.

2013 წლიდან ამოქმედდა საყოველთაო ჯანდაცვის სახელმწიფო პროგრამა, რომლის მიზანია, გაზარდოს მოსახლეობისთვის სამედიცინო სერვისებზე ფინანსური ხელმისაწვდომობა. თავდაპირველად დაიწყო საყოველთაო ჯანდაცვის

პირველი ეტაპი, რაც გულისხმობდა თითოეული მოქალაქის მინიმალური პაკეტით უზრუნველყოფას, პროგრამას მართავდა „სოციალური მომსახურების სააგენტო“. 2013 წლის ივნისიდან დაიწყო საყოველთაო ჯანდაცვის მეორე ეტაპი, რაშიც იგულისხმება ბაზისური პაკეტის გაზრდა მოსახლეობისთვის. რაც შეეხება სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილ სახელმწიფო ასიგნებების მოცულობას 2012 წელთან შედარებით 2017 გაორმაგდა და 365 მილიონი ლარიდან 800 მილიონ ლარამდე გაიზარდა [9].

დასკვნა

ყველა ქვეყანა ინდივიდუალურ გზას გადის უნივერსალური ჯანდაცვის სისტემის მისაღწევად. ჯანდაცვის მოდელების წარმატება ზოგადად დამოკიდებულია, თუ რა ეკონომიკური რესურსი აქვს ქვეყანას და როგორია სამთავრობო პოლიტიკა. მოგეხსენებათ, საქართველო მწირი ეკონომიკური რესურსის ქვეყანაა. საყოველთაო ჯანდაცვის სახელმწიფო პროგრამა, რომელიც საშუალებას აძლევს თითოეულ ბენეფიციარს ისარგებლოს შესაბამისი სერვისებით, კარგი ნაბიჯია, თუმცა სამუშაო საკმაოდ ბევრია სამედიცინო ხარისხის გაუმჯობესებისა და მედიკამენტებზე ფინანსური ხელმისაწვდომობის კუთხით. ჯანდაცვის სისტემის სწორი დაგეგმვა, კლინიკური და სტატისტიკური ჯგუფების გამოყენებით, სამედიცინო ორგანიზაციების სათანადო ფუნქციონირების ორგანიზება, ასევე მოსალოდნელი შედეგების განსაზღვრა უზრუნველყოფს მათ მიღწევას.

საბოლოოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჯანდაცვის სისტემის ობიექტი არის თითოეული ადამიანისა და მთლიანად საზოგადოების ჯანმრთელობის მრავალი ასპექტი. ეს არის მოქმედებათა ერთობლიობა ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და ხელშეწყობისთვის, ასევე დაავადებების, შეზღუდული შესაძლებლობების და სხვა სამედიცინო პრობლემების გადასაჭრელად.

გარდა ამისა, ჯანმრთელობის დაცვა წარმოადგენს სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტს, რომელიც მჭიდრო კავშირშია მის თითქმის ყველა სხვა კომპონენტთან, როგორიცაა, მაგალითად, სამრეწველო, სოფლის მეურნეობის, სოციოლოგიური, დემოგრაფიული, გარემოს-დაცვითი, საგანმანათლებლო, საცხოვრებელი. ამავდროულად, ჯანმრთელობის დაცვის მთავარი მიზანი არის ინდივიდუალური და საზოგადოების საჭიროებების დაკმაყოფილება, რომლებიც დაკავშირებულია მათ ჯანმრთელობასთან. ეს მიზანი მიღწეულად შეიძლება ჩაითვალოს, თუ ამ სამედიცინო ორგანიზაციამ დააკმაყოფილა გამოხატული საჭიროებები (ინდივიდუალური ჯგუფის, მთელი მოსახლეობის მოლოდინები სამედიცინო ორგანიზაციებისა და მათი პერსონალის მიმართ).

გამოყენებული ლიტერატურა

1. БАЭВА.О.В. (2016). *„Менеджмент в области охраны здоровья“.*

2. Зуб.А.Т. (2006). *Теория и практика антикризисного управления: Монография.*

3. Илларионова.В.А. (2010). *Система охраны здоровья граждан РФ: состояние и перспективы.* Проблемы учета и финансов.

4. Короткова.Э.М. (2010). *Антикризисное управление.* ИНФРА-М.

5. Розмаинский.И. (2011). *Почему капитал здоровья накапливается в развитых странах и «проедается» в постсоветской России?* Вопросы экономики.

6. Швец.Ю.Ю. (2019). “Структурные изменения в управлении устойчивым развитием в сфере здравоохранения “. *Экономика строительства и природопользования, 2*(71), 139-148.

7. Швец.Ю.Ю. (2019). *Формирование механизма обеспечения экономической безопасности медицинских организаций на основе совершенствования системы управления качеством.* Москва: Перо.

8. Швец.Ю.Ю. (2017). Влияние соотношения частного и государственного секторов в системе здравоохранения на качество предоставляемых медицинских услуг. *Экономика и право., 2.*

9. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. ნანახია 29.12.2021.

Ketevan Omanadze

INTERNATIONAL MODELS OF THE HEALTHCARE SYSTEM AND REFORMS OF THE GEORGIAN HEALTHCARE SYSTEM

Summary

The health system is the totality of all institutions, organizations, material and human resources. who participate in health promotion activities. For its successful functioning, it is necessary to effectively solve problems in the following main positions: personnel; infrastructure; equipment and medicines; material and technical provision; tracking progress; financing.

As the World Health Organization points out, limited access to essential health care in many developing countries is due to the poor state of their health systems.

WHO emphasizes that in order to make a difference in the health status of the world's population, governments must create strong and effective health systems, disease prevention and treatment for all people, regardless of race, nationality, social status, gender and other aspects.

Key words: *health care, reforms, international models.*

ქეთევან ქველაძე
მამუკა ხუსკივაძე
მედეა მელაშვილი
ნუნუ ქისტაური

თანამედროვე ტექნოლოგიების ინოვაციური განვითარების ასპექტები ტურისტულ მომსახურებაში

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია დღეისათვის ერთ-ერთი ისეთი აქტუალური საკითხი, როგორიცაა თანამედროვე ტექნოლოგიების ინოვაციური განვითარების მნიშვნელობა ტურისტულ მომსახურებაში, რაც ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკის მდგრად და ეფექტურ ფუნქციონირებას, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ზრდას, ტურისტულ სფეროში მომხმარებელთა მოთხოვნილებების სრულად დაკმაყოფილებას, ახალი ტურისტული დესტინაციებისა და ტურისტული მიმართულებების განვითარებას, არსებული ტურისტული ობიექტების განახლებას და ა.შ. ასევე ხაზგასმულია, რომ ტურისტული პოტენციალის სრული რეალიზაცია შეუძლებელია ტურიზმის სფეროსადმი ახალი ინოვაციური მიდგომების ფორმირებისა და დანერგვის გარეშე, რაც განისაზღვრება ქვეყნის ეკონომიკური ინოვაციური განვითარების ხარისხით. აგრეთვე, გაანალიზებულია პანდემიის როლი ინოვაციური ტექნოლოგიების განვითარების გაღრმავების თანამედროვე პირობებში ტურისტული სფეროს სრულ გაციფრებაში.*

გარდა ამისა, ნაშრომში მოცემულია ის მნიშვნელოვანი ტექნოლოგიური ინოვაციები (ტექნოლოგიურად განვითარებული ინოვაციური ქვეყნების მაგალითზე), რომლებიც განსაზღვრავს მეცნიერებატევად ტექნოლოგიურ ლანდშაფტს საერთაშო-

რისო ტურიზმში და ხელს უწყობს დარგის მომავალ განვითარებას. უცხოური გამოცდილება კი ჩვენი ქვეყნის ტურისტული პოტენციალის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: *ტურიზმი, პანდემია, ინოვაცია, ახალი ტექნოლოგია, საინფორმაციო სისტემები, არასტანდარტული ტურები.*

* * *

მსოფლიო ეკონომიკაში პანდემიამდე ტურიზმი წარმოადგენდა ერთ-ერთ უმსხვილეს სექტორს, რომელსაც დიდი მოგება მოჰქონდა და მას მე-20 საუკუნის ფენომენს უწოდებდნენ. 21-ე საუკუნეში პანდემიით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა დარგს უმნიშვნელოვანი დარტყმა მიაყენა, თუმცა ტურიზმს მაინც შეაქვს მნიშვნელოვანი წვლილი რეგიონული, ეროვნული და გლობალური დონის განვითარებაში. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის (UNWTO) სტატისტიკით, 2021 წელს გლობალური ტურიზმი მხოლოდ 4%-ით გაიზარდა მაშინ, როცა საერთაშორისო მოგზაურობა 2019 წლიდან 72%-ით შემცირდა. რაც შეეხება ეკონომიკურ წილს, გასულ წელს ტურიზმმა მშპ-ში $1,9 ტრილიონი შეიტანა, რაც 2020 წელთან შედარებით (1,6 $) მეტია, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვნად ნაკლები 2019 წელთან შედარებით (3,5 $). ექსპერტები ვარაუდობენ, რომ 2022 წელს საერთაშორისო ტურიზმი შარშანდელთან შედარებით შესაძლოა 30-დან 78%-მდე გაიზარდოს, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ 50-63%-ით დაბალია წინაკრიზისულ მაჩვენებელზე. პანდემია ტურიზმის სფეროსთვის წარმოადგენს კატალიზატორს, რომელსაც შეუძლია არა მარტო ნეგატიურად იმოქმედოს და შეაფერხოს ზოგიერთი მისი სახეობის შემდგომი განვითარება, არამედ ორგანიზება გაუკეთოს ახალი მიმართულებების წარმოქმნას, შეცვალოს მომხმარებლური კონცეფციები და ადამიანთა სამოგზაურო ჩვევები. ყოველი კრიზისული პერიოდი ქმნის ტურისტული მომსახურების ახალი სახეობების განვითარების შესაძლებლობებს. მაგ., 2008 წლის ფინანსური კრიზისის შემდეგ ტურპაკეტების გაყიდვები უცებ შემცირდა, მაგრამ დაიწყო განვითარება ახალმა სერვისებმა, მაგ., Airbnb (ონლაინ ჰოსტინგისა და საძიებო პლატფორმა კერძო სახლებისა და ბინების მოკლევადიანი გაქირავებისათვის მთელ მსოფლიოში. აქტივები: $10,5 მილიარდი (2020); კაპიტალიზაცია: 92.4 მილიარდი აშშ დოლარი (2021 წლის 23 ივნისი); BlaBlaCar (მსოფლიოს წამყვანი სამოგზაურო საზოგადოება, რომელიც სხვადასხვა ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების გზით მართავს მსოფლიოში უდიდეს საერთაშორისო საძიებო ონლაინ სერვისს მანქანებით გადაადგილებისას თანამგზავრის მოსაძიებლად. 2017 წლის მონაცემებით, BlaBlaCar მუშაობს 22 ქვეყანაში და ჰყავს 90 მილიონი მომხმარებელი [2]. სერვისს მართავს Comuto SA კომპანია, რომლის ღირებულება ფასდება 1,6 მილიარდი დოლარით) მოგზაურებს საშუალებას აძლევს იმოგზაურონ და შეადგინონ ტურები ეკონომიურად. ამგვარი დროებითი შეფერხების პერიოდი ხელს უწყობს შიდა ტურიზმის განვითარებას. დღეს წარმატებით ვითარდება ტურიზმის ახალი სახეობები: მომლოცველობა, ეკოლოგიური, შემეცნებითი, ეთნოგრაფიული, გასტრონომიული, ენო, სპორტული, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი, სასოფლო, საქმიანი და სხვ.

ტურიზმში ჩადებულია კრიზისიდან გამოსვლის და მრავალი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის „წერტილი". ტურისტული პოტენციალის სრული რეალიზაცია შეუძლებელია ტურიზმის სფეროსადმი ახალი მიდგომების ფორმირებისა და დანერგვის გარეშე.

პანდემიის პირობებში მოხდა ტურისტული სფეროს სრული გაციფვრა ახალი ტექნოლოგიების განვითარების გაღრმავების ხარჯზე და ეს პროცესი გაგრძელდება 2022 წელსაც. ტექნოლოგიური სიახლეები შეასრულებს უმნიშვნელოვანეს როლს მოსახლეობის ინფორმირებაში, აგრეთვე რეკომენდაციების წარდგენაში მოგზაურობის შესახებ ყველა გადაწყვეტილების მიღების საქმეში, ამიტომ ტურიზმის სფეროში მუდმივად ინერგება სხვადასხვა ხასიათის ინოვაციები.

დღეისათვის უცხოურ ტურისტულ ინდუსტრიაში ხდება ტურიზმის ხასიათის და სტრუქტურის ცვლილება. ამასთან ინოვაციური ტექნოლოგიები ეხმარება მოქნილად და სრულად შემუშავდეს ტურისტული წინადადებები, რომლებიც იქმნება კონკურენტუნარიანი ტურიზმის საერთაშორისო ბაზარზე.

თუ ადრე ტურისტული წინადადებები უცხოეთში ორიენტირებული იყო ძირითადად მასიურ ტურიზმზე, ახლა დიდი პოპულარობით სარგებლობენ ტურიზმის ახალი სახეობები, მისი ინდივიდუალური ფორმები, რომლებიც შექმნილია ახალ, ინოვაციურ პროდუქტზე მოთხოვნის შესაბამისად.

უცხოურ ტურისტებში მოთხოვნადია არასტანდარტული ტურები, ამიტომ ტურისტული ფირმები იძულებულნი არიან მუდმივად შექმნან და დანერგონ სიახლეები: ტექნოლოგიური, სასურსათო, პროცესუალური, მმართველობითი, მარკეტინგული. ინოვაციურ ტურისტულ პროდუქტად განიხილება ეკოლოგიური, სათავგადასავლო, ექსტრემალური, კულტურულ-საგანმანათლებლო ტურიზმი. ინტერესს წარმოადგენს ამ ტურების ინოვაციური შემადგენელი. ეს შეიძლება იყოს ინოვაციური რესურსების გამოყენება და ტურისტული პროდუქტების შემუშავება სიახლეების საფუძველზე და მომსახურების ახალი ფორმების გამოყენება უშუალოდ მარშრუტზე.

უცხოური ტურისტული საწარმოები ყველგან ნერგავენ ახალ ტექნოლოგიებს. ტურისტული ბიზნესი უცხოეთში წარმატებით იყენებს თანამედროვე მიღწევებს ტელეკომუნიკაციის, ელექტრომარკეტინგის სფეროში. ამასთან დაკავშირებით ცვლიან ტურისტული ბიზნესის ორგანიზების მოდელებს. უცხოური ტურისტული ინდუსტრია თანამედროვე ეტაპზე ექცევა ინფორმაციული ტექნოლოგიების ძლიერი ზემოქმედების ქვეშ, რომელთა გამოყენება ხშირად ხდება ტურისტული მომსახურების ბაზარზე კონკურენტული ბრძოლის გადამწყვეტი ფაქტორი.

უცხოურ ტურფირმებში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის შედეგად მცირდება გადაწყვეტილებათა მიღების დრო, რომელიც დაკავშირებულია დიდი რაოდენობის მონაცემთა დამუშავების პროცესთან, ადვილდება ინფორმაციული მასალების მომზადების პროცესები; ინფორმაციის მასივები მუდამ აქტუალური რჩება, თუ იცვლება ტურფირმის თანამშრომლები, ახლებს მიეწოდებათ სტრუქტურირებული ინფორმაცია და შედეგად ხარისხი არ მცირდება.

უახლოეს ტექნოლოგიებს მიეკუთვნება ე.წ. „ელექტრონული" ტურიზმის (e-tourism), აგრეთვე ინფორმაციულ-ტურისტული სისტემების დანერგვა, (e-tourism) სისტემა წარმოადგენს სერვისს, რომლის მეშვეობით online რეჟიმში ხორციელდება ტურისტული მომსახურების პირდაპირი გაყიდვები. მოცემული სისტემა აერთიანებს ტურპროდუქტის მწარმოებლებს (ტუროპერატორები), შუამავლებს *(ტურაგენტებს)* და მომხმარებლებს (კლიენტებს). ამგვარად, ტურიზმი წარმოადგენს ელექტრონული კომერციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სფეროს.

ტურისტული საინფორმაციო სისტემები კოორდინაციას უწევენ და აწვდიან საინფორმაციო დახმარებას იმ ორგანიზაციებს, რომლებიც მუშაობენ ელექტრონული

ტურიზმის სისტემაში. მოცემულ სისტემებში არსებობს ინფორმაცია, რომელიც გამოიყენება ტურის დაგეგმვისათვის, ფასების შედარებისათვის და სხვ.

დღეს გაჩნდა საშუალება ტურისტს თან ახლდე ინტერნეტის დახმარებით ბოლო მომენტამდე – შთაბეჭდილებების გაზიარებამდე. ტურისტების უმეტესობა მოგზაურობის არჩევისას ხშირად ეყრდნობიან ონლაინპლატფორმებს მოგზაურობის დაგეგმვისა და დაჯავშნისათვის. მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება ვებსაიტზე მგზავრობის გზის ანალიზს, დიჯიტალ-რეკლამების გაშვებას, აგრეგატორ-საიტებზე მომსახურებათა განთავსებას. მსოფლიო პრაქტიკაში ფართოდ გამოიყენება ტრადიციული მომსახურებების ონლაინფორმატით ჩანაცვლება (ონლაინექსკურსიები, გამოფენები, მასტერკლასები). სოციალური ქსელების და ბლოგების გამოყენების ზრდამ გააძლიერა ტენდენციები მოგზაურობათა შესახებ. ამან შეამცირა კომუნიკაციების ინსტიტუციონალური და ტრადიციული არხების გავლენა დესტინაციების არჩევაზე. ამას გარდა წარმოადგენს ეკონომიკურ შესაძლებლობას ნაკლებად ცნობილი ტურისტული მიმართულებებისათვის ძლიერი ტურისტული ბრენდისა და იმიჯის შესაქმნელად მომხმარებელთა შორის. მაგ., შექმნილი სპეც. პლატფორმა «Silk Road Project» უზრუნველყოფს აბრეშუმის გზის ქვეყნების პერსპექტიული რეგიონული ტურპროდუქტებისა და მარშრუტების, ტურისტული პოტენციალის წინ წამოწევას.

ესპანურმა მრავალპროფილურმა კომპანია ICAR-მა, რომლის საქმიანობაც დაკავშირებულია ავტომატიზებული გადაწყვეტილებების შემუშავებაზე მობილური და ღრუბლოვანი ტექნოლოგიების გამოყენებით, თავის ვებგვერდზე (icarvision.com) გამოქვეყნებულ სტატიაში – „ციფრული ტრანსფორმაცია ტურიზმისა და სტუმარმასპინძლობის სექტორში“ აღნიშნავს, რომ მოგზაურობისა და ტურიზმის სფეროში დიდი ყურადღება ეთმობა ინფორმაციის და გარიგების მნიშვნელობას ღირებულების ჯაჭვის ყველა ეტაპზე. ტურისტები ეძებენ ინფორმაციას სამოგზაუროდ წასვლამდე, ისინი ადარებენ და ამოწმებენ ტურების ღირებულებას და შეთავაზებებს, წინასწარ ახორციელებენ ჯავშნებს და ბილეთების შეძენას. მოგზაურობის განმავლობაში კი აქტიურად ეძებენ სხვადასხვა სახის ინფორმაციას, მათ შორის რესტორნებისა თუ სხვა გასართობი აქტივობების შესახებ. მოგზაურობის დასრულების შემდეგ, ისინი თავიანთ შთაბეჭდილებას და გამოცდილებას ონლაინ აზიარებენ და ტოვებენ კომენტარებს სხვადასხვა პლატფორმებზე. აქვე აღნიშნულია, რომ მომხმარებლის მიერ განხორციელებული აქტივობების 50% მობილური ტელეფონების საშუალებით ხდება [6]. დღეისათვის, როგორც აღვნიშნეთ, ტურიზმის განვითარებისათვის აუცილებელი ხდება თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენება, რომელიც არსებული საინფორმაციო-ვირტუალური რესურსების ხელმისაწვდომობის საშუალებას იძლევა (შემეცნებითი, დამხმარე და ორგანიზაციული რესურსები). დღეს მათი გამოყენება განიხილება ტურისტული ბიზნესის ეფექტურობის გაზრდის თითქმის ძირითად საშუალებად. შემეცნებითი რესურსები ითვალისწინებს სპეციალურ პორტალებს, ვირტუალურ ტურებს, ტუროპერატორებისა და ტურსააგენტოების საიტებს. დამხმარე რესურსებს მიაკუთვნებენ ინტერნეტკარტოგრაფიას. ტურიზმში აქტიურად გამოიყენება ისეთი ინოვაციური ტექნოლოგიები, როგორიცაა ინტერნეტრუკები, რომლებიც გამოიყენება როგორც საცნობარო საშუალება და გზამკვლევი სამოგზაუროდ არჩეულ რაიონში და შეიცავს სრულ ინფორმაციას მის შესახებ. ინტერნეტრუკები არსებობს: სტატიკური →ინტერაქტიური→ელექტრონული→ატლასები (ინფორმაცია ადგილის შესახებ თანდათან მატულობს).

ორგანიზაციული რესურსები მოიცავს რეზერვირების, ბრონირების და გადახდის საშუალებების ელექტრონულ ფორმებს, რაც სრულიად აუცილებელია ტურსა-აგენტოებისათვის.

რესურსების ნაწილი მიმართულია თვით ტურისტების უშუალო მომსახურების გასაუმჯობესებლად, სხვები კი – ტუროპერატორებისა და ტურსააგენტოებისათვის, თუმცა ყველა მათგანი ტურიზმს ემსახურება.

ერთ-ერთი ბარიერი, რომელიც ყოველთვის იყო და ახლაც არსებობს, ეს არის ენობრივი ბარიერი. ტექნოლოგიები დაეხმარა ამ პრობლემის მოგვარებასაც ინოვაციების გამოყენების გზით. ამან ბევრი მოგზაურობის მსურველთათვის გაზარდა ტურიზმის გეოგრაფია. Google Buds-ის უსადენო ყურსასმენების დახმარებით ხდება 40 სხვადასხვა ენის თარგმანი პირდაპირ online რეჟიმში.

ინტერნეტმა, გარდა ინტერაქტივობისა, სიჩქარისა და უსაზღვრო ხელმისაწვდომობისა, შექმნა წინაპირობა ისეთი ინოვაციური და პარადოქსული მოვლენის გაჩენისათვის ტურიზმში, როგორიცაა „ვირტუალური ტურიზმი“, „ვირტუალური ექსკურსიები“, 3D ექსკურსიები, 3D პანორამები, 3D ტურები.

ტურიზმი ხშირად იცვლის თავის ფორმატს და სხვა სიბრტყეზე გადადის. ასე მოხდა ვირტუალური ექსკურსიების შემთხვევაშიც. ძალზე მნიშვნელოვანია ვირტუალური ტურები. ეს ტექნოლოგიები ეხმარება ტურისტებს უფრო ყურადღებით შეისწავლონ მოგზაურობის პუნქტები. ვირტუალური 3D ტურები ფართოდ გამოიყენება ტურიზმის მარკეტინგულ სტრატეგიაში – ისინი უფრო მეტად ფართოდ აღქმადია, ვიდრე ვიდეო ან ფოტო გამოსახულება.

ვირტუალური ტური შეიძლება გახდეს რეგიონის ან ცალკე ობიექტის იმიჯის ელემენტი, მისი სავიზიტო ბარათი. ვირტუალური 3D პანორამა რეალურ უპირატესობას იძლევა კონკურენტთან შედარებით. იგი შეიძლება გახდეს მარკეტინგის ინოვაციური ინსტრუმენტი, რომელიც პოტენციურ მომხმარებელს საშუალებას აძლევს უფრო დაწვრილებით, ნათლად და მხატვრულად მიიღოს ინფორმაცია ტურსაქონლის ან ტურმომსახურების შესახებ. აქვე დიდ როლს ასრულებს ვირტუალური რეკლამა, რომელიც სულ ახალგაზრდაა და იგი 10-15 წელიწადს ითვლის. ამასთან, ვირტუალური ტურიზმის მიზნობრივი აუდიტორია არა მხოლოდ კლიენტები, არამედ პოტენციური ინვესტორებიც იყვნენ.

თავიდან პროგრამა ითვალისწინებდა მსოფლიოს ყველაზე პოპულარული მუზეუმების (ლუვრი, ერმიტაჟი, მეტროპოლიტენი, პრადო და სხვ.) დათვალიერებას. ახლა შესაძლებელი გახდა ნებისმიერი, თუნდაც მცირე სახლ-მუზეუმების, ამა თუ იმ საინტერესო ადგილის, ქალაქების, ქუჩების მონახულება და თანაც მათ შესახებ online სრული ინფორმაციის მიღება. ინოვაციური ტექნოლოგიები უფრო შორს წავიდა. მალე გაჩნდება შესაძლებლობა არა თუ თვალით დაინახო, არამედ „რობოტის ფორმით“ შენ თვითონ შეხვიდე მაღაზიაში, კაფეში და ა.შ.. მგზავრობის მიზნების მიხედვით განირჩევა ვირტუალური ტურიზმის საგანმანათლებლო, შემეცნებითი, გასართობი, სამეცნიერო, ეგზოტიკური სახეობები.

ვირტუალური ტურიზმის მნიშვნელობას უკვე მთელი მსოფლიო ცნობს (მით უმეტეს 2020 წლის დადგომისთანავე პანდემიის გამო). ტურორგანიზაციები ფართოდ იყენებენ YouTube-ს, ქმნიან ახალ ვებვირტუალურ თამაშებს, რათა კლიენტებს უკეთ გააცნონ თავიანთი პროდუქცია. მათ შორის აქტიურობენ ოტელები და სასტუმროები, რომლებიც პოტენციურ მომხმარებელს სთავაზობენ თავიანთ ვირტუალურ ვიზიტებს სპეციალური ვებდანართების VirtualFlam-ის დახმარებით. მაგალითად, Mariott-ი კლიენტებს სთავაზობს TheTeleporter-ს YouTube-ზე, GoogleEarthVR-ს, ასევე

SamsungTravrer-ს – ვირტუალურ ტურისტულ პლატფორმას, რომელიც პირველად იქნა წარმოდგენილი 2017 წელს MWC (MobileWorldCongress)-ზე.

Amadeus-მა თავისი შვილობილი კომპანიის Navitaire-ის მეშვეობით VR (*Virtual Reality)* ტურიზმის საფუძველზე შეიმუშავა ახალი საძიებო და რეზერვირების სისტემა. ავსტრიული ავიახაზები კლიენტებს სთავაზობენ თავიანთი თვითმფრინავების ინტერიერის 360^0-იან დათვალიერებას myPanorama-ს მეშვეობით; ხოლო SNCF (მატარებლის დაბალფასიანი ბილეთების მოძიება) ამზადებს ვებდანართს ProofofConceptVR, რათა ტურისტებმა წინაწარ დაგეგმონ თავიანთი მგზავრობა. აქვე გაჩნდა იმის საფრთხეც, რომ ამ შემთხვევაში ადამიანები რეალურ მოგზაურობაზე იტყვიან უარს, თუმცა დღეისათვის საქმე არც თუ ცუდადაა: ადამიანები ძველებურად რეალურ მოგზაურობას ირჩევენ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, COVID-19 აღმოჩნდა მოულოდნელი კატალიზატორი ტურიზმის სექტორში ინოვაციებისთვის. არსებულ სიტაუციაში იზრდება მომხმარებლების მოთხოვნა მოგზაურობის დროს ციფრული ტექნოლოგიების, უკონტაქტო ტექნოლოგიების გამოყენებაზე, რაც უსაფრთხო და უპრობლემო მოგზაურობის ძირითადი წინაპირობა. ამასთან, უკონტაქტო ტექნოლოგიები ძველებურად გააადვილებენ მოგზაურობას. ტურისტული კომპანიები იყენებენ ინოვაციურ ტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებებს, რათა უზრუნველყონ მოგზაურთა უასაფრთხოება და ასევე უსწრაფესი ხელმისაწვდომობა დახმარებასთან და ინფორმაციასთან. უკონტაქტო რეგისტრაცია და ჩასხდომა, საკვების ან სხვა მომსახურების შესაძლებლობა ინტერნეტის მეშვეობით Whatsapp-ით ან ჩატ-ით ეს ყველაფერი უზრუნველყოფს მომსახურების უსაფრთხოებას.

დასასრულს, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ტურიზმი მრავალი ადამიანისთვის დასვენების ყველაზე სასურველი ვარიანტია, ზოგისთვის კი ცხოვრების აზრი ან გზა. ეს ინდუსტრიული დარგი ისევე აქტიურად ვითარდება, როგორც ყველა სხვა დარგი. ბოლო ათი წლის განმავლობაში ტურიზმში მუდმივად ჩნდება ახალი ტექნოლოგიები, რომლებიც მოგზაურობას უფრო ხელმისაწვდომს, მოსახერხებელს და მრავალფეროვანს ხდის. ტურისტული პოტენციალის შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებელია ინოვაციური ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა და გავრცელება. მსოფლიო პრაქტიკამ ნათელყო, რომ ციფრული და კომუნიკაციური ტექნოლოგიები არიან უმეტესად მომგებიან საქმიანობათა რიგში ტურიზმის სფეროში. ამიტომ აუცილებელია ინოვაციურ გადაწყვეტილებათა ხელისშეწყობა და დანერგვა ტურისტულ მომსახურებათა განსახორციელებლად, მარკეტინგის გასაუმჯობესებლად და აგრეთვე საგანმანათლებლო ინსტრუმენტებისა და ციფრული ტურისტული კონტენტის დასამუშავებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://1economic.ru › lib Развитие социально-экономического потенциала туризма ...
2. https://moluch.ru/archive/131/36459/ Цыринова, Н. С. Современные инновационные технологии в туристической отрасли 2016. — № 27.2 (131.2). — С. 45-46.
3. Будущее туризма: тенденции путешествий в 2022 году... hotelier.pro›Управление›…-v-2022-godu-i-dalee
4. Анализ зарубежного опыта применения инноваций... studwood.net›1098025/turizm/analiz…opyta…turizme
5. ЮНВТО: В 2022 году внутренний туризм вновь... profi.travel›Новости›54115/details

6. “Digital transformation in the tourism and travel sector: the challenge of mobile devices”, Icarvision.com, May 2016. https://www.icarvision.com/en/digital-transformation-in-the-tourism-and-travel-sector--the-challenge-ofmobile-devices (03.05.2019))

Ketevan Kveladze
Mamuka Khuskivadze
Medea Melashvili
Nunu Kistauri

ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MODERN TECHNOLOGIES IN TOURISM SERVICES

Summary

The article discusses one of the current issues such as the importance of the innovative development of modern technologies in tourism services, which contributes to the sustainable and efficient operation of the country's economy, the increase in the living standards of the population, the full satisfaction of the needs of consumers in the field of tourism, the development of new tourist destinations and tourist destinations, the existing renovation of tourist facilities, etc. It is also emphasized that the full realization of the tourist potential is impossible without the formation and introduction of new innovative approaches to the field of tourism, which is determined by the degree of innovative economic development of the country. The role of the pandemic in the complete digitization of the tourism sphere in the modern conditions of the development of innovative technologies is also analyzed.

In addition, the paper presents those important technological innovations (using examples of technologically advanced innovative countries) that define the scientific technological landscape in international tourism and contribute to the future development of the field. Foreign experience is one of the important factors in the development of the tourism potential of our country.

დავით ჭელიძე

საპენსიო რეფორმა როგორც ქვეყნის ენერგეტიკის განვითარების ბერკეტი

ანოტაცია. *ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების დონისა და საბიუჯეტო ინტერესების გათვალისწინებით კვლევა აქცენტირებულია საქართველოში დაწყებული საპენსიო რეფორმის თავისებურებებისა და საპენსიო სააგენტოში მობილიზებული თანხების ეფექტურად გამოყენების საკითხებზე.*

საერთაშორისო ორგანიზაციების, აკადემიური წრეებისა და რიგ საკანონმდებლო აქტებში დაფიქსირებული გადასახადების განმარტებების განხილვის შედეგად წარმოდგენილია მოსაზრება, დამსაქმებლებისათვის საპენსიო შენატანის ვალდებულების დაწესების საკამათო ხასიათის შესახებ.

საპენსიო სააგენტოს საქმიანობის მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზისა და სააგენტოს საქმიანობის ფინანსური შედეგების ანალიზზე დაყრდნობით შემოთავაზებულია მოსაზრება სააგენტოს საინვესტიციო საქმიანობის სრულყოფის თაობაზე.

ქვეყნის ენერგოსისტემის სტატისტიკური მონაცემების ანალიზზე დაყრდნობით, ენერგოგენერაციისა და საპენსიო სააგენტოს ფინანსური აქტივების ზრდის უზრუნველყოფად წარმოდგენილია მოსაზრება სააგენტოს განკარგულებაში მობილიზებული ფინანსური აქტივების ჰიდროგენერაციის ახალ ობიექტებში ინვესტირების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: *საპენსიო სააგენტო; დამსაქმებლის საპენსიო შენატანი; საპენსიო აქტივების ჰიდროგენერაციის ობიექტებში ინვესტირება.*

როგორც ცნობილია ნებისმიერი ქვეყნის განვითარების უმნიშვნელოვანეს წინაპირობას მოქნილი საფინანსო სისტემის არსებობა წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე აღნიშნული საკითხისადმი მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესი სრულიად ლოგიკურ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ. ქვეყნის საფინანსო სფეროსთან დაკავშირებული საკითხების ფართო სპექტრის გათვალისწინებით რთულია რომელიმე კონკრეტული მიმართულების გამოყოფა, თუმცა მოსახლეობის ცხოვრების დონის, საბიუჯეტო ინტერესებისა და უახლეს ისტორიულ წარსულში განვითარებული მოვლენების გათვალისწინებით, უაღრესად მნიშვნელოვანია კვლევის აქცენტების, ქვეყანაში მიმდინარე საპენსიო რეფორმის თავისებურებებსა და საპენსიო სააგენტოში მობილიზებული ფინანსური სახსრების ეფექტურ გამოყენებაზე ყურადღების გამახვილება.

ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციების, აკადემიური წრეებისა თუ მრავალი ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად გადასახად(ებ)ად მიიჩნევა:

– „სახელმწიფოს მმართველი ან სხვა ორგანოების სასარგებლოდ დაწესებული ***სავალდებულო*** და ***უსასყიდლო*** გადასახდელები“ (ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია; OECD)[30];

– „შინამეურნეობების ან სამეწარმეო სტრუქტურების (ფირმების) მიერ მთავრობისადმი ფულის (საქონლის ან მომსახურების) ***სავალდებულო*** (იძულებითი) გადახდა, ***რის სანაცვლოდ*** შინამეურნეობები ან სამეწარეო სტრუქტურები უშუალოდ ***არ იღებენ არავითარ საქონელს ან მომსახურებას“*** (Economics principles problems and policies /18th Edition . 2009)[31];

– “...,კანონით დელეგირებული უფლებამოსილების ფარგლებში, ***გადასახადის გადამხდელისათვის პირდაპირი ანაზღაურების გარეშე*** დადგენილი ერთდროული ან პერიოდული ფინანსური ***ვალდებულება***...“ (ესტონეთის კანონი„ საგადასახადო დაბეგვრის შესახებ“)[32].

როგორც განხილული განმარტებები ცხადყოფენ, გადასახადების უმთავრეს და თითქმის საყოველთაოდ აღიარებულ მახასიათებელს მათი ***სავალდებულო*** და ***უსასყიდლო*** ბუნება წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, სრულიად მართებულად უნდა მივიჩნიოთ საქართველოს პარლამენტის მიერ 1997; 2004 და 2010 წლებში მიღებული, „სამივე თაობის“ საგადასახადო კოდექსის ტექსტებში გადასახად(ებ)ის ის უცვლელი განმარტება, რომელის თანახმად:

–„გადასახადი არის ამ კოდექსის მიხედვით ბიუჯეტებსა და სპეციალურ სახელმწიფო ფონდებში (შემდგომში – სახელმწიფო ფონდი) სავალდებულო შენატანი, რომელსაც იხდის გადასახადის გადამხდელი, გადახდის ***აუცილებელი,*** არაეკვივალენტური და ***უსასყიდლო*** ხასიათიდან გამომდინარე“ („საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“, 1997 წლის რედაქცია)[33].

---

[30] DEFINITION OFTAXES (Noteby theChairman) Organization for Economic Cooperation and Development. 19 April 1996 p. 3

[31] Economics principles problems and policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn 18th Edition . 2009 p. 886

[32] Estonian legislation, Taxation Act1 Passed 20.02.2002, **§ 2.** Definition of tax

[33] საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“, თბილისი. 1997 წლის 13 ივნისი N 768 - IIს მუხლი 5.

–„გადასახადი არის ამ კოდექსის მიხედვით საქართველოს სახელმწიფო, აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივ ბიუჯეტებში ***სავალდებულო, უპირობო*** ფულადი შენატანი, რომელსაც იხდის გადასახადის გადამხდელი, გადახდის ***აუცილებელი,*** არაეკვივალენტური და ***უსასყიდლო*** ხასიათიდან გამომდინარე" („საქართველოს საგადასახადო კოდექსი", 2004 წლის რედაქცია)[34].

-„გადასახადი არის ამ კოდექსის მიხედვით სავალდებულო, უპირობო ფულადი შენატანი ბიუჯეტში, რომელსაც იხდის გადასახადის გადამხდელი, გადახდის ***აუცილებელი,*** არაეკვივალენტური და ***უსასყიდლო*** ხასიათიდან გამომდინარე" („საქართველოს საგადასახადო კოდექსი", 2010 წლის რედაქცია)[35].

როგორც წარმოდგენილი დებულებ(ებ)იდან ვრწმუნდებით, საქართველოს საგადასახადო კოდექსის სამივე თაობის ტექსტში, ანუ თითქმის 35 წლის განმავლობაში გადასახად(ებ)ის უმთავრეს მახასიათებლად, მათი ***აუცილებელი*** და ***უსასყიდლო*** ბუნება სახელდება.

აქედან გამომდინარე საკმაოდ საკამათოდ უნდა მივიჩნიოთ საქართველოს პარლამენტის მიერ, 2018 წლის 5 სექტემბერს, „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ" საქართველოს ორგანული კანონის ტექსტში პირველი მუხლის 1[1] პუნქტის სახით დამატებული დებულება, რომლის თანახმად: „საპენსიო და სადაზღვევო შენატანები რეგულირდება კანონით და ისინი არ წარმოადგენს გადასახადებსა და მოსაკრებლებს."[36]

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ აღნიშნული საკანონმდებლო ნორმის მიღების მომენტისათვის, საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მე-2 მუხლის პირველი ნაწილის

შესაბამისად (საგადასახადო კოდექსის პარალელურად) ქვეყნის საგადასახადო კანონმდებლობას მიეკუთვნებოდა: საქართველოს კონსტიტუცია, საერთაშორისო ხელშეკრულებები, შეთანხმებები და მათ შესაბამისად მიღებული კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები, „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ" საქართველოს ორგანულ კანონში სხვა (ზემოაღნიშნული) საკანონმდებლო აქტების პრეროგატივად მიჩნეული ნორმის დაფიქსირება, ჩვენი აზრით, ამავე წლის 21 ივლისს მიღებული „დაგროვებითი პენსიის შესახებ" საქართველოს კანონის საკამათო დებულებების ლეგიტიმიზების აუცილებლობით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული.

საქმე ისაა, რომ „დაგროვებითი პენსიის შესახებ" საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „ტ" ქვეპუნქტის შესაბამისად საპენსიო შენატანად მიჩნეულია, კანონით დადგენილი წესით, მონაწილის სასარგებლოდ გადახდილი თანხა, რომლის გადახდის ვალდებულება დასაქმებულს და სახელმწიფოსთან ერთად დამსაქმებელსაც ეკისრება.

ამდენად, „დაგროვებადი პენსიის შესახებ" საქართველოს კანონის აღნიშნული დებულება დამსაქმებელს აუცილებელ და უსასყიდლო ფინანსურ ვალდებულებას, ანუ საგადასახადო კოდექსით გაუთვალიწინებელ ახალ გადასახადს უკანონებს, ხოლო „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ" საქართველოს ორგანულ კანონში იმ ზემოაღნიშნული შესწორებების შეტანა, სადაც ფიქსირდება, რომ „საპენსიო და სადაზღვევო შენატანები" გადასახადებს არ წარმოადგენენ, ჩვენი აზრით, ჯორჯ

---

[34]საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი", თბილისი. 2004 წლის 22 დეკემბერიN 692 -რს მუხლი 6.

[35]საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი", თბილისი. 2010 წლის 17 სექტემბერი N 3591 -IIს მუხლი 6.

36საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ" საქართველოს ორგანულ კანონი პირველი მუხლის „ბ" ქვეპუნქტი.

ორუელის ნაწარმოების „1984" ლოგიკას[37]* უფრო შეესაბამება, ვიდრე შექმნილი სიტუაციის დაძლევის შესაძლებლობას.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად „თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ კანონის ამოქმედების შედეგად, ქვეყნის სამომხმარებლო ბაზრის ისედაც დაბალი გადახდისუნარიანი მოთხოვნა, საპენსიო შენატანის სახით მობილიზებული ფინანსური სახსრების პერმანენტული შემცირების არასასურველი წნეხის ქვეშ ექცევა, ხოლო ჩვენი ეკონომიკისათვის საკმაოდ სოლიდური ფინანსური სახსრები ქვეყნის სამომხმარებლო ბაზრის ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირებისა და ქვეყანაში ეკონომიკური აქტივობის ხელშეწყობის სანაცვლოდ „აქტივების მმართველი", დიდი ალბათობით არარეზიდენტი კომპანი(ებ)ის მეშვეობით და მათთვის საკომისიოს გადახდით, სავსებით შესაძლებელია ასევე არარეზიდენტი იურიდიული პირების ფასიან ქაღალდებში განთავსდეს, საკითხისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება სრულიად ლოგიკურად უნდა იქნეს მიჩნეული." [38]

უაღრესად მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნის მოსახლეობიდან, მეწარმე სუბიექტებიდან და სახელმწიფო ბიუჯეტიდან საპენსიო შენატანების სახით, იმ ფინანსური სახსრების ამოღება, რომელთა სამომხმარებლო ბაზარზე (საოჯახო მეურნეობების მოხმარების-C, ინვესტიციებისა-I და სახელმწიფო შესყიდვების-G სახით) დარჩენა გარკვეულ იმპულსს მისცემდა მთლიანი შიდა პროდუქტის (GDP) ზრდას, უდავოდ იმსახურებს ზემოაღნიშნულ კრიტიკულ დამოკიდებულებას, თუმცა სიტუაციას განსაკუთრებით ამძიმებს საპენსიო აქტივების საკმაოდ გაურკვეველი (მათ შორის არარეზიდენტი) პირების ანგარიშებზე განთავსების და ამ თანხების განკარგვის უფლებამოსილების, ანუ „ნდობითი ვალდებულების მქონე პირების" პერსონალური პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი ბუნდოვანი საკანონმდებლო ნორმების არსებობა.

საქმე ისაა, რომ საპენსიო სააგენტოში მობილიზებული ფინანსური სახსრების „აქტივების მმართველი" არარეზიდენტი კომპანი(ებ)ის მეშვეობით, ასევე არარეზიდენტი ფინანსური ინსტიტუტების განკარგულებაში გადაცემის შესაძლებლობის არსებობა იმ პირობებში, როცა სააგენტოს საინვესტიციო სტარატეგიის შემმუშავებელი კანონით ხუთი წევრისგან შემდგარი საინვესტიციო საბჭოს სადღეისო შემადგენლობაში ოთხი არარეზიდენტია, ჩვენი აზრით, საპენსიო აქტივების განმკარგავი „ნდობითი ვალდებულების მქონე პირების" პერსონალური პასუხისმგებლობის საკითხის მნიშვნელოვან დეტალიზებას მოითხოვს.

აღნიშნულს ადასტურებს ქვეყნის ისტორიული გამოცდილების თუნდაც ის ფაქტი, რომ „2008 წლის აპრილში საქართველომ 500 მლნ. აშშ დოლარის ოდენობის სადებიუტო ევროობლიგაციები განათავსა ლონდონის საფონდო ბირჟაზე, განთავსება ხუთწლიანი ვადით და ორი ბანკის JP MORGAN და UBS-ორგანიზებით განხორციელდა".[39] „ევროობლიგაციებზე დაფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთი 7,5% შეადგინა" [39] მაშინ,

[37] „ვთქვათ ისეთი სიტყვები, როგორიც იყო სიხარულბანაკი (შრომაგასწორების კოლონია) ან მშვიდსამინი (მშვიდობის ანუ ომის სამინისტრო) წარმოადგენდა თითქმის სრულებით საპირისპიროს იმისა, რასაც გარეგნულად ნიშნავდა" (ჯორჯ ორუელი, 1984).

[38] დ. ჭელიძე, „საპენსიო რეფორმა საქართველოში", საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის II სამეცნიერო კონფერენცია. კონფერენციის მასალები (2019 წლის 11 ივნისი). თბილისი. 2021. გვ. 74-75.

[39] დ. ასლანიშვილი, „სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები საქართველოში: გამოწვევები და პერსპექტივები", თბილისი, 2015. გვ. 142-143;

როდესაც „იმავე პერიოდში მსოფლიო ბაზრებზე აშშ სახაზინო ობლიგაციების სარგებელი 2,75% იყო.“[39]

უდიდესი საერთაშორისო გამოცდილების მქონე ბანკების ორგანიზებით განხორციელებული საქმიანობის ზემოაღნიშნული რეზულტატები, უცხოური ორგანიზაციებისა და ექსპერტებისადმი გადაჭარბებული ნდობის დამკვიდრებული პრაქტიკის მცდარ ხასიათზე მიგვანიშნებს და „ნდობითი ვალდებულების მქონე პირების“ პასუხისმგებლობის გამკაცრების შესახებ წარმოდგენილი მოსაზრების მართებულებას ცხადყოფს.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, ასევე გაზრდილ ყურადღებას მოითხოვს სააგენტოში მობილიზებული ფინანსური სახსრების ეფექტურად გამოყენების საკითხი. საქმე ისაა, რომ სააგენტოს 2022 წლის მარტის ანგარიშის შესაბამისად, 2019 წლის იანვრიდან 2022 წლის აპრილამდე, სააგენტოს აქტივების წმინდა ღირებულებამ (მთლიანი საპენსიო აქტივებსა და მთლიან საპენსიო ვალდებულებებს შორის სხვაობამ) 2 226 მლნ. ლარი შეადგენა. აღნიშნული თანხის უდიდესი ნაწილი 1 908 მლნ. ლარი წმინდა შენატანებს, ხოლო 318 მლნ. ლარი წმინდა ამონაგებს, ანუ მთლიან ამონაგებს და მთლიან ხარჯებს შორის სხვაობას წარმოადგენდა.[40]

როგორც ამავე ანგარიშიდან და დიაგრამა #1-დან ირკვევა, 2019 წლიდან 2022 წლის აპრილამდე სააგენტოს წმინდა ნომინალურმა ამონაგებმა (მთლიან ამონაგებს და მთლიან ხარჯებს შორის სხვაობამ) 34,6% შეადგინა. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ აღნიშნულ პერიოდში ინფლაციის მაჩვენებელი 30,5% უტოლდებოდა, სააგენტოს რეალურმა წმინდა ნომინალურმა ამონაგებმა (ინფლაციით კორექტირებულ მთლიან ამონაგებს და მთლიან ხარჯებს შორის სხვაობა) საკმაოდ მოკრძალებული სიდიდე 3,15% შეადგინა.[40]

***დიაგრამა #1.* ფონდის წმინდა ამონაგები და ინფლაცია [40]**

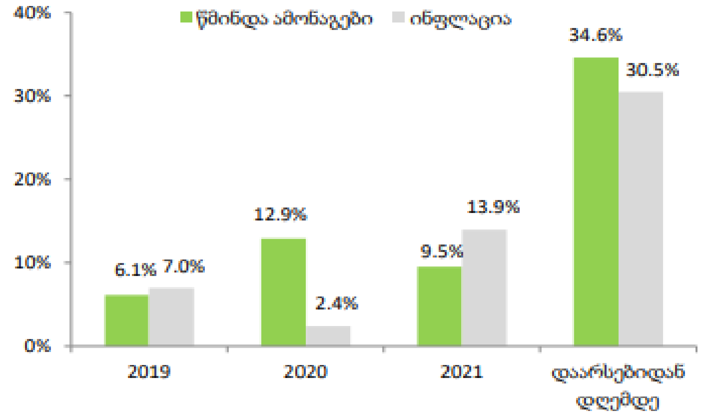

წყარო: საპენსიო სააგენტო, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

სააგენტოს რეალური წმინდა ნომინალური ამონაგების გაანგარიშების მეთოდიკის ჩვენს ხელთ არარსებობის პირობებში შეუძლებელია 34,6%-ის ტოლი წმინდა ნომინალური ამონაგებისა და 30,49% ინფლაციის პირობებში, ინფლაციით კორექტირებული მთილანი ამონაგების 3,15%-ის დონეზე დაფიქსირების

[40] საინვესტიციო პორტფელის ყოველთვიური ანგარიში, 2022 მარტი. https://back.pensions.ge/uploads/docs/investment-activity/monthly-reports/FinalGEOMonthly%20Performance%20Report_%20Feb.pdf

მართებულობის შეფასება, თუმცა ამის მიუხედავად სრული პასუხისმგებობით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფინანსური სახსრების კაპიტალიზაციის მსგავსი მაჩვენებლი ძნელია განსაკუთრებული უნარებისა და ძალისხმევის შედეგად იქნეს მიჩნეული.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ „დაგროვებითი პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-3 ნაწილის შესაბამისად: -„საპენსიო სააგენტოს თანამშრომელთა შრომის ანაზღაურების ზღვრულ ოდენობებზე არ ვრცელდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი შეზღუდვები“, ანუ პირებს, რომელთა სადღეისო საქმიანობა ძირითადად საპენსიო შენატანების საბანკო დეპოზიტებზე იმგვარი განთავსებებით შემოიფარგლება, რომ მიღებული ამონაგები ოდნავ აღემატება ინფლაციის მაჩვენებელს[41] (რაც სააგენტოს გარეშეც მარტივად შეუძლიათ საპენსიო სქემის მონაწილეებს), საპენსიო შენატანების (მათ შორის პედაგოგებისა და სამხედრო მომსამსახურეების მწირი ხელფასებიდან გადახდილი) ხარჯზე ენიშნებათ მეტად მაღალი სახელფასო ანაზღაურება, სრული პასუხისმგებლობით შეიძლება დავასკვნათ, რომ სააგენტოს საქმიანობა (მათ შორის საინვესტიციო სტრატეგია) მნიშვნელოვან კორექტირებებს საჭიროებს.

როგორც ცნობილია, ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება წარმოუდგენელია ეკონომიკის საბაზო დარგების, განსაკუთრებით ენერგეტიკის განვითარების გარეშე. ამასთან ერთად თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ საქართველოში სადღეისოდ არსებული ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული-ენერგოტევადი ძირითადი საწარმოო ფონდები და უაღრესად დაბალი გადახდისუნიარიანი მოთხოვნით განპირობებული „მასშტაბის ეფექტის“ არარსებობა, პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის ძვირადღირებული ელექტროენერგიით წარმოებული პროდუქციის რეალიზებას, ქვეყანაში არსებული ჰიდროენერგეტიკული პოტენციალის, როგორც იაფი ენერგიის გენერაციის წყაროს, არა უცხოელი ინვესტორების იმედად, არამედ საკუთარი ძალებით განვითარების აუციებლობა მტკიცებას არ საჭიროებს.

აღნიშნულს ადასტურებს ცხრილი #1-ით წარმოდგენილი მონაცემები, რომელთა შესაბამისად, 2014 წლიდან 2021 წლამდე ქვეყანაში არსებული ჰიდროელექტრო-სადგურების (მათ შორის მცირე) 26 ერთეულით და მათი დადგმული სიმძლავრეების 661,67 მგვტ-ით ზრდის, აგრეთვე, ასევე იაფი, 20,7 მგვტ სიმძლავრის ქარის ელექტროსადგურის ამოქმედების მიუხედავად, დადგმული სიმძლავრეების საერთო მოცულობაში, მნიშვნელოვნად წინმსწრები ტემპით იზრდება იმპორტირებულ ენერგომატარებლებზე დამოკიდებული (როგორც წესი, ჰიდრო- და ქარის ელექტროენერგიაზე ძვირადღირებული) თბოელექტროსადგურების დადგმული სიმძლავრეების ხვედრითი წილი, რაც ელექტროენერგიის ღირებულების ზრდის მაპროვოცირებელ ფაქტორს წარმოადგენს.

[41] „დანაზოგები 8 კომერციულ ბანკში იყო განთავსებული შემდეგ ინსტრუმენტებში: 70,3% სადეპოზიტო სერტიფიკატებსა და ვადიან ანაბრებში, რომელთაც ფიქსირებული სარგებელი ერიცხებოდათ; 30% სარგებლიან მიმდინარე ანგარიშებზე, რომლებსაც ერიცხებოდათ ცვლადი სარგებელი, საშუალო ეფექტური წლიური სარგებელი შეადგენდა 11,5 პროცენტს; “საინვესტიციო პორტფელის ყოველთვიური ანგარიში“, 2022 მარტი.

ცხრილი#1

საქართველოში მოქმედი ჰიდრო-, თბო- და ქარის ელექტროსადგურები[42]

2014			2020		
გენერაციის ობიექტი	რაოდ.	დადგმული სიმძლავრე (მვტ)	გენერაციის ობიექტი	რაოდ.	დადგმული სიმძლავრე (მვტ)
ჰიდროელექტროსადგურები *ხვ. წილი სულ გენერაციაში %*	*20*	*2550,3* *75.36%*	*ჰიდროელექტროსადგურები* *ხვ. წილი სულ გენერაციაში %*	*26*	*3106,42* *68,61%*
დანარჩენი მცირე ჰიდროელექტროსადგურები *ხვ. წილი სულ გენერაციაში %*	*44*	*153,86* *4,55%*	*დანარჩენი მცირე ჰიდროელექტროსადგურები* *ხვ. წილი სულ გენერაციაში %*	*64*	*259,41* *5,73%*
თბოელექტროსადგურები *ხვ. წილი სულ გენერაციაში %*	*3*	*680* *20,1%*	*თბოელექტროსადგურები* *ხვ. წილი სულ გენერაციაში %*	*5*	*1141,2* *25,2%*
			ქარის ელექტროსადგური	*1*	20,7
სულ გენერაცია		*3 384,16*	*სულ გენერაცია*		*4 527,73*

შექმნილი სიტუაციის დაძლევისა და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის, უაღრესად მნიშვნელოვანი იაფი ჰიდროელექტროგენერაციის ზრდის სტიმულირებისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საქართველოს ეკონომიკის სამინისტროს შესაბამისმა სტრუქტურებმა, ჰიდროგენერაციის ობიექტების განლაგების რეგიონების მიხედვით შერჩეული ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოებისა და ამავე რეგიონებში მცხოვრები მოსახლეობის ფართო მონაწილეობით მუშაობა დაიწყონ სახელმწიფო და კერძო სექტორების თანამშრომლობის პრინციპებზე დაფუძნებული ჰიდროგენერაციის ახალი ობიექტების, სააქციო საზოგადოებების სახით ჩამოყალიბების მიზნობრივი პროგრამების შექმნა-ფუნქციონირების საკითხზე.

აღნიშნული საზოგადოებების „...აქციების განთავსების პროცესის წარმატებული რეალიზებისათვის გავითვალისწინებული უნდა იქნეს მრავალი ფაქტორი, უწინარეს ყოვლისა, უნდა აღდგეს უახლოეს წარსულში ე.წ. სატრასტო კომპანიებისა და სხვა ფინანსური «პირამიდების საქმიანობით» იმედგაცრუებული მოსახლეობის ნდობა, რისთვისაც პროგრამების განმახორციელებელი სამეწარმეო სტრუქტურების წესდებებში, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში მათი საქმიანობის მარეგლამენტირებელ საკანონმდებლო აქტებში შეტანილი ცვლილებების შედეგად უნდა დაფიქსირდეს საზოგადოების მართვის პროცესში აქციონერების მონაწილეობის ხელსაყრელი პირობები, მათ შორის საზოგადოების საქმიანობაზე ქმედითი ფინანსური კონტროლის გარანტირებული უფლება“.[43]

სახელმწიფო და კერძო სექტორების ერთობლივი ძალისხმევით ჰიდროგენერაციის ახალი ობიექტების შექმნა-ფუნქციონირების კომერციულად მიმზიდველი პროგრამების საწყისი ეტაპის დაფინანსება უნდა განხორციელდეს საპენსიო სააგენტოს განკარგულებაში მობილიზებული სახსრებით. საპენსიო სააგენტოს განკარგულებში არსებული თანხების ინვესტირება უნდა განხორციელდეს „დაგროვებითი პენსიის

42 საქართველოს ენერგეტიკული ბალანსი, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2014, გვ. 8-9.

43 დ. ჭელიძე, „საბიუჯეტო ხარჯების სტრუქტურის სრულყოფის ზოგიერთი საკითხი“, ყოველკვარტალური საერთაშორისო რეცენზირებადი და რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი კომერსანტი, 2 (3), თბილისი, 2007.

შესახებ“ საქართველოს კანონის 27-ე მუხლის მოთხოვნათა შესაბამისად.

საპენსიო სააგენტოს ფინანსური აქტივების პრაქტიკულად გაურკვეველი ემიტენტების ფასიან ქაღალდებში განთავსების სანაცვლოდ, ქვეყნის ჰიდროგენერაციის ახალი ობიექტების წილობრივ ფასიან ქაღალდებში ინვესტირების შემოთავაზებული პროექტი, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვნად გაზრდის საპენსიო სააგენტოს აქტივების გამოყენების გამჭირვალეობას და ამ პროცესზე ქმედითი საზოგადოებრივი კონტროლის დამყარების შესაძლებლობას. ეს უდავოდ დადებით იმპულსს მისცემს როგორც სააგენტოს აქტივების მიერ გენერირებულ მიმდინარე (აუცილებლობის შემთხვევებში კაპიტალური შემოსავლების), ისე ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი წინაპირობის ენერგეტიკული სექტორის ზრდის პროცესს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. დ. ასლანიშვილი, „სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები საქართველოში: გამოწვევები და პერსპექტივები“, თბილისი, 2015, გვ. 142-143;
2. დ. ჭელიძე, „საპენსიო რეფორმა საქართველოში“, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის II სამეცნიერო კონფერენცია. კონფერენციის მასალები (2019 წლის 11 ივნისი), თბილისი, 2021, გვ. 74-75.
3. დ. ჭელიძე, „საბიუჯეტო ხარჯების სტრუქტურის სრულყოფის ზოგიერთი საკითხი“, ყოველკვარტალური საერთაშორისო რეცენზირებადი და რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი კომერსანტი, 2(3), თბილისი, 2007.
4. Economics principles problems and policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn 18th Edition . 2009 p. 886
5. DEFINITION OFTAXES (Noteby theChairman) Organization for Economic Cooperation and Development. 19 April 1996 p. 3https://www.oecd.org/daf/mai/pdf/eg2/eg2963e.pdf
6. Estonian legislation, Taxation Act1 Passed 20.02.2002, **§ 2.** Definition of tax
7. ორუელი ჯ., «1984»., გამომცემლობა პალიტრა L , თბილისი, 2017, გვ. 351.
8. საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“, თბილისი, 2011 წლის 1 ივლისი. პირველი მუხლის 1^1პუნქტი.
9. საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“, თბილისი. 1997 წლის 13 ივნისი. მუხლი 5.
10. საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“, თბილისი. 2004 წლის 22 დეკემბერი, N 692 რს მუხლი 6.
11. საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“, თბილისი. 2010 წლის 17 სექტემბერი, N 3591 –II ს მუხლი 6, პირველი ნაწილი.
12. საინვესტიციო პორტფელის ყოველთვიური ანგარიში, 2022 მარტი, გვ. 1-3. https://back.pensions.ge/uploads/docs/investment-activity/monthly-reports/FinalGEOMonthly%20Performance%20Report_%20Feb.pdf
13. საქართველოს ენერგეტიკული ბალანსი, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2014, გვ.8-9

David Chelidze

PENSION REFORM AS A LEVER FOR THE COUNTRY'S ENERGY DEVELOPMENT

Summary

Given the standard of living and budgetary interests of the country's population, the study focuses on the specifics of the pension reform launched in Georgia and the effective use of funds

mobilized in the pension agency.

After reviewing the definitions of taxes in international organizations, academic circles and a number of legislative acts, an opinion has been presented on the controversial nature of imposing a pension contribution obligation on employers.

Based on the legal framework regulating the activities of the Pension Agency and the analysis of the financial results of the Agency's activities, an opinion is offered on the improvement of the investment activities of the Agency.

Based on the analysis of the statistical data of the country's energy system, in order to ensure the growth of the financial assets of the Energy Generation and Pension Agency, an opinion is presented on investing the financial assets mobilized at the disposal of the Agency in new hydropower facilities.

Keywords: Keywords: pension agency; Employer pension contribution; Investing in hydrogen generation facilities for retirement assets.

მამუკა ხუსკივაძე

საქართველოს ტყის რესურსების ოპტიმალური გამოყენების ზოგიერთი საკითხი

შესავალი

ტყე წარმოადგენს ნიადაგის, ფლორის, ფაუნისა და სხვა ბუნებრივი ელემენტების ერთობლიობას და მისი რესურსები სამართლიანად მიიჩნევა ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური განვითარების ერთ-ერთ საფუძვლად და ეკონომიკურ-ეკოლოგიური სტაბილურობის მნიშვნელოვან ფაქტორად.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად ტყის სექტორის კონტრიბუცია საქართველოს ეკონომიკაში საკმაოდ დაბალია და საგრძნობლად ჩამორჩება განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებს. აღნიშნულ ვითარებას დიდწილად განაპირობებს ტყის მერქნული რესურსების და არა მისგან წარმოებული მზა პროდუქციის ექსპორტი, რაც, ცხადია, ამცირებს ამ სექტორის საექსპორტო შემოსავლებს და მის წილს მთლიან სამამულო პროდუქტში. საქართველოს ტყის რესურსების გამოყენებისა და დაცვის პროცესში ჩნდება როგორც შესაძლებლობები, ისე ახალი გამოწვევები, რასაც განაპირობებს ტყეების მართვის სტანდარტების ცვლილება, რომლებმაც უნდა უპასუხონ მზარდ საერთაშორისო, ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ და სოციალურ მოთხოვნებს. იზრდება კლიმატის ცვლილებით, მავნე ორგანიზმებით და სხვა არახელსაყრელი ფაქტორების ზეგავლენით ტყეების განადგურების შედეგად გამოწვეული ნეგატიური შედეგები. ყოველივე აღნიშნული დღის წესრიგში აყენებს თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს ტყის რესურსების ოპტიმალური გამოყენებისა და დაცვის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების გადაჭრის აუცილებლობას.

საქართველოს ტყის რესურსების ოპტიმალური გამოყენების ეკონომიკური ამოცანა და მისი შესაბამისი ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელი

საქართველოს ტყეების ფართობის შესახებ ზუსტი ინფორმაცია, ტყის ინვენტარიზაციის განუხორციელებლობის გამო, არ არსებობს. ცხრილ 1-ში წარმოდ-გენილია საქართველოს ტყით დაფარული ფართობის მონაცემები 2010-2019 წლებში.

ცხრილი 1

წელი	ტყით დაფარული ფართობი	
	მლნ.ჰექტარი	პროცენტულად ქვეყნის საერთო ტერიტორიასთან
2010	2,77	39,9
2011	2,77	39,9
2012	2,82	40,5
2013	2,66	38,5
2014	2,17	31,4
2015	2,36	33,9
2016	2,69	38,6
2017	2,69	38,7
2018	2,68	38,6
2018	2,66	38,3

წყარო: geostat.ge; ავტორი.

ტყით დაფარული ფართობის ქვეყნის მთლიან ტერიტორიასთან თანაფარდობის მაჩვენებლით საქართველო მიეკუთვნება ტყით მდიდარი ქვეყნების ჩამონათვალს. ტყის 60% განეკუთვნება შავი ზღვის აუზს, ხოლო 40% კი – კასპიის ზღვის აუზს. ტყის მასივების 69% განლაგებულია მთავარი კავკასიონის მთათა სისტემების ფერდობებზე, 28% კი მცირე კავკასიონის მთათა სისტემის ფერდობებზე, 3% განეკუთვნება ბარის ტყეებს (2). საქართველოს ტყეების სახეობრივი სტრუქტურა (რომელთაგან 95-98% ზენებრივი წარმოშობისაა) და სხვა მახასიათებლები განაპირობებს მის მდიდარ ბიომრავალფეროვნებას,

საქართველოს ტყის რესურსები ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის მნიშვნელოვან კომპონენტს შეადგენს და ასრულებს სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ და სოციალურ ფუნქციებს. ეკოლოგიური დანიშნულება გამოიხატება საქართველოს ლანდშაფტების, ეკოსისტემების ბიომრავალფეროვნების და ზოგადად, ეკოლოგიური მდგრადობის შენარჩუნებაში; ნიადაგდაცვითი, წყალმარეგულირებელი, ეროზიის საწინააღმდეგო, კლიმატმარეგულირებელი და სხვა ფუნქციების შესრულებაში. გარდა ამისა, როგორც ცნობილია, ტყე ურთიერთქმედებს ტროპოსფეროსთან და განსაზღვრავს ჟანგბადისა და ნახშირბადის გარკვეული პროპორციით თანაფარდობას ანუ ასრულებს განსაკუთრებულ როლს ნახშირბადის გლობალურ ციკლში. საქართველოს ტყეები კალენდარული წლის განმავლობაში გამოყოფენ მიახლოებით 190 მლნ. ტონამდე ჟანგბადს (ავტორის გაანგარიშებები). საქართველოში ეკონომიკის გარკვეული დარგები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ტყის რესურსების გამოყენებასთან. ასეთი დარგებია: სოფლის მეურნეობა, ენერგეტიკა და ტურიზმი. ტყის ლანდშაფტი და ბიომრავალფეროვნება არსებითად განაპირობებს საქართველოში მრავალი კურორტის და ტურიზმის რიგის სახეობების განვითარებას. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ყველაზე დიდი რაოდენობით ტყიდან ამოიღება მერქნული რესურსები, თუმცა არამერქნული რესურსებიც არანაკლებ ეკონომიკურ როლს ასრულებს ტყის ეკონომიკური ფუნქციების რეალიზებაში. საქართველოს ტყეების სოციალური ფუნქცია გამოიხატება ქვეყნის მოსახლეობის უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობისათვის სანიტარიულ-ჰიგიენური, რეკრეაციული, ესთეტიკური, დემპფერული (ხმაურის საწინააღმდეგო), სამეცნიერო და ზოგიერთი სხვა როლის შესრულებაში.

საქართველოს სატყეო სექტორის ეფექტიანი განვითარებისათვის საჭიროა ისეთი მოდელის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს, ერთი მხრივ, ტყის რესურსების

ოპტიმალურ გამოყენებას და, მეორე მხრივ, მისი დაცვისა და კვლავწარმოებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას. ყოველივე აღნიშნული ტყის რესურსებზე მრავალმიზნობრივი მოთხოვნის პირობებში სატყეო სექტორის წინაშე აყენებს მნიშვნელოვან ეკონომიკური ამოცანას: ტყის რესურსული პოტენციალის ეფექტიანი გამოყენებისა და კვლავწარმოების მეშვეობით, მინიმალური დანახარჯების პირობებში, 1 ჰექტარი ტყიდან მივიღოთ მაქსიმალური შემოსავალი.

ასეთი ამოცანა ისმის როგორც ცენტრალურ, ისე რეგიონულ დონეზე, თუმცა უფრო ხშირად – რეგიონულ დონეზე, ვინაიდან სწორედ ასეთ დონეზე იჩენს თავს არაეფექტიანი და არარაციონალური ტყეთსარგებლობის ნეგატიური შედეგები. ამ ამოცანის გადაჭრის საქმეში ეფქტიან ინსტრუმენტს წარმოადგენს რეგიონის ტყის რესურსების ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელირება.

რეგიონის ტყის რესურსების გამოყენების ოპტიმიზაციის ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელის აგებისას მოდელირების ობიექტს წარმოადგენს ამავე რეგიონის ტყის ფართობი, რომელიც იყოფა გატყიანებულ და გაუტყიანებელ ფართობებად (ამ უკანასკნელიდან მოდელში ჩაირთვება ფართობის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც შესაძლებელია, დაიფაროს ტყის მასივებით).

ზემოთ აღნიშნული ტყის რესურსების გამოყენების ოპტიმიზაციის ეკონომიკური ამოცანის გადაწყვეტის მიზნით გთავაზობთ ერთმიზნიან ოპტიმიზაციურ მოდელს.

ვიდრე ავაგებდეთ დასმული ამოცანის შინაარსის ადეკვატურად ამსახველ ეკონომიკურ-მათემატიკურ მოდელს, შემოვიღოთ შემდეგი აღნიშვნები:

$i(i = \overline{1,m})$ - ტყის სახეობათა აღმნიშვნელი ინდექსი;

$j(j = \overline{1,n})$ - ბუნებრივ-ეკონომიკური რეგიონის აღმნიშვნელი ინდექსი;

$t(t = \overline{1,T})$ - ასაკის აღმნიშვნელი ინდექსი;

K_{ij}^t , K_{ij}^i - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარ ტყეზე კაპიტალური დაბანდებების ხვედრითი ნორმის აღმნიშვნელი კოეფიციენტები;

M_{ij}^t , M_{ij}^t - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის ავადმყოფმედეგობის წონითი კოეფიციენტები;

V_{ij}^t , $\overline{V_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის ხანძარმედეგობის წონითი კოეფიციენტები;

q_{ij}^t , $\overline{q_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის გაზმედეგობის წონითი კოეფიციენტები;

α_{ij}^t , $\overline{\alpha_{ij}^t}$ - წონითი კოეფიციენტები, რომლებიც გამოსახავენ j-ურ რეგიონში t ასაკის i- ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის სანიტარიულ-ჰიგიენურ როლს;

P_{ij}^t , $\overline{P_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის ნიადაგდაცვითი როლის აღმნიშვნელი წონითი კოეფიციენტები;

β_{ij}^t , $\overline{\beta_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის რეკრეაციული როლის აღმნიშვნელი წონითი კოეფიციენტები;

γ_{ij}^t , $\overline{\gamma_{ij}^t}$ - წონითი კოეფიციენტები, რომლებიც გვიჩვენებენ j-ურ რეგიონში t ასაკის i- ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის წყლის ჰიდროლოგიურ როლს;

a_{ij}^t , $\overline{a_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის დემპფერული (ხმაურსაწინააღმდეგო) როლის ამსახველი კოეფიციენტები;

e_{ij}^t , $\overline{e_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის კლიმატმარეგულირებელი როლის ამსახველი მაჩვენებლები;

b_{ij}^t , $\overline{b_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის მერქნული რესურსების საშუალო წლიური ნამატის ამსახველი მაჩვენებელი;

d_{ij}^t , $\overline{d_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის არამერქნული რესურსების საშუალო წლიური ნამატის ამსახველი მაჩვენებელი;

C_{ij}^t , $\overline{C_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში t ასაკის i-ური ჯიშის ერთ ჰექტარი ტყის მიმდინარე დანახარჯების მაჩვენებელი;

S^j - j-ურ რეგიონში ტყით დაფარული ფართობი;

$\tilde{S}^j$ - j-ურ რეგიონში ტყით დაუფარავი ფართობი (რომლის გატყიანება შესაძლებელია);

K - რეგიონის სატყეო მეურნეობაში კაპიტალური დაბანდებების ამსახველი სრული მაჩვენებელი;

δ - დაავადებამედეგობის ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

A -დემპფერულობის ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისათვის;

E - კლიმატის რეგულირების ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისათვის;

D -არამერქნული რესურსების საშუალო წლიური ნამატის ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისათვის;

N -ხანძარმედეგობის ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

Q - გაზმედეგობის ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

B - მერქნის საშუალო წლიური ნამატის ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

α - ტყის სანიტარიულ-ჰიგიენური როლის ამსახველი ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

P -ტყის ნიადაგის გამაუმჯობესებელი როლის ამსახველი ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისათვის;

β - ტყის რეკრეაციული როლის ამსახველი ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

γ - ტყის ჰიდროლოგიური როლის ამსახველი ჯამური მაჩვენებელი რეგიონის ტყეებისთვის;

X_{ij}^t - j-ურ რეგიონში ტყით დაფარულ ტერიტორიაზე t ასაკის მქონე i- ური ჯიშის მიერ დაკავებული ფართობი;

$\overline{X_{ij}^t}$ - j-ურ რეგიონში ტყით დაუფარავ ტერიტორიაზე t ასაკის მქონე i- ური ჯიშის მიერ დაკავებული ფართობი.

მოცემული აღნიშვნების პირობებში მოდელს ექნება შემდეგი სახე:

ვიპოვოთ ისეთი X_{ij}^t , $\overline{X_{ij}^t}$ არაუარყოფითი უცნობები, რომლებიც აკმაყოფილებს პირობებს:

1. შეზღუდვა ტყით დაფარულ ფართობზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{t=1}^{T} x_{ij}^{t} \leq S^{j} \ , \qquad j=\overline{1,n} \qquad (1)$$

2. შეზღუდვა ტყით დაუფარავ ფართობზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{t=1}^{T} \bar{x}_{ij}^{t} \leq \tilde{S}^{j} \ , \qquad j=\overline{1,n} \qquad (2)$$

3. შეზღუდვა ტყით დაფარული ფართობის დასაშვებ ქვედა ზღვარზე:

$$x_{ij}^{t} \geq S_{ij}^{t} \ , \qquad i=\overline{1,m} \ , \qquad j=\overline{1,n} \ , \qquad t=\overline{1,\mathrm{T}} \qquad (3)$$

4. შეზღუდვა კაპიტალურ დაბანდებებზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} K_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{K}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \leq K \qquad (4)$$

5. შეზღუდვა ტყის დაავადებამედეგობის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} M_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{M}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq \delta \qquad (5)$$

6. შეზღუდვა ტყის ხანძარმედეგობის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} V_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{V}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq N \qquad (6)$$

7. შეზღუდვა ტყის გაზმედეგობის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} q_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{q}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq Q \qquad (7)$$

8. შეზღუდვა მერქნის საშუალო წლიურ ნამატზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} b_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{b}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \ \geq B \qquad (8)$$

9. შეზღუდვა ტყის სანიტარიულ-ჰიგიენური როლის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \alpha_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{\alpha}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq \alpha \qquad (9)$$

10. შეზღუდვა ტყის ნიადაგის დაცვის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} P_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{P}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq P \qquad (10)$$

11. შეზღუდვა ტყის დაავადებამედეგობის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \beta_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{\beta}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq \beta \qquad (11)$$

12. შეზღუდვა ტყის ჰიდროლოგიური როლის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \gamma_{ij}^{t}\cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{\gamma}_{ij}^{t}\cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq \gamma \qquad (12)$$

13. შეზღუდვა ტყის დემპფერულობის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} a_{ij}^{t} \cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{a}_{ij}^{t} \cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq A \qquad (13)$$

14. შეზღუდვა ტყის კლიმატმარეგულირებლობის მაჩვენებელზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} e_{ij}^{t} \cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{e}_{ij}^{t} \cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq E \qquad (14)$$

15. შეზღუდვა ტყის არამერქნული რესურსების საშუალო წლიურ ნამატზე:

$$\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} d_{ij}^{t} \cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{d}_{ij}^{t} \cdot \bar{x}_{ij}^{t} \geq D \qquad (15)$$

მათი მიზანი და ფუნქციაა მთლიანად ბუნებრივ-ეკონომიკური რეგიონის მიხედვით სატყეო სექტორის მიმდინარე დანახარჯების გამოთვლა:

$$F(x) = \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} C_{ij}^{t} \cdot x_{ij}^{t} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}\sum_{t=1}^{T} \bar{C}_{ij}^{t} \cdot \bar{x}_{ij}^{t} \rightarrow min \qquad (16)$$

ღებულობს მინიმალურ მნიშვნელობას.

აღნიშნულ მოდელში საქართველოს რეგიონების ტყეებისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური თავისებურებების გათვალისწინებით და მისი ამოხსნით შესაძლებელია განისაზღვროს შემდეგი მაჩვენებლები: რეგიონის ტყის მიწების ფართობებისა და სტრუქტურის მოსალოდნელი ცვლილება; გაანალიზდეს და შეფასდეს ტყის ფუნქციების რეალიზების პროცესი; გამოვლინდეს ამ პროცესში არსებული პრობლემები და განისაზღვროს პერსპექტივები; ხელი შეეწყოს ტყის მიწების ეკონომიკურ შეფასებას; განისაზღვროს საქართველოს სატყეო სექტორის განვითარების პროგრამა სხვადასხვა საოპტიმიზაციო პერიოდისათვის და სხვა.

(1)-(16) მოდელი, წარმოადგენს რა რეგიონების ტყის რესურსების გამოყენების ოპტიმიზაციის ერთ-ერთ ინსტრუმენტს, ამასთანავე არის აღნიშნული რესურსების ოპტიმალური გამოყენებისა და რაციონალური დაცვის მოდელთა სისტემის მხოლოდ ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ანანიაშვილი ი., აჩელაშვილი კ., მესხია ი., პაპავა ვლ., სილაგაძე ა.,წერეთელი გ. მაკროეკონომიკური რეგულირების მეთოდები და მოდელები. თბილისი, „მეცნიერება", 2003.

2. ჩხაიძე ბ. საქართველოს ტყის მერქნული რესურსების ენერგეტიკული პოტენციალი.

3. წერეთელი გ. ეკონომიკის მათემატიკური მოდელირების მეთოდოლოგიური საფუძვლები და მათი პრაქტიკული რეალიზაციის მაგალითები. თბილისი, „მეცნიერება", 2000

4. ხუსკივაძე მ. საქართველოს ტყის რესურსების გამოყენებისა და დაცვის ინოვაციური სტრატეგია. პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. XIV, 2021, გვ. 206-224. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა.

5. Математическое моделирование макроэкономических процессов. Под ред. Котова И. В. `МГУ", 1980.Экономико-математические методы и модели. Под ред. Кузнецова А. В. Минск, "БГЭУ", 2000.

6. Церетели Г.Ш. Экономические вопросы оптимизации процессов социалистического природопользования. Тбилиси, “Мецниерба”, 1983.

Mamuka Khuskivadze

SOME ISSUES OF THE OPTIMAL USAGE OF FOREST RESOURCES OF GEORGIA

Summary

The article discusses some issues of the optimal usage of forest resources in Georgia and presents the corresponding economic-mathematical model of this optimization.

საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების და გლობალიზაციის სექცია

Ната Давлашеридзе
Шота Тваури

ПРЕДПОСЫЛКИ НОВОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ’2022: США, Евросоюз, Китай

Аннотация. *В работе проанализированы наиболее значимые материалы, отражающие состояние в области высоких технологий США, Евросоюза и Китая. Рассмотрены те меры, которые эти страны собираются предпринять, чтобы завоевать преимущество в этом приоритетном направлении, что, несомненно, представляет большой интерес и для Грузии.*

Ключевые слова: *инновации, биотехнологии, чипы, технологическая революция, искусственный интеллект*

Введение. В августе 2022 г. в Китае, США и Евросоюзе были сделаны принципиальные заявления о том, как сверхдержавы и их союзники собираются выигрывать в гонке за мировое господство сегодня, а также за доминирование в следующей волне технологических инноваций, опубликовано много прорывных статей по данной тематике.

Каждая из стран пытается найти наилучший путь, выработать стратегию, обеспечивающие ей преимущество в этой сфере, на это направлены не только лучшие умы, но и деятельность большинства государственных структур.

* * *

По мнению ведущих аналитиков США, несмотря на бурную деятельность на федеральном уровне за последние три года Вашингтон по большей части теряет свои преимущества на мировом уровне.

Ситуация осложняется тем, что за время пандемии произошла крупнейшая за 40 лет эмиссия денежных средств. В США напечатано 5,9 трлн. долларов, в Европе – 2,9 трлн. евро. В июне инфляция в США достигла 9,1% – наивысший показатель с 1981 года. Индекс потребительских цен показал, что быстрее растут цены на товары первой необходимости. Цена на бензин за год выросла почти на 60%, арендная плата на 5,6%, цены на еду – на 10,4%, а общая инфляция товаров составила 12,2%. Госдолг США превысил 30 трлн. долл., а Японии приблизился к 10 трлн. долл. при отношении долга к ВВП в 260%.[44]

В то же время за последний месяц экономика стабилизировалась, импульс этому дали законодательные меры. Так, Палата представителей Конгресса США 12 августа 2022 г. утвердила *Закон о снижении инфляции* (Inflation Reduction Act, IRA), важнейшим компонентом которого являются масштабные инвестиции — порядка 730 млрд. долларов в течение последующего десятилетия. Закон предусматривает, в частности, сокращение затрат на здравоохранение, энергию, снижение вредных выбросов, налоговую реформу, сокращение дефицита.

В конце июля американские конгрессмены дали зеленый свет *Закону о чипах и науке* (The CHIPS and Science Act) — важнейшей инициативе по стимулированию производства полупроводников на территории Соединенных Штатов. В целом Chips and Science Act предусматривает выделение около 76 млрд. долларов на повышение конкурентоспособности полупроводниковой индустрии США, включая $39 млрд. федеральных субсидий для стимулирования штатов и местных властей к строительству различных полупроводниковых производств, $11 млрд. на НИОКР и инновационные проекты, $2 млрд. на оборонные

[44] F.William Engdahl. Global Planned Financial Tsunami has Just Begun.1 June 2022 - http://williamengdahl.com/englishNEO21June2022.php

исследования, связанные с развитием полупроводниковых технологий, и около $24 млрд. на налоговые льготы для компаний, намеренных осуществлять инвестиции в новые производственные проекты на территории США. Это произошло только после того, как кризис цепочки поставок в течение двух лет сотрясал экономику США в результате пандемии COVID-19, и после того, как Пентагон предупредил, что он стал зависимым от поставщиков из Восточной Азии в отношении 98 процентов используемых им коммерческих чипов.[45]

В июле 2021 года Президент США подписал радикальный *Исполнительный указ о поощрении конкуренции* в американской экономике, «который снизит цены для семей, повысит заработную плату работникам и будет способствовать инновациям и еще более быстрому экономическому росту»[46]. Указ был призван разрушить олигополию FAMGA — Facebook/Meta, Apple, Microsoft, Google/Alphabet, Amazon и других техногигантов, чтобы затруднить ставшую для них привычной стерильную зачистку рынка от потенциальных конкурентов. Юридический комитет Палаты представителей Конгресса США сравнил FAMGA с «монополиями эры нефтяных баронов и железнодорожных магнатов» и с 2019 года готовил иски о разделении бигтеха[47]. Указ принят в «целях продвижения интересов американских рабочих, предприятий и потребителей» и включает 72 инициативы по исправлению ситуации, когда на протяжении десятилетий ускорялась консолидация корпораций. В более чем 75 % отраслей промышленности США меньшее число крупных компаний в настоящее время контролирует большую часть бизнеса, чем двадцать лет назад. Это касается здравоохранения, финансовых услуг, сельского хозяйства и многого другого.

***Контуры нового национального супер-проекта «Как опередить Китай в хайтек-гонке» предложил председатель Special Competitive Studies Project (SCSP) и бывший шеф Google Эрик Шмидт*.[48]**

В проекте подчеркнуто, что на протяжении большей части эпохи после окончания холодной войны экосистема высоких технологий в США развивалась в соответствии с логикой глобализации, а не в ответ на стратегические соображения. Отсутствие национальных технологических приоритетов, установленных федеральным правительством, и относительное сокращение финансируемых правительством исследований и разработок позволили коммерческим интересам управлять технологической повесткой дня, безразличной к международным стратегическим последствиям или конкурентоспособности страны.

Сегодня Вашингтону нужна новая технико-промышленная стратегия, которая будет сосредоточена на технологиях и использует новую геометрию современной инновационной экосистемы. Основные выводы проекта состоят в следующем:

- проиграть в этой гонке нельзя и нужно выигрывать, чего бы это ни стоило.
- необходимо срочно воссоздать «инновационный треугольник» (правительство, промышленность и научные круги), разрушенный после атомного и лунного проектов.
- в ходе его восстановления треугольник нужно переделать в четырехугольник — добавить венчурные инвестиции.

---

[45] SECRETARY OF DEFENSE SPEECH. Deputy Secretary of Defense Dr. Kathleen Hicks' Remarks at the White House CHIPS-Plus Act Event (As Delivered) JULY 25, 2022 https://www.defense.gov/News/Speeches/Speech/Article/3104700/deputy-secretary-of-defense-dr-kathleen-hicks-remarks-at-the-white-house-chips/

[46] https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/07/09/fact-sheet-executive-order-on-promoting-competition-in-the-american-economy/

[47] Biden Sees Work Needed to Address Problems Created by Big Tech Firms -WHITE HOUSE https://www.reuters.com/technology/biden-sees-work-needed-address-problems-created-by-big-tech-firms-white-house-2021-06-22/

[48] Доклад Комиссии США по национальной безопасности в вопросах искусственного интеллекта. Final Report 2021/ National Security Commission on Artificial Intelligence https://www.nscai.gov/wp-content/uploads/2021/03/Full-Report-Digital-1.pdf; Eric Schmidt and Yll Bajraktari. America Could Lose the Tech Contest With China. How Washington Can Craft a New Strategy. September 8, 2022 - https://www.foreignaffairs.com/united-states/america-losing-its-tech-contest-china

США следует выйти за рамки простого определения и перечисления приоритетных технологий. Вместо этого должен быть разработан *национальный план* действий по инвестированию, стимулированию и ускорению инноваций в области биотехнологий, квантовых (и других новых методов) вычислений, новых форм производства и хранения энергии, новых производственных парадигм и подстановочных знаков, таких как продовольственная и водная безопасность и противодействие автономным системам дезинформации.

Соединенным Штатам надо подтвердить приверженность своим союзам. Вашингтон и его союзники и партнеры имеют общую заинтересованность в успехе порядка, основанного на правилах; их коллективные ресурсы могут преодолеть преимущества Пекина в масштабе. США должны объединить своих союзников в Азии и Европе в единый подход к формированию и продвижению демократических цифровых норм, совместным инвестициям в НИОКР, обмену талантами, новым режимам экспортного контроля и проверки инвестиций, а также вопросам управления технологиями, таким как конфиденциальность данных и модерация контента. Закон о чипах и науке делает шаг в правильном направлении, санкционируя выделение 500 миллионов долларов на создание Международного фонда технологической безопасности и инноваций. Этот фонд следует использовать для объединения экосистем микроэлектроники, чтобы Соединенные Штаты и их партнеры могли проектировать, создавать и упаковывать чипы, которые им всем нужны. Ожидается, что в сентябре 2022 г. США примут министров стран Индо-Тихоокеанской экономической рамочной программы процветания (IPEF).

Вашингтон должен разработать стимулы, которые могут понравиться «колеблющимся государствам», которые в настоящее время подсчитывают, Китай или США предлагают более привлекательный подход к технологиям. Соединенные Штаты и их союзники должны сосредоточиться на областях, где каждый из них имеет относительные преимущества, чтобы работать на благо более широкого демократического мира.

Наконец, новая стратегия конкурентоспособности потерпит неудачу, если она не будет бороться с ослабевающей жесткой силой Соединенных Штатов, чтобы обойти недавние военные достижения Китая.

Данные рекомендации были приняты Белым домом:

- расходы на НИОКР Минобороны предложено поднять с $1,5 до $8 млрд.
- расходы на НИОКР, не связанный с обороной, поднять с $1,5 до $32 млрд.
- автономному оружию — зеленый свет.
- самое важное: грин-карты всем выпускникам STEM PhD в университетах США, удвоение количества виз для трудоустройства, а также значительное увеличение финансирования STEM-образования на всех уровнях.

Этот список дел, по общему признанию, длинный и сложный, но у Соединенных Штатов есть все основания полагать, что их технологическая конкуренция с Китаем будет только усиливаться в ближайшие годы и в этом соревновании почти не будет права на ошибку. Действия на всех фронтах должны начаться сейчас.

Новые инициативы и программы, призванные расшевелить европейскую инновационную экосистему и поддержать перспективные технологические стартапы, запускает Евросоюз.

Куратор крупнейшей программы финансирования Евросоюзом перспективных инновационных компаний и проектов – European Innovation Council (EIC, Европейский инновационный совет) продолжает активно генерировать схемы, инструменты и инициативы. Общий бюджет программы EIC, пока главным образом ориентированной на поддержку техностартапов на ранних стадиях развития, в настоящее время составляет 10,1 млрд. евро, из которых 1,7 млрд. планируется израсходовать в течение 2022 года «на поддержку прорывных инноваций, масштабирование компаний и создание новых рынков».

Основные блоки деятельности (механизмы поддержки) EIC сегодня — это программы:

- *EIC Pathfinder* с общим бюджетом 350 млн. евро ориентирована на поддержку междисциплинарных исследовательских групп, осуществляющих «перспективные исследования, способные привести к технологическим прорывам» (участники этой программы могут претендовать на гранты EIC в размере до 3–4 млн. евро).

- *EIC Transition*, бюджет которой скромнее, 131 млн. евро, прежде всего направлена на стимулирование доведения перспективных научно-технологических разработок до стадии опытно-экспериментальных образцов и демонстраторов (средняя сумма предоставляемых по ней грантов — 2,5 млн. евро).

- *EIC Accelerator* — главная составляющая деятельности EIC, акселерационный проект с бюджетом в 1,16 млрд. евро. Основной задачей этого проекта, ориентированного как на стартапы, так и на более зрелые МСП, заявлена помощь в разработке и масштабировании инноваций, «оказывающих большое влияние на развитие и/или трансформацию существующих рынков, а также способных создавать новые рынки». EIC Accelerator предоставляет отобранным компаниям комбинированное или смешанное финансирование, сочетающее предоставление инвестиций путем долевого участия в капитале (или квазиакционерный капитал, например при помощи конвертируемых займов) в размере от 500 тыс. до 15 млн. евро через отдельный Фонд EIC, и прямые гранты в размере до 2,5 млн. евро. Общее число компаний — участников этой акселерационной программы (преимущественно относящихся к категории deep-tech стартапов) по итогам первого отборочного раунда, завершившегося в марте 2022 года, составило 74 (еще 164 компании были отобраны в 2021 году). В качестве дополнительного стимула в начале этого года EIC также принял решение о возможности привлечения инвестиций (в форме долевого участия) в размере свыше 15 млн. евро наиболее перспективными компаниями — участниками программы EIC Accelerator, «разрабатывающими технологии, которые представляют стратегический европейский интерес».

- *EIC Pilot Programme*. Помимо вышеназванных якорных инструментов и механизмов в рамках программы Horizon 2020 EIC позднее запустил пилотную программу масштабирования компаний EIC Pilot Programme, основной целью которой были заявлены предварительный отбор перспективных компаний, получивших до этого начальное финансирование (для серии A) ЕС в рамках инструментальной схемы Pathfinder или поддержку по линии основной акселерационной программы EIC Accelerator, и дальнейшая помощь этим компаниям в получении новых венчурных инвестиций (проведении серий B, C и т. д.).

- *EIC growth club* был создан в качестве дополнительного инструмента поддержки масштабирования внутри этой пилотной инициативы («Клуб роста EIC») — бесплатная программа для предпринимателей и топ-менеджеров. В общей сложности членами этого элитного клуба, который был открыт в ноябре 2021 года и будет работать до марта 2023-го, в настоящее время являются 37 предпринимателей из отобранных европейских компаний deep-tech, которые периодически участвуют в различных инвестиционных и консультационно-тренинговых мероприятиях.

- Очередная инициатива (или, скорее, подпрограмма с пока еще очень скромным бюджетом — менее 10 млн. евро), *EIC Scale up 100*, является прямым логическим продолжением скорректированной общей политики Европейского инновационного совета, призванным наконец дать реальный импульс процессу динамичного развития европейских технокомпаний, о необходимости стимулирования которого столь часто упоминали в последнее время европолитики (особенно президент Франции Эммануэль Макрон).

На открывшейся 14 июня 2022 г. в Париже инвестиционной конференции Scaling up with the EIC («Масштабируясь вместе с EIC»)[49] было анонсировано мероприятие EIC Scale up 100 Info Day, «Информирование о 100 лучших масштабируемых компаниях, поддерживаемых EIC». Идеологи нового долгосрочного проекта EIC Scaleup 100 фактически задумали провести своеобразное роуд-шоу для потенциальных инвесторов, то есть презентовать «элитную сотню» европейских технологических стартапов, из числа которых в дальнейшем,

[49] presidence-francaise.consilium.europa.eu

если все сложится удачно, может получиться от 10 до 20 единорогов (компаний с оценочной капитализацией свыше миллиарда условных денежных единиц — долларов или евро).

Как следует из официальной преамбулы к этому мероприятию, «проект EIC Scaleup 100 должен помочь определить когорту из 100 компаний в сфере deep-tech из более широкого портфеля технологических стартапов, поддерживаемых EIC, а также из числа компаний-участников аналогичных программ на уровне ЕС (таких как Digital Europe Programme / Программа цифровой Европы и по линии ключевого инновационного агентства ЕС EIT — European Institute of Innovation and Technology).

По оценке американских и европейских экспертов, поскольку демографические тенденции в Китае ухудшаются, а экономический рост замедляется, Коммунистическая партия Китая может опасаться, что ее окно возможностей закрывается, и решит использовать свои новообретенные технологические преимущества опасными способами.[50]

После того, как в 2019 году Америка активизировала кампанию, чтобы помешать стремлению Китая доминировать в мировой инфраструктуре, КНР посылает четкий сигнал о том, как страна готовится справиться с усиливающимися репрессиями со стороны США и их союзников, когда они пытаются подавить чиповую и другие её высокотехнологичные отрасли. В Китае было решено возродить *Госплан для Национальных проектов*. Председательствуя на 27-м заседании Центральной комиссии по всестороннему углублению реформ в сентябре 2022 г., председатель КНР Си Цзиньпин заявил, что страна должна использовать заметные преимущества социализма, укрепить лидерство Коммунистической партии Китая и правительства в области крупных научно-технических инноваций и в полной мере использовать роль рынка.[51] На заседании был одобрен ряд документов, в т.ч. касающихся разработки и применения *новой общенациональной системы* для достижения прорывов в ключевых технологиях, *реформы академической системы,* экономии ресурсов, а также углубления реформ по сельским делам. Китай должен оптимизировать распределение инновационных ресурсов на основе стратегических потребностей страны, развивать конкурентные преимущества и перехватывать стратегическую инициативу в ряде важных областей, ускорять фундаментальную трансформацию подходов к использованию и экономии ресурсов, сказал Си.

На заседании комиссия рассмотрела и приняла руководство по совершенствованию новой системы мобилизации ресурсов со всей страны для достижения прорывов в основных технологиях в ключевых областях социалистической рыночной экономики.

Прежде Китай использовал ресурсы государственной системы, чтобы преодолеть технологические узкие места в аэрокосмической и других стратегических отраслях, но оставил большинство гражданских отраслей, включая чипы, рыночным силам. Сегодня новая система должна быть гораздо более инклюзивной, что означает сосуществование и сотрудничество между несколькими организациями, включая государственные компании, частную экономику и даже иностранные компании.

Например, Китай может включить глобальные таланты, такие как зарубежные эксперты и граждане Китая, проживающие за рубежом, в новую национальную инновационную систему, чтобы совместно вносить вклад в технологические отрасли страны. Китаю следует внедрить механизм стимулирования рынка капитала в технологических областях, например, провести реформы смешанной собственности в научно-исследовательских учреждениях и разрешить сотрудникам становиться акционерами своих компаний.

Кроме того, правительство могло бы провести комплекс благоприятных мер для стимулирования исследований и разработок, включая создание промышленных парков, введение

---

[50] China eyes mobilizing nationwide resources for breakthroughs in core tech, a way of combating US pressure on domestic chip industry (Китай видит в мобилизации общенациональных ресурсов для прорывов в основных технологиях способ борьбы с давлением США на отечественную чип-индустрию) Global Times, Sep 07, 2022 https://www.globaltimes.cn/page/202209/1274903.shtml

[51] Xinhua 06 Sep, 2022 https://russian.news.cn/20220907/6db047bd15e346acb6f14cd452457e87/c.html

льготной налоговой политики и выделение промышленных фондов для стимулирования развития определенных отраслей, отметил он.

По мнению экспертов, на первом этапе Китаю следует сосредоточить ресурсы на технологических прорывах в таких областях, как чипы, основное программное обеспечение, промышленные материалы и важное оборудование.

«Начиная с механизации в 18 веке (первая промышленная революция), потом электрификации в 19 веке (вторая промышленная революция) и затем информатизации в 20 веке (третья промышленная революция), — гигантские волны прорывных технологических инноваций…коренным образом меняли траекторию развития истории человечества…Сегодня мы переживаем еще более колоссальную по масштабу волну технологической революции и промышленной трансформации» — подчеркивал Си Цзиньпин, говоря о ключевой сегодня области искусственного интеллекта (ИИ)[52].

Смысл технологической революции в том, что прогресс ИИ, представляющего собой спектр технологий общего назначения — General-Purpose Technologies (***GPTs***), имеет совершенно иную траекторию, чем прогресс в области технологических продуктов и услуг (Technological Products&Services – ***TP&S***).[53]

Различные траектории TP&S и GPTs определяются разными механизмами получения преимуществ от технологий и разными сроками получения экономической отдачи:

✓ В ***TP&S*** ключевой механизм — *монополия* на инновацию, а получение экономической отдачи начинается прямо на начальной стадии внедрения.

✓ В ***GPTs*** ключевой механизм — *широта проникновения*, а получение экономической отдачи отсрочено на позднюю стадию внедрения.

Траектории прогресса TP&S и GPTs требуют совершенно разных национальных стратегий, направленных на вхождение страны в группу мировых технолидеров. И эти стратегии должны предусматривать абсолютно разную институциональную поддержку государства и бизнеса.

Для **Technological Products&Services**:

o стратегия направлена на углубление технологического уровня TP&S, обеспечивающего лидерство на мировом уровне;

o а институциональная поддержка ориентирована на помощь конкретной индустрии — производителю TP&S в удержании ею лидирующих (а в идеале, монопольных) позиций на международном рынке.

Для **General-Purpose Technologies**:

o стратегия направлена на расширение сфер применения GPTs в различных индустриях;

o а институциональная поддержка — на стимулирование как можно более широкого применения GPTs как можно большим числом индустрий.

---

[52] BRICS Summit on July 26, 2018

[53] Jeffrey Ding. The Rise and Fall of Great Technologies and Powers. Job Market Paper, August 2021 - https://jeffreyjding.github.io/documents/Rise%20and%20Fall%20of%20Great%20Powers%20Job%20Market%20Paper%209.5.21.pdf; Michael C. Horowitz. AI and the Diffusion of Global Power. November 16, 2020 - https://www.cigionline.org/articles/ai-and-diffusion-global-power/; https://sergey-57776.medium.com/шансы-россии-в-ии-гонке-не-хуже-китая-573c5b625455 etc.

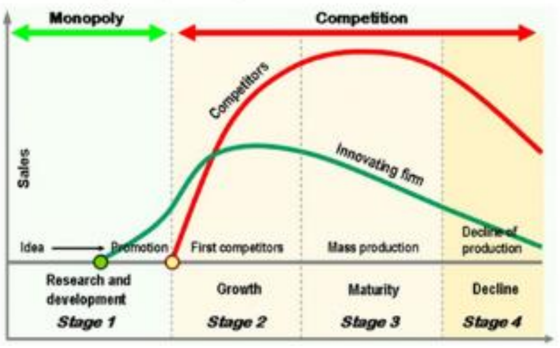

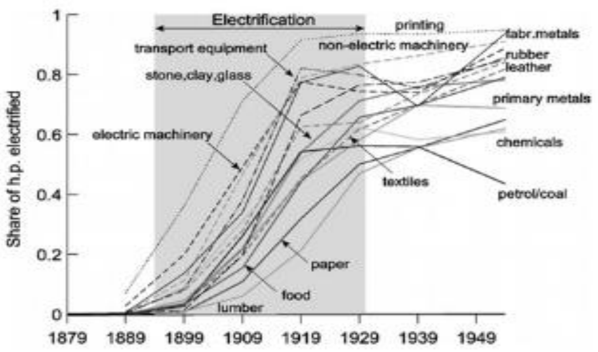

Technological Products&Services (***TP&S***) – *автомобиль, самолет, смартфон*

General-Purpose Technologies (***GPTs***) *– электричество, компьютер, ИИ*

Отсюда следуют две основные рекомендации:

1. В отличие от технологических продуктов и услуг, для GPTs не принципиально важно быть в числе мировых лидеров по R&D, числу статей и патентов и даже по числу топовых ученых и инженеров, создающих и совершенствующих GPTs.

2. Самым важным для прогресса технологий общего назначения является: (А) совершенствование инфраструктуры и оргподдержки, стимулирующих создание инновационных цепочек взаимодополняющих применений GPTs в большинстве секторов экономики; (Б) обеспечение большого пула инженерных специалистов среднего и нижнего уровня, необходимых для внедрения и поддержки GPTs в самых разнообразных применениях широкого спектра индустрий; (В) ориентация не на замену людей, а на расширение их возможностей.

США изначально были и остаются лучше других стран подготовлены к прогрессу ИИ как General-Purpose Technologies. Руководство Китая в явном виде ориентирует национальную стратегию тоже как стратегию GPTs.

Заключение

Сравнение новых стратегий технологического развития и их использование для других стран необходимо проводить сквозь призму анализа влияния «циклов догоняющего роста». К примеру, ответ на вопрос, почему Китай развивается быстрее США, дает отчет Harvard Business Review[54]. Суть «циклов догоняющего роста» в том, что при определенных обстоятельствах изменения в технологии, рыночных условиях и политической среде могут более или менее уравнять лидера с отставшим. Эти изменения могут открыть *окно возможностей* для отставшего за счет быстрого уменьшения преимущества от традиционных факторов.

В целом, для быстрого развития других стран следует учитывать следующие факторы:

– В современных технологиях исследования не дают длительного преимущества

– Данные и таланты важнее патентов

– Рынок страны должен способствовать внедрению и совершенствованию технологий.

– Должна существовать сильная политика продвижения новшеств, а также равновесие связей университетов с правительством и с бизнесом.

Использованная литература

1. China eyes mobilizing nationwide resources for breakthroughs in core tech, a way of combating US pressure on domestic chip industry/ Global Times, Sep 07, 2022 https://www.globaltimes.cn/page/202209/1274903.shtml

[54] Daitian Li, Tony W. Tong, and Yangao Xiao. Is China Emerging as the Global Leader in AI? Harvard Business Review/ February 18, 2021 - https://hbr.org/2021/02/is-china-emerging-as-the-global-leader-in-ai?ab=hero-subleft-3

2. Eric Schmidt and Yll Bajraktari. America Could Lose the Tech Contest With China. How Washington Can Craft a New Strategy. September 8, 2022 - https://www.foreignaffairs.com/united-states/america-losing-its-tech-contest-china
3. Final Report 2021/ National Security Commission on Artificial Intelligence https://www.nscai.gov/wp-content/uploads/2021/03/Full-Report-Digital-1.pdf
4. Jeffrey Ding. The Rise and Fall of Great Technologies and Powers. Job Market Paper, August 2021 - https://jeffreyjding.github.io/documents/Rise%20and%20Fall%20of%20Great%20Powers% 20Job%20Market%20Paper%209.5.21.pdf
5. Michael C. Horowitz. AI and the Diffusion of Global Power. November 16, 2020 - https://www.cigionline.org/articles/ai-and-diffusion-global-power/
6. Scaling up with the EIC/ presidence-francaise.consilium.europa.eu
7. Secretary of defense speech. Deputy Secretary of Defense Dr. Kathleen Hicks' Remarks at the White House CHIPS-Plus Act Event (As Delivered) JULY 25, 2022 https://www.defense.gov/News/Speeches/Speech/Article/3104700/deputy-secretary-of-defense-dr-kathleen-hicks-remarks-at-the-white-house-chips/
8. Xinhua News 6/09/2022 - https://english.news.cn/cnleaders/xistime/Xifocus.htm

Nata Davlasheridze
Shota Tvauri

PREREQUISITS OF THE NEW TECHNOLOGICAL REVOLUTION'2022: US, EU, China

Summary

The paper analyzes the most significant materials reflecting the state of high technology in the United States, the European Union and China. The measures that these countries are going to take in order to gain an advantage in this priority direction are considered, which, undoubtedly, is of great interest to Georgia as well.

ლია თოთლაძე
თამარ თაფლაძე
გივი ვეშაპელი

ინოვაციური აქტივობის დეტერმინანტები: აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების ანალიზი

ანოტაცია. *დღეს მსოფლიოში არსებული რეალობა ახალი გამოწვევების წინაშე აყენებს ქვეყნებს. უფრო გაიზარდა ქვეყნის განვითარების გზების ძიების აქტუალობა, რომელიც განმსაზღვრელი იქნება ქვეყნის ადგილისა და როლისათვის მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში. ერთ-ერთ რელევანტურ მიმართულებად განიხილება ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირება. ნაშრომში გადმოცემულია ინოვაციური აქტიურობის როგორც მაკრო, ასევე მიკროდეტერმინანტების ანალიზი. მაკროპერსპექტივით განხილულია ქვეყნის ინოვაციური აქტიურობის შეფასებისათვის გაანგარიშებული ინდექსები, ხოლო მიკროპერსპექტივით - ეკონომიკურ ლიტერატურაში გავრცელებული თეორიული და ემპირიული მოდელები, რომლებშიც ჩართული მაჩვენებლები, როგორიცაა ფირმის ზომა, ბაზრის სტრუქტურა და ა.შ., განეკუთვნება მიკროდონეზე ინოვაციური აქტიურობის განმაპირობებელ ფაქტორებს.*

კვლევაში ასევე მოცემულია საქართველოსა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის სხვა ქვეყნების შედარებითი ანალიზი აღნიშნული ინდექსებისა (მაკროდონე) და

მახასიათებლების (მიკროდონე) კონტექსტში. განხორციელებული ანალიზის საფუძველზე კი წარმოდგენილია შესაბამისი დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: *ინოვაციური აქტივობა; გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი; ინოვაციის გლობალური ინდექსი.*

თანამედროვე მსოფლიო ინოვაციურობის შესაფასებლად სხვადასხვა მაჩვენებლებს იყენებს. ეს ინდიკატორები მნიშვნელოვანი მახასიათებლებია, რომელთა მეშვეობითაც ეკონომიკურ ლიტერატურაში ინოვაციები განიხილება როგორც მიკრო, ასევე მაკროპერსპექტივით, შესაბამისად, თანამედროვე ლიტერატურაში ინოვაციური აქტივობის შეფასებისათვის აუცილებლად გამოიყოფა ორი დონე: მაკრო- და მიკროდონე.

მაკროდონეზე (ქვეყნის) ინოვაციების შეფასებისას ყურადღება ფოკუსირებულია საერთაშორისო ორგანიზაციების (მათ შორის, ევროკომისიის, მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის, მსოფლიო ბანკის, გაეროს და ა.შ.) მიერ შემუშავებული სხვადასხვა ტიპის ინდექსების გაანგარიშებაზე,რომლებიც ქვეყნის ინოვაციური პოტენციალის დონეს ასახავს. ადამიანების მიერ ინოვაციების შექმნის, გამოყენებისა და მართვის უნარი დამოკიდებულია ფაქტორებზე, რომელთა შორისაც შეიძლება გამოიყოს: ზოგადი, საშუალო და უმაღლესი განათლების თავისებურებები (განათლების ხანგრძლივობა სხვადასხვა დონეზე, საგანმანათლებლო პროგრამები, განათლების ხარისხი სკოლასა და უმაღლეს სასწავლებლებში, განათლების დონის შეფასების კოგნიტური მაჩვენებლები); ინდექსები, რომლებიც აფასებენ ინოვაციურობის, კონკურენტუნარიანობის ხარისხს, დანახარჯები კვლევებსა და დამუშავებებზე და ა.შ. განათლება, ცოდნის კაპიტალი წარმოადგენს ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების უმთავრეს ფაქტორს ეროვნული ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისთვის.

მიკროდონეზე (ფირმების) კი ყურადღება გამახვილებულია მენეჯმენტის მნიშვნელობაზე, იმ ფაქტორებზე, რომლებიც განაპირობებენ კომპანიების ინოვაციურ აქტივობას. ინოვაციური საქმიანობა სამეცნიერო, ტექნოლოგიური, ორგანიზაციული, ფინანსური და კომერციული ღონისძიებებია, რომლებიც ინოვაციების განხორციელებას ისახავს მიზნად. ზოგიერთი ინოვაციური აქტივობა თავისთავად ინოვაციურია, სხვები არ არის ახალი აქტივობები, მაგრამ აუცილებელია ინოვაციების განსახორციელებლად. ინოვაციური საქმიანობა ასევე მოიცავს კვლევასა და განვითარებას (R&D), რომელიც პირდაპირ არ არის დაკავშირებული კონკრეტული ინოვაციის განვითარებასთან. ინოვაციის საერთო მახასიათებელია განხორციელების აუცილებლობა. ახალი ან გაუმჯობესებული პროდუქტის დანერგვა ხდება მაშინ, როდესაც ის წარმოდგენილია ბაზარზე. საინოვაციო აქტივობები თავისი ბუნებით ძლიერ განსხვავდება. ზოგიერთი ფირმა ერთვება კარგად განსაზღვრულ ინოვაციურ პროექტებში, როგორიცაა ახალი პროდუქტის შემუშავება და დანერგვა, ზოგი კი, უპირველეს ყოვლისა, აუმჯობესებს მათ პროდუქტებს, პროცესებსა და ოპერაციებს. ორივე ტიპის ფირმა შეიძლება იყოს ინოვაციური: ინოვაცია შეიძლება შედგებოდეს ერთი მნიშვნელოვანი ცვლილების განხორციელებისგან ან მცირე დამატებითი ცვლილებების სერიისგან, რომლებიც ერთად წარმოადგენს მნიშვნელოვან ცვლილებას. მიკროდონეზე ინოვაციური აქტივობის დეტერმინანტებს განეკუთვნება: ფირმის ზომა, ბაზრის სტრუქტურა და ეკონომიკური ზრდა.

ინოვაციური აქტივობა: მაკრო დეტერმინანტები. უნდა აღინიშნოს, რომ თითოეული ამ ინდექსის გაანგარიშება ემყარება მრავალრიცხოვან ქვეინდექსებს და ხშირ შემთხვევაში სხვადასხვა ინდექსის გაანგარიშება ეყრდნობა ერთსა და იმავე ქვეინდექსს ან მახასიათებელს. შესაბამისად შინაარსობრივად (მათი მეთოდოლოგიური აპარატის განსხვავების მიუხედავად) ერთს გამოხატავს. დღეისათვის გაიანგარიშება მაჩვენებლები:

1. *ევროკომისიის* ინოვაციების ინდექსი (Summary Innovation Index (SII) – 25 ინდიკატორის ბაზაზე;

2. *მსოფლიო ბანკის* ცოდნის ეკონომიკის ინდექსი (Knowledge Economy Index (KEI) -- 109 ინდიკატორის ბაზაზე;

3. *მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის* გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი (Global Competitiveness Index (GCI) -- 114 ინდიკატორის ბაზაზე;

4. *CORNELL, INSEAD და WIPO-ს* გლობალური ინოვაციურობის ინდექსი (Global Innovation Index (GII) -- 81 ინდიკატორის ბაზაზე.

Summary Innovation Index გაიანგარიშება ევროკავშირის ქვეყნებისათვის. ვინაიდან ამ ინდექსის გაანგარიშება საქართველოსთვის არ ხდება, შევეხებით იმ მაჩვენებლებს, რომლებიც გაიანგარიშება საქართველოსთვისაც.

მსოფლიო ბანკი ქვეყანაში ცოდნის ეკონომიკის ფორმირების ხარისხს ცოდნის შეფასების მეთოდოლოგიით (Knowledge Assessment Methodology – KAM) განსაზღვრავს, რომელშიც გათვალისწინებულია ორი ინდექსის – ცოდნის ინდექსისა (Knowledge Index – KI) ***და ცოდნის ეკონომიკის ინდექსის (Knowledge Economy Index – KEI)*** – გაანგარიშება. ცოდნის ინდექსით (KI) იზომება ქვეყნის უნარი, მოახდინოს ცოდნის გენერირება, მიღება და დიფუზია. იგი სამი ცვლადის – განათლების, ინოვაციებისა და ინფორმაციულ-კომუნიკაციური ტექნოლოგიების საშუალო მაჩვენებელია.

ცოდნის ინდექსით (KI) იზომება ქვეყნის უნარი, შექმნას, აითვისოს და გაავრცელოს ცოდნა. მეთოდოლოგიურად ცოდნის ინდექსი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელია ცოდნის ეკონომიკის სამი ძირითადი საყრდენის მიხედვით: განათლება და ადამიანური რესურსები, ინოვაციათა სისტემა და საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები.

ცოდნის ეკონომიკის ინდექსით (KEI) განისაზღვრება, არის თუ არა გარემო იმ ცოდნის ხელშემწყობი, რომელიც ეკონომიკური განვითარებისთვის უნდა გამოვიყენოთ. ის ერთობლივი ინდექსია, რომელიც გამოხატავს ქვეყნის მთლიანი განვითარების დონეს ცოდნის ეკონომიკის მიმართულებით. KEI გამოითვლება ცოდნის ეკონომიკის ოთხი ძირითადი საყრდენის მიხედვით: ეკონომიკური სტიმულები და ინსტიტუციონალური რეჟიმი, განათლება და ადამიანური რესურსები, ინოვაციათა სისტემა და საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები. ცხრილში მოცემულია აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების ცოდნის ეკონომიკისა და ცოდნის ინდექსების 2015 წლის მაჩვენებლები (ეს ინდექსი 2015 წლის შემდეგ აღარ გაიანგარიშება). აღნიშნული ინდექსების ანალიზი ცხადყოფს საქართველოს სუსტ პოზიციებს ამ ინდექსებში. მსოფლიო მასშტაბით ხუთეულშია ქვეყნები: დანია (KEI - 9,58; KI - 9,55); შვედეთი (KEI - 9,52; KI - 9,63); ფინეთი (KEI - 9,37; KI - 9,30); ნიდერლანდები (KEI - 9,32; KI - 9,36) და ნორვეგია (KEI - 9,27; KI - 9,27).

ცხრილი #1

ცოდნის ეკონომიკის ინდექსი

ქვეყანა	*KEI*	*KI*	*მსოფლიო რანგი*
ბელარუსი	4,93	6,39	69
საქართველო	4,69	5,07	73
უკრაინა	5,80	5,38	52
სომხეთი	5,51	5,44	59
აზერბაიჯანი	3,81	3,90	88
მოლდოვა	5,04	5,32	67

წყარო: http://databank.worldbank.org/data

გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსს (GCI) განსაზღვრავს მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი (1979 წლიდან), იგი ზომავს მაკროეკონომიკური გარემოს ხარისხს, ქვეყნის საჯარო ინსტიტუტების მდგომარეობასა და ტექნოლოგიური მზაობის დონეს. ქვეყნის რეიტინგი ეყრდნობა საჯაროდ ხელმისაწვდომ სტატისტიკურ მონაცემებსა (მსოფლიო ბანკი, WB; საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და ა.შ.) და მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ეგიდით ჩატარებული კვლევების შედეგებს. ყოველწლიური კვლევა ხორციელდება პარტნიორი ინსტიტუტების ხელშეწყობით (სამეცნიერო ინსტიტუტები და ბიზნესორგანიზაციები). საქართველო GCI-ს კვლევაში ჩართულია 2004 წლიდან.

GCI ახდენს იმ ფაქტორების ანალიზს, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყანაში ბიზნესკლიმატის შექმნისათვის და საყურადღებოა მწარმოებლურობისა და კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით.

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ შედგენილი ინდექსის სტრუქტურა სამი მთავარი ბლოკისგან შედგება. ესენია: ძირითადი მოთხოვნები, ეფექტიანობის მასტიმულირებელი ფაქტორები და ინოვაციური ფაქტორები. თავის მხრივ, ძირითადი მოთხოვნები მოიცავს: სახელმწიფო ინსტიტუტებს, ინფრასტრუქტურას, მაკროეკონომიკურ გარემოს, საბაზისო განათლებას და ჯანდაცვას. ეფექტიანობის მასტიმულირებელი ფაქტორები მოიცავს: უმაღლეს განათლებას, საქონლისა და შრომის ბაზრის ეფექტიანობას, ფინანსური ბაზრების განვითარებას, ტექნოლოგიებს და ბაზრის ზომას. ინოვაციური ფაქტორები მოიცავს ბიზნესის განვითარებასა და ინოვაციებს. გრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკური ზრდა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გარეშე შეუძლებელია. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსის გაანგარიშებისას გლობალურ კონკურენტუ-ნარიანობაზე ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების გავლენას დიდ ყურადღებას უთმობს.

ცხრილში მოცემულია გლობალური აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების კონკურენტუნარიანობის ინდექსის 2019 წლის მონაცემები, რომელშიც ნათლად ჩანს, რომ ამ ქვეყნებს შორისაც კი საქართველოს არც თუ სახარბიელო პოზიცია აქვს.

ცხრილი #2

გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი

ქვეყანა	*GCI*	*მსოფლიო რანგი*
ბელარუსი	55	82
უკრაინა	57	85
მოლდოვა	56,7	86
აზერბაიჯანი	62,7	58
საქართველო	60,6	74
სომხეთი	61,3	69

წყარო: http://databank.worldbank.org/data

რაც შეეხება ლიდერ ქვეყნებს, უნდა აღინიშნოს, რომ წამყვან პოზიციებზე არიან სინგაპური (***GCI*** - 84,8); აშშ (***GCI*** - 83,7); ჰონ-კონგი (***GCI*** - 83,1); ნიდერლანდები (***GCI*** - 82,4) და შვეიცარია (***GCI*** - 82,3).

ინოვაციის გლობალური ინდექსი (The Global Innovation Index) გვიჩვენებს ქვეყნების რეიტინგს ინოვაციების განვითარების დონის მიხედვით. ინდექსს საერთაშორისო ბიზნესსკოლის INSEAD (საფრანგეთი) მეთოდიკით ანგარიშობენ. პირველი კვლევა 2007 წელს ჩატარდა და დღეს ათ სხვადასხვა ქვეყანაში ინოვაციური განვითარების მაჩვენებელი ინდიკატორების ყველაზე სრულყოფილ კომპლექსს წარმოადგენს. წელს მიზნად არის დასახული, განსაზღვროს ის განზომილებები და მიდგომები, რომლებიც უკეთ გამოაჩენენ ინოვაციების სიმდიდრეს საზოგადოებაში, და ისეთი ტრადიციული საზომი ერთეულები (ინოვაციის), როგორიცაა კვლევითი სტატიები და კვლევა-განვითარების დანახარჯების დონე.

ქვეყნების ინოვაციური განვითარების შეფასების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია ***ინოვაციის გლობალური ინდექსი (GII),*** რომელიც გამოითვლება ორი ჯგუფის ინდიკატორების შეფასებათა შეწონილი ჯამით:

1. არსებული რესურსები და ინოვაციათა განხორციელების პირობები (Innovation Input) მოიცავს ინსტიტუტებს (პოლიტიკურ გარემოს, მარეგულირებელ გარემოს და ბიზნესგარემოს), ადამიანისეულ კაპიტალსა [განათლებას, უმაღლეს (მესამეულ) განათლებას, კვლევა-განვითარებას] და კვლევებს, ინფრასტრუქტურას (ინფორმაციულ და კომუნიკაციურ ტექნოლოგიებს, საერთო ინფრასტრუქტურას, ეკოლოგიურ მდგრად განვითარებას), შიდა ბაზრისა (კრედიტს, ინვესტიციას, ვაჭრობას, კონკურენციას, & ბაზრის მასშტაბს) და ბიზნესის განვითარებას;

2. ინოვაციათა განხორციელების შედეგად მიღებული პრაქტიკული შედეგები (Innovation Output). რომელშიც შედის: ტექნოლოგიებისა და ეკონომიკური ცოდნის განვითარება, კრეატიული საქმიანობის შედეგები. ამრიგად, საერთო მაჩვენებელი არის თანაფარდობა ხარჯსა და ეფექტს შორის, რომელიც საშუალებას იძლევა, შეფასდეს ქვეყანაში ინოვაციების განვითარების ეფექტურობის ხელშეწყობა.

ცხრილი #3

გლობალური ინოვაციური ინდექსი

ქვეყანა	*GII -2021*	*მსოფლიო რანგი*
ბელარუსი	36,6	63
უკრაინა	35,6	49
მოლდოვა	32,3	51
აზერბაიჯანი	28,4	80
საქართველო	32,4	50
სომხეთი	31,4	69

წყარო: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf

ინოვაციის გლობალური ინდექსის რანჟირებულ ცხრილში პირველ ადგილზე შვეიცარიაა (*GII* – 65,5), მეორეზე – შვედეთი (*GII* – 63,1), შემდეგ ადგილებზე კი – ამერიკის შეერთებული შტატები (*GII* - 61,3), გაერთანებული სამეფო (*GII* - 59,8) და კორეა (*GII* - 59,3).

ინოვაციური აქტივობა: მიკროდეტერმინანტები

ემპირიულ ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული და დამკვიდრებული მოსაზრების მიხედვით ინოვაციურობის მიკროდეტერმინანტებად განიხილება ფირმის ზომა და ბაზრის სტრუქტურა. ამგვარი მიდგომა უკავშირდება შუმპეტერის სახელს, შემდგომ მრავალი ემპირიული კვლევითაც დადატურდა აღნიშნული (Baldwin and Scott (1987), Cohen and Levin (1989), Cohen (1995) and Kamien and Schwartz (1982).

შუმპეტერის (Schumpeter (1950) მიხედვით, დიდ ფირმებს აქვთ ახალი ტექნოლოგიების დანერგვისათვის აუცილებელი სახსრები. მეორე მხრივ კი გასათვალისწინებელია, რომ პატარა ფირმები უფრო მოქნილები არიან ინოვაციების დანერგვასთან, თანამშრომელთა გადამზადებასთან და ახალი პროექტების მართვასთან და განხორციელებასთან დაკავშირებული მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღებისას.

ინოვაციური აქტივობის მიკროდეტერნინანტების პერსპექტივით შესაფასებელ მოდელში:

$$INNOV = \beta_0 + \beta_1 SIZE + \beta_2 SIZESQ + \beta_3 PROFIT + \beta_4 GROWTH + \beta_5 RRD + \beta_6 CONC + \beta_7 EXP + \beta_8 IMP \quad (1)$$

ამხსნელ ცვლადებად განიხილება ბიზნესის ზომა (რომელიც იზომება გაყიდვების მოცულობით); *R&D* ინტენსივობა; ბაზრის სტრუქტურა.

ინოვაციური აქტიურობის არსებული მდგომარეობისა და დინამიკის შეფასებისათვის საინტერესოა საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ ჩატარებული კვლევის ანალიზი. სტატისტიკური მონაცემები ემყარება საქართველოში მოქმედ საწარმოთა კვლევას, რომელიც ეყრდნობა კომპანიების მიერ ინოვაციების შეტანას ბაზარზე, ინოვაციურ აქტივობასთან დაკავშირებული სწავლებას, საკუთარ კვლევებს და დამუშავებებს, გარე კვლევებსა და დამუშავებებს, მანქანა -დანადგარებისა და პროგრამული უზრუნველყოფის შეძენას.

როგორც ცხრილიდან ჩანს პრაქტიკულად არც ერთი ზემოთაღნიშნული მაჩვენებლის დინამიკაში გამოკვეთილი ზრდის ტენდენცია არ ჩანს. უფრო მეტიც, იმ საწარმოთა პროცენტული წილი, რომელთაც განახორციელეს მანქანა-დანადგარებისა და პროგრამული უზრუნველყოფის შეძენა, შემცირებულია: თუ 2015 წელს იგი 27,2% იყო, 2019 წლის მონაცემების მიხედვით მან 19,3 შეადგინა. ამგვარი ტენდენცია ცხადად მეტყველებს იმაზე, რომ საქართველოში საწარმოთა ჩართულობა ინოვაციურ საქმიანობაში არ იზრდება.

ცხრილი 4

საწარმოს ჩართულობა ინოვაციურ აქტივობაში (%)

მახასიათებელი	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
ინოვაციების შეტანა ბაზარზე	11,7	11,8	11,8	11,3	12,8
ინოვაციურ აქტივობასთან დაკავშირებული სწავლება	15,1	13,8	14,4	15,1	13,1
საკუთარი კვლევები და დამუშავებები	12,1	13,1	12,9	13,6	12,5
გარე კვლევები და დამუშავებები	5,0	5,2	5,6	5,1	6,5
მანქანა-დანადგარების და პროგრამული უზრუნველყოფის შეძენა	27,2	21,5	19,5	20,8	19,3

წყარო: www.Geostat.ge

ჩვენ მიერ განხილული ინდექსების (მათი შემადგენელი ფაქტორებით) კარგად ჩანს, მჭიდრო ურთიერთკავშირი და პირდაპირპროპორციული დამოკიდებულება კონკურენტუნარიანობის დონესა, ინოვაციური განვითარების და ადამიანის განვითარებას შორის, ანუ, რაც უფრო მაღალია ქვეყანაში ადამიანის განვითარება (კონკურენტუნარიანი ადამიანისეული კაპიტალი სამივე დონეზე –ინდივიდუალური, კორპორატიული, ეროვნული), მით უფრო მაღალია მისი ინოვაციური პოტენციალი და კონკურენტუნარიანობის დონე.

ეფექტიანი საგანმანათლებლო სისტემა, ცხადია ხელს უწყობს ქვეყანაში სამეცნიერო და ტექნოლოგიური მიღწევების დანერგვას, გლობალური ტექნოლოგიური ტენდენციების ანალიზსა და შეფასებას. მოსახლეობის განათლების მაღალი დონე მაღალტექნოლოგიურ პროდუქციაზე მოთხოვნის განვითარების წინაპირობაა და ინოვაციური პროდუქტებისა და პროცესების შექმნას ასტიმულირებს. ამიტომ მნიშვნელოვანია შესაბამისობა საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მიღებულ ცოდნას, შრომის ბაზარზე სპეციალისტების უნარ-ჩვევებსა და კვალიფიკაციაზე არსებულ მოთხოვნას შორის.

საქართველოს ინოვაციური სექტორის შესაქმნელად საჭიროა ინოვაციური პოტენციალის შეფასება, არსებული მეცნიერული დამუშავებებისა და გამოგონებების კომერციალიზაცია, აქტუალური სიახლეების ძიება და მათზე მოთხოვნის სტიმულირება. აუცილებელია, რომ მეცნიერების აღორძინება და განათლების სისტემის სრულყოფა, ინოვაციური საქმიანობის გააქტიურება და მისი ეფექტიანი მართვა სახელმწიფოს სისტემატური ზრუნვის საგანი გახდეს. სახელმწიფოსთან ერთად ამ პროცესში აქტიური მონაწილეობა კერძო სექტორმა უნდა მიიღოს. აუცილებელია მუდმივი კავშირი მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფოს შორის.

საქართველოს საინოვაციო პოტენციალისა და ტექნოლოგიების ათვისების უნარის რეიტინგებში დაბალი შეფასებები, აგრეთვე საკმაოდ დაბალი ხარისხი საწარმოთა ინოვაციურ საქმიანობაში ჩართვისაგანპირობებულია იმით, რომ საქართველოს ეკონომიკა ჯერჯერობით ვითარდება არა ინოვაციური გზით.სახელმწიფომ უნდა შექმნას პირობები ეკონომიკის სწორი მიმართულებით განვითარებისა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. თოთლაძე ლ., ვეშაპელი გ. (2021) ციფრული ტრანსფორმაციის შრომასა და შრომის ბაზარზე ზეგავლენის საკითხისათვის. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „XXI საუკუნის ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები“, მასალათა კრებული,თბილისი; http://conferenceconomics.tsu.ge/doc/2021%20konf.pdf

2. თოთლაძე ლ., ხუსკივაძე მ. (2019). ადამიანი-კაპიტალი და მისი გაზომვის მიდგომები.თსუ IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში”, მასალები. თსუ გამომცემლობა, https://tsu.ge/assets/media/files/7/konf%20IV19.pdf;

3. Appiah E. N. (2017) The Effect of Education Expenditure on Per Capita GDP in Developing Countries. International Journal of Economics and Finance; Vol. 9, No. 10;. https://doi.org/10.5539/ijef.v9n10p136

4. Hanushek, E. A., & Wößmann, L. (2010). Education and Economic Growth. In P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Eds.), *International Encyclopedia of Education*(Vol. 2, pp. 245-252). https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.01227-6

5. Izushi H., Huggins R., (2004) Empirical analysis of human capital development and economic growth in European regions, Cedefop Reference series, 54, Office for Official Publications of the European Communities.

6. Mankiw, G. N. (2007). *Principles of microeconomics* (4th ed.). Mason, USA: Thomson South-Western Publisher.

7. Pelinescu E. (2015) The impact of human capital on economic growth. Procedia Economics and Finance 22 (2015) 184 – 190 Available online at www.sciencedirect.com;

8. Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *The Journal of Political Economy, 98*(5), S71-S102. https://doi.org/10.1086/261725

9. Serena María J. Freire, (2001). Human capital accumulation and economic growth, Investigaciones Económicas, vol.XXV (3), pp.585-602;

10. Totladze L. (2020) Government Expenditure on Education and R&D as a Factor of Homan Capital and it's Impact on Economic Growth. საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, #2 2020. ISSN 1987-6890 https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2020.XVI.02.TOTLADZE

11. Totladze L., Khuskivadze M. (2020)The Effect of Foreign Direct Investments on Innovation and Technology Transfer. საერთაშორისო სამეცნიერო ინტერნეტკონფერენციის მასალათა კრებული. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინტიტუტი, თბილისი, 2020;http://conferenceconomics.tsu.ge/doc/2020konfint.pdf

12. http://data.uis.unesco.org ;

13. https://unctad.org;

14. https://www.wipo.int/ipstats/en/statistics.

Lia Totladze
Tamar Tapladze
Givi Veshapeli

DETERMINANTS OF INNOVATIVE ACTIVITY:
EASTER PARTNERSHIP COUNTRIES ANALYSIS
Summary

The paper presentsthe analysis of the determinants of innovative activity. The paper discusses and characterizes macro and micro-determinants of innovative activity. Macro-determinants include the indicators calculated for the evaluation of innovation activity, and from the micro-perspective - the theoretical and quantitative models considered in the economic literature, which describe innovation activity depending on the indicators such as firm size, market structure, etc.

The study also presents the analysis of the dynamics of the macro indicators and characteristics for EaP Countries and especially for Georgia. Based on the analysis, the relevant conclusions are presented and ways to enhance innovative activity are identified.

Key Words: *Innovation Activity; Global Competitiveness Index; Global Innovation Index;*

ზურაბ ნოზაძე

საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობა, როგორც ნაციონალური ინოვაციური სისტემის განვითარების ფაქტორი

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია ინოვაციური განვითარების არსი და მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიკურ სიძლიერეში.*

გაანალიზებულია ინოვაციური სისტემის შექმნის ძირითადი ფაქტორები და მთავარი მიმართულებები.

მოცემულია საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის ფორმები და სახეები; მათი მნიშვნელობა ქვეყნის მდგრად განვითარებაში, ცხოვრების დონის ამაღლების საქმეში. განხილულია საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის მიმართულებები სამეცნიერო კვლევებისა და დამუშავების სფეროში, მეცნიერებისა და განათლების სფეროში.

საკვანძო სიტყვები: *ინოვაციური განვითარება, ეკონომიკური ფაქტორი, საერთაშორისო გამოცდილება, საერთაშორისო თანამშრომლობა, კოორდინაცია, ასოციაცია, ჰარმონიზაცია, რეგიონალური ინტეგრაცია, მეცნიერული კვლევა, ტექნოლოგიები. ინოვაციურ-ტექნოლოგიური მიღწევები. კომერციული შეთანხმება, საწარმოო პროცესი, გლობალური კონკურენტუნარიანობა.*

შესავალი

უკანასკნელი ორი ათწლეული ხასიათდება მთელ მსოფლიოში არასტაბილური სიტუაციით, რაც გამოიხატება მსოფლიო ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისით, ხოლო შემდეგ მძიმე და ხანგრძლივი გამოსავლის ძიებით ამ მდგომარეობიდან. აუცილებელი გახადა, შექმნილიყო განვითარების ისეთი კონცეფცია, რომელიც დაფუძნებული იქნებოდა ინოვაციებზე და ძირითადი პრიორიტეტი იქნებოდა სახელმწიფოთა უმეტესობისთვის.

საერთოდ ცნობილია, რომ ინოვაციური პოტენციალის ეფექტური გამოყენება უზრუნველყოფს ქვეყნის მდგრად ეკონომიკურ განვითარებას, ზრდის მის კონკურენტუნარიანობას, ხელს უწყობს ნაციონალური ინოვაციური სისტემის ეფექტიან ფორმირებას და სწრაფ ადაპტაციას, სახელმწიფოსა და საწარმოებში მუდმივად იცვლებოდეს ეკონომიკური გარემო.

ამასთან დაკავშირებით, ქვეყნის განვითარების ინოვაციური თავისებურებების გამოვლენის, მისი ძლიერი და სუსტი მხარეების დამუშავებისა და დანერგვის, ინოვაციური კომერციალიზაციის, კოლოსალური ბუნებრივი, ადამიანური და ფინანსური რესურსების გამოყენებისას დღის წესრიგში დადგა ღონისძიებების დაგეგმვის შემდგომი გაფართოება და გაღრმავება სახელმწიფოების მხრიდან ინოვაციების სფეროში. ინოვაციურ განვითარებაში უფრო ხშირად იგულისხმება ინტენსიური ეკონომიკური პროგრესი, სხვადასხვა სიახლეების დანერგვა და მაღალი ეკონომიკური შედეგები.

როგორც ცნობილია, მოცემულ ეტაპზე მსოფლიო ეკონომიკური სისტემა ხასიათდება სამეცნიერო ტექნიკური პროგრესის მაღალი ტემპით, რომელშიც მნიშვნელოვანი და გადამწყვეტი როლი ეკისრება მეცნიერებას. თანამედროვე ეკონომიკაში მეცნიერების მიღწევები წარმოადგენს არა მარტო მნიშვნელოვან სტრატეგიულ რესურსს, არამედ ინოვაციური პროცესების მამოძრავებელ ძალას.

გამოგონების, ინტეგრაციის, გავრცელებისა და, რაც მთავარია, პრაქტიკაში ინტელექტუალური რესურსების გამოყენების ხარჯზე, სახელმწიფოს ეძლევა საშუალება, რომ განავითაროს მაღალტექნოლოგიური ეკონომიკა, გამოუშვას კონკურენტუნარიანი პროდუქცია და გაიტანოს საერთაშორისო ბაზარზე, მაღალ დონეზე აიყვანოს ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობა. ამიტომ თანამედროვე პირობებში ინოვაციური პროცესების დანერგვამ ეკონომიკაში, რომელიც კონცენტრირებულია სამეცნიერო-ტექნოლოგიურ მიღწევებზე, მიიღო პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა. საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ ქვეყნის ინოვაციური განვითარება ემყარება არა მარტო სახელმწიფოს მიერ შექმნილი და რეგულირებადი სპეციალიზებული დაწესებულებების აქტიურ მოღვაწეობას, არამედ არსებობს ფართო წრე ეკონომიკური ურთიერთობის სუბიექტებისა (უმაღლესი, სასწავლო დაწესებულება, ტრანსნაციონალური კორპორაციები, მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოებში და ა. შ), რომელთა ჩართვა ინოვაციურ პროცესებში უნდა ღებულობდეს სახელმწიფოსთვის პრიორიტეტულ ხასიათს. უნდა დავამატოთ, რომ ის ქვეყნები, რომლებმაც მსგავსი სტრატეგიის რეალიზაცია წარმატებით მოახდინეს, უკავიათ დომინირებული მდგომარეობა მსოფლიო არენაზე.

როდესაც განვიხილავთ ინოვაციურ განვითარებას როგორც საწარმოს დონეზე, ისე სახელმწიფოს დონეზე, შეუძლებელია არ მოვიხსენიოთ ინოვაციური პროცესების დანერგვის მნიშვნელობა საბაზრო ურთიერთობაში. სახელმწიფოს მიერ წარმატებით შემუშავებული ინოვაციური სტრატეგია, რომელიც მოიცავს ახალი ტექნოლოგიებისა და მიღწევების დანერგვას წარმოებაში, საშუალებას მოგვცემს დავაკმაყოფილოთ საბაზრო მოთხოვნილება, ავამაღლოთ მოსახლეობის გადახდისუნარიანობა და ცხოვრების დონე, საბაზრო მიდგომა ინოვაციური სტრატეგიისა და შემდგომში მისი დანერგვა, რაც საშუალებას მოგვცემს ვაწარმოოთ კონკურენტუნარიანი მაღალი ხარისხის პროდუქცია როგორც ნაციონალურ, ისე საერთაშორისო ბაზარზე.

საერთოდ საბაზრო გარემო აფასებს ინოვაციური პროცესების დანერგვის ეფექტიანობას, რომელიც არის ინოვაციური მოღვაწეობის შედეგიანობის ინდიკატორი.

ინოვაციური განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორია ის, რომ ნაციონალურმა მრეწველობამ მსოფლიო ბაზრისათვის აწარმოოს მაღალტექნოლოგიური პროდუქცია. ყოველივე ეს ეფუძნება ფინანსური, ეკონომიკური, სამართლებრივი, პოლიტიკური სისტემების განვითარების დონეს, აგრეთვე სახელმწიფოს როლს ინოვაციური პროცესების სტიმულირებისათვის.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ინოვაციური სტრატეგიის დამუშავებისა და რეალიზაციის ეფექტიანობისათვის, სტაბილური, მდგრადი ნაციონალური ეკონომიკის განვითარებისათვის მთავარ მოთამაშედ ითვლება სახელმწიფო, რომელიც ადგენს ქვეყნის ინოვაციურ პოტენციალს. სახელმწიფო გადასახადით ეხმარება მცირე და საშუალო ბიზნესს, აგრეთვე ზრუნავს მოსახლეობის განათლებულობის დონის ამაღლებაზე, მხარს უჭერს უცხოური ინვესტიციების, ინოვაციური პროექტებისა და სიახლეების სტიმულირებას საწარმოს დონეზე, ხელს

უწყობს სახელმწიფო დონეზე მაღალკვალიფიციური კადრების ეფექტურ გამოყენებას, რაც წინაპირობაა ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადი განვითარებისა.

უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში საერთაშორისო თანამშრომლობა მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების სფეროში განუხრელად ვითარდება თანამედროვე პირობებში გლობალიზაციის, ინტერნაციონალიზაციის, კონკურენციის ინტენსიფიკაციის დროს.

მაღალეფექტური ინოვაციების შემუშავებისა და დანერგვისას ქვეყნის გასვლა საერთაშორისო ბაზარზე შეუძლებელია მოხდეს სახელმწიფოებს შორის ერთმხრივი და მრავალმხრივი თანამშრომლობის გარეშე, ამასთან დაკავშირებით საერთაშორისო კოოპერაციის დამყარება ინოვაციის სფეროში წარმოადგენს მთავარ ფაქტორს ქვეყნის შიგნით ინოვაციური მოღვაწეობის განვითარებისათვის. ამ სფეროში აგრეთვე დიდ როლს თამაშობს ნაციონალური ინოვაციური სისიტემები.

ნაციონალური ინოვაციური სისტემა ეს არის ნაციონალური ეკონომიკის სუბიექტების ერთობლიობა, რომელიც ამ სფეროში ამუშავებს და ნერგავს ინოვაციებს და დაფუძნებულია ცოდნაზე, მოწინავე გამოცდილებაზე, უახლეს ტექნოლოგიაზე, რომელთა რეგულირება ხდება ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზით და სახელმწიფოს მიერ წარმოებული პოლიტიკით.

სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მაღალი ტემპის პირობებში და ეკონომიკურ საქმიანობაში ინოვაციური პრიორიტეტის დანერგვით, სულ უფრო აქტუალური ხდება საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის საკითხი, რაც წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს ინოვაციური სისტემის სტრუქტურისა და ინფრასტრუქტურის ფორმირებასა და განვითარებაში და საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს წარმატებით ინტეგრირდეს გლობალურ მსოფლიო სისტემაში.

ეფექტიანი ინოვაციური ნაციონალური სისტემის შექმნა წარმოადგენს სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტულ მიმართულებას, რომელიც არის განმსაზღვრელი ფაქტორი ეკონომიკის, მოდერნიზაციისათვის, სახელმწიფოს სტაბილური განვითარებისათვის, აგრეთვე მისი წარმატებული ინტეგრაციისთვის თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობაში. ინოვაციური პროცესი მოიცავს შემდეგ ხუთ მთავარ მიმართულებას:

- ახალი პროდუქციის დამზადება;
- ახალი ტექნოლოგიების გამოგონება;
- გასაღების ახალი ბაზრის ათვისება;
- ახალი მასალების დანერგვა;
- წარმოების ახალი ორგანიზაციის განხორციელება.

ამრიგად, ინოვაციური სისტემის გახსნილი ხასიათი გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს მისი ეფექტინობის ამაღლებისათვის.

ინოვაციური თანამშრომლობა საერთაშორისო კოოპერაციისა და კოლაბორაციის საფუძველზე უზრუნველყოფს სახელმწიფოს და კერძო ადგილობრივი ინოვაციური პროექტების დაფინანსებას და, რაც მთავარია, ეკონომიკური თვალსაზრისით ასტიმულირებს კომერციალიზაციის პროცესს მაღალი მაჩვენებლების მიღებისათვის ნაციონალური ინოვაციური სისტემის განვითარების ფარგლებში და ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობას, მოსახლეობის ცხოვრებისა და კეთილდღეობის დონის ზრდას.

არსებობს მრავალი სხვადასხვა მიდგომა, რომლებიც ეხება საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის კლასიფიკაციის ფორმებს, მაგრამ ყველაზე

საინტერესო და მნიშვნელოვანია კლასიფიკაცია საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის ინტერნაციონალიზაციის ფორმით.

ეს შეიძლება დავყოთ ხუთი სახის შემდეგ ძირითად ფორმად: კოორდინაცია, კოოპერაცია, ასოციაცია, ჰარმონიზაცია და რეგიონალური ინტეგრაცია.

- კოორდინაცია ეს არის ინოვაციური პოლიტიკის ურთიერთდამოკიდებული დამუშავება სახელმწიფოებს შორის საერთო მიზნებისათვის, ერთობლივი საერთაშორისო პროგრამების რეალიზაციისათვის.

- კოოპერაცია წარმოადგენს სხვადასხვა სახელმწიფოებს შორის სამეცნიერო ან ტექნიკური საქმიანობის საერთაშორისო სამართლებრივი ფორმის ორგანიზაციას, რომელთაც აერთიანებს საერთო თემა ან კვლევის პროგრამა, საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის ამ ფორმის საფუძველს უმეტესწილად წარმოადგენს მთავრობებს შორის შეთანხმება.

- ასოციაცია, ეს არის ქვეყნების გაერთიანება, ინოვაციების შემუშავებისა და დანერგვის სფეროში, რომლებიც ფლობენ ფართო საგარეო კავშირებს და ურთიერთდამოკიდებულებას არა მარტო სუბიექტებს შორის მეცნიერების, ინოვაციების, ტექნოლოგიების სფეროში მოცემული ჯგუფების შიგნით, არამედ აგრეთვე მის ფარგლებს გარეთაც.

- ჰარმონიზაცია წარმოადგენს უფრო ღრმა შეთანხმებას ქვეყნებს შორის, რომ მიაღწიონ თანამშრომლობის უფრო მაღალ შედეგებს, რომელიც უზრუნველყოფილი იქნება საერთაშორისო-სამართლებრივი აქტის შემუშავებისა და ხელმოწერის შედეგად.

- რეგიონალური ინტეგრაცია უზრუნველყოფს უფრო ინტენსიურ თანამშრომლობას ყველა დონეზე, მათ შორის სამეცნიერო კოლექტივებს შორის რეგიონალური ინტეგრაციის მახასიათებელ ხაზს წარმოადგენს ერთიანი მოთხოვნილების დადგენა სამეცნიერო ცენტრებისა და უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების პროგრამებზე.

საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის კლასიფიკაცია საქმიანობის სახეობის მიხედვით გვთავაზობს მათ დაყოფას სამ დიდ ჯგუფად: თანამშრომლობა სამეცნიერო კვლევებისა და დამუშავების სფეროში, თანამშრომლობა სამრეწველო წარმოების სფეროში, თანამშრომლობა მეცნიერებისა და განათლების სფეროში.

საერთაშორისო ინოვაციურ თანამშრომლობას სამეცნიერო გამოკვლევებისა და დამუშავების სფეროში მიეკუთვნება:

- სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების ერთობლივი შესრულება;

- სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციურ-ტექნოლოგიური გამოკვლევებისა და მიღწევების გაცვლა;

- ერთობლივი მიღება და გაცვლა პატენტსა და გამოგონებაზე და ნოუ-ჰაუზე.

- თანამშრომლობა სამრეწველო წარმოების სფეროში ინოვაციური მიღწევების გათვალისწინებით მოიცავს:

- ერთობლივი საწარმოს ორგანიზაციას ინოვაციური პროდუქციის შექმნისა და წარმოების მიზნით;

- საწარმოო შეთანხმებას ტექნოლოგიების მიწოდებაზე და მის ადაპტაციას (ახალ მასალებთან, საწარმოო ხაზთან და ა. შ.)

- ტექნიკური მნიშვნელობის კომერციული შეთანხმებას (შემუშავება, დადგმა და ტექნიკური მომსახურება წარმოების ახალ ტექნოლოგიაზე); ინოვაციური საწარმოო პროცესების ერთობლივ დანერგვას;

- პირდაპირი ტექნიკური ინვესტიციების ჩართვას წარმოების პროცესებში;

თანამშრომლობა მეცნიერებისა და განათლების სფეროში მოიცავს შემდეგი სახის საქმიანობას:

-მაღალი კვალიფიკაციის სპეციალისტების ერთობლივ მომზადებას;

- სტუდენტების გაცვლას, მეცნიერებისა და სპეციალისტების სტაჟირების გავლას, ლექციების კითხვასა და კონსულტაციების შედეგად მეცნიერული და პრაქტიკული პუბლიკაციების ერთობლივ მომზადებას და გამოცემას.

როგორც ჩანს, საერთაშორისო თანამშრომლობა ინოვაციის სფეროში მოიცავს საკმაოდ ფართო სპექტრის სხვადასხვა სახის საქმიანობას, როგორიც არის მეცნიერული კვლევა და დამუშავება; ცოდნის პრაქტიკული გამოყენება წარმოებაში და მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადება, რომელიც აუცილებელია ინოვაციური პროცესების განვითარებისათვის. დანამდვილებით შეიძლება ვთქვათ, რომ საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობის ეფექტიანი ორგანიზაცია არის წინაპირობა, რომ თანმიმდევრულად განვითარდეს ორმხრივი და მრავალმხრივი კავშირები ახალი პარტნიორებისა და გაფართოებული ურთიერთქმედების ხარჯზე, რაც მკვეთრად გამოხატულ დადებით ზეგავლენას ახდენს სახელმწიფოს ინოვაციურ და ეკონომიკურ პოტენციალზე.

თანამედროვე ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით, რომელიც ხასიათდება მაღალი პოტენციალით, მაგრამ ამავე დროს შედარებით დაბალი ეფექტიანობით, არსებული რესურსების გამოყენება (ბუნებრივი, ფინანსური, ადამიანური და ა. შ) განპირობებულია ისტორიული ფაქტორებით, როგორიც არის ადრე არსებული პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარება და არასაკმარისი განვითარება ინსტიტუციონალური პროცესების, რაც გვიბიძგებს თანამშრომლობის ახალი ურთიერთსასარგებლო ვექტორის ძიებისაკენ ინოვაციური ურთიერთობის გამოყენებით. ეს საშუალებას მოგვცემს გადავჭრათ ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტიანობის ამაღლების პრობლემა, კონკურენტუნარიანი გავხადოთ ქვეყნის ეკონომიკური ურთიერთობა და გავაუმჯობესოთ მოსახლეობის ცხოვრების დონე.

ინოვაციური განვითარების მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი, რომელმაც წარმატება უნდა მოუტანოს ნაციონალურ მრეწველობას ბაზარზე მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის გატანაზე, არის ფინანსური, ეკონომიკური, სამართლებრივი და პოლიტიკური სისტემების დონე, აგრეთვე სახელმწიფოს როლი ინოვაციური პროცესების სტიმულირების განხორციელებაში. ინოვაციური პროცესების ეფექტიანი განხორციელებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მაღალკვალიფიცირებულ კადრებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Клавдиенко В.А., Стимулирование сохрнения качества окружающей среди в странах Евросоюза; (национальный и наднациональный аспект)» Моквса . 2008г.

2. Гусев А.А. „Основные направления и этапы формирования екологической политики Евросоюза»

3 . Зинова В.Г. „Иновационное развитие кампании» Управление интелектуальными ресурсами» Москва 2009г.

4. Гончаренко Л.П.; Аарютинов. Ю.А. „Иновационна политика» Москва 2009г.

5. Мельникова О.С. „Иновационные методы управления в регионах» Москва 2014г.

6. Каличенко П.А. ,, Экологическая политика в Европейском сообществе»
Москва 2009г.

Zurab Nozadze

INTERNATIONAL INNOVATIVE COOPERATION
AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF A NATIONAL INNOVATIVE SYSTEM

Summary

The article discusses international innovative cooperation as a factor of the development of a national innovative system.

სოფლის ეკონომიკის სექცია

რუსუდან კვარაცხელია
ლევანი კიკილაშვილი

ქართული ხორბლის ჯეჯილის ფხვნილისა და მცენარეული ჩაის წარმოება (ბიზნესქეისი)

ანოტაცია. *სტატია მოიცავს ქართული პროდუქტის – ხორბლის ჯეჯილის ფხვნილისა და მცენარეული ჩაის წარმოების მნიშვნელობას, მის სასარგებლო მხარეებს როგორც ადამიანის ჯანმრთელობისთვის, ასევე კახეთის რეგიონის ეკონომიკური გაძლიერებისა და გარემოს დაცვის კუთხით. პროდუქტი იწარმოება ქართული, ენდემური სახეობის ხორბლის ბიოლოგიურად სუფთა მარცვლებისგან, ბიოლოგიური მეთოდებით მოყვანილი ჯეჯილისგან. ხორბლის ჯეჯილის წვენის სარგებლიანობასთან დაკავშირებით მსოფლიო დონის მეცნიერთა უამრავი კვლევა არსებობს. თავად პროდუქტის მწარმოებელთა შორის არიან კვალიფიციური ბიოტექნოლოგები, მეცნიერები, რომლებიც 2010 წლიდან მუშაობენ ქართული, ენდემური სახეობის ხორბლის კოლექციის შექმნაზე, ბიოლოგიური მეთოდებით ჯეჯილის მოყვანაზე და ჯეჯილის წვენის მომზადების საუკეთესო ტექნოლოგიებზე.*

საკვანძო სიტყვები: *ქართული ხორბალი, ჯეჯილის წვენი, ქლოროფილი, ჰემოგლობინი.*

შესავალი

მეცნიერთა გუნდი, მათ შორის აღნიშნული სტატიის ავტორი, 2005 წლიდან მუშაობს ბიოლოგიური მეთოდებით ინოვაციური პროდუქტების დამზადებაზე. გუნდის დიდი როლი იკვეთება ენდემური სახეობის ხორბლის კოლექციის, ასევე ბიოლოგიურად სუფთა სასუქებისა და მცენარეთა ბიოლოგიური დაცვის საშუალებების შექმნაში. გუნდი წლების განმავლობაში მუშაობდა ქართული ხორბლის ჯანსაღი და სასარგებლო ჯეჯილის მოყვანის ტექნოლოგიებზე როგორც ღია გრუნტზე, ასევე სასათბურე პირობებში მისგან უნიკალური წვენის მისაღებად. გუნდი მუშაობს ასევე ენერგოეფექტიანი სათბურების თემაზე, რაც ხელს უწყობს ჯანსაღი პროდუქტების მოყვანას ორგანულ ნიადაგზე, მზის სხივების მაღალი კონცენტრაციის ფონზე ისე, რომ სათბურის ეკონომიკური დანახარჯი იყოს შედარებით დაბალი. ენერგოეფექტიანი სათბურის პირობებში შემუშავებულია ეკოლოგიურად უსაფრთხო და დაბალი დანახარჯის მქონე გათბობის სისტემები, რაც კიდევ უფრო მეტად განამტკიცებს მიღებული პროდუქტის უსაფრთხოებას.

ხორბლის ჯეჯილის ცინცხალი წვენი, ეგზოტიკური და განსაკუთრებული გემოვნური თვისებების წყალობით, წარმოადგენს კონკურენტუნარიან პროდუქტს, ძვირადღირებული კოქტეილების წამყვან ინგრედიენტს თანამედროვე ბარებსა და რესტორნებში, თუმცა ჯეჯილის წვენის განსაკუთრებულობა ვლინდება მის როგორც გემოვნურ, ისე ვიზუალურ და თვისებრივ მახასიათებლებში. ჯეჯილის ცოცხალ წვენს შეუძლია ადამიანის ორგანიზმი მთელი წლის განმავლობაში უზრუნველყოს საჭირო ვიტამინებით, მინერალებით, ფერმენტებითა და მცენარეული უჯრედისით. იმისათვის, რომ ჯეჯილის სარგებლიანობა მაქსიმალურად იყოს შენარჩუნებული საბოლოო პროდუქტში, სასურველია მისი ნედლი სახით დაწურვა ან გამოშრობა და ფხვნილის სახით მიღება. ბევრი უცხოური კვლევა ადასტურებს, რომ ჩვეულებრივ პირობებში

ჯეჯილის წვენის გაყინვა ან შენახვა სამაცივრე პირობებში განაპირობებს მისი სარგებლიანობის მნიშვნელოვნად შემცირებას. ჯეჯილის ახლადდაწურული წვენის მიღება რეკომენდებულია მაქსიმუმ 20-30 წთ-ის განმავლობაში. ხოლო ჯეჯილის ფხვნილის მიღება ხდება მისი წყალხსნარის სახით ნებისმიერ დროს. 2022 წლის ბოლოს, პირველად კავკასიაში, შეიქმნება ინოვაციური პროდუქტი – ქართული ხორბლის ჯეჯილის ფხვნილი და მცენარეული ჩაი, ასევე დაგეგმილია ჯეჯილის ფხვნილით გამდიდრებული ხილისა და ბოსტნეულის ჩირების წარმოება გლობალურ ბაზარზე ექსპორტის მიზნით.

21-ე საუკუნის უდიდეს გამოწვევად რჩება ჯანსაღი კვება, ჯანმრთელობის შენარჩუნება, არაგადამდები დაავადებების შემცირება და სიცოცხლის გახანგრძ-ლივებაზე ზრუნვა. განსაკუთრებით კოვიდ-19-ის ეპოქაში გაახალგაზრდავებულია და პროვოცირებულია სხვადასხვა დაავადება. მსოფლიოში გავრცელებული დაავადებების 55% არასრულფასოვანი კვების შედეგია. რაც შეეხება საქართველოს, გლობალური შიმშილის ინდექსის თანახმად, ქვეყანა 27-ე ადგილს იკავებს 116 ქვეყანას შორის, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ საჭიროა დროული ცვლილებები [ინტერნეტ წყარო 1.].

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ინფორმაციაზე დაყრდნობით, არაგადამდები დაავადებებისგან ყოველწლიურად 17 000 000-ზე მეტი ადამიანი იღუპება. ჯეჯილის ფხვნილის მწარმოებელთა გუნდი აქტიურად მუშაობს საზოგადოებასთან, მათი ინფორმირებულობისა და ცოდნის დონის ამაღლების კუთხით. იგეგმება სხვადასხვა სახის ღონისძიება მოზარდებისთვის, ასევე თინეიჯერებისთვის და სტუდენტებისთვის; მომხმარებლებთან დამყარებულია როგორც დისტანციური, საინფორმაციო-შემეცნებითი, ისე პრაქტიკული ხასიათის კომუნიკაცია; ტარდება მასტერკლასები ჯანსაღი საკვებისა და კოქტეილების მომზადების, ჯანსაღი პროდუქტების ბიოლოგიური მეთოდებით მოვლა-მოყვანის მიმართულებით.

ჯეჯილის წვენი (ნედლი ან ფხვნილის სახით) არის პროდუქტი, რომელიც უზრუნველყოფს ჯანმრთელობას, მათ შორის სხვადასხვა დაავადების პრევენციასა და მკურნალობას. ნუტრიენტებით გაჯერებული პროდუქტი ხელს უწყობს ქრონიკული დაავადებების თავიდან აცილებას, აუმჯობესებს ზოგადი ჯანმრთელობის მდგომარეობას, აფერხებს დაბერების პროცესს და ზრდის სიცოცხლის ხანგრძლივობას. ხორბლის ჯეჯილი შეიცავს ისეთ ფერმენტებს, როგორიცაა პროტეაზა, ციტროქრომი, ამილაზა, ლიპაზა, ტრანსჰიდროგენაზა და სუპერ ოქსიდის დისმუტაზა. გარდა ამისა, ასევე შეიცავს ყველა აუცილებელ ამინომჟავას, განსაკუთრებით ალანინს, ასპარატისა და გლუტამინის მჟავებს, არგინინს და სერინს, რაც აუცილებელია ორგანიზმის პროტეინებით უზრუნველსაყოფად, ქსოვილების შენებისა და აღდგენისათვის. ხორბლის ჯეჯილი მაქსიმალურად დიდი რაოდენობით შეიცავს ქლოროფილს და ფლავონოიდებს, ვიდრე სხვა მწვანე პროდუქტები. პროდუქტი მდიდარია ვიტამინებით, მასში შედის A, C და E ვიტამინები. ასევე გამოირჩევა მინერალების შემცველობით (რკინა, კალციუმი, მაგნიუმი). ქლოროფილის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფუნქციაა სისხლის წითელი უჯრედების სწრაფი წარმოქმნა, ანემიის მკურნალობა, არტერიული წნევის ნორმალიზება, სისხლძარღვების გაფართოება. დადასტურებულია, რომ ქლოროფილი ქმნის არახელსაყრელ გარემოს ორგანიზმში ბაქტერიების გამრავლებისთვის, შესაბამისად, ეფექტურია დაავადებისადმი სხეულის წინააღმდეგობის გასაძლიერებლად. ხორბლის ჯეჯილის ყველაზე მნიშვნელოვანი სარგებელი ორგანიზმისთვის არის მისი, როგორც სიმსივნური უჯრედების განვითარების წინააღმდეგ მებრძოლი აგენტის ფუნქცია. ეს ფაქტი უამრავი ადამიანის გამოცდილებაზე დაყრდნობით დასტურდება, ხორბლის ჯეჯილის სისტემატური

მიღება ხელს უწყობს სიმსივნის დამარცხებას და დიდ როლს თამაშობს კიბოს პრევენციაში. ხორბლის ჯეჯილი, მაღალი დონის ანტიოქსიდანტია, იგი ავლენს იმუნიზაციურ ეფექტს კანცეროგენების წინააღმდეგ [Annapurna 2011].

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ხორბლის ჯეჯილის სარგებლიანობა მაღალია მისი ნედლი სახით დაწურვის ან გამომშრალი ფხვნილის სახით მიღების შემთხვევაში. სწორედ ასეთი ჯეჯილი უზრუნველყოფს ორგანიზმს ქლოროფილით, ამინომჟავებით, მინერალებით, ვიტამინებით და ფერმენტებით.

ხორბლის ჯეჯილის წვენი ადამიანს ანიჭებს მეტ ენერგიას მაღალი კვებითი ღირებულებების და დეტოქსიკაციის გზით. ამ დროს ორგანიზმიდან გამოიდევნება ის ტოქსინები, რომლებიც ბლოკავენ უჯრედებს, ქსოვილებსა და ორგანოებს. ხორბლის ქორფა ჯეჯილი, ახლად დაწურული ან ფხვნილის ფორმით, ქლოროფილის მაღალი შემცველობის გამო ანეიტრალებს ინფექციებს, კურნავს ჭრილობებს, აქრობს ანთებით პროცესებს, ებრძვის პარაზიტულ ინფექციებს. ხორბლის ჯეჯილის ყველაზე მნიშვნელოვანი ეფექტი ადამიანის ორგანიზმზე არის: სისხლის გაწმენდა, ღვიძლის დეტოქსიკაცია და საჭმლის მომნელებელი სისტემის გაწმენდა. ეს ყველაფერი კი უკავშირდება ქორფა ჯეჯილს, როგორც ვიტამინების A, B, C, E და K, კალციუმის, კალიუმის, რკინის, მაგნიუმის, ნატრიუმის, გოგირდისა და ამინომჟავების 17 ფორმის უმდიდრეს წყაროს.

დოქტორ ბირჩერი, მკვლევარი მეცნიერი, ქლოროფილს უწოდებს „კონცენტრირებულ მზის ძალას“. იგი ამტკიცებს, რომ ჯეჯილის წვენის გამოყენებით უმჯობესდება გულის მუშაობა, წესრიგდება სისხლძარღვოვანი სისტემის ფუნქციონირება, ნაწლავების მოქმედება, ნარჩუნდება საშვილოსნოს და ფილტვების ჯანმრთელობა. დოქტორ ბირჩერის აზრით, ბუნება თავად სთავაზობს ადამიანებს ქლოროფილს, როგორც სხეულის გამწმენდ, აღმდგენ და ტოქსინების განეიტრალების საშუალებას. ხორბლის ჯეჯილის წვენს შეუძლია დაშალოს ნაწიბურები, რომლებიც წარმოიქმნება ფილტვებში დაბინძურებული ჰაერისგან, ვინაიდან ქლოროფილი ზრდის ჟანგბადის შემცველობას და აჩქარებს ნივთიერებათა ცვლას [Mujoriya and Babu Bodla KIET 2011].

განსაკუთრებულად უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ხორბლის ჯეჯილის წვენის მიღებით ორგანიზმში საგრძნობლად იზრდება ჰემოგლობინის დონე. ამის მიზეზი კი მდგომარეობს ქლოროფილისა და ჰემოგლობინის მოლეკულების დიდ მსგავსებაში.

ქლოროფილი (chlorophyll) არის მცენარეული «ჰემოგლობინი», მზის ენერგიის წყარო, რომელიც ორგანიზმში მოხვედრისას, იწვევს მოძრაობის რეზონანსს.

მწვანე მცენარეების სამკურნალო ძალა ცნობილია უძველესი დროიდან. ყველა ძუძუმწოვარი ავადმყოფობის დროს მიმართავს მწვანე დიეტას. ეს აიხსნება მცენარეებში ქლოროფილის მაღალი შემცველობით. ქლოროფილი არის მთელი მცენარეული სამყაროს ფუძე, ის წარმოადგენს მზის სხივის პირველად პროდუქტს და მასში უფრო მეტი სინათლის ენერგიაა, ვიდრე სხვა რომელიმე ელემენტში. მზის სინათლის ენერგიის დაჭერით, ფოტოსინთეზის პროცესის გზით ქლოროფილი აწარმოებს საკვებს მცენარეებისთვის, გარდაქმნის წყალს და ნახშირორჟანგს ჟანგბადსა და გლუკოზაში.

1915 წელს ექიმმა რიხარდ ვილშტატერმა ნობელის პრემია მიიღო ქიმიური ნაერთის, ქლოროფილის აღმოჩენისთვის, ეს არის ნახშირბადის, წყალბადის, აზოტისა და ჟანგბადის ატომების ქსელი, რომლებიც განლაგებული არიან მაგნიუმის ატომის გარშემო. თხუთმეტი წლის შემდეგ, 1930 წელს, ნობელის პრემია მიიღო ასევე დოქტორ ჰანს ფიშერმა, რომელმაც აღმოაჩინა ჰემოგლობინის ქიმიური სტრუქტურა – ძირითადი

სასუნთქი პიგმენტი ადამიანის სისხლში – და, თავის გასაკვირადაც, აღმოაჩინა, რომ ის პრაქტიკულად ქლოროფილის იდენტურია.

ჰემოგლობინი, როგორც პიგმენტი, განაპირობებს სისხლის უჯრედების წითელ ფერს ისევე, როგორც ქლოროფილი – მცენარეთა მწვანე ფერს. ერთადერთი განსხვავება მათ შორის არის ის, რომ ქლოროფილის კომპლექსის ცენტრში იმყოფება მაგნიუმის ატომი, ხოლო ჰემოგლობინისაში – რკინა. ამიტომ ქლოროფილს შეუძლია მოახდინოს სისხლზე ჰემოგლობინის მსგავსი მოქმედება: ჟანგბადის დონის ამაღლება, აზოტის ცვლის დაჩქარება. შესაბამისად, ხორბლის ჯეჯილის წვენი შესანიშნავია ყველა სახის სისხლის დარღვევის დროს.

ხორბლის ჯეჯილის pH არის დაახლოებით 7 (ტუტე), ამავე დროს ქლოროფილი არის კოლოიდურ ფორმაში, ამიტომ იგი სწრაფად და სრულად შეიწოვება სისხლში.

ქლოროფილის განსაკუთრებული შემცველობის გამო ჯეჯილის წვენის ადამიანის ორგანიზმზე ზეგავლენის პროცესს ხშირად „მწვანე სისხლის თერაპიას“ უწოდებენ. ტერმინი უკავშირდება ხორბლის ჯეჯილის წვენს, რომელსაც ასევე უწოდებენ „მწვანე სისხლს“. ვინაიდან ხორბლის ჯეჯილის წვენი შეიცავს ბევრ, ორგანიზმისთვის აუცილებელ საკვებ ნივთიერებას და ითვლება სრულფასოვან საკვებ პროდუქტად, „მწვანე სისხლის თერაპია“ დადებითად მოქმედებს და რეკომენდებულია სხვადასხვა დაავადებისგან განკურნების პროცესში, მათ შორის პაციენტებისთვის, რომელთაც აწუხებთ შემდეგი ქრონიკული დაავადებები:

ასთმა,ათეროსკლეროზი, პარკინსონის დაავადება, სახსრების ტკივილი, ტუბერკულოზი, ყაბზობა, ჰიპერტენზია, დიაბეტი, ბრონქიტი, უძილობა, ეგზემა, სისხლდენა, ჭარბი წონა, მეტეორიზმი. ჯეჯილის წვენი დროთა განმავლობაში სულ უფრო მეტად მიიჩნევა სიმსივნურ უჯრედებთან ბრძოლის საუკეთესო საშუალებად.

იქიდან გამომდინარე, რომ ჯეჯილის წვენი ორგანიზმში უჯრედულ დონეზე ახდენს დეტოქსიკაციას და აწესრიგებს ნივთიერებათა ცვლას, საჭმლის მომნელებელი სისტემის ფუნქციონირებას, სულ უფრო მეტად პოპულარული ხდება მისი ჩართვა ჯანსაღ დიეტებში, წონაში სწრაფი და ჯანსაღი გზით კლების პროცესში. ჭარბწონიან ადამიანებში ჯეჯილის წვენის მიღებით გახდომის პროცესი მიმდინარეობს ორგანიზმში სხვა, დადებითი ზეგავლენის პარალელურად. ამ დროს ორგანიზმიდან გამოიდევნება ტოქსინები, თითოეული უჯრედი მარაგდება ჟანგბადით და აქტიურდება, ანუ გახდომა მიმდინარეობს ზოგადი გაჯანსაღების ფონზე. ეს არის სრულიად უსაფრთხო გზა წონაში დასაკლებად, ვინაიდან არ ხდება ორგანიზმზე აგრესიული დიეტური დამოკიდებულება, არ არის საჭირო შიმშილი, ადამიანი იკვებება ჩვეულებრივ მას შემდეგ, რაც უზმოზე მიიღებს ჯეჯილის წვენს, 20 წთ-ში კი ისაუზმებს.

ერთადერთი, როდესაც რეკომენდებული არ არის ჯეჯილის წვენის უზმოზე მიღება, არის კუჭის წყლულის შემთხვევა. ამ დროს უმჯობესია ჯეჯილის წვენის მიღება არა უზმოზე, არამედ სადილამდე 20 წთ-ით ადრე.

ხორბლის ჯეჯილის მაღალი კვებითი ღირებულებები დიდწილად უკავშირდება ქორფა ქლოროფილის თვისებებს. მისი მიღება შესაძლებელია როგორც პერორალურად, ისე მსხვილი ნაწლავის იმპლანტის სახით, ტოქსიკური ეფექტების გარეშე.

ხორბლის ჯეჯილი მდიდარია ჟანგბადით, ხოლო ადამიანის თავის ტვინისა და მთელი ორგანიზმის სრულყოფილად ფუნქციონირებისთვის, აუცილებელია უჯრედების ოპტიმალურ დონეზე მაღალჟანგბადიან გარემოში არსებობა.

ქლოროფილი ხასიათდება ანტიბაქტერიული თვისებებით, ამიტომ შესაძლებელია მისი როგორც შინაგანი მიღება, ასევე გარეგანი გამოყენება, სამკურნალო დანიშნულებით.

ხორბლის ჯეჯილში არსებული ქლოროფილი აღადგენს სისხლის ნაკადს. სხვადასხვა ცხოველებზე ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ ქლოროფილი თავისუფალია ყოველგვარი ტოქსიკური რეაქციისგან. ქლოროფილის მიღების პარალელურად, სისხლის წითელი უჯრედების რაოდენობა ნორმას უბრუნდება 4-5 დღის განმავლობაში თუნდაც იმ ცხოველებში, რომლებიც უკიდურესად ძლიერი ანემიით ან წითელი უჯრედების სიმცირის გამო არიან დაავადებულნი.

დოქტორი ენ უიგმორი 30 წლის განმავლობაში ეხმარებოდა ადამიანებს ქრონიკული ფსიქიკური აშლილობებისგან გამოჯანმრთელებაში სწორედ ჯეჯილის წვენის გამოყენებით. თხევადი, ამავე დროს ქორფა ქლოროფილი ხვდება ქსოვილებში, ასუფთავებს და აჯანსაღებს მათ.

ხორბლის ჯეჯილის წვენი მიიჩნევა ყველაზე ძლიერ დეტოქსიკაციის საშუალებად, სხვა ხილისა თუ ბოსტნეულის წვენთან შედარებით. დოქტორი ერპ-თომასი, ენ ვილმორის ასოცირებული პროფესორი, ამტკიცებს, რომ 15 ფუნტი ხორბლის ბალახი ექვივალენტია 350 ფუნტი სტაფილოსი, სალათის ფოთლის ან ნიახური და სხვ. ბოსტნეულის წვენისა.

თხევადი ქლოროფილი დევნის მედიკამენტოზურ და სხვადასხვა სახის ტოქსინებს ორგანიზმიდან და ანეიტრალებს მათ.

ქორფა, თხევადი ქლოროფილი არეგულირებს სისხლში გლუკოზის შემცველობას.

American Journal of Surgery-ში, 1940 წ. ბენჯამინ რასკინი MD რეკომენდაციას უწევს ქლოროფილს მისი ანტისეპტიკური თვისების გამო. სტატია გვთავაზობს ქლოროფილის გამოყენებას სხვადასხვა პრობლემის აღმოსაფხვრელად, როგორიცაა: სტრეპტოკოკული ინფექციების განეიტრალება, ჭრილობების შეხორცების დაჩქარება, ქრონიკული სინუსიტის განკურნება, შიდა ყურის ქრონიკული ანთება და ინფექციები, ვარიკოზული ვენები, წყლულები, გამონაყარი, სწორი ნაწლავის წყლულები, საშვილოსნოს ყელის ანთება, პარაზიტული ვაგინალური ინფექციები და სხვ.

ხორბლის ჯეჯილის წვენის რეგულარული მიღება არეგულირებს ორგანიზმში კალციუმის დონეს. შესაბამისად, დადებითად მოქმედებს კბილების, ძვალ-სახსროვანი სისტემის მდგომარეობაზე, თმის სტრუქტურაზე, მათ შორის აფერხებს თმის გაჭაღარავების პროცესს და ა.შ. დადებითად მოქმედებს კანის ისეთი პრობლემების დროს, როგორიცაა ეგზემა და ფსორიაზი.

ჯეჯილის წვენი გამოიყენება პირის ღრუს დაავადებების დროს როგორც სავლები ან წვენში დასველებული ბამბის საფენის სახით, ან კიდევ ამ დროს სასურველია ჯეჯილის დაღეჭვა;

იქიდან გამომდინარე, რომ ხორბლის ჯეჯილის წვენის მიღება აუმჯობესებს საჭმლის მომნელებელი სისტემის ფუნქციონირებას, აწესრიგებს მონელების პროცესს, მისი გამოყენება რეკომენდებულია ყაბზობის მკურნალობის პროცესში, აქ დიდ როლს თამაშობს წვენში დიდი რაოდენობით მაგნიუმის შემცველობა.

ჯეჯილის წვენის მომზადების მეთოდი მარტივია: ხორბლის ქორფა ჯეჯილი, იჭრება 7-10 სმ სიმაღლეზე, ირეცხება და იწურება სპეციალური საწურით ან ქუცმაცდება ბლენდერის საშუალებით. სპეციალური საწურით შემთხვევაში მიიღება ჯეჯილის კონცენტრატი, რომლის დღიური, რეკომენდებული დოზა, პროფილაქტიკის მიზნით არის 30-50 გრ. სამკურნალო დანიშნულებით ჯეჯილის გამოყენების შემთხვევაში, განსაკუთრებით სიმსივნურ უჯრედებთან ბრძოლის პროცესში, დასაშვებია 90 გრ. კონცენტრატის მიღება ყოველდღიურად, უზმოზე. იმ შემთხვევაში, თუ ჯეჯილს ვამუშავებთ ბლენდერის საშუალებით, ვათავსებთ მას ბლენდერში, ვამატებთ 150 გრ. სითხეს, შესაძლებელია ეს იყოს ცოცხალი წყალი, ან ვაშლის წვენი,

ვაბლენდერებთ, შემდეგ ვწურავთ და მივირთმევთ ასევე უზმოზე. ჯეჯილის წვენს გააჩნია ეგზოტიკური ბალახის გემო, რაც სხვადასხვა ადამიანში განსხვავებულ შთაბეჭდილებას ახდენს. შესაძლებელია მზა წვენში ცოტაოდენი ჯინჯერის ან ლიმონის წვენის დამატება, რაც ანეიტრალებს მის სპეციფიკურ გემოს.

დასკვნა

ახლად დაწურული ჯეჯილის წვენი არის ხასხასა მწვანე ფერის, რის გამოც მას სულ უფრო აქტიურად იყენებენ კულინარიაში, ბარებსა და რესტორნებში. კერძებში ჯეჯილის წვენს იყენებენ ბუნებრივი მწვანე ფერის მისაღებად, მაგალითად, მზადდება მწვანე ღომი. ბარებში კი ჯეჯილის წვენისგან უამრავი საინტერესო და მიმზიდველი, ხასხასა მწვანე ფერის ალკოჰოლური თუ უალკოჰოლო კოქტეილი მზადდება.

ხორბლის ნორჩი ჯეჯილის ადამიანის სასარგებლოდ გამოყენებისთვის აუცილებელი პირობა არის ის, რომ საწყისი თესლი, ხორბლის მარცვალი იყოს ბიოლოგიურად სუფთა და თავად ჯეჯილის მოყვანის პროცესში დაცული იყოს ბიოლოგიური მეთოდები.

მოცემული ბიზნესქეისის ფარგლებში შპს „გლობალ ეკო ჯორჯია“ კახეთის რეგიონში აწარმოებს ქართული, ენდემური სახეობის ხორბლის, ბიოლოგიური მეთოდით მოყვანილი ჯეჯილის ფხვნილს. თითოეულ მზა პროდუქტს თან ახლავს (QR)კოდი, მისი წარმოების სრული სურათის აღსაქმელად, რათა მომხმარებლამდე სწორად და ზუსტად მივიდეს ინფორმაცია. აღნიშნული ორგანიზაცია აქტიურად მუშაობს ადგილობრივების ჩართულობაზე, აწვდის მათ საჭირო ინფორმაციებს, სთავაზობს ცოდნას ბიოტექნოლოგიების კუთხით. რეგიონში ბიოწარმოების პოპულარიზაციის მიზნით დაგეგმილია სხვადასხვა სახის ღონისძიება, ტრენინგი, გამოფენა-გაყიდვა, ფესტივალი და ა.შ. იმისათვის, რომ ხორბლის ჯეჯილს სრულად ჰქონდეს მისთვის დამახასიათებელი დადებითი, უნიკალური თვისებები და ორგანიზმზე ასევე მხოლოდ დადებითი ზეგავლენა მოახდინოს, აუცილებელია ხორბლის მარცვალი იყოს ბიოლოგიურად სუფთა, ხოლო ჯეჯილის მოყვანა მოხდეს ბიოლოგიური მეთოდებით. ამიტომ, უმნიშვნელოვანესია რეგიონში ბიომეურნეობებისა და ბიოლოგიური მეთოდების შესახებ სრული ინფორმაციის გავრცელება. იმისათვის, რომ მოცემულმა კომპანიამ აწარმოოს დიდი რაოდენობით ერთგვაროვანი, მაღალი ხარისხის ხორბლის ჯეჯილის ფხვნილი, მას სჭირდება შესაბამისად დიდი რაოდენობით მაღალი ხარისხის პირველადი პროდუქტი. ორგანიზაცია ცდილობს მრავალი ახალგაზრდა დააინტერესოს, ჩართოს საქმიანობის პროცესში, გაუწიოს კონსულტაცია, მიაწოდოს ბიოლოგიურად სუფთა, ქართული, სერტიფიცირებული სასუქები და მცენარეთა დაცვის საშუალებები (მწარმოებელი: ბიოაგრო – მცენარეთა ბიოლოგიური დაცვის ცენტრი), ხელი შეუწყოს მწარმოებელთა კოოპერირებას, შეისყიდოს მათგან პროდუქცია, რაც გააძლიერებს რეგიონის ეკონომიკურ მდგომარეობას და განავითარებს თავად მოცემულ ბიზნესს. მოცემული სტრატეგიის პირობებში კომპანია შეძლებს წარმატებით გავიდეს ქვეყნის ფარგლებს გარეთ და დაიმკვიდროს ადგილი გლობალურ ბაზარზე.

ქართულ მიწაზე ბიოლოგიური მეთოდებით წარმოებული ენდემური სახეობის ხორბლის ჯეჯილი განსაკუთრებით შესარგია ადგილობრივი მოსახლეობისთვის. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ჯეჯილის ზემოთ ჩამოთვლილი მახასიათებლების მაქსიმალურად გამოსავლენად მნიშვნელოვანია მისი მოყვანის პირობების დაცვა. აუცილებელია პროდუქტი მოვიყვანოთ ორგანულ ნიადაგზე მზის სხივების ქვეშ. პროდუქტის მოყვანა ასევე შესაძლებელია სასათბურე პირობებში მთელი

წლის განმავლობაში. ხორბლის დათესვიდან ჯეჯილის სათანადო დონის მისაღებად საჭიროა 10-12 დღე, თუმცა მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ ყველაზე მაღალი ხარისხის პროდუქტად მსოფლიოში ზამთარგამოვლილი ჯეჯილი მიიჩნევა. ამ შემთხვევაში პროდუქტის მოყვანა ხდება ნოემბერი-მაისის პერიოდში, როდესაც მცენარეს ბუნებრივად უწევს შემოდგომის, ზამთრისა და გაზაფხულის კლიმატის გამოვლა, თოვლის საფარის ქვეშ არსებობა, ყინვის პირობებში თვითგადარჩენა, ბოლოს კი გაზაფხულის მზის სხივების მაქსიმალურად შთანთქმა. ყოველივე ეს მაქსიმალურად აძლიერებს ჯეჯილს, ამდიდრებს მას ქლოროფილით და მშრალი ორგანული ნივთიერებებით. დაახლოებით 7-10 სმ სიმაღლის დონეზე ხდება მისი გადაჭრა, გამოშრობა და ფხვნილის მომზადება.

პროდუქტი იწარმოება კახეთში, სიღნაღის მუნიციპალიტეტში, სადაც ბოლო წლების განმავლობაში ნადგურდება ეკოსისტემა, მათ შორის, სასოფლო-სამეურნეო ნარჩენების აქტიურად დაწვის შედეგად. მოცემული ბიზნესქეისის ფარგლებში კომპანია ცდილობს ფართოდ გაავრცელოს ინფორმაცია კომპოსტირების, მულჩირების შესახებ. ასევე მნიშვნელოვანი პრობლემაა პესტიციდებისა და შხამ-ქიმიკატების დიდი რაოდენობით გამოყენება სხვადასხვა პროდუქტის მოსაყვანად, „გლობალ ეკო ჯორჯიას“ გუნდი მოსახლეობაში ნერგავს ბიომეურნეობის მოდელს სხვადასხვა ასპექტში, მათ შორის, ბიომეურნეობებზე დაფუძნებული აგროტურიზმის განვითარების კუთხით. ბიოტექნოლოგიებზე დაყრდნობით მართული აგროტურისტული ობიექტები მსოფლიოს მასშტაბით იზიდავს განსაკუთრებულად მაღალგადახდისუნარიან ტურისტს, რომლისთვისაც მნიშვნელოვანია ბიოლოგიური მეთოდების პრაქტიკული შესწავლა, ბიოპროდუქტების ადგილზე მიღება, შესყიდვა და ა.შ. მით უფრო, როდესაც კახეთის რეგიონს და განსაკუთრებით სიღნაღის მუნიციპალიტეტს დიდი ტურისტული დატვირთვა გააჩნია, ტურისტებზე განსაკუთრებულ ეფექტს ახდენს მსგავსი ბიოფერმერული მეურნეობების ბაზაზე არსებული საოჯახო სასტუმროების შეთავაზებები. შედეგად, ფერმერი ქმნის საერთაშორისო სტანდარტის ბიოპროდუქტს, რომლის რეალიზაციაშიც ეხმარება „გლობალ ეკო ჯორჯია“, ამავე დროს იზიდავს ტურისტების მაღალგადახდისუნარიან სეგმენტს. შესაბამისად, უმჯობესდება ადგილობრივი მაცხოვრებლების სოციალური მდგომარეობა, თავიდან არის აცილებული გარემოს დაბინძურება, რაც მთლიანობაში ნიშნავს რეგიონის განვითარებისთვის მნიშვნელოვნად წინგადადგმულ ნაბიჯს.

ილუსტრაცია №1. ჰემოგლობინისა და ქლოროფილის მოლეკულები

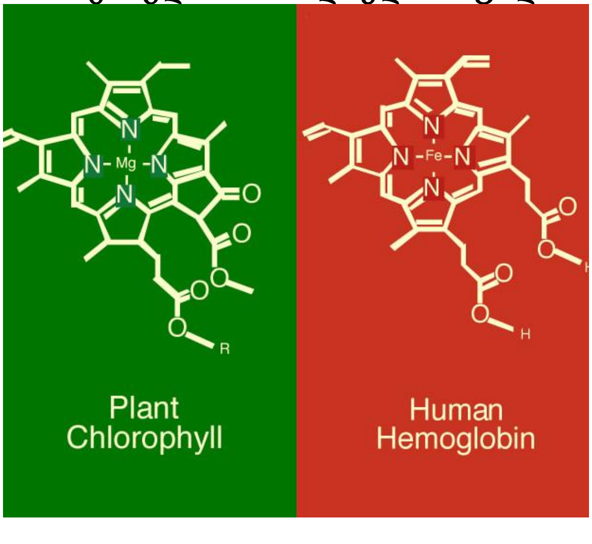

კომპანია სტრატეგიას შეიმუშავებს ბაზრის ანალიზის მიხედვით, რომელიც ეფუძნება ოფიციალურ კვლევით მონაცემებს. საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით 22% მისდევს ჯანსაღი ცხოვრების წესს, თითქმის 100 000 ადამიანი იკვებება ჯანსაღად ან იყენებს საკვებ დანამატებს. ისინი თვეში ხარჯავენ საშუალოდ 100-200 ლარს ჯანსაღ კვებასა და კვებით დანამატებში, რაც საბოლოოდ აღწევს 10 000 000 - 20 000 000 ლარს.

კომპანია საწყის ეტაპზე გეგმავს ადგილობრივი ბაზრის გაჯერებას პროდუქტით, მომდევნო წლებში კი გლობალური ბაზრების დაკავებას. 2022 წლის მონაცემებით მსოფლიოს მოსახლეობის დანახარჯი ჯანსაღ კვებაზე 3,294 მილიარდ აშშ დოლარს აჭარბებს, 2027 წლისთვის კი მოსალოდნელია, რომ ეს რიცხვი 4,277 მილიარდ აშშ დოლარს მიაღწევს [ინტერნეტწყარო 2.].

ცხრილი №1

ჯეჯილის მახასიათებლების შედარება, სხვა მსგავს პროდუქტებთან

Per 100 grams	Unit	GRASS	Sprouts	Spinach	Broccoli	Chicken
Protein	g	25%	7%	3%	3%	17%
Fat	g	8%	1%	0%	0%	20%
Calcium	g	321.000	28.000	99.000	48.000	10.000
Magnesium	mg	112.000	82.000	79.000	25.000	20.000
Potassium	mg	3225.000	169.000	558.000	325.000	204.000
Phosphorus	mg	575.000	200.00	49.000	66.000	172.000
Iron	mg	25.000	2.140	2.710	0.880	1.040
Sodium	mg	18.800	16.000	79.000	27.000	71.000
Copper	mg	0.375	0.261	0.130	0.045	0.074
Zinc	mg	4.870	1.650	0.530	0.400	1.200
Manganese	mg	2.450	1.868	0.897	0.229	0.019
Selenium	mcg	2.500	N/A	1.000	3.000	N/A
Thiamine	mg	0.350	0.225	0.078	0.065	0.114
Niacin	mg	8.350	3.087	0.724	0.638	6.626
Riboflavin	mg	16.900	0.155	0.189	0.119	0.167
Folate	mcg	1110.000	38.000	194.400	71.000	6.000
Vitamin B6	mg	1.400	0.265	0.195	0.159	0.330
Vitamin B12	mcg	0.800	0.000	0.000	0.000	0.320
Vitamin A	IU	513.000	0.000	6715.000	N/A	178.000
Vitamin C	mcg	214.500	2.600	28.100	93.200	2.400
Vitamin E	mcg	9.100	0.050	1.890	1.660	N/A

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/243298/Georgia-WHO-Country-Profile.pdf 29.09.2022.
2. https://www.imarcgroup.com/health-wellness-market 29.09.202229.09.2022.
3. Annapurna, A. 2011. "Wheat Grass Health Benefits." *Asian Journal of Pharmaceutical Research and Health Care* 3 (3): 62.
4. Mujoriya, Rajesh, and Ramesh Babu Bodla KIET. 2011. "A Study on Wheat Grass and Its Nutritional Value." *Issn* 2 (January 2012): 2224–6088. www.iiste.org.

Rusudan Kvaratskhelia

Levani Kikilashvili

PRODUCTION OF GEORGIAN WHEAT-GRASS POWDER AND HERBAL TEA (BUSINESS CASE)

Summary

The article includes Georgian Products – wheatgrass powder and vegetable tea production the meaning, Miss appropriate parties as human's for health as well of Kakheti of the region economic

strengthening and environment protection at an angle product is produced Georgian, endemic species of Wheat biologically clean grains biological with treatment cited from of wheatgrass information with usefulness it the world level of scientists position research there is our product manufacturers between the company biotechnologies, scientists, whose since 2010 are working Georgian, endemic species of wheat collection on creation, natural with treatment wheatgrass to bring and wheatgrass information preparation the best on technologies.

Scientists team, them between mentioned of the article Author since 2005 works biological with Innovative treatment products on making. Team significant role is intersected endemic species of wheat collection, as well biologically clean fertilizers and plants physical Protection means, and we offer team year published was working Georgian of Wheat healthy and beneficial Wheatgrass bringing on technologies, as open On the ground, as well greenhouse plant from unique Information get team also works energy-efficient greenhouses. The topic which hand Apartment healthy products to bring organic on the soil, the sun radiation high of concentration in the background, so that greenhouse economic expense let it be year low. Energy efficient greenhouse products are developed ecologically safely, and low spending is the heater which will strengthen accepted product safety.

Fresh Wheatgrass, psychologist exotic and concrete scientific represents competitive product; expensive cocktails brought up Company, modern It is getting worse in restaurants. However, wheatgrass information specialness is revealed as the general, visual, and qualitatively characteristics. Wheatgrass alive Challenge can provide human clients a whole year to provide crucial vitamins, minerals, enzymes, and vegetables. Which, that wheatgrass utility State let it be maintained final in the product, preferably his raw protein crush or drying up and powder protein reception much foreign research confirms that usually Product wheatgrass information freezing or save refrigerator product conditions his of usefulness Sensitive small. Wheatgrass Freshly squeezed information reception is an object Maximum 20-30 minutes the whole, but wheatgrass powder reception happens his of aqueous solution form, and during the 2022 year Finally, for the first time will be created in the Caucasus Innovative Product - Georgian of wheatgrass powder and vegetable tea, it is also planned Wheatgrass with powder enriched fruit and products Cheering Production global money export organization.

Twenty-first century is the most considerable Challenge, then healthy nutrition, health protection, non-contagious to money and Life on extension care, precisely Covid-19. In this era, it is rejuvenated and provoked as another disease.

Green plants' healing power has been known since all mammal illnesses addressed green mass. It will be explained by plants Chlorophyll high containing Chlorophyll is a whole vegetable of the world the stem, and it represents this radiation at the first product and in it more lighting energy than other which in the element. This Lighting energy click, chlorophyll photosynthesis process produced part for plants, transforms water and carbon dioxide into oxygen and glucose.

In Wheatgrass, also Chlorophyll restores blood flow. Various on animals. Information on the principle showed that Chlorophyll is free of any toxicity from the reaction. Chlorophyll creates at the same time, blood red qualification quantity the norm returns in 4-5 days whole, that in animals which specifically strong with anaemia or red qualification low Numeracy because of the Knowledge.

Due to the fact that the consumption of wheat germ juice improves the functioning of the digestive system, regulates the digestion process, it is recommended to use it in the treatment of constipation. The large amount of magnesium in the juice plays a big role here.

Freshly squeezed wheatgrass juice is bright green, which is why its use is increasingly active in cooking, bars and restaurants. Wheatgrass juice is used in dishes to get a natural green color, for example green ghomi is prepared. In bars, many interesting bright green alcoholic and non-alcoholic cocktails are prepared from wheatgrass juice.For people in favour of fresh Wheatgrass for use, the review condition is that beginning plant, wheat grain let it be biologically clean and you Wheatgrass bringing colour protected let it be biological Medicines.

Keywords *Georgian wheat, Wheatgrass business case, chlorophyll, hemoglobin.*

თენგიზ ქავთარაძე

მატყლის პარსვის ინოვაციური სრულყოფის საკითხები საქართველოს მეცხვარეობაში

ანოტაცია. *ნაშრომში ინოვაციური თვალსაზრისით შესწავლილია ცხვრის პარსვის საკითხები. ირკვევა, რომ ცხვრის პარსვა მეტად რთული საპასუხისმგებლო საქმიანობაა. სათანადო ყურადღება არ ექცევა პარსვის ოსტატობის დაუფლებას. მოცემულია წინადადება, რომ პარსვის არსებული წესი ძირფესვიანად შეიცვალოს და დაინერგოს ცხვრის პარსვის ჩქაროსნული მეთოდი.*

საკვანძო სიტყვები: *მატყლის კლასიფიკაცია, მატყლის კანი, პარსვის ვადები, ცხვრის პარსვის გეგმა, საპარსი პუნქტის მუშაობა.*

შესავალი. ცხვრის პარსვა მეცხვარეობის რთველია. აღმოსავლეთ საქართველოს უმრავლეს რაიონებში ეს არის დრო, როდესაც უნდა ანაზღაურდეს მეცხვარის ამაგი და გამართლდეს მოლოდინი, ეს განსაკუთრებით ითქმის დიდი კავკასიონის მთიანეთის ზოგიერთ რაიონზე, სადაც მეცხვარეობა მოსახლეობის შემოსავლის ძირითადი წყაროა.

ეს გარემოება გვკარნახობს, რომ სერიოზულად მოვეკიდოთ ცხვრის პარსვის საქმეს, ორგანიზებულად ჩავატაროთ იგი, აღვკვეთოთ ყოველგვარი დანაკარგები, გავპარსოთ და მომხმარებელს ჩავაბაროთ მაღალი ხარისხის მატყლი.

ჩვენში ცხვარი იპარსება სამ ვადაზე – გაზაფხულზე, შემოდგომით (ხნოვანი ცხვარი) და ზაფხულში (ბატკანი). გაზაფხულზე იპარსება მთელი ნაზამთრი სულადობა – ყოჩი, ნერბი, ჭედილა და თოხლი. შემოდგომით მეორედ უნდა გაიპარსოს მხოლოდ შერეულმატყლიანი ცხვარი და ზაფხულში, აგვისტოში – ბატკანი, როგორც შერეულმატყლიანი, ისე ერთგვაროვანი, მაგრამ არაუმოკლეს 4 სანტიმეტრი სიგრძის მქონე მატყლით. პარსვის ვადები მერყეობს მეცხვარეობის ადგილდებარეობისა და დამკვიდრებული სამეურნეო სიტემის შესაბამისად. მომთაბარე მეცხვარეობის რაიონებში გაზაფზულზე ცხვრის პარსვა იწყება აპრილში. მთის სტაციონარული მეცხვარეობის პირობებში ცხვრის პარსვას მაის-ივნისში აწარმოებენ. შემოდგომის პარსვას მომთაბარე მეცხვარობის პრიობებში სექტემბრის დასაწყისში ატარებენ, ხოლო სტაციონარულ პირობებში უფრო მოგვიანებით.

ცხვრის პარსვის გაზაფხულის ვადებს ძირითადად განაპირობებს გასაპარსი მატყლის მზადყოფნა, მომწიფება, რასაც მეცხვარეობაში მატყლის აყრას ვუწოდებთ. ეს პერიოდი შერეულმატყლიანი ცხვირისათვის მატყლის გაღვერვის ვადას ემთხვევა, ხოლო წმინდა, ნახევარწმინდა მატყლიანი ცხვრისათვის კი, რომელიც არ იღვერება, გაზაფხულზე მოსული მწვანე ბალახით – თებოიანობის შერბილების ვადას. შემოდგომის პარსვის ვადები კი ძირითადად ამინდით განისაზღვრება. მომთაბარე პირობებში საჭიროა ცხვარი ზამთარს საკმარის საბურველში შევახვედროთ და ამიტომ, შედარებით ადრე უნდა გავპარსოთ. სტაციონარულ პირობებში ცხვრის გაციების საშიშროება ნაკლებია, რადგან სიცივის დროს ბინებში ცხვრის შეფარება ადვილია, ამიტომ ცხვრის შედარებით გვიან გაპარსვით არაფერი დაშავდება. უკანასკნელ წლებში, ცხვრის ნაადრევ დოლთან დაკავშირებით, ბატკანს 2-ჯერ პარსავენ – გაზაფხულზე (ცხვრის პარსვის ჩვეულებრივ ვადაზე) და ზაფხულში. ნაადრევი დოლის (ნოემბერ-დეკემბერი) ბატკანს ერთგვაროვანი მატყლით, მხოლოდ გაზაფხულზე პარსავენ სხვა ცხვართან ერთად.

ცხვრის პარსვა მეტად რთული და საპასუხიმგებლო საქმიანობაა, მაგრამ ამ მნიშვნელოვანი საქმის მდგომარეობა საქართველოში არ არის დამაკმაყოფილებელი.

ზევრ მეურნეობაში ცხვრის პარსვას ატარებენ ნაკლები ორგანიზებულობით, უხარისხოდ, ცხვარზე ზიანის მიყენებით და მატყლის დიდი დანაკარგებით. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ასეთ მნიშვნელოვან პროცესში გამოყენებულია პარსვის უვარგისი წესი და უხარისხო ტექნოლოგია, საჭიროა მისი არსებითად გაუმჯობესება. ცხვრის პარსვის არსებულ წესში ნაკლებად არის დაცული ხარისხიანი მატყლის მიღების პირობები. სათანადო ყურადღება არ ექცევა პარსვის ოსტატობის დაუფლებას. მეცხვარეობის ეს მეტად მნიშვნელოვანი ინოვაციური პროცესი ტექნიკისა და შრომის ორგანიზაციის არასასურველ დონეზე სრულდება. პარსვის დროს ფუჭდება მატყლის ხარისხი. ხშირია პარსვის დროს მატყლის დაზიანების ისეთი მანკიერებანი, როგორიც არის დაკუწვა, ტყავის გაყოლა, კანის გაგლეჯა, გაჭუჭყიანება, დანაგვიანება და მრავალი სხვა. დიდია ცხვრისათვის მიყენებული ზიანი, ჭრილობები, ტრამვა, გაგუდვა და სიკვდილიანობის შემთვევებიც კი. უხეირო პარსვა მატყლის დიდ დანაკარგს იწვევს, ზრდის მუშახელის მოთხოვნილებას და პარსვის ხარჯებს.

ცხვრის პარვის არსებული წესი ინოვაციური თვალსაზრისით ძირფესვიანად უნდა შეიცვალოს, პარსვა ტექნიკურად მაღალ დონეზე და ორგანიზებულად უნდა წარმოებდეს, ეკონომიკურად ხელსაყრელი უნდა იყოს. ამ მხრივ დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია ცხვრის პარსვის ინოვაციურ პროგრესულ მეთოდს, რომელიც ჩქაროსნული მეთოდის სახელით არის ცნობილი.

ინოვაციის ამ წესს ძველთან შედარებით მთელი რიგი უპირატესობა ახასიათებს. პირველ ყოვლისა, ახალი ინოვაციური წესით ცხვარი შეუკრავად იპარსება, ამიტომ მპარსავს დრო აღარ ეკარგება ცხვრის შეკვრა-გახსნაზე. გარდა ამისა ცხვარს შეკვრა აწუხებს, ზიანს აყენებს. ახალი ინოვაციური წესით მპარსავს ცხვარი გასაპარსი ბაკიდან თავად გამოჰყავს და პარსვას იწყებს. ე.ი ამ წესით არც მაგიდებია საჭირო და არც ბაკიდან ცხვირის გამომყვანი დამხმარე მუშა. ეს კი პარსვის დაჩქარებასთან ერთად მუშახელის ეკონომიას იძლევა. ახალი, ინოვაციური წესით პარსვის დროს საჭირო არაა არც ერთ ზედმეტი მოძრაობა, უნაყოფოდ არ იკარგება არც ერთი წუთი. პროცესი აღარ მეორდება და მპარსავი ერთხელ შესრულებულ სამუშაოს კვლავ აღარ უბრუნდება. ვინაიდან პარსვის ცალკეული ხერხები ბუნებრივი თანმიმდევრობით არის აწყობილი. ინოვაციური ჩქაროსნული მეთოდის გამოყენებისას მცირდება ცხვრისათვის მიყენებულ ჭრილობათა, ტრამვების, პირუტყვის გაგუდვის და სიკვდილის შემთხვევები, მაღალია პარსვის ხარისხი და მცირეა დანაკარგი. პარსვის მთელ პროცესში ყველა ნაწილის გაპარსვისას მანქანა თავისუფლად მოძრაობს; ამის გამო მატყლი ნაკლებად იკუწება, ტყავი ნაკლებად იჭრება და გაუპარსავი ადგილიც არ რჩება; მატყლი არ იკარგება, ცხვარი მთლიანად და ხარისხიანად იპარსება. აგრეთვე ცხვრის კანიდან მატყლი ნაბადივით გაუგლეჯავად იხდება, ვინაიდან პარსვის მთელ პროცესში ბეწვი სულ ერთ მხარეზე ეწყობა. ცხვრის პარსვა მეტად სწრაფად ხდება, რასაც განაპირობებს გონივრულად დამუშავებული და აწყობილი სიტემა.

ცხვრის პარსვის დროს სოფლებიდან იძულებით, მუქარით, შეპირებებით გამოჰყავდათ საპენსიო ასაკს გადაცილებული მოხუცი ხალხი. მათ იმდენი ძალ-ღონე აღარ ჰქონდათ, რომ ერთ ხელში 7 კგ წონის ცხვრის საპარსი აგრეგატი დაეჭირათ, ბაკიდან ცხვარი თავად გამოეყვანათ და მეორე ხელით შეუკრავად გაეპარსათ. ამიტომაც ჭირდა ცხვრის პარსვის პროგრესული, ჩქაროსნული ინოვაციური მეთოდის დანერგვა.

არადამაკმაყოფილებლად უნდა ჩაითვალოს ცხვრის პარსვისა და მატყლის სახელმწიფოსათვის მიყიდვის საქმეც. ცხვრის მატყლის პარსვის პროცეში მეურნეობათა დიდი უმრავლესობა მატყლს არ ახარისხებდა და რაიკავშირს სრულად დაუხარისხებელ მატყლს აბარებდა. მატყლის დამზადების პუნქტებში,

მაგალითად, მცხეთა-მთიანეთის მხარის ჟინვალის, ფასანაურის, ქვეშეთის, მლეთისა და სხვა მატყლის დამამზადებელ პუნქტებში მთელი წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა ჩაბარებული მატყლის დახარისხება. მატყლი კვანძობრივად ისინჯებოდა და ხარისხების მიხედვით ფასდებოდა. მაგრამ თუ დახარისხებული მატყლი ბარდანებში გამზადებული ბარდებოდა, მაშინ მიმღები ნაწილობრივ ამოწმებდა მის ვარგისიანობას. მატყლის ასეთ შემოწმებას ეწოდება საკონტროლო დახარისხება. წმინდა, ნახევრადწმინდა და გაზაფხულის ნახევრადუხეში მატყლი მიიღებოდა 20%-ანი საკონტროლო შემოწმებით, ხოლო გაზაფხულის უხეში და შემოდგომის როგორც უხეში, ისე ნახევრად უხეში მატყლის მიღება წამოებდა 10%-ანი საკონტროლო შემოწმების საფუძველზე. პირველ შემთხვევაში ყველა ხუთი ბარდანიდან გამოარჩევდნენ ერთ ბარდანას, მეორე შემთხვევაში – მეათე ბარდანას, რომლებსაც ხსნიდნენ, ამოწმებდნენ მასში მოათავსებულ მატყლს და მიღებულ შედეგეს ავრცელებდნენ მთელ მისაღებ პარტიაზე. ასეთი კონტროლის საფუძველზე წარმოებდა მატყლის მიღება სამრეცხაოებსა და მატყლის გადამამუშავებელ ფაბრიკა-კომბინატებშიც. მოსალოდნელია, რომ დახარისხება და ჩამბარებლის მონაცემები არ დაემთხვეს ერთმანეთს. განსხვავება დასაშვები იყო 10%-ის ფარგლებში, მაგრამ თუ საკონტროლო დახარისხების შედეგი აღემატება დასაშვებ ნორმებს, მაშინ ხდებოდა მთელი პარტიების სრულად (100%-იანი) გადახედვა, ხოლო დახარისხებაზე გაწეული ხარჯი ეწერებოდა ჩამბარებელს.

საკონტროლო დახარისხების დროს ხდება აგრეთვე დაბალი ხარისხისა და განსხვავებული მდგომარეობის მატყლის ნარევის გამორკვევა. სუფთა მატყლის გამოსავლიანობის განსხვავება დასაშვებია, რომ მერყეობდეს 2%-ის ფარგლებში. წინააღმდეგ შემთხვევაში მატყლის ღირებულების გადაანგარიშება ხდებოდა მიმღების მიერ დადგენილი სუფთა მატყლის გამოსავლიანობის საფუძველზე.

სამომხმარებლო კოოპერაციის მატყლის მისაღებ პუნქტებზე მატყლის დახარისხება და სუფთა მატყლის გამოსავლიანობის დადგენა წარმოებდა ჩამბარებლის თანდასწრებით, ხოლო ფაბრიკა-კომბინატებში და სამრეცხაოებში – სახელმწიფო ინსპექტორის თანდასწრებით. საკითხის შესწავლით ირკვევა, რომ როგორც პირად (კერძო), ისე კოლექტიურ მეურნეობებში ცხვრის პარსვის გეგმა საერთოდ არ დგება. წესით იგი უნდა შემდგარიყო ცხვრის პარსვამდე ერთი თვით ადრე, სადაც გათვალისწინებული იქნებოდა გასაპარსი ცხვრის სულადობა და შემადგენლობა ჯიშის, სქესისა და ასაკის მიხედვით; გათვალისწინებული უნდა ყოფილიყო საპარსი პუნქტის გამოყოფა, მისი მოწყობა და მომარაგება საპარსი აგრეგატით, წნეხით, სალესავებით, სათადარიგო ნაწილებით, საწვავით და საპოხი მასალებით. ტარისა და ბარდანების შესაკერად კანაფის მომარაგება, მარკირებისათვის ტრაფარეტების მომზადება; გეგმით გათვალისწინებული უნდა იყოს მომსახურე პერსონალი, მაგიდისა და სხვა ინვენტარის გაკეთება, სასწორების შეძენა, ლაბორატორიის მოწყობა სუფთა მატყლის გამოსავლიანობის დასადგენად. გეგმა უნდა გულისხმობდეს პარსვის ვადებს, ცხვრის ჯგუფების პარსვის მორიგეობას, გაპარსული მატყლის ჩაბარების დროს, ადგილს და სატრანსპორტო საშუალებებს.

გეგმაში მოცემული უნდა იყოს პარსვის ყველა პროცესისა და ნაწარმის აღრიცხვიანობის საკითხები. ბოლოს, დახვეწისა და დაზუსტების მიზნით, პარსვის გეგმა საწარმოო თათბირის მსჯელობის საგნი უნდა გახდეს და შემდეგ ბრძანების სახით გადაეცეს წარმოებას.

დასკვნა

როგორც საზოგადოებრივ მეურნეობებში, ისე პირად დამხმარე მეურნეობებში ცხვრის პარსვის გეგმის შედგენა უგულებელყოფილი იყო იმ მოტივით, რომ პარსვის გეგმის მონაცემების მოძიება ძნელი იყო და, რაც მთავარია, მისი შესრულება არარეალური. საპარსი ეწყობოდა დენის ელექტროგადამეცემი ბოძის ახლოს, შეკრული ცხვრის პარსვა ხდებოდა მიწაზე. მპარსველებმა არ იცოდნენ სპეციალური საპარსი დაზგების არსებობა, სადაც ცხვარი გულაღმა იმართება, ფეხები კი ცალკე უმაგრდება. დაზგა იძლევა ცხვრის ორივე გვერდზე გადაწოლისა და მისი 180 გრადუსით შემობრუნების საშუალებას. ეს გარემოება მეტად აადვილებს ცხვრის პარსვას. სასურველია, რომ ეს დაზგები ჩვენშიც მალე შემოიღონ. ცხვრის პარსვის შემდეგ მატყლი დახარისხების გარეშე ბარდებოდა მატყლის დამამზადებელ პუნქტებს, სადაც მატყლის დახარისხება, ბარდანებში დაწნეხვა და ეტიკეტების მიხედვით მაუდკამვოლის კომბინატებში ჩაბარება წლის განმავლობაში მთელ რიგ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული.

როგორც ვიცით არსებობს დუქარდითა და მანქანით პარსვის ხერხები. ამჟამად ჩვენში ძირითადად დამკვიდრდა ელექტრომექნიკური პარსვა. დუქარდის პარსვასთან შედარებით, მანქანით პარსვა დიდი უპირატესობით გამოირჩევა. მექნიკური პარსვა აადვილებს მპარსავის შრომას, ზრდის შრომის ნაყოფიერებას, აუმჯობესებს მოპარსული მატყლის ხარისხს და ამცირებს მატყლის დანაკარგებს. მექანიკური წესით ბევრად დაჩქარებულია ცხვრის პარსვა. თუ საშუალო კვალიფიკაციის მპარსავი დუქარდით დღეში პარსავდა 40-45 ადგილობრივი ჯიშის ცხვარს, მანქანით ამავე კვალიფიკაციის მპარსავს შეუძლია გაპარსოს იმავე ჯიშის 80-100 ცხვარი. ამ საქმეში დიდი წარმატებებია მიღწეული და პარსვის ზოგიერთი ოსტატი გასაოცარ შედეგს აღწევს.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, გვინდა მოგითხროთ საზღვარგართელი მპარსავი ოსტატების მოღვაწეობის შესახებ, კერძოდ ახალზელანდიელ ოსტატებზე. გამოჩენილმა მპარსავ-ოსტატმა გოდფრეი ოუენმა დელეგაციის თვალწინ 10 წუთში შვიდი ცხვარი გაპარსა, ამასთან თითოეული ცხვრისგან საშუალოდ მიიღო 4-5 კგ მატყლი. ბოუენისათვის ზღვარი არ ყოფილა. 1954 წელს ქ. პალმერტონში სასოფლო-სამეურნეო გამოფენაზე მოწყობილ შეჯიბრებაში მას 30 წუთში რიმნი-მარშის ჯიშის 26 ცხვარი გაუპარსავს, 5 კგ საშუალო ნაპარსით. თვით ბოუენი იუწყება, რომ მისი პარსვის დღიური ნორმა 300-350 ცხვარს შეადგენდა, რომ მისი მსგავსი ოსტატები ახალ ზელანდიასა და ავსტრალიაში მრავლადაა. ყოფილ საბჭოთა კავშირში არაერთი ცხვრის პარსვის ოსტატი იყო. ზოგერთ მათგანს 100-150 მირინოსული ჯიშის ცხვრის გაპარსვა შეეძლო. მაგალითად, მოროზეიკო (სტავროპოლის მხარე) 8 საათში 106 წმინდა მატყლიან ცხვარს პარსავდა; ი. პავლენკო (ზაპოროჟიეს ოლქი) – 125-ს, ნ. სტოიანოვი (მოლდავეთის სსრ) – 127-ს; ზემო მაჩხაანის სტალინის სახ. კოლმეურნეობის მწყემსი გ. ჯანაშვილი – 100 ცხვარზე მეტს და სხვა [IV].

გაზაფხულზე, გაპარსვის შემდეგ, ცხვარი უნდა დამუშავდეს ქეცის საწინააღმდეგო სამკურნალო-პროფილაქტიკური საშუალებებით. ჩვენში ეს პროცედურა კრეოლინის ხსნარით ხორციელდება, ზოგან კი შხაპებითა და სხვა საშუალებებით მკურნალობენ. უკანასკნელ წლებში ამ მიზნისათვის კრეოლინთან ერთად ჰექსაქლორანს იყენებენ, რაც ნამდვილად უკეთეს შედეგს იძლევა. ცხვრის ასეთი დამუშავება ერთდროულად სისხლის პარაზიტებსაც (ჰემოსპორიდიებს) სპობს და თავიდან აცილებს მათგან გამოწვეულ ისეთ დავადებებს, როგორიცაა პიროპლაზმოზი, ბაბეზიელოზი და სხვა სნეულებები, რომლებიც გადააქვთ ტკიპებს (ნაბარევი). კრეოლინითა და ჰექსაქლორანით დამუშავებულ ცხვარს ტკიპები

ნაკლებად ეკარება. ცხვრის გაბანა შეიძლება გაპარსვიდან მხოლოდ 6 დღის შემდეგ.

პირუტყვის გაბანა უნდა მოხდეს ორჯერადად 6-7 დღის შუალედით. სასურველია, რომ ამ ღონისძიებამ მიიღოს მასობრივი ხასიათი. ცხვრის გარდა უნდა გაიბანოს ბრიგადის ყველა ბინადარი: ძროხა, ცხენი ძაღლი; გარდა ამისა, კრეოლინის ხსნარში უნდა გაირეცხოს მთელი ინვენტარი, ჩატარდეს დეზინფექცია, ბინაში – ფარეხში, ქოხებში, ბაკებში. ეს ღონისძიება უნდა განმეორდეს ცხვრის გაბანასთან ერთად, ორჯერადად. რაც შეხება ხსნარების სიმაგრეს, ტემპერატურასა და გამოყენებულ წესებს, ამას სერიოზულ ყურადღებას უნდა აქცევდეს ვეტპერსონალი.

საკითხის შესწავლით ირკვევა, რომ კოლექტიური მეურნეობების დაშლის გამო მოსახლეობას ცხვრის მოვლა-შენახვის და ვეტერინარული დამუშავების ეკონომიკური საშუალება არა აქვს. არ ტარდება ისეთი ღონისძიებები, როგორიც არის: ცხვრის კრეოლინის ხსნარში გაბანვა და დამუშავება, ნაბარეზე დამუშავება; ვერ იღებენ მიწის ფართობებს სენაჟისა და სილოსის საწარმოებლად და პრაქტიკულად ვერ დებენ სენაჟსა და სილოსს, ვერ მუშაობენ სელექციის გაუმჯობესებისა და მოშენების მიმართულებით, რის შედეგადაც კნინდება ცხვარი და გაქრობის პირზეა მისული თუშური ცხვრის პოპულაციები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., ეკონომიკური განვითარების ენერგოეკოლოგიური ფაქტორები და ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირების მაკროეკონომიკური მიდგომები საქართველოში. თბილისი, „მეცნიერება", 2004.
2. ბეღელაური გ., მეცხვარეობის განვითარების პერსპექტივა დავით გარეჯში. რეცენზ. ელექტრ. სამეცნ. ჟურნალი, 2010, № 25.
3. ბურდული ვ., სოციალური და ეკონომიკური განვითარების კოორდინაცია რეგიონალურ და ლოკალურ დონეზე. „მერიდიანი", თბილისი, 2006.
4. ვაჟა-ფშაველა ხევსურები, თხზ. სრული კრებული ტ. IX, თბილისი, 1964.
5. გამყრელიძე ბ., ცენტრალური კავკასიის მთიელთა ალპური მესაქონლეობა. „მეცნიერება", 1982.
6. კუნჭულია თ., საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები. „მეცნიერება", თბილისი, 2003.
7. საქართველოს კანონი (საქართველოს საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების შესახებ) საქართველოს საკანონ-მდებლო მაცნე, № 42, 2005.
8. ქავთარაძე თ., აგრარული რეფორმა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში და საქართველო. „მეცნიერება", თბილისი, 2003.
9. ქუმსიშვილი ვ., მომთაბარე მეცხვარეობის ტექნოლოგია ინტენსიფიკაციის საფუძველზე „განათლება", თბილისი, 1983.
10. ქუმსიშვილი ვ., მატყლმცოდნეობა. „ცოდნა". თბილისი, 1961.
11. ქათამაძე დ., ცოტაძე მ., მეცხვარის ცნობარი, „საბჭოთა საქართველო", თბილისი, 1974.
12. ყამარაული ს., საქართველოს სსრ მეცხვარეობის ინტენსიფიკაციის საკითხები. „საბჭოთა საქართველო", თბილისი, 1979.
13. წიკლაური ქ., მეცხოველეობა და ბიზნესი საქართველოს მაღალმთიანეთში. თბილისი, 2002.
14. ჯანიაშვილი ი., მეცხოველეობის განვითარების ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. „საბჭოთა საქართველო", თბილისი, 1974.

Tengiz Kavtaradze

ISSUES OF INNOVATIVE PERFECTION OF WOOL SHAVING IN GEORGIAN SHEEP BREEDING

Summary

The paper shows that sheep shearing is a very difficult and responsible activity. Proper care is not given to mastering shaving skills. In Georgian sheep breeding, sheep shearing is carried out with less organization, poor quality, damage to sheep and large losses of wool. This is due to the fact that shaving uses unsuitable shaving rules and unsatisfactory technology.

Innovative conditions for making quality wool are less observed in our sheep shearing system; Proper attention is not paid to mastering shaving skills. It ends up at the undesirable level of equipment and labor organization. Wool quality deteriorates during shaving. There is wool corrosion-dirt, waste and many more. There are large cases of damage to sheep, wounds, trauma, mutilation and death. Rough shaving causes a large loss of wool, increasing labor demand and shaving costs. The paper shows that the existing rule of sheep shearing can be radically changed from an innovative point of view. Wool shaving should be produced at a technically high level and in an organized manner, it should be economically viable, in this regard a great help can be given to the introduction of an innovative, progressive method of shaving, which is known as the fast method of shaving.

დემოგრაფიის, სოციოლოგიისა და შრომის ეკონომიკის სექცია

ნინო გომელაური

„სენდვიჩის სინდრომის“ გავრცელება და გავლენა საქართველოში

ანოტაცია. *სტატიაში განხილულია საქართველოში „სენდვიჩის სინდრომის“ გავრცელების და სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლების ემპირიული შეფასება ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ 2013-2019 წლებში ოჯახის პრობლემების საკითხებზე ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევების მონაცემების გამოყენებით. ასევე მოცემულია "სენდვიჩის სინდრომის" გავლენის ანალიზი მოსახლეობის დასაქმებაზე, შემოსავალებსა და ჯანმრთელობაზე.*

საკვანძო სიტყვები: *დემოგრაფიული დაბერება, „სენდვიჩის თაობა“, "სენდვიჩის სინდრომი".*

შესავალი

თაობა სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორიაა და სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება. აკადემიკოსი პ. გუგუშვილი სამი თაობის საზღვრებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და დემოგრაფიული აქტივობის ნიშნით შემდეგნაირად გამოყოფდა: ახალგაზრდობა, მოწიფულთა თაობა, ჭარმაგთა თაობა. შემდეგ მოდის მხცოვანთა თაობა [სულაბერიძე ა. 2017:8]. თანამედროვე დემოგრაფიული და ეკონომიკური მდგომარეობის გამო საშუალო თაობა (40-დან 60 წლამდე ასაკის ადამიანები) განიცდის დიდ სოციალურ დატვირთვას. ისეთი ტენდენციები, როგორიცაა სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა, შობადობის დაბალი მაჩვენებელი, ქორწინებისა და შობადობის გადავადება, მშობლების ოჯახიდან შვილების გვიან გამოყოფა იწვევს იმ ფაქტს, რომ საშუალო ასაკის ადამიანები ხშირად განიცდიან ორმაგ დატვირთვას, ერთდროულად ზრუნავენ თავიანთ შვილებსა და მშობლებზე. სოციოლოგიურ ლიტერატურაში ამ ფენომენს "სენდვიჩის სინდრომს" უწოდებენ – ადამიანები ორივე მხრიდან განიცდიან მოვალეობებისა და პასუხისმგებლობის ზეწოლას. ტერმინი „სენდვიჩის თაობა“ (sandwich generation) პირველად გამოიყენა ბრიტანელმა სოციალურმა მუშაკმა დოროთი მილერმა 1981 წელს. დღეისათვის კი ეს ტერმინი გამოიყენება უმეტეს თანამედროვე ქვეყნებში: მსოფლიოში ყველგან, საშუალო ასაკის თაობას ევალება მატერიალური და ფსიქოლოგიური მხარდაჭერა ბავშვებისა და მშობლებისთვის. ამ სინდრომის მიზეზი გლობალური დემოგრაფიული ცვლილებებია. ერთი მხრივ, მიმდინარეობს მოსახლეობის დაბერება, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობამ 70 წლის ზღვარი გადალახა, მეორე მხრივ, ცვლილებები მოხდა ბავშვთა შობაში.

"სენდვიჩის სინდრომის" გავრცელება, მისი სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლები და მისი გავლენა ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტებზე ფართოდ არის შესწავლილი უცხოურ სოციოლოგიურ და ეკონომიკურ კვლევებში. გაზრდილი სოციალური დატვირთვა მნიშვნელოვნად აისახება მოსახლეობის ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტზე. კერძოდ, ადამიანები, რომლებიც განიცდიან "სენდვიჩის სინდრომს", უფრო დაუცველები არიან შრომის ბაზარზე [Lilly M., Laporte A., Coyte P. 2007: 641-690], აქვთ დაბალი შემოსავლები [Casado-Marín D., García-Gómez, López-Nicolás P. 2011: 1-29], ისინი უფრო ხშირად განიცდიან ფიზიკური, გონებრივი და ემოციური მდგომარეობის გაუარესებას [Voydanoff P., Donnelly B.1999:725-738] და ნაკლებად

იყენებენ თვითმოვლითი ქცევის პრაქტიკას [Chassin L., Macy J., Seo D., Presson C., Sherman S.2010: 38-46].

Pew Research Center-ის 2013 წელს ჩატარებული კვლევის მიხედვით, ორმოციდან ორმოცდაათ წლამდე ქალებისა და მამაკაცების თითქმის ნახევარი (47%) ზრდის ბავშვს ან ფინანსურად ეხმარება ზრდასრულ შვილებს, მათი მშობლები კი 65-ზე მეტი წლის ასაკში არიან. ყოველი მეშვიდე (15%) საშუალო ასაკის ზრდასრული ადამიანი ფინანსურად ეხმარება მშობლებსაც და შვილებსაც [https://www.pewresearch.org/publications/]. „სენდვიჩის თაობას“ ვუწოდებდით ადამიანებს, რომლებიც ერთდროულად ზრუნავდნენ ავადმყოფ მშობლებზე და მცირეწლოვან ბავშვებზე – ამბობს ენდრიუ ჩერლინი, ჯონს ჰოპკინსის უნივერსიტეტის სოციოლოგი – ამჟამინდელი საშუალო თაობა სულ უფრო მეტად ეხმარება ახალგაზრდებს, რომლებსაც არ შეუძლიათ საკუთარი თავის უზრუნველყოფა. ამავდროულად, მათ ჰყავთ მოხუცი მშობლები, რომლებსაც ასევე სჭირდებათ მხარდაჭერა“. „სენდვიჩის თაობის“ სირთულეების დიდი ნაწილი ეკონომიკური და სოციალური მიზეზებით არის განპირობებული, მაგალითად, საუნივერსიტეტო განათლების მაღალი ღირებულება. ბინათმშენებლობის სიძვირე აიძულებს ოჯახის ზრდასრულ წევრებს გაიზიარონ საცხოვრებელი სივრცე. ასევე არის სიტუაცია, როდესაც მშობლები ეხმარებიან ზრდასრულ შვილებს შვილიშვილების მოვლაში, რადგან მათ არ შეუძლიათ ძიძის აყვანა ან კერძო საბავშვო ბაღში ბავშვის მიყვანა.

"სენდვიჩის სინდრომის" განსაზღვრა. არსებული მონაცემების საფუძველზე, ნაშრომში გამოყენებულ იქნა "სენდვიჩის სინდრომის" შემდეგი ინდიკატორი – ადამიანი აღიარებს, რომ განიცდის "სენდვიჩის სინდრომს" იმ შემთხვევაში, თუ მისი ყოველდღიური საქმიანობა მოიცავს როგორც ბავშვთა, ასევე მოხუცთა მოვლას.

საქართველოში, ტრადიციულად, მოვლის საჭიროების მქონე ნათესავებზე ზრუნვის ტვირთი ოჯახის წევრებს ეკისრებათ. ამგვარი მდგომარეობა ქვეყანაში განპირობებულია როგორც ოჯახის ტრადიციული ღირებულებებით და დამოკიდებულებებით, ასევე ეფექტური და გრძელვადიანი მოვლის (ზრუნვის) სისტემის არარსებობით. ამდენად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში "სენდვიჩის სინდრომს" მნიშვნელოვანი გავრცელება აქვს, თუმცა ქართულ სამეცნიერო გამოკვლევებში მცირეა იმ ადამიანების პრობლემების მიმართ ინტერესი და არ არის შესწავლილი ”სენდვიჩის სინდრომის” შედეგები მოსახლეობის დასაქმებასა და ფსიქოემოციურ ჯანმრთელობაზე. პირობებს, რომელშიც აღმოჩნდა ქართული „სენდვიჩის“ თაობა, ამძიმებს თაობებს შორის მსოფლმხედველობის დიდი სხვაობა. ერთ ოჯახში ცხოვრობენ და ურთიერთობენ საბჭოთა სტანდარტებით აღზრდილი მოხუცი მშობლები, პერესტროიკის და 90-იანი წლების კატაკლიზმებში გამოვლილი საშუალო თაობა და ახალგაზრდები, რომლებიც თავიანთ ცხოვრებას ახალი გზით აშენებენ გლობალიზაციისა და ინტერნეტიზაციის ეპოქაში.

კვლევის შედეგები. ქართული ოჯახების ძირითადი დამახასიათებელი თავისებურებებია: ოჯახი, როგორც წესი, არის არა ნუკლეარული, არამედ სამთაობიანი, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათ შორის არის „სენდვიჩების თაობაც“. ოჯახის წევრების ერთმანეთისაგან მატერიალური და მორალური დამოკიდებულების ხარისხი ძალიან მაღალია; ახალგაზრდა თაობა საკმაოდ მყარად არის მიბმული წინა თაობასთან; ასევე ძალიან მყარია ნათესაური კავშირები; ოჯახური სისტემის საზღვრები და პიროვნული საზღვრები ოჯახური სისტემის შიგნით არ არის მკაფიოდ მოხაზული, ასევე მკვეთრად არ არის გამიჯნული ოჯახური როლები და ფუნქციები; შესაბამისად ოჯახის წევრებს

ერთდროულად სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან განსხვავებული სოციალური როლების შესრულება უხდებათ.

ოცდამეერთე საუკუნეში მსოფლიო მასშტაბით მოსახლეობის დაბერების ტენდენცია მიმდინარეობს. პროგნოზის თანახმად, მსოფლიო მოსახლეობაში 65 და უფროსი ასაკის პირთა წილი 2050 წლისთვის 25 პროცენტამდე გაიზრდება. თუ წინა საუკუნეში დემიგრაფიული დაბერების ზრდას ძირითადად ორი ფაქტორი – შობადობის შემცირება (დაბერება ქვემოდან) და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა (დაბერება ზემოდან) განსაზღვრავდა, ბოლო წლებში ამ პროცესში მიგრაციაც ჩაერთო. ახალგაზრდების მიგრაციის გავლენით, საქართველოში მოსახლეობის დაბერება სულ უფრო მზარდი ტემპით მიმდინარეობს, რაც ჯანმრთელობისა და სამედიცინო დახმარების თვალსაზრისით პრობლემების მთელ რიგს წარმოშობს. ასაკის მატების თანმდევი, ფიზიკური ჯანმრთელობის პრობლემების გარდა, ხანდაზმული ადამიანები და მათი ოჯახის წევრები ფსიქიკურ ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული უამრავი გამოწვევის წინაშე დგებიან. საქართველოში შრომისუნარიანი ასაკის მოქალაქეების წილი შეადგენს (15-64 წლის ასაკობრივი ჯგუფი) – 63.7%-ს, ხოლო 65 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი – 15.5%-ს. მედიანური ასაკი 38 წელია.

ცხრილი 1

65 წლისა და უფროსი ასაკის მოქალაქეთა წილი საქართველოს მთელ მოსახლეობაში, 1995-2022 წწ.

წელი	ორივე სქესი	მამაკაცი	ქალი
1995	10.9	8.4	13.1
2000	12.7	10.4	14.9
2005	14.4	11.9	16.7
2010	14.2	11.4	16.8
2015	14.3	11.3	17.0
2020	15.1	11.8	18.2
2021	15.2	11.9	18.4
2022	15.5	12.1	18.6

წყარო: საქსტატი https://www.geostat.ge/

აღსანიშნავია, რომ დემოგრაფიული დატვირთვის კოეფიციენტი 21-ე საუკუნის დასაწყისში კი არ გაიზარდა, არამედ შემცირდა, 2015 წლიდან კი კვლავ იზრდება.

ცხრილი 2

დემოგრაფიული დატვირთვის კოეფიციენტი, 1989-2022 წწ.

წელი	ახალგაზრდა ასაკის დატვირთვის კოეფიციენტი	მოხუცებული ასაკის დატვირთვის კოეფიციენტი	სულ დატვირთვის კოეფიციენტი
1989	37.4	13.3	50,7
1995	34.7	15.8	50.7
2000	31.7	19.2	51.0
2005	28.9	21.7	50.6
2010	26.6	21.0	47.6
2015	28.3	21.4	49.6
2022	32.6	24.3	56.9

წყარო: საქსტატი https://www.geostat.ge/

დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ 2013–2019 წწ. ჩატარებული კვლევების მიხედვით ახალგაზრდების 70% ცხოვრობს მშობლებთან ერთად, ხოლო

62%-ს მშობლები ფინანსურად ეხმარებიან. უნდა აღინიშნოს, რომ ახალგაზრდების უმრავლესობა ნდობის ყველაზე მაღალ დონეს გამოხატავს თავიანთი ოჯახების მიმართ და ასევე ძალიან მნიშვნელოვნად თვლის ოჯახურ ცხოვრებას. ახალგაზრდების 62%-ს ფინანსურად მშობლები ეხმარებიან. პირადი შემოსავალი უფრო ხელმისაწვდომია თბილისში, სადაც რესპოდენტების 35% აცხადებს, რომ აქვს პირადი შემოსავალი. სხვა ქალაქებში პირადი შემოსავალი აქვს ახალგაზრდების 27%-ს, ხოლო სოფლად – ყოველ მეხუთე ახალგაზრდას. ასაკის ზრდის პარალელურად, იკლებს მშობლებზე ფინანსური დამოკიდებულების მაჩვენებელიც (14–18 წლის ასაკობრივ კატეგორიაში რესპონდენტების 96% ფინანსურად დამოკიდებულია მშობლებზე; 19–24 წლის ასაკობრივ კატეგორიაში – 64%, ხოლო 25–29 წლის ასაკობრივ კატეგორიაში – 35%). ახალგაზრდების 70% ცხოვრობს მშობლებთან ერთად. მშობლებზე დამოკიდებულების ხარისხი, როგორც მოსალოდნელი იყო, იკლებს ასაკის ზრდასთან ერთად. 14–18 წლის ასაკობრივ კატეგორიაში ახალგაზრდების 90% ცხოვრობს მშობლებთან ერთად. საშუალო ასაკობრივ კატეგორიაში (19–24 წელი) ეს მაჩვენებელი 67%-ია, ხოლო 25–29 წლის ასაკობრივ ჯგუფში რესპოდენტების მხოლოდ 52% ცხოვრობს მშობლებთან ერთად.

"სენდვიჩის სინდრომის" გავრცელება ქალებში თითქმის ორჯერ მეტია, ვიდრე მამაკაცებში (შესაბამისად 2.8% და 1.2%). საქართველოში "სენდვიჩის თაობის" სიმპტომს აქვს მკვეთრად გამოხატული გენდერული ხასიათი. ყველაზე ხშირად ხანდაზმულ ნათესავებზე ზრუნვის პასუხისმგებლობა ქალს ეკისრება, რადგან ტრადიციულ საზოგადოებაში მიჩნეულია, რომ ეს მისი მოვალეობა და ვალია. როდესაც დგება საკითხი, ვინ უნდა იზრუნოს შვილებზე და ავადმყოფ ნათესავებზე, ოჯახები ხშირად არჩევენ არ შეიზღუდოს მამაკაცის კარიერა, ამიტომ ეს პასუხისმგებლობა უფრო ხშირად ეკისრებათ ქალებს. ამიტომ ქართველი ქალები, რომლებიც ზრუნვენ და უვლიან შვილიშვილებს, ხანდაზმულ ნათესავებსა და აგრძელებენ მუშაობასაც, იშვიათად უჩივიან სტრესს ან რაიმე სირთულეს. ამავდროულად, ამერიკის ფსიქოლოგთა ასოციაციის კვლევები აჩვენებს, რომ „სენდვიჩის თაობის" ქალები უფრო მეტ სტრესს განიცდიან, ვიდრე ნებისმიერი სხვა სოციალური ჯგუფი. სავარაუდოდ, 30-39 და 40-49 წლის ასაკობრივ ჯგუფებში ადამიანები უფრო ხშირად განიცდიან „სენდვიჩის სინდრომს" სხვა ასაკობრივ ჯგუფებთან შედარებით. კვლევამ ვერ გამოავლინა "სენდვიჩის სინდრომის" გავრცელების მნიშვნელოვანი ცვლილებები ინდივიდების განათლების დონის მიხედვით. "სენდვიჩის თაობა" უფრო მეტია სოფლად მცხოვრებ მოსახლეობაში, ვიდრე ქალაქში (შესაბამისად 3.2% და 1.9%).

კვლევამ უჩვენა, რომ დასაქმების მაჩვენებელი იმ ადამიანთა ჯგუფში, რომლებიც განიცდიან "სენდვიჩოს სინდრომს" (67.0%), მნიშვნელოვნად დაბალია, ვიდრე იმ ადამიანთა ჯგუფში, რომლებიც არ განიცდიან "სენდვიჩის სინდრომს" (73.7%).

კვლევისას ასევე გამოვლინდა, რომ "სენდვიჩის თაობის" მატერიალური მდგომარეობა უფრო ცუდია, ვიდრე მათი, ვინც ამ სინდრომში არ შედის. კერძოდ, ამ ტიპის მოსახლეობის აბსოლუტური შემოსავალი სიღარიბის დონის შეფასებისას შეადგენს 19.6%-ს, ხოლო იმ ადამიანთა სიღარიბის დონე, რომლებიც არ უწევენ არაფორმალურ მოვლას ორივე თაობას – 16.9%-ს.

ცხრილი 3

„სენდვიჩის სინდრომის“ გავლენა საქართველოს მოსახლეობის დასაქმებაზე, შემოსავალსა და ჯანმრთელობაზე

მაჩვენებლები	ადამიანები, რომლებიც განიცდიან „სენდვიჩის სინდრომს“	ადამიანები, რომლებიც არ განიცდიან „სენდვიჩის სინდრომს“
დასაქმებულთა წილი	0.670	0.737
ღარიბთა წილი	0.196	0.169
ადამიანების წილი, რომლებიც აფასებენ თავიანთ ჯანმრთელობას, როგორც კარგს ან ძალიან კარგს	0.424	0.495
ქრონიკული დაავადებების მქონე ადამიანების წილი	0.285	0.208
იმ ადამიანების წილი, რომლებიც მუდმივად განიცდიან დროის ნაკლებობას	0.510	0.283

„სენდვიჩის სინდრომი“ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსახლეობის ჯანმრთელობაზე. „სენდვიჩის სინდრომის“ მქონე ადამიანების 42.4% საკუთარ ჯანმრთელობას აფასებს, როგორც კარგს ან ძალიან კარგს, ხოლო იგივე მაჩვენებელი ადამიანებისთვის, რომლებიც არ განიცდიან „სენდვიჩის სინდრომს“, უფრო მაღალია – 49.5%. „სენდვიჩის თაობაში“ ასევე აღინიშნება ქრონიკული დაავადებების სიხშირე, შესაბამისად – 28.5% და 20.4%. მუდმივმა სიჩქარემ, დასვენების ნაკლებობამ, საკუთარ ჯანმრთელობაზე ზრუნვის დროის ნაკლებობამ შეიძლება მნიშვნელოვანი საფრთხე შეუქმნას ადამიანის ფიზიკურ და ფსიქიკურ ჯანმრთელობას. კვლევამ აჩვენა, რომ "სენდვიჩის თაობის" ნახევარზე მეტი (51%) უჩივის დროის მუდმივ ნაკლებობას. იმ ადამიანებში, რომლებსაც არ აქვთ „სენდვიჩის სინდრომი“, იგივე მაჩვენებელი მხოლოდ 28.3%-ია.

ბოლო წლებში საუბრობენ, რომ „სენდვიჩების თაობის“ გარდა, გაჩნდა „კლუბური სენდვიჩების თაობაც“ (club sandwich generation). ქალები და მამაკაცები ეხმარებიან არა მხოლოდ მშობლებსა და ზრდასრულ შვილებს, არამედ ზრუნავენ შვილიშვილებზეც, ანუ ისინი დაკავებულნი არიან სამი თაობის მოვლით. არსებობს განსხვავებაც – მოხუცებზე ზრუნვა სიბერის, ცხოვრების ბოლო ეტაპის თანმხლებია, ხოლო შვილიშვილებზე ზრუნვა ბევრად უფრო სასიამოვნოა იმ გაგებით, რომ არა მხოლოდ გასცემენ ენერგიას, ასევე იღებენ სითბოს და სიყვარულს. შვილიშვილებზე ზრუნვა შეიძლება იყოს რთული, მაგრამ ბევრად უფრო პოზიტიური და არ განიხილება, როგორც შეუქცევადი ვალი. ცხრილი 4 წარმოაჩენს შვილიშვილებისა და ბებია-პაპის ურთიერთდახმარების ხასიათსა და ინტენსივობას საქართველოში.

2016 წელს ჩატარებული სოციოლოგიური კვლევის მონაცემები ადასტურებს, რომ, მიუხედავად მთელი რიგი სირთულეებისა, მათ შორის ეკონომიკური ხასიათისა, საქართველოში თაობათა შორისი კავშირი გამოიხატება ორმხრივი მხარდაჭერით. არ შემოიფარგლება მხოლოდ მშობლებისა და შვილების დამოკიდებულებით (ბუნებრივია მშობლებსა და შვილებს შორის ეკონომიკური კავშირები და დახმარებების მასშტაბი და

ინტენსივობა უფრო მაღალია), საკმაოდ მყარია კავშირი ბებია-პაპასა და შვილიშვილებს შორის [არჩვაძე ი. 2017:58].

ცხრილი 4

შვილიშვილებისა და ბებია-პაპის ურთიერთდახმარების ხასიათი (%)

	შვილიშვილები – ბებია-პაპას	ბებია-პაპა – შვილიშვილებს
არავითარი	32.7	28.4
ფინანსური	5.6	30.2
მატერიალური	7.9	12.9
ფიზიკური	23.5	6.1
მორალური	30.2	22.3
დახმარების საშუალო თვიური სიდიდე, ლარი	57.4	71.4

2013 წელს ჩატარებული კვლევის თანახმად ხანდაზმულთა ძირითად ფუნქციად მიჩნეულ იქნა შვილიშვილების აღზრდა, ცხოვრებისეული გამოცდილების გაზიარება და საოჯახო საქმეებში დამხმარედ ყოფნა [შელია მ., 2014:39-51]. საინტერესო იყო, რომ შვილიშვილთა მხოლოდ 13% ეხმარება ფინანსურად და მატერიალურად ბებია-პაპას და დახმარება უმეტესწილად მორალური და ფიზიკური ფორმით ხდება (54%) [შელია მ. 2020: 181-189].

ცხრილი 5

თაობათა შორის დახმარების ინტენსივობა და საშუალო თვიური ღირებულება (%)

	უმცროსი თაობა - უფროსს		უფროსი თაობა - უმცროსს	
	შვილები - მშობლებს	შვილიშვილები - ბებია-პაპას	მშობლები - შვილებს	ბებია-პაპა - შვილიშვილებს
არავითარი	32.2	32.7	14.9	28.4
ფინანსური	10.6	5.6	33.9	30.2
მატერიალური	10.0	7.9	21.7	12.9
ფიზიკური	13.3	23.5	3.3	6.1
მორალური	31.3	30.2	21.9	22.3
ყველანაირი	2.6	0.1	4.3	0.1
დახმარების საშუალო თვიური სიდიდე, ლარი	110.9	57.4	57.4	71.4

საქართველოში უმრავლესობას მიაჩნია, რომ მათმა ახლობლებმა უნდა იზრუნონ მოხუცებზე. 2016 წელს დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ჩატარებული სოციოლოგიური კვლევის მიხედვით, ხანდაზმულებზე ზრუნვის პასუხისმგებლობის მხოლოდ სახელმწიფოზე დაკისრებას სამართლიანად მიიჩნევს მოსახლეობის 1.7%. უმრავლესობა თვლის, რომ ეს შვილებისა და შვილიშვილების (35.4%) ან თანაბრად სახელმწიფოს, შვილებისა და შვილიშვილების (63.0%) მოვალეობაა. დასავლეთში ეს მოვალეობა სახელმწიფოს ეკისრება, ამიტომ იქ შესაბამისი სოციალური ინსტიტუტებია ჩამოყალიბებული. დასავლური საპენსიო დაზღვევის სისტემა ითვალისწინებს, რომ რაღაც მომენტში ხანდაზმულს დასჭირდება ფული მასზე ზრუნვის ორგანიზებისთვის. მას შეუძლია თავად აიყვანოს დამხმარეები, შვილები კი სურვილისამებრ ეხმარებიან. სოციალური მუშაკების ვიზიტები დიდი მხარდაჭერაა მარტოხელა მოხუცებისთვის, მაგრამ თუ მოხუცს ჰყავს ნათესავები, მან უნდა დაწეროს

განცხადება, რომ მასზე ახალგაზრდები არ ზრუნავენ და სჭირდებათ დახმარების მიღება. არაერთი ხანდაზმული ადამიანისთვის ეს ფსიქოლოგიურად რთული გადაწყვეტილებაა. არის საზოგადოებები, სადაც ხანდაზმულთა მოვლის რეჟიმები თანამედროვეა და ინსტიტუციური ზრუნვის ინფრასტრუქტურა კარგად არის განვითარებული. ეს არა მხოლოდ სკანდინავიის ქვეყნებშია, არამედ ხმელთაშუა ზღვის რეგიონშიც (იტალია, ესპანეთი). იტალიასა და ესპანეთში მოქმედებს მოხუცებზე ზრუნვის იმგავრი კულტურული მოდელი, რომელიც დაახლოებით ჩვენი მსგავსია: მოხუცები ცხოვრობენ ოჯახში ან საკუთარ სახლში, ამავდროულად, სახელმწიფო სერიოზულ სუბსიდირებას უწევს ოჯახებს და თავად მოხუცებს, რათა მათ აიყვანონ მომვლელი. მიუხედავად ამისა, საქართველოში მაინც მიმდინარეობს ცვლილებები: ხდება მოვლის ნაწილის დელეგირება დამხმარეებზე, ექთნებზე, ძიძებზე, თუმცა ეს საბოლოოდ მაინც არ არის გავრცელებული ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ შედარებით ძვირია: ყველა ოჯახს არა აქვს ამის საშუალება; მეორეც იმიტომ, რომ იგი მორალიზებულია „ოჯახის ვალდებულებით"; მესამე, არის უნდობლობა ამ ინსტიტუტების მიმართ. საქართველოში მოხუცთა კერძო პანსიონატები, სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული ბენეფიციარების გარდა, მომსახურების ფასიან სერვისსაც სთავაზობენ ხანდაზმულთა ოჯახის წევრებს. ფასიან პანსიონატებში ხანდაზმულის ერთთვიანი ცხოვრება საშუალოდ 500-700 ლარამდე მერყეობს (ფასს მოხუცის ჯანმრთელობის მდგომარეობა განსაზღვრავს) ყოველთვიურ გადასახადში სამჯერადი კვება, ხანდაზმულის მოვლა და პირველადი სამედიცინო მომსახურება შედის. ხანდაზმულის ჰიგიენური მოვლის ნივთებსა და მედიკამენტებს ოჯახის წევრები ყიდულობენ. მიუხედავად ე.წ. „მოხუცთა თავშესაფრების" არაპოპულარულობისა, თბილისის ხანდაზმულთა სახლში ადგილები მთლიანად შევსებულია და მიღება შეჩერებულია. ადგილების სიმცირის გამო ბენეფიციარების მიღება პრობლემურია ფასიან დაწესებულებებშიც.

დასკვნა

"სენდვიჩის სინდრომი" გარკვეულ გავლენას ახენს საქართველოს მოსახლეობის დასაქმებაზე, მატერიალურ კეთილდღეობასა და ჯანმრთელობაზე. დღეისათვის, ადამიანები, რომლებიც განიცდიან „სენდვიჩის სინდრომს"და საჭიროებენ მხარდაჭერას, სოციალური პოლიტიკის ყურადღების მიღმა არიან. „სენდვიჩის სინდრომის" მქონე ადამიანების მდგომარეობა შეიძლება გაუმჯობესდეს სხვადასხვა ღონისძიებებით, რომლებიც მიზნად ისახავს მშობლობისა და დასაქმების შეთავსებას, ხანდაზმული ნათესავების ზრუნვაზე ტვირთს შემსუბუქებას (ფორმალური მოვლის სერვისების ტიპებისა და მეთოდების გაფართოება უფასოდ ან ხელმისაწვდომ ფასად, მზრუნველთა მატერიალური მხარდაჭერა და ა.შ.).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. არჩვაძე ი., თაობათაშორის ურთიერთობები, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების და მოსახლეობის შემოსავლების ფაქტორი (საქართველოს კონტექსტი). (2017). დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. გვ. 52-61.

2. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ 2013-2019 წლებში ჩატარებული სოციოლოგიური კვლევები.

3. კალჰუნი გ., ლაითი დ., კელერი ს. (2007). სოციოლოგია. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. გვ. 367-368.

4. სულაბერიძე ა. (2017). ახალგაზრდა თაობის ასაკის გააზრებისთვის. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. გვ. 7-11.

5. შელია მ. (2014). უფროსი თაობისადმი დამოკიდებულება ოჯახში. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. გვ. 38-54.

6. შელია მ. (2020). მოსახლეობის დაბერების აჩქარება საქართველოში პოსტსაბჭოთა პერიოდში. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. გვ. 180-200.

7. Agree E., Bissett B., Rendall M. S. (2003). Simultaneous care for parents and care for children among mid-life British women and men // POPULATION TRENDS-LONDON. P. 29-35.

8. Casado-Marín D., García-Gómez P., López-Nicolás(2011). Á. Informal care and labour force participation among middle-aged women in Spain // SERIEs. Vol. 2. – №. 1. – P. 1-29

9. Chassin L., Macy J., Seo D., Presson C., Sherman S. (2010). The association between membership in the sandwich generation and health behaviors: A longitudinal study//Journal of Applied Developmental Psychology. Vol. 31. – №. 1. P. 38-46

10. Ciani E. (2012). Informal adult care and caregivers' employment in Europe//Labour Economics.Vol. 19. – №. 2. P. 155-164.

11. Crespo L., Mira P. (2014). Caregiving to elderly parents and employment status of European mature women // Review of Economics and Statistics. Vol. 96. №. 4. P. 693-709.

12. Dunham C. C., Dietz B. E. (2003). «If I'm not allowed to put my family first»: Challenges experienced by women who are caregiving for family members with dementia // Journal of women & aging. Vol. 15. №. 1. P. 55-69.

13. DePasquale N., Chandler K., Zarit S., Moen Ph., Hammer L., Almeida D. (2016). Combining formal and informal caregiving roles: The psychosocial implications of double-and triple-duty care//Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences. Vol. 71. №. 2. P. 201-211.

14. Fast, J., Keating, N., Yacyshyn, A. (2008). «I Wish that I Could Just Have a Break»: The Cost of Supporting Adults with Disabilities. University of Alberta, Research on Aging, Policies and Practice, Edmonton, AB.

15. Hammer L. B., Neal M. B. (2008). Working sandwiched-generation caregivers: Prevalence, characteristics, and outcomes//The Psychologist-Manager Journal. Vol. 11. №. 1. P. 93-112.

16. Heger D. (2014). Work and well-being of informal caregivers in Europe//Ruhr Economic Paper. №. 512.

17. Lilly M. B., Laporte A., Coyte P. C. (2007). Labor market work and home care's unpaid caregivers: a systematic review of labor force participation rates, predictors of labor market withdrawal, and hours of work//The Milbank Quarterly. Vol. 85. №. 4. P. 641-690.

18. Pierret C. R. (2006). The sandwich generation: Women caring for parents and children//Monthly Lab. Rev. Vol. 129. P. 3-9.

19. Ruppanner L., Bostean G. (2014). Who cares? Caregiver well-being in Europe//European Sociological Review. Vol. 30. №. 5. P. 655-669.

20. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/316/mosakhleoba-da-demografia

21. https://www.pewresearch.org/publications/

Nino Gomelauri

THE SPREAD OF THE "SANDWICH SYNDROME" IN GEORGIA AND ITS IMPACT

Summary

The article deals with the empirical assessment of the spread of the "Sandwich Syndrome" in Georgia and its socio-demographic characteristics by using the data obtained from the sociological surveys conducted on the issues of family problems on the part of the Institute of demography and sociology Ilia State University during 2013-2019. Furthermore, it analyzes the impact of the "Sandwich Syndrome" on population's employment, income and health. The phenomenon, when

humans experience the pressure of obligations and responsibilities from both sides, is designated the "Sandwich Syndrome". Women experience the mentioned phenomenon twice more often than men – the spread of the "Sandwich Syndrome" is nearly two times higher among the women than among the men. The "symptom of the Sandwich Generation" has a sharply defined gender characteristic in Georgia. The survey could not identify the important changes in the spread of the "Sandwich Syndrome" according to the level of an individual's education. The share of the population who experience the "Sandwich Syndrome" is higher among the people living in villages than among those residing in cities.

The data of the survey conducted by the Institute of demography and sociology Ilia State University confirm that in spite of the whole array of difficulties, among them some of economic characters; the intergenerational connection is expressed by bilateral support in Georgia. The connection is not limited only by the relationship between parents and children (naturally, the economic connections, the scales and intensity of support is higher between the parents and children), the connection between grandparents and grandchildren is quite firm.

The "Sandwich Syndrome" exerts certain influence on the employment, material well-being and health of the Georgian population. As of today, the people who face the "Sandwich Syndrome" and are in need of support, are beyond the attention of social policy. The condition of these individuals can be improved by employing various measures, the aim of which is to combine parenthood and employment, easing the burden of care taking of one's elderly relatives (expansion of the types and methods of formal care-taking services free of charge or at an accessible price, material support of caretakers, etc.).

თამარ ზირაქაშვილი
მეგი ხორბალაძე

სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების სისტემურ მიდგომა და მისი ანალიზი

საკვანძო სიტყვები: *უმაღლესი სასწავლებლები, სტუდენთა, პრობლემები, ანალიზი, სისტემური მიდგომა, კონტიგენტი.*

უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პრობლემა მრავალასპექტიანია და იგი არა მარტო ჩვენი ქვეყნის, არამედ ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის აქტუალურ სამეცნიერო კვლევის საკითხს წარმოადგენს.

სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პრობლემა ბუნებრივ კავშირშია საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა მიმართულებასთან, როგორიცაა სოციალური, პოლიტიკური, დემოგრაფიული, ეკონომიკური, პედაგოგიური, ფსიქოლოგიური, პიროვნული და ა.შ. და მათი დიფერენცირების საშუალებას იძლევა.

ცხადია, ყოველივე მათგანი ახდენს გარკვეულ გავლენას სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პრობლემაზე და შეიძლება გახდეს ამ პროცესში ჩართული ცალკეული დამოუკიდებელი გამოკვლევის ობიექტი. ამ გამოკვლევებს მივყავართ საბაზრო და სოციალურ-პედაგოგიური ასპექტის უფრო დეტალური განხილვის ამოცანებთან, ძირითადად კი, დემოგრაფიულ და ეკონომიკურ ამოცანებთან, როგორც სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პრობლემის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მდგენელები.

უმაღლესი სასწავლებლის კონტინგენტის ყოველმხრივი დახასიათებისას ყურადღება უნდა მიექცეს იმ ფაქტს, რომ ეს კონტინგენტი გამოდის, როგორც

საზოგადოებრივი მოვლენა, თავისი თვისებებით, დამახასიათებლებით, ზოგადი და სპეციფიკური დონეების ნიშნებით.

კონტინგენტის საერთო (ზოგადი) თვისება სათავეს იღებს და თვითონაც არის სოციუმში მიღებული ნორმების, წესების და მითითებების საფუძველი.

უმაღლესი სკოლის კონტინგენტის ფორმირების პროცესის, როგორც რთული სოციალური მოვლენის, სამეცნიერო ანალიზის ერთერთი ფუძემდებლური მიდგომაა სისტემურობა. უმაღლესი სასწავლო დაწესებულება რეალურად არსებული სოციალური ორგანიზმია, რომელიც წარმოადგენს რთულ სისტემურ ობიექტს და ამიტომ, იგი მოითხოვს მართვისადმი სისტემურ მიდგომას.

სისტემური მიდგომის კონკრეტული ინსტრუმენტია სისტემური ანალიზი - რთული ობიექტების და პროცესების შესწავლის მეთოდების და ხერხების ერთობლიობა. სისტემური ანალიზის ყველა ასპექტი (მორფოლოგიური, სტრუქტურული, ფუნქციონალური და გენეტიკური) შეადგენს ბუნებრივ ერთობას, რაც გამოწვეულია ახლებური სისტემის თვისებების ერთობით.

სისტემური მიდგომა იძლევა სისტემის ანალიზის საშუალებას, რომელიც მიემართება შესასწავლი პრობლემის ორი ასპექტის გადაწყვეტისაკენ:

- ერთის მხრივ, როგორც კონტინგენტის ფორმირების ამოცანის გადაწყვეტის ინსტრუმენტარის;
- მეორეს მხრივ, როგორც ერთერთი მიდგომა, რომლის მეშვეობით გადასაწყვეტია, ამ პროცესთან დაკავშირებული, კონკრეტული ამოცანები.

ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა შემდეგი ძირითადი ამოცანების გადაწყვეტა [50, 51]: სასაგნო არეს ანალიზის ჩატარება, რის საფუძველზეც გამოვლინდება სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირებასთან დაკავშირებული პროცესების ფუნქციური კავშირები.

დამუშავდეს სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირებასთან დაკავშირებული პროცესების ინფორმაციული მოდელების კომპლექსი, რომელიც ერთის მხრივ ასახავს ინფორმაციული სისტემის სტრუქტურას და ფუნქციას, მეორე მხრივ კი საგრძნობლად შეამცირებს ამ სისტემის დამუშავებაზე და მის შემდგომ მის მოდერნიზებასა და მოდიფიცირებაზე მიმართულ ხარჯებს.

უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირება განისაზღვრება და მოდელირდება, როგორც სოციალურად დეტერმინირებული, მაგრამ ავტონომიური სისტემა, რომელსაც გააჩნია გარკვეული მიზანი, შინაარსი, თავისებურებანი, მეთოდები და რომელიც შეიცავს ჰარმონიზაციის მექანიზმს, სოციუმის ინტერესებთან, ბაზართან, განათლების მოდერნიზაციის პირობებში უზრუნველყოფილია სიცოცხლისუნარია-ნობით.

ტექნიკური უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების კონცეფცია განსაზღვრავს მუშაობის ჩანაფიქრს და წამყვანი იდეების ერთობლიობას, ასახავს არსს, პროცესის შინაარსს, და წარმოადგენს რთულს, მიზანმიმართულს, დინამიურ თეორეტიკულ-მეთოდოლოგიური ცოდნების სისტემას, რომელიც ეფუძნება სისტემური, მოქნილი, კომპეტენტური, ინტეგრატივ-ვარიანტული და სხვა სახის მიდგომებს, რაც უზრუნველყოფს მიღების ხარისხს და შედგება:

- ზოგადი დებულებებისგან, რომლებიც ხსნიან კონცეფციის დანიშნულებას, მისი სამართლებრივი და მეთოდიკური უზრუნველყოფას, გამოყენების საზღვრების განსაზღვრას, მისი ადგილს პედაგოგიურ თეორიაში;
- თეორეტიკულ-მეთოდოლოგიური ბაზისაგან, რომელიც წარმოდგენილია კვლევების მეთოდოლოგიური მიდგომების ერთობლიობით, სადაც სისტემური მიდგომა ზოგადსამეცნიერო საფუძველს წარმოადგენს;

- აბიტურიენტების საკონკურსო შერჩევის ორგანიზაციულ პედაგოგიური პირობებისგან, რაც უზრუნველყოფს: მომზადების დონის შეფასების ხარისხის გაზრდას, მეცნიერულად დასაბუთებული მეთოდების გამოყენებას;
- ბირთვისაგან - კანონზომიერებების და შესაბამისი პრინციპების ერთობლიობისგან.

უმაღლესი სასწავლებელი, როგორც გახსნილი სისტემა, იმყოფება საზოგადოებაში არსებული პროგრესული და რეგრესული პროცესების უშუალო გავლენის ქვეშ.

ეს პროცესები პროეცირებას ახდენენ უმაღლესი სასწავლებლის ცხოვრებაზე, რითიც ქმნიან კანონზომიერებებს, პრინციპულ დებულებებს, განვითარების ტენდენციებს და პერსპექტივებს, საზოგადოებასთან ურთიერთობის ხასიათს და შიდასტრუქტურულ კავშირებს; უმაღლესი განათლების სისტემის განვითარებაში არსებული პროგრესი, რომელიც უზრუნველყოფს სპეციალისტების მომზადების ხარისხის ზრდას, პირველ რიგში, განისაზღვრება ფორმირებადი სტუდენტთა კონტინგენტის სწავლების გაგრძელებისათვის მზადების დონით, რაც განიცდის მნიშვნელოვან ცვლილებებს ცოდნის ათვისებასთან და პროფესიონალური სტრატეგიის არჩევანის მოტივაციასთან მიმართებაში; სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პროცესის საფუძველს წარმოადგენს გონივრულად ორგანიზებული მიზანმიმართული პროფორიენტაციული საქმიანობა, რომელიც შეიცავს მოგროვებულ პოტენციალზე და უმაღლესის წინა განათლების სტრუქტურის შესაძლებლობებზე .

ტექნიკური უმაღლესი სასწავლებლის კონტინგენტის ფორმირების შესწავლა ეყრდნობა კვლევითი მიდგომების კომპლექსს, სადაც ძირითადი არის სისტემური მიდგომა, როგორც მისი მრავალსახიანი ასპექტების განსაკუთრებით სრულყოფილად ამსახველი.

შესასწავლი პროცესის პერსპექტივები მჭიდროთ არის დაკავშირებული ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების საერთო ტენდენციებთან, რაც განათლების მოდერნიზაციის კონცეფციასთან შესაბამისად წამყვან ადგილს იკავებს.

უმაღლესში მისაღები სისტემის ტრანსფორმირება და მისი ნორმატიული რეგულირება დემოგრაფიული ტენდენციების და საგანმანათლებლო სისტემის ფუნქციონირების პერსპექტივების გათვალისწინებით, რათა შეიქმნას, განახლდეს და გაფორმდეს ტექნიკური უმაღლესი სასწავლებლის საქმიანობის სხვადასხვა მიმართულება, კერძოდ სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პროცესები.

გამოკვლევის პრაქტიკული მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ ხდება არა მხოლოდ თეორიული დასაბუთება, არამედ პრაქტიკულად წყდება ტექნიკური უმაღლესი სასწავლებლის კონტინგენტის ფორმირების ორგანიზების ამოცანა. შემოთავაზებული რეკომენდაციები ხელს უწყობს უმაღლესში სტუდენტების მიღების ორგანიზების სისტემურ მიდგომას, სასწავლო დაწესებულებების კოლექტივებს მიზნად უსახავს წლის განმავლობაში მიზანმიმართული სამუშაოს შესრულებაზე სტუდენტების კონტინგენტის საკონკურსო წესით შერჩევის, მომზადების და ფორმირების მიმართულებით.

სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების მშობლიური და უცხოური გამოცდილების ანალიზით განისაზღვრება ძირითადი მიდგომები შინაარსის, საგნის გამოკვლევის არსის, მისი როლის, ადგილის და ორგანიზების თავისებურებების დადგენის მიზნით უმაღლესი განათლების მოდერნიზებადი სისტემის, ასევე მისი მჭიდრო კავშირი საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მდგომარეობასთან.

ჩატარებული კვლევების უმეტესობაში არ შეიმჩნევა მიღების პრობლემებზე აქცენტირება, საკითხის მხოლოდ კერძო ასპექტების ანალიზი ტარდება, მაშინ როცა კონტინგენტის ფორმირების პროცესი მთლიანობაში წარმოადგენს ხანგრძლივი მოსამზადებელი სამუშაოს დასკვნითი ეტაპს, მათ შორის, პროფორიენტაცია. ძიებებს, ახალგაზრდობის ორიენტაციის უმაღლესი ტექნიკური განათლების მიღების პრობლემების ნაწილში, არ მიუღიათ საკმარისი განვითარება.

უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პრობლემა მრავალასპექტიანი ტიპისაა. მისი ბუნებრივი კავშირები საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა წახნაგთან კონტინგენტის ფორმირების სოციალური, პოლიტიკური, დემოგრაფიული, ეკონომიკური, პედაგოგიური, ფსიქოლოგიური, პიროვნული და მთელი რიგი სხვა ასპექტის დიფერენცირების საშუალებას იძლევა. ყოველივე მათგანი ახდენს გარკვეულ გავლენას პრობლემაზე და შეიძლება გახდეს მართვის და ცალკეული დამოუკიდებელი გამოკვლევის ობიექტი.

ჩამოყალიბებული ამოცანასთან შესაბამისად საჭირო ხდება საბაზრო და სოციალურ-პედაგოგიური ასპექტის უფრო დეტალური განხილვა, და, აგრეთვე დემოგრაფიული და ეკონომიკურის, როგორც მოცემული პრობლემის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ასპექტები.

უმაღლესი სასწავლებლის კონტინგენტის ყოველმხრივი დახასიათებისას ყურადღება უნდა მიექცეს იმ ფაქტს, რომ ეს კონტინგენტი გამოდის, როგორც საზოგადოებრივი მოვლენა, თავისი თვისებებით, დამახასიათებლებით, ზოგადი და სპეციფიკური დონეების ნიშნებით.

კონტინგენტის საერთო /ზოგადი/ თვისება სათავეს იღებს და თითონაც არის პროექცია სოციუმში მიღებული ნორმების, წესების და მითითებების. უმაღლესი სასწავლებლის კონტინგენტის სპეციფიკას განსაზღვრავენ პროფესიონალური მომზადების მიზნობრივი მითითებები.

მეორეს მხრივ, კონტინგენტი არის სტრუქტურული დონის მოვლენა. მოცემულ შემთხვევაში მას იურიდიულად და ფორმალურად ენიჭება საზღვრებისასწავლო დაწესებულების ფარგლებში მისი მიზნების და ამოცანების შესაბამისად. სტუდენტური კონტინგენტი სტრუქტურული ელემენტის სახით განიხილება როგორც, უმაღლესი სასწავლებლის ცხოვრების ხერხემალი.

გამოკვლევის კონცეპტუალური ბაზისის თანახმად უმაღლესში კონტინგენტის ფორმირების განხილვა სისტემის სახით და სისტემური მიდგომის პოზიციიდან იძლევა საშუალებას გაითვალისწინო ყველა ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენს მოცემულ სოციალურ-პედაგოგიურ მოვლენაზე. ყურადსაღებია, რომ სისტემური მიდგომის გამოყენება ვარაუდობს ამოცანის მეტად მკაფიოდ დასმას და მისი გადაწყვეტის საშუალებების განსაზღვრას.

სისტემური მიდგომა იძლევა სისტემის ანალიზის საშუალებას, რომელიც მიემართება შესასწავლი პრობლემის ორი ასპექტის გადაწყვეტისაკენ: ერთის მხრივ, როგორც კონტინგენტის ფორმირების ამოცანის გადაწყვეტის ინსტრუმენტარის და მეორეს მხრივ - როგორც ერთერთი მიდგომა, რომლის მეშვეობით გადასაწყვეტია, ამ პროცესთან დაკავშირებული, კონკრეტული ამოცანები.

გამოკვლევაში გამოყენებული მეთოდები უშუალოდ დაკავშირებულია პროგრამულ-მიზნობრივ, პიროვნულ-საქმიანურ, ინტეგრატიულ-მოდულურ, პიროვნულ-ორიენტირებულ, პროფესიულ საქმიანურ და სხვა მიდგომებთან.

ჩამოთვლილ მიდგომებს შორის არსებობს მჭიდროურთიერთკავშირი, რომელიც, კერძო შემთხვევებში, გადაზრდილია შინაგან ერთობაში. ეს დაკავშირებულია,

უპირველეს ყოვლისა, იმასთან, რომ მათ საფუძვლად აქვთ, ამა თუ იმ განსჯით ან მოდიფიკაციით, ერთი და იგივე კატეგორიები. მეორეს მხრივ, როგორც პრაქტიკიდან ცნობილია, პედაგოგიური სინამდვილის დინამიურად ცვალებადი ამოცანების გადასაწყვეტად, არც ერთი მიდგომა არ ჩაითვლება საკმარისად.

მრავალწლიანმა კვლევებმა, ამა თუ იმ მიდგომის გამოყენებით, ჩამოაყალიბა გამოკვლევის მეცნიერულად დასაბუთებული აპარატი, ნაპოვნია პრობლემების გადაწყვეტის ვარიანტები.

დასკვნა

ამრიგად, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვიხილავთ უმაღლესში სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პროცესს სისტემური მიდგომის პოზიციიდან, ვითვალისწინებთ ყველა ძირითად ფაქტორს, რომელიც გავლენას ახდენს მოცემულ მოვლენაზე. ყურადღებას ვამახვილებთ სისტემური მიდგომაზე, ამოცანის მეტად მკაფიოდ დასმასა და მისი გადაწყვეტის საშუალებების განსაზღვრაზე.

შეიძლება გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების პრობლემა დარჩა აქტუალური და იმსახურებს ყურადღებას.

აუცილებელია განხილული იქნეს უმაღლესი სასწავლებლების კონტინგენტის ფორმირების პრობლემის სოციალურ-პედაგოგიური, დემოგრაფიული და ეკონომიკური ასპექტები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Фирова И.П. Формирование механизма управления информационными процессами в сфере высшего образования//Современные аспекты экономики. - СПб., 2003. - № 12. 43.
2. Добрынин А.И., Валиев Ш.З. Формирование российского рынка образовательных услуг // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. - СПб., 2001. - №3.
3. მოწყობილი ი. რეგიონის უმაღლესი ტექნიკური განათლების სპეციალისტთა მოთხოვნის პროგნოზირების კონცეპტუალური მოდელი. დისერტაცია წარდგენილი ინფორმატიკის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. ი. გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თელავი 2011. 45
4. თამარ ზირაქაშვილის. წარმოდგენილია დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად სადოქტორო პროგრამა. ,,დინამიკური ბაზრის პირობებში სტუდენტთა კონტინგენტის დაგეგმვის ავტომატიზებული სისტემის მართვის მოდელი 2015

Tamar Zirakashvili
Megi Khorbaladze

SYSTEMATIC APPROACH OF FORMATION OF STUDENTS CONTINGENT AND ITS ANALYSIS

Summary

So, deriving from the above-mentioned, we are reviewing the formation process of students contingent in university from the position of systemic approach, taking into consideration all the main factors that have influence on the given fact. We emphasize attention on systemic approach, clear setting of the task and defining the means of its solving.

We can conclude that the problem connected with student's formation is still actual and deserves attention. It is necessary to review the social-pedagogical, demographic and economic aspects of the university contingent formation.

ხათუნა თოდუა

სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის სასურსათო დახმარება – მსოფლიო გამოცდილება და საქართველო

ანოტაცია. *სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის სასურსათო მხარდაჭერის პროგრამები განსაკუთრებით განვითარებულია აშშ-სა და ევროკავშირის ქვეყნებში. აქტუალურია სოციალურად დაუცველი ფენის სასურსათო დახმარების საკითხი საქართველოში, სადაც შიმშილი (არასრულფასოვანი კვება) ერთ-ერთი სერიოზული პრობლემაა.*

სახელმწიფომ, ერთი მხრივ, უნდა დასახოს სურსათის ეკონომიკური ხელმისაწვდომობის ამაღლების გზები მოსახლეობის ჯანსაღი კვებისათვის, განახორციელოს სიღარიბის შემცირებაზე მიმართული ღონისძიებები, ხოლო მეორე მხრივ იზრუნოს სასურსათო დახმარების სისტემის შემდგომ განვითარებაზე.

საკვანძო სიტყვები: *სასურსათო დახმარება, საქართველო.*

სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის სასურსათო მხარდაჭერა განვითარებული სახელმწიფო მმართველობის სისტემების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა ჯერ კიდევ ძველი რომის დროიდან, სადაც სახელმწიფო ატარებდა მოსახლეობის კვების საბაზისო პროდუქტებით უზრუნველყოფის პოლიტიკას, რომელიც ე.წ. „პურის კანონებით" რეგულირდებოდა და რომლის ერთ-ერთი მიზანი სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგრადობის უზრუნველყოფა იყო. ამ პოლიტიკის ფარგლებში უღარიბესი ფენა (მოსახლეობის 40%) იღებდა სასურსათო დახმარებას, რაზეც რომის ბიუჯეტის 20% იხარჯებოდა.

მოსახლეობის სასურსათო მხარდაჭერის თანამედროვე პროგრამები მიმართულია მოქალაქეთათვის ინკლუზიური და რაციონალური კვების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფისაკენ. *სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის სასურსათო* მხარდაჭერის პროგრამები განსაკუთრებით განვითარებულია აშშ-სა და ევროკავშირის ქვეყნებში.

აშშ-ში სასურსათო დახმარების მთავარ ამოცანად მიიჩნევა მოსახლეობის სოციალურად მოწყვლადი და/ან სხვა, სახელმწიფოსთვის მნიშვნელოვანი ჯგუფების (ჩვილი ბავშვები, სკოლის მოსწავლეები, ინდიელთა რეზერვაციები და სხვ.) კვების რაციონალიზაცია, რაც მოქალაქეთა შემოსავლების სოციალურად მისაღები გადანაწილების ხელშემწყობი ფაქტორია. აშშ-ის სასურსათო მხარდაჭერის პროგრამები მოქნილია და რეაგირებს ქვეყანაში როგორც ეკონომიკური კონიუნქტურის, ისე სოციალურ-დემოგრაფიული სიტუაციის უმნიშვნელო ცვლილებაზეც. აღნიშნულის აქტუალურობა განაპირობა, ერთი მხრივ, კვების ხარისხის შეუსაბამობამ ფედერალურ დიეტურ რეკომენდაციებთან (2015 წელს ამერიკელთა კვების საშუალო ხარისხი 41%-ით დაბალი იყო რაციონალური მოხმარების ნორმებზე, ხოლო 2017 წელს ბოსტნეულის, ხილის და რძის საშუალო სულადობრივი მოხმარება 30-55%-ით ჩამორჩებოდა რეკომენდებულს) და მეორე მხრივ დიდმა განსხვავებამ ყველაზე მაღალი და დაბალი

შემოსავლის მქონე ოჯახების კვების დანახარჯებს შორის – 2018 წელს უმაღლესი საშემოსავლო კვინტილის საოჯახო მეურნეობები, აბსოლუტური გამოხატულებით, კვებაზე ხარჯავდნენ სამჯერ მეტს, ვიდრე ყველაზე დაბალი კვინტილისა,

ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური -,,პროდუქტების საშეღავათო შეძენის პროგრამა" (SNAP) მოქმედებს აშშ-ში 1961 წლიდან (მისი ბენეფიციარების 43% – ბავშვები, ხოლო 13% 60 წელზე მეტი ასაკის პირებია. მის ფარგლებში 2018 წელს დახმარება გაეწია 95 მილიონამდე ადამიანს – ნაკლებად უზრუნველყოფილ მოქალაქეებს, ბავშვებსა და ხანდაზმულებს).

პროგრესული საგადასახადო დაბეგვრის წყალობით SNAP-ზე სახელმწიფო ბიუჯეტის დანახარჯების 60% იფარება უმდიდრესი ამერიკელების (მოსახლეობის 5%-ის) გადასახადებით.

სასურსათო დახმარების ორგანიზების საქმეში აშშ-ში არასახელმწიფო სტრუქტურებს დამხმარე როლი აქვთ. 2018 წელს ორგანიზაცია ,,გამოვკვებოთ ამერიკას" (Feeding America) ბიუჯეტმა სასურსათო დახმარებებისათვის გამოყოფილ სახელმწიფო ბიუჯეტზე 36-ჯერ ნაკლები – 2,9 მილიარდი დოლარი შეადგინა.

,,ევროკავშირში ჯერ კიდევ მრავალი ღარიბი ადამიანია; სასურსათო უსაფრთხოება მათთვის ძალიან მნიშვნელოვანია" [Swinnen, 2015]. სასურსათო დახმარების პროგრამები დიდ როლს ასრულებს საზოგადოების მოწყვლადი ჯგუფების სამომხმარებლო-სოციალურ დეპრივაციასთან ბრძოლაში. ევროკავშირში სასურსათო დახმარება ხორციელდება სოციალური პოლიტიკის ფარგლებში FEAD-ის (Fund for European Aid to the Most Deprived) მეშვეობით. დახმარების მიწოდება ხშირად ხდება ნატურალური ფორმით, სოციალურად დაუცველ მოქალაქეებს ურიგდებათ საკვების პაკეტები, ხდება მათი უზრუნველყოფა უფასო ცხელი საკვებით; FEAD-ის ფარგლებში 2018 წ. რაციონალური კვების მეცნიერულად დასაბუთებული ნორმების გათვალისწინებით შედგენილი სასურსათო პროდუქტების ნაკრები მიიღო 12 მლნ. ადამიანმა, 2014–2017 წწ. პროდუქტების გაცემის საერთო მოცულობა 2,5-ჯერ გაიზარდა და 370 ათ. ტ. შეადგინა.

აშშ-ისა და ევროკავშირის გამოცდილება ადასტურებს, რომ სასურსათო დახმარება ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების პირობებშიც აუცილებელია, მათ შორის, სურსათის საკმარისი მიწოდებისასაც. მიზანმიმართული მისამართული დახმარების შედეგად იზრდება დაბალშემოსავლიანთა და მოსახლეობის სხვა მოწყვლადი ჯგუფების სასურსათო მოთხოვნა და ხდება სოციალური უთანასწორობის ნაწილობრივ კომპენსირება, სოციალური დეპრივაციის შესუსტება.

აქტუალურია სოციალურად დაუცველი ფენის სასურსათო დახმარების საკითხი საქართველოში, სადაც შიმშილი (არასრულფასოვანი კვება) ერთ-ერთი სერიოზული პრობლემაა, რისი გამომწვევი მთავარი მიზეზი არის სიღარიბე, რაც, თავის მხრივ, ქმნის საკვებზე მატერიალური ხელმისაწვდომობის პრობლემას: *,,მსყიდველუნარიანობა სიღარიბის დონის უკუპროპორციულია და რაც უფრო მაღალია სიღარიბე და უთანაბრობა, მით უფრო დაბალია მოსახლეობის მსყიდველობითი უნარი, რაც ავტომატურად ნიშნავს მოთხოვნის დაბალ დონეს"* [კაკულია მ., 2017:6].

2020 წლის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობის 21,3% სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვემოთაა, თუმცა *,,უფრო ყოვლისმომცველი წარმოდგენის შექმნა შესაძლებელია 8-წლიან ჭრილში, რომელსაც ,,მოსახლეობის კეთილდღეობის კვლევის" 5 რაუნდი მოიცავს... საქართველოში ამ პერიოდის განმავლობაში, შინამეურნეობების 70% მინიმუმ ერთხელ მაინც იმყოფებოდა ზოგადი სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ"*

[გუგუშვილი დ., 2019:5]. მოსახლეობის ნახევარზე მეტს აქვს საკვებზე მატერიალური ხელმისაწვდომობის პრობლემა – ყოველი მეხუთე ადამიანი საკვებს უფრო ხშირად ვალით ყიდულობს.

გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მონაცემებით, 2019 წელს, საქართველოში მოსახლეობის 8,2 % (300 ათასზე მეტი ადამიანი) არასრულფასოვნად იკვებებოდა.

2019 წელს ,,შიმშილის გლობალური ინდექსის" მიხედვით საქართველო 117 ქვეყანას შორის 39-ე ადგილს იკავებდა, 2020 წელს 107 ქვეყნიდან – 26-ე ადგილს, ხოლო 2021 წლის მონაცემებით 116 ქვეყნიდან 27-ე ადგილზეა. საქართველოში უარესი მდგომარეობაა, ვიდრე მონღოლეთსა და უზბეკეთში.ამ ფონზე განსაკუთრებით აქტუალურია სოციალურად დაუცველი ფენისათვის ყოველდღიური ერთჯერადი უფასო კვებით უზრუნველყოფის პროგრამები. საქართველოში ყველა მერიის ბიუჯეტში არის გათვალისწინებული ,,უფასო სასადილოების მომსახურება", რომლის ფარგლებში მერიები უზრუნველყოფენ მათ ტერიტორიებზე მცხოვრებ სოციალურად დაუცველ მოსახლეობას უფასო საკვებით.

მართალია, თითოეულ მერიაში 2019-2021 წლებში ბენეფიციარების გამოსაკვებად გაწეული ხარჯი წლიდან წლამდე იზრდება, მაგრამ მენიუ არ უმჯობესდება; ამის მიზეზია ინფლაცია; მხოლოდ 2021 წლის ოქტომბერში წლიური ინფლაციის მაჩვენებელმა 12,8% შეადგინა, 15 ყველაზე მეტად გაძვირებული პროდუქტიდან 12 სურსათს მიეკუთვნება. ამ სასაქონლო ჯგუფში პროდუქცია წლიურად 18,4%-ით გაძვირდა. დღესაც *,,საქართველოში ფიქსირდება სურსათის ფასების დონის ზრდის ტენდენცია სხვა სამომხმარებლო საქონელის ფასების დონესთან შედარებით"* [ლეკაშვილი ე., 2012:7]. ცხადია, ფასები გაიზარდა იმ პროდუქტებზეც, რომელიც ბენეფიციარებს მიეწოდებათ, ამიტომ, ერთჯერადი კვებისთვის გათვალისწინებული თანხა არასაკმარისია. საქართველოში სიღარიბის მაჩვენებლების მატების, სურსათზე დაბალი ეკონომიკური ხელმისაწვდომობის, მოსახლეობის მიერ ძირითადი საკვები პროდუქტების მოხმარების შემცირების გათვალისწინებით სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის დიდი ნაწილის სასურსათო უსაფრთხოება შეიძლება შეფასდეს, როგორც კრიტიკული, რაც საჭიროებს სათანადო რეაგირებას სხვადასხვა დონის ადმინისტრაციული სტრუქტურების მხრიდან.

სახელმწიფომ, ერთი მხრივ, უნდა დასახოს სურსათის ეკონომიკური ხელმისაწვდომობის ამაღლების გზები მოსახლეობის ჯანსაღი კვებისათვის, განახორციელოს სიღარიბის შემცირებაზე მიმართული ღონისძიებები, ხოლო, მეორე მხრივ, საჭიროა სასურსათო დახმარების სისტემის შემდგომი განვითარება, მისი დაფარვის არეალის გაზრდა, მიზანშეწონილია სასურსათო დახმარებაში სამოქალაქო საზოგადოების და ბიზნესის მონაწილეობის სტიმულირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გუგუშვილი დ., ნესტური ა., 2019, მიზნობრივი სოციალური დახმარებისა და ბავშვთა სიღარიბის სიღრმისეული ანალიზი და სოციალური ტრანსფერებით სიღარიბის შემცირების სიმულაცია, თბილისი, გაეროს ბავშვთა ფონდი, გვ. 7. https://www.unicef.org/georgia/media/2491/file/TSA&CHILDPOVERTY_ge.pdf გადამოწმებულია 23 მარტს, 2022 წ.

2. კაკულია მ., კაპანაძე ნ., ქურხული ლ., 2017, ქრონიკული სიღარიბე და შემოსავლების უთანაბრობა საქართველოში, თბილისი, ფრიდრიხ ებერტის ფონდი, გვ.

6. https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/13977.pdf გადამოწმებულია 23 მარტს, 2022 წ.

3. ლეკაშვილი ე., 2012, სასურსათო უსაფრთხოების სტრატეგიის საკითხისათვის, https://www.researchgate.net/publication/299393361_sasursato_usaprtkhoebis_strategiis_sakitkhistvis გადამოწმებულია 9 მარტს, 2022 წ.

4. Swinnen J., 2015, Inequality, not unavailability, is the main driver of food insecurity. Available at: https://horizon-magazine.eu/article/inequality-not-unavailability-main-driver-food-insecurity-prof-johan-swinnen.html/

5. www.geostat.ge

Khatuna Todua

FOOD AID FOR SOCIALLY VULNERABLE POPULATION – WORLD EXPERIENCE AND GEORGIA

Summary

The necessity of food aid as of an important element of state guardianship of modern market economy, which partially compensates income and social inequality and minimizes social deprivation, is undeniable.

The principles and mechanisms of domestic national (for example, the United States of America) and supranational (for example, the European Union) state food aid to the poor and other vulnerable groups of the population in developed countries are very clear and effective.

Besides the state, NGOs also play the role in the systems of state food aid. For example, Feeding America is a United States-based nonprofit organization that is a nationwide network of more than 200 food banks that feed more than 46 million people through food pantries, soup kitchens, shelters, and other community-based agencies. The Fund for European Aid to the Most Deprived (FEAD) supports EU countries′ actions to provide food and/or basic material assistance to the most deprived.

In Georgia, as in other countries there are groups of population, which, for different reasons, do not have equal access to economic and social goods and services, the poverty level within the population of Georgia reaches 21,3 %, and the poverty leads to poor nutrition.

According to FAO, 8,2 percent of Georgia′s population (more than 300 thousand persons) suffer from poor nutrition. So in Georgia, the national food aid system′s further development is very important.

The main principle of social policy of Georgia, which is mainly intended to avert the shock which is caused by extreme poverty, is to provide state resources for the poorest persons as identified by an evaluation system.In order to better reach the targeted vulnerable groups local governments in regions and autonomous areas implements small-scale social programs in addition to the large-scale programs financed by the central budget. The important aid is provided by free canteens for vulnerable members of society , for example the homeless. But the efficacy of this aid is limited - it remains hard for some beneficiary families to escape poverty and also many families remain without any assistance. To overcome these obstacles requires an improvement in the methodology used to reach out vulnerable people.

The state should pursue the course of development of „state guardianship″ in the field of ensuring food security of the population, taking into account it′s correlation with the size and differentiation of income.

ნინო მამულაძე

მომხმარებელთა ქცევის მახასიათებლები სოციალურ ქსელში

მომხმარებელთა ქცევის და მისი განმაპირობებელი თავისებურებების შესწავლა აქტუალურია მათთვის, ვინც ბაზარზე წარმატების მიღწევისაკენ მიისწრაფვის და შესაბამისად იყენებს მომხმარებელთა ქცევის შესწავლისა და მართვის სხვადასხვა მეთოდებს. საბაზრო ურთიერთობების გაღრმავებასთან და კონკურენციის გაძლიერებასთან ერთად საქართველოში მომხმარებლებთან ურთიერთობამ სხვადასხვა კომპანიების მარკეტინგულ კომპლექსში მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა დაიკავოს. გამომდინარე იქედან, რომ მომხმარებელთა ქცევა ცვალებადია დროთა განმავლობაში, ცვალებადია მათი სურვილები და მოთხოვნილებები და ამავდროულად ისინი ითხოვენ რაღაც ახალს, განსხვავებულს და ინოვაციურს, რაც მისთვის სარგებლის მომტანი იქნება, კომპანიის მთელი ძალისხმევა მათკენ უნდა იყოს მიმართული. კონკურენტული უპირატესობის მიღწევა, ხომ სწორედ მომხმარებელთა მოთხოვნილებების ზუსტი შესწავლითა და დაკმაყოფილებით არის განპირობებული. კომპანიებს მომხმარებლებთან ურთიერთობა სხვადასხვა საშუალებებით შეუძლიათ, პერსონალური კომუნიკაციები, პირდაპირი მარკეტინგი, რეკლამა და ასევე სხვა საკომუნიკაციო საშუალებები და, რა თქმა უნდა, ბოლო დროის ერთ-ერთი ყველაზე მოთხოვნადი და აქტუალური მიმართულება – სოციალური-ქსელი[55].

თანამედროვე სამყარო ციფრული ტექნოლოგიების ერაა. გაჩნდა ახალი შესაძლებლობები და პლატფორმები, სამყარო თითქოს ერთ პატარა სივრცეში მოეწყო, რასაც ჰქვია ინტერნეტი და სოციალური ქსელები. დღეს იშვიათად თუ მოიძებნება ბიზნესი, რომელიც სოციალურ ქსელებში არაა წარმოდგენილი. სოციალური ქსელების პოპულარულობის მთავარი მიზეზი, მცირე დროში ნაკლები დანახარჯებით ხმის მიწვდენაა მომხმარებლისათვის. რეკლამები, ვიდეო მიმართვები, ცნობილი სახეების მიერ რეკომენდაციების გაცემა (ინფლუენსერები), დადებითი თუ უარყოფითი კომენტარები, ეს ყველაფერი ჩვენი ყოველდღიურობის ნაწილია და ბუნებრივია მოქმედებს ჩვენი, როგორც მომხმარებლის ქცევაზე. დადებითი გამოხმაურებები, საქონლის კარგი შეფუთვა, გაცემული რეკომენდაციები და ა.შ. სურვილს აღგვიძრავს და გვიბიძგებს საქონლის შეძენისკენ[56].

21-ე საუკუნე თანამედროვე ტექნოლოგიების გარეშე წარმოუდგენელია. ეს არის ეპოქა, როცა ჩვენი ცხოვრება უშუალო კავშირშია ციფრულ ტექნოლოგიებთან და სოციალურ ქსელებთან. დღევანდელ სამყაროში ნებისმიერი საქმიანობა, ეს იქნება განათლება, ბიზნესი თუ ადამიანური ურთიერთობები, ყველაფერი ტექნოლოგიებზე გადის. ტექნოლოგიებმა შეცვალა ადამიანების აზროვნება, ისინი მოქმედებენ ჩვენს მეხსიერებაზე, ყურადღებასა და ქცევაზე[57].

თავისუფლად შეიძლება ითქვას, რომ 21-ე საუკუნე ციფრული მარკეტინგის საუკუნეა. იგი ბიზნესის წარმოებისთვის ერთ-ერთ მძლავრ იარაღად იქცა. მსოფლიოს წარმატებული ბრენდები გამოირჩეოდნენ სოციალურ ქსელში აქტიურობით, თუმცა კოვიდ 19-ის პანდემია აღმოჩნდა ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რის გამოც ყველა, მცირე თუ დიდი ზომის კომპანია გადაერთო ონლაინ პლატფორმაზე და ამ მეთოდით დაიწყეს მომხმარებელთან ურთიერთობა. თუ გადავხედავთ კომპანიების საქმიანობას და სოციალურ ქსელებს, დავინახავთ, რომ ბოლო წლებში, წინა წლებთან შედარებით

---

[55] https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32974?publication=12
[56] https://salespartner.ge/momxmareblis-kceva/
[57] https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/

მომატებულია მსგავსი ტიპის აქტივობები. ინტერნეტის მოქნილობა, სწრაფად ინფორმაციის გადაცემისა და მიღების საშუალება, ორმხირივი კომუნიკაციის დამყარება, ესეც რიგი მიზეზთაგანია, რის ფონზეც კომპანიები ონლაინ საქმიანობას ანიჭებენ უპირატესობას[58].

დღეისათვის კომპანიები სხვადასხვა პლატფორმებს ანიჭებენ უპირატესობას მომხმარებლებთან ურთიერთობისათვის. ყველაზე პოპულარული სოციალური ქსელი Facebook-ია. იგი გამოიყენება ბიზნესის ცნობადობის გაზრდისათვის, მომხმარებელთა დაინტერესებისა და ინტერესის აღძვრისათვის, მომხმარებლებთან ურთიერთობის-თვის, რეკლამის განთავსებისა და გაყიდვების სტიმულირებისთვის. Facebook-მა მთლიანად შეცვალა ბიზნესის საქმიანობა და სრულიად ახალი რეალობა შექმენა ბიზნესსამყაროში, კერძოდ: ინფორმაციის სწრაფად გადაცემამ დროის მნიშვნელოვანი დაზოგვა გამოიწვია; დაზოგა დანახარჯები და კომპანიებს მისცა დანახარჯების მონიტორინგის საშუალება; მნიშვნელოვანი გახადა მომხმარებლის აზრი და მათი ჩართულობა; კომპანიის შესახებ ინფორმაციის მოძიების მთავარი წყარო სწორედ Face-book-ია და ამის შემდგომ უკვე საიტი; შესაძლებელი გახადა მცირე დროში, მცირე დანახარჯებით ბაზრის კვლევა. მოგეხსენებათ, ბაზრის კვლევა და მომხმარებლების ანალიზი დიდ ხარჯებთანაა დაკავშირებული[59]. Facebook-ი ფლობს მომხმარებლების ყველაზე მდიდარ ბაზას. მას ღრმად შეუძლია მომხმარებლის ფსიქოტიპის ანალიზი, რაც საშუალებას იძლევა მოხდეს მომხმარებლების დაყოფა სხვადასხვა პერსონალური მაჩვენებლით.

ტექნოლოგიური და ინდუსტრიული პროგრესიის ერაში, ყოველდღიურად იცვლება ყველა სფერო და მათი არსებობის პრინციპები. მათ შორისაა, რა თქმა უნდა, მარკეტინგი და რეკლამა. იცვლება მომხმარებლის ქცევა, ინტერესები და გემოვნება.

ინდივიდის, როგორც მომხმარებლის, ქცევა ბოლო პერიოდში საგრძნობლად შეიცვალა. დღეს ადამიანებს მარტივად შეუძლია შეიძინონ ონლაინ თითქმის ყველა პროდუქტი. ტექნოლოგიურმა ცვლილებებმა შეცვალა პროდუქტისა და მომსახურების გზები. სოციალურმა ქსელებმა შეცვალეს ურთიერთობების სტილი, თუმცა ყველა ამ სიახლეს აქვს ერთი მიზანი – დააკმაყოფილოს მომხმარებლის მოთხოვნილებები[60].

სოციალური მედია მომხმარებლის ფსიქოლოგიაზე დიდ გავლენას ახდენს. 21-ე საუკუნეში სამომხმარებლო ტენდენციებია გაბატონებული, ადამიანები ხშირად ვერც კი ვაცნობიერებთ საჭიროებებს და ისე ვყიდულობთ სხვადასხვა საგნებს. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დღევანდელ საზოგადოებაში მატერიალური კეთილდღეობა, პრესტიჟის ამაღლება და სტატუსის შექმნა ადამიანებისთვის ძალიან პრიორიტეტულია. ემოცია, რომელსაც მომხმარებელი საქონლის შეძენისას იღებს, მისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია. სწორედ ამას ემსახურება მარკეტინგი და მომხმარებელთა ქცევის შეს-წავლა. სწორედ ეს მიდგომა, ადამიანებისთვის ემოციის შექმნა, ყიდვის პროცესის უფრო წახალისება გამოიყენება თანამედროვე, ციფრულ მარკეტინგში და სოციალურ ქსელებში მომხმარებლების ფსიქოლოგიაზე ზემოქმედებისათვის[61].

წარმოგიდგენთ 5 ფსიქოლოგიურ ხერხს, რომლითაც სოციალურ ქსელებში იქცევენ მომხმარებლების ყურადღებას: 1-ელი ეს არის ფერების ფსიქოლოგია. ის კომპანიები, რომლებიც სწორ ფერთა პალიტრას ქმნიან, მარტივად იქცევენ ადამიანების ყურადღებას. სწორედ ასეთია Facebook-ის ლოგოს ფერი, ცისფერი, რომელიც

[58] https://www.connect.ge/ka/blog
[59] https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/momx.qceva.pdf
[60] https://salespartner.ge/momxmareblis-kceva/
[61] https://ka.warbletoncouncil.org/frases-marketing-3478

ადამიანებში სიმშვიდესთან ასოცირდება. მე-2 ხერხი, ეს არის გამოსახულების ეფექტი. ადამიანებს იზიდავს კარგი ხარისხის გამოსახულებები, მრავალფეროვანი შინაარსით. მე-3 ხერხი არის სიტყვის ხერხი, იგივე copyrighting-ი, რომელიც სოციალური მედია მარკეტინგის ერთ-ერთი მიმართულებაა. მნიშვნელოვანია პირველი წინადადებები, რომელსაც მომხმარებელი წაიკითხავს. აღწერა ყოველთვის საინტერესო უნდა იყოს, რათა მომხმარებელს სურვილი გაუჩნდეს კითხვის გაგრძელების. მე-4 ხერხი არის ემოციის შექმნა. ეს შეიძლება იყოს ვიდეო ან რაიმე სამოტივაციო წარწერა, რითიც მომხმარებელს თავს დაამახსოვრებს კომპანია. მე-5 ხერხია კომუნიკაცია. მნიშვნელოვანია, რომ სოციალურ ქსელებს არა მარტო საქონლის წარმოსაჩენად იყენებდეს კომპანია, არამედ მომხმარებლებთან მუდმივი კომუნიკაციის დასამყარებლად. მათი აზრებისა და სურვილების მოსმენა კი იწვევს ნდობას, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია მომხმარებლების შესანარჩუნებლად[62].

სოციალური მედია თანამედროვე ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია, მან თითქმის წაშალა ზღვარი ონლაინ და რეალურ ცხოვრებას შორის. მიუხედავად იმისა, რომ სოციალური ქსელები, როგორიცაა Facebook, instagram, Twitter, Linkedin და სხვა, განსხვავდებიან ერთმანეთისგან თავიანთი შინაარსით, ყველა პლატფორმაზე მოიძებნება ადგილი ბიზნესის წარმოსაჩენად, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ფასიანი რეკლამის წარმოების შესაძლებლობა არ არსებობს.

საქართველოში ინტერნეტის განვითარებასთან ერთად მომხმარებლებისათვის სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს სოციალური ქსელები. ამის ნათელი მაგალითია სოციალური მედიის გამოყენების მაჩვენებლები, რომელიც ნაჩვენებია სურათზე (იხ. სურათი 1)[63].

სურათი 1. ციფრული მედიის გამოყენების მაჩვენებელი

წყარო: https://ge.itstep.org/blog/სოციალური-ქსელების-მიმოხილვა-2020-21-წლისთვის

სოციალური მედია მუდმივად განიცდის ცვლილებებს. მათი პოპულარულობა კი ყოველდღიურად იზრდება. ადამიანები დროს აღარ უთმობენ საზოგადოებრივ არხებს, ტელევიზიას.

ბოლო პერიოდში ქართულმა კომპანიებმაც აქტიურად დაიწყეს ყურადღების გამახვილება სოციალურ მედიაზე. გააცნობიერეს მისი მნიშვნელობა და ამ მიმართულებით არაერთი ნაბიჯი გადადგეს. თუ განვიხილავთ გარკვეულ პერიოდებს,

[62] https://4p.com.ge/socialuri-qseli-rogorc-marketingis-marjvena-kheli/
[63] https://ge.itstep.org/blog/სოციალური-ქსელების-მიმოხილვა-2020-21-წლისთვის

რამდენიმე წლის წინ უმეტესი კომპანიების ვებგვერდები არ იყო აქტიური, ხოლო მათგან, ვისიც აქტიური იყო, მხოლოდ ნაწილი ახერხებდა წარმატების მიღწევას. ქართულ რეალობაში კომპანიების უმეტესობა წარმოდგენილია მხოლოდ Facebook გვერდზე [Social Media Marketing – participant document, გვ. 16].

ბოლო პერიოდში გარემოება შეიცვალა გამომდინარე იქედან, რომ ქართველი მომხმარებლები სოციალურ ქსელებში გააქტიურდნენ და რადგანაც ინფორმაციის მოპოვების პირველი წყარო სწორედ ინტერნეტი და სოციალური ქსელებია, ბუნებრივია კომპანიებმა ამ მიმართულებით რადიკალური ცვლილებები განახორციელეს – მოხდა ინფორმაციული სრულყოფა, გააქტიურეს ვებგვერდები, კომპანიის ოფიციალური გვერდი სხვადასხვა სოციალურ ქსელში, საზოგადოებას შესთავაზეს ონლაინ კატალოგები, პროდუქციის სახლში მიტანის სერვისი, დაზოგეს მომხმარებლის დრო და მთლიანობაში გაუმარტივეს მომხმარებლებს საქონლის შერჩევისა და ყიდვის პროცესი. რა თქმა უნდა, მომხმარებელთა მხრიდან გამოხმაურებაც საკამოდ დიდი იყო და საზოგადოებაც აქტიურად გადაერთო ონლაინ სივრცის გამოყენებაზე, მისი საშუალებით საქონლისა თუ მომსახურების შეძენაზე.

არსებული გარემოების პარალელურად, ჩვენთვის საინტერესო იყო იმის განსაზღვრა, იყენებენ თუ არა მომხმარებლები სოციალურ ქსელს კომპანიებთან ურთიერთობისათვის, რა ფაქტორებზე ამახვილებენ ყურადღებას და ასევე ახდენს თუ არა გავლენას ინტერნეტმარკეტინგი მათ ქცევაზე. ამისათვის ჩვენ ჩავატარეთ ონლაინ მარკეტინგული კვლევა და მივიღეთ შემდეგი შედეგები.

კვლევის ფარგლებში, პირველ რიგში, ჩვენთვის საინტერესო იყო მომხმარებლის სქესის და ასაკის განსაზღვრა, თუ ძირითადად რომელი სქესისა და ასაკის ადამიანები გამოირჩევიან სოციალურ ქსელში აქტიურობით. შედეგები შემდეგია: 59,6% იყო მდედრობითი, ხოლო 40,4% მამრობითი სქესის წარმომადგენელი. ასაკობრივი კატეგორიის მიხედვით შედეგები კი ასე გადანაწილდა: 19–25 წელი – 32,7%; 36–45 წელი – 25%; 16–18 წელი – 21,2%; 26–35 წელი – 15,4%; 61 წელს ზემოთ – 5,8 %.

მნიშვნელოვანია განისაზღვროს სოციალური ქსელის მოხმარებელთა მაჩვენებელი, რათა განვსაზღვროთ რამდენად შედეგიანი შეიძლება იყოს კომპანიების მიერ განხორციელებული საქმიანობა სოციალურ ქსელებში მომხმარებელთათვის. კვლევის ფარგლებში რესპოდენტებთან მიმართებაით დასმული იყო კითხვა, არიან თუ არა ისინი სოციალური ქსელის მომხმარებლები. გამოკითხვის შედეგად დადგინდა, რომ რესპოდენტთა 75% არის სოციალური ქსელის მომხმარებელი, 19.2% მოიხმარს საჭიროებისამებრ, ხოლო 5.8% არ მოიხმარს სოციალურ ქსელს (იხ. დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1: სოციალური ქსელის გამოყენების მაჩვენებელი

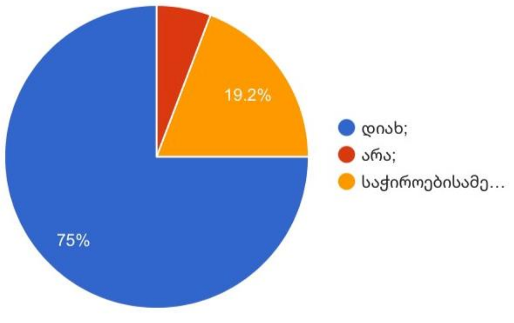

წყარო: ავტორისეული კვლევის შედეგი

არსებულ მრავალფეროვან სოციალურ პლატფორმებთან მიმართებით ასევე საინტერესოდ ჩავთვალეთ განგვესაზღვრა ის კონკრეტული პლატფორმა, რომელსაც მომხმარებელი ანიჭებს უპირატესობას, გამომდინარე იქედან, რომ ეს შეიძლება მანიშნებელი იყოს კომპანიებისათვის იმისა, თუ კონკრეტულად რომელი სოციალური ქსელი იქნება მათთვის შედეგზე ორიენტირებული და შეძლებენ მომხმარებელზე მორგებული მარკეტინგული აქტივობების განხორციელებას. კითხვაზე, თუ რომელ სოციალურ ქსელს ანიჭებს მომხმარებელი უპირატესობას, აღმოჩნდა რომ, რესპო-დენტთა 55.8% Facebook-ს ირჩევს, 23.1% – Instagram-ს, 7.7% – LinkedIn-ს და Tik-Tok-ს (იხ. დიაგრამა 2).

დიაგრამა 2. მომხმარებლისთვის პრიორიტეტული ინტერნეტპლატფორმა

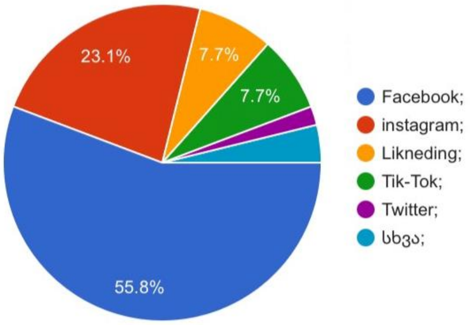

წყარო: ავტორისეული კვლევის შედეგი

სიახლეებისა და სხვადასხვა აქტივობების შეთავაზება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია კომპანიებისათვის, რადგან სწორედ მათი საშუალებით არის შესაძლებელი მომხმარებელთა ყურადღების მიქცევა და დაინტერესება. რესპოდენტების გამოკითხვისას, ელოდებიან თუ არა ისინი სიახლეებს კომპანიისგან და რამდენად ადევნებენ თვალს მათ ონლაინგვერდს, შედეგები შემდეგნაირად გადანაწილდა: 46.2% მუდმივად ადევნებს თვალს, 48.1% იშვიათად ადევნებს, ხოლო 5.8% არ ადევნებს თვალს (იხ. დიაგრამა 3).

დიაგრამა 3: მომხმარებლის მიერ კომპანიის საქმიანობის გაცნობის მაჩვენებელი

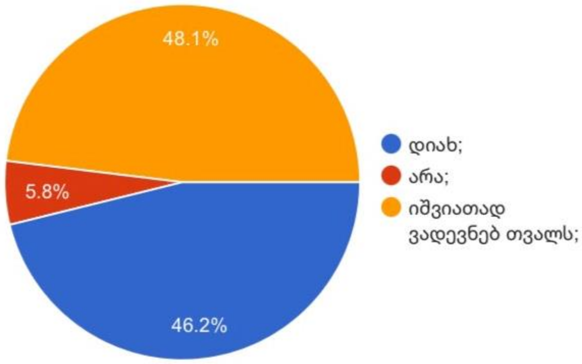

წყარო: ავტორისეული კვლევის შედეგი

კომპანიების მიერ სოციალურ ქსელში განხორციელებული საქმიანობა და მარკე-ტინგული აქტივობები საკმაოდ მრავალფეროვანია, შესაბამისად, შემდეგი შეკითხვა მიზნად ისახავდა იმის გაგებას, თუ არსებული მრავალფეროვანი აქტივობებიდან და კომპანიასთან დაკავშირებული დეტალებიდან კონკრეტულად რომელი მაჩვენებელი

ექცევა ყველაზე მეტად მომხმარებლის ყურადღების ცენტრში. აღმოჩნდა, რომ 25% ყურადღებას ამახვილებს ფასსა და ფასდაკლებებზე, 23.1% საქონლის შეფუთვაზე, 32% ეცნობა გამოხმაურებებს და 46.2% სხვა საშუალებებს ასახელებს (იხ. დიაგრამა 4).

დიაგრამა 4: მომხმარებლის ყურადღების მიზიდვის საშუალებები

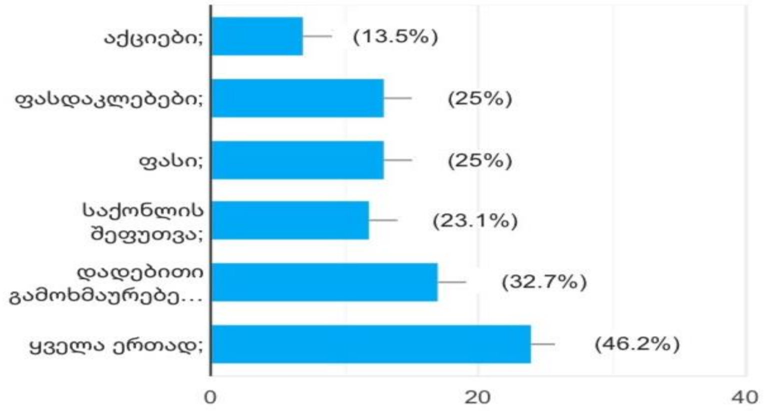

წყარო: ავტორისეული კვლევის შედეგი

ერთია კომპანიების აქტიურობა სოციალ ქსელში, ხოლო მეორეა მომხმარებლის აქტიურობა, თუ კონკრეტულად რა ქმედებებს ახორციელებს იგი სოციალურ ქსელში და რა კუთხით იჩენენ აქტიურობას. წერენ თუ არა დადებით ან უარყოფით გამოხ-მაურებებს კომპანიებთან და მათ პროდუქციასთან მიმართებაში, სადაც ისინი მოახდენენ მათი კმაყოფილებისა თუ უკმაყოფილების წარმოჩენას. შეკითხვაზე, წერთ თუ არა დადებით ან უარყოფით გამოხმაურებებს სოციალურ ქსელში, რესპოდენტთა პასუხები ასე გადანაწილდა: 46.2% მხოლოდ თვალს ადევნებს, 21.2% არ წერს, 17.3% იშვიათად, მაგრამ მაინც წერს, ხოლო 15.4% აქტიურად წერს (იხ. დიაგრამა 5).

დიაგრამა 5: მომხმარებლის აქტივობის მაჩვენებელი გამოხმაურებებთან მიმართებით

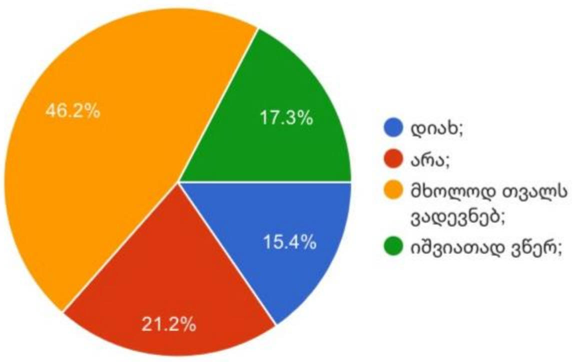

წყარო: ავტორისეული კვლევის შედეგი

კვლევის ბოლოს გამოვიყენეთ ღია ტიპის კითხვა, სადაც რესპოდენტებს ვთხოვეთ დაესახელებინათ ქართული კომპანია, რომელიც მათი თვალთახედვით ყველაზე მაღალი აქტიურობით გამოირჩევა სოციალურ ქსელებში და აქტიურ კომუნიკაციას აწარმოებს მომხმარებელთან. შედეგადაც გამოვლინდა შემდეგი კომპანიები: საპოვნელა, ზუმერი, ტექნოლაბი, ზარამბო, თიბისი ბანკი, საქართველოს ბანკი და ა.შ.

კვლევის შედეგებისა და ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ბოლო პერიოდში ინტერნეტსივრცე ერთ-ერთი ყველაზე მოთხოვნადი და მნიშვნელოვანი გახდა კომპანიების ყოველდღიურ საქმიანობაში. შესაბამისად გააქტიურდა კომპანიების აქტივობა სოციალურ ქსელებში და ამ ქმედებებს მომხმარებელთა მხრიდანაც დიდი დაინტერესება და გამოხმაურება მოჰყვა. კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართველი მომხმარებელი სოციალურ ქსელში საკმაოდ დიდი აქტიურობით გამოირჩევა. მათთვის მნიშვნელოვანია კომპანიების მიერ ხშირად შეთავაზებული მარკეტინგული აქტივობები, რაც მათ დაინტერესებას იწვევს და შესაბამისად ყიდვისკენ უბიძგებს.

ქართული კომპანიების უმეტესობა სხვადასხვა სოციალურ პლატფორმაზე ახორციელებს საქმიანობას, თუმცა ძირითადად მხოლოდ ერთ პლატფორმას, კერძოდ Facebook-ს იყენებს. მნიშვნელოვანია, რომ ქართულმა კომპანიებმა ყველა შესაძლო პლატფორმა გამოიყენონ და განავითარონ თავიანთი საქმიანობა, რაც მთლიანობაში მეტი მომხმარებლის დაინტერესებისა და მოზიდვის შესაძლებლობას გამოიწვევს. რა თქმა უნდა, მოცემული აქტივობა ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა კონკურენტული უპირატესობის მოპოვებისათვის, მომხმარებლებთან აქტიური და ხშირი ურთიერთობისათვის, მომხმარებელზე ზრუნვისა და მათთვის ინფორმაციის დროულად მიწოდებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Social Media Marketing – participant document.
2. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32974?publication=12
3. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/momx.qceva.pdf
4. https://ka.warbletoncouncil.org/frases-marketing-3478
5. https://salespartner.ge/momxmareblis-kceva/
6. https://www.connect.ge/ka/blog
7. https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/
8. https://ge.itstep.org/blog/სოციალური-ქსელების-მიმოხილვა-2020-21-წლისთვის.
9. https://4p.com.ge/socialuri-qseli-rogorc-marketingis-marjvena-kheli/

Nino Mamuladze

CONSUMER BEHAVIOUR CHARACTERISTICS IS SOCIAL NETWORKS

Summary

Studying customer behavior is the most important task of marketing. Without its studies, it is impossible to create a product or service that will be able to take its place in a competitive market. Consumers differ in psychology, degree of perception, attitude towards goods / services, and their consumer behavior is variable at the expense of different motivations. It is one of the most important circumstances to study these changes, to determine the behavior of consumers and to identify the factors that affect them, which influence the behavior of consumers on the social network.

In the modern marketing world, the user is distinguished by activity on the social network, is informed about different types of information about the company's activities and specifics, reads feedback and evaluates the activities of various brands. One of the main tasks of marketers is to identify user behavior on a social network and specifically to determine what circumstances the user responds to and what specific actions they take on the social network.

This paper discusses the factors affecting consumer behavior, possible causes of changes in their behavior, and the impact of social networking as a modern digital marketing on consumer behavior.

Key Words: *Consumer, consumer behaviour, social networks, social media.*

ლელა მენაბდიშვილი

საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივი მატება პანდემიის პერიოდში

ანოტაცია. *ნაშრომში განხილულია პანდემიის გავლენა საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივ მატებაზე, რომელიც განისაზღვრება შობადობასა და მოკვდაობის დონეთა შორის თანაფარდობით, ამიტომ ეს პროცესები ცალ-ცალკეა გაანალიზებული. 2020–2021 წლის ამ დემოგრაფიულ პროცესთა მონაცემები შედარებულია პანდემიამდელი პერიოდის მონაცემებთან. ნაჩვენებია, რომ შობადობის კლება ბევრად უფრო ადრე დაიწყო, ვიდრე პანდემია გავრცელდებოდა. შობადობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა 2014 წელს (60 635) და მას შემდეგ ეს მაჩვენებელი ყოველწლიურად მცირდება. მოკვდაობაზე პანდემიამ უდავოდ მოახდინა გავლენა, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ პანდემიის პირველ წელს ზრდა უმნიშვნელო იყო, რასაც ვერ ვიტყვით მეორე წელზე. 2021 წელს გარდაცვლილთა რაოდენობა 18,5%-ით აღემატება 2020 წელს გარდაცვლილთა რაოდენობას. პანდემიამდელ პერიოდში საქართველოს ჰქონდა „დემოგრაფიულად უნაყოფო, ფუჭი წლები“. თუ პანდემიამდე ბუნებრივი მატება უარყოფითი იყო საქართველოს უმეტეს რეგიონში, პანდემიის პერიოდში უარყოფითი ბუნებრივი მატება ყველა რეგიონზე გავრცელდა, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გარდა, რაც მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირებას ნიშნავს.*

საკვანძო სიტყვები: *შობადობა, მოკვდაობა, ბუნებრივი მატება.*

შესავალი. მსოფლიოსთვის პანდემიები უცხო არ არის. შეიძლება ითქვას, რომ, როგორც ადამიანთა მოდგმა გამრავლდა მთელ მსოფლიოში, ასე გავრცელდა ინფექციური დაავადებებიც. დაავადებები და ავადობები მუდმივად აწუხებდა კაცობრიობას ადრეული დროიდან დაწყებული დღევანდელი დღის ჩათვლით. თანამედროვე ყოფაში – მზარდი გლობალიზაციის პირობებში – ინფექციური აფეთქებები თითქმის მუდმივად ხდება, თუმცა ყველა აფეთქება არ იწვევს პანდემიას. რაც უფრო ცივილიზებული ხდება ადამიანი, მით უფრო მაღალია პანდემიის ალბათობა, რასაც იწვევს მათი გაზრდილი კონტაქტები ცხოველებთან, ეკოსისტემებთან და სხვა პოპულაციებთან.

პირველი მომაკვდინებელი პანდემია ანტონინის ჭირის სახელწოდებითაა ცნობილი და 165-180 წწ-ით თარიღდება, მან 5 მილიონი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. მხოლოდ XX-XXI საუკუნეებში მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტი და ქვეყანა არაერთმა პანდემიამ თუ ეპიდემიამ მოიცვა: ესპანური გრიპი (1918–1919 წწ, დაიღუპა 40–50 მ. ადამიანი), აზიური გრიპი (1957–1958 წწ, 1,1 მ.), ჰონგ კონგის გრიპი (1968–1970 წწ, 1 მ), აივ/შიდსი (1981 წლიდან დღემდე, დაღუპულია 25-35 მ), SARS (2002–2003 წწ, 770), ღორის გრიპი (2009–2010 წწ, 200 000), ებოლა (2014–2016 წწ, 11 000), MERS (2015 წლიდან დღემდე, გარდაიცვალა 850), COVID-19 (2019 წლიდან დღემდე, გარდაიცვალა 6 მილიონზე მეტი (6 176 365) ადამიანი). [https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/] პანდემია ჯერ კიდევ არ დასრულებულა, თუმცა ეპიდემიოლოგების გარკვეული ნაწილი ვარაუდობს, რომ ის თანდათან სეზონურ გრიპად გადაიქცევა.

პანდემია, რომელიც გამოიწვია ახალმა კორონავირუსმა (SARS-COV-2), შეფასდა როგორც კაცობრიობის უდიდესი გამოწვევა და თანამედროვე გლობალური ჯანმრთელობის კრიზისი. ასევე, უპრეცედენტო სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისი. მან უდიდესი ეკონომიკური დანახარჯი გამოიწვია. თითოეული ქვეყანა, რომელსაც

პანდემია შეეხო, განიცდის ვირუსის გავრცელებით გამოწვეულ დამანგრეველ ემოციურ, სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ეფექტს, თუმცა უნდა ვაღიაროთ, რომ არანაირი დანაკარგი ისეთი მტკივნეული არ არის როგორც ადამიანთა დანაკარგი. ეს უდიდესი ტრამვაა არა მხოლოდ ცალკეული ოჯახებისთვის და გარდაცვლილთა ახლობლებისთვის, არამედ მთელი საზოგადოებისთვის, რადგან ყოველი საზოგადოებისთვის ღირებულია მისი თითოეული წევრის ფიზიკური და სულიერი სიჯანსაღე.

COVID-19-ის პანდემიამ გლობალური ხასიათი მიიღო, ამიტომ მისი შესწავლა სოციალურ-დემოგრაფიული მნიშვნელობის საკითხია. პანდემიის პერიოდის დემოგრაფიული პროცესები ფუნდამენტური კვლევის საგანია. ჯერჯერობით ასეთი კვლევა საქართველოში არ ჩატარებულა, თუმცა დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის თანამშრომელთა (ა. სულაბერიძე, მ. შელია, ი. არჩვაძე, ნ. გომელაური, ლ. მენაბდიშვილი) მიერ შესწავლილი და გამოქვეყნებულია ცალკეული საკითხები. ამჯერად შევეხებით მოსახლეობის ბუნებრივ მატებას პანდემიის პერიოდში. საკითხის უკეთ წარმოსაჩენად ცალ-ცალკე განვიხილავთ შობადობას, მოკვდაობას პანდემიამდელ და პანდემიის პერიოდში.

ძირითადი შინაარსი

მოკვდაობა.1994 –2019 წლებში საქართველოში გარდაცვლილთა რიცხოვნობა 46 ათასიდან 51 ათასამდე მერყეობდა. ბოლო 28 წლის განმავლობაში გარდაცვალების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა 2021 წელს, როცა გარდაცვლილთა რაოდენობამ შეადგინა 59 906 ადამიანი. 2021 წელი საქართველოში პანდემიის მეორე წელია და ამ წელს გარდაცვლილთა რაოდენობა 18,5%-ით აღემატება პანდემიის პირველ (2020) წელს გარდაცვლილთა რაოდენობას. გარდაცვალების ასეთი რადიკალური ზრდა დაკავშირებული უნდა იყოს კორონავირუსით გამოწვეულ პანდემიასთან. უნდა აღინიშნოს, რომ IDFI-ს და NCDC-ს მონაცემებით კორონავირუსით 2021 წელს გარდაიცვალა 11 298 ადამიანი [WWW. Idfi.ge], ხოლო 28 დეკემბრის ოფიციალური მონაცემებით – 13 583 ადამიანი [StopCov.ge]. 2021 წლის საქსტატის მონაცემები გარდაცვლილთა რიცხოვნობისა და გარდაცვალების მიზეზების მიხედვით ჯერ არ გამოქვეყნებულა, მაგრამ კოვიდპანდემიით გარდაცვლილთა ოფიციალური მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, გარდაცვალებულთა 22,6% სწორედ პანდემიაზე მოდის. გარდაცვალების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი ქ. თბილისში დაფიქსირდა (17 922 ადამიანი), ყველაზე ნაკლები კი რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში (874 ადამიანი). იგივე ტენდენცია შეინიშნებოდა 2020 წელს (შესაბამისად – 13 878 და 764). ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ქვეყნის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი სწორედ დედაქალაქშია თავმოყრილი (1,202,7), ხოლო რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი მოსახლეობის სიმცირით გამოირჩევა (28,5).

2020 წელს გარდაცვლილთა რაოდენობა 2715-ით აღემატება 2017 წლის, 4013-ით 2018 წლის და 3878-ით 2019 წლის გარდაცვლილთა რაოდენობას, თუმცა 2016-ით ჩამორჩება 2016 წლის და 9369-ით 2021 წლის იმავე მაჩვენებელს. უნდა ვაღიაროთ, რომ პანდემიის მეორე წელი ქვეყნისთვის საკმაოდ მძიმე აღმოჩნდა.

პანდემიის პირველ წელს, წინა 2019 წელთან შედარებით, გარდაცვლილთა რიცხოვნობა 8,3%-ით გაიზარდა, მათ შორის კი 5,1% უშუალოდ პანდემიის მიზეზით გარდაიცვალა. ეს გვაძლევს იმის სფუძველს, რომ აღვნიშნოთ: 2020 წელს კორონავირუსული ინფექციის შედეგად გარდაცვლილთა რიცხვის მნიშვნელოვანი ზრდა არ მომხდარა. საინტერესო შედეგები მოგვცა გარდაცვალების მიზეზების

კვლევამ. საქსტატის მონაცემების მიხედვით ამავე წელს COVID-19-ით გარდაიცვალა 2 587 ადამიანი, რაც გარდაცვლილთა 5,1%-ია. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2020 წელს სისხლის მიმოქცევის სისტემის ავადმყოფობებით 8,5-ჯერ მეტი გარდაიცვალა, ვიდრე კოვიდპანდემიით, ასევე სიმსივნით 3,1-ჯერ მეტი და სასუნთქი სისტემის ავადმყოფობებით 1,6-ჯერ მეტი. [https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/320/gardatsvaleba] გარდაცვალების მიზეზების მიხედვით აღნიშნული რიცხოვნობა აჩვენებს, რომ პანდემიამ პირველ წელს საქართველოს მოსახლეობის მცირე ნაწილი იმსხვერპლა, რასაც ვერ ვიტყვით პანდემიის მეორე წელზე, თუმცა მეტი სიცხადისთვის დაველოდოთ საქსტატის ოფიციალურ მონაცემებს.

ცხრილი 1

მოკვდაობის მაჩვენებლები

წლები	გარდაცვლილთა რიცხოვნობა, კაცი	გარდაცვლილთა კოეფიციენტი 1 000 კაცზე
2014	49 087	13,2
2015	44 121	13,2
2016	50 771	13,6
2017	47 822	12,8
2018	46 524	12,5
2019	46 669	12,5
2020	50 537	13,6
2021	59 906	

წყარო: https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/320/gardatsvaleba

შობადობა.1994–2019 წლებში ცოცხლადშობილების რიცხვი 45 ათასიდან თითქმის 61 ათასამდე მერყეობს. შობდობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2014 წელს დაფიქსირდა (60 635 ცოცხლადშობილი). ეს მაჩვენებელი 22,1%-ით აღემატება 2013 წლის მაჩვენებელს და 25,5%-ით – 2019 წლისას. 2015 წლიდან მოყოლებული შობადობის მაჩვენებელი ყოველწლიური კლებით ხასიათდება. ბუნებრივია, ეს ტენდენცია გაგრძელდა პანდემიის პერიოდშიც. უნდა აღვნიშნოთ, რომ გამოთქმული იყო ვარაუდები, პანდემიისა და მისგან განპირობებული კარანტინის გამო შობადობის რიცხვის გაზრდის შესახებ, თუმცა ეს ვარაუდები საქართველოს შემთხვევაში არ გამართლდა.

პანდემიის პირველ წელს ცოცხლადშობილთა რიცხვი წინა წელთან შედარებით 1776-ით ანუ 3,8%-ით შემცირდა, ხოლო პანდემიის მეორე წელს, მაშინ როცა ამ უკანასკნელმა უფრო მასობრივი ხასიათი მიიღო, ცოცხლადშობილთა რიცხვმა 2020 წელთან შედარებით მხოლოდ 574-ით მოიკლო.

ცხრილი 2

შობადობის მაჩვენებლები

წლები	ცოცხლადშობილთა რიცხოვნობა, კაცი	შობადობის კოეფიციენტი 1 000 კაცზე
2014	60 635	16,3
2015	59 249	15,9
2016	56 569	15,2
2017	53 293	14,3
2018	51 138	13,7
2019	48 296	13,0

2020	46 520	12,5
2021	45 946	

წყარო:https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/319/dabadeba

საქართველოში შობადობის შემცირებას ვერ დავაბრალებთ პანდემიას, რადგან ეს ტენდენცია გაცილებით ადრე დაიწყო, ვიდრე პანდემია გავრცელდებოდა. როგორც რიცხვები მეტყველებენ, 2015 წელს წინა წელთან შედარებით შობადობა 2,3%-ით შემცირდა, ხოლო 2016 წელს წინა წელთან შედარებით – 4,7%-ით, ანუ ორჯერ უფრო მეტად. მას მერე კლებამ პერმანენტული ხასიათი მიიღო, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ შობადობის კლება ქვეყანაში პანდემიას არ უკავშირდება. ის პანდემიამდელ პერიოდში დაიწყო და მაშინდელი კლების მაჩვენებელი კიდევაც აღემატება პანდემიის პერიოდის კლების მაჩვენებელს. ამიტომ იმის თქმა, რომ კორონაპანდემიამ მნიშვნელვანი გავლენა იქონია შობადობის შემცირებაზე, არასამართლიანია. ჭეშმარიტებასთან უფრო ახლოს არის აზრი, რომ შობადობის შემცირება დიდწილადაა დამოკიდებული ბავშვთა შობის ასაკის ქალთა რაოდენობის კლების საერთო ტენდენციაზე, რასაც, თავის მხრივ, სერიოზული მიზეზები განაპირობებს: პირველი, 90-იან წლებში არსებული შემცირებული შობადობა; მეორე, ემიგრაციაში წასული ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი რეპროდუქციულ ასაკში იმყოფება.

ა. სულაბერიძე საგანგაშოდ მიიჩნევს იმ ფაქტს, რომ დღეისათვის რეპროდუქციული და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის წილი (85%) ემიგრანტებში 2-ჯერ და მეტად აღემატება მათსავე წილს ქვეყნის მთელ მოსახლეობაში (41%). აღნიშნულის შედეგად, გარდა შობადობის შემცირებისა, 1991 წლიდან დღემდე ქვეყანაში 6.5 წლით გაიზარდა მოსახლეობის მედიანური ასაკი და მოსახლეობის დაბერების მაჩვენებელმა 15,2 %-ს მიაღწია (1994 წ. – 10.5%). ასეთმა შედეგმა განაპირობა ისედაც რეგრესული ტიპის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის კიდევ უფრო მეტად გაუარესება და მკვეთრად შეამცირა რეპროდუქციული პოტენციალი. გააუარესდა საქორწინო ასაკის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურაც, რამაც ქორწინებითი ქცევის ტრანსფორმაციასთან ერთად შეამცირა ქორწინებათა რაოდენობა [სულაბერიძე ა. 2018.].

ბუნებრივი მატება.მოსახლეობის ზრდა და კვლავწარმოება განისაზღვრება შობადობასა და მოკვდაობის დონეთა შორის თანაფარდობით. რამდენადაც მაღლია შობადობა და დაბალია მოკვდაობა, მით მეტია ბუნებრივი მატება და პირიქით. სიტყვა „ბუნებრივი“ პირობითი ხასიათისაა და აღნიშნავს სწორედ ამ თანაფარდობას. უფრო კონკრეტულად, ეს არის თანაფარდობა შობადობასა და მოკვდაობას შორის დროის გარკვეულ მონაკვეთში.

შობადობა და მოკვდაობა 1994 წლიდან განვიხილეთ, თუმცა უნდა ითქვას, რომ საქართველოს მოსახლეობის დეპოპულაცია 1992 წლიდან იწყება. ბუნებრივი მატების მაჩვენებელი კლებით ხასიათდება. 2000-2004 წლებში მოსახლეობის ბუნებრივი მატება პრაქტიკულად ნულზე დავიდა. 1000 მცხოვრებლზე გაანგარიშებით საშუალოდ 0,18 კაცი მოდიოდა. აღნიშნულ პერიოდს საქართველოს დემოგრაფიულ ისტორიაში მ. ხმალაძემ „დემოგრაფიულად უნაყოფო, ფუჭი წლები“ უწოდა [ხმალაძე მ. 2014.415.].

1994-2010 წლებში იზრდება მოკვდაობა, მას მოჰყვა სიცოცხლის ხანგრძლივობის შემცირება 70,3 წლამდე. შემდგომ პერიოდში უკვე სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა შეიმჩნევა, რომელმაც 2011-2017 წლებში 72,7 წლამდე მიაღწია. საქართველოს მთელი სტატისტიკური ისტორიის განმავლობაში მოკვდაობის ყველაზე დაბალი დონე და

შესაბამისად სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2017 წელს დაფიქსირდა [ხმალაძე მ. 2018.]

ცხრილი 3

მოსახლეობის მატება და ბუნებრივი მატება

წლები	ბუნებრივი მატება, კაცი	ბუნებრივი მატება 1000 კაცზე	მოსახლეობის მატება/კლება წინა წელთან შედარებით
2014	11 548	3,1	5,0
2015	10 128	2,7	6,7
2016	5 798	1,6	-2,2
2017	5 471	1,5	3,2
2018	4 614	1,2	-6,1
2019	1 637	0,4	-6,6
2020	-4 017	-1,1	11,7
2021	-13 960		

წყარო: https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/321/bunebrivi-mateba
https://www.geostat.ge/media/43663/QuarterlyBull_2021_IV_Geo.pdf

ბუნებრივი მატების მაჩენებლების განხილვამ რეგიონების მიხედვით აჩვენა, რომ 2015 წლიდან მოყოლებული 2020 წლამდე ბუნებრივი მატება დადებითი იყო ქ. თბილისში, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკასა და ქვემო ქართლში. გამონაკლისს წარმოადგენდა სამცხე- ჯავახეთი, სადაც 2019 წელს უარყოფითი ბუნებრივი მატება დაფიქსირდა, და კახეთი, სადაც ეს გაცილებით ადრე – 2016 წელს დაიწყო. პანდემიის პირველ წელს უარყოფითი ბუნებივი მატება დაფიქსირდა თითქმის ყველა რეგიონში, გარდა ქ. თბილისის (1 393), აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკისა (1 346) და ქვემო ქართლისა (638). პანდემიის მეორე წელს მდგომარეობა შეიცვალა და მხოლოდ ერთი რეგიონი – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა (1 139) აღმოჩნდა ისეთი, სადაც უარყოფთი ბუნებრივი მატება არ იყო. მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ურყოფითი სალდო აუცილებლად გამოიწვევს მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირებას, ამას თუ დაემატა მიგრაციის უარყოფთი სალდოც, მაშინ მოსახლეობის შემცირება კიდევ უფრო მაღალი იქნება.

დასკვნა

პანდემიისგან მოსალოდნელი დემოგრაფიული საფრთხეების გასარკვევად მინიმუმ პანდემია უნდა იყოს დასრულებული და შესწავლილი უნდა იყოს პოსტპანდემიური პერიოდი. ვინაიდან პანდემია ჯერ არ დასრულებულა, ჩვენ წარმოვადგინეთ ზოგადი სურათი პანდემიამდელი და პანდემიის პერიოდის შობადობის, მოკვდაობისა და ბუნებრივი მატების შესახებ. წარმოდგენილი ინფორმაცია ცხადყოფს, რომ საქართველოში დემოგრაფიული მდგომარეობა ჯერ კიდევ პანდემიამდელ პერიოდში საგანგაშო იყო. ქვეყანაში დეპოპულაცია 28 წლით ადრე დაიწყო, ვიდრე პანდემია გაჩნდებოდა. შობადობის კლება ქვეყანაში პანდემიას არ უკავშირდება. ის პანდემიამდელ პერიოდზე ადრე დაიწყო და მაშინდელი კლების მაჩვენებელი აღემატება კიდეც პანდემიის პერიოდის კლების მაჩვენებელს. მოკვდაობა პანდემიის პერიოდში გაიზარდა, ზრდა განსაკუთრებით პანდემიის მეორე წელს უკავშირდება. პანდემიამ გავლენა იქონია ბუნებრივ მატებაზე, თუ პანდემიამდელ პერიოდში ბუნებრივი მატება უარყოფითი იყო უმეტეს რეგიონში, პანდემიის პერიოდში უარყოფთი ბუნებრივი მატება ყველა რეგიონზე გავრცელდა აჭარის

ავტონომიური რესპუბლიკის გარდა, რაც იმას ნიშნავს, რომ მოსახლეობის რიცხოვნობა შემცირდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. სულაბერიძე ა., 2018. საქართველოს დემოგრაფიული მოდერნიზაცია. ნაწილი I (XX საუკუნე).
2. ხმალაძე მ., 2014. დემოგრაფია.
3. ხმალაძე მ., 2018. მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობა პოსტსაბჭოთა საქართველოში.
4. https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/
5. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/320/gardatsvaleba
6. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/319/dabadeba
7. https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/321/bunebrivi-mateba
8. https://www.geostat.ge/media/43663/QuarterlyBull_2021_IV_Geo.pdf

Lela Menabdishvili

NATURAL INCREASE OF THE POPULATION OF GEORGIA DURING THE PANDEMIC

Summary

Population growth and reproduction are determined by the ratio between birth rates and mortality rates. This ratio is called natural increase. Depopulation in the country began 28 years before the pandemic broke out. The rate of natural increase has been declining since 1992. In 2000-2004, the natural increase of the population was practically zero. This process is mainly associated with a significant reduction in the birth rate. The birth rate in the XXI century was the highest in 2014. It has been declining every year. The pre-pandemic rate is higher than the pandemic rate. In 2016, the birth rate decreased by 4.7% compared to the previous year. In 2020 compared to the previous year by 3.8%. In 2021 by 1.2%.In the country, the birth rate decline is not linked to a pandemic. However, the pandemic has affected the increase in mortality rates. It is about in 2021. The death toll in 2021 is 18.5% higher than the death toll in 2020. If, before to the pandemic, natural population growth in Georgia was negative in some regions,during the pandemic, the negative natural increase spread to all regions except the Autonomous Republic of Adjara.This means that thenumber of population will be further reduced.

Keywords: *Childbirth, Mortality, Natural increase*

ნანა მენაბდიშვილი

განქორწინება საქართველოს ახალგაზრდებში (XXI საუკუნე)

ანოტაცია. *ნაშრომში სტატისტიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით ნაჩვენებია განქორწინების მზარდი ტენდენცია საქართველოს ახალგაზრდებში. მაგრამ აღნიშნულია, რომ ის მხოლოდ საქართველოსთვის არ არის დამახასიათებელი. განქორწინების მზარდი ტენდენცია გასული საუკუნიდან იღებს სათავეს და მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა მოიცვა, განსაკუთრებით განვითარებული ქვეყნები, რომელთა შორის ყველაზე საგანგაშო სტატისტიკაა პორტუგალიასა და ესპანეთში, სადაც ქორწინების 70% განქორწინებით სრულდება.მაღლი მაჩვენებელი ახასიათებს აშშ-ს, სადაც ქორწინების 50% განქორწინებით მთავრდება. საქართველოს ახალგაზრდებში საუკუნის დასაწყისიდან პანდემიის დაწყებამდე (2019 წელი) განქორწინების მაჩვენებელი თითქმის 7-ჯერ გაიზარდა. ნაშრომში განქორწინება განხილულია სხვადასხვა*

ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით. გამოყოფილია ახალგაზრდების სამი: -20; 20-24 და 25-29 წლის ასაკობრივი ჯგუფები. ნაჩვენებია, რომ განქორწინების ზრდა სამივე ჯგუფისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა ყველაზე მაღალი ზრდა შეინიშნება 25-29 წლის ასაკობრივ ჯგუფში. განქორწინების რიცხვის ზრდა დამახასიათებელია ორივე სქესის წარმომადგენელებისთვის, მაგრამ განქორწინების მაჩვენებელი ახალგაზრდა ქალებში უფრო მაღალია, ვიდრე ახალგაზრდა მამაკაცებში. განქორწინების მაღალი დონით და ქორწინების ხანმოკლე ხანგრძლივობის მიხედვით განსაკუთრებით გამოირჩევიან მოზარდი ქალები (- 20 წელი).

საკვანძო სიტყვები: *ახალგაზრდები, განქორწინების მაჩვენებელი.*

შესავალი. ზოგადად, ქორწინების ინსტიტუტი უზრუნველყოფს ეკონომიკურ, სოციალურ და ემოციურ სტაბილურობას. მეცნიერ-მკვლევართა მიერ აღიარებულია მისი უპირატესობა მარტოხელობასთან შედარებით. თუმცა ასევე აღიარებენ ქორწინების ინსტიტუტში მიმდინარე მზარდ არასტაბილურობას, რომელიც უარყოფით გავლენას ახდენს მიმდებარე მიკროსისტემებზე.

განქორწინების რიცხვის ზრდა უკავშირდება საზოგადოებაში გაბატონებული ლიბერალური შეხედულებების სულ უფრო მეტად გავრცელებას, რასაც თავის მხრივ ხელი შეუწყო გლობალიზაციის დაჩქარებულმა ტემპმა. ლიბერალიზმმა წარმოშვა ინდივიდუალიზმის უზენაესობის განცდა და მიზნად დაისახა ადამიანის განთავისუფლება იმ სხვადასხვა ჯგუფების, წეს-ჩვეულებებისა თუ ავტორიტეტების ბრმა მსახურებისაგან, რომლებსაც გავლენა აქვთ ინდივიდის ცხოვრებაზე. რა თქმა უნდა, რომ ეს ზემოქმედებას ახდენს ოჯახზე. სტატისტიკის თანახმად კი განქორწინების რიცხვის ზრდას ომები და სოციალურ-პოლიტიკური რყევები უწყობს ხელს.

ნებისმიერი ეროვნების, რასის, სქესის, მოქალაქეობის მქონე მოზარდის ოცნებაა იპოვოს თავისი სულიერი მეგობარი, დაქორწინდეს, შექმნას ოჯახი, ჰქონდეს თავისი სახლი და მიაღწიოს სრულყოფილებას. მოზარდი წყვილები ხშირად ჩქარობენ დაქორწინებას, რადგან არ იციან ან ვერ აცნობიერებენ მასთან დაკავშირებული პრობლემებს. გარკვეული დროის შემდეგ კი ხვდებიან, რომ არ არიან იმ ინსტრუმენტებით აღჭურვილები, რაც აუცილებელია წარმატებული ქორწინებისთვის, ამიტომ მათი ოცნება ხშირად ვერ იქცევა რეალობად. წარუმატებელი ქორწინება განქორწინებით თავდება. განქორწინება არ არის მხოლოდ ერთი მოვლენა, არამედ ხანგრძლივი პროცესია და მასში მონაწილე ყველა მხარე დაზარალებულია. განქორწინება ის დემოგრაფიული პროცესია, რომელიც გავლენას ახდენს სხვა პროცესებზე, ცვლის ოჯახის სტრუქტურას, ზრდის მარტოხელა მშობლების რიცხვს და ა. შ. ამიტომ დემოგრაფები განქორწინების შესწავლას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ. განსაკუთრებული კვლევის საგანია ადრეულ ასაკში განქორწინება.

ძირითადი ნაწილი

განქორწინების ზოგადი სურათი მსოფლიოში. განქორწინების დონე მზარდი აღმავლობის ტენდენციას გასული საუკუნიდან ამჟღვნებს. ეს არის პრობლემა, რომელიც დამახასიათებელია მრავალი ქვეყნისათვის, განსაკუთრებით კი ყველა განვითარებული ქვეყნისათვის. როგორც OECD-ის საოჯახო მონაცემთა ბაზა აღნიშნავს, 1997 წლიდან 2017 წლამდე (უახლესი სავარაუდო შეფასებით) განქორწინების მაჩვენებელი გაიზარდა OECD-ის 18 ქვეყანაში, ხოლო შემცირად 12-ში. ზრდა განსაკუთრებით დიდია აშშ-ში. შეერთებული შტატების აღწერის ბიუროს (2009 წ.)

მიხედვით, დადგინდა რომ ქორწინების 40-დან 50 პროცენტამდე განქორწინებით მთავრდება [https://wehavekids.com/parenting/The-Impact-of-Divorce-on-Young-Adults].

საგანგაშო სტატისტიკაა პორტუგალიასა და ესპანეთში, სადაც ქორწინების 70% განქორწინებით სრულდება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, განქორწინება ყველა განვითარებული ქვეყნისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა განვითარებული ქვეყნებიდან მეტ-ნაკლებად კარგი სტატისტიკაა ჩილეში, ბოსნიასა და ტაილანდში. მათთან განქორწინების მაჩვენებელი ქორწინების 10%-მდე მერყეობს.

2001 წელს საქართველოში განქორწინების რაოდენობა სულ შეადგენდა 1987-ს, მაგრამ ათ წელიწადში (2011 წ.) ეს მაჩვენებელი თითქმის სამჯერ გაიზარდა (2,94-ჯერ), თხუთმეტ წელიწადში (2016 წ.) კი 4,8-ჯერ. ზრდა არ შენელებულა და საქართველოში პანდემიის დაწყებამდე (2019 წ.) განქორწინების რიცხვი უკვე 5,6-ჯერ იყო გაზრდილი. რაც შეეხება პანდემიის პირველ წელს, განქორწინების რიცხვი წინა წელთან შედარებით თითქმის 1,5-ჯერ შემცირდა, რაზეც უთუოდ მოახდინა გავლენა პანდემიამ, უფრო სწორი იქნება თუ ვიტყვით, ცხოვრების უჩეულო წესმა, რომელშიც ყველა ჩვენთაგანი აღმოჩნდა. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს პანდემიის მეორე წელს განქორწინების კვლავ გაზრდილი რიცხვი. 2021 წელს განქორწინების რიცხვი წინა წელთან შედარებით თითქმის 1,4-ჯერ გაიზარდა. პანდემიის პერიოდის დემოგრაფიული პროცესების შესწავლა ცალკე საკითხია, ამიტომ ახლა მასზე არ შევჩერდებით.

XXI ს-ის საქართველოში განქორწინების ზოგადი კოეფიციენტის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი (2019 წელი – 3%) მხოლოდ ერთი მეათედით ჩამორჩება ევროკავშირის ქვეყნების ასევე ყველაზე მაღალ მაჩვენებელს, რომელიც ლატვიაში, ლიეტუვასა და ლუქსემბურგში დაფიქსირდა (3,1%. განქორწინება 1000 ადამიანზე). [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics]

განსაკუთრებით გაიზარდა განქორწინების რიცხვი ახალგაზრდებში, ანუ მკვეთრად გაიზარდა მთელ მსოფლიოში. ცნობილია, რომ სამხრეთ აფრიკა ერთ-ერთია, სადაც ახალგაზრდების განქორწინების რიცხვი ყველაზე მაღალია. განქორწინება ყველაზე ხშირია 18-დან 35 წლამდე ასაკის წყვილებში. ამასთან, 25-დან 29 წლის ახალგაზრდებს შორის განქორწინების მაჩვენებელი ორჯერ მეტია, ვიდრე ხანდაზმულ ადამიანებში [Nkuke Evans Mohlatlole; Sello Sithole; Modjadji Linda Shirindi. 2018].

კონკრეტულად რა იწვევს ახალგაზრდებში განქორწინების ზრდას, ამის გარკვევა ცალკე კვლევითაა შესაძლებელი. ეკონომისტებმა ბეტსი სტივენსონმა და ჯასტინ ვოლფერმა დეტალურად შეისწავლეს შეერთებული შტატების ქორწინებისა და განქორწინების მაჩვენებლების ცვლილება და მამოძრავებელი ძალები. ისინი მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ცვლილებები, რომლებიც განხორციელდა განქორწინების მაჩვენებლებში, ასახავს ქორწინების მოლოდინების ცვლილებებს, როდესაც შესაძლოა აღმოჩნდე ქორწინებაში, რომელიც არ არის მოლოდინის შესაფერისი [Stevenson, B., & Wolfers, J. 2007].

ახალგაზრდები და განქორწინება. გაეროს განმარტების თანახმად ახალგაზრდებში იგულისხმებიან 15-24 წლის ასაკის პირები. გაეროს სისტემაში ახალგაზრდების ქვეჯგუფებთან მიმართებით სხვა კონცეფციებიც გამოიყენება. გამოყოფენ მოზარდებს, ახალგაზრდებს და ახალგაზრდა პირებს. მოზარდად მიიჩნევა 10-19 წლის ადამიანი, ახალგაზრდა პირად 10-24 წლის ადამიანი, ხოლო 15-24 წლის ასაკობრივ ჯგუფში შემავალი პირები მიიჩნევიან ახალგაზრდებად. საქართველოს სახელმწიფო ახალგაზრდული პოლიტიკის დოკუმენტის თანახმად, ახალგაზრდად განისაზღვრება

14-29 წლის ასაკის პირი [ფრენკ ილენსი. 2017;2]. ჩვენც სწორედ ამ ასაკობრივ ჯგუფში განვიხილავთ განქორწინების თავისებურებებს.

ითვლება, რომ ქორწინების ასაკი მჭიდროდ არის დაკავშირებული განქორწინების რისკთან. უფრო დიდი რისკის ქვეშ არიან ისინი, ვინც ქორწინდებიან მოზარდობის ასაკში. ნიკოლას ჰ. ვოლფინგერი, რომელიც არის პროფესორი საოჯახო და მომხმარებელთა კვლევების საკითხში და სოციოლოგიის პროფესორი იუტას უნივერსიტეტში, სწავლობდა რა განქორწინების რისკებს სხვადასხვა ასაკის პირველ ქორწინებაში, მოახდინა შეფასება იმ ადამიანების პროცენტული რაოდენობისა სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფში, რომლებიც განქორწინდებიან ქორწინებიდან ხუთი წლის შემდეგ. შედეგების მიხედვით განქორწინების ყველაზე მაღლი მაჩვენებელი, შეფასების მიხედვით, მოზარდებში დაფიქსირდა.

ცხრილი 1

განქორწინების რისკის შეფასება პირველი ქორწინებიდან ხუთი წლის განმავლობაში

ასაკობრივი ჯგუფები	1995 წელი	2006-2010 წლები
‹20	29%	32%
20-24	19%	20%
25-29	16%	15%
30-34	16%	14%
35+	14%	19%

შენიშვნა: განქორწინების დაუზუსტებელი შეფასებები NSFG-ში 1995 და 2006-2010 წლებში. წყარო: https://ifstudies.org/blog/want-to-avoid-divorce-wait-to-get-married-but-not-too-long

ახალგაზრდების განქორწინების ასეთი მაღლი მაჩვენებელი არ არის საქართველოში. როგორც საქსტატის მონაცემები გვატყობინებს, მთლიანად განქორწინებულთა რიცხოვნობაში 25 წლამდე ასაკის განქორწინებულთა რაოდენობა ქორწინების 0-დან 4 წლის ხანგრძლივობით არც თუ მცირეა, თუმცა ორჯერ და მეტჯერ ჩამორჩება ნიკოლას ჰ. ვოლფინგერის შეფასებით მაჩვენებელს.

ცხრილი 2

საქართველოში 25 წლამდე ასაკის განქორწინებულთა რიცხოვნობა ქორწინების ხანგრძლივობის მიხედვით

წლები	ქორწინების ხანგრძლივობა	
	0-4 წელი	**5 + წელი**
2015	14%	2,2%
2016	13%	2,2%
2017	12,6%	1,7%
2018	10,4%	1,6%
2019	10,4%	1,6%

წყარო: https://www.geostat.ge/media/37121- ბავშვები და მოზარდები საქართველოში. სტატისტიკური პუბლიკაცია. 2020.

XXI საუკუნის პირველ წელიწადს ახალგაზრდების (20 – 29 წლის ასაკი) განქორწინების წილი შეადგენდა სულ განქორწინების 35,1%-ს. ახალგაზრდების განქორწინება ზრდის ტენდენციით ხასიათდება და 2019 წელს 42,5%-ს უტოლდება. ოცდაერთი წლის განმავლობაში განქორწინების მაჩვენებელი 20 – 29 წლის ასაკის ახალგაზრდებში ყველაზე მცირე იყო 2004 წელს, ყველაზე მაღლი კი 2017 წელს. განქორწინების მაჩვენებლის დიაპაზონი კი შეადგენს 4 473-ს, რაც, დამეთანხმებით,

საკმაოდ მაღლია. ამავე ასაკის 2001-2021 წლების განქორწინების საშუალო მაჩენებელი 2 609-ის ტოლია. საუკუნის დასაწყისიდან პანდემიის დაწყებამდე (2019 წელი) ახალგაზრდების განქორწინების მაჩვენებელი თითქმის 7-ჯერ გაიზარდა, ხოლო გასულ წელთან შედარებით 6-ჯერ, ამ უმნიშვნელო კლებაზე, სავარაუდოდ, გავლენა მოახდინა პანდემიის პერიოდმა.

ახალგაზრდების განქორწინების დიაპაზონი განვიხილოთ შემდეგი ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით: ოც წლამდე ასაკობრივ ჯგუფში, ანუ მოზარდებში 2001-2021 წლების განქორწინების დიაპაზონი 103-ის ტოლია; 20-24 წლის ასაკობრივი პირების, ანუ ახალგაზრდა პირების – 1370; ხოლო 25-29 წლის ასაკობრივი ჯგუფის ახალგაზრდების განქორწინების დიაპაზონი 3177-ია. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში 25 წლამდე ახალგაზრდებში 2001 წელს განქორწინების მაჩვენებელი 3,7-ჯერ ნაკლები იყო 2019 წლის იმავე მაჩვენებელზე. მხოლოდ 25 წლამდე ახალგაზრდების განქორწინების საშუალო მაჩვენებელი XXI საუკუნეში 823-ის ტოლია. ზოგადად განქორწინების მაჩვენებელი ქალებში უფრო მაღლია მამაკაცებთან შედარებით. 2001 წლიდან 2019 წლამდე 25 წლამდე ასაკის მამაკაცთა განქორწინების მაჩვენებელი გაიზარდა 3,6-ჯერ, ხოლო ქალების 3,8-ჯერ. რაც შეეხება მოზარდებს (-20) განხილულ პერიოდში განქორწინების მაჩვენებელი გაიზარდა 2,8-ჯერ. მხოლოდ გასული 2021 წლის მონაცემების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ: 16-19 წლის ასაკის განქორწინებულებში ქალები 3,4-ჯერ მეტნი იყვნენ მამაკაცებზე; 20-24 წლის ერთობლიობაში – 2,4-ჯერ მეტნი, ხოლო 25-29 წლისებში – 1,4-ჯერ მეტნი. ახალგაზრდებში განსაკუთრებით მოზარდი ქალები გამოირჩევიან განქორწინების მაღალი დონით.

ახალგაზრდების სამი ასაკობრივი ჯგუფიდან: -20; 20-24; 24-29 განქორწინების მაჩვენებელი ზრდის მიხედვით ასეთ ტენდენციას ამჟღავნებს: პირველ ჯგუფში, სადაც გაერთიანებული არიან ოც წლამდე ასაკის მოზარდები, 2001 წლის მონაცემებს თუ შევადარებთ 2019 წლის მონაცემებს ვნახავთ, რომ ზრდა მოხდა 5,4-ჯერ. მეორე ჯგუფში, 20-24 წლის ახალგაზრდა პირებში, განქორწინების რიცხვი გაიზარდა 5,9-ჯერ, ხოლო 25-29 წლის ასაკობრივ ჯგუფში – 7,3-ჯერ. შედარება გავაკეთეთ პანდემიამდელ პერიოდზე, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პანდემიის გავლენები დემოგრაფიულ პროცესებზე ცალკე შესწავლის საგანია, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ 2019 წელთან შედარებით პანდემიის პერიოდში განქორწინების რაოდენობამ ახალგაზრდებში მოიკლო. 2019 წლის განქორწინების რაოდენობა 1,5-ჯერ აღემატება 2020 წლისას და 1,2-ჯერ 2021 წლის იმავე მაჩვენებელს.

დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ სტუდენტებში ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევა ადასტურებს, რომ განქორწინების მომხრეები უფრო მეტად არიან ქალები, “როდესაც წყვილი ვერ აგვარებს ოჯახურ პრობლემებს და ხშირად აქვთ უთანხმოება“. გამოკითხული სტუდენტებიდან ქალების 35% კატეგორიული მომხრეა განქორწინების მაშინ, როცა მამაკაცებში განქორწინების მომხრეები 27%-ია. ასევე მაღლია სტუდენტი ქალების რიცხვი, რომლებიც თვლიან, რომ ოჯახური კონფლიქტის დროს არ უნდა მოითმინო არანაირი შეურაცხყოფა (72%).

მკვლევართა აზრით, ოჯახის ინსტიტუტის არამდგრადობა იგრძნობა რიგი პრობლემების წარმოქმნით, რომელთა წარმატებული მოგვარება დამოკიდებულია პარტნიორის ინდივიდუალურ თვისებებზე. თავად რესპოდენტთა აზრით, განქორწინების ზრდის ძირითადი მიზეზი „ხასიათის შეუთავსებლობაა“. თანამედროვე ახალგაზრდები საქორწინო პარტნიორის ცვლას უფრო ადვილად ახორციელებენ, ვიდრე მათ ხელახალ „აღზრდას“. შესაძლებელია ეს გამოწვეული იყოს მათი უფრო

ზედაპირული დამოკიდებულებით ქორწინებისადმი. ქორწინებისადმი ასეთი დამოკიდებულება კი განაპირობებს განქორწინების რიცხვის ზრდას.

დასკვნა

XXI საუკუნე განქორწინების მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. ეს პრობლემა მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია ყველა განვითარებული ქვეყნისათვის. საქართველო ერთ-ერთია იმ ქვეყნებს შორის, სადაც განქორწინების რიცხვი მზარდი ტენდენციის მატარებელია. სტატისტიკური მონაცემები ცხადყოფენ, რომ ქორწინების ასაკი მჭიდროდ არის დაკავშირებული განქორწინების რისკთან. უფრო დიდი რისკის ქვეშ არიან ის ახალგაზრდები, რომლებიც ქორწინდებიან მოზარდობის ასაკში, ანუ 20 წლამდე. ზოგადად ახალგაზრდების (-20-დან 29 წლის ჩათვლით) განქორწინების მაჩვენებელი მაღალი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. საუკუნის დასაწყისიდან (2001 წ) პანდემიის დაწყებამდე (2019 წელი) ახალგაზრდების განქორწინების მაჩვენებელი თითქმის 7-ჯერ გაიზარდა. საქართველოს ახალგაზრდების სამი ასაკობრივი ჯგუფიდან: -20; 20-24; 24-29 განქორწინების მეტ-ნაკლებად მზარდი ტენდენცია გამოიკვეთა სამივე ასაკობრივ ჯგუფში, თუმცა ზრდის ყველაზე უფრო მაღალი ტენდენციით ხასიათდება 24-29 წლის ასაკობრივი ჯგუფი. მათთან ასევე ყველაზე მაღალია განქორწინების მაჩვენებელი (68,5%). განქორწინების რიცხვის ზრდა დამახასიათებელია ორივე სქესის წარმომადგენელი ახალგაზრდებისთვის, თუმცა განქორწინების მაჩვენებელი ახალგაზრდა ქალებში 1,5-ჯერ მაღალია, ვიდრე ახალგაზრდა მამაკაცებში. განსაკუთრებით მოზარდი ქალები გამოირჩევიან განქორწინების მაღალი დონით, ქორწინების ხაგრძლივობის სიმცირის მიხედვით. განქორწინების რიცხვის ზრდა, ვფიქრობთ, ქორწინებისადმი ზედაპირული დამოკიდებულების შედეგი უნდა იყოს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბავშვები და მოზარდები საქართველოში. სტატისტიკის კრებული. 2020; https://www.geostat.ge/media/37121-
2. ილენსი ფ., 2017; ახალგაზრდები საქრთველოში.
3. მენაბდიშვილი ლ., 2019; საქართველოს სტუდენტი ახალგაზრდობა. სოციალურ-დემოგრაფიული ნარკვევები.
4. Cierra Branch-Harris. Amber Cox. The Effects of Parental Divorce on Young Adults Attitudes towards Divorce. https://core.ac.uk/download/60575574.pdf
5. Nkuke Evans Mohlatlole; Sello Sithole; Modjadji Linda Shirindi. 2018. Factors contributing to divorce among young couples in Lebowakgomo. http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0037-80542018000200009
6. Stevenson, B., & Wolfers, J. 2007;). Marriage and divorce: Changes and their driving frces. Jurnal of Economik Perspectives. 21(2) 27-52. https://ourworldindata-org.translate.goog/marriages-and-divorces?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ka&_x_tr_hl=ka&_x_tr_pto=sc
7. https://wehavekids.com/parenting/The-Impact-of-Divorce-on-Young-Adults
8. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics
9. https://ifstudies.org/blog/want-to-avoid-divorce-wait-to-get-married-but-not-too-long

Nana Menabdishvili

DIVORCE IN THE YOUTH OF GEORGIA (XXI CENTURY)

Summary

The growing trend in divorce rates dates back to the last century. This is a problem that is common to many countries, Georgia is among these countries. The arithmetic average of the last 21 years of divorce in the 21st century is equal to 2,576. The number of divorces of young people (-20 - 29) in the country has increased 7 times from 2001 to 2019. Compared to last year, the increase was 6 times. We think the decline was due to a pandemic. During the pandemic, the number of divorces decreased. This was even more noticeable in 2020. The number of divorces in 2019 is 1.5 times higher than the same figure in 2020 and 1.2 times in 2021. We have identified three age groups of young people: -20; 20-24; 24-29. More or less, a growing trend of divorce was evident in all three of them. The highest growth rate is characterized by the 24-29 age group. They also have the highest divorce rate (68.5%). They are followed by a group of 20-24 year olds and then -20 year olds. An increase in the number of divorces is characteristic of both sexes. But women are 1.5 times more likely to divorce than men. The duration of marriage for young people under 20 is shorter than for young people of other ages. We think, the increase in the number of divorces among young people should be the result of a more superficial attitude towards marriage.

***Keywords**: young people, divorce rate.*

Tamila Nutsubidze

DEMOGRAPHIC TRANSITION AND CHALLENGES OF PROVIDING PENSION COVERAGE TO ALL

***Annotation.** The article reviews analytical literature on the demographic challenges worldwide. The article aims to contribute to the debate over the increasing necessity to improve social security of elderly workers and retirees both in developed and developing countries. The ways to make government-led pension systems sustainable should be discussed further as well as the alternative ways to improve private efforts focusing on ensuring financial inclusion of workers.*

Nowadays most countries are seeing significant population aging. Population ageing as a global demographic trend has already influenced social processes, patterns and structures such as labor, family, work and employment, etc.

The relevant literature concludes that population ageing is due to increasing longevity; low and below-replacement rate fertility and, also emigration trends that significantly impacts in particular smaller countries, for instance in Eastern Europe (OECD, 2013). Figure 1 and Figure 2 show the trends in life expectancy and fertility rates.

Figure 1. Life expectancy at birth by sex, 1950 – 2100.

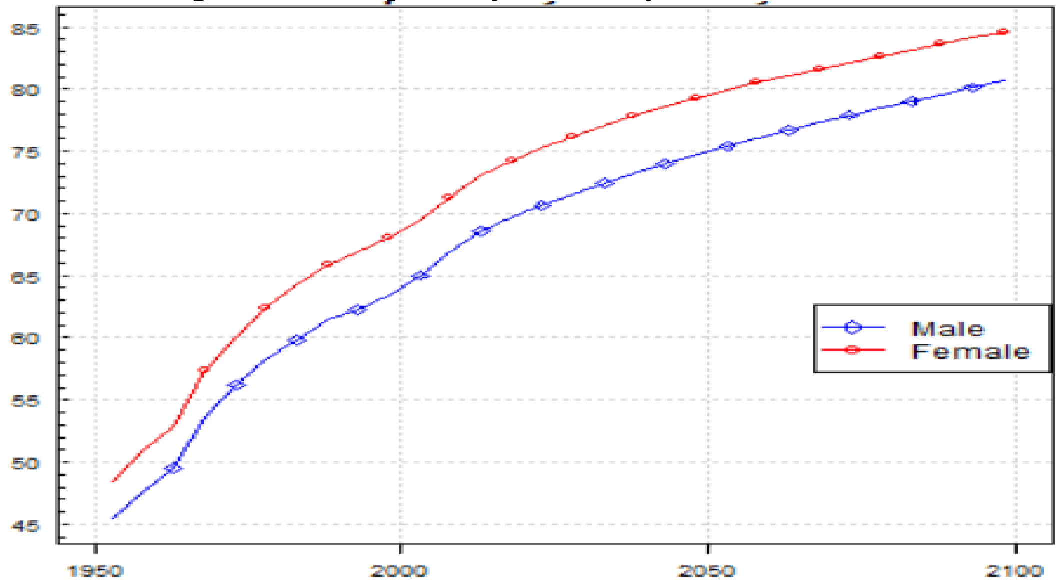

Data source: United Nations

Figure 2. Total fertility, 1950 – 2100.

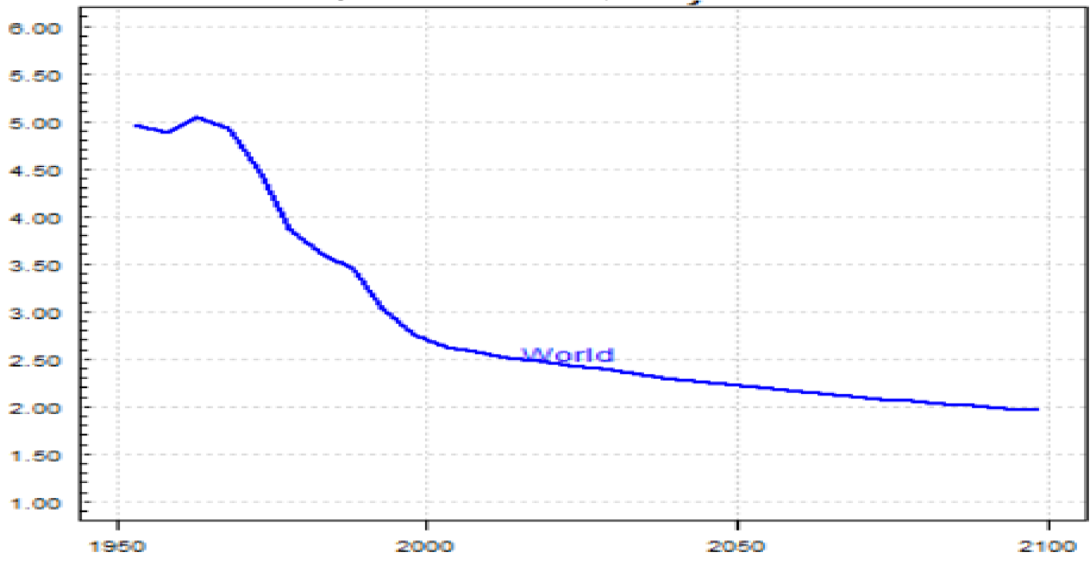

Data source: United Nations

Population aging trends look rather critical in the context of most effected regions and countries. According to the recent reports published by the United Nations the global population aged 60 years or over numbered 962 million in 2017 is expected to double by 2050, when it is projected to reach nearly 2.1 billion (see Figure).

Figure 3. Population aged 60-79 years and aged 80 years or over by development group, 2000-2050

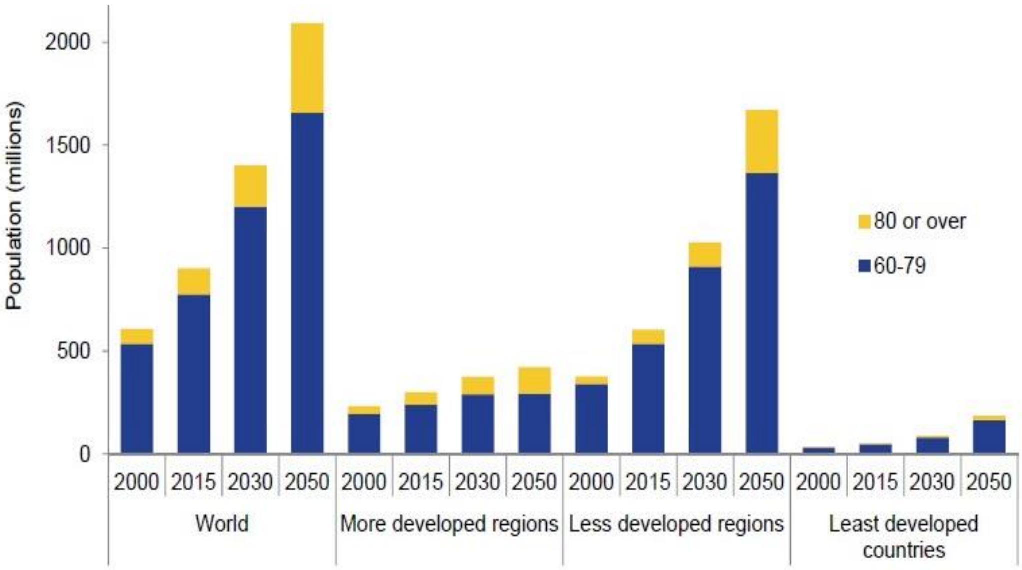

Data source: United Nations

What is also very important, the number of oldest-old (persons aged 80 years or over) around the world is growing at the fastest rate and is projected to increase more than threefold between 2017 and 2050, rising from 137 million to 425 million. In 2050, older persons (60+) are expected to account for 35 percent of the population in Europe, 28 percent in Northern America, 25 percent in Latin America and the Caribbean, 24 percent in Asia, 23 percent in Oceania and 9 per cent in Africa (UN, 2017 and UN, 2022).

At the same time life expectancy at age 60 is increasing in all country groups and regions and the old-age dependency ratios will almost double by 2050 in a vast number of developed and emerging countries. If there is a higher life expectancy in the future it would definitely mean that life for most populations throughout the world will become more expensive because of increase in health and care costs at older ages. This means that ageing trend worldwide may come along with more severe and persistent poverty, as many can easily fall into poverty after they stop working. The International Actuarial Association (2016) highlights that worldwide longevity, and particularly healthier longer lives, are greater for people in higher socioeconomic groups. This evidence suggests that poor and vulnerable elderly in developing, emerging, and developed countries will demand more financial support than today (WB, 2011; UN, 2010).

While there is a clear need to improve the position of both current and future vulnerable old-age populations through social protection contributory and non-contributory tax financed schemes, fiscal consolidation or austerity pressures in most developed, emerging and developing countries continue to jeopardize the long-term adequacy of pensions (ILO, 2017).

The ILO Social Protection Report (2017) highlights that the vast number of countries including the most developed are proposing parametric and systemic reforms aiming to achieve fiscal sustainability of their pension systems, though they lack the potential to maintain pension adequacy in the future, and if nothing is done the future beneficiaries will be less better off or simply will get poor. The report highlights that in most developed countries with comprehensive and mature systems of social protection, the main challenge with ageing populations is to maintain a good balance between financial sustainability and pension adequacy.

A number of research studies suggest that in most OECD countries future retirees will face greater financial risks. Most people are already not saving enough, and ageing makes managing their finances harder for them. For instance, in the US, while the majority of current retirees can weather shocks such as high medical bills, future retirees would be much more vulnerable to such shocks (CRR, 2018).

Not surprisingly, the situation is harder in less developed economies that are facing structural barriers linked to development, insufficient fiscal space, high levels of informality, poverty, low contributory capacity, and are still struggling to develop and finance their pension systems.

It is worth to mentioning that the trend related to the decline in intergenerational system of family support is becoming more and more obvious even in younger developing and emerging economies.

Most governments don't directly influence demographics. But they implement changes to welfare programs, social insurance programs, social security programs, disability insurance programs, healthcare programs, long-term and end-of-life care programs, labor and employment programs, and what is of crucial importance, they undertake measures to improve access to financial inclusion. Consequently, the main challenge for both developed and developing world is to make policy efforts to implement either effective public or private services to provide financial security in old ages for the most vulnerable workers.

References

IAA 2016. Pensions, Benefits, and Social Security. Available at: Home (actuaries.org)

CRR 2018. "Will the Financial Fragility of Retirees Increase?" By Steven A. Sass. Available at: Will the Financial Fragility of Retirees Increase? | Center for Retirement Research (bc.edu)

ILO 2017. World Social Protection Report. Universal Social Protection to Achieve Sustainable Development Goals 2017-2019." Geneva.

OECD 2013. Coping with emigration in Baltic and East European countries. Available at: Coping with Emigration in Baltic and East European Countries | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org)

OECD 2018. "Pensions at a Glance. Asia and Pacific." Publishing OECD, Paris, France.

UN 2017. "World Population Aging Report". Available at: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf

UN 2010. "World Population Ageing", Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Available at: World Population Ageing 2009 | Latest Major Publications - United Nations Department of Economic and Social Affairs

UN 2022. World Population Prospects 2022. Available at: World Population Prospects - Population Division - United Nations

WB 2009. "Is Latin America: Ready for an Aging Revolution?" Available at: Latin America: Ready for an Aging Revolution? (worldbank.org).

ელენე ჩიქოვანი

შრომის ბაზრის პოლიტიკა საქართველოში: არსებული გამოწვევები და სამომავლო ამოცანები

ანოტაცია. *ნაშრომი ეხება შრომის ბაზრის პოლიტიკის ფორმირების პრობლემებს საქართველოში. კრიტიკულად არის შეფასებული მთავრობის მიერ უმუშევართა დასაქმებისა და სოციალური დაცვის მიმართულებით გატარებული ღონისძიებები; მოცემულია მოსახლეობის ნაკლებად უზრუნველყოფილი ფენების სოციალური დაცვის პროგრამებთან ინტეგრირებული შრომის ბაზრის აქტიური და პასიური პოლიტიკის ნაკლოვანებები; შეფასებულია ამ მიმართებით მთავრობის მიერ ინიცირებული საზოგადოებრივ სამუშაოებზე დროებითი დასაქმებისა და ხელფასის სუბსიდირების პროგრამების დადებითი და უარყოფითი მხარეები; განხილულია მათი ორიენტირების შესაძლებლობები დროის მოკლევადიანი პერიოდისათვის; მინიშნებულია შრომის ბაზრის პრიორიტეტული სამომავლო მიმართულებების შესახებ დროის საშუალო და გრძელვადიან პერიოდებში, რაც გულისხმობს აქტიური და პასიური შრომის ბაზრის*

პოლიტიკის დაკავშირებას ქვეყნის განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებებთან; მოცემულია ავტორისეული მოსაზრებები ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობის, აქტიური და პასიური შრომის ბაზრის პოლიტიკის ინსტრუმენტების ბალანსირებისა და უმუშევართა კონსტიტუციური უფლებების რეალიზაციის საფუძვლების შექმნისათვის, რაც აუცილებელია უმუშევარი მოქალაქეების ინდივიდუალური დაცვის მექანიზმების განვითარებისა და შესაბამისი პროგრამებისადმი სამართლიანი, თანაბარი მისაწვდომლობის შესაძლებლობების განვითარებისათვის.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან დღემდე 30 წელზე მეტია, რაც უმუშევრობის პრობლემა საქართველოსათვის უპირველეს და, სამწუხაროდ, უკვე ქრონიკულ პრობლემად რჩება. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებისაგან განსხვავებით, მიუხედავად ეკონომიკური და სოციალური რეფორმების არაერთგზის გატარების მცდელობისა, ქვეყანაში ვერ მოხერხდა ეფექტური შრომის ბაზრის პოლიტიკის ფორმირება და ქვეყნის დამოუკიდებლობის მიღწევიდან 30 წლის თავზე, უმუშევრობის დონე საგანგაშოდ მაღალია. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით აღნიშნული მაჩვენებელი 2021 წლისათვის 20.6%-ს შეადგენს (საქსტატი, 2021). მსოფლიოში გავრცელებული კორონავირუსის პანდემიური შოკის ფონზე ამ მაჩვენებლის მიხედვით საქართველოს მდგომარეობა არა თუ უმჯობესდება, არამედ ბოლო 3 წლის მონაცემებით უარესდება კიდეც.

შრომის ბაზრის რეფორმირების გზაზე საქართველომ მრავალი ეტაპი გაიარა. თუ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში თავიდანვე, მიუხედავად მტკივნეული რეფორმებისა, ეკონომიკაში განხორციელებული სისტემური რეფორმების ფარგლებში, ძირითადად რეფორმა აქტიური შრომის ბაზრის პოლიტიკის კონტექსტში მიმდინარეობდა და შესაბამისად, შედეგიანიც აღმოჩნდა, საქართველოში პოლიტიკური დესტაბილიზაციის, სამოქალაქო ომებისა და რუსეთის მიერ ქვეყნის ტერიტორიების ოკუპაციის ფონზე (რასაც ბოლოდროინდელი პანდემიური შოკიც დაემატა), ქვეყნის ეკონომიკის მასშტაბური ნგრევის პირობებში, ქვეყნის მთავრობა იძულებული გახდა უარი ეთქვა აქტიური შრომის ბაზრის პოლიტიკაზე და შრომის ბაზრის პოლიტიკის რეფორმირების პროცესები ეტაპობრივად განეხორციელებინა.

რეფორმებირების გზაზე საქართველოს მიერ არჩეული კურსი საწყის ეტაპზე მეტ-ნაკლებად შეესაბამებოდა შრომის ბაზრის რეგულირების სოციალისტური სისტემის რღვევისა და მისი საბაზრო ეკონომიკის რელსებზე გადაყვანის მსოფლიო გამოცდილებასა და პრინციპებს. ამ მიმართებით ქვეყანში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა შრომისა და დასაქმების სფეროში საკანონმდებლო ბაზის შემუშავების მიმართულებით. განისაზღვრა საქართველოს მოსახლეობის დასაქმების პოლიტიკისა და უმუშევართა სოციალური დაცვის ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი საფუძვლები, თუმცა წარმოების განვითარების დაბალი დონისა და ინვესტიციების ნაკლებობის პირობებში ქვეყნის მთავრობის მიერ გატარებული შრომის ბაზრის პოლიტიკა მაინც პასიური ხასიათის ღონისძიებებით შემოიფარგლა.

რეფორმა ითვალისწინებდა უმუშევართა სოციალური დაცვის ისეთი მნიშვნელოვანი ღონისძიების განხორციელებას, როგორსაც უმუშევრობის შემწეობა წარმოადგენს. მისი დაფინანსების წყაროს დასაქმების ფონდში დამსაქმებელთა 3%-იანი და დასაქმებულთა 1%-იანი შენატანები წარმოადგენდა, ხოლო გაცემის ვადა განისაზღვრებოდა 6 თვით და შემწეობის ოდენობა მცირდებოდა თვეების მიხედვით. ფინანსური რესურსების მობილიზაციის სფეროში არსებული სიძნელეებისა და

დასაქმების ფონდის დეფიციტის გამო დასაქმების ფონდმა ვერ შეძლო ქმედითი ღონისძიებების გატარება აქტიური შრომის ბაზრის პოლიტიკის გატარების მიმართულებით. შესაბამისად, იმ დროისათვის ქვეყანაში გატარებული შრომის ბაზრის პოლიტიკა ძირითადად პასიური პოლიტიკის გატარებას ნიშნავდა.

დასაქმების სამსახურის საქმიანობის შემდგომი ეტაპი უკავშირდება 2001 წლის 28 სექტემბერს „დასაქმების შესახებ" ახალი კანონის მიღებას. აღნიშნული კანონის თანახმად და საქართველოს პრეზიდენტის სათანადო ბრძანებულების საფუძველზე ლიკვიდირებულ იქნა დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდი და შეიქმნა საჯარო სამართლის იურიდიული პირი -დასაქმების სახელმწიფო სამსახური და მის ბაზაზე შეიქმნა სოციალური დახმარებისა და დასაქმების სახელმწიფო სააგენტო, რომლის ძირითადი მიზანი იყო დასაქმებისა და სოციალური დაცვის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაცია და საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრული სოციალური დახმარების ღონისძიებების გატარება (ქისტაური, დამენია, 2018).

2006 წლის „საქართველოს შრომის კოდექსის" მიღების შემდეგ შრომის კანონმდებლობის ლიბერალიზაციისა და მეწარმეობის ხელშემწყობი პოლიტიკის დანერგვის კვალობაზე რეფორმის მომდევნო ეტაპზე პასიური შრომის ბაზრის პოლიტიკის მიმართულებაც გაუქმდა, რაც არასწორი ორიენტირების (გასაცემლების გაცემის ხანგრძლივობა, დასაქმებულთა შენატანების სამუშაო სტაჟთან მიბმის არ არსებობა) ზედმეტი ადმინისტრაციული ბარიერების და სუსტი რეგულაციების არსებობით იქნა განპირობებული. ნაკლები აქცენტი კეთდებოდა ახალ სამუშაო ადგილების შექმნაზე, უმუშევართა მომზადება/გადამზადებასა და კვალიფიკაციის ამაღლებაზე, სამუშაო ადგილების რეკლამირებაზე, უმუშევრობის სწორი სეგმენტირების პრობლემაზე (იგულისხმება ახალგაზრდების უმუშევრობის, ქალთა უმუშევრობის, ინვალიდთა და დაბალკონკურენტიანი სამუშაო ძალის მაგ. ბავშვთა დასაქმების პრობლემები, ასევე თაობებს/გენერაციებს შორის თანაფარდობის საკითხებში დაშვებული შეცდომები და სხვა.) სამწუხაროდ, საქართველოში უმუშევარი მოსახლეობის დასაქმების კუთხით თვით გადარჩენის სტიქიური მიდგომები უფრო იქნა გამოყენებული, რაც თვითდასაქმების მასშტაბების არნახულ ზრდაში გამოიხატა და შედეგად, დაუცველი (არა მარტო სოციალურად, არამედ ფიზიკურადაც) მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის ჩამოყალიბება განაპირობა (ჩიქოვანი, 2014). მცირე ბიზნესის რეგულირების სახელმწიფო მექანიზმის უქონლობის პირობებში ამ ძალისხმევას მნიშვნელოვანი შედეგი არ მოუტანია არათუ მოსახლეობის სოციალური დაცულობის, არამედ ბიზნესის ხელშეწყობისა და მეწარმეთა ფენის ჩამოყალიბების თვალსაზრისითაც.

2013 წელს საქართველოს შრომის კოდექში განხორციელებული ცვლილებები, რომლის მიზანი იყო შრომითი კანონმდებლობის დახვეწა და ევროკაშირის კანონმდებლობასთან მიახლოება, დასაქმებული მოსახლეობის შრომითი უფლებების დაცვისკენ იქნა მიმართული.

ამჟამად, საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროში შექმნილია შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის დეპარტამენტი. ფუნქციონირებს სსიპ დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო სააგენტო, რომელიც შეიქმნა 2019 წლის 31 ოქტომბერს. მისი მიზანია მოსახლეობის შრომისა და დასაქმების ხელშეწყობა. სააგენტო სამუშაოს მაძიებლებს სთავაზობს შემდეგ მომსახურებებს: სამუშაო მაძიებელთა კონსულტირება მათი კარიერული განვითარებისა და სამუშაო ბაზარზე წარმატებული ინტეგრაციის მიზნით; საშუამავლო საქმიანობა დამსაქმებლებისა და სამუშაო მაძიებლების ერთმანეთთან

დაკავშირების მიზნით; ცირკულარული შრომითი მიგრაციის სახელმწიფოთაშორისი შეთანხმებების იმპლემენტაცია; სააგენტო შრომის ბაზრის აქტიურ პოლიტიკას ახორციელებს შემდეგი პროგრამების მეშვეობით: პროფესიული მომზადებისა და გადამზადების მოკლევადიანი კურსები; სტაჟირება; ხელფასის/დაცული სამუშაო ადგილების სუბსიდირება; საკვანძო კომპეტენციების ტრენინგი; დასაქმების ფორუმები. სააგენტოს ფარგლებში შექმნილია რეგიონული ცენტრები. (https://www.moh.gov.ge/ka/743/).

დასაქმების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ახალი მიდგომები განისაზღვრა "საქართველოს კანონით დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ". შეიქმნა სსიპ დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო სააგენტო. ახალი კანონის მიხედვით სახელმწიფო უზრუნველყოფს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეებისათვის დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამების თანაბარ ხელმისაწვდომლობას (კანონი დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ (მუხლი 3, პ.1). კანონი გულისხმობს სამუშაოს მაძიებლის სტიმულირებას დასაქმებისათვის, სამუშაოს მიღებისათვის ან თვითდასაქმებისათვის (მუხლი 3. პ. 3; გ ქვეპუნქტი). მოქმედი კანონის მე-4 მუხლის მიხედვით განმარტებულია დასაქმების ხელშეწყობის ინდივიდუალიზაცია, რაც გულისხმობს დასაქმების ხელშეწყობის ღონისძიებების ორიენტირებას სამუშაოს მაძიებლის ინდივიდუალურ უნარებსა და შესაძლებლობებზე, პიროვნულ განვითარებასა და პროფესიულ განვითარებაზე. ამასთან, მოწყვლადი ჯგუფებისა და მაღალმთიანი რეგიონების მოსახლეობის მიმართ, რომლებსაც დასაქმების ხელმისაწვდომლობაში სირთულეები ექმნებათ, სახელმწიფო უზრუნველყოფს განსაკუთრებული მიდგომების გამოყენებას (მუხლი 5. პ. 2; კანონი დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ, 2020).

მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით სახელმწიფოს მიერ დასაქმების ხელშეწყობის მიზნით განხორციელებული საშუამავლო საქმიანობა შრომის ბაზარზე სამუშაოს მაძიებლისა და დამსაქმებლისთვის უფასოა (მუხლი 11. პ.1). კანონის მიხედვით შემოტანილ იქნა დასაქმების 4 ფორმა – დასაქმება შრომის ანაზღაურების სუბსიდირებით, დასაქმება, სტაჟირება და შრომითი მიგრაცია (მუხლი 13). მოქმედი კანონი ამკვიდრებს მინიმალური შრომის ანაზღაურების ნორმას, რომელის მიხედვითაც სრულგანაკვეთიანი სამუშაოს შესრულებისათვის ყოველთვიური ანაზღაურება საარსებო მინიმუმს 2 -ჯერ მაინც უნდა აღემატებოდეს (მუხლი 14, პ.1. დ ქვეპუნქტი. კანონი დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ, 2020).

უმუშევართა სოციალური დაცვისა და მათი დასაქმების ახალ მიდგომებს ამკვიდრებს „დასაქმების ხელშეწყობის 2022 წლის სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ" საქართველოს მთავრობის 2022 წლის 17 თებერვლის N81 დადგენილების შესაბამისად შემოღებული სამთავრობო ღონისძიებები. დადგენილების შესაბამისად გათვალისწინებულია: ა) შრომის ბაზრის მართვის საინფორმაციო სისტემის განვითარება; ბ) შრომის ბაზარზე ინდივიდუალური და ჯგუფური კონსულტირების გაწევა მუნიციპალურ დონეზე; გ) საშუამავლო მომსახურების მიწოდება-განვითარება; დ) მოწყვლადი, დაბალკონკურენტუნარიანი ჯგუფების დასაქმების ხელშემწყობი მექანიზმების შემუშავება და დანერგვა; ე) დასაქმების ფორუმების მოწყობა; ვ) ვაკანსიების მონიტორინგისა და თვისებრივი კვლევების განხორციელება მინიმუმ წელიწადში ერთხელ; ზ) სააგენტოს საქმიანობის შესახებ ცნობიერების ასამაღლებელი კამპანიების წარმოება; თ) სოციალურ პარტნიორებთან მჭიდრო თანამშრომლობა (მთავრობის დადგენილება N81, 2022წ). ზემოაღნიშნული დადგენილება შრომის ბაზრის აქტიურ პოლიტიკაზე გადასვლისა და დასაქმების ხელშემწყობ ღონისძიებათა განვითარებას ითვალისწინებს, რაც უდავოდ დადებით

მოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს. ამასთან, იგი მხოლოდ მოწყვლადი ჯგუფების დასაქმების ხელშემწყობი მექანიზმების შემუშავება-დანერგვისკენ არის მიმართული. პროგრამით გათვალისწინებულია: სამუშაო ადგილებისა და შრომის ანაზღაურების სუბსიდირების კომპონენტის შემოღება, რომლის მიხედვითაც სააგენტო უზრუნველყოფს ბენეფიციართა სუბსიდირებას დამსაქმებლის მიერ წარმოდგენილ ვაკანსიაზე გათვალისწინებული შრომის ანაზღაურების 50%-ის ოდენობით, მაგრამ არაუმეტეს 560 (ხუთას სამოცი) ლარისა. ქვეპროგრამის ხანგრძლივობა განისაზღვრება არანაკლებ 9 თვის ვადით. დასაქმებულს ეს სუბსიდია ეძლევა არანაკლებ 3 თვის ვადით. სუბსიდირება განხორციელდება ვაუჩერით, რომლის ფორმა, მიმოქცევისა და ანგარიშსწორების პირობები მტკიცდება სააგენტოს დირექტორის ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტით (მთავრობის დადგენილება N81, 2022 წ.)

ახალი სისტემის დადებით მხარედ შეიძლება ჩაითვალოს სოციალურად დაუცველთა კატეგორიას მიკუთვნებული შრომისუნარიანი ასაკის დაუსაქმებელი მოსახლეობისათვის ვაკანსიების მოძიება, შრომისადმი არსებული ანტისტიმულების გაუქმება, რაც უმწეოთა დახმარების სისტემის მთავარ ნაკლს წარმოადგენს და საფუძველს ქმნის ხარჯიანი ფინანსური პროგრამების ჩასანაცვლებლად და მომავალში უმუშევართა თვითუზრუნველყოფისა და თვითკმარი პირობების შესაქმნელად. აღნიშნული დოკუმენტი საპილოტე პროექტის ინიცირების მცდელობას წარმოადგენს, რითაც მთავრობა დასაქმების კერძო სამსახურებისა და საშუამავლო სამსახურების შემოღების გზით ცდილობს დაამკვიდროს საბაზრო მექანიზმები შრომის ბაზრის აქტიურ პოლიტიკაზე გადასასვლელად, თუმცა ვაუჩერული სისტემის შემოღებისა და დამსაქმებელთა სუბსიდირების გზით კიდევ ერთ წნეხს ქმნის საბიუჯეტო ხარჯების ზრდის მიმართულებით.

აუცილებელია იმ დარღვევების მითითება, რასაც აღნიშნული მიდგომა ქმნის არათანაბარი შესაძლებლობების დამკვიდრების მიმართულებით. სადავოდ შეიძლება ჩაითვალოს ზემოაღნიშნული დადგენილების მიხედვით შემოღებული ხელფასის სუბსიდირების შეზღუდვა, რომელიც ითვალისწინებს რეიტინგული ქულების მიხედვით ოჯახის 16-დან 29 წლამდე წევრისათვის დასაქმების შემთხვევაში ხელფასის სუბსიდირებას, რაც ასაკობრივი ნიშნის მიხედვით შრომისადმი თანაბარი მისაწვდომლობის პრინციპების დარღვევას წარმოადგენს.

საქართველოს კონტიტუციის მე-5 მუხლის თანახმად „1. საქართველო არის სოციალური სახელმწიფო; 2. სახელმწიფო ზრუნავს საზოგადოებაში სოციალური სამართლიანობის, სოციალური თანასწორობისა და სოციალური სოლიდარობის პრინციპების განმტკიცებაზე; 3. სახელმწიფო ზრუნავს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე თანაბარ სოციალურ-ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ განვითარებაზე. მაღალმთიანი რეგიონების განვითარებისათვის კანონი ქმნის განსაკუთრებულ პირობებს; 4. სახელმწიფო ზრუნავს ადამიანის ჯანმრთელობის სოციალურ დაცვაზე, საარსებო მინიმუმითა და ღირსეული საცხოვრებლით უზრუნველყოფაზე, ოჯახის კეთილდღეობის დაცვაზე. სახელმწიფო ხელს უწყობს მოქალაქეს დასაქმებაში. საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფის პირობები განისაზღვრება კანონით (საქართველოს კონსტიტუცია 29. 06.2020. კონსოლიდირებული ვერსია; საბოლოო).

ამ მიმართებით საქართველოს კონსტიტუცია უმუშევარი მოქალაქეების არა კოლექტიური (მაგ. საოჯახო დახმარების ფარგლებში), არამედ ინდივიდუალური დაცვის გარანტიებს ამკვიდრებს. ასე, რომ ქვეყანაში დაცული უნდა იყოს არა მხოლოდ რეიტინგული ქულების მქონე ღარიბი, უმუშევარი მოქალაქეები, არამედ

ინდივიდუალურად ყველა მოქალაქე, რომლებიც უმუშევარი რჩებიან. შრომის ბაზრის აქტიური და პასიური პოლიტიკის ფარგლებში სახელმწიფო უნდა იცავდეს მათ უფლებებსა და თავისუფლებებს. დოკუმენტი ამავე დროს ამკვიდრებს შრომის ანაზღაურების მინიმალური დონის დადგენის მცდელობას (საარსებო მინიმუმის და არა მინიმალური ხელფასის ბაზაზე).

ექსპერტთა აზრით, „დასაქმების სააგენტოს მიერ შეთავაზებული სერვისები ხშირად აცდენილია კერძო სექტორის განვითარებაზე ორიენტირებულ ისეთ პროგრამებს, როგორიცაა მაგალითად „აწარმოე საქართველოში", რაც საბოლოო ჯამში ბიუჯეტის არაგონივრულ ხარჯვას და აღნიშნული პროგრამების წარუმატებლობას იწვევს. მომზადება-გადამზადების და კონსულტაციების სერვისებით სახელმწიფო ზრუნავს ძირითადად შრომის ბაზარზე არსებული მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე, თუმცა, ვინაიდან შრომის ბაზარზე მოთხოვნა დაბალკვალიფიციურ მუშახელზეა, საბოლოო ჯამში სახელმწიფო ხელს უწყობს დაბალკვალიფიციური სამუშაო ადგილების შექმნას, რომლებიც დაბალანაზღაურებადი და არასტაბილურია. საქართველოში მაღალია შრომის ბაზრის პოლარიზაცია, რაც გულისხმობს საშუალო კვალიფიკაციის სამუშაო ადგილების კლებას და მაღალკვალიფიციური და დაბალკვალიფიციური სამუშაოების რაოდენობის ზრდას; მაღალი პოლარიზაცია კი, თავის მხრივ, დასაქმებულებზე უარყოფითად აისახება და ამცირებს „ცუდი" სამუშაოებიდან „კარგზე" ტრანზაციის შესაძლებლობებს. მაღალი და მზარდი დაბალკვალიფიციური სამუშაო ადგილების რაოდენობა მშრომელებს შორის კონკურენციის ზრდას და შესაბამისად ხელფასების და შრომითი სტანდარტების დაწევას განაპირობებს (დეკანოიძე, 2020).

არსებულ ვითარებაში მნიშვნელოვანია სახელმწიფომ გააქტიუროს მუშაობა შრომის ბაზრის აქტიურ პოლიტიკაზე გადასასვლელად პირობების შესაქმნელდ, რისთვისაც შრომის ბაზრის პოლიტიკა უნდა იქნეს დაკავშირებული ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გრძელვადიან სტრატეგიასთან, რაც ახალი სამუშაო ადგილების შექმნისკენ უნდა იქნეს მიმართული. უმწეოთა სოციალური დაცვის პროგრამებთან ინტეგრირებული შრომის ბაზრის პოლიტიკა კი მხოლოდ მოკლევადიანი პოლიტიკის ასპექტში უნდა იყოს განხილული და საფუძველს უნდა იძლეოდეს აქტიური შრომის ბაზრის პოლიტიკაზე გადასასვლელად, რაც დროის საშუალო და გრძელვადიან პერიოდებში, ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობის სტრატეგიული მიზნების, ინოვაციური მეწარმეობის განვითარების სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერისა და ადეკვატური ფინასური ინსტრუმენტების გამოყენებისაკენ უნდა იქნეს მიმართული და ახალი, მაღალკვალიფიციური, სამუშაო ადგილების შექმნას უნდა უზრუნველყოფდეს. პარალელურად, ქვეყანაში რადიკალური ნაბიჯები უნდა გადაიდგას შრომის ანაზღაურების სფეროში არსებული პოლარიზაციის შემცირებისა და შემოსავლების გადანაწილების ეფექტური სისტემის შესაქმნელად, რაც საფუძველს შეუქმნის თანაბარ შრომაზე თანაბარი ანაზღაურების ნორმების დამკვიდრებას, შრომის ღირსეულ ანაზღაურებასა და მასზე თანაბარი მისაწვდომლობის გარანტიების შექმნას, ამავე დროს ხელს შეუწყობს საშუალო ფენის ჩამოყალიბებს. ამ მიმართებით მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეასრულოს პარტნიორული შრომითი ურთიერთობების განვითარების, საგანმანათლებლო რეფორმის, უმუშევართა მომზადება-გადამზადების და მეწარმეობის ხელშეწყობის ღონისძიებებმა. დროებითი, საზოგადოებრივი სამუშაო ადგილების შექმნის პარალელურად, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ინფრასტრუქტურული პროექტების, მაღალ ტექნოლოგიური ინოვაციური დარგების განვითარების, ასევე სოფლის მეურნეობის განვითარების პროექტების რეალიზაციის საინვესტიციო შესაძლებლობების განვითარებას.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების მსგავსად, ქვეყანაში უნდა განხორციელდეს ღონისძიებები უმუშევართა დაზღვევის სისტემის განვითარების მიმართულებით. ამასთან, გასათვალისწინებელია აღნიშნული მიდგომის განხორციელებისათვის ხელშემშლელი ძირითადი ფაქტორები, როგორიცაა ქვეყანაში არსებული არაფორმალური დასაქმების მასშტაბები. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2020 წლისათვის ქვეყანაში არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში 31.7%-ს შეადგენდა. განსაკუთებით მაღალი იყო მამაკაცების წილი (36.4%) ქალებთან შედარებით (26.2; საქსტატი, 2021). ამ მიმართებით გასათვალისწინებელი იქნება თვითდასაქმებულთა სისტემაში ჩართვისა და გადასახადების ადმინისტრირების საკითხებიც.

მიზნობრივი სოციალური დახმარების სისტემის განვითარებაზე გადასვლასთან დაკავშირებით განხორციელებული ღონისძიებების ფარგლებში ქვეყანაში ძირითადი აქცენტი კეთდება სოციალური დაცვის სისტემის საბიუჯეტო დაფინანსების გადაყვანაზე. შესაბამისად, სოციალური დახმარების ერთიან კონტექსტში იქნა მოქცეული არა მარტო სოციალური დახმარების, არამედ საპენსიო უზრუნველყოფისა და უმუშევართა სოციალური დაცვის გარანტიებიც. შედეგად, ამჟამად ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, სახელმწიფო პენსიის ფარგლებში საპენსიო უზრუნველყოფის მხრივ პრივილეგირებული მიდგომები დაშვებულია მხოლოდ საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლების, ასევე ძალოვანი სტრუქტურების თანამშრომლებისა და რიგი სხვა შეზღუდული კატეგორიებისათვის, ხოლო საპენსიო ასაკის პენსიონერთა აბსოლუტური უმრავლესობა, რომლებიც წლების განმავლობაში აქტიურად იყვნენ ჩართული შრომით საქმიანობაში და საპენსიო ფონდებში შენატანებს აკეთებდნენ, მათ შორის სავალდებულო ინდივიდუალური შენატანების სახით, აბსოლუტურად არიან გათანაბრებული იმ პირებთან, რომელთაც არც ერთი დღით არ უმუშავიათ, შესაბამისად არც შენატანები გაუკეთებიათ და უნიფიცირებულ პენსიას იღებენ სოციალური დახმარების სახით. სოციალური დახმარების კონტექსტში მოიაზრებოდა უმუშევართა სოციალური დაცვაც, შესაბამისად, უმუშევრობის შემწეობის გაცემის პრაქტიკის გაუქმების კვალდაკვალ სოციალური დახმარების ბენეფიციართა შორის აღმოჩნდნენ ისინი, რომელთა ოჯახის წევრებიც უმუშევრობის და/ან სხვა მიზეზების გამო დახმარების მიმღებთა მეთოდოლოგიის შესაბამისად განსაზღვრული რეიტინგული ქულების თანახმად სოციალურად დაუცველთა კატეგორიებს მიაკუთვნეს, რამაც სოციალური გარანტიების, მოქალაქეთა (მათ შორის უმუშევართა და პენსიონერთა) სოციალური დაცვის კონსტიტუციური ნორმებისა და გარანტიების გვერდის ავლით და საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების იგნორირების გზით სახელმწიფო ბიუჯეტს დააკისრა სიღარიბის დაძლევის პროგრამასთან ინტეგრირებული სხვა მიმართულებების დაფინანსებაც და ხარჯიანი აღმოჩნდა სახელმწიფი ბიუჯეტისთვისაც (ჩიქოვანი, 2021). დასაქმების აქტიური პოლიტიკის დაფინანსება კი მიანდო ისეთ პროგრამებს, როგორიცაა პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“, საპარტნიორო ფონდისა და მცირე ბიზნესის მზარდაჭერის პროგრამების ფარგლებში განხორციელებული და დაგეგმილი ღონისძიებები.

მკვლევართა აზრით, „ქართულ კონტექსტში საარსებო შემწეობა ხშირად იგივდება უმუშევრობის შემწეობასთან. ასეთი მიდგომა კი, ცხადია, არასწორია. ამის მიზეზი, პირველ რიგში, ის გახლავთ, რომ არსებული სოციალური დახმარება, თავისი არსით, ოჯახების სიღარიბისგან დაცვის საშუალებაა და მას ძალიან სუსტი კავშირი აქვს პირის დასაქმება-უმუშევრობის საკითხთან. სოციალური დახმარების მისაღებად

განაცხადის მიღების შემდეგ სახელმწიფო აფასებს ოჯახს (და არა ინდივიდს) იმის დასადგენად, თუ რამდენად ღარიბია ეს ოჯახი. ამ შეფასებაში ფიგურირებს კითხვა ოჯახში არსებული შრომისუნარიანი პირების რაოდენობის შესახებ, თუმცა ეს კითხვა არ ნიშნავს, რომ შრომისუნარიანი პირის არსებობის შემთხვევაში, მოცემული ოჯახი ვერ მიიღებს სოციალურ დახმარებას. სისტემა აფასებს ოჯახის მოხმარებას, მის ხარჯებს და ითვალისწინებს მის მიკუთვნებულობას სოციალურად მოწყვლადი ჯგუფებისადმი. სწორედ ეს არის შემწეობის დანიშვნის საფუძველი და არა ოჯახის წევრების მიერ სამუშაოს ქონა-არქონა. მეორე მხრივ, საარსებო შემწეობისა და უმუშევრობის შემწეობის მთხოვნელთა სამიზნე ჯგუფები ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან და, შესაბამისად, მათ მიმართ გატარებული სახელმწიფო პოლიტიკაც განსხვავებული უნდა იყოს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ქვეყანაში არსებობდეს ფინანსური დახმარების ისეთი პროგრამა (მაგალითად, უმუშევრობის შემწეობა), რომლის მთავარი სამიზნე ჯგუფი არა „ყველაზე ღარიბი“ მოსახლეობა, არამედ „დროებით უმუშევარი“ პირები იქნებიან. ეს როგორც ფორმალურ, ისე არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულებს (რომლებიც არ შედიან „ყველაზე ღარიბთა“ ჯგუფში) შესაძლებლობას მისცემდა, გარკვეული ფინანსური უსაფრთხოებით ესარგებლათ დროებითი უმუშევრობის პერიოდებში (EMC,2020).

ქვეყანაში არსებული სოციალური ფონის გათავალისწინებით საქართველოში მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში იქნეს შენარჩუნებული უმწეოთა სოციალურ დახმარებასთან ინტეგრირებული უმუშევრობის დაცვის მექანიზმები. საშუალო და გრძელვადიან პეიოდებში კი, ჩვენი აზრით, ქვეყანაში აუცილებელია აღდგენილ იქნეს უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა, თუმცა მოდიფიცირებული სახით. ჩვენი აზრით, საშუალოვადიან პერიოდში აღნიშნული სისტემის ფორმირების საწყის ეტაპზე სპეციალურ ფონდში შენატანების განხორციელების ტვირთი მიზანშეწონილია გადანაწილდეს სახელმწიფოზე, დამსაქმებულსა და დასაქმებულზე და მან მიზანშეწონილია მიიღოს სავალდებულო შენატანების ფორმა, შედარებით მცირე განაკვეთებით 1-2 %-ის დონეზე, რაც მძიმე საგადასახადო ტვირთს არ შექმნის სახელმწიფოს, დასაქმებულებისა და დამსაქმებლებისათვის. გადასახადის ამოღება არა მხოლოდ დამსაქმებლიდან, არამედ დასაქმებულთაგანაც დააკავშირებს ანარიცხებსა და გასაცემლებს და ამით პროგრამის შედეგებს უფრო თვალსაჩინოს გახდის მომუშავეთათვის. დახმარების გაცემის ხანგრძლივობა უნდა შემოიფაგლოს 3-6 თვით, რათა შემცირდეს შრომისადმი უარყოფითი სტიმულები. გრძელვადიან პერიოდში კი სახელმწიფოს წილის შემცირებისა და მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის კვალობაზე უნდა განხორციელდეს დამსაქმებლისა და დასაქმებულის მიერ განხორციელებული შენატანების ხვედრითი წილის ზრდა და შეიქმნას პირობები უმუშევრობის დაზღვევის ნებაყოფლობით სისტემაზე გადასასვლელად, რომელიც ქვეყანაში უნდა დაინერგოს სადაზღვევო ბაზრის განვითარებისა და მასზე სახელმწიფო ზედამხედველობის ინსტიტუტების ჩამოყალბების კვალდაკვალ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს კონსტისტუცია, თბილისი, 1995 წლის 24 აგვისტო, N786-რს (კონსოლიდირებული ვერსია (საბოლოო);

2. საქართველოს კანონი დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ, თბილისი, 14 ივლისი, 2020 წ. N6819-რს;

3. საქართველოს კანონი დასაქმების შესახებ, თბილისი, 2001 წლის 28 სექტემბერი, N1084-I ს;

4. საქართველოს კანონი საქართველოს შრომის კოდექსი. თბილისი, 2006 წლის 25 maisi, N N3132-Iს;

5. ანა დიაკონიძე , დასაქმების პოლიტიკა საქართველოში, 03 ივნისი 2020 წ. www. https://socialjustice.org.ge/ka/products/dasakmebis-politika-sakartveloshi

6. ლევან ქისტაური, ნინო დამენია, 2018, უმუშევრობის დაძლევის აქტუალური საკითხები საქართველოში. http:eprints.tsu.ge.PDF;

7. EMC 2020: უმუშევართა სოციალური უსაფრთხოება. როგორი უნდა იყოს დასაქმების პასიური პოლიტიკა საქართველოში (პოლიტიკის დოკუმენტი) ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი EMC. თბილისი, 2020;

8. ე. ჩიქოვანი, უმუშევართა სოციალური დაცვის პრობლემების შესახებ საქართველოში. მოხსენებათა თეზისი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: „ეკონომიკისა და ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების აქტუალური პრობლემები“. თბილისი, 2014 წ. გვ. 474-478;

9. ე. ჩიქოვანი, თანაბარი შესაძლებლობების რეალიზაციის ზოგიერთი საკითხისათვის შრომითი ურთიერთობების სფეროში. პროფესორ ალფრედ კურატაშვილის დაბადებიდან მე-80 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები „XXI საუკუნის ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები“. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, 3-4 ივლისი 2021 წ. გვ. 267-272;

10. Employment, Social Affairs@ Inclusion. European Commission. 2022; https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=862

11. Stovicek, Klara; Turrini, Alessandro Working Paper Benchmarking Unemployment Benefits in the EU IZA Policy Paper, No. 43 Provided in Cooperation with: IZA – Institute of Labor Economics. This Version is available at: http://hdl.handle.net/10419/91759

12. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები www.geostat.ge

13. https://www.moh.gov.ge/ka/743/

Elene Chikovani

LABOR MARKET POLICY IN GEORGIA: EXISTING CHALLENGES AND FUTURE TASKS

Summary

Article is devoted to the problems of formation labor market policy in Georgia. Critically analyses measures conducted by the government of Georgia towards the job placement and social protection of the unemployed persons. Analyses main deficiencies of the active and passive labor market policies integrated with family assistance social protection programs of vulnerable groups of population. Evaluates the positive and negative sides of the measures conducted by the Government of the country toward the creation of the temporary unqualified public work places and subsidized by the Governments labor remuneration programs. The only possibility of the orientation such kind programs for the short run periods are substantiated. Augured priority of the elaborating medium and long run programs for the future periods and action plans are recommended, which assumes interrelation active and passive labor market policies with strategic directions of the development of the innovative economy in the country. Active and passive labor market policies should be interre-

lated towards the balancing both of the policy directions and labor market instruments and must be oriented towards the realization individual constitutional rights of unemployed persons in order to ensure the development of the equal opportunities for the access to the such programs.

კონფერენციის მონაწილეები

1. **აბაშიძე გიორგი** – ეკონომიკის მაგისტრი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
2. **აბესაძე რამაზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
3. **AKHUNDOVA AYTKIN GASAN** – PhD in Economics, Lecturer at the Department of World Economy, Baku State University (Baku, Azerbaijan)
4. **აროშიძე პაატა** – ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
5. **აროშიძე თორნიკე** – ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეორე კურსის სტუდენტი
6. **ასლანიშვილი დავით** – ეკონომიკის დოქტორი, კავკასიის უნივერსიტეტის პროფესორი
7. **ბასიაშვილი დავით** – ეკონომიკის დოქტორი, თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი
8. **ბედიანაშვილი გივი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნოვერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ევროპის უნივერსიტეტის პროფესორი, გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსიტუტის დირექტორი
9. **ბერიშვილი ხათუნა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
10. **ბერიძე ნათია** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
11. **ბერულავა გიორგი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
12. **ბიბილაშვილი ნანა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
13. **ბრეგვაძე გიორგი** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
14. **ბურდული ვახტანგ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი,
15. **გამსახურდია თამაზ** – ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
16. **გოგოხია თეიმურაზ** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
17. **გოგოხია მაია** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ-ს ასოცირებული პროფესორი
18. **გომელაური ნინო** – ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის ასოცირებული მკვლევარი
19. **GURBANOV TARIYEL MUSALLIM OGLU** – PhD in Economics, Associated Professor (Baku, Azerbaijan)
20. **დავითაშვილი სოფიო** – სტუდენტი
21. **დავლაშერიძე ნატა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
22. **დათუნაშვილი ლინა** – ეკონომიკის დოქტორი, დოცენტი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
23. **დვალიშვილი ლია** – თსუ პ. გუგუშველის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი

24. **დოლიძე თამარ** – თსუ დოქტორანტი
25. **დუშუაშვილი თათული** – ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
26. **VARNALII ZAKHARII** – Doctor of Habil. in Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
27. **ვარშანიძე ნესტან** – ეკონომიკის მაგისტრი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
28. **ვეშაპელი გივი** – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტი
29. **ზირაქაშვილი თამარ** – ინფორმატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ-ს მოწვეული ლექტორი
30. **თაბაგარი ხათუნა** – ეკონომიკის დოქტორი, გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
31. **თაფლაძე თამარ** – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
32. **თეთრაული ციცინო** – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
33. **თვაური შოთა** – ეკონომიკის მაგისტრი
34. **თოდუა ხათუნა** – ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
35. **თოთლაძე ლია** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
36. **YADIGAROV TABRIZ ABDULLA OĞLU** – Institute of Economics of ANAS, Department "Globalization and International Economic Relations" (Baku, Azerbaijan)
37. **IBRAGIMOV ELSHAN ALI OGLU** – PhD in Economics, Associated Professor (Baku, Azerbaijan)
38. **კაკულია ეთერი** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ალტე უნივერსიტეტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
39. **კაკულია ნაზირა** – ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
40. **კბილაშვილი დავით** – გამოყენებით მეცნიერებათა ჰანცეს უნივერსიტეტის MBA (გრონინგენი, ჰოლანდია), კემბრიჯის ანგლია რასკინის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის მენეჯმენტის MA (დიდი ბრიტანეთი), Global Risk Intelligence-ის კვლევითი კონსულტანტი
41. **კვარაცხელია მურმან** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
42. **კვარაცხელია რუსუდან** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ალტე უნივერსიტეტი
43. **კიკილაშვილი ლევან** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი, ასისტენტ პროფესორი
44. **კურატაშვილი ქრისტინე** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
45. **ლაზარაშვილი თეა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო დარგში, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
46. **ლობჯანიძე გელა** – ეკონომიკის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
47. **მაგრაქველიძე დალი** – ეკონომიკის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

48. **მამალაძე ირინე** – საქართველოს ტექნიკური უნუვერსიტეტის პროფესორი
49. **მამულაძე ნინო** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
50. **მელაშვილი მედეა** – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
51. **მენაბდიშვილი ლელა** – ეკონომიკის დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მკვლევარი
52. **მენაბდიშვილი ნანა** – ეკონომიკის დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის ასისტენტ მკვლევარი
53. **MIEDVIEDKOVA NATALIIA** – PhD in Economics, Associated Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
54. **MYKYTIUK OKSANA** – PhD in Economics, Associated Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
55. **მორჩილაძე გიორგი** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
56. **მუჩიაშვილი მარინა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
57. **ნოზაძე ზურაბ** – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომლი
58. **ნუცუბიძე თამილა** – ეკონომიკის დოქტორი
59. **ომანაძე ქეთევან** – კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
60. **ომაძე ქრისტინე** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, სს „საქართველოს ბანკის" სოლო ლაუნჯის მენეჯერი
61. **პაიჭაძე ნუგზარ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
62. **პაპავა ვლადიმერ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
63. **პაპასკირი რუსუდან** – ტექნიკის აკადემიური დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
64. **ჟორჟიკაშვილი ნინო** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
65. **SAMADOVA GULNAR XANLAR** – PhD in Economics, Institute of Economics of the Azerbaijan National Academy of Sciences (Baku, Azerbaijan)
66. **სისვაძე აზიკო (ილია)** – ეკონომიკის დოქტორი
67. **სულაბერიძე ავთანდილ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი
68. **სულაბერიძე ვლადიმერ** – ეკონომიკის დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მკვლევარი
69. **სურმანიძე ნათია** – ეკონომიკის დოქტორი, გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
70. **ტაბატაძე ლაშა** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
71. **ტაბატაძე მარინა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ ასისტენტ პროფესორი
72. **ტყებუჩავა ნიკა** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეოთხე კურსის სტუდენტი
73. **ტყემალაძე ირმა** – ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
74. **ფესტვენიძე თეიმურაზ** – ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
75. **ფეტელავა სლავა** – ეკონომიკის დოქტორი, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

76. **ქავთარაძე თენგიზ** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
77. **ქველაძე ქეთევან** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
78. **ქისტაური ნუნუ** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
79. **შენგელია თეიმურაზ** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
80. **შვანგირაძე მარინა** – არასამთავრობო ორგანიზაცია „მდგრადი განვითარების ცენტრი-რემისია", დირექტორი
81. **შონია ზამირა** – ეკონომიკის დოქტორი
82. **შუშტაკაშვილი ვანო** – ეკონომიკის დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე
83. **ღუდუშაური ლეილა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
84. **ჩაგელიშვილი ანა** – თსუ დოქტორანტი
85. **CHEBERYAKO OKSANA** – Doctor of Habil. in Economics, PhD in Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
86. **ჩიქობავა მალხაზ** – ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
87. **ჩიქოვანი ელენე** – ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, უნივერსიტეტი ალტე
88. **ცუცქირიძე მარინე** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
89. **წერეთელი ზურაბ** – ეკონომიკის მაგისტრი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, მეცნიერი თანამშრომელი
90. **ჭანტურია ნინო** – კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
91. **ჭელიძე დავით** – ეკონომიკის დოქტორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი
92. **ხადური ხათუნა** – კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
93. **ხარშილაძე გიორგი** – ეკონომიკის დოქტორი, საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტის მოწვეული პროფესორი
94. **ხარხელი მანანა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
95. **ხიზანიშვილი ვასილ** – სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორი ეკონომიკაში, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული პროფესორი
96. **ხურცია ლალი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ ასისტენტ პროფესორი
97. **ხორბალაძე მეგი** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის მოწვეული ლექტორი
98. **ხუსკივაძე მამუკა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
99. **ჯავახიშვილი რევაზი** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

CONFERENCE PARTICIPANTS

1. **ABASHIDZE GEORGE** – Master of Economics, Batumi Shota Rustaveli State University
2. **ABESADZE RAMAZ** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Research Fellow, Director of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
3. **AKHUNDOVA AYTKIN GASAN –** PhD in Economics, Lecturer at the Department of World Economy, Baku State University (Baku, Azerbaijan)
4. **AROSHIDZE PAATA** – Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
5. **AROSHIDZE TORNIKE** – Student of Ilia State University
6. **ASLANISHVILI DAVID –** Doctor of Economics (PhD), Professor of Finance, Caucasus University.
7. **BASIASHVILI DAVID** – Doctor of Economics, Tbilisi State University of Economic Relations, Saint Andrew the First–Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia
8. **BEDIANASHVILI GIVI –** Doctor of Economic Sciences, Associated Professor at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Professor at European University, Director of the Research Institute for Economic and Social Problems of Globalization
9. **BERIDZE NATIA –** PhD in Business Administration, Assistant Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
10. **BERISHVILI KHATUNA** – Doctor of Economics, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
11. **BERULAVA GIORGI** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Research Fellow, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
12. **BIBILASHVILI NANA** – Doctor of Economics, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
13. **BREGVADZE GEORGE** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
14. **BURDULI VAKHTANG** – Doctor of Economic Sciences, Chief Research Fellow, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
15. **CHAGELISHVILI ANA –** PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
16. **CHEBERYAKO OKSANA –** Doctor of Habil. in Economics, PhD in Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
17. **CHELIDZE DAVID –** Doctor of Economics**,** Saint Andrew the First–Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia
18. **CHIKOBAVA MALKHAZ** – PhD in Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
19. **CHIKOVANI ELENE –** Doctor of Economics, Professor, University Alte
20. **DATUNASHVILI LINA** – Doctor of Economics, Docent, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
21. **DAVITASHVILI SOPIO** – Student
22. **DAVLASHERIDZE NATA** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
23. **DOLIDZE TAMAR –** PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
24. **DUSHUASHVILI TATULI –** PhD Student of Ilia State University
25. **DVALISHVILI LIA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
26. **GAMSAKHURDIA TAMAZ –** Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli State University
27. **GHUDUSHAURI LEILA –** Doctor of Economics**,** Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
28. **GOGOKHIA MAYA –** Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
29. **GOGOKHIA TEIMURAZ** – PhD in Business Administration, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
30. **GOMELAURI NINO –** Associated Researcher of the Institute of Demography and Sociology, Ilia State University
31. **GURBANOV TARIYEL MUSALLIM OGLU** – PhD in Economics, Associated Professor (Baku, Azerbaijan)
32. **IBRAGIMOV ELSHAN ALI OGLU** – PhD in Economics, Associated Professor (Baku, Azerbaijan)

33. **JAVAKHISHVILI REVAZ** – Doctor of Economics, Senior Researcher, Chief of Department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
34. **KAKULIA ETER** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Chief Researcher of University Alte
35. **KAKULIA NAZIRA –** Doctor of Economics**,** Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
36. **KAVTARADZE TENGIZ** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
37. **KBILASHVILI DAVID –** Master of Business Administration from Hanze University of Applied Sciences (Groningen in the Netherlands), Master of Arts in International Business Management from Cambridge Anglia Ruskin in the United Kingdom, Research Consultant at Global Risk Intelligence
38. **KHADURI KHATUNA –** PhD Student of Caucasus International University
39. **KHARKHELI MANANA –** Doctor of Economic Sciences**,** Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
40. **KHARSHILADZE GEORGE –** Doctor of Economics**,** Professor of Georgian National University
41. **KHORBALADZE MEGI –** Invited lecturer of Georgian Technical University
42. **KHURTSIA LALI –** Doctor of Economic Sciences**,** Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
43. **KHIZANISHVILI VASIL –** Doctor of Social Sciences in Economics, Invited Lecturer of Iakob Gogebashvili Telavi State University
44. **KHUSKIVADZE MAMUKA** – Doctor of Economics, Chief Research Fellow, Chief of Department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
45. **KIKILASHVILI LEVAN –** PhD student of Sokhumi State University, Assistant Professor
46. **KISTAURI NUNU** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
47. **KURATASHVILI KRISTINE** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
48. **KVARATSKHELIA MURMAN** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
49. **KVARATSKHELIA RUSUDAN –** Doctor of Economic Sciences, Professor, Alte University
50. **KVELADZE KETEVAN** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
51. **LAZARASHVILI TEA** – Doctor of Economics, Director Deputy of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Associated Professor of Caucasus International University
52. **LOBJANIDZE GELA –** Doctor of Economics, Associated Professor of Georgian Technical University
53. **MAGRAKVELIDZE DALI –** Doctor of Economics, Associated Professor of Georgian Technical University
54. **MAMALADZE IRINE –** Professor of Georgian Technical University
55. **MAMULADZE NINO –** PhD in Business Administration, Assistant Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
56. **MELASHVILI MEDEA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
57. **MENABDISHVILI LELA –** Doctor of Economics, Researcher of Institute of Demography and Sociology of Ilia State University
58. **MENABDISHVILI NANA –** Doctor of Economics, Assistant Researcher of Institute of Demography and Sociology of Ilia State University
59. **MIEDVIEDKOVA NATALIIA –** PhD in Economics, Associated Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
60. **MORCHILADZE GEORGE –** PhD in Business Administration, Assistant Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
61. **MUCHIASHVILI MARINA –** Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
62. **MYKYTIUK OKSANA –** PhD in Economics, Associated Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
63. **NOZADZE ZURAB** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
64. **NUTSUBIDZE TAMILA** – Doctor of Economics
65. **OMADZE KRISTINE –** Doctor of Business Administration, Head of Solo Lounge of JSC “Bank of Georgia”

66. **OMANADZE KETEVAN –** PhD Student of Caucasus International University
67. **PAICHADZE NUGZAR –** Doctor of Economic Sciences, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
68. **PAPASKIRI RUSUDAN** – Doctor of Technology, Associated Professor of Sokhumi State University
69. **PAPAVA VLADIMER** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of National Academy of Sciences of Georgia, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
70. **PESTVENIDZE TEIMURAZ –** Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli State University
71. **PETELAVA SLAVA –** Doctor of Economics, Associated Professor of Grigol Robakidze State University
72. **SAMADOVA GULNAR XANLAR –** PhD in Economics, Institute of Economics of the Azerbaijan National Academy of Sciences (Baku, Azerbaijan)
73. **SHENGELIA TEIMURAZ –** Doctor of Economic Sciences, Professor of Ivane Javachishvili Tbilisi State University
74. **SHONIA ZAMIRA** – Doctor of Economics
75. **SHUSHTAKASHVILI VANO –** Doctor of Economics, Deputy Director of the Institute of Demography and Sociology of Ilia State University
76. **SHVANGIRADZE MARINA –** Director of non-governmental organization - Sustainable Development Center “Remission”
77. **SISVADZE AZIKO (ILIA) –** Doctor of Economics
78. **SULABERIDZE AVTANDIL –** Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the Institute of Demography and Sociology of Ilia State University
79. **SULABERIDZE VLADIMER –** Doctor of Economics, Researcher of Institute of Demography and Sociology of Ilia State University
80. **SURMANIDZE NATIA –** Doctor of Economics, Associated Professor of Guram Tavartkiladze Teaching University
81. **TABAGARI KHATUNA** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Guram Tavartkiladze Teaching University
82. **TABATADZE LASHA** – PhD in Business Administration, Assistant Professor of Ilia State University
83. **TABATADZE MARINA –** Doctor of Economics, Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
84. **TAPLADZE TAMAR** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
85. **TCHANTURIA NINO –** PhD Student of Caucasus International University
86. **TETRAULI TSITSINO** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
87. **TKEBUCHAVA NIKA –** Student of Sokhumi State University
88. **TKEMALADZE IRMA –** Doctor of Economics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
89. **TODUA KHATUNA –** Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli State University
90. **TOTLADZE LIA** – Doctor of Economics, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU**,** Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
91. **TSERETELI ZURAB –** MSc (Econ), Researcher, Deputy Director of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
92. **TSUTSKIRIDZE MARINE** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
93. **TVAURI SHOTA –** Master of Economics
94. **VARNALII ZAKHARII –** Doctor of Habil. in Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
95. **VARSHANIDZE NESTAN –** Master of Economics, Batumi Shota Rustaveli State University
96. **VESHAPELI GIVI –** Student of Ivane Javachishvili Tbilisi State University
97. **YADIGAROV TABRIZ ABDULLA OĞLU** – Institute of Economics of ANAS, Department "Globalization and International Economic Relations" (Baku, Azerbaijan)
98. **ZHORZHIKASHVILI NINO –** Doctor of Economics, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
99. **ZIRAKASHVILI TAMAR –** PhD in Informatics, Invited Lecturer of Ivane Javachishvili Tbilisi State University

ს ა რ ჩ ე ვ ი

პროფესორი გიორგი წერეთელი – 70	**5**
პლენარული სხდომა	
რამაზ აბესაძე „ღია ინოვაციები“, „ღია მეცნიერება“, ეროვნული ინოვაციური სისტემა და მისი მოდელები	**9**
David Aslanishvili **MODERN METHODS OF SMALL BUSINESS FINANCING: WORLD EXPERIENCE**	**26**
გივი ბედიანაშვილი კლიმატის ცვლილების გაურკვევლობა და ეკონომიკური ზრდა	**29**
Giorgi Berulava **THE EMPLOYMENT GROWTH ACROSS GEORGIAN REGIONS: URBAN-RURAL LINKAGE CONTEXT**	**36**
Вахтанг Бурдули **ПРЕДПОСЫЛКИ И НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ПЕРЕСТРОЙКИ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ ГРУЗИИ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ**	**41**
მურმან კვარაცხელია ეკონომიკური კრიზისების გენეზისი	**58**
თეა ლაზარაშვილი, ირინე მამალაძე ეკონომიკური ზრდა, როგორც სიღარიბის დაძლევის მნიშვნელოვანი ფაქტორი	**67**
ნუგზარ პაიჭაძე ადამიანური რესურსების მართვის იაპონური გამოცდილება	**71**
Владимер Папава, Тамара Тапладзе **О НЕКОТОРЫХ МОДИФИКАЦИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**	**77**
ავთანდილ სულაბერიძე, ვლადიმერ სულაბერიძე, ვანო შუშტაკაშვილი COVID-19-ის პანდემიის დემოგრაფიული შედეგები საქართველოში	**82**
თეიმურაზ შენგელია ტრანსნაციონალურ კომპანიებში სოციალური კაპიტალის ემპირიული გაზომვის მეთოდოლოგია	**86**
რევაზ ჯავახიშვილი ეკონომიკური უსაფრთხოების თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები	**91**
ეკონომიკური თეორიისა და ბიზნესის პრობლემათა კვლევის სექცია	
გიორგი აბაშიძე ციფრული ეკონომიკა – საქართველოს ციფრული მზადყოფნის შეფასება	**97**
ხათუნა ბერიშვილი ბიზნესის კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, როგორც კოლექტივიზმის შერბილებული ფორმა	**112**
თამაზ გამსახურდია, თეიმურაზ ფესტვენიძე მენეჯერის გონივრული გადაწყვეტილება ეფექტიანობის მნიშვნელოვანი ფაქტორია	**117**
ნესტან ვარშანიძე ლურჯი ეკონომიკის განვითარების მიმდინარე ტენდენციები და გამოწვევები	**127**
Khatuna Tabagari **CHALLENGES OF THE DIGITAL ECONOMY (DEVELOPMENT) IN GEORGIA (REVIEW)**	**139**
ეთერ კაკულია, თეიმურაზ გოგოხია COVID-19 -ის პანდემია: მცირე და საშუალო ბიზნესის შედეგები საქართველოში	**146**

დავით კბილაშვილი კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR) ქართული ღვინის ინდუსტრიაში	**156**
გელა ლობჯანიძე მინერალური რესურსების გლობალური ბიზნესის ტენდენციები და პერსპექტივები	**160**
ილია (აზიკო) სისვაძე საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს (სკს) თეორია: წარმოშობა და ევოლუცია	**177**
ლეილა ლუდუშაური საოპერაციო რისკის მართვის გამოწვევები და გადაწყვეტის გზები	**208**
მარინე ცუცქირიძე ინოვაციური პერსპექტივა მსხვილი ბიზნესის განვითარების პროცესში	**216**
ზურაბ წერეთელი ინოვაციური საქმიანობის განხორციელების ძირითადი პრობლემები და პესპექტივები	**219**
ნინო ჭანტურია COVID-19-ის გამოწვევები და მისი მნიშვნელობა ციფრული ინდუსტრიის განვითარებაში	**227**
მანანა ხარხელი, გიორგი მორჩილაძე მრავალეროვნული კოლექტივების მართვის გამოწვევები საქართველოს კომპანიებში	**232**
მაკროეკონომიკის, მდგრადი განვითარების, ფინანსებისა და საბანო საქმის სექცია	
რამაზ აბესაძე, ნანა ბიბილაშვილი, ქრისტინე კურატაშვილი საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები და მათი განვითარების პრობლემები საქართველოში	**239**
მაია გოგოხია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები	**246**
Tariyel Musallim oglu Gurbanov **FEATURES OF THE MODERN CRISIS** **IN THE LIGHT OF THE THEORY OF CYCLES**	**251**
ლია დვალიშვილი, სოფიო დავითაშვილი კლიმატის ცვლილება და გარემოზე მისი ზეგავლენის თეორიული საკითხები	**255**
თამარ დოლიძე ინდუსტრიალიზაცია, როგორც ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარების მექანიზმი	**261**
Zakharii Varnalii, Oksana Cheberyako, Nataliia Miedviedkova, Oksana Mykytiuk **SOCIAL SECURITY OF UKRAINE UNDER THE WAR**	**269**
ციცინო თეთრაული ინოვაციების როლი ეკონომიკის განვითარებაში და მაღალი ტექნოლოგიების გამოწვევები	**275**
Elshan Ali oglu Ibragimov **ASSESSMENT OF THE ROLE OF THE STATE BUDGET** **AS A SOURCE OF RESOURCES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT**	**285**
ნაზირა კაკულია, ირმა ტყემალაძე სახელმწიფო პოლიტიკა და დასაქმების ტრანსფორმაციის პერსპექტივა საქართველოში	**291**
დალი მაგრაქველიძე ინოვაციურ საინვესტიციო პროექტები და ვენჩურული კაპიტალის მნიშვნელობა მათ დაფინანსებაში	**296**
მარინა მუჩიაშვილი, ზამირა შონია კოვიდ-19-ის ზეგავლენის სტატისტიკური შეფასება საქართველოს მთავრობის ვალის მდგრადობაზე	**301**

Kristine Omadze **RECENT TRENDS OF MODERN LENDING AND THEIR IMPACT ON THE GREEN ECONOMY IN TERMS OF MORTGAGE AND GOVERNMENT LENDING**	**308**
რუსუდან პაპასკირი, ნიკა ტყებუჩავა საერთაშორისო ანგარიშსწორების ზანკათაშორისი სისტემის გავლენა მსოფლიოში აქტუალურ პროცესებზე	**313**
ნინო ჟორჟიკაშვილი ბაზელ III-ის სტანდარტების საფუძველზე შემუშავებული მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტების ეფექტიანობის შეფასება საქართველოსთვის	**317**
ნათია სურმანიძე, ანა ჩაგელიშვილი ტექნოლოგიური პროგრესის უარყოფითი გავლენა დასაქმების ბაზარზე (სამშენებლო სექტორის მაგალითზე)	**321**
ლაშა ტაბატაძე ცირკულარული ეკონომიკის პრინციპები, სარგებელი და წინაღობები	**326**
მარინა ტაბატაძე ფინანსური სტაბილიზაციის სახელმწიფო ანტიკრიზისული სტრატეგია	**330**
ნუნუ ქისტაური, ქეთევან ქველაძე, მედეა მელაშვილი ეკონომიკური ინოვაციების უსაფრთხოების პრობლემის შესახებ	**338**
მალხაზ ჩიქობავა პანდემიის ორი წლის ეკონომიკური შედეგები და „დიადი გადატვირთვის“ პერსპექტივები	**347**
ხათუნა ხადური სპეციალური ეკონომიკური ზონების განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემიით გამოწვეული კრიზისის პირობებში	**360**
გიორგი ხარშილაძე ეკონომიკური ზრდის ხარისხობრივი ასპექტები საქართველოში და მასზე მოქმედი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გავლენის ასპექტები	**368**
ვასილ ხიზანიშვილი იტალიის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პოლიტიკის დეტერმინანტები და დუალიზმის ფენომენი „სასწაულის“ წლებში (1950-63 წწ.)	**380**
ლალი ხურცია ინდუსტრიული ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელობა განვითარებული ეკონომიკის ქვეყნებში	**391**
სექტორული და რეგიონული ეკონომიკის სექცია	
პაატა აროშიძე, მარინა შავანგირაძე, თორნიკე აროშიძე ტურიზმის სექტორის ცნობიერების ამაღლება თანამედროვე ენერგოეფექტურ ტექნოლოგიებზე და მისი ჩართვა ენერგეტიკის მდგრადი განვითარების პროცესებში	**399**
Aytkin Gasan Akhundova, Gulnar Xanlar Samadova **DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AGAINST THE BACKGROUND OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC: RESEARCH AND EVALUATION OF ECONOMIC INDICATORS**	**405**
დავით ბასიაშვილი, სლავა ფეტელავა ეკონომიკის სტრუქტურული და რეგიონული პრობლემები	**412**
Natia Beridze **TOURISM DEVELOPMENT IN TERMS OF THE PANDEMIC: NEW TRENDS AND ANTI-CRISIS MEASURES**	**418**
გიორგი ბრეგვაძე საცხოვრებელი უძრავი ქონების ფასების ინდექსი საქართველოში	**422**

ლინა დათუნაშვილი ახალი ტექნოლოგიების ინოვაციური განვითარების ასპექტები მემცენარეობაში (მსოფლიო გამოცდილება)	**426**
თათული დუშუაშვილი ფინანსური სტაბილურობის ანალიზი სამშენებლო ინდუსტრიაში	**432**
Tabriz Abdulla Oğlu Yadigarov **ASSESMENT OF THE ASSOCİATİVE ACTİVİTY OF** **MARİTİME TRANSPORT AND PORT İNFRASTRUCTURE İN AZERBAİJAN**	**440**
მედეა მელაშვილი, ნუნუ ქისტაური, ქეთევან ქველაძე სოციალური ინოვაციების უსაფრთხოების ზოგიერთი საკითხი	**450**
ქეთევან ომანაძე ჯანდაცვის სისტემის საერთაშორისო მოდელები და საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის რეფორმები	**456**
ქეთევან ქველაძე, მამუკა ხუსკივაძე, მედეა მელაშვილი, ნუნუ ქისტაური თანამედროვე ტექნოლოგიების ინოვაციური განვითარების ასპექტები ტურისტულ მომსახურებაში	**461**
დავით ჭელიძე საპენსიო რეფორმა როგორც ქვეყნის ენერგეტიკის განვითარების ბერკეტი	**467**
მამუკა ხუსკივაძე საქართველოს ტყის რესურსების ოპტიმალური გამოყენების ზოგიერთი საკითხი	**475**
ᲡᲐᲔᲠᲗᲐᲨᲝᲠᲘᲡᲝ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲣᲠᲘ ᲣᲠᲗᲘᲔᲠᲗᲝᲑᲔᲑᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲒᲚᲝᲑᲐᲚᲘᲖᲐᲪᲘᲘᲡ ᲡᲔᲥᲪᲘᲐ	
Ната Давлашеридзе, Шота Тваури **ПРЕДПОСЫЛКИ НОВОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ’2022:** **США, Евросоюз, Китай**	**482**
ლია თოთლაძე, თამარ თაფლაძე, გივი ვეშაპელი ინოვაციური აქტივობის დეტერმინანტები: აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების ანალიზი	**489**
ზურაბ ნოზაძე საერთაშორისო ინოვაციური თანამშრომლობა, როგორც ნაციონალური ინოვაციური სისტემის განვითარების ფაქტორი	**497**
ᲡᲝᲤᲚᲘᲡ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲘᲡ ᲡᲔᲥᲪᲘᲐ	
რუსუდან კვარაცხელია, ლევანი კიკილაშვილი ქართული ხორბლის ჯეჯილის ფხვნილისა და მცენარეული ჩაის წარმოება (ბიზნესქეისი)	**503**
თენგიზ ქავთარაძე ᲛᲐᲢᲧᲚᲘᲡ ᲞᲐᲠᲡᲕᲘᲡ ᲘᲜᲝᲕᲐᲪᲘᲣᲠᲘ ᲡᲠᲣᲚᲧᲝᲤᲘᲡ ᲡᲐᲙᲘᲗᲮᲔᲑᲘ ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲡ ᲛᲔᲪᲮᲕᲐᲠᲔᲝᲑᲐᲨᲘ	**512**
ᲓᲔᲛᲝᲒᲠᲐᲤᲘᲘᲡ, ᲡᲝᲪᲘᲝᲚᲝᲒᲘᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲨᲠᲝᲛᲘᲡ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲘᲡ ᲡᲔᲥᲪᲘᲐ	
ნინო გომელაური „სენდვიჩის სინდრომის“ გავრცელება და გავლენა საქართველოში	**518**
თამარ ზირაქაშვილი, მეგი ხორბალაძე სტუდენტთა კონტინგენტის ფორმირების სისტემურ მიდგომა და მისი ანალიზი	**526**
ხათუნა თოდუა სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის სასურსათო დახმარება – მსოფლიო გამოცდილება და საქართველო	**531**
ნინო მამულაძე მომხმარებელთა ქცევის მახასიათებლები სოციალურ ქსელში	**535**

ლელა მენაბდიშვილი საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივი მატება პანდემიის პერიოდში	**542**
ნანა მენაბდიშვილი განქორწინება საქართველოს ახალგაზრდებში (XXI საუკუნე)	**547**
Tamila Nutsubidze **DEMOGRAPHIC TRANSITION AND CHALLENGES OF PROVIDING PENSION COVERAGE TO ALL**	**553**
ელენე ჩიქოვანი შრომის ბაზრის პოლიტიკა საქართველოში: არსებული გამოწვევები და სამომავლო ამოცანები	**556**
კონფერენციის მონაწილეები	**566**

CONTENTS

PROFESSOR GEORGE TSERETELI – 70	**5**
PLENARY SESSION	
Ramaz Abesadze **"OPEN INNOVATION", "OPEN SCIENCE", NATIONAL INNOVATION SYSTEM AND ITS MODELS**	**9**
David Aslanishvili **MODERN METHODS OF SMALL BUSINESS FINANCING: WORLD EXPERIENCE**	**26**
Givi Bedianashvili **CLIMATE CHANGE UNCERTAINTIES AND ECONOMIC GROWTH**	**29**
Giorgi Berulava **THE EMPLOYMENT GROWTH ACROSS GEORGIAN REGIONS: URBAN-RURAL LINKAGE CONTEXT**	**36**
Vakhtang Burduli **BACKGROUND AND DIRECTIONS OF INNOVATIVE RESTRUCTURE OF THE INDUSTRY STRUCTURE OF THE ECONOMY OF GEORGIA UNDER THE CONDITIONS OF A NEW TECHNOLOGICAL REVOLUTION**	**41**
Murman Kvaratskhelia **GENESIS OF ECONOMIC CRISES**	**58**
Tea Lazarashvili, Irine Mamaladze **ECONOMIC GROWTH AS AN IMPORTANT FACTOR IN POVERTY ALLEVIATION**	**67**
Nugzar Paichadze **JAPANESE EXPERIENCE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT**	**71**
Vladimer Papava, Tamar Tapladze **ON SOME MODIFICATIONS OF GLOBALIZATION**	**77**
Avtandil Sulaberidze, Vladimer Sulaberidze, Vano Shushtakashvili **THE DEMOGRAPHIC CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC IN GEORGIA**	**82**
Teimuraz Shengelia **METHODOLOGY OF THE EMPIRICAL MEASUREMENT OF SOCIAL CAPITAL IN TRANSNATIONAL COMPANIES**	**86**
Revaz Javakhishvili **THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY**	**91**
SECTION OF ECONOMIC THEORY AND BUSINESS PROBLEMS RESEARCH	
George Abashidze **A DIGITAL ECONOMY – ASSESSMENT OF THE DIGITAL READINESS OF GEORGIA**	**97**
Khatuna Berishvili **CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS AS A SOFTENED FORM OF COLLECTIVISM**	**112**
Tamaz Gamsakhurdia, Teimuraz Pestvenidze **MANAGER’S WISE DECISION IS AN IMPORTANT FACTOR OF EFFICIENCY**	**117**
Nestan Varshanidze **THE CURRENT TENDENCIES AND CHALLENGES OF THE DEVELOPMENT OF THE BLUE ECONOMY**	**127**
Khatuna Tabagari **CHALLENGES OF THE DIGITAL ECONOMY (DEVELOPMENT) IN GEORGIA (REVIEW)**	**139**
Eter Kakulia, Teimuraz Gogokhia **COVID-19 -PANDEMIC: CONSEQUENCES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN GEORGIA**	**146**
David Kbilashvili **CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN GEORGIAN WINE INDUSTRY**	**156**

Gela Lobjanidze **GLOBAL MINERAL RESOURCES BUSINESS TRENDS AND PROSPECTS**	**160**
Ilia (Aziko) Sisvadze **THE THEORY OF WELFARE STATE: ORIGIN AND EVOLUTION**	**177**
Leila Ghudushauri **OPERATIONAL RISK MANAGEMENT ISSUES AND SOLUTIONS**	**208**
Marine Tsutskiridze **THE INOVATIVEPERSPEQTIVE BUSINESS DEVELOPMENT IN THE PROCESS**	**216**
Zurab Tsereteli **THE MAIN PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF IMPLEMENTING INNOVATIVE ACTIVITIES**	**219**
Nino Tchanturia **THE CHALLENGES OF COVID-19 AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL INDUSTRY**	**227**
Manana Kharkheli, George Morchiladze **CHALLENGES OF MANAGING MULTINATIONAL TEAMS IN GEORGIAN COMPANIES**	**232**
SECTION OF MACROECONOMICS, SUSTAINABLE DEVELOPMENT, FINANCES AND BANKING	
Ramaz Abesadze, Nana Bibilashvili, Kristine Kuratashvili **INFORMATIVEAND COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES AND THEIR DEVELOPMENT PROBLEMS IN GEORGIA**	**239**
Maia Gogokhia **CURRENT TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF SECURITIES MARKET**	**246**
Tariyel Musallim oglu Gurbanov **FEATURES OF THE MODERN CRISIS IN THE LIGHT OF THE THEORY OF CYCLES**	**251**
Lia Dvalishvili, Sofio Davitashvili **THEORETICAL ISSUES OF CLIMATE CHANGE AND ITS IMPACT ON THE ENVIRONMENT**	**255**
Tamar Dolidze **INDUSTRIALIZATION AS A MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY**	**261**
Zakharii Varnalii, Oksana Cheberyako, Nataliia Miedviedkova, Oksana Mykytiuk **SOCIAL SECURITY OF UKRAINE UNDER THE WAR**	**269**
Tsitsino Tetrauli **THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF AN ECONOMY AND THE CHALLENGES OF HIGH TECHNOLOGIES**	**275**
Elshan Ali oglu Ibragimov **ASSESSMENT OF THE ROLE OF THE STATE BUDGET AS A SOURCE OF RESOURCES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT**	**285**
Nazira Kakulia, Irma Tkemaladze **STATE POLICY AND EMPLOYMENT TRANSFORMATION PERSPECTIVEIN GEORGIA**	**291**
Dali Magrakvelidze **BANKRUPTCY AND ITS PREDICTION USING PROBABILISTIC MODELS**	**296**
Marina Muchiashvi, Zamira Shonia **STATISTICAL ASSESSMENT OF THE IMPACT OF COVID-19 ON SUSTAINABILITY OF GOVERNMENT DEBT OF GEORGIA**	**301**
Kristine Omadze **RECENT TRENDS OF MODERN LENDING AND THEIR IMPACT ON THE GREEN ECONOMY IN TERMS OF MORTGAGE AND GOVERNMENT LENDING**	**308**
Rusudan Papaskirim Nika Tkebuchava **THE IMPACT OF THE INTERBANK PAYMENT SYSTEM ON CURRENT PROCESSES IN THE WORLD**	**313**

Nino Zhorzhikashvili **ASSESSMENT OF MACROPRUDENTIAL POLICY INSTRUMENTS DEVELOPED ON THE BASIS OF BASEL III STANDARDS AND THEIR EFFECTIVENESS FOR GEORGIA**	**317**
NatiaSurmanidze, Ana Chagelishvili **NEGATIVE IMPACT OF TECHNOLOGICAL PROGRESS ON THE EMPLOYMENT MARKET (AN EXAMPLE OF THE CONSTRUCTION SECTOR)**	**321**
Lasha Tabatadze **PRINCIPLES, ADVANTAGES AND IMPEDIMENTS OF CIRCULAR ECONOMICS**	**326**
Marina Tabatadze **STATE ANTI-CRISIS STRATEGY OF FINANCIAL STABILIZATION**	**330**
Nunu Kistauri, Ketevan Kveladze, Medea Melashvili **ABOUT THE PROBLEM OF SECURITY OF ECONOMIC INNOVATIONS**	**338**
Malkhaz Chikobava **THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF TWO YEARS OF THE PANDEMIC AND THE PROSPECTS FOR A "GREAT RESET"**	**347**
Khatuna Khaduri **PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SPECIAL ECONOMIC ZONES IN THE CONTEXT OF THE CRISIS CAUSED BY THE COVID-19 PANDEMIC**	**360**
George Kharshiladze **QUALITATIVE ASPECTS OF ECONOMIC GROWTH IN GEORGIA AND ASPECTS OF MACROECONOMIC POLICY IMPACTING ON THEM**	**368**
Vasil Khizanishvili **DETERMINANTS OF ITALIAN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT POLICY AND THE PHENOMENON OF DUALISM IN THE 'MIRACLE' YEARS (1950-63)**	**380**
Lali Khurtsia **IMPORTANCE OF INDUSTRIAL ECONOMIC POLICY IN DEVELOPED ECONOMIES**	**391**
SECTION OF SECTORAL AND REGIONAL ECONOMY	
Paata Aroshidze, Marina Shvangiradze, Tornike Aroshidze **RAISING THE AWARENESS OF THE TOURISM SECTOR ON MODERN ENERGY-EFFICIENT TECHNOLOGIES AND ITS INVOLVEMENT IN THE PROCESSES OF ENERGY SUSTAINABLE DEVELOPMENT**	**399**
Aytkin Gasan Akhundova, Gulnar Xanlar Samadova **DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AGAINST THE BACKGROUND OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC: RESEARCH AND EVALUATION OF ECONOMIC INDICATORS**	**405**
David Basiashvili, Slava Petelava **STRUCTURAL AND REGIONAL ISSUES OF THE ECONOMY**	**412**
Natia Beridze **TOURISM DEVELOPMENT IN TERMS OF THE PANDEMIC: NEW TRENDS AND ANTI-CRISIS MEASURES**	**418**
George Bregvadze **RESIDENTIAL REAL ESTATE PRICE INDEX IN GEORGIA**	**422**
Lina Datunashvili **ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NEW TECHNOLOGIES IN VEGETATION (WORLD EXPERIENCE)**	**426**
Tatuli Dushuashvili **FINANCIAL STABILITY ANALYSIS IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY**	**432**
Tabriz Abdulla Oğlu Yadigarov **ASSESMENT OF THE ASSOCİATİVE ACTİVİTY OF MARİTİME TRANSPORT AND PORT İNFRASTRUCTURE İN AZERBAİJAN**	**440**
Medea Melashvili, Nunu Kistauri, Ketevan Kveladze **SOME ISSUES OF SAFETY OF SOCIAL INNOVATIONS**	**450**

Ketevan Omanadze **INTERNATIONAL MODELS OF THE HEALTHCARE SYSTEM AND REFORMS OF THE GEORGIAN HEALTHCARE SYSTEM**	**456**
Ketevan Kveladze, Mamuka Khuskivadze, Medea Melashvili, Nunu Kistauri **ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MODERN TECHNOLOGIES IN TOURISM SERVICES**	**461**
David Chelidze **PENSION REFORM AS A LEVER FOR THE COUNTRY'S ENERGY DEVELOPMENT**	**467**
Mamuka Khuskivadze **SOME ISSUES OF THE OPTIMAL USAGE OF FOREST RESOURCES OF GEORGIA**	**475**
SECTION OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS AND GLOBALIZATION	
Nata Davlasheridze, Shota Tvauri **PREREQUISITS OF THE NEW TECHNOLOGICAL REVOLUTION'2022: US, EU, China**	**482**
Lia Totladze, Tamar Tapladze, Givi Veshapeli **DETERMINANTS OF INNOVATIVE ACTIVITY: EASTER PARTNERSHIP COUNTRIES ANALYSIS**	**489**
Zurab Nozadze **INTERNATIONAL INNOVATIVE COOPERATION AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF A NATIONAL INNOVATIVE SYSTEM**	**497**
SECTION OF RURAL ECONOMY	
Rusudan Kvaratskhelia, Levani Kikilashvili **PRODUCTION OF GEORGIAN WHEAT-GRASS POWDER AND HERBAL TEA (BUSINESS CASE)**	**503**
Tengiz Kavtaradze **ISSUES OF INNOVATIVE PERFECTION OF WOOL SHAVING IN GEORGIAN SHEEP BREEDING**	**512**
SECTION OF DEMOGRAPHY, SOCIOLOGY AND LABOUR ECONOMICS	
Nino Gomelauri **THE SPREAD OF THE "SANDWICH SYNDROME" IN GEORGIA AND ITS IMPACT**	**518**
Tamar Zirakashvili, Megi Khorbaladze **SYSTEMATIC APPROACH OF FORMATION OF STUDENTS CONTINGENT AND ITS ANALYSIS**	**526**
Khatuna Todua **FOOD AID FOR SOCIALLY VULNERABLE POPULATION – WORLD EXPERIENCE AND GEORGIA**	**531**
Nino Mamuladze **CONSUMER BEHAVIOUR CHARACTERISTICS IS SOCIAL NETWORKS**	**535**
Lela Menabdishvili **NATURAL INCREASE OF THE POPULATION OF GEORGIA DURING THE PANDEMIC**	**542**
Nana Menabdishvili **DIVORCE IN THE YOUTH OF GEORGIA (XXI CENTURY)**	**547**
Tamila Nutsubidze **DEMOGRAPHIC TRANSITION AND CHALLENGES OF PROVIDING PENSION COVERAGE TO ALL**	**553**
Elene Chikovani **LABOR MARKET POLICY IN GEORGIA: EXISTING CHALLENGES AND FUTURE TASKS**	**556**
CONFERENCE PARTICIPANTS	**570**

დაიბეჭდა თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით

გამომცემლობის რედაქტორი ნელი ქავთარაძე

თსუ გამომცემლობის დიზაინერი ნინო ებრალიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა
თბილისი, გ. ქიქოძის № 14

93 22 60, 99 68 53

ელ-ფოსტა: **economics_institute@yahoo.com**

დაიბეჭდა თსუ გამომცემლობის სტამბაში
0128 თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი 1
1 Ilia Chavchavadze Avenue, Tbilisi 0128
t. 995 (32) 2251432, 995 (32) 2252736
www.press.tsu.ge